AARDRIJKSKUNDIG WOORDENBOEK DER NEDERLANDEN

Abraham Jacob Van der Aa

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

Moed en eendragt in gevaren
Zijn de band,
Trouw en vlijt de steunpilaren
Van ons land.

H. VAN ALPHEN, *Nederlandsche Gezangen.*

AARDRIJKSKUNDIG WOORDENBOEK DER NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

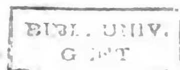
onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

NEGENDE DEEL.

P. R.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN
1847.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

P.

PAÄ, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust.

PAAD (DE), geh. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Pade (De).

PAAL (DE), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in de voormalige heerl. *Namen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauwen-Langendam*, gelegen aan en onder den Zeedijk, tegen de Saftinger-schorren.

In dit geh. staan 41 h., bewoond door 46 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 220 zielen, die meest in de mosselvangst en het vletten aan de dijken hun levensonderhoud vinden, waarvoor in dit gehucht zestien vaartuigen worden aangehouden.

Er is hier geen eigenlijke haven; de vaartuigen liggen aan den dijk en in de kreken van de Saftinger-schorren. Er is hier ook gelegenheid om naar Bath en Bergen-op-Zoom te worden overgezet, hoewel daar geen erkend veer bestaat.

PAAL (DEN), landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

Dit landg., bestaande in landheerswoning, met daaraan vaststaande bouwmanswoning, schuren, bergen, tuinen, boomgaarden, boerenerven, 2 karmans- en 4 daghuurders plaatsen, beste bouw- en weilanden, welige akkermaalsbosschen, dennenbosschen, opgaande boomen en verdere houtgewassen, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 120 bund.

PAALBERG (DE), hoogte in de heide, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*, tusschen Leuvenum en Ermelo.

PAANDEREN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¾ u. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Woubrugge*, gem. en 20 min. O. van *Koudekerk*, aan den Rijn.

Dit buit., waarop eene tegel- en pannenfabriek gevestigd is, beslaat, met de daarover gelegene landen in den *Hoogewoerdsche-polder*, eene oppervlakte van 10 bund. 24 v. r. 78 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. J. van der Hoop.

PAAPENBRIL, citadel in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Papenbril (1).

PAAPSOU, gebruikelijke naam, waaronder de b. Abtswoude, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, verstaan wordt. Zie Abtswoude.

PAAPTIL, geb. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Uithuizer-Meeden*, 5 min. N. O. van *Oldenzijl*, waartoe het behoort, aan den kruisweg tusschen Oldenzijl en Ooster-Nieland en Uthuizer-Meeden en 't Zandt; met herberg en vrij ruime houtstek, kalk- en steenhandel.

PAAPWEGSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, gedeeltelijk arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

Deze pold. beslaat, onder *Wassenaar-en-Zuidwijk*, volgens het kadaster, 94 bund. 42 v. r. 81 v. ell.

PAARDE-GAT (HET), water in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, in den *St. Pieters-polder*, eenen aanvang nemende in het midden van dien polder, en, met eenen westelijken loop, de grensscheiding tusschen de gem. Mellissant-Noorder-schorren-en-Wellestrijpe, en Oud-en-Nieuw-Herkingen, daarstellende, waarna het, benoorden het dorp Herkingen, tegen den westelijken dijk van den St. Pieters-polder stuit.

Het maakte vóór 1480, met de *Oude-Dee*, de afscheiding tusschen de voorm. eilanden Dirksland en Herkingen uit.

PAARDELAAN (ZWARTE-), b. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Rotterdam*.

PAARDENHOEK (DE), uitstekende landpunt aan het IJ, prov. *Noord-Holland*, 20 min. O. van Amsterdam, 8 min. N. van de herberg *Zeeburg*.

De Regering van Amsterdam heeft altijd veel zorg gedragen, om dezen hoek te onderhouden, daar die van veel dienst is om den slag van het water, dat vooral met den Oostewind sterk uit de Zuiderzee aandringt, te breken en de havens der stad daarvan te bevrijden.

Er staat hier een baken, bestaande uit eenen hoogen staak met ton. Vroeger heeft er ook eene kustbatterij gelegen.

PAARDEN-KERKHOF, duinvalei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ¾ u. W. van *Noordwijkerhout*.

Deze duinvallei bestaat meest uit weiland, met wateringen en slooten doorsneden.

PAARDEN-MARKT (DE) of de Engelmansplaat, plaat ten N. van de prov. *Friesland*, tusschen de eil. *Ameland* en *Schiermonnikoog*, die het Pinkegat van het zoogenaamde Friesche-gat scheidt.

PAARDEN-MARKT (DE), lange, doch smalle zandplaat of verzameling van zandbanken, ten N. van *Sluis*, prov. *Zeeland*, voor den mond van het Zwin, die de vaart op Sluis zeer moeijelijk maakt. Zij ligt op ½ u. afstand van het vaste land, en strekt zich uit van

---

(1) Evenzoo zoeke men alle woorden elders Paa gespeld en hier niet gevonden worden op Pa.

ter hoogte van het Belgische dorp Knocke tot op de hoogte van het dorp Kadzand en valt droog.

PAARDE-PLAAT (DE), plaat in de *Grevelingen*, prov. *Zuid-Holland*, ten Z. en op de hoogte van *Ouddorp*.

Het is eene groote, geheel droogvallende plaat, in de gedaante eens driehoeks, waarvan elke zijde ongeveer 3500 ell. lang is. Zij wordt door de ondiepe geul, de Mosselkreek, van de Hompelvoet gescheiden; heeft aan de noordoostzijde het Springersdiep, die het van het eil. Goedereede-en-Overflakkee en ten Z. O. de Vlieger, die het van de Kabeljaauws-plaat en Dwars-in-de-Weg scheidt.

PAARDE-VEN (HET), ven of waterplas in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, 1 u. N. O. van Woensdrecht, in de *Zuidgeestsche-heide*, waar het, door gegravene slooten, met andere vennen in verband staat.

PAARL (DE), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickerie*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Botanybay, benedenwaarts aan het verl. land van Diamond.

PAARLOO, geh. in het voorm. hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Roermonde*, gem. en 40 min O. van *Odilienberg*; met 12 h. en 100 inw.

PAARTANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reg. *Sumadang*.

PAASCH-BERG (DE), heuvel op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 3 min. O. van *Ede*. — Hij is 20 ell. hoog.

Op de hoogste punt van dezen heuvel is, in het jaar 1833, een gedenkteeken opgerigt, ter eere van de overledene kostschoolhouderesse Mejufvrouw Anna Maria Moens. Het is van gegoten ijzer, uit de Deventersche fabrijk, rust op een sterk gemetseld voetstuk van steen, en bestaat uit een groot altaar van antieken vorm, dragende eene lijkbus en andere gepaste zinnebeelden.

Op de voorzijde leest men het volgende opschrift:

AAN ANNA MARIA MOENS, GEB. DEN 30STEN AUGUSTUS 1779, OVERLEDEN OP DEN HUIZE KERNHEIM, DEN 10DEN MAART 1832. TER NAGEDACHTENIS DOOR SOMMIGE VAN HARE KWEEKELINGEN. De achterzijde bevat de volgende dichtregels:

Hier rust een edle vrouw, de roem van haar geslacht,
Die met de teerste zorg het moeilijkst werk volbragt.
Zij wees aan 't jeugdig hart het spoor naar beter leven,
En kweekte meenge bloem voor 't hemelsch vaderland.
God nam haar weg, haar taak was afgeweven,
Zij stierf en gaf haar geest vertrouwend in Gods hand.

Dit gedenkteeken, omtrent vijf Nederlandsche ellen hoog, ligt aan de noordzijde van den straatweg en voldoet, ook door de ligging, bijzonder wel. Door een boschje gaat men derwaarts. Van dat punt des heuvels ziet men, van onder de schaduw van eenige dennen, over heide en akkers, op Kernheim, op welke plaats de afgestorvene, de laatste helft doorbragt van dertig jaren, door haar aan de opvoeding der jeugd toegewijd.

PAASCH-BERG (DE), heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Geld*[illegible] 10 min. O. van *Nunspeet*.

Hij is 60 ell. hoog en heeft de gedaante van een suiker[illegible]
Op dezen heuvel wordt nog jaarlijks een paaschvuur gestoo[illegible]

PAASCH-DUIN, naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan den heuvel Groenenberg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, omdat hij op den tweede Paaschdag door zoetelaars en de geringe volksklasse druk bezocht wordt.

PAASCHHOEF, landhoeve in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Helmond*, gem. *Gemert*.

PAASENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Paesens.

PAASLO, oudtijds Paeslae, Paelo of Padesol, d. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 9½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 3½ u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en 1 u. Z. O. van *Oldemarkt*. Men telt er 53 h., die zeer verspreid liggen, en 350 inw., die meest in veehouderij, landbouw en veenderij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 270 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oldemarkt-en-Paaslo*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een oud gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. In de kerk wordt op den eersten Zondag van elke maand, door den Predikant van *Oldemarkt*, eene predikbeurt waargenomen.

De R. K., die men er 80 aantreft, worden tot de stat. van *Steenwijkerwold* gerekend. — De school wordt door een gemiddeld getal van 65 leerlingen bezocht.

PAASLO (HET HUIS-TE-), voorm. havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. W. van *Steenwijk*, gem. en ½ u. Z. van *Oldemarkt*.

Deze havez. is thans in vervallen toestand. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 183 bund. 67 v. r. 14 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven Aarsen, woonachtig te Giethoorn.

PAAT (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Hemkewerver-weg, O. aan den Lagedijker-weg, als een gedeelte van het geh. Lagedijk uitmakende, Z. aan de Langedijkervaart, W. aan de Hemkewerver-vaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 42 v. r. 19 v. ell.; telt 4 h., waaronder 1 boerderij, en wordt in de Lagedijker- en Hemkewerver-vaart, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van den pold. *Schagen*.

PAAUW (HET HUIS-TE-), voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. van Wassenaar, aan den straatweg van 's Gravenhage naar Leyden.

Deze buit., met Raaphorst vereenigd zijnde, maakt thans een gedeelte van het landgoed *de Paauw-en-Raaphorst* uit. Zie voorts dat woord.

PAAUWEN-BURG, landg., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Heerenveen*, te *Oud-Brongerga*.

Dit goed was voorheen eene state, Tamminga geheeten, en is aangelegd door Onno Zwier van Haren. Het werd tot jagthuis gebezigd en diende mede tot tijdelijk verblijf, wanneer de Vorsten een uitstapje maakten naar het Oranjewoud. De uitgestrektheid is ruim 95 bund. Door de van Haren's is dit goed later overgedragen aan de familie van Scheltinga, door welke het de benaming erlangde van Paauwenburg. De tegenwoordige bezitter is de Heer Mr. Hans Willem de Blocq van Scheltinga, Grietman van Schoterland.

PAAUWEN-BURG, voormalig ridderlijk slot, thans een landhuis op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. N. W. van *Vlissingen*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Koudekerke*.

Ter plaatse, waar dit adell. h. gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 34 bund. 78 v. r. 72 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. Aarnoutsen.

PAAUWEN-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de baai van *Gorontalo*, aan de Oostkust van het eil. *Celebes*.

PAAUW-EN-RAAPHORST (DE), landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. van Wassenaar.

Dit landg., hetwelk den grond van de vroeger afzonderlijk bestaan hebbende buitenplaatsen Raaphorst en het Huis-te-Paauw in zich bevat, wordt thans in eigendom bezeten door Prins Frederik *der Nederlanden*.

PABEANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Pekalongan*, distr. *Wonosobo*, aan de Noordkust, aan den mond der Pabeang, met eene haven, welke echter slechts geschikt is voor kleine vaartuigen, daar de sterke aanspoeling van zand, vóór den mond der rivier, haar in den oostmoeson voor de groote schepen gesloten houdt.

PABEANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Men heeft er eene fraaije steenen basaar, welke dagelijks geopend is, en waarin alle soorten van levensmiddelen voor zeer billijke prijzen te bekomen zijn.

PABEANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kali-Pabeang.

PABELLAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Zij ontspringt uit het voorgebergte van den *Marbahoe*, neemt de rivieren Gendal, Seling-sing en Snewo in hare bedding op, welke als hare bronnen kunnen beschouwd worden en uit het voorgebergte van de Marapie afdalen. De Pabellan stroomt van haren eigenlijken oorsprong, in eene zuidelijke rigting, tot aan het gehucht Wonogierie, alwaar zij de Gendal opneemt, en vliet van daar zuidwestwaarts door het Probolingosche, tot zij zich zuidelijk, bij de dessa Soko-Wingking, met de *Proho* vereenigt.

Door den zwaren regen, die sedert den 3 Januarij 1823, aanhoudend nederviel, begon deze rivier, den 5 daaraanvolgende, geweldig te zwellen en groote massa's rookende modder af te voeren, terwijl het voorgebergte van den Marapie ondertusschen weder een verschrikkelijk geweld maakte, en veel vuur uitwierp. Den volgenden morgen was de zwelling zoodanig, dat de Pabellan buiten hare oevers trad, het te veld staande gewas geheel vernielde, verschillende dorpen deerlijk teisterde, en zestien menschen, benevens eenige beesten, in hare drabbige golven verzwolg.

PABOELAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Poerbolingo*.

PABOENAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, reg. en een halve mijl van *Sidayoe*.

PABOERANAM, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

PABOERANG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PACEM, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Atjieh*. — Hier wordt tegen opium en Europesche waren, veel peper, zout, dammer enz. uitgevoerd.

PACEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Atjieh*, lands. *Pacem*, 40 u. Z. O. van de stad *Atjieh*.

PADADAT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, lands. *Paroeka-Moetjang*.

PADAHAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PANDAHAN.

PADAKASSAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*.

PADA-KATTIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

PADAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PADANG, Nederlandsche bezitting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust van dat eil., welke vroeger in de Padangsche Bovenlanden, de Zuidelijke Afdeeling en de Noordelijke Afdeeling onderscheiden werd. Thans is zij verdeeld in de resid. Padang, Padangsche-Bovenlanden, Ayer-Bangies en Bengkoelen.

Uit deze bezitting wordt koffij, peper, kamfer, benzoin en goud uitgevoerd. De koffijteelt is er haren oorsprong verschuldigd aan den vrijen handel, in 1817 door het Nederlandsch Gouvernement ingevoerd, en waarbij alle belastingen zoo geregeld zijn, dat deze bezitting veel meer opbrengt dan hare administratie kost. In 1821 hebben de afstammelingen van het oude vorstelijk geslacht van Menangkabau de bescherming der Nederlanders, tegen eenige dweepers van de secte der Wachabiten, ingeroepen. In 1823 is het wettig gezag hersteld, en tevens het Nederlands grondgebied aanzienlijk uitgebreid en met eene provincie, onder den naam van het Menangkabausche-distrikt, vermeerderd.

PADANG, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*.

Het maakte eerst een gedeelte van de resid. *Sumatra's-Westkust* uit, maar is in 1838 tot eene residentie verheven. Zij bevat de stad Padang, met eenen kleinen omtrek.

Er wordt in deze resid. gambier, koffij en peper gebouwd. Men drijft met de eilandjes, nabij de Westkust-van-Sumatra, met Atjieh, Poeloe-Pinang, Singapore, de vaste kust van Indië en met Mauritius handel in kassia, stofgoud, benzoin, kamfer, schildpad, tripang, vogelnestjes, was en olie; terwijl er nu ook regtstreeksche scheepvaart naar het Moederland bestaat.

PADANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padang*, niet ver van de plaats, waar de Padang in de Indische-Zee uitloopt. Vroeger moet zij echter digter aan het strand der zee gelegen hebben, want benoorden deze stad ziet men een plein, dat in vroegere tijden klaarblijkelijk eene baai geweest is, daar men thans, op twee honderd ellen van den oever, nog de sporen van een afhellend strand ontdekt.

Zij is sedert het jaar 1666 de hoofdstad van Sumatra's-Westkust, en was desniettegenstaande, in het jaar 1824, met betrekking tot de woningen, bouworde en zindelijkheid, het onaanzienlijkste en

ongeregeldste plaatsje, door Europeanen bewoond, dat in Indië bestond, zoodat er geen drie goede huizen gevonden werden. De woningen waren hoog uit den grond gebouwd, en meestal te zamen gesteld uit slecht en spoedig vergankelijk hout; daaraan was luttel steenen en kalk besteed, en zij waren met zeer slechte verw geschilderd, ja niet zelden slechts met kalkwater, waarin een geel of blaauw mengsel is, overstreken, en bedekt met morsige atapdaken, die, zoo wel in uiterlijk aanzien als in deugdelijkheid, ver te kort schoten bij onze Nederlandsche boeren rietendaken. Deze afzigtelijke daken waren in het algemeen zoo ver naar beneden verlengd en overdekten de huizen zoo geheel en al, dat het onderste gedeelte van het dak veeltijds nederdaalde tot op drie of vier voet boven den vloer der kamers, naauwelijks even boven de vensterbanken, waardoor, zoo als ligtelijk is na te gaan, de meeste huizen van binnen zeer donker, vochtig en weinig luchtig waren, latende bijkans geen uitzigt naar buiten toe. Tot stijlen of pilaren van het huis gebruikte men niet zelden den kokosboom, welke men, uithoofde van zijne spoedige vergankelijkheid en poreusen aard, op Java nimmer, zelfs niet in de zamenstelling van houten woningen, tot bouwen bezigt. Men wil echter, dat deze spoedige vergankelijkheid te Padang in den kokosboom niet wordt opgemerkt, wanneer men boomen uitkiest, die reeds tot eenen hoogen ouderdom gekomen zijn. De wijze, waarop de gronden of erven meestal waren uitgelegd, was geheel overeenkomstig met de overige bouworde der huizen, zoo dat ieder, die Padang voor de eerste maal aanschouwde, en onkundig was hoe lang deze bezitting reeds in handen van Europeanen geweest was, in den waan gebragt werd, dat het Europeesch gezag slechts kortelijk, in dit gedeelte van Sumatra, gevestigd was.

Het Gouvernements-gevangenhuis was zoo weinig geschikt, om er gevangenen in te houden, dat men verpligt was de misdadigers, tot meerdere verzekering, gedurende den nacht, blokken aan het been te sluiten, en ze bovendien onder de bewaking van een paar politiedienaars te stellen.

De Passer-Gedang of Groote-marktplaats, waar de meest gegoede en rijkste Inlanders en Maleische kooplieden woonden, onder welke menschen waren, die bij de Europeanen een krediet hadden van honderd duizend ropijen, was eene verzameling van digt op elkander staande, bouwvallige huizen, meestal op klipsteenen opgetrokken, met zeer kleine vensterramen of liever luchtgaten, die eerder zouden voegen voor gevangenhuizen, dan voor woningen van vrije lieden. Eenige woningen te Padang waren geheel uit bamboes zamengesteld, in het maken van welke woningen de Inlander zeer veel bekwaamheid en smaak aan den dag legde. Bij het lang bewonen, en voornamelijk bij het verouderen van zoodanig bamboezen huis, ondervond men echter zeer veel last en ongemak van insekten en bijzonder van ratten en muizen.

De bruggen en wegen waren zeer onregelmatig en slecht onderhouden; op de meeste plaatsen hadden zij geene genoegzame doorspeling van wind, en schenen niets anders te zijn, dan paden door hooge nipa- en allang-allangvelden.

Sedert deze stad echter, in 1838, de zetel van den civielen en militairen Gouverneur, van den Resident en van andere Ambtenaren geworden is, is het eene aangename stad, waar welgebouwde huizen zijn. Voorts is Padang nog de zetel van den Raad van Justitie, van de Wees- en Boedelkamer en van eene Commissie van Onderwijs.

Ook heeft men er eene kleine Hervormde kerk, welke in het jaar 1838 gebouwd is. De gem., waartoe deze kerk behoort, telt 300 of 400 zielen, onder welke 100 Ledematen, en wordt door eenen Predikant bediend, die tevens te Bengkoelen de dienst waarneemt. In 1840 is er mede eene R. K. kerk gesticht, zijnde de eenige, die op het eiland Sumatra gevonden wordt. Ook heeft men er eene goede school, en in October 1838 is er een genootschap van weldadigheid tot stand gekomen, hetwelk de verzorging en opvoeding van Christenweezen ten doel heeft, en ten behoeve waarvan, door de ijverige pogingen van den Resident aldaar en door algemeene bijdragen der ambtenaren, militairen en ingezetenen van Padang, een gesticht is daargesteld geworden, waarin een twintigtal van zoodanige kinderen kunnen worden opgenomen. — Men vindt er bekwame goudsmeden.

PADANG, vuurspuwende berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

PADANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. en distr. *Grobogan*.

PADANG, vlakte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den Noordoostelijken-uithoek, rijk *Gorontalo*, nabij de stad Gorontalo.

PADANG (DE), of de Padang-Gertje, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, welke met eene westelijke rigting bij de stad Padang in de *Indische-Zee* uitloopt.

Slechts kleine vaartuigen kunnen haar binnenloopen, zoodat de schepen verpligt zijn op eenigen afstand van den wal te ankeren. De reede is tusschen den uitspringenden Apenberg en de hooge eilandjes Groot-Pisang en Klein-Pisang, in het Zuidwesten. Wat verder uit den wal liggen de zoogenaamde Zeven-eilandjes, Ayer, Anam, Ampat, Bandelang, Passir, Satoe en Tiga.

In het jaar 1770 werd er, in de nabijheid van deze rivier, door eene aardbeving een groot plein gevormd, waar vroeger slechts een smal strand bestond.

PADANG (NOORDELIJKE-AFDEELING-VAN-), landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. — Het maakt thans de resid. *Ayer-Bangies* uit.

PADANG (ZUIDELIJKE-AFDEELING-VAN-), landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. — Het maakte vroeger een gedeelte van het gouv. gebied *Padang* uit; thans echter behoort het tot de resid. *Palembang*.

PADANG-BOEBIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Gedurende den opstand der Padries hadden de muitelingen hier eene sterkte opgeworpen, op welke, den 23 Junij 1837, door de Nederlandsche krijgslieden bres geschoten werd, zoodat het hun gelukte die, den 28 dier maand, stormenderhand in te nemen.

PADANG-COVE, ook wel enkel Padang geheeten, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Balie*, N. van Kazamba, onder *Kawang-Assam* behoorende.

Men heeft er eene kleine haven alleen geschikt voor kleine vaartuigen, welke er steeds overvloed van voortreffelijke rijst vinden.

PADANG-LOHAR of Padang-Loehar, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*. — In de nabijheid zijn ijzermijnen.

PADANG-PANDJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*,

lands. *Tanah-Datar*, waarvan het de hoofdplaats is, op korten afstand van Pager-Roeyong, en nog geen tien mijlen van Priama verwijderd, 682 Ned. ellen boven de oppervlakte der zee.

Er is een civiel gezaghebber, nu Adsistent-Resident, en een Agentschap der Handelmaatschappij. De groote weg of heerbaan, sedert 1833 van Padang en Priaman naar de Bovenlanden aangelegd, gaat van de kust, over Kajoe-Tanam, op Padang-Pandjang, en opent daardoor de gemeenschap met de forten in de Bovenlanden. Hier omstreeks zijn geheele beddingen rijke ijzererts en magneet-ijzersteen, dat met het Zweedsche kan wedijveren, op geringe diepte, voorhanden en gemakkelijk te verkrijgen is. In de bewerking is men nog zeer ten achteren.

PADANG-RIBOE-RIBOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

PADANGSCHE-BENEDENLANDEN of BENEDENLANDEN-VAN-PADANG, landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Men heeft er de volgende voorname forten: noord-oostwaarts Tandjong, van der Capellen, Vermeulen-Krieger, Boewah, Raaff en Veltman, en noordwaarts Loeboe, de Kock, Matoea, Kooriri en Van-den-Bosch.

De PADANGSCHE-BENEDENLANDEN zijn van de *Padangsche-Bovenlanden* afgescheiden door eene bergketen, welke van drie tot vier duizend Rijnlandsche voeten hoog, en op eenen afstand van drie tot vijf uren gaans van den oever der zee verwijderd is, met welken oever deze bergketen, van Padang af, een groot eind wegs in eene nagenoeg noordwestelijke strekking loopt. Dit gebergte is zeer steil en boschrijk, en de gemeenschap van de *Padangsche-Bovenlanden* met de BENEDENLANDEN was daardoor voorheen moeijelijk. Naar mate ons gebied zich echter in de *Padangsche Bovenlanden* heeft uitgebreid, is het getal communicatiewegen allengskens vermeerderd, en in het jaar 1833 is langs de rivier Ané een weg aangelegd en later voltooid geworden, die gedoogt, dat men thans zelfs te paard den overtogt kan doen. Hierdoor is de weg, welke over den berg Ambatjang, (een der toppen van de bedoelde keten) voert, en die, tot op dat tijdstip de voornaamste gemeenschap daarstelde, geheel in onbruik geraakt.

PADANGSCHE-BOVENLANDEN of de BOVENLANDEN-VAN-PADANG, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*; palende N. aan de resid. Ayer-Bangies, O. aan de Benedenlanden, Z. aan de ads. res. Bengkoelen, W. aan de Zee.

Deze resid. wordt verdeeld in de afdeelingen de Vijftig-Kotta's, Agon, Tana-Datar, de Dertien-Kotta's, Priaman en Batipoe. De drie eersten hebben ieder eenen Adsistent-Resident.

De voornaamste plaatsen zijn: Priaman, Tikoe of Tiko, Tabien-Tingie of Tabeng-Tengie, Paya, Kimba en Padang-Pandjang.

De bergen bestaan hier algemeen uit onderscheidene grondstoffen; de aanmerkelijkste zijn: het gebergte Sengalang, de Sago, de Merapi en de Pakoenta-Bengsoe.

Men vindt in de PADANGSCHE-BOVENLANDEN niet weinig beken, die in den droogen tijd op de Westkust naauwelijks de zee bereiken, maar in den regentijd tot belangrijke rivieren opzwellen, soms met bruisend geweld nederstorten, watervallen vormen, en in de vlakte gekomen, zich, met onwederstaanbare kracht, eenen weg naar de zee banen. Uit de PADANGSCHE-BOVENLANDEN, welke grootendeels van 1530 tot meer dan 3000 voeten boven de zee verheven zijn, en daarenboven onderscheidene

bergen hebben, stroomen vele andere rivieren naar de Oostkust, die eindelijk, onder de benamingen van Indragirie, Kampar-Besaar en Tabong of Siak, zich met de *Zee* vereenigt.

Ten N. van Padang zijn in de PADANGSCHE-BOVENLANDEN, weinig mijlen afstands van elkander, twee aanzienlijke meren, Singharn of Simanwang en het Meer-der-Tien-Kota's.

De voortbrengselen der PADANGSCHE-BOVENLANDEN zijn zeer onderscheiden, want de gronden zijn hier hooger, daar lager, in sommige streken meer, in andere minder vruchtbaar. Het Agamsche en de daaromstreeks gelegene hooge districten zijn geschikt voor gewassen en groenten der gematigde luchtstreek, als aardappelen, kool, erwten, boonen en dergelijke. Voorts heeft men er rijstbouw, gambier en koffijtuinen, tabak, jagong, katjang, kapok, suiker, doch niet genoeg om uit te voeren enz. Op eenige plaatsen schijnt de echte kaneelboom te huis te behooren. Er zijn weinig boomvruchten, daar de boomen, in den oorlog tegen de Padries, veelal omgehouwen zijn. Men houdt zich bezig met goudgraven en ijzersmelten, dewijl deze beide delfstoffen hier in het geheel niet schaarsch zijn, en in groote zuiverheid gevonden worden. In de bewerking daarvan is men echter niet ver gevorderd.

PADANG-TAKAR, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust.

PADANG-TIKAR, ook wel enkel PADANG genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van *Borneo*, 33° Z. B., 127° O. L.

PADA-OERIEP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

PADAPALE, plaats, van welke bij MENCO wordt gewag gemaakt, op het jaar 1212, als zijnde zeer digt bij de stad Groningen gelegen. Tegenwoordig wordt zij PADDEPOEL geheeten. Zie dat woord.

PADAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 24 Februarij 1828 werden de muitelingen door de onzen, onder de bevelen van den Kapitein TEN HAVE, van hier verdreven.

PADATA, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Pekalongan*, distr. *Wonosobo*.

Dit bosch levert soeren-, poeloe-, sempoe- en waroe-hout op, dat van een uitgestrekt nut is, doordien het aldaar gewilde waroehout voor het binnenwerk van praauwen en het sempoe- en soerenhout voor alle werken, welke niet aan weder en wind zijn blootgesteld, gebruikt kan worden.

PADA-WETAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, 303 palen O. van Batavia, 64 palen W. van Samarang en 6 palen W. van Pekalongan.

PADDE-GAT (HET), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*.

Het is een inham ten Z. W. van het Braassemer-meer, waaraan het d. Roelofarends-veen ligt en waarin de *Wijde-Aa* uitloopt.

PADDEGRAAF (DE), waterloop in den *Polder-van-der-Eigen*, prov. *Noord-Braband*, welke een aanvang neemt aan den Kepkensdonk-dijk onder Nuland. Hij heet, tot aan den Nulandsche-kerkdijk, KLEINE-PADDEGRAAF, van daar tot aan den Kruisstraatsche-dijk, onder Rosmalen de GROOTE-PADDEGRAAF en de ROMPERT-WETERING, en loopt zoo onder verschillende benamingen op de *Maas* uit.

PADDEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. W. van *Bolsward*, ½ u. N. O. van *Exmorra*, waartoe zij behoorde.

PADDEN-BURG, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4¼ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, niet ver van Baambrugge. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

PADDENPOEL (HET HUIS-TE-), PADDINGPOEL, PEDIKENPOEL of PODEKENPOEL, voorm. kast. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¼ u. N. van *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, ½ u. Z. W. van Oegstgeest, aan de westzijde van den tegenwoordigen Leydsche straatweg.

Dit slot besloeg eene oppervlakte van zes en dertig morgen (32 bund. 73 v. r. 65 v. ell.) land en werd van den Burggraaf van Leyden, als Heer van Wassenaer, ter leen bezeten. Den 4 Maart $\frac{1333}{1334}$ bewilligde WILLEM III, Graaf *van Holland*, aan den Burggraaf van Leyden om het HUIS-TE-PODEKENPOEL met het land uit te geven aan DIRK VAN DER MADE, zijnen neef. — DIRK VAN WASSENAER, Burggraaf *van Leyden*, beleende, in 1372, FILIPS ARENDSZOON VAN DAMME, zijnen neef, met de woning te Poel, met al haar toebehooren en met de zeven morgen (5 bund. 96 v. r. 10 v. ell.) lands, die Heer ALBRECHT, zijnen neef, van hem gekocht had. Het werd op bevel van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*, in het jaar 1393 vernield, omdat Heer FILIPS VAN WASSENAER had deel genomen aan den moord van Jonkvrouw ALEID VAN POELGEEST en WILLEM KUZER. Na de bevrediging van de verbannen Edelen met den Hertog, schijnt de Burggraaf het huis weder te hebben opgebouwd. Want den 12 Februarij $\frac{1404}{1405}$ ontving Hertog WILLEM VAN BEIJEREN van FILIPS VAN WASSENAER, Burggraaf *van Leyden*, den huize en hofstede te PODEKENPOEL, met den boomgaard, singels en grachten, houdende te zamen omtrent vijf morgen (4 bund. 25 v. r. 79 v. ell.) lands; alsmede drie en twintig morgen (19 bund. 56 v. r. 63 v. ell.) broekland en acht morgen (6 bund. 81 v. r. 26 v. ell.) geestland, tot de voornoemde hofstede behoorende, daaromtrent gelegen en gaf het aan hem weder, om het ten onversterfelijken erfleen te houden. Ook hield er de Burggraaf zijn verblijf, tijdens het uitbreken van den opstand tegen Hertog JAN VAN BEIJEREN, en het werd, in 1420, toen Leyden door dien Hertog belegerd werd, ingenomen en tot een blokhuis ingerigt. Den 17 Augustus 1428 gaf JACOBA VAN BEIJEREN aan HENDRIK Heer VAN WASSENAER tot eenen vrijen eigendom de hofstede van PUECKENPOEL, met dat er op staat en met omtrent acht en twintig morgen (23 bund. 84 v. r. 42 v. ell.) lands, die hij te voren van haar te leen gehouden had, met magt om die te verkoopen, te verzetten enz. Den 18 Augustus 1428 is de hofstede van POKENPOEL met acht en twintig morgen lands, door BOUDEWIJN VAN ZWIETEN, Thesaurier van Holland, Zeeland en Friesland, gekocht van Heer HENDRIK VAN WASSENAER en volgens fundatiebrief van 2 Februarij 1431, gemaakt tot een klooster van Nonnen, Regularessen van de orde van ST. AUGUSTINUS, onder den naam van MARIENPOEL. Zie dat woord.

PADDENPOEL (DE), heuvelachtig veld in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. en 10 min. O. van *Hemmen*.

Men wil dat hier vroeger een klooster gestaan heeft, waarvan zich de kelders nog onder den ploeg des landmans vertoonen; terwijl op den hoogen heuvel, het getrappel der paarden eenen hollen klank veroorzaakt. Het volk maakt elkander diets, dat men de Nonnen des nachts in haar oud gewaad met eene groote wasch naar een afgelegen stuk gronds zoude zien treden, waar zij die, om haar te bleeken, in de maneschijn uitspreiden, soms had men de blaauwe mand nog naast de bleek zien staan, soms zag men op- en nederwandelende Beggijnen.

De paarden in eene naburige weide, zouden daarentegen, tot op den huidigen dag, soms des nachts door de Geestelijke Heeren van het klooster bereden worden, en zijn dan des morgens zóó moede, dat zij het eene been niet voor het andere kunnen verzetten.

PADDEPOEL (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Alkemade*, N. van *Oudewetering*. In dit water loopt de *Heimanswetering* uit.

PADDEPOEL (DE), eene lage streek lands in de prov. *Groningen*, aan den regteroever van het *Reitdiep*, ten N. van *Groningen*, gelegen. Zij behoorde vroeger onder *Selwerd* of het *Gooregt*, maar is thans verdeeld onder de gem. *Adorp* en *Noorddijk*; in de wandeling wordt er een gedeelte van het gebied der voornoemde stad of van het Wester-Stads-hamerik en van Wierum onder gerekend. Er staan slechts 4 h. en 25 inw. onder Adorp.

Het wordt onderscheiden in de Hooge-Paddepoel en de Lage-Paddepoel (Zie deze woorden). De grond is zeer goed kleiland, maar laag en daarom geschikt tot weide voor het vee.

In de Paddepoel werd, den 1 Mei 1772, de vermaarde Hoogleeraar Jacobus Albertus Uilkens geboren, die den 30 Mei 1825 te Warfhuizen, op zijn huisje of buitentje, Veel-bij-Weinig, is overleden.

PADDEPOEL (DE HOOGE-), streek gronds in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. van *Adorp*, het noordelijke gedeelte van *de Paddepoel* uitmakende; met 4 h. en 25 inw.

PADDEPOEL (DE LAGE-), streek gronds in het oude *Selwerd*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. N. van *Groningen*, kant. en 3 u. Z. O. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. O. van *Noorddijk*, het zuidelijke gedeelte van *de Paddepoel* uitmakende.

PADDEPOELEN (DE HOOGE-EN-LAGE-), pold. in de prov. *Groningen*, gem. *Adorp* en *Noorddijk*; palende N. aan Wierum, O. aan Noorddijk, Z. aan Groningen, W. aan het Reitdiep.

Deze overoude pold. wordt door twee pompsluizen, op het Reitdiep, van het overtollige water ontlast. Hij staat, met *Wierum*, onder één dijkregt, bestaande uit eenen President, twee Dijkregters en eenen Secretaris.

PADE (DE) of de Paad, geh. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*, 5 min. Z. W. van *Hoogwoud*, waartoe het kerkelijk behoort.

PADEA (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PADEA (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PADEN, gegraven kanaal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit kanaal, hetwelk ter bevordering der binnenlandsche gemeenschap zeer dienstig is, loopt van Tagal tot in de *Kalie-Gangsu*, en stroomt van daar, langs de dessa Randoe-Sanga, van het Oosten naar het Westen, in de *Pamalie*.

PADEVOORT of Paverden, adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. W. van *Ter-Borgh*; gem. *Bergh*, 1 u. N. van *'s Heerenbergh*, 7 min. N. O. van *Zeddam*, in de buurs. *Vinkwijk*, te midden van korenlanden.

Dit adell. h., hetwelk vroeger een jagthuis van de Graven VAN DEN BERGH was, doch weinig aanzien heeft, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 35 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JAN WILLEM SERRURIER.

PADHUIS of PATHUIS, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 4 u. Z. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. Z. O. van *Dalen*, gem. en 1 u. O. van *Koevorden*; met 6 h. en 35 inw.

Dit geh., toen misschien eene enkele boerderij, wordt reeds genoemd in een oud stuk van het jaar 1276, waaruit blijkt, dat de kloosterlingen van het nabij gelegene konvent der Heilige Maria-ten-Kampen, onder welks bezittingen het PADHUIS schijnt te hebben behoord, verpligt waren daarvan jaarlijks eene pot boter aan den Kastelein van Koevorden op te brengen; terwijl die zelfde kloosterlingen beweerden regt te hebben op het nabij gelegen veen, waarover zij, in het gezegde jaar, met de buren of inwoners van Dalen in geschil waren.

PADJADJARANG, PADJAJOERAN, PADSCHADSCHERAN of PADSCHADSCHARANG, voorm. rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, waarvan het distr. *Bogor*, thans *Buitenzorg*, een gedeelte uitmaakte. De hoofdplaats heette mede Padjadjarang.

Dit rijk wordt gezegd in den aanvang der twaalfde eeuw gesticht te zijn. Uit de babats of oude historische handschriften blijkt, dat de Vorsten van PADJADJARANG, na zich van die van Madjapahit te hebben afgezonderd, hunnen voornaamsten zetel vestigden ter plaatse, die thans Banter-Peteh genaamd wordt, en waar, even als op den berg Manara, nog heden ten dage sporen te vinden zijn, welke eene langdurige en uitgebreide vestiging aanduiden. Aan een dier Vorsten, PRABOE MOENDING SARIE geheeten, en zoon van den beroemden Koning KOEDA LALIAN, wordt de verdienste toegeschreven van de rijstkultuur in deze streken ingevoerd en de ingezetenen het eerst met den ploeg te hebben bekend gemaakt; ook trachtte deze zelfde Vorst de toenemende verbreiding van het Mohhammedaansche geloof hardnekkig te keer te gaan, zelfs nog toen zijne broeders dit reeds lang omhelsd hadden, en het op het oostelijk gedeelte van Java bijna algemeen was aangenomen.

HASSAN OEDIËN, een zoon van IBN MOELANA, die als de grootste Apostel van den Islam op Java vereerd wordt, veroverde, omstreeks het jaar 1479, het rijk van PADJADJARANG, en rustte niet alvorens hij tot aan Straat-Sunda als overwinnaar gehuldigd werd. In plaats van den laatsten Vorst van PADJADJARANG, PRABOE SILIH WANGIE, trad nu HASSAN OEDIËN op, onder den titel van *Soesoehoenan Goenog-Djatie*, behield voor zich zelven de gewesten van Tji-ribon (Cheribon), schonk het rijk Jakatra, van de Krawang tot aan de Tangerang, aan zijnen broeder KALAJATONG en het rijk Bantam aan zijnen broeder BAR OEDIËN.

PADJADJARANG, PADJOEJARANG, PADSCHADSCHERAN of PADSCHADSCHARANG, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, rijk *Padjadjarang*, waarvan het de hoofdplaats was, ongeveer twee palen van de plaats, waar thans het paleis Buitenzorg staat.

Volgens inlandsche kronijken zoude de vernieling dezer stad in het jaar 1479 van onze tijdrekening hebben plaats gehad. Deze stad moet, volgens de oude oorkonden, zoo uitgestrekt geweest zijn, dat zij de geheele vlakte tusschen de Tjiliwong en de Tjidanie besloeg; terwijl

het eigenlijke middelpunt, thans Banter-Peteh genaamd, zeer oordeelkundig binnen eenen vrij hoog opgeworpen wal lag besloten, waarachter men zich eenen geruimen tijd tegen eene aanmerkelijk sterkere magt moet kunnen verdedigd hebben. Voorts is uit eenige overblijfselen op den berg Menara op te maken, dat de ongelukkige verdrevenen zich aldaar, na de verwoesting van Padjadjarang, nog eenigen tijd wisten staande te houden, waarop zij eindelijk ook van daar verjaagd werden en de leer van Mohhammed alom is aangenomen.

De overblijfselen van Padjadjarang zijn niet ver van het paleis te Buitenzorg, en bestaan uit monsterachtige, ruw gehouwen, menschelijke gedaanten of beelden, Actji-Tjomas of Ardjo-Domas (d. i.: acht honderd menschen) genaamd. Men wil namelijk, dat de getrouwste volgelingen van den Vorst, ten getale van acht honderd, op die plaats den dood vindende, onmiddellijk na hun sneven in die steenen veranderd werden, welke door de ligtgeloovige inboorlingen nog tegenwoordig niet zonder schuwen eerbied worden aangestaard. Op de plaats, waar de laatste Vorst, Praboe Seda, zijne kraton (versterkt paleis) heeft gehad, is de Batoe-Tollies (beschreven steen), met een opschrift in het Sanskritsch, uit Hindostan, zoo men wil, aangebragt. De veroveraar Hassan Oedieën wordt gezegd dien steen op de tegenwoordige plaats te hebben doen stellen, waar tevens een steen gevonden wordt met de indruksels van twee menschenvoeten. Te dezer plaatse wordt geofferd, zoo aan deze als aan de andere zijde van eenen waringaboom van hoogen ouderdom, onder wiens schaduw onderscheidene heilige graven gevonden worden.

PADJALANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Djapara*.

PADJANG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, in het oostelijke gedeelte.

PADJAN-KOENGAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PADJARAKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. *Probolingo*.

PADJETAN, ook wel Padjoetan of Padsjitan, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Kadoewang*, O. van de Golf-van-Padjetan.

PADJETAN, Padjoetan of Padsitan, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Kadoewang*, aan de Golf-van-Padjetan.

PADJETAN (GOLF-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*. Er is eene goede ankerplaats.

PADIPARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de *Tangerang*.

PADOEDANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

PADOERANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PADOK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalang*.

PADOK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

PADOKO of Padoro, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

Dit d. maakte, met de d. Sohokan, Takan, Pankkoling, Tjiwi, Tjidájara, Tjoperang en Tjibokkwami, met het begin der vorige eeuw, wel 1300 huisgezinnen uit.

PADOMPA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Het is een der takken van de *Pontianak*.

PADSCHADSCHERA, voorm. rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PADJADJARANG (1).

PADSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, gem. *Stellingwerf-Westeinde*, dat aan de Weerdijk bij Oude-Lemmer een begin neemt en in eene zuidwestelijke rigting naar Munnikeburen loopt; van daar met eene zuidelijke strekking naar Scherpenzeel schiet, waar het zich meer zuidoostelijk wendt, om zich bij de Spangen met de Scheen te vereenigen en de Spanger-watering te vormen.

PADUA (HET HUIS-TE), kluizenaarswoning, prov. *Noord-Braband*. Zie HANDELSCHE-KLUIS.

PAELEN (NEDER-), NIEDER-PALEN of NIEDER-POLLEN, d., deels in de heerl. *Guirsch*, deels in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en ¾ u. Z. ten W. van *Osperen*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Redingen*, aan den Pahl.

De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, zijn allen R. K. en behooren tot de par. van *Osperen*, welke hier eene kapel heeft, aan den H. BERNARDUS toegewijd, die door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

PAELEN (OBER-), OBER-PALEN of OBER-POLLEN, d., deels in de heerl. *Guirsch*, deels in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 2½ u. N. W. van *Steinfort*, gem. *Ober-Paelen-en-Levelingen*.

De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, zijn allen R. K., onder welke 220 Communikanten, en maken, met de overige uit de burg. gem. *Ober-Paelen-en-Levelingen*, eene gem. uit, welke tot het vic. apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en te Ober-Paelen eene kerk en te Levelingen eene kapel heeft, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden. De kerk is toegewijd aan den H. GERMANNUS, de kapel aan den H. MATERNUS.

PAELEN-EN-LEVELINGEN, gem., deels in de heerl. *Guirsch*, deels in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Osperen*; palende N. aan de gem. Ell, O. aan Beckerich, Z. aan de Belgische gem. Guirsch, W. aan de Belgische gem. Attert.

Deze gem. bestaat uit de d. Paelen en Levelingen. Van 1839 tot 1843 behoorde tot haar ook het geh. Grobermühl of Grübermuhl, maar bij het grenstractaat van Maastricht (7 Aug. 1843) is dit aan België afgestaan. De gem. telt 200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen, die door het water van den Pahl wordt gedreven.

De inw. dezer gem. die allen R. K. zijn, maken de par. van *Ober-Paelen* uit.

PAESAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

PAESENS of PAEZENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3½ u. N. O. van *Dockum*.

---

(1) Insgelijks zoeke men alle de overige woorden, die elders wel eens PADSCH gespeld worden, op PADJ.

Dit d., benevens Anjum en Lioesens worden de **Nieuwe-landen** genaamd, zijnde ingedijkt door den daartoe gevolmagtigden Heer ERNST VAN AYLVA, in het jaar 1592, nadat door den vernielenden Allerheiligenvloed van het jaar 1570, deze griet. zeer veel geleden had. PAESENS is een onaanzienlijk en armoedig visschersdorp, dragende dezen naam van den stroom de Paesens, die van Dockum afkomt en hier aan den zeedijk ten einde loopt. Men telt hier 680 inw., die meest van de kustvisscherij bestaan.

De Herv., die hier 580 in getal zijn, onder welke 40 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwert*, behoort. De eerste, die, zoo ver bekend is, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest THEODORUS HEYEMA, die in het jaar 1617 herwaarts kwam, en in het jaar 1655 emeritus geworden is. Hij heeft Schiermonnikoog te gelijk bediend, hetwelk in 1644, eerst een eigen Predikant bekwam. De kerk heeft eenen spitsen toren, doch geen orgel.

De Doopsgez., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Holwerd*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Leeuwarden* gerekend.

Het dorp PAESENS is de geboorteplaats van den Letterkundige PETRUS DIDRICUS, die een *Kort Begrip van de Redekunst* geschreven heeft, hetwelk in 1556 te Straatsburg gedrukt is, en van den Wis- en Sterrekundige CORNELIS EKAMA, geb. 31 Maart 1773, † 24 Februarij 1826, als Hoogleeraar in de Wis- en Sterrekunde, aan de Hoogeschool te Leyden, na eerst den leerstoel in de Redeneer-, Bovennatuur- en Sterrekunde te Franeker te hebben bekleed.

Den 27 October 1762 zijn vier zeeäken van dit dorp, door eenen onverwacht en schielijk opkomende storm, met man en muis vergaan.

PAESENS (DE) of PAEZENS, oudtijds DE DONGER geheeten, voorm. riv., prov. *Friesland*, waarna de Dongeradeelen genoemd zijn.

Deze rivier had haren oorsprong ten W., boven Dockum, uit de *Ee* of *Trekvaart*, en stroomde eertijds van daar noordoostwaarts naar zee, alwaar in den zeedijk eene sluis schijnt gelegen te hebben, die, onzeker wanneer, toegedamd is, zoo als nog uit de overblijfselen van paalwerk, dat aldaar in den grond gevonden wordt, duidelijk te zien is. Van ouds strekte dit water tot eene scheiding tusschen de beide Dongeradeelen, die daarom Dongeradeel-Westzijde-ter-Paesens en Dongeradeel-Oostzijde-ter-Paesens of West-Dongeradeel en Oost-Dongeradeel genoemd worden. Doch sedert langen tijd is dit water, niet alleen beneden, maar ook boven, verstopt, zoodat er van het dorp Aalsum tot aan de Ee maar eene oude vervallen riet of sloot beslaat, die nog hier en daar bijna gesloten is. De waterlossing ook naar boven verstopt zijnde, is er sedert eene nieuwe vaart uit de PAESENS, voorbij Aalsum, naar Dockum gegraven, welke aan onderscheidene dorpen, als: **Wierum**, **Nes**, **Paesens**, **Nijkerk**, **Nijawier**, **Aalsum** enz., tot eene gemeene vaart verstrekt, moetende het water nu niet meer naar beneden, maar naar boven worden uitgelost, door de stad Dockum naar de Nieuwezijlen, bij Engwierum. Een klein uur ten Noordoosten van Dockum loopt uit de PAESENS een oud kanaal of waterlossing naar beneden, hetwelk naar de daaraan gelegen state Jaarla, gemeenlijk **Jaarlagat** wordt genaamd. Zie dat woord.

PAFFENRAAD of PAFFENRADE, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *Leeuwarden*, aan het Jelsumer-binnenpad.

PAGADANG, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der Indramayoe.

PAGADANG'AN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, 10 palen O. van Soerabaya, 195 palen W. van Banjoewangi, 669 palen O. van Anjer, 587 palen O. van Batavia, 225 palen W. van Samarang.

PAGADENI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, ads. res. *Grisse*.

PAGAGA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*.

PAGALALOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Cheribon*.

PAGALANGAN, oud. geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, op den oostelijken oever van de baai Segara-Anakan.

PAGARAKA of het KINDER-MEER, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

PAGARAKAN-NOEKA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

Het was weleer eene bloeijende plaats, maar is thans geheel vervallen en verlaten. Hare ondergang is voornamelijk toe te schrijven aan de gedurige invallen en verwoestingen van eene bende zeeschuimers, die de zuidelijke kusten van het eiland voorheen onveilig maakten. Het Nederlandsche Gouvernement heeft aan dezen geessel van het land, door wijze maatregelen en krachtdadige middelen, grootendeels een einde gemaakt.

Van PAGARAKAN-NOEKA naar ADJIE-BARONG, loopt de weg over steile hoogten en door uitgestrekte wouden, waar men schier geene bebouwde landen aantreft; ook is dit oord zeer schaars bevolkt.

PAGARAKAN-NOEKA, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

PAGAR-DEJWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, aan den oever der Toelang-Bawang.

PAGAR-GOENONG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Bengkoelen*, distr. *Passamah-Lebar*.

PAGAR-HOEDJONG, distr. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie PAGGEROEIJONG.

PAGAT (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie SIDAYOE (HOEK-VAN-).

PAGATAN of PAGATTAN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*.

Het was vroeger eene provincie van het rijk Banjer-masing, doch later daarvan afgescheurd zijnde, maakte zij een afzonderlijk rijkje uit.

PAGERAWAN of PAGERAWANG, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lombok*. — Het is van weinig beteekenis, bestaande er de onafhankelijkheid bijna niet, dan in naam.

PAGER-GOENONG, gebergte in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, dat van den berg Britgo, noordwaarts in eenen bergrug uitloopt tot aan den hoogen Koekoesong, en de ads. res. Patjietan, in het W. en N. als het ware omsluit.

PAGER-WEDJO, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

In dit gebergte ontspringen twee niet onbelangrijke rivieren, welke door de Siroyas worden opgenomen.

PAGGAR-WADY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. en distr. *Grobogan*.

PAGGER, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

PAGGEROEJONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

PAGGEROEJONG, Pagar-Hoedjong, Paggeroeijong, Pagenroeijong, Paggeroedjong, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, distr. *Paggeroejong*, 3 u. N. O. van Padang, 25 u. van de Westkust des eilands. — Het was vroeger de zetel van den Sultan van Menangkabau.

PAGI (POELOE-), eiland in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Noessa-eilanden.

PAGIAMA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*; met goudmijnen.

PAGIERIENGAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PAGOATTO of Pagotte, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, rijk *Goenong-Talo*.

Men heeft er twee goudmijnen in welke het goud, op slechts 4 of 5 voet diepte, in eene laag van zand en aarde zit.

PAGOATTO of Pagotte, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, rijk *Goenong-Talo*, lands. *Pagoatto*, aan de Baai-van-Tomini. Het levert goud door spoeling, gelijk dat van de kust van Guinea. Ook vindt men er vele waaijerpalmen.

PAGODEN, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, W. van den Hoek-van-Awer.

PAGOELAN, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lombok*. Dit rijk is slechts in naam onafhankelijk; ook is het van zeer weinig aanbelang.

PAGOENANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djampung-Wetan*, nabij de *Sandali*.

PAGOER, naam, onder welken het d. Parrega oudtijds wel eens voorkomt. Zie Parrega.

PAGOESAN of Pagosan, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

PAGONGON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. — Dit dorp levert houtskolen op.

PAGOT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid *Kediri*.

PAGUS-TAXANDRIAE, voorm. lands. in het Z. van het koningrijk der *Nederlanden*. Zie Taxandria.

PAHIETON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en ads. res. *Besoeki*, 16 palen O. van Besoeki, 89 palen W. van Banjoewangi. — Men heeft er nog eenen tempel van de oude Hindoesche godsdienst.

PAHITAN, Paitan of Paytan, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, in het O. van *Maloedoe*, aan de baai van dien naam. De kust is vol laagte en vuil.

In de binnenlanden wordt voortreffelijke kamfer, en aan de kusten eene menigte fraaije vogelen gevonden. — De inw. zijn Maleijers.

PAHITAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, in het *Solosche-gebied*, distr. *Pahitan*, aan de Pahitan. Men drijft er handel in kamfer, kruidnagelen, kaneel enz., die de omstreken voortbrengen.

PAHITAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, die met eene noordoostelijke strekking in de *Bogt-van-Pahitan* uitloopt.

PAHITAN (DE BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, aan de *Zee-van-Solo*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*. — Aan deze bogt liggen de eilanden Malawali, Tilakan en Simadâu.

PAHL (DE) of DE PALL, ook wel verkeerdelijk POLL geschreven, beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in *België*, tusschen de d. Bonnert en Guirsch; bereikt, een weinig beneden den Grübermühl, de Luxemburgsche grens; loopt, in eene noordoostelijke strekking, langs Ober-Paelen naar Nieder-Paelen, waar zij de Noerdingerbach opneemt en van waar zij noordwaarts stroomt, om zich, beneden Redingen, in de *Attert* te ontlasten.

De bewoners van Ober-Paelen genieten het regt, om op Belgisch grondgebied tot aan den Grübermühl hunne kudden uit deze beek te drenken.

PAHMY, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Inta*; 15 u. N. van Sallagha, 80 u. N. O. van Coumassie.

PAHOE (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, lands. *Denamba*.

PAJATAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Kadoewang*.

PAJATIN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Djapara*, reg. *Djawana*.

Dit d. telde, met de d. *Bombana*, *Kadjoering* en nog twee anderen, in het begin der vorige eeuw 590 huisgez.

PAIJENBURCH, voorm. adell. h. te *Utrecht*, aan de westzijde der *Oudegracht*.

Dit h., naar hetwelk het voormalig Paijenburch-steegje zijnen naam droeg, is thans de brouwerij de *Keteltjes*.

PAIK-OOMSHOEK, zandplaat ten N. van de *Zuiderzee*. Zie OOMSHOEK (PAIK-).

PAINDRECHT, oude naam van het d. PENDRECHT in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PENDRECHT.

PAINGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KALIE-PAINGAN.

PAINOESSA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van Schomi-it staande.

PAJONG of PAYONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Sumanap*.

Er zijn hier eenige overblijfselen van eenen Hindoeschen tempel, en men heeft er een beeld van SIEVA en een van BOEDHO gevonden.

PAISAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Minoreh*, lands. *Kalie-Aboe*. — In November 1827 is hier eene sterkte opgeworpen.

PAITAN, distr., riv., st. en baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie PAHITAN.

PAITAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoekie*, reg. *Probolingo*.

PAIX (LA), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Vredenburger-kreek, benedenwaarts aan de suikerplant. Groot-Marseille; 1736 akk. groot; met 84 slaven. Deze plant. wordt door stoom bewerkt.

PAIX (LA), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paulus-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Eenzaamheid, benedenwaarts aan de verl. plant. Richelieu.

PAIX (LAND-VAN-LA-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburger-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenplant. de Beste, benedenwaarts aan de Cottica.

PAIX (LAND-VAN-LA-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburger-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den militairepost Vredenburg, benedenwaarts aan de Cottica.

PAKADJANGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Pekalongang*.

PAKAJANGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

PAKALING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der Indramayoe.

PAKALONGAN, resid., distr. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PEKALONGANG.

PAKANBARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Menangkabau*, bij de bron der Siak; 10 u. N. W. van Pagaragong, 35 u. N. N. O. van Padang.

PAKARAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

PAKAT, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie PAPEKAT.

PAKEM (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, met eene zuidelijke strekking in de *Indische-Zee* uitloopende. — Men treft in deze rivier eene klip van den zelfden naam aan.

PAKEM (DE), klip in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, aan het zuiderstrand, in de mond van de Pakem. Op deze klip worden vele vogelnesten gevonden

PAKENGE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, dat bij den watervloed van 1377 geheel overstroomd werd.

PAKENDIEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

In den omtrek van dit d. wordt eene soort van roode aarde uitgegraven, die de inlanders *ampoh* noemen, en in mandjes naar Tagal vervoerd wordt, om gegeten en deels ook tot berooking gebruikt te worden.

PAKEONGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, distr. *Karang-Anjer*, aan den oever der Karang-Anjer.

Den 29 Maart 1828 werden de muitelingen, die aldaar post gevat hadden, zonder veel tegenstand, door den Majoor BUSCHKENS verdreven, die er onverwijld eene kleine sterkte deed opwerpen. Den 6 April daaraanvolgende kwamen de muitelingen, ten getale van vier honderd, dezen post aanvallen, doch de bezetting, hoewel slechts uit een Officier, tien Europeanen, tien Sumanappers en twintig Tagalsche barissans bestaande, had het geluk hen af te slaan, waarbij de vijand eenige dooden en gewonden bekwam.

PAKIS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Trengalek*.

PAKIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, 12 palen van Soerakarta.

PAKIS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang.*

PAKIS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewangi*, aan wier boorden uitgestrekte bamboesbosschen gevonden worden.

PAKITINGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*

PAKKALONGAN, resid., distr. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie PEKALONGANG.

PAKKANDONGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden.* — Dit dorp heeft eene zeer druk bezochte passer of jaarmarkt.

PAKKAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundache* eil. *Java*, lands. *Sidayoe.*

PAKKER, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta.*

PAKKER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Pakker.*

PAKKIES, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang.* — Het beslaat 300 vierkante palen, en is bijzonder vruchtbaar.

PAKKIES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*, distr. *Pakkies.*

PAKKIES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, en 425 ell. boven de oppervlakte der zee. — De Resident bezit er eenige zeer goede tuinen.

PAKKIES, RAWA-PAKKIES of RANOE-PAKKIES, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki.*

Het is vrij diep, heeft drie palen in omvang, ligt 345 ell. boven de oppervlakte der zee en levert fraaije gezigten op. De oever is zeer hoog en het water brak.

PAKKOELI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de Bogt-van-Catsjeli.

PAKKUM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta.*

PAKOENTAN-BONGSOE (DE) of de NIEUWE-KRATER, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden.*

Het is een der drie kraters van de Merapie, op het zuidwestelijkste einde van den bergtop; de eenige krater, welke in werking is, is twaalf honderd voeten wijd, heeft steile wanden en eene diepte van welligt 500 voeten.

PAKOLA of PAKOELA, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de kust van het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Baai-van-Babao.

PAKOLAËENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de *Tangerang.*

PAKOOM, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Tjikandie*, distr. *Koelellet.*

PALABOAN-BOELAN, PALABOEAN-BOELAN of PALABOEWAN-BOELAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, ads. res. *Serang*, 16 palen O. van Anjer, 7 palen W. van Serang, 66 palen W. van Batavia.

PALABOAN-RATOE, PALABOEAN-BATOE of BALABOEWAN-RATOE, baai in *Oost-Indië*, op de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*. Zie WIJNKOOPERS-BAAI.

PALAGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, ads. res. *Grisse*, aan het gebergte, dat merkwaardige holen heeft, waarin zich eene ontzaggelijke menigte vledermuizen ophouden.

PALALAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouvern. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, distr. der *Zes Kotta's*, aan den weg van het fort Veltman naar Panggalan-kotaberoe.

Het is eene voorname stapelplaats, op de beide oevers van den Kamper-besar, eenige dagreizen van het strand gelegen. Van Palalawang wordt de handel met groote vaartuigen, welke drie masten voeren en met twintig tot dertig personen bemand zijn, naar Singapore en elders over zee gedreven.

PALAMAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djokjocarta*, lands. *Mataram*.

Den 6 Augustus 1829 werden nagenoeg drie honderd muitelingen, onder den Pangerang SOEMO NEGORO, door den Majoor ERREMBAULT DE DUDZEELE, met honderd vijftig man Infanterie, en een detachement Djayang Sekars, bij dit dorp achterhaald en overvallen, met dat gelukkig gevolg, dat de vijand de vlugt moest nemen; doch, van den eersten schrik terug gekomen zijnde, beproefde hij nog eenigen tegenstand te bieden, maar werd andermaal zoo hevig aangevallen, dat hij naar het gebergte van Selarong vlugtte, zonder dat men hem meer konde inhalen. De vijand had twaalf dooden op het veld achtergelaten, en moet buitendien vele gewonden gehad hebben; van onze zijde was slechts een Europeaan door een krissteek gewond geworden.

PALAMATTE, berg in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, op den Noordwesthoek, met eenen koepelvormigen top, die bij helder weder 25 of 30 mijlen ver in zee te zien is.

PALANGIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Palembang*.

PALANKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Oostkust, res. *Besoeki*, waar de Oostindische kompagnie voorheen eene loge en eene kleine bezetting had, maar die, om de ongezondheid en het slechte water, door haar verlaten en, op het midden der vorige eeuw, naar Banjoewangi verplaatst werden.

PALAWANGAN (DE) of DE PALAWAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PALEAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res *Magelang*.

PALEARI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Zuidkust. In de nabijheid heeft men eene goudmijn, waarin het goud, veelal ter diepte van anderhalf of twee ell., in beddingen, ter breedte van negen tot twaalf ell., bij eene diepte of dikte van drie ell. of minder, gevonden wordt.

PALELLA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*; met eene goudmijn, waarin het goud zeer overvloedig maar van slechte gehalte en beneden de achttien karaten is. — Deze berg is in onderscheidene takken verdeeld.

PALEMBANG, voorm. rijk, thans resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Zuidoostkust; palende N. W. aan Djambi,

N. O. en O. aan Bangka, Z. aan de Lampongsche districten en W. aan Bengkoelen.

Deze resid. wordt verdeeld in Palembang en de Binnenlanden, bevat onderscheidene provinciën, welke ieder onder een Opperhoofd staan.

De aanmerkelijkste plaatsen zijn: Palembang, de hoofdplaats, Indrapoera, Moeara-Kompeh en Lahat. Aan de kust is het land vlak en moerassig; meer binnenlands vindt men bergen, waaronder de Moesi, aan welks voet de rivier van den zelfden naam ontspringt. Ook zijn er vuurbergen, waarvan de Boekit-kaba, in het Palembangsche landschap Sindango, dat aan het gebied van Bengkoelen grenst, den 24 November 1833, door eene zware uitbarsting en daarmede vergezeld gaande aardbeving, zeer veel schade heeft veroorzaakt.

De voornaamste rivieren zijn: de Moesi met hare takken, de Komaring, de Ogan, de Lamatang, de Kalingie, de Lakhiean, de Rawa's enz. Gegraven vaarten vereenigen op vele punten de voornaamste rivieren, zoodat er door deze menigvuldige wateren overvloedige gelegenheid bestaat tot binnenlandsche gemeenschap, en de landbouw hiervan, in vele opzigten, voordeel trekken kan. In den regentijd worden, vooral in de lagere vlakten, door den sterken toevoer van water, de oevers der rivieren overstroomd.

De grond is omstreeks de hoofdplaats overal bij uitstek vruchtbaar, meestal uit aanslibbing bestaande, gelijk de naam zelf aanduidt, daar het woord Lembang (vanwaar Pa-lembang) afgespoelde grond beteekend. De inlanders verhalen, op grond hunner aloude overleveringen, dat de hoofdplaats weleer zeer nabij de zee gelegen was, terwijl thans de afstand ruim veertien mijlen bedraagt. Niet alleen vindt men hier alle vruchten en moeskruiden, die aan Indië eigen zijn, maar ook vele Europesche groenten en gewassen, die hier zeer goed, en zelfs beter dan in de lagere streken van Java voortkomen. Gevogelte, varkens, herten, schapen, klein wild, ossen- en buffelvleesch zijn hier beter van smaak dan op Java.

De voortbrengselen zijn: peper, stofgoud (doch minder zuiver dan het *Jambische*), rottan, bamboes, drakenbloed, was, lakierhout (in China als *reukwerk gebruikt*), oliefantstanden, benzoin, gambier en pinangnoten. — De handel, dien men drijft, bepaalt zich niet alleen tot Java, maar strekt zich ook uit tot Riouw, Singapore, Poeloe-Pinang, Siam en China.

Het weder is er zeer onbestendig en de moesons hier minder regelmatig dan op het eil. Java. Zware regenbuijen, met harde winden, komen op het onverwachts op, en zijn dikwijls vergezeld van felle bliksemstralen en sterke donderslagen. Van Augustus tot omstreeks April waait de wind meest uit het Zuidwesten, Noordwesten en Noordoosten; terwijl er alsdan doorgaans sterke afwateringen uit de binnenlanden komen, en alzoo zijn, gedurende negen maanden in het jaar, de rivieren, tot genoegzaam bij haren oorsprong, bevaarbaar. In de maanden Mei, Junij en Julij, is de wind Zuidoost en Oostelijk, wanneer men meestal goed weer heeft. De vloed begint met half Mei en duurt tot half November. Hij is nog merkbaar op den afstand van eene dagreize boven Palembang. Gedurende het overige gedeelte van het jaar bestaat er geen vloed, maar enkel ebbe, om dat de afwatering uit de binnenlanden alsdan zeer sterk is. Door deze getijden ontstaat er voor de hoofdplaats in de rivier eene rijzing en daling van drie tot vijf ellen. Noch de veranderlijkheid van het weder, hetwelk dikwijls eensklaps van het fraaiste tot het onstuimigste overgaat, noch de moerassen en kreken, die, gedurende het getij der ebbe, dagelijks eenige

uren droogliggen, veroorzaken de minste ongezondheid. PALEMBANG is veeleer voor zeer gezond te houden, dat waarschijnlijk is toe te schrijven aan de frissche, somwijlen sterke winden; aan de vele, zware, dikwerf zelfs verschrikkelijke, onweersbuijen; aan de herhaalde regens en aan de schoone, gestadig vlietende rivier, welke bij de hoofdplaats eene breedte van drie honderd tachtig ellen, en in het midden eene aanzienlijke diepte heeft.

De Palembangers zijn geenszins van verstand, scherpzinnigheid, vernuft, lust en geduld ontbloot. Zij zijn zeer kunstige handwerkslieden, en hunne werken in hout zijn zoo voortreffelijk, dat zelfs Europesche bouwmeesters ze onverbeterlijk in hechtheid en in de juiste evenredigheid der deelen achten. Het ivoor bewerken zij bij uitnemendheid fraai en fijn. In het koper en ijzer werken zij zeer goed. Zij gieten koperen stukjes geschut, en weten al wat men hun als model geeft zeer juist na te maken. In zilver- en goudsmidswerk zijn zij meesters, en deze groote bedrevenheid is des te verwonderlijker, omdat zij zeer gebrekkige gereedschappen gebruiken, met welke voorzeker de bekwaamste Europesche goudsmid weinig of niets zoude kunnen te voorschijn brengen. De grootsten van het rijk stellen er eene eer in, in de eene of andere kunst bedreven te zijn, en een der Pangherans of Prinsen rekent het zich tot eene eer, dat hij de kunst verstaat om horlogiën te herstellen. Niet minder vernuftig en behendig zijn de vrouwen der Palembangers, ofschoon in geheel verschillende kunsten en handwerken. De zoogenaamde kajin-sangkit of met gouddraad doorweven fijne kleedjes, zijn zoo fraai als er in geheel Indië gemaakt worden. In het borduren, het schilderen van bloemen en alle andere figuren in goud en allerlei kleuren op zijden en katoenen stoffen leggen zij veel kunst en vernuft aan den dag.

De opvoeding staat, wat wetenschap en letterkunde betreft, in PALEMBANG nog op eenen zeer lagen trap. Slechts weinige Palembangers kunnen den Koran lezen. De Arabieren maken hierop eene uitzondering en sommige Rijksgrooten bezitten eene uitgestrekte kennis van de Arabische letterkunde. De achterlijkheid in de wetenschappelijke opvoeding is eene natuurlijke oorzaak van de gebrekkigheid hunner godsdienstbegrippen. Zij volgen de uiterlijke plegtigheden en gebruiken van de Mohammedaansche leer, doch zijn van de bijzonderheden dier leer schier geheel onkundig, en, met weinige uitzondering, ten prooi van het domste bijgeloof. Van daar dat ook hun zedelijk karakter zich over het algemeen door eenige laakbare trekken zeer ongunstig doet kennen. Zij zijn twistziek, geveinsd, listig, wangunstig en dikwijls trouweloos, ondanks de plegtigste eeden. Grootendeels zijn deze smetten in het algemeen karakter der bevolking, alsmede aan de vrees en schrik inboezemende dwingelandij der Vorsten toe te schrijven, en zullen allengs worden uitgewischt, naar mate het Nederlandsche gezag meer en meer zijnen heilzamen invloed door het geheele land zal kunnen verbreiden.

Even als vele andere Vorsten in den Oostindische-Archipel, was de Sultan van PALEMBANG sedert lang onderworpen en schatpligtig aan het Nederlandsche Gouvernement. Reeds in het jaar 1620 was een Koopman van de Oostindische Kompagnie te PALEMBANG gevestigd, en in 1659 werd, onder aanvoering van den Admiraal JOHAN VAN DER LAAN, eene expeditie tegen die plaats gezonden, om de Palembangers te straffen voor eenen op de kompagniesjagten, *de Jacatra* en *de Wachter*, verraderlijk gepleegden moord. Toen reeds waren voor het vorstelijk

verblijf van PALEMBANG en even boven het eiland Gombara versterkingen opgeworpen, welke door genoemden Admiraal zeer bewonderd werden en niet dan met veel moeite veroverd konden worden. De Kompagnie maakte zich deze gelegenheid ten nutte, om met den Vorst een voordeelig handelstraktaat te sluiten en in de hoofdplaats eene versterkte faktorij te vestigen. Tot in 1811 betaalde de Sultan zijne schatting in peper, tin, enz., en hadden de Nederlanders eene versterkte faktorij, met eene militaire bezetting en een burgerlijk regtsgebied, ter hoofdplaats PALEMBANG.

De Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië, Lord MINTO, besloten hebbende om Java te veroveren, deed, onder anderen, ook de Sultan van PALEMBANG, MACHMOED BADAR OEDIN, door den Heer RAFFLES aansporen, om met de Nederlanders te breken en den Engelschen aan te kleven. Weinig geneigd tot het laatste, was hij zulks maar al te zeer tot het eerste. De tijd scheen hem gekomen, om zich geheel onafhankelijk te maken, en in dit voornemen werd hij niet weinig versterkt door zijnen oudsten zoon, den Pangerang RATOE, alsmede door zekeren Demang OSMAN, eenen tot het Islamismus overgeganen Chinees, die veel invloed op hem verworven had. Door list wist BADAR OEDIN zich met een groot gewapend gevolg binnen de versterking der Nederlandsche faktorij toegang te verschaffen, en vervolgens de bezetting, zijnde honderd tien man sterk, te bewegen, zich op kleine, door hem geleverde, vaartuigen te doen inschepen, onder voorwendsel, van haar naar Java te zullen overbrengen. Aan den mond van de rivier Soensang, nabij het eveneens genoemde dorp, gekomen, werden deze niets kwaads vermoedende ongelukkigen op verstrooide kleine vaartuigen verdeeld, en, ongewapend zijnde, op des Sultans bevel, eensklaps overvallen en wreedaardiglijk vermoord. Slechts één hunner, WILLEM VAN DE WETERINGHUIS, bleef van deze slagting gespaard. Zagen de Engelschen hunne aanblazingen, met betrekking tot PALEMBANG, nu in zoo verre bekroond, dat het Nederlandsche gezag daar omver geworpen was, het hunne was er nog niet voor in de plaats gesteld. De Sultan beschouwde zich als van alle vreemde banden ontslagen en weigerde voortaan tin uit de mijnen van het hem toebehoorende eiland Bangka te leveren. Daarom verscheen in 1812, onder den Engelschen Generaal GILLESPIE, eene expeditie voor PALEMBANG. De Sultan vlood op hare aannadering naar de binnenlanden en voerde zijne schatten met zich. De Engelschen namen bezit van de hoofdplaats, verklaarden den Sultan MACHMOED BADAR OEDIN van zijne waardigheid vervallen, riepen in zijne plaats zijnen jongeren broeder ACHMAT NAYEM OEDIN tot Sultan uit, en sloten met dezen een contract, waarbij het grondbezit van Bangka, Billiton en aanhoorige kleine eilanden, in volle souvereiniteit aan de Engelschen werd afgestaan.

In December 1816 werd de Engelsche bezetting van PALEMBANG door eene Nederlandsche vervangen. Er bestond groote vrees, dat het Nederlandsche bestuur niet zoude nalaten den moord van 1811 te wreken; dan, tot geruststelling der gemoederen, werd bij de overname aan Sultan ACHMAT NAYEM OEDIN te kennen gegeven, dat men het voorgevallene edelmoedig met den sluijer der vergetelheid wilde bedekken, maar nu ook van hem verwachtte, dat hij, door eene stipte nakoming der contracten, voortaan alle aanleiding tot ongenoegen zoude vermijden. Al spoedig zag men zich evenwel in deze billijke verwachting te leur gesteld, daar Sultan NAYAM OEDIN openlijke bewijzen gaf, zoo al niet van zijnen onwil, dan toch van onvermogen,

om de genegenheid van het Nederlandsche Gouvernement tot dien prijs te winnen. Er was tusschen de twee broeders een geschil ontstaan over de hoeveelheid rijst en het aantal roeijers en werklieden, die door den regerenden aan den afgezetten Sultan moesten verstrekt worden; het Gouvernement besliste daarin naar billijkheid, maar zijne uitspraak werd door den regerenden Sultan op eene honende wijze ontdoken. Geheel ongeschikt om het land te regeren, onderscheidde Achmet Nateh Oedin zich in zijn bestuur, alleen door verregaande onregtvaardigheid, wreedheid in het opleggen van straffen en door de toelating van Maleische zeeroovers, die eenen regelmatigen slavenhandel in deze zeeën dreven, en hem in de voordeelen deden deelen. De waardigheid van het Gouvernement en de gevolgen, die uit het gedrag van den Sultan te voorzien waren, gedoogden niet, dit langer onopgemerkt te laten. In dezen stand van zaken zond het Gouvernement den Heer Muntinghe, van uitgebreide magt voorzien, als Commissaris naar Palembang. Deze bragt een verdrag tot stand, waarbij het inlandsch bestuur tusschen de beide broeders verdeeld werd. Raffles, de Gouverneur van de Engelsche bezittingen op Sumatra, bragt niet weinig toe, om den in het ongelijk gestelden Sultan tegen de Nederlanders op te hitsen; deze Vorst liet zich door de Engelschen verschalken; hij beloofde met hunne hulp de Nederlanders en elke andere natie van Sumatra te verdrijven. De Engelsche vlag wapperde reeds van de Nederlandsche sterkte te Palembang, toen men van onze zijde begreep zich daartegen te moeten wapenen. De jonge Sultan werd afgezet en naar Java gebannen, en het geheele bestuur van diens broeder, Badr Oeddin, den verrader der Nederlanders in 1811, opgedragen. Doch zijne vriendschap was ook thans slechts schijn; in Junij 1819 viel hij het Nederlandsche fort aan, hetwelk na dapperen tegenstand door de bezetting verlaten werd: eene poging van de Nederlandsche vloot, onder den Schout-bij-Nacht Wolterbeek en den Kolonel Dibbetz, tot herstel van ons gezag, mislukte geheel en al. Intusschen werden, zoowel van onze zijde, als van die des Sultans, de noodige toebereidselen gemaakt, om den oorlog met kracht voort te zetten. Verslapping van den kant der Nederlanders, zoo kort na de herstelling hunner magt in die gewesten, konde de vreesselijkste gevolgen naar zich slepen, en welligt den ondergang van al onze Oostindische bezittingen ten gevolge hebben. In Mei 1821 koos onze vloot zee; zij stond onder het bevel van den bekwamen Generaal Majoor de Kock, aan wiens beleid en volharding de goede uitslag mag worden toegeschreven. De algemeene aanval, die den 20 Junij, nadat reeds sedert het aanbreken van den dag, door den vijand geschoten was, van de Nederlanders begon, kostte zeer veel bloed. In den loop van den dag waren op een der schepen reeds zestig dooden en gekwetsten, en de hitte was aan boord ondragelijk; de reeds gelande troepen moesten terug; eene kanonneerboot, door het paalwerk gedrongen, viel in handen van den vijand; eene andere werd in den grond geboord. Des avonds had den Sultan alle zijne posten nog in bezit. Beter gelukte een vernieuwde aanval op den 23. De Overste Bischoff veroverde reeds vóór 7 ure het sterke Gabora, tastte daarop, met den Majoor de Leeuw, de verschansingen, aan de zijrivier Paladloe, van achteren aan en veroverde drie batterijen; de schepen bragten 's vijands waterbatterijen tot zwijgen. Hierop werd het paalwerk vernield; de schepen zeilden tot de hoofdstad op en eischten van den Sultan de overgave. Deze, ziende dat alles verloren was, wilde nog zijn verblijf op Palembang bedingen, doch men deed hem weten, dat hij zich naar Batavia moest

begeven; bij onderwierp zich, werd naar de hoofdplaats van Neêrlands-Indië gevoerd en zijn neef, de zoon des jongeren Sultans, in zijne plaats, onder den titel van Soesoehoenan, met het gezag bekleed.

PALEMBANG, st. of liever uitgebreid vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op 2° 47′ Z. B., 122° 24′ O. L., aan de beide oevers van de *Moessie*, welke hier de *Palembang* heet, op nagenoeg 20 mijlen afstands van den mond dier rivier, omtrent een mijl beneden de uitwatering van de rivieren de Ogan en de Kramassan, welke, benevens de Moesie, de voornaamste toegangen zijn tot de Palembangsche binnenlanden. Van deze laatsten kan dus niets afkomen of derwaarts gaan of het is aan de hoofdplaats bekend. Beneden PALEMBANG, naar zee, ontmoet men, bij het eilandje Gombora (eigenlijk Kambara), eene sterke verdedigingsplaats, juist voor de monding der rivier Peladjoe.

PALEMBANG is de verblijfplaats van het bestuur, dat in handen van eenen Resident en eenen inlandschen rijksbestuurder is. Ook is er eene regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging, uit eenen President, eenen Secretaris-Fiskaal en onderscheidene inlandsche Pangerangs bestaande. — De uitgebreide stad strekt zich aan de beide oevers der rivier en langs die van eenige kreken uit, zoodat de onderlinge gemeenschap, meestal met kleine praauwen (praauw-sumbawa) moet worden onderhouden. Dit is te meer noodzakelijk, omdat de meeste vreemdelingen op vlotten (rakits), langs de beide boorden der breede en fraaije rivier gelegen, hunne woningen hebben. Oorspronkelijk is dit verblijf op vlotten aan de achterdochtige staatkunde der Palembangsche Vorsten toe te schrijven, ten gevolge waarvan het geen vreemdeling werd vergund om aan land te wonen. Deze woningen hebben, door middel van drijvende bruggetjes, gemeenschap met den oever, en zijn veelal fraai gebouwd en gemakkelijk ingerigt. Aan de waterzijde is eene galerij, aan welke men met eene praauw aanlandt, wanneer men elkander een bezoek geeft. Rondom in den frisschen stroom gelegen, zijn deze woningen koel en aangenaam, zoodat zelfs vele Europeanen daaraan de voorkeur, boven een huis op den vasten wal, geven. *De Palembangers*, Arabieren en Europeanen zijn de eenigen die woningen op het land hebben. De Chinesche kooplieden wonen schier allen op deze wijze op het water. De vlotten hunner woningen bevatten twee afzonderlijke huizen, met eene soort van binnenplein tusschen beide. Het voorste, of het huis naar de waterzijde, is het woonhuis, het achterste de winkel of het magazijn. Er bestaat echter eene soort van Chinesche kamp, in welker nabijheid de Heer VAN SEVENHOVEN, tijdens hij hier Commissaris was, eene markt heeft doen aanleggen, de Pasar-Barhoe of nieuwe markt genaamd, waar een verbazend vertier van allerlei voortbrengselen plaats heeft. Ook de Arabieren hebben eene afzonderlijke kampong. Het getal der Chinezen te PALEMBANG bedraagt omtrent acht honderd en dat der Arabieren vijf honderd. De geheele bevolking wordt op ruim dertig duizend zielen geschat.

PALEMBANG heeft eene zeer gunstige ligging voor den handel. De rivier heeft overal genoegzaam de diepte van vier, vijf, op sommige plaatsen zelfs negen en meer vademen. De eb en vloed is een groot eind weegs duidelijk merkbaar, en bevordert de snelheid van het open afvaren der rivier. Men zou hier met vrucht eene stoomboot kunnen aanleggen. De op 1 Januarij 1841 alhier behoorende zeeschepen waren 4 fregatten, 4 barkschepen, 3 brikken en 4 schoeners.

Nagenoeg in het midden van de hoofdplaats, staan twee zoogenaamde kratons of dalams, dat is, paleizen der Sultans. De kleine of oude kraton is, volgens overlevering, voor omtrent honderd jaren opgerigt; de groote of nieuwe kraton werd eenige jaren later gebouwd. De eerste is thans bijna geheel vervallen. De laatsgenoemde is een langwerpig vierkant, ter breedte van twee honderd zeven en zeventig en diepte van honderd drie en zeventig ell., omringd van eenen zeer sterken steenen muur, die omtrent negen ell. hoog, tegen anderhalf of twee ell. dik is. Deze muur is versterkt met vier bastions. Van binnen zijn nog verscheiden gelijksoortige en bijna even zoo hooge muren, met sterke poorten voorzien, van welke binnenmuren mede ter verdediging zoude kunnen worden gebruik gemaakt, nadat men reeds den eersten bestormd had. Toen de Generaal de Kock, in Junij 1821, van deze kraton bezit nam, waren op de bastions, en rondom op de muren, door houten stellaadjen onderstut, honderd en tien stukken geschut van zwaar en minder kaliber voorhanden. Thans dient dit trotsche gebouw tot eene woning voor den Nederlandschen Commissaris, eenige zijner onderhoorige ambtenaren, en eenige Officieren; terwijl tevens in en om den kraton eene aanzienlijke militaire magt gelegerd is.

Andere openbare gebouwen, die eenige bijzondere melding verdienen, zijn er niet. De Moskee of Misdjict bevat niets fraais. Het is een groot, langwerpig vierkant gebouw, met drie vooruitstekende ingangen of portalen, door welke men langs een twaalftal trappen, in den tempel komt. Het gebouw rust op pilaren en is met eene koepel gedekt. Vreemd komen aan dezen tempel de glazen vensters voor, die het waarschijnlijk maken, dat hij door eenen Europeaan ontworpen of opgetrokken is. De vloer bestaat uit marmersteenen en maakt het fraaiste gedeelte van den geheelen tempel uit. In de nabijheid staat eene ronde minaret of bidtoren, van ruim zestig voeten hoogte. Een zeer smalle, ongemakkelijke, met struiken en mos begroeide trap, met treden van anderhalve voeten hoogte, loopt, aan de binnenzijde van den ronden muur, slingerend naar den top, en is even gevaarlijk als moeijelijk te beklimmen. Alles bewijst dat de bevolking hier sedert eeuwen met eenen half barbaarschen geest van beschaving is bezield geweest, waarin men de kenmerken van vatbaarheid voor hoogere ontwikkeling, wel is waar, duidelijk bespeurt, maar tevens bij elke schrede ontwaart, dat de edelste kiemen van den menschelijken geest hier, door woeste dwingelandij en driest bijgeloof, in de geboorte verstikt zijn geworden.

PALEMBANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. — Het is dat gedeelte van de *Moesi*, dat voorbij Palembang stroomt. Zie Moesi.

PALEMBOANG, voorm. kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Balemboang.

PALE-MEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, 40 min. Z. O. van Duurswolde.

PALEN (DE FRIESCHE-), voorm. schans, half prov. *Friesland*, half prov. *Groningen*. Zie Friesche-palen.

PALEN (NIEDER- en OBER-), twee d. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Paelen (Nieder) en Paelen (Ober-).

PALEN (OP-DE-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Middelstum*, 5 min. O. van *Westerwijtwert*, waartoe het behoort.

De grond bestaat uit lage landen, welke zich ten W. langs het Maarvliet uitstrekken. Men heeft er 0,20 of 0,25 ell. bouwgrond en daarna knik- of knipklei en roodoorn tot 0,20 ell. en daarna weder klei, langzaam loopt het land echter oostwaarts op, en hier treft men keurige en vruchtbare landerijen.

PALENBERG, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Heerlen*, gem. *Hoensbroek*.

PALENSTEIN of PALESTEIN, voorm. oud adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1¼ u. O. van *Voorburg*, gem. *Zegwaard*, in den Palensteinsche-polder. Dit huis is reeds sedert onheugelijke jaren gesloopt en in de plaats daarvan eene groote bouwmanswoning gebouwd, welke wederom door den toenmaligen eigenaar, in het jaar 1791, werd afgebroken, die als toen te dier plaatse een aanzienlijk gebouw deed oprigten, lang dertig ellen en diep tien ellen, achter welk gebouw men eenen schoonen tuin, met allerlei aangename plantsoenen, aangelegd had. Aan deze huizing behoorde een leenhof, aan hetwelk onderscheiden leenen, zoo te Zoetermeer als te Zegwaard, Leyden, Hazerswoude, Zevenhuizen, Hillegersberg en Berkel verknocht waren, en welk leenhof uit eenen Stadhouder, twee Leenmannen, eenen Griffier en eenen Kamerbewaarder bestond.

PALENSTEINSCHE-POLDER of PALESTEINSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Zegwaard*.

PALENVEEN (HET), poel in de heerl. *Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1 u. W. ten N. van *Zeeland*.

PALESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, 1 u. Z. O. van *Hindeloopen*, dat met eene westelijke strekking van het Haan-meer, naar den zeedijk loopt.

PALETTE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, in de *Baai-van-Boni*; 5° 20' Z. B., 138° 34' O. L.

PALEVOETSHEIDE, plaats, welke men vermeld vindt bij MELIS STOKE, onder JAN VAN AVESNES, en waarmede volgens sommigen het voormalige WESTEN-SCHOUWEN, dat ook TALEBOITSEYDE genaamd werd, zoude bedoeld zijn, anderen passen dit toe op het PALINKSGAT. Zie dat woord.

PALIANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

PALIMANANG, PALIMANAN of PALIEMAAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Madja*.

PALIMANANG, PALIMANAN of PALIEMANAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Madja*, distr. *Palimanang*, 20 palen O. van Batavia, 26 palen O. van Cheribon, 165 palen W. van Samarang. — Er ligt hier eene redoute, waar het Nederlandsch Gouvernement een klein garnizoen heeft.

PALINGSTRAAT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr. arr. en 5 u. W. ten N. van *Breda*, kant. en ¾ u. O. van *Oudenbosch*, gedeeltelijk gem. *Hoeven-en-St.-Maartens-polder*, 8 min. N. van *Hoeven*, gedeeltelijk gem. *Etten-en-Leur*, en bijna ¾ u. N. W. van *Etten*, makende het in die gem. een gedeelte uit, van de wijk *Donk-en-Palingstraat*; loopende de grensscheiding bijna door het midden van het gehucht. Men telt er onder *Etten* 68 h. en 380 inw.

PALINGSVELD, buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., kant. en gem. *Nijmegen*.

PALINKS-GAT (HET), oudtijds het PALINKSDEL, moerassige streek in de duinen van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, gem. *Burgh-en-Westen-Schouwen*.

Sommigen willen dat men hier moet zoeken het Palevoetsheide, waarvan MELIS STOKE, in het leven van JAN VAN AVESNES, gewag maakt.

PALLA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, waarvan het een der noordelijkste is.

Het behoort tot de *Sangir-eilanden*, ligt Z. van het eil. *Sangir*; 3° 5′ N. B. 143° 16′ O. L.

PALLAES, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de oostzijde der *Oudegracht*.

PALLALAWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, vorst. *Kampar*, welke in de *Kampar-Besar* uitloopt.

PALLAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, in het distr. *Mangidara*, met eene N. O. strekking in de *Solo-Zee* uitloopende.

PALLEN (NIEDER- en OBER-), twee d. in het grooth. *Luxemburg*. Zie PAELEN (NIEDER-) en PAELEN (OBER-).

PALLY, eil. in *Australië*, tot *Nieuw-Guinea* behoorende, bij het eil. *Wagioe*, met de haven *Manafain*.

PALMA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant en 2 u. N. O. van *Rauwerd*, 5 min. W. van *Warrega*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 31 bund. 60 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Jonkhr. T. VAN ANDRIGA DE KEMPENAER, woonachtig te St. Annaparochie.

PALMA (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Rauwder*, 5 min. W. van *Warrega*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 24 bund. 25 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer HILTJE JOHANNES BOOTSMA, woonachtig te Mantgum.

PALMAR, ook wel CETUS PALLE en PALLAR, voorm. kloost. van Premonstreiter-monniken, in *Reiderland*, onder het Oldambt, in het Noordoosten der prov. *Groningen*, tusschen de Eems en de Tjamme, hetwelk door den Dollart verzwolgen is.

In 1327 werd in dit klooster een landregt voor Reiderland in de Oud-Friesche taal opgesteld, *per decem electos in terra Reidensi in communi cetu Palle*. Eene vertaling van dit landregt, zijnde het tweede deel van het oud Oldambster landregt, is uitgegeven door het Groningsche genootschap *Pro excolendo Jure Patrio* (1). Het in de Oud-Friesche taal opgestelde schijnt verloren te zijn geraakt (2).

PALMATAPUNT, eene der zes divisiën waarin het *Curaçaosche* eil. *Saba*, in *West-Indië*, verdeeld is.

PALMELDA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

---

(1) Zie de werken van *Pro excolendo Jure Patrio*, D. VI, bl. 581.

(2) Ter zelfder plaatse, bl. 761.

PALMENERIBO, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Surinamombo, benedenwaarts aan den houtgr. Bamby.

Hij is thans met den houtgr. *Surinamombo* vereenigd en maakt daarmede alzoo den houtgrond *Surinamombo-en-Palmeneribo* uit. Vóór die vereeniging was hij 3640 akk. groot.

PALMENSTEIN of PALMESTEIN, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3 u. W. van *Tiel*, kant. en ½ u. W. van *Geldermalsen*, gem. *Deil*, aan den Lingedijk.

Het was een zeer oud gebouw, met eenen ronden toren, die eenen dik uitgebogen, ronden kap had. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouw- en weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 76 v. r. 30 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Grave P. W. A. VAN BYLAND, woonachtig te Marienwaard en den Heer G. KOLFF, woonachtig te Deil.

PALM-VELD, duinvallei in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelezang*, N. van *de Vogelezang*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 70 v. r. 20 v. ell., waarvan 1 bund. 7 v. r. 20 v. ell. weiland.

PALM-VEN (HET), poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, gem. en 1 u. N. van *Lieshout*.

PALOE (MIS-), twee eilandjes in *Australië*, aan de Noordkust van *Nieuw-Guinea*; het grootste op 0° 19′ 57′ Z. B. 150° 15′ 30′ O. L., het kleinste op 0° 20′ Z. B. 150° 13′ O. L.

PALOEBOE (DE), BATANG-PALOEBOE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*. — Zij doorkronkelt het landschap Ranolima-Poelo en stort zich in de *Batang-Sinamang* uit.

PALOEKISI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, Z. O. van Tjitrapoe.

PALOMBO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PALONBANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den oostelijken oever van de Indramayoe.

PALOS of PARLOW, vorst. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust van dat eiland.

De Radja leeft in eene goede verstandhouding met het Gouvernement en heeft zich van de zeeroovers afgescheiden. Onder de inwoners worden koene zeelieden, ijverige handelaars en kundige ambachtslieden aangetroffen. De hoofdstad draagt denzelfden naam.

PALOS of PALOW, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust van dat eiland, vorst. *Palos*, aan de zuidzijde van de Palos-baai, in de nabijheid en ten W. van eene riv., die de rijstvelden bewatert; 10° 21″ Z. B.

Deze stad, de zetel van den Vorst van Palos, telt 500 huizen, is volkrijk, heeft veel welvaart en bekwame werklieden, vooral in ijzer. Er is een klein Nederlandsch fort, tot bescherming der ingezetenen, vooral tegen de zeerooverijen der Magindaners. Zeevaart en handel, ook op Makassar en Batavia, mogen hier bloeijende genoemd worden, wordende van daar opium, buskruid, vuurwapenen, ijzer, staal en andere artikelen ingevoerd.

PALOS, rif in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, bij de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 21″ Z. B., 137° O. L.

PALOS-BAAI (DE) of DE PARLON-BAAI, baai in *Oost-Indië*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PALOS-STATEN, verbondene staten in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust aan de zuidzijde van de Palos-baai.

Tot deze staten, die zich vrijwillig aan het Nederlandsch Gouvernement onderworpen hebben, behooren Dongalen, Palos, Mothan en Kalang-Kangan.

PALS-BOSCH, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oissterwijk*, gem. *Udenhout*.

PALSE-POEL, meertje, prov. *Friesland*. kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. N. W. van Heeg.

Het heeft ten N. W. gemeenschap met de *Schuitel*, ten N. met de *Setspoel*, en ten Z. met de *Feykepoel*.

PALTSENBURG, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Lochem*, gem. W. van *Borculo*.

PAMA, boerenhofstede, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Oldenhove*, 5 min. O. van *Kommerzijl*; even binnen den provincialen zeedijk.

De woning is rondom met grachten en boomrijke singels omgeven, waarnaar zij ook het OLDEBOSCH genoemd wordt.

PAMADING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PAMAKASSAN, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*.

Dit rijk wordt bestuurd door eenen Vorst, die den titel van Panumbahan voert, zijnde een mindere rang dan Sultan of Soesoehoenang.

Het rijk is van eene geringe uitgestrektheid, daar het uit eene strook lands bestaat, die zich van het Noorden naar het Zuiden, tusschen Sumanap en Madura uitstrekt, en aan de noordzijde zeer smal is. Ook is de gezamenlijke bevolking van dit rijkje niet aanmerkelijk, en wordt op niet meer dan 18,000 zielen begroot, waaronder nog ongeveer duizend Chinezen zijn. De grond is over het algemeen dor en niet zeer vruchtbaar; terwijl er ook gebrek aan water is. Het voedsel der inwoners bestaat dus voornamelijk uit djagong, die geen zeer vetten grond behoeft, en daar de geringe hoeveelheid rijst, welke hier gewonnen wordt, zoo men wil, van geene zeer goede hoedanigheid is, wordt dit artikel waarschijnlijk met djagong vermengd. Van Java wordt jaarlijks eene aanzienlijke hoeveelheid rijst herwaarts aangevoerd.

De Panumbahang heeft eene weverij, waarvan hij eenig voordeel trekt, en waar hij eene tamelijke hoeveelheid kleedjes doet vervaardigen, doch PAMAKASSAN levert daartoe op verre na geene toereikende hoeveelheid katoen (kapas) op, zoo dat hij het ontbrekende van Java moet ontbieden. Verder zijn de inkomsten van dezen Vorst tot de opbrengst van het hoofdgeld en van den pachtschat der dorpen bepaald.

PAMAKASSANG is, in zijnen oorsprong, door alle soorten van natiën bezocht, getuige de taal, waarin onderscheidene woorden van alle natiën voorkomen. Ten tijde van SRIE BRONDJOIJO, Radja van Madjapahit, werd het door eenen zijner zonen, met name ARIE LAMBOE PATTEI, geregeerd, die te Peroppo, in het jaar 1389 van de Javaansche tijdrekening, gewoond en later onder den Soesohoenan AMPEL gestaan heeft. In 1510

van die zelfde tijdrekening is de bevolking aldaar Mohammedaansch geworden en een Pangerang AGONG heeft zich te Pamakassang nedergezet. De tegenwoordige Regent is in 1804 als Tomongong benoemd, in 1811 als RADEN ADIE PATTY MANGKOE ADIE NINGRAT, in 1815 als Pangerang, en op den 27 Julij 1829 tot Panumbahan verheven. — Men heeft in dit *rijk* honderd negen en veertig dorpen. De hoofdstad voert den zelfden naam.

PAMAKASSANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk. *Pamakassang*.

Deze stad doet zich tamelijk wel voor, is groot en vrij wel bevolkt, doch heeft, behalve het in het jaar 1830 gebouwde paleis van den Panumbahan en eenen fraaijen Moorschen tempel geene aanzienlijke gebouwen. Men telt er 5000 inwoners en zij drijft veel handel.

PAMALANG of PEMALANG, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, waarvan het het noordelijkste gedeelte uitmaakt.

Dit reg. heeft eene uitgestrektheid van 672 vierkante palen en is verdeeld in vijf distrikten, als: Pamalang, Tjomal, Manderadja, Boengas en Tjoemal-Kidoel.

PAMALANG of PEMALANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalang*.

PAMALANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, niet ver van de zee, aan den grooten weg, die langs de kust loopt, 20 palen O. van Tagal, 281 palen O. van Batavia, 86 palen W. van Samarang. Men heeft er een fort, dat tegen een beleg der inlanders bestand is.

PAMALANG (DE), DE PAMALIE of DE PEMALANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Zij neemt haren oorsprong aan den voet van den Slamat, bij den berg Tembok, in het noordelijke gedeelte van het distr. Boeniayoe, dat zij naar het Westen doorloopt tot de Doekoe-Banjaran en de dessa Pangarassan, waar zij in het distr. Brebes valt, zich noordwaarts wendt en langs de hoofdplaats van het regentschap Brebes, bij Sawoedjadjan, ongeveer 8 palen ten W. van Tagal, in zee valt. Zij neemt onderscheidene rivieren in hare bedding op, waaronder de Herang, de Goenong enz.; verkrijgt eenige palen bezuiden Brebes eene aanmerkelijke breedte, en is ongeveer 13 palen landwaarts in voor praauw-mayangs bevaarbaar.

PAMANOEKANG of PAMANOOKANG, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, dat onder het Engelsche Gouvernement aan partikulieren verkocht en daardoor partikulier land geworden is.

Het telt, met het eveneens aan partikulieren verkochte lands. Tjassem, 50,400 zielen, wordende deze beide landen gezamenlijk in vier distrikten verdeeld, als: Tjassem, Pamanoekang, Batoe-Sirap en Segala-Heran.

PAMANOEKANG of PAMANOOKANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, lands. *Pamanoekang*, aan het zeestrand.

Dit distr. heeft eenen dorren zandgrond, die weinig voortbrengselen oplevert. Ook is het er niet zeer gezond, hebbende men er doorgaans eene warmte van 90° tot 95°.

PAMANOEKANG of PAMANOOKANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, aan de riv. van dien zelfden naam; 6° 12′ Z. B. 115° 40′ O. L., met eene kleine haven. — Het was vroeger de hoofdplaats van een vorstendom en de resid. van den Vorst.

PAMANOEKANG (DE) of DE PAMANOOKANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*. — Zij loopt, met eene noordelijke strekking, 26 mijlen O. van Batavia, in de Zee-van-Java uit.

PAMANOEKANG (DE HOEK-VAN-), kaap in *Australië*, aan de Westkust van *Nieuw-Guinea*.

PAMANTSETANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, distr. *Kandang-Hawer*.

PAMARAGAN, ook wel PAMARAYAN gespeld, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Tjikandie*, distr. *Kolelet*.

PAMARANG, eil. of schiereil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, O. van Borneo. Door sommigen wordt het voor een groot eil. gehouden, anderen beweren echter, dat het aan de kust van Borneo is vastgehecht.

PAMAROESANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

PAMASSAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewangi*.

PAMATTANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Het rijst ter hoogte van ruim 300 ellen boven de oppervlakte der zee, en bestaat uit dioriet, serpentijn, ook siniet, kwarts enz. — In de nabijheid vindt men ook diamantgroeven.

PAMBOEAN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*.

PAMBOEN of PAMBOON, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, 32 mijlen van Makassar.

Het is de hoofdplaats van het gebied eens Rajahs, met eene slechte haven. Het voornaamste voortbrengsel der omstreek is katoen, waarvan de inwoners manufacturen bereiden, welke zij met eigen praauwen te Makassar en Batavia ter markt brengen.

PAMBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewangie*.

PAMBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Sourabaya*, ads. resid. *Grissé*, 10 palen O. van Grissé, 516 palen O. van Java, 149 palen W. van Soerabaya.

PAMGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

PAMIE-PIERAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

PAMOEJONG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, voor de Baai-van-Bantam, tot de resid. *Bantam* behoorende.

PAMOELANG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

PAMOKPAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

PAMOTANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

PAMOTTAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PAMPEL (DE), hooge bergtop op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*, ½ u. O. van Otterlo. — Hij is 40 ell. hoog en wordt ook wel de FRANSCHE-BERG genaamd, omdat hij in 1672 gediend heeft voor

de in den omtrek wonende ingezetenen tot bespieding der Franschen, welke alstoen over den Rijn getrokken waren.

PAMPELT, b. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. ten O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. ten O. van *Ede*, ½ u. O. van *Otterloo*, waartoe het behoort. Er staat thans nog slechts 1 h., met 12 inw.

PAMPOEAN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*,

PAMPOMAAS (DE), berg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

PAMPUS (HET), ondiep vaarwater in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, loopende uit het *IJ*, in eene noordoostelijke strekking naar de *Zuiderzee*, tusschen de zandgronden tegen den Waterlandsche-zeedijk en het Muiderzand door, met eene diepte van ten minste 9½ voeten of 4 ellen, waarover de groote schepen, van of naar Amsterdam willende, vroeger, door zekere scheepsligters, kameelen genaamd, geligt werden, tenzij zij verkozen een gedeelte hunner lading in kleine vaartuigen over te schepen of een hoog getijde af te wachten.

Nadat echter het Groot-Noordhollandsche-kanaal, van tegen over Amsterdam naar het Nieuwe-diep, gegraven is, wordt de weg over het IJ door geene groote zeeschepen meer genomen. Zie verder het art. IJ.

PAMPUS (HET), ondiepte in het *Goereesche-zeegat*, prov. *Zuid-Holland*, gelegen in de strekking der torens van Stellendam en Hellevoetsluis.

Zij is ook bekend onder den naam van de Bank-van-Flakkee en wordt onderscheiden in het Noorder-Pampus en in het Zuider- of Oude-Pampus. Zie de beide volgende art.

PAMPUS (HET NOORDER-), droogte, uitmakende een ged. van het *Pampus*, in het *Goereesche-zeegat*, prov. *Zuid-Holland*.

Het ligt ten N. W. van den Scheelhoek, tusschen dezen en den droogen Hinder. Daarover loopt het afgetonde vaarwater van het Bokken-gat naar de reede van Hellevoetsluis.

PAMPUS (HET ZUIDER-) of het Oude-Pampus, droogte ten Z. O. van de *Scheelhoek*, uitmakende een gedeelte van het *Pampus*, in het *Goereesche-zeegat*, prov. *Zuid-Holland*.

Het vaarwater, loopende over deze ondiepte van het Zuider-diep naar de reede van Hellevoetsluis, is sedert 1846 afgetond en wordt door de binnenkomende zeeschepen boven dat over het Noorder-Pampus verkozen. Voor beide vaarwaters vallen zij echter, bij grooten diepgang, eerst te Brouwershaven binnen om te ligten, en dan nog, bij hoog tij, over het Pampus te gaan.

PAMPUS-ZIGT, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 50 min. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en 2 u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, aan den afloop naar Diemen, ¼ u. N. ten O. van die vaart. — Het is nu een weinig beteekend kroegje en tuintje.

PAN (DE), vaarwater in den mond der *Maas*, prov. *Zuid-Holland*, loopende tusschen den Hoek-van-Holland en de binnenvlakte der Maas, dat zich, met ten minste 30 palmen diepte in het vaarwater naar Maassluis stort.

PAN (DE), vaarwater, loopende langs de Oostkust van *Texel*, uit den *Texelstroom* naar het *West-Vlielander-zeegat*.

Het is alleen bruikbaar voor kleine vaartuigen, gaande over den Rug, tusschen den Waard en het eiland door, met hoogstens 35 palmen water.

PANAGARA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*; met 7000 inw.

PANAITAN (POELOE-), eil. in *Oost-Indië*, in het Zuiden van *Straat-Sunda*. Zie PRINSEN-EILAND.

PANAKOKE of PANNEKOKAN, kast. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*.

Dit kast. werd in 1666, door de onzen, onder het bevel van de Admiraals VAN DAM en TRUYTMAN, op de Makassaren veroverd.

PANAKOKE (HOEK-VAN-) of HOEK-VAN-PANNEKOKAN, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*.

PANAMPOEN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, welke den 14 Julij 1819, door de onzen op de Padries, veroverd werd.

PANANGOENGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

Het beslaat eene oppervlakte van 254 palen. Men heeft er vele koffijbosschen, en de grond is er bijzonder vruchtbaar.

PANANGOENGAN (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, distr. en reg. *Malang*.

Deze berg, welke 6000 voet hoog is, vereenigt zich zuid- en noordwaarts met de *Ardjoeno*.

PANANGTANGE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

PANANTJONG, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij wordt verdeeld in Panantjong-Oost en Panantjong-West, en wordt gevormd door een ver zuidwaarts in zee uitloopend gebergte, welks buitenste punt den naam van Panantjong (voorgebergte) droeg. De westelijke baai heeft zeven zeemijlen breedte, doch schiet niet diep genoeg landwaarts in om veilig te zijn. Zij heeft eenige goede ankerplaatsen, westwaarts onder den hoek Batoe-Kras, van vijf tot tien vademen diepte, en oostwaarts bij Pengadaran, van de zelfde diepte. De oostelijke baai is over het algemeen veiliger, om dat haar ingang aan den eenen kant door de oostwaarts draaijende rotsen Panantjong en aan den anderen kant door het eiland Noesa-Kembangan meer vernaauwd wordt. Zij is omtrent van de zelfde breedte als de Westerbaai, en biedt westwaarts bij Pangedaran eenen zeer veiligen ankergrond aan. De zee is hier ongemeen vischrijk, en wordt tegen de maanden October en November door talrijke kano's bevaren, welke van de kust van Mandala en Tjï-Komboelan, door welke laatstgenoemde de baai gevormd wordt, ter vischvangst uitgaan.

PANARAGA of PANAROGO, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, N. W. van Kadoeang, aan de zee.

Het is door het gebergte Damong omringd, en heeft eenen vulkanischen grond, behalve het strand, waar men de baaijen Patsched, Pangoel en Sombrong aantreft. Er zijn vele bosschen en de vlakte heeft eenen vruchtbaren grond. De inwoners leggen zich sterk op de visscherij toe.

PANARAGA of PANOROGO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*, aan eene kleine rivier die in de baai Pangoel uitloopt; 20 mijlen O. van Mataram.

PANAROEKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Besoeki*.

Er wordt hier rijst, koffij, suiker en tabak geplant; men heeft er arakstokerijen, en de bosschen leveren goed timmerhout op.

Door het leggen van eenen kapitalen dam, in de rivier van Panaroekan, in het jaar 1832, is de landrente van het distrikt van dien naam op eenmaal met 45,000 gulden in het jaar gestegen, door de meerdere waarde van de bestaande rijstvelden, en de gelegenheid tot ontginning van nieuwe, welke daardoor gegeven is.

In dit distr., bij het d. Kalitiekoes, eindigt de groote postweg, welke te Anjer, aan Straat-Sunda, aanvangende, in de nabijheid van het Noorderstrand voortloopt, ongeveer 300 mijlen lang is, en zeer veel tot het onderling verkeer en ook tot meerdere bekendwording der binnenlanden bijdraagt.

PANAROEKAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, distr. *Panaroekan*, 25 palen O. van Besoeki, 707 palen O. van Batavia en 75 palen W. van Banjoewangie, aan de Panaroekan, met eene veilige baai, gevormd westelijk door den berg Ringit, oostelijk door de kaap Tandjong-Tjina.

Deze stad was te voren de hoofdplaats van een vorstendom; bevat eenige aanzienlijke woningen van inlandsche Grooten; is wel bevolkt en niet zonder handel. De groote postweg, die derwaarts loopt, is met schaduwrijke boomen beplant.

Rondom Panaroekan zijn schoone rijstvelden, wier voortbrengselen in de hoofdplaats veel levendigheid aanbrengen, aangezien dit artikel van daar door praauwen wordt uitgevoerd.

Achter deze stad ligt een hooge zwavelberg, die gedurig rookt en brandt, en somtijds veel vuur, asch en steenen over de landerijen van Panaroekan uitwerpt. Men vaart van daar veel over op Madura. In de nabijheid ligt, digt aan zee, eene vierkante schans.

PANAROEKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, welke in de resid. *Besoeki*, bij de stad Panaroekan, met onderscheidene monden in zee loopt.

PANAROEKAN (DE BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Madura*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*.

Zij wordt gevormd westelijk door den berg Kingit, oostelijk door kaap Tandjong-Tjina. In de Baai-van-Panaroekan, ziet men eene versche waterbron, te midden van het zeewater.

PANAWANGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djawana*.

Dit d. bevatte in het begin der vorige eeuw, met de dorpen *Alians*, *Soesoerie* en *Kalang*, omtrent 500 huisgezinnen.

PAN-BAYMAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

PAN-BLANCO, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, ten W. van den *Ariekok* en ten N. van de *Kleine-Jamanola*. — Er is hier in 1824 eenig goud gevonden.

PANCRAS (ST.), oude naam van het d. Sloten in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Sloten.

PANCRAS (ST.), gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Broek-op-Langendijk, O. aan den Heer Hugowaard, Z. aan Oudorp, W. aan Koedijk-en-Huiswaard.

Deze gem. bevat het dorp St. Pancras, benevens eenige verstrooid liggende huizen en een gedeelte van het Vrooner-meer en

Daalmeer. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 439 bund. 71 v. r. 59 v. ell., waaronder 435 bund. 24 v. r. 53 v. r. belastbaar land; men telt er 57 h., bewoond door 75 huisgez., uitmakende eene bevolking van 350 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en landbouw.

De Herv., die er ongeveer 290 in getal zijn, maken, met eenigen uit de nabuurschap, eene gem. uit, die tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort, en 315 zielen, onder welke 150 Ledematen telt. St. Pancras is, na de Reformatie, in het kerkelijke met *Koedijk* vereenigd geweest, welke combinatie, die in 1573, haren eersten Leeraar bekwam, tot in 1658 geduurd heeft, als wanneer, na het vertrek van den Proponent Cornelis Adriaansz. Visscher, die na het overlijden van den laatsten Predikant Johannes Megapolensis, in 1654, hier de dienst waarnam, deze dorpen gescheiden zijn en ieder eenen eigen Leeraar bekomen heeft, zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Petrus Schagen, die in het jaar 1658 herwaarts kwam, en in het jaar 1669 overleed.

De Evang. Luth., van welke men er 2 telt, behooren tot de gem. van *Alkmaar*. — De R. K., die men er 60 aantreft, worden tot de stat. van *Oudorp* gerekend. — Men heeft deze gemeente eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke den 17 November 1749, voor 9900 guld. verkocht werd, aan den Heer Abraham Quevellerius, en later bezeten is door Vrouwe Anna Quevellerius, weduwe van den Heer Hendrik Trip. Thans is zij het eigendom van den Heer W. H. J. Baron van Wassenaer Pancras, Majoor der Artillerie.

Het d. St. Pancras ligt 1 u. N. ten O. van Alkmaar, voor het grootste gedeelte van het Zuiden naar het Noorden, langs den breeden weg, welke vroeger den oever van den Heer-Hugowaard plagt te zijn. De westelijke lijn van dezen weg, is met de van elkander staande huizen van St. Pancras betimmerd en wel van de gem. Oudorp af tot daar het noordeinde van dien weg zich oostwaarts ombuigt. Men heeft er eigenlijk geene kom van het d., tenzij men daarvoor nemen wil de vier of vijf huizen, welke rondom de kerk staan en door ongeveer 30 zielen bewoond worden.

De gelegenheid van de plaats op de Vroonergeest, tegen het Vroonermeer, hetwelk in den jare 1561, drooggemaakt werd, en onderscheidene andere redenen maken het ten hoogste waarschijnlijk, dat St. Pancras een gedeelte van het aloude Vroonen is, hetwelk velen, zonder grond, voor eene aanzienlijke koopstad gehouden hebben, doch bij onze oudste en beste Schrijvers, niet hooger dan voor een dorp te boek staat. Het werd in den jare 1297, door Graaf Jan I, verbrand, en zal sedert vermoedelijk naar den beschermheilige der plaats, den naam van St. Pancras gekregen hebben. Uit een verzoekschrift van Schepenen van St. Pancras, van 19 April 1518 blijkt mede, dat Vroonen destijds St. Pancras heette.

Dit d. bestond weleer, voor het grootste gedeelte, uit grafelijke schotvrije vroonlanden, welke, sedert dien tijd, voor een groot gedeelte, door de grafelijkheid verkocht en dus onvrij en aan de lasten van het gemeene land, zijn onderworpen geworden, doch desniettegenstaande hunnen naam behouden hebben, en hunne lasten aan eenen bijzonderen Ontvanger betalen moesten, volgens het berigt van den Rentmeester der grafelijkheids vroonlanden en van de gaarders van Koedijk en St. Pancras, en verder

uit het kohier van St. Pancras, in het jaar 1670. Ook blijkt ten allerduidelijkste uit een verzekerschrift, door Schepenen van St. Pancras in het jaar 1518 gegeven, dat toenmaals de hofsteden en gronden, op welke de huizen van het dorp St. Pancras gebouwd waren, ten getale van twee en zeventig, op een na, aan de grafelijkheid hebben toebehoord. Het zelfde verzekerschrift houdt verder in, dat de ingezetenen van dit dorp, reeds van vroege tijden af bestaan hebben van den landbouw, de haringvisscherij en van het klei graven voor de steenbakkerijen, en hun getal zoo gering was, dat zij te zamen nog geene drie leden eener kerkgemeente uitmaakten.

De kerk staat omtrent den ring van de Vroonergeest, welke aan beide einde en voornamelijk naar het noordeinde, afdalende is, zich dus als eene lage, langwerpige zandheuvel vertoont, die boven de omliggende velden uitstrekt, en zich drie ell. boven het gewoon zomerwater verheft, ter wederzijde van deze vindt men twee wegen, die hare breedte bijna in drie gedeelten afzonderen, wordende de weg, naar de zijde van den Hugowaard strekkende, de **Achterweg** en de andere, welke van de Halvemaansbrug, bij Nieuwburg, bijna regtuit loopt tot op de kerk van St. Pancras, de **Breedeweg** genaamd. Ter zijde van dezen weg naar den Achterweg, in den ban van Koedijk, vindt men eenen heuvel, zijnde de eenige, welke zich, behalve de werven der huizen, op de Vroonergeest vertoont, en thans tot eenen korenakker gebruikt wordt. De dorpelingen noemen dezen akker het Oude-kerkhof, en aldaar heeft de eerste kerk van het dorp Vroonen, nu St. Pancras, tot den jare 1503 gestaan, als wanneer zij instortte. Het kerkhof, werd in het jaar 1620 door de grafelijkheid verkocht om geslecht te worden, bij welke gelegenheid men de fundamenten van duifsteen, en vier steenen doodkisten met menschenbeenderen, benevens eenen lantaarn en onderscheidene doodshoofden, opgedolven heeft. Op de geheele Vroonergeest is echter nimmer eenig overblijfsel van eenig heerenhuis of andere merkwaardigheden gevonden.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Pancras was toegewijd, *stond* destijds *ter begeving* van de Graven van Holland, het *instellen stond* aan den Domproost van Utrecht. Zij kon in alles met elkander gerekend niet meer dan acht of negen Rijnsche guld. (10 guld. 20 cents of 12 guld. 60 cents) opbrengen. Het is een redelijk net kruiskerkje, met een torentje, hetwelk uit het midden van het dak met eene spits naar boven rijst. In het jaar 1740 werd er in deze kerk een nieuwe, kunstige predikstoel gemaakt. In 1841 is het gebouw aanmerkelijk verbeterd. Dat de kerk naar het westen aanmerkelijk langer is geweest, blijkt uit het vinden van oude fondamenten in de zelfde rigting van de tegenwoordige muren.

In 1523 werd de Nieuwevaart op de Vrooner-geest gegraven, om de vaart van Alkmaar in verbinding te brengen met de slooten of vaarten, die naar St. Pancras loopen.

Den 3 Januarij 1527 is aan St. Pancras het privilegie gegeven, van naar de papegaai te mogen schieten, welk privilegie reeds eenigen tijd te voren gegeven was aan de Jonkheid van St. Maartensdorp. Want dat schieten naar de papegaai, hetwelk zij gaaischut noemden, werd daar in het jaar 1519 ingesteld, *ter eere en tot lof van God, en van den milden broeder, onzen eerwaardigen en heiligen Patroon*, St. Maarten.

Bij de belegering van Alkmaar door de Spanjaarden, in 1573, lagen hier zes vaandels Duitschers, onder Polwijler, en vijf vaandels van de Baly.

Het wapen dezer gemeente bestaat in een dravend paard, in zijne natuurlijke kleur.

PANCRAS-CARSPEL, een der twee b., waaruit vroeger de st. *Enkhuizen*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, bestond, en thans het oostelijke gedeelte dier stad uitmaakt. Zie ENKHUIZEN.

PANCRAS-GORS, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Naters-en-St.-Pancras-gors;* palende N. W. aan Nieuw-Rockanje, N. O. aan den pold. Naters, O. en Z. aan den St. Anna-polder, W. aan Schapen-gors en Oud-Rockanje.

Deze pold. werd door MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en MARIA VAN BOURGONDIË, bij hunnen brief van den 15 September 1479, tot eene eeuwige erfpacht uitgegeven om te bedijken. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 98 bund. 2 v. r. 88 v. ell., waaronder 87 bund. 41 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder geene boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Maas te Brielle, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, drie leden en den Secretaris.

PANDA, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, 8° 27′ Z. B., 136° 34′ O. L.

PANDA (KARANG-), plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG-PANDANG.

PANDAAN, of PANDAHAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bangil*, eene oppervlakte beslaande van 121 vierkante palen.

Het land is er zeer boomrijk en men vindt hier en daar eenige jatiebosschen, welke nogthans weinig goed en bruikbaar hout opleveren.

PANDAAN of PANDAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Pangil*, distr. *Pandaän*.

Van de hoogte nabij deze plaats geniet men een uitgestrekt gezigt op zee.

PANDAGOEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PANDAJAPAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajong*.

PANDAN, vogelnestklip in de rivier de *Balie-Kambang*, op het eil. *Balie-Kambang*, tot de resid. *Passaroewang* behoorende.

PANDAN (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Pontianak*.

PANDAN-BEKON, vogelnestklip in de rivier de *Sie-Janten*, op het eil. *Balie-Kambang*, tot de resid. *Passaroewang* behoorende.

PANDANG, kaap in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Gaspar*, aan de Westkust van het eil. *Billiton*.

PANDANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, 5° 33′ Z. B. 137° 46′ O. L.

PANDANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, Z. O. van Tjitrapoe.

PANDANG of PANDAN, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, ads. res. *Bodjo-Negoro*, 1500 voeten boven de oppervlakte der zee gelegen.

Op dit gebergte vindt men nog sporen van een volk, dat de Braminsche godsdienst heeft beleden, gelijk uit de verschillende, aan Brama toegewijde beelden en andere voorwerpen, ten duidelijkste blijken kan. Op den top van dien berg verheft zich een kolossaal beeld van omtrent 12 voet hoog en door de inlanders KJAHIE DERRO geheeten,

zijnde dit, volgens hun zeggen, de naam des Priesters, die tot straf voor zijne verregaande ontucht door de regtvaardige godheid in dezen steen herschapen werd, welken zij dus met gevoel veeleer van vrees en afgrijzen, dan wel van eerbied, beschouwen.

PANDANG (OEDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie OEDJONG-PANDANG.

PANDANG (OEDJONG-) (d. i. KIJKHOEK), naam, welken de inlanders geven aan het fort *Rotterdam*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie ROTTERDAM.

PANDANG, POELOE-PANDANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van het eil. *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*.

PANDA-SIEKEE of PANDA-SIEKIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Het was in het jaar 1823 door de muitelingen versterkt, toen het in December van dat jaar door de Nederlanders te vergeefs werd aangetast. In Mei 1833 waren de onzen echter gelukkiger, daar het den 28 dier maand, nadat het fortje te Boekit-Ladang door hen genomen was, op den eersten aanval tot onderwerping kwam.

PANDAWANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

PANDEGLANG, PANDAGLANG, afd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, ads. res. *Serang*.

PANDEGLANG, PANDAGLANG of PANDIGLANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, ads. res. *Serang*, afd. *Pandeglang*.

PANDEGLANG, PANDAGLANG of PANDIGLANG, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. en distr. *Pandeglang*.

PANDEGLANG, PANDAGLANG of PANDIGLANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, distr. en onderdistr. *Pandelang*, 3 u. Z. van Serang, bij de bergen Karang en Poela-Sarie, alwaar onderscheidene wegen, als die van Lebak, Dagotjarek, Kololet, Serang en Anjer zich vereenigen, op welk vereenigingspunt een fort ligt, dat behoorlijke bezetting heeft. Er heerscht hier eene gezonde, koele lucht en dikwerf koude nachten. Deze plaats is een verlustigingsoord voor de bewoners der binnenlanden en de reis derwaarts, door de afwisselende gezigten, zeer aangenaam, terwijl de omtrek vele treffende natuurtoonelen oplevert.

Het hier liggende fort werd in het laatst van September 1827, door den muiteling MAAS DJAKARIA, met eene aanzienlijke magt bedreigd. De Eerste Luitenant DE QUAY, aan wien de verdediging van dien post was toevertrouwd, had echter, ofschoon van eene geringe magt voorzien, het geluk, zoo door doeltreffende maatregelen, als door een dapper gedrag, den aanval van eene bende van meer dan duizend man heldhaftig af te slaan.

PANDEGRA en PANDERGA, oude namen van het d. PARREGA, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie PARREGA.

PANDJANG, POELOE-PANDJANG of HET LANGWERPIGE-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Baai-van-Bantam*, op 2 u. afstands van de stad Bantam.

Het is in de lengte één uur gaans. De bevolking, bestaande uit Boeginezen, Boetonnezen, Javanen en Sumanappers, telt 256 zielen, en leeft in de beste orde en eensgezindheid. Het Opperhoofd staat, met de bevolking, onder de bescherming van het

Nederlandsch Gouvernement en verleent dit, naar zijn vermogen, hulp en ondersteuning, hetzij tegen de zeeroovers, die de straat Sunda onveilig maken, hetzij tegen oproerlingen in de Lampongs. Deze eilanders zijn dapper en braaf, zoodat zij door de zeeschuimers gevreesd en door de weldenkenden geacht worden. Bij gebrek aan drink- en waschwater zijn zij morsig, daar zij zich niet baden, tenzij in zee, hetwelk zij ongaarne doen: zoowel aan het brakke drinkwater als aan hunne onzindelijkheid worden de huidziekten, die hen teisteren, toegeschreven.

De bodem van dit eiland bestaat uit koraalrots, die zich uit de zee als een berg gevormd heeft en even daarboven uitsteekt; door aanslijking is dit eiland vruchtbaar geworden, zoodat het kokosnoten, bananen, rijst en vruchten oplevert. De huizen staan verward op palen, acht voeten boven den grond, bevatten een groot en twee kleine vertrekken en hebben geene schoorsteenen, zoodat de rook, welke door het dak eene uitkomst vindt, alles zwart maakt.

Aan strand is een speelhuisje, dat weleer tot lustplaats van Europesche Ambtenaren, die in Bantam geplaatst waren, gediend heeft.

Eene groote kalkbranderij, die vroeger aan de bevolking aanzienlijke voordeelen aanbragt, is in verval geraakt, doch zou met geringe kosten weder bruikbaar kunnen gemaakt worden, en tot heil der inlanders strekken, die de koraalsteen, waaruit de kalk gebrand wordt, in hunne nabijheid hebben.

PADJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., reg. en distr. *Pekalongang*. — In de nabijheid is een uitgestrekt nipabosch.

PANDJANG, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der Indramayoe.

PANDJANG, POELOE-PANDJANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het eil. *Borneo*, bij St. Anthoniushoek; 2° 15″ N. B., 135° 45′ O. L.

PANDJANG, POELOE-PANDJANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*, tot de resid. *Djapara* behoorende.

PANDJANG of PANDSCHANG, groot d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Redjang*, aan de oevers van de Simpang-Ayer.

PANDJANGANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Madura*.

PANDJERADAN of PANDJEREDAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

PANDJIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan den grooten postweg, resid. *Besoeki*, 32 palen O. van Besoeki, 721 palen O. van Batavia en 61 palen van Banjoewangie.

PANDIGLANG, afd., distr., onderdistr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PANDEGLANG.

PANDIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*.

PANDJOER of PANTSCHEER, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, op de Westkust van het eil. *Sumatra*, in het rijk van *Siak*.

PANDOK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kembang*.

PANEMBANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

PANG, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewangi*.

PANGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het zuidoostelijk schiereiland of de kust van *Tamboekoe*, door Boeginezen bewoond.

PANGAL (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, lands. *Panaraga*.

PANGALANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, waar men vitriool bereidt.

PANGANG, Poeloe-Pangang, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan den noordwestelijken uithoek van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PANGANJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der *Indramayoe*.

PANGARANGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, 9 palen O. van Batavia, 144 palen W. van Samarang.

PANG'ASARE, veelal bekend onder den naam van Tagoelanda, Tagolanda en Regalanda, en zulks naar den naam van het hoofddorp Tagoelanda, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen den noordhoek van het eil. *Celebes* en het eil. *Sjouw*.

Behalve het d. Tagoelanda is er nog een d., Minanga genoemd, en eenige onbeduidende gehuchten.

Pang'asare staat onder eenen Radja, die onder den Sultan van Ternate cijnsbaar is. De voortbrengselen zijn kokosolie en nagelen. De zee brengt goede amber voort. — De inwoners worden als koene, brave en hulpvaardige zeelieden beschreven. Het Christendom, voorheen bij hen zeer in aanzien, is, door gebrek aan onderwijs, vervallen.

Van Menado werd er vroeger een onderofficier met eenige soldaten in bezetting gelegd; doch naderhand is deze post ingetrokken. De handel in kokosolie, is het voornaamste middel van bestaan voor de bewoners van dat eiland. In 1540 is dit eiland door Hair, vier en twintigsten Koning van *Ternate*, veroverd.

PANGELASANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, tot de resid. *Ayer-Bangis* behoorende.

PANGEL-D'LANGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PANGERANGO of Panggoerangoe, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van het *Tjanjorsche* distr. *Tjiheulang* met het *Buitenzorgsche*.

Het is de noordelijkste en een der hoogste toppen van de Gedé, zijnde omstreeks acht duizend voeten boven de oppervlakte der zee verheven. Vroeger was het een vuurspuwende berg, welke thans niet meer woedt. Eigenlijk heeft deze berg twee kraters; doch onder de bevolking weet men weinig meer van vroegere uitbarstingen, die evenwel door verschillende lavabeddingen en lavaruggen bewezen worden. Een dier voormalige lavastroomen is honderd voet dik, zeven tot acht honderd voet breed en wel twee palen lang. — Aan den voet van dezen berg, in het Buitenzorgsche, ontspringt de Tjidanie.

PANGESANE, Pangasane, Pangansane, Pantjane of Pantsjane, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Saleyer-eilanden* behoorende, ten Z. van Celebes en ten W. van Boeton, zich ten Z. en N. van de 5° uitstrekkende.

Het wordt aan de westzijde door een smal kanaal van den zuidoostelijken uithoek van Celebes en aan de oostzijde door een nog smaller

kanaal van Boeton gescheiden. Het is tien mijlen lang en drie mijlen breed, voor het grootste gedeelte laag, met schoone bosschen bedekt, sterk bevolkt en wordt door eenen Radja bestuurd, die onder den Radja van Boeton staat. Het brengt rijst, maïs, yams, allerlei keerkringsvruchten, schoone houtsoorten, gevogelte, geiten, buffels en visch voort. De kruidnagel- en specerijboomen zijn er uitgeroeid.

De Oostkust wordt Woena genaamd. Aan de zuidzijde ligt het dorp Moesanka. Aan de oostzijde liggen de dorpen Lahontohe, Labore, Lohia en in het binnenland Batekami, Talaki, Maladauwa en Tobea, die reeds lang onder Boeton behoord hebben. Op het noordelijke gedeelte des eilands ligt het koningrijk Tibore, met eene stad van dien naam, alwaar de Koning zijn verblijf houdt. Meer landwaarts in liggen, aan de rivier van Tibore, de dorpen Wawobo, Wono, Popala, Lassesado en Lapada. Dit koningrijk heeft in vroegere eeuwen onder de Vorsten van Ternate gestaan, doch heeft later, nu eens aan Makasser, dan weder aan Boeton behoord. Thans staat het onder den Vorst van laatstgenoemd eiland.

PANGGA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidoostelijke landtong, Z. van Tamboekoe.

PANGGANG, Poeloe-Panggang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, O. van Bangka.

PANGGING, Tandjong-Panging of Lalarie, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Zuidkust.

PANGKA, Oedjong-Pangka of Panka, ook wel Tandjong-Pangka, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Het is de westpunt van den noordelijken ingang van Straat-Madura. Oedjong-Pangka is laag en zandig, op zich zelven moeijelijk te verkennen en zich verliezende in het hoogere binnenland, doch kenbaar aan de Doodkisten, drie langwerpige, vlakke bergen, naauwelijks den naam van bergen verdienende. Wanneer schepen, welke de Straat-Madura in willen, het noodige sein gedaan hebben, hijscht men aan den vlaggenstok te Oedjong-Pangka, tot waarschuwing der loodsen te Sidaijoe, eene of twee vlaggen, naar mate van de grootte der schepen.

Deze uithoek is de verzamelplaats, zoo der schepen welke van Soerabaya komen, bestemd om met elkander te koersen, als der vaartuigen, welke van Batavia naar Celebes of de Molukken bestemd zijn, ingeval zij tot hiertoe tegen de moesson moeten opwerken.

PANGKALA, Oedjong-Pangkala, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PANGKALANG-PARI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

PANGKAL-MANGAS, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Bangka*, aan de Oostkust; met tinmijnen.

PANGKAL-PINANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Oostkust; met tinmijnen.

PANGKAL-PINANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, distr. *Pankal-Pinang*; met 1600 inw. — Er is hier een fortje.

PANGOEL, Pangool of Pangol, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Patjitan*.

PANGOEL (DE BAAI-VAN-), de Baai-van-Pangool of de Baai-van-Pangol, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Patjietan*.

PANGOONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen;* met eene goede landingsplaats.

PANGWATO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Sangir-eilanden* behoorende.

PANGOTEN, vogelnestklip in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, in de *Koedang-Riwo*.

PANGY, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Oostkust, aan de Baai van Gorontala, 10° 16″ 6′ N. B., 138° O. L.

PANHEEL, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1¼ u. Z. O. van *Roermonde*, gem. *Heel-en-Panheel*, ¼ u. Z. W. van *Heel;* met 25 h. en ruim 170 inw.

PANJAGARA-GODO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

PANJAHIRAN, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Serang*, distr. *Tjirokas*.

PANJAMOEKAN, Poeloe-Panjamoekan, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, bij het invaren van den *Trechter* of mond der *Straat-van-Madura*, omtrent 1 mijl W. van Madura, aan de noordzijde van een rif.

PANJANG of Pandjang, eil. in *Oost-Indië*, ten Z. van de *Straat-van-Malakka*, tot de *Riosche-eilanden* behoorende.

PANJANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Tenimber-eilanden* behoorende.

PANJANG, eil. in *Australië*, in de *Stille-Zuidzee*, bij de Noordkust van *Nieuw-Guinea*, 30° 18″ N. B., 154° 11″ O. L.

PANJANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie Pandjang.

PANJAR of Panjer, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

PANJAR (DE) of de Panjer, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Loekoeloe (De).

PAJAR-KEBOEMEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Nabij deze plaats werd de achtste mobile kolonne, onder de bevelen van den Majoor Buschkens, den 23 Mei 1829, door eene bende muitelingen, nagenoeg 700 man sterk, aangevallen, die alles aanwendde, om de bagaadje der onzen in handen te krijgen. Ongeveer 50 of 60 man vijandelijk paardenvolk viel een peloton Gorontalezen, hetwelk op eenigen afstand de beweging der hoofdmagt volgde, aan, dan ongeacht den stoutmoedigen aanval werd deze ruiterij zoo wel ontvangen, dat zij zich verpligt zag, met een aanzienlijk verlies af te deinzen.

PANIKI, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PANIMBANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die in de resid. *Bantam*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

PANINGDJAWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, lands. *Tien-Kotta's*, aan den oostelijken oever van het meer Danai.

PANINGEN. d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Panningen.

PANJOENAMPONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. De inwoners vinden meest hun bestaan in het bakken van metselsteenen en het vervaardigen van potten, pannen en ander aardenwerk.

PANITAN, Poeloe-Panitan, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Prinsen-eiland.

PANKA, Poeloe-Panka, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra* 18° N. B., 116° 21″ O. L.

PANKAL, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*.

PANKALA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PANKALJANE of Pankaljena, ook wel Pankadjena gespeld, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidwestelijke landtong van de Parapara-baai. Het is een der landschappen van *Badjoekeke*.

PANKALJANE of Pankaljena, ook wel Pankadjena gespeld, vroeger fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, lands. *Pankaljana*. Dit fort werd den 19 September 1824, door de Boniers, met groote overmagt, aangevallen. De tweede Luitenant Grunewald, die er bevel voerde, verdedigde zich een paar uren manmoedig tegen den woedenden aanval des vijands. Door een toeval vatte zijn kruidmagazijntje vuur, waardoor deze post geheel vernield werd. De resident Baron alleen had het geluk aan de woede der Boniers te ontsnappen; de overige, vielen onder den moorddolk.

PANKAKOLLANG, sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, res. *Padangsche-Bovenlanden*.

In het laatst der maand September 1833 werd deze sterkte, door de onzen, onder het bevel van den Kolonel Elout, stormenderhand ingenomen, waarbij de Eerste Luitenant Karel Rietveld, door een geweerschot zoo doodelijk getroffen werd, dat hij, eenige dagen daarna, aan de gevolgen overleed.

PANKO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan den noordoosthoek van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewang*.

PANKOEK, uitgebreide boerenhofstede in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Bierum*, 10 min. Z. ten O. van *Godlinze*, waartoe zij behoort.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 13 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. H. Bos, woonachtig te Godlinze.

PANKOLANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebong*.

PANKOLANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, Z. van *Indramayoe*.

PANNAKEKE, kast. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Panakoke.

PANNANRIEWAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PANNAN-SIE-LOENJOOP, vogelnestklip in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Balie-Kambang*, in de *Teroesan*.

PANNEKOEK (DE), onbehuisde pold., prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. O. en Z. aan de grienden van den Hardenhoek; W. aan het Gatten-Oosten-van-de-Catharina plaat.

Deze pold., welke vermoedelijk in 1813 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster met de kaden, eene oppervlakte van 2 bund. 50 v. r. 40 ell., en wordt, aan de zuidoostzijde, door eenen houten duiker, wijd 0,55 ell., voorzien van eene klep, op de kreek, ten zuiden van het poldertje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,50 ell.

boven A. P. De hoogte der dijken is 2,05 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

PANNEKOEK (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. O. van *Groningen*, kant. en 1 u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. Z. van *Aduard*, ½ u. Z. Z. O. van *Leegemeeden*, waartoe het behoort, aan het trekdiep van Groningen naar Stroobos; met 3 h. en 20 inw.

Het ontleent zijnen naam van eene herberg of kroeg, welke er bij twee andere herbergen, de Poffert en de Meelpuil, gevonden wordt.

PANNEKOEKEN (DE), landstreek, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ten Z. O. van het d. *Witmarsum*.

PANNEKOKAN, kast. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie PANAKOKE.

PANNEN-HUIS (HET), herberg en vroeger ook boerderij in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 4 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 2 u. O. van *Oostburg*, gem. *IJzendijke*, op den zuidelijken dijk van den Dierentijd-polder. Men rijdt er veeltijds langs van Oostburg naar Hoofdplaat.

PANNEN-HUIS (HET), voorm. buiteng. inde bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1 u. N. van *Breda*, kant., gem. en ½ u. W. van *Oosterhout*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene herberg.

PANNEN-LAND, duinvallei in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gedeeltelijk gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, gedeeltelijk gem. *Zandvoort*, ½ u. Z. W. van Overveen en 1 u. Z. O. van Zandvoort.

Deze duinvallei beslaat eene oppervlakte van 11 bund. 27 v. r. 38 v. ell., waarvan 3 bund. 3 v. r. weiland.

PANNE-POLDER (DE ZOUTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie ZOUTE-PANNE-POLDER.

PANNERDEN, gem., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar* (5 k. d., 16 m. k., 10 s. d.); palende N. aan den Oude-Rijn, O. aan Herwen-en-Aerdt, Z. aan de Waal, thans veelal de Boven-Rijn genoemd, W. aan het Pannerdensche-kanaal.

Deze gem. bevat niets dan het d. Pannerden, de Pannerdensche-waard, de Lobberden en het geb. Kufwaard. Dit laatste, meestal Kijfwaard genoemd, en vroeger eene geheele vrije bezitting van het huis BYLAND, is, ten gevolge van art. 25 der acte van het Weener congres, ten jare 1816 tot dit Rijk en bij de kadastrale indeeling in 1836 tot deze gemeente overgegaan. De gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 970 bund. 1 v. r. 83 v. ell.; telt 109 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van 770 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Ook vindt men hier verschillende zich meer bijzonder op ondernemingen van openbare werken, handel en fabrijken toeleggende personen; terwijl in de aanzienlijke rivier- en dijkwerken, welke aldaar en in de nabijheid voor rekening van den lande worden onderhouden, de hoofdaanleiding schijnt daarin gelegen te zijn, dat vele ingezetenen, tot de uitvoering van rivier en andere kunstwerken, door den Waterstaat gebezigd worden. Een niet minder aanzienlijk gedeelte der arbeidende klasse zoekt zijn bestaan in het vervoer te water van hout en andere materialen; maar vooral in het baggeren en wasschen van riviergrind voor wegen en andere werken, die zelfs naar de provinciën Zeeland,

Holland, Groningen en Friesland verzonden wordt, alsmede in het aan- en vervoeren van turf en steenen aan de steenbakkerijen, waarvan er, wel is waar, in deze gemeente slechts twee, maar in den omtrek een groot aantal, gevonden wordt.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met uitzondering van den Kijfwaard en nog een paar huisgezinnen, welke tot de par. van *Herwen* behooren, eene par. uit, welke 470 Communicanten telt, tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Een enkel Herv. gezin, dat zich hier, tijdens de Reformatie, had neergezet, gaf aanleiding tot de oprigting eener afzonderlijk Herv. gem., wier zielental nimmer dan door het gezin van den Predikant en dat des Kosters vermeerderd is. Eerste Leeraar dezer gemeente was Johannes Rongius, die in het jaar 1601 herwaarts kwam, en in het jaar 1616 opgevolgd werd door Kasper Keydwerd. Na het vertrek van den Predikant Johannes Gerhardus Carolus Kalkhoff, naar Hoofdplaat, hetwelk in het jaar 1799 plaats had, is zij in het jaar 1804, met *Herwen-en-Aardt* vereenigd. Sedert de opheffing dier gem. zijn hier geene Hervormden woonachtig gebleven, zoo dat er slechts een Rijks Ambtenaar, tot die gezindte behoorende, gevonden wordt.

Men heeft er eene school, te Pannerden, welke het eigendom der R. K. gem. is en gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Pannerden was van oudsher een eigen goed (*allodium*) van den Proost van Luik, hetwelk door het kapittel van Emmerik, in 1284, van hem gekocht en in 1285, met het regtsgebied en inkomsten, aan Willem Doys in erfpacht werd opgedragen. Deze Willem Doys bezat reeds in 1275 ter leen van den Graaf van Cleve, het huis en slot Scate bij Pannerden, dat naderhand Bijland genoemd is. Hij zal waarschijnlijk den naam van Bijland aangenomen hebben, die zijne nakomelingen nog dragen. Dus werd Diederich, Heer *van Bijland*, Ridder in 1303, door den Graaf van Cleve met Bijland, en door het kapittel van Emmerik met Pannerden beleend. Hij bezat ook Millingen. Johan, Heer *van Bijland*, Ridder, volgde hem op, die van 1317 tot 1339 gemeld wordt. In 1346 was hij overleden, want Sophia, vermoedelijk zijne dochter, en kleindochter van Heer Diederik, bragt de heerlijkheid Pannerden, aan haren man Willem, Heer *van den Bergh*, die zich reeds in 1346, Heer *van Bijland* noemde. Sedert dien tijd is zij bij dat aanzienlijk huis gebleven, tot dat ze, in het begin dezer eeuw, verkocht en in 1803 overgedragen werd aan den Heer Karel Herman, Baron van Nispen van Pannerden, van wien zij bij versterf, in het jaar 1829, is overgegaan aan den Heer Mr. Karel Everard Jozef Frans Baron van Nispen van Pannerden, Lid der Ridderschap en der Provinciale Staten van Gelderland en Burgemeester te Zevenaar, lid eener familie, welke, volgens te Water (1), eeuwen lang in Holland wel bekend en in groot aanzien geweest is, als gesproten uit Gerrit van Voorne, Burggraaf *van Zeeland;* terwijl zij naar Smallegange (2), als in Holland, Braband en Zeeland edel gerekend werd.

Deze heerl. is steeds allodiaal gebleven en daaraan was hooge en lage jurisdictie, uitsluitend regt van jagt en visscherij in de geheele uitgestrektheid, een eigen dijksbestuur en schouwregt, tot aanstelling van alle beambten, verbonden; zoodanig dat, niettegenstaande de graving van het Pannerdensche-kanaal, in de jaren 1701 tot 1707, door deze heerl., waardoor zij in twee deelen gesplitst is, het gedeelte ten W. van het kanaal,

(1) *Historie van het Verbond der Edelen*, D. III, pag. 168.

(2) *Beschrijving van den Zeeuwschen Adel*, bl. 5.

gewoonlijk de Honderd-Morgen genaamd en in de Over-Betuwe gelegen, steeds onder de heerl. is blijven behooren, ofschoon het burgerlijk, bij de organisatie van het platteland in 1818, aan de gem. Bemmel toegevoegd en bij de invoering van het nieuwe polderreglement, in het jaar 1838, tot eenen afzonderlijken polder verheven en onder de Over-Betuwe gevoegd is. Te zelfder gelegenheid is het gedeelte ten O. des kanaals, met de polders van *Herwen* en *Aerdt*, die tot dus ver ook elk een afzonderlijk dijksbestuur hadden, tot een polderdistrikt, onder den naam van Herwen-Aerdt-en-Pannerden, vereenigd, welk polderdistrikt eene oppervlakte beslaat van 701 bund. 91 v. r., waarvan 148 bund. 86 v. r. 27 v. ell. onder *Herwen*, 285 bund. 93 v. r. 58 v. ell. onder *Aerdt* en 267 bund. 11 v. r. 15 v. ell. onder *Pannerden*.

Deze dorpen, welke van eene zijde door den Boven- en Neder-Rijn of het Bijlandsche- en Pannerdensche-kanaal en van de andere zijde door den Ouden-Rijn worden omgeven, vormen, zoodra de Berm en den Ouden-Rijnmond te Lobith overstroomt, geheel een eiland, en zijn zeer dikwijls door overstrooming en doorbraken in de dijken geteisterd, zoo als ten jare 1789, 1799, 1801, 1809 en laatstelijk in 1820. Het overtollige water, van hetwelk Pannerden bij hoogen rivierstand veel te lijden heeft, ontlast zich door twee sluizen op den Ouden-Rijn, waarvan de eene onder Aerdt, de andere onder Pannerden gelegen is, welke laatste door het Rijk is daargesteld en onderhouden moet worden. Het bestuur van dit polderdistrikt bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en vier Hoofd-Ingelanden; terwijl elk dorp nog een afzonderlijk bestuur van twee Poldermeesters heeft.

Het d. Pannerden, gemeenlijk Panderen geheeten, ligt 3 u. Z. O. van Arnhem, even zoo ver O. van Nijmegen, 1 u. Z. van Zevenaar, bij het punt van scheiding van Rijn en Waal; 51° 53′ 21″ N. B., 23° 42′ 10″ O. L.

De kerk, aan den H. Martinus toegewijd, is een hecht en goed gebouw, met eene zeer hooge torenspits en van een orgel voorzien. Tijdens de Reformatie werd de kerk door de Hervormden in bezit genomen, terwijl de R. K. tot aan de staatsomwenteling van 1794, hunne godsdienstoefening verrigtten in eene kerkhuis, te dien einde gebouwd op het eigendom van den bezitter der heerlijkheid, het hoog grafelijk huis Bergh. De geestelijken uit het nabij gelegen Hulhuizen, eene heerl. tot het Pruissisch gebied behoorende, bedienden deze kerk. Toen nu, ten gevolge der omwenteling van 1795, de wetten bepaalden, dat de kerk en goederen door die gezindte konden genaast worden, waartoe de meerderheid behoorde, maakten Pannerdens ingezetenen daarvan gebruik, om het bezit der kerk, pastoriehuis en goederen terug te verwerven; zij betaalden den Hervormden hun aandeel uit en kwamen alzoo *titulo oneroso* in het bezit daarvan. De Wel-Eerwaarde Heer A. Janssen werd het eerst in het jaar 1797 weder als Pastoor derwaarts gezonden.

De kermis valt in op den eersten Zondag der maand October.

Dit dorp heeft zeer dikwijls door overstroomingen te lijden gehad. Zoo werden er bij die van Januarij 1809 de meeste huizen beschadigd, terwijl er eenige wegspoelden.

PANNERDEN-BEWESTEN-HET-KANAAL of de Honderd-Morgen, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. Z. O. van *Elst*, gem. en 2 u. Z. O. van *Bemmel*, 5 min. O. van *Doornenburg*, waartoe het behoort; met 44 h. en 450 inw.

PANNERDENSCHE-KANAAL (HET), HET KANAAL-VAN-PANNERDEN of het PANDERSCHE-KANAAL, vroeger meer algemeen bekend onder den naam van LIENIE of de NIEUWE-GRIFT, en thans bij de schippers ook wel het PANDERSCHE-GAT of de PANDERSCHE-GRACHT genoemd, kanaal of doorvaart uit de *Waal* in den *Rijn*, prov. *Gelderland*, de heerl. *Pannerden* doorsnijdende, waarvan het zijnen naam ontleent.

Het is op kosten van de provincie Gelderland, Utrecht en Overijssel, ten jare 1701—1707, gegraven, ten einde eene geheele verlamming van den Neder-Rijn en zijne takken te voorkomen, en loopt, in eene bijna regte, noordelijke strekking, van Pannerden naar den Rijn. Dit kanaal werd in November 1707 geopend, en van dien tijd af bevindt zich het punt van scheiding der beide groote riviertakken (van welke de noordelijke den naam van Rijn behoudt, en van hier bepaaldelijk den naam van Neder-Rijn heeft, terwijl de zuidelijkste de Waal genoemd wordt) bij den aanvang van dit kanaal, even boven het dorp Pannerden, bijzonder nadat, ingevolge eener overeenkomst, tusschen Gelderland, Holland, Utrecht, Overijssel en de Pruissich-Cleefsche Regering, in 1780 getroffen, de oude Rijnmond afgesloten is, en vervolgens bij Pannerden de zoogenaamde hoofdarm gelegd, zijnde een lang en zwaar kribwerk, zoodanig ingerigt, dat het den Boven-Rijn in twee bepaalde, ongelijke deelen scheidt en daardoor eene evenredige verdeeling van het water op de beide groote riviertakken bewaart, terwijl reeds vroeger, ten gevolge eener overeenkomst tusschen Gelderland en Holland, in 1771, de doorsnijding van den Bijlandsche-waard tot stand was gekomen, waardoor de rivier tusschen het oude en het nieuwe punt van scheiding eenen korteren omloop en eene betere rigting bekwam.

Het is bij den molen breed 169,3 ell., diep ± 1,449 ell. De stroomsnelheid is ± 0,99875 ell. in eene seconde. Bovenwaarts is het breed 185,69 ell., diep ± 2,6904 ell., stroomsnelheid ± 1,1801.

PANNERDENSCHE-WAARD (DE), pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, gem. *Pannerden*, tusschen het Pannerdensche-kanaal en den Ouden-Rijn.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 227 bund. 67 v. r. 60 v. ell. en wordt door eene sluis, welke door het Rijk bekostigd wordt, op den Ouden-Rijn, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

PANNIBING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

PANNINGEN of PANINGEN, ook wel de KAPEL genaamd, d. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 20 min. W. van *Helden*.

Men telt er in de kom van het d. 49 h. en 370 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Hub, Zeelen, Beeringen, Everloo, Vosberg en Loo, 297 h. en 1800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, behoorden vroeger tot de par. van *Helden*, welke hier eene kapel had, doch in het jaar 1830, vóór de omwenteling, werden zij door het Nederlandsch gouvernement onafhankelijk verklaard van de parochiekerk van Helden en, bij Koninklijk besluit van 28 Maart 1837, werd de kapel van PANNINGEN, door het Belgisch gouvernement, tot eene succursale of parochiekerk verheven. Deze par., welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Horst*,

behoort, wordt sedert 1830 door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend. De kerk, welke aan *Onze Lieve Vrouw van zeven Smarten* is toegewijd, heeft in de jaren 1833 en 1834, aanmerkelijke vergrootingen ondergaan. Zij rust thans op twee rijen pilaren, is van een orgel voorzien en heeft eenen naald- of spitsen toren staande op het kerkgebouw; deze naald wordt gezegd eene der fraaiste van het hertogdom te zijn. In den toren hangen twee klokken. In het jaar 1843 zijn bij de kerk eene nieuwe pastorij en eene nieuwe kapellanij, zijnde beide fraaije gebouwen, opgetrokken. In October 1844 is bij deze kerk het nieuw kerkhof ingewijd. In 1847 zal dit nieuw kerkhof met eenen muur omgeven worden, waartoe reeds door de inwoners de noodige steenen, ten getale van omtrent honderd duizend, gegeven zijn.

De dorpschool wordt door een getal van nagenoeg 170 leerlingen bezocht.

In de Peel, onder dit dorp is eene oudheid gevonden, bestaande in een schild of groote medaille van zilver en goud, nagenoeg veertig lood zwaar, waarvan de beschrijving in de Romeinsche geschiedenis voorkomt. Hij berust ten huize van den Heer J. M. Engels, in leven Burgemeester van Helden, woonachtig te Panningen.

PANNOVER of Pan-Over, geh., voorheen in het hert. *Cleve*, thans prov. *Limburg*, arr., distr. en 11 u. N. van *Roermonde*, kant., gem. en 50 min. N. O. van *Gennep*; met 12 h. en 60 inw.

PANNOVENSCHE-HEIDE of Pan-Oversche-heide, voorm. geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 12 u. N. van *Roermonde*, kant. en ½ u. N. van *Gennep*, gem. en 25 min. N. van *Ottersum*. Thans telt men er slechts 1 h., met 6 inw.

PANO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PANODOR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der Indramayoe.

PANOELANG of Panolang, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, aan de Solo.

Den 10 December 1827 viel in de nabijheid van dit dorp een gevecht voor, tusschen de Nederlandsche troepen, onder den Kolonel Nahuis, en de muitelingen, waarbij aan 's vijands zijde eenen Tamonggong en elf man sneuvelde.

PANONGAN of Panongang, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

PANONGANAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soerakarta*.

PANORAROEPAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

Het telde in het begin der vorige eeuw, met de d. Groodak, Raboeanteng en Tjitapin, ruim 600 huisgez.

PANSCHANG, eil. in *Oost-Indië*. Zie Pandjang.

PANSER, voorm. adell. h., in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ulrum*, ½ u. Z. van *Vierhuizen*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene aanzienlijke, in 1769, gebouwde boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 67 bund., thans in eigendom bewoond en bezeten wordt door Mejufvrouw de weduwe Gijsbertus van

der Let. — Eertijds prijkten hier vier afzonderlijk staande versterkte torens. Oude menschen hebben den laatst afgebroken toren, staande op den zuidoostelijken hoek van den binnentuin, hier nog gekend, gelijkende veel op eenen Frieschen stins. Vroeger werd deze heerlijkheid bewoond door Jochem Panser of Panzer, die in 1568 tegen Graaf Lodewijk, broeder van Adolf van Nassau, de wapens opnam, dewijl hij, na zijnen aftogt uit Appingedam, met vier duizend man te Haren post vatte, alwaar Panser geslagen werd.

PANSERSDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, in den polder *Rugge*, zich uitstrekkende van den Zandlandsche-dijk tot den Ruigen-dijk.

PANSER-UITERDIJK, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Ulrum*; palende N. aan de Vierhuister-kwelder, O. aan den provincialen Zeedijk, Z. en W. aan de kwelders langs de rivier de Hunse.

Deze pold., welke een gedeelte van het voorm. *Uitland* uitmaakt, in vroegere eeuwen geinnundeerd en ten deele weggespoeld, beslaat eene oppervlakte van ruim 80 bund. en wordt door eene houten pomp, in den zuiderdijk van de polder gelegen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de zes Ingelanden, door welke deze polder bezeten wordt.

PANTANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PANTAR, Panter, Pantare Pantaro of Alor, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, tot de kleine *Sunda-eilanden* behoorende, door de Straat-van-Allo van Sumbawa en door de straat Pantar van Ombay gescheiden, 8° 10′ Z. B., 142° 18′ O. L. — Het is vrij groot en heeft eenen hoogen berg.

PANTAR, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de kleine *Sunda-eilanden* Pantar en Ombay.

PANTAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, distr. *Agam*.

PANTELAAR, bij het kadaster Pandelaar, b. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Helmond*, gem. *Gemert*. Van deze buurt sluiten de huizen tegen die van het vlek Gemert aan.

PANTJANE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Saleijer-eilanden* behoorende. Zie Pangesane.

PANTJING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, reg. *Grissé*, 66 palen W. van *Soerabaya*, 511 palen O. van *Java*.

PANTJOR, Poeloe-Pantjor, Pantjoor of Pantscheer, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust, van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, tot de *Brouwers-eilanden* behoorende.

PANTOEHA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Patoeha.

PAPA, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Atsjeen*.

PAPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baylen*. Den 25 Julij 1829 trof de Luitenant Boelhouwer, hier een troep van omstreeks twee honderd muitelingen aan, die, na eenen korten wederstand, werd op de vlugt gedreven.

PAPAL, Pappel of Pappal, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het N. W. van dat eiland, tusschen het rijk Borneo

ten Z. W., en het land Maladoc in het N. O., met eene sterke bevolking van Eindahans; terwijl een deel der kust Maleische inwoners heeft. Het is aan het rijk Borneo schatpligtig. Aan de kust zijn verscheidene riviermonden, die opgevaren kunnen worden.

Het land is rijk in sago, rijst, betel- en kokosnoten, honig, was en kamfer. Het levert ook peper op en slechte kaneel.

PAPAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, op de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, tot de *Karimongroep* behoorende.

PAPAN of Papangroep, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

PAPANDAYANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van het Bandonsche distr. Tjipeutjen met het Tjandjongsche Kendang-Wessie, 2 palen oostwaarts van den Wagang en 19 palen zuidwaarts van de hoofdplaats Tjiparay.

PAPANG-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-Bali*. Zie Balamboang (Baai-van-).

PAPANLAR of Papanler, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

PAPANSER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

PAPAR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Kedirie*.

PAPAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Kedirie*, distr. *Papar*.

PAPARSERAT, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie Poeseratoes (de).

PAPAT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Solo-Zee*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

PAPEDJI-KARANG, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Kombuis (Rif-van-de-groote-).

PAPEGAAIJENBURG, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en ¾ u. Z. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. van *Vlissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, bij *Oost-Souburg*, waartoe het behoorde.

PAPEKAT, ook Papekat en Pekat genaamd, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der kleine *Sunda-eilanden*; palende N. aan Tambora, O. aan Sangar, nabij Sumbawa, aan de baai, die het eil. in twee deelen scheidt. Het was, vóór de uitbarsting van den Tambora, op den 5 April 1815, zeer onbeduidend, en is door deze geheel verwoest.

PAPEKOP, of Papenkop, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Papekop-en-Diemerbroek*; palende N. aan het Oosteinde-van-Waarder, O. aan Diemerbroek, Z. aan Klein-Hekendorp en Groot-Hekendorp, W. aan Ruige-Weide.

Deze voorm. heerl. bevat de buurt Papekop, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 302, bund. 2 v. r. 16 v. ell.; men telt er 19 h., uitmakende eene bevolking van 150 inw., die allen hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De R. K., die er 100 in getal zijn, worden tot de stat. van *Oudewater* gerekend, en de Herv., van welke men er 60 telt, behooren tot de gem. *Hekendorp*.

Men heeft in deze heerl. eene school, te Papekop, die gemiddeld door een getal van 30 of 40 leerlingen bezocht wordt.

De b. Papekop ligt 7 u. O. Z. O. van *Leyden*, en 1½ u. Z. Z. W. van *Woerden*.

Deze heerl., die vroeger leenroerig was aan het kapittel van Oud-Munster te Utrecht, is sedert onheugelijke jaren met Diemerbroek vereenigd. Zie voorts het volgende art.

PAPEKOP-EN-DIEMERBROEK, gem. prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 2e afd.); palende N. aan Waarder, O. aan Snelrewaard, Z. aan Oudewater-en-Hekendorp, W. aan Lange-en-Ruigeweide.

Deze gem. bevat de voorm heerl. Papekop en Diemerbroek, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 698 bund. 8 v. r. 45 v. ell., waaronder 698 bund. 1 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; telt 38 h., bewoond door 48 huisgez., uitmakende eene bevolking van 280 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., van welke men er ongeveer 110 telt, behooren tot de gem. van *Hekendorp*. — De R. K., die er 170 gevonden worden, behooren tot de stat. van *Oudewater*. — Men heeft in deze gem. eene school, te Papekop.

Deze gem. maakt eene heerl. uit, waarmede in het jaar 1767 beleend werd Elizabeth Jakoba, Vrouwe van Ittersum, als Douairiere en Lijftogteres van Jonkheer Anthony Louis van der Capelle. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. Willem Methorst van Papekop, woonachtig te Amsterdam.

PAPEKOP-EN-DIEMERBROEK (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Papekop-en-Diemerbroek*; palende N. W. aan het Noord-einde van Waarder, N. O. aan Vlooswijk en Kromwijk, Z. O. aan de Noordzijde-van-Snelrewaard, Z. aan Klein-Hekendorp en Groot-Hekendorp, W. aan Ruigeweide.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 698 bund. 8 v. r. 45 v. ell.; telt 38 h., waaronder 36 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en vier Heemraden.

PAPE-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke, met noordelijke bogten, in de *Corroupina-kreek* uitloopt.

PAPEMA-FENNE, voorm. groote uitgestrektheid lands, prov. *Friesland*. Zie Papinga-fenne.

PAPEMA-STINS, voorm. stins, prov. *Friesland*.

PAPEMEER (HET), water of meertje in *Zuid-Holland*, gem. *Soeterwoude*, ¼ u. N. W. van het dorp.

PAPEMUTS, verbastering van Papenisse, voorm. plaats in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Papenisse.

PAPEMUTS, voorm. schans, prov. *Zeeland*, gelegen hebbende ¼ u. O. Z. O. van Oud-Vossemeer, aan de Eendragt, tegenover het voorm. fort Maurits, waarvan thans niets meer te zien is.

PAPENBERG, hoog eil. in *Oost-Indië*, bij de Kust-van-Japan, waar de Nederlandsche schepen op eenen gunstigen wind wachten.

PAPENBERG (DE), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 7° 20′ Z. B., 149° 49′ O. L. — Het is ½ mijl lang en ½ mijl breed.

PAPENBERG (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, aan het einde der straat Ratoe.

Deze berg ligt ruim 197 ell. boven de oppervlakte der zee verheven. Weleer was hier eene stad, Ratoe genaamd, welke door de Nederlanders in 1609 verwoest werd. Hier en daar zijn nog grafzerken overgebleven, die aantoonen dat er Mohammedanen begraven zijn. Zoodanige grafsteenen staan aan het hoofd- en voeteneinde. Op dezen berg zijn diepe kloven en eenige kleine, onbelangrijke bronnen; ook staat daarop eene telegraaf. Bij den Papenberg is, aan den kant van het Zonne-gat, eene heete bron.

PAPENBERG (DE), kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan het Zonne-gat en aan de Westkust van het eil. Banda-Neira.

PAPENBRIL, citadel der vesting *'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, gelegen noordwaarts tusschen den hoofdwal der stad, ter plaatse waar de haven en de Zuid-Willems-vaart in de Dieze vallen.

Het is een regelmatig, vijfhoekig fort, met kleine bastions en een ravelijn aan de noordzijde, alles van bekleedingsmuren voorzien en door natte grachten omgeven. Deze grachten hebben ten N. eene kade, ten O. zijn zij met de hoofdgracht der vesting en ten Z. met de Zuid-Willems-vaart vereenigd, ten W. staan zij door de Beersche en Schuine sluizen met de Dieze in verband; alleen aan de stadzijde, heeft men eenen bedekten weg met glacis, dat door genoemde vaart van het fort is afgescheiden, doch daarmede door eene houten ophaalbrug, gemeenschap heeft. Dit glacis is een uitgestrekt veld, gewoonlijk het Plein of de Esplanade genoemd, hebbende eene breedte van 150 en eene uitgestrektheid van 190 passen.

Dit fort heeft twee uitgangen onder den wal door, als eene hoofduitgang of poort aan de stadszijde en eene sortie naar het ravelijn, boven welke eene portierswoning gebouwd is. De overige gebouwen zijn: de voormalige Militaire Gevangenis, een hecht en ruim gebouw, lang 36,5 en breed 26,8 ellen, voorzien van eene binnenplaats, thans buiten gebruik; het Kommandantshuis, met nevens gebouwde wachtkamer, en alleen door de wacht betrokken; een bomvrij Kruidmagazijn, omringd door een kogelpark, en een steenen Gebouw tot berging van materialen. Nog is er eene partikuliere ijskelder in een der bolwerken.

Deze sterkte werd in 1637 gesticht en ontving den naam van Frederik-Hendrik, ter eere van den veroveraar der vesting. Echter is zij onder dien naam niet algemeen bekend, even min als onder die van Willem-en-Maria-Schans, waaronder zij in openbare schriften en 's Lands besluiten voorkomt, voor welke laatste benaming men geene rede kent. Den naam van Papenbril of enkel den Bril, dien zij thans heeft, wordt toegeschreven, aan haar vroeger doel, om de Spaansch- of Roomschgezinde inwoners der stad in bedwang te houden of, volgens anderen, in navolging der Spanjaarden, die de schans St. Anna, bij Hulst, den Geuzenbril noemden.

Op het plein stond weleer de St. Pieterskerk, welke in 1578 ter oefening van de Hervormde godsdienst werd ingeruimd; doch zij is naderhand afgebroken. In 1639 werden op dit plein veertig huizen, ter verzekering van den Papenbril, gesloopt.

In het jaar 1794 wierp men daar voor, op het plein, eenige werken op, om de stad, in tijd van nood, te bedwingen; maar zij zijn niet gebruikt en in het volgende jaar weder geslecht.

PAPENBURGH (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holand*, gem. en ½ u. O. van Velsen, 7 min. van de Zandpoort.

Dit h. was, in het jaar 1633, door den Heer Cornelis van der Myl, gebouwd op de bouwvallen van het verwoeste en vervallen slot Groenevelt (zie dat woord) en, nog niet voltooid zijnde, verkocht aan den Heer Gerard van Papenbroek, die het zijnen tegenwoordigen naam gaf, en er, als het ware, eenen tempel der kunsten van maakte. Behalve onderscheidene andere aanmerkelijke zaken die vroeger aldaar bewaard werden, als onder anderen eene groote bibliotheek, zoo van de oudste en zeldzaamste drukken, als geschreven boeken, die twee galerijen en onderscheidene kamers besloeg, en de originele afbeeldsels van vermaarde en geleerde mannen, zag men hier ook zeer vele stukken van ouderwetsch marmer, bijeengebragt uit de vermaarde verzamelingen van de Heeren Reinst, Six, Witsen, Heidanus, de Witt, Graevius en anderen, bestaande uit Grieksche en Latijnsche opschriften, altaren, grafsteenen, lijkbussen, verheven beeldwerk, stand- en borstbeelden, die eertijds in onderscheidene gedeelten van Azië, in Griekenland, te Rome, en in de omliggende plaatsen, ook in de vereenigde provinciën ontdekt en opgegraven, hier naar toe gevoerd, en in de galerij het huis en de tuinen geplaatst waren. In het uitgraven en diepen der vijvers, die rondom het huis liepen, zijn onderscheidene oude roode gebakken steenen gevonden, langwerpig vierkant, waarop vele bijbelsche geschiedenissen en beelden stonden, als ook een zoogenaamd Jacoba'skannetje, geheel onbeschadigd, welke steenen en kannetje aldaar nog bewaard worden.

PAPEN-DIEP (HET), water in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Zuidbroek*, in eene oostelijke strekking van Zuidbroek, naar de Scheemda loopende, waar het, op de grenzen van de Eexta, in de *Oude-Ae* valt.

PAPENDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, arr. en 2½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Oss*, gem. en 20 min. Z. ten O. van *Geffen;* met 15 h. en 60 inw.

Vóór dat de steenweg bestond, waaraan dit geh. grenst, was het eene drukke pleisterplaats van de wagens, karren enz., van 's Hertogenbosch op Grave rijdende.

PAPENDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, arr. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Oss*, gem. en 10 min. Z. van *Nuland;* met 3 h. en 15 inw.

PAPENDORP, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn;* palende N. aan den Oude-Rijn, O. aan de vrijheid der stad Utrecht en aan West-Raven, Z. aan Galckop, W. aan de heerl. den Ouden-Rijn en Heikop.

Deze heerl. bestaat uit de b. Papendorp en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 231 bund. 60 v. r. 40 v. ell., waaronder 229 bund. 70 v. r. 40 v. ell. belastbaar land. Men telt er 16 h., bewoond door 16 huisgez., uitmakende eene bevolking van 50 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

He Herv., die er 20 in getal zijn, behooren tot de gem. van *de Meern*. — De R. K., van welke men er 30 aantreft, worden tot de stat. van *Ouden-Rijn* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Meern*.

Men vindt den naam van Papendorp gespeld in eenen brief van Hendrik van Vianden, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, op het jaar 1260, waarbij zeker goed, Enge genoemd en buiten de Catharijne-poort, westwaarts, tusschen de muren der stad en Papendorp gelegen, aan het kapittel van Utrecht overgedragen werd. Papendorp

behoorde voorheen aan de abdij van St. Paulus te Utrecht; maar nadat de Staten de goederen van die abdij aangeslagen hadden, is de heerlijkheid verkocht aan den Heer Justus Ormea, Raad in de Vroedschap der stad Utrecht. Sedert het jaar 1762 behoorde zij aan den Heer Justus Godin, mede Raad in de Vroedschap van die stad. Thans wordt zij in eigendom bezeten door het Domein.

De h. Papendorp ligt ½ u. W. van Utrecht, 1½ u. N. ten O. van IJsselstein, aan den Oude-Rijn.

De kermis te Papendorp valt in den 26 September.

PAPENDRECHT, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht;* palende N. aan Alblasserdam en Oud-Alblas, O. aan Matena, Z. aan de Merwede, W. aan de Noord.

Deze heerl. bestaat uit den Papendrechtsche-polder, Slobbe-gors, het Eiland, de Ketel-plaat, de Slik-plaat en den Noord-polder, en bevat het d. Papendrecht, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in den landbouw, de veeteelt, de melkerij en het aankweeken van rijs en rietgewas hun bestaan, doch onder welken men ook vele aannemers van publieke werken aantreft.

De inw., die er bijna allen Herv. zijn, maken, met de overige uit de burg. gem. Papendrecht-en-Matena, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Sliedrecht*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Nazranus, die in het jaar 1590 herwaarts kwam, en in het zelfde jaar reeds weder naar Nijmegen vertrok. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Nederduitsche Dichter Bernard Elikirk, die er in het jaar 1734 kwam, en den 21 Junij 1767 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering der stad Dordrecht.

Men heeft in deze heerl. eene school, te Papendrecht, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. is sedert onheugelijke tijden met de *Matena* tot ééne *onafscheidelijke* heerl. vereenigd, waarmede zij thans nog behoort aan de stad Dordrecht.

Het d. Papendrecht ligt 4½ u. W. van Gorinchem, 1½ u. W. van Sliedrecht, aan de Merwede, 51° 49′ 57″ N. B., 22° 21′ 25″ O. L. Dit d. is eene zeer aanzienlijke plaats, welke zich meer dan een uur gaans langs den dijk uitstrekt en daardoor op onderscheidene punten, fraaije uitzigten op de voorbijvlietende rivier en gedeeltelijk op de, aan de overzijde gelegene, stad Dordrecht heeft. Men verdeelt het in het Oosteind, het Westeind en de Kerkbuurt.

Volgens sommigen heeft deze plaats, waar men een veer en veerpont op Dordrecht heeft, den naam van Papendrecht gekregen, omdat de Priesters, in oude brieven Papen genaamd, hier eenen tricht of overtogt hadden. Anderen willen, dat de naam van dit dorp van eene marktplaats afkomstig is, welke aan de geestelijkheid behoorde en daardoor Papenmarkt of Papendrecht genoemd is. Ook wil men dat de Matena van ouds den naam heeft gevoerd van Menkenes-drecht en onder dien naam voorkomt in eenen open brief van Keizer Hendrik IV, van 1064, ter zelfder plaatse, waar thans Papendrecht gelegen is.

De kerk heeft eenen fraaijen toren en is van een orgel voorzien.

De dorpschool, welke aan den dijk staat, is in 1840 nieuw opgebouwd.

Door Gravin JACOBA VAN BEIJEREN was hier een blokhuis gesticht, dat zij, na het opbreken van het beleg van Dordrecht, ten jare 1418, met eenige weinige manschappen, onder bevel van ADRIAAN, bastaardzoon van ALBRECHT VAN BEIJEREN, bezet liet. Deze, door de stedelingen, welke JACOBA niet als wettige Gravin erkende, en haar oom JAN VAN BEIJEREN gehuldigd hadden, met geweld en overmagt besprongen, verkoos zich liever dood te vechten, dan zich over te geven, waarop het blokhuis door die van Dordrecht veroverd en tot den grond toe vernield werd.

Later schijnt hieromtrent weder eene schans te zijn opgeworpen, althans wij lezen dat de Spaansche Veldoverste HIERGES, die in 1575 innam.

PAPENDRECHT, geh. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Oostburg*, distr. en 1½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en 10 min. O. van *Breskens*.

Dit geh. is ontstaan uit overgeblevene hutten van dijkwerkers, en telt 11 woningen, bewoond door ruim 50 zielen.

PAPENDRECHT (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h., in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. W. van *Gorinchem*, 1½ u. W. van *Sliedrecht*, gem. *Papendrecht-en-Matena*.

Dit huis is in het midden der zestiende eeuw gesticht door TIELEMAN VAN MUILWIJK.

PAPENDRECHT (DE KERKBUURT-VAN-), b. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. W. van *Gorinchem*, kant. en 2 u. W. van *Sliedrecht*, gem. *Papendrecht-en-Matena*.

Deze b., welke het middelste gedeelte van het d. *Papendrecht* uitmaakt, ontleent haren naam van de kerk, welke men er, even als de pastorie en school, aantreft. Ook staat er eenen steenen korenmolen.

PAPENDRECHT (HET OOSTEIND-VAN-), b. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. W. van *Gorinchem*, kant. en 1½ u. W. van *Sliedrecht*, gem. *Papendrecht-en-Matena*, het oostelijkste gedeelte van het d. *Papendrecht* uitmakende.

PAPENDRECHT (DE POLDER-VAN-) of DE PAPENDRECHTSCHE-POLDER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Papendrecht-en-Matena*; palende N. W. aan den Hooge-Boezem en den Lage-Boezem, N. aan de Zuidzijdsche-polder, O. aan Zuid-Matena, Z. O. aan den Noord-polder, de Kethelplaat en de Slikplaat, Z. aan de Merwede, Z. W. aan het Eiland en Slobbegors, W. aan de Pelster.

PAPENDRECHT (HET WESTEIND-VAN-), b. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5½ u. W. van *Gorinchem*, kant. en 2½ u. W. van *Sliedrecht*, gem. *Papendrecht-en-Matena*, het westelijkste gedeelte van het d. *Papendrecht* uitmakende.

PAPENDRECHT-EN-MATENA, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (11 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Alblasserdam en Oud-Alblas, O. aan Wijngaarden-en-Ruigbroek en aan Sliedrecht, Z. aan de Merwede, W. aan de Noord.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Papendrecht en Matena. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1013 bund. 22 v. r. 82 v. ell., waaronder 933 bund. 29 v. r. 12 v. ell. belastbaar land. Men telt er 240 h., bewoond door 361 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1960 inw., die meest in den landbouw, veeteelt en melkerij hun bestaan vinden. Ook generen zich vele huisgezinnen met het maken van hoepels, het vlechten van matten en het maken van stoelen, waartoe hun de veelvuldige griendvelden, de rivier en de Biesbosch

overvloedig de stoffen leveren. Vele mannen vinden mede den kost met dijk- en waterwerken. Voorheen leefden er ook velen van de zalmvischrijke, welke er echter thans van weinig beteekenis is. Ook legden zich vroeger onderscheidenen toe op het vervoeren van reizigers en kooplieden van Gorinchem en andere plaatsen naar Dordrecht, doch ook dit middel van bestaan is grootendeels te niet, door de geregelde vaart der hier voorbij stevenende stoombooten, waardoor men spoediger en goedkooper wordt overgebragt. Men heeft er mede eenen korenmolen.

De inw., die op 20 na allen Herv. zijn, maken de gem. *Papendrecht* uit. — De Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dordrecht*. — De 8 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Gorinchem* gerekend. — De 11 Isr., die er gevonden worden, behooren tot de ringsynagoge van *Dordrecht*.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger hoog en laag regtsgebied had, en ter leen gehouden werd van de grafelijkheid van Holland. Zij werd allereerst aan het Huis van Brederode gegeven. Ook was deze heerl. nog ten tijde van Heer Walraven van Brederode aan dien stam, die in het jaar 1415 de spade op den dijk stak. Daarna werd er Willem van Brederode mede verleid, die haar in het jaar 1421 overgaf. Maar, omdat zijne kinderen het leen na zijnen dood niet verheften, verviel het. Daarna werd Reinier van Hemert, Dijkgraaf van den Alblasserwaard, er mede beleend. In het jaar 1476 kwam zij aan Gijsbert van Hemert, die zijn regt verkocht aan Tileman Oem, Godschalkszoon, wiens nakomelingen de heerlijkheid tot in het jaar 1570 bezeten hebben, maar toen verlieten het de erfgenamen bij spadesteking aan het gemeene land van den Alblasserwaard, tot dat zij, in het jaar 1625, bij koop en opdragt, aan Tileman van Muilwick gekomen is, die naaste leenvolger was van gemelden Tileman Oem. In het jaar 1652 werd er zijn zusterszoon, Cornelis Hoink, mede verleid, die ter gemalinne had Maria Oem, en bij haar won Otto Hoink, die in het jaar 1668 daar mede verleid werd. Later werd deze heerl. door de stad Dordrecht aangekocht, die ze nog in eigendom bezit.

PAPENDRECHTSCHE-VEERDAM (DE), veerdam op de zuidwestelijke punt van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke, in het jaar 1663, door die van Dordrecht gelegd is en waardoor de Merwede voor Dordrecht bijna de helft vernaauwd is.

PAPENFORT, geh. in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Papevoort.

PAPENHOEK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*.

PAPENHOVEN, d., voorheen in het hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Sittard*, gem. *Obbicht-en-Papenhoven*, ½ u. N. van Obbicht.

Men telt er 40 h. en 210 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Er is ook een korenmolen en eene leerlooijerij.

De inw., die bijna allen R. K. zijn, onder welke 160 Communikanten, maken, met die uit de gem. *Grevenbicht*, eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, welke 840 inw., onder welke 770 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan de H. Catharina toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

Er is hier een Israëlitisch huisgezin, dat tot de ringsynagoge van *Maastricht* gerekend wordt.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag na H. Martinusdag.

PAPENISSE, voorm. plaats in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, aan het Kreekerak, tegenover het geh. Burgvliet, prov. Noord-Braband, waar eene tol plagt te worden geheven, thans verdronken land. Deze naam is sints weder in Papemuts veranderd en nog niet geheel verloren.

PAPEN-LAAN (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende van Voorschoten naar het Huis-ten-Deil. — De Hollandsche Spoorweg loopt er dwars door.

PAPENMUTS, voorm. kleine schans in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 35 min. Z. van *'s Princenhage*, in het *Mastbosch*.

Deze schans werd in het jaar 1624, vóór de belegering van Breda, door den Markgraaf Ambrosius Spinola, aangelegd, en in 1673 toen Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, die stad belegerde, door de Staatschen weder opgemaakt.

Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans nog overblijfselen daarvan.

PAPEN-POLDER-EERSTE-DEEL, onbehuisde pold., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Heille*, gedeeltelijk in *België*; palende N. aan den Papenpolder-tweede-deel en Bewester-Eede-bezuiden, O. mede aan laatstgenoemden polder, Z. aan de stad Middelburg in Vlaanderen, W. aan polders in België.

Deze pold., welke in het jaar 1700 bedijkt is, staat op het kadaster van Heille niet bekend; maar is begrepen in Bewester-Eede-bezuiden. Hij beslaat eene oppervlakte van ruim 80 bund.; doch is schotbaar bekend voor 69 bund. 37 v. r. 36 v. ell., waarvan op Nederlandsch gebied 35 bund. 98 v. r. 66 v. ell. De uitwatering is door Bewester-Eede-bezuiden; ook staat hij thans onder het bestuur van dien polder.

PAPEN-POLDER-TWEEDE-DEEL, op de kaart van Pauw verkeerdelijk als het Eerste-deel aangeduid, onbehuisde pold., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Heille*, gedeeltelijk in *België*; palende N. W. aan het Lapschuursche-gat, N. O. en O. aan Bewester-Eede-bezuiden, Z. aan den Papen-polder-Eerste-deel, W. aan Belgische-polders.

Deze pold., welke omtrent het jaar 1710 bedijkt werd, is op het kadaster van *Heille* niet bekend; ook zijn de dijken, die het van andere polders scheidden, grootendeels geslecht. De oude schotbare grootte was 13 bund. 75 v. r. 54 v. ell., waarvan nagenoeg de helft op Nederlands gebied. Het schijnt thans in *Bewester-Eede-bezuiden* begrepen te zijn.

PAPENWEGSCHE-POLDER (DE) of de Papewegsche-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*. — Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 283 bund.

PAPEROE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Honimoa*, een der *Uliassers*.

PAPERSANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Sumadang*.

PAPE-SCHORRE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Westdorpe*; palende N. aan het voormalige Axelsche-gat, O. aan den Austrice-polder, Z. aan de stad Sas-van-Gent en aan het gedeeltelijk ingedijkte Sassche-gat.

Deze pold. is genaamd Papeschorre, omdat de Kanunniken van de Metropolitaansche kerk van Antwerpen, de vroegere bedijkers waren van den Austrice-polder, waarna de overgeblevene schorren, in 1711, onder den naam van Papeschorre-polder beverscht werden. Hij heeft eene kadastrale grootte van 141 bund. 82 v. r. 80 v. ell., waaronder 89 bund. 82 v. r. 50 v. ell. schotbaar land. Het kanaal van Neuzen doorsnijdt dezen polder, waarom het kleinste gedeelte of de noordoostelijke punt ook wel Nieuw-Papeschorre genoemd wordt. Daarin staan geene gebouwen, en de uitwatering geschiedt door den Austrice-polder naar den Zwartenhoek en zoo op de algemeene uitwatering van het groot Kanaal van Neuzen. Het bestuur daarvan is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

PAPE-SCHORRE, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, zijnde een middelpunt geweest tusschen de vesting Sas-van-Gent en Sluis-kil. — Zij is thans geheel vervallen.

PAPE-SLUIS (DE), voorm. sluis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in het *Hof-ambacht*, buitendijks van de gem. Spaarnwoude, ¼ u. N. O. van het dorp, aan het IJ. — Deze sluis is thans toegedamd.

PAPE-SLOOT (DE), molentogt of molensloot in de *Oude-Niedorper-polder*, onder de gem. *Oude-Niedorp*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Westermolen, in eene zuidoostelijke rigting, tot nabij de Oude-Niedorper-kerk.

PAPETERIE (LA), geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en gem. *Wiltz*.

Dit geh. bestaat uit eene papierfabrijk en daartoe behoorende gebouwen, in welke fabrijk, behalve de gewone papiersoorten, ook gladde kartons voor de laken- en wollefabrijken worden vervaardigd.

PAPETERIE (LA), geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Papierberg.

PAPE-TOREN of Papentoren, toren in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, aan de *Vest*, aan de oostzijde der stad *Haarlem*, thans tot partikuliere woning dienende.

PAPEVOORT of Papefort, geh. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 9 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1½ u. N. van *Boxmeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*, 25 min. Z. W. van *Rijkevoort*; waartoe het behoort.

PAPIERBERG, in het Fransch la Papeterie, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*; kw., arr., kant. en ½ u. ten N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*.

PAPIKAT of Pekati, rajaschap in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

PAPINGA of Pappinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1¼ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. van *Rauwerd*, bij *Weidum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, welke thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. Wiardus Willem Buma, woonachtig te Leeuwarden.

PAPINGA-FENNE of Papema-fenne, voorm. groote uitgestrektheid lands, prov. *Friesland*, onder de parochie van *Oudenhove*, ten N. van Papinga-stins, thans een gedeelte der stad *Leeuwarden* uitmakende.

Het behoorde in eigendom aan de huiskapel van Papinga-stins, in gemeenschap met het St. Anthonij-gasthuis. In het jaar 1484 werd de gracht aan de noordzijde der stad er door gegraven.

PAPINGA-STINS of Papema-state, voorm. aanzienlijke stins, prov. *Friesland*, onder de parochie *Oudenhove*, later binnen de stad *Leeuwarden* getrokken en tot het Oudehof of Prinsessenhof gediend hebbende. Thans is het tot verschillende partikuliere huizen verbouwd.

PAPMA-HEERT, voorm. heerenhuis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Zuidhorn*, en ½ u. W. van *Oldehove*, ¼ u. N. W. van *Niehove*, waartoe het behoort.

PAPO, berg in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Assim*, aan de *Berrim*, 30 u. N. O. van Kaap-Corse.

PAPOEA'S (LAND-DER-), groot *Australisch* eil., hetwelk de overgang van de *Aziatische* tot de *Australische-eilanden* vormt. Zie Guinea (Nieuw-).

PAPOESCHE-EILANDEN (DE) of de Papoea's, Australische archipel, tusschen *Nieuw-Holland* en de *Torres-straat*, de eil. Nieuw-Guinea, St. David en eenige andere bevattende.

PAPOESCHE-ZEE, dat gedeelte van de *Indische-zee*, waarin de Papoesche-eilanden gelegen zijn.

PAPONDAYANG of Pappan-dayang, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon* en *Preanger-Regentschappen*.

Deze berg is den 11 Augustus 1772 gesprongen, met eenen enkelen maar geweldigen slag, waarin 40 dorpen, met 2960 menschen verplet werden. Men kon eerst zes weken later de plaats dezer ontzettende verwoesting genaken.

PAPOTEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, aan den voet der *Lawoet*.

PAPPAI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, O. van Pahitan.

Het bevat het land nabij de baaijen Labokh en Sandakan en wordt door onderscheidene rivieren bewaterd, waarvan de meesten voor praauwen bevaarbaar zijn. De voornaamste zijn: de Tawaran, de Tampasokh, de Abei, de Labokh en de Amboeni. Aan alle deze rivieren wonen Maleijers, maar in het binnenlandsche gedeelte van de Tawaran en de Kimanis wonen de Indaäns.

Het land, dat sterk bevolkt is, levert rijst, sago, pinang, kokos, die olie voor den uitvoer geeft, kamfer, was, peper, gember, specerijen en gom op, welke laatste uit den tandjoeboom gewonnen wordt. De inwoners vervoeren veelal zelven hunne waren op hunne praauwen; ook worden die gedeeltelijk door Chinezen en Solo-eilanders afgehaald.

PAPPER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawan*.

PAPSOU of Papwoude, naam, welken de landlieden veelal geven aan de b. Abtswoude, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Abtswoude.

PAPSOUSCHE-POLDER, verbasterde naam van den Abtswouder-polder, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Abtswoude.

PARA, div. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*; palende N. aan de Zee, O. aan Suriname, Z. aan hooge en bergachtige landen, W. aan de div. Saramakka.

Zij bevat alzoo, behalve de stad Paramaribo en de redoute Purmerend, de plant. Abigaelshoop, Altona, La-Bonne-Amitié, Anna's-lust, Beekhuizen, Bergershoop, Berlijn, Blij-en-hoop, Clevia, Dijkveld, Duisburg, Efraimszegen, Flora, Fredriksburg, Geijersvlijt-en-Johanneshoop, de Goede-Verwachting, Nieuw-Grond-Leysner,

Guldenvlies, Hanover, de Nieuwe-Hoop, Houttuin, l'Inquiétude, Leonsberg, Mocha, de Morgenstond, Nooit-Volmaakt, Indigoveld, Onoribo, Onverdacht, Onverwacht, Ornamibo, Osembo, Overtoom, Mon-Plaisir, La Prospérité, Ma-Retraite, Tempania, Topibo, Tout-lui-faut, La Tourtonne, de Twee-Kinderen, Uit-en-t'-Huis, Valkenburg, de Vier-Kinderen, Vredenslust, Vreedenburg, Welbedacht, Welbedacht-en-Onverdacht, Willemsburg, Mijnzorg-en-Discordia, Zorg-en-Hoop en Zorg-en-Vrij.

De buitengronden aan den weg van Kwatta, van de Fiottebrug af tot Kwatta, behoorden vroeger onder het divisiebeheer van Para en thans tot het gebied van Paramaribo.

PARA, voorm. etablissement in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Oranje-weg in de binnenlanden, waar zich in 1747 eenige Paltzer boeren en Zwitsers ter landontginning hebben nedergezet, waarin zij echter, door de onvruchtbaarheid van den grond, niet geslaagd zijn, waardoor het etablissement, eer vier jaren verloopen waren, weder te niet liep.

PARABAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

PARABOESTE, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, ten N. van den berg Klein-Jamansta.

PARADENA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de Noordkust, W. van de Troepen.

PARADERA, plant. op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, W. van den Tafelberg-St.-Hieronimo, N. van de plant. Wacao.

PARADIJS (HET), buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 5 min. Z. van *Eindhoven*, gem. *Stratum*.

PARADIJS (HET), voorm. duinmaaijerij, thans eene boerenwoning, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Haarlem*, gem. en 12 min. Z. O. van *Zandvoort*, in de duinen.

Deze boerderij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 3 bund. bouwland.

PARADIJS (HET ZEEUWSCH-), naam, welken men wel eens aan het Zeeuwsche eil. Zuid-Beveland geeft. Zie Beveland (Zuid-).

PARADIJSSCHUT, sluis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, in de Drentsche hoofdvaart en 9 u. Z. W. van *Assen*, ¼ u. N. van en behoorende onder *Meppel*.

PARADISE, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Phoenix, benedenwaarts aan de koffijplant. Plaisance; 662¾ akk. groot. Zij wordt door stoom bewerkt.

PARADISUS-MARIA, voorm. kloost. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, onder Romerswaal. Zie Maria's-hof.

PARAGOA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksehen-Archipel*. Zie Parawang.

PARAKAN of Parakka, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PARAKAN-MOENTJANG of Parakka-Montjang, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Dit reg. is zeer vruchtbaar. In het zuidelijk gedeelte ontspringt eene bronwel, wier water met veel vaste lucht bezwangerd is. Zij ligt

in eene vlakte, de Galoengoeng genaamd, omtrent 20 uren bezuiden de hoofdplaats, in het districkt Tjiloban.

In deze vlakte is eene rustplaats of passangrahan, vanwaar men, in eene zuidwestelijke rigting, op den afstand van een uur, de gemelde bronwel aantreft, zijnde het naastbij liggend dorp Tji-Poewiela geheeten. De wel, die door de inlanders Soemoerassien of Zouten-put genaamd wordt, borrelt op uit den top eens kleinen heuvels, waarvan de kanten zacht afhellen en met dwergachtige heesters begroeit zijn. Tusschen de rotsen, die den top omringen, vindt men in de lagere plaatsen eene broze, witachtige steensoort, die zich gemakkelijk laat fijn wrijven en veel overeenkomst met gebluschte kalk heeft. De geheele vlakte op den top des heuvels, waar deze bron ontspringt, heeft eene ronde gedaante van ruim twintig roeden middellijns, en de afhellende kanten zijn in alle rigtingen doorsneden met diep uitgeholde gangen, gebaand door de rinocerossen, die daardoor naar de bronwellen opklimmen.

De bron heeft vijf opwellingen, waarvan de eerste in eene rots verborgen is, welke, aan den bovensten kant der vlakte oprijzende, eene regelmatig ronde, van boven kegelvormig toeloopende gedaante heeft. De rots is vijf voeten hoog en de bovenste punt is eene langwerpig ronde opening, die men van beneden niet gewaar wordt, hebbende omtrent 12 duim middellijn. Achttien duim beneden haren rand bemerkt men, in het midden der rots, eene wel, waaruit het water hevig bruissend opborrelt en op de oppervlakte menigvuldige luchtblaasjes afscheidt. Omtrent eene roede noordwaarts van deze bron vindt men, in een vlak, uit dezelfde steensoort bestaand, bekken, eene tweede opwelling van luchtzuur water, dat op onderscheidene plaatsen hevig borrelend omhoog rijst en omtrent de diepte van twaalf duim heeft. Op den afstand van anderhalve roede verder noordelijk is de derde en grootste bronwel, waarvan de rotsachtige bak dieper en grooter is, dan die der anderen, en waaruit het water met hevigheid kokend opbruist. De noordelijke kant dezer opwelling wordt door eene zware, onregelmatig overhellende rots overschaduwd. Op nagenoeg twee roeden afstand van deze wel treft men, langs eene uitstekende rots, nog twee bronnen aan. De smaak des verschen waters bij de bronwel is geestrijk en scherp, doch daarbij zuiver, aangenaam, prikkelend en zonder bitterheid, blijk dragende van het aanwezen en de bijmenging eener groote hoeveelheid vaste lucht en naauwelijks van dien van het Europesche Selterswater te onderscheiden.

PARAKAN-MOENTJANG of PARAKKA-MONTJANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakkan-Moentjang*. — Het is eene zeer aanzienlijke plaats.

PARAKKAN (DE), of de PARAKAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

Uit deze riv. is in het jaar 1836 eene waterleiding gegraven, waardoor 2000 bouw (1419 bund. 61 v. r.) land, liggende tusschen Poerworedjo en de Sapi, en welke vroeger weinig of niets opbragten, van loopend water voorzien en in rijstvelden herschapen zijn.

PARAKKAN-LIMOES of PARAKAN-LIMOES, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*.

PARAKOUMI (DE), riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goud-kust*, rijk *Assin*, die zuidelijk loopt.

PARAKRAK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van de Soemadangsche distrikten Baloeboer en Dermaradja, ongeveer tien palen van de hoofdnegerij en vijf palen noordwaarts van het d. Dermaradjo.

PARA-KREEK (DE), ook wel enkel de PARA genoemd, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, van het Zuiden naar het Noorden loopende, en vallende boven de stad *Paramaribo* in de *Suriname*.

PARAMARIBO, st. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den linkeroever der *Suriname*, op eenen afstand van ruim vier uren van haren mond, op 5° 44′ 30″ N. B. en 57° 32′ 30″ W. L.

Zij is de zetel van het bestuur over de kolonie Suriname en vroeger van het algemeen bestuur der Westindische bezittingen. Ook is zij het middelpunt van den Nederlandsch-Westindischen handel.

De grondslagen van deze stad werden gelegd in 1652, door Lord PARHAM, en men wil, dat hier toen ten tijde het dorp en het kleine fort Thorarica bestond. Volgens sommigen ontving de stad haren naam naar gezegden Lord, zoo dat men beter PARHAMARIBO zoude schrijven. Volgens anderen zouden de Indianen deze plek gronds, wegens hare aangename ligging en de vruchtbaarheid van den omtrek, PARAMORBO (dat is *plaats* of *plek der bloemen*) genoemd hebben, welke naam ligt in de tegenwoordige is kunnen worden verbasterd. Nog anderen beweren, dat de Zeeuwen dit PARAMORBO NIEUW-ZEELAND noemden. Wij willen in dezen niet beslissen en houden de naamsoorsprong van PARAMARIBO voor eene onzekerheid. In het jaar 1684 is deze stad zeer uitgebreid door CORNELIS AERSSENS VAN SOMMELSDIJCK, die voor twee derden de kolonie Suriname in eigendom bezat, en bij wiens aankomst, in 1683, zij niet meer dan zeven en twintig of acht en twintig huizen, zijnde meestal herbergen of kroegen, bevatte. De stad vertoont een langwerpig vierkant, aan den waterkant eenigzins uitgehold. De rivier voor de stad zal bijna de dubbele breedte hebben van de Maas voor Rotterdam. De meeste straten snijden elkander in regte hoeken en zijn ruim een kwartier uurs lang, met weinige dwarsstraten; de breedste, waarvan er zijn, die 25 ell. breedte hebben, zijn beplant met oranjeboomen, welke in het laatst van het jaar, door hare bloesem, eenen aangenamen reuk verspreiden. Men vindt onder die boomen enkele tamarinden en palmieten, en ofschoon de straten niet geplaveid zijn, kan men die, een uur na den zwaarsten regen, zeer goed bewandelen. De Saramaccastraat is er, wat de Kalverstraat voor Amsterdam is. De Engelschen hebben, gedurende hun laatste verblijf, veel tot verbetering der straten bijgedragen, daar deze te voren, bij zware regenvlagen, niet veel beter dan modderslooten waren, doch thans overal en ten allen tijde te begaan zijn. Zij hebben naar den waterkant riolen laten metselen en den ballast der schepen doen dienen tot ophooging der straten, — men was vroeger genoodzaakt door het aanbrengen van schelpen een wandelpad langs de huizen te onderhouden — waarom men ook, op eenen afstand van twee tot drie ellen van de huizen, nog wel houten ribben, als eenzaam in den grond vindt liggen, welke gediend hebben, om de schelpen voor de huizen te houden. De aanvoer van schelpen vindt nog plaats en behoedt de straten tegen den geweldigen stroom van het regenwater. Van de rivier verwijderd, vindt men, ter wederzijde van de straten, eene sloot of greppel, tot berging van het regenwater, in welke slooten, na het ondergaan der zon, eene menigte kikkers of padden, door hun gekwaak en gefluit, een somber geluid doen hooren.

De stad is doorsneden van drie grachten, de Steenbakkersgracht, de middelste en voornaamste, zijnde voor twee derde ter wederzijde met tamarindeboomen beplant; de tweede, de Drambranders-gracht, meer zuidwaarts en vóór het jaar 1772 buiten de stad gelegen, en het Knuffelsgrachtje, dat niet meer is dan

eene bogtige sloot tot ontlasting van water; alle drie lozen hun water in de rivier.

Aan den waterkant vindt men drie landingsplaatsen: de eerste aan de klip, bij het plein van het gouvernementshuis, alleen geschikt voor sloepen en tentbooten; de tweede aan de Koffijwaag, en de derde aan de Plattebrug, tot het lossen en laden van koopwaren; bij hoog water kan men echter overal aanleggen, vooral bij spring- en giertijden; hetgeen aan de Scheepskapiteins gelegenheid geeft hunne ladingen spoedig en gemakkelijk te kunnen lossen en aan de waag te brengen. De schepen liggen op een heele of halve kabellengte in rijen, achter elkander, voor de stad ten anker.

De voortbrengselen worden van de plantaadjen, door zeer groote ponten aan boord gebragt. Deze hebben veel overeenkomst met onze hooischuiten, maar zijn voorzien van een dak, gedekt met riet en palmietbladeren, ten einde alles voor de hitte der zon en den regen te beschermen; zulks maakt de inlading zeer gemakkelijk. De matrozen dier ponten zijn Negers, en de stuurman of schipper is gewoonlijk een Mulat; zij kunnen veel laden, en laten zich altijd met het getij op- en afdrijven.

De stad is van wege de vreemdelingen zeer levendig. De uitvoer bestaat in suiker, koffij, katoen, kakao en indigo; de invoer in tarwemeel, gedroogde en gezouten visch, tabak, gezouten vleesch, paarden, kaarsen en Europesche fabrijkwaren.

Aan de oostzijde van de esplanade of het plein, is het fort Zeelandia, met gracht en wal, naar de zijde van de stad, en aan de achterzijde de rivier. Binnen dit fort ligt een blokhuis, het Binnenfort genaamd, en thans tot een civiel en militair gevangenhuis dienende; verder eene ruime luchtige kazerne en officierswoningen. Meer benedenwaarts de rivier is het zoogenaamd Combé, in 1790, ten tijde van den Gouverneur Friderici aangelegd, dat men als eene voorstad van Paramaribo kan beschouwen. Het is eene verzameling van huizen, in welker midden een aanzienlijk plein, met eenen waterput. Dit Combé wordt van de stad afgescheiden door de Sommelsdijkschekreek, waarover eene brug ligt. Even als de stad hier is uitgebreid geworden, heeft dit ten Westen plaats gehad, sedert 1772, met dat gedeelte, dat over de Steenbakkersgracht gevonden wordt, bestaande uit armoedige, bouwvallige, houten huizen en verwilderde tuinen.

In de stad vindt men twee kerkhoven, als de Oude-Oranjetuin en de Nieuwe-Oranjetuin. Op den Oude-Oranjetuin, waar de kerk staat, wordt niet meer begraven, maar wel op den Nieuwe-Oranjetuin, die meer verwijderd uit het midden der stad is.

De twee Israëlitische kerkhoven liggen buiten de stad, als men zich naar Kwatta (een landsgrond) begeeft.

De publieke gebouwen zijn: het Gouvernements-huis, het Hof-van-Politie, het Hof van Justitie, de Hervormde, de Evangelisch-Luthersche en de R. K. kerken, een Bidhuis der Moravische broeders, twee Synagogen, eene van de Portugesche en eene van de Hoogduitsche Joden; — het Militaire Hospitaal, de Weeskamer, de Waag, eene groote Kazerne, tot huisvesting der troepen in het fort Zeelandia, en daarbij benoodigde Paviljoenen voor de Officieren, uitgestrekte Magazijnen, Wachthuizen, Brandspuithuizen, onderscheidene Welputten, op de hoeken der straten. Drie Schouwburgen zijn verbrand, en vervangen door eenen waar liefhebbers in spelen, en die voor het

publiek open staat. Een andere, die door den brand verschoond was, de Nieuwe-Verrezene-Phoenix genaamd, dient sedert 4 Maart 1826 tot eene R. K. kerk, welke niet veel bijzonders bevat, zijnde slechts eene lange, ruime houten loods, met eenen fraaijen voorgevel, in welks fries men leest:

InIsto transfIgVrato Loco
OfferIMVs nVnC soLI Deo Vero.

(d. i. In deze herschapene plaats offeren wij nu den alleen waren God). Boven dezen gevel verheft zich een klein koepeltorentje, op hetwelk een zwart houten kruis geplaatst is. Vroeger hadden de R. K. hunne kerk in de *Wagenwegstraat*, niet ver van den ouden Oranjetuin, dan deze viel in den geduchten brand van 1821. Het is eerst sedert 1785 onder het bestuur van den Gouverneur Wichers, dat de R. K. het bouwen van eene kerk in de kolonie Suriname werd toegestaan en den 18 October 1786 kwamen uit Nederland de twee Pastoors Doornik en Kerstens aldaar aan, welke de toen nieuw geboude kerk den 1 April 1787 plegtig inwijdden.

Het, in 1710 voltooide, Gouvernements-huis, was in hout opgetrokken en verre beneden het aanzien der kolonie, hoewel het in jaar 1792 aanmerkelijk verbeterd was, doch is, in het jaar 1834, op order van den Gouverneur van Heeckeren, door een fraai van steen gebouwd hotel vervangen. Tusschen het Gouvernementshuis en het fort vindt men eene zeer prachtige tamarinden laan, uit drie rijen hooge, zware boomen bestaande, welke fraaije groep een zeer bevallig lommer aanbiedt, zijnde onder de regering van den Gouverneur Wichers met de zuidelijke rij boomen verbreed geworden. Tusschen de tweede en derde rij boomen dezer laan, treft men eenen bornput aan, in de geschiedenis bekend, door dien in de nabijheid de Gouverneur Aerssens van Sommelsdijk dood geschoten werd.

Het gewezen Hof van Politie is in 1821 verbrand. Vóór dat de koepelkerk der Hervormden gebouwd was, diende de zolder van dat Hof hun tot godsdienstige vergaderplaats. In plaats van de koepelkerk, ook in 1821 verbrand, is in 1834, op dat zelfde plein, ofschoon iets zuidelijker, eene nieuwe, langwerpige en achtzijdige Hervormde kerk gebouwd. De werkzaamheden van het Hof van Politie, het Gouvernement en de Weeskamer, zijn thans in drie of vier huizen verdeeld.

Het Hof-van-Civiele-Criminele-Justitie, in 1794 in steen gebouwd, is door den brand verschoond gebleven. In het jaar 1804 werd dit gebouw bijna geheel hertimmerd en aanmerkelijk verbeterd.

De Evangelische-Luthersche-kerk, welke in het jaar 1744 gebouwd was, en na den brand van 1821 ook door de Hervormden gebruikt werd, is in 1832 verbrand, doch in de plaats daarvan eene nieuwe gebouwd, die den 6 Julij 1834 ingewijd is.

Het Bidhuis der Moravische Broeders, is den 21 Julij 1828 ingewijd, terwijl de bouwing grootendeels uit liefdegaven bestreden is. Het is de grootste kerk van geheel Paramaribo, zijnde vrij hoog en tevens luchtig gebouwd. Twee galerijen, de eene boven de andere, loopen de kerk rond en kunnen aan vele hoorders plaats verleenen.

De Synagoge der Portugesche Israëlieten, is in 1792 gebouwd. Deze is gewoonlijk in eenen vrij zindelijken staat, en doordien de wind er van alle zijden in spelen kan, is hij altijd frisch en koel. Langs de muren loopt eene rond gaande loge, welke zitplaatsen voor de vrouwen bevat; de tabernakel waarop de Rabbi's staan te zingen,

is met een twintigtal koperen kroonen versierd, en aan de oostzijde is eene groote kast met de boeken Mozes.

De Synagoge der Hoogduitsche Israëlieten, een weinig beduidend laag gebouw, iets kleiner, dan die der Portugesche Israëlieten, welke in 1775 gebouwd was, is in 1835 door eenen nieuwen en fraaijen tempel vervangen, tot welk herbouwen, de inwoners algemeen edelmoedig hebben bijgedragen.

Het oude verbrande Waaggebouw is in 1822 insgelijks door een nieuw, in steen vervangen. In den voorgevel vindt men boven ieder der deuren eenen blaauwen steen in den muur gemetseld. Op den eenen leest men, dat de eerste steen van dit gebouw den 9 Julij 1822 gelegd is. Op den anderen staat:

De Mensch, wanneer hem vlijt en eedle moed bezielde,
Herstelde op aarde vaak, wat tijd of ramp vernielde;
Maar zal des stichters werk tot roem des volks bestaan:
Hij doe het nuttig zijn, beveel' het de Almagt aan!
Zoo zij ook dit gebouw door Neêrlands trouw geheiligd,
En door Gods zegen steeds voor nieuwe ramp beveiligd!

Het departement Paramaribo der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen,* dat den 1 April 1816 opgerigt is en ruim 200 Leden telt, hield vroeger in het bovenste gedeelte van dit gebouw zijne vergaderingen; terwijl de groote zaal van de Loge *Concordia* thans tot de vergaderzaal van dat departement dient. Thans bevat de bovenste verdieping der waag de partikuliere Westindische bank. Achter de waag, naar de rivierzijde, vindt men twee steenen vleugels, welke voor pakhuizen en bergplaatsen dienen.

Het Militaire-Hospitaal in de Gravestraat, in de jaren 1759—1760 gebouwd, is uitmuntend ingerigt voor meer dan 200 zieken. Als maatregel van bezuiniging is daarmede 's Lands-Gasthuis vereenigd. Het gering getal zieken, en vooral de spoedige herstelling, getuigen aan de eene zijde van de gezondheid der kolonie, en aan de andere zijde, van de doelmatige inrigting, die daar heerscht. Bij dit hospitaal is eene Apotheek, waar men de ontbrekende medicijnen kan bekomen.

De Vischmarkt beplant met Tamarindeboomen, is aan het einde van de *Jodenbreestraat.*

Men heeft hier de in 1827 opgerigte Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid, waaraan eene spaarbank, een begrafenis-, weduwenen wezenfonds verbonden is. Zij hield den 16 November 1828 hare eerste jaarlijksche openbare algemeene vergadering. Voorts zijn er het in 1830 opgerigte Surinaamsche Landbouwkundig genootschap, onder de zinspreuk: *Prodesse conamur* en eene Maatschappij ter bevordering van het Christendom, onder de slaven in de kolonie Suriname.

Er zijn drie Loges van Vrijmetselaren, genaamd: *Concordia*, in welke groote zaal de Hervormden en Evangelisch-Lutherschen, toen zij, na den brand van 1832, geen van beide eene kerk hadden, hunne godsdienst hebben waargenomen; *l' Union* en *Standvastigheid.* — Vier Societeiten, zijnde: de *Surinaamsche-Societeit*, *l' Union*, *Eendragt*, en eene Officieren-Societeit, onder de zinspreuk: *Arcus non Semper Tenditur* (de boog kan niet altijd gespannen zijn).

Te Paramaribo is de hoofdplaats van de zendelingen der Hernhutter- of broedergemeente, voor de kolonie Suriname, zijnde in 1776 opgerigt, thans vindt men er twaalf aangestelde Broeders en Zusters die in

zedelijken wandel, zonder trotschheid of heerschzucht, in liefde en nederigheid volijverig onder de Heidenen werkzaam zijn.

Eenige weinige uitgezonderd, zijn alle de huizen van hout; op eenen steenen voet wordt een raamwerk geplaatst en houten staanders, welke, even als bij onze boerenschuren, met planken over elkanderen beschoten worden; men treed er dus met een optred van weinige trappen in; onder de huizen vindt men zelden, zoo ooit, kelders; eene verdieping boven het gelijkvloers, met een zolder of vliering onder het dak, maakt dat de huizen zeldzaam 15 ell. hoog zijn; de inwendige verdeeling bestaat in twee of drie hoofddeelen, ieder van 6 of meerdere ellen in het vierkant, welke in eene vestibule en een of twee kamers bestaan. Van de diepte, zijnde ruim 9 ellen, heeft men 6 voor het voorsalet, en aan de eene zijde 3 voor het vertrek daar achter, aan de andere zijde, dienen deze 3 ell. om den trap naar boven te bevatten, benevens eene bottelarij voor dagelijksch gebruik. De verdeeling boven is bijna even zoo ingerigt; de meeste lieden wonen boven. Het benedenhuis dient om menschen te ontvangen, welke inrigting voor gezond wordt gehouden. De huizen, alle wit geschilderd, met groene deuren en vensterposten, vertoonen zich, hoe oud zij ook zijn mogen, door ze telken drie jaren op te verwen, als pas gebouwd. De keukens zijn buitenshuis gelegen, benevens de slavenhuizen of woningen der bedienden, en omringen eene binnenplaats, met eene houten poort of deur; die 's avonds te acht ure moet gesloten zijn. Vele huizen hebben, in plaats van glazen en ramen, zonneblinden voor de luchtigheid, maar des avonds wordt alles met luiken digt gemaakt, om er de muskieten buiten te houden.

De bevolking in Paramaribo bedraagt, naar de telling van 1844, 15,000 zielen waaronder 9000 slaven en 6000 vrije personen. Niettegenstaande de toevoer uit Nederland van vrije inwoners, neemt de bevolking niet toe, dat algemeen in het moederland aan de ongezondheid van het klimaat wordt toegeschreven, doch zeer ten onregte, ofschoon, zeker sommige ziekten, onder anderen lijders aan de boassi of lepra, veel in Paramaribo worden aangetroffen. — De omstandigheden, waaronder vele inwoners zich bevinden, en de ongeschikte levenswandel van hen, die daar aankomen, zullen wel voor een deel daarvan de oorzaak zijn. Wij willen niet aanhalen den ouderdom van 117 jaren, welken eene vrouw in 1812 daar bereikte, of dien van 135, dien wij als exceptioneel beschouwen, doch in 1840, van Augustus tot April 1841, stierven van 209 dooden: 1 van 98 jaren, 1 van 96 jaren, 1 van 95 jaren, 2 van 90 jaren, 1 van 88 jaren, 1 van 87 jaren, 1 van 86 jaren, 2 van 80 jaren, 1 van 79 jaren, 1 van 77 jaren, 1 van 76 jaren, 3 van 75 jaren, 1 van 74 jaren, 3 van 73 jaren, 1 van 72 jaren, 3 van 71 jaren, volgens de civile staten, alle vrije lieden.

Oudheden kan men niet verwachten, in een land, welks beschaving eerst tegen het einde der zeventiende eeuw begon. — Gedenkteekenen, voor zooverre die bestonden, vond men in de kerken. — Doch zij werden in de Herv. kerk door den brand van 1821 vernield, en in de Evang. Luth. kerk door dien van 1832. In de eerste zag men ter wederzijde van den predikstoel marmeren graftomben, als eene voor den gewezen Gouverneur Karel Charles Bentinck, verbeeldende eene vrouw treurende bij eene grafnaald, met eene Latijnsche inscriptie; die ter linkerzijde des predikstoels vertoonde eene doodkist, waarbij een militair

stond te treuren, — met het volgend Engelsch geschrift, ter nagedachtenis van den Gouverneur Fridrici:

Sacred to the memory of
Jurian Francois Friderici
Major General in the service of the State General of the united Netherlands,
and many Years Governor of the Colony of Surinam,
by his valour and distinguished ability
he advanced himself to that high
Station;
and by his determination, prudence and judgement
in the midst of times of great difficulty and
dangers,
he preserved to the Colony happiness and prosperity.
He died Oct. 11,1812.
aged 61 *years.*
This monument
is erected by the members of the Surinam Society
(of which he was for many Years the President),
to evince to other times
the high estimation in which his Character
was held by the Colony.
and the respect which was universally paid to his abilities
to the benevolence of his heart, and the general urbanity
of his manners.

(d. i. Gewijd aan de nagedachtenis van Juriaan François Friderici, Generaal Majoor in dienst van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden en verscheidene jaren Gouverneur van de kolonie Suriname. Door zijne dapperheid en ongemeene bekwaamheid verhief hij zich zelven tot dien hoogen staat en door zijne vastberadenheid, voorzigtigheid en wijsheid te midden van moeite- en gevaarvolle tijden, hield hij de kolonie in rust en bloei. Hij overleed op den 11 October 1812, oud 61 jaren. Dit gedenkteeken is opgerigt door de Leden van de Surinaamsche Societeit [waarvan hij verscheidene jaren Voorzitter was] om in de toekomst aan te toonen, de hoogachting, welke men in de kolonie hem toedroeg en den eerbied dien men algemeen had, voor zijne bekwaamheden, zijne goedhartigheid en zijne wellevendheid.)

De stad heeft vele malen door brand geleden, zoo verbrandde er den 18 April 1763, tien huizen.

In het jaar 1821 ontstond hier den 21 Januarij een zeer fellen brand, welke des namiddags te 2 ure, in het huis van den Ontvanger Tomas, hetwelk op het plein tegen over het Gouvernementshuis stond, uitbrak. Weldra sloeg de vlam over op de belendende huizen, waartoe de felle oostewind mede zeer veel toebragt; op deze wijze nam de vlam zoodanig de overhand, dat weldra alle de brandspuiten nutteloos waren, en in korten tijd het grootste gedeelte der waterzijde en der straten in de nabijheid, in eenen puinhoop veranderd waren. Daar bovendien meest alle pakhuizen opgevuld waren met sterke dranken en andere brandbare stoffen, pas uit Nederland aangevoerd, was er geene mogelijkheid tot blusschen, waarom men dus besloot de belendende huizen af te breken en omver te halen, ten einde den verderen voortgang der vlammen te stuiten, hiermede zoude men ook ver gekomen zijn, bijaldien er niet op nieuw in het dak der Hervormde kerk brand onstaan ware, welke na eenigen tijd gesmeuld te hebben, met een verschrikkelijk geweld losbarstte. Vele der inwoners, die aldaar hunne goederen van waarde

geborgen hadden, dewijl het eén steenen gebouw was, werden hierdoor te gronde gerigt en het gevolg hiervan was, dat er op nieuw nog meer dan 150 huizen tot puin overgingen. Achttien uren had deze brand geduurd, en meer dan 390 huizen waren een prooi der vlammen geworden, waaronder de kerk der Hervormden, die der R. K., het Hof van Politie, de Weeskamer en de Waag. De schade, hierdoor veroorzaakt, werd, volgens eene gemaakte berekening, tusschen de zeven en acht millioenen Nederlandsche guldens geschat. Vele menschen, wier geheele vermogen in huizen bestond, hadden hierdoor alles verloren, zoo als onder andere eene weduwe die er twaalf in eigendom bezat.

In den nacht tusschen 3 en 4 September 1832, trof PARAMARIBO weder eene hevige ramp. Op den Heiligen weg veroorzaakten eenige huisslaven bij den Heer MONSANTO des avonds brand; en deze nam zoodanig de overhand, dat er bijna aan geen blusschen te denken was. Vruchteloos was het in den beginne dat de inwoners, de schepelingen en de militairen, onder het beleid van den Gouverneur-Generaal, hunne pogingen ter blussching in het werk stelden. De pakhuizen, met olie, pek, teer en sterke dranken gevuld, gaven voedsel aan het alles verterende vuur. In verbazend hooge kolommen, die wijd en zijd eenen vuurregen verspreidden, stegen de vlammen uit deze plaatsen op en geheel ondragelijk was de hitte in de nabijheid. De huizen aan den Waterkant, Heiligenweg, Jodenbreestraat, enz., waaronder het fraaije gebouw van den Heer DE FRIDERICI, en vele andere, de Evang. Luth. kerk, met de pastorij, te zamen meer dan 100 huizen, pakhuizen en magazijnen, waren in de asch gelegd. De brand, die des avonds om 10 ure begon, woedde tot den volgenden morgen 4 ure, en kon alleen door het omhalen van eenige gebouwen, als het Evang.-Luth. Diaconiehuis, enz., gestuit worden. De schade was aanmerkelijk, en de pas herrezene stad had met de gedeeltelijke slooping van haar bestaan ook hare schoonheid verloren, en zal die bij den zoo snellen teruggang van den landbouw, het eenige middel van bestaan voor deze kolonie, welligt nimmer terug bekomen (1).

PARAMARICAKREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, van het N. naar het Z. loopende en zich tusschen de plantaadjen de *Gekroonde-Paauw* en *Nieuw-Levant* op den regter oever van de rivier Cottica ontlastende.

PARAMHIL, naam, welken de Negers geven aan den BLAAUWEBERG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BLAAUWEBERG.

PARANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

PARANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

PARANG (GOENONG-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

PARANG-KOEDJONG of PARANG-KOEJANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Lebak*. — Het is verdeeld in de onderdistrikten Parang-Koedjong en Kasseek.

PARANG-KOEDJONG of PARANG-KOERJANG, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Lebak*, distr. *Parang-Koedjong*.

(1) Meerdere omstandigheden nopens dezen brand vindt men in M. D. TEENSTRA, *de Negerslaven, in de kolonie Suriname*, bl. 175 tot 308.

PARANG-SIROP, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Koppo*.

PARA-PARA, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust; rijk *Sidenring*, aan de baai van den zelfden naam.

Deze plaats is door de Engelschen aan den Koning van Sidenring om te beheeren afgestaan. Er wordt nog al een vrij levendige handel gedreven.

PARA-FARA (DE BAAI-VAN), baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust.

Zij is klein, maar uiterst schilderachtig en wordt op dat gedeelte der kust gevormd, waar deze van de noord- naar de westzijde bijna eene regte hoek maakt.

PARAPATAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

PARAROEWA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Honimoa*, een der *Uliassers*.

PARAS-GOWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. *Probolingo*, distr. *Loemadjang*, aan het Zuiderzeestrand, nabij den mond van den Sayang.

De bewoners zijn planters en visschers, hoezeer geene vaartuigen daar gevonden worden. De zee is er vischrijk, doch men vindt er noch schelpen, noch rotsen.

PARASIJSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*.

Het is een dier kleine aanwassen ten N. van *Baarzande*, tegen Oud-Breskens, waarvan de dijk reeds grootendeels is geslecht; palende N. aan Oud-Breskens en den Hendrik-veerse-polder; O. aan den Rode-polder; Z. aan den Steene-polder; W. aan Oud-Breskens. Het behoort tot de watering van Baarzanden ontlast zijn water daar door en heeft geen eigen Bestuur.

PARCABO, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paulus-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan woest bosch en zwampen, benedenwaarts aan de verl. plant. de Eenzaamheid.

PARDI, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Penoribo, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Penoribo.

PARDO, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Bruinendal in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Bruinendal.

PARDOEN-BODOWALLE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PARE of Parree, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

In dit gebergte viel den 28 Julij een gevecht voor, tusschen de Nederlandsche troepen, onder de bevelen van den Generaal Majoor van Geen en de muitelingen, welke laatste zoo talrijk waren dat de onzen door hen omsingeld werden. Zij hadden echter het geluk, er zich door te staan, hoewel daarbij 4 Europeanen, 10 Inlanders, 4 Maduresche Jagers en een Sumanapsche Mantrie, die zijnen Prins was gevolgd, het leven verloren.

Den 20 April 1828, had aldaar weder eene ontmoeting plaats, tusschen het peloton Jagers van den Luitenant Rietveld en de muitelingen, welke laatste een aanzienlijk verlies leden.

PARE, d. in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PAREGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie PARRAGA.

PAREKASSAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

PARIA, naam, welken de Negers geven aan de verl. suikerplant. DESCANZO, in *Nederlands-Guiana*. Zie DESCANZO.

PARIGI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, resid. *Menado*.

PARIJS, voorm. heerl. en buurt in *Gelderland*, zijnde omtrent het midden der dertiende eeuw bij gedwongen verkoop overgegaan aan HUIBERT II, Graaf *van Culemborg*, waardoor het bij dit graafschap werd ingelijfd. Omtrent deze voorm. heerl. wordt in eene brief van 1251 vermeld; dat: *die heerlykheyd van Parys mit syn Casteel had oostwaert die stad van Culenborch, noordwaert die Leckstroom, westwaert die Heerlykheyd van Goelberdingen ende zuidwaert die Heerlykheyd met het Dorp van Paveijen.*

In 1382 was het nog eene afzonderlijke buurt, doch bij den aanleg der nieuwe stad werd half Parijs en Lanksmeer daar binnen getrokken, en besloeg den grond waar thans de *Parijssche-straat* gevonden wordt.

PARIMBOLA (HOEK VAN), kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, aan de Noordkust.

PARK (DE), voorm. slot in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nymegen*, kant., gem. en ½ u. N. van *Elst*.

Het was een deftig heerenhuis met eenen hoogen sierlijk gedekten toren van een loopend en slaand uurwerk voorzien, rondom in grachten en verder in schoone dreven en geboomte.

Het is in het jaar 1818 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene tabaksplanterswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ruim 46 bund., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer R. M. DULLERT, woonachtig te Arnhem.

PARK (HET) of DE WARANDE, vermakelijk bosch of wandelplaats, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, gem. en 15 min. W. van *Helmond*.

Het beslaat eene oppervlakte van 22 bund. 48 v. r. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer van Helmond, Jonkheer Mr. CAREL FREDERIK WESSELMAN.

PARK (HET), buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. Z. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. van *Vlissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, niet ver van *Oost-Souburg*.

PARK (HET GROOTE), buitendijksland, in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende W. en N. aan den Arkelsche-dijk, N. O. aan Arkels-burg, Z. O. aan het Jaagpad langs de Linge, Z. W. aan het Kleine-Park.

Deze landen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18 bund., en worden door eenen duiker op de Linge van het overtollige water ontlast.

PARK (HET KLEINE-), buitendijksland, in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. W. aan den Arkelsche-dijk, N. O. aan het Groote-Park, Z. O. aan het Jaagpad langs de Linge, Z. W. aan de vestingwerken der stad Gorinchem.

PARKELER (DEN), landg., op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. O. van

Apeldoorn, gem. en 2 u. ten N. N. W. van *Voorst*, 10 min. N. van *Twello*, waartoe het behoort, nabij den straatweg van Deventer naar Utrecht.

Dit landg., heeft een schoon, aangenaam en zeer lommerrijk gelegen heerenhuis, tot hetwelk men toegang heeft door eene fraaije laan van beukenboomen, terwijl daarvoor een ruim voorplein met bloem- en heestergewassen gevonden wordt. Voorts behooren tot dit goed bosschen van zware eikenboomen, met fraai aangelegde wandelingen doorsneden, beplant met Engelsch plantsoen en voorzien van waterwerk, vischvijver en bruggen, alsmede allerbeste bouw- en weilanden, alles aan elkander en rondom de plaats gelegen. Het een en ander is groot 40 bunders, terwijl mede in het bosch een geheel nieuw gemetselde ijskelder gevonden wordt. Dit landg., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer van Rheede van den Parkeler.

PARKPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland.* Zie Perkpolder.

PARLOW, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes.*

PARMAKASSAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, bijna in het midden des eilands. Het behoort geheel aan de Nederlanders.

PARMAKASSAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, resid. van den tweeden zoon des Sultans van *Bankallang*, 16 mijlen van de hoofdst. Bankallang.

PARMASANG of Parmessang, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, in de straat *Bangka*, aan de Westkust van het eiland Bangka.

PARMASANG (DE) of de Parmessang, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, nabij de Westkust.

PARMEER (HET), naam, welken men wel eens geeft aan het Parregastermeer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel.* Zie Parregastermeer.

PAROCHIE-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Groede*; palende N. en N. O. aan Jong-Baarzande, O. aan Nieuwerhaven, Z. aan den Kleine-Cornelia-polder, W. aan den Nieuwen-polder-van-Groede.

Deze pold., welke in de eerste helft der zeventiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 1 v. r. 20 v. ell., waaronder 10 bund. 11 v. r. 43 v. ell., schotbaar land; daarin staan geene gebouwen hoegenaamd. Hij watert af in de watering van Groede, waarvan hij een aanhangsel is; heeft slechts een eigenaar en alzoo geen eigenlijk polderbestuur. De straatweg van Breskens naar Schoondijke loopt ten W. langs dezen polder.

PAROEA, naam, welken de Negers geven aan de plant. Pieterszorg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie Pieterszorg.

PAROENG-KARANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera.*

PAROERAN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, distr. *Soekapoera.*

PARONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, het zuidwestelijke gedeelte van die residentie uitmakende. In dit distr. vindt men op de landen Depok, Gedong-Badak en Sawangan, tamelijk uitgestrekte wouden, welke de hoofdplaats voor een groot gedeelte van brandhout voorzien; en eindelijk de bosschen van het distrikt Jassienga, waar, behalve djatie-, een overvloed van rassamala-, hoeroe- en brandhout geveld wordt. De Tjidani is in dit distr. bevaarbaar.

Dit distr. beslaat eene oppervlakte van 474 vierkante palen, en bevat de landen Bodjong-Gedé, Depok, Godang-Badak, Gobang, Koeripan, Pamoelang, Pondok-Terong, Pondok-tjabi, Pondok-Tjina, Katoeljoya, Roemping-en-Tommongonggan, Sadingoost, Sawang'an, Sampang-Ilir, Tjampia, Tjikole'an, Tjileboet, Tjing'eroe, Tjipajong-en-Tjipoetak.

PARONG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Parong*, 6 u. van Buitenzorg.

PARONG-KOEDJANG, distr. en onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Parang-Koedjong.

PARJAAH, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de noordoostkust van dat eiland, aan de rivier Kamfer, 0° 15′ O. L.

PARPARSARAT, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, bij de kust van *Sumatra*, 1° 21′ N. B., 120° 1′ O. L. — Het heeft 16 mijlen in den omtrek.

PARRAN, Seeparran, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 4° 8′ N. B. 136° 9′ O. L.

PARRAPATTAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*. — In dit dorp staat eene nette kerk of kapel van de Engelsche Zendelingen, benevens een Engelsch weeshuis.

PARRAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PARREBEK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Bekasi*, ½ u. O. van *Banten-Combang*.

PARREGA of Parraga, oudtijds Pandregae en Pangeraghae, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Bolsward*, aan de Workumertrekvaart, en nabij het Parregaster-meer.

Het is een d. van eenen matigen omtrek, dat, met de buurtjes Zuiderend, Moneburen, Aengterp en Aemburen, 46 h. en 280 inw. telt.

Het Parregastermeer en andere wateren geven dit d. eene gunstige ligging. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er 240 in getal zijn, behooren tot de gem. *Parrega-Hieslum-en-Greonterp*. De kerk is een groot, langwerpig en wel onderhouden gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. De pastorij bragt vóór de Reformatie honderd goudgulden (150 guld.), het vikarisschap tachtig goudgulden (120 guld.) op. De Proost van de St. Janskerk te Utrecht trok er acht schilden (11 guld. 20 cents) van.

De Doopsgez., van welke men er 3 aantreft, worden tot de gem. van *Bolsward* gerekend. — De R. K., welke er 35 in getal zijn, behooren tot de stat. van het *Blaauwhuis*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

PARREGA-HIESLUM-EN-GREONTERP, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Workum*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Parrega en ééne te Hieslum, en telt er 280 zielen, onder welke 80 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Moncues, die in 1600 herwaarts kwam, en in 1602 overleed.

PARREGASTER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ten Z.W. van de stad Bolsward, ten N.W. van het d. Parrega.

Het is een smal en langwerpig meer, van omtrent twee urengaans in de lengte, dat aan de noordzijde door de engte Jaklezet gescheiden is van en verbonden is met het *Koud-* of *Makkumermeer*, terwijl het aan de zuidzijde door de Sloot, de Indijk, met het *Workumermeer*, hetwelk digt bij de stad Workum ligt, in verbinding staat. Het is zeer vischrijk, inzonderheid is de Parregaaster-meerbot zeer vermaard. Vroeger heette het ook het ZUIDERMEER.

PARROOT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Wonosobo*, ter plaatse, waar de Kalie-Telogondro en de Kalie-Mangon zich vereenigen.

PARTAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. *Probolinga*.

PARTEY, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ¼ u. Z. ten O. van *Wittem*, 25 min. W. ten Z. van *Wahlwiller*, waartoe het behoort; met 21 h. en 80 inw.

PARVALEE, WAY-PARVALEE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust, met eene noordelijke strekking in eene baai uitloopende.

PARWA, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. PIETERSZORG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie PIETERSZORG.

PAS (DE), voorm. hoornwerk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, behoord hebbende tot de voorm. vesting *Sas-van-Gent*, waarbij het ten O. was gelegen in den zuidelijken hoek van den *Austrice-polder*.

PAS (DE), fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molueksche* eil. *Amboina*, niet ver van Victoria.

PAS (HET), oudtijds HET GROOT-PAS en nog vroeger NIEUW-MUIDEN (zie dat art.), voorstad der stad *Sluis*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, liggende aan de noordwestzijde der haven; met 6 h. en 44 inw., die door het visschen van bot en garnalen hun bestaan vinden. Thans is het slechts ééne rij huizen.

Vóór 1794 stond aan de overzijde de Buitenpoort der stad, met eenige wachthuizen en barakken, als ook eene herberg, zoo dat het toen eene geregelde straat vormde; 10 min. oostwaarts vond men toen in een bolwerk, een paar gebouwen bekend onder den naam van het Klein-Pas. Daar hiervan niets meer overig is, is het bijvoegsel van GROOT-PAS buiten zwang geraakt. Vóór het leggen van den dam tusschen Sluis en het PAS, in 1757, had het PAS een afzonderlijke Militaire Kommandant, echter ondergeschikt aan dien van Sluis.

De grond en daarop staande gebouwen heette oorspronkelijk NIEUW-MUIDEN. Daarop werden vestingwerken aangelegd onder den naam van het GROOT- en KLEIN-PAS. De laatste naam heeft den eersten doen vergeten.

PAS (HET GROOT-), voorm. verschansing in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, in de buitenwerken der voorm. vesting Sluis, waarvan zij door het Paswater is afgescheiden. Zij bestond uit een front met een heel en twee halve bastions, onderscheiden met de namen: Voor-Pas, Middel-Pas en daarin de bovengenoemde buurt het Pas. (Zie het vorige art.)

PAS (HET KLEIN-), voorm. verschansing in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, in de buitenwerken der voorm. vesting Sluis, waarvan zij door het Paswater was afgescheiden. Het was een klein hoornwerk gelegen Noordwaarts van het Groot-Pas en daarmede door verschillende voorliggende werken in verband gebragt.

PASAMAN, Goenong-Pasaman, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Ophir.

PASANGA of Passanga, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 5° 10′ Z. B.

PASANG-TENANG of Passang-Tenang, kanaal in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, dat op eenen afstand van acht palen bewesten Anjer in zee loopt.

Langs dit kanaal, hetwelk door de natuur gevormd is, ontlast zich het water van het meer Danoe.

PASAR-BAROE, marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Baroe (Pasar-) (1).

PASAR-BORANG, marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en in de stad *Batavia*.

PASAR-GEDÉ of Passar-Goedi, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Te dezer plaatse viel, den 16 Julij 1827, een gevecht voor tusschen de Nederlandsche troepen, onder bevel van den Kolonel Cochius, en de muitelingen, welke laatste, ten getale van twee duizend man, veelal met geweren gewapend, in drie kolonnes kwamen opzetten. De Nederlandsche Bevelhebber liet den vijand zoo nabij mogelijk naderen, alvorens zijn vuur te openen. Toen hij echter hiertoe overging, bragt het artillerievuur, door den Luitenant Clarings bestuurd en door een peloton Amboinezen, aangevoerd door den Amboineschen Luitenant Marcus, ondersteund, al dadelijk de vijandelijke center-kolonne aan het wijken. Toen deze zich hierop met den linker vleugel der muitelingen trachtte te vereenigen, werd de Luitenant Gilly met zijn peloton Jagers vooruit gezonden, om dit te beletten, waarin hij volkomen slaagde. Inmiddels hielden de Luitenants de Gros en Sutherland, met hunne pelotons, den vijandelijken regtervleugel in bedwang. De linkervleugel rukte echter nog wel steeds voort, doch het enkel deployement der kavallerie was genoegzaam, om hier almede den verderen voortgang te stuiten. Aan het uiteinde van onzen linkervleugel werd de Luitenant van Swieten met een peloton Amboinezen vooruit gezonden, en door een peloton Sumanapsche hulptroepen, met een stuk geschut, gedekt. Deze troepen bleven, tot aan het einde van het gevecht, met de muitelingen vrij levendig handgemeen, die hier niet dan langzaam terugtrokken; dewijl het terrein hun voordeelig was en zij, door vele Hoofden te paard aangemoedigd, hier andermaal kwamen opzetten, met zich voerende een paar kleine lilla's. De Kolonel liet daarop zijne Kavallerie voortrukken, benevens een peloton Infanterie en Jagers, met zoodanig goed gevolg, dat de muitelingen in alle rigtingen moesten wijken. Aan het uiteinde van onzen regtervleugel werd insgelijks een stuk geplaatst, waarna de muitelingen alhier mede terugtrokken. De vijand hield intusschen, gedurende eenigen tijd, op eenen verren afstand nog post, en bragt zijne benden andermaal, al vurende, nog eenigzins voorwaarts, doch week eindelijk geheel terug. Zijn verlies bedroeg zeven Hoofden en een en zestig man; terwijl van onze zijde slechts vier man gekwetst werden.

PASAR-KANTOR-BAROE, marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan het Molenvliet, bij de Prinsenlaan.

PASAURAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

---

(1) Eveneens zoeke men alle de woorden, zamengesteld met Pasar, hetwelk markt beteekent, en die hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

PASAY, rijk en st. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie Pasej.

PAS-BAGUALA, landengte in *Oost-Indië,* resid. *Amboina.* Zie Baguela.

PASBOGAARD of Pasbogert, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* kw. *Peelland,* prov. *Noord-Braband, Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch,* kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Veghel,* gem. *St. Oedenrode.*

PASBUITEN, buit. in *Delfland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. en 1 u. Z. Z. O. van *'s Gravenhage,* kant., gem. en ten Z. O. even buiten de stad Delft aan den Rotterdamschen weg en van achteren zich uitstrekkend tot aan de Schie.

Deze buit., bestaande, behalve het heerenhuis en verdere getimmerten, uit een naar den nieuwsten smaak aangelegd plantsoen, met opgaande eiken- en ijpen-boomen, bosch, hakhout en wandelpaden, vijver, vrucht- en moestuinen, broeijerijen en verdere bepooting en beplanting; beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 45 v. r. 69 v. ell., volgens het kadaster en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. P. Kleyn van Willigen, woonachtig te Delft.

PASCH (DE), adell. h., op de *Middel-Veluwe,* prov. *Gelderland,* distr. *Veluwe,* arr. en 5 u. N. van *Arnhem,* kant. en gem. *Apeldoorn.*

Dit adell. h., wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer Baron van Rhemen van Rhemenshuizen.

PASCHETTERHOF, uitgestrekte pachthoeve in het balj. van *Echternach,* grooth. *Luxemburg,* kw. en 3¼ u. N. W. van *Grevenmacher,* arr. en 4¾ u. Z. O. van *Diekirch,* kant. en 1½ u. Z. W. van *Echternach,* gem. *Consdorff.*

PASEJ, Pasay of Passey, rijk in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* met eene hoofdstad van denzelfden naam.

Dit rijk is aan het kon. Achen onderworpen. Het is eene vruchtbare streek lands, met overvloed van koren en vruchten, goed timmerhout, veel vee en mastboomen.

PASEJ, Pasay of Passey, st. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* rijk *Pasej,* aan eene schoone baai.

PASENS, d., prov. *Friesland,* kw. *Oostergoo,* griet. *Oost-Dongeradeel.* Zie Paesens.

PASERIPAN, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Preanger-Regentschappen,* reg. *Soekapoera.*

PA-SETRAN, plaats in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Soerabaya.*

Het is een langwerpig gebouw, van boven open, en hebbende eene kleine deur tot ingang. In die plaats heeft, volgens de verhalen, de bruid van een der Vorsten van Jengallo opgesloten gezeten, eenige dagen voor haar huwelijk, om, volgens gebruik, gereinigd te worden.

PASGELD, adell. h. in *Delfland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. en 1 u. Z. O. van *'s Gravenhage,* kant. en 1 u. Z. van *Voorburg,* gem. en ¼ u. Z. van *Rijswijk,* aan de trekvaart van Delft naar 's Hage.

PASIR, eil. in *Oost-Indië,* in de *Indische-Zee.* Zie Passir.

PASIR, Passir of Passier, staat in *Oost-Indie,* op het *Sundasche* eil. *Borneo,* op de Zuid-oostkust; palende N. aan Kootie, W. aan Banjermasing, Z. aan straat Laut, O. aan de Straat-van-Makassar.

De voornaamste rivier is de Pasir en de hoofdplaats voert mede den zelfden naam.

De luchtgesteldheid is er zeer ongezond, vooral voor Europeanen; zee- en landwinden matigen echter de anders ondragelijke hitte; de kusten staan in den regentijd meest onder water; ook heeft men er alsdan vele stormen en onweders; het drooge jaargetijde duurt van April tot September.

De voortbrengselen zijn: uitmuntende rijst, aloë, peper, kassia, benzoin, muskus, muskaatnoten, goede boomvruchten, mastik en andere gomsoorten, vooral drakenbloed, honig, en de gewone diersoorten.

De Wadjorezen hebben zich hier het gezag aangematigd. In 1686, had deze staat zich aan Nederland onderworpen en werd eene eeuw later nogmaals door Banjermasing afgestaan.

PASIR, Passir of Passier, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het Solosche gebied, staat *Pasir*, aan de rivier van denzelfden naam, 1° 57′ Z. B., 134° 44′ O. L.

Men heeft er 300 houten huizen, meestal door kooplieden bewoond. Wadjorezen en Maleijers drijven er handel in diamanten, goud, antimonium, opium, geschut, wapens, kruid, ijzer- en staalwaren, messen, katoenen stoffen, velerlei gommen, vogelnestjes, was en rottan. Doch zij worden voor de grootste bedriegers en trouwloosste van alle Malijers gehouden.

In de achttiende eeuw kwamen er nu en dan Engelschen en Franschen. De eerste hadden er zelfs eene factorij opgerigt, doch zij hadden van de kwade trouw der inlanders zoo veel te lijden, dat zij nog slechts somtijds de haven bezoeken.

PASIR (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, in het distr. *Djassinga*.

PASIR (DE), de Passir of de Passier, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, welke zich beneden de stad Pasir in onderscheidene takken verdeelt en eene delta vormt. Zij loopt met eene zuid-oostelijke rigting in de Passirbaai uit.

PASIR (KARANG), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de kust van *Menado*. Men vindt in den omtrek veel ebbenhout.

PASIR BRAWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, met eene oostelijke rigting in de *Straat-van-Makassar* uitloopende.

PASIRBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Oostkust van het eil. *Borneo*, staat *Pasir*.

Deze baai is wel ruim, maar zoo ondiep, dat de schepen eenige mijlen buiten den wal, in zachten moddergrond moeten ankeren.

PASOEROEANG, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Passaroewang.

PASONGSANG'AN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, aan de Noordkust.

PAS-OP (DE) of Karang-Tinggelam, droogte in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, op de *Reede-van-Batavia*.

Op het midden van deze droogte staat op een diepte van 12 voet, een wit kruis dat 12 voet boven hoog water uitsteekt.

PAS-POLDER (DE), oudtijds de Kleine-Pas-polder genoemd, om dat hij tegen het Kleine Pas, niet tegen het Groote Pas ligt, en in de wandeling nog onder verschillende namen bekend, naar de verschillende eigenaars of pachters die hij had, als de Roelsens-polder, de Buyssens-polder, de Waesbergs-polder, enz. onder welke laatstgemelden naam hij op de kaart van Pauw aangeduid wordt; pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr.

Sluis, gem. *St.-Anna-ter-Muiden*; palende N. W. aan den gevloeiden Lippens-polder in België, N. O. aan het Zwin, Z. O., Z. en Z. W. aan de buiten werken der stad Sluis, W. aan den Gouverneurs-polder.

Deze pold. werd bedijkt in het jaar 1793, maar vloeide weder den 15 Januarij 1808, hij werd kort daarna met verlies van ruim 3 bund. grond herdijkt. De grootte, volgens het kadaster, is 105 bund. 88 v. r. 16 v. ell., de schotbare grootte 61 bund. 50 v. r. 9 v. ell.; de afwatering is door de Passluis, waarin bij wegens de groote onschotbare oppervlakte, tegen 66 bund. 50 v. r. bijdraagt, daarin staat eene hofstede. Hij behoort aan éénen eigenaar en heeft alzoo geen eigenlijke directie.

PASSA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust.

PASSAGE-EILAND, bij de Engelschen *Midle-Island* genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen-Archipel*, in de straat *Kaspar*.

PASSAGE-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, die hier de diepe baai van Benkoemat vormt, met onderscheidene Maleische havens; 2° 31′ N. B., 115° 41′ O. L.

PASSAGE-EILANDJES, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Karimata*, aan de Westkust van het eil. *Borneo*.

PASSAGEULE, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie PASSEGEULE.

PASSALCHOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuid-westkust.

PASSAMAN of PASSAMMAN, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust, N. van Menangkabau en aan het land der Batta's, onder den evenachtslijn gelegen.

Deze staat is klein en weinig bekend. Men heeft er den hoogen berg Ophir. Het land is goed bebouwd, en door eene gemengde bevolking van Batta's en Maleijers bewoond, die de Mohammedaansche godsdienst belijden, veel landbouw hebben en ook in goud handelen. Peper is het voornaamste voortbrengsel.

PASSAMAN of PASSAMMAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, staat *Passeman*, waarvan het de hoofdstad is, aan de zee, niet ver van den berg Ophir. Het is de zetel van het Opperhoofd, ook was er vroeger eene Nederlandsche factorij, voorheen was zij van meer belang.

PASSAMAN (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie OPHIR.

PASSAMAN (DE BAAI-VAN-) of BAAI VAN PASSAMMAN, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PASSAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

PASSAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de kust van *Menado*, distr. *Passan*. — Men vindt in den omtrek veel ebbenhout.

PASSANGA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie PASANGA.

PASSANGANE, naam, onder welken het d. PANGASANE, in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie PANGASANE.

PASSANGAN-PUNT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PASSANGRAHAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

PASSANGRAHAN (DE) of DE PASSANGARANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

Zij loopt van het Zuiden naar het Noorden, en stort zich, omtrent 4½ paal W. van Batavia, in de *Mookervaart*.

PASSANG-TENANG (DE) of DE PASANG-TENANG, water in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Berang*.

Het komt voort uit het meer *Damae*, in het distr. *Tjioma's*, en loopt, op eenen afstand van 8 mijlen bewesten Anjer, in *Zee*.

PASSANTRY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

PASSARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in *Borneo-Proper*.

PASSARDOWO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

PASSAROEANG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PASSAROEWANG, PASSAROEANG, PASSOEROEANG, PASOEROEANG of PASSAWARANG, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de Straat-van-Madura, O. aan de resid. Besoeki, Z. aan de Indische-Zee, W. aan de resid. Kedirie en Soerabaya.

Deze resid., welke zich van 7° 3′ tot 8° 29′ N. B. en van 112° 23′ tot 113° 9′ O. L. uitstrekt, wordt verdeeld in drie regentschappen, te weten: Passaroewang, Bangil en Malang, welke ongeveer 2850 vierkante palen in omvang hebben en gezamenlijk in een en twintig distrikten verdeeld worden.

De noordelijke zeekust strekt zich van het Noordwesten naar het Zuidoosten uit, en is vier en twintig palen lang. Dáár vinden de volgende rivieren hunne uitwatering, als: de Melatin, de Radjassa, de Gembong, de Tambaän, de Boeloe, de Masanghan en de Kalie-anjar. Men heeft er de kreken: de Porongan, de Jarangan, de Kedong-Boko, de Jelak en de Tjalong, en de strand- en landingsplaatsen: Widodaren, Lekok, Pangoong, Kissik, Kaliegong, Grangan en Radjie. Het zuiderstrand is onbewoond, en men vindt aldaar onderscheidene klippen. De rivieren, die aan het zuiderstrand uitwateren, zijn: de Penengan, de Sierawatti, de Pakem, de Koelang-Galas, de Koedang-Segoro-Loerang, de Koedang-Rowo, de Sie-Batok, de Koedang-Jewah en de Koedang-Segoro-Aloon. — De rivieren in deze residentie zijn voor den handel van weinig nut, doch bewijzen daarentegen aan den landbouw de uitstekendste diensten. Geen daarvan is verder dan twee palen landwaarts in, bevaarbaar. Voorts zijn op verschillende plaatsen waterleidingen, van meerdere of mindere uitgestrektheid, gegraven, en zijn tot den bloei van den landbouw niet weinig bevorderlijk.

Men heeft er twee belangrijke meren, als: de Ramoe-Klendongan of het Binnenwater en de Banjoe-Biroe of het Blaauwwater. Onder de hooge gebergten merkt men op, in het regentschap Passaroewang, het gebergte Tinger; in Bangil, gedeeltelijk het gebergte Ardjoeno en Panongoengan, en in Malang, het Kawie-, Tinger-, Ardjoeno-, Kloet- en den voet van het groote Mahemeroe-gebergte, buiten de honderde bergen, welke eenen afzonderlijken naam voeren, doch tot de groote afdeelingen der genoemde gebergten behooren.

Er zijn in deze residentie vele woeste en eenzame, maar tevens ook zeer goed bebouwde streken. Algemeen is de grond er vruchtbaar,

inzonderheid in de berglanden, alwaar men zwarte aarde en rooden kleigrond heeft; terwijl de lagere streken of zilt- of steenachtig zijn. Men mag echter veilig zeggen, dat deze landen, van het zeestrand af tot eene hoogte van acht duizend voeten boven de oppervlakte der zee, begroeid zijn, en een ruim veld voor allerlei ondernemingen aanbieden.

De voornaamste boomen, planten en gewassen, welke in deze residentie voorkomen, zijn: de glogo, lontar, gebang, kokosboom, rottan, bamboes, waroe, gayam, nibong, djati, ambalo, kasoemba, asem (tamarinde), sonno-kling, sonno-kembang, soerin, kamoening, kanarie, mengkoedoe, dadap, tjemara, wringin, pinang, randoe, basaran, genietrie en gondang. Uit deze laatstgemelde krijgt men eene goede soort van was, zoo mede uit den badat gom-elastiek.

De voornaamste vruchten, welke men hier aantreft, zijn: de pisang, doerian, langsep, mangis, ananas, manga, vier soorten van djamboe's, ramboetan, salak, bliembing, sawoo, dalima, samanka, nangka, serie-kaya, kleedong, moendoe, vijf soorten van djerook's, namnam, kepel, boewa-angoor (druiven), madja, djoewit, oenie, frambozen, doeko, loo en gayam.

De voornaamste bloemen zijn: tjampaka, drie soorten van melatie, tjampaka-gondok, soelassie, saroeni, kananga, tonking, patjar-tjina, sambodja, katja-piring, tandjong, nogosarie, ayar-mawar (rozen), gambir, sedep-malam, kamoenoeng en serie-gading.

De meeste der bekende moesgroenten uit Europa worden ook hier door de Chinezen gekweekt, uit deze residentie en uit Soerabaya wordt bijna geheel Java van aardappelen voorzien.

De paarden in deze residentie, ofschoon niet groot, zijn van een goed ras; terwijl de Inlander, vooral in het Batoesche, zijn best doet om dit te veredelen. Vreemde rassen treft men er niet aan, met uitzondering van eenige Biemanesche paarden. Voorts vindt men in deze residentie buffels, stieren, koeijen, herten, schapen, varkens, tijgers, tijgerkatten, apen, kaaimans, kidans, kantjils, tringoelings, landaks, rassées, koewooks, loewaks, blandjangs, badjings, gorangangs, welisans, vossen en mejawaks.

Deze streken zijn zeer rijk in visschen, waarvan over de honderd en tachtig soorten zouden kunnen worden opgeteld.

Men heeft wijders onderscheidene soorten van kruipende zee- en landdieren, en omstreeks dertig soorten van eigenlijke slangen, van den ontzettende oular-sawa (boa-constructor) tot den biloudak (eene kleine adder). Onder de giftige dieren kan men ook de scorpioenen en duizendpooten brengen, wier steken vrij groote en pijnlijke gezwellen veroorzaken. De Javanen bestrooijen die gezwellen met fijne kalk, het beste middel dat er tegen gebezigd kan worden.

Het land is rijk aan gevogelte. Men vindt er bij de zeventig soorten, onder welke paauwen, kalkoenen, hoenders, eendvogels, ganzen, zwaluwen, wilde en huisduiven, enz. Wat het delfstoffenrijk aangaat, er bestaan geene mijnen; in het Tinger-gebergte vindt men op de toppen, bij den vuurberg Brama, groote bazalt- en lavarotsen.

In deze residentie heeft men onderscheidene suikermolens, welke, in het jaar 1834, ongeveer 120,000 pikols suiker hebben verwerkt. Hoewel de grond onderscheidene indigosoorten oplevert, vindt men er geen indigofabrijken in het groot. De inlander maakt er slechts indigo voor dagelijks gebruik. De katoen wordt er met vrucht aangeplant. Er worden evenwel geene fijne katoenen vervaardigd, en alleen blaauwe, zwarte of gestreepte stukken te koop aangeboden. Voorts zijn er

steenen-, pannen-, potten- en vloersteenbakkerijen, alsmede eene kalkbranderij. Er wordt ook allerlei soort van touw gemaakt, inzonderheid van den gebang- en arinboom, en in de districten Melaten, Wankel en Antang maakt men stroozakken. Het verlakken van kris- en piekscheden geschiedt hier op de openbare bazars. Men vindt er voorts koperslagers, smids, goud- en zilverwerkers, timmerlieden, schoen- en kleedermakers; doch zij zijn meestal in hun handwerk weinig bedreven. De metselaars zijn meer bekwaam, en zullen hun werk, door het menigvuldig bouwen in de residentie, hoe langs zoo meer leeren verstaan. Het maken van vischnetten en ankertouwen in het Maleische kamp is niet onbeduidend, daar de visscherij, welke met verschillende praauwen geschiedt, nog al van aanbelang is. Te Bangil heeft men leerlooijers. Zout wordt in deze residentie niet aangemaakt. Het zou echter gemakkelijk genoeg vallen het te bekomen, daar in den droogen tijd het strand geheel wit ziet, en de inlander zou de aarde nevens zijne huizen slechts hebben op te nemen, die te doen kooken, het water te laten bezinken en het overgeschoten water aan de zon bloot te stellen, om spoedig goed zout te erlangen. Het zouten van visch en eijeren (te Gratti) geschiedt dan ook geenszins met zuiver zout, maar met padak, grondaarde van de tambaks (vischvijvers). Dit komt goedkooper uit en is beter, daar het zout alleen te sterk is. Men behoeft de kleine vischjes slechts over die aarde te wentelen en ze dan te laten droogen, om ze te zouten. De evengemelde gratti-eijeren zijn zeer vermaard; zij komen uit het dorp Dawie, op kleinen afstand van het Gratti-meer. Ieder inwoner in dit dorp onderhoudt ten minste veertig tot vijftig eenden, waarvan zij de eijeren zouten, welke dan over geheel Java worden verzonden. De uitvoer van die eijeren over zee heeft, in 1829, bij de honderd duizend stuks bedragen. Wanneer men het inwendig vertier in Passaroewang en het vervoer over land daarbij voegt, kan men nagaan, dat dit artikel voor de bevolking van Gratti een groot middel van bestaan oplevert. Stellig vindt men aldaar over de negen duizend eenden, weshalve het aantal eijeren, dat jaarlijks gewonnen wordt, zeer aanzienlijk is. Vele eijeren worden echter bedriegelijk als uit Gratti opgegeven; de echte zijn spoedig aan hare fraaije blaauwe kleur te kennen, zijnde de andere bleek blaauw, zelfs wit. Welirang (zwavel) wordt uit het Ardjoenogebergte gehaald.

De binnenlandsche handel bestaat veelal uit onderlingen ruil of verkoop voor geld, van rijst, djagong, padie, kedellé, djarek, kapas, stroozakken, doempel, kadjangmatten, koffij, uijen, aardappelen, kool, suikerriet, Javasuiker, gezouten eijeren, visch, vruchten, kaneel, indigo, tabak, huiden, olie, bloemen, pannen, steenen, kalk, lijnwaden, kleedjes, verwstoffen, mandewerken, jenever, opium, bier, minerale wateren, Europesche mondbehoeften, talkkaarsen, gemaakte gouden en zilveren werken, edelgesteenten enz. Van alle deze voorwerpen zijn slechts voor den Europeschen handel geschikt koffij, suiker, indigo en huiden. De groote hoeveelheid koffij, welke deze residentie voortbrengt, en wel voornamelijk het regentschap Malang, maakt dit artikel van veel aanbelang voor den handel. Men schat den uitvoer van koffij op 80 tot 90,000 pikols. De uitvoer van suiker wordt op 16 tot 20,000 pikols begroot. Deze artikelen verschaffen een levendig verkeer. Koffij en tabak bekomt men uit de bovenlanden van Malang, mitsgaders uit de binnenlanden van Passaroewang en Bangil, tegen ruiling met lijnwaden, gezouten visch, gouden

en zilveren werken en ook voor geld. Suiker wordt door de Chinezen, zoo aan den Agent van de Nederlandsche Handelmaatschappij als aan partikulieren, op contracten geleverd; de eersten koopen het te veld staand riet van den inlander. De uitvoer naar andere plaatsen dan de Europesche markt, als naar Amboina, Linga, Riouw, Salegar, Pontianak enz., bestaat uit aardappelen, gratti-eijeren, uijen, olie, koffij, gading, padie, katjang, dakpannen enz., waartegen men hier uit Riouw de gambier en van Balie kampas en kasoemba bekomt.

Het luchtgestel is aanmerkelijk verschillend, naar mate van de ligging der plaatsen. De nachten zijn er doorgaans koel; de dagen, vooral aan de kust, zeer heet. De lucht is over het algemeen zuiver en gezond, maar in de drooge jaargetijden dikwijls schraal en scherp. Men heeft er zelden stormen en onweders.

De geheele bevolking bedroeg, in 1832: 264,519 zielen, onder welken 385 Europeanen, 170,049 Javanen, 92,463 Madurezen, 969 Chinezen, 468 Maleijers, 68 Arabieren en 117 slaven. De inwoners zijn, zoo als uit sommige hunner instellingen en gewoonten kennelijk blijkt, van Hindoeschen oorsprong, hoewel zij, even als de Mohammedanen, besneden worden en zich uitgeven voor belijders van het Islamsche geloof. In de benedenlanden, aan de kusten, wonen ook Chinezen of Arabieren. Deze, benevens de Bengalezen, zijn weinig in getal. De Chinezen oefenen echter eenen zekeren invloed uit. Dit spruit hieruit voort, dat de gewezen Regent van Bangil, Ridder, van Chinesche afkomst was, de Regent van Passaroewang met eene dochter van hem gehuwd is, en deze alle met de voormalige Landheeren van Besoeki, Panaroekan en Probolingo vermaagschapt zijn. De bevolking is over het geheel werkzaam, eerlijk en landbouwend, en de Javaan is hier niet zoo door vreemden invloed bedorven, als in groote steden. Het karakter van den inlander is hovaardig, geveinsd, nog weinig vatbaar voor teedere, vriendschappelijke gevoelens; zijne hoofddrijfveren zijn eigenbelang en zelfbehoud. Hij is zeer vlug van begrip, juist van oordeel en wraakgierig, wanneer hij zonder gevaar voor zich zelven wraak kan oefenen; hij vergeet niet ligt eene beleediging. Vreedzaam en vreesachtig, is hij niet oorlogzuchtig; maar, eens verwilderd, wreedaardig, onmenschelijk en meedoogenloos.

De wijze van bouwen is zeer eenvoudig. De aanzienlijken hebben eene groote vierkante pendoppo (eene open gallerij voor hun huis). De huizen op zich zelve zijn klein, van bamboes gebouwd, met allang-allang (eene soort van biezen) gedekt en zonder vensters. Men vindt er geene ledekanten, maar slechts balie's-balie's in. De bewoners slapen op een matje en een oud smerig hoofdkussen. Te midden van de huizen der Hoofden vindt men eene staatsieplaats, alwaar onderscheidene kussens op elkander gestapeld zijn; overigens is alles zeer eenvoudig.

De Regenten hebben goede steenen huizen, en die van Passaroewang en Bangil hebben fraai bewerkte pendoppo's. Voorts treft men in die hoofdplaatsen nog verscheidene redelijke steenen gebouwen van Europeanen aan. De huizen in de dorpen zijn onaanzienlijk, zelfs die der Demangs niet uitgezonderd. Hoezeer dan ook de dorpen tusschen de rijstvelden, omringd door klapper-, pinang- en andere hoogwassende boomen, allerbekoorlijkst liggen aan rivieren, afhellingen, van bergen en heuvels, en op eenen afstand eene fraaije en schilderachtige vertooning maken, is het verblijf daarin gemeenlijk niet aangenaam. Even verrukkend als de ligging is, stuit de digte

opeenstapeling van de huizen, hunne bekrompen ingang, en hun algemeen smerig aanzien. Gewoonlijk ziet men het pluimgedierte daarin rondloopen, nevens het brandende vuur, en de talrijke kinderen, waarmede de huisgezinnen meestal gezegend zijn. De inlander maakt, over het algemeen, weinig gebruik van de middelen, welke hier voor de hand liggen, om zich aangename woningen te verschaffen. Hij bouwt zonder plan, en heeft geene kegels dan alleen in zijne kerfwerken boven aan de pendoppo's.

De graven der inboorlingen zijn evenmin prachtig, zelfs het graf van den beroemden Soerapati is onaanzienlijk. De graven der Regenten leveren insgelijks niets merkwaardigs op, en het is alleen omdat zij er zijn, dat men ze aanwijst.

Men vindt den inboorling hier wel en zindelijk gekleed. De vrouwen in de hoofdplaatsen dragen chitsen baaitjes, de mannen eveneens, doch ook wel gingangs en lakensche buisjes. Sedert eenige jaren is de dragt van Nederlandsche en Engelsche chitsen zeer in den smaak gekomen. De dorpshoofden hebben Nederlandsche chitsen, de gemeene man Engelsche. Men rekent dat eene vrouw voor 15 dubbeltjes eene kabaija heeft. De meeste koopwaren worden alhier over land aangebragt, door karren met runderen en paarden bespannen. De gemeenschap met de binnenlandsche districten is in de laatste jaren aanmerkelijk verbeterd. Van het district Malang heeft men buiten de binnenwegen eenen grooten weg naar Passaroewang, en de binnenwegen naar Bangil, welke alle eveneens als die in het regentschap Passaroewang zelve, gemeenlijk zeer fraai zijn. Het is deze gemakkelijke gemeenschap, welke dan ook inzonderheid de grootste welvaart onder de inwoners verspreid.

De groote postweg loopt in deze Residentie om de Oost, langs het noorder zeestrand en is van Soerabaija tot Passaroewang zeer fraai en goed te berijden, doch wordt van hier tot aan de oostergrenzen minder goed, hetgeen hoofdzakelijk aan de menigte zwaar beladen karren met suikerriet, die er langs komen, moet geweten worden. Voorts is de wagenpost doorgaans van zeer goede paarden voorzien, terwijl de brievenpost in dat opzigt vrij veel te wenschen overlaat.

Men vindt in deze residentie de overblijfselen van eenen muur van gebakken steen, van den berg Kawie af tot aan de zuidkust, denkelijk in vroegeren tijd ter beveiliging tegen overvallen van den vijandelijken nabuur opgerigt. Te Ambang, Malang enz. zijn puinen en steenen met opschriften in de Kawi-taal. Nabij Gempol, op een eilandje, in een niet groot meer staan twee kolossale beelden, die vermoedelijk tot eenen tempel hebben behoord. Daaromsteeks is een tempel of welligt eene grafstede of mausoleum, uitwendig vierkant, doch inwendig koepelswijze gebouwd. Te Blakan zijn overblijfsels van eenen uitgebreiden tempel, alsmede van groote beelden en twee vierkante gemetselde waterkommen of tanken, aan de eene van welke men twee vrouwenbeelden ziet. Nabij Sabiny zijn twee Hindoesche tempels, de grootste rond met een koedeldak, ongeveer 60 voeten hoog, spaarzaam met beeldwerk versierd. Te midden der puinen van Singo-Sari treft men de overblijfselen aan van eenen tempel, uitwendig met nissen voorzien; aldaar zijn reusachtige beelden, 12 voeten hoog, uit één stuk gehouwen, in eene zittende houding, onder die beelden merkt men op Brama, Sieva, Doerga en Genesa, ook den nandi of stier van Siewa fraai gebeiteld en 6 voet lang, alsmede den zonnewagen met zeven paarden naast elkander.

PASSAROEWANG, Passaroeang, Passoeroeang, Pasoeroeang of Passawarang, regents. in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid.

Passaroewang; palende N. aan de Straat-van-Madura, O. aan Probolingo, Z. aan Malang, W. aan Bangil.

Dit regents. beslaat eene oppervlakte van 593 vierkante palen en wordt verdeeld in de volgende 12 districten: Kratan, Kotta, Radjassa, Winongan, Kebontjandie, Jati, Grati, Melatin, Gemenig, Ngempit, Tinger en Wankal-met-Porong.

In dit regents. ligt het Tinger-gebergte. De kust is er veilig, beoosten de stad PASSAROEWANG heeft men zandgrond, bewesten moeras en zandgrond.

PASSAROEWANG, PASSAROEANG, PASSOEROEANG, PASOEROEANG of PASSAWARANG, st. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. en regents. *Passaroewang,* aan de Gembong; 7° 36′ Z. B., 130° 56′ O. L.

Het is een der aangenaamste plaatsen op geheel Java. De stad bevat weinig oude huizen dewijl zij veel geleden heeft bij de vermeestering in het begin der achttiende eeuw. Eene groote, eerst in 1829 gebouwde, sierlijke brug over de rivier, welke midden door de plaats loopt, verfraait het inkomen der stad, even als de daarbij gelegen nieuwe hoofdwacht. Eene nieuwe kerk, het residentiehuis, aanzienlijke woningen van inlandsche grooten en een ruim plein strekken der stad mede tot sieraad; terwijl de breede met tamarinde-boomen beplante straten, met een aantal goede Europesche huizen ter wederzijden aan het geheel een bijzonder levendig en vrolijk aanzien geven; wordende er de levendigheid nog vermeerderd door den handel, welke de afstammelingen van Europeanen, die hier gevestigd zijn, er drijven. De school, welke voor eenige jaren te dezer plaatse werd opgerigt, bevatte in den laatsten tijd ruim een zeventigtal leerlingen. In de omstreken van PASSAROEWANG vindt men eenige fraaije landhuizen en zeer goede wegen, welke met de meeste zorg onderhouden en door lommerrijk geboomte overschaduwd worden.

De reede van PASSAROEWANG, welke door het fort Felix beschermd wordt, is uitgestrekt en veilig en biedt eene goede ankerplaats aan.

De schepen die langs deze zijde naar Soerabaya willen opzeilen, nemen te PASSAROEWANG loodsen.

PASSAVANT, hooge berg in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java.*

PASSEGEULE (DE), soms verkeerdelijk de PASSAGEULE, water in *Staats-Vlaanderen,* in het *Vrije-van-Sluis,* prov. *Zeeland, Vierde* distr.

Het is reeds in 1282 (1), ten Z. van Oostburg, afgedamd, welke dam echter niet moet verward worden met den nog bestaanden grooten dam of den verder gelegen Bakkersdam. Van de juiste ligging destijds weet men weinig, dan dat daaruit de Passageule-polder onstaan is. Deze vloeide in den Spaanschen tijd. De beroemde Staatsman en Dichter JACOB CATS sloot de breuke, tijdens het twaalfjarig bestand, maar bij het eindigen daarvan werd alles doorgegraven, waardoor het Zwin met de Schelde vereenigd werd. Als water in den tegenwoordigen toestand is het meer bekend onder den naam van DE LINIE. Zie dus dat art.

PASSEGEULE (DE), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen,* in het *Vrije-van-Sluis,* heerl. *Waterland,* prov. *Zeeland,* distr. *Sluis.*

Deze pold. schijnt eerst ontstaan door eene afdamming ten Z. van Oostburg in 1282. De Hals van de Passegeule, waarvan bij het leggen van den Graaf-Jansdijk (zie dat art.) in 1407 gewag gemaakt en die ook nog op de kaart van MOGGE aangeduidt wordt, schijnt een aanhangsel of onderdeel daarvan geweest te zijn, later gevloeid zijnde, werd hij,

---

(1) Zie de kaart in AB UTRECHT DRESSELHUIS, de *Aloude gesteldheid van Zeeland.*

tusschen 1523 en 1539, op octrooi in 1504 door Aartshertog PHILIPPUS gegeven aan HIERONIMUS LAUWERIN Heer *van Watervliet*, door MATHIAS LAUWERIN herdijkt. In de Spaansche onlusten vloeide hij weder, werd door JACOB CATS, gedurende het twaalfjarig bestand, weder bedijkt, maar na het eindigen daarvan doorgegraven (1). Naderhand zijn de drie volgende polders ontstaan.

PASSEGEULE-POLDER (DE NIEUWE-), pold. (behalve een zeer klein deel, dat Belgisch, gem. *St. Margariete*, is) in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. en gedeeltelik kant. *Sluis*, gedeeltelijk kant. *Oostburg*, gem. *St.-Kruis-Waterlandskerkje*, *IJzendijke* en *Biervliet*.

Deze pold. bevat gedeelten van voorm. polders, die in het laatst der zestiende eeuw in het Coxysche-gat verzwolgen waren, of door opzettelijke doorgraving, na het twaalfjarig bestand, doorgespoeld, of door het graven van het kanaal, in 1735, ingenomen waren; slechts een klein deel behoorde tot de voorm. Passegeule-polder (zie het vorige art.). De naam is dus willekeurig genomen. Midden door loopt het water de L i n i e, tot uitwatering der polders, behoorende tot de watering van den *Kapitalendam* (zie die art.). De pold. beslaat eene lengte van bijna 4 u., beginnende in België, aan den pold. Nieuw-Haantjesgat, loopende van daar, ter lengte van ½ u. Noordwestwaarts, grenzende daar ten Z. aan gemelden polder, O. aan den St. Margariete-polder (Eiland), den Brandkreek-polder en den St. Margariete-polder (België), W. aan den Kleine-Boom-polder, den Groote-Boom-polder en den Sophia-polder; dan loopt de polder, eenen scherpen hoek makende, oost- en eenigzins zuidwaarts, ter lengte van ruim 3 u. hebbende N. den Catelina-polder, den Oude-Passegeule-polder en den Vrije-polder (alle drie deelen van Prins-Willems-polder-Eerste-deel), den Kleine-Jonkvrouw-benoorden, den Groote-Jonkvrouw-benoorden, den Groote-Zuiddiep-polder en den Magdalena-polder, O. aan den Braakman, waarvan hij door den Kapitalendam afgesloten is, Z. den Clara-polder, den Thibaut-polder, den Groote-Jonkvrouwe-bezuiden, den Oudemans-polder-beoosten, den Krakeel-polder, den Oudemans-polder-bewesten, den Vrijen-polder, de Oude-Passegeule, den St. Joris-polder, den St. Margariete-polder (zijnde de vijf laatste deelen van de watering het Eiland). Volgens het kadaster liggen van dezen polder, die in 1788, door het leggen van den Bakkersdam en den Kapitalendam, bedijkt werd, onder *St. Margariete*, in België, 6 bund. 76 v. r. 80 v. ell.; onder *St. Kruis* 291 bund. 22 v. r. 26 v. ell.; onder *Waterlandkerkje* 154 bund. 12 v. r.; onder *IJzendijke* 302 bund. 71 v. r. 82 v. ell.; onder *Biervliet* 40 bund. 37 v. r. 60 v. ell., te zamen 795 bund. 40 v. r. 48 v. ell. De schotbare grootte is 780 bund. 97 v. r. 94 v. ell. Volgens extract-resolutie van de Algemeene Staten, van 23 April 1789, was de pold. hemelsbreedte groot 856 bund. 66 v. r. 68 v. ell., en schotbaar 517 bund. 12 v. r. 49 v. ell., wegens de visscherijën en gronden tot inundatie, die de Staat aan zich reserveerde. Laatstgemelde grootte (1169 gemeten 99½ vierk. Roeden) strekt nog tot grondslag van zijnen contributie aan den Kapitalendam. Daarin staan onder *St. Kruis* een huisje; onder *Waterlandkerkje* eene kleine boerderij; onder *IJzendijke* eene herberg, en onder *Biervliet* een huisje; de afwatering is door den Kapitalendam in den *Braakman*. De directie bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

---

(1) Zie CATS twee en tachtigjarig leven, bladz. 153 en 154.

PASSEGEULE-POLDER (DE OUDE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, heerl. *Waterland*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*, zijnde het zuidelijke deel van den voorm. *Passegeule-polder* (zie dat art.); palende N. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, O. aan den Vrije-polder, Z. O. aan den Jeronimus-polder, Z. W. aan den St. Lievens-polder, W. aan den St. Joris-polder, zijnde deze, behalve eerstgenoemde deelen van de watering het Eiland.

Deze pold. werd in de zeventiende eeuw in de bedijking van het *Eiland* begrepen, vloeide weder in 1708; doch werd door het leggen van den Krakeelpolder in 1711 weder gedigt. Hij is groot, volgens het kadaster, waarnaar nu ook het geschot geheven wordt, 109 bund. 27 v. r. 26 v. ell., de oude schotbare grootte was 97 bund. 31 v. r. 3 v. ell.; daarin staan 6 woonhuizen, waaronder 2 hofsteden, welke laatste tegen vroegere overstroomingen nog met trachels omringd zijn, watert af in den *Jeronimus-polder*; maakt deel van het Eiland en heeft alzoo geen eigen bestuur.

PASSEGEULE-POLDER (DE OUDE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Waterlandkerkje*; palende N. aan de Brugschedijklanden-van-Prinswillems-polder en den Gouden-polder, O. aan den Vrijenpolder, Z. O. en Z. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, W. aan den Catelina-polder.

Deze pold., welke het noordelijk deel was van den voormaligen *Passegeule-polder* (zie dat artikel), werd in 1650 in de bedijking van den Prins-Willems-polder-Eerste-gedeelte, begrepen. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 326 bund. 15 v. r. 81 v. ell., waaronder 296 bund. 44 v. r. 19 v. ell. schotbaar land; telt 20 woonhuizen, 4 groote en 3 kleine boerderijen, daar niet onder begrepen de westelijke zijde van het d. Waterland-kerkje, welk gedeelte van het dorp nog, behalve de kerk, 24 woningen bevat, onder welke de pastorij. Het overtollige water ontlast zich gedeeltelijk, langs het *Tweede-deel-van-den-Prins-Willems-polder*, naar de sluis No. 1 in de *Schelde*, gedeeltelijk langs den Nieuwe-Passegeule, door den *Kapitalendam*, in den *Braakman*. Hij is een onderdeel van *Prins-Willemspolder* en heeft alzoo geen eigen bestuur. Oudtijds behoorde hij ook tot de heerl. *Waterland*, doch de Heer had van zijne regten, voor of bij de laatste bedijking, door afkoop aan het collegie van den vrijen afstand gedaan.

PASSEKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

PASSEKER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. [illegible] *Indramayoe*, aan den westelijken oever van de Indramayoe.

PASSELEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, hetwelk tot in 1824 tot de resid. *Rembang* behoorde, maar toen bij de resid. *Djapara* gevoegd is.

PASSEMA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Passumah.

PASSER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, kon. *Madura*, afd. *Sampong*, aan de Zuidkust van het eiland.

PASSERAHANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

PASSERAYANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. — Er wordt aldaar eene paardenstoeterij gehouden.

PASSERBAROE, marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie BAROE (PASAR-).

PASSERBORANG, marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie PASARBORANG (1).

PASSERETANG of PASSERATANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*; reg. *Soemadang*.

Even benoorden en bezuiden dit dorp, ontspringen twee riviertjes, die in eene grootere rivier vallen, welke in het Binnenmeer in het Zuiden uitwatert.

PASSER-MAGARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

PASSER-MAUK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Bekasi*, aan eenen weg van Tamara naar Katapan.

PASSERVAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie PASSAROEWAN.

PASSEWAAY of PAASWAAI, b. in den *Tielerwaard*, beneden distr. der prov. *Gelderland*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Tiel*, gem. en ½ u. N. O. van *Wadenooijen*, ½ u. ten Z. van *Drumpt*, waartoe het behoort; met 23 h. en 160 inw.

PASSEWAHAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

PASSEY, rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie PASSY.

PASSIER of PASSIR, staat, st. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.* Zie PASIR.

PASSIER, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PASSIER, landgoed in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, niet ver van Tangerang.

PASSIER-LEMBE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjandjor*; 86 palen O. van Batavia, 9 palen O. van Tjandjor, 281 palen W. van Samarang.

PASSIER-PANJANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*.

PASSIGI eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, ten N. van *Celebes.* Het is laag en vlak land.

PASSILIAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviaansche-Ommelanden*, kw. *Bekasi*, aan den weg van Tanara naar Katapan.

PASSINAGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

PASSINAROE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

PASSIR, PASSIER of PASIR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, op de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Het is een der zoogenoemde eilandjes, welke tot de ads. res. Padang behooren.

PASSIR-POETIJ, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*.

---

(1) Evenens zoeke men de overige namen welke met PASSER of PASSIR beginnen en hier niet gevonden worden op PASER.

Het is eene lustplaats van den Sultan van Sumanap, waar hij zich nu en dan met de vischvangst komt vermaken.

PASSLUIS, sluis in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, liggende in den dam tusschen de stad Sluis en het Pas geheel in de vestingwerken ingesloten. De sluis heeft vier kokers, ieder breed 2,40 ell.

Deze sluis werd gelegd bij het bedijken van het Lapschuursche-gat in 1757 en diende tot afwaterings- en inundatiesluis. (Zie het volg. art.)

PASSLUIS (WATERING-VAN-DE-), gemeenschappelijke uitwatering van onderscheidene Nederlandsche- en Belgische-polders in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant., distr. en gem. *Sluis*. De Belgische-polders hebben achterwaarts op hun grondgebied aan de oostzijde van den Lapschuursche-gat-polder, nog een conservatiesluis, de Blaauwesluis genaamd, en hebben wegens de slechte afwatering door het opslikken van het Zwin reeds langs andere wegen, in België zelve, uitwaring gezocht. De Nederlandsche-polders, die tot de watering behooren, zijn: Het Westelijkdeel van Bewester-Eede-benoorden 238 bund., Bewester-Eede-bezuiden c. a. 910 bund., de beide Papen-polders 72 bund., de Robbemoreel-polder c. a. 155 bund., de Pas-polder 66 bund. 50 v. r., de Lapschuursche-gat-polder 72 bund., de Middelburgsche-polder 50 bund., te zamen 1583 bund. 50 v. r. Daar echter de afwatering bijna geheel verland is, zoeken ook deze polders elders, zelf langs België, een andere waterlozing te vinden. Het bestuur is geregeld bij de achtste afdeeling van het tractaat met België van 20 Mei 1843 (Staatsblad 1844, N°. 11) en volgens die overeenkomst ingerigt, bestaande uit eenen Directeur en een Lid uit Nederland; twee Leden uit België en een Ontvanger-Griffier, waartoe ook nog steeds een Nederlander gekozen is.

PASSOEMA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie PASUMAH.

PASSOEROEANG, resid., reg. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PASSAROEWANG.

PASSONGON, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemaas*, op den oostelijken over van de kaai *Pegara Anakan*.

PASSUMAH of PASSUMA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Zuidwestkust, N. W. van Lampong en zich tot Redjang uitstrekkende.

Het is uitgebreid en zeer volkrijk, heeft vele bergen, doch ook vruchtbare dalen, die zeer goed bebouwd worden. Vier Pangerans voeren er het bewind, ondersteund door Onder-Regenten, die den titel van Kalippah voeren.

PASUMAH-LEBAR of PASSUMAH-LEBAR, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Palembang*, ads. res. *Bengkoelen*, in eene vruchtbare vlakte.

Wanneer men zich van de kust verwijdert, trekt men, in eene noord-oostelijke rigting, over drie hooge bergketens, en bereikt na drie dagreizen Passumah-oeloe-Manna. In de zelfde rigting nog drie dagen voortreizende, komt men in het midden van Passumah-Lebar. Van hier verheft zich, evenwijdig met de westelijken bergen, eene andere keten, welke met de eerstgemelde eene vlakte of vallei uitmaakt, welke waarschijnlijk het geheele middengedeelte van het eiland, van het Noordoosten naar het Zuidwesten, beslaat. De temperatuur is hier matig, en de groote hitte van den middag gaat in de nabijheid van het gebergte in eene zeer dragelijke warmte over. Bij Goenong-agang, het

eerste dorp, hetwelk men na het vertrek van Passumah-oeloe-Manna aantreft, is het klimaat zelfs zeer koud. Het luchtsgestel is veel aangenamer en ook gezonder, dan langs de kust. Er zijn op deze hoogte minder stilstaande wateren, de lucht is drooger en minder aan snelle overgangen van droogte en regen, van koude en hitte onderhevig, dan in de nabijheid der zee.

PASSUMAH-OELOE-MANNA of PASSUMAH-OELOE-MANNA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, ads. res. *Bengkoelen*, land *Passumah-Lebar*, drie dagreizen van de kust.

PASSUMAH'S (DE), volkstam in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Zij bewonen de landschappen Passumah, Serampes, Soengestenang en Moesie.

PASTIKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Javá*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Mágelang*.

Ter dezer plaatse, viel in het laatst van Junij 1828, een hevig gevecht voor, tusschen een gedeelte van de mobile colonne, onder bevel van den Majoor VAN GANZEN, en eene bende muitelingen, ongeveer 800 man sterk, welke laatste, echter spoedig werden teruggeslagen.

PASTOORSSCHUTSLUIS eigenlijk VEENE-SCHUTSLUIS, sluis, prov. *Drenthe*, in de Smolder- of Drentsche-hoofdvaart, ½ u. ten N. O. van Diever, zijnde de bovenste sluis in gemelde vaart en dienende om alle de kanalen en de boven gelegen veenderijen op peil te houden.

PAS-VAN-BAGUALA, landengte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie BAGUELA.

PASVEER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Sneek*, niet ver van *Loinga*, waartoe het behoort.

PASWATER (HET), naam, welken men gemeenlijk geeft aan de haven der stad *Sluis* van *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, loopende van de Pas-sluis, tusschen den hoofdwal en de beide Passen tot het veer op Kadzand, ter lengte van omtrent ½ u. Het Maria-poldertje is daarin opgewassen.

PATACHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Pagelang*.

PATAMACA (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Den 15 Junij 1773 nam de Luitenant LEPPER, vernomen hebbende, dat de muitelingen in de nabijheid van deze rivier een vast standpunt hadden gekozen, het besluit, om met een gedeelte der manschappen van eenen post aan die rivier, door de bosschen te dringen, en die sluipnegers aan te tasten. Deze hielden echter bestendig spionnen op de been, en van den aantogt van LEPPER onderrigt, trokken zij hem zijdelings te gemoet. Bij een moeras, hetwelk de Europeanen moesten doorwaden, legden zij zich in eene hinderlaag. Zoodra de soldaten zich in het moeras bevonden, sprongen de boschnegers te voorschijn en doodden de krijgslieden, die volstrekt niet in de mogelijkheid waren, om zich te verdedigen, nadat zij eenmaal hunne geweren hadden afgeschoten. De ongelukkige Luitenant viel het eerst. Alle zijne manschappen sneuvelden, met uitzondering van eenige weinigen, die gevangen werden genomen, en later onder de vreeselijkste folteringen moesten sterven.

PATANI, d. in *Oost-Indië*, op het *Molluksche* eil *Gilolo*, aan de Oostkust.

PATATAN of Polatan, stadje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Noordoostkust; 5° 50′ N. B., 133° 51′ O. L. Men telt er slechts 100 huizen.

PATATAN (DE) of de Polatan, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Borneo*, met eene noordwestelijke strekking in de *Zee-van-Celebes* uitloopende.

PATATEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, aan de noordzijde van het eil. Manipa, tegenover eene baai.

PATEKOI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

PATENTA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Batanta.

PATERNOSTERS-EILANDEN (DE GROOTE-), ook wel enkel de in Groote-Paternosters genaamd, groep kleine eilanden in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Zuidwest van den zuidelijksten landtong van het eil. *Celebes*, zich van 6° 30′ tot 7° 42′ Z. B. en 143° 56′ tot 136° 56′ O. L. uitstrekkende.

Deze eilandjes zijn onbewoond en door de omliggende klippen zeer gevaarlijk.

PATERNOSTERS-EILANDEN (DE KLEINE-), ook wel enkel de Kleine-Paternosters en door de Maleijers Poeloe-Balabolagan genoemd, groep van dertien eilanden in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makdssar*, W. van Kaap-William.

Zij zijn weinig boven de oppervlakte der zee verheven en bieden een goed vaarwater aan, doch hebben eenen slechten ankergrond; de bodem levert hout op. Deze eilanden zijn onbewoond en dienen den Bradjoes nu en dan tot verblijfplaatsen, wanneer zij in den omtrek op de tripangvangst gaan.

PATERSWOLDE of Paterwolde, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 4½ u. N. van *Assen*, gem. en ½ u. ten N. van *Eelde*, aan het Eelder-diep; met 95 h. en ongeveer 800 inw.

In de nabijheid van dit geh. zijn onderscheidene lage veenderijen. — Er is eene vaste bijschool met 130 kinderen.

Het is eene aangename plaats, waar eenige buitengoederen worden gevonden. In den zomer wordt zij veel bezocht door die van Groningen, van welke stad zij op eenen afstand van 1½ ten zuiden gelegen is. Het wandelpad derwaarts is door afwisseling zeer aangenaam en er is goede visch te bekomen. Dit laatste heeft mogelijk in overoude tijden de geestelijken van Groningen tot veel bezoek uitgelokt en hierin kan de naamsoorsprong gelegen zijn.

PATHUIS, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Padhuis.

PATHUIS, voorm. huis in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. O. van *Groningen*, gem. en ½ u. Z. van *Noorddijk*, ½ u. W. ten Z. van Middelbert, in de b. *Euvelgunne*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets dan groenland. De sporen van de grachten om dezen burg zijn nog zigtbaar, gelijk mede, aan onderscheidene hoogten, de plaats, waar de burg heeft gestaan. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2½ bund., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer Tammo Bakker en Cons., fabriekanten te *Sappemeer*, prov. Groningen.

PATHMOS, ook Padmos, buit. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. ten W. van *Breda*, kant. en

2 u. ten N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, ½ u. Z. ten O. van Steenbergen.

PATJALANG, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Noordwestkust.

PATJARON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, 74 palen O. van Passaroewang, 700 palen O. van Batavia, 123 palen W. van Soerabaya.

PATJE, naam, welken sommigen wel eens geven aan de ads. resid. Patjitan, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Patjitan.

PATIE (BATOE-PATIE), kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PATJELONGAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, reg. *Batang*, distr. *Soeba*, omtrent 25 palen O. van Batang. — Het is 4 of 5 palen lang en men treft er meest djatiehout aan.

PATIENTIE, chirurg. etablissement in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottika*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Goed-Succes, benedenwaarts aan de koffijplant. Brunswijk, thans bewoond door den Chirurgijn H. R. van Niehoff.

PATIENTIE, verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Liefdeshoop, benedenwaarts aan den kostgrond La Sangsue; 250 akk. groot.

PATIENTIA (STRAAT-VAN-) of Straat-van-Patientie, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen Gilolo en Batsjan.

Deze straat zoude dien naam bekomen hebben, uit hoofde der stroomen die dikwerf de schepen hier lang ophouden.

De doorvaart is hier naauwelijks drie vierde mijl breed, en men is genoodzaakt zoo digt langs Batjan te loopen, dat men elken oogenblik denkt met het tuig tusschen de boomen vast te zitten.

PATJET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, distr. *Tjanjor*.

PATIJNENBURG, voorm. lustpl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en in het d. *Naaldwijk*, tegen over de Hervormde kerk, naar de zijde van *'s Gravezande*.

In eenen verleibrief van het jaar 1638, vindt men voor het eerst van den naam Patijnenburg gewag gemaakt. Het was een leengoed van de Vorsten van Nassau, waarmede Maurice d'Allart, Schildknaap, Luitenant-Kolonel van een vrij regement, door den Heer E. Brand, Stadhouder der leenen van Naaldwijk, van wege Prins Frederik Hendrik, in 1630, verleid werd. Behalve de hofstede en den daarmede verbondenen grond, was er nog een ander leengoed, hetwelk later geheel bij Patijnenburg gevoegd werd. Dit bestond uit eene laan en eenig land, had afzonderlijke Leenheeren, en werd veel vroeger verleid. Als oudste bezitter en Leenheer daarvan komt voor Gerrit van Assendelft, die het van zijne moeder Vrouwe Aleid van Kijfhoek, had ontvangen.

Onderscheidene personen werden achtervolgens met dit goed verleid. Patijnenburg nam in uitgebreidheid en in aanzien toe, en was, reeds op het einde der zeventiende eeuw, eene prachtige lustplaats.

In 1689, werd Johan Pauw, Heer *van Rijnenburg enz.* Meesterknaap van Holland en West-Friesland, er bewoner van, en was tevens bezitter van beide genoemde leenen. Bij dezen zelfden Johan Pauw

gebruikte Koning WILLEM III, bij zijn vertrek naar Engeland, in 1691, over Naaldwijk, naar den Oranjepolder rijdende, om aldaar scheep te gaan, op PATIJNENBURG, het middagmaal. Slechts tien personen hadden de eer, bij die gelegenheid, mede aan te zitten. Na den maaltijd vertrok de Koninklijke gast, vergezeld van den Hertog VAN ORMOND, den Graaf VAN PORTLAND en andere Heeren naar den Oranje-Polder, trad in de sloep en kwam aan boord van het Koninklijke jagt DE MARIA, waarmede hij uit Engeland vertrokken was. De Koning had ter naauwernood het jagt bereikt, of de kanonnen van al de vaartuigen, waaruit de begeleidende vloot was zamengesteld, brandden los, waardoor Naaldwijk en het geheele Westland daverde. Door tegenwind echter niet uit kunnende zeilen, was men verpligt, weder aan wal te gaan. De Vorst keerde naar Naaldwijk terug, en bleef aldaar op PATIJNENBURG overnachten, hetwelk aanleiding gaf, dat, ten gezegden huize, menig belangrijk gesprek, onder de Staatsmannen werd gehouden. De Koning, den volgenden dag weder vertrekkende, landde, na eene voorspoedige reis, in Engeland aan.

Na den Heer VAN RIJNENBURG hebben nog onderscheidene zeer aanzienlijke personen, die de gewigtigste betrekkingen bekleedden, op PATIJNENBURG gewoond. SIMON VAN SLINGELANDT, Secretaris van den Raad van State der Vereenigde Nederlanden, later Raadpensionaris van Holland, werd, in 1709, met de laan en toebehooren, en, in 1711, met de hofstede PATIJNENBURG, enz. verleid, terwijl de Koning van Pruissen, als Heer van Naaldwijk, in 1717, nog een nieuw leengoed, groot drie morgen, hierbij voegde. Na den dood van SIMON VAN SLINGELANDT, was zijn zoon GOVERT, Heer *van de Lindt* en Ontvanger-Generaal *van Holland* en *West-Friesland*, bezitter dezer gezamenlijke leengoederen, en deed, van Pruissen 's leengoed, hulde en manschap in handen van Mr. GODARD CROONENBERG, Stadhouder van den leenhove van Naaldwijk. Vervolgens was het zijn schoonzoon PHILIP JACOB VAN DER GOES, Raad in de Vroedschap en later Regerend Burgemeester van Rotterdam, en eindelijk LODEWIJK, Baron RENGERS, Gedeputeerde ter vergadering van de Algemeene Staten, wegens Friesland, en schoonzoon van den Heer VAN DER GOES, die dit buitengoed bewoonden.

PATIJNENBURG werd, van tijd tot tijd, aanmerkelijk vergroot en verfraaid. De Baron RENGERS kocht daarbij, in 1790, nog ruim 6½ morgen lands aan. Ten einde het noodige en versche water in de vijvers en beken te bezorgen, had men, op een, bij dit buitengoed behoorend, stuk lands, eenen watermolen, waarvan nog de romp gezien wordt, gebouwd. Dit water werd, wanneer het onzuiver geworden was, door middel van een sluisje, onder den weg door, weder in het buitenwater geloosd, hetwelk, op den publieken weg naar 's Gravezande nog duidelijk zigtbaar is.

In 1799, is deze buitenplaats in afzonderlijke perceelen verkocht. Hierdoor hield zij, als zoodanig, op te bestaan. De bosschen werden in dat jaar uitgeroeid, de grond tot bouw- en tuinland geschikt gemaakt, en PATIJNENBURG onderging het algemeene lot der vergankelijkheid. Tegenwoordig is er van deze prachtige lustplaats geen spoor meer aanwezig, en de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 30 bund. 58 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidenen.

PATJITAN of PATJIETAN ook wel PATCHITAN gespeld, ads. resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan Soerakarta, O. aan Madion, Z. aan de Indische-Zee, W. aan Djocjokarta.

De landen, waaruit deze ads. res. bestaat, behoorden vroeger tot het rijk Djocjokarta; maar werden in 1812 door den Sultan van dat rijk aan het Engelsche Gouvernement afgestaan.

Deze ads. res. wordt verdeeld in de vijf distrikten: Patjitan, Semanten, Pringkoeloe, Lorrok en Pangoel, gezamenlijk 264 d. en 1569 geh. bevattende.

De grondsoppervlakte beslaat 1000 vierkante palen, van 400 roeden elk. Het luchtsgestel wordt doorgaans voor gezond gehouden, daar de koortsen, die nu en dan bij de kentering van den mousson heerschen, zich tot een klein gedeelte der bevolking bepalen en zelden van eenen gevaarlijken aard zijn. Bij eene opname der bevolking, die in 1831 plaats greep, werd het getal zielen op 59,156 aangegeven, en in het volgend jaar, 1832 op 65,008, onder welke een twintigtal Europeanen.

De kust is er hoog en rotsig, evenwel zijn er ten oosten van de Patjitan-baai eenige kleine havens, doch meestal tegen het zuiden, open.

Het landschap wordt, als ware het, in het Westen en Noorden ingesloten door het gebergte Pager-Goenong, dat van den berg Bridjo noordwaarts in eenen bergrug uitloopt, tot aan den hoogen Koekoesang.

De voornaamste bergen in deze ads. resid. zijn de Goenong-Sima, de Sepang of Goenong-Sepang en de Goenong-Gadja.

Van de rivieren verdienen melding de Patjitan, de Koupan, de Lorrok en de Pangoel. In de mondingen dezer rivieren, welke, om hare ondiepten en zware brandingen, niet bevaarbaar zijn, treft men eene soort van drassig land aan, waaraan men nogtans bezwaarlijk den naam van moeras kan geven. Daar in andere streken nog vele velden het grootste gebrek aan water hebben, doet men alles, om dit gemis door het graven van waterleidingen naar vermogen te verhelpen.

Men treft in deze ads. res. nog slechts de overblijfselen van djattiebosschen aan, waaruit tijdens het Engelsch tusschenbestuur, al het bruikbaar hout op last der regering gekapt werd en weggevoerd. Thans echter worden deze bosschen gezuiverd, er worden op nieuw djattiepitten gezaaid en alle afkap is er vooreerst verboden, zoo dat de herstelkracht der natuur ook hier weldra de door menschenhand geslagen wonden heelen zal. De bergachtige gesteldheid der landstreek maakt het *Patjietansche* natuurlijkerwijze voor den landbouw minder geschikt, dan andere door de natuur meer bevoorregte oorden, waar overvloed van water de velden besproeit en aan het gezaaide groei en wasdom geeft. Eenige vergoeding voor dit gemis vinden de ingezetenen in hunne belangrijke visscherijen, waarvan de opbrengst echter alleen in eigen behoefte voorziet, ofschoon de zeer goede wegen naar Djocjokarta, Madion en Kedirie ook den uitvoer van gedroogden visch zeer gemakkelijk zouden maken. Overzeesche handel bestaat hier tot nog toe niet; het bevaarbaar maken der rivieren zou dien voorzeker bevorderen. De handel binnenlands bestaat in buffels, tabak, gambier, ijzer, olie, boomwol en huiden. Op een dertigtal bazaars zijn tegen billijke prijzen padie, rijst, aardappelen, allerlei groenten, vleesch, visch, olie en gevogelte verkrijgbaar. Aan ijzer-, goud- en zilversmeden, steen- en pottebakkers, kalkbranders en timmerlieden is in deze ads. res geen gebrek; ook legt men er zich met goeden uitslag op het weven van katoen, tot het vervaardigen van kleedjes en tjeleks toe.

PATJITAN of PATJETAN, ook wel PACHITAN gespeld, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Patjitan*.

In dit distr. vertoonde zich in October 1825 een gelukzoeker, die den naam aangenomen had van DIPO ADMOYO, en zich uitgaf voor eenen zoon

van den Pangerang Diepo Negoro. Hij begaf zich den 9 dier maand in de hoofdstad Patjitan, aan het hoofd van een veertigtal gewapende manschappen, met welke hij den kort te voren aangestelden Tomongong van dit distrikt overviel en vermoordde en voorts een gedeelte van het vlek in brand stak. Den 10 werd eene troep dezer Muitelingen aangevallen door eenige gewapende inlanders, onder aanvoering van den Opziener en van den burger Deux, wanneer de eersten, met achterlating van hunnen aanvoerder, die aan zijne wonden overleed, op de vlugt gedreven werden. Ter zelfder tijd bragt de Solosche Demang van Ngelé het berigt, dat er iemand, zich noemende Dipo Admoyo, en voorgevende te zijn een zoon van Dipo Negoro, hem was komen opvorderen om de zijde der opstandelingen te kiezen; hebbende deze persoon hem verhaald, bereids den Tomongong van Patjitan te hebben om het leven gebragt, en aldaar eenen anderen Regent te hebben aangesteld. Dat hij, Demang, veinzende in dit voorstel te treden en geene magt hebbende om zich tegen dezen rebel te verzetten, hem en de zijnen goed onthaald had, doch dadelijk twee Demangs uit zijne buurt van het voorgevallene had doen verwittigen en te zijnent ontboden. Deze opgekomen zijnde, waren zij overeengekomen, om in den vroegen morgenstond dezen muiteling met zijn gevolg op te ligten, doch hierin niet kunnende slagen, hadden zij ze allen op de plaats afgemaakt. Hiermede liep deze strooppartij ten einde, en was de rust in het distrikt Patjitan hersteld. Dat de bedoelde aanvoerder dezer Muitelingen den naam van Dipo Admoyo wederregtelijk had aangenomen, is zeker, daar de persoon van dezen naam, en werkelijke zoon van den Pangerang Dipo Negoro, zich rustig te Djocjokarta ophield.

PATJITAN of Patjetan, ook wel Patcihitan gespeld, vl. in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Patjitan*, aan de oostzijde der Patjitan-baai, aan de riv. van den zelfden naam.

Men heeft er eene veilige reede en een klein in 1841 aangelegd fort. Onderscheidene wegen gaan van hier, als, onder andere, een naar Madion en een naar Soerakarta. De producten uit de naburige landschappen, kunnen van hier regtstreeks naar Europa ingescheept worden.

Benoorden dit vlek heeft men in 1836 ondernomen eene waterleiding aan te leggen, welke 400 bouw rijstland heeft opgeleverd.

PATJITAN (DE), de Patjietan of de Patchitan, ook wel de Gondoele genaamd, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Patjitan.*

Zij ontspringt uit het gebergte Gadja en Tannan, neemt in haren loop onderscheidene spranken op, en ontlast zich in de Patjitan-baai.

Deze riv. is in het jaar 1836 verlegd, waardoor eene uitgestrektheid van 1200 bouw rijstland en het westelijke gedeelte der vlakte van Patjitan, vroeger van den regen afhankelijk, van loopend water voorzien wordt.

PATJITANBAAI (DE), de Patjietanbaai of de Patchitanbaai, baai in *Oost--Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het eil. *Java*, ads. res. *Patjitan.*

Deze baai werd vroeger door geene schepen bezocht, maar is later bevonden aan de oost- en westzijden goede ankerplaatsen aan te bieden, waarvan thans van tijd tot tijd wordt gebruik gemaakt, zoodat zij, bij uitbreiding van den landbouw, in het vervolg van veel belang voor den landman en handelaar worden kan, daar het vervoer der voortbrengselen thans aan vele moeijelijkheden en kosten onderworpen is. Inzonderheid is achter de oostpunt der baai eene haven, waar men ook tegen de zuidewinden veiligheid vindt, die sedert 1826 de Polluxbaai genoemd wordt.

PATJOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*, O. van de stad Singkal.

PATJOENGAN, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoekie*, op de Noordkust, niet altijd bewoond.

PATIRO, of PATIERA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, in de *Baai-van-Boni*, 32° 43′ Z. B. 138° 43′ O. L.

PATMOS, h. op het eil. *Schiermonnikoog*, prov. *Friesland*, griet. *Schiermonnikoog*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Dockum*.

Het is gebouwd door de familie STACHOUWER, aan welke het eene lange reeks van jaren ten verblijve verstrekt heeft. Thans is het de woning van den Grietman van Schiermonnikoog.

PATO, kleine staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan het rijk Borneo cijnsbaar.

PATO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de noordkust van het eil. *Sumbawa*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende.

PATOEBAAI of BAAI-VAN-SILIBAR, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PATOEDJA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringin*, distr. *Tjibiliong*.

PATOEHA of PANTOEHA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van de *Bandongsche* distrikten *Boengga*, en *Tjisondarie* met de *Tjanjorsche* distrikten *Djampong-West* en *Tjidamar*.

Het is een vulkaan en een der hoogste toppen van het westelijke Kendang-gebergte, zijnde 2200 ellen hoog. De krater ligt aan de zuidoostzijde, 190 ellen beneden den hoogsten top van dezen berg. Ofschoon zich hier weinig of geen werking meer van vuur openbaart, is deze plaats niettemin zeer bezienswaardig. De krater zelf is eene ruime bijna ronde kom, aan de noordwestzijde door eenen hoogen steilen wand, die tot aan den top van den berg oploopt, en aan de andere kanten door min of meer verheven gebergte ingesloten. Deze krater bevat een meer van wit en blaauwachtig water, hetwelk eenen zeer sterken zuren aluinsmaak heeft, en welks boorden rondom met zuiver gele zwavel bedekt zijn, terwijl in het meer een eilandje is, dat insgelijks geheel uit zwavel bestaat. Ook is het ontbonden gesteente rondom dit meer geheel met zwavel doortrokken. Behalve eenig opborrelend water, wordt in dezen krater geene werking, noch heete bronnen bespeurd. De frissche kleur van de zwavel schijnt echter te bewijzen, dat deze zelfstandigheid voor niet langen tijd aldaar uit diepliggende heete bronnen is opgeworpen. De PATOEHA heeft hooger naar de noordwestzijde nog een tweeden krater, die geheel droog, zonder werking en gedeeltelijk met plantgewas begroeid is. Men heeft van dezen berg treffende gezigten over uitgestrekte wildernissen van bosschen, en zonderling gevormde rotsgesteenten, woeste bergstreken, vooral naar het Zuiden over het distrikte Tjidammer tot in zee. Ook heerscht er eene bewonderenswaardige verscheidenheid van planten en gewassen, welke naar de verschillende hoogten, gedurig afwisselen.

PATOMAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Madion*, N. van Wonoredjo.

Den 21 December 1827, heeft er in de nabijheid van dit d. een hevig gevecht plaats gehad, tusschen den Pangerang Ronge ARIO PRAWIRO DININGRAT en de muitelingen, aangevoerd door de Radeen Tomomgong

YORDO KOSOEMO en zijnen zoon Radeen YORDO ASMORO, waarbij deze laatsten werden op de vlugt geslagen.

PATZA, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. GOEDE-VREDE in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GOEDE-VREDE.

PATRASANA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de *Tjidoerian*.

PATRIJZENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 1½ u. van *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*.

In deze b. staan 4 huizen, bewoond door 4 huisgez., uitmakende eene bevolking van 20 zielen.

PATRIK, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de West-divisie, Z. O. van den St. Antonieberg.

PATRIWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, ads. res. *Grissé*.

PATSCHE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. Het is zeer bergachtig, maar vruchtbaar en wordt door de Madino en de Solo bespoeld. De hooge piek Willis ligt in dit landschap.

PATSCHEWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, res. *Grisse*.

PATSCHED, baai in *Oost-Indië*, aan de kust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*.

PATSIRANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*. Zie TOEBAN (DE).

PATTAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de westkust, aan den mond der rivier van den zelfden naam.

PATTAHAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust.

PATTELBACKERS, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 0° 3′ N. B., 145° 7′ O. L.

PATTENDORFOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. MON-AFFAIRE, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MON-AFFAIRE.

PATTI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Moa*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*.

PATTIE, PATTI of PATTY, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

Het is 456 vierkante palen groot en wordt verdeeld in zeven distrikten, met 654 d., 31 geh. en ongeveer 180,000 inw.

PATTIE, PATTI of PATTY, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Pattie*.

PATTIE, PATTI of PATTY, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reg. en distr. *Pattie*, aan den grooten postweg, 19 palen O. van Djapara, 416 palen O. van Batavia, 49 palen W. van Samarang. Zij is zeer bevolkt.

Daar deze stad te midden van de vruchtbaarste landen is gelegen, veronderstelt men vrij algemeen, dat zij haren naam, die pit of kern beteekent, aan die bijzonderheid te danken heeft, ofschoon anderen die liever op de moedige geaardheid der inwoners toepasselijk willen maken.

PATTIE-ARAM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. en W. van *Pattie*.

PATTIMAG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

PATTOUDA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Bouroum*, 5 u. N. W. van Guiana en 47 u. N. O. van Coumassie.

PATTRA, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Hoop-en-la-Jalousie, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hoop-en-la-Jalousie.

PAULI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Courvlugt, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Courvlugt.

PAULI (SIR), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Pauluspolder.

PAULIANEN-KLOOSTER of Paulinen-klooster, voorm. kloost. te *Amsterdam*, aan de oostzijde van de *Oudezijds-Achterburgwal* en uitkomende op de *Oude-Hoogstraat*.

Dit klooster schijnt reeds zeer vroeg gesticht te zijn, althans op de eerste afteekeningen van de stad Amsterdam, van het jaar 1270, komt het reeds voor. De Monniken, die het bewoonden, werden Paulianen genoemd, naar den Apostel Paulus; zij heetten ook Beggarden of ook wel Tertiarissen en Tertianen, omdat zij beloofden naar den derden regel van den H. Franciscus te leven. In het jaar 1457 zijn sommigen dezer Kloosterbroeders naar Hoorn getrokken, waar zij een nieuw klooster van hunne orde gesticht hebben.

Na de Hervorming heeft men de kerk tot gebruik van de Waalsche gem. geschikt. Deze kerk schijnt echter in het jaar 1409, waarschijnlijk ter vervanging van de vroegere kloosterkerk, te zijn gebouwd; althans aan eenen balk boven in deze kerk, als men van de Hoogstraat daarin komt, leest men:

Ceste Eglise a este fondé M.CCCC.IX. Raccommodée M.DC.XLVII.
Aggrandie M.DC.LXI.

(d. i.: Deze kerk is gesticht in het jaar 1409, hersteld in het jaar 1647, vergroot in het jaar 1661).

Het klooster is omtrent het jaar 1596 in een Provenierashuis veranderd, in hetwelk de kostgangers uit het St. Jorishof zijn overgebragt. Dit gesticht, onder den druk der Fransche overheersching te niet gegaan, is later ten dienste van het Amortisatie Syndicaat ingerigt en dient thans tot Zegelkantoor en Burau voor den Agent van Financien, welke hunnen ingang in de *Korte-Spinhuis-steeg* hebben.

PAULIANEN-KLOOSTER of Paulinen-klooster, voorm. kloost. te *Hoorn*. Zie Tertiarissen-klooster.

PAULINE-POLDER, onbehuisde pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Axel*, gedeeltelijk gem. *Westdorpe*; palende N. aan den Smitsschorre-polder, O. aan het vervallen fort den Zwartenhoek, Z. aan de Nieuw-Papenschorre en den Austrice-polder, W. aan de Axelsche-vlakte.

Dit poldertje, groot ongeveer 22 bund., hetwelk nog niet gekadastreerd, noch waarvan de schotbare grootte bepaald is, werd, op last van de Nederlandsche Regering, in het jaar 1844, ingedijkt, ten einde de waterleiding te kunnen daarstellen, bij het in 1842 met België gesloten tractaat gevorderd. Zie daaromtrent ons art. Neuzen (Kanaal-van-). De directie wordt door de Ingelanden waargenomen. Dit poldertje ontvangt het water van de volgende polders, te weten: Nieuw-Papenschorre, Smitsschorre, Austrice en Oud-Papenschorre, welk water zich, te zamen met dat van den Pauline-polder, door de kapitale sluis van den Zwartenhoek in Canisvliet ontlast.

PAULINE-POLDER, onbehuisde pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*; palende N. aan de Schelde, O. aan den Braakman, Z. en Z. W. aan den Beukelspolder, W. aan den Thomaes-polder.

Deze pold. werd bedijkt in 1844, is groot ongeveer 265 bund., doch nog niet gekadastreerd of schotbaar gebragt. De uitwatering is door den Thomaes-polder en Hoofdplaat gedeelte Zeeland in de Schelde. Hij wordt bestuurd door eenen Beheerder.

PAULO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, gesp. *Elipapoeteh*.

PAULUS-ABDIJ (ST.), voorm. abdij te *Utrecht*, op den hoek van de Korte-Nieuw- en Romerburger-straten, staande aan de Noordzijde tegen de kerk van Oud-Munster.

Deze abdij was, omtrent het jaar 998, gesticht door ANSFRIDUS, den achttienden Bisschop van Utrecht, niet ver van Amersfoort, op den berg Hohorst, anders gezegd Heiligeberg. Hij heeft haar gesticht ter eere van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, van de H. Maagd MARIA en van de H.H. Apostelen PETRUS en PAULUS, mitsgaders van den H. MARTINUS zijnen bijzonderen patroon; zoodanig, dat de Broeders, die naar den regel van ST. BENEDICTUS gelukkiglijk zochten te leven, goede gelegenheid hadden, om hunne levensdagen daar te slijten. Hij heeft hun te dien einde geschonken al wat hij bezat in het dorp Thule, in het land Teisterband. Dit is openlijk en voor behoorlijke getuigen geschied in de kerk van *Onze Lieve vrouwe* en van ST. MAARTEN, in Hohorst, op den dag van de inwijding der zelfde kerk, den 18 November 1006, in de vierde indictie. Vervolgens zijn er twaalf Monniken uit de abdij van St. Vitus te Gladbeck in dit nieuwe klooster geplaatst, onder den Abt WERINGIUS, een geleerd en godvruchtig man, aan wien ADELBOLDUS, de nazaat van ANSFRIDUS, zekere tienden heeft geschonken. De tweede Abt is geweest ADELBERTUS. Na hem heeft de Bisschop BERNOLDUS of BERNULFUS deze abdij overgebragt in de stad Utrecht ST. PAULUS-ABDIJ doen noemen, terwijl GERVICUS, de derde Abt, van WERINGERUS af te rekenen, maar de eerste van St. Paulus-abdij binnen de stad Utrecht, is geweest. Toen ANSFRIDUS, op het laatst van zijn leven, door hoogen ouderdom blind was geworden, heeft hij in de abdij, welke hij zelf gesticht had, het monnikenkleed aangetrokken en daar dagelijks armen gespijsd.

De Abt van dit klooster was eertijds in groot aanzien, en zat onder de eersten op den landdag. Hij had het hoog gezag en zijn eigen regtsgebied, ook had hij zijnen regtsban binnen de stad, en eenen Schout die er het opzigt over had. Hij had zijne Leenmannen, Dienstmannen, Regters, leenhof, en hofstoet op de wijze van eenen Vorst.

FLORIS VAN LIENDEN, Ridder, heeft in het jaar 1190 de Abdij van ST. PAULUS begiftigd en aan haar het regt van Patroonschap gegeven, over de kerk van Linden enz. De brief daarvan komt voor bij MIRÆUS in de beschrijving der Nederlandsche kerken. Ook wordt er nog eenen brief gevonden van Paus ALEXANDER, aan den Abt van ST. PAULUS Abdij te Utrecht, waarin hem geboden wordt, dat hij geen klooster, kapel of konvent, hetzij van geestelijke of van wereldlijke Maagden, zal laten optimmeren, noch eene reeds getimmerde kerk zal laten veranderen in een geestelijk huis, ter wijdte van drie honderd roeden, omtrent de plaatsen, welke aan het klooster der Minderbroeders palen.

In het begin der Nederlandsche beroerten, te weten in het jaar 1580, is deze Abdij, bij nacht uitgeplunderd, de Monniken verdreven enz. Eenige jaren daarna is een gedeelte der kerk veranderd in een provinciaal hof, een gedeelte verkocht, en wederom een gedeelte aan het kapittel van Oud-Munster geschonken.

De kerk was in 1148 in de asch gelegd; doch werd later weder opgebouwd.

In het jaar 1837 werd dat gedeelte, hetwelk vroeger tot Provinciaal hof diende, tot Paleis van Justitie verbouwd. Zie voorts het art. Utrecht.

De welput, welker vermaardheid alom bekend is onder den naam van de hofpomp, is bewaard gebleven in den muur van des concierges woning, in de korte *Nieuwstraat*.

PAULUS-DIJK (ST.), naam, onder welke het d. St. Paulus-polder, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, wel eens voorkomt. Zie het volgende art.

PAULUS-POLDER of Sir-paulus polder, ook wel Pauli-polder of enkel Sir-Pauli genoemd, en mede wel eens onder den naam van Paulus-dijk voorkomende, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Goes*, kant., distr., en 1½ u. N. van *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*.

Men telt er in de kom van het d., 25 h., bewoond door 28 huisgez., en 140 zielen, die meest in den landbouw en in het graven of steken van den zoogenaamden derrieturf hun bestaan vinden.

De inw., die op 7 na allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Stoppeldijk*, welke alhier eene kerk heeft aan den H. Gerulphus toegewijd, zijnde een oud gebouw, van een orgel voorzien, door den destijds aldaar dienstdoende Pastoor, in 1817, ten geschenke gegeven. Tegen deze kerk staat een zware toren, welke sedert onheugelijke tijden aan de westzijde overhangt.

De Herv., die er 7 in getal zijn, behooren tot de kerk. gem. van *Hontenisse*. — De dorpschool wordt in den zomer gemiddeld door 45 en in den winter door 75 leerlingen bezocht.

De dorpskermissen worden gehouden op Zondag na H. Sacramentsdag en op Zondag na den 21 September.

PAULUS-POLDER of Sir-Paulus-polder, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*; palende N. aan de kreek de Vogel, die hem van den Polder-van-Hengstdijk scheidt, O. aan de Watering van Lamswaarde, Z. en W. aan den Polder-van-Stoppeldijk.

Deze pold. is een der oudste van Staats-Vlaanderen, kunnende het tijdstip der bedijking niet worden opgegeven. Hij heeft eene kadastrale uitgestrektheid, met inbegrip van de twee buitenwijken, van 540 bund. 75 v. r. 16 v. ell., en is schotbaar groot 462 bund. 78 v. r. 95 v. ell. Daarin ligt het dorp Paulus-polder; benevens 22 boerenhofsteden en hoefjes en 60 bijzondere woningen, waaronder 23 staande op den dijk, rond dezen polder gelegen; hij watert door middel van een steenen sluis in de Kreek de Vogel uit. Het dijksbestuur wordt uitgeoefend door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

PAULUSZAND of Poeluszand, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de Bruinekil, O. aan den Kijfhoek, Z. aan de Nieuwe- of Westkil, W. aan het Steurgat.

Deze pold. beslaat, zonder de kaden, eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 54 bund. 7 v. r. 80 v. ell.; telt 1 h., zijnde eene boerderij. Hij heeft vier houten duikers, wijd 0,40, 0,40, 0,54 en 0,56 ell. respectivelijk, voorzien de eerste met een deurtje en schuif, welke dienen om hem op het Nieuwe-gat en verder op de Nieuwe-Westkil,

van het water te ontlasten. Het zomerpeil is 0,50 boven A. P. De hoogte der dijken is 2,00—2,40 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

Langs het Steurgat is, omstreeks het jaar 1830, ten gevolge der inscharing van den oever, de kade over 500 ell. lengte, 10—15 ell., naar binnen verlegd; denkelijk is de polder destijds daarentegen aan de zuidzijde vergroot.

PAUN, landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. en 4 mijlen van *Padang*. — De bevolking is er zeer onrustig.

PAUNOESA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust, 7 mijlen van het strand.

PAURIEN, naam, welken de negers geven aan de koffijplant. HAMBURG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HAMBURG.

PAUSHUIZEN, oud h. in de stad *Utrecht*, aan de *Kromme Nieuwe Gracht* en den *Pausdam*.

Dit gebouw ontleent zijnen naam van Paus ADRIANUS VI, die het heeft doen bouwen, thans dient het tot een PROVINCIAAL GOUVERNEMENTSHUIS. Zie voorts het art. UTRECHT.

PAUWPYL, oud d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel* aan de Oostkust.

PAUWENHUIS, oud adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de *Oude Gracht*, bij de *Pauwsteeg*. — Dit h. is thans eene partikuliere woning.

PAUWENTUIN, huis en tuin in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. van *Amsterdam*, aan den Amsteldijk.

Vroeger was het eene bekende herberg, waar ook tooneelvertooningen gegeven werden. — Sedert weinige jaren is het ingerigt tot woningen voor onderscheidene huisgezinnen.

PAVERDEN, adell. h., in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie PADEVOORT.

PAVEIJEN, voorm. heerl., prov. *Gelderland*, met kerkdorp en kasteel, dat, even als Parijs, bij gedwongen verkoop een eigendom werd van HUIBERT II, Graaf *van Culemborg*, omstreeks het midden der 13 eeuw, en in 1385 nog op zich zelven als dorp bestond. Het is later bij het bouwen van de Nieuwstad te *Culemborg*, binnen die stad getrokken en maakt thans een gedeelte daarvan uit.

In eenen brief van 1251, werden de grenzen van deze heerl. beschreven te zijn: *oostwaert die heerlijkheyd van Caets*, *zuidwaert het Landt van Marienweerdt*, *westwaert het Landt van Beest ende noordwaert die heerlijkheyd van Parijs.*

PAVILJOEN (HET), gebouw op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. ten Z. van *Brielle*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*, in den pold. *Oudeland*.

Het is een overblijfsel der kazerne, gesticht, in het jaar 1781, na het uitbarsten van eenen vernieuwden oorlog met Engeland, en dient tegenwoordig tot arbeiderswoning.

PAVILJOEN (HET), voorm. lusthuis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WELGELEGEN.

PAVILJOEN (HET), buit. in het *Neder-kwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. ten Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. ten Z. van *Wijk-bij-Duurstede*, te *Zeyst*; in de kom van het dorp.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 89 v. r. 36 v. ell., wordt thans in erfpacht bezeten door

Mevr. Voomberg, geb. van Loon, woonachtig te Amsterdam, behoorende de erfpacht aan den Heer F. N. van Bern.

PAVILJOEN (HET), lusthuis in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Middelburg*, distr. en 1¼ u. O. van *Sluis*, kant., gem. en ¾ u. Z. W. van *Oostburg*, in den *Sophia-polder*.

Het is een houten, maar met smaak opgetrokken, nu eenigzins vervallen, gebouw, en werd kort na de bedijking van den polder gesticht, door den Generaal Graaf van Damme, die er des zomers meestal eenige maanden doorbragt. Ook de erfgenamen maken er gebruik van, als zij voor de belangen der polders of uit vermaak overkomen, en de Administrateur der polders is er wekelijks twee dagen. De grond waarop het aangelegd werd, was eene zandbank die tot niets geschikt scheen, deze werd beplant met verschillende soorten van populieren, met wilgen en ander kreupelhout, dit gelukte zoo goed, dat, niettegenstaande de schade door de inundatiën van 1831 en vervolgens, het gebouw en daarbij behoorende stallen en schuren geheel in het geboomte verscholen liggen. Aan het voorhek staat een goed steenen huis, zijnde de woning van den opzigter van de polders tot de concessie des Generaals behoorende. Het beslaat, met de daarbij behoorende grond, eene oppervlakte van 13 bund. 63 v. r.

PAWELANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalisondo*.

PAWEN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Baai-van-Gorontaloe*, op de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PAWIDIAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den oostelijken oever van de *Indramayoe*.

PAWINANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

PAWON, bron in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Tjilagi-Lali.

PAYA-KOMBA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil., *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenladen*, lands. *Agam*.

Het is het voornaamste onder de talrijke dorpen van dit landschap, ligt in het middenpunt van de kom; de Opperregent houdt er zijn verblijf. De Nederlanders hebben er een fort van den zelfden naam.

PAYA-KOMBA, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, lands. *Agam*, aan het oostelijk uiteinde van het d. *Paya-Komba*.

Het is onze militaire hoofdpost in deze streek. De barometer wijst aldaar eene hoogte aan van 1570,2 Rijnl. voeten (ongeveer 493 ell.) boven de oppervlakte der zee.

PAYANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, op de Zuidkust.

PAYMA, voorm. stat., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. N. N. W. van *Hallum*, waartoe het behoort.

PAYNTRIE of Doongaa, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, lands. *Fanti*, in de nabijheid van eene beek, 50° 20′ 30″ N. B., 15° 44′ O. L.; met huizen van bamboesriet of aarde met palmpaden gedekt.

PAYOENG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding tusschen de Soemedangsche

districten Mandala, Passir-Pandjang en Djanggala, ongeveer 13½ palen zuidoostelijk van den Pogor. — Het is een der hoogste toppen van het oostelijke Kendang-gebergte.

PAYONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*. Zie Pajong.

PAYSAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. In het jaar 1827 hebben de Nederlanders hier een fort opgeworpen.

Den 25 December van dat jaar werd de Majoor d'Errenbault de Dudzeele, op marsch zijnde, op 4 palen afstands van dat dorp, door eene bende van 600 muitelingen, onder aanvoering van den Tomongong Ketro Pa Galasson, aangevallen, welke de onzen tot Tjinkawa vervolgde, waar genoemde Majoor zijn bivouac opsloeg. In deze stelling werd de colonne door de muitelingen aangevallen, doch door een paar wel gerigte kanonschoten en 100 man van den Regent van Kendal, met verlies van tien dooden, weldra uiteen gejaagd.

Den 26 had de colonne naauwelijks het bivouac verlaten, of de vijand kwam wederom opzetten en vervolgde op nieuw de achterwacht. Tot op eene paal van Brinkelaan gekomen, werd de Luitenant der Artillerie, von Köwenstein, met een stuk geschut en dertig man infanterie in hinderlaag gesteld; en toen de muitelingen, onder het bereik van dit vuur genaderd waren, werden zij zoo wel begroet, dat zij in allerijl de vlugt namen, met achterlating van een dertigtal dooden, waarna de colonne ongehinderd haren marsch tot Lowano vervolgde.

PAYTAN of Paitan, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de noordkust, om de baai van Loblok, afhankelijk van den Sultan van Sooloo, de kust is vol laagten en vuil; men haalt er veel kamfer, kruidnagelen, kaneel enz.

PAYZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, ½ u. O. van Achlum, in den *Slachtendijk*.

PAZAAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PEAAM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Piaam.

PEAN, ook wel Peen gespeld, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van Grouw. Men telt er thans slechts 1 h. met 6 inw.

PECHAREENG, d. in *Oost-Indie*. Zie Petjarreng.

PECKEDAM, havez., prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 5 u. W. ten Z. van *Enschede*, gem. en 5 min. O. van *Diepenheim*.

Deze havez., welke eene oppervlakte beslaat van ongeveer 40 bund. wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf Schimmelpenninck.

PEDADOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust, in de Lampongsche distrikten. — Zij loopt met de Aboeng door de zelfde monding in de *Zee-van-Java* uit.

PEDANG (KARANG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Karang-Pedang.

PEDELAND, een der vier kwartieren van de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Peelland.

PEDESE of Pedeze, oude naam van het d. Peize, in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Peize.

PEDJAGAN-ASSEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, 201 palen O. van Batavia, 26 palen O. van Cheribon, 166 palen van Soerabaya.

PEDIEKE, baai in *Oost-Indië*; aan de kust van het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Sumanap*. — Er wonen aan deze baai vele scheepseigenaars, die hunne vaartuigen verhuren.

PEDIKENPOEL, voorm. adell. hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PADDENPOEL (HET HUIS TE).

PEDIR of PEJDIR, vorstendom in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra* op de Oostkust, van weinig beteekenis, bestaande alleen uit de stad van dien naam en eenige omliggende plaatsen. — De Vorst is een vassal van den Koning van Achin.

PEDIR of PEJDIR, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust, met eene haven, handel in betel, stofgoud, kamfer, was en benzoe.

Zij is de voornaamste marktplaats der betelnoten. In den omtrek zijn vele moerassen, met bamboes en ander riet gevuld, maar het binnenland heeft zeer vele vruchten, en is goed van water voorzien. Ook zijn er paarden, buffels, geiten, ossen en varkens, in de bosschen tijgers, rhinoscerossen, wilde varkens enz.

PEDIR, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het vorstendom Pedir.

PEDIR (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het vorstendom Pedir.

PEDONGAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Soekowatie*.

PEDRO, st. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*, resid. *Ternate*, aan de Noordwestkust.

PEDRO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

PEDRO (ST), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Westdivisie*, aan de kust van Hato.

PEDRO CACHOOR, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, Z. O. van den berg Ariekok. — Men heeft in 1824 aldaar goud gevonden.

PEDRO-EN-PAULO (ST), voorm. vesting der Portugezen in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*, tusschen Gamalama en Oranje.

PEEBOSCH, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. W. van *Grootegast*, ½ u. N. van *Doezum*, waartoe het behoort; met 23 h. en ruim 110 inw.

Men heeft er een niet hoog bosch van elsen en ander kaphout, dat hier op laag broek- en veenland groeit. Ten N. van dit bosch slingert de Zijlroe, eene togt of uitwateringskanaal, noordwaarts naar het trekdiep, in het welke deze togt zich door den Doezemer togt, ten westen bij de Dorpstertil, ontlast.

De landen onder dit gehucht strekken zich langs dezen togt westwaarts uit en liggen zeer laag, waardoor zij hier en daar met riet biezen en wilde wilg begroeid zijn.

PEEL (DE), weeke en moerassige streek lands in de prov. *Noord-Braband* en *Limburg*, waardoor men op de meeste plaatsen naauwe-

lijks gaan, veel minder rijden kan, dan alleen over de, daardoor aangelegde wegen. Echter kan men de Peel eerder onder de hooge veenen dan onder de moerassen rangschikken. Hare ligging is hoog, het geen genoegzaam blijkt uit de menigvuldige riviertjes en beeken die er hun oorsprong vinden en zich in alle rigtingen van de Peel verwijderen.

Dit moeras, dat op sommige plaatsen wel vier ellen diep is, neemt zijn begin bij het dorp *Zeeland* in het Land-van-Ravestein, en loopt, in den vorm van eenen halven cirkel, langs de grenzen der Meijerij van 's Hertogenbosch tot aan het dorp Budel, terwijl het zich voorts tot Hamont in het Limburgsche uitstrekt, zoodat het nagenoeg twaalf uren lang is, de breedte is verschillend en maakt, op de breedste plaatsen, omtrent drie uren uit.

Sommige denken, dat het woord *Peelland* en Peellanders van het Latijnsche *Petulans*, dat is, *dartel*, moet ontleend worden, omdat de oudste bewoners zeer dartel en brooddronken leefden, of niet gaarne gebukt wilden gaan onder het juk hunner overheerschers, maar het bij alle gelegenheden zochten af te werpen. Nog zijn er die hier weder een ander Latijnsch woord willen in aanmerking genomen hebben, namelijk *Pedum*, eene herdersstaf, en dan zou Peellanders of Pedelanders, (zoo schreef en sprak men oudtijds dit woord uit) een volk, hetwelk met stokken en knodsen gewapend ging, en die ter zijner verdediging gebruikte, te kennen geven. Anderen leiden, en onzes erachtens met meer grond, het woord Peel af van het Grieksche Πηλὸς, beteekenende slijk of van het Latijnsche Palus (het woord Palus komt buiten tegenspraak van het Grieksche Πηλὸς), een moeras; ook wel van het Hoogduitsche Pfuhl, waarvan het Hollandsche woord Poel, en eindelijk bij verbastering Peel ontstaan zou zijn.

De Peel scheidt de Meijerij van 's Hertogenbosch, waar zij het hoogst gedeelte uitmaakt van Opper-Gelderland, loopende de scheiding bijna te midden in de lengte er door; zij behoort ook voor het grootste gedeelte tot Opper-Gelderland (1). De Peel wordt door velen niet onwaarschijnvoor de bosschen en moerassen der oude Menapiërs gehouden.

Deze landstreek geeft turf, die op vele plaatsen zeer goed en in bijzondere streken zoo hard als steenkolen is; deze turf, die uit niets anders dan verrot hout bestaat, levert, even als de vele boomen, die er nog onverteerd, maar zeer verhard, in gevonden worden, het ontegenzeggelijkst bewijs op, dat hier eertijds bosschen gestaan hebben; terwijl deze streek denkelijk hare tegenwoordige gedaante gekregen heeft, ten gevolge van eene overstrooming, vergezeld van eenen geweldigen storm, die alles omver wierp, welk vermoeden te meer grond vindt in de omstandigheid, dat alle de boomen, die men er uitgraaft, met den top oostwaarts liggen.

In de Peel treft men verschillende soorten van turf aan, te weten: gele die zeer ligt is, bruine, zwarte van verschillende soort, namelijk zeer harde en zware, die zeer nabij steenkolen komt, zwarte die ligter is, zeer ligt breekt, maar zeer sterk brandt en eene zeer groote hitte geeft, ook zwarte, welks stukken (hij breekt door de behandeling) met zwavel als overkorst zijn en dus in vele opzigten eene zwavelkleur heeft. Deze wordt door het minste vuur, als hij droog is, ontstoken en geeft, gebrand wordende, eene zeer sterke hitte.

(1) Men zie over de verdeeling van de Peel gemaakt bij traktaat van 20 November 1716 het art. Peelland hier achter.

Deze drie soorten vindt men niet in het midden, maar meestal aan de zijden of kanten, van dit veen. Men graaft er den turf uit ronde kuilen of putten, tusschen welke altijd eenige stroken veenaarde blijven zitten, dit geeft, naar men wil, dit voordeel, dat in die putten flap (*conferva*) en andere planten groeijen, welke verrotten, en daardoor nieuwen turf geven, ofschoon niet zoo hard en zwaar als de oude. Als men alles voor den voet weggraaft en uitbaggert, beneemt men den planten alle gelegenheid om te groeijen, en men verandert alles in eenen waterpoel, wijl er geen nieuw veen kan geboren worden, gelijk men zulks ziet in Holland, te Someren, en op andere plaatsen, waar de turf gebaggerd wordt.

Zonder het nut van dit ongeregeld uitgraven te willen betwisten gelooft men echter dat dit meer aan achteloosheid en toeval dan doorzigt en voorzorg is toeteschrijven en moet het betreuren dat de Peel niet behandeld is, zoo als de hooge veenen in Drenthe en elders. Gekanaliseerd tot afvoer van turf en water had zij tonnen schats kunnen opleveren en een ondergrond overlaten, bekwaam om vele landbouwers bestaan te geven, op plaatsen, waar thans niets dan naakte woestheid gevonden wordt.

Men noemt deze turf in de Meijerij gewoonlijk klot of ook wel eens peelturf. Op die plaatsen, waar de gewone peelturf of klot gestoken wordt, kost zij nog geen 15 cents de ton. De Peel raakt wel eens in brand door de onvoorzigtigheid der genen, die hier turf steken; zulk een brand valt, als hij sterk is, moeijelijk te blusschen, en men dient dan breede en wijde slooten te graven om den voortgang te stuiten. In 1800 heeft de Peel bij Deurne sterk gebrand.

De inw. der naast daarbij gelegen dorpen, hebben van dezen peelturf eene goede kostwinning, staande het aan elk vrij, zooveel daarvan te steken als hij wil, zonder dat iets daarvoor betaald wordt, dewijl deze grond, ten aanzien der dorpen, gemeen is. Men wil, dat, ingeval die turf dieper uitgehaald, en, gelijk de Hollandsche turf, gebaggerd werd, zij aan dezen zoude kunnen evenaren.

In den Landvrede of het verbond tusschen de Heeren, Ridderen Knapen en steden der landen van Gelre en Cleve van den 25 Januarij 1359 werd de Peel mede begrepen (1).

PEELDORPEN (DE), naam, welken men in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* vooral in het kw. *Peelland,* veelal geeft aan de Noord-Brabandsche, in dat kwartier gelegene, dorpen: Gemert, Bakel, Deurne, Liessel, Asten, Ommel en Someren, als zijnde het digst aan het moeras de Peel gelegen.

PEELLAND, oudtijds naar men wil Pedeland, een der vier kwartieren van de voorm. *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband,* waarvan het het grootste en in rang ook het eerste is. Het grensde N. aan het kw. Maasland en het Land-van-Ravestein, O. aan het Land-van-Cuyk en Opper-Gelder, Z. aan het bisd. Luik, W. aan het kw. Kempenland.

De lengte van dit kwartier, van het uiteinde van Budel tot aan Liempde, is elf uren en de grootste breedte rekent men op acht uren gaans.

Peelland wordt door sommigen gehouden voor het Oude-Merapie; anderen willen, dat het behoord heeft onder Taxandria.

Om aan de langdurige geschillen over de grensscheiding tusschen de ingezetenen van Peelland en die van het Land-van-Kessel, sedert het

(1) Zie Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, D. II, bl. 117.

jaar 1713 den Koning van Pruissen onderhoorig, een einde te maken, werd er eindelijk in het jaar 1716 tusschen Commissarissen des Konings van Pruissen en die der Algemeene Staten te Venlo een verdrag gesloten, bij hetwelk de grenzen in de PEEL juist bepaald werden. Men besloot op gemeene kosten eenen grenspaal op te rigten tusschen Springelbeek en de Groote-Loef, die Vredepaal geheeten en waardoor Braband voortaan van Gelderland afgescheiden zou worden. Van den Vredepaal loopt de grensscheiding langs den paal van Langereizen tot aan dien, welke nabij de gewezene kapel op Grootenburg geplaatst is; van daar tot aan den paal op Vossenholen, vervolgens door de limietgracht, in 1716 gemaakt, langs den paal, geplaatst tusschen de Soemeer en de Bruine-Meeren, tot den zoogenaamden eindpaal bij Volkmeer, welke de uiterste grensscheibing maakt tusschen Braband en het voormalig Opper-Gelder. Van hier af loopt de scheidlinie voorbij den paal bij St. Willibrordsput, tusschen Meijel, op het Belgisch gebied, en Moosdijk, zijnde een uithoek van Deurne, voorbij de Peel-van-Asten, de Peel-van-Someren tot aan den paal bij den Ouden-Molen, van waar zij nederwaarts gaat, voorbij de oude kerkplaats van Heeze en Leende, tot aan het Runselven en het ven Hoort, langs de Buulder-peel tot aan Hamond op het Belgische gebied. De grachten, die PEELLAND van Opper-Gelderland scheiden, moesten, volgens het bovengenoemde verdrag, door de Schepenen der wederzijdsche aangrenzende plaatsen om de drie jaren geschouwd worden, ten einde zij behoorlijk worden onderhouden. De wederzijdsche opgezetenen mogen niet over de grensgrachten komen, om in elkanders landen turf te steken, hei te plaggen, schapen te weiden of bijënkorven te stellen, of eenige daad van eigendom of regtsgebied uit te oefenen, moetende de overtreders, volgens de wetten der plaatsen, alwaar de overtreding begaan is, eene boete betalen van ten minste tien kroonen (12 guld.). Ondertusschen heeft men deze wetten dikwerf overtreden en het is niet zelden gebeurd, dat de opgezetenen van sommige Peeldorpen zich gewapenderhand tegen inbreuken van dien aard hebben moeten verzetten.

Het bevatte, behalve het stadje Helmond en de vlekken St. Oedenrode en Geldrop, ook nog de dorpen Deurne, Vlierden, Asten, Liempde, Schijndel, Veghel, Aarle, Rixtel, Someren, Erp, Nunen, Gerwen, Mierlo, Bakel, Maarheze, Soerendonk, Heeze, Leende, Lieshout, Son, Breugel, Tongelre, Lierop, Budel, Stiphout, Beek, Opwetten, Nederwetten, Liessel, Ommel, Sterksel en Gastel; thans uitmakende de gem. Aarle-Rixtel, Asten, Bakel-en-Milheze, Beek-en-Donk, Budel, Deurne-en-Liessel, Erp, Gemert, Heeze, Helmond, Leende, Liempde, Lierop, Lieshout, Maarheze, Mierlo, Nunen-Gerwen-en-Nederwetten, St. Oedenrode, Schijndel, Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, Someren, Son-en-Breugel, Stiphout, Tongelre, Veghel en Vlierden, zoodat het het geheele kant. *Asten*, het grootste gedeelte van het kant. *Helmond*, de helft van het kant. *Veghel* een kleine gedeelten van die van *Boxtel* en *Eindhoven* innam. Het beslaat, volgens het kadaseene oppervlakte van 99,014 bund. 67 v. r. 26 v. ell. en daaronder 96,146 bund. 94 v. r. 58 v. ell. belastbaar land. Men telt er 9204 h., bewoond door 10,568 huisgez., uitmakende eene bevolking van 53,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, hoewel ook vele zich met het steken en baggeren van Peelturf bezig houden.

De gronden in dit kw. zijn zeer verschillend, treffende men er vruchtbare landerijen, maar ook vele dorre en onvruchtbare streken aan. De Aa, welke dit geheele kwartier doorstroomt en waarin zich vele kleine riviertjes uitstorten, is de voornaamste rivier, welke het bewatert.

De zoogenaamde Peel is, over het geheel genomen, zeer voordeelig, voor 25 à 26 Meijerijsche en andere Noord-Brabandsche dorpen, welke daaruit hunnen voornaamsten brand bekomen; zij zou nog voordeeliger, zoo wel voor den handel der meer binnenwaarts gelegene als voor de daar omstreeks liggende dorpen kunnen zijn, indien er behoorlijke vaarten of kanalen waren, waar langs de turf konde vervoerd worden. Sommigen zijn van gevoelen, dat de Peel meer nadeel dan voordeel aan de Meijerij te weeg brengt, omdat, zeggen zij, het steken van den turf den landbouwer te veel tijd rooft, dien hij met meer voordeel in zijne bouwerij konde besteden, en ten anderen, wijl de min kostbare verkrijging van peelklot of turf, den boer achteloos maakt in het planten of pooten van onderscheidene soorten van hout, om daarvan zijne brandstoffen te bekomen. Dan, hoezeer het niet kan worden tegengesproken, dat de Meijerij veel te weinig beplant is, is het echter niet minder waar, dat de peelturf een onmisbaar artikel onder de brandstoffen van zeer vele Meijerijsche opgezetenen uitmaakt.

Het wapen van het kwartier Peelland bestaat uit een veld van zilver met drie molenijzers van keel (rood).

PEELLAND (SLOT-VAN-), ook wel het Oude-Kasteel-te-Deurne en thans veelal het Kleine Kasteel-te-Deurne genoemd, voorm. blokhuis, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5¼ u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ¼ u. O. van *Deurne*, schuin tegenover het oude kast., aan de Vlier.

Het was tegen de invallen der Gelderschen gebouwd. Men wil echter, dat het tegenwoordige daar thans nog aanwezige gebouw, niet het eigenlijk blokhuis geweest zij, maar slechts de poort daarvan, en dat het blokhuis verder zuidwaarts zoude gestaan hebben in eene groote weide, waar nog de grondslagen zouden aanwezig zijn. Dit kasteel was leenroerig aan de Baronnen van Kranendonk. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 22 v. r. 50 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Theodoor Baron de Smeth van Deurne woonachtig te 's Gravenhage.

PEELO of Peel, oudtijds Pithelo, geh. in *Rolderdingspil*, arr., judic. en adm. kant., gem. en ¼ u. N. van *Assen*; met 6 h. en 40 inw.

Er zijn, die den naamsoorsprong van dit geh. meenen te kunnen vinden in *bidden* en *loo*, als zullende het zijn geweest eene plaats, waar gebeden en alzoo godsdienst uitgeoefend werd. Ook zijn er schrijvers, die vermelden, dat hier eene kapel, als aanhangsel van eene verwijderde parochiekerk zoude hebben gestaan. Zeker is het, dat deze plaats zeer oud is, immers bij eenen brief van het jaar 1040 werd de kerk van St.-Marten, te Utrecht, terwijl Bernoldus Bisschop was, door den Roomschen Koning Hendrik III begiftigd met uitgebreide landgoederen in Drenthe, onder anderen te Pithelo, welke bezeten waren door zekeren Ulffo en diens broeder, doch van welke zij vervallen verklaard waren, wegens oproerig gedrag.

Men wijst te Peelo als oudheid aan eene hoogte, niet groot, welke zigtbaar in vroegeren tijd door drie grachten is ingesloten geweest. Mogelijk hadden hier de ridders van Pithelo hun kasteel, en stond de vermelde kapel daarmede eertijds in verband.

PEEL-REYT (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat, bezuiden Someren in de Peel zijnen oorsprong nemende, eerst noordwestwaarts, vervolgens westwaarts stroomende, zich ¼ uur ten Noorden van het geh. Rul in de *Rul* ontlast.

PEELSEHUIS (DE), geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, ½ u. N. ten W. van *Boekel*.

PEELSTRAAT (DE), geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, 20 min. Z. Z. O. van *Boekel*.

PEEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie Pean.

PEERBOOM of Pereboom, vóorm. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*.

Het is, met vele zijner bewoners bij den watervloed van 22 Januarij 1440 door het water bedolven.

PEERBOOMS-POLDER, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Perenbooms-polder.

PEEST, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 1¾ u. N. W. van *Assen*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Norg*; met 13 h. en 80 inw. — In de nabijheid neemt een tak van het Roonder- en Peizer-diep zijnen aanvang.

PEGADEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PEGAT, TANDJONG-PEGAT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. Java.

PEGGE (BATOE-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*. Zie Batoe-Pegge.

PEHE, st. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sjauw*, aan de Oostkust. — Het is de verblijfsplaats van den Vorst van Sjauw.

PEIFFERSHOFF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2¾ u. W. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Steinfort*, gem. *Garnich*.

PEILI, naam, welken de Negers geven aan de suikerpl. Lunenburg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Lunenburg.

PEIN (DE), naam, welken men veelal geeft aan het d. Opeinde, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie Opeinde.

PEINS, oudtijds Peinseraga en Peynseragae, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 2½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. van *Harlingen*, 1 u. N. O. van Franeker.

Men telt er in de kerkbuurt, die niet groot is, 12 h. en ongeveer 80 inw., en met de b. Tamterp, 31 h. en 180 inw., die meest in den landbouw en in de veeteelt hun bestaan vinden. Peins bevat vele goede landerijen, maar ook een aanmerkelijk deel laag land.

De inw., die hier op 14 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Peins-en-Sweins*, die hier eene kerk heeft, zijnde een langwerpig vierkant gebouw. De predikstoel staat aan den zuidermuur en het orgel wordt aan het oosteinde gevonden. Vóór de Reformatie had Peins ook alleen eenen Pastoor, die honderd goudgulden (150 guld.) trok; ook was er nog eene prebende, die tachtig goudgulden (120 guld.) opbragt. De Proost van St. Janskerk te Utrecht genoot acht schilden (18 guld.). De parochiekerk behoorde onder den dekenstoel van Franeker. Na de Hervorming is *Sweins* met Peins gecombineerd, en toen werd hier om den tweeden Zondag tweemaal gepredikt. De bouwvallige kerk en het

oude orgel zijn voor weinige jaren aanmerkelijk hersteld, en in eenen zeer goeden staat gebragt.

De 14 R. K., welke er wonen, worden tot de stat. van *Franeker* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

Men had hier vroeger de state Doekema, Offinga en Kampema, welke bezitters tot het ambt van Grietman geregtigd waren. Doch ook lagen hier staten, die dit regt niet hadden,

PEINS-EN-SWEINS, kerk. gem., prov. *Friesland,* klass. van *Harlingen,* ring. van *Franeker.*

Men heeft hier twee kerken, als éene te Peins en éene Sweins, Men telt er 410 zielen, onder welke ruim 100 Ledematen.

De eerste, die, zoo veel men weet, hier het leeraarambt heeft waargenomen is geweest TARQUINUS MANTGUM of TARQUINUS WIJBRANDI, overleden den 5 September 1611, volgens nog aanwezige grafsteen. Hoe lang deze Leeraar hier gestaan heeft, en of hij de eerste geweest zij, kan men niet bepalen. In 1612 werd hij opgevolgd door HERO J. WIARDA, die in 1661 overleed. Onder de Leeraars, welke hier gestaan hebben, vindt men vermeld, HAEBLE POTTER, die in het jaar 1793 hier beroepen en in het jaar 1804 gedemitteerd werd. Hij overleed in het jaar 1824 als Hulp-prediker te Amsterdam nadat hij onderscheidene reisbeschrijvingen had in het licht gezonden.

PEINSERAGA, oude naam van het d. PEINS, prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* grict. *Franekeradeel.* Zie PEINS.

PEIRI, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. LUNENBURG en MARIENBURG. Zie LUNENBURG en MARIENBURG.

PEISELA, door de Nederlanders veelal GIJSELSBAAI genoemd, baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, aan de Oostkust, op *Hoewamohel*, zijnde het kleinste gedeelte van het *Ambonsche* eil. *Ceram.*

Deze baai, die van het Z. vrij diep inschiet, is van voren met een rifje bezet, alwaar zij naauwelijks anderhalve mijl breed is.

PEIZE, gem. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. *Assen;* palende N. aan de gem. Roderwolde, O. aan Eelde, Z. aan Vries, W. aan Roden.

Deze gem. bestaat uit het d. Peize, benevens de geh. Peizerhorst en Peizerwold. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2771 bund. 22 v. r. 94 v. ell., waaronder 2725 bund. 12 v. r. 99 v. ell. belastbaar land; telt 235 h., bewoond door 260 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1310 inw., die meest hun bestaan vinden door den landbouw. Ook wordt hier de zeer gezochte Drenthsche hop het meest verbouwd. Hoezeer PEIZE, om zijne vruchtbare teelaarde en boschrijkheid, uitmuntend voor de hopbouw geschikt kan genoemd worden, is dit artikel in de laatste vijf en twintig jaren echter zeer in verval geraakt. De oorzaak wordt door bevoegde beoordeelaars vooral daarin gezocht, dat ook het bier in Drenthe niet meer, gelijk eertijds, de algemeene volksdrank is. Nog op het einde der vorige eeuw werden in PEIZE nagenoeg vijftig bunders met hop bebouwd, terwijl dit thans slechts omtrent zeven bunders bedraagt. Men vindt onder deze gem. ook lage veenlanden, waarin een zekere zwarte, derrieachtige, smerige grond gevonden wordt, welke in den natuurlijken staat voor brandstof geschikt, echter, bij goede behandeling, zeer dienstig is voor graslanden en houtgewas. Men heeft er mede twee windkorenmolens, op eenen van welken ook gepeld wordt, benevens eene boekweitmalerij.

De inw., welke, op weinig na, allen Herv. zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WILLEM HEMMINGE, die, hier Roomsch Priester zijnde, tot de Hervorming overging en ten laatste in 1601 als Predikant toegelaten, in 1606 overleed.

De weinige R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Assen* gerekend. — De enkele Isr., welke er woont, behoort tot de ringkerk van *Assen*.

Men heeft in deze gem. eene hoofdschool, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Het d. PEIZE, PEISE, of PEYSE, ligt 4 u. N. ten W. van Assen, 2 u. Z. Z. W. van Groningen, bij het Peizer-diep, dat hier, immers bij hoog water, bevaarbaar is en het dorp met de wateren en de weekmarkt van Groningen gemeenschap doet hebben. Het is vooral in den zomer een aangenaam dorp, in welks kom men 1170 inw. telt. Oudtijds heette het PEDEZE en bij verkorting PEDZE, onder welken naam het in de geschiedenis van Groningen vermaard is. In vele oude stukken van de twaalfde eeuw komt het voor onder den naam van PEDEZE, PEDZE, PEZIE, PEISGE, PESGE, PEDGE. Men vindt in de geschiedenis melding van twee broeders VAN PEISGE, namelijk MENSO en RUDOLF, die kinderen geweest zijn van LAMBERT, broeder van HERBERTUS, den zes en twintigste Bisschop van Utrecht.

De kerk is een eenvoudig, langwerpig vierkant gebouw, met eenen daarvóór staanden, kleinen, spitsen toren, doch zonder orgel. Zij is in het jaar 1824 vernieuwd en vergroot en ligt zeer schilderachtig in hooge eiken verscholen.

Men had hier eene oude havez., het Huis-te-Peize geheeten.

PEIZE is de geboortepl. van ARNOLDUS LANTH VAN PEIZE, den twee en dertigsten Abt van Aduard, aan wien in 1561 deze waardigheid werd opgedragen en die den 5 Junij 1576 overleed.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een hoppebel.

PEIZE (HET HUIS-TE-), HET HUIS-TE-PEIZE, of HET HUIS-TE-PEYZE, oudtijds HET SLOT-VAN-PEDEZE genoemd, havez. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4 u. N. W. van *Assen*, gem. en midden in het d. *Peize*.

Het was vroeger een sterk kasteel, wiens bezitters, de Ridders van PEDEZE, in den tweespalt tusschen de Groningsche geslachten der GROENENBERGEN en GELKINGEN, de zijde der eerste hielden, waarom het slot, ofschoon in het jaar 1228 nog aanmerkelijk door die van Utrecht versterkt zijnde, in het jaar 1251, door de GELKINGEN werd overweldigd en afgebroken, terwijl zij zelfs ADOLF, Ridder VAN PEDEZE, gevankelijk wegvoerden. Dit slot, daarna weder opgebouwd zijnde, werd in het laatst der vorige eeuw bezeten door den Heer JUSTUS BARTHOLD Baron DE KONINCK, Heer *van Peize en Mensinga*, overleden in 1771. Later is die havez. afgebroken en de bij behoorende landerijen bij stukken aan verschillende personen verkocht.

PEIZERDIEP (HET), water in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, dat in eene noord-noordoostelijke rigting, hooger uit Drenthe afkomende, langs Peize naar het *Aduarderdiep* loopt en dan door het *Aduarderzijl* in het *Reitdiep* en zoo naar zee. Het loopt door de vaart van Groningen naar Stroobos en veroorzaakt aldaar des winters overstroomingen. Ter plaatse waar het het Eelder-diep opneemt, ontvangt het den naam van KONINGS-DIEP.

PEIZERHORST, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4 u. N. ten W. van *Assen*, gem. en ½ u. O. van *Peize;* met 7 h. en 50 inw.

PEIZERMADE, lage gronden in de gem. *Peize*, in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, waar men ook baggelderijen aantreft.

PEIZERWOLD, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4½ u. N. ten W. van *Assen*, gem. en ½ u. ten N. van *Peize;* met 10 h. en ruim 80 inw.

PEKAE (DE) of WAY-PEKAE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche Borneo* aan de *Oostkust*, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitstort.

PEKALONGANG, PEKALONGAN, PAKKALONGANG of PAKALONGAN, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java;* palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan de resid. Samarang, waarvan het door de Koctoe gescheiden wordt, Z. O. aan Baglen, Z. aan het gebergte van Banjoemas, W. aan de Oeloe-Djamie, die het van de resid. Tagal scheidt.

Deze resid. wordt verdeeld in de twee regents. Pekalongang en Batang, en deze weder ieder in zes distrikten.

Het is een onregelmatig vierkant vlak, dat aan de Noordkust, oostwaarts smal eindigt; hare vlakke inhoud bedraagt 29 kwadraat mijlen. Zij strekt zich van 6° 52′ tot 7° 18′ N. B. en van 127° 7′ tot 127° 48′ O. L. uit. De luchtgesteldheid is in deze resid. zeer zuiver en gezond, uitgenomen slechts in eenige, nabij de zee gelegene, moerassige streken, welker uitwasemingen voor de gezondheid zeer nadeelig zijn. In de vlakten van PEKALONGANG is de warmte nagenoeg overal gelijk, en staat de thermometer van FAHRENHEIT, in de open lucht, des middags op 83° tot 84° en is des morgens en 's avonds op 74° tot 76° gedaald.

Daar deze streken niet overal even rijkelijk van water voorzien zijn, heerscht natuurlijk, ook niet overal de zelfde vruchtbaarheid. Het hooge land van Batang en vele zuidelijke bergstreken liggen grootendeels woest, terwijl de vetste gronden er echter tot koffijteelt gebezigd worden. De rijstlanden in het lagere gedeelte van PEKALONGANG worden enkel door het zwellen der bergstroomen in den regentijd bevochtigd, zoodat de padie aldaar niet het geheele jaar door kan worden geplant. De voornaamste bosschen worden in de districten Wonosobo en Bandar, alsmede in het reg. Batang aangetroffen. De voornaamste zijn: Groedo, Tanaloon, Heger, Ageng, Lolong en Padata, welke soeren-, poeloe-, sempoe- en waroehout opleveren. Voorts de bosschen Oedjoong-Negoro, Winong, Boekoor, Banjoe-Poetie Patjelongan, Soeba, Segon en Tragong, welke djatiehout geven. De bosschen Sedjatie en Kandeman, zijn rijk in waroe-, ringas- en soerenhout.

Het gebied van PEKALONGANG, onderscheidt zich door geen hoog gebergte. De Goenong-Prahoe, is slechts voor een gedeelte in deze residentie gelegen. Onder de lagere bergtoppen, in het zuidelijke gedeelte van het gewest, munten de Rogo-Jambangan en de Groedo, uit. Deze bergen zijn echter niet zeer hoog en daarover loopen voetpaden, waardoor de gemeenschap met Banjoemaas onderhouden wordt. Voorts heeft men er nog de Soendoro en het gebergte Djing. In dit gebergte ontmoet men grootere en kleinere kommen of meertjes, ook heete bronnen, waarvan het water meer of minder met zwavel bezwangerd en ten deele witachtig van kleur is. Ook bestaat op enkele plaatsen, de bodem uit heeten zwavelmodder, slechts met eene dunne korst bedekt.

De kust langs deze geheele residentie is veilig en de vaart er langs voor de zeelieden met weinig of geen gevaar verbonden. Slechts op de hoogte van de dessa Laboeän, op den veertigsten paal van Samarang, in het Batangsche, loopt een koraalrif van den wal tot omtrent twee mijlen in zee, dat echter buiten het vaarwater ligt en zoo algemeen bij de zeevarenden bekend is, dat schier geen voorbeeld van eenig daardoor veroorzaakt ongeluk is op te geven.

In het jaar 1832 vonden ruim een duizendtal huisgezinnen hun bestaan in den kusthandel, en hielden meer dan drie duizend zich met de visscherij bezig, waartoe de praauwen en schuiten, voor het grootste gedeelte op Rembang, Grissé en andere plaatsen langs de Javaansche kust getimmerd worden. Voor de groote scheepvaart waren hier op 1 Januarij 1845 twee fregatschepen, een barkschip, eene brik en vier schoeners thuis.

Tot de artikelen van binnenlandschen handel in deze residentie behooren hoofdzakelijk lijnwaden, ijzer, gambir, tabak, rijst, padie, Javasche suiker en kaneel, trasie (toespijs, uit drooge garnalen vervaardigd), lampölie, katjang, gedroogde visch, stroozakken, kalk, aardappelen, roode uijen en klappers; terwijl padie, koffij, suiker, indigo, katjangboonen, djagong, tabak, katjang voor olie, kappas (katoen), klappers en gemoetie tot de voornaamste voortbrengselen van den eigen grond behooren. Bij de jongste telling vond men in PEKALONGANG 11,011 jonken sawavelden, 455 jonken tegalvelden, 1,795,655 vruchtdragende en 564,700 jonge koffijboomen en 17,560 moerbeziënboomen.

Tot het fabrijkwezen behooren eenige belangrijke indigofabrijken en onderscheidene suikermolens; doch onder de inboorlingen treft men bekwame goud-, zilver- en ijzersmeden, koperslagers, schoen- en zadelmakers, pottenbakkers, bamboeswerkers, timmerlieden, metselaars en kuipers aan.

Het woud van Welerie, waardoor de postweg naar Samarang loopt, strekt tot schuilplaats aan den koningstijger en den gekuifden zwarten slingeraap. Beide diersoorten zijn in dit en de naburige bosschen veelvuldig; ook vindt men er in menigte de kalang of groote vleermuis, die drie, vier of meerdere voeten vlugt heeft, en naar welke de residentie den naam van PEKALONGANG heeft gekregen.

De bevolking bedroeg in het jaar 1832 234,974 zielen, waaronder 61,139 mannen, ruim 70,000 vrouwen; en 53,768 jongens en 50,063 meisjes beneden de twaalf jaren. Ten aanzien van den volksaard bevinden zich hier onder 280 Europeanen of hunne afstammelingen, 232,361 Javanen, 1893 Chinezen, 317 Arabieren en Maleijers en 114 slaven. De bewoners van dit gewest onderscheiden zich over het geheel door hunnen zachtzinnigen en goedhartigen aard en zijn bijzonder naarstig en werkzaam.

De rivieren in deze residentie zijn niet ver landwaarts op bevaarbaar, ten gevolge van de nabij-gelegenheid der bergen, alwaar men slechts bergstroomen aantreft, die over ondiepe en klipachtige beddingen heenbruischen en voor geene vaartuigen toegankelijk zijn. De voornaamste zijn: de Kalie-Koeto, de Kalie-Orang, de Kalie-Roban, de Kalie-Batang, de Kalie-Pekalongang, de Kalie-Pabean, de Kalie-Oelo-Djamie, de Kalie-Paingan en de Oedjong-Goenong. — Men heeft er de meren Mindjir en Talagar-Warna.

De drie havens dezer residentie, zijnde die van Batang, Pekalongang en Pabean, zijn slechts geschikt voor kleine vaartuigen,

daar de sterke aanspoeling van zand voor de monden der rivieren, waardoor zij gevormd worden, haar in den oostmoesson voor groote schepen gesloten houden. Langs het geheele zeestrand en op andere moerassige en lage plaatsen groeit eene zekere waterplant, de nipa genaamd, waarmede de inlanders hunne woningen dekken en die soms uitgestrekte bosschen vormt, welke door een goed onderhoud veel verbeterd kunnen worden. De voornaamste nipabosschen zijn in het distrikt PEKALONGANG die van Pandjang en Kenting; in het distrikt Wiradesso die van Boijomattie en Bebel, en eindelijk die van Moära-lawas, Sampang-tiga en Depok in het distrikt Batang.

De groote postweg, welke deze residentie doorsnijdt, loopt van de westelijke grensscheiding Oloe-Djamie oostwaarts door Wiradesso, Pekalongang en Batang, alwaar hij eene zuidelijke rigting aanneemt, tot het distrikt Soeba, loopende vervolgens oostelijk door een gedeelte van het distrikt Dalie-Salak, Soeda-Keboemen tot aan de Kalie-Koeto, zijnde de grensscheiding tusschen PEKALONGANG en Samarang. Door de vlakte van PEKALONGANG loopt deze weg gelijk en effen voort; doch bij Batang voert hij den reiziger over steile en moeijelijke hoogten.

Op onderscheidene plaatsen in de resid. PEKALONGANG zijn overblijfselen van Hindoesche tempels en heilige graven, zelfs vindt men in het dal, even als in het omringende gebergte, Djing genoemd, sporen van het vroegere bestaan eener stad. Zoo is er eene groep van vijf, eene van vier en nog eene van drie tempels of bedehuizen. Zij zijn klein, sommige met, andere zonder bouwsieraden. Onder de beelden en het half verheven beeldwerk herkent men Boedha, Sieva en vooral Genesa. De groep Gedong-Bimo, bevat tempels van welke de beide zijdetempels, slechts 12 voet hoog zijn; de middelste tempel, welke 25 voet hoog is, bestaat uit vijf verdiepingen, al kleiner en kleiner, zoodat de bovenste eene spits vormt. Deze tempels zijn meest alle van lavasteen opgetrokken, en de steenen, zuiver waterpas gehouwen, zonder cement of iets dergelijks op elkander geplaatst. Het dal is moerassig en onderscheidene tempels staan in het water.

PEKALONGANG, PEKALONGAN, PAKKALONGANG of PAKALONGAN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

Het wordt verdeeld in zes distrikten, als: Pekalongang, Pakadjangan, Wonosobo, Wiera-dessa, Seragie en Bandar.

PEKALONGANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Pekalongang*.

PEKALONGANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., reg. en distr. *Pekalongang*, aan de Zee-van-Java en den mond der Kalie-Pekalongang.

Het is een klein maar fraai stadje, met eene opene reede. De aanzienlijke breedte der rivier, welke midden door de stad stroomt, de groote steenen nette huizen, aan beide zijden der rivier, en de fraaije bruggen die er over liggen, geven aan het geheel iets aangenaams, dat door het gezigt van eene arbeidzame, rustige en welvarende bevolking aanmerkelijk verhoogd wordt. Aan de eene zijde der rivier ligt het residentiehuis, aan de tegenoverliggende het fort. Er is levendige handel met Batavia; de levensmiddelen zijn goedkoop en de lucht is gezond. De inw., meest Japanezen en Chinezen, die uit den handel bestaan, zijn uitermate gastvrij.

PEKALONGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KALIE-PEKALONGANG (DE).

PEKELA (DE), eene nu uit twee dorpen bestaande veenkolonie, gedeeltelijk in *Westerwolde*, gedeeltelijk in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten.*

Deze voorheen bloeijende veenkolonie, alwaar zich, om de sterke scheepvaart op Holland, Rusland, de havens aan de Oostzee, Engeland, Oost-Friesland, Bremen, Hamburg en de kleine Oost, vroeger vele kooplieden en anderen hebben neergezet, is haren oorsprong verschuldigd aan eenige Hollandsche Friezen, zoo als Mattheijs J. Tjabbens, Jan Govert van Gorcum, Hero Wytzes en Hanne Janssen, die ten jare 1599 van de eigenërfden van Winschoten honderd en één lotten ruw veen kochten. Zij begonnen met het verdiepen der Pekel-Aa en het aansteken der veenen, dan of het gevolg niet beantwoordde aan de verwachting, dan of andere redenen daartoe bewogen hebben, ten minste de grootste deelgenoot Feiko Clocq verkocht zijn aandeel, ten jare 1635, aan de stad Groningen, en werd daarop, in plaats van eigenaar, huurder van zijn vorig veen. De stadsregering kocht wijders, naarmate zich de gelegenheid opdeed, de andere lotten veens, welke zich nog in handen van bijzondere personen bevonden, en, nadat de huurjaren van Clocq verschenen waren, voerde zij de zelfde wijze van verhuren in, met welke zij in Sappemeer begonnen was, namelijk om de veenplaatsen stukswijze te verhuren en wel onder den last van op ieder een huis te moeten zetten. De stad ontvangt daardoor van ieder huis en plaats in de Pekela eene zekere huur en van het veen den vierden turf. Echter zijn er ook enkele vrije gronden. Door de beraamde schikking vermeerderden de inwoners in korten tijd dermate, dat de schuur of het huis, waarin sedert het jaar 1639 door eenen Leeraar de dienst was waargenomen, spoedig te klein was, terwijl dit gebouw bovendien in het jaar 1674 afbrandde, zoodat er een nieuw kerkgebouw gesticht moest worden, hetwelk, uit gebrek aan de noodige fondsen, eerst in 1686 voltooid werd. Door de toenemende bevolking en de uitbreiding der kolonie werd ook deze kerk weder te klein. Men moest in 1704 eene tweede kerk bouwen en de kolonie tevens in twee deelen scheiden, het eene werd de Oude- of Beneden-Pekela, het andere de Nieuwe- of Boven-Pekela geheeten, welke thans ieder eene afzonderlijke burgerlijke gem. uitmaken. De Aa of scheiding, tusschen het Oldambt en Westerwolde, slingert zich in de lengte door de Nieuwe- en Oude-Pekela heen, doch, vermits de meeste huizen aan de Oldambtsterzijde liggen in de Nieuwe-Pekela, wordt dat dorp tot het Oldambt gerekend, en, om de zelfde reden, de Oude-Pekela tot Westerwolde, op welks grond de meeste huizen van dat dorp staan.

Deze veenkolonie was voorheen, zoo als voren reeds gezegd is, zeer bloeijende, maar wordt tegenwoordig gedrukt door haren veranderden waterstaat en de misschien daardoor thans niet genoegzame diepte van het kanaal, waardoor de landerijen des winters door overstrooming veel te lijden hebben, en de scheepsbouw en scheepvaart des zomers soms door gebrek aan water belemmerd worden; ook wordt door den nog voortdurende slechten weg tusschen deze kolonie en Winschoten, de communicatie met de hoofdplaats van het arrondissement en het kanton, gedurende het geheele winter halfjaar, met rijtuig bijna geheel gestremd, tot zeer groote hindernis van deze veenkolonie en geheel Westerwolde.

De geheele Pekela beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5012 bund. 8 v. r. 48 v. ell., waaronder 4991 bund. 14 v. r. 68 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1173 h., bewoond door 1568 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7800 inw., die meest hun bestaan vinden in de scheepvaart, veengraverij, landbouw, trafij-

ken en handwerken. Men heeft er 1 fabrijk van moutwijn uit aardappelen, 2 tabakskerverijen, 2 garentwijnderijen, 2 touwslagerijen, 3 zeilmakerijen, 1 houtzaag-, 1 olie-, 2 koorn- en koorn-pelmolens, 13 scheepstimmerwerven, die jaarlijks onderscheidene schepen, waaronder van 100 tot 200 lasten afleveren; op 1 Januarij 1845, behoorden hier 90 kof-, smak- en tjalk-schepen thuis, welke meest allen op genoemde werven gebouwd zijn. Ook is er in het jaar 1823 een Zeemans Collegie opgerigt, hetwelk 90 leden telt en tot signaalvlag heeft een witte standaard, met een zwart nommer ter grootte van vier voeten. Er bestaat mede eene zeer groote assurantie-vereeniging, het Pekeler-Compact genaamd. Vele schepen varen jaarlijks door het benedenste verlaat, alsmede door de Ommelanderwijk naar Veendam. De bodem bestaat hier grootendeels uit toebereiden ondergrond. Achter deze toegemaakte landen liggen nog ontoegemaakte dallen en hoog veen. Op ¼ uur afstands van de kerk van de Oude-Pekela loopt, van de oostelijke grenzen, door de veenen heen, eene zandige hoogte tot aan het einde der veenkolonie, welke hoogte op sommige plaatsen wel 5 ellen boven het maaiveld uitsteekt.

De Herv., die hier ruim 6000 in getal zijn, onder welke 1500 Ledematen, maakten hier vroeger eene gem. uit, welke tot eersten Leeraar had Johannes Wirichius, die in 1640 herwaarts beroepen werd en in 1666 overleed, na sedert 1663 emeritus te zijn geweest. Onder de herderlijke bediening van Wigerus Rustinga, die hier sedert 1692 beroepen was, werd in het jaar 1704, deze gem., zoo als wij reeds boven gezien hebben in tweeën gescheiden, als wanneer Rustinga te Oude-Pekela bleef, alwaar hij in 1721 overleed. — Ook telt men er 250 Christelijke Afgescheidenen, die in de Nieuw-Pekela eene kerk hebben.

De Evang. Luth., van welke men er 400 telt, onder welke 160 Ledematen, behoorden aanvankelijk tot de gem. in het *Westerwoldsche*, vergaderende te *Winschoterzijl*, tot in het jaar 1752, toen zij vrijheid verzochten, om eene eigene gemeente te mogen vormen, waartoe zij in 1753 vergunning bekwamen, hoewel de gemeente zich eerst in 1758 vestigde. Deze gem., welke tot den ring van *Groningen* behoort, telde bij de stichting der kerk 110 Ledematen. Zij had tot eersten Predikant Wilhelm Gottlieb Jutting, die er als Proponent beroepen werd en er tot in 1767 gestaan heeft, toen hij naar Leeuwarden vertrok. Deze gemeente ontvangt de nominatie van het consistorie van Amsterdam. De kerk staat in de Nieuwe-Pekela.

De R. K., die er 840 in getal zijn, maken, met eenige andere uit nabarige gem., eene statie uit, welke in 1795 is opgerigt, 1800 zielen, en onder deze 820 Communikanten, telt, door eenen Pastoor bediend wordt en waarvan de kerk in de Oude-Pekela staat.

De Isr., van welke men er ongeveer 310 telt, maken eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Groningen* behoort en waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen. De synagoge staat in de Oude-Pekela.

Men heeft in de Pekela twee hoofdscholen en twee bijscholen, in welke ruim 1000 scholieren dagelijks onderwijs ontvangen. — Ook zijn er twee Departementen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

In deze veenkolonie is geboren de Schilder en Teekenaar G. J. Geuzendam, die in het begin dezer eeuw geleefd heeft.

PEKELA (DE NIEUWE- of BOVEN-), gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, kw. en arr. *Winschoten*, (2 k. d., 13 m. k, 6 s. d.); palende N. aan de Meeden, O. aan Oude-Pekela, Z. O. aan Onstwedde;

Z. W. aan de Drenthsche gem. Borger, W. aan de gem. Wildervank en Veendam.

Deze gem. bestaat uit het d. de Nieuwe-Pekela en het gedeelte van het Nieuwe-Stadskanaal, tusschen de Jagtveen- en Barkela-sloot gelegen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3107 bund. 30 v. r. 59 v. ell., waaronder 3095 bund. 82 v. r. 60 v. ell. belastbaar land; telt 610 h., bewoond door 725 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4200 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, veengraverij en scheepvaart. Voorts heeft men er twee scheepstimmerwerven, twee kalkbranderijen, eene branderij van moutwijn en eenen wind-korenmolen.

De Herv., van welke men er 3310 telt, onder welke 680 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Winschoten* behoort. De eerste, die, na de afscheiding van de Oude-Pekela, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Aylco Meinders, die in 1704 herwaarts beroepen werd, en het volgende jaar naar Farmsum vertrok. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de, door zijne godgeleerde werken, bekende Wilhelmus Themmen, die mede de Nederduitsche lier handteerde en aldaar van 1726 tot 1729 gestaan heeft. Het beroep is eene collatie van de plaatselijke Regering van de Nieuwe-Pekela.

Bij Koninklijk besluit van 10 December 1843 is alhier het bestaan vergund van eene Christelijk Afgescheidene gemeente, welke 250 zielen telt en eene kerk heeft, waarin de dienst door eenen eigen Predikant verrigt wordt.

De Evang. Luth., welke er 200 in getal zijn, behooren tot de gem. de *Pekela*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. — De R. K., van welke men er 390 aantreft, worden tot de stat. van *Pekela* gerekend.— De 60 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Pekela*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in het d. de Nieuwe-Pekela, zijnde de eene eene hoofdschool en de andere eene bijschool, alsmede eene halve school, mandeelig met de Oude-Pekela. Deze scholen worden gezamenlijk gemiddeld door een getal van 650 leerlingen bezocht.

Het d. Nieuwe-Pekela of Boven-Pekela ligt 2 u. Z. Z. W. van Winschoten, 1¼ u. O. van Wildervank, 1 u. Z. W. van de Oude-Pekel-Aa. Men telt er in de kom van het d. 2500 inw.

De Herv. kerk, aan de noordwestzijde van de Aa, of liever van het gegraven kanaal ter verlenging van de Aa, welke in 1704 gesticht was, heeft, door het toenemend getal der bevolking, in 1767 en 1827, moeten vergroot worden. Het is een kruisgebouw, met eenen daarvan afgescheiden toren, doch zonder orgel.

De kerk der Afgescheidenen is een klein gebouw, zonder orgel.

De Evang. Luth. kerk is in 1760 gesticht, zijnde den 22 Junij van dat jaar daaraan de eerste steen gelegd, waarop zij den 28 November van dat zelfde jaar plegtig werd ingewijd. Deze kerk, welke geen toren heeft, is in 1838 inwendig veel verfraaid en van een welluidend orgel voorzien.

De hoofdschool, die in den nacht tusschen den 1 en 2 Februarij 1837, eene prooi der vlammen geworden was, terwijl de daaraan belende onderwijzerswoning mede zeer beschadigd werd, is, even als deze, in het volgende jaar herbouwd.

Men heeft ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

PEKELA (DE OUDE- of BENEDEN-), gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Winschoten, O. aan de gem. Wedde, Z. aan Onstwedde, W. aan de Nieuwe-Pekela, N. W. aan Scheemda.

Deze gem. bevat het d. Oude-Pekela en eenige verstrooid liggende h.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1904 bund. 77 v. r. 89 v. ell., waaronder 1895 bund. 32 v. r. 8 v. ell. belastbaar land; telt 563 h., bewoond door 843 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3600 inw., die meest hun bestaan vinden in scheepvaart, veengraverij, landbouw, trafijken en handwerken.

De Herv., die er ruim 2700 in getal zijn, onder welke 830 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Winschoten* behoort. Men zie omtrent den alhier eerst gestaan hebbenden Predikant het art. Pekela. Onder de Predikanten van dit dorp verdient melding Marcus Jan Adriani, die Lid der commissie tot de bijeenbrenging van Evangelische gezangen is geweest, en alle overige leden overleefd heeft. Hij stond hier van 1809 tot aan zijnen dood den 5 December 1845. Vroeger was het beroep eene Collatie van de stedelijke Regering van Groningen, maar is, in 1844, bij overeenkomst, aan de Herv. gemeente zelve overgedragen, met kerk, toren, pastorij en land, hetgeen alles tot aan dien tijd toe stads eigendom was. Men heeft daarop in 1846 eene geheel nieuwe predikantswoning gebouwd.

De Evang. Luth., die er 200 zijn, behooren tot de gem. *Pekela*. — De R. K., van welke er 450 gevonden worden, worden tot de stat. van *Pekela* gerekend, welke in deze burgelijke gem. eene kerk heeft. — De Isr., van welke men er 250 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Pekela*, welke in deze burg. gemeente staat.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als eene hoofdschool in het d. Oude-Pekela en eene bijschool bij het middelste Verlaat, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht worden.

Het d. Oude-Pekela of Beneden-Pekela, ligt 1¼ u. Z. ten W. van Winschoten, 1½ u. O. van Veendam. Men telt er in de kom van het d. 275 h. en ruim 2700 inw.

De kerk, welke, zoo als wij op het art. Pekela gezien hebben, in 1638, ten zuidoosten van de Aa gesticht was, is, omdat zij het steeds aangroeijend getal kerkgangers op verre na niet meer bevatten kon, in 1783 aanmerkelijk vergroot. Andermaal, door het toenemen der bevolking, te klein geworden zijnde, is zij in het jaar 1844 meer doelmatig ingerigt, door er eene tweede galerij in te plaatsen, waardoor men omstreeks 100 zitplaatsen meer bekomen heeft. Zij heeft een toren, doch is van geen orgel voorzien. De torenklok, die bij het graven der Leekstervaart gevonden werd, is van 1486. Zij woog toen 275 oude ponden, is later verzwaard tot op 285, en sedert 1841 tot 400 oude ponden, als wanneer zij tevens lager is gehangen. De laatste omgieting heeft de stad Groningen alleen op hare kosten laten doen.

Toen de kerk in het jaar 1783 vergroot werd, maakte de beroemde dichter Mr. Lucas Trip, Burgemeester der stad Groningen, de navolgende regels, welke op de kerkmuur gelezen worden:

Stads dochter, Pekel-A, door 's Hemels vasten zegen
Der vadren hoop ontgroeid, vier 't eeuwfeest van uw kerk:
Gods wenk vergroot uw vak, de Stad vereert U 't werk,
Kus Moederlief de hand, waaruit Gij 't hebt verkregen;
En offer Gode 't hart, tot cijns van 't heiligdom.
Uw volkrijk nakroost zie naar grooter tempel om!

De woorden *kus moederlief de hand* ziet op het wapen van dit dorp, zijnde eene moeder met haar kind aan de hand. Dit wapen werd aan de *Beneden-Pekela* gegeven door de Stadsregering, toen de Predikant, op verzoek der ingezetenen, *het regt van Zegelen* van haar verkreeg; een regt, waardoor de Predikanten in het Oldambt en Westerwolde dat gedeelte van het Notariswerk uitoefenden, dat bestaat in het innemen van testamenten, huwelijkscontracten, koop- en huur-contracten, en alle andere acten of overeenkomsten die eene ambtelijke gedaante vereischten.

De R. K. kerk, aan den H. WILLIBRORD toegewijd, is in het jaar 1783 gesticht; het is een net gebouw, dat in het jaar 1845 aanmerkelijk is verbeterd, met eenen op het dak gevestigde toren en van een orgel voorzien.

De synagoge, die in het jaar 1791 gebouwd is, is een klein, doch net gebouw, zonder toren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 400 leerlingen bezocht.

De jaar-, paarden- en beestenmarkten hebben plaats den derden Donderdag in April; den vierden Donderdag in Julij en den vierden Donderdag in October.

De waardige Schoolopziener HENDRIK WESTER heeft in de OUDE-PEKELA gewoond, en is aldaar gestorven. Men heeft op den 29 Mei 1821 in de kerk, tegenover den predikstoel, een eenvoudig maar tevens fraai gedenkteeken ter zijner eer gezet, alsmede een op het kerkhof, onder hetwelk zijn gebeente rust.

Voorheen heeft OUDE-PEKELA tot den regtstoel van Bellingewolde behoord. — Er loopt een kanaal door dit dorp naar de Statenzijl.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat in Februarij 1805 opgerigt is, en omstreeks 30 Leden telt.

PEKEL-AA (DE) of PEKELDER-AA, riv. in de prov. *Groningen*. Zie AA (PEKEL-).

PEKELBURG, voorm. burg in *Westerwolde*, prov. *Groningen*.

Toen, in 1478, de twist tusschen de stad Groningen en HAJO VAN WESTERWOLDE de beide partijen de wapenen deed opvatten, wierpen de Groningers HAJO's slot te Wedde omver, en verstonden zich met den Bisschop van Munster, als toenmaligen Leenheer van Westerwolde. Ook zette de stad Groningen eene veste en slot, met grachten en sterke bolwerken, bij de Pekel-Aa, geheeten DE PEKELBURG, en plaatste daar eenen kastelein op, die het Oldambt aan de eene zijde des Dollards en Westerwolde beregten zou. De Hoogleeraar DE RHOER (1), die zich in deze streken des zomers veel ophield, schrijft, dat noch BENINGA noch EMMIUS eenig ander berigt van dit slot geven, dan dat het niet ver van Winschoten bij het gemelde riviertje gestaan heeft, en zelfs nog ten jare 1499. » Veel moeite (zegt de schrijver) heb ik mij gegeven, om » de nette plaats te vinden, alwaar dit slot geweest is, want geen » geheugen of erfgerugt is er bij de ingezetenen van over. Mij is waar- » schijnlijkst geworden, dat het gebouwd is omtrent ten halven wege, » wanneer men uit de Beneden-Pekel naar de Brugge-Schans, of, zoo » als men nu zegt, Hoogerbrugge wandelt, op een kamp, die voor- » heen Steenhuiskamp, nu Steenkamp genoemd wordt. De naam zelfs » en andere omstandigheden leiden ons daarheen, de ligging is juist » aan 't uiterste tusschen 't Oldambt en Blyham. Het stroompje maakt

(1) Zie de *Werken van: Pro excolendo jure patrio*, IV, stuk II, bl. 236.

» hier een soort van half eiland, zoo als men nog zien kan, en zulke
» plaatsen was men gewoon, als er gelegenheid toe was, tot dergelijke
» gebouwen te kiezen."

PEKELINGEN, een der wateren waardoor vroeger het eiland *Walcheren*, prov. *Friesland*, in vier deelen gescheiden werd.

Het liep uit in de *Maput*, waarschijnlijk wel is een gedeelte der *Domburgsche-Watering* een overblijfsel van de Pekelingen.

PEKET, kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der kleine *Sunda-eilanden*, aan de Noordkust.

PEKING, landg. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. en 5 min. Z. van *Baarn*.

Dit landgoed, waarvan het huis geheel in den Chineschen trant gebouwd is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 3 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Z. M. den Koning der Nederlanden.

PEKKEDAM, voorm. adell. h. in het kw. *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Peckedam.

PEKOENTJEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*.

PEKOENTJEN, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*, distr. *Pekoentjen*.

Dit dorp is in Mei 1827, wegens trouweloosheid en aanhoudende zamenspanningen met de muitelingen, door onze troepen, onder de bevelen van den Kapitein Ten Have, vernield.

PELA of de Noordoosthoek, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Noordoostkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*.

PELABOEAN-RATOE, naam, welken de Javanen geven aan de Wijnkoopersbaai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie Wijnkoopersbaai.

PELANEN, naam, onder welken de heerl. Polanen, in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, op sommige kaarten weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie Polanen.

PELAUW of Hatoeha, oud d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het noordelijke gedeelte van dat eil. of *Hatoehaha*.

PELAUW, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, nabij het fort Karioe. — De inw. zijn Mohammedanen.

PELAWANGAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

PELELOTBAAI, baai in *Oost-Indië*, op het eil. *Sempoe*, aan de Zuidkust van het eil. *Java*, tot de resid. *Passaroewang* behoorende.

PELGRIM (HET SLOT-TE-), h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oss*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Nuland*, in de b. *Papendijk*.

Dit h., hetwelk met zijnen tuin door grachten omgeven is, moet, blijkens de, binnen de grachten, gevondene steenen en fondamenten, in vroegere eeuwen een zeer groot gebouw zijn geweest; aldaar vonden, volgens de overlevering, de pelgrims bescherming. Het beslaat, binnen zijne grachten, eene oppervlakte van 1 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Willem Frans Joseph van Hagens, woonachtig te Nuland.

PELGRIM-POLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den Arembergsche-polder, O. aan den Bredasche-polder,

Z. aan den Geldersche-polder en den Groote-Schenkeldijk, W. aan den Bruinings-polder.

Deze pold., welke het oostelijke gedeelte van den *Pelgrim-en-Bruinings-polder* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 142 bund. 45 v. r. 1 v. ell. Men zie nopens de uitwatering, het bestuur enz. het volgende art.

PELGRIM-EN-BRUININGS-POLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen, prov. Noord-Braband, Vierde* distr., arr. *Breda,* kant. en gem. *Zevenbergen;* palende N. aan den Nassau-polder en den Arembergsche-polder, O. aan den Bredasche-polder, Z. aan den Oude-polder-van-Zevenbergen, den Geldersche-polder en den Groote-Schenkeldijk, W. aan den Koekkoek en het Kanaal-van-Zevenbergen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, met de dijken, eene oppervlakte van 224 bund. 99 v. r. 61 v. ell., en heeft eene boezemsluis in den dijk tegen het Kanaal-van-Zevenbergen, wijd 1,60 ell. en voorzien van eene drijfdeur, welke dient, om hem gezamenlijk met den *Geldersche-polder*, den *Groote-Schenkeldijk* en den *Koekkoek*, door middel van den alhier bestaanden watermolen op het *Kanaal-van-Zevenbergen* en verder op het *Hollandsdiep* van het overtollige water te ontlasten. Hij staat, met den *Koekkoek*, den *Geldersche-* en andere polders, onder de algemeene benaming van *Buiten-polders* onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester. Het zomerpeil is 0,80 ell. beneden A. P. Het maalpeil is 0,15 ell. boven A. P.

PELING, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het eil. *Celebes*, Z. W. van Batalin.

Het is 10 mijlen lang en 3 mijlen breed, hoog en boschrijk. Het was in vroegere tijden bevolkt, en had in 1680 eenen Vorst, die door de Oostindische Kompagnie was aangesteld. Thans behoort het aan Ternate, doch is van geen ander belang, dan dat daarop tegen zeeroovers kan gewaakt worden.

PELISSA, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust *Hitoe*, gesp. *Oeli-Sawani.*

PELOEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Kadoe,* ads. res. *Magelang.*

PELOLO, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Benado,* aan de Bogt-van-Catsjeli.

PELONGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie PETONGAN.

PELOPA, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes,* op de zuidelijke landtong, rijk *Loehoe,* waarvan het de hoofdplaats is.

PELSERDIJK of HOOGENDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland,* zich uitstrekkende van den Mallegatsche-dijk, gem. Oost-Voorne, tot aan den Natersche-dijk, gem. Naters, is groot 2 bund. 92 v. r. 97 v. ell.

PEMALANG, distr. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie PAMALANG.

PEMANNEN, naam van een der oude volken, die het noordelijke deel van het voormalige hert. *Luxemburg* bewoond hebben. Zie PHEMANEN.

PEMBOEWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidkust, in het rijk *Banjermasing.* — Zij ontlast zich met eenen zuidelijken loop in de *Zee-van-Java.*

PENAGAR, eil. in *Oost-Indië,* in het Zuiden van de *Straat-van-Malakka,* op de Oostkust van het eil. *Sumatra;* door zeeroovers bewoond.

PENALIE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

PENANDJONG-BAAI (DE OOSTER-) of DE OOSTER-PENANTJONG-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

PENANDJONG-BAAI (DE WESTER-) of DE WESTER-PENANTJONG-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

PENANGOENGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

PENANGOENGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Magelang*, distr. *Gondanglegie*.

PENATARANG, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, waarvan de overblijfselen, nabij Blitar, nog te zien zijn.

PENATO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PENDALIE, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoekie*. — Het levert een fraai gezigt op.

PENDAMNA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PENDJALOE, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

PENDRECHT, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende W. en N. aan Charlois, O. aan West-Barendrecht, Z. aan de Koedood, die het van Rhoon scheidt.

Deze heerl., welke vroeger zeer uitgebreid moet geweest zijn, is in den zoogenaamden St. Elizabethsvloed van het jaar 1421 bijna geheel te gronde gegaan, zoodat er thans niets meer van bestaat dan de polders Oud- en Nieuw-Pendrecht. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 185 bund., waaronder 156 bund. 40 v. r. 79 v. ell. belastbaar land. Men telt er 5 h., bewoond door 8 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 40 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Rhoon-en-Pendrecht*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Rhoon*.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met *Rhoon* vereenigd is, wordt thans, met deze, in eigendom bezeten door den Heer ANTHONIJ VAN HOBOKEN, te Rotterdam.

De buurt PENDRECHT ligt 3½ u. W. ten N. van Dordrecht, 2½ u. W. ten Z. van Ridderkerk, ½ u. O. van Rhoon.

De naam van deze buurt willen sommigen afleiden van de zesde eeuw toen CLOTARIUS, Koning van Frankrijk, met de Saksers in oorlog was, als wanneer er een zware slag, tusschen beide deze volken zoude zijn voorgevallen, waarin de eerste, als overwinnaars, alles mede namen, waardoor het land aldaar woest en onbeploegd bleef liggen, en er alzoo gebrek aan brood ontstond, om welke reden die plaats PAIN, beteekenende in het Fransch brood, zoude zijn genaamd, waarbij naderhand het woordje *Drecht* zoude zijn gevoegd, en dat dit de oorsprong van den naam PAIN en vervolgens PENDRECHT zoude zijn geweest. Deze afleiding komt ons echter zeer gezocht voor, en

gelooven dat met den naam PENDRECHT werd aangetoond, dat aldaar eene eerste beschutting tegen of beperking van het water zoude geweest zijn.

PENDRECHT was voorheen een der grootste dorpen uit den omtrek, hebbende te dier tijd eenen aanmerkelijken doortogt, zoo wel te land als te water. De rivier de Koedood, waar langs deze pasage was, strekte zich van de Merwede of Nieuwe Maas af aan, tegen over Schiedam, zuidwaarts op tot in de Oude-Maas, nabij het Spui, doch deze rivier is sedert zoodanig verland, dat zij in het jaar 1580 aan weerskanten is toegedamd en nu nog enkel tot eenen buitenboezem van watermolens dient, waardoor het daar in gemalen water door twee sluizen in de Merwede of Nieuwe-Maas wordt ontlast; terwijl het veer, waar men voorheen over de rivier de Koedood, tusschen Rhoon en PENDRECHT, overzette, nu alleen nog in eene brug bestaat. Dat het voorheen een groot dorp moet geweest zijn, is daaruit op te maken, dat er eene kerk gestaan heeft, hetgeen uit de oude, nog aanwezige verleibrieven blijkt, en waaruit men zien kan, dat de eerste helft van den lande van PENDRECHT, nu Rhoon geheeten, en die zich van het kerkhof van PENDRECHT tot aan de gem. Katendrecht hebben uitgestrekt, aan de heerl. PENDRECHT hebben toebehoord.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie ijzeren boeijen van sabel op een veld van zilver.

PENDRECHT (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-en-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende N. aan Charlois en Oud-Pendrecht, O. aan West-Barendrecht, Z. aan de Koedood, W. aan Charlois.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 143 bund., waaronder 123 bund. 4 v. r. 23 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 1 boerderij, en wordt gezamenlijk met Oud-Pendrecht, door eene sluis, op de Nieuwe-Maas, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het polderbestuur van *Oud-en-Nieuw-Pendrecht.*

PENDRECHT (OUD-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-en-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende N. aan Charlois, O. aan West-Barendrecht, Z. en W. aan Noord-Pendrecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 40 bund. waaronder 33 bund. 36 v. r. 47 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt gezamelijk met Nieuw-Pendrecht door eene sluis, op de Nieuwe-Maas, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het polderbestuur van *Oud-en-Nieuw-Pendrecht.*

PENDRECHT (OUD-EN-NIEUW-), dijkaadje in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-en-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende W. en N. aan Charlois, O. aan West-Barendrecht, Z. aan de Koedood.

Deze dijkaadje bestaat uit de pold. Oud-Pendrecht en Nieuw-Pendrecht, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 183 bund., waaronder 156 bund. 40 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 5 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Nieuwe-Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, mitsgaders eenen Penningmeester en Secretaris.

PENELE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Soerabaya*, eene voorstad van Soerabaya uitmakende.

Dit d. werd, den 11 November 1838, door eenen fellen brand getroffen, die, door den hevigen wind, in korten tijd zoodanig toenam, dat ruim 250 huizen, waaronder verscheidene steenen en planken woningen van meestal gegoede bewoners, in de asch gelegd zijn.

PENGANTEN (POELOE-) of Bruids-eiland, ook wel het Visschers-eiland geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ruim eene mijl ten W. van de reede van Djapara. Volgens de overlevering ontleent het zijnen naam van eene vorstelijke bruid, welke aldaar, in vroeger jaren, met haar geheele gevolg zou verongelukt zijn.

Den 3 Januarij 1820 is dit eilandje in tweeën gescheiden, ten gevolge der hevige, op dien en de vorige dagen gewoed hebbende, stormen, waarschijnlijk met medewerking van het onderaardsche vuur, zoo dat het thans in twee ongelijk groote eilandjes verdeeld is, welke Poeloe-Ma en Poeloe-Annak, Moeder en Kind, geheeten worden.

PENGASSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PENGEDANG'AN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*.

PENGING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PENGING-KAPAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. — Men heeft eene bron in de nabijheid.

PENJA, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Brunswijk, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Brunswijk.

PENIMBANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringin*.

PENIMBANG, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringin*, distr. *Penimbang*.

PENIMBON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

PENING (RAWA-), moeras in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Rawa-Pening.

PENINGRON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Het ligt in eene kom, en is van alle kanten door hoog en digt begroeid gebergte omgeven.

PENINIKA-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, uit het *Hoogland* afkomende, en, met eene westelijke rigting tegen den militaire post Oranjebo, zich in de *Boven-Commewijne* ontlastende.

PENIRAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PENJOESOE, Tandjong-Penjoesoe, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Bangka*, aan de Westkust van het eil. *Bangka*, aan den oostelijken ingang van de Baai-van-Klabat.

PENITENTEN (KLOOSTER-DER-), voorm. klooster te *Maastricht*. Zie Franciskaner-klooster.

PENITENTEN (KLOOSTER-DER-), voorm. klooster te *Roermond*. De Penitenten kwamen den 4 September 1666 uit het stadje Stochem te Roermond aan; zij bekwamen eene woning die zij tot klooster inrigtten, naast de thans afgebroken kerk van den H. Geest in de *Munsterstraat*. Zij werden in 1784 gesupprimeerd; in het kloostergebouw werd in het jaar 1824 de Rijks lagere school opgerigt, die er thans nog is. De hoofdonderwijzer heeft zijne woning in het zelfde gebouw.

PENNEU, Poeloe-Penneu of Oranje-eiland, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*; 1° 28′ N. B., 117° 48′ O. L.

PENNINGS-VEER (HET), oudtijds het Spaarnwoudee-veer genoemd, voorm. veer in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Haarlemmerliede*, in den weg tusschen Haarlem en Spaarnwoude, waar het water de Liede met het *Spieringmeer* gemeenschap heeft. Het werd ook het Pontveer genoemd, omdat, voor het graven van de vaart en het maken van den weg tusschen Haarlem en Amsterdam, in het jaar 1633, de overtogt tusschen die twee steden over dit veer met eene pont geschiedde. Later verkreeg het den naam van Penningsveer, omdat men er voor eenen penning werd overgezet.

De ondervinding geleerd hebbende, dat de vier sluizen aan Spaarndam, meer water konden ontlasten, dan het Spaarne, door Haarlem alleen kon toevoeren; zoo hebben Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, in den jare 1580, aan het Penningsveer twee steenen duikers met schotdeuren gelegd. Deze schotdeuren werden opengewonden, wanneer de boezem van Rijnland tot zeker peil was opgezwollen, om aldus het water uit de Meer, door de Liede, naar het Spaarne te leiden, alwaar twee andere steenen duikers lagen. Door dit middel kon het water gemakkelijker vlieten naar en door de sluizen van Spaarndam. In tegendeel werden deze schotdeuren nedergelaten, wanneer het water in het Meer onder het gestelde peil gezakt was. Ter zelfde tijd werden de sluizen op halfwegen Haarlem en Amsterdam mede gestempeld en de deuren met zware balken gesloten, opdat het water in den zomer niet te laag mogt zakken en aldus de binnenlandsche scheepvaart bevoordeeld worden door het behouden der noodige diepte achter die sluizen.

Thans ligt aan het Penningsveer eene vaste brug, voorzien van twee drijfdeuren. In de nabijheid ligt nog een duiker met twee openingen, voorzien van schuiven, welke met de drijfdeuren vroeger op een zeker peil van Rijnlandsboezem gestempeld of ontstempeld werden, doch thans door de afsluiting van het Haarlemmermeer daar ter plaatse buiten werking zijn geraakt.

Ter dezer plaatse ligt een aardendijkpost met fundering voor een kruidmagazijn en zal voorzien worden van een gemetseld verdedigbaar wachthuis, welke tot de *Linie-van-Amsterdam* behoort.

Den 18 Februarij 1573 wilde de Amsterdammers, die nog de zijde der Spanjaarden hielden, hier den dijk doorsteken, doch de Watergeus Jacob Anthoniszoon, die als Kapitein het bevel voerde over de kleine galei, sloeg hem op de vlugt en nam een damlooper der Spanjaarden, welks bemanning werd opgehangen.

PENNINGUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Pingjum.

PENOENGALAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PENORIBO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten Land-van-Siparipabo, benedenwaarts aan de suikerplant. Rozenburg, 2060 akk. groot; met 85 slaven. De Negers noemen haar Pardi.

PENTEN, Goenong-Penten, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, nagenoeg 4 palen Z. W. van Nangoelang.

PENTER (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Op dezen berg stonden den 2 Mei 1829 twee troepen muitelingen geposteerd, daarop marcheerde de derde mobile colonne van het Nederlandsche leger dadelijk aan, voor welke de vijand echter niet eerder terug trok, dan na op eenen korten afstand zijne geweren te hebben gelost, en door de divisie Amboinezen, onder den Kapitein van Griesheim, met gevelde bajonetten te zijn aangevallen, van heuvel tot heuvel werd hij nu door deze ligte troepen vervolgd en verloor daarbij een paar hoofden.

PEOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

Hier had den 26 Mei 1829, eene ontmoeting plaats, tusschen den Kapitein Gennet, Kommandant der zevende mobile colonne, en eene troep muitelingen, welke laatste evenwel spoedig terug trok.

PEPE of Way-Pepe, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust. — Zij valt met eenen noordelijken loop in zee.

PEPERBAAI (DE), baai in *Oost-Indie*, in het zuiden van de *Straat-Sunda*, aan de Westkust van het eil. *Java*, resid. *Bantam*, op 6° 24′ Z. B., 153° 30′ O. L.

Deze baai, hoewel bij de zeelieden zeer goed bekend, werd vroeger echter zelden of nooit door hen aangedaan, uit vrees voor de zeeroovers, die zich daarin ophielden.

PEPERBERG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, 25 uren Z. van *Batavia*.

PEPERBERG (BANTAMSCHE-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Karang.

PEPERGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oudeberkoop*.

Men heeft er in de kom van het dorp 20 h. en 110 inw., met de daartoe behoorende helft van de b. de Blesse, 36 h. en 190 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De landen van dit dorp zijn tegen het overvloeijen der Linde bedijkt, terwijl deze stroom, hooger noordoostwaarts op, ten zuiden van Oldeholtpade, door het zoogenaamde Hille- of Linde-verlaat, wordt afgesloten, om het water, vooral des zomers, zoo ten dienste van de hooge streken, als van de turfschepen, die van Noordwolde en Finkega komen, op te houden. De korenmolen van dit dorp staat aan den straatweg bij de Blesse. Men heeft er ten Z. goede bouwlanden, en ten N. naar de Linde toe, eerst eenige bouw- en weilanden, en vervolgens, nabij gemelden stroom, hooilanden.

De inw., die er op 8 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Peperga-en-Blesdijke*. De kerk, welke aan den zuidkant van den rijweg staat, en in het jaar 1810 gebouwd is, pronkt met eenen zeer fraaijen spitsen toren, doch heeft geen orgel.

De 8 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Steggerden*.

In het jaar 1413 werd Peperga door Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, aan kolen gelegd.

PEPERGA-EN-BLESDIJKE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*.

Men heeft er twee kerken, als eene te Peperga en eene te Blesdijke, en telt er 570 zielen, onder welke 190 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het Leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Abelus Frankena, die omstreeks 1622 herwaarts kwam, en in het jaar 1638 naar Oldeholtpade vertrok.

PEPERKOEKS-DIJKE, pold. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Vliert-polder-de-Pepers-Muntel-Heuf-en-het-zoogenaamd-Jan-Tonenland.

PEPERKOEKSDIJK, thans bij verkorting veelal de Koedijk genaamd, voorm. dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, loopende ten Z. van Hintham, van den straatweg in eene westelijke bogt, noordwaarts naar den Heilige-geest-dijk op de hoogte van Herven, en scheidende de Vliertpolder van den Muntel. Deze dijk is geslecht en alleen door het hoogere van den grond nog zigtbaar.

PEPERPOT, koffijplant. en kweekgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Suriname, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. La Liberté, benedenwaarts aan den verl. kostgr. Mopentibo; 902 akk. groot; met 21 slaven. De Negers noemen haar Pepre-Patoe.

PEPERSPOLDER, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Vliert-polder-de-Pepers-Muntel-Heuf-en-zoogenaamd-Jan-Tonenland.

PEPINUSBRUG, brug in *Opper-Gelder*, *Ambt-van-Montfoort*, prov. *Limburg*, gem. en 1 u. O. van *Echt*. Zie voorts het art. Echt.

PEPPELENWOERD (DE), hoogte in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, gem. *Kesteren*, welke hoogstwaarschijnlijk tot eene begraafplaats der vroegere bewoners gediend heeft.

Thans is het in vele opzigten slechts een gewoon stuk land, dat maar hier en daar eenige plaatsen heeft, waar zwarte aarde te vinden is, ook vindt men er eenige scherven van oud bakwerk.

PEPPELGRAAF, veer of schippershuis op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 2½ u. O. van *Elst*, gem. en 2½ u. O. ten N. van *Bemmel*, ½ u. N. van *Doornenburg*; waartoe het behoort, aan den Rijndijk. Van hier vaart, bij open water, telken vrijdag eene markt-aak op Arnhem en terug.

Den 4 Februarij 1799 raakte de Rijn te dezer plaatse door het ijs verstopt, waardoor het voornaamste Rijnwater zich door de Lijmersche dijkbreuk ontlasten moest. Den 19 Februarij echter raakte deze ijsverstopping los.

PEPPINGEN of Pepingen, in het Fr. Peppange, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. Z. W. van *Roeser*.

Men heeft hier eene kapel, welke aan den H. Petrus is toegewijd, tot de par. *Roeser* behoort en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

PEPRE-PATOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. en kweekgrond Peperpot, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Peperpot.

PERA, Poeloe-Pera, eil. in *Oost-Indië*, in den Noordermond van de *Straat-van-Malakka*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, 5° 52′ N.B., 116° 22′ O. L. — Het is rotsachtig en onbewoond.

PERBOEAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*.

PEREBOOM, voorm. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Peerboom.

PERECA, riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Perica.

PEREL (DE), buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr., gem. en 5 min. Z. van *Middelburg*, aan den Vlissingsche-weg.

PERENBOOMSCHE-SLUIS (DE), sluis in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, 1 u. W. Z. W. van Dussen, in den Nieuw-Dussensche-zeedijk, dienende tot lozing van het water uit den Nieuw-Dussensche-polder, in de Scheisloot.

PERENBOOMSCHE-SLUIS (HET GAT-VAN-DE-), water in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, in eene zuidelijke rigting van de Perenboomsche-sluis naar de Scheisloot loopende.

PERENBOOMS-POLDER, PEERBOOMS-POLDER of VIJFDE-POLDER-VAN-DE-BUITENLANDEN-VAN-DE-ZUIDHOLLANDSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan den Nieuwe-Dussensche- of Zuidhollandsche-polder, O. aan het Gat-van-de-Perenboomsche-sluis, Z. aan de Scheisloot van den Groote-Kuren-polder, W. aan den grooten weg der eerste klasse no. 3.

Zonder kade beslaat deze polder, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 62 v. r. 90 v. ell., waaronder 20 bund. 40 v. r. 90 v. ell. schotbaar land. Door het aanleggen van den grooten weg der eerste klasse no. 3, in 1811 en 1812, is een klein gedeelte van dezen polder afgescheiden en vervolgens met den *Schiet-polder* of *Vierden-polder* vereenigd geworden. Men telt er 3 h., waaronder 1 boerderij, en heeft er een houten sluisje, met eene schuif en klep voorzien, wijd 0,80 ell., waardoor hij op de Scheisloot en verder op het Oude-Maasje, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,20 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 2,10 tot 2,20 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den *Nieuw-Dussensche-* of *Zuidhollandsche-polder*. Aan het boveneinde van dezen polder heeft bestaan het zoogenaamde veer van Doris-Kivit, waarover, vóór het aanleggen van den grooten weg, de passage tusschen Breda en Gorinchem plaats had, doch welk veer, kort na den aanleg van dien grooten weg, is te niet gegaan.

PERIKA, ook wel PERECA gespeld, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, komende met twee takken uit de zwampen en savannen, ten Z. O. van den linkervleugel van het cordon voort. Nadat deze takken zich bij den militaire post Honkoop vereenigd hebben, neemt zij eerst eene noordelijke en vervolgens eene noordwestelijke rigting aan, om zich in de *Cottica* te ontlasten.

Aan haren mond staat eene Protestantsche kerk, waarin echter niet meer gepredikt wordt. De oevers leveren allerfraaiste en zeer afwisselende gezigten op.

PERK (HET GROOTE-) en HET KLEINE-PERK, buitendijks land in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PARK (HET GROOTE-) en PARK (HET KLEINE-).

PERKARANDAN (de STIKVALLEI, de VALLEI-DES-DOODS of de VALLEI-DER-LEVENSMOEDEN), dal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, tusschen de Djing en de Soendaroe.

Dit dal, aan welks aanwezen door zoo velen getwijfeld wordt, maar welks bestaan desniettemin zeker is, is van geringe uitgestrektheid, kan gemakkelijk overzien worden en is slechts langs één voetpad te betreden. Het schijnt, dat een hond er een half uur in zijn kan, alvorens te sterven; doch ook een mensch kan er het leven laten, wanneer hij op den grond gaat liggen, omdat, naar men meent, de stiklucht niet hooger dan twee tot drie voet zich boven den bodem der vallei verheft. In het dal zelf groeit plant noch kruid, en men gelooft, dat de aldaar heerschende stiklucht uit koolzuur-gas bestaat,

welke gassoort veelal, hoezeer meestal minder sterk, in de nabijheid van vulkanen gevonden wordt. Na regen moet de stiklucht zich sterker ontwikkelen dan bij droog weder.

PERKEN (HET WOUD-DER-VIER-), bosch in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. en ½ u. Z. O. van *Nijmegen*, tusschen de Cleefsche-baan en den Groesbeeksche-weg.

Dit bosch, hetwelk uitgestrekte wandelingen, stoute partijen en verrassende gezigten oplevert, behoort aan het Domein, en bestaat geheel uit dennenboomen.

PERKOETO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Wonosobo*.

Uit dezen berg ontspringt een der vijf takken van de Kalie-Oeloe-Djamie.

PERK-POLDER (DEN), DEN PARK-POLDER of DEN PERKEN-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen* in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. aan de Westerschelde, O. aan den Noorddijk-polder, Z. aan den Noordhof-polder en voor een gedeelte aan den Kivits-polder, W. aan den Kivits-polder.

Deze pold., waarvan het tijdstip der indijking niet juist kan worden opgegeven, is groot, volgens het kadaster, 192 bund. 47 v. r. 36 v. ll., waarvan 164 bund. 54 v. r. 20 v. ell. schotbaar land. Daarin liggen 2 boerenhofsteden, 2 hoefjes en 2 arbeiderswoningen, en hij watert uit, door een steenen sluisje op den Noorddijk-polder. De PERKPOLDER maakt deel uit van de calamiteuse watering van Welsoorde, welke bestuurd wordt door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

PERLAKH (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie DIAMANTPUNT.

PERL, in het Fr. PERLÉ, gem., deels in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, deels in de heerl. *Bondorf*, meijerij van *Rodt*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Osperen*, voorm. kw. *Arlon*; palende N. aan Martelingen en Bondorf, O. aan Folscheid, Redingen en Ell, Z. en W. aan België.

Deze gem. bestaat uit de d. Perl en Holtz, benevens het geh. Neu-Perl. Men telt er 700 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. De fabrijkmatige inrigtingen bestaan in eenen koren- en eenen houtzaagmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Perl en Holtz uit. De par. van PERL, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen* behoort, wordt door eenen Pastoor bediend. De kerk is aan den H. LAMBERTUS toegewijd.

Het d. PERL ligt 7 u. W. Z. W. van Diekirch, 2½ u. N. W. van Osperen, 3 u. N. ten W. van Arlon.

Vroeger behoorde nog tot deze gem. het dorp Parette, dat in 1839 aan België, verbleven is.

Bij het grenstractaat van 1843 (art. 22) is aan de inwoners van PERL het regt toegestaan om vrijelijk van de wegen over het naburig Belgisch grondgebied gebruik te maken, voor zoo verre die hen onmisbaar zijn, voor de ontginning hunner gemeente-bosschen en van hunne bijzondere eigendommen.

PERL (NEU-), geh. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. W. van *Osperen*, voorm. kw. en 3 u. N. ten W. van *Arlon*.

PERMATA of POERMATA, door de Amboinezen TOLEMATHA genoemd, d. in *Oost-Indie*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust, bij kaap Hatoe-Alau.

PERNIS, heerl., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-en-'s Graven-ambacht*; palende N. aan de rivier de Nieuwe-Maas, O. aan de heerl. 's Graven-ambacht, Z. aan de gem. Poortugaal en Hoogvliet, W. aan de gem. Hoogvliet en de rivier de Oude-Maas.

Deze heerl., bestaat uit de polders Deyffelsbroek, Langebakkersoord, Oud-Smalland, Nieuw-Smalland, Roosande, Vrijland, Madroel, Gorze-polder, Jaagin, Oud-Pernis, Nieuw-Pernis, Deyffel en Lombardijen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1129 bund. 8 v. r. 89 v. ell., waaronder 1124 bund. 8 v. r. 39 v. ell. belastbaar land. Men telt er 169 h., bewoond door 285 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1470 inw., die hun bestaan vinden, zoo in den landbouw, vlasserij, als visscherij, terwijl er van daar meer dan twintig schuiten ter versche en zoute zeevischvangst uitvaren, wordende de versche visch meestal zoo te Goedereede, als aan de markt te Rotterdam en de zoutevisch te Vlaardingen verkocht.

De inw., die hier op 11 na, allen Herv. zijn, maken met de overige uit de burg. gem. *Pernis-en-'s Graven-ambacht*, eenen gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *IJsselmonde*, behoort, en ruim 1600 zielen telt, onder welke ruim 200 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MAIJUS, die in het jaar 1580 naar Nieuwpoort vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Van de enkele Evang. Luth., die er woont, is de attestatie bij de Herv. gem. berustende. — De R. K., van welke men er 10 aantreft, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school te *Pernis*, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht wordt.

Wie het eerst met deze heerl. verleid is, vindt men nergens opgeteekend. Doch sedert het jaar 1368 of mogelijk wel eer heeft deze heerl. den naam van PERNISSE gevoerd; ook komt het onderscheidene keeren onder den naam van OUD-EN-NIEUW-PERNISSE voor. De eerste, dien wij als bezitter daarvan vermeld vinden, is geweest JAN VAN ALMONDE, die, bij zijn overlijden, in 1315, haar naliet aan zijnen zoon WILLEM VAN ALMONDE, wiens drie zonen JAN, CLAAS en WISSCHE, benevens hunne neven JAN en JACOB, in het jaar 1368, met OUD-EN-NIEUW-PERNISSE zijn verleid geworden. JAN VAN ALMONDE WILLEMSZOON is, vermits zijne broeders zonder wettige kinderen overleden waren, in dat aandeel van het voorschreven leen, volgens naderen verleibrief, in dato 20 Maart 1380, opgevolgd, terwijl hij mede leenvervolger is geweest van zijnen neef JAN VAN ALMONDE HUGENZOON, in den jare 1401, waaruit blijkt, dat JACOB VAN ALMONDE, zijn andere neef, de broeder van JAN VAN ALMONDE, mede zonder kinderen moet overleden zijn, waardoor dan deze JAN VAN ALMONDE WILLEMSZOON, erfgenaam werd genoemd, van zijnen neef JAN VAN ALMONDE HUGENZOON, in zekeren verleibrief voor Schepenen van PERNISSE gepasseerd, op St. Petersdag, ingang van den oogst, 1412; hij huwde eerst ELISABETH VAN TEILINGEN, dochter van SIMON VAN TEILINGEN en van BARTHA, zuster van ZWEDER, Burggraaf *van Montfoort*, daarna trouwde hij met zekere MARIA, wier geslachtsnaam wij niet vermeld vinden. Bij zijne eerste vrouw kreeg hij JAN VAN ALMONDE, die huwende met MARIA VAN KRALINGEN, dochter van FILIPS VAN KRALINGEN en ELIZABETH VAN HODENPIJL,

bij haar verwekte drie zonen en twee dochters, welke vijf kinderen vermeld worden in den opdragtsbrief van het jaar 1418. Daar nu alle drie die zonen, zonder wettige kinderen kwamen te overlijden, zijn hunne leenen gekomen op den oudsten zoon van hunne zuster Elizabeth, den Heer Andries Boot, ook wel genoemd Andries van Almonde, na wiens overlijden, hetgeen den 22 Augustus 1489 voorviel, de leengoederen kwamen te vervallen, op zijnen broeder Cornelis Boot, waaruit wij dan kunnen zien, dat Pernisse in het laatst van de veertiende of wel even in het begin van de vijftiende eeuw, door huwelijken, en dat wel door de vrouwelijke linie aan Kralingen is gekomen. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de stad Schiedam.

Het d. Pernis of Pernisse ligt 5 u. N. W. van Dordrecht, 2½ u. W. van Ridderkerk, nabij de Nieuwe-Maas of Merwede, waaraan het ten N. eene haven heeft; ook is er ½ u. ten N. O. een schuitenveer op Schiedam. Men telt er in de kom van het d. 150 h. en 1320 inw.

De naam schijnt van eene plaats of dorp, hetwelk den naam van Bornisse of Bernisse gedragen heeft, afkomstig te zijn.

Alles wat men van de kerk dezer plaats van ouds vindt aangeteekend, is, dat zij eene parochiekerk is geweest, die door eenen Pastoor en eenen Koster werd bediend, en dat wanneer de Pastoor in de pastorij woonde deze hem 12 gulden per jaar opbragt, terwijl hij, buiten de pastorij wonende, niet meer dan 5 gulden genoot, het kostersambt had hoegenaamd geen vast inkomen. In welk jaar de kerk is gesticht, of aan welken Heiligen zij was toegewijd, vindt men even zoo weinig aangeteekend, als welke Pastoor de eerste eeredienst daar verrigt heeft, ook weet men niet of er voor dit kerkgebouw nog een ander heeft gestaan; dit is zeker, dat het tegenwoordige eene geheele ruimte beslaat, vooral nadat zij in het jaar 1825, door den aanwas der gemeente te klein geworden zijnde, aanmerkelijk vergroot en vernieuwd is. De belangrijke onkosten, hierdoor veroorzaakt, heeft Mejufvr. A. van Dam, op de edelmoedigste wijze, geheel alleen voor hare rekening genomen, en daardoor deze gem. grootelijks beweldadigd. Die zelfde jufvrouw vereerde in het jaar 1827, aan deze kerk, een fraai bewerkt zilveren doopbekken met deksel, een groote zilveren broodschotel en twee kleinere, vier zilveren bekers, een uitmuntend fraaije zilveren wijnkan, benevens twee zilveren vazen, ter ontvangst van de liefdegaven bij de bediening des H. Avondmaals. Burgemeesters en Regeerders der stad Schiedam, hebben voorheen tot sieraad aan de kerk, een geschilderd glasraam geschonken, welk voorbeeld door Dijkgraaf en Hoogheemraden van het gemeene land van Poortugaal, is gevolgd. Van buiten pronkt de kerk met eenen korten vierkanten toren en eene vierkante spits daarop, waarin een uurwerk en eene klok zijn geplaatst, doch zij heeft geen orgel.

Het wapen dezer heerl. is een schild van zilver, met eene achtpuntige ster van keel (rood).

PERNIS (NIEUW-), pold. in de prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-en-'s Gravenambacht*; palende N. en O. aan het dorp Pernis, Z. aan den Drogendijk, W. aan de Boezem-watering en de Pernisser-brug.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 47 bund. 12 v. r. 10 v. ell., waaronder 40 bund. 12 v. r. 10 v. ell. schotbaar land.

PERNIS (OUD-), pold. in de prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-en-'s Gravenambacht*; palende N. aan

den Drogendijk, O. aan den Hofdijk, Z. aan het gemeene land van Poortugaal, W. aan den Lombardeijensche-weg.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 32 bund. 49 v. r. 30 v. ell., alles schotbaar land; telt 8 h., waaronder 6 boerderijen, zoowel deze als de vorige polder ontlast door ééne sluis het overtollige water in de rivier de Nieuwe-Maas, na door eenen windmolen opgemalen te zijn. Het polderbestuur over de polders Oud- en Nieuw-Pernis, Deyffelen en Lombardeijen is één collegie en bestaat uit eenen Poldermeester vier Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

PERNIS-EN-'S GRAVEN-AMBACHT, gem. in de prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk* (12 k. d., 7 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Nieuwe-Maas en de gem. Charlois, O. aan de gem. Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht, Z. aan de gem. Poortugaal, Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht en Hoogvliet, W. aan Hoogvliet en de Oude Maas.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Pernis en 's Graven-Ambacht. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1372 bund. 13 v. r. 12 v. ell., waaronder 1146 bund. 81 v. r. 68 v. ell. belastbaar land. Men telt er 188 h., bewoond door 325 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1660 inw., die meest hun bestaan vinden in visscherij, landbouw en vlasserij. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf en vroeger bestond er mede eene loodgieterij.

De inw., die, op 11 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van Pernis uit. — Men heeft in deze gem. eene school, te Pernis.

Het wapen dezer gemeente is het zelfde als dat van de heerlijkheild Pernis.

PERNISSERBRUG, b., prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 2½ u. W. van *Ridderkerk*, gem. en N. van *Pernis*. — Deze b. ontleent haren naam van eene brug over de boezemwatering.

PEROU, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Zuinigheid, benedenwaaats aan de verl. plant. la Nouvelle Esperance; 890 akk. groot; met 111 slaven. — Op deze plant. wordt de suikermolen door water gedreven.

PERPESORATTE, eil. in *Oost-Indië*, aan den zuidoostelijken ingang van de *Straat-van-Malakka*, bij de Noordoostkust van Sumatra, ten Z. van het eil. Bankalis en ten N. W. van het eil. Pantjour; 1° N. B., 120° O. L.

PERSER (DE), ook wel DE PESSAART, bouwhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. O. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. Z. W. van *Drunen;* thans aan den Heer VAN DRUNEN in eigendom toebehoorende.

PERSEVERANCE (LA), katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri;* palende O. aan de katoenplant. Moy, W. aan de katoenplant. Cardrospark; 500 akk. groot. Men heeft er eenen stoom-katoenmolen.

PERSEVERANCE (LA), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paramarica-kreek*, ter linkerzijke in het afvaren; palende bovenwaarts aan niet uitgegeven bosschen en zwampen, benedenwaarts aan de koffijplant. Kleinhausen; 1288½ akk. groot; met 67 slaven. De Negers noemen haar SRAVAN.

PERSIDO (GOENONG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

PERSIJN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. ten O. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. O. van *Maarssen*, gem. en 20 min. Z. W. van *St. Maartensdijk*, aan de Achterwetering.

Dit buit., hetwelk, met de daarbij gelegene en aan de eigenaresse behoorende hofsteden, eene oppervlakte beslaat van ongeveer 250 bund., wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière van Hengst, geb. Strick van Linschoten, woonachtig te Utrecht.

PERSIJN (HET HUIS-TE-), het Huis-te-Perzijn of het Huis-te-Percyn, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1 u. Z. O. van Wassenaar, ½ u. van het Haagsche-bosch, aan den weg tusschen 's Gravenhage en Leyden.

Het was, naar men vermoedt, gesticht in het begin der zestiende eeuw, door iemand uit het adellijke geslacht van Persijn, dat tot wapen had een veld bestaande uit zes fascen (dwarsbalken), afwisselende van goud en azuur, de gouden beladen met negen St. Andrieskruizen van keel (rood), waarvan vier op de eerste; drie op de tweede en twee op de derde. Van dit geslacht heeft zich voornamelijk beroemd gemaakt Jan Persijn, die in 1268 Haarlem tegen de Kennemers beschermde, ter vergelding van welke dienst hij door Jan van Nassau, den negen en dertigste Bisschop van Utrecht, met bewilliging van Floris V, Graaf *van Holland*, met de heerl. Amsterdam beleend werd.

Het Huis-te-Persijn was een sierlijk slot, met onderscheidene torentjes, midden in eene ruime gracht en met eenen geestig gevonden opgang. Het was, in het midden der vorige eeuw, aanmerkelijk verbeterd, zoo wel ten opzigte van het huis als van de beplantingen. Er werd ook eenen Romeinschen steen of mijlpaal bewaard, die in de heerlijkheid van Monster gevonden was, waaruit men beweert, dat de Romeinen in het jaar 167 in deze landen geweest zijn.

Dit huis is sedert zestig of zeventig jaren gesloopt en de grond tot wei- of hooiland gemaakt.

PERSIJN (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gravenhage*, aan de noordzijde van de *Plaats*.

Dit huis, hetwelk, volgens de overlevering, het jagthuis der Graven zoude geweest zijn, had zijnen naam ontleend van Mr. Hippolytus van Persyn, een man van eer en aanzien, eerst Raad in den Hove van Holland, daarna President van den Hove van Friesland en eindelijk nog van het Hof van Utrecht, alwaar hij in het jaar 1568 overleed.

Het Huis-van-Persyn was een oud leen van Arkel, waarmede in 1436 verleid werd zekere Wouter Baleyantszoon. Daarna door onderscheidene handen gegaan zijnde, werd, in het jaar 1461, daarmede verleid Heer Lodewijk van Treslong, in 1497 Mr. Jacob Gout, en in het jaar 1537 Jan Hendricksz., bij wiens overlijden het, in het jaar 1551, verstierf op zijnen zoon, den gedachten Hippolytus van Persyn, en bij afsterven van dezen, in het jaar 1568, weder op zijnen zoon Johan Persyn. Deze verkocht het, in het jaar 1582, aan Hendrik Michilszoon, een Waard, sedert welken tijd het zijnen luister, van door lieden van aanzien te worden bewoond, verloor. Eene andere omstandigheid, dit huis betreffende, is, dat het van ouds bij zekere namen is bekend geweest, dewijl men vindt dat het in den jare 1459 den naam droeg van St. Joris, in 1523 den Draak, en na 1582 de Oude-Zwaan, welken naam daaraan gebleven is tot dat het, in het einde der verledene eeuw, ten gronde toe afgebroken en op het breede erf twee goede en nette huizen gebouwd zijn.

PERSIJN (DE PAN-VAN-), duinvallei, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Beide-Katwijken-en-het-Zand*, ½ u. Z. W. van Katwijk, aan den Rijn.

Deze duinvallei is van den voorkant aan beteeld, goed beheerd en in verschillende stukken bosch, bouw- of weiland afgedeeld; doch de achterste gedeelten zijn deerlijk verwaarloosd; beweide gronden wisselen zich, met berkenbosschen af, doch op vele plaatsen loopt het vee door het hout en beschadigt het aanmerkelijk.

PERSINGEN, heerl. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant *Nijmegen*, gem. *Ubbergen*; palende N. aan de heerl. Ooy, O. aan Erlekom, Z. aan Beek, W. aan het Schependom-van-Nijmegen.

Deze heerl. bevat het geh. Persingen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 485 bund. 78 v. r. 82 v. ell. Men telt er 4 h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 20 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De inw., die er allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Ooy-en-Persingen*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Ooy*.

De heerl. Persingen behoorde weleer aan een geslacht van dien naam. Men vindt Walthardus van Persingen, die in 1293 de tienden te Persingen van het kapittel der Apostelen te Keulen in pacht had. Willem van Persingen verkocht de heerl. en de visscherijen van Persingen, als een rijks leen en de andere goederen als een Zutphensch leen, aan Tieleman van Groesbeek, die in 1332 door Reynald II, Graaf *van Gelder*, beleend werd. In het volgende jaar 1333, droeg de zelfde Tieleman van Groesbeek aan den Graaf op alle zijne tinsgoederen, alle zijne eigene goederen en alle zijne erfpachtgoederen, te Persingen geleden. Het geslacht van Appeltern, is naderhand in het bezit van deze heerl. geweest, zonder dat men weet, op welke wijze het daaraan geraakt is. Hendrik van Appeltern, Heer van Persingen, Ridder, deed in 1407 als Leenheer, onderscheidene beleeningen, en hij komt meermalen voor tot in 1419; zijn zoon Johan werd in 1420 door Hertog Reinald IV, met Persingen beleend; en hiermede begint de beleening van die heerl. in de Geldersche leenregisters. Zijn zoon Hendrik van Appeltern, werd in 1444 verleid, en hij vernieuwde zijnen eed in 1465, daarbij ontvangende het huis en de heerl., met hoog en dagelijks gerigt, met visscherijen, vogelarijen, tienden en ploegregt. Hij sneuvelde in dienst van Hertog Adolf, in een gevecht te Cronenburg, in het jaar 1467, en zijn zoon Johan beloofde opening van het huis aan den Hertog *van Gelder*, bij zijne beleening in dat zelfde jaar. Deze stierf kinderloos in 1473, en zijn broeder Hendrik werd er mede verleid. Deze vernieuwde de bewaring van het huis, dat door de Bourgondischen ingenomen werd, maar wederom door Hertog Karel met geweld veroverd zijnde, stelde deze aldaar Dirk van Keppel tot Bevelhebber; doch gaf in 1501 het huis en de heerl. aan, Hendrik van Appeltern terug, onder voorwaarde echter, om aan geene torens of sterkten te laten bouwen; door goede wacht te beletten, dat het in andere handen kwam, en dat het altijd een open huis van de Hertogen van Gelder zou zijn, voorbehoudens de leenheerlijkheid. Hier omtrent werd in 1529 eene nadere bepaling gemaakt, bij welke Hendrik en zijn zoon Thomas, aan Hertog Karel voor hen en hunne nakomelingen beloofde, dat het huis Persingen een open huis zoude zijn en blijven, maar dat de Hertog aldaar bezetting leggende, die zelf zoude verplegen. Na Hendriks dood, werd zijn zoon Thomas in

1541 beleend, zijn kleinzoon OTTO in 1573, en diens zoon HENDRIK in 1583. De zoon van dezen laatste, ook HENDRIK genaamd, die er in 1591 mede verleid was, verkocht die heerl. in het jaar 1628, voor 28,000 gulden, aan HERMAN GERHARD VAN OOY, wiens zusters MARGRIET JUDITH, met ROELEMAN VAN BIJLANDT trouwde, en sedert dien tijd, is PERSINGEN altijd in de zelfde handen als Ooy gebleven. In 1583 klaagde de Heer van PERSINGEN aan het Hof, over de indragt, die de stad Nijmegen zijn regtsgebied aandeed, door zijne heerl., met ongewoon appel onder de stad Nijmegen te brengen. Deze stad antwoordde daarop, dat alle heerlijkheden, die het landregt van het rijk gebruikten, als *Ooy*, PERSINGEN, *Groesbeek* en *Doddendaal*, hun appel op het Valkenhof, voor Burggraaf en twaalf Schepenen van Nijmegen hadden, en dewijl zulks hun regt en privilegie was, vermeenden zij, als eene Rijksstad zijnde, niet voor het Hof te verschijnen, of zich aldaar in te laten. De Heer van PERSINGEN vertoonde nader, dat hij in possessie was, geene appellen te gedoogen, en dat Nijmegen geen voorbeeld daarvan zal kunnen bijbrengen. Dat andere heerlijkheden van het rijk hare appellen elders hebben, als Ubbergen te Cuyck, Beek en Malden te Cranenburg, Doddendaal en Hoemen te Haren, dat Poederooijen, Hemert, Amersoijen, zoo als ook PERSINGEN, zonder eenig hooger beroep, regt doen. Het Hof schreef een en andermaal daarover aan de stad Nijmegen. Mogelijk zal het verraad, dat kort daarop de stad in Spaansche handen bragt, een einde aan dat verschil gemaakt hebben, ten minste de uitslag is ons daarvan niet gebleken. Tegenwoordig wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de Gravinne VAN BIJLANDT, echtgenoote van den Heer P. J. Baron VAN ZUYLEN VAN NIJEVELDT, woonachtig te Utrecht.

Het geh. PERSINGEN, van ouds ook BEERSINGE, ligt 1 u. O. van Nijmegen, ½ u. N. van Ubbergen, in eene zeer grasrijke vlakte, op een meer verheven terrein, met enkele boomen beplant.

Drie of vier huizen, benevens het kerkje, hetwelk thans niet meer tot de godsdienst bestemd, maar een bijzonder eigendom van een Nijmeegsch Heer en tot twee woningen ingerigt is, maken tegenwoordig het geheele overblijfsel van dit weleer vrij aanzienlijke dorp uit. Dit verval is een gevolg der gevaarlijke overstroomingen, waaraan deze in den zomer zoo gezegende vlakte, des winters dikwijls is blootgesteld. Ook in dit dorp heeft een kasteel gestaan. Zie het volgende art.

PERSINGEN (HET HUIS-TE-), voorm. kast. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., kant. en 1 u. O. van *Nijmegen*, gem. en ½ u. N. van *Ubbergen*, 2 min. Z. van *Persingen*.

Van dit, wegens zijne sterkte, in de Geldersche geschiedenissen, eertijds vermaarde slot, was reeds niets meer dan eenig vervallen muurwerk overgebleven, toen het door den watervloed van Januarij 1809, geheel gesloopt werd. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hoogte De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer A. W. BARM VAN BRUINEN, woonachtig te Amsterdam.

PERTIBIE, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Palembang*, in de *Zuidelijke-afdeeling-van-Padang*, distr. *Mandhelang*.

In 1838 hadden de inlanders hier eene sterkte, die door de Nederlandsche troepen veroverd werd.

PERTSJE, naam, onder welken, naar men wil, vroeger het *Sundasche* eil. SUMATRA in *Oost-Indië*, zoude zijn bekend geweest. Zie SUMATRA.

PERU (KLEIN-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Toevlugt, benedenwaarts aan de suikerplant. Nahamoe; vroeger heette zij Pomibo.

PESAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakanmoentjang*.

Dit d. maakte in het begin der vorige eeuw, met de d. Goela-Gadja, Tjitajan, Hoitia en Manae, ruim 1000 huisgez. uit.

PESAKEN of Pesken, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant., gem. en 20 min. ten Z. W. van *Gulpen*; met 25 h. en 160 inw.

PESALAKKEN-SOERING, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

PESANG, naam, welken men somtijds geeft aan het Australische eil. Wolleket. Zie dat woord.

PESANTZEN, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Dit dorp is in Mei 1827 wegens trouweloosheid en aanhoudende zamenspanningen met de muitelingen, door onze troepen, onder de bevelen van den Kapitein Ten Have vernield.

PESEGAT (DE), bij het kadaster de Peesgatloop, doch meestal de Ginderdoirsche-loop genoemd, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat in de gem. *Lieshout* ontspringende het d. van dien naam, in eene noordelijke rigting doorvloeit, van daar langs de oostelijke grens dier gemeente schiet en, na dien noordelijken loop, even buiten die gemeente, in de *Broekloop*, zijnde eene tak der *Kleine-Aa*, valt.

PESSAGODON, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Westkust.

PESSE, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 1 u. N. ten W. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. ten N. O. van *Ruinen*; met 78 h. en 580 inw.

De marke van Pesse wordt verdeelt in 5 hoofddeelen, als: Pesse, Eursinge-en-Bultinge, Oostering, Stuifzand-en-Zwarteschaap en Kalenberg-en-Fluitenberg.

PESSER, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

PESSERT, bouwhoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, Z. W. van *Drunen*. Zie Perser (De).

PESSERVELD, uitgestrekt heidenveld in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, behoorende bij het zoo evengenoemde geh. Pesse.

PEST, geh. in het dingspel *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Peest.

PESTHUIS-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*; palende O. aan den weg van Leyden op Haarlem, Z. aan de stad Leyden en den Rijn, W. aan de Lage-Morsdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

PETANAHAN, moeras in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*. Het is 10 mijlen lang en half zoo breed.

De Tjitjing-Galang stroomt er midden door; terwijl onderscheidene andere rivieren, als de Loek-Oala en de Abang, zich daarin verliezen. Dit moeras is thans door eene waterleiding grootendeels opgedroogd.

PETANAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen.*

PETANGE of PETTANGE, twee d. in het grooth. *Luxemburg*, het een in de heerl. *Pettingen*, het andere in het voorm. hert. *Lotharingen*. Zie PETTINGEN.

PETEHORINGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang.*

PETERBOSCH, bosch in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk gem. *Rhenen*, gedeeltelijk gem. *Veenendaal*, eene oppervlakte beslaande van 10 bund. 87 v. r. 90 v. ell., meest bestaande uit akkermaalshout.

PETERSBARRA, oud-Friesche naam van het d. PIETERSBIERUM of PETERSBIERUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie PIETERSBIERUM.

PETERSBERG (ST-), oude naam van het d. ODILIËNBERG in *Opper-Gelder*; prov. *Limburg*. Zie ODILIËNBERG (ST-).

PETERSBERUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel.* Zie PIETERSBIERUM.

PETERSBURG, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. N. van *Utrecht*, kant., gem. en 10 min. N. van *Nederhorst-den-Berg.*

Het werd dus genoemd naar PETER, Keizer *van Rusland*, die het, tijdens zijn verblijf hier te lande, meermalen plagt te bezoeken.

Te plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlaktevan 30 bund. 60 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe douariere HOOFT, woonachtig te Amsterdam.

PETERSBURG of PIETERSBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Vreeland, benedenwaarts aan der suikerplant. de Hoop; 625 akk. groot; met 105 slaven. Eertijds heette zij EDAM en LIÈGE.

PETERS-EIND, bij het kadaster MATHIJS-EIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*, ½ u. W. N. W. van *Bakel*, aan de Esperloo.

PETERS-PLATEN, zes platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband.* Zie PIETERSPLATEN.

PETERS-POEL of ST. PIETERS-VIJVER, voorm. kloost. te *Zalt-Bommel*.

Het werd bewoond door Reguliere Kanunniken van de orde van ST. AUGUSTINUS.

Dit kloost. is in het begin der veertiende eeuw aangelegd, door Vrouwe VAN BRAKEL, die zekere plaats, met alle huizen, bouwlanden en het verder toebehooren, aan het kapittel van Windesheim deed aanbieden en verzoeken, dat er een klooster van die orde mogt opgebouwd worden. Doch was in den beginne niet zeer in bloei, tot dat BERNAARD UIT DEN ENGE, Kanonnik te Utrecht en Meester HENDRIK KANNEMAN, Kanonnik te Deventer, aan dat konvent zoo vele goederen, giften en vereeringen, gaven of bezorgden, dat het eerlang al zijne armoede te boven kwam en met den tijd vele goederen kreeg.

PETERSWOLDE, voorm. d. in het Zuidoosten der prov. *Groningen*, dat, bij den watervloed van 1277, door den Dollart verzwolgen is.

PETERZIJL, b. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie PIETERZIJL.

PETHEM, oude naam van het d. Petten, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Petten.

PETJAREENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, Z. W. van Koedik.

PETI of Petti, eil. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PETJEMAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, ongeveer 3 palen W. van den weg van Klatten naar Djocjokarta.

In het jaar 1828 is aldaar, door de Nederlandsche troepen, eene sterkte opgerigt, welke het voordeel aanbood, van de groote wegen van Kepoerong en Ketjewong te bestrijken, en Sekar en Potro (alle dorpen, waar zich de muitelingen veelal ophielden) te kommanderen.

PETJETJE, Goenong-Petjetje, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PETINGEN, naam, onder welken, op sommige kaarten, het d. Bettingen, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, voorkomt. Zie Bettingen.

PETJOEKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PETIT-MARLY, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en gem. *Luxemburg*.

PETIT-MARTIN, buitenpl. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 1½ u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 2 u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en ruim 2 u.W. van *Slochteren*, 5 min. Z. van de *Harkstede*.

Deze buitenpl., wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. Hora Siccama, woonachtig te *Groningen*.

PETIT-NOBRESSART, d. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Nobressart (Klein-).

PETLER en **PETLERSCHANS**, geh. en voorm. schans in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Pettelaar en Pettelaarschans.

PETONGAN of Pelongan, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Dit d. werd bij de uitbarsting van den Merapi in het laatst van December 1822, door de derwaarts voortgedreven vulkanische uitwerkselen in vlam gezet, terwijl eenige inboorlingen zware wonden bekwamen.

PETOOS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PETREUSE (DE) of de Petruse, oudtijds Petressa, riviertje in het grooth. *Luxemburg*, dat, uit onderscheidene watersprongen onder *Bertringen* en *Leudelingen* voortkomende, met eene noordoostelijke rigting naar Luxemburg stroomt, waar het zich in de *Alzette* ontlast.

PETRUS, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en gem. *Luxemburg*, aan de zuidzijde der bovenstad en aan de Petreuse.

PETRUS-ALBERTUS, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, distr. *Lampong-Semangha*.

PETRUSBERG, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 2 min. N. O. van *Rijsenburg*.

Dit buit., beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 36 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom

bezeten door Mevr. de wed. van Oosthuyse, geb. de Jong, woonachtig te 's Gravenhage.

PETRUS-PLATEN, zes platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Pieters-platen.

PETHE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PETTELAAR, ook Petler en Petteler, oudtijds Pettelair genoemd en zoo velen beweren eigenlijk Pêt en l'Air, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 25 min. Z. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. van *Boxtel*, gem. en 1½ u. N. W. van *St.-Michiels-Gestel*, met 7 verspreid liggende h. en boerderijen.

Er stond hier vroeger eene hoeve van het fraterhuis te 's Hertogenbosch, welke, naar men wil, zou gestaan hebben, waar thans eene boerderij tevens herberg, nog onder den naam van de Pettelaar bekend, doch deze boerderij kan niet de zelfde met de hoeve van het fraterhuis zijn, daar zij van later bouw is, en zelfs na de slechting van de hier na te melden schans moet gesticht zijn, aangezien zij op een gedeelte gronds van deze voorm. sterkte staat; andere willen de plaats, waar de hoeve gestaan heeft, bij de onder dit geh. behoorende boerderij de Patersberg zoeken. Naar dit gehucht wandelen op zon- en feestdagen vele Bosschenaars, doch van de mindere volksklasse. Ook vindt men in de nabijheid aangename wandelwegen.

In het beroemde beleg van 's Hertogenbosch, in 1629, lag de Heer van Brederode hier omtrent met zes en twintig kompagniën, en werd den 15 Mei aldaar door die van de stad aangevallen, welke hij met geweld terug dreef.

PETTELAARSCHANS, voorm. schans in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, een groot kwartier Z. O. ten Z. van de vesting 's Hertogenbosch.

Zij werd in 1623 door de Spanjaarden aangelegd, op een gedeelte gronds van genoemde hoeve en ontving den naam van St.-Michel, waarschijnlijk naar het d. St.-Michiels-Gestel, op welks grondgebied zij lag, welke naam later in Pettelaarschans veranderde.

Het was een regelmatige vijfhoek, zonder eenige buitenwerken en enkel met eene gracht en eenen bedekten weg omgeven. Dit werk werd met zoo veel ijver voortgezet, dat in de maand September, des jaars 1623, daarin bezetting gelegd werd.

Gedurende het beroemde beleg van 's Hertogenbosch in 1629, werd zij onderscheidene malen te vergeefs aangevallen, maar werd eerst op den zelfden dag, dat de stad overging mede overgegeven. In 1672 werd zij, volgens besluit van den krijgsraad van 's Hertogenbosch geslecht. De hoogte, waarop deze schans gelegen heeft, werd in 1795, kort na het hoog water, gebruikt om er de Franschen, die bij menigte in het hospitaal te 's Hertogenbosch stierven, te begraven. Thans ziet men nog eenige hoogten en geringe overblijfselen der grachten van deze schans, nabij bovengenoemde herberg.

PETTELOO, gehucht in *Rolderdingspel*, prov. *Drenthe*. Zie Peeloo.

PETTEMER-GAT (HET) of het Zijper-gat, voorm. uitwatering in de Noordzee, ten N. van Petten, waardoor de lage landen (thans een gedeelte van het door den Spreeuwendijk, ingedijkte Vlak) hun water loosden, welk water vóór de bedijking van den Haze-polder, met de thans ingedijkte Laije of Leije in verband stond.

PETTEMER-POLDER (DE) of DE PETTEN-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten*; palende N. W. aan den Droomerdijk, die hem van het Vlak scheidt, N. O. aan de Oude-Hondsbosscher-vaart, waardoor hij van de Zijpe gescheiden wordt, Z. O. aan den Hargerban, W. aan de duinen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 137 bund. 14 v. r. 54 v. ell., waaronder 130 bund. 59 v. r. 58 v. ell. schotbaar land, en wordt door de Slaper-sluis, op den Schermer-boezem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Poldermeesters.

PETTEN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, (1 k. d., 12 m. k., 9 s. d.); palende N. O. aan de gem. de Zijpe, Z. W. aan de gem. Schoorl-Groet-Hargen-en-Camp, W. aan de Noordzee.

De gem., uitmakende de heerl. Petten-en-Nolmerban, bestaan uit den Pettemer-polder, den Lay-polder, Nolmerban, en het Vlak of 'sHeer-Uiterland, bevat het d. Petten, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 558 bund. 70 v. r. 57 ell., waaronder 546 bund. 37 v. r. 5 v. ell. belastbaar land; telt 78 h., bewoond door 86 huisgez., uitmakende eene bevolking van 360 inw. Behalve dat vele ingezetenen vroeger ten haring op Groenland, ter koopvaardij en voor loodsen voeren, bestond destijds de hoofdnering van PETTEN in de visscherij van versche visch, welke, alvorens te mogen vervoerd worden, hier moest worden afgeslagen, en waarvoor, ten behoeve van de kerk, pastorij en kosterij, de veertigste penning betaald werd, en nog een veertigste penning, uit welken het vuurbaken onderhouden werd en die tevens tot een assurantiekas diende voor de visschersschuiten, welke verongelukten, of voor het volk dat door den vijand genomen werd. Deze assurantiekas werd beheerd door drie stuurlieden van zeeschuiten, die ieder jaar aftraden, bij buitengewone voorvallen, werden alle de stuurlieden, zoo als men hier de schippers noemt, geraadpleegd. In het jaar 1730 had PETTEN zeventien zeeschuiten, ieder bemand met zeven loodsen en eenen kok. In den jare 1797, was dit getal op negen zeeschuiten verminderd, ter oorzake der verliezen aan de zeewering, waardoor die naar binnen moesten worden gebragt, en in de jaren 1730, 1766, 1777 en 1797 werden vele huizen gesloopt, en verhuisden de zeelieden veelal naar elders, zoodat er thans nog slechts eene zeeschuit aanwezig is. In het jaar 1797 telde men te PETTEN zestig loodsen, vroeger nog meer, thans slechts eenen loods, terwijl de ingezetenen tegenwoordig meest hun bestaan vinden in het werken aan de zeewering en het visschen van zeeschelpen.

De Herv., die er 330 in getal zijn, maken, met die van den *Hazepolder*, eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *de Zijpe* behoort en 330 zielen, onder welke 200 Ledematen, telt. Na de Reformatie, werd hier in het jaar 1577 als eerste Predikant beroepen AGGAEUS GILLESZ., die in 1580 naar Wervershoof vertrok. In den jare 1615, ten tijde van den Leeraar AMBROSIUS JOHANNES, werd de kerk van PETTEN, met die van *Calandsoog* vereenigd, en vijf jaren daarna weder daarvan afgescheiden, sedert welken tijd zij op zich zelve gebleven is.

De 4 Doopsgez., welke hier wonen, behooren tot de gem. *Zuid-Zijpe*. — De 14 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Zijpe-en-Noord-Zijpe* gerekend. — De 12 R. K. van de Oude-Clerezij, welke men er heeft, behooren tot de stat. van *Egmond-aan-*

Zee. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Petten, oudtijds Petheim, Pethem of Pethem, ligt 3½ u. W. van Alkmaar, 2 u. Z. van Schagen, aan de Noordzee op de zandduinen, 22° 19′ 19″ N. B., 52° 46′ 3″ O. L. Het is een zeer oud dorp, dat reeds in de schriften der elfde eeuw en vroeger bekend was. Men wil, dat Bisschop Willibrordus, die in het laatst der zevende eeuw leefde, hier eene kerk zoude gesticht hebben.

Het eerste Petten werd bijna geheel vernield op den 21 November 1421. De dijk bij dit zeedorp scheurde van een, en niet alleen de gemeene huizen, maar ook de kerk en toren, werwaarts ruim vier honderd dorpelingen in die akelige omstandigheden eene veilige schuilplaats hadden gezocht, door dien zij op den dijk gebouwd waren, werden nedergerukt. Alle de vlugtelingen werden onder het puin bedolven en vonden vervolgens hun graf in de golven. Na dat de overstrooming weder gestopt was, begon men eenige roeden verder landwaarts in, onderscheidene visschers hutten en huizen op te slaan, waarbij in vervolg van tijd eene kerk gebouwd werd. Dit bedehuis, in 1701, wegens bouwvalligheid afgebroken zijnde, bouwde men, het jaar daaraanvolgende, eene kruiskerk, welke in 1704 voltimmerd, en den 17 Augustus van het gemelde jaar ingewijd werd. Op den 1 December 1845 is men begonnen deze kerk te slopen en op den 26 Maart 1846 is de eerste steen gelegd van eene veel kleinere kerk dan de vorige, welke met eenen houten toren prijkt, doch van geen orgel voorzien is, en op den 20 September 1846 is ingewijd.

Uit den verdragbrief, in het jaar 1063, tusschen Willem, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht en Regimbertus, Abt van Echternach, aangegaan, over eenige kerken in Holland, welke, volgens de instelling van den Geloofsverkondiger Willibrordus door de Utrechtsche kerk en de abdij van Echternach in het gemeen bezeten werden, alsmede uit den giftbrief van Keizer Hendrik IV, in het jaar 1064 gegeven, blijkt het zeer duidelijk, dat de kerk van Petten eene moederkerk geweest is, onder welke verscheidene kapellen behoorden.

In 1531 werd eene vaart gegraven van Petten naar Schoorldam, welke onder den naam van de Oude-Hondsbosscher-vaart bekend is.

In Januarij 1575 werd van Petten tot *Monnickendam* een slofter in het ijs gehakt, ter breedte van 24 voet (7,53 ell.), om het verder indringen der Spanjaarden te beletten.

Toen men den Hazen-polder ingedijkt had, noemde men de daarin gebouwde huizen Nieuw-Petten. Petten werd dus verdeeld in Oud-Petten en Nieuw-Petten, zijnde het eerste het tegenwoordige dorp.

Onderscheidene vaderlandsche schrijvers zijn van gevoelen geweest, dat de Rijn alhier eene uitwatering in de Noordzee zou gehad hebben; doch deze meening is zeer grondig tegengesproken door den naauwkeurigen Simon Eikelenberg, en, wel onderzocht zijnde, rust het stelsel van die schrijvers op zeer wankelbare gronden. Het gevoelen van den Groninger Burgemeester Menso Alting, dat namelijk de vliet Kinheim zich bij Petten in de Noordzee plagt uit te storten, schijnt meer grond te hebben. Het is ook niet te loochenen, dat er bij Petten nog eene opening gevonden wordt, welke duidelijk bewijst, dat aldaar eene uitwatering geweest is. Op welken tijd deze vliet verstopt werd, is geheel onzeker, doch men weet, dat in het jaar 1413 op de plaats, alwaar de bovengemelde uitwatering moet geweest

zijn, drie rijen zware eiken balken, met veel moeite, in het zand zijn geslagen, dat men die te zamen verbonden en van binnen met zware keisteenen heeft aangevuld, om dus de kracht der woedende golven te breken en af te keeren, terwijl men achter dit gevaarte eene menigte zand en aarde heeft aangebragt, tot goedmaking van welke kosten alle de landen, binnen den Westfrieschen dijk en den Zeeburg tot aan de stad Haarlem toe, hun aandeel hebben moeten opbrengen.

In de zeventiende eeuw, omstreeks het jaar 1642, zijn er voorslagen gedaan, om hier wederom eene uitwatering in de Noordzee te maken. Waarom die voorslagen zijn afgekeurd weet men niet; maar het is zeker, dat er in het jaar 1651 besloten werd, van deze onderneming af te zien. Het is op dit punt, dat vooral de zeewering veel te lijden heeft en dikwijls groote onkosten veroorzaakt. Zoo was de schade, in Februarij 1836, daaraan toegebragt, weder zoo aanmerkelijk, dat tot het daarstellen van de gevorderd wordende buitengewone voorzieningswerken, als te gemoetkoming, op last der Hooge Regering, een voorschot van tien duizend gulden uit de provinciale middelen is moeten verstrekt worden.

In 1835 heeft men eene proef genomen, over eene lengte van twee en tachtig ellen, van hoog, digt aan elkander gesloten paalwerk te vervaardigen op ruim twintig ellen buiten den voet van den Zanddijk, ter hoogte van twee en twee en een halve el boven vol zee, aan beide zijden met dergelijke dwarsrijen tegen den Zanddijk aangesloten en aan den buitenkant voorzien met rijsbeslag, door steen en puin gedekt; terwijl de binnenzijde door schoorpalen, benevens eene breede houten kisting met brik gevuld, was ondersteund. De proef door dit werk, bereids den 15 October 1835, toen het nog niet geheel voltooid was, doorgestaan, en de uitwerking daarvan, bij den storm van 17 en 18 Februarij daaraanvolgende schijnen de deugdelijkheid daarvan aanvankelijk genoegzaam bewezen te hebben.

Buiten de hier boven gemelde doorbraak is Petten aan vele andere overstroomingen der zee ten prooi geweest, welke dit dorp zelf en de zoogenaamde Hondsbosschen daarnaast en in deze heerlijkheid gelegen, zwaar geteisterd hebben.

Alzoo werd Petten, aan de Hondsbosschen, op Allerheiligendag van het jaar 1470, door eenen hoogen watervloed geteisterd. Des avonds tusschen acht en negen ure, als wanneer door eenen zwaren storm, de zee den Hondsbosscher-dijk overstroomde en de binnenlanden verzwolg. Verschrikkelijker nogthans was de Allerheiligenvloed van 1570 voor dit dorp; eene geheele buurt huizen werd ter nedergeworpen; de zee verwoestte en slooptte de Hondsbosschen op drie onderscheidene plaatsen, en de geheele hoek van Noord-Holland ware verloren geweest, zoo niet de Slaperdijk, alleen tot eene overlaat in den uitersten nood gelegd, de golven gekeerd had.

In het begin van het jaar 1575 brak de Hondsbossche door, hoewel met mindere schade, doordien men terstond met palen, versche aarde en andere voorwerpen, de ingebroken gaten gelukkig dempte. Deze gestadige rampen gaven eindelijk aanleiding tot eenen nieuwen, meer vasten dijk voor de Hondsbosschen. Men noemde hem den Waker, en begon hem aan te leggen in het jaar 1624. Het vervolg echter leerde, dat ook deze dijk niet bestand was tegen het woeden der zee, want den storm uit het Noordwesten, op den 7 Maart 1625, op eene verschrikkelijke wijze den geheelen dag gewoed hebbende, rees het water

den daaraanvolgenden dag, met den springvloed der nieuwe maan, tot eene zoodanige hoogte, dat ruim honderd huizen te PETTEN weggespoeld en de ingezetenen eindelijk genoodzaakt werden om het tegenwoordige dorp veel meer binnenwaarts aan te leggen, dan het hierboven gemelde.

Een ander vreesselijk ongeval gebeurde bij dit dorp, op zee, in den nacht tusschen den 9 en 10 November 1653. Een loeijende storm uit het Noordwesten, vernielde voor gemelde plaats elf Hollandsche schepen, uit de vloot, onder den Vice-Admiraal DE WITH, die zeer digt onder PETTEN geankerd lag, om eenige benoodigde levensmiddelen in te nemen. Een zelfde noodlot ondergingen vijf haringbuizen voor dit zeedorp, den 22 Augustus 1666, met welken negen en twintig visschers van PETTEN vergingen, nalatende vijf en zeventig weduwen en weezen.

De oorlogsrampen hebben mede dit dorp getroffen. In het jaar 1489 landde aldaar eene bende zeeschuimers, welke op Kruisavond, in de maand Mei, de dorpelingen onverwacht overvielen, hen uitplunderden en van alle hunne goederen beroofden, vervolgens hen naar hunne schepen sleepten, en eindelijk het huis van den Schout, het voornaamste en aanzienlijkste van geheel het dorp, in brand staken.

Ook zijn in het jaar 1799 door de Russische en Engelsche legers de polders onder water gezet, doch in 1802, voor zoo ver den Pettemerpolder betreft, van 's Rijks wege en wat den Laijpolder aangaat, door den Heer GIJSBERT DE DIEU FONTEIN VERSCHUIR, Staatsraad en Burgemeester van Alkmaar, weder droog gemaakt.

Na het uitbarsten van den Belgischen opstand, in 1830, zijn achttien personen, uit deze gemeente, op den 5 December 1830, op de eerste roepstem van hunnen Vrijheer Mr. CLEMENS SANDENBERGH MATTHIESSEN *van Petten en Nolmerban*, vrijwillig in 's lands zeedienst getreden, terwijl die Heer zelve zich onder de Noord-Hollandsche Jagers schaarde.

De kermis te PETTEN valt in in de maand October.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit drie waterputten.

PETTEN (NIEUW-), geh. in den *Hazen-polder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazen-polder*.

In dit geh. is een gemeenelandshuis voor het Hoogheemraadschap van de Hondsbosschen, hetwelk in het jaar 1628 gesticht en vrij aanzienlijk is.

PETTEN (OUD), naam, welken men wel eens geeft aan het dorp PETTEN, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ten einde het te onderscheiden van *Nieuw-Petten*. Zie PETTEN.

PETTEN-EN-NOLMERBAN, heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*.

Alzoo deze heerlijkheid niet anders bevat dan de gem. Petten, heeft zij ook de zelfde belendingen, grootte, enz.

In het jaar 1401 werd PETTEN van het regtsgebied van *Groet*, waarmede het destijds vereenigd was, gescheiden, blijkens eenen voorregtsbrief, door Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN verleend, en het werd in het jaar 1691 met *Nolmerdam* tot eene heerlijkheid vereenigd, en voor vijftien duizend gulden te zamen verkocht, aan den Heer GERARD VAN EGMOND VAN DER NIJENBURG, en werd tot op het afsterven van MARIA VAN EGMOND VAN DER NIJENBURG, de laatste zijner nazaten, tot in het jaar 1742, in zijn geslacht bezeten, wanneer zij door erfenis kwam aan den Heer Mr. NANNING VAN FOREEST, Burgemeester

en Raad der stad Hoorn, wiens weduwe haar in het midden der vorige eeuw nog bezat. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. Clemens van Sandenbergh Matthiessen van Petten-en-Nolmerban, woonachtig te Haarlem.

PETTERHUISTER-STATE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Leeuwarden*, ½ u. O. van *Stiens*, waartoe zij behoorde.

Gedurende de onlusten tusschen de steden en het platteland, hebben de laatste aldaar hunnen landsdag gehouden.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boereplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 33 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Jonkvrouwe Louisa Albertina Vegilin van Claerbergen, woonachtig te Leeuwarden.

PETTHA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sangir*.

PETTHI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*. Zie Peti.

PETTINGEN of Petingen, in het Fr. Pétange, gem., deels in het voorm. hert. *Lotharingen*, deels in de heerl. *Differdingen*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. *Arlon*, arr. *Luxemburg*, kant. *Steinfort*; palende N. aan de gem. Küntzig en Nieder-Kerschen, O. aan Sanem en Differdingen, Z. aan de Fransche gem. Hussigny en Herserange, W. aan de Belgische gem. Ibingen (Aubange).

Deze gem. bevat de d. Pettingen en Rodingen, benevens de geh. Grondmühlen, Rollingen (la Margole) en Athussermühl. Zij bevat ruim 100 h. en daarin 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en de mijngroeven. De jaarlijksche productie bedraagt 200 zak tarwe, 300 zak masteluin, 100 zak gerst, 100 zak haver, 40 zak erwten en 40 zak boonen. De veestapel bestaat uit 100 paarden, 250 runderen en 150 zwijnen. Er zijn 4 korenmolens, allen door het water gedreven.

De inw., die allen R. K. zijn, maken twee par. uit, die van Pettingen en Rodingen, welke ieder door eenen Pastoor bediend wordt. — Er zijn 3 gemeentescholen.

Deze gem. is zeer rijk aan oudheden. Zij bevat den beroemden Titelberg en, bij den Athussermühl, eenen grafheuvel, die de overlevering als de rustplaats van eenen Romeinschen Generaal aanwijst.

Bij de omschrijving der gemeenten bij de koninklijke besluiten van 12 Junij 1822, No. 29, en 2 Januarij 1823, No. 123, was deze gem. binnen enger grenzen bepaald dan heden; maar bij het grenstraktaat met België, in 1843, is daarbij gevoegd den Athussermühl en dat gedeelte van de gem. Ibingen (Aubange), dat ten O. van den Kor is gelegen.

Het d. Pettingen of Petingen, in het Fr. Pétange, ligt in de schoone vallei van den Kor, 4¾ u. Z. W. van Luxemburg, 3½ u. Z. ten O. van Arlon, 3 u. Z. van Steinfort.

Het is een groot en schoon d., met eene fraaije kerk, eene dorpschool en eenen water-korenmolen. De groote weg van Luxemburg naar Longwy gaat er door heen.

PETTINGEN, heerl. in het grooth. *Luxemburg*, verstrooid liggende tusschen eenige andere heerl. in de zuidelijke helft van dat gewest.

Zij bevat de d. Pettingen, Bissen (ten deele), Kehlen (ten deele), Rodt, Reckingen (ten deele), Saeul (ten deele), Contern en Hassel (ten deele) en Angelsdorf, benevens de geh. Essingen en Nürenhausen.

Ten tijde van het Oostenrijksche bestuur over het hertogdom Luxemburg, was deze heerl. aangeslagen voor 3 flor. 6 sols 1 den. van elke 1000 flor., die van het Luxemburgerland ingevorderd werden.

PETTINGEN of PITTINGEN, in het Fr. PETTANGE, d. in de heerl. *Pettingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. N. van *Mersch*, op den linkeroever der Alzette. Het bevat, met de onderhoorigheden, ruim 500 inw.

Men heeft er eene kapel, aan den H. DONATUS toegewijd, welke tot de par. van *Moesdorf* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

PEU-ET-CONTENT, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter regterzijde aan den rijweg naar Kwatta, in het oprijden van de stad; palende noordwaarts aan de Sommelsdijk-kreek, oostwaarts aan den verl. kostgr. Rosina, zuidwaarts aan den Rijweg-naar-Kwatta, westwaarts aan 's lands kostgr. Kwatta.

PEUKEPOLDER (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. W. en N. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, N. O. aan den Puitpolder, O. aan den Nieuwlandpolder, Z. en Z. W. aan den Polder-van-Vijftien-Honderd-Gemeten.

Deze pold., welke in de veertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 87 bund. 4 v. r., waaronder 85 bund. 1 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door ééne sluis, op den Puit-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.

PEULEGAT (HET), kil aan de zuidzijde van den *Alblasserwaard*, van *Giessendam* afkomende, en in de *Merwede* uitloopende.

PEULEN (DE), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Hardinxveld*; palende N. aan den Polder-van-Giessendam, Z. aan de Merwede, W. aan den Zwijnspolder en de Konkel.

PEULIJEN, gedeelte van den *Voorofsche-polder*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan Snijdelwijk, O. aan de Gouwe, Z. aan Groenswaard en Hubertsgeregt, W. aan den Voorofsche-polder.

PEULWIJK, streek lands in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Groot-Ammers*; palende N. aan den Achterlandsche-dijk, O. aan den Nieuwpoortsche-dijk, Z. aan Ottoland, W. aan Achterland.

Deze streek lands bevat 3 h., waaronder 1 boerderij, genaamd den Heuvel, en maakt met *Ammers-Graveland* en *Achterland* eenen polder uit, bestuurd door eenen Schout, zeven Heemraden, eenen Secretaris en Penningmeester.

PEURSSUM, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Ottoland, O. aan Neder-Slingeland, Z. aan de Giessen, die haar van Giessen-Nieuwkerk scheidt, W. aan Giessendam-en-Giessen-Oudkerk.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Peursum, en bevat het geh. Peursum, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 392 bund. 36 v. r. 97 v. ell., waaronder 390 bund. 4 v. r. 47 v. ell. belastbaar land; men telt er 36 h., bewoond door 40 huisgez., uitmakende eene bevolking van 270 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee eendekooijen.

De inw., die, op 2 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Giessen-Oudkerk-en-Peursem*. — De 2 Christelijk Afgescheidenen, die er wonen, behooren tot de gem. *Giessendam*. — Men heeft in deze gem. geene school, doch de kinderen genieten onderwijs te *Giessen-Oudkerk*.

In eenen brief van Floris V, Graaf *van Holland*, gegeven in den jare 1283, wordt het Poeldersums-ambacht genoemd, en als eene hooge heerlijkheid aangemerkt. Thans behoort deze heerl. aan de ingelanden.

De b. Peurssum of Peursum ligt 1½ u. N. W. van Gorinchem, 2½ u. O. N. O. van Sliedrecht, aan de Giessen.

PEURSSUM (DE POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Peurssum*; palende N. aan den Polder-van-Ottoland, O. aan de Smoutjesvliet, die haar van den Polder-van-Neder-Slingeland scheidt, Z. O. en Z. aan de Giessen, W. aan de Peurssumsche Vliet, waardoor zij van den Polder-van-Giessen-Bovenkerk gescheiden wordt.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster; eene oppervlakte van 350 bund. 96 v. r. 16 v. ell., en wordt door eenen molen op dezen boezem van den Overwaard van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, vijf Heemraden, eenen Waardsman, eenen Secretaris en eenen Gaarder- of Penningmeester.

PEURSSUMSCHE-VLIET, water in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit het waterschap van den *Overwaard* afkomende, in eene zuidelijke rigting, tusschen den Polder-van-Peurssum en den Polder-van-Giessen-Bovenkerk heen loopt, en zich tegen over Giessen-Nieuwkerk, in de *Giessen* ontlast.

PEUTERSEIND, misschien beter Poterseind, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 3 u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. *Borkel-en-Schaft*, 5 min. N. O. van het d. *Schaft*, waartoe het behoort.

PEY, geh. in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en ¼ u. O. van *Echt*; met 87 h. en 440 inw.

In de nabijheid van dit geh. ligt een dijk, die thans nog den naam van **Pepelsdijk**, zijnde eene verbastering van Pepinusdijk, draagt; daarbij is eene brug, onder den naam van Pepelsbrug of Pepinusbrug bekend; men wil dat Pepijn *van Herstal* in de achtste eeuw, te Susteren of omstreken verblijf houdende, dezen dijk deed herstellen en dien meermalen, uit boetvaardigheid, barrevoets bewandelde, om zich bij den H. Wiro, die toen in deze streken het geloof verkondigde en te Odilienberg woonde, ter bedevaart te begeven. Van hem zouden die plaatsen hunnen naam bekomen hebben (1). Volgens eene andere lezing zoude deze brug om eene andere oorzaak dus geheeten zijn (2).

PEYMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. O. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

PEYNS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Peins (3).

PEYNSERAGA, oude naam van het d. Peins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Peins.

---

(1) Zie Knippenbergh, *hist. Ecc. ducatus Geldriæ*, p. 31 en 33.

(2) Men zie daarover ons art. Echt, D. IV, bl. 5.

(3) Evenzoo zoeken men alle woorden met Pey beginnende, welke hier niet gevonden worden op Pei.

PFAFFENTHAL, b. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en gem. *Luxemburg*, van welke stad het eene voorstad uitmaakt.

PHAAN, voorm. d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie FAAN (1).

PHAETON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*. — Den 23 Januarij 1840 zijn in dit district zes inlandsche woningen door eene windhoos uit den grond gerukt.

PHELEPPE, plaats, vermeld op het jaar 1828 als liggende in het graafs. *Hameland*, en waarvoor het oude dorp *Velp*, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, wordt aangezien.

PHEMANNEN of PEMANNEN, volksstam, die onder de oude bewoners van het voorm. hert. *Luxemburg* gerekend wordt en zich in de nabijheid van de Ourthe had nedergezet.

De landstreek *Famène*, waarvan Marche de hoofdplaats is, bewaart nog den naam van dit oude volk.

PHILARANBERGEN, bergen in *Oost-Indië*, in het noordwestelijke deel van het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, met veel zuiver koper en kopererts.

PHILIP (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. en 2½ u. O. van *Sluis*, kant. en ½ u. Z. O. van *Oostburg*, gem. en ½ u. N. W. van *Waterlandkerkje*.

Het behoorde tot de vele verschansingen, waarvan Oostburg het middelpunt uitmaakte; bestond reeds tijdens de Spaansche onlusten en werd door Prins MAURITS in 1604 bemagtigd; terwijl het door de Spanjaarden, na het verlies der Catelijneschans, verlaten was. Kort na het eindigen van het twaalfjarig bestand werd het nog eens door de Spanjaarden hernomen, waarbij de onzen zich zoo lang verweerden tot zij de knoopen hunner kleederen verschoten hadden (2). Het schijnt reeds in de helft der zeventiende eeuw ontmanteld te zijn geweest en in 1672 door den Staat te zijn verkocht. Het zal niet veel meer dan 2 bund. beslagen hebben. Thans is er weinig meer van te zien, zijnde alles in bouwland herschapen. De weg van Oostburg naar Waterlandkerkje loopt over de plaats, waar het gelegen heeft.

Dit fort schijnt bedoeld te worden door SWALUË, in zijn werk *De daden der Zeeuwen, gedurende den opstand tegen Spanje*, waarin hij, bladz. 154, melding maakt van een Philippine, onderscheiden van de vesting van dien naam, aan den Braakman gelegen.

PHILIPPENBURG, oud h. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie FILIPPENBURG.

PHILIPPINE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Bouchanter-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan den Braakman, O. aan den Braakman en de gem. Sas-van-Gent, Z. aan België, W. aan IJzendijke.

Deze gem. bevat de voormalige vesting, thans d. Philippine, de b. de Posthoorn en de Bouchautsche-haven (voor zoo veel de in die buurten staande huizen deel maken van het Nederlandsch grondgebied); voorts uit den Philippine-polder, en gedeelten van den Groote-Isabelle-polder en van den Clara-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1490 bund. waaronder 1481 bund. 40 v. r. 5 v. ell. belastbaar land; telt 67 h., bewoond door 93 huisgez., uitmakende eene bevolking van 430 zielen, die gedeeltelijk in den landbouw, het vletten aan de dijken, maar voornamelijk in de mosselvangst

(1) Eveneens zoeke men de overige woorden, welke elders met PH gespeld worden, op F.
(2) Zie HUNNIUS, *Zeeuwsche Buise*, opdragt.

hun bestaan vinden, waarvoor, behalve de booten, twee hengsten en achttien hoogaarsen worden aangehouden. Fabrijken of trafijken bestaan hier niet.

De Herv., die er ruim 40 in getal zijn, onder welke 25 Ledematen, maken eene gemeente uit, gecombineerd met de naburige gem. *Sas-van-Gent*, behoorende tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Axel*. De Herv. van PHILIPPINE, maakten vroeger eene afzonderlijke gem., met eenen eigen Leeraar, uit. De eerste Predikant was ADRIANUS BOLLAART of BOYLAARE, die alhier den 30 Mei 1634 beroepen zijnde, den 23 Julij daaraanvolgende zijne dienst aanvaardde. Tot herdenking van de vestiging dier gemeente, en ter herinnering, hoe vóór honderd jaren deze plaats, op den 11 September 1633, van het Spaansche juk voor altijd was bevrijd geworden, heeft de toenmalige Predikant NICOLAAS VAN OVERVELT alhier, op den 30 Mei 1734, eene plegtige jubelpredicatie gedaan. Achtervolgens is deze gemeente bediend geworden door twintig Predikanten, van welke de laatste was ISAÄC MARANT, die in April 1796 van hier naar Biervliet vertrok, na welken tijd de gemeente, ten gevolge der toenmalige tijdsomstandigheden, herderloos is gebleven, zoo wel als de naburige gem. Sas-van-Gent. Gedurende een groot gedeelte van den Franschen tijd zijn beide gemeenten bediend door TEUNIS VAN DER VLIST, door het Nederlandsch Zendelinggenootschap, naar Sas-van-Gent gezonden, om aldaar en te PHILIPPINE de predikdienst te vervullen, hetgeen geduurd heeft tot Mei 1815, terwijl het herderlijk opzigt over beide gemeenten werd waargenomen door den Predikant van Axel, die tevens, met andere naburige Predikanten, van tijd tot tijd, de sacramenten bedienden. Na de bevrijding van der Franschen heerschappij, waren de Herv., zoo te PHILIPPINE als te Sas-van-Gent, zoo zeer in getal verminderd, dat beide gemeenten, in 1815, werden gecombineerd, met bepaling dat de Predikant in deze combinatie zijne woonplaats zou vestigen te Sas-van-Gent, en gedurende de zes zomermaanden alle 14 dagen te PHILIPPINE ééne predikbeurt, en gedurende de 6 wintermaanden, elke maand den geheelen Zondag de dienst aldaar zal vervullen. De eerste Predikant in deze aldus gecombineerde gemeente was PETRUS VAN ECK, die, den 19 Julij 1815, van Zaamslag beroepen zijnde, zijne dienst den 10 September des zelfden jaars aanvaardde, doch reeds den 27 October 1816 naar Hontenisse vertrok.

De R. K., die het overige der bevolking uitmaken, vormen eene parochie, behoorende tot het apost. vic. gen. van *Breda*, dek. van *Aardenburg*, en welke door eenen Pastoor bediend wordt. Men telt er ruim 150 Communikanten.

Men heeft in deze gemeente eene school, gemiddeld door een getal van 30 leerlingen in den zomer, en van 60 in den winter bezocht wordende.

Het dorp, voorm. vesting, PHILIPPINE ligt 9 u. Z. O. van Middelburg, 7 u. Z. van Goes, 3½ u. W. van Axel, 5¼ u. W. van Hulst en 1½ u. N. O. van Sas-van-Gent, aan den Braakman en aan de monden van het voormalige Sassche-gat, en heeft eene bekwame haven, met eene sluis, welke havenwerken door de provincie worden onderhouden. Uit deze haven bestaat een, door de publieke autoriteit, erkend veer op het daar tegenover liggend gehucht Mauritsfort, in Neuzenambacht. De aanvoer van mosselen, welke door de visschers van PHILIPPINE in den Braakman, van de aldaar liggende mosselbanken worden gevangen, wordt jaarlijks op 16.000 tonnen geschat (de ton berekend op 1¼ mud en op eene waarde van eenen gulden vijf en twintig cents). Om dezen schelpvisch af te halen, komen direct zware, daartoe expresselijk ingerigte karren, uit Gent,

Doornik, Bergen in Henegouwen, Valenciennes, ja zelfs regelregt uit Parijs, zoodat, wanneer die mosselvangst stil staat, hetgeen gedurende de Belgische onlusten, meestal plaats had, het plaatsje tot zulk eenen staat van armoede en gebrek vervalt, dat daarvan bezwaarlijk eene beschrijving te geven is. De Regering hecht dan ook aan het behoud van dit bestaanmiddel, voor het armoedige Philippine, zoo veel belang, dat thans maandelijks uit de vesting Neuzen, een detachement, bestaande uit éénen Officier en dertig man troepen wordt afgezonden, om aldaar te verblijven en te waken tegen het lossen, aan de dijken en dammen, van mosselen door de Belgische visschers, ten nadeele van die van Philippine. Er staan in de kom van het d. 32 h., bewoond door 55 huisgez. en ruim 270 zielen. — De dorpskermis wordt gehouden op den derden Maandag in September.

De voormalige sterkte Philippine heeft haren naam ontleend van Filips II, Koning van Spanje, die haar heeft doen aanleggen ter bescherming van het Sassche-gat. In den aanvang bestond deze sterkte, alleen in eene vierhoekige schans met bolwerken en gracht voorzien en tegen den wateroever leunende; later werd zij het kasteel genoemd en was op het einde der vorige eeuw nog in wezen. Sedert echter deze plaats in der Staten handen kwam, werd zij landwaarts in, meer uitgebreid en voorzien van eenen uitgestrekten hoofdwal met twee heele en twee halve bolwerken; de eerstgenoemden lagen aan de landzijde en daartusschen was de Landpoort, die door eene kleine lunet gedekt werd, de laatstgenoemden lagen aan de waterzijde en hunne lange vleugels werden door de schans bestreken. De Waterpoort, welke haren uitgang op de haven had, stond aan de oostzijde der vesting en werd door een ravelijn gedekt. Het geheel werd omgeven door eene gracht en eenen bedekten weg met glacis, hebbende tusschendijks nog eene voorgracht. In den dijk bij Philippine lagen eenige sluizen, die, zoo wel door sluiten als openen, in het eerste geval zoet, en in het andere zout water op de binnenlanden bragt, vormende alzoo eene inundatie, waarin de voornaamste sterkte dezer plaats bestond.

Binnen de wallen waren goede kazernen, voorts een fraai arsenaal en een kruidmagazijn, benevens twee kapitale wachthuizen. De Gouverneur van Sluis in Vlaanderen was te gelijk Gouverneur van Philippine, maar had onder zich eenen Kommandeur en eenen Groot-Majoor, die over deze vesting bijzonder het gebied voerden. Voor het kasteel, waarin de Kommandeur zijn verblijf hield, was eene ruime esplanade en de bezetting bestond gewoonlijk uit vier kompagniën voetvolk, met de noodige artilleristen.

Van alle deze voormalige net aangelegde en wel onderhoudene vestingwerken bestaan niets meer dan twee wachthuizen, thans bijzonder eigendom. Uit de overblijfselen der aarden wallen en werken, thans tot bouw- en weiland gebruikt wordende, kan men nog eenigzins het belangrijke daarvan afleiden. Thans is Philippine een armoedig plaatsje, dat overal sporen draagt van het diepste verval. Gedurende de Belgische onlusten heeft men zich de overblijfselen der voormalige fortificatiën eenigzins ten nutte gemaakt, om eenen onverhoedschen aanval aftekeeren, doch deze werken zijn sedert de overeenkomst met België gesloopt.

De kerk der Herv. staat op eene opene plaats, aan het westeinde van het dorp, heeft geen orgel, doch prijkt met een net koepeltorentje, voorzien van uurwerk en luiklok. Het tijdstip van de stichting van dit gebouw kan, bij gemis van bescheiden, niet worden opgegeven. Uit latere aanteekeningen is het ons echter gebleken, dat het, volgens resolutie

van den Raad van State, in dato 30 Mei 1646, in dat zelfde jaar geheel vernieuwd, ten koste der gemeente verbouwd, en vervolgens, zoo uit eigene fondsen, als uit verleenden onderstand van landswege onderhouden is geworden. In 1819 en op nieuw in 1844, is, tot herstelling van dit gebouw, een rijks subsidie verleend, terwijl jaarlijks, uit het fonds voor noodlijdende kerken en personen, eene toelage wordt verstrekt. In 1712 werd door den Heer Pieter de Bils, Kommandeur van Philippine, bij testamentaire beschikking aan de kerk alhier vermaakt, één zilveren schotel en twee bekers, ten gebruike bij het H. Avondmaal, voorzien van zijnen naam en wapen.

De R. K. hebben hier ingelijks een klein, doch net kerk gebouw, prijkende met een klein torentje, doch zonder orgel, welk kerkje, aan de *H. Maagd* Maria is toegewijd. Tot omstreeks de helft der achttiende eeuw, hadden de R. K. alhier geen kerkgebouw, en moesten, bij gemis daarvan, hunne godsdienst waarnemen in de naburige Belgische gem. *Assenede* of *Bouchaute*. In 1760 werd hun, bij resolutiën van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, in dato 30 Julij en 22 September van dat jaar, het bouwen van eene kerkschuur, in het halve bastion Meyland toegestaan, welke naderhand is vergroot geworden, uithoofde van het toenemend getal dier belijders, die, in 1770, reeds het derde gedeelte der bevolking van Philippine uitmaakte. Bij resolutie van H. H. M. van 12 Junij 1772 bekwamen zij een eigen Priester. Deze kerkschuur is in het laatstgemelde jaar vervangen door het tegenwoordige kerkgebouw, hetwelk buiten de stad, in eenen verlaten hoek is gesticht, verwijderd van de plaats, alwaar vroeger het bastion Meyland gelegen was.

Te Philippine bestaan overigens geene andere publieke gebouwen dan een Stadhuis, hetwelk echter veel van zijn vroeger aanzien verloren heeft, en waarvan tegenwoordig bijna geen ander gebruik wordt gemaakt dan om in de ruime zaal school te houden, welke daarvoor doelmatig is ingerigt. Overigens bevat dit gebouw niets merkwaardigs. Buiten de evengenoemde zaal bestaat er nog een vertrek, hetwelk bestemd is tot berging van archiven en tot het houden der vergaderingen van den gemeenteraad.

De laatste verovering van Prins Maurits in deze landstreek was het bemagtigen van Philippine, op den 21 Junij 1600, bij gelegenheid, dat hij tegen de Spanjaarden ten strijde optrok naar Nieuwpoort, in West-Vlaanderen. Hij zond de voorhoede van zijn leger te Philippine aan land, onder Graaf Ernst van Nassau, vooruit, om deze sterkte, toen nog maar eene schans, door slechts veertig man des vijands bezet, te vermeesteren, hetwelk ook, op de eerste opeisching, bij verdrag geschiedde. Naderhand moet zij echter weder in der Spaanschen handen gevallen zijn, daar Prins Willem Frederik van Nassau-Dietz, Stadhouder *van Friesland*, en schoonzoon van Frederik Hendrik, de sterkte, na eenen vierdaagschen aanval, op den 11 September 1633 bemagtigde. Hij was met eene vloot van Vlissingen de Honte opgezeild, landde te Philippine den 7 der evengenoemde maand en deed de sterkte zoo hevig beschieten, dat de Spaansche bezetting, uit honderd en vijftig man bestaande, na zich dapper te hebben verweerd, door gebrek aan ammunitie, genoodzaakt werd zich bij verdrag over te geven.

De Spanjaarden, de aangelegenheid dezer plaats kennende, lieten niet na, tot haar ontzet op te trekken. Zij sloegen zich, den 29 September 1633, met eene groote magt, bestaande uit zestig vaandels voetvolk en zeven kornetten ruiterij, in het gezigt van des Prinsen legerplaats neder, die, sedert de inneming van Philippine, op den

11 dier maand, voor de vesting was gelegerd, tot dat de werken, door het beleg beschadigd, weder zouden hersteld zijn. De vijand beschoot, zoo lang het dag bleef, de sterkte, welke schoten van de zijde der belegerden niet onbeantwoord bleven. Hoewel door hulp, welke hen van alle kanten toegezonden werd, versterkt, zich echter niet bestand achtende tegen eene veel grootere vijandelijke legermagt, wist de Prins zich door eene krijgslist uit dit gevaar te redden. Hij deed van Biervliet, op een goed getal ledige schepen, zestig tamboers stellen, die, tegen den avond PHILIPPINE naderende, allerlei, sommige de Duitsche, anderen de Fransche, anderen weder Engelsche marschen sloegen, waardoor de Spanjaarden, uit het geraas der menigte trommen in den nacht, vermoedende, dat er eene talrijke versterking in aantogt was, met veel overhaasting opbraken en hunne reeds aangelegde werken verlieten. Na hun vertrek deed Graaf WILLEM de vestingwerken der plaats vermeerderen.

In den nacht tusschen den 8 en 9 Mei 1635 deed de Kardinaal INFANT, destijds Spaansch Gouverneur dezer landen, eene tweede poging, om PHILIPPINE door verrassing te heroveren, en wel met vijf duizend man, onder bevel van zekeren Overste DE LA FONTAINE, behoorlijk voorzien van geschut en andere noodwendigheden voor een beleg, en dat wel op een oogenblik, dat men aan de versterking dezer plaats nog werkelijk arbeidde, zoo dat zij aan de eene zijde genoegzaam nog geheel open lag, terwijl de bezetting geen vijf honderd man sterk was en de vijand zich al dadelijk van eene redoute en halve maan had meester gemaakt. Het gerucht daarvan baarde in den aanvang, zoo wel in Holland als in Zeeland, eenige ontsteltenis, zoo dat uit Zeeland met der haast eene versterking van vier honderd man afgescheept werd, die zich, met de bezetting, zoo lang staande hield, tot dat Prins WILLEM FREDERIK, met drie regimenten, de zwakke schaar te hulp kwam, die, terwijl hij PHILIPPINE in den nacht voorbij vaarde, den schijn aannam, als of hij de Spaanschen van achteren bespringen wilde, waardoor zulk eene verslagenheid in het vijandelijke leger werd te weeg gebragt, dat het, na veel verlies geleden, drie stukken geschut achtergelaten en zijne eigene legerplaats in brand gestoken te hebben, met overhaasting terug week. De vijand had bij dezen mislukten aanslag ruim duizend man verloren, behalve veertien of vijftien honderd gekwetsten.

Sedert dien tijd bleven de Staten onzes lands in het gerust bezit van PHILIPPINE, tot in het ongelukkige jaar 1747, toen de bezetting, kort na de verovering van Sas-van-Gent, door de Franschen, na twee dagen hevig te zijn beschoten, op den 5 Mei van dat jaar, echter niet, dan na den dappersten wederstand, ook voor hunne overmagt bukken en zich krijgsgevangen geven moest. Na den vrede van Aken, in 1748, ontruimden de Franschen PHILIPPINE, hetwelk, den 28 Januarij 1749, door de onzen weder in bezit genomen werd. Later deelde deze plaats in alle de lotgevallen van Staats-Vlaanderen, door welker invloed en gevolgen haar vorig aanzien geheel verdwenen is.

De vermaarde Geneeskundige GUALTHERUS VAN DOEVEREN werd op den 16 November 1730 te PHILIPPINE geboren. Hij overleed den 31 December 1783, als Hoogleeraar te Leyden, na ook door het uitgeven van onderscheidene schriften grooten roem verworven te hebben.

Het wapen van PHILIPPINE is van goud, met eenen burg van zilver, in welks poort een leeuw van keel (rood), houdende in zijnen regter klaauw een zwaard, mede van keel, en in den linker een sleutel van

azuur (blaauw), staande op een terras van sinople (groen); het schild gedekt door eene kroon van goud.

PHILIPPINE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Philippine*; palende N. aan den Braakman, O. aan den St. Pieters-polder, Z. aan den Belgische Capelle-polder, W. aan den Groote-Isabelle-polder.

De Philippine-polder ontleent zijnen naam van de voormalige schans, thans dorp, Philippine, en is in het jaar 1700 ingedijkt. Hij heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 130 bund. 81 v. r. 35 v. ell., waaronder 105 bund. 92 v. r. 53 v. ell. schotbaar land. Er staat daarin slechts eene bijzondere woning en het polderbeheer is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester. De uitwatering heeft plaats door eenen houten duiker, liggende onder het Olmendijkje, in de Isabelle-zeesluis, en van daar in den Braakman.

PHILIPPINES-RUHE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den militaire post Saron, benedenwaarts aan den houtgrond Voorzorg.

PHILIPSBURG of Filipsburg, d. in *West-Indië*, op het eil. *St. Maarten*, een der drie *Nederlandsche-Antilles*, aan de *Groot-baai*, op eene smalle zandbank of strook lands, die gelegen is tusschen de baai en een uitgestrekt zout meer, hetwelk in sommige jaren goed zout oplevert.

Het is een vrij lang dorp, bestaande slechts uit twee straten; terwijl de dwarsstraten hoogstens den naam van stegen verdienen. Het dorp werd aangelegd in het jaar 1735, door den toenmaligen Gouverneur John Philips, naar wien het vervolgens genoemd is. Het is gebouwd op eene dorre zandbank, aan het noordeinde van Grootbaai, en volgt de halvemaansgewijze strekking dier bank, welke van het Oosten naar het Westen eene lengte van ongeveer 20 minuten gaans heeft, terwijl zij niet meer dan van drie honderd tot zes honderd v. ell. breed is. Het bleekgele strand, waaraan men zonder steiger of iets dergelijks, met booten landen kan, heeft veel overeenkomst met het Hollandsche duinstrand, als zijnde, door de rolling van het daarop nederstortende zeewater, effen en digt. De dwarsstraat, Belly-Howel genaamd, is, van het strand tot aan de zoutpan, slechts 235 ell. lang; de zuidelijke straat, naar de zijde van de reede of Grootbaai, wordt de Voorstraat en de noordelijkste, langs de zoutpan gelegen, de Achterstraat genaamd. Het oosterdeel, het oudste gedeelte van het dorp, wordt Boven, en het westelijke gedeelte of het nieuwe dorp, alwaar de geringe volksklasse woont, Beneden geheeten. In 1816 telde men in Philipsburg 178 huizen.

Het eerste huis, door den Gouverneur Philips gebouwd, doch met het grootste gedeelte van het dorp in den verschrikkelijken orkaan van 1819 verwoest geworden, stond ten Noorden aan het oosteinde van de Voorstraat, en op de puinhoopen daarvan is thans een gering hutje opgetrokken. Overal ziet men tusschen de weinige huizen, die thans het dorp uitmaken, de bouwvallen van omgewaaide of ingestorte huizen, waarvan de fondamenten en gebroken muren, met allerlei ruigte begroeid zijn. De straten zijn echter geenszins vast, maar zoo zandig en los als de duinpaden te Scheveningen. De huizen zijn in het geheel niet prachtig gebouwd; behalve dat zij klein zijn, zijn zij laag van verdieping, tot welken bouwtrant men door de alles verwoestende orkanen wordt genoodzaakt, hetgeen echter binnen de keerkringen, waar men zoo gaarne in hooge, ruime vertrekken vertoeft, niet aangenaam

is. De kleinste huisjes zijn geheel van hout opgetrokken, en rondom met plankjes (singels) beslagen. Van de overige zijn de muren, van ruwe, onregelmatige klipsteenen, wel zwaar (meestal zijn zij een paar voeten dik), maar niet hoog opgebouwd. De vensterkozijnen zijn zeer klein, hetgeen bij de dikte der muren nog meer in het oog valt. Op de muren wordt dan een zeer vlak dak gelegd, waarvan de kapspanten, uit Amerikaansch hout vierkant gezaagd worden, en, even als de daarop gelegen wordende planken, geschaafd zijn. In de meeste huizen vindt men geene zolders en, zoo zij er al zijn, liggen zij, als eene vliering, ter hoogte van het midden des daks, om de lage vertrekken niet nog meer te benaauwen. Grootere huizen zijn van twee of drie, naast elkander gebouwde, daken voorzien, en alleen eenige der voornaamste hebben twee verdiepingen, waarvan alsdan het beneden gedeelte of tot pakhuis van koopwaren, of tot bergplaats van provisiën enz. gebezigd wordt. Van deze huizen zijn de muren uitwendig wit bepleisterd en van binnen zeer bont behangen, terwijl de daken met singels gedekt zijn. De grootste luister en het meeste gemak dezer groote huizen bestaat in hunne ruime galerijen, waartoe men door breede dubbele deuren toegang heeft.

Het voornaamste openbare gebouw van Philipsburg is het Raadhuis, dat midden in het dorp staat, aan de noordzijde der *Voorstraat*, met het vooreinde naar de baai. De voorgevel, die met het zeer groot, daarin uitgehouwen; koninklijke wapen prijkt, draagt een niet hoog, vierkant torentje, waarvan de spits met eene vergulde ananas versierd is, en waarin eene poort en klok, zonder uurwerk, wordt gevonden. Het gebouw zelf bestaat uit twee verdiepingen. De bovenste bevat de weeskamer en de algemeene secretarie, benevens de zaal voor den Raad van Policie en dien der Justitie, in één woord, voor het geheele bestuur van het Nederlandsche gedeelte van het eiland. In de beneden verdieping vindt men de kazerne, de gevangenissen, de magazijnen, de bergplaatsen enz. Het geheel is echter van weinig beteekenis; terwijl, bij gebrek van eenig openbaar uurwerk, de klok door een der soldaten zeer onregelmatig geslagen of geluid wordt.

Vóór het raadhuis, aan het strand, waar tevens de algemeene landingsplaats is, staat het zoogenaamde Schaal- of Waaghuis, hetgeen echter niets anders is dan een, naar alle zijden opene, loots, waarin een paar schalen hangen. Voor dit schaalhuis staan twee zesponds kanonnen, welke de reede bestrijken, doch onbruikbaar en door roest en ouderdom verteerd zijn, zoodat het hoogst gevaarlijk zoude zijn die te willen afsteken.

De Hervormde kerk, welke verder westwaarts, aan de zelfde straat gebouwd is, is eene kleine kruiskerk, met rood geverwde singels gedekt en van een hoog ommuurd en bloemrijk kerkhof omgeven.

De kapel der Methodisten is slechts een herbouwd particulier huis, in de *Achterstraat*, in welke door een Engelsch Zendeling gepredikt wordt. De leer der Methodisten wordt door de voornaamste ingezetenen beschouwd als het verderf des eilands te bewerken. Zij toch leeren, dat een Christen geen slaaf kan zijn, terwijl de landbebouwers beweren, dat een planter, zonder slaven, geen planter kan blijven. Eerst na de Engelsche regering van 1810 tot 1816 is deze godsdienst op St. Maarten toegelaten geworden.

In het Nederlandsch gedeelte van St. Maarten is, sedert het jaar 1840, eene R. K. gemeente opgerigt, welke door eenen Pastoor bediend wordt en een kerklokaal bezit.

Van de vroeger bestaan hebbende Synagoge, op het oosteinde der *Achterstraat*, aan de zuidzijde, is niets meer overig dan eenige puinhoopen, die boven het hooge onkruid, cactusplanten en oldmaids (malva's), uitsteken.

Van de Episcopalekerk, bij den orkaan van 1819 ingestort en in het daarop volgende jaar verkocht, bestaat niets meer (1).

PHILIPSDAL, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana, kol. Suriname*, aan de *Tapoeripa-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Vriezenburg-Nova-en-Dwingelo, benedenwaarts aan de koffijplant. Zomerzorg; 398⅔ akk. groot. De Negers noemen haar Marseelissi.

PHILIPSKERKE, d. op het eil. *St. Philipsland*, prov. *Zeeland*. Zie het volgende artikel.

PHILIPSLAND (ST.), gem., prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen* (2 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan het Krammer, O. aan de Noordbrabandsche gem. Steenbergen-en-Kruisland en Nieuw-Vossemeer, Z. aan de Oud-Vossemeer-en-Vrijberge, Poortvliet en St. Annaland, W. aan het Mastgat en de Zijpe.

Deze gem. bestaat uit het eil. St. Philipsland, en eenige daaraan en daarbij gelegen schorren en slikken. Zij bevat het d. St. Philipsland, nevens eenige verstrooid liggende h. en beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1628 bund. 58 v. r. 16 v. ell, en daaronder 648 bund. 23 v. r. 50 v. ell. belastbaar land, met 91 h. bewoond door 110 huisgez. uitmakende eene bevolking van ruim 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de mosselvangst, zijnde de zoogenaamde *Flipslandsche mosselen* zeer gezocht, wegens hunne grootte en blankheid. Verder heeft men er eene meestoof en een houten windkorenmolen.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1590, met alle hare gorssingen, slikken en aanwassen, bij vonnis van den Hove van Holland, uit den boedel van den overledenen Heer Maximiliaan van Bourgondië, Marquis *van Veere en Vlissingen*, verkocht werd aan Jonkheer Pieter Suys. In den jare 1629, wanneer zij verdronken lag, werd zij bij de Staten van Zeeland, als een goed Zeeuwsch leen, verleid op den Heer Jakob Baarland, Heer *van Dirksland* enz. In het jaar 1642 op Mr. Gerrit van der Nisse, Oud-Burgemeester van Goes, en Mr. Floris Sas van Weldam, Raadsheer in den Hove Provinciaal van Utrecht, en meer anderen. Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan de erven van den Heer Johan de Maurègnault, Rentmeester-Generaal Bewester Schelde; aan Mevrouwe de Mauregnault, weduwe van den Heer van Hoorn, en aan den Heer de Bye. Thans wordt zij in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière Johan Hendrik Schorer, geb. Anna Maria Jacoba Schorer, woonachtig te Middelburg.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van sinopel (groen), met drie schuine balken (bandes) van goud.

PHILIPSLAND (ST.), eil. op den noordoosthoek der prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Philipsland*; palende N. aan de Bruintjeskreek, die het van de schorren van Rumoort scheidt, O. aan het Slaak, waardoor het van de Heensche en Meerlosche-slikken gescheiden wordt, Z. aan de Mosselkreek, welke tusschen dit eiland en de Rammeschorre en Hoogestelle doorloopt, W. aan slikken,

---

(1) Wij meenden niet beter te kunnen doen, dan hier de beschrijving van Philipsburg te volgen, welke onze geachte medearbeider, de Heer M. D. Teenstra, ons geeft in zijn fraai werk, *de Nederlandsche Westindische eilanden, in derzelver tegenwoordigen toestand*, bl. 247–252.

belendende aan het vaarwater dat de Mosselkreek, met het Zijpe en Mastgat verbindt; en eene scheiding maakt tusschen deze gem. en St. Annaland. Zoo dat het van alle zijde door slikken en schorren omgeven is; zelfs gaat en loopt men bij laag water over de Heensche en Meerlosche-slikken naar den Heeren-polder op den Noordbrabandschen oever. Bij eene kleine vergissing in de berekening van den tijd, van het opkomend water, kan dit echter gevaarlijk worden. De lengte van dezen weg van den noordelijken hoek des Heeren-polders, tot aan den molen van Philipsland, is omtrent een half uur gaans.

Het eiland St. Philipsland heeft zijnen naam van een schoon dorp, voortijds daarin gelegen hebbende, hetwelk den naam van den Martelaar St. Philippus droeg, welken naam dit eiland, daarna in den jare 1496 weder bedijkt en drooggemaakt zijnde, door Filips den Bastaard van Bourgondië, sedert behouden heeft. Na deze bedijking is het een en andermaal ondergeloopen, als in de jaren 1511 en 1530, doch telkens wederom bedijkt, maar in den grooten watervloed van het jaar 1532 werd het ten derdemale overstroomd, en om dat de dijken zoo zeer gebroken waren, niet weder drooggemaakt, vóór den jare 1645, wanneer het meerendeel daarvan op nieuw tot eenen schoonen polder is gemaakt. In die bedijking was toen begrepen de Luisterkreek, die er nog hedendaags, aan beide einden toegedamd, in ligt; maar de Mosselkreek, en het daarover liggende Stelland, den Hamel genaamd, of het Rammeschor, waarvan wij zoo even spraken, bleef er buiten gesloten, om dat dit schor zeer smal en klein afgebroken, en het water van de Mosselkreek toen vrij diep was. In het begin van het jaar 1648 werd echter, wegens de aanmerkelijke verlanding van het water, en de vermindering van de scheepvaart daar door eene schouwing gedaan en overleg gemaakt, om die aan het eiland te trekken, doch dit is niet in het werk gesteld. Het tegenwoórdig eiland is eenigzins langwerpig en zeer vruchtbaar. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 648 bund., alles belastbaar land, en is verdeeld in twee pold. de Oude-polder en de Nieuwe-polder genaamd, wordende er thans nog eenige schorren ten N. O. van het eiland gevonden. Men telt er 96 h., en daaronder 11 groote boerderijen of hoeven, bewoond door 117 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 660 inw.

De Herv., die er ongeveer 600 in getal zijn, onder welken 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Tholen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Daniel Ketelaer, die in het jaar 1657 herwaarts kwam, en in het jaar 1660 alhier overleden is. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld Pontiaan van Hattem, naar wien zekere secte in de Herv. kerk Hattenisten genoemd werden. Hij was hier beroepen in 1672 en werd in het laatst van Mei 1683 van zijne bediening ontzet. Onder de latere Predikanten van St. Philipsland verdient melding W. L. van Oosterzee, A. L. M. Th. Dr. en thans Pred. te Goes, die er in 1809—1815 stond, en, de eenige op het geheele eilandje zijnde, die de fransche taal verstond, gedurende den tijd van Napoleons bestuur (1811—1813) mede tot politieke ambtsverrigtingen geroepen werd, en zeer veel heeft bijgedragen, om op dit eilandje de rampen der Fransche overheersching minder knellend te maken.

De Christelijke Afgescheidenen, die er ruim 60 in getal zijn, zijn in 1844 als eene gemeente erkend, welke echter nog geen Predikant heeft.

Men heeft op dit eiland éénc school, welke bij afwisseling door een getal van 20 tot 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. St. Philipsland, oudtijds ook wel Philipskerke geheeten, en in de wandeling Flipsland genoemd, ligt 5½ u. Z. O. van Zierikzee, 4 u. N. van Tholen, in den zuidooostelijke hoek van het eiland, alwaar de Eendragt, de Mosselkreek en het Slaak zich vereenigen. Het d. is redelijk groot en bestaat uit eenen regten breeden dorpsweg, loopende van den dijk af naar de kerk, met vele goede huizen bebouwd en met boomen beplant. Behalve deze onbestrate weg loopt nog eene bebouwde achterbuurt evenwijdig daaraan. In de kom van het d. telt men 76 h., bewoand door 96 huisgez, welke 475 inw. uitmaken.

De kerk, die er vóór de Reformatie stond, was aan den H. Philippus toegewijd. De tegenwoordige werd in het jaar 1668, ten dienste der Herv., gebouwd. Het is een klein langwerpig en regelmatig gebouw, met het jaartal 1668 boven den ingang, zonder orgel, maar met een klein rond kloktorentje met eene scherpe spits. Deze kerk is in 1844 vernieuwd en werd den 10 November van dat jaar weder ingewijd. Vóór dat deze kerk gebouwd was, deden de beide eerste Predikanten hunne dienst in eene woning op het dorp.

De Christelijk-Afgescheidenen hebben er mede een gebouw, waarin zij hunne godsdienst oefenen.

De kermis valt in den laatsten Donderdag in Augustus en duurt twee dagen.

PHILIPSLAND (DE NIEUWE-POLDER-VAN-ST-) of Henriettepolder, pold. in het eil. *St. Philipsland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Philipsland;* palende N. O. en Z. O. aan de schorren tegen het Slaak, W. aan den Oude-polder.

Deze pold., die in het jaar 1776 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 76 bund., alles schotbaar land; heeft eene schutsluis, waardoor hij zich van zijn water in den Oude-polder ontlast, en wordt door eenen Beheerder bestuurd. Er staan daarin eene meestoof en eene boerderij.

PHILIPSLAND (DE OUDE-POLDER-VAN-ST-), pold. in het eil. *St. Philipland,* prov. *Zeeland,* distr. en arr. *Zierikzee,* kant. *Tholen,* gem. *St. Philipsland*; palende W. en N. aan de schorren tegen de Bruintjeskreek; O. aan den Nieuwe-polder en Z. aan de schorren tegen de Mosselkreek.

Deze pold. is in het jaar 1645 bedijkt. De grootte, binnen de dijken, is 549 bund. 49 v. r. 15 v. ell., alles schotbaar en meest vruchtbaar korenland. Er liggen daarin, behalve eenige boerenhuizen en het dorp, tien groote landhoeven. De pold., die door eene sluis, welke op den zuidoosthoek ligt, van het overtollige water ontlast wordt, staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

PHILISTIJNSCHE-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland,* arr. en kant. *Alkmaar,* gem. *Bergen;* palende W. en N. aan de duinen, O. aan den Dammelander-polder en het Bergermeer, Z. aan het Ambacht-van-Wimmenum.

PHILOSOPHENPAD (HET), bekende aangename wandelweg in het *Rijk-van-Nijmegen,* prov. *Gelderland,* ½ u. Z. O. van *Nijmegen,* nabij het geh. *Bergendaal,* van waar hij van de hoogte des Hunnenbergs naar beneden slingert.

Deze weg is beschaduwd door dennen- en berkenboschjes en andere plantsoenen, afgewisseld met korenvelden en weiden en ingesloten door hoogten, terwijl men van verre de Waal en den Rijn door de vlakte ziet kronkelen.

PHLADIRTINGUM of PHLARDITIGA, oude naam der st. VLAARDINGEN, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VLAARDINGEN.

PHOEDRA, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Friderici's-gunst, benedenwaarts aan 's Lands steenspringerij de Worsteling Jacobs, waarmede zij reeds voorlang vereenigd is.

PHOENIX, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickerie*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. Lot No. 7, benedenwaarts aan de koffij- en suikerplant. Paradise; 1000 akk. groot.

PHRESII en PHRISIONES, namen, onder welken bij vroegere schrijvers de FRIEZEN wel eens vermeld worden. Zie FRIEZEN.

PIA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie PIHA.

PIAAM of PEAAM, oudtijds PEANGUM en ook PIJAAM gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 6 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. W. van *Bolsward*, aan de Zuiderzee, aan den voet van den zeedijk, 1½ u. N. van Workum, ½ u. Z. van Makkum. Men telt er 14 h. en 100 inw., die in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. De meeste landerijen bestaan hier uit bouwland; doch in het laag land zijn onderscheidene vogelkooijen, in welke men veel watervogels vangt, welke naar Holland verzonden worden.

De Herv., die er 85 in getal zijn, behooren tot de gem. *Idsegahuizen-en-Piaam*, welke hier eene kerk heeft, met eenen toren, doch zonder orgel. — De 15 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Makkum* gerekend.

PIA-BESAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt, met eenen zuidwaartschen loop, in de *Binnenbaai*, tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

PIACENZA, landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Vught*.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat, van 44 bund. 99 v. r. 90 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond, door Jonkh. A. MARTINI VAN PIACENZA, woonachtig te 's Hertogenbosch.

PIA-KETSJIL, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

PIAMIS, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, tot de *Papoes-eilanden* behoorende, W. van Batanta, door Maleijers en Papoes bewoond, met vele vruchten.

PIANAPE, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op de Oostkust van *Hoewamohel*.

PIAPIS, haven in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Wagioe*, op 0° 5′ Z. B.

Deze haven bestaat uit twee baaijen, welke eene veilige ankerplaats aanbieden en waar men versch water op een eilandje van den naam van Sisipa, zeer lang timmerhout, dat goede masten oplevert, koolboomen en zeer groote horenschelpen vindt, in welke de vrucht der gezegde boomen zich laat medevoeren.

PICANTRIS, naam, welken de Negers geven aan de suikerpl. PICARDIË, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie PICARDIË.

PICARDIE of PIECARDIE, geh., voorheen in het hert. *Cleve*, thans prov. *Limburg*, arr. en 11 u. N. van *Roermonde*, kant. en 7½ u. N. ten W. van *Venlo*, gem. en ½ u. Z. van *Gennep*; met 20 h. en 100 inw.

PICARDIË, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Welgevallen, benedenwaarts aan de suikerplant. Zorg-en-Hoop; 1000 akk. groot, met 120 slaven. Deze plant. wordt met stoom bewerkt; de Negers noemen haar PICANTRI.

PICCARD, voorm. fort, in het hert. *Gulik*, en gediend hebbende tot verdediging van het tegenwoordig Limburgsche stadje *Sittart*, waarvan het ten O. gelegen was. Ter plaatse, waar het geweest is, ziet men thans tuinen.

PICONTOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. MON-TRÉSOR, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MON-TRÉSOR.

PICORNA-BOSCH (HET), bosch in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, W. van Paramaribo, tusschen het Galgeveld en den nieuwen rijweg, den weg van Boniface en den weg van Kwatta.

Dit bosch is aldus genoemd naar eenen kleurling, den Burger-Kapitein CHRISOPTINIUS CASIMIRIUS PICORNA, die er in 1723, 520 akk. grond bezat. In dit bosch liggen, ten Z. W. van den nieuwen en den ouden rijweg, eenige rijstgronden, welke Cocobiaco (goedkoope winkel) en Magnusknie genoemd worden, en mede door het bruggetje in den nieuwen rijweg en vervolgens door het Picorna-kanaal lozen. Het is een toevlugtsoord van de uit Paramaribo weggeloopen slaven.

PICORNA-KANAAL (HET), kanaal in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, dat in het *Picorna-bosch* zijnen oorsprong neemt, en zich met het *Fiotte-kanaal* vereenigt, om de *Knuffelsgracht* te vormen.

PIDON (KARANG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG-PEDANG.

PIEANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroera*.

PIECARDIË, geh., voorheen in het hert. *Cleve*, thans prov. *Limburg*. Zie PICARDIË.

PIECK (POLDER-VAN-DIRK-), onbehuisd poldertje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie DIRK-PIEK (POLDER-VAN-).

PIEK (DE), een der zes divisiën, waarin het *West-Indisch* eil. *Saba* verdeeld is. — Zij ontleent haren naam van eenen berg van den zelfden naam.

PIEK (DE), berg in *West-Indië*, op het eil. *Saba*, in de divisie *de Piek*. — Het is de hoogste top van dat eiland en verheft zich 1045 ell. boven de oppervlakte der zee.

PIEKEMEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. Z. W. van *Oosthem*, dat met het *Hissemeer* en met de *Schuitel* in verbinding staat. Ten N. loopt er eene sloot uit door Piekezijl in den Hemdijk naar de Wymers.

PIEKENWAARD (DE), uiterwaard in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*.

Deze uiterwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 62 v. r. 40 v. ell.

PIEKERMAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Rembang*, even beoosten de stad van dien naam, aan eene groote rivier.

Het bevatte, in het begin der vorige eeuw, met het d. Goddon, ruim 400 huisgez.

PIEKIEN-BAKI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. RIJNSDORP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie RIJNSDORP.

PIEKIEN-BEITI, plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie Beiti (Piekien-) (1).

PIEKIEN-DOMINI, naam, welken de Negers geven aan de katoenplant. Kleins-Verwachting, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie Kleine-Verwachting.

PIEKIEN-GRON, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Buitenrust en Einderust-en-Lust-tot-Rust, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie Buitenrust en Einderust-en-Lust-tot-Rust.

PIEL (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Gaastmeer.

Het is een inham van de *Fljuessen*, welke door de Intjemasloot met het *Groote-Gaastmeer*, ter noordzijde met de *Woudbuirepoel* in verbinding staat.

PIEL-BRUGGE of Pillebrug, alleen staand huis en brug over de Provinciale hoofdvaart in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en ¾ u. N. O. van *Meppel*, gem. en 1¼ u. Z. W. van *Havelte.*

Het is hier, waar de straa vegen van Zwolle naar Assen en Groningen en die naar Leeuwarden zich van elkander scheiden.

PIENGEER-PAPAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Soemanap.*

Door den buitengewoon hevigen regen, welken van den avond van 22 April 1836, tot des middags van den volgenden dag aanhoudend is gevallen, werd aldaar eene zoodanige overstrooming veroorzaakt, dat de zoutpakhuizen, 0,60 ell. onder water stonden en het verlies aan zout vrij aanmerkelijk was. Daarenboven zijn door deze overstrooming een aantal menschen omgekomen en verscheidene bruggen weggespoeld.

PIENGIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, 400 palen O. van Batavia, 33 palen Z. van Samarang, 243 palen W. van Soerabaya, 10 palen N. van Magelang, aan den weg van Samarang naar Magelang, welke echter tot hiertoe voor rijtuigen geschikt en voor het overige slechts een bijweg is.

PIENTO, naam, welken de negers geven aan den houtgr. Moria, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie Moria.

PIENTO-KETJIEL, bazar of marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Noorderkwartier*, buiten de voorm. Diestpoort der stad Batavia.

Deze marktplaats, eerst, tijdens het Engelsche tusschenbestuur, opgerigt, is meer bekend onder den naam van den eigenaar Lim Tonghan.

PIEPER, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 1 u. ten O. Z. O. van *Gulpen*, gem. *Wittem*; met 4 h. en 30 inw.

PIER (GROOTE-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel.* Zie Osinga.

PIER (ST.), voorm. heerl. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Nieuwvliet*; palende N. aan het Vrije-van-Sluis, O. aan Nieuwvliet, Z. aan Mettenije, W. aan het Vrije, waarvan zij door den Drenk gescheiden was.

Deze heerl. behoorde ten allen tijde aan de Heeren van Nieuwvliet en maakte als het ware een onderdeel dezer heerl. uit (zie art. Nieuwvliet). Het oude dorp, waarvan de kerk aan St. Pieter gewijd was,

(1) Eveneens zoeke men alle de woorden, beginnende met Piekien, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

stond er in. De grenzen, die thans niet juist meer bekend zijn, schijnen zich echter niet ver buiten het dorp uitgestrekt te hebben. Het bevat nog 3 woningen, overblijfsels van het oude dorp met 16 inwoners. De naam is in de wandeling overgegaan op het tegenwoordige d. en gem. Nieuwvliet. Zie dat art.

PIERAMBAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

PIER-CHRISTIAANS-OOSTERZEE-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zerenwouden*, griet. *Lemsterland*. Zie Oosterzee-sloot.

PIER-FOPPES-BONNINGAHUIS, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Bonninga.

PIERKAMP (DE), verheven grond in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. en heerl. *Maurik*, waar men vermoedt, dat vroeger een kasteel of voornaam huis heeft gestaan, door de daarin gevonden wordende grondslagen en puin.

PIERMANSKREEK (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*, in het eil. *Zuid-Beveland*. Zie Pietermanskreek.

PIER-EN-PINX-POLDER en JAN-PIER-EN-PINX-POLDER, twee pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en gem. *Goes*; palende de eerste W. en N. aan den Goeschen-polder, O. en Z. aan de oude stadswallen of grachten; de tweede N. aan de schans, O. aan den Havendijk, Z. aan den stadsgrond, W. aan de stadswallen.

Deze pold., beslaan, volgens het kadaster, te zamen eene oppervlakte van 9 bund. 79 v. r. 8 v. ell., en worden door eene sluis, op de Breede-watering, van het overtollige water ontlast. Zij staan met den Goesche-polder, onder een dijkbestuur, bestaande in éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en éénen Penningmeester.

PIERSHIL, gem. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (13 k. d., 5 m. k., 7 s. d.); palende N. aan het Spui, die haar van de gem. Schuddebeurs-en-Simonshaven scheidt, N. O. en Z. O. aan Nieuw-Beijerland, Z. aan Zuid-Beijerland, W. aan Goudswaard.

Deze gem. bestaat uit: den Oud-Piershilsche-polder, den Nieuw-Piershilsche-polder, den Klein-Piershilsche-polder en den Noord-polder-van-Piershil, benevens gedeelten van den Eendragt-polder, en van den Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1136 bund. 43 v. r. 1 v. ell.; waaronder 1123 bund. 70 v. r. 25 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 700 inw., die zich meest generen met landbouw, veeteelt en vlasserij, voornamelijk met de eerste, waartoe de gronden er bijzonder geschikt zijn, en, door de nijverheid der gebruikers, ten gevolge heeft, dat men vele welgestelde bouwlieden aantreft; echter schijnt voorheen deze plaats meer in aanzien en bloei geweest te zijn, gelijk meermalen oude geschriften daarvan getuigen; dat het in groot aanzien geweest is, blijkt uit den bijnaam dien het weleer gedragen heeft van het Kleine-Haagje. Dit is zeker, dat de voormalige Ambachtsheeren uit de familie van van Hessen, hunne residentie meestentijds op het dorp hadden, waardoor het een groot aanzien verkreeg. Men had hier vroeger ook 1 leerlooijerij.

De inw., die, op 2 na, allen Herv. zijn, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*, behoort. In het jaar 1581 werd alhier de eerste Predikant beroepen, zijnde dit d. van

dien tijd af, tot het jaar 1621, kerkelijk gecombineerd geweest, met het naburig Korendijk, dan, door den aanwas der gemeente werd in het jaar 1621, PIERSHIL eenen bijzonderen Predikant toegevoegd, zijnde geweest REYNERUS VERVOORN, die in het jaar 1657 emeritus werd en te PIERSHIL overleed. Thans geschiedt de beroeping op de volgende wijze: de regering en kerkeraad maken eene nominatie, waaruit de kerkeraad een beroep doet, hetwelk eerst door de regering, daarna door den Ambachtsheer of Ambachtsvrouw goed- of afgekeurd wordt.

De 2 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Oud-Beijerland*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Dat PIERSHIL voorheen eene hooge heerl. geweest is, blijkt uit de overdragt, den 20 November 1578, daarvan gedaan door de Staten van Holland, aan Graaf FILIPS VAN EGMOND, als Heer *van Beijerland*, ter vergoeding, dat deze al zijn regt van eigendom op de rivier het Spui overgaf, om daardoor de stopping van dat water voor te komen, en wederom uit het accoord tusschen gemelde Staten en Vrouwe SABINA VAN EGMOND, als Vrouwe *van Oud-en-Nieuw-Beijerland*, van den 11 Maart 1606, waarbij de laatstgemelde afstand deed, onder anderen van de hooge heerl. PIERSHIL. In het midden der vorige eeuw was deze heerl. het eigendom van den Heer HENDRIK GEVERS, Lid in de Vroedschap der stad Rotterdam. Later werd zij bezeten door Vrouwe JACOBA CATHARINA VAN SCHOONHOVEN, douairière van den Raadsheer MEERMAN. Thans is Heer van PIERSHIL Jonkheer DANIEL POMPEUS JOHANNES VAN DER STAAL, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. PIERSHIL ligt 6 u. W. van Dordrecht, 1½ u. Z. W. van Oud-Beijerland, zeer aangenaam aan eenen dijk en nabij het Spui, waaraan het eene haven heeft, ook heeft men er nog eene breede straat, van den dijk afloopende, aan beide zijden met fraaije woningen betimmerd. Wanneer men eerst is beginnen te bouwen is onzeker; waarschijnlijk zal het niet lang na de bedijking van den Oud-Piershilsche-polder geweest zijn. Men telt er in de kom van het d. 64 h. en 500 inw.

De kerk, die wegens den aanwas der gem. in het jaar 1643 vergroot werd, is een vrij goed en groot gebouw; men vindt daarin aanzienlijke gestoelten voor de Ambachtsheeren en Vrouwen, mitsgaders voor de Regering, doch geen orgel. In den spitsen toren hangen twee klokken, waarvan de eene het volgende opschrift heeft:

PIERSIL WOUW KLOCKGESLACH,
'T WAS NOODIGH WEL VERVOOREN,
MANRIQUE GRODT, (MIJN EER,)
VERGUNDE MIJ HAAR TOOREN.
CORNELIS OUDEROGGE FECIT
D. I. O. ROTTERDAM 1642.

Op de andere, die kleiner, en in den jare 1753, door den toenmaligen Ambachtsheer GEVERS geschonken is, staat:

JOHANNIS SPECHT,
ROTTERDAM 1753.

Er is te PIERSHIL nog een oud en zwaar gebouw, de Ronduit genoemd, toebehoorende aan de Ingelanden van Oud-Piershil. Voorheen diende het, volgens de overlevering, tot eenen vuurtoren en wachthuis der schippers, die de passagiers naar den Koorndijk, hetwelk tot 1653 een eiland op zich zelf geweest is, en naar andere plaatsen, overvoerden; terwijl de woonplaats der schippers op eenen kleinen afstand vóór de ronduit stond. De ronduit dient thans tot eene particuliere woning.

De kermis valt in op den tweeden Pinksterdag.

Op dit dorp heeft als Wondheeler gewoond de, in de vaderlandsche geschiedenis, beruchte Willem Tichelaar, die een der voornaamste bewerkers van het vermoorden der broeders de Witt geweest is.

Op oude wapenkaarten vindt men het wapen van Piershil vermeld, als zijnde een schild van sabel (zwart) met eenen gouden boom. Het geslacht van van Hessen, dat de heerl. meer dan eene eeuw bezeten heeft, voerde dit wapen in een middenschild in het hunne. Het tegenwoordige wapen, sedert 1721 in gebruik, is een veld van zilver, met drie golvende fascen van sinopel (groen).

PIERSHIL (HET HOF-VAN-), voorm. adell. h. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil.*

Dit adell. h. is in het jaar 1831 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 1 bund. 4 v. r. 64 v. ell., behooren aan den Ambachtsheer.

PIERSHIL (DE NOORD-POLDER-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil;* palende N. W. aan het Spui, O. aan den Klein-Piershilsche-polder en den Oud-Piershilsche-polder, Z. aan de haven van Piershil, W. aan de Noord-Gorzen.

Deze pold., die in het jaar 1663 is bewinterkaad, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 53 bund. 50 v. r., alles schotbaar land; en wordt door eene sluis in de haven van Piershil van het overtollige water ontlast. Het bestuur bestaat uit twee Opzieners en eenen Penningmeester.

PIERSHIL (DE NOORD-GORZEN-VAN-), uiterwaard aan den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil;* palende N. aan het Spui, O. aan den Noord-polder, Z. en W. aan de haven van Piershil.

Deze uiterwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 6 v. r. 19 v. ell. schotbaar land.

PIERSHIL (VERLOREN-), dat gedeelte van den *Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder*, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, hetwelk onder *Piershil* behoort; palende N. aan den Nieuw-Piershilsche-polder, Z. aan het gedeelte van den Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder, hetwelk tot de gem. Zuid-Beijerland behoort, W. aan den Groot-Zuid-Beijerlandsche-dijk, die het van den Eendragt-polder scheidt.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 57 v. r. 20 v. ell. schotbaar land. Zie voorts het art. Beijerlandsche-polder (Groot-Zuid-).

PIERSHIL-IN-DEN-EENDRAGTS-POLDER (GRONDEN VAN-), dat gedeelte van den Eendragts-polder, in den *Hoeksche-waard*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil*; palende N. aan het Spuideel, O. aan den Oud-Piershilsche-polder en Verloren-Piershil, Z. aan de Gronden-van-den-Hitsert in den Eendragts-polder, W. aan de Gronden-van-Goudswaard-in-den-Eendragts-polder. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 77 bund., waaronder 72 bund. schotbaar land. Zie voorts het art. Eendragts-polder.

PIERSHILSCHE-DIJK, dijk in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, aan de zuidzijde van den *Oud-Pierhilsche-polder*, zich uitstrekkende in een noordelijke rigting, van den Kostverloren-dijk, naar

en door het dorp Piershil, vervolgens Oost loopende tot hij aan den Oosthoeksche-dijk sluit.

PIERSHILSCHE-DIJK (DE NIEUWE-), dijk in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, welke in eene noordelijke rigting van den Oosthoeksche-dijk afkomende tusschen den Klein-Piershilsche-polder en den Nieuw-Piershilsche-polder doorloopende, tegen de Buitengorzen stuit.

PIERSHILSCHE-GORZEN (DE KLEIN-), uiterwaard in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil;* palende N. aan het Spui, O. aan de Buitengorzen, Z. aan den Klein-Piershilsche-polder, W. aan de Broodkost.

Deze uiterwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 15 v. r. 80 v. ell.

PIERSHILSCHE-POLDER (DE KLEIN-), ook wel enkel KLEIN-PIERSHIL geheeten, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil;* palende N. aan de Broodkost en de Klein-Piershilsche-gorzen, N. O. aan de Buiten-gorzen, O. aan den Nieuw-Piershilsche-polder, Z. aan den Oud-Piershilsche-polder, W. aan den Noord-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1606 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 161 bund. schotbaar land; telt slechts een huis, zijnde eene boerderij, en wordt door eene sluis, op het Spui van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad en eenen Penningmeester.

PIERSHILSCHE-POLDER (DE NIEUW-), enkel veelal ook NIEUW-PIERSHIL genoemd, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil;* palende N., O. en Z. aan den Nieuw-Beijerlandsche-polder, Z. W. aan den Zuidzijdsche-dijk, die hem van Verloren-Piershil scheidt, W. aan den Oud-Piershilsche-polder en aan den Klein-Piershilsche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1581, gemeen met Nieuw-Beijerland, bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 387 bund. schotbaarland; telt 10 h., waaronder 7 boerderijen, en wordt door de Nieuw-Beijerlandsche-sluizen, op het Spui, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

PIERSHILSCHE-POLDER (DE OUD-), veelal enkel ook OUD-PIERSHIL geheeten, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Piershil;* palende N. aan den Klein-Piershilsche-polder, Z. aan Verloren-Piershil, W. aan den Eendragts-polder, het Spuideel en den Noordpolder.

Den 8 Maart 1515 werd door KAREL, Prins *van Spanje*, aan FREDERIK VAN RENESSE, Heer *van Oostmaal*, geoctroijeerd en geconsenteerd te bedijken: „Seekere uytlanden, slyken ende uytgorssen, die men „heet *den Ommeloop van groot ende cleyn Puttermoer*, *Monnikenland met heuren toebehooren.*"

Deze gronden hebben naderhand den naam van PIERSHIL gekregen, ter oorzake, dat op eenigen hoogten waren, welke door den gewonen vloed niet meer werden overstroomd, en welke, onder den naam van h i l l e n, dienden, om daarop zekere stellingen of woningen te bouwen voor veewachters, welke in den zomer het daarop weidende rundvee gadesloegen, en in den herfst ganzenlijnen, tot het vangen van die vogels, trokken. Eén van deze hoogten was onder den naam van P i e r s (dat is P i e t e r s) h i l l e bekend, en staat onder dien naam op eene oude kaart, in het archief van Cromstrijen berustende, op

welke die landen allen nog als slikken, gorsen en ruigten voorkomen. Zij maken thans den polder OUD-PIERSHIL uit, welke niettegenstaande het octrooi, reeds in 1515 gegeven was, eerst in 1524 bedijkt is.

De OUD-PIERSHILSCHE-POLDER beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 345 bund. schotbaar land. Het d. Piershil is daarin gelegen. Hij telt 13 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Haven-van-Piershil, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

PIERSMEER (HET) of HET AYLVAMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ½ u. Z. van *Exmorra*, ¾ u. N. van *Parrega*, in den *Rytseterpen-polder*, hetwelk met het *Kerk-meer*, met het *Parregaaster-meer* en door de Hillebrands-vaart met de *Trekvaart-van-Workum-op-Bolsward*, in verbinding staat.

PIESANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

PIES-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*; palende N. aan de Voorwatering tusschen Woubrugge en Hoogmade, O. aan Hoogmade en de Does-watering, Z. aan de Doeswatering, W. aan de Zuid-Zijdervaart of den Bosch-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 73 v. r., waaronder ruim 14 bund. schotbaar land; telt 6 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door eenen molen, op de Does-watering, van het overtollige water ontlast. De ingelanden oefenen zelf het polderbestuur uit.

PIESANG-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in het noorden van *Straat-Sunda*, N. W. van de kust van *Bantam*.

PIET (DE), voorm. plaats op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*. Zie MUIDEN.

PIET (DE), ook wel ST. PIETER genoemd, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gelegen hebbende, waar nu de Braakman is, verdronken 16 November 1377 en nooit herrezen.

PIETER (ST.), voorheen eene vrije heerl. in het voorm. prins-bisdom *Luik*, thans eene gem, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Maastricht* (1 k. d., 3 m. k., 1 s. d); palende N. aan Maastricht, O. aan de gem. Heeren-Keer en Gronsveld, Z. aan de gem. Oud-Vroenhoven, W. aan de Belgische gem. Lanaye en Canne, tusschen de Maas en Jecker, hoewel zij zich nog eenigzins uitstrekt aan den overkant van de Maas en aldaar nog vier huizen telt.

Deze gem. bevat het d. St. Pieter, benevens alles wat aan die zijde binnen de raijon der vesting Maastricht valt, zoo dat daartoe mede behoort het grondgebied met het d. Canne, aan den regteroever van de Jecker gelegen en nog een perceel gronds behoord hebbende tot de Belgische gem. Lanaye. Zij beslaat eene oppervlakte van 565 bund. 12 v. r. 60 v. ell., waaronder 478 bund. 17 v. r. 55 v. ell. belastbaar land; telt 109 h., bewoond door 113 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 670 inw., die meekrap en chicorei teelen; terwijl overigens deze gem. de groote moeshof der stad Maastricht is; ook vindt men er nog, op eenen heuvel, de bouwvallen van een zeer oud gebouw, die men wel eens voor de overblijfselen van eenen Romeinschen burg opgeeft, doch waarschijnlijk afkomstig zijn van het slot der vroeger aldaar gewoond hebbende Jonkers VAN LICHTENBERG, zoo als dan ook nog de hoogte dien naam draagt; voorts het goed Slavante, schilderachtig op eene hoogte, nabij den

Maasoever gelegen, weleer een klooster der Minderbroeders, alwaar in 1846 een fraai gebouw voor de Casino is opgerigt, hetwelk des zomers door de fatsoenlijke stadbewoners veelvuldig bezocht wordt.

De inw., die op 4 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Maastricht*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. — De 4 Herv. die er wonen, behooren tot de gem. van *Maastricht*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door eene getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. St. Pieter ligt ½ u. Z. van Maastricht, aan de Maas, tusschen de vestingwerken der stad Maastricht, als ook gedeeltelijk op en aan den St. Pietersberg. Men telt er, in de kom van het d., 71 h. en 119 inw.

De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een klein gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien. Zij heeft eene romantische ligging, aan de glooijing van den St. Pietersberg.

De kermis valt in den eersten Zondag der maand September.

PIETER (ST.), fort in het voorm. prins-bisdom *Luik*, thans prov. *Limburg*, gem. *St. Pieter*, tot de vesting Maastricht behoorende.

Het ligt 1600 passen van den zuidelijken hoofdwal der vesting, op het noordelijkste uiteinde van den St. Pietersberg, welke ten W. en N. vrij steil en ten O. flaauw afhellende eindigt en een dal vormt tusschen het fort en de stad, dat door de rivier de Jecker doorsneden wordt, en zelfs in de nabijheid van laatst genoemde plaats moerassig is.

Dit fort werd in het jaar 1702, op last van de Algemeene Staten, aangelegd, doch daar de St. Pietersberg destijds geheel aan het bisdom Luik behoorde, zoo beklaagde Bisschop Joseph Clement zich hierover en eischte, dat men de werkzaamheid zou staken, bewerende dat de Staten hem vooraf verlof hadden moeten verzoeken. Dan in het jaar 1717 werden de oneenigheden hierover, door een verdrag uit den weg geruimd en de Staten in het bezit dezer sterkte bevestigd. Zij is door hare ligging van groote waarde, niet alleen uithoofde dat zij het omliggende hooge terrein kommandeert, maar ook omdat zij als eene citadel der vesting kan beschouwd worden, die zij door zwaar geschut in hare magt heeft. Het fort is van eene vijfhoekige gedaante, zonder bastions, geheel van eene hooge zeer zware bekleedingsmuur voorzien en door een drooge gracht omringd. Vóór den ingang ligt een ravelijn, ook heeft het aan die zijde eenen vooruitgeschovenen bedekten weg, die overigens langs genoemde gracht heen loopt; deze zijn de eenige buitenwerken. In het fort zijn geene gebouwen, alleen vindt men een wachthuis nabij den ingang. Deze overdekte poort binnen zijnde, komt men regts en links in de casematten, die tot verschillend gebruik dienstig zijn en in gemeenschap staan met de kanongalerijen, die onder het overige gedeelte van het fort rondloopen. Door eenen flaauw opklimmenden overwelfden gang ter wederzijden ook van casematten voorzien, begeeft men zich naar de binnenruimte van het fort; welke grootendeels ingenomen is, door eene gemetselde kat, met bomvrije gewelven voor geschut, die van achter open zijn; deze kat heeft nog een plateau ter verdediging geschikt. Dit fort is dus van eene aanzienlijke hoogte en in allen deele bezienswaardig. Door eenen ingang daar binnen begeeft men zich onder den berg, langs eenen steenen trap, waardoor men gemeenschap kan hebben met de onderaardsche gangen des bergs, zijnde echter deze gangen thans door zand daarvan afgesloten. De nu onbruikbare waterput, die even buiten het fort ligt en waarvan de diepte op 200 voeten (ongeveer 60 ell.) geschat wordt, loopt bij het einde van genoemde trap, aldaar

verder naar beneden tot aan den waterstand der Maas, welke rivier ½ uur daarvan verwijderd is.

PIETER (ST.), voorm. redoute in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, tot de voorm. vesting *Steenbergen* behoord hebbende, waarvan zij 10 min. zuid-westwaarts op den dijk van het Westland was gelegen.

PIETER (ST.), voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Piet (De).

PIETER (ST.), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. van *Gulpen*, gem. en ½ u. van *Schin-op-Geul*; met 9 h. en 70 inw.

PIETER (ST.), baai in *West-Indië*, aan de kust van het eil. *Curaçao*. Zie Pedro.

PIETER (ST.), kleine batterij in *West-Indië*, op het eil. *St. Marten*, in de divisie *Grootbaai*, nabij het d. Philipsburg, welke, ofschoon thans geheel vervallen, vroeger een kruisvuur konde maken, met de tegenoverleggende batterij Amsterdam, om het binnenkomen der baai te beletten. Ten noorden dezer batterij worden eenige partikuliere zoutpannen gevonden.

PIETERBUREN, Pietersburen of Peterburen, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. van *Eenrum*, aan den zeekant.

Het bestaat eigenlijk uit drie buurschappen, welke O. en W. langs eenen rijweg verspreid liggen. In het oostelijke gedeelte, waarin men korenmolen, houtstek, armhuis enz. aantreft, vindt men het Pieterbuurstermaar en bij het middelste de kerk, school, pastorij en kosterswoning. De rijweg bestaat uit de overblijfselen van eenen ouden zeedijk. De inw., vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv. die er wonen, behooren tot de gem. van *Pietersburen-en-Wierhuizen*. De kerk gesticht, naar men meent, door vrouw Odo tho Deike, en vóór de Reformatie aan den H. Petrus toegewijd, is een fraai half kruis gebouw. Het koor is in 1841 met eenen geheel nieuwen marmeren vloer versierd. De toren is nog nieuw. In deze kerk, waarin een net orgel is, werd de vermaarde Dirk Sonoy, Stadhouder van Noord-Holland, die het laatst zijns levens op den nog aanwezigen burg het Huis-ten-Dijke, nu doorgaans Dijksterhuis genaamd, te Pieterburen, doorbragt, in 1597 bijgezet. Zie Dijke (het Huis-ten-).

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *den Hoorn* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

Dit dorp was vroeger, met *Eenrum* en *Westernieland*, eene staande heerl. van het huis Ten-Dijke.

De Heer van Nijenoort nam in 1583 Oterdum in en verschanste zich aldaar, hetgeen de Spaansche Stadhouder der provincie, Verdugo, na bekomene versterking van manschap door Parma, de gemelde schans deed aantasten, doch bij stiet daarvoor het hoofd, ofschoon de Heer van Nijenoort destijds gevaarlijk krank lag. Na zijn overlijden en het opbreken der Spanjaarden, gaf het Statenvolk zich over aan het brandschatten der omliggende dorpen, en toen de inwoners die weigerden op te brengen, aan het verwoesten der huizen. Ook Pieterburen, Westernieland en den Andel waren onder de dorpen, die in kolen werden gelegd, terwijl ettelijke oorlogschepen den mond der Eems bezet hielden.

De zeedijk en een polderdijk, hoog 4,80 ell., doen zich hier weder op, maar, behalve dezen, zijn er ook overblijfselen van eene oude omdijking van de landen van den burg het Huis-ten-Dijke, in het bosch,

welke landerijen uit eenen zwaren, vetten kleigrond bestaan, ongemeen geschikt tot vetweiding. Overigens is de grond van 0,25 tot ruim 0,40 ell. zavelachtige klei. Er zijn hier, binnen den in 1717 doorgebroken dijk, acht kolken.

PIETERBUREN-EN-WIERHUIZEN, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*.

Men heeft er eene kerk, te PIETERBUREN, en telt er 620 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ALARDUS A BESTEN, die in 1609 alhier stond, na wiens overlijden, in 1632, Wierhuizen eenen afzonderlijken Predikant bekwam, hetwelk alzoo geduurd heeft tot in 1673, toen aan HENRICUS DE WERVE, die sedert 1665 te PIETERBUREN stond, weder de bediening van Wierhuizen is toegevoegd, sedert welken tijd de combinatie dezer beide gemeenten steeds heeft plaats gehad. Het collatieregt behoort thans alleen bij het geslacht ALBERDA VAN DIJKSTERHUIS.

PIETERBUREN-WESTERNIELAND-EN-WIERHUIZEN, dijkregt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. — Dit dijkregt wordt bestuurd door drie Dijkregters.

PIETERBUURSTER-UITERDIJK of PIETERBUURSTER-POLDER, uiterwaard in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Eenrum*; palende N. W. en N. aan de Wadden, O. aan de Westernielandster-kwelders; Z. aan den Zeedijk.

PIETERBUURSTER-MAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat, van Pieterburen afkomende, met eene zuidelijke strekking in het *Westernielands-maar* uitloopt.

PIETER-JOOSTEN-VAART, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie PIET-JOOSTEN-VAART.

PIETERMAAY, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oostdivisie*, aan het zuiderzeestrand, O. van St. Annabaai.

PIETERMAN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het dorpje HEER-OUDELANDS-AMBACHT, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEER-OUDELANDS-AMBACHT.

PIETERMANSKREEK, voorm. water, prov. *Zeeland*, dat in het verdronken land van *Zuid-Beveland*, uit het *Lodijksche-gat*, in eene zuidoostelijke rigting langs Krabbendijke en Valkenisse naar de Wester-Schelde liep.

Bij het indijken van den Oost-polder-van-Krabbendijke, den Maire-polder en den Nieuw-Valkenisse-polder, is dit water er binnen gevallen en er zijn in die polders nog spranken van over. Zie PIERMANSKREEK.

PIETER-MAURITS-VAART, vaart in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende in eene noordelijke rigting uit het *Vennemeer* naar het *Sweyland*, gem. *Alkemade*.

PIETER-RODES-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie RODES-POLDER.

PIETERSABDIJ-IN-TROMBERG (ST.), voorm. abdij, buiten *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PIETERSDALE (ST.).

PIETERS-AMBACHT, heerl., prov. *Zuid-Holland*. Zie SANDELINGE-AMBACHT.

PIETERSBARRA, oude naam van het d. PIETERSBIERUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie PIETERSBIERUM.

PIETERSBEGGIJNHOF (ST.), voorm. kloost. te *Leyden*, bezijden *'s Gravenstein*, vanwaar het naderhand verplaatst is in de *St. Jozefssteeg*, achter de Vrouwekerk, ter plaatse waar nu het Hofje van Sion staat.

Deze Beggijnen maakten haar werk van de zieken op te passen en te bedienen, de dooden te bewaken en voor hen te bidden.

PIETERSBERG, voormaals genaamd HONDSBEEK, buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Nijmegen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ubbergen*, ¼ u W. van *Beek*, aan de helling van eenen berg.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 38 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. C. SNOERS, woonachtig te Beek.

PIETERSBERG (DE ST.), berg in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, welke, ¼ u. gaans buiten de St. Pieterspoort van Maastricht beginnende, zuidwaarts langs den westelijken oever der Maas tot Luik voortgaat en de geheele ruimte inneemt, welke tusschen de Maas en de Jecker is gelegen.

Hij is tamelijk hoog, immers aanmerkelijk hooger dan de andere bergen, welke Maastricht omringen, en verschaft de fraaiste gezigten, over de omgelegen bergen en dalen, die men zich verbeelden kan. De oppervlakte is ter zekere diepte met goede aarde bedekt en bekwaam om allerlei soort van granen voort te brengen. Ook draagt hij hier en ginds sommige huizen en pachthoven; waarin de landlieden, die hem bearbeiden, hunne woningen hebben. Naar de zijde van de Jecker is de kruin op sommige plaatsen met korenakkers bedekt, op de andere zijden daarentegen vindt men, behalve de lieve tuinen en parken van Slavante en Caster, meestal struikgewassen en aan den voet velden met meekrap, aardvruchten enz. Op eenige plaatsen aan den oever der Maas is de berg steil en ongeschikt voor eenige bebouwing. Bij Slavante zijn de flanken des bergs regtstandig, ook kan men hier over den geologischen toestand van den ST. PIETERSBERG het best oordeelen. Hier ontdekt men hout, horens, schelpen, madreporen enz., die geheel versteend zijn en tusschen de krijtachtige horizontale lagen gevonden worden. Geheel anders is het karakter der versteeningen, die men in den berg naar de zijde van het Jeckerdal aantreft. Ook hier ontbreken de schelpen, madreporen, horens enz. niet, doch zij zijn, ofschoon goed bewaard, geheel verkalkt.

De kruin des bergs bestaat uit kiezelaarde; op sommige plaatsen heeft deze bank eene hoogte van meer dan 10 ellen, dan volgen twee horizontale lagen van kwartsachtig zand; de eerste schijnt met donker bruinen oker vermengd te zijn; de tweede is groenachtig graauw, en rust op den mergelsteen, het hoofdbestanddeel van den ST. PIETERSBERG. Dezen mergelsteen bestaat uit kwartsachtig gruiszand, met eene kleverige kalkachtige stof verbonden en behoort, geognostisch, tot eene formatie gelegen tusschen de secundaire en tertiaire. Tusschen dezen steen heeft men dunne lagen van getakte keisteenen, meest uit madreporen, ammonshorens, schulpen, haaitanden enz. bestaande. Onder de gevonden versteenselen van dien aard zijn de voornaamste: een vier voet lang kaakbeen van een onbekend zeedier, Nijl- en Gangeskrokodillen, zeesterren, wormbuizen, zeeschildpadden, milleporiten, buccinilen, nautiliten, terebratulen, belemiten, numiomalen, fungiten, polijpen, zeeappelen, enz., enz.

De mergel, waarin deze voorwerpen aangetroffen worden, is, gelijk overal in den berg, wit of lichtgeel en zoo zacht, dat men die met de hand tot gruis kan wrijven. Aan de lucht blootgesteld verkrijgt hij echter meerdere hardheid. Deze steen wordt door zagen gefatsoeneerd, tot groote, langwerpig vierkante blokken, die zeer geschikt zijn tot fondamentsteenen

voor huizen en andere gebouwen, dewijl zij, onder den grond, geheel en gaaf blijven, en door den tijd langer hoe harder worden. En, alhoewel deze mergelblokken, in de open lucht, voor weder en wind blootstaande, eenigzins afschilferen, worden zij niet te min ook, ten plattenlande, tot den opbouw der huizen gebruikt: zoo verre, dat men, in de dorpen daaromstreeks, geene andere huizen ziet, dan van deze mergelblokken gebouwd. De landlieden verkiezen die boven gebakken steenen, dewijl zij voor zulk eenen geringen prijs te bekomen zijn, dat zij bijna niets meer dan arbeidsloon en vracht kosten. En, dewijl deze steenen zes en meer palm. lang en voor het minst drie palm. dik zijn, is daardoor een huis binnen vier of vijf dagen opgemetseld. Van het gruis, dat van deze steenen komt, wordt een ander gebruik gemaakt, namelijk, om de landen te mesten, waartoe, geheele scheepsladingen, benedenwaarts naar Roermond en Venlo vervoerd worden. Alhoewel men deze steenen, ook in vele andere bergen rondom Maastricht aantreft, worden toch de meesten uit den St. Pietersberg gehaald, dewijl deze in hardheid vele anderen te bovengaan, en, wegens de nabijheid der Maastroom, gereedelijker kunnen vervoerd worden. De bezitters der landerijen boven op den berg, zijn de eigenaars dezer steengroeven, aan welke de arbeiders, die de steenen daaruit halen en aan anderen verkoopen, iets, hoewel zeer weinig, voor deze vrijheid betalen moeten. Door het langdurig graven van gemelden steen, is deze berg genoegzaam overal uitgehold, hoewel men zorg draagt, dat men, hier en ginds, geheele stukken tusschen beide onaangeroerd laat, welke staande blijven en tot pilaren dienen, om het overig gedeelte des bergs te ondersteunen en tegen het instorten te bewaren. In weerwil van deze voorzorg, treft men, over den berg gaande, op sommige plaatsen, diepe kuilen aan, welke door het dadelijk instorten, van dat gedeelte des bergs, ontstaan zijn. Het aanhoudende uitgraven van steenen, reeds voor eeuwen aangevangen, heeft uitgestrekte gangen doen ontstaan, die elkander in de ingewanden der aarde kruisen. Ontelbaar is het aantal dezer galerijen, die somwijlen wel 18 à 20 ellen hoog en ongeveer 6 ellen breed zijn, en zich ruim drie mijlen ver uitstrekken. Men schat het aantal gangen en dwarsgangen op zestien duizend; een veldheer zou daarin een leger van veertig duizend krijgslieden gemakkelijk kunnen verbergen. Zij gaan nu eens regelmatig, dan weder onregelmatig door den berg, en vormen noch een bekoorlijk, noch een verheven, doch een inderdaad somber geheel, dat bij het gemis van het liefelijk daglicht eenen droefgeestigen indruk achterlaat. Naauwelijks is men deze onderaardsche gangen ingetreden en het oog gewend aan den rooden gloed, die het schijnsel der fakkels op de lichtgele wanden werpt, of de verbeeldingskracht, wordt door de sombere voorstelling van eenen eindeloozen doolhof getroffen, in welken men, aan zich zelven overgelaten, onvermijdelijk den dood vinden moet. Men gaat hier onderscheidene dwarsgangen voorbij, welker einden door eene diepe duisternis voor het oog bedekt worden. Steenen, met eenen krachtvollen arm in onderscheidene rigtingen geworpen, vallen zonder eenig gedruisch neder, waaruit men de lengte dezer dwarspaden kan opmaken. Het verschrikkelijke van de op deze holen drukkende duisternis wordt nog vermeerderd door de diepe, alhier heerschende, stilte, welke door de menschelijke stem naauwelijks kan worden afgebroken. De toonklanken, zelfs die van het luidste geroep, blijven dof en smoren, even als of men buiten staat ware, die door zulk eene digte duisternis heen te drijven; ook kaatst geenerlei geluid van de sombere gewelven en wanden,

die liever elken klank schijnen te dooden, terug. Zelfs de echo, waarmede zich de eenzame in eene woestijn verdwaalde reiziger ten minste nog onderhouden kan, is dezen afgronden ontweken, indien men eene eenige plek uitzondert, waar de woorden éénmaal duidelijk terug gegeven worden. Wanneer men zich een enkel oogenblik op geringen afstand van den gids verwijdert, om de uitwerkselen te zien of te hooren, welke de fakkels en stemmen in de akelige donkerheid hebben, bemerkt men, dat de fakkels, terwijl zij een zacht licht van eene roodachtige kleur verspreiden, volstrekt niets tot eene naauwkeurige onderscheiding der naburige voorwerpen toebrengen, en de stemmen zich allen zonder weerklank in de ontelbare kruiswegen verliezen. Wie het drukkende der eenzaamheid, in welke men zich hier begraven vindt, in zijne geheele uitgestrektheid begrijpen, en zich een denkbeeld vormen wil, wat te dezer plaatse het verdwalen is, die moet, nadat hij de slingerpaden van dit doolhof tot in zijn binnenste diepte onderzocht heeft, plotseling de fakkels uitblusschen en den gids gelasten, hem eenige oogenblikken alleen en aan zich zelven over te laten. Welhaast zal hij zich dan door eene soort van schrik overweldigd gevoelen. Eene onwederstaanbare neiging, om zich, door middel van het gevoel de zekerheid te verschaffen, dat hij voor het minst nog een zintuig heeft overgehouden, het eenige dat hem nog niet verried, en waarmede hij het misschien beproeven zoude, zijne treden in deze algeheele afzondering te besturen, waar zijne oogen vergeefs naar eene hulpverleenende lichtschemering omzien, geen gedruisch, hoe zacht ook, troost aanbrengend in zijne ooren klinkt, de levenden de ledigheid des grafs omringd, en de schrik hem al de folteringen der wanhoop vertegenwoordigt, wier tranen en jammergeschrei, vurig smeken en vergeefsche razernij zich in deze woeste onmetelijke ruimte verliezen. Naauwelijks heeft men eenige oogenblikken, de wanden des wijden grafs raadplegende, in deze holen rondgezworven, of men begint zich reeds voor verloren te houden. Zelfs de kloekmoedigste wordt bevreesd, staat stil, roept zijnen leidsman, wil weder het licht zien, en de eerste vonk, welke aan den steen ontspringt, of de eerste flikkerende vlam der pektoortsen, die hem in de kruiswegen van eenen langen gang in het oog valt, veroorzaakt hem een onbeschrijfelijk genoegen. Zij, die het ongeluk hebben van in deze holen te verdwalen, kunnen niets beters doen, dan stil te staan, dewijl zij gevaar zouden loopen, door nasporingen, die in geen geval koelbloedig geschieden kunnen, nog verder te verdwalen. Wanneer zij stil staan blijft hun ten minste de hoop over, dat, wanneer hunne afwezigheid op de aarde is opgemerkt, de te hulp spoedenden hun digt genoeg zullen voorbij komen, dat zij het schijnsel der fakkels aanschouwen, of zelfs den toon hunner stemmen hooren kunnen. Wie daarentegen stoutmoedigheid genoeg bezit, om zich op het verloren pad in de onmetelijke uitgestrektheid dezer galerijen zelven terug te brengen, kan maar al te gemakkelijk in eenen blinden of in den eenen of anderen verlaten gang geraken, alwaar men hem bezwaarlijk kan wedervinden. De gidsen, onder wier geleide de reizigers deze onderaardsche wereld doorkruisen, verzuimen niet, hun de geschiedenis te verhalen van eenige kanonniers, die gedurende het beleg van Maastricht, door de legers der fransche republiek, de vermetelheid hadden, zich, zonder geleide, in de steengroeven te wagen, maar niet weder te voorschijn kwamen. De zelfde leidslieden verhalen weder, dat in het tijdstip, toen de opschrijving der krijgsdienst in de fransche legers zwaar op het land drukte, eenige jongelingen, aangespoord door het stellig

besluit zich op deze wijze van de rekrutering, het kostte wat het wilde, te onttrekken, in de onderaardsche galerijen van den St. Pietersberg eene vrijplaats tegen de gens-d'armes gezocht hadden. Sommige hunner waren zoo gelukkig geweest, als in eene groote verlatene stad den weg te vinden, en in de diepte der aarde de vrijheid aan te treffen, welke op hare oppervlakte voor hen niet langer bestond, andere daarentegen hadden, in deze doolwegen, en door de stilte des nachts omringd, den dood gevonden, dien zij in den oorlog ten minste met meerderen roem en op eenen mindere gruwzame wijze ten offer zouden geworden zijn. Doch van alle soortgelijke gebeurtenissen, is die van vier Fransiskanen, welke in het jaar 1640 in de steengroeven van den St. Pietersberg zijn omgekomen, de treurigste. Het plan gevormd hebbende, in de diepe verborgenheid eene onderaardsche schuilplaats te bouwen, begaven zich deze vier Geestelijken meermalen in de groeve, om eene geschikte plaats voor hun oogmerk uit te zoeken. Toen zij met den doolweg eenigzins bekend begonnen te worden, hielden zij het minder noodzakelijk, zich door geleiders te doen vergezellen. Op zekeren dag voorzagen zij zich, bezield met de gedachten om in weinig bekende en, door de steenwerkers, sedert lang niet meer bezochte diepten door te dringen, van een kluwen garen, van hetwelk zij het begin aan de plaats vastmaakten, waar zij, van den gewonen weg afgaande, de oude groeven begonnen te betreden. Nu gingen zij voorwaarts, zoo verre het kluwen zulks toeliet, en kwamen eindelijk aan een geheel afgelegen en onbekend plekje, aan welks ingang een hunner eene nog aanwezig zijnde afbeelding van den afloop des St. Pietersbergs, van de zijden der Maas genomen, alwaar men het klooster, waarin de Monniken te huis behoorden voor oogen heeft, met kolen aan den wand schetste en bij deze schets de dagteekening voegde. Toen waren de Franciskanen op hunnen teruggang bedacht, doch het duurde niet lang, of zij bemerkten, dat de draad, die hen leiden moest, en dien zij begonnen waren op te winden, tot hen terug kwam; een toeval had den draad gebroken. Welk besluit de Geestelijken in dezen verschrikkelijken toestand genomen hebben, is onbekend: hun Overste echter, die kennis van hunne onderaardsche wandeling droeg, gaf, toen hij geen van allen zag wederkeeren, dadelijk bevel, hen in de steenholen op te zoeken. Hunne lijken werden eerst zeven dagen later wedergevonden. Zij lagen alle vier, het aangezigt naar den grond gekeerd, en den rozenkrans in de hand, weinige schreden van elkander op den grond, even als bevonden zij zich in de houding van biddende, die hun laatste gebed ten Hemel opzonden, daar nedergezonken. Met eene ontzettende waarheid ziet men de beeltenissen dezer ongelukkigen, tegenover de plaats, waar hunne lijken gevonden werden, met kolen aan den wand geteekend.

Op meer dan eene plaats in de steengroeven van den St. Pietersberg ziet men eene voorstelling van den Vorst der duisternis, door onderscheidene personen daarop afgebeeld. Geheel bijzonder nogtans vertoont zich op eene plaats, welke de hel heet, diep in den achtergrond van een afgelegen hol, de satan, omringd door zijnen hofstoet en eene tallooze menigte herschenschimmige figuren, van welke het sommige niet aan oorspronkelijkheid ontbreekt. In dit gedeelte der groeven heeft de geleerde van Swinden, in de jaren 1782 en 1792 eenige waarnemingen over de onderaardsche temperatuur gedaan. Hij vond in de maanden Julij 1782 en Junij 1792 de zelfde temperatuur van 48° Fahrenheit of 70° Reaumur, dat is nagenoeg $2\frac{1}{2}$° grootere koude dan in de kelders van het

Observatorium te Parijs, alwaar die $9\frac{8}{10}$° Reaumur is. Niet ver van hier vindt men eene afbeelding, welke onder den naam van het Paradijs bekend is; terwijl op eene andere plaats de geschiedenis van een boerenmeisje en eenen Regtsgeleerde, met bijstaande opschriften, in teekening is gebragt. Bijzonder groot is het aantal der namen, door de talrijke bezoekers van deze merkwaardige groeven, op de wanden nedergeschreven. In eenige galerijën zijn de opgeteekende namen, bijna zonder uitzondering, Spaansch. In andere loopen de gezamenlijke jaargetallen om het jaar 1500; doch men vindt er ook enkele uit de dertiende eeuw. Op enkele plaatsen ziet men de namen in den eigenaardigen gothischen stijl der middeleeuwen opgeteekend; onder anderen eene van het jaar 1030, welker echtheid evenwel door sommigen betwijfeld wordt.

Zeer gemakkelijk valt het den reiziger, in deze galerijen twee onderscheidene soorten van bewerking der groeven waar te nemen, nieuwe en oude. De eerste behooren aan de bewoners van het land zelf, de andere zijn waarschijnlijk het werk van romeinsche krijgslieden, die weleer in deze gewesten gelegerd waren. De toegang tot deze aloude gallerijen is der nieuwsgierigheid van den reiziger langen tijd onttrokken gebleven, doch voor weinige jaren heeft de eigenaar van het kasteel Caster, een man, die de natuurlijke ligging van zijn landgoed op eene smaakvolle wijze ter verfraaijing daarvan weet aan te wenden, deze toegangen doen openen, het puin daar voor wegruimen en zeven onderaardsche holen, als het ware aan het daglicht doen brengen, zoodat zij thans, ongeveer te midden van den afloop des bergs, aan het uiterste einde van zijn schilderachtig en aangenaam park grenzen. De lange majestueuze galerijen, die het indruksel van romeinsche grootheid ontvangen hebben, zijn thans sterk bezochte wegen geworden, op welke men veel gemakkelijker dan elders te regt kan komen, dewijl aldaar telkens versche wagensporen naar de uitgangen geleiden. Deze wagensporen loopen diep binnenwaarts, tot aan het westeinde der galerijen, waar de wagens komen, om steenen te halen. De werklieden, die thans deze groeven bearbeiden, bebouwen des zomers hunne velden, en zullen zelden, zoo lang de ploeg en de oogst hunne zorgen vereischen, het daglicht tegen de bleke schemering der lampen verruilen. Zoodra echter het veld hunne werkzaamheden niet meer op den duur bezig houdt, dalen zij, als nieuwe traglodyten, weder in hunne onderaardsche gangen neder, en bedienen zich van den winter, om ladingen van steenen en zand tot uitvoer voor het volgende jaar gereed te maken. Deze steenwerkers, sedert eene lange reeks van jaren gewoon, dit uitgestrekte, onder hunne handen, zich immer meer en meer verwarrenden doolhof te doorwandelen, zijn met de geringste kronkelingen in den berg bekend, en weten, door behulp van teekens, die zij aan den wand schetsen, zich altoos te regt te helpen. Menige steenwerker is nogtans in deze onderaardsche gewelven zoodanig verdwaald geraakt, dat hij eene prooi der vertwijfeling en des doods geworden is.

Het zoogenoemde Groote hol van Maastricht is anders niet, dan een gewonen ingang die door de boeren uit den omtrek, toen men hier den arbeid staakte en dien eenigzins meer zuidwaarts verplaatste, gevormd kan zijn, om aldaar hun verblijf te nemen. Thans ziet men hier nog de sporen eener in de rotsen uitgehouwene woning, stal en schuur; deze laatste is gesticht om er het graan in te dorschen.

De schoonste en merkwaardigste aller ingangen van de gewelven in den St. Pietersberg is die, welken men op den weg naar Tongeren

reeds op eenen verren afstand ontwaart. Zij is 15 ellen hoog en ruim 5 ellen breed en levert, van nabij niet minder dan in de verte gezien, eene ontzagwekkende en schilderachtige vertooning op. Deze natuurlijke grot, is van onder breed 52 voet. 4 duim. (16½ ell.) en in het midden hoog 43 voet. en 9 duim. (ruim 13 ell.); de inwendige holte is lang 109 voet. 1½ duim (ruim 34 ell.) en scheidt zich alsdan in twee ingangen naar de galerijen.

Tijdens de belegering, waardoor Maasticht in handen der Fransche Republiek kwam, werd deze bovengang door fransche jagers van de belegerings-armee in beslag genomen. Boven hunne hoofden hielden de Oostenrijkers het fort St. Pieter bezet. Daar deze in hunne uitvallen boven zeer ongelukkig waren, klommen zij, langs eenen binnen het fort aangelegden trap, in de onderaardsche galerijen, met de hoop, hunne aan den ingang daarvan gekantonneerde vijanden te verjagen, doch het licht der fakkels, dat hunnen heimelijken marsch bescheen, verried hen. De jagers bemerkten hun plan, overrompelden hen, en dreven, door middel van een welonderhouden vuur, alles, wat niet onder het moorddadig lood viel of gevangen werd, in de diepten van den doolhof voort.

Nog verdient in de katakomben van den St. Pietersberg ook de zoogenaamde bron of regendrup bezigtigd te worden. Onder zeer lage gewelven en in eene soort van kruisweg treft men eenen zeldzaam gevormden steen aan, die zich ongeveer ter hoogte van 6 palmen boven den grond verheft. Deze is in het midden in de gedaante eens ketels uitgehold, en met frisch en geenen onaangenamen smaak hebbend water opgevuld: In dit kleine bronbed verloopt het water nooit. Door geweldig groote, deels van de zoldering afvallende, deels door eenen kanarischen filtereersteen zijpelende, droppels, neemt het gestadig weder toe. Het was in de nabijheid van dit waterbekken, dat de landlieden uit de omstreken van Maastricht, tijdens de belegering dier stad, eene wijkplaats voor de gruwelen des krijgs zochten. Zij hadden zich met hunne huisdieren en goederen, toen de Oostenrijkers voor de soldaten der fransche republiek vlugten moesten, om de roofzucht der in aftogt zijnde krijgslieden te ontwijken, naar dit verblijf begeven, en de overwinnaar, nadat hij zich in het gerust bezit des lands gevestigd had, zag niet zonder verwondering talrijke huisgezinnen, benevens hunne kudden, uit de diepte der aarde voor den dag komen. Er deden zich nog sporen van dit onderaardsche landleven op, toen Faujas de St. Fond de steengroeven van den St. Pietersberg in het jaar 1795 bezocht. Men toonde hem, bijna 300 schreden van eenen ingang, in eene niets minder dan bepaalde ruimte, eenen in den berg zeer kunstig uitgehouwenen oven om brood te bakken, en eene op dezelfde wijze uit den steen vervaardigde stookplaats, uit welke, ter verdrijving van den rook eenen pijp in eene der zijgangen geleid was. Nabij de plaats waren koe- en schaapstallen en hokken voor zwijnen aangelegd. Ook van lampolie, van eenig huisraad, gedroogde moeskruiden, meel, haver en voeder voor het vee, waren deze lieden voorzien. Op deze wijze hadden zij volstrekt geen gebrek aan geheel onontbeerlijke behoeften; en daar in deze onderaardsche galerijen eene niet ongezonde lucht, en eene zachte temperatuur heerscht, hebben zij er ook eene ongestoorde gezondheid genoten. Overigens wisten zij zich des te geduldiger in hun eenzaam, men zoude schier zeggen, in hun grafleven te schikken, dewijl zij zich voor alle gevaar zeker geloofden, terwijl de overige landlieden zich tot den schansarbeid gedwongen zagen. Men verhaalt daarbij,

dat de Franschen bij het belegeren van Maastricht een middel hadden uitgedacht, om de door de landlieden van St. Pieter in den berg geborgene varkens somwijlen magtig te worden, door bij eenen der ingangen een varken te plaatsen, dat, door hen hevig geschopt en geslagen, door zijn geschreeuw, de in de gangen verscholene varkens naar buiten deed loopen.

Een ieder is in de gelegenheid van tegen eene redelijke fooi, deze gangen te bezoeken, waartoe beëedigde gidsen met fakkels, te Maastricht gevonden worden (1).

PIETERSBERG (ST.), oude naam van het d. Odiliënberg, prov. *Limburg*. Zie Odiliënberg.

PIETERSBERG (DE ST.) of Kinie-Baloe, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Noordoostkust, distr. *Maloedoe*, lands. *Kini-Baloe*, Z. van de Malloedoe-baai.

Deze berg is op grooten afstand uit zee zigtbaar, en wordt ook als de hoogste berg van Borneo beschouwd.

PIETERSBIERUM of Petersbierum, oudtijds misschien Pietersbarra, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant en 1½ u. N. O. van *Harlingen*.

Men telt er, met het buurtje Roptazijl, 61 h. en ruim 390 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Hoewel dit dorp geene groote kerkbuurt heeft, is het vrij uitgestrekt van landerijen, die hier bij uitnemendheid goed zijn; ook vindt men er terplanden, terwijl ook de kerkbuurt op een hoog terpland gelegen is. Evenwel zijn in het Zuiden, naar den kant der Ried, ook nog lage landen, waarvan een groot deel door watermolens verbeterd is.

De inw., die er op 6 na allen Herv. zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. Sytze Hittes, die hier in 1561 nog Priester was, was hier welligt de eerste Hervormde Leeraar. Zeker weet men, dat Sybrandus Vomelius of Sybren Geryts, hier in of kort na 1580 van Oosthuizen beroepen is. Deze teekende zich, den 6 Junij 1585, Predikant te Pietersbierum en Wynaldum, zoodat hij destijds die beide gem. schijnt bediend te hebben, ofschoon die beide dorpen daarom toch geene combinatie uitmaakten. Vomelius werd in het laatst van 1591 of het begin van 1592 naar Oosterbierum beroepen. Voor de Hervorming had Pietersbierum een Pastoor en Vicaris; de eerste trok 's jaars 100 goudguldens (150 guld.), de laatste 90 goudguldens (135 guld.) Nog waren er twee prebenden, waarvan de eene 100 (150 guld.) en de andere 80 goudguldens (120 guld.) opbragt. De parochiekerk behoorde onder het dekenschap van Sexbierum, en betaalde aan den Proost van St. Janskerk te Utrecht 12 schilden of zeven en twintig gulden. De pastoriegoederen, welke hier in 1764 of eenigen tijd later verkocht werden, bestonden in 83 pondematen (ongeveer 12 bund.) heerlijk bouwland. — De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Petrus toegewijd. — De vorige steenen toren met een spitsje van steen, door ouderdom geheel bouwvallig, gelijk ook de

---

(1) Men heeft eene beknopte beschrijving van den St. Pietersberg in het werkje van Bory de St. Vincent, getiteld: *Descriptions du plateau de St. Pierre de Maestricht*, Bruxelles chez Weissenbruch, in 8o., en eene uitvoerige beschrijving, met afteekeningen, der in den berg gevondene zeldzaamheden, in het prachtvolle werk van Faujas de Saint-Fond, *Histoire naturelle de la montagne de St. Pierre de Maestricht*, Paris, an 7 de la République, in groot 4o.

kerk voor de godsdienst geheel onbruikbaar geworden zijnde, heeft men den toren in 1816 afgebroken, de kerk aanmerkelijk verbeterd, en een spits torentje daar voor opgebouwd, waarin de beide luidklokken weder zijn gehangen; de kleine klok, welke zonder jaartal was, schijnt zeer oud te zijn, terwijl de groote, volgens opschrift, in 1614 gegoten is. In het jaar 1837 is in dit bedehuis een orgel geplaatst. Den 13 October 1843 sloeg de bliksem in den toren, waardoor het geheele gebouw is afgebrand, zijnde men thans (1846) bezig het weder op te bouwen. Kort te voren had op dien zelfden dag eene groote boerderij, ten Westen van dit d., eene dergelijke ramp getroffen.

Op de Synode te Harlingen in 1603 werden Ds. Vomelius te Herbaijum en Ds. Wilhelmus Folkeri te Schalsum, gecommitteerd om bij de Heeren Staten de volkomene en eindelijke wegneming der beelden uit alle de Hervormde kerken te verzoeken. Tot deze commissie had aanleiding gegeven een oproer, te Pietersbierum ontstaan, over het beschilderen der kerk aldaar. De Grietman Hottinga werd dan hierop door de Heeren Staten gelast, om de schildering in de kerk te Pietersbierum te doen vernietigen, op poene van arbitrale correctie.

De 5 Doopsgez., die men te Pietersbierum aantreft, behooren tot de gem. van *Harlingen*.

De enkele R. K., die er woont, wordt tot de stat. van *Harlingen* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Er bestaat aldaar mede eene vereeniging tot uitdeeling van levensmiddelen enz. aan hulp behoevenden gedurende den winter.

Weleer had men hier de staten Kronenburg en Hottinga; de eerste is reeds lang verdwenen; doch, ofschoon ook Hottingastate in de vorige eeuw afgebroken is, was het slechts om voor een nieuw slot plaats te maken, hetwelk door den Raadsheer Epeus Wielinga, omstreeks het midden der vorige eeuw, gesticht is. Ook deze state Hottinga, gelegen aan de buurt, het voornaamste sieraad des dorps, is voor twee jaren afgebroken. Thans heeft men er nog het buitengoed Schetsenburg.

PIETERS-BREUKELEN (ST.), heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Breukelen-St.-Pieters.

PIETERSBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, bestaande uit eenen oliemolen en nabij gelegene woningen, in de voorstad van *Leeuwarden*, het *Zuid-Vliet* genoemd. Zij is dus genoemd naar den stichter Pieter Luitjes van der Meulen.

PIETERSBURG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan den mond der Craskreek, benedenwaarts aan de verl. plant. Klein-Beekvliet; 591 akk. groot.

PIETERSBURG, verl. houtgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan den houtgrond Nieuwe-Hoop, benedenwaarts aan den verlaten houtgrond Carolina.

PIETERSBURG, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Petersburg.

PIETERSDAL (ST.), voorm. kloost. te *Hoorn*, in *het Dal*.

Omtrent het jaar 1426, waren er eenige burgers te Hoorn, die hunne goederen in het gemeen bij elkander bragten, en te zamen een huis kochten, om daar zoolang bij elkander, godvruchtig te leven, tot dat zij eene zekere orde aangenomen hadden. Daar er echter bij het

bewallen van de stad eene gracht midden door dat huis getrokken werd, werden zij in hun voornemen gestoord. Evenwel werd het erf als zijnde tot eene heilige zaak geschikt, in het jaar 1457 vereerd aan de Tertiarissen van St. Paulus konvent te Amsterdam, die het klooster St. Pietersdal daarop getimmerd hebben. Daarna, in 1462, werd zekeren Nicolaas van Haerlem tot haren eersten Prior gesteld, die daarna tot Generaal van de geheele orde gekozen werd. Ook bouwden zij nog in dat zelfde jaar eene nieuwe kerk aan hun klooster, waartoe de Raad van Hoorn hun de muren schonk.

Dit kloost., hetwelk tot dus verre buiten de stad gestaan had, werd, bij de uitzetting der muren, in 1508, daar binnen getrokken.

Aan dit klooster werd in het jaar 1516 toegestaan, uithoofde van het land, dat bij het vergrooten van de stad daarvan afgedolven was, vier jaren lang, elk jaar eene bede door de stad te doen, waarvan de eerste zoude plaats hebben het jaar daaraan volgende; alsmede dat de kloosterlingen alle vreemde bieren en wijnen, om Gods wil gekregen, zouden mogen inleggen zonder accijns, doch dat zij die zelfs zouden drinken, zonder daarvan aan anderen te schenken. Ook zouden zij bevrijd wezen van het onderhoud van de kolk, achter hun konvent, daar de watermolen, welke toen aan de vesten stond, opmaalde.

Op de plaats, waar dit klooster gestaan heeft, is, in het jaar 1617, een Oude-Mannenhuis gebouwd, dat in 1639 met het Oude-Vrouwenhuis vereenigd is, maar in 1662 werden er de Proveniers van het gasthuis aan het Keern buiten de Noorderpoort in overgebragt, toen wierd het ingerigt tot een Proveniershuis van bejaarde mannen en vrouwen, gehuwd of ongehuwd. — Als zoodanig is het blijven bestaan tot in het begin dezer eeuw, toen het, ten gevolge van de omstandigheden, moest worden opgeheven. — Men sloot toen eenen uitkoop met de Proveniers, die vrije inwoning behielden en voor gemis van voeding eene toelage uit stads kas bekwamen van drie gulden per week. — Een gedeelte daarvan, nagenoeg $\frac{1}{3}$, is thans ingerigt tot een Huis-van-arrest. — De woningen en het overige gedeelte worden aan bejaarde mingegoeden voor matige prijzen verhuurd en zijn zeer gezocht.

PIETERSDALE (ST.) of St. Pieters-Abdij in Stroomberg, voorm. abdij buiten Dordrecht, prov. *Zuid-Holland.*

Deze abdij, welke bewoond werd door Monniken van de Cisterciënser orde, was gesticht in het jaar 1203, door Diderik VII, Graaf *van Holland*, en zijne gemalin Aleid. Zij werd ook genaamd de Abdij-van-Heysterbach, en had tot Moederkerk de Abdij van dien naam op den St. Pieter- of Stroomberg, een der zeven bergen bij Bonn, van welke nog eene zeer fraaije bouwval is overgebleven. Aan deze abdij werd volgens eenen brief (1) reeds door Dirk VII, in 1203, de pastorij in de Grootekerk te Dordrecht (welke toen reeds gesticht was) geschonken. Dit geestelijk gesticht werd mede door den St. Elizabetsvloed van het jaar 1421 bedolven, het stond niet verre buiten de stad, in het zuidoosten daarvan.

PIETERSDIJK (ST.), dijk voor een klein gedeelte in België, voorts in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *St. Kruis*, *Aardenburg* en *Heille*, loopende van *Nieuw-Haantjesgat* (in België), westwaarts tot aan het *Lapschuurschegat*, ter lengte van ruim 2½ u. alleen bij de stad Aardenburg ontbrekende. Uit oude kaarten blijkt echter, dat die dijk zich nog verder westwaarts

(1) Mieris. *Charterb*, I, 139.

door en over het Lapschuurschegat heeft uitgestrekt. Hij werd gelegd in het jaar 1611, bij gelegenheid van het twaalfjarig bestand, dwars door den in 1583 gevloeide polders Beooster- en Bewester-Eede, ten einde de gedeelten ten Z. van *St. Kruis* en *Aardenburg*, tegen het water te beveiligen. De bedijking geschiedde op octrooi van Albertus en Izabelle, zijnde toen de scheiding tusschen het gebied van het Sluissche-Vrije en het Brugsche niet wettig bepaald. Sedert dien tijd is de verdeeling van Ooster- en Wester-Eeden in Benoorden en Bezuiden Aardenburg en St. Kruis, buiten zwang geraakt, daar Ooster-eeden-Benoorden later onder andere benamingen is bedijkt, en in Wester-Eede de verdeeling in Benoorden-en-Bezuiden-Sint-Pieterdijk tot stand gekomen, die nog bestaat.

De St. Pietersdijk is, na het eindigen van het twaalfjarig bestand op last van de Algemeene Staten, doorgestoken, doch in 1651 weder berdijkt; in 1672 werd hij andermaal tot beveiliging des lands tegen de Franschen, doorgegraven, maar, op octrooi van de Algemeene Staten van 29 April 1679, is alles weder hersteld. Den 26 Januarij 1682 is hij door storm en hoogen vloed bij St. Kruis doorgevloeid; doch ten zelfden jare gedigt. Thans scheidt de St. Pietersdijk ten Oosten van Aardenburg den polder Beooster-Eede van den Kleine- en den Groote-Boompolder, tot daar hij aan de voormalige buitenwerken van Aardenburg sluit. Hij begint weder ten Westen van die stad, om de scheiding tusschen Bewester-Eede-Benoorden en Bewester-Eede-Bezuiden daar te stellen.

PIETERSEILANDJES (ST.), groep van eilandjes in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, niet ver van de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

PIETERSHOEK, d. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Puttershoek.

PIETERSONS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Kolonel-Pietersons-Eiland.

PIETERSPLATEN (ST.) of Petrusplaten, zandplaten in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende W. en N. aan het Gat van de Kleine-Hel, Z. aan het Gat-van-Kampen.

PIETERSPOEL (ST.), voorm. kloost. te *Zalt-Bommel*, prov. *Gelderland*. Zie Peterspoel (St.)

PIETERS-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Arendskerke*; palende N. aan den Oude-polder van 's Heer-Arendskerke, O. aan den Grootedijk, die hem van de Lage-Weiden, genaamd de Poel, scheidt, Z. aan den Daniels-polder, W. aan den Noord-Zak-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 64 v. r. 37 v. ell. alles schotbaar land; telt 4 h. waaronder 3 boerderijen, en wordt door eene sluis, door den 's Heer-Arendskerke-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester-Griffier.

PIETERS-POLDER (ST.), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, welke ondergevloeid is.

PIETERS-POLDER (ST.), oude naam van den pold. het West-Nieuwland, in het *Land-van-Goedereede*. Zie Nieuwland (het-West-).

PIETERS-POLDER (ST.), pold. in het *Land-van-Overflakké*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Klinkerland.

PIETERS-POLDER (ST.), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Bouchouter-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem.

Sas-van-Gent; palende N. aan de geslechte vestingwerken van Philippine en aan het Sassche-gat, O. aan het Sassche-gat, Z. aan België, W. aan den Philippine-polder.

De St. Pieterspolder heeft bij de bedijking, in 1690, den naam gekregen van Raadsheerenschor, welke naderhand in den tegenwoordigen naam is veranderd. Hij heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 334 bund. 62 v. r. 80 v. ell., en is schotbaar groot 169 bund. 38 v r. 54 v. ell.

Daarin staat slechts eene bijzondere woning, het Tolleken genaamd, omdat, vóór den inval der Franschen, in 1794, aldaar op het daartegen palend gehucht een tolkantoor bestond, welke naam van Tolleken, later in dien van Boerenhol is veranderd, zoo als die herberg thans meestal genoemd wordt.

Het bestuur van dezen polder, berust in handen van eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier en hij watert uit door het Spuisluisje in de haven van Philippine, en van daar op den *Braakman.*

PIETERSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg,* distr. *Sluis*, gem. *Biervliet;* palende N. aan den Zacharias-polder-Tweede-gedeelte en den Wilhelmina-polder, O. aan laatstgemelden en den Helena-polder, Z. aan den Amelia-polder, W. aan den Zacharia-polder-Eerste-gedeelte.

Deze pold., die in 1699 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 321 bund. 25 v. r. 30 v. ell., waaronder 289 bund. 5 v. r. 48 v. ell. schotbaar land, de uitwatering is door den Helenapolder. Men telt daarin 14 h., waaronder 5 boerenhofsteden. Het dijkbestuur bestaat uit eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

PIETERSCHANS (ST.), schans in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Pieter (St.).

PIETERSVIJVER (ST.), voorm. kloost. te *Zalt-Bommel*, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Peterspoel.

PIETERSZORG, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Einderust, benedenwaarts aan de verl. plant. Andresgift; 500 akk. groot; met 95 slaven. Thans is zij met Andresgift vereenigd.

PIETERSZORG-EN-ANDRESGIFT, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Einderust, benedenwaarts aan de verl. plant. Leyderdorp; 916 akk. groot.

Op deze plant. wordt de suikermolen met stoom gedreven. De Negers noemen haar Parwa of Paroea.

PIETERZIJL of Peterzijl, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. N. W. van *Grijpskerk*, ½ u. N. N. O. van *Visvliet*, waartoe het behoort, op eenen tak van den overouden zeedijk, waarop Niezijl, Grijpskerk en Visvliet gebouwd zijn. Men telt er 47 h. en 330 inw.

De Herv., van welke men er 260 telt, behooren tot de gem. *Visvliet-en-Pieterzijl.*

De Doopsgez., welke hier 70 in getal zijn, maken, met de overige uit de gem. Grijpskerk, alsmede eenige uit de naburige burgerlijke gem., eene gem. uit, welke 180 zielen en onder dezen ruim 60 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Jan F. Boersema, die in het jaar 1815 herwaarts

kwam, en in het jaar 1826 naar Midwolde vertrok. Het beroep geschiedt door de broederschap en leden der gemeente. De kerk is een fraai gebouw, met blaauwe pannen gedekt, prijkende op diens midden met eenen netten open koepel- of rood geverfde lantaarntoren, doch heeft geen uurwerk. In de kerk is ook geen orgel. Zij is, even als de pastorij, in het jaar 1816 gebouwd.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt. Ten westen van den rijweg staat een nieuwe achtkante korenmolen.

Dit gehucht ontleent zijnen naam van eene sluis of zijl, welke vroeger van Visvliet herwaarts en daarna naar Munnekezijl verlegd is, thans door eene houten brug vervangen.

PIETJES-ZWARTVELD, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. en ½ u. Z. O. van *Zandvoort*.

Het oostelijk gedeelte dezer duinvallei is door den vader van den tegenwoordigen eigenaar, den Heer D. J. VAN LENNEP, omdijkt, terwijl hij, uit hoofde dit veld geheel ontoegangbaar en met water gekweld is, niet ver van daar zijne proeven tot ontginning van het duin op de helling daarvan aan de landzijde begonnen en met belangstelling voortgezet heeft, hebbende die grond alzoo goede aardappelen voortgebragt.

PIETJOOSTEN-VAART of PIETERJOOSTER-VAART, thans bekend onder den naam van HEINOOMSVAART, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Wilnis*, dat uit de Kromme-Mijdrecht zijn oorsprong neemt en in eene noordelijke rigting die gem. doorloopt om zich in het *Veenwater* te ontlastten.

PIHA of PIA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*.

PIHAHA, kaap in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust.

PIHOE, WAY-PIHOE, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, op *Klein-Ceram*, aan de Oostkust, met eene oostelijke rigting in zee uitloopende.

PIJLSWAARDE, PIJLSWEERT of OUDE-NOORD, ambachtsheerl. in de vrijheid der stad *Utrecht*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., en gem. *Utrecht*; palende N. aan de Hoogelanden, N. O. aan den Nieuwe-Noord, O. aan de Vecht, Z. aan den Bemuurde-Waard en den Nieuwe-Waard, W. aan Catharina en de Oudiepten.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., doch daarin ligt de hofstede Zijdebalen, benevens eenige andere huizen langs de Vecht. Zij beslaat eene oppervlakte van ruim 25 bund. De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, behooren allen kerkelijk onder *Utrecht*.— Men heeftin deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Utrecht*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door den Heer JOAN VAN BREDENHOF, die haar van de Proostdij van ST. JAN, ter leen hield.

PIJNACKER, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft* (4 k. d., 13 m. k., 9 s. d.); palende N. W. aan de gem. Nooddorp en Hoogeveen, N. O. aan de gem. Zoetermeer-en-Zegwaard, Z. O. aan de gem. Berkel-en-Rodenrijs, Z. aan Ruyven, Z. W. aan het Hof-van-Delft en Vrijeban-en-Biesland.

Deze gem. bestaat uit den Oude- of Hooge-polder-van-Pijnacker en den Nieuwe-polder-van-Pijnacker, bevat het dorp Pijnacker, de b. Katwijk-en-Keulen, benevens eenige

verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1863 bund. 26 v. r. 67 v. ell., waaronder 1853 bund. 69 v. r. 2 v. ell. belastbaar land; telt 229 h., bewoond door 261 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en den handel in boter en kaas, die aldaar wordt gemaakt en onder de beste van Delfland gerekend wordt; ook worden hier zware vette beesten geweid en vele granen geteeld, vooral in de droogmakerijen; er worden jaarlijks mede eenige duizend roeden turf geveend. De grond bestaat hier veelal uit veenlanden, voornamelijk naar den kant van Rijnland, daar vele akkers reeds uitgeveend zijn.

De Herv., die er 780 in getal zijn, maken, met die van Ruyven en van een gedeelte van het Hof-van-Delft, eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Delft*, behoort, en 850 zielen, onder welke 380 Ledematen telt.

De parochie van Pijnacker schijnt zich in oude tijden tot over Poortland, nabij Delft, uitgebreid te hebben, dewijl men vindt, dat de abdij van Koningsveld, die in Poortland stond, onder Pijnacker behoorde. De eerste, die in deze gemeente, het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Abraham Jansz., die in het jaar 1583 naar Vlaardingen vertrok. Het beroep geschiedt door den Kerkeraad, onder agreatie van den Burgemeester.

De 8 Evang. Luth., die er wonen behooren tot de gem. van *Delft*. — De 13 Remonstranten, welke men er aantreft worden tot de gem. van *Rotterdam* gerekend. — De R. K., die er 550 in getal zijn, onder welke 430 Communicanten, maken eene stat. uit, welke tot het dek. van *Schieland* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene in het d. Pijnacker zelf en eene, zijnde eene buurtschool, in de b. Katwijk-en-Keulen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

Deze gemeente is eene heerl., welke, in het begin der vorige eeuw, uit de domeinen van de Staten van Holland, door het ambacht zelf gekocht is, voor 11,500 gulden, waarom dan ook vroeger de Schout en Secretaris daarmede als Erfheer verleid werd, en de heerlijke regten thans door den Gemeenteraad worden uitgeoefend. Keizer Karel V verkocht, in den jare 1555, aan de stad Delft de haverpacht van Pijnacker, die jaarlijks twaalf honderd vijftig gulden opbragt, met andere heerenregten in dit ambacht.

Het d. Pijnacker, Pijnakker, Pijnaker of Pijnaken, oudtijds Pinaker gespeld, ligt 2½ u. Z. O. van 's Gravenhage, 1½ u. O. van Delft, van schoone weilanden omringd. Het heeft goed gepuinde en wel onderhoudene wegen, en eene zeer schoone ruime vaart, welke van Delft afstroomt, en niet alleen aan Pijnacker, maar ook aan alle de landlieden daaromtrent wonende, veel gemak en te gelijk voordeel verschaft, vermits hunne goederen, zoo wel per schuit als per wagen, kunnen vervoerd worden. Pijnacker wordt, om zijne aangename ligging, veel bezocht, vooral van de genen, welke des zomers het zoogenoemde Groote Westland, voor een speelreisje, omrijden.

Van het d. gaat men langs eenen goeden gepuinden weg naar den weg, die van Delft komt; langs gemelden weg staan ter wederzijden schoone huizen, ook ontmoet men er onderscheidene tuinen.

De tijd der stichting van dit dorp is even onbekend als zijn naamsoorsprong; dat het zeer oud moet wezen, kan niet in twijfel getrokken worden, aangezien men vindt, dat tot het jaar 1257 de Pastoors aldaar altoos door de Graven werden aangesteld, doch na dien tijd

door de Kloostervoogden van Koningsveld. PIJNACKER is derhalve ten gemelde jare niet alleen reeds aanwezig geweest, maar had ook, en waarschijnlijk lang te voren, eene eigen parochiekerk, dus heeft het toen ook reeds aanzien gehad.

Het dorp, hetwelk aan de regterhand van den weg van Delft ligt en daarom gezegd wordt, dat de kerk landwaarts in gelegen is, is niet groot, maar vrij wel bebouwd; de plaats waar de kerk staat, is slechts eene onaanzienlijke buurt. Voor vele jaren plagt aan het kerkhof een gebouw te staan, hetwelk, naar zijne ligging, Kerkhoven werd genaamd, voerende de afkomelingen van den eigenaar niet alleen den naam, maar ook het wapen van het huis, zijnde drie vogels van sabel (zwart) op een goud veld; doch van dit gebouw was reeds in den jare 1681 niets meer overig, dan eene boerenwoning.

De kerk, een ruim en luchtig gebouw, was, vóór de Reformatie, aan God, ter eere van den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, terwijl daarin de geboorte van de *H. Maagd* en van JOHANNES *den Dooper*, plegtig gevierd werd. Ook is in deze kerk, voorheen eene vikarij van de *H. Maagd* MARIA, geweest. Van de oudheid en stichting dezer kerk, vindt men niets geboekt, doch uit het gebouw zelfs blijkt, dat het van eenen hoogen ouderdom is: het ruim is fraai, het dak, dat met leijen gedekt is, rust op tien heele en vier halve pilaren; de predikstoel, staande regt over den toren, het gehemelte daar boven en het doophek, zijn bezienswaardig; de leuning van den trap des predikstoels, alsmede de deuren ter wederzijden, daarvan, zijn kunstig gesneden; de gestoelten der Regering zijn mede zeer aanzienlijk, en het verdere gestoelten en de zitplaatsen wel geregeld. Binnen de kerk, boven den ingang, onder den toren, ziet men een uurwijzer, rondom fraai beschilderd met toepasselijke zinnebeelden, en daaronder las men vroeger de volgende regels:

Ach mensch! waardeer den tijd, het dierbaarste aller dingen,
Den tijd die voorwaärds gaat, en nooit terug zal springen;
Leer hoe de levensbaan wordt spoedig afgerend:
Wèl hem die zich aan God, en zijnen dienst gewent.

Bij de plaatsing van het orgel zijn echter deze regels verdwenen. Boven den predikstoel ziet men in fraaije letters de Wet des Heeren, en daaronder OPENBARING 3, *vs.* 24; weder daaronder 1 JOHANNES 5, *vs.* 6 het laatste gedeelte; ter regterzijde van de Wet, het Gebed onzes Heeren, en daaronder Psalm 100, *vs.* 4; ter linkerzijde van de Wet het Geloof, en daaronder Spreuken 8, *vs.* 34. Door de deuren, ter wederzijden van den predikstoel, komt men op een koor, toegang verleenende tot eene deftige vergaderkamer voor den kerkenraad, waarin de wekelijksche catechisatiën worden gehouden; deze kamer is sedert den jare 1791 nieuw gebouwd. In het jaar 1830, werd in deze kerk een orgel geplaatst, geheel bekostigd door milde bijdragen der gemeenteleden, hierin voorgegaan door eene aanzienlijke godvruchtige vrouw, die daartoe aan de kerk eene belangrijke liefdegift vereerde. De toren, welke van eene tamelijke hoogte is, heeft eene leijen spits, benevens uur- en slagwerk, alsmede eene vrij zware klok, met een uurwijzer; op het einde van het dak staat een torentje, mede met eene leijen spits. Het kerkhof, dat ruim en groot is, staat met ijpenboomen beplant, de pastorij, achter de kerk, is een goed gebouw, met eenen grooten en fraaijen tuin. De kerk en predikantswoning, bouwvallig geworden zijnde, zijn in het jaar 1839, aanmerkelijk hersteld, waartoe, uit het fonds, voor noodlijdende kerken, eene som van 1500 gulden verstrekt is.

De R. K. kerk aan God, ter eere van den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, staat op de **Laan**, buiten dit dorp. De oude kerk dier gemeente, welke in den jare 1773 afbrandde, was met riet bedekt, doch de tegenwoordige nieuwe kerk is in het volgende jaar allerfraaist opgetimmerd. Zij heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien. De pastorij staat ter zijde van de kerk.

Men heeft te PIJNACKER eene in 1842 nieuw gebouwde school en onderwijzerswoning. De school wordt gemiddeld door 120 leerlingen bezocht.

PIJNACKER is de geboorteplaats van den **Regtsgeleerde** CORNELIUS PIJNAKERUS, eigenlijk CORNELIS PIJNACKER, geb. 6 Julij 1570, † 12 Januarij 1645, als Hoogleeraar in de regten, te Franeker, na eerst dat zelfde ambt te Leyden en te Groningen te hebben bekleed en als Gezant van Neerlands Algemeene Staten naar Algiers en Tunis te zijn geweest, van den **Nederduitschen dichter**, CORNELIS VAN BRACHT, uit het laatst der zeventiende eeuw, en van den verdienstelijken **Landschapschilder**, ADAM PIJNACKER, geb. in 1621, † in 1673.

Voor eenige jaren woonde aldaar zekere ENGELTJE VAN DER VLIES, die, naar men wil, in bijna twintig jaren niet gegeten of gedronken zou hebben.

Den 12 September 1773 brandde, behalve de R. K. kerk en de Pastoorswoning, nog zes huizen af, van welke huizen drie, benevens de kerk en Pastoorswoning, allerfraaist zijn herbouwd, en de andere drie een weinig minder; voor een dier herbouwde huizen stond vroeger, op eenen blaauwen steen:

1773 $\frac{9}{12}$
Is door Gods hand
Het oude huis verbrand,
Hetwelk mij wel rouwt,
Nu weêr opgebouwt,
En op God vertrouwt,
Dat het niet weêr beuren mogt,
Het zij bij dag of nacht.
Den eersten steen gelegd, door
ARIJ VAN DER STAP
1774 $\frac{3}{12}$

Deze brand ontstond bij eenen bakker, aan het oosteinde van de *Laan*, in eene schuur, welke in een oogenblik in volle vlam stond, eer men met de spuit daarbij konde komen, ofschoon het slechts even na den middag was: de vlam sloeg, op eene wonderbare wijze, achter onderscheidene huizen om, in de R. K. kerk, vervolgens in de bijstaande huizen, die, zoowel als gezegde kerk, allen met riet gedekt waren, waardoor het vuur, in weerwil van alle de ter hulpe aangevoerde brandspuiten, ter oorzake van den hevigen wind, welhaast onwederstaanbaarder de overhand nam, zoodat men des avonds omtrent 6 ure de vlam eerst meester werd, nadat het bovengemelde getal huizen, benevens de meergenoemde kerk, geheel in de asch lagen, zijnde er van de bezittingen der bewoners weinig of niets geborgen, weshalve de schade aanmerkelijk groot was.

Op den 19 September 1782 ontstond er weder een hevige brand, kort bij de Hervormde kerk, waardoor deze en de daarbij staande huizen in het uiterste gevaar geraakten, doch door de waakzaamheid der ingezetenen, die ten spoedigste ter hulp toeschoten, werd alles, op twee huizen na, gelukkig behouden.

Het wapen van PIJNACKER bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met een St. Andrieskruis van goud.

PIJNACKER (DE NIEUWEPOLDER-VAN-) of DE DROOGGEMAAKTE-POLDER-VAN PIJNACKER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Pijnacker;* palende N. aan Nootdorp, O. aan Zoetermeer, Z. aan de Oude-Polder, W. aan Vrijenban.

Deze pold., welke in het jaar 1766 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 556 bund. 29 v. r. 49 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door 4 molens, op de Pijnackersche-Vaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Molenmeesters en eenen Secretaris.

PIJNACKER (OUDE-POLDER-VAN-), de HOOGE-POLDER-VAN-PIJNACKER of BOVENPOLDER-VAN-PIJNACKER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Pijnacker;* palende N. aan den Nieuwe-Polder, O. aan Berkel-en-Roderijs en Zegwaart, Z. aan Berkel-en-Rodenrijs, W. aan Ruiven, Vrijenban en Hof-van-Delft.

Deze pold., welke in het jaar 1681 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 669 bund. 80 v. r. 46 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door 3 molens op de Pijnackersche-Vaart van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Molenmeesters en eenen Secretaris.

PIJNACKERSCHE-SLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland.*

Zij was een der oostsluizen, die in het jaar 1581, tot eene sluis vereenigd zijn. Door deze sluis hadden de ambachten van Pijnacker en Akkersdijk hunne uitwatering.

PIJNACKERSCHE-VAART of VAART-VAN-PIJNACKER, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, in eene westelijke strekking, van de Kloosterheul, onder Pijnacker, loopende naar de Kromme-Heul, onder Delfgouw, van waar zij, door de Kromme-watering, gemeenschap heeft met de grachten der stad Delft.

PIJNENBURG, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. W. van *Amersfoort*, gem. en 1 u. Z. W. van *Baarn*. — Ook is hier een landgoed van den zelfden naam. Zie het volgende art.

PIJNENBURG of PIJNENBORG, landg. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. W. van *Amersfoort*, gem. en 1 u. Z. W. van *Baarn*, aan den straatweg van Soestdijk naar de Bildt.

Dit landg. is voor eenige jaren door den eigenaar, den Heer A. DE WILDE, bijna geheel van aanleg vernieuwd, terwijl het hoofdgebouw, tevens vergroot is. Het beslaat eene oppervlakte van 34 bund. 6 v. r.

PIJNENBURGERGRIFT (DE), vaart in *Eemland*, prov. *Utrecht*, in de gem. *Baarn*, beginnende 20 min. Z. O. van het dorp, aan de Eem, en loopende in eene zuid-westelijke rigting langs het slot te Soestdijk en langs het huis Pijnenburg, tot aan de grenzen van de Vuursche, waar zij zich met de *Engelsche-vaart* vereenigt.

PIJP (DE), water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidoostelijke strekking van Beverwijk, naar het Wijkermeer loopende.

Het is ruim 1000 Nederlandsche ellen lang, en dient tot communicatie weg, van de haven van Beverwijk met het Wijkermeer en het IJ, doch kan niet dan met de grootste moeite eenigzins bevaarbaar gehouden worden, door de gedurig meer toenemende verdrooging en aanslibbing des meers.

PIJP (DE), geul of smal vaarwater in de *Ooster-Schelde*, tusschen de Rogge- en Neeltje-Jans-platen, met eene diepte van 28 tot 143 palm.

PIJPER (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Genemuiden*, op het *Kamper-eiland*, tusschen het Noorder-diep en het Regter-diep. Men onderscheidt het in twee buurten de GROOTE-PIJPER en de KLEINE-PIJPER.

PIJPER (DE GROOTE), b, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Genemuiden*.

PIJPER (DE KLEINE), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Genemuiden*.

PIJPER-EN-OVERGUNNE, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, gem. *Genemuiden*.

PIJPHORNE, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie BOLSWARDER-BRUG.

PIKERMAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Rembang*, even beoosten de stad van dien naam, aan eene groote rivier. Het bevatte, in het begin der vorige eeuw, met het d. Goddon, ruim 400 huisgez.

PIKGAT, b. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en ¾ u. N. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1¼ u. Z. van *Brouwershaven*, vroeger gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerke-en-Zuidland*, 20 min. ten Z. van *Kerkwerve*; met 6 h. en 30 inw., doch thans door de invoering van het kadaster overgegaan tot de stad *Zierikzee*.

PIKHOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Eindhoven*, gem. *Riethoven*, met ruim 70 inw.

PIKMANS-POLDER, onbehuisde pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Baarn*; palende N. aan Bunschoten, O. aan Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen, Z. en W. aan Baarn.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 76 v. r. 20 v. ell., alles wei- en hooiland. Het polderbestuur bestaat uit eenen Hoofdman, eenen Secretaris en eenen Bode.

PIKMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, Z. O. van het d. Grouw, dat er aan ligt, en door dit meer bespoeld wordt.

Het staat door de Tynje met de *Wijde Ee*, door de Naauwe Bird met de *Wijde Bird* in verbinding; terwijl de Grouw uit dit meer zijnen oorsprong neemt.

PIKVELD, geh. in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 4 u. Z. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 2 u. Z. van *Dalen*, gem. en ¼ u. O. van *Koevorden*; met 2 h. en 20 inw.

PILAUW, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Oma*, een der *Uliassers*. — Het is eene Mohammedaansche, wel bevolkte plaats, met eene kleine moskee.

PILOERSEMA, in de wandeling de HAMSTERBURG genaamd, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en ¾ u. N. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. N. W. van *Aduard*, 10 min. N. W. van *den Ham*, doch onder de klokslag van Oldehove, aan den Spanjerdijk.

Het werd in het jaar 1652 bewoond door Jonkheer JOHAN DE MEPSCHE, Kerkvoogd, en is met hoven, grachten, singels, en 105 grazen land, met eene heemstede, benevens eenen grafkelder in het choor der kerk

te Oldehove, en eene legerstede daar buiten; en eene geheele rij legersteden aan de noordzijde in de kerk op den Ham, met heerlijkheden en geregtigheden en eene collatie, verkocht door de familie DE MEPSCHE bij koopbrieven van 11 en 15 Augustus 1699. Vermits de koopers landlieden waren, is zekerlijk deze burg nog in 1699 afgebroken. Later is het landgoed in den tegenwoordigen staat gebragt; zijnde nu eene fraaije boerenhofstede, met uitmuntende weilanden, welke met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 43 bund. 75 v. r. 10 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer TONNIS BARTELS WIERINGA, woonachtig te Beswerd, gem. Ezinge.

PILOTEN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de nabijheid van *Sumatra*.

PINAK, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie PONTIANAK.

PINANG, GOENONG-PINANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, afd. *Serang*, West van Bantam.

Deze berg staat geheel op zich zelven. In het drooge jaargetijde kan hij te paard beklommen worden; in het regensaizoen is zulks te gevaarlijk. Van zijne kruin ziet men aan de Noordzijde de Straat-Sunda met hare bekoorlijke eilanden, schepen van de verst afgelegene volken klieven de golven, en de baai van Bantam levert met Poeloe-Pandjang, Pamoejang, Poeloe-Doewa, Poeloe-Lima en andere eilandjes een fraai gezigt op. Aan de oostzijde ligt het Noorderregentschap, met eene menigte dorpen en boomgaarden. Aan den zuidkant ziet men de Goenong-Kandang benevens andere bergen met vlakten en dalen, die daartusschen gelegen zijn, en aan de westzijde liggen de rijke rijstvelden van Serang. De kruin des bergs is vlak en met wilde vruchtboomen bedekt.

PINANG, TANDJONG-PINANG, kaap in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op het eil. *Riouw*, dat Z. van de *Straat-van-Malakka* gelegen is.

PIANG (TANDJONG-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Riouw*, tot de *Riouw-groep* behoorende. Zie RIOUW.

PINA-PINA, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Porto-Bello, waarmede zij later vereenigd is, benedenwaarts aan den kostgrond Klein-Curaçao; te zamen 213 akk. groot, thans behooren deze gronden aan de plant. *de Drie Gebroeders*.

PINARIE, naam, welken de Negers geven aan het Chirurgijns etablissement JOHANNESZOON, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie JOHANNESZOON.

PINATA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

PINDAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PINGANG, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PINGASSE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

PINGJAT of MARSCH, eil. in *Oost-Indië*, in het zuiden van de *Straat-van-Malakka*, in de *Baai-van-Riouw*. Het wordt voornamelijk door Maleijers bewoond.

De Lingasche Onderkoning van den Sultan van Linga, met den titel Radja-Moeda, heeft er een aangenaam gelegen paleis of dalem.

PINGIET, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

PINGIET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magellang*, in het gebergte van dien naam.

PINGJUM, PINGIUM, PINGUM of PENNIGUM, oudtijds PIJANGHUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. van de *Zuiderzee*, omgeven door eenen kringswijzen dijk, de Pingjumer-Gulden-halsband geheeten.

Het is een belangrijk dorp, met eene goede binnenbuurt. Men telt met de b. Lutje-Pingjum en de geh. de Blokken en Bootland, 116 h. en 680 inw. die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 590 in getal zijn, behooren tot de gem *Pingjum-en-Surich*, welke hier eene kerk heeft met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Vóór de Reformatie was deze kerk aan den H. VICTORIUS toegewijd. Zij had toen aan inkomsten 120 goudguldens (180 guld.), het vikarisschap gaf 100 goudguldens (150 guld.).; ook was er eene prebende van 100 goudguldens (150 guld.) en eene tweede van 80 goudguldens (120 guld.).

De Doopsgez., die er ruim 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Pingjum-en-Witmarssum*, welke hier mede eene kerk heeft, zonder toren of orgel. — De 11 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Makkum* gerekend. — Vóór de Reformatie stond hier een klooster, Vinea-Domini geheeten. Zie dat woord.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 85 leerlingen bezocht. — Vóór eenige jaren had men er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 8 Februarij 1820 opgerigt was, doch thans niet meer bestaat.

Dit d. is de geboorteplaats van den Wiskundige OBBE SIKKES BANGMA, geb. 30 Mei 1768 † 23 November 1829.

In het jaar 1493, den 12 April, stierf te PINGJUM SERP LIEUWES BEYMA of BEIJEM, een forsch en stout man, die groote daden gedaan had, ter verdediging van de Schieringers in Westergoo, en tot Regent te Workum was aangesteld, om de Schieringers aldaar, tegen die van GALEMA en andere Vetkoopers, te beschermen.

Weleer had men in dit dorp eene sterke stins, met name Tania, welke in den jare 1496, verbrand werd met allen, die er op gevlugt waren. Ook lagen hier de staten Hiddema, Adelen, Wattinga of Watinga en Aggema, die reeds van overlang in boerenplaatsen veranderd zijn.

De kermis te PINGJUM valt in den 10 Mei.

PINGJUM (LUTJE-) of KLEIN-PINGJUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, 5 min. Z. W. van *Pingjum;* waartoe zij behoort.

PINGJUM-EN-SURICH, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring. van *Makkum;* met eene kerk te Pingjum en 730 zielen, onder welke 150 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest DURANDUS PIERII, die in het jaar 1600 hier stond, en in het jaar 1609, wegens hoogen ouderdom emeritus werd. De Roomsche Priester JOHANNES JETZES moest wegens zijne hervormde gevoelens in 1567 van hier vluchten.

PINGJUM-EN-WITMARSUM, doopsgez. kerk. gem., prov. *Friesland*, met twee kerken, als: ééne te Pingum en ééne te Witmarsum en 130 zielen.

PINGJUMER-GULDEN-HALSBAND dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*.

Deze dijk begint bij Surich, en loopt tot Witmarssum, maakt aldaar eene wending en sluit zich, eenen cirkel vormende, wederom aan Surich aan. Aan dezen HALSBAND sluit zich de Marnedijk, welke van Bolsward langs de Marnezijl (nu Manezijl genoemd) daarheen loopt. Aan de andere zijde sluit de Slachtedijk hiertegen aan.

PINGJUMER-RIJGE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ¼ u. N. W. van *Pingjum*, waartoe zij behoorde.

PINGJUMER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, in eene bogtige oostelijke strekking van het d. Pingjum, naar de trekvaart van Bolsward op Harlingen loopende.

PINGMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, ½ u. Z. W. van *Wartena*, dat door het Schroetsmadeel met de *Graft* en door de Oude-Drooge-vaart met het *Auk-Hinnesmeer* in verbinding staat.

PINGOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. Men heeft eene bron in de nabijheid.

PINHOE, NOESSA-PINHOE, SCHILPADS-EILANDEN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. en Z. van Amboina.

PINJOSA of PINJOESOE, kaap in *Oost-Indië*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Bangka*.

PINJUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie PINGJUM.

PINKEGAT, zeer diep, doch eng vaarwater, ten N. van de prov. *Friesland*, tusschen de eilanden *Ameland* en *Schiermonnikoog*, dat de oostelijke kust van Ameland bespoelt en door eene plaat, de Paardenmarkt genoemd, van het zoogenaamde Friesche-gat, dat meer oostwaarts ligt, gescheiden wordt. — Dit zeegat heeft sedert eenigen tijd eene meer westelijke strekking bekomen.

PINKENVEER (HET), veer in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, te *Neder-Slingelandt*. — Men wordt er met eene pont over de Giessen gezet.

PINKOL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

PINKS-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie PIER-EN-PINKSPOLDER.

PINKSTER-OOSTHOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Oostkust van *Nieuw-Guinea*.

PINNENBURGKREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

PINOE-SOMOENIN, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Oostkust van *Hoewamohel*.

PINOKKA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, tot de *Toekang-Besie-eilanden* behoorende.

PINNOS, NOESA-PINNOS, banken in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Banda* 5° 12′ Z. B., 150° 49′ O. L.

PINSCH of PINTSCH, d. in het balj. van *Bastogne* (*Bastenach*), grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Wiltz*, gem. en ¼ u. N. O. van *Wilwerwiltz*.

De inw., die ongeveer 130 in getal en allen R. K. zijn, maken met de overige van de burg. gem. Wilwerwiltz, de par. van Pinsch uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

PINSEN, fort in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. N. ten O. van Bergen-op-Zoom, behoorende tot de zoogenoemde *Linie-van-Steenbergen*, waarvan dit het middelste der drie forten is.

Het werd in 1628 aangelegd, en genoemd naar den Kolonel PINSEN VAN DE AA (1), onder wiens beleid acht en twintig kompagniën te voet gezonden werden, om de opbouwing tegen den overval der Spanjaarden te beschermen. Het is vierhoekig, met bolwerken en natte gracht voorzien, was vroeger gesloten, doch nu in de keel geheel open en heeft twee gemetselde kruidkeldertjes. De linie zelve loopt getenailleerd er vóór langs heen, vormende daardoor eenen bedekten weg, met glacis en voorgracht. Alle deze aardenwerken bestaan nog in hun geheel, doch zijn buiten onderhoud en de kazerne en woningen, welke er in gestaan hebben, zijn geslecht.

PINTERSEIND, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogènbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie PEUTERSEIND.

PIPEDAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PIPEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bolsward*, omstreeks ¼ u. O. van *Kimswerd*.

PIPRIN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Blora*, naauwelijks eene mijl van de rivier van Lassem, waar langs zij al hare wateren zeer gemakkelijk naar het Noorderstrand, en naar de steden Lassem en Rembang, afvoeren kan.

Dit stadje bevatte in het begin der vorige eeuw, met het nabijgelegen dorp Libroe, wel 2200 huisgez.

Het heeft niet veel fraais in zich zelve, ook is het niet groot, maar evenwel zeer aangenaam in het midden van zeer vruchtbare rijstvelden gelegen, daar men tusschen de rivier ten Westen, en de Sumangi ten Oosten, wel dertig dorpen telt, die te zamen zes duizend huisgez., uitmaken.

PIPRIN heeft eene fraaije marktplaats, eenen deftigen Moorschen tempel, en eene gemeene Pascebaan.

PIRAMIDE-EILANDEN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, O. en aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, N. van het eil. *Karimata*.

PIRAMIDE-VAN-AUSTERLITZ, piramide van aarde en zoden in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en 1 u. N. O. van *Zeyst*, in het geh. *Austerlitz*.

Deze piramide werd in het jaar 1805 door de krijgslieden, welke onder den Franschen Generaal MARMONT aldaar gecampeerd waren, ter eere van Keizer NAPOLEON opgerigt. Zij was vierkant, iedere zijde van de basis ruim 31 ell. lang en de hoogte bedroeg ruim 23 ell. Geheel dat ligchaam bestond uit op elkander gestapelde heizoden. Van den grond tot ongeveer 2 ell. hoog was een basement; voorts waren de zoden schuins en trapswijze aangebragt, zoo dat men rondom daar langs naar boven kon klimmen. Uit het midden van het bovenvak of de afsnijding der piramide, welk vak met een hek omgeven was,

---

(1) Die Kolonel werd van wege het bestuur der stad Bergen-op-Zoom, ingevolge besluiten van 14 November en 7 December 1628, vereerd met eene zilveren schaal en gouden penning, ter belooning van de goede diensten, aan de in- en opgezetenen, gedurende het kommandement in het kwartier bewezen.

rees eene vierkante steenen kolom, van ruim 12 ell. hoog, waarin een wenteltrap gemaakt was, langs welke men kon komen tot boven in de kolom, waarop een spits stond; terwijl in elke zijde van die spits een venster was, uit welke vensters men gevolgelijk een uitgestrekt gezigt had. In ieder der fronten van het basement der piramide was eene zerk geplaatst, welke van opschriften in de Fransche taal, den lof van den Keizer vermeldende, voorzien waren. Rondom de piramide was eene drooge gracht gegraven, over welke eene brug lag, zoo dat men niet dan daarover tot de piramide kon naderen.

De trapswijze vorm is nu niet meer zigtbaar, maar geheel vernietigd, met uitzondering dat de oprid naar het basement, en wel aan den kant van den na te melden dam, nog kenbaar is. Een wel onderhouden pad slingert nu van den grond af naar boven, zijnde die slingering namelijk, bij wijze van schroefdraad, om den heuvel heen. Van de zerken is niets meer te vinden; naar men wil zouden die met de omwenteling van 1813 verwoest zijn. Het hek en de kolom bestaan mede niet meer; doch er staat op het vlak eenen vierkanten rieten koepel of huisje, met een aan vier zijden schuins opgehaald, even over de vier zijden van het huisje overhangend, dak, zoo als zulks gewoonlijk plaats grijpt. De deur is naar de zijde van Woudenberg; aan de andere drie zijden is een vierkant venster, doch zonder glas, maar met luikwerk. In dezen koepel staat eene tafel, welke tot blad heeft eene zerk, waarop men leest:

A L'AUGUSTE EMPEREUR DES FRANÇAIS
NAPOLEON 1er,
PÈRE DU PEUPLE ET DE L'ARMÉE,
SES ENFANTS DU CAMP D'UTRECHT.

(d. i.: Aan den doorluchtigen Franschen Keizer NAPOLEON *den Eerste*, den vader van zijn volk en van het leger, door zijne kinderen uit het kamp bij Utrecht). De sleutel van dit huisje ligt in het herbergje; voor een fooitje staat de toegang open. Des verkiezende kan men de ververschingen uit de herberg daar gebragt krijgen. Om het huisje staan eenige weinige boompjes. De gracht is nog kenbaar; de brug is weg en onlangs door eenen dam vervangen.

PIRANGEN (ST.), uitgestrekte hoeve in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie FIRMIN (ST.).

PIROE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, op *Klein-Ceram*, bij *Fanoenoe;* met eene Nederlandsche bezetting en Christelijke gemeente.

In de nabijheid heeft men kokosbosschen, met kakatoeans, wilde zwijnen, kasuarissen, kraanvogels, herten; maar ook slangen. Er is mede visch voorhanden.

PIROMANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padang*.

PISANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. de *Padangsche-Bovenlanden*.

De Luitenant-Kolonel KRIEGER bevond zich juist op den post in de nabijheid van dit dorp, toen het oproer der Padries in het jaar 1833 in deze streken van alle zijden uitbarstte. Hoewel slechts een detachement van 80 man en 5 officieren bij zich hebbende, en zich op eenen afstand van 12 uren van den naastgelegen Nederlandschen post verwijderd ziende, besloot hij, zich zoo mogelijk, door den van alle zijden opdringenden, meer dan twaalfmaal sterkeren vijand, heen te slaan. Den 12 Januarij, 's morgens ten half acht ure, zette de kleine colonne

zich in beweging, en kwam, onder het doorstaan van onophoudelijke aanvallen des vijands, des anderen daags 's morgens, ten 5 ure, met 4 Officieren en 9 afgematte soldaten, in het fort Boekiet-Kouririe in het Achamsche, aan, daar er 17 manschappen van het detachement gesneuveld en 54 gekwetst waren, welke laatste echter op 1½ uur afstands van het fort, van vermoeidheid achtergebleven zijnde, dadelijk afgehaald werden. Het detachement had twee en twintig uren marcherende doorgebragt, om eenen afstand van dertien uren af te leggen. Sedert des namiddags ten drie ure van den 11 Januarij, had geen der manschappen (alzoo in geen 37 uren) eenig voedsel genoten, van tijd tot tijd alleen, verkwikt door het troebele rivierwater, dat men bij het doorwaden met de hand of muts schepte. Onder de onbeschrijfelijkste vermoeijenissen, was men rusteloos in beweging geweest, steeds klimmende over steile bergen en worstelende door wild hout, valeijen en ravijnen; dertig malen wadende door groote en kleine riviertakken, altijd vechtende en bloedende in een heet en afmattend klimaat.

PISANG, Poeloe-Pisang of Bananeneiland, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behoorende.

Het ligt nabij den N. O. hoek van Neira, is ongeveer 300 schreden lang en kan alleen dienen om eenige groenten en andere tuingewassen voort te brengen, welke er uitmuntend tieren. Het is zeer rotsachtig en van schier geen belang.

Op dit eiland is een fortje, tot bestrijking der beide vaarwaters, in vereeniging met de batterijen op de punt van Neira en aan den Vogelhoek.

PISANG, Poeloe-Pisang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van Sumatra, in de *Straat-van-Malakka*.

PISANG Poeloe-Pisang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, resid. *Ternate*, O. van de *Laun-eilandjes*; 1° 22′ 30″ Z. B., 146° 35′ O. L.

PISANG (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, voor de reede van Padang.

PISANG (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, voor de reede van Padang.

PISANGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, W. van Tompee.

In het begin van het jaar 1826 is alhier door de Nederlanders eene versterking opgeworpen, in welke werkzaamheden zij echter door gestadige aanvallen der muitelingen verhinderd werden. Ten einde te trachten, die kleine aanvallen tegen te gaan, beval de Generaal-Majoor van Geen, om de vijanden uit het dorp Keboang, hunne verzamelplaats, te verdrijven. De Majoor van der Wijck, marcheerde te dien einde derwaarts, met eene bekwame colonne, slechts een paal van Sisangang verwijderd, trof bij de muitelingen reeds aan, en wierp die overhoop, waartoe eene charge, door het peloton huzaren van den Luitenant Leusden, veel bijdroeg.

PISCADERO (BAAI-VAN-) of Visschers-baai, baai in *West-Indië*, aan de zuidzijde van het eil. *Curaçao*, in de *Middendivisie* tusschen den Zwartenberg en den Venus-berg.

PISCADEROS, fort in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-divisie*, op de Zuidkust, aan de oostzijde van de Piscaderos-baai.

PISCADEROS (GROOT-), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Middendivisie*, N. van Klein-Piscaderos, W. van Raphaël, N. W. van Blijrust, bij de baai van Piscaderos.

PISCADEROS (KLEIN-), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Middendivisie*, N. van Groot-Piscaderos, N. W. van Raphaël.

PISERAHOT, Tandjong-Piserahot, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*.

PISHEUVEL (DE), heuvel in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Amersfoort*, gem. en ¾ u. W. van *Leusden*.

PISHOEK (DE), geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. Z. van *Naaldwijk*, gem. en ¾ u. Z. W. van de *Lier*

PISHOEK (DE), naam, welke men in de wandeling geeft aan dat gedeelte van den *Zuid-Beemster-ringdijk*, prov. *Noord-Holland*, en de daaraan gelegene boerenhofsteden, hetwelk tusschen den Jisperweg, bij den hoek van Spijkerboor om, tot aan den Volgerweg loopt.

PISHOEK (DE), ankerplaats in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de oostzijde der *Reede-van-Batavia*.

Het is de gezondste legplaats dier reede. Onze zeelieden hebben aan dit gedeelte van de reede den niet zeer liefelijken naam van Pishoek gegeven, omdat de inlandsche koopvaarders, die er in menigte ten anker gaan, aldaar allerlei vuilnis nederwerpen, hetwelk echter geene de minste schadelijke gevolgen heeft.

PISHORNE, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ruim ½ u. Z. van *Leeuwarden*, 10 min. Z. W. van *Goutum*, waartoe zij behoort.

PISIENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Pising.

PISIG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie Piso.

PISING of Pisieng, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, 4 palen W. van Batavia, 78 palen O. van Anjer.

PISO of Pisig, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, 20° 2′ N. B., 42° 47′ O. L.

PISSANGE, Fransche naam van het geh. Pissingen, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Pissingen.

PISSINGEN, in het Fr. Pissange, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2¾ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bettemburg*, gem. en 25 min. W. van *Reckingen*.

PISTORIUS-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke in de achtergronden van de plant. *La-Solitude* ontspringt en zich met eene noordwaartsche rigting in de *Pericakreek* ontlast.

PISWETERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Hazerswoude*, W. van de *Westvaart*. Dit water loopt met eene noordelijke rigting in den Rijn uit.

Bij het bemalen van de zoogenoemde Droogmakerij onder Hazerswoude, Benthuizen, Noord-Waddinxveen, Hoogeveen, Soeterwoude en Benthorn werd, onder anderen, vastgesteld dat in deze wetering op kosten van de gewone droogmaking een verlaat moest gestoken worden, ten dienste van alle de landen in den Delf-polder en den Bent, lang vijftig voeten, en wijd negen voeten, zullende door de gecombineerde droogmaking moeten bezorgd worden, dat die landen behoorlijk bemalen werden.

PIT (DE), vaarwater in den mond van de Maas, N. W. van het *Zuid-Hollandsche* eil. Voorne en Putten, langs het noordwestelijke strand van gezegd eiland, uit het *Brielsche-diep* in de *Vlakte* uitloopende.

Het is het eenige vaarwater, waardoor men uit den mond der Maas in Zee kan loopen en heeft ten minste 25 palmen diepte.

PITHELO, oude naam van PEELO, geh. in *Rolderdingspel*, prov. *Drenthe*. Zie PEELO.

PITOERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, resid. *Menado*.

PITOEROE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

Den 18 April 1828, liet de Kolonel CLEREMS, Kommandant der troepen in Baglen en Banjoemaas, in dit dorp, waarin zich 400 muitelingen ophielden, een paar kanonschoten doen, waarop de vijand spoedig van alle kanten in beweging kwam. Alstoen werden eenige detachementen, onder aanvoering van de Luitenants STEINMETZ en HUISMAN, en den Sergeant BOSCH, beneven de barissen van den Radeen RIO SORIO KESOEMO, in dit dorp gezonden, en deze troffen de muitelingen in groot getal aan, zoodat de onzen moeite hadden hen tot wijken te brengen, hetgeen echter eindelijk gelukte; zijnde de vijand tot op een paal afstand achter het dorp verjaagd, met verlies van een Hoofd, dien de Sergeant VAN DER VLIET van zijn paard had geschoten, en van onderscheidene andere muitelingen.

PITON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, aan de *Straat-van-Madura*.

PITON (DE), SOENGEI PITON, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, aan de Noordkust, in de Straat-van-Madura uitloopende.

PITTANGE, Fransche naam, van het d. PITTINGEN, in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*. Zie PITTINGEN.

PITTE (HET-HUIS-TE-), naam, onder welken het HUIS-TE-PUTTEN, prov. *Zuid-Holland* ook wel voorkomt. Zie PUTTEN (HUIS-TE-).

PITTI, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het eil. *Sumatra*; 2° N. B., 119° 25′ O. L.

PITTINGEN, in het Fransche PITTANGE, heerl. en d. in het grooth. *Luxemburg*. Zie PETTINGEN.

PLAAT (DE), b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Stand-daar-Buiten*; palende N. W. aan het Oudeland, Z. O. aan de Mark.

PLAAT (DE), kleine zandbank, ten N. van de *Zuiderzee*, ten O. van *Vlieland*, door het Vlie van dit eiland afgescheiden.

PLAAT (DE LANGE-), pold. op het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg*; palende N. aan het Scheur, O. aan de Ruige-plaat, Z. aan Blankenburg, W. aan het Kooiland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 38 bund. 36 v. r. 38 v. ell., waaronder 31 bund. 24 v. r. 74 v. ell. schotbaar land. Er staat daarin eene schuur en wordt door twee sluizen, op het Scheur, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur wordt uitgeoefend door Dijkgraaf en Heemraden van de generale dijkaadje van Rozenburg.

PLAAT (DE RUIGE-), pold. op het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg*; palende N. aan het Scheur, O. en Z. aan de Maas, W. aan den Blankenburg en de Lange-plaat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 96 v. r. 60 v. ell., waaronder 124 bund. 29 v. r. 72 v. ell.

schotbaar land; telt 6 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door sluizen, op de Maas en het Scheur, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur wordt uitgeoefend door Dijkgraaf en Heemraden van de generale dijkaadje van Rozenburg.

'PLADELLE of PLADILLA, naam, onder welken, bij sommige oude schrijvers, voorkomt de VILLA BLADELLA, in welke door KAREL *den Eenvoudige*, Koning *van Frankrijk*, ten jare 863, bij opene brieven, eenige allodiale goederen opgedragen werden aan hem, die in de geschiedenis, onder den naam van DIRK I, als eerste Graaf van Holland, vermeld wordt. Zie voorts het art. BLADEL.

PLADJOE of PELADJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Palembang*, aan de zuidzijde van de Palembang, ter plaatse waar de Pladjoe daarin uitloopt.

PLADJOE (DE) of DE PELADJOE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, die bij Gombora in de groote rivier van Palembang valt.

PLAETSCHETTE, geh. in de heerl. *Befort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*. Zie PLETSCHEID.

PLAGDEL of PLAKDEEL, geh. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1 u. N. van *Arnhem*, gem. en 20 min. N. N. W. van *Rozendaal*. Men heeft er thans slechts 1 h. en 10 inw. Bij dit geh. heeft men twee bosschen, bekend onder de namen van *Plakdel a*, groot 59 bund. en *Plakdel b*, groot 17 bund. 5 v. r.

PLAICHETTE, Fransche naam van het geh. PLETSCHEID, in de heerl. *Befort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*. Zie PLETSCHEID.

PLAISANCE, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickerie*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Paradise, benedenwaarts aan de koffijplant. Lonmay; 500 akk. groot.

PLAISIR (MON-), buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en ½ u. Z. van *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, in de kom van het d. *Ginneken*, alleraangenaamst aan de Mark en den straatweg gelegen.

Deze buit., welke eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 33 v. r. 69 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. L. HOPPENBROUWERS, die des zomers aldaar en des winters te Breda woont.

PLAISIR (MON-), buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie MON-PLAISIR.

PLAK, buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 37 h. en 220 inw.

PLAK (DE), adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, 1 u. Z. O. van *Elst*, gem. *Bemmel*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 bund. 69 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer L. N. Graaf VAN RANDWIJK, Minister van Binnenlandsche Zaken.

PLAKDEEL, buurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie PLAGDEL.

PLAKE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PLAKKE (DE), poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. Z. W. van Loon-op-Zand.

PLAKKEBORD (HET), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 1¼ u. O. van *Oostburg*, distr. en 2¼ u. O. ten Z. van *Sluis*, gem. en 1¼ u. W. van *IJzendijke*, in het midden van den pold. het *Eiland*, juist daar de gemeente IJzendyke aan St. Kruis grenst, met 6 h., waaronder eene herberg, smederij en wagenmakerij, en ongeveer 50 inw. In oude tijden schijnt er in de nabijheid ook eenen molen gestaan te hebben, die op oude, en zelfs nog op nieuwere kaarten, is aangeduid.

Men heeft meermalen gesproken, daar eene school te stichten, voor de inwoners van het Eiland, die nu hunne kinderen naar St. Margariete en Waterland-Oudenman, in Oost-Vlaanderen, moeten ter school zenden, doch tot nu toe is dit plan niet verwezenlijkt.

In vorige tijden, toen de zee nog door het Zwin naar den Braakman liep, en dus de bewoners van het Eiland als afgescheiden waren, werden hier de publicatiën van hunne Hoogmogenden en van de Heeren 's Lands van den Vrije gedaan en aangeplakt: van hier is de naam af te leiden.

PLAMJARANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

PLANKENSLOOT, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 3¼ u. N. N. O. van *Assen*, gem. en ¼ u. N. van *Zuidlaren*, nabij de plaats, waar de Ooster-moerschevaart of Hunse zich in het Zuidlaardermeer ontlast; met 4 h. en 30 inw. In het jaar 1836 is hier een houtzaagmolen tevens oliemolen opgerigt, welke in 1845 afgebrand, doch ook weder herbouwd is.

PLANKEN-WAMBUIS, naam, onder welken het geh. DENNEKAMP, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, meer algemeen bekend is. Zie DENNEKAMP.

PLANTAGIE (DE) wandelplaats aan de landzijde en rondom de stad *Tiel*, prov. *Gelderland*, arr. kant. en gem. *Tiel*.

Het is een aangenaam en boomrijk oord, eene oppervlakte beslaande van 1 bund. 44 v. r.

PLANTEN-LUST, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant., gem. en ½ u. van *Doetinchem*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund. 16 v. r. 20 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. E. C. W. COLSON ABERSON, Advocaat te Zutphen.

PLANTERSRUST, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-divisie*, Z. van Welgelegen, aan den voet van den Priesterberg.

PLANTLUST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Haarlem*, liggende aan het Zuider-Buiten-Spaarne.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 35 v. r. 7 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren J. van GEUNS en H. G. DE CLERCQ, woonachtig te Haarlem en Amsterdam. Op dezen grond is door gemelde Heeren eene fabriek gezet tot vervaardiging van voorwerpen van veerkrachtige gom.

PLANTSOEN (HET), geh. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2¼ u. N. van *Breda*, kant. en 2¼ u. W. van *Oosterhout*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, 35 min. N. W. van *Hooge-Zwaluwe*, ½ u. Z. O. van *Lage-Zwaluwe*.

In dit geh. staat de R. K. kerk van de par. *Zwaluwe*, aan den H. WILLEBRORDUS toegewijd.

PLAS (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-binnen-en-buiten-Langeveld-en-Offem;* palende N. aan de Zeeduinen, N. O. aan den Duin-polder, Z. O. aan de Keizersweg, Z. W. aan Rijnsoever.

PLAS (DE), pold. in het *Land-van-Goedereede*, prov. *Zuid-Holland.* Zie PLASPOLDER (DE).

PLAS-EN-ZANDBERG, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1¼ u. O. van *Kampen*, gem. en ¼ u. O. van *IJsselmuiden;* met 43 h. en 300 inw.

PLASMOLEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 14 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. van *Gennep*, gem. *Mook-en-Middelaar*, ¼ u. O. van *Middelaar*, waartoe het kerkelijk behoort, aan de Geldersche grenzen; met 7 h. en 30 inw.

Dit geh. is zeer schilderachtig gelegen, nabij eene heldere waterkom en aan den voet van den Hunnenberg. Het is des zomers een gezocht uitspanningsoord. Er staat hier een koorn- en papiermolen, welke door het water, dat uit de bergen komt, wordt in beweging gebragt.

PLASPOEL-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde*, palende N. aan den rijweg van Voorschoten naar 's Gravenhage, O. aan den Leydschendam, Z. aan de Delfsche-vliet, W. aan de buitenplaats Damzigt.

PLAS-POLDER (DE), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede;* palende W. en N. aan het Oudeland-van-Diepenhorst, O. aan den Oud-Westerloschen-polder, Z. aan den Nieuw-Westerloschen-polder.

Deze pold., welke voorheen eene afzonderlijke heerl. uitmaakte, werd eerst in het jaar 1546 bedijkt, vloeide onder den 14 Januarij 1551, werd voorts op nieuw ter bedijking uitgegeven door Keizer KAREL aan SEBASTIAAN THEEMS en consorten, op den 2 December 1553, om toen binnen twee jaren te worden bedijkt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 69 v. r. 12 v. ell., alles schotbaar land; heeft geen bestuur, als wordende door de Ingelanden zelve geadministreerd, en wordt door eenen sluis, op de haven van het overtollige water ontlast. Vroeger werd hier eene boerderij gevonden, genaamd het Roohuis; doch deze is voor eenige jaren gesloopt.

PLASPOLDER (DE ZUID-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie ZUIDPLAS-POLDER.

PLASSEN (DE), moerassig stuk gronds in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, ½ u. N. van Appingedam. De Groeve, welke uit het Schietmeer komt, loopt digt bij dat meer door DE PLASSEN.

PLASSENDAL, lage landen met kolken en wielen, waarin riet en biezen groeijen, op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, ten zuiden aan den Ruigen-dijk, welke bij de grenzen van het Eijerland ligt. In deze lage vogelrijke landen vindt men twee boerderijen.

PLASSE-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. Z. van *Eindhoven*, gem. *Riethoven;* met ongeveer 80 inw.

PLATEJ, klein eil. in *Oost-Indie*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, aan de Noordwestkust van Sumbawa.

PLATEN, geh., deels in de heerl. *Siebenbornen*, deels in de heerl. *Bondorff*, meijerij van *Pratz*, groot. *Luxemburg*, arr. en 4¼ u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en ½ u. O. van *Osperen*, gem. en ¼ u. Z. van *Betborn*, aan den Rotbach.

PLATEN (DE), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert;* palende N. aan den Kleine-Noord-en-Slik-polder, O. en W. aan den Lokkers-polder, Z. aan den Bloemendaalsche-polder.

Deze landen liggen gemeen met de Lokkers-polder en den Ketel, in eenen dijkring, en beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 22 v. r. 20 v. ell., waaronder 30 bund. 83 v. r. schotbaar land; telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt door een sluisje, op den pold. Bloemendaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is het zelfde als dat van den Bloemendaalsche- en daarmede in uitwatering gecombineerde polders.

PLATEN (DE RUIGE-EN-LANGE), twee pold. op het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Plaat (Lange-) en Plaat (Ruige-).

PLATEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand;* palende N. W. aan den polder Oosterland, N. aan den Noord-Zak-polder, O. en Z. aan den Zuid-Zak-polder, W. aan den Oude-Kamer-polder. — In deze pold. staan eenige huizen van het dorp Heinkenszand.

PLATHUIS, herberg in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Winschoten*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Vlagtwedde*, ½ u. W. van Bourtange, aan een breede lommerrijke laan.

PLATLUIS, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 8 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ossendrecht;* met 15 h. en 80 inw.

PLATO, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PLATSCHORRE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*.

PLATTE (HET), veld op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Doornspijk*, in de buurs. Aperloo. — Het is een gedeelte van *de Haksberg-en-het-Platte*. Zie voorts dat woord.

PLATTENBERG, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 4 u. N. W. van *Rhenen*, gem. *de Maarn-en-Maarsbergen*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden en omliggende zes hofsteden en landerijen, eene oppervlakte van nagenoeg 350 bund. en behoort in eigendom aan den Heer Baron van Lijnden van Sandenburg, Lid der Gedeputeerde Staten en van de Ridderschap der prov. Utrecht, die aan deze hofstede, vele verbeteringen heeft aangebragt en haar tot zomer- en winterverblijf ingerigt.

PLATTENBURG of Plettenburg, havezathe in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en gem. *Vollenhove*.

PLATTENBURG (GROOT-EN-KLEIN-), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Arnhem*.

PATTE-PUTJE (HET), plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. ten W. van *Middelburg*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Oostburg*, distr. en 2½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ½ u. N. O. van *Groede*, aan het oostelijke einde van den dijk tusschen den Proost-polder en het Oudeland-van-Groede, tegen den Bloks-polder. Het oostelijke gedeelte van den Proost-polder wordt er naar genoemd. Zie Proost-polder.

PLATVOET, geh. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Lochem*, gem. en ½ u. Z. W. van *Borculo*.

PLATVOET of PLATVOETSHUIS, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. O. van *Aduard*, aan de westzijde van het Reitdiep. Het PLATVOETSHUIS plagt een staand redgerregt te zijn, behoorende in den laatsten tijd aan de Ommelanden.

PLATVOET, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*.

In de nabijheid van dit geh. is den IJsseldijk in het jaar 1784 doorgebroken, waardoor geheel Zwolle tot een eiland gemaakt werd.

PLATVOETSLUIS, voorm. sluis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder *Dorkwert*, ten W. van het *Reitdiep*, welke diende om het water van het Klijfdiep in het Reitdiep te ontlasten.

PLAWAGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Er is aldaar een zoutpakhuis.

PLEEGSTE, ook wel PLEEGST, PLEGTS en PLEIGTS geschreven, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. N. ten O. van *Deventer*, kant. gem. en ¾ u. W. van *Raalte*; met 49 h. en ruim 300 inw. — Deze buurs. was reeds in het jaar 1206 bekend.

PLEIJEN (DE), uitgestrekte uiterwaarden, bestaande uit weilanden aan weerszijden van den mond des IJssels, prov. *Gelderland*, grenzende N. aan het Arnhemsche-broek, N. O. aan den staatweg op Zevenaar, O. aan de Westervoortsche landen, Z. W. en W. aan den IJssel. Op de noordelijke PLEIJEN heeft de schans IJsseloord en op de zuidelijke het adell. h. de Pley gestaan.

PLEIT (HET RETRANCHEMENT-AAN-DE-), voorm. verschansing, prov. *Zuid-Holland* en *Utrecht*, op de beide IJsseldijken, halverwege de steden Oudewater en Montfoort en behoord hebbende tot de oude Hollandsche watering, thans vervallen. — Deze verschansing is in het jaar 1840 gesloopt.

PLEITRANGE, Fr. naam van het geh. PLEITRINGEN, in het balj. van *Luxemburg*. Zie het volgende art.

PLEITRINGEN, in het Fr. PLEITRANGE, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. en ¾ u. O. N. O. van *Contern*.

PLEKENPOL of GRAES, voorm. adell. h. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, arr. en 9½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. van *Aalten*, gem. en ½ u. Z. van *Winterswijk*, aan de Slingerbeek.

De daartoe behoord hebbende gronden, zijn sedert onheugelijke tijden gesplitst en maken thans onderscheidene boerenerven uit. Er bestaat echter nog een landhuis, van dien zelfden naam, waartoe ook nog boerenplaatsen en eenen waterkoren- en oliemolen behooren. Dit landh., hetwelk, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte beslaat van 50 bund. 29 v. r. 97 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer PIETER ROELOFSZ.

PLEMBENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PERET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, 4 palen W. van Cheribon, 210 palen O. van Java, aan den grooten postweg.

Er is hier eene oude sterkte, welke, in het jaar 1826, door de muitelingen bezet was. De Generaal VAN GEEN deed haar, den 16 April

van dat jaar, bestormen; dan de geringe magt maakte het alstoen onmogelijk haar van alle zijden in te sluiten, zoodat zich, na de bestorming, de meeste der verdedigers met de vlugt konden redden, en het door ziekte zoo verzwakte garnizoen van Djocjokarta niet toeliet deze plaats te bewaren. Den 9 Junij daaraanvolgende, werd zij echter door onze troepen, onder de bevelen van den Luitenant-Kolonel Cochius, stormenderhand ingenomen, waarbij de vijand een verlies van 400 dooden onderging, terwijl de onzen slechts 8 gesneuvelden en 46 gekwetsten hadden.

PLETCHETTE, Fr. naam van het geh. Pletscheid, in de heerl. *Befort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

PLETSCHEID, in het Fr. Pletschette, geh. in de heerl. *Befort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, gem. en ruim ½ u. O. van *Medernach*.

Het bestaat uit eene groote hoeve met bijbehoorende gebouwen. — Van 1822 tot 1827 maakte het een deel van de gem. *Befort*, maar in laatstgenoemd jaar is het met *Medernach* vereenigd.

PLETTENBERG, kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. O. ten Z. van *Gulpen*, gem. *Wittem*.

Dit kast., hetwelk reeds voorkomt in den oorlog tusschen de Gelderschen en Brabanders, van het jaar 1286, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund. 69 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mejufvrouw de wed. Merckelbach, woonachtig te Wittem. Tot aan het einde der vorige eeuw werd het door de Graven van Plettenberg bewoond.

PLETTENBERG of Plettenborg, voorm. adell. h., thans een buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*.

Dit adell. h. werd gesticht door de Heeren van het Gooi, omtrent den jare 1300, en kwam, daarna, aan de geslachten Wouwman en van Bol, tot dat het aan Coenraad Strik is overgegaan. De Heer Nicolaas de Malapert, uit een Fransch adellijk geslacht, kocht dit huis van den laatstgenoemde, brak het oude huis af, en bouwde er een nieuw, in het jaar 1598, hetwelk nog volkomen in wezen is. Het ligt in zijne grachten, en pronkt met eenen fraaijen toren en uurwerk. In de jaren 1481 en 1672, deelde dit huis mede in de rampspoedige lotgevallen van het naastgelegen Rijnhuizen, wordende in het eerstgenoemde jaar, toen er de Heer Wouman eigenaar van was, door de Hollanders afgebrand, en in het laatstgemelde, door eene Fransche bezetting ingehouden.

PLEUN-LAUWENSLOOT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, welke ten W. van den pold. *Stededijk*, uit de Merwede voorkomende, met eene zuidelijke rigting in de *Helsloot* uitloopt.

PLEY (DE), voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 6 u. Z. ten W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. en 20 min. Z. van *Westervoort*.

PLIENDIENGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

PLIENPOEAYNG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

PLIEPER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Minoreh*.

PLOEMJARAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Magelang*. — In het jaar 1829 lag hier eene redoute.

PLOEMING; d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. Men heeft eene bron in de nabijheid.

PLOEN, adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 2 u. O. van *Arnhem*, kant. *Zevenaar*, gem. en eenige minuten van *Duiven*.

Dit adell. huis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 110 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron F. E. D. van Voorst tot Voorst.

PLOLOTBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

PLOMBON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*.

PLOMBON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Plombon*, 7 palen W. van Cheribon, 207 palen O. van Batavia. Er is in de nabijheid een bosch.

PLOMP (DE), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

PLOMP (HET MIDDELGAT-VAN-DE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, onder de gem. *Made-en-Drimmelen*, hetwelk uit het *Zuidergat-van-de-Plomp* voortkomt, en met eene zuidwestelijke rigting, tusschen Hofman ter eener zijde en de Ooster-Kindem en de Kindem ter andere zijde, in den *Amer* uitloopt.

PLOMP (HET NOORDERGAT-VAN-DE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, welke, uit de *Kindem* voortkomende, met eene zuidwestelijke rigting, tusschen de Kindem en de Gijstert ter eener zijde en de Zuider-Gijstert en Voorste-Plaat ter andere zijde, doorschiet en in den *Amer* uitloopt.

PLOMP (HET ZUIDERGAT-VAN-DE-), een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, welke, uit het *Spijkerboor* voortkomende, met eene zuidwestelijke rigting, tusschen het Oosterplaatje ter eener en de Ooster-Kindem en Hofman ter andere zijde doorschietende, zich in den *Amer* ontlast.

PLOMPAART, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Plompert.

PLOMPENTOREN, voorm. toren in de stad *Utrecht*, aan de noordzijde dier stad.

Deze toren was van zeer oude dagteekening en diende oudtijds om de Nieuwe-gracht van die zijde voor elken onverhoedschen aanval te dekken.

PLOMPERSMEERTJE of Zandwerversbraak, meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holysloot*.

Dit meertje is in 1630 bedijkt, en besloeg toen 7 morgen (5 bund. 69 v. r.) grond, maar in 1675 weder ingebroken zijnde, is het tot nu blank gebleven, en maakt thans een gedeelte van het *Keinselmeer* uit.

PLOMPERT, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Charlois*; palende N. aan den pold. Zeedijk, O. aan den pold. Charlois, Z. aan den pold. Nieuw-Pendrecht, W. aan des polders gecombineerden boezem, de Koedood.

Deze pold., die in het jaar 1582 bedijkt is en met *Robbenoord* éénen pold. uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 465 bund. 3 v. r. 62 v. ell. Hij wordt, gezamelijk met de pold.

Robbenoord, *Kiesheid*, *Buitenland-van-Rhoon*, *Binnenland-van-Rhoon*, *Nieuw-Pendrecht* en *Binnenland-van-Barendrecht*, door twee sluizen, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

PLOMPE-TOREN, naam, welken men in de wandeling geeft aan den toren van het voorm. d. *Koudekerke*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie KOUDEKERKE.

PLOSSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

PLUIM-POT (DE), voorm. water, hetwelk, uit de *Krabbekreek* voortkomende, met eene zuidwestelijke, zeer kronkelende rigting, de grensscheiding tusschen de heerl. St. Annaland en St. Maartensdijk ter eener en Poortvliet, Scherpenisse en Westkerke ter andere zijde uitmaakte, en zich, ½ u. bezuiden St. Maartensdijk, in de *Ooster-Schelde* stortte. Het noordelijke gedeelte, gerekend van ½ u. N. van Scherpenisse, is drooggemaakt tot eenen pold., de Pluimpot genaamd (zie het volgende art.). Het overige, ten Z. daarvan, is nog oningedijkt; alleen ligt, even buiten genoemd dorp, een aarden dam daardoor, van eene spuisluis voorzien, waardoor die polder kan uitwateren. DE PLUIMPOT wordt met den vloed bevaarbaar, verschaffende alsdan genoegzaam water aan het haventje van St. Maartensdijk, doch bij eb valt alles droog. Over den gezegden dam loopt de rijweg op St. Maartensdijk en tot daartoe wordt dit water bevaren.

PLUIM-POT (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gedeeltelijk gem. *St. Annaland*, gedeeltelijk gem. *Poortvliet*, gedeeltelijk gem. *St. Maartensdijk* en gedeeltelijk gem. *Scherpenisse*. Het is eene lange smalle strook lands, palende N. W. aan den polder St. Annaland, N. aan den Maria-polder, N. O. aan de schorren tegen de Krabbekreek, O. aan den Priestermeet-polder, den Baarsdijk-polder, de Poortvlietsche-weihoeken en den Smaalsie-polder, Z. aan het water den Pluimpot en den Slappekoorden-polder, W. aan den polder het Oudeland, den Middelands-polder en Nieuw-Ravensoord.

Deze pold., die in het jaar 1556 bedijkt is, beslaat, onder *Poortvliet*, volgens het kadaster, 51 bund 69 v. r. 50 v. ell., waaronder 45 bund. 92 v. r. 98 v. ell. schotbaar land; onder *Scherpenisse*, volgens het kadaster, 63 bund. 96 v. r. 40 v. ell., alles schotbaar land. Hij wordt door eene sluis, in den Westhoeks-polder, op de Zuidzijde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester-Griffier.

PLUIR, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ommeren*, gem. *den Ham*.

POBELLON (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, welke zich op de uiterste grens der resid. *Kadoe* met de *Proyo* vereenigt.

POBO, lands. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, strand *St. Hante*.

POCCESHOE, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Ancobar*, nabij het voorm. Nederlandsche fort Eliza-Carthago.

POCOKSEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. van Borneo; 6° 2′ Z. B., 113° 18′ O. L.

PODDING (DE) of DE POTTUM, voorm. landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5 u. W. N. W. van *Nijmegen*, arr.,

kant .en 1½ u. N. O. van *Tiel*, gem. en 10 min. N. O. van *IJzendoorn.*

Van dit landg., bestaande in heerenhuis, boumanswoning, boomgaarden, bouw- en weilanden en bepotingen, is het heerenhuis gesloopt, zoodat het nu gedeeltelijk eene boerenhofstede geworden is; terwijl de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 76 bund. 53 v. r. 80 v. ell., door den toenmaligen eigenaar A. van IJzendoorn, in 1840 uit de hand verkocht zijn en thans door verschillende personen in eigendom bezeten worden.

PODDINGSCHE-BRUG, brug in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. *IJzendoorn*, over de Linge.

PODDINGSCHE-STRAAT, kleiweg in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, loopende van den Waaldijk, door de kom van het d. IJzendoorn, naar den Rijndijk, bij het veer te Opheusden.

De lengte van dezen weg, die des winters gewoonlijk onbruikbaar is, en bij de Poddingsche-brug over de Linge gaat, bedraagt ongeveer 1½ uur. Slechts enkele arbeidershuisjes staan hier en daar langs den weg; alleen in de nabijheid van het dorp Opheusden, waar hij een eind wegs gezand is en den naam van Tielsche-straat aanneemt, vindt men meerdere en betere huizen. Het is zeer te wenschen, dat deze straat, langs welke eene drukke gemeenschap tusschen de Waal- en Rijnzijde plaats vindt, doch die, bij langdurige regens, dikwijls voor een gedeelte onder water staat, in eenen zandweg herschapen werd; vooral ook dewijl dit de naaste weg van Tiel naar de hoofdstad der provincie is. Men koestert dan ook eenige hoop, dat zulks eerlang gebeuren zal.

PODJEDER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya.* — Hier is in het jaar 1838 een dijk doorgebroken, waardoor eene aanzienlijke uitgestrektheid land onder water gezet werd.

PODIKENPOEL, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie Paddenpoel (het Huis-te-).

PODISANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta.*

POEA (SOENGIE-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie Soengie-Poea.

POEDEROIJEN, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Waal en de gem. Brakel en Zuilichem, O. aan de gem. Kerkwijk, Z. aan de Maas, W. aan de Merwede.

Deze gem. bevat de heerl. Poederoijen en Aalst, benevens den pold. en het geh. Munnikenland en het fort Loevestein. Zij beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 1404 bund. 60 v. r. 62 v. ell., waaronder 1390 bund. 16 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 156 h. bewoond door 188 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1060 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en een weinig handel in aardappelen, haver en hooi.

De Herv., die er 910 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. van *Poederoijen-en-Loevestein* en *Aalst* uit, van welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als ééne te Poederoijen, en ééne te Aalst, terwijl te Loevestein de godsdienst in een vertrek van het kasteel wordt waargenomen.

De Christelijke Afgescheidenen, van welke er 100 gevonden worden maken eene gem. uit, welke nog geen Predikant heeft.

De R. K., van welke men er nog geen 40 telt, worden tot de stat. van *Ammerzoden* gerekend.

De 4 Evangel. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Gorinchem.*

Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te Poederoijen, ééne te Loevestein en ééne te Aalst, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur, met drie gearracheerde, gekroonde leeuwenkoppen van goud; doch op de oude wapenborden in de kerk is het een veld van zilver, met koppen van keel en kroonen van goud.

POEDEROIJEN of POUDEROIJEN, heerl. in den *Bommelerwaard,* prov. *Gelderland, Benedendistrikt,* arr. *Tiel,* kant. *Zalt-Bommel,* gem. *Poederoijen;* palende N. aan de heerl. Brakel, O. aan Aalst, Z. aan de Maas, W. aan het Munnikenland.

Deze heerl. bevat het d. Poederoijen en het geh. den Hoek; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 365 bund. 35 v. r. 48 v. ell., waaronder 363 bund. 98 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 67 h., bewoond door 82 huisgez., uitmakende eene bevolking van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook heeft men er een belangrijk etablissement, bevattende eene aardappelenmoutwijnfabriek en eene aardappelenmeelmakerij beide door stoom, eene azijnmakerij en eene bierbrouwerij.

De Herv., die er ongeveer 380 in getal zijn, behooren tot de gem. *Poederoijen-en-Loevestein.* — De Christelijke Afgescheidenen, van welke men er omtrent 60 telt, maken met de overige, uit de burgerlijke gem. Poederoijen eene gem. uit. — De 3 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Gorinchem.* — De 8 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Ammerzoden* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. behoorde, in het jaar 1327, aan AREND VAN HERLAER, maar de stichting van het slot aldaar wordt aan JOHAN MOLIARD toegeschreven. Deze was Land-Rentmeester en Kapellaan van Graaf REINALD in 1330, en werd naderhand Proost van Arnhem, in welke hoedanigheid hij in het jaar 1343, en vervolgens voorkomt, hij stierf in het jaar 1356, en het slot of burg kwam aan het geslacht van HERLAER, doch op welke wijze, is onbekend. In de Hollandsche leenregisters ziet men, dat Heer WILLEM VAN HOORNE EN ALTENA, in 1369, VASTRAED VAN GIESSEN, met onderscheidene goederen en onder anderen met de geregten hoog en laag van POEDEROIJEN beleende. Het schijnt echter, dat deze beleening geen stand greep, want VASTRAED werd naderhand, in 1388, door WILLEM, Graaf *van Oostervant,* met alle de in 1369 genoemde leenen verleid, uitgenomen met POEDEROIJEN, waarvan geen melding geschiedt. Niet te min kan men als waarschijnlijk gissen, dat POEDEROIJEN weleer den Heeren VAN ALTENA behoorde, en door beleening of anderzins in andere handen geraakte. In 1359 en 1376 wordt Heer GERHARD VAN HERLAER, als Heer van POEDEROIJEN gemeld, en zijn zoon JOHAN beloofde, den 14 Mei 1395, na den dood van zijnen vader, den burg en de heerl. van POEDEROIJEN hoog en laag, met alle de renten, van Hertog WILLEM ter leen te zullen ontvangen, daarbij verklarende dat zijn vader de heerl. leen gemaakt had, en dat zijne moeder en zijnen broeder GERHARD daarin ten landregte gezet waren. Hij, Ridder zijnde, wordt nog op het jaar 1424 gemeld. Zijn oudste zoon, MAARTEN VAN HERLAER, werd in 1440 beleend, en zegelde mede het verbond des landschaps in 1442; hij leefde nog in 1472. Bij zijne vrouw CHRISTINE

van Gent, liet hij alleen dochters na, waarvan de oudste, Johanna, in 1458 met Peter van Hemert trouwde, en hem de heerl. Poederoijen overbragt, wordende in 1481 beleend. Deze hield de Bourgondische zijde, en werd begrepen in het verdrag tusschen Maximiliaan en Hertog Karel, den 18 Augustus 1494 gesloten, te weten: dat het slot Poederoijen, in den staat zoo als het toen was, hem weder gegeven zou worden, en dat hij, zijne kinderen en dienaars, uit de gevangenis van Hertog Karel zouden geslaakt worden. Naderhand is hij wederom in ongenade vervallen, en als balling uit het land verdreven. Zijne goederen werden door den Hertog verbeurd verklaard, en zijn zoon Maarten van Hemert deed vruchtelooze pogingen, om weder in het bezit van Poederoijen te geraken, want de geheele confiscatie van Peter van Hemert, was door Karel, aan Johan van Rossem, die met zijne dochter Johanna van Hemert getrouwd was, gegeven. Johan stierf in 1512, en zijn tweede zoon, de beroemde Maarten van Rossem erfde Poederoijen, dat na zijnen dood, in 1555, aan den tweeden zoon van zijnen broeder Johan, te weten, aan Steven van Rossem, kwam. Deze verkocht die heerl. in 1577 aan Otto van Apeltern, Heer van *Persingen,* die in 1579 stierf, en door zijne zonen Hector en Hendrik opgevolgd werd. De zoon van dezen laatste, ook Hendrik genoemd, verkocht de heerl. in 1598 aan Johan Milander, Secretaris van den Prins van Oranje, wiens dochter Emilia Philippina, in 1621 verleid werd, en nevens haren man, Bernt Torck van Aelst, haar in 1634 aan Willem, Graaf *van Nassau,* opdroeg. Poederoijen werd in 1645 door zijne weduwe aan G. R. Wyderholt verkocht, en door de kinderen van dezen, in 1651, aan den Overste Johan Kirckpatrick. Deze, in 1681 overleden zijnde, heeft Anna Erskine, dochter van den Graaf van Kelly, en van Anna Sophia Kirckpatrick, Johans kleindochter, onder beneficie van inventaris, bezit van de heerl. genomen. Na vele verwinnen en procedures, hebben eindelijk de erfgenamen van Jordan Geuson, in 1704, het bezit der heerl. verkregen, en het verwin aan J. L. Chenel verkocht, wiens dochter E. C. B. Chenel in 1712 beleend is, zij heeft de heerl. gebragt aan haren man J. C. Swaen, die naderhand door haren zoon J. L. Swaen, en door haren kleinzoon J. A. Swaen bezeten is. Thans is deze heerl. het eigendom van den Heer Mr. Daniël Cornelis Vieuly, woonachtig te Poederoyen, die haar in het jaar 1840 gekocht heeft van den Heer Jan Elias Rom.

Het d. Poederoijen, Poederooijen, Pouderoijen, Pouroijen, Pourroijen, Poroijen of Puderoy en in de wandeling meestal Poeijeroijen en Poeijere genoemd, ligt 6¾ u. Z. W. van Tiel, 2¾ u. W. van Zalt-Bommel, nabij de Maas, waarover op ¼ u. ten Z. W. een pontveer is op het dorp Op-Andel.

Men telt er in de kom van het d. 53 h. en 370 inw. De huizen staan allen langs en ter wederzijden van den dijk, doch niet aan elkander gebouwd.

De naam van het d. komt van het woord Ooi, Oije, Oijen, in het Latijn Augia, dat eene weide, aan eene rivier gelegen, beteekent, en in de Nederlanden zeer gemeen is; en van *Poeder,* dat daarvoor gezet zal zijn, tot een onderscheid van andere plaatsen, die in Ooi eindigen, *Poeder*, beteekent mogelijk stof, zand, en dus wil Poederoijen zoo veel zeggen, als eene zandige weide aan de rivier. In het jaar 814 werd *Poederwijc*, in de gouw *Teisterband*, gemeld.

De kerk, die beneden aan den dijk staat, is een langwerpig vierkant steenen gebouw, zonder orgel, doch met eenen kleinen steenen toren

met lage spits en uurwerk. In het jaar 1836 is dit kerkgebouw vernieuwd, waartoe, uit het fonds voor noodlijdende kerken eene toelaag van negen honderd gulden genoten is, na welke hernieuwing de kerk, den 16 October 1836, weder ingewijd werd. De Heer dezer plaats, zijnde destijds de bovengenoemde Heer Jan Elias Rom, begiftigde de kerk met eenen nieuwen predikstoel, terwijl vele ingezetenen de kosten wel hebben willen dragen, om de kerk te laten opschilderen en de bijbels en gezangboeken te vernieuwen. Do. Petrus Lietaart, weleer Predikant alhier, later te Gouderak, legateerde, in dat zelfde jaar, aan de kerk dezer gemeente, acht stuks certificaten werkelijke schuld, ten laste van het Koningrijk der Nederlanden, ieder groot duizend gulden, rentende 2½ pCt., in te schrijven op het Grootboek, ten einde de interessen van gemeld kapitaal zouden dienen tot verbetering van het tractement van den tijdelijken Predikant van Poederoijen; terwijl, bij voorkomende vacature, de in dien tusschentijd loopende en te verschijnen interessen moeten worden bewaard voor den Predikant, die aldaar als Evangeliedienaar beroepen wordt, om ten zijnen behoeve te strekken, en bij zijne bevestiging aan hem te worden afgegeven. In het oude koor der kerk wordt de school gehouden.

Onder dit d. stond vroeger nog een heerenhuis, het Kasteel-te-Poederoijen geheeten.

De kermis valt in veertien dagen na St. Victor, doch kan als vervallen beschouwd worden.

Het wapen dezer heerl. is het zelfde als dat van de gem. Pouderoijen.

Dit dorp is in Februarij 1799, door eene doorbraak in den dijk bij Brakel, overstroomd.

POEDEROIJEN (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 6¾ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2¾ u. W. van *Zalt-Bommel*, gem. *Poederoijen*.

Zij die dit slot Castrum Puerorum, of Kinderen-slot genoemd hebben, en wilden beweeren, dat het, ter gedachtenis der vreemde geboorte van drie honderd vijf en zestig kinderen, door Margareet of Magteld, Gravin *van Hennenberg*, ter eener dragt voortgebragt, gesticht zij, bouwen eene beuzelachtige naamrede op een nog beuzelachtiger verdichtsel.

Volgens Slichtenhorst is dit kasteel, met het dorp, gesticht door Robert, derden Heer *van Heusden*, welke overleden is in het jaar 1214, hetwelk door de geslachtlijst der Heeren van Heusden, schijnt bevestigd te worden. Maar Pontanus getuigt, dat dit kasteel gebouwd is door Johannes Moliard, *Proost te Utrecht*, Eerste Raadsheer van Reinald I, Hertog *van Gelder*, en Rentmeester over geheel Gelderland, en dat bij het, met toestemming van gemelden Hertog, gebouwd heeft in het jaar 1357, hetwelk ook door de acten der stad Tiel getuigd wordt. Het kan zijn, dat dit slot door den eerste, te weten Robert, Heer *van Heusden*, eerst gesticht zij, en dat het, in vervolg van tijd, door den oorlog, of anderzins, verwoest en vervallen zijnde, door den laatste, namelijk Heer Johannes Moliard, weder is opgebouwd. Hoe het zij, het kasteel van Poederoijen is op onderscheidene tijden, en met onderscheiden uitslag, door de Bourgondiërs en anderen, belegerd geweest.

In het jaar 1507 ondernamen de Hollanders, met vier honderd gehuurde knechten en een deel Landzaten, uit Dordrecht, Gouda, Gorinchem, Heusden en 's Hertogenbosch, het beleg van dit slot, welks bezetting hun, met plunderen en branden veel nadeel toebragt.

Het slot, werd door HENDRIK VAN ENS, gezegd ZUIDEWIND of SNEEUWIND, bewaard. JAN VAN EGMOND kwam er voor; doch KAREL VAN GELDER, met een deel zijns legers, derwaarts gerukt, noodzaakte den Stadhouder van Holland het beleg op te breken. Sommigen teekenen aan, dat de Hollanders zich, bij deze gelegenheid, zeer lafhartiglijk gedragen hebben. Het beleg werd in het volgende jaar weder hervat. De Hollandsche steden, Haarlem, Delft, Leyden en Amsterdam, die hunne stem niet tot het eerste beleg hadden willen geven, en niet tot de kosten dragen, trokken nu eene lijn met de Zuid-Hollandsche steden Dordrecht, Gouda en Gorinchem. RUDOLF VAN ANHALD, in het voorjaar, een leger, te 's Hertogenbosch, bij een gebragt hebbende, sneed der bezetting, van alle kanten, den toevoer af en noodzaakte haar eindelijk, na het ontijdig afsterven van den dapperen SNEEUWIND of ZUIDEWIND, haren Slotvoogd, tot de overgave. ANHALD liet het kasteel afbreken en te gelijk met de wallen slechten; doch op deze puinhoopen werd later, naar men wil door den vermaarden MAARTEN VAN ROSSEM, weder een huis gezet, hetwelk in 1672, opdat er de Franschen niet in nestelen zouden, ten eene male is verwoest geworden. De grondslagen daarvan zijn nog zigtbaar aan den wateroever, zoodat zij door de rivier bespoeld worden en, als het ware, eenen muur daarstellen. In het midden der vorige eeuw werd er op den grond van dit kasteel, zeer nabij de rivier, een nieuw huis gebouwd, hetwelk in het jaar 1832 is afgebrand. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men nu de in het vorige art. vermelde stoomfabrijk, thans in eigendom bezeten en bewoond wordende door den Heer Mr. DANIËL CORNELUS VIRULY VAN POEDEROIJEN.

POEDEROIJEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Poederoijen;* palende N. aan den Polder-van-Brakel, O. aan den Polder-van-Aalst, Z. aan de Maas, W. aan het Munnikenland.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 246 bund. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris en Ontvanger.

Bij den watervloed van Januarij 1799 liep deze pold. door het doorbreken van den Brakelsche dwarsdijk geheel onder. Bij die van Januarij 1820 werd hij, den 29 dier maand, geheel met ijs overdekt, en het afstorten van twee derde der kruin van den zwaren kleidijk, ter diepte van 2 tot 3 ellen, deed niets anders dan eene jammerlijke dijkbreuk en doorbraak vreezen. Dan kunde en moed wisten dezen nood nog tijdig te keeren. Het voorzien der verzinkingen met een dubbeld heiwerk aan den buitenkant, het digten der wellen en het herstellen der afgeslagene kistingen, werd alles, ondanks het ontzettend gevaar, waarmede deze arbeid gepaard ging, met zulk eenen ongemeenen en aanhoudenden ijver voortgezet, dat men zich op den 30, met het gunstig uitzigt op eene volkomene bevrijding vleijen mogt. Zeer aanmerkelijk was echter ook alhier, na de noodlottigheid der saizoenen van die jaren 1816—1818, de hernieuwde schade. Van de 132 huizen bleven slechts 6 van den hoogen vloed bevrijd, en vele daarvan werden zeer geteisterd. Boomgaarden en houtplantingen, wintertarw en koolzaad werden vernield. Meer dan een derde gedeelte bouwlands werd tot twee en drie voet diepte uitgespoeld, en de beste uiterwaarden, van 1 tot 2 voeten hoogte, onder het dorre zand bedolven.

POEDEROIJEN-EN-LOEVESTEIN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Zalt-Bommel*, met eene kerk, te Poederoijen en een, tot eene kerk ingerigt, vertrek te Loevestein en 420 zielen, onder welke ruim 100 Ledematen.

Vroeger maakten Poederoijen en Loevestein ieder eene gem. uit, doch na dat JOHANNES DUISER, die sedert 1807 te Loevestein stond, alwaar hij den 25 October van dat jaar bevestigd was, den 25 November 1810 naar Doeveren-en-Genderen was vertrokken, is er geen Predikant aldaar meer beroepen, terwijl in het jaar 1814 Loevestein met Poederoijen vereenigd werd. Poederoijen was tot aan 1640 met *Aalst* vereenigd, doch bekwam in 1640 eenen eigen Predikant in RUTGERUS HEISIUS, die echter in 1642 beide gemeenten reeds weder in bediening ontving en in 1645 naar Herp c. a. vertrok. Deze vereeniging heeft stand gehouden tot dat, tijdens de dienst van JACOBUS DE ZOET, hier beroepen in 1697 en vertrokken naar Luik, als Garnizoenspredikant in 1711, Poederoijen hier van afgenomen werd in 1706, en tot eigen Predikant verkreeg WILHELMUS REGNERUS APKENIUS, die er in 1706 werd beroepen en in 1709 overleed. De eerste, die in de combinatie van POEDEROIJEN-EN-LOEVESTEIN het Leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOSINUS SMYTEGELD VAN DER HOEK, die reeds sedert den 15 April 1811 te Poederoijen stond, en in het jaar 1817 naar Sleeuwijk vertrok. Het beroep is eene collatie van den Heer van POEDEROIJEN.

POEDEROOISCH-HOEK, geh. in de *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie HOEK.

POEDERSUM-AMBACHT, naam, welke voorkomt in een handschrift van FLORIS V, Graaf *van Holland*, van 3 Mei 1283, waardoor vermoedelijk de tegenwoordige gem. *Peursum*, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland* bedoeld wordt. Zie PEURSUM.

POEDJAN of POUTJAN, ook POUDJAN of POUDJAN-KITJIEL genoemd, eil. in de *Straat-van-Malakka*, aan de westzijde van het eil. *Sumatra*, nabij Tappanoelie.

Het behoort tot de resid. Ayer-Bangies. Er is een fort, hetwelk door de Engelschen is gebouwd, op den noordwesthoek, op eene steile klip, die slechts langs eenen trap beklimbaar is. Aan de zuidwestzijde van het eilandje staat de woning van den Adsistent-Resident en Algemeenen Ontvanger; aan de oostzijde ligt het dorp, en daar is ook het hoofd en de gewone landingsplaats. Er is gebrek aan versch water, doch zelfs groote schepen kunnen te POEDJAN aan den wal liggen, om te lossen.

POEGAR of POEGER, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Besoeki*.

Het is uitgestrekt, doch niet bevolkt, en was, in het jaar 1811, bij ruiling aan de Vorstenlanden ten deel gevallen, doch is naderhand aan het Nederlands Gouvernement teruggekomen.

POEGAR of POEGER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Besoeki*, distr. *Poegar*. Er loopt een rijweg van Pradjekkan, over dit d. en Loemadjang, tot Probolingo.

POEGAR (DE) of de POEGER, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in het Zuiden van de resid. *Besoeki*.

POEGINGA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampongs*.

POEGONG, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*.

POEGONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust. Aan de noordzijde van dezen berg is eene waterval.

POEJEROOIJEN, naam, welken men in de wandeling veelal geeft, aan het d. POEDEROIJEN, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie POEDEROIJEN.

POEL (DE), voorm. kloost. van Franciskaner Nonnen in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, onder Leyderdorp, aan de Doesbrug, tegen over Het Huis-te-Does.

Dit klooster is gesticht op de puinen van de hofstad Pedikenpoel, welke in den oorlog met Hertog JAN VAN BEIJEREN, in den jare 1420, geheel verwoest en daarna verkocht werd aan BOUDEWIJN VAN ZWIETEN, de stichter van dit nonnenklooster. Ten tijde der beeldstormerij heeft dit klooster mede zeer veel geleden, doch twee altaarstukken met deuren, door den beroemden kunstschilder CORNELIS ENGELBRECHTS vervaardigd, zijn aan de woede van het gemeen ontrukt, en op het Raadhuis binnen de stad Leyden geplaatst. De goederen en inkomsten van dit gesticht zijn mede aan de hoogeschool dier stad gemaakt, en later is het geheel verdelgd. De plaats, waar het gestaan heeft, wordt thans nog het Klooster geheeten.

POEL (DE), veenplas in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk gem. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, W. van Amstelveen.

Deze plas heeft door de Noordammerbrug gemeenschap met het Legmeer. Zij is 800 bund. groot en loopt tot de drooggemaakte Stom- en Horn-meren, gem. Aalsmeer-en-Kudelstaart. Men vangt er veel baars en paling in.

POEL (DE), streek lage grazige weilanden in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*.

Zij bevat de tegenwoordige gem. 's Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp, waarom wij, zoo omtrent de grenzen en grootte als bevolking, derwaarts verwijzen.

POEL (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk;* palende W. en N. aan den Poeldijks-weg, O. en Z. aan den Groote-Gantel.

POEL (DE), voorm. water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat bij Naaldwijk moet hebben gestroomd, en waarvan het d. Poeldijk zijnen naam zoude ontleend hebben; althans in eenen giftbrief van DIRK VII, Graaf *van Holland*, van het jaar 1198, wordt gesproken van het Land aan DE POEL gelegen, bij Naaldwijk.

POEL (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4½ u. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¾ u. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. O. N. O. van *Oosterwolde;* met 2 h. en 14 inw. Er heeft hier ook eene state van dien naam gestaan. Zie het volgende artikel.

POEL (DE), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4½ u. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¾ u. N.O. van *Oldeberkoop*, ½ u. O. N. O. van *Oosterwolde*, in het geh. *de Poel*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing en arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 13 bund. 69 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer JAN LINZES KOOPMANS, woonachtig te Oosterwolde.

POEL (DE), oude naam van dat gedeelte der Trekvaart van Leyden op Haarlem, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk van de Kwaak tot nabij

het Warmonder-Hek loopt, want het riviertje de Maren nam bij de Kwaak vroeger dien naam aan.

POEL (DE), pold. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Medemblik;* palende W. en N. aan de banne van Opperdoes, O. aan den Braak-polder, Z. aan de banne van Oostwoud, Z. W. aan de Wijmers.

Deze pold., welke vroeger een meertje was, de Zwarte-poel genaamd, dat in het jaar 1631 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 37 v. r. 80 v. ell.

POEL (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Poelpolder.

POEL (DE) of het Poelmeertje, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. N. O. van Zuiderwoude, dat met de *Ooster-Aa* in verbinding staat en door de *Poelsluis* op de Goudzee uitwatert.

POEL (DE), geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. ten W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Edam*, gem. en 40 min. O. N. O. van *Broek-in-Waterland*, ½ u. N. O. van *Zuiderwoude*, waartoe het behoort, tegen den Waterlandschen-zeedijk, aan het water den Poel; met 8 watermolens, dienende tot uitmaling van Waterland, en bewoond door 40 zielen.

POEL (DE), meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ten N. van *Wormer*.

POEL (DE ZWARTE-), voorm. meertje in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, dat in het jaar 1631 tot eenen pold. bedijkt is. Zie voorts op Poel (De).

POEL (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Zuid-Holland*, dat wij vermeld vinden als herkomstig van den Heer Daniel van der Poel, zonder verdere aanwijzing, waar het gelegen heeft. Halma zegt dat het veranderd is in een Juffrenklooster, Nonnenpoel genaamd, maar in het jaar 1575 onder den voet is geraakt. Het zal mogelijk Paddenpoel geweest zijn, veranderd in het klooster Marien- of Nonnenpoel. Zie op Paddenpoel (Het Huis-te).

POELANGLIE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, bij de Oostkust van het eil. *Borneo*, 3° 30′ N. B., 134° 50′ O. L.

POELASARIE, Poelassari of Poeloesari, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk in de resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*, gedeeltelijk in de resid. *Bantam*, waar hij een gedeelte van de afdeelingen *Pandeglang* en *Tjiringin* beslaat. Deze berg, die 1880 ell. hoog is, heeft 9 kraters, waaruit van tijd tot tijd zwaveldampen stijgen. In onderscheidene valeijen liggen zwart gebrande steenen, die eenmaal door het onderaardsche vuur uit die kraters geworpen en verbazend groot zijn.

In de maand November 1827 had de hoofdmuiter *Tomongong* Mohamad op eenen heuvel van dezen berg eene versterking opgerigt, waarin hij zich met 100 zijner volgelingen ophield. Niettegenstaande de grootste moeijelijkheden beklom de Luitenant de Quay, met zijne onderhebbende manschappen, dezen heuvel. De versterking werd met de bajonet ingenomen, geheel vernield en den vijand verjaagd; terwijl de aanzienlijkste medestander van Mohamad, genaamd Hadjie-Mochai, na eene hardnekkigen tegenstand sneuvelde.

POELDIEP (HET), vaarwater in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Het loopt van Grijpskerk aan de oostzijde langs den Poelweg, ½ u. zuidwaarts, en vereenigt zich, even ten Noorden de Gaarkeuken, met het *Hoerdiep* en ten Oosten de Gaarkeuken met het *Hoendiep*. De Grijpskerker schuit vaart langs dit water en het Hoendiep naar Groningen.

POELDIJK, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster*; palende N. aan Loosduinen, O. aan Loosduinen en Wateringen, Z. aan Wateringen en Naaldwijk, W. aan Monster.

Deze heerl. bevat het d. Poeldijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er 106 h., bewoond door 182 huisgez., uitmakende eene bevolking van 870 inw., die voornamelijk hun bestaan vinden in den landbouw en graanteelt, fruithandel en tuinderij.

De R. K., die hier het grootste gedeelte der bevolking uitmaken, en ruim 800 in getal zijn, maken, met die van Hondsholredijk, gem. *Naaldwijk*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en 1400 zielen telt, onder welke 1000 Communikanten.

De Herv., die er ruim 60 in getal zijn, worden tot de gem. van *Monster* gerekend.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Thans behoort deze heerl. in eigendom aan het Domein.

Het d. POELDIJK ligt ¾ u. N. O. van Naaldwijk, ½ u. O. van Monster, bij de Nieuwe-vaart, die naar Loosduinen strekt.

Het ligt met onderscheidene landhoeven, bouw- en teellanden omringd. Men heeft er zeer vele tuinen, waarin eene ménigte smakelijke veld- en boomvruchten groeijen, waaronder men voornamelijk de druiven tellen kan, welke met groote hoeveelheden naar Engeland verzonden worden.

De naam zoekt men, niet zonder grond, in een water van dien naam, namelijk de Poel, welke bij Naaldwijk moet hebben gestroomd; althans het komt voor onder den naam van het LAND AAN DE POEL, GELEGEN BIJ NAALDWIJK, volgens eenen giftbrief van Graaf DIRK VII, van het jaar 1198, waarbij hij dit goed schenkt aan zekere kapellanij, die ANSELMUS, zijns vaders en zijnen eigen Kapellaan in St. Maria's-kerk te Utrecht had opgerigt. Dit land nu zal naderhand, nadat de bedijkingen omtrent deze plaatsen geschied zijn, de POELDIJK genaamd zijn, onder welke benaming het in het jaar 1400 voorkomt, volgens zekeren verleibrief van JAN VAN IJSSELSTEYN, van dat jaar. POELDIJK bestaat tegenwoordig in eene aan beide zijden wel bebouwd dorp, dat net bestraat is, en des winters 's avonds door een toereikend getal lantaarnen verlicht wordt.

Dat DE POELDIJK van ouds eene kapel heeft gehad, blijkt uit twee brieven, door SIMON VAN LEEUWEN (1) medegedeeld, die uitdrukkelijk van de Poeldijkskapel gewagen. Ook werd in het begin der vorige eeuw door de Poeldijkers nog de plaats aangewezen, waar zij gestaan had.

Ook is hier een kapittel van Reguliere Kanonniken geweest, hetwelk misschien ten tijde van JUNIUS nog ten deele in wezen was; want hij zegt niet, *daar is weleer een genootschap van Kanonniken geweest*, maar *daar is een genootschap van Kanonniken*; exstat....... De Kanonniken zullen waarschijnlijk den naam gedragen hebben van Monniken; want daar is nog een pad, het Monnikenpad genaamd. Sommigen meenen echter, dat op den grond der eerste woning onder Wateringen een klooster zou gestaan hebben, hetwelk met zijnen tuin onder POELDIJK gelegen was, waarvan dit pad zijnen naam zoude ontleend hebben.

(1) *Batav. Illust*, pag. 838 en pag. 841.

De R. K. kerk, onder de bescherming van den H. Bartholomeus, is omstreeks het jaar 1715 gesticht en in het jaar 1780 vergroot; het was voor dien tijd een allerfraaist gebouw, welligt het fraaiste onder de R. K. kerken in de geheele provincie Holland. Later is daarbij een toren gebouwd, met uurwerk en klok voorzien.

De kermis te Poeldijk valt in op den eersten Zondag in October.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met drie halve manen van sabel (zwart).

POELDIJKSCHE-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster;* palende N. aan Oost-Made en West-Made, O. aan den Uithofsche-polder, Z. aan Achterdijk en de Poel, W. aan Polanen.

POELEN (DE), eigenlijk In-de-Poelen, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Berlikum*, 20 min. O. van Dronrijp; met 16 h. en 80 inw.

POELEN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 2 u. W. ten N. van *Sneek*, kant., gem. en ½ u. N. N. O. van *Bolsward*.

POELENBURG, voorm. adell. h. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Alkmaar*, gem. *Schoorl-Groet-Hargen-en-Camp*, ½ u. Z. van *Schoorl*, in de b. *Aagdorp*.

Het was een vierkant gebouw, door eenen vijver omgeven. Eenigen houden het voor het oude stamhuis der Poelenburgen, die uit de Brederode's voortgesproten zijn en welke tot wapen hadden een veld van zilver, met eenen leeuw van azuur (blaauw), geharnasseerd van keel (rood).

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een klein huisje. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund. 29 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Willem Philip Barnaart, Heer *van Bergen*, woonachtig te Haarlem.

POELENBURG, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. O. van *Heemskerk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans wei-, bouwlanden en bosschen, welke in eigendom bezeten worden door onderscheidene eigenaren.

POEL-EN-POLDERZIGT, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 5 min. Z. van *Amstelveen*.

POELEPANTJE (KANAAL-VAN-), vaart in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Deze vaart, neemt haar begin in de *Suriname*, bij Paramaribo en loopt, in eene eerst westelijke dan zuidelijke en vervolgens weder westelijke rigting, naar de *Wanica*.

POELEPANTJESBRUG, brug in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, Z. van *Paramaribo*, over het kanaal van Poelepantje. Bij deze brug is een militaire post.

POELGEEST, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, ½ u. Z. van Oegstgeest.

Ook treft men er de buitenpl. Oud-Poelgeest aan. Zie Poelgeest (Oud-).

POELGEEST (HET HUIS-TE-), vrije heerl., met riddermatige hofstede, singels, tuinen, boomgaard, visscherij, zwanendrift, 45 achterleenen, mitsgaders 18 morgen, zoo wei- als hooiland, gelegen in de

kom der gem. *Koudekerk*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Woubrugge*.

In het jaar 1326 droeg Dierick van Poelgeest zijn Huis-te-Poelgeest, met eene heele weer lands, tusschen de 16 en 18 morgen (ongeveer 15 bund.), ter leen op aan Willem, Graaf *van Holland*, en ontving het weder als een onversterfelijk erfleen. Ten jare 1331 heeft Dierick van Poelgeest van den Graaf *in koop aangestaan deszelven geregte van den ambachte van Koudekerk, te versterven op zijnen oudsten wettigen zone.* Den 4 April 1374 heeft Aelbrecht, Hertog *van Beijeren*, de kapel van den Haghe begiftigd met het jus patronatus van Coykerk bij Leyden, met allen haren toebehooren, waaronder het tiendregt, welke gifte is geïncorporeerd en geconfirmeerd bij Arnold van Hoorne, den negen en veertigste Bisschop van Utrecht, in 1375, *in vigilia beati* Johannes Baptistae, *Coykerck, prope Leyden, cum omnibus suis pertinentibus, obventionibus, fructibus, redditibusque,* (d. i.: 's avonds voor Johannes *den Dooper*, Koudekerk bij Leyden, met al zijn toebehooren, inkomsten, vruchten en uitkeeringen). Na de secularisatie der geestelijke goederen zijn de tienden *der Capelle van den hove, in 's Hage,* mitsgaders der grafelijkheidstienden, in den Gnephoek en Vrouw-Geest-polder, in het openbaar, als vrij en allodiaal goed, op den 16 Mei 1668, ten overstaan van Raden en Meesters van de rekeninge der domeinen van Holland, volgens last van de Algemeene Staten, van 14 October en 25 November 1666 en 5 Maart 1667, in het openbaar, als vrij en allodiaal goed verkocht aan den Heer van Poelgeest, met de helft van de smal-tienden in den ambachte van Koudekerk, waarvan de wederhelft aan den Heer van Poelgeest toebehoorde. Sedert zijn de hooge heerlijkheid en ambachtsheerlijkheid van Koudekerk, de vrije heerlijkheid en riddermatige hofstad van Poelgeest, met het regt op de grove en smalle tienden (deze laatsten als allodiaal), altijd in eene hand vereenigd gebleven. Na den dood van Gerrit van Poelgeest, gehuwd met Maria Ernestina Albertina, geboren Gravinne van Merode, zijn die goederen, overbezwaard zijnde met schulden, uit dien hoofde, den 16 Maart 1692, in het openbaar verkocht, aan Maria Commersteyn, welke koop echter betwist is geworden door des erflaters eenigen zoon, Gerrit van Poelgeest, op grond dat hij, als leenvolger, voor geene andere schulden aansprakelijk was, dan voor die, waarvoor de leengoederen speciaal waren verbonden. Het kasteel, door de koopster Maria Commersteyn, hersteld en in staat van bewoning gebragt zijnde, vindt men afgebeeld, in Plemper's *beschrijving van Alphen.* Thans is daarvan alleen een bouwval overig, bestaande uit twee zij-torentjes, met het voorportaal, de ingang en twee kleine gegroefde kolommen. De sluitsteen toont nog het half uitgewischte wapen van het doorluchtig huis van Poelgeest aan. Of het eenmaal den naam van het huis te Horn gedragen hebbe, is twijfelachtig: het zou niet, gelijk Beets (1) meent, naar een geslacht, maar naar de ligging op den hoek des Honsdijkschen-polders, dien naam kunnen gedragen hebben, aangezien *horn*, oudtijds hoek beteekende. Onder de geschillen over de heerl. Koudekerk, door ons op het art. Koudekerk (2) vermeld, is het kasteel, dat in vroegere tijden telkens verwoest werd en herbouwd, eindelijk geheel te gronde gegaan. De vroeger daartoe behoorende were lands, verdere regten en toebehooren, met de heerlijkheden van Koudekerk, en het tiendregt,

(1) *Guy de Vlaming*, bl. 79.

(2) Zie D. VI, bl. 654.

zijn thans het eigendom van den Heer Mr. ADRIANUS CATHARINUS HOLTIUS, Ridder der Orde van den Nederlandsche Leeuw, Hoogleeraar, te Utrecht, en van diens broeder, den Heer GUALTHERUS HOLTIUS, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Inspecteur-Generaal bij het Departement van Financien, woonachtig te Rijswijk (1).

POELGEEST (KLEIN-), voorm. ridderh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. O. van *Leyden*, kant en 1¼ u. Z. W. van *Woubrugge*, gem. en 8 min. N. O. van *Koudekerk*.

Dit huis, hetwelk leenroerig was aan de Staten van Holland en eenige achterleenen had, was eerst bij eenen jongeren zoon van het geslacht van POELGEEST gesticht geworden, doch daarna door andere bezitters aanmerkelijk verbeterd. Het gebouw was vierkant, ter wederzijden met een fraai paviljoen met leijen daken pronkende. De schoone vijvers, welgeregelde tuinen en lommerrijke wandelingen maakten het zeer aangenaam.

Het is in het jaar 1832 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans hakhout. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 18 bund. 83 v. r., zijn in 1845 in perceelen verkocht, en behooren thans aan verschillende eigenaren. De grond, waarop het gebouw gestaan heeft, wordt thans in eigendom bezeten aan de Heeren H. en J. SNEL, woonachtig te Leyderdorp.

POELGEEST (OUD-) of zoo als het meest in oude stukken voorkomt DE HOFSTAD TE POELGEEST GENAAMD ALKEMADE, hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1¾ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, ½ u. Z. van *Oegstgeest*.

Dit huis is het stamhuis van het geslacht der POELGEESTEN, hetwelk ten wapen voerde een veld van azuur, met eene fasce van goud, vergezeld van drie uitgespreide leeuwerken van zilver, staande twee boven en een onder de fasce. Van dit geslacht komen drie broeders GERRIT, CASPER of JASPER en OTTO VAN POELGEEST als teekenaars van het verbond der Edelen voor (2); terwijl ALEID VAN POELGEEST, de bijzit van ALBRECHT VAN BEIJEREN, die in den nacht tusschen 21 en 22 September 1397 te 's Gravenhage vermoord werd, mede uit dat geslacht afstamde.

Hoe de hofstad OUD-POELGEEST, uit het geslacht der POELGEESTEN geraakt is, vindt men niet opgeteekend, doch het schijnt door huwelijk in het geslacht van ALKEMADE gekomen te zijn. Zeker is het althans, dat het reeds in het begin der veertiende ceuw door dit laatste geslacht bezeten is geworden. Immers vinden wij reeds op het jaar 1320 vermeld, HENDRIK VAN ALKEMADE, gezegd VAN POELGEEST. Nadat FLORIS VAN ALKEMADE FLORISZOON, in 1511, zonder kinderen na te laten, overleden is, ging de hofstad OUD-POELGEEST, door huwelijk van zijne zuster, Vrouwe MECHTELD VAN ALKEMADE, met Heer YSBRAND VAN DEN COULSTER, in diens geslacht over, onder voorwaarde, dat hij den naam en het wapen van ALKEMADE zoude voeren. Heer WILLEM VAN COULSTER of VAN KOULSTER VAN ALKEMADE, haar zoon, zonder mannelijke nazaten, in 1533 overlijdende, liet het huis na aan zijne dochter AGATHA, die ten man had JAN VAN CULENBORG, Ridder,

---

(1) Over het huis van POELGEEST kan men raadplegen: JUNIUS BATAVUS, c. 19, No. 558; BOXHORN, *Stedeboek*, p. 219; PARIVAL, *Vermak. van Holland*, p. 93; GOUDHOEVEN, p 81; VAN LEEUWEN, *Kost. van Rijnland*, p. 50; ALTING, *Not.*, p. 2, p. 143; *Geschriften van vrouw* ALIJT, *Voogdes van Graaf* FLORIS, *van den jare* 1253, ORLERS, Leyden, p. 4; PLEMPER, *Beschrijving van Alphen*; BEETS, *Guy de Vlaming*.

(2) Men zie over dit geslacht nader het stukje de *Hofstad Oud-Poelgeest*, in den *Zuid- en Noordhollandsche Volks-Almanak*, voor 1845, bl. 1–14 en de daar aangehaalde schrijvers

Schout van Utrecht, bij wien zij vier dochters won. Door het huwelijk van de oudste dier dochters, MARGARETHA VAN CULENBORG, met FILIPS, Heer *van Hamale en Monchaux*, in het Land-van-Luik, is het huis OUD-POELGEEST eerst in het geslacht gekomen van VAN HAMALE. In April 1621 was eigenaar CORNELIS VAN LOCKHORST, Heer *van de Lier en Alkemade*, die eenen zoon naliet, genaamd ADAM VAN LOCKHORST. Den 17 December 1644 verkocht deze de *Hofstad te Poelgeest, genaamd Alkemade* aan CONSTANTIJN SOHIER DE VERMANDOIS, Vrijheer *van Warmenhuizen en Krabbendam*. Hieruit ontstond een proces, hetwelk ten gevolge had, dat de koop, bij arrest of vonnis van den Hove van Holland, den 7 April 1645, geconfirmeerd werd. Den 17 Mei 1667 maakte CONSTANTIJN SOHIER DE VERMANDOIS zijn testament, en gaf de hofstad OUD-POELGEEST aan zijnen oudsten zoon, NICOLAAS SOHIER DE VERMANDOIS. Hieruit rees op nieuw geschil, hetwelk eene decisie van het Hof van Holland, van 31 September 1669, uitlokte, waarbij beslist werd, dat ADAM VAN LOCKHORST vrij mogt verkoopen. In Januarij 1671 overleed, CONSTANTIJN SOHIER DE VERMANDOIS, nalatende eene dochter, ADRIANA CONSTANTIA SOHIER DE VERMANDOIS, die, op den 21 Augustus 1724, de hofstad Alkemade verkocht aan den beroemden Hoogleeraar HERMANUS BOERHAAVE, naar wien dit huis in de wandeling BOERHAAVE genoemd wordt. (Zie dat woord.) BOERHAAVE deed de tuinen met allerhande uit- en inlandsche gewassen voorzien, waaronder een tulpenboom die nog aanwezig, doch zeer hol en aan het vervallen is. Hij is, tegen het inwateren, met lood gedekt en er is, in het jaar 1817, een geschilderd houten bord aangespijkerd, waarop een gedicht geplaatst is. Ook staat er nog vóór het huis, een weinig ter zijde van de deur, een fraaije oude lindenboom, welke, naar men wil, reeds lang voor dat BOERHAAVE bezitter van het goed was, zoude geplant zijn. Een dergelijke boom, aan de andere zijde der deur gestaan hebbende, is den 31 December 1833 omgewaaid. Na het overlijden van dien wereldberoemden Geneeskundige, die er de oogenblikken, waârin ambt en pligt hem niet elders riepen, in bezige ledigheid doorbragt, raakte dit goed in bezit van den Graaf FREDERIK DE THOMS, als in huwelijk hebbende des Hoogleeraars eenige dochter, JOHANNA MARIA BOERHAAVE, die daarmede door JOHAN HENDRIK, Grave en Baanderheer VAN WASSENAER, bij brief van 5 November 1738 verleid werd, en het bij haar overlijden, hetwelk na 1793 moet hebben plaats gehad, naliet aan hare dochter SIBILLA MARIA DE THOMS, gehuwd met HELENUS WILLEM Baron VAN LINDEN VAN OOSTVOORN, van wien het daarna is overgegaan op eene harer nichten, SOPHIA DINA Baronnesse VAN LEYDEN VAN WARMOND, die gehuwd was met den Heer ALEXANDER Baron VAN REEMEN TOT REEMENSHUIZEN. Deze laatste, den 25 Januarij 1827, te Leyden en zijne weduwe, den 4 Mei 1835, te 's Gravenhage overleden zijnde, is deze hofstad, met de daarbij behoorende landerijen, alles te zamen beslaande eene oppervlakte van 16 bund. 46 v. r. 89 v. ell., in laatstgemelde jaar, aangekocht door den Heer Mr. LODEWIK CASPAR LUZAC, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Leyden.

Het adell. h. OUD-POELGEEST, heeft waarschijnlijk zijnen naam ontleend van de ligging op eene geest of zandige strook lands, nabij een water, de Poel genaamd, welk water thans grootendeels tot de Haarlemmer-trekvaart behoort.

De tijd der stichting van dit huis is niet bekend, doch men vindt het reeds in het jaar 800 op de lijst der kerkelijke goederen van het

bisdom van Utrecht vermeld, als behoord hebbende aan de kerk van St. Maarten, te Utrecht.

Volgens de *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, zoude dit oude slot reeds in de Hoeksche en Kabeljaauwsche tijden tot den grond toe verwoest zijn, doch in de daar aangehaalde Schrijvers, W. van Goudhoeven en H. Junius, vinden wij niets, hetwelk dit bevestigd. Het schijnt evenwel dat het in het begin der zeventiende eeuw in diep verval moet geweest zijn, want op eene kaart, in 1622, door Jan Pietersz Dou geteekend, vindt men bij de plaats, waar het huis moet gestaan hebben, geschreven: » *vervallen slot te Poelgeest*." Op eene latere kaart van 1633 ziet men het slot weder afgebeeld. Toen het aldus vervallen lag, moet het bij sommigen Aardestein zijn geheeten, waarna het weder nieuw zoude zijn opgetimmerd.

Thans is het een gebouw, dat in deftigheid voor weinige landhuizen behoeft te wijken, ja zelfs velen overtreft. Het lag vroeger rondom in het water en men ging langs eene fraaije steenen brug derwaarts; doch de Heer van Linden van Oostvoorn heeft den vijver, bij den ingang van het huis, doen dempen en de brug weg breken, zoodat het huis slechts aan drie zijden van water omgeven is. Het heeft van achteren een uitgestrekt gezigt naar de Zijl, de Leydsche-Meer, alsmede over de vaart en over den spoorweg van Leyden naar Haarlem. In de laatste jaren zijn de tuinen en beplantingen van dit kasteel veel veranderd en in den tegenwoordigen smaak aangelegd. Het huis is door den Heer van Rheenen van binnen geheel veranderd en gemoderniseerd.

POELGEESTER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kikkerpolder.

POELHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, 20 min. O. van *Finkum*; met 3 h. en 16 inw.

POELLANEN, voorm. heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Polanen.

POELMEER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Broek-op-Langendijk*.

POELMEERTJE (HET), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Poel (De)

POELO, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidwestelijken landtong.

POELOE of Landschap-der-vijftig-kotta's, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, Z. van Alaban.

POELOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

POELOEAN of Poeloewan, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

In de nabijheid van dit dorp viel, den 9 Augustus 1829, een hardnekkig gevecht voor, tusschen de mobiele kolonne van het Nederlandsche leger, onder aanvoering van den Luitenant-Kolonel Lebron de Vexela, en de muitelingen, welke laatsten, niettegenstaande hunne overmagt, na eenen hardnekkigen tegenstand, werden terug gedreven.

POELOESARIE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Poelasari.

POELOETANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Kerkalang.

POELOEWAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Poeloean.

POELO-LAMPE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, res. *Banjermasing*. — Uit dit land werden voorheen de koffij en peper naar de Mollukkos afgevoerd.

POELOSARI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

In de nabijheid van dit dorp is uit de groote rivier van Madion naar de suikerfabrijk te Midellan en van daar naar het dorp Mantjakan, in het jaar 1836, eene waterleiding gegraven, waardoor 1282 bouw (ongeveer 910 bund.) woeste gronden of drooge rijstvelden met loopend water zijn besproeid.

POELOWATOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

POELPOLDER (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*; palende N. aan den Zuider-polder, O. aan de Ringvaart van het Haarlemmermeer, Z. aan Vijfhuizen, W. aan den Romoolen-polder.

Deze pold., die in het laatst der dertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 147 bund. 80 v. r. 10 v. ell., waaronder 132 bund. 67 v. r. 35 v. ell. schotbaar land.; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen molen op de voornoemde ringvaart van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester met drie Poldermeesters.

POELPOLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gedeeltelijke gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*; palende N. O. aan de Poelwatering, O. aan de Heemtiend, Z. aan den Nieuwlands-polder, W. aan het Oude-Land.

POEL-POLDER (DE), onbehuisde pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Sas-van-Gent*, palende N. aan den Polder-van-St.-Albert, O. aan den tragel van het kanaal van Neuzen, Z. en W. aan België.

Vóór 1785 had de lage streek van de Belgische gem. Assenede den naam van de Poel. Het aanleggen van een dijkje door den Heer de Brauw, kolonel in Oostenrijksche dienst, gaf aanleiding om het betragelde deel van dien Poel, met den naam van Buitenpoel te bestempelen. Op den 2 Januarij 1812 had de eerste bijeenkomst van ingelanden plaats; daarin werd besloten, om dien poel den naam van Poel-polder te geven. Hij is thans groot, volgens het kadaster, 128 bund. 80 v. r. 65 v. ell., waaronder 55 bund. 94 v. r. 50 v. ell. schotbaar land.

Het driehoekige grondgebied, dat de genoemde Belgische gem. Assenede, in den Poelpolder bezat, is, bij het Traktaat den 5 November 1842, tusschen Nederland en België gesloten, aan Nederland overgegaan in compensatie van de streek lands, welke de Nederlandsche gem. Sas van Gent, in het Belgisch gedeelte van den polder St. Albert bezat, gelijk mede de gedeelten dijks, welke dien pold. omringen, terwijl echter het Koningrijk der Nederlanden den vrijen overgang behoudt op die gedeelten dijks, en de weg genaamd de Vrijstraat, de grens vormende, gemeen is verklaard.

De uitwatering van den Poelpolder heeft plaats door de Ameliasluis, op het *Kanaal-van-Neuzen*, en het bestuur is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

POELSLUIS (DE), sluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, bij *Zuiderwoude*, waardoor het Poelmeertje op de *Goudzee* uitwatert.

POELVOORT oudtijds POELVOORDE, voorm. kast. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. Z. W. van *Goes*, kant. en 1½ u. N. O. van *Heinkenszand*, gem. *'s Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middelzwake*; in de heerl. *'s Gravenpolder*.

Dit kasteel, hetwelk in de veertiende eeuw door CLAES VAN BORSSELE gesticht was en den 8 Junij 1386 door hem aan Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN werd opgedragen, is thans geheel verdwenen.

POELVOUTSEINDE, naam, onder welken de heerl. *Westenschouwen*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, oudtijds wel eens voorkomt. Zie SCHOUWEN (WESTEN-).

POELVOUTSHEIDE, naam, welken men vroeger gaf aan het zesde deel van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Het maakte het meest westelijke gedeelte van dat eiland uit, en werd door den Meel- of Middeldijk van het vijfde deel gescheiden. De heerl. *Westen-Schouwen* is er nog alleen van over, het overige ligt in zee; ook lag daarin het dorp Burgh.

POELWEG (DE), een niet bepuinde, bij den winter zeer diepe kleiweg, 20 min. lang, loopende van Grijpskerk ten westen langs het Poeldiep naar de Gaarkeuken.

POELWIJCK of POELWIJK, adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, kw., arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. O. van *Zevenaar*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 22 bund. 33 v. r. 85 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de douairière VON WEILER.

POELWIJCK, voorm. ambachtsh. en d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is een der twee en zeventig dorpen, welke bij den watervloed van 18 November 1421 verdronken en een der vier en dertig, welke niet weder te voorschijn gekomen zijn. Heer LODEWIJK VAN PRAET, vindt men als Heer daarvan vermeld.

POELWIJK, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ¾ u. Z. van *Middelburg*, kant. en ¾ u. N. van *Vlissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, nabij Oost-Souburg.

POELWIJK, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den militaire post Belair, benedenwaarts aan de koffijpl. Nieuw-Altena; 1294 akk. groot; met 159 slaven. De Negers noemen haar BEKRI.

POELZIGT, buit., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bergum*, nabij *Giekerk*, waartoe het behoort.

POENANGLOR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Trengalek*.

POENDA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

POENDA-KITOOL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

In dit d. werden de muitelingen, in den nacht tusschen den 2 en 3 October 1828, door de vierde mobile kolonne, onder de bevelen van den Majoor BAUER overvallen, met dat gevolg dat zij, met achterlating van onderscheidene dooden en gekwetsten en eenige wapenen, daaruit werden gedreven.

POENGKA, Tandjong-Poengka, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordkust.

POENGOEL (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasthe* eil. *Java*, resid. *Madion*.

Deze rivier is niet op alle plaatsen even diep, daarenboven hier en daar met rots- en klipsteenen opgevuld en dus van weinig ander nut, dan om goederen op vlotten naar het aangrenzende Patjetan af te voeren.

POENOESAKANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

POENOT-SAKKAN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het noordoostelijk schiereiland, W. aan het gebergte van Mogonde.

POEPENPAD, voorm. waterkeering of keerdam, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, ter beveiliging van den Polder-van-Rouveen, gem. *Staphorst*, loopende van de Lichtmis, vroeger het Pannenhuis, gem. *Nieuw-Leuzen*, naar het Varkensgat, in Streukel, gem. *Hasselt*, alwaar de Bovenlanders naar Holland werden ingescheept.

Het werd Poepenpad genoemd, omdat de Bovenlanders jaarlijks uit Duitschland naar Holland komende, in grooten getale langs dezen keerdam hunnen weg namen.

POEPERSHOEK, wijk of buurt van de gem. *Hoogeveen*, in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. van *Assen*, aan den Zuidoostkant van die gem., op eenen afstand van 3½ u. van de kerk of het middelpunt.

POEPELOEWI of Poppeley, ond d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust.

POERBOLINGO of Poerboliengo, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*. Het is tevens eene ads. res., welke in vier distrikten verdeeld is.

POERBOLINGO of Poerboliengo, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*.

Dit reg. bevat de distr. Poerbolingo, Kapattan, Tongas, Tinger, Loemadjang, Ranoe-Lamongan, Kraksan, Saboong, Paitan en Padjarakkan.

POERBOLINGO of POERBOLIENGO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, reg. *Poerbolingo*.

In dit distr. neemt het gebergte Gedé of Tagal een begin, en klimt tot eene hoogte van 2500 ellen.

POERBOLINGO of POERBOLIENGO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. *Poerbolingo*.

POERBOLINGO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

De groote postweg loopt, in eene zuidoostelijke rigting, door dit distr. Ook ligt daarin de berg Merapie. Bij de uitbarsting van dien berg op den 28, 29 en 30 December 1820, is dit distr. geheel verwoest. Door de latere uitbarstingen van 1832 en 1833, heeft het ook weder veel te lijden gehad.

POERBOLINGO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. en distr. *Poerbolingo*, 641 palen O. van Batavia, 41 palen W. van Besoeki, aan eene kleine rivier.

Er is hier geen fort, maar de woning van den Kommandant en de kazerne zijn door eenen muur omgeven, ten einde die tegen de aanvallen van Javaansche rooverbenden te beveiligen. De grafteekens der alhier

vermoorde Engelsche Officieren, benevens dat van den Nederlandsche Luitenant SCHEFFER, die in het jaar 1817 het zelfde lot onderging, zijn treurige gedenkstukken van deze rooverijen.

POERBOLINGSCHE-TINGER, dat gedeelte van het gebergte *Tinger*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, hetwelk door de Poerbolingosche distr. Tongas, Kapattan, Tinger en Loemadjang omgeven wordt.

POERE (DE), WAI-POERE, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust. Zij valt met eenen noordelijken loop in Zee.

POEREN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den oostelijken oever van de *Indramayoe*.

POERMATA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, Zie PERMATA.

POEROO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*, 1 mijl Z. O. van Mantas, digt bij de Djawana.

POERTFLIET, naam, onder welken het d. *Poortvliet*, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, op den ouden blaffert, van de Utrechtsche Bisschoppen voorkomt. Zie POORTVLIET.

POERWADADI, POORWODADI of POORWADADI, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

POERWAKARTA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, waarvan zij de hoofdplaats is.

In Mei 1832 had deze plaats te lijden van den opstand der Chinesche arbeiders, behoorende tot de landbouwkolonie te Tjilangkap, daar deze baldadige muitelingen de gevangenisdeuren voor de bannelingen ontsloten, het etablissement te Tjilangkap zoowel, als het residentiehuis te Poerwakarta uitplunderden en in brand staken, en alle gebouwen, werkplaatsen en loodsen geheel vernielden. Eene vrij aanzienlijke hoeveelheid zijde, tabak en leder werd gezegd bij deze gelegenheid deels verbrand, deels op eene brooddronkene wijze onbruikbaar gemaakt te zijn ook moeten vele belangrijke statistieke bescheiden van Java, onder berusting van den Heer DE SERRIERE, bij dat ongeval zijn verloren geraakt. De verdienstelijke Natuuronderzoeker MACKLOT kwam bij die gelegenheid om.

Er is hier houtvelling; houtzagerij en koolbranderij; in het gebergte theekultuur en geschikte gronden voor koffijbouw. Men vindt er zoutpannen en kalkrotsen met vogelnestjes.

POERWAKERTO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*. Zie POERWOKERTO.

POERWODADI, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie POERWADADI.

POERWODADI, POERWADADI of POORWODADI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*.

POERWODADIE, POERWADADI of POORWODADIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, 24 palen van Demak, 41 palen van Samarang, aan de Loesie.

Het was, onder het Engelsch tusschenbestuur, de hoofdplaats van de resid. Grobogan, waar in 1825 het tooneel des oorlogs door den Prins van Serang gebragt werd.

POERWODADIE, als gewezene hoofdplaats beschouwd, is thans zeer vervallen; het residentiehuis is onbewoonbaar geworden en afgebroken; de sterkte aan den rivierkant gelegen, in 1825 opgerigt, is ook van weinig aanbelang, doch voor deze plaats aan het oogmerk voldoende. —

Eenige Chinezen, die daar wonen en handel drijven, geven aan dit dorp eene zekere levendigheid, en daar in die districten wederom eene gewenschte rust genoten wordt, beginnen die landen in kultuur te worden gebragt en de handel te herleven.

Poerwodadi is op den 1 October 1842 voor het grootste gedeelte in de asch gelegd. De brand begon des morgens omstreeks 11 ure; tot twee malen toe had men het geluk, hem in zoo verre meester te worden dat geen nabij staande huizen meer in brand geraakten, doch telkens ontstond de brand op nieuw in meer noordelijk staande gebouwen, en terwijl men geen moeite aangewend had om ook deze te blusschen, braken te gelijker tijd de vlammen, op drie verschillende plaatsen, in het Chinesche kamp met eene onbeschrijfelijke woede uit, zoodanig dat in minder dan tien minuten het geheele noordwestelijke gedeelte der negerij als in eene zee van vuur was herschapen. Behalve de schade bij dezen brand door de Chinezen en andere handelaren geleden, welke, met uitzondering van de verbrande peper en rijst, op ruim 100,000 guldens is berekend, had men het verlies te betreuren van acht Chinesche vrouwen.

POERWODADI, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, distr. *Poerwodadi.* Het levert overvloed van hout tot allerlei doeleinden op.

POERWOKERTO of Poerwakerto, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, een ads. resid. uitmakende.

Het wordt verdeeld in zeven distrikten, waaronder dat van *Dayoeloehoer*, hetwelk vroeger een afzonderlijk regentschap uitmaakte.

POERWOREDJO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen.*

In dit reg. zijn door de overstroomingen, die er, ten gevolge van de den 20 tot den laatsten Januarij 1842 gevallen regens, heeft plaats gehad, de bruggen op den weg van Poerworedjo naar Semanjie vernield, 60 inlandsche woningen weggestroomd, 360 jonken (ruim 940 bund.) padievelden, waarvan het gewas verloren is gegaan en eenige bouws indigovelden ondergeloopen.

POERWOREDJO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, reg. *Poerworedjo.*

Het is de hoofdplaats van de resid. en het verblijf van den resident. Men heeft hier een ruim Militaire-hospitaal en eene fraaije Moskee, in 1837 volbouwd. In het jaar 1837 is de waterleiding uit de Bogowonto naar deze plaats hersteld.

Poerworedjo werd den 4 Januarij 1840, door eene aardbeving geteisterd, zoodat er onderscheidene, zoo gouvernements als particuliere steenen gebouwen, min of meer beschadigd en in het Chinesche kamp twee gebouwen ingestort zijn, waarbij een Chinees zwaar en een inlander ligt gekwetst werden, terwijl de fraaije groote steenen brug over de Bogowonto, op ettelijke plaatsen gescheurd werd.

POESCHEHEIDE, buurtje in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. van *Kerkrade*, gem. en 25 min. N. van *Simpelveld*, met 3 h. en 20 inw. Het maakt een gedeelte van het geh. *Molsberg-Poescheheide-en-Hondsruck* uit.

POESEMTOES (DE) of Paparserat, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra.*

POETAH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie Poeteh.

POETARAN of Poeteran, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidoostkust van het eil. *Madura*, voor de *Baai-van-Sumanap*, en gedeeltelijk door eene straat van de kust gescheiden.

Op dit eil. heerscht veel bedrijvigheid. Er is eenige rijst- en djagongbouw, alsmede kalkbranderijen, maar vooral scheepvaart; er wonen inzonderheid aan Baai-Pedicke en Baai-Langoe eene menigte rijke, inzonderheid Maleische eigenaren van vaartuigen, welke zij aan de bewoners van den overwal verhuren, terwijl zij zelven in rijst, olie, rotting en andere voortbrengselen, eenen aanzienlijken handel drijven. Men telt er 7250 inw.

POETEH (DE), Way-Poeteh, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Oostkust, die zich met eene oostelijke rigting in de Zee ontlast.

POETEH (DE), Way-Poeteh, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in de *Ceramsche-zee* uitloopende.

POETEH, Batoe-Poeteh, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, en oud d. op *Timor*. Zie Batoe-Poetih.

POETEH-TJINA, Way-Poeteh-Tjina, dat is het water dat zoo wit is als de Chinezen, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leitimor*, met eene noordelijke rigting in de *Baai-van-Amboina* uitloopende.

POETELA, oud. d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

POETERAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Poetaran.

POETHE (DE), Way-Poethe, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie Lessi (De).

POETI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampongs*.

POETIH (DE), Soengej-Poetih, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*.

POETJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

In dit d. zijn, ten gevolge van buitengewone regens en het daardoor zwellen der rivieren, onderscheidene huizen door den stroom weggedreven, eenig vee weggespoeld en schade aan padie enz. veroorzaakt, maar gelukkig zijn de menschen gespaard gebleven.

POETRERI, naam, welken de Negers geven aan den houtgr. de Vier-Kinderen, kol. *Suriname*. Zie Vier-Kinderen (De).

POETRI (POELOE-), droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Vader-Smits-droogte.

POETRIE, Goenong-Poetrie of Koninginnenberg, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

Het is een niet zeer hooge maar buitengewoon steile berg, omtrent 1000 Rijnlandsche roeden N. van het woonhuis, op het landg. Tjitrap.

Boven op dezen berg treft men twee zeer hooge boomen aan, tusschen welke, volgens het zeggen der Javanen, eene Koningin begraven ligt, wier heilige begraafplaats (*kramat*) door eenige ruwe steenen kenbaar is.

POETRIE of Goenong-Poetrie, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Timbangantan*, een weinig Z. van den *Goentoer*.

POETRIE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, distr. *Tjawie*, ongeveer 5 palen O. van de hoofdplaats.

POEWATTI voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*.

Zij werd in 1634 door den Landvoogd Ottens gebouwd, doch is thans vervallen.

POEWAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

POFFERT (DE), herberg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Pannekoek (de).

POGIAMA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostkust, resid. *Menado*. — Men heeft er eene aanzienlijke goudmijn.

POGGY-EILANDEN, eilanden in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie Nassau-Eilanden.

POGOR, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding tusschen de *Soemedangsche* distr. *Passer-Pandjang* en *Mandal*.

POGOR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust op 0° 5′ Z. B. in de *Straat-van-Makassar* uitloopende.

POHO, land in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, O. van het rijk *Hanti*.

POHOEN, berg in *Oost-Indië*, op een der *Nassau-eilanden*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

POICA, naam, welken de Negers geven aan de houtgr. Haarlem en Catharina-Frederica, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Haarlem en Catharina-Frederica.

POKOELE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust, dal *Selan*, onder den Koning van *Sohoelang* staande.

POL, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4½ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. *Gendringen*; met ruim 140 inw.

POL, plaats in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 1 u. W. van *Valburg*, nabij *Zetten*, waar men eene menigte overblijfselen van een oud gebouw vindt, zonder, dat men eigenlijk weet, wat er gestaan heeft. Misschien was het wel de veilige woning eener Velleda of het verblijf van een der Druiden (1).

POL of de Pol, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1¾ u. Z. W. van *Roermonde*, gem. en ¼ u. van *Wessem* aan de Maas; met 19 h. en 90 inw., kerkelijk onder *Heel* behoorende.

De geschiedschrijver Knippenbergh meldt, dat vóór de invoering van het Christendom hier een beeld van Apollo zou geweest zijn, dat veel toeloop had en waarvan de plaats haren naam zou gekregen hebben (2).

POL (DEN), landg. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant en 1 u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. *Bemmel*.

Dit landg., hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 8 bund. 70 v. r. 92 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. J. B. Everard, woonachtig te Bemmel.

---

(1) O. G. Heldring, *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden, Legenden enz.*, bl. 126.

(2) Knippenbergh, *Historia Ducatus Geldriae*, pag. 8.

POL (DE), landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Apeldoorn*, gem. en ¼ u. N. van *Voorst*, ¼ u. Z. van *Wilp*, waartoe het behoort.

Het is een der aanzienlijkste landgoederen in den omtrek, van liefelijke partijen doorsneden en met sierlijke boomgewas prijkende, bevat het een in moderne smaak opgehaald huis.

POL (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. en 5 min. O. van *Olst*.

POL (DE), voorm. buitengoed in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. van *Avereest*, dat thans door verschillende huisgezinnen bewoond wordt.

POL (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Deventer*, gem. en 1½ u. O. ten N. van *Olst*, bij *Wesepe*, waartoe het behoort.

Dit geh. bestaat uit twee boerderijen aan de noordzijde van den straatweg, op den grond, waar vroeger het kasteel Puttenstein moet gestaan hebben.

POL (DE), verschansing in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, ¼ u. N. van de vesting *Zutphen*, waartoe zij behoort.

Zij ligt nabij den IJssel, op den regteroever der Eefdsche-beek, aldaar de Polbeek genoemd, is een aarden hoornwerk, met natte gracht, zonder buitenwerken en in de keel open. Zij dient om het aftappen der inundatie om de vesting te beletten, waartoe een houten beer door het midden der courtinegracht ligt.

POL (DE), voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, in de bannerij van *Wisch*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Terborg*, gem. *Wisch*, 10 min. O. van *Varsseveld*.

POL (DE OUDE-), voorm. adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Apeldoorn*, gem. en 50 min. N. van *Voorst*, 10 min. Z. van *Wilp*, waartoe het behoorde.

POL (ST), voorm. groote zware toren van het voorm. slot *Batestein*, in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Batestein.

POLACK, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

POLAKKE, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Staf Arons in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Staf-Arons.

POLAKKI, naam, welken de Negers geven aan de houtgr. La Prospérité, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Prospérité (La).

POLANEN, voorm. heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*; palende N. O. aan Haag-ambacht, Z. O. aan de heerl. Wateringen en Naaldwijk, Z. W. aan 's Gravezande, N. W. aan de Noordzee.

Deze heerl. bevatte de d. Monster, Poeldijk en Half-Loosduinen.

De Herv., die er zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Monster*, gedeeltelijk tot de gem. *Loosduinen*.

De R. K., welke men er aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. *Monster-en-Terheyde*, gedeeltelijk tot de stat. *Poeldijk*, en gedeeltelijk tot de stat. *Loosduinen*.

De Isr., die er wonen behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*. — Men heeft er twee scholen, als eene te Monster en eene te Poeldijk.

Deze heerl. werd vroeger bezeten door de Heeren van der Lecq, later door de Graven van Nassau, Heeren van *Breda*, en eindelijk door de Prinsen van Oranje, waardoor zij in het jaar 1795 domein is geworden.

Het wapen van Polanen bestond in een veld van zilver, met drie wassende manen van sabel (zwart).

POLANEN, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1¼ u. N. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. N. van *Monster*, tusschen dat dorp en Loosduinen.

Het moet voorheen een groot en prachtig slot geweest zijn, want, het was de woning der oude Heeren van Polanen, die altijd onder de rijkste en aanzienlijkste der Edelen van Holland gerekend zijn, en die, bij den aanvang der binnenlandsche oorlogen, tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen, in het midden der veertiende eeuw, de voornaamste der eerstgenoemde partij geweest zijn, die Margaretha van Henegouwen, tegen haren zoon, Willem, waren toegedaan, gedurende welke onlusten in 1358, dit slot Polanen, benevens wel zeventien andere sloten der Hoeksche Edelen, door de Kabeljaauwschen, tot aan den grond zijn vernield geworden. De verwoesting van dit slot wordt, in het bijzonder, op rekening der Delvenaren gesteld. De bezitters van dit stamhuis Polanen zijn daardoor, des te meer, aanmerkenswaardig, om dat de eenige dochter van Jan van Polanen (met wien dit geslacht, van het mannelijk oir, is uitgestorven) Johanna genoemd, in den jare 1404, aan Graaf Engelbert van Nassau, destijds Stadhouder *van Braband*, uitgehuwelijkt, alle de heerlijkheden van haar geslacht, aan het Huis van Nassau heeft overgebragt, daaronder ook de baronnie van Breda, de heerlijkheid Geertruidenberg enz.

Ter plaatse, waar dit adell. kast. gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning, welke met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 30 bund. 66 v. r. 90 v. ell., thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Bouwman Pieter van der Wiel.

POLANEN, voorm. afzonderl. heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen;* palende N. aan het IJ, O. aan Osdorp, Z. aan het Spieringmeer, W. aan Houtrijk.

Deze voormalige heerl. bevat de buurt Halfweg-Haarlem-en-Amsterdam en is sedert onheugelijke jaren met Houtrijk vereenigd, met welke zij thans de heerl. *Houtrijk-en-Polanen* uitmaakt.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Spaarnwoude-en-Spaarndam*. — De R. K. worden tot de stat. van *Osdorp* en *Haarlemmerliede* gerekend.

POLANEN of het Huis-te-Polanen, voorm. adell. h., in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen*.

Men is het niet juist eens over de plaats waar dit huis eigenlijk gestaan heeft. Sommigen zijn van gedachten, dat het huis ter Hart, anders genoemd Zwanenburg, zijnde het gemeene landshuis van Rijnland, op de grondslagen van het oude Huis-te-Polanen is opgebouwd, maar dit is zeer onzeker. Anderen meenen, dat het wat verder naar de zijde van Amsterdam, aan de trekvaart, daar voorheen de lustplaats van zekeren Heer Calf gezien werd, gestaan heeft. Deze laatste plaats, welke mede Polanen genoemd werd, was in vroeger tijd beroemd door een groot aantal kostbare en keurige afgietsels van antieken, die de toenmalige bezitter Klaas of Nicolaas Calf, van West-Zaandam geboortig, op

zijne reize in Italie, waar hij *Marquis* des Vaux genoemd werd, had doen vervaardigen. Deze man, zoo bekend door zijne uitstekende liefhebberij voor Grieksche en Romeinsche oudheden, en de voortbrensels der natuur, als door zijne eenvoudige en goede zeden, was een bijzonder vriend van den beroemden Czaar Peter, met wien hij, toen deze het Russische Keizerrijk bestuurde, nog briefwisseling bleef onderhouden. Het verdient opmerking dat deze Nicolaas Calf alhier eene soort van telegraaf had opgerigt, vóór dat die nog bij de Franschen bekend was. In het eerst bestond er eene afspraak met den meesterknecht op zijne molens in het Westzaner veld, dat, wanneer men eene mand opheesch aan zekeren paal met dwarshouten, voor het droogen van de vischfuik geschikt, het boeijerjagt moest overkomen; dit werd dan beantwoord door het ophijschen van iets aan eene der molenwieken. Eerlang werd er een bal van hoepels genomen in plaats van de mand; weldra meer ballen aan eenen dwarsstok, en zoo kwam men op de gedachte, om een alphabet te beramen, naar het verschillend getal der ballen en de verschillende hoogte of plaats van den stok of de plank op de sporten van den fuikstaak en de molenroede, hetwelk met verrekijkers was gade te slaan. Vervolgens werd de praktijk allengskens verbeterd en zoo voldoende bevonden, dat er dikwijls door den Patroon op het Huis-Polanen en zijnen Boekhouder te Zaandam op deze wijze werd gecorrespondeerd en veel tijd uitgewonnen.

Ter plaatse, waar de buit. Polanen gestaan heeft, ziet men thans eene woning met eenen moestuin, terwijl de grond voor het grootste gedeelte is ingenomen door den Hollandsche-ijzeren-spoorweg.

POLANEN of Pelanen, heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr., *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*, palende N. aan Snelrewaard, O. aan Kattenbroek, Z. aan Rapijnen, W. aan Linschoten.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar alleen zes verstrooid liggende huizen, bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van 30 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Linschoten*. — De R. K., van welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Montfoort* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Linschoten*.

POLANEN, pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*; palende N. aan Snelrewaard, O. aan Kattenbroek, Z. aan Rapijnen, W. aan de Lange-Linschoten. — Deze pold. ligt 1,26 ell. onder A. P.

POLATAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Patatan.

POLATAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Patatan (De).

POLBEEK (DE), beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Eefdsche-beek.

POLDER (DE), naam, welken men veelal bij verkorting geeft, aan het d. Vrouwen-polder, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Vrouwen-polder.

POLDER (DE GROOTE-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Groote-Polder (De).

POLDER (DE KLEINE-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den Groote-polder, O. aan de

Hedikhuizensche-Maas, Z aan de buitengronden tegen de Maas, W. aan den Hooge-Maasdijk.

Deze pold., welke na het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, met de kade eene oppervlakte van 14 bund. 72 v. r., en wordt door een sluisje, wijd 0,74 ell., voorzien met eene schuif, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,90 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 3,00 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de eigenaren.

POLDER-BEWESTEN-TER-HOFSTEDE (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende Z. W. en N. W. aan het Zwin, N. O. aan de Vierhonderd-Beoosten-ter-Hofstede, Z. O. aan den Kleine-Bladelin-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 45 v. r. 30 v. ell., waaronder 33 bund. 17 v. r. 76 v. ell. schotbaar land. De bedijking geschiedde ten jare 1541, doch hij was toen grooter, zijnde volgens meting van dat jaar 46 bund. 96 v. r. 15 v. ell. Er staan daarin 5 woonhuizen, waarvan 2 kleine boerderijen. Hij maakt deel van de watering van Kadzand, heeft met deze eene gemeene uitwatering en geen afzonderlijk Bestuur.

POLDERBURG, voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Rotterdam*, kant. en ¾ u. N. N. W. van *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland*, 10 min. O. van Kethel, aan de Poldervaart, tusschen het d. Kethel en de Schie, op een lang stuk land, tusschen het gemelde dorp en de Schie, aan de Poldervaart.

Het was gebouwd door den Heer Filips van Wassenaer, in 1313, doch werd acht en dertig jaren daarna door de Hoeksche Delvenaars afgebrand; in het jaar 1387, door den Heer Dirk van Wassenaer, hersteld zijnde, is het in het jaar 1486 door de Delvenaars andermaal afgebrand, nadat zij het de Rotterdammers ontweldigd hadden.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland, waardoor de spoorweg heen loopt. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 7 v. r. 5 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door de Hollandsche ijzeren spoorweg-maatschappij.

POLDERVAART (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat zich uitstrekt van de Schie, bij den Schieveensche-polder, tot zuidwaarts aan den Spierenshoek en aan de Vijfsluizen waar het zich in de Maas ontlast.

POLDER-VAN-DEN-MOER (DE), pold. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oudemoeren (De).

POLEN (KLEIN-), voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Lustrijk, benedenwaarts aan het Chirurgijns etablissement Sommelsdijk.

POLFERMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Pulvermuhl.

POLI (DE) Way Poli, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, met eene zuidelijke rigting in zee uitloopende.

POLL (DE), in de dagelijksche wandeling de Rispers genaamd, voorm. havez., in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. O. van *Staphorst*, ½ u. O. van *IJhorst*, waartoe zij behoort.

Deze havez., welke van aanzienlijken omvang was, in het jaar 1670, bij staatsresolutie voor eene riddermatige havezathe verklaard, behoorde in

het begin der vorige eeuw aan het geslacht van Raesveld tot Heeese; vervolgens door koop aan het adellijk geslacht van Bentinck, waarvan zij door huwelijk vervallen is, op den beroemden Overijsselschen Edelman Joan Dirk van der Capellen, die eerst van de havezathe den Bredenhorst, daarna van den Pol beschreven was. Later is zij door erfenis gekomen, op den Heer Grave van Rechteren Westerveld, die de havezathe en onderhoorigheden in het begin dezer eeuw verkocht, waardoor zij in onderscheidene handen is geraakt en er hedendaags niets meer van bestaat dan eene boerenwoning.

POLLA (RADJA-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Radja-Polla.

POLLE (DE), geh. in *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, ½ u. W. N. W. van *Grouw*, waartoe het behoort.

POLLE (DE) of de Pol, aanzienlijke boerenhofstede van de stad Groningen, in het *Westerkwartier*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 2 u. W. van *Oldehove*, nabij de Friesche grenzen; palende N. aan het Ruigezand, O. en Z. aan de Noorderwaard, W. aan Friesland en waartoe ook het Lauwerstrand of de Stadskwelder behoort, liggende ten W. de Munnikezijl-rijt hebbende door middel van eene brug over het Spuisluisje gemeenschap met het binnenland de Polle, hetwelk in 1794 gelijktijdig met het Ruigezand ingedijkt is.

De boerderij met ruim 35 bund. binnenland en groote aangewassen, is voor ruim 4000 guld. door de stad Groningen aan den landbouwer Jacob Tiessens, per jaar; gedurende zes jaren verhuurd geworden. De nieuwe boerenbehuizinge werd hier in 1840 gebouwd.

POLLE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Westhem*, waartoe het behoort.

POLLEN (DE), bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*. Zie Bildt-Pollen (Oude-).

POLLENBRINK of de Pollenbeering, voorm. adell. h., prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Elst*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Bemmel*.

Het is op de kaarten meestal bekend onder den naam van Bronkhorst, omdat er de Heeren van Bronkhorst, voorheen de eigenaren van waren. Men zag het wapen van dit geslacht, boven de namen van Kornelis van Bronkhorst en Agneta van Aeswijn, en het jaartal 1646, in steen uitgehouwen en tegen den toren van het gebouw geplaatst. Het huis was met fraaije hoven en lange dreven van zware eikenboomen omplant. Het had eenen zwaren vierkanten toren, rondom in het water staande. De hof was met dubbele grachten omringd. Op den voorhof had men ruime stallingen, koetshuis, oranjehuis, tuinmanswoningen, bak- en brouwhuizen. De Pollenbeering werd, nevens een veer op Nijmegen, eenige hofsteden en tienden, welke er onder behoorden, in het jaar 1724 te koop geveild. In het jaar 1730, is het in eigendom gekomen aan den Heer Adriaan van Lijnden, Burggraaf des Rijks van Nijmegen.

POLLESTEIN of Pollenstein, adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6½ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2½ Z. W. van *Druten*, gem. en in het dorp *Dreumel*.

De eigenaar van dit huis, was vroeger Ambachtsheer van Dreumel, en had, in die hoedanigheid, op alle gemeentevergaderingen, het

Presidium. Het is meer dan twee eeuwen in het bezit van de Baronnen DE HEUX geweest, aan welke familie het nog behoort.

Het beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 70 v. r. 34 v. ell.

POLLOREDJO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

POLLUXBAAI, haven in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het eil. *Java*, ads. res. *Padjitan*, achter de oostpunt van de Padjitan-baai. Men ligt er veilig tegen de zuidewinden.

POLOET, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het noordoostelijk gedeelte van de kust van *Hitoe*, gespans. *Oeli-Saglessie*.

POLOMA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de Goudkust, rijk en 12 u. W. Z. W. van *Ouary*, aan de rivier van dien naam, bij de plaats, waar zij in de Golf-van-Guinea valt.

POLSBEEK (DE), beekje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke in *Diepenheim* ontstaat, door een gedeelte van *Markelo* loopt en bij Goor in de *Regge* valt.

POLSBROEK, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*.

Deze kerk. gem., waartoe, behalve de Herv. uit de gem. *Noord-Polsbroek* en *Zuid-Polsbroek*, ook die van *Vlist-en-Bonrepas* behooren, heeft eene kerk te Zuid-Polsbroek, en telt ruim 660 zielen, onder welke ongeveer 230 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het Leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JACOBUS VAN KERKHOVEN, die in het jaar 1599 herwaarts kwam, en in het jaar 1636 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer van ZUID-POLSBROEK.

POLSBROEK (NOORD-), gem. in de *Lopikerwaard*, behoorende tot de voormalige baronnie van IJsselstein, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Hoenkoop en Willeskop, O. aan Benschop, Z. en W. aan Zuid-Polsbroek.

Deze gem. bevat niets dan de buurt Noord-Polsbroek. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 593 bund. 08 v. r. 63 v. ell., waaronder 591 bund. 84 v. r. 33 v. ell. belastbaar land; telt 49 h., bewoond door 73 huisgez., uitmakende eene bevolking van 410 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ruim 270 in getal zijn, behooren tot degem. van *Polsbroek*. — De R. K., van welke men er ongeveer 140 telt, worden tot de stat. van *Cabauw* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Zuid-Polsbroek*.

NOORD-POLSBROEK ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 2 u. W. van IJsselstein. — Het is de geboorteplaats van JOHANNES PETRUS SPRENGER, geb. 4 October 1777, overleden te Gorinchem als Generaal-Majoor in December 1837 (1).

De kermis valt in den Zondag voor St. Jan Baptist (in Junij).

Het wapen van NOORD-POLSBROEK bestaat in een veld van goud, beladen met eene geëchequeteerde bande van twee tieres van keel (rood) en zilver.

POLSBROEK (NOORD-), pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Noord-Polsbroek*; palende N. aan Honkoop en Willeskop O. aan Benschop, Z. en W. aan Zuid-Polsbroek.

---

(1) Hierdoor vervalt het abusief gestelde D. III, bl. 470, alsof die Generaal-Majoor te Dordrecht geboren was.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 593 bund. 8 v. r. 63 v. ell., waaronder 582 bund. 97 v. r. 47 v. ell. schotbaar land; telt 49 h., waaronder 36 boerderijen, en wordt door vijf molens, twee hoog, gemeen met Zuid-Polsbroek, door eene sluis op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, drie Heemraden en eenen Secretaris.

POLSBROEK (ZUID-), gem. in den *Lopikerwaard*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Noord-Polsbroek, O. aan Benschop, Z. aan Lopik, W. aan Vlist-en-Bonrepas.

Deze gem. bevat het d. Zuid-Polsbroek, benevens eene buurt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 572 bund. 96 v. r. 44 v. ell., waaronder 572 bund. 12 v. r. 92 v. ell. belastbaar land. Men telt er 35 h., bewoond door 56 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 290 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ongeveer 230 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Noord-en-Zuid-Polsbroek*. — De R. K., die er 60 in getal zijn, worden tot de stat. van *Cabauw* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke sedert het jaar 1610 aan het aanzienlijke geslacht van de Graeff, heeft toebehoord, zoo als zij ook tegenwoordig nog bezeten wordt door den Heer Mr. Gerrit de Graeff, Vrijheer *van* Zuid-Polsbroek, *Purmerland en Ilpendam.*

Het d. Zuid-Polsbroek ligt 5 u. Z. W. van Utrecht, 3 u. W. van IJsselstein. Men telt er in de kom van het d. 16 h. en ongeveer 140 inw.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, en waarvan het koor in vroegere tijden afgebrand en met eenen muur omringd was, stond aan het westen van het ambacht, en had een spits torentje. Zij was met fraai geschilderde glazen versierd, waarvan er een door eenen der Prinsen van Oranje was geschonken. De overige waren geschenken van de stad Amsterdam, het kollegie der Admiraliteit, den Heer de Graeff en anderen. Deze kerk is in het jaar 1834 vervangen door een geheel nieuw kerkgebouw, waartoe uit het fonds voor Noodlijdende kerken tweeduizend gulden is bijgedragen. De nieuwe fraaije predikstoel, die haar versiert, is een geschenk van den Heer de Graeff, Vrijheer dezer plaats. Deze kerk heeft eenen spitsen toren, doch is van geen orgel voorzien. De laatste Pastoor, welke hier vóór de Reformatie gestaan heeft, zijnde zekere Nicolaas, een man van tachtig jaar, werd bij de inneming van Oudewater, waar hij zich bij de Zwarte Zusters verscholen had, den 6 Augustus 1575, wreedaardig vermoord.

Zuid-Polsbroek is de geboorteplaats van den bloem- en fruitschilder Paulus Theodorus van Brussel, geb. in 1754, † in 1795.

De kermis valt in Zondags vóór St. Jan Baptist, in Junij.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel (rood), met drie kussens van zilver, geplaatst een en twee, verzeld en chef van de letter P, mede van zilver.

POLSBROEK (ZUID), pold. in den *Lopikerwaard*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Zuid-Polsbroek*; palende N. aan de gem. Noord-Polsbroek, O. aan Benschop, Z. aan Lopik, W. aan Vlist-en-Bonrepas.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 572 bund. 96 v. r. 44 v. ell., waaronder 564 bund. 72 v. r. 62 v. ell. schotbaar land; telt 35 h., waaronder 17 boerderijen, en wordt door

3 molens, twee hoog, gemeen met Noord-Polsbroek, door eene sluis op den IJssel van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Heemraden, en eenen Secretaris.

POLSMEER (HET), meer in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en 35 min. N. van *Noordlaren*.

Het is 1 bund. 54 v. r. 40 v. ell. groot, is zeer ondiep en ligt in de gemeenteweide, *Westerd* genaamd.

POLSTRAAT, b. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. W. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, ten Z. W. van *Aalburg*, en daaraan grenzende.

POLTEREN (ST.), verbastering van St. Paul, welken naam men eertijds gaf aan den toren van het kast. Batestein, in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Batestein.

POLWIJK of Poelwijk, voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Elst*, gem. *Gent*.

Het had eenen vierkanten sterk gebouwden toren, rondom in grachten gelegen, welke met de daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 50 v. r., thans in eigendom wordt bezeten en bewoond door den Heer G. Bruinisse. In dien toren zijn nog aanwezig eenig oud schilderwerk op de muren, alsmede een geslachtwapen.

POLWIJK, voorm. adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6½ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Druten*, gem. en 5 min. N. van *Dreumel*.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 3 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Arnoldus Dala, woonachtig te Waalwijk.

POMALI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Zij wordt ten Noorden de Sawoedjodjar genoemd.

POMBA, Poeloe-Pomba, eilandje of klip in *Oost-Indië*, in de resid. *Amboina*, bij het eil. Saparoea, onder den hoogen stompen hoek van Booy. — Dit eilandje is geheel met geboomte bedekt.

POMIBO, vroegere naam van de plant. Klein-Peru, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Peru (Klein-).

POMONA, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Jonkermans-kreek, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Batavia, benedenwaarts en achterwaarts aan zwampen en kreupelbosch; 500 akk. groot; met 99 slaven.

POMP (DE), geb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, ¾ u. N. O. van *Kollum*, waartoe het behoort, aan den ouden Zeedijk.

POMPEJUS (DE DIJKEN-VAN), twee dijken aangelegd onder Keizer Nero door Paullinus Pompejus, 55 jaren na Christus geboorte. Een dijk liep langs den linker Rijnoever van de monding bij *Katwijk* langs *Niger Pullus*, *Lauri* en *Fletio* tot aan den Dijk-van-Drusus, alwaar de Hollandsche IJssel in den Rijn valt; de andere dijk liep langs den regter Oude-Maasoever en den regter Waaloever, van de monding der Oude Maas langs *Flenium*, *Vada*, en *Novio-Magum* tot aan de vereeniging met den Rijn, waardoor het geheele Eiland-der-Batavieren bedijkt was.

POMPODEL, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Hante*, 1 klein uur O. van Boutry. Het is er door de moerassige en lage stinkende gronden, zeer ongezond,

POMPSTERRIJD, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, loopende van de b. de Pomp tot in *Rijd* benoorden Kollum.

POMPVELD (HET), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Veen*: palende N. aan den Alm, O. aan den Mostaarddijk, Z. aan de Midgraaf, tegen het Nieuwland-van-Broek, W. aan de Potkade.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 196 bund. 85 v. r. 42 v. ell., alles schotbaar land; bevat één h., zijnde eene boerderij, en wordt door eenen watermolen, genaamd de Pompveldsche-molen, op de rivier den Alm, van het overtollige water ontlast. Deze watermolen heeft 24,80 ell. vlugt, de middellijn van het waterrad is 5,70 ell. en de breedte der schoepen is 0,35 ell. Het zomerpeil is 0,40 ell. beneden A. P. Het maalpeil is 0,78 ell. boven A. P. Door dezen polder is, van het Zuiden naar het Noorden strekkende, gelegen de uitwatering van Wijk, tusschen wederzijdsche kaden besloten, waardoor deze polder, als het ware, in twee deelen gescheiden is, doch door middel van eenen steenen grondduiker, onder dezen watergang gelegen, wijd 0,80 ell., heeft het water van de beide gedeelten gemeenschap met elkander; gemelde duiker is aan de oostzijde voorzien van eene schuif, ten einde het water, bij werking van den molen, zooveel te kunnen ophouden, als voor de hoogere ligging van het oostelijk deel doorgaans vereischt wordt. Ter plaatse van gemelden duiker is ook een middel aangebragt, om, in geval van groote droogte, versch water uit de Wijksche-Wetering in het Pompveld over te brengen. Het polderbestuur bestaat uit een Polderschout, tevens Secretaris en Waardman, en vier Leden.

PONDAJANG, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Pondagang*.

Dit dorp was in het begin der vorige eeuw met de dorpen Regernietjang, Tjikondang, Hadomorang, Nanari, Siange, Tjimawara en Lomilalek, 1100 huisgez. sterk.

PONDANG of PONDONG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het eil. *Celebes*, ten O. van Sjouw, 142° 56′ O. L., 2° 40′ N. B.

PONDI, POELOE-PONDI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Oostpunt van het *Sundasche* eil. *Madura*, waarvan het door eene kleine straat gescheiden is, 6° 53° Z. B., 132° 9′ O. L. Het is wel bebouwd en heeft eene kleine baai met ankergrond.

PONDJANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat van Malakka*. Zie POENDJAN.

PONDOASINA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de Tjilowong.

PONDOK, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

PONDOK-BAMBOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

PONDOK-DOEA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Oosterkwartier*, ter plaatse waar de Tjitaroon in Zee valt.

PONDOK-GEDEH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

Men heeft aldaar een Javaansche of Maleische tempel, zijnde een niet groot, maar zindelijk vierkant gebouw, met drie boven elkander

staande daken, met holle of binnenwaarts gebogene vorsten en daken, die daaraan een Chineesch aanzien geven. Bij den ingang van dezen tempel vindt men eene groote vierkante waterkom of een bad, met eenen grooten steenen trap voorzien.

Van binnen is het eene vierkante ruimte, in wier midden vier groote, zware witte kolommen staan, waarop het dak rust, de vloer is met matten bedekt, en daar er geene stoelen of banken zijn, zullen de Javanen daar voorzeker op nederzitten. Aan de eene zijde is een troon, waarover eene witte vlag hangt, met eenige zwarte, in het Maleisch geschrevene regels voorzien, terwijl in eenige spuwpotjes en eene zware lamp alle de meubelen bestaan.

Deze tempel werd in 1823 gebouwd, men vindt er van binnen de jaargetallen 1823 en 1239, zijnde dit laatste naar de jaartelling der Turken of de Hegira, toen MOHAMMED van Mekka naar Medina vlugtte, op den 20 October 584, naar onze tijdrekening.

PONDOK-PETOONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Bovenlanden*.

PONDOK-TERONG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

PONDOK-TERONG, landh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

PONDOK-TJABE, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

PONDOK-TJINA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

PONDOK-TJINA, landh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

PONDOLAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, distr. *Toepan*.

PONDONG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie PONDANG.

PONDY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie PONDI.

PONGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. ten N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. Z. O. van *Marrum*, waartoe zij behoorde.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 22 bund. 41 v. r., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer ISAAC GIJSBERT ARENTSMA MARTIN, woonachtig te Hallum.

PONGADAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Krawang*, distr. *Pamanoekang*.

PONKAPOA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den westelijken oever der *Indramayoe*.

PONNIE, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. — Voorheen hadden de Nederlanders hier een kasteel, thans hebben de Deenen er een kantoor.

PONNOKAIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*. — Er was hier vroeger een Nederlands kantoor gevestigd.

PONOROGO, een der drie groote afdeelingen, waarin de resid. *Madion*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, verdeeld is.

PONOROGO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, afd. *Ponorogo*.

PONOROGO of PRONOROGO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, afd. en reg. *Ponorogo*.

Te dezer stede is eene godsdienstige kweekschool, waar soms tot bijna 3000 jongelingen onderwijs ontvangen, niet enkel in de leer van den Islam, maar ook in de Boedholeer, voor zoo verre die zich nevens de leer van den Arabischen profeet heeft kunnen staande houden, en zich daarmede vermengd. Men treft hier enkele geleerde Javanen aan, welke met de oude en in onbruik geraakte Javaansche taal of het Kawi, ook wel de heilige taal genoemd, min of meer bekend zijn. De Kawi-taal is een onmisbaar vereischte voor hen, die zich met de Javaansche letterkunde, zoowel als met de oude zeden en gebruiken der Javanen, verlangen bekend te maken.

Ook hielden de Priesters zich hier weleer bezig met het vervaardigen van het zoogenaamde Javaansch papier van den gloegoeboom (morus papyrifera); deze tak van nijverheid heeft ten gevolge der mindere vraag naar dit artikel afgenomen en bepaalt zich thans uitsluitend tot deze plaats.

Digt bij Ponorogo is het graf van eenen heilige of betoro-katon, aan wiens schim aldaar geofferd wordt. Sommigen houden hem voor eenen heilige van den Islam, anderen voor eenen heilige van de voorouderlijke godsdienst.

PONRE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, met eene zuidelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende.

PONTAK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, rijk *Bantam*.

PONTANG, kaap, onderdistr. en riv. in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het eil. *Java*. Zie Ponthang.

PONTARE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, 1 mijl O. van Lombatta, tusschen welk eiland en Pontare, eene straat is, wel 5 mijlen lang, en slechts 1 of 1½ mijl breed; 1 mijl W. van het eil. Ombo, tusschen welk eiland en Pontare weder eene straat is, die N. W. en Z. O. wel 6 of 7 mijlen lang, en 2 of 3 mijlen breed is.

Het eiland Pontare is meest N. W. en Z. O. gestrekt, en aldus omtrent 5 mijlen lang en 3 mijlen breed, doch in het N. W. kan de breedte wel 5 mijlen halen, aan den Z. W. kant buigt de wal met eene diepe baai naar het Westen om, en aan de Oostkust zijn ook twee kleine baaijen.

PONTE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

PONTE (DE), plaats in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 4½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Oostburg*, distr. en 3½ u. O. van *Sluis*, gem. en ½ u. Z. van *IJzendijke*, tegen de geslechte Jufvrouwschans.

Voor het leggen van den Kapitalen en den Bakkerdam, lag hier eene pont, en was dit de eenige plaats om met wagen en paarden, van Sluis en Aardenburg, alsook uit Vlaanderen naar het Land-van-Kadzand en Oostburger-Ambacht te komen. De naam is gebleven: ook heeten de bijstaande herbergen de Oude-Ponte en de Nieuwe-Ponte en de weg van daar naar de groote Jonkvrouw-polder-bezuiden draagt den naam van de Pontostraat.

PONTHANG of Pontang, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Tjikandie*, distr. en onderdistr. *Tanara*.

PONTHANG (DE) of de Pontang, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

Zij ontstaat omstreeks Koelilit, uit de vereeniging van de Tji-Oedjong, met twee andere rivieren, en heeft voorts door de gracht Tirtarjasa, gemeenschap met de *Tjikandie.*

PONTHIEU, voorheen La Solitude, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Warappakreek, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Benshoop, benedenwaarts aan de koffijplant. Corneliasburg; 1000 akk. groot, met 114 slaven. De Negers noemen haar Gieski.

PONTIAK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*. Hij is zeer steil en een der spitsen van den *Megamendong*.

PONTIANAK of de Westkust van Borneo, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, zich over de geheele Westkust van dat eiland uitstrekkende.

Zij heeft tot hoofdplaats Pontianak, terwijl de gezaghebbers van Mampawa, Landak, Tayang en Nieuw-Brussel, benevens de ads. res. Sambas daartoe behooren.

De voornaamste rivieren zijn: de Sambas, de Sintang en de Pontianak. Men heeft er ook een groot meer, Maleyoe geheeten.

Onder de bergen zijn de voornaamste: de Pandang, de Djantang, de Sukkadana, de Spantjak en de Ballerangan, enz., onder welke eenige vulkanen zijn, die echter niet meer schijnen te werken.

Langs de kusten heeft men de kapen: Slijkhoek of Kijvershoek, ook wel Vlakkehoek, Tandjong-Sambas enz.

De voortbrengselen van Pontianak zijn: peper, sago, olie, *rijst*, *suiker*, rottan, was, vogelnestjes, karet, diamanten, goud enz.; de binnenlanden bevatten, in onderscheidene districten, rijke goudmijnen. De voornaamste worden gevonden in de landschappen Selakou, Tayang of Tayong, Montrado, Sangoei of Sangouw, Mandor en Doerie of Doerio. De Chinesche mijnwerkers, in maatschappijen en onder Hoofden vereenigd, bewerken de mijnen voor eigen rekening; zij leven bijna onafhankelijk in hunne dorpen, waar de gehuwden afzonderlijke kleine woningen hebben en de ongehuwden bij elkander wonen. Deze staan aldaar onder het toezigt der Opperhoofden, en worden door dezen gevoed. Dewijl de mijnwerkers zout en andere benoodigdheden van de kust krijgen, onderhouden zij betrekking met de daar wonende Chinezen, en deze zijn, op hunne beurt, met het gezamenlijke vaderland in aanraking, waarheen, door middel der af- en aanvarende jonken, jaarlijks een gedeelte der winsten wordt overgemaakt.

In Landak, Sangoei en Sukkadana, thans Nieuw-Brussel, heeft men de beste diamanten, bovenal in het Landaksche. De bewerking van die mijnen geschiedt door de Borneoten en de opbrengst is gering.

De Boeginezen vervaardigen katoenen en zijden stoffen; de Chinezen houden vele varkens, ook is er veel riviervisch.

De invoer bestaat in opium, boomwol, rijst, zout, lijnwaden en Chinesche waren. Ten einde den handel aan te moedigen, zijn zelfs vreemde schepen, sedert 1 Januarij 1834, van alle in- en uitgaande regten vrijgesteld.

Op 1 Januarij 1841 behoorden hier 2 fregatschepen, 3 barkschepen en 1 schooner thuis.

PONTIANAK, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Pontianak*.

Van dit rijk, in 1797 gesticht, bestaat eigenlijk niet meer dan de Delta. Het heeft eenen moerassigen bodem, veelal met water bedekt, zoodat de gemeenschap gewoonlijk met vaartuigen plaats heeft. Daar deze landstreek onder de linie gelegen is, zoo is hier de hitte groot, doch, in weerwil van den vochtigen dampkring, is het er niet gezond, zoo min voor den Europeër als den Aziaat.

De hitte is hier van 84° tot 89 Fahrenheit.

Zee- en riviervisch heeft men er in overvloed.

Eigenlijk ontleent dit rijk zijnen naam van het eilandje, dat naar zekere vrouwelijke geesten, of spoken, Pontianakken geheeten, die zich daar ophielden, den naam van Pontianak had verkregen. Hier was het, dat Abdul Rachman, bij de stichting zijns rijk, zich het eerst nedersloeg en dat vervolgens het middelpunt van een rijk gevestigd werd, hetwelk zich over de naburige staten, uitbreidde, hoezeer Abdul Rachman reeds eenmaal te Passier op de oostkust, en tweemaal te Mampawa, zich in zijne heerschzuchtige oogmerken had te leur gesteld gezien.

PONTIANAK, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. en rijk *Pontianak*, aan de beide zijden der *Pontianak*, ter plaatse, waar deze zich met de *Sintang* vereenigt.

Het is de hoofdplaats van het Nederlandsch gezag der Westkust, het verblijf van den Resident, die zorg draagt, dat de Sultan van het rijk zijne, met ons Gouvernement aangegane, verbondschriften naleeft; ook zijn er de meeste ambtenaren en de voornaamste krijgsmagt gevestigd.

Nabij de stad, tegen over des Vorsten dalem, ligt een fort, dat in 1819 gebouwd en met Nederlandsche troepen bezet is, om het gezag van den Resident, klem bij te zetten.

PONTIANAK (DE) of de Kapoeas, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*.

Het is de voornaamste rivier tot afvoer der wateren van het meer *Maleyoe*. In weerwil der herhaalde pogingen van eenige Nederlanders, is de oorsprong der Pontianak niet ontdekt. Men heeft alleen eene breede, diepe rivier gevonden, met eene gemiddelde diepte van 10 tot 12 vademen, en eene breedte, soms zoo groot, dat de beiderzijdsche oevers niet te gelijk zigtbaar zijn. De rivier stroomt langs de hoofdplaatsen der kleine rijken Salat, Selimbauw, Sintang, Sekadoe, Sangoei, Miliouw en Tayang.

De rivier stort zich met de Simpang en de Sintang, door negen monden, welke eene delta vormen, in zee. Door deze delta wordt eene groote hoeveelheid water afgevoerd en tevens eene gemakkelijke en uitgebreide gemeenschap met de binnenlanden geopend.

PONTJAN-KITJIEL, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*. Zie Poedjan.

PONTJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PONTJOE-DNOOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PONTON, berg in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, op het Z. W. gedeelte, N. van Oranjestad.

PONT-PIERRE, fransche naam van het d. Steinbrücken, in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Steinbrücken.

PONTVEER (HET), veer in *Kennemerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Penningsveer (het).

PONTVEER (HET), veer in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINSELANDSCHE-VEER (HET).

POOL, vl. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, op de Oostkust, 0° 2′ N. Br., 145° 37′ O. L.

POOLANGE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust aan het eil. *Borneo*, 3° 25′ N. Br., 134° 52′ O. L.

POOLLAND, geh. in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en ¾ u. N. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Haringhuizen-en-Kolhorn*, ½ u. N. W. van Barsingerhorn. Het bestaat uit geringe arbeiderswoningen, langs den Westfriesche-dijk.

POONHAVEN, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en ruim 4 u. Z. van *Goes*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Axel*, distr. en ruim 2 u. van *Hulst*, gem. en bijna 1 u. N. O. van *Zaamslag*.

Deze b. bevat 10 huizen, welke deels op en deels onder den oostelijken dijk van den Grooten-Huyssens-polder gebouwd zijn, bewoond door 50 zielen. Er is hier gelegenheid om overgezet te worden over het Hellegat op het veer van het geh. Campen, in het Land-van-Hulst. Ook varen van deze b. vier marktschuiten op Rotterdam, namelijk drie poonschuiten en eene schouw, zijnde dit thans de eenige gemeenschap te water, welke de gem. Zaamslag heeft, vooral nadat de vaart van het Zaamslagsche veer, slechts een half uur van het d. Zaamslag verwijderd, vervallen is door de bedijking van een gedeelte van het Hellegat, in den winter van 1845—1846.

POOPOOROO, eil. in *Oost-Indië*, bij de N. O. kust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, 6° 18′ N. Br., 135° 40′ O. L.

POORT-AMBACHT (HET), oudtijds het QUAAL-AMBAGHT, streek lands in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en gem. *Zierikzee*; palende N. W. aan de heerl. Rengerskerke-en-Kerkwerve, N. O. aan de heerl. Noordgouwe, O. aan het Dijkwater en de heerl. Nieuwerkerke-en-Ouwerkerke, Z. en Z. W. aan de Ooster-Schelde.

Het wordt aldus genoemd, omdat het het grondgebied der stad Zierikzee, buiten de muren, uitmaakt en een eigendom der stad Zierikzee en rondom hare muren gelegen is.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1703 bund. 61 v. r. 95 v. ell., waaronder 1678 bund. 36 v. r. 56 v. ell. belastbaar land.

Men vindt daarin noch d., noch geh., maar daartoe behooren, de Goukens-Nieuwlands-polder, de Zuider-Nieuwland-polder, het Zelke-poldertje, benevens gedeelte van den Gouwe-Veerpolder en van het poldertje de Verbrandeman. Men telt er 108 h., bewoond door 120 huisgez., uitmakende eene bevolking van 680 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, ook heeft men er meestoven en voorheen bestond er eene lijmkookerij.

Het eerst, dat van dit Ambacht in openbare schriften gewag wordt gemaakt, is in den giftbrief, bij welken WILLEM, *'s Graven soon van Henegouw*, enz., den 22 Maart 1323 of volgens anderen 1303, *aan zijn liefs Heer en Vaders poorteren van Ziericzee geeft al zijn ambacht, dat hij had in gemeld ambacht tot der gemeener poorteren behouf om haer vryheyt daermede te voorsien ende te beteren*. Gevende voorts magt, dat zij *haer excijsen af moge leggen en aendoen als zij willen minderen en meerderen, naer dat hen goet dunckt* enz.

Het schijnt, dat tot dien tijd Schouwen nog geene behoorlijke en geregelde uitwatering door middel van sluizen had, alzoo Graaf WILLEM IV

den 23 October 1337 op verzoek *van onse mannen van Scouden, om dat onse landen van Scouden te niete werde van den reghenwater sluse loes* eenige voorname lieden uitzond, om in Schouwen eene bekwame plaats daartoe te vinden, *zoe hebben si Scouden omme gherraren en eenen pit ghevonden in Quaelambacht beoosten der niewe inlaghe, die ligt op 't oestende van Suutlant, in manieren, dat die van Suutland die Sluse ligghen houden, ende verwaren sullen in Quael-ambocht buten der costen, ende scade onser goede luden van Zierixe ende van Quael-Ambocht* enz. Gevolglijk mag men besluiten, dat dit de eerste en oudste waterloozing van Schouwen is geweest.

Had dit Poort- of Quaal-Ambacht niet alleen eene sluis, maar ook zeeweringen te verzorgen, zoo moet er ook een dijksbestuur bestaan hebben, van welks eerste instelling men geen onderrigt heeft, maar wel, dat de Regeerders van Zierikzee, op den 1 December 1445, van Hertog Filips van Bourgondië het voorregt verwierven, van eenen Dijkgraaf over het Quaal-Ambacht te mogen aanstellen, om dan bij den Graaf geconfirmeerd te worden. Dit schijnt zoo achtervolgd te wezen, want den 23 September 1504 verleende Filips, bijgenaamd *de Schoone*, Koning *van Spanje*, commissie aan Cornelis Jacobsz. van der Lisse, als Dijkgraaf van het Quaal-Ambacht, daartoe bij Burgemeesters, Schepenen en Raden gekozen, welke commissie eenen breede last inhield. Geen minder hield die, welke Prins Willem I, als Stadhouder den 16 Augustus 1583, aan Ian Rochus Brouwer gaf, geapprobeerd en geregistreerd bij Heeren gecommitteerde Raden van Zeeland, den 15 der voorzegde maand.

De Dijkgraven schijnen hier wel eens hun gezag ten nadeele der opgezetenen overschreden te hebben, doordien bij een raadsbesluit te Zierikzee, den 16 April 1544, genomen, werd vastgesteld, *dat de Dyckgraue van Poortambacht altyts zynen gezwoired zal laeten kyessen by den Raedt deser stede, ende dat hy gheen poorters beschaedigen en zal, zonder weten van een poorter-citagie hier gedaen; ende dat de voirsz. Dyckgraue de boeten hem aangehewesen ende wettelycke verleyde penningen zal moghen heyssen ten vuytlantschen banne voor Burghmeester ende Schepenen als 't hem goet duncken zal.*

Dit ambacht heeft rijkelijk moeten deelen in de oorlogsrampen, die Zierikzee troffen, en het heeft in het bijzonder veel van hooge zeevloeden en overstroomingen te lijden gehad. Daaronder behoort, dat de polder van Zuider-Nieuwland in het jaar 1605 herdijkt, ten jare 1575, ten tijde Zierikzee van de Spanjaarden belegerd was, tot afbreuk van den vijand is doorgestoken geweest, en wel om de Groote-Zelke, als zijnde toen de voornaamste sterkte der stad, af te snijden van de dijken, toen bij de Spanjaarden bezet; hebbende dus tot aan de herdijking, waartoe het octrooi bij 's Lands Staten eerst den 13 Januarij 1606 is verleend, den tijd van dertig jaren met de zee gemeen moeten blijven. Wanneer men daarbij voegt de doorsteking, die tot behoud van Zierikzee, in het jaar 1575, aan de westzijde van het dijkwater, bij de Lever-huizen, tegenover Kaaskens water heeft moeten geschieden, dan kan men genoegzaam nagaan, wat de Landzaat hier geleden en ondergaan heeft, om zich en anderen van gewetensdwang en geweld te bevrijden.

Met den vloed van 21 September 1671 schijnt de polder van Zuider-Nieuwland weder te zijn doorgebroken, aangezien, den 31 October van datzelfde jaar, den ingelanden toegestaan is vrijdom van den honderdsten penning, hoorngeld en bezaaide gemeten voor den tijd

van zeven jaren, en dat wel *vermits haar laatste inundatie.* De ongemeene vloed van 26 Januarij 1682 deed geheel den Zuidhoek onderloopen, om welke schade te herstellen, den 9 April des zelfden jaars, daaraan vrijdommen werden toegestaan, welke den 12 Maart 1686 voor nog vijf jaren zijn verlengd.

Ofschoon de achttiende eeuw geene zoodanige verliezen heeft aan te wijzen, de Zuidhoek van Schouwen had nogtans ontzettend te lijden. Eenige proeven mogen dit staven. Een geweldige val had er den 19 October 1720 plaats aan de oostzijde van het Sluishoofd ter lengte van 80 roeden, en van omtrent 30 roeden door den kruin. Men beproefde het gat te verzekeren, en er werden omtrent 50,000 gulden aan besteed. Naauwelijks was men hiermede zoo ver gevorderd, dat men meende het gevaar te boven te zijn, of een storm uit het Westen joeg het water op; de dijk brak door; de zuidhoek liep onder; in den val had men daarna eene diepte van 8 vademen, en de herstelling koste 230,000 gulden. Het jaar te voren had het verzwaren der werken aan het Westhavenhoofd en der westelijke inlagen gekost, volgens Ermerins ruim 153,277 gulden. De Cau's inlaag werd in 1726 tot 1728 gemaakt voor 44,923 gulden. De aanmerkelijke zinkwerken uit den Zuidhoek van 1736—1741 kosten 282,723 gulden. Van 1748 tot 1751 kosten de onderscheidene vallen aan de West-Nol volgens de aanteekeningen van den toenmaligen Inspecteur A. Paardekooper, aan herstel meer dan 14,262 gulden. Een groote val, den 16 October 1754 aan de oostzijde van de Galge-Nol, lang 20 roeden en diep van 10 tot 12 vademen koste 15,792 gulden. Ten Westen van deze kreeg men eene anderen, ter lengte van 36 roeden, welke Nol en Galg beide tot 11 vademen deed wegzinken, en waarvoor men niet minder kon aanwenden dan 28,000 gulden. Ziet dan daar meer dan acht tonnen gouds alleen aan buitengewone werken, binnen een termijn van 34 jaren, besteed ter behoudenis voor het Poort-Ambacht, hetgeen in 1461 nog 3676 gemeten bevatte, doch in 1754 niet meer kon tellen dan 2877 gem. 191 roeden.

Ook in deze eeuw heeft men aldaar, zoo als in Augustus 1801 en zelfs nog in December 1827 nieuwe grondbraken gehad, doch welke met de meeste der reeds aangehaalde in geene vergelijking komen (1).

POORTE (TER), voorm. uithof van het klooster *Lidlum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, bij het d. Boxum, in Menaldumadeel.

Hier werd in 1332 de vrome Abt Eelko Liaukema, op eene verradelijke wijze, door de ongebondene leekebroeders vermoord.

POORTERIJ-VAN-BERGEN-OP-ZOOM (DE), oude en nog bekende benaming der landen, gelegen ten N. O., O. en Z. buiten de stad *Bergen-op-Zoom*, uitmakende de zes sectien Burgvliet, Burgvlietsche-heide, den Drol, de Hooge-en-Lage-Meeren, de Klavervelden en de Kragge, die met de zevende sectie stad *Bergen-op-Zoom*, de gemeente van dien naam daarstellen.

Zij bevat het geh. Burgvliet, het fort Moermont en vele verspreid liggende buitenverblijven, landhoeven, kleine boerderijen, arbeiders woningen, een houten windkorenmolen de Heimolen genaamd en de uitgebreide fabriekplaats van den Heer Generaal-Majoor van Gorcum, voor een groot gedeelte.

---

(1) Men zie daaromtrent Ermerins, *Zeeuwsche Oudheden*, D. VIII, St. 2, bl. 130–132, en J. ab Utrecht Dresselhuis, *de Provincie Zeeland en hare aloude gesteldheid enz.*, bl. 148 en 149.

POORTLAND (HET), streek land in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Delft (Poorterij-van-).

POORTUGAAL, heerl. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*; palende N. aan Pernis, O. aan Rhoon en Albrandswaard, Z. aan de Oude Maas, W. aan Rozande.

Deze heerl. bestaat uit de polders het Oudeland-van-Poortugaal, Grijpland met Janswaal, Zalm-en-Elfplaat, en bevat het d. Poortugaal, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 984 bund. 57 v. r. 37 v. ell., en telt 130 h., bewoond door 177 huisgez., uitmakende eene bevolking van 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., welke er ongeveer 740 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Poortugaal-en-Albrandswaard*, welke in deze heerl. eene kerk heeft. De R. K., van welke men er 50 aantreft, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. behoort, sedert onheugelijke jaren, aan de stad Schiedam.

Het d. Poortugaal, Poortegaal, Poortugal of Portugaal, ligt 4½ u. W. N. W. van Dordrecht, 3½ u. W. Z. W. van Ridderkerk, aan den dijk tusschen Rhoon en Hoogvliet, niet ver van de Oude-Maas, waar het met eene haven in uitloopt.

Dit d. heeft van ouds eene kapel gehad, maar de kappelanij in die kapel gesticht, is met de kerk van Geervliet vereenigd geweest. Ook was de kerk, met de tienden en verdere inkomsten, ingelijfd in het kapittel van Geervliet. Uit dien hoofde heeft het kapittel, benevens den Deken, in het jaar 1350, deze altijd durende vikarij en de besturing der kerk, met verscheidene inkomsten, opgedragen aan Hendrik van Poortegale, een kerkelijk persoon. Onder de oude brieven van het kapittel te Geervliet, wordt nog eene voorstelling tot de kerk van Poortugaal gevonden, welke gedaan is in het jaar 1501. Mede vindt men, onder de papieren van dit kapittel, eenen parkementen brief van Zweder van Culenborg, den twee en vijftigsten Bisschop van Utrecht, waarin hij aan dat kapittel verlof geeft, om de landerijen bij Simonshaven te bedijken en om eenige andere landerijen, in de heerl. van Poortugaal gelegen, te vervreemden. De kerk van Poortugaal is naderhand weder eene parochiekerk geworden, zijnde in het jaar 1543 aldaar Pastoor geweest, zekere Pieter Kleysbaert. In deze kerk was eene vikarij gesticht aan het altaar van de *H. Maagd* Maria. Het tegenwoordige kerkgebouw is zeer net, zijnde aan alle zijden met eenen kapelgevel, tot eene redelijke hoogte, opgetrokken, doch het dak van het achterste gedeelte is zeer laag. De toren gaat van onderen, tot boven een gedeelte van het dak vierkant op, prijkt verder met eene zeer fraaije spits, en is met uurwerk en klok voorzien. In de kerk, welke geen orgel heeft, is het achterste gedeelte tot een koor afgezonderd.

Men heeft te Poortugaal ook een Raadhuis van een torentje voorzien.

Vroeger heeft hier een slot gestaan, Valkenstein genaamd, doch dit is vóór omtrent 20 jaren gesloopt.

Men houdt er jaarlijks eene beestenmarkt, op den tweeden Woensdag in November.

Den 6 Februarij 1489, vielen de Hoekschen uit Rotterdam onder Joris van Brederode en Daniël Lepeltak, met woest getier op dit dorp,

aan, roofden en plunderden er al wat onder hun bereik viel, en noodzaakten in het eind de landlieden den buit met hare eigene wagens naar de vaartuigen te voeren, terwijl zij op hunnen terugtogt, in dollen overmoed, nog woningen en schuren der ongelukkige landbewoners in brand staken.

Het wapen bestaat in een schild van azuur (blaauw), met vijf schildjes van zilver, geplaatst in den vorm. van een kruis ieder beladen met eenen gouden penning, hebbende in het midden eenen zilveren dobbelsteen, met de vijf oogen zigtbaar.

POORTUGAAL (HET OUDE-LAND-VAN-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 378 bund. en staat onder het dijksbestuur van het *Gemeene-Land-van-Poortugaal-Pernisse-en-Hoogvliet*.

POORTUGAAL-EN-ALBRANDSWAARD, gem. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, (12 k. d., 7 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Pernis, O. aan Rhoon-en-Oud-en-Nieuw-Pendrecht, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Hoogvliet.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Poortugaal en Albrandswaard-en-Kyvelanden, en bevat de pold. het Oudeland-van-Poortugaal, Zwaardijk, Grijpland-en-Janswaal, Zalm-en-Elfplaat, de Johanna-en-Genever-polder, de Kooi-polder, de pold. Albrandswaard en Kijvelanden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1376 bund. 40 v. r. 82 v. ell., waaronder 1245 bund. 70 v. r. 78 v. ell. belastbaar land. Men telt er 160 h., bewoond door 220 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1040 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en vlasserij. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 930 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *IJsselmonde* behoort. De eerste, die wij als Leeraar te Poortugaal vermeld vinden, is geweest Jan Herman Blanchet, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1604 overleed. Vóór hem moet er echter nog eenen Predikant gestaan hebben, wiens naam niet bekend is. Wij weten echter niet of destijds Poortugaal met *Hoogvliet* vereenigd was, maar zeker is het dat onder zijn opvolger Eleazar Swalmius, die in het jaar 1605 herwaarts kwam, en in het jaar 1612 naar Schiedam vertrok, die combinatie bestond. In 1656 werd Hoogvliet van Poortugaal gescheiden en Albrandswaard daaraan toegevoegd, dit had plaats gedurende de dienst van Nicolaas Heussenius, hier beroepen in 1647 en vertrokken naar Oost-Indië in 1660. Het beroep geschiedt door den kerkenraad.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dordrecht*. — De R. K., van welke men er ruim 100 aantreft, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — De 3 Isr., die men er vindt, behooren tot de ring-synagoge van *Dordrecht*. — Men heeft in deze gem. eene school, te Poortugaal.

Het wapen van de gem. Portugaal-en-Albrandswaard, is het zelfde als dat van de heerl. Portugaal.

POORTUGAAL-PERNIS-EN-HOOGVLIET (HET GEMEENE-LAND-VAN-), dijkkaadje in *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, zich over de gem. Poortugaal-en-Albrandswaard, Hoogvliet

en **Pernis** uitstrekkende; palende N. aan de Nieuwe Maas, O. aan Charlois, Z. aan Albrandswaard, W. aan de Oude-Maas.

Deze dijkkaadje, bevat de polders: Welhoek met het Ambacht-van-Poortugaal-en-Zwaardijk-Albrandswaard, Binnen-Kijveland, Buiten-Kijveland; Grepland-met-Janswaal, Oud-Pernis, Nieuw-Pernis, Lombardijen, Deyffel, Boudewijns-Hartsland, Deyffelsbroek, Langebakkersoord, Rozande-en-'t Vrijeland, Oud-Smalland, Nieuw-Smalland, Gorzen-polder, de Kiesheid, Madroel, het Ambacht-van-Hoogvliet, Oud-Engeland, Nieuw-Engeland en Meeuwengors-en-Elderspolder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3121 bund. 47 v. r. 33 v. ell., waaronder 2737 bund. 81 v. r. 45 v. ell. schotbaar land; telt 459 huizen en wordt door drie molens en eene sluis van het overtollige water ontlast. Het dijkbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Penningmeester, eenen Secretaris en vijf Heemraden.

POORTUGAALSCHE-GAT, water, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk met eene oostelijke strekking tusschen de Elftplaat en Albrandswaard doorloopt.

POORTVLIET, heerl. op het eiland *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*; palende N. aan de schorren gelegen aan de Krabbekreek en aan de heerl. Vrijbergen, O. aan de jurisdictie van Tholen, Z. O. aan de heerl. Nieuw-Strijen, Z. aan de heerl. Scherpenisse, W. aan Scherpenisse, St. Maartensdijk en St. Annaland.

Deze heerl. bestaat uit de polders: Polder-van-Poortvliet, den Priestermeet-polder, den Baarsdijksche-polder, den Bartelmeet-polder, den Smaalzie-polder en Malland, benevens een gedeelte van den Pluimpot.

Zij bevat het d. Poortvliet, de geh. het Oude-Kerkhof en de Rand, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er 156 h., bewoond door 230 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1190 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1150 in getal zijn, maken, met de overige uit de burg. gem. Poortvliet-en-Nieuw-Strijen, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Tholen*, behoort, en 1270 zielen telt, onder welke ruim 500 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Albertus Hemco, Kemno of Bemno, die er reeds lang vóór 1581 moet gestaan hebben, en in 1583 opgevolgd werd door Thomas Regenboom of Rageboom. Onder de later hier beroepen zijnde Predikanten vinden wij ook vermeld de bekende Nederlandsche Dichter Bernardus Bosch, Oud-Predikant van Diemen, die er den 16 Mei 1790 beroepen werd, maar welk beroep, uithoofde van 's mans bekende patriottische gevoelens en daden, op bevel van Heeren Gecommitteerde Raden, eerst geschorst en vervolgens geheel te niet gedaan werd.

De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Tholen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Onder de voorregten, waarop deze heerl. en hare opgezetenen boogden, behoorde eertijds, dat Filips van Bourgondië haar den 22 October 1462 beloofde nimmer van de grafelijkheid te zullen vervreemden, in het hooge of lage, door gifte of bij koop, in eigendom of ter leen in eenigerlei maniere, vermits de Poortvlieters van ouden tijd af, wanneer

de Graven van Holland in wapening te velde lagen, de gewoonte hadden en van regtswege gebouden waren, voor hunne tent als poorters en lijfwachten te waken. Of hiervan de naam POORTVLIET zijnen oorsprong neemt is echter niet zeker. Zulk een voorregt was in 1462 gegeven of misschien voor geld gekocht, en in 1511 klaagden de Staten van Zeeland, bij eene acte van consent, dat JERONYMUS LAURIN, Ridder, Ontvanger van Oost-Vlaanderen, Heer *van Watervliet, Waterland, Waterdijk* en *Nieuwvliet*, in 1509 overleden, deze heerlijkheid *tot zeer cleenen prijse jegens den Coninc van Castillien gecocht hadde*, en dat hij, Thesaurier-Generaal van den Aartshertog zijnde, had geweigerd het volle schot daarvan in de rekening Beoosten-Schelde te laten korten. Deze klagten schijnen invloed te hebben gehad, althans men vindt van geene opvolgers in dit heerlijke goed meer gewaagd; misschien heeft de leenvolger van opgemelden LAURIN afstand van dit leen gedaan, of wel is het, bij gebrek aan bekwaam oir, aan den Graaf teruggekeerd. Dan, kon men het ambacht niet vervreemden, men waande regt te hebben, om zulks alle onderdeelen te mogen doen, als: *Molens, Visscheriën, Dykzettingen, Swanendrift, Vogelriën, Vlastienden en Derrincktienden*, gelijk die meestal bij Heer DIRRIK VAN DER WERVE, als goed leen zijn bezeten geweest, en beleende het ambacht. Gevolgelijk bleef voor den Graaf weinig meer dan den naam en dat dit laatste zoo was blijkt, dewijl er nog jaarlijks door den Lande betaald worden de renten van kapitalen, daarop oudtijds geligt, die, na aftrek der honderste penningen, nog een honderd gulden bedragen, welke aan drie onderscheidene eigenaren behooren.

Het gemeenebest was naauwelijks gevestigd en de oorlog van dezen oord afgewend, of daar werd in overleg genomen om POORTVLIET te verkoopen. De inwoners van POORTVLIET dienden echter hier tegen een vertoog in op den 8 December 1627, welk vertoog dien ingang schijnt te hebben gevonden, dat voor eerst die koop geen plaats had. Dan de begeerte tot verkoop bleef levendig, zoodat die zaak, den 18 Junij 1639, wederom ter staatsvergadering in overweging werd genomen, maar ook terstond, als strijdig met bovengemeld privilegie van 22 October 1462, verworpen, ten minste werd er niets op besloten. Na verloop van vele jaren kwam die oude voorslag weder te voorschijn, wanneer den 4 Maart 1681, bij de beschrijving der staatsleden, het tweede punt behelsde, om, onder andere grafelijke domeinen, ook de heerlijkheid van POORTVLIET te verkoopen, waarop evenwel weder geen gevolg gevonden wordt. Het bleef zoo tot dat de oorlog, welke in 1702 een aanvang nam, den staat der geldmiddelen welhaast in verwarring bragt; daar de wanorde in staats- en burgerbestuur, uit het overlijden des Konings van Engeland, Stadhouder dezer gewesten, voortgekomen, het hunne zullen hebben toegebragt; de nood vorderde, dat den 14 Julij 1704, bij 's Lands Staten werd vastgesteld, om uit 's lands domeinen te verkoopen een *groote partie van Schorren en Gorzen, Thienden, Landen, Dyckettingen, Veren en Visscherien, alsmede Ambachts-Heerlijckheden* etc. Vervolgens werd deze heerlijkheid geveild *voor een goed en onversterffelijke Zeeuwsch Erfleen*. Men moet veronderstellen, dat de verkoop toen geen voortgang had, en die eerst ten jare 1706, zijn beslag kreeg, wanneer de kooper ook het middelbare nevens het lage regtsgebied is afgestaan en besproken, dat de hooge jurisdictie moest komen aan den Magistraat van Tholen. Zijnde de kooper toen geweest de Heer JACOB DE JONG, Pensionaris van Brielle, die de heerlijkheid nagelaten heeft aan zijnen zoon den Heer

Cornelis de Jong, Ontvanger-Generaal van de Unie, en deze weder aan zijne dochter Jonkvrouw Cornelia Maria de Jong, die in huwelijk trad met Jonker Adolf Julius Baron *van Huffel tot Verburg*, Landdrost van Zalland enz., en bij overlijden dit heerlijk goed achter liet; waarna deze heerlijkheid, ten jare 1766, door koop overgedragen werd aan de Heeren Christoffel Gaaswijk en Josias de Jonge, beide in het Thoolsche eiland gezeten, voor eene som van 28,500 gulden. Later moet deze heerl. echter uit het geslacht van Gaaswijk, geheel aan dat van de Jonge gekomen zijn, zijnde nog voor eenige jaren daarvan eigenaars geweest de Heer J. de Jonge en Mejufvrouw C. de Jonge, beide woonacgtig te Poortvliet. Thans wordt de heerl. Poortvliet bezeten door den Heer Tak, woonachtig te Middelburg.

Deze heerlijkheid behoorde onder die goederen, welke ten lijftogt moesten strekken aan de rampspoedige Gravin Jacoba van Beijeren, wanneer zij, ten jare 1433, haar gezag geheel aan eenen ontaarden bloedverwant moest overlaten.

Het d. Poortvliet, oudtijds Poertflet en Poirtvliet, ligt 4 u. Z. O. van Zierikzee, 1½ u. W. N. W. van Tholen. De klinkerweg van Tholen naar Gorishoek loopt er door, doch is in het dorp met keisteenen. Dit d. is vrij groot en goed bebouwd, ter wederzijden van dien weg en daardoor van eene aanmerkelijke lengte; het ligt eenigzins hooger dan de omtrek en heeft ten W. eenen hoogen vliedberg. Men telt er in de kom van het d. 90 h. en 700 inw.

Poortvliet plagt oudtijds een eiland te zijn. In den jare 1274, was dit eiland nog door een vrij breed water van Tholen afgescheiden, en zelfs in het jaar 1420 wordt het nog zoo afgebeeld gevonden. Door wederzijdsche aandijkingen zijn deze eilanden, in latere tijden ten Westen, en wel, in het jaar 1656, door het overdijken van den Pluimpot aan de heerlijkheden St. Maartensdijk en St. Annaland gehecht.

Dat Poortvliet op eenen hoogen ouderdom mag roemen is onbetwistbaar. Het eerst, dat men met zekerheid van deze plaats gewaagd vindt, is omtrent den jare 1204, wanneer Hugo van Voorn, een magtig Ridder, Graaf Willem I de heerschappij in Zeeland durfde betwisten, hier eene sterkte maakte, om zich tegen den Landheer te verzetten. In geheel den verderen loop der dertiende eeuw ontmoet men niets, dat in het bijzonder op dit ambacht toe te passen is, dan alleenlijk, dat Graaf Floris V, in den jare 1220 daaraan tolvrijheid verleende, en dat voorregt door volgende Graven tot viermaal toe is bevestigd geworden, als in het jaar 1306, op St. Catelijnenavond des jaars 1340, den 20 Maart 1346 en op St. Jansdag 1356.

Het was den 11 November 1319, dat Willem III, Graaf *van Holland*, aan zijnen broeder Jan, Heer *van Beaumont*, zijne renten in dit ambacht overgaf. Deze in het Thoolsche land reeds aanmerkelijk gegoed, verkreeg daardoor nog meer magt en aanzien.

Daar nu hier, dan daar, door aandijken, meer land gewonnen werd, kon het niet missen, of er moesten over het dijkregt, en wat daartoe behoorde, tusschen ingelanden, van tegen elkander gelegen polders telkens twist ontstaan, die niet, dan door hoog gezag konde gestild worden, waaruit zal voortgekomen zijn, dat evengemelde Graaf, den 20 April 1327, beval, dat alle, die geland waren in Janspolder-van-Steeland en in Heer-Hughen-polder bij Scherpenisse, wijl zij uitwaterden door Poortvliet, ook met die parochie de kosten moesten helpen dragen van sluizen en watergangen, dat is in het onderhoud deelen, om die steeds bekwaam te doen zijn tot de dienst, waartoe zij geschikt waren.

Heer Bautnstein van Herwine was, om voorgewende of wezenlijke misdaden, balling verklaard, en dit diende Hertog Albrecht van Beijeren ten voorwendsel, om, den 20 Mei 1397, alle de goederen van dien Edelman in bezit te nemen, en, schaars van geld voorzien zijnde, dadelijk te verkoopen, gelijk hij deed omtrent de tienden in Malland en Poortvliet, aan Oede van Bergen, Vrouwe *van St. Maartensdijk.*

Den 2 Augustus 1405 bevestigde Hertog Albrecht van Beijeren, den *Bastaard van Blois* in de goederen, die hij van den Graaf van Blois had verkregen, te weten: *twee molens in den ban van Poortvliet, die beede, visscherije ende zwanendrift in Poortvliet, den middeldijck met sinen toebehooren in Poirtvliet, 74 gemeten lands in alrehande stucken in Poirtvliet; dat huys te Tholen enz.*

Hertog Albrechts zoon en opvolger Willem van Beijeren gedoogde, dat zijn Rentmeester Beoosten-Schelde, in het jaar 1411, op St. Jacobsdag, verkocht aan Heer Daniel Vylen den *dijck die men heet den Nieuwen-Dyck — jegens den Pallanschen-wech.*

Men gist, niet zonder grond, dat Poortvliet oudtijds eene zeehaven geweest is; want toen de Staten van Holland en Zeeland, ten jare 1438, besloten, hare vrije vaart en koophandel tegen de Oosterlingen te beschermen, en te dien einde eene vloot toe te rusten, waartoe alle zeesteden en plaatsen, naar mate hun handel en vermogen geschat werden, het hunne moesten opbrengen, werd deze heerlijkheid den last opgelegd, om een oorlogschip te leveren.

Poortvliet had van ouds en heeft nog een Regthuis, zijnde een klein oud gebouw, kenbaar aan zijne bouworde en pui met trappen, en prijkende op de borstwering met een schild vastgehouden door twee leeuwen, die het wapen der provincie en heerlijkheid vertoonen. In de eigenlijke regtkamer vindt men eene uitvoerige kavelkaart der heerlijkheid, welke er zorgvuldig bewaard wordt en onder eenige schilderstukken is er ééne, waarvan in de dorpsrekening des jaars 1617, het volgende gevonden wordt: *Betaelt* Tobias Manteau, *die betaalt heeft aen den Schilder te Antwerpen voer de const ende 't leveren van een nieuw tafereel van de onrechtveerdige Rechter dye by den Coninck* Cambises *gejusticeert wert, ter saecken van 't onrechtveerdig vonnis by hem vuytgesproken. D'welk gecost heeft met licenten ende oncosten van dyen te samen* XI *pond.* I *schell.* De tijd, wanneer dit Regthuis gesticht zoude wezen, is niet zeker te bepalen. Zeer waarschijnlijk kan zijn aanwezen reeds drie eeuwen bereiken; een geschilderd wapen der heerlijkheid daar te vinden, draagt het jaartal 1550. Een ander geschilderd bord, voor een overblijfsel der Rethorijkerskamer gehouden, verbeeldt de H. Catharina, met eenige bijsieraden en de zinspreuk: *Wt rechter minne,* met het jaartal 1542, boven welke de woorden: *Nec spe nec metu.,* beduidende: *noch door hoop, noch door vrees.*

De kerk werd vóór de Reformatie door eenen Pastoor en Kapellaan bediend. In deze kerk waren twee vikarijen gevestigd, als: ééne aan den H. Judocus en ééne aan het altaar van de *H. Maagd* Maria. Deze kerk is een ruim gebouw, zijnde eene kruiskerk geweest, waarvan het koorpand en het halve linker zijpand is afgebroken. Zij is, in de Nederlandsche beroerten of in het begin van den Spaanschen oorlog, waarschijnlijk afgebrand, ten minste verwoest, zoo dat men van zijnen ouden stand slechts gissen kan, dat het aan uit- en inwendige schoonheden niet zal ontbroken hebben. Door den Heer Abraham Dumont, Koopman te Amsterdam, en zijne echtgenoot Cornelia Jacoba Gaaswijk, die des zomers hier hun buitenverblijf hielden, is, in het

jaar 1806, aan de kerk dezer gemeente een fraai orgel ten geschenke gegeven. De toren is vrij zwaar en hoog, zijnde de onderste helft vierkant en de bovenste helft achtkant met uurwerk en kort spits dak. In het jaar 1829 is deze kerk aanmerkelijk hersteld, waartoe ook uit het fonds van noodlijdende kerken eene som van 300 guld. verstrekt is. Eene weldenkende vrouw, JANNEKEN SMALLAERTS, heeft, naar men gist in het jaar 1650, aan de zuidzijde der kerk, op eigen kosten, eenen regenbak doen metselen, waaruit nog de geheele gemeente van regenwater voorzien wordt; terwijl de gedachtenis van deze christelijke daad in een opschrift, boven dien put of bak gesteld, bewaard wordt.

De in 1834 gebouwde school is een sieraad van het dorp.

POORTVLIET is de geboorteplaats van de Godgeleerde WILLEM ANTONIUSZ VAN POORTVLIET, † 1 October 1514, als Kanunnik van St. Pieterskerk, te Leuven.

Het is zeker, dat de ontzettende watervloeden, die de zestiende eeuw bijzonder kenmerken, ook hier diepe wonden achterlieten; dan, men vindt geene aanteekeningen daarvan, dan alleen dat door den vloed van het jaar 1532 aan dijken en door overstroomingen groote schade geleden werd.

Een watervloed schijnt deze heerlijkheid den 22 September 1671, geheel of ten deele overstroomd te hebben, althans den 31 October des *zelfden* jaars werd ter dier oorzake aan de gelanden voor vijf jaren vrijdom vergund van den hondersten penning op de huizen, landen, tienden, dijkettingen, hoorngeld en bezaaide gemeten, ten einde daardoor zich van deze ramp te kunnen herstellen.

Het wapen dezer heerl. is een veld van goud, met vier leeuwen van keel (rood) en sabel (zwart), zijnde die van Holland en Henegouwen overhoeks geplaatst; door het midden loopt een pal (staande balk) van zilver, beladen met drie golvende pals van azuur (blaauw).

POORTVLIET (DE DIJKKAADJE-VAN-), watering in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen;* palende N. aan de gorzen tegen de Krabbekreek, O. aan de Dijkkaadje-van-Tholen, Z. aan de schorren tegen de Ooster-Schelde, W. aan de Watering-van-Scherpenisse, de Dijkkaadje-van-St. Maartensdijk en aan de Dijkkaadje-van-St. Annaland.

Deze dijkkaadje bevat den Polder-van-Poortvliet, den Nieuw-Strijen-polder, den Steelands-polder, den Baarsdijksche-polder, den Priestermeet-polder, den Smaalzie-polder, Malland, den Bartelmeet-polder en een gedeelte van den Pluimpot.

Deze dijkkaadje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2224 bund. 29 v. r. 88 v. ell., waaronder 1976 bund. 5 v. 5 v. ell. schotbaar land; telt 176 h., waaronder 46 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de zuid- en noordzijde van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester.

POORTVLIET (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr., distr. en 4 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 1¼ u. W. van *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*.

Dit kast. werd hier gebouwd in het jaar 1204 door HUGO VAN VOORNE, een magtig Ridder, die WILLEM I, Graaf *van Holland*, de heerschapschappij in Zeeland zocht te betwisten. Het werd echter door des Graven broeder FLORIS, Domproost van Utrecht, overweldigd en omvergeworpen. De juiste plaats waar dit kast. gestaan heeft, weet men niet meer, op te geven. Men gist echter, dat die geweest is, ten

Oosten van Poortvliet, tusschen het dorp en het zoogenaamde Oude-Kerkhof, waar nog buitengewoon zware brokken muur, op een stuk lands te vinden zijn.

POORTVLIET (DE POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*; palende N. aan den Pluimpot, den Baarsdijksche-polder en den Priestermeet-polder, N. O. aan den Bartelmeet-polder, O. aan den Rooland-polder en den Polder-van-Vijftienhonderd-gemeten, Z. O. aan den Oud-Strijen-polder en den Nieuw-Strijen-polder, Z. aan den Steelands-polder, Z. W. aan de schorren tegen de Ooster-Schelde, W. aan de heerl. Scherpenisse, den Zouten-polder en Malland.

Deze pold., welke in den Polder-van-Oud-Poortvliet en den Poortvlietsche-weihoeken onderscheiden wordt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1415 bund. 82 v. r. 85 v. ell., alles schotbaar land; bevat 39 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de zuid- en noordzijde van het overtollige water ontlast. Hij staat onder bestuur van de Dijkaadje-van-Poortvliet.

POORTVLIET (DE POLDER-VAN-OUD-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*; palende N. aan de Poortvlietsche-Weihoeken, O. aan den Polder-van-Vijftienhonderd-Gemeten, Z. O. aan den Oud-Strijen-polder en den Nieuw-Strijen-polder, Z. aan den Steelands-polder, Z. W. aan de schorren tegen de Ooster-Schelde, W. aan de heerl. Scherpenisse.

Deze pold., bevat eigenlijk het zuidelijk gedeelte aan den Polder-van-Poortvliet.

POORTVLIET-EN-NIEUW-STRIJEN, gem. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de schorren tegen de Krabbekreek, N. O. aan de gem. Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen, O. aan de gem. Tholen, Z. aan de schorren tegen de Ooster-Schelde, W. aan Scherpenisse-en-Westkerke en St. Maartensdijk, N. W. aan de gem. St. Annaland.

Deze gem. bevat de heerl. Poortvliet en Nieuw-Strijen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2224 bund. 29 v. r. 88 v. ell., waaronder 1976 bund. 5 v. r. 5 v. ell. belastbaar land; telt 176 h., bewoond door 256 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1310 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof.

De Herv., die er 1270 in getal zijn, maken de gem. van *Poortvliet* uit. — De R. K., van welke men er ruim 40 aantreft, worden tot de stat. van *Tholen* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school te Poortvliet.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Poortvliet.

POORTVLIETSCHE-SLUIS (DE), sluis in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, gem. *Poortvliet*, in den noordelijken dijk van den Priestermeet-polder, dienende tot afwatering met eene sluis aan het zuiden voor alle de polders.

POORTVLIETSCHE-WEIHOEKEN, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*; palende N. aan den Pluimpot, den Baarsdijksche-polder en den Priestermeet-polder, N. O. aan den Bartelmeet-polder, O. aan den Rooland-polder. Z. aan den Polder-van-Oud-Poortvliet, W. aan de heerl. Scherpenisse, den Zoute-polder en Malland. — Deze pold. maakt het noordelijke gedeelte van den *Polder-van-Poortvliet* uit.

POORWODADI, reg. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Poerwodadi.

POOTI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust 4° 38′ Z. B., 123° 31′ O. L.

POP (AAN-DE-), geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Poppe (de).

POPAJATOE of Popasatoe, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong; met rijke goudmijnen, waarin goud van 23 karaten gevonden wordt.

POPALA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het midden van de zuidelijke landtong, aan de Tibore.

POPANDAYONG, vulkaan in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke in het jaar 1772, bij eene verschrikkelijke uitbarsting, waarbij ruim 2000 menschen omkwamen, met eene vlakte van 2 mijlen verzonk.

POPASATOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Popagatoe.

POPEKAT, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbowa*. Zie Papedat.

POPHORNE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant., en ½ u. N. N. W. van *Sneek*, ¼ u. N. O van *Ysbrechtum*, waartoe het behoort.

Dit gehucht ligt op eene hoogte die zich oostwaarts uitstrekt, genaamd de *Oudedijk*. In den grond aldaar zijn vele overblijfselen gevonden van aanzienlijke gebouwen uit vroegere dagen.

POPINGEBRUG, voorm. brug in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, ½ u. W. van Tjamsweer, over de Delf.

POPINGEHUIS, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ¾ u. W. van *Appingedam*, ½ u. W. van *Tjamsweer*, waartoe hij behoorde.

POPKENBURG, Poppekensburg, Poppekinburch Poppekinsburg, Poppenborch, of Popkenburg, oud adell. huis op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en ¾ u. N. van *Middelburg*, gem. *St. Laurens-en-Brigdamme*, 5 min. N. van St. Laurens, te midden van landerijen en bosschaadjen.

Dit kasteel ontleent vermoedelijk zijnen naam van zekeren Poppe, die het zal gesticht en naar zich genoemd hebben. Wanneer deze Poppe echter geleefd of het kasteel gebouwd heeft valt niet te bepalen, doch het is zeker dat het reeds, in het jaar 1290, in wezen was, zoo als blijkt uit eenen zoenbrief door Floris V, Graaf *van Holland*, aan Wolfaard van Borssele, Heer *van der Veere*, den 30 October van dat zelfde jaar verleend, waarin melding gemaakt wordt van Janne van Popkeinborch, Commandeur van Zandvoorde, waaruit dus duidelijk blijkt, dat toen reeds een burg en een geslacht van dien naam bestond. De goederen van deze Janne en dus ook dit slot schijnen overgegaan te zijn in het huis van Borssele en wel aan dien tak, welke zich van Brigdamme schreef. De eerste dier bezitters schijnt Claes van Borssele geweest te zijn, die dit huis, in het jaar 1353, herstelde, de boomgaard aanlegde en de kerk van St. Laurens (1) stichtte en in het zelfde jaar overleed. Zijn zoon Albrecht volgde hem op, zoo wel in Popkensburg als *Brigdamme*, en voltooide hetgeen zijn vader begonnen was; toen hij in het jaar 1390 was gestorven, had hij tot leenvolger zijnen oudsten zoon Heer Claes van Borssele en zijne huisvrouw Maria van Arnemuiden, die het in het jaar 1401 leenroerig maakte

(1) Zie dat art waar veel omtrent Popkensburg vermeld is

en in het jaar 1411 het sterfelijke aflegde. Deze werd weder opgevolgd door zijnen zoon JACOB VAN BORSSELE, Stadhouder *van Bergen* in *Henegouwen*, welke aan zijne wonden, in den slag van Brouwershaven, in het jaar 1426, bekomen, overleed. Hij liet weder eenen zoon na, ADRIAAN genoemd, Voogd *van Bergen in Henegouwen*, Opper-Kamerling van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË, die in het jaar 1454 in huwelijk trad met ANNA, bastaarddochter van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË, welke ADRIAAN, in het jaar 1468, zonder wettige kinderen gestorven, en Vrouwe ANNA VAN BOURGONDIË ook overleden zijnde, welke dit kasteel bezat, is daarmede, den 21 September 1508, verleid geworden ANNA VAN BORSSELE, Vrouwe *van der Vere*, » met » alle de huisinge en de woningen boven en beneden staande tot » POPKENSBURG, en alle die erve die wylen CLAES VAN BORSSELE, Heer » *van Brigdamme* in zyn leven, en Vrouwe MARIA VAN ARNEMUIDEN had» den in Popkensburg en Brigdamme." Wanneer, den 8 December 1518, Vrouwe ANNA VAN BORSSELE kwam te overlijden, werd met dit goed verleid haar eenige zoon ADOLF VAN BOURGONDIË, Heer *van Vere*, na wiens dood, in het jaar 1541, het op zijnen zoon, Heer MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIË, kwam, ook Heer en extra Markgraaf *van Vere*. Deze, in het jaar 1558, insolvent gestorven zijnde, werd POPKENSBURG, ten behoeve der gemeene crediteuren van dat huis, publiek verkocht, terwijl, ingevolge dien verkoop, in het jaar 1567, daarmede verleid werden Jonkheeren AREND VAN VALKENSTEIN en PHILIBERT VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE. Bij den dood van eerstgemelde is, in het jaar 1572, voor de eene helft daarin opgevolgd zijn broeder Jonkheer NICOLAES VAN VALKENSTEIN; zoo als Jonkheer JERONIMUS VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, in het jaar 1580, bij den dood van PHILIBERT, zijnen vader, niet alleen met de wederhelft werd verleid, maar met het geheele goed, aangezien gezegde PHILIBERT, de helft van NICOLAES VAN VALKENSTEIN, op den 11 September 1578, wanneer zij bij executie geveild werd, door LAURENS MOLK of MOK heeft doen aankoopen. Op den 22 November 1590 vindt men, dat er Heer van was JERONIMUS VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, gehuwd met Jonkvrouw HENRICA VAN WIJNGAARDEN; de verleibrief is gegeven bij Ridderschap, Edelen en Steden van Holland en Westfriesland. Dezelfde Edelen en Steden verleidden daarmede Jonkheer PHILIBERT VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, bij den dood van Heer JERONIMUS, zijn vader, welke Heer PHILIBERT VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE dit huis en land, in het jaar 1631, publiek verkocht heeft aan den Heer GUALTHERUS FOURMENOIS, die vervolgens daarmede verleid werd. Dan, den 2 Februarij 1663 overleden zijnde, werd hijhierin opgevolgd door zijne eenige nagelatene zuster Jonkvrouw CATHARINA FOURMENOIS, gehuwd met den Heer PIETER BOUDAEN COURTEN, Kiesheer der stad Middelburg en Bewindhebber der Oostindische Compagnie aldaar. Wanneer op den 21 Januarij 1665 Vrouwe CATHARINA FOURMENOIS overleed, zijn hare twee oudste zonen, JOHAN en PIETER BOUDAEN, daarin opgevolgd. In het jaar 1684 overleed de Heer PIETER BOUDAEN COURTEN, wanneer zijne helft in het huis en landen van POPKENSBURG overging aan zijnen zoon JACOBUS BOUDAEN COURTEN, Gecommitteerde Raad ter Admiraliteit te Amsterdam, volgens verleibrief van den 17 December 1684. Na het afsterven van JOHAN BOUDAEN COURTEN, in het jaar 1716, is de andere helft van dit huis verheven op zijnen oudsten zoon HIERONIMUS JOSEPH BOUDAEN, Burgemeester der stad Middelburg en Bewindhebber der Oostindische Compagnie aldaar, volgens verleibrief van 11 Junij 1716. Dit goed bleef vervolgens gemeen tusschen de kinderen en erfgenamen van wijlen de Heeren JOHAN en PIETER BOUDAEN COURTEN, tot dat het, zoo wel als de heerlijkheid

St. Laurens, op den 12 November 1716, publiek is verkocht aan bovengemelden Heer HIERONYMUS JOSEPH BOUDAEN, welke Heer, in September 1737 overlijdende, bij testamentaire dispositie dit huis, landen en evengemelde heerlijkheid, legateerde aan zijne nicht Jonkvrouwe ELISABETH CATHARINA GODIN, dochter van Vrouwe ANNA MARIA BOUDAEN en CAREL GODIN, Vice-Admiraal van Zeeland, onder voorwaarde dat zijne weduwe, Vrouwe CORNELIA BODDAERT, haar leven lang daarvan het vruchtgebruik moest genieten; vervolgens werd voornoemde Jonkvrouw ELIZABETH CATHARINA GODIN daarmede verleid op den 16 October 1738. Wanneer nu Vrouwe CORNELIA BODDAERT, op den 16 April 1762, overleed en Jonkvrouw ELIZABETH CATHARINA GODIN in het volle bezit en genot van dit alles gekomen was, heeft zij, op den 22 dier zelfde maand, alle deze goederen, te weten het huis Popkensburg, met de daaraan verbondene landen en de heerl. van ST. LAURENS verkocht aan den Heer Mr. CORNELIS VAN DER HELM BODDAERT, Raad der stad Middelburg enz., dan het gebeurde dat de Heer Mr. JACOB VAN CITTERS, Burgemeester der stad Middelburg enz., als in huwelijk hebbende Vrouwe ANNA SARA BOUDAEN, in haren naam de gedane koop kwam te naasten, welke Vrouwe ANNA SARA BOUDAEN, in het jaar 1781 overleden zijnde, die aan haren evengemelden echtgenoot heeft achter gelaten, van wien het kasteel weder gekomen is aan zijnen zoon, den geleerden kenner der Zeeuwsche oudheden Mr. JACOB VERHEIJE VAN CITTERS, die het nog voor eenige jaren bewoonde en het naliet aan zijnen zoon Jonkheer Mr. LAURENS DE WITTE VAN CITTERS, Lid van den Hoogen Raad van Adel te 's Gravenhage.

Het kasteel POPKENSBURG is een groot vierkant gebouw, hetgeen tot nu toe zijne oude gedaante en sterkte behouden heeft, zijnde uit eene diepe gracht, van ruim vier roede wijdte, opgetrokken, en aan zijnen ingang met twee vaste ronde torens versierd. In het kasteel zelf vindt men nog de afbeeldingen van allen, althans van de meeste bezitters. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 55 bund. 30 v. r. 4 v. ell.

Het wapen van POPKENSBURG bestaat in een veld van sabel (zwart) met twee golvende hermelijnen fascen, vergezeld van vier gouden burgen, geplaatst een, twee en een.

POPMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Holwerd*, ¼ u. Z. van het d. *Nes*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, is er thans niets meer van te zien. De daartoe behoort hebbende gronden worden tegenwoordig door onderscheidene bezeten.

POPMA, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, in de stad *Ylst*; doch sedert eene reeks van jaren niet meer aanwezig.

POPMABUREN, naam, welken men geeft aan een gedeelte van de stad *Ylst*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, en wel dat gedeelte, dat in het noorden van de stad aan de *Geeuw* gelegen is.

POPO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. W. van *Pycol*. Het zuidelijke punt ligt op 1° 2′ Z. B., 142° O. L.

POPPE (DE) of AAN DE POP, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. O. van *Oldenzaal*, gem. en 1 u. N. van *Losser*.

Er is in dit geh. een grenskantoor voor den in- en uitvoer van goederen, komende van of gaande naar de koningrijken Hannover en Pruissen.

POPPEHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwonden*, griet. *Utingeradeel*. Zie POPPENHUIZEN.

POPPEKENSBURG, oud kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie POPKENSBURG.

POPPEKERKE (SIR-), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkapelle-binnen-en-buiten-en-Sir-Poppekerke*.

Deze heerl. bestaat uit twee van elkander gelegen stukken, palende het grootste N. W. en N. aan Westkapelle-Buiten, O. aan Domburg-Buiten, Z. aan Boudewijnskerke, W. aan Boudewijnskerke en aan Westkapelle-Binnen en het andere paalt N. W. aan de Noordzee, O. aan Domburg-Buiten en Westkapelle-Buiten, Z. en W. aan West-kapelle-Buiten.

Men heeft vroeger in deze heerl. een d. van den zelfden naam gehad, thans vindt men er slechts eenige alleen staande huizen. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Westkapelle*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Westkapelle*.

Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer J. REIGERSBERG VERSLUIS, Lid der Gedeputeerde Staten van Zeeland, te Middelburg.

Het voorm. d. SIR-POPPEKERKE, dat waarschijnlijk zijnen naam ontleende van zekeren Heer POPPE, die het dorp of de kerk zal gesticht hebben, lag 2½ u. W. ten N. van Middelburg, 3 u. N. W. van Vlissingen, ½ u. O. van Westkapelle. — Men ziet er thans nog de bouwvallen van de voormalige kerk.

Het wapen van SIR-POPPEKERKE bestaat in een veld van keel, met drie golvende banden van goud, in het hoofd een lambel van zilver.

POPPEKINDERENDORP, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en ½ u. N. van *Middelburg*, gem. *Vrouwen-polder-Zanddijk-Buiten-en-Schellag*, 1½ u. Z. Z. O. van Vrouwepolder.

In deze heerl., welke reeds sedert onheugelijke jaren met de heerl. *Schellag* vereenigd is geweest, staat slechts ééne hofstede.

POPPELOEWE of POPPELOY, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op de Oostkust van *Hoewamohel*.

POPPENDAMME, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande*, thans een gedeelte van de heerl. *Grijpskerke-en-Poppendamme* uitmakende.

Deze voorm. heerl. bestond uit twee deelen, waarvan het grootste palende N. aan Mariekerke, O. aan Buttinge, Z. aan Hoogelande, W. aan Krommehoeke, terwijl het kleinste grensde N. aan Mariekerke, O. en Z. aan Krommenhoeke, W. aan Biggenkerke.

Men had in deze heerl. noch dorp, noch geh. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De inw., die alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Grijpskerke cum annexis*. — Men heeft in deze voorm. heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Grijpskerke*. Ook was er vroeger een slot of lusthuis van dien naam.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een veld van zilver, met eenen leeuw van sabel (zwart), over het geheel eene bande van sinopele (groen).

POPPENDAMME, voorm. geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 7 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. van *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot*, ¼ u. N. W. van Ransdorp. Thans zijn aldaar echter geene gebouwen meer aanwezig.

POPPENDAMMER-GOUWSLOOT (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de Zijlsloot voortkomende, in eene zuidwestelijke strekking naar de *Nieuwe-Gouw* loopt en zich daarin ontlast.

POPPENDAMMER-DIE (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie RANSDORPER-EN-HOLYSLOOTER-DIE (DE).

POPPENDAMMER-WEEREN (DE), streek lands in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot*; palende N. W. aan de Zunderdorper-ban, N. O. aan de Noord-Weeren, waarvan zij door de Noordgouw-sloot wordt gescheiden, O. aan de Poppendammer-Gouwsloot, Z. W. aan den Zuid-ender-polder.

POPPENDIJKE-POLDER of MOLEN-POLDER VAN YERSEKE, onbehuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Yerseke*; palende N. W. aan het d. Yerseke, N. O. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan den Tholseinde-polder, W. aan de Moeren van Yerseke.

Deze pold. wordt door eene sluis, op het verdronken land van Zuid-Beveland, van het overtollige water ontlast.

POPPENGAWIER, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie POPPINGAWIER.

POPPENHUIZEN of POPPEHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Heerenveen*, 20 min. N. O. van *Oldeboorn*. Het behoort onder het Noorder-vierendeel van den uitgestrekten omgang van dit dorp, genaamd het H e n s w o u d-s t e r-V i e r e n d e e l.

POPPENKERKE, d., op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie POPPEKERKE.

POPPESTEEN, buitengewoon groote keisteen, met eenige eikenboomen er om, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, 5 min. W. van *Bergum* aan den rijweg, die juist daar eene meer dan gewone breedte heeft, tegenover de plaats, waar vroeger de state Hillema gestaan heeft.

Omtrent dezen steen bestaan er onderscheidene lezingen. Sommigen zeggen, dat hij met zestien paarden en wel 300 menschen uit het Bergumer-meer is gehaald, om als een gedenkteeken van dien moeitevollen togt hier geplaatst te worden; anderen beweren, dat de steen een overblijfsel van een der hunnebedden zal wezen, welke zij willen dat hier, even als in het naburige Drenthe, zullen geweest zijn. Doch geen van beide overleveringen is geloofbaar. Het aannemelijkste is, dat de steen óf in de sloot, op wier kant hij thans nog ligt, óf in de gracht hier tegenover, welke Hillama-state heeft omringd, gevonden is; dat men, om den loop van het water niet te stremmen, hem er heeft uitgehaald, en, omdat men er mede verlegen was, hier heeft laten liggen. Naderhand zal de eén of ander, uit aardigheid, er een groepje boomen om heen hebben geplant.

POPPINGAWIER of POPPENGAWIER, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. Z. W. van *Rauwerd*, aan de Oude-Sneeker-vaart, in het midden der grietenij.

Men telt er, in de kom van het d., 40 h. en 210 inw., en met de daartoe behoorende b. de M e e r h u i z e n, 48 h. en 300 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 190 in getal zijn, behooren tot de gem. *Deersum-en-Poppingawier*, die ook hier eene kerk heeft, welke vóór

de Reformatie aan den H. Nicolaas was toegewijd. Het is een oud gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die men er ongeveer 70 aantreft, worden tot de gem. van *Irnsum-en-Poppingawier* gerekend. — De R. K., van welken er nagenoeg 40 wonen, behooren tot de stat. van *Irnsum*. — De, in 1836 nieuw gebouwde, dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht.

Weleer lagen hier ook onderscheidene adellijke staten, als: Albada of Douma, Heslinga en Hartsma. Ook behoorde onder dit d. het klooster Engwird, en nabij deze plaats treft men het Poppingawierster-meer aan. Zie het volgende art.

De kermis te Poppingawier valt in den 27 September.

POPPINGAWIERSTER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, dat door de Lange-sloot met de *Oude-Sneeker-vaart* en door de Poppingawierster-vaart met de *Terzoolster-Brekken* in verbinding staat. Men vangt daarin veel baars enz.

POPPINGAWIERSTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*.

Deze vaart neemt een begin in het *Poppingawierster-meer*, en loopt met eene zuidzuidoostelijke strekking in de *Terzoolster-Brekken* uit.

POPROEDEN-AMBACHT, Poppenroeder-Ambacht of Seis-Ambacht, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en gem. *Middelburg*; palende N. aan Overdamme-Ambacht, O. aan de stad Middelburg, Z. aan de heerl. Koudekerke, W. aan de heerl. Buttinge.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar eenige verstrooid liggende h., waaronder de buit. Poproeden-Ambacht. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Middelburg*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Middelburg* gerekend. — De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Middelburg*. — De R. K., die men er vindt, worden tot de stat. van *Middelburg* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Middelburg*.

De buit. Poproeden-Ambacht ligt 5 min. O. van Middelburg, aan den Seisweg,

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van zilver met eene leeuw van keel.

POPTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. O. ten Z. van *Holwerd*, ¼ u. O. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 34 bund. 17 v. r., worden thans in eigendom bezeten door het Dr. Popta-Gasthuis te Leeuwarden.

POPTA-GASTHUIS, gesticht, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet *Menaldumadeel*, te *Marssum*. Zie Heringa.

PORA (SI-) of Goed-Fortuin, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidwestkust van *Sumatra*, N. W. van Poeloe-Pagi; 1° 35′ Z. B., 109° 11′ O. L.

Het is geheel met bosschen bedekt. De bekende dorpen daar op zijn: Si-Bagan, Si-Labah, Si-Porah en Si-Oebean, wier bevolking op 1000 zielen geschat wordt, en tot het zelfde ras als de bevolking van Poeloe-Pagi behoort.

PORO (DE), Wat-Poro of de Pore, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, met eene westelijke rigting in het Nassausche gat uitloopende.

POROENG-KARANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

POROIJEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Poederoijen.

PORONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, 598 palen O. van Soerabaya en 184 palen W. van Banjoewangi.

POROPON, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

PORROK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

PORRONG-BANGEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, aan de Kedirie.

PORTA-SANCTAE-MARIAE, de Poort-van-de-H.-Maria, kloost. van de orde der Premonstreiten, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Cusemer.

PORTE (DE), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie Donia.

PORTEGAAL, d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Poortugaal.

PORTENGEN, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gedeeltelijk gem. *Portengen-Noordeinde* uitmakende, gedeeltelijk tot de gem. *Laag-Niekoop* behoorende.

Deze heerl. wordt verdeeld in twee afzonderlijk gelegen deelen, Portengen-Noordeinde en Portengen-Zuideinde, welke hier onder nader worden beschreven.

De voorm. heerl. Portengen, in zijn geheel, telde 33 h., met eene bevolking van 200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Breukelen*, gedeeltelijk tot de gem. *Kockengen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend. — Men heeft in deze voorm. heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Breukelen*.

PORTENGEN-NOORDEINDE of Lettesgeregt ook wel Pieksgeregt geheeten, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Vinkeveen-en-Waverveen, O. aan Breukelen-Nijenrodes, Z. aan Laag-Niekoop, W. aan Kockengen en Oudhuizen.

Deze gem. bevat niets dan het geb. Portengen-Noordeinde. Zij beslaat, eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 93 bund. Men telt in deze gem. 7 h., bewoond door 11 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 60 inw., die meest hun bestaan vinden in de veehouderij.

De Herv., die er 30 in getal zijn, behooren tot de gem. *Breukelen*. — De R. K., van welke men er mede 30 aantreft, behooren tot de stat. van *Vleuten*. — Men heeft in deze gemeente geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Breukelen*.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw in eigendom bezeten werd door den Heer Mr. Hendrik Piek, waarom zij ook wel Pieksgeregt geheeten werd.

Het geb. Portengen-Noordeinde ligt 4 u. N. W. van Utrecht, 2½ u. N. W. van Maarssen, aan de Portengsche-wetering.

PORTENGEN-ZUIDEINDE, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Lage-Niekoop*; palende N. en O. aan Breukelen-Nijenrodes, Z. en W. aan den Ham en voorts nog voor een klein gedeelte aan Dinkelsgeregt.

Deze heerl. bevat het geh. Portengen-Zuideinde, beslaande, volgens het kadaster eene oppervlakte van 236 bund. 9 v. r. 82 v. ell. Men telt er 21 h., bewoond door 21 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Kockengen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kockengen*.

Met deze heerl. werd in het jaar 1741 beleend Mr. Louis Trip de Mabez; thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Johannes van Maas van Portengen, woonachtig te Lobith.

Het geh. Portengen-Zuideinde ligt 3 u. N. W. van Utrecht, 1¼ u. N. W. van Maarssen.

PORTENGEN-ZUIDEINDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Lage-Niekoop*.

Deze pold. ligt 1,20 ell. onder A. P., en wordt door eenen molen, op de Heikop, van het overtollige water ontlast.

PORTENGENSCHE-KADE, dijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Portengen-Noordeinde*, in eene noordoostelijke rigting van de Bijleveld naar de Veldhuizer-sloot loopende.

PORTENGENSCHE-WETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene zuidoostelijke rigting van de Portengensche-kade naar de Heikop loopende.

PORTERE (SLOT-DE-), naam, onder welken het voorm adell. h. de Pottere, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Pottere (De).

PORTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Oldeberkoop*, 5 min. Z. van *Elsloo*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 20 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Jacob Harmer Schipper, woonachtig te Elsloo.

PORTLANDS-POLDER, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*.

PORTO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Honimoa*, een der *Uliassers*.

PORTO-BELLO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust van dat eil., in het *Land der Batakhs*, lands. *Baroes*.

PORTO-BELLO, voorm. naam van de plant. la Providence, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Providence (la).

PORTO-BELLO-EN-PINA-PINA, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. de Drie-Gebroeders, benedenwaarts aan den kostgr. Klein-Curaçao; 215 akk. groot; behoorende thans aan de Drie-Gebroeders.

PORTO-BUENO, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ruim 1¼ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel*, 10 min. N. van *Ouderkerk-aan-den-Amstel.*

Deze buitenplaats, oorspronkelijk aangelegd door een rijk portugeesch Israëliet, is thans eene kleine landhoeve.

PORTO-MARIA, baai in *West-Indië*, aan de Westkust van het eil. *Curaçao*, in de *West-divisie*, tusschen de Daï-baai en de Valentijns-baai.

PORTORICO, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de verl. plant. Carthago, benedenwaarts aan de suikerplant. Rac-à-Rac; 350 akk. groot; voorheen heette zij LA RECUDERADA.

PORTUGAAL of PORTUGAL, d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland.* Zie POORTUGAAL.

PORTUGEZENBANK, bank in *Afrika*, bij *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, waarop de visch, *cinqsous* geheeten, gevangen wordt, die de inw. niet mogen eten, voor dat den Fetisch zijn offer, eene kleine belasting, gebragt is.

POSCHEID, in het fransch POCHETTE en POSCHETTE, geh. in het graafs. *Vianden*, meijerij van *Geichelingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Diekirch*, gem. *Fouhren.*

POST (TEN), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. N. O. van *Ten-Boer*, 20 min. W. van *Wittewierum*, waartoe het behoort, aan het Damsterdiep, met 36 h. en 200 inw. Ook heeft men er eene, in 1836 geheel nieuw gebouwde, school, die gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt, en in het jaar 1846 is er door de Christelijk Afgescheidenen eene kleine kerk gesticht.

Men wil, dat bij dit geh. voorheen eene sluis zoude hebben gelegen, doch dit is slechts een vermoeden, uit gevonden houtwerk in het diep opgemaakt. — Bij de Mude alhier plagt weleer het kasteel A i l s u m te staan.

Aan de zuidzijde van het Damster-diep, nabij TEN-POST, ligt eene schoone ruime wierde, aan wier oostelijken voet of afhelling vele geraamten van lijken bij het ploegen ontdekt zijn. Sommigen houden deze geraamten afkomstig van het treffen tusschen LODEWIJK VAN NASSAU en den Spaanschen Bevelhebber AREMBERG; doch dit is niet meer dan eene gissing.

Dit geh. werd, in het jaar 1536, door de Gelderschen in brand gestoken.

In dit gehucht, aan den regteroever van het vaarwater, lag eenmaal de burg, het Huis-te-Mude genaamd, welke de wieg en bakermat was der aanzienlijke familie van RENGERS, die eene groote rij van jaren mannen van hooge betrekking en naam heeft opgeleverd. Uit dezen gedenken wij hier alleen aan JOHAN RENGERS VAN TEN POST, door zijne kronijk en andere nog onuitgegevene geschriften en door zijne staatkundige loopbaan, met roem bekend (1). In den Saksischen oorlog, terwijl het volk van den Oostfrieschen Graaf EDZARD den dam inhield, hebben de Groningers, ten jare 1500, het Huis-te-Oosterwijtwerd en het Huis-te-Mude bij TEN-POST bebolwerkt, en om het laatstgemelde een wal met dubbele grachten gemaakt, voornamelijk, om het land te beveiligen en de verzending van koorn naar de markt van Groningen te dekken.

---

(1) Men zie over hem Mr. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. II, bl. 242, 243 en 616.

POSTAART, verkorte naam van het d. Posterholt, in *Opper-Gelder*, in het *Ambt-Montfoort*, prov. *Limburg*. Zie Posterholt.

POSTBRUG (DE), brug in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, ¼ u. N. O. van Oegstgeest, ½ u. W. van Warmond, ter plaatse, waar de groote weg van Haarlem naar Leyden en 's Gravenhage, over de trekvaart, tusschen de beide eerstgenoemde steden, heengaat.

Sommigen willen, dat deze brug haren naam ontleend heeft van eenen Postbode, welke, den 6 October 1799, in de nabijheid, door den zoogenaamden Zwartjes hoop, vermoord is. Veel waarschijnlijker is het echter, dat zij aldus genoemd is naar het aan de noordzijde staande posthuis, thans de station der paardenposterij.

POSTEL (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. Z. W. van *Asten*, gem. en 10 min. Z. van *Someren*; met 19 h. en ruim 70 inw.

Bij dit geh. was eertijds eene kapel gebouwd, doch deze is sedert lang geheel vernietigd, zoodat men thans niet meer weet waar hij gestaan heeft. Later is hier eene schuurkerk voor de par. van Someren gebouwd, welke in 1760 met verlof van de Staten vernieuwd werd. Deze kerk is in het jaar 1829 afgebroken en vervangen door eene op de zelfde plaats gebouwde, welke met leijen gedekt en thans door de R. K. van Someren gebruikt wordt. Zij is aan den H. Lambertus toegewijd.

POSTELSTRAAT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kant., gem. en 55 min. ten N. van *Tilburg*, tot de wijk *Stokhasselt* behoorende; met 14 h. en ruim 70 inw.

POSTER-EE (DE), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, welke in eene noordwestelijke rigting van Woltersum naar Ten-Post loopt.

POSTERHOLT, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermond* (7 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Odilienberg, O. aan Vlodorp en aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Echt.

Deze gem., bevat het d. Posterholt, benevens de geh. Op-den-Voort en Holst. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1197 bund. 45 v. r. 10 v. ell., waaronder 1162 bund. 60 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 166 h., bewoond door 171 huisgez., uitmakende eene bevolking van 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 8 na allen R. K. zijn, behoorden vroeger onder *Vlodorp* en hadden geen kerk, doch slechts eene kapel, afhangende van de oude kerk van Vlodorp. Sedert 1772 maken zij eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort. De eerste, die in deze par. Pastoor is geweest, was J. Heithuizen, die in 1803 overleed. Zijn grafsteen is in den oostelijken kerkmuur ingemetseld.

De 8 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Stevensweerd*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. Posterholt, bij verkorting gemeenlijk Postaart en ook wel Posterd genoemd, ligt 2½ u. Z. O. van Roermond, ½ u. O. van Montfort. Met telt in de kom van het dorp 107 h. en 600 inw.

De kerk, aan den H. Mathias toegewijd, is in het jaar 1772 nieuw gebouwd en in 1836 aanmerkelijk vergroot. Zij heeft eenen spitsen toren en is sedert het jaar 1846 van een orgel voorzien, dat uit de kerk

van Over-Cruchten, in Pruissen, derwaarts overgebragt is. Men heeft in deze kerk twee klokken; op de grootste staat het volgende opschrift:

Sancta Maria benefactoribus his vitam aeternam exorato. Anno 1800.

(d. i. Heilige MARIA bid dat deze weldoeners het eeuwige leven mogen beërven. In het jaar 1800). Op de kleinste leest men:

S. S. Quiriace. Helena. Odilia. orate et protegite. ep. Neesen / defuncto veteratoque priore/ me recudi fecit. — G. Julien J. Petit me fecerunt 1717.

(d. i. Heilige QUIRIACUS, HELENA, ODILIA, bidt en beschermt. Bisschop Neesen heeft mij toen de eerste versleten en verouderd was doen hergieten. G. JULIEN en J. PETIT hebben mij gemaakt. 1717.

Deze klok is uit de oude kapel hier overgebragt.

POSTHOORN (DE), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*, ¼ u. W. van *Rucphen*, waartoe het behoort, aan den ouden weg van Antwerpen op Holland; met 4 h. en ruim 20 inw. — Dit geh. ontleent zijnen naam van eene herberg, *de Posthoorn* geheeten.

POSTHOORN (DE), b. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Philippine*.

Deze buurt ligt gedeeltelijk op Nederlandsch en gedeeltelijk op Belgisch grondgebied en, voor zoo veel dit laatste gedeelte betreft, onder de gem. *Assenede*, arr. *Gent*, prov. *Oost-Vlaanderen*. De limietpalen, welke het wederzijdsch territoir van een scheiden, staan in deze buurt. In het gedeelte, hetwelk tot de prov. *Zeeland* behoort, staan slechts 8 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 40 zielen.

POSTHOORN (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, Z. van het eil. *Celebes*.

POSTHORSE, Engelsche naam van het eil. POSTPAARD, in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie POSTPAARD.

POSTHUIS (HET) of HET OUDE-POSTHUIS, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland* arr., en kant. 40 min. Z. ten W. van *Haarlem*, gem. en 20 min. N. W. van *Heemstede*, op de oostzijde van den straatweg.

Thans is het eene stalhouderij met uitspanning, welke tijdens het rijden der diligences eene voorname verwissel- en pleisterplaats geweest is. Ook bestond er des zomers tusschen dit gebouw en de stad Amsterdam eene geregelde postwagendienst.

POSTILLIONS (DE), groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, zich uitstrekkende tusschen 6° 15′ en 6° 48′ Z. B. en tusschen 137° 4′ en 137° 40′ O. L.

POSTKAMP, een post van Indianen in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*, ongeveer een half uur van den militaire post Armina.

POSTLAAN, b. en laan in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en ¼ u. Z. van *Haarlem*.

POSTLUST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en ¼ u. N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 v. r. 94 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer IJSAK VAN KOPPEN, woonachtig te Heemstede.

POSTPAARD, in het Engelsch POSTHORSE, eil. in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het eil. *Celebes;* 5° N. B., 137° 4' O. L.

POSTRUST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 3 min. Z. van *Haarlem*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 54 v. r. 85 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. A. VAN DOBBEN, woonachtig te Haarlem.

POSTWIJK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ruim 5½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*.

Dit buit., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Vrouwe J. J. ZEELST.

POTBEEK (DE), riviertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat de Regge en de Schipbeek vereenigt.

POTERSEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie PEUTERSEIND.

POTHOF (DEN), voorm. havez., in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 12½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4 u. N. O. van *Ommen*, gem. en ½ u. N. W. van *Grambergen*, in het geh. *Aneveld*.

Van deze voorm. havezathe is het huis afgebroken. De plaats waar het gestaan heeft, wordt nog door eene oude gracht aangeduid en is in groen land veranderd, de daartoe behoord hebbende huizen en landen, zijn later verkocht en in onderscheidene handen overgegaan.

POTHOFSDIJK, dijk op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, gem. *Brummen*, zich uitstrekkende van den straatweg naar het landgoed den Engelenburg, en dienende tot waterkeering van den *IJssel*.

POTHOOFD (HET), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en gem. N. van *Deventer*, buiten de Noorderbergerpoort, tusschen den straatweg op Zwolle en den IJssel, waarvan de grond meest uit moestuinen bestaat. Men heeft er eene losplaats aan de rivier.

POTHUIZEN, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 2 min. W. van *Schalkwijk;* met 10 h. en 140 inw.

POTJESBERG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Son-en-Breugel*, een klein kwartier uurs N. W. van Son, tusschen de wegen van Son naar St. Oedenrode en naar Best, waar deze heuvel met den *Geuzenberg*, den *Fonteinberg*, den *Muizenberg*, den *Zwartenberg*, den *Hoogenberg* en eenige kleinere heuvels eene afzonderlijke groep vormt.

Deze heuvel behoort tot eene lange reeks van zandheuvels, welke zich aldaar, eenigzins in eenen halven cirkel, van het Noorden naar het Zuiden uitstrekt, hoedanige ook in de aangrenzende landstreken geenszins zeldzaam zijn. In het midden van dezen heuvel vindt men eene laagte, zoo diep, dat men, daar in staande, niet over de randen van den heuvel zien kan. Deze laagte is, vrij diep, met een geelachtig, doch een weinig naar het wit hellend, zand bedekt, op welks oppervlakte men eene soort van oer of ijzererts vindt in kleine lagen van eenen Nederlandschen duim of minder dikte, welke zich met eene zeer ongelijke oppervlakte, ter diepte van weinige palmen, tot eene vrij aanmerkelijke grootte uitstrekken. Ook komt deze erts voor in stukjes van onderscheidene grootte en allerlei gedaante, sommige vrij regelmatig in de gedaante van buisjes, schaaltjes, kroesjes, bakjes of potjes. De kinderen verzamelen deze laatste dikwijls om er mede te spelen; eenigen tijd daarna vindt men er echter weder nieuwe. Deze

zonderlinge omstandigheid heeft dien heuvel zijnen tegenwoordigen naam gegeven. Van deze voorwerpen, kennelijk zamengesteld uit fijne zand- of kwartskorrels, welke voornamelijk door ijzeroker verbonden en geel of vuilrood gekleurd zijn, zijn het de uiterlijke vormen, onder welke dit *Hydras ferri*, of meer bepaald, deze *ijzer-zanderts* aldaar voorkomt, die hem opmerkenswaardig maken.

Meerdere buis- en kroesvormige voorwerpen hebben dit gemeen, dat zij van ter zijde, de laatsten ook wel van onderen, kleine openingen dragen en den aanvang van buisjes of pijpjes vertoonen, die al dunner en dunner uitloopen, en hierdoor, bij de uitgraving, verstuiving of anderzins afbreken.

De uiteinden der onderscheidene voorwerpen verliezen zich in den oergrond, of in de takken en aderen daarvan, welke tusschen den veel opeengepakten witten, fijneren of meer blaauwachtigen groveren zandgrond heenloopen. Met eene dier zandsoorten, of wel met fijn okerzand, zijn de voorwerpen bij hunne uitgraving gevuld en met de eene of andere omgeven. In de laagte, waar de bodem steeds vochtig is, zijn zij brozer, doch tegen het onderste der helling van den zandheuvel aan, waar zij ook nog, en vooral de buisvormige, gevonden worden, meer stevig en handelbaarder.

Het lijdt geen twijfel, of de omschreven voorwerpen vormen zich bij voortduring, maar de naaste oorzaak van hunne zoo vreemde en zoo verschillende gedaante schijnt nog bezwaarlijk te zijn uit te maken.

Voor zoo verre tot nu toe bekend is zijn in de heuvels bij Son, en wel uitsluitend, ter plaatse, die den naam van Potjesberg draagt, de omschreven voortbrengselen alleen aangetroffen, en wel voornamelijk, zoo niet alleen, aan den voet der zuidwestzijde. Deze heeft ook dit eigenaardige, dat hij, zoo als wij hiervoor zagen, doorgaans uit een zeer fijn, geelachtig drijfzand bestaat, terwijl de omliggende uit een grover, wit zand zijn zamengesteld.

POTMARGE (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, die, uit de stadsgracht van *Leeuwarden* voortkomende, in eene oostelijke rigting, als grens tusschen deze stad en het dorp Huizum, naar de *Tynje* loopt.

POTMEER (HET), meertje in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*, ½ u. N. W. van Waverveen, tusschen het Koningsmeer en het Langemeer.

POTOSIE, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickerie*; palende N. aan de Zee, O. aan de verl. katoenplant. Oxford, Z. aan bosschen en zwampen, W. aan de katoenplant. Buchelbury; 1500 akk. groot, met 129 slaven.

POTRIBO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Edenburg, benedenwaarts aan de verl. plant. Wrieddijk; 1500 akk. groot, met 144 slaven. Zij wordt bewerkt door eenen watermolen. De Negers noemen haar Goelijaba.

POTRIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Makeriabo, benedenwaarts aan de verl. plant. Stolkersijver.

POTRO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

POTROBAYAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

POTSIETAMBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, ten Z. van het eil. *Java*.

POTTASHOFF, groote hoeve in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 1 u. Z. W. van *Grevemacher*, arr. en 3¾ u. O. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. Z. O. van *Betzdorff*, gem. en ½ u. O. van *Flaxweiler*.

Men treft, even ten Westen van deze hoeve, nog sporen van den ouden Romeinschen weg, die van Ordanum (Arlon) naar Augusta Trevirorum (Trier) voerde.

POTTAT, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in *den Oceaan* uitloopende.

POTTEBAKKER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie MOTIR.

POTTENBURCH, adell. h. in de st. *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-Gracht*.

POTTERE (HET-HUIS-DE-), ook wel eens verkeerdelijk DE PORTERE genoemd, voorm. adell. h. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en W. van *Noordgouwe*, nabij de Konijer-huisjes.

Dit adell. h. is later in eene landhoeve verkeerd, die nog HET SLOT genaamd wordt, doch weinig teekens meer draagt van voormaligen bloei. Waarschijnlijk is het, dat zijn eigenaar, in het begin der vorige eeuw, HENDRIK DE POTTERE, daaraan zijnen naam achtergelaten heeft, terwijl het denkelijk van vroeger oorsprong en mogelijk de zetel geweest is der eerste Heeren van Noordgouwe; hoe dit wezen mag, de dochter van voornoemde HENDRIK DE POTTERE, MARIA DE POTTERE, huwde met den Ridder JOHAN KONIJER, die het nog later bezeten heeft.

Thans is deze landhoeve het eigendom van de erve ANDRIES BATENBURG die het bewonen.

POTTUM (DE), voorm. landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie PODDING.

POUCQUES, voorm. kast. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant en 1½ u. Z. O. van *Goes*, gem. *Kappelle-Biezelinge-en-Eversdijk*, nabij *Kappelle*.

De plaats, waar het gestaan heeft, is nog kenbaar aan den Poucquesberg, zijnde slechts een hoog verheven stuk lands met boschje, van alle kanten met wijde grachten omringd. Het geslacht van POUCQUES is derhalve hier in Zeeland gezeten geweest, en was afkomstig uit Vlaanderen, daar het eene baarderheerlijkheid van den zelfden naam had, in de nabuurschap van Brugge. De laatste Heer van dezen naam was JAN, Ridder, Heer *van Poucques*, Burggraaf *van IJperen*, die met Vrouwe ANNA VAN DEN OSTENDE getrouwd zijnde, zonder kinderen gestorven is.

POUCQUES-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, welke in 1586, nevens andere polders in die omstreken, op last van MAURITS, Prins *van Oranje*, onder water gezet werd, ten einde zich van het bezit van Axel, welke sterkte hij den 17 Julij van dat jaar had ingenomen, te verzekeren.

Deze pold. lag ten N. van Beoostenblij, ten Z. van Geenderdijk, ten O. van den Capelle-polder en ten W. van den Welde-polder en van den Reygers-polder. Bij de herdijking van den tegenwoordigen Polder-van-Zaamslag, in 1649, zijn de gronden van den voorm. POUCQUES-POLDER ter grootte van 212 gem. 80 r. (94 bund. 68 v. r. 60 v. ell.)

hemelsbreedte, daarin opgenomen. De scheidingsdijk, tusschen de tegenwoordige polders van Zaamslag en Beoostenblij-benoorden, draagt nog den naam van *Poucques-poldersche-dijk*, of wel, bij verbastering, dien van *Bokkepoldersche-dijk*.

POUDEROIJEN, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie POEDEROIJEN.

POULE (LA), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Rachelshoop, benedenwaarts aan de koffijplant. Johanneshoop; 500 akk. groot; met 115 slaven.

POULI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. COURTVLUGT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie COURTVLUGT.

POULO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 4° 4′ Z. B., 119° 51′ O. L.

POULOWNA-POLDER (ANNA-), beter ANNA-PAULOWNA-POLDER, pold., prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Haze-polder*.

Deze pold., naar hare Majesteit onze Koningin genoemd, zal ongeveer 5500 bund. grond beslaan, en wordt in twee gedeelten bedijkt. Het westelijke deel, tot het Oude-veer, dat den polder in een westelijk deel splitst, is in het jaar 1845 door eenen dijk van 14,500 ell. of meer dan 2½ uur gaans lengte omgeven en beslaat eene oppervlakte van 3230 bund. grond, welke in ruim veertien weken tijds aan de zee ontwoekerd zijn, terwijl op den 18 Julij van gezegd jaar de laatste put voor dien dijk, ingesloten werd.

In December 1843 werden door de Heeren J. D. ZOCHER, G. H. GEERLINGS, C. J. L. PORTMAN, J. C. DE LEEUW, L. P. ZOCHER en P. LANGEVELD Tz., de plannen tot de onderneming van dit belangrijk werk ingeleverd; zij handelden toen onder de firma GEERLINGS, OUDHOFF EN COMP., en wel om het regt van voorrang niet te verliezen, daar door genoemde firma reeds aanvrage tot deze bedijking was gedaan. Op den 29sten Julij 1844 werd bij Koninklijk besluit de verzochte concessie verleend, waarna de Maatschappij zich op nieuw en nader verbond, en onder het bestuur van zes bovengenoemde heeren de uitvoering der werken begon, onder den naam van Maatschappij tot indijking van den ANNA-PAULOWNA-POLDER. In November van het jaar 1844 verscheen een berigt dezer maatschappij, met uitnoodiging tot deelneming in het bijeenbrengen van 500,000 guld., voor de indijking van het westelijk deel des polders, waarvoor aan de deelnemers in die negotiatie, 1000 bunders best kleiland in vrijen eigendom zouden worden afgestaan, en reeds spoedig daarna werd de acte gepasseerd, waarbij dertig geldschieters zich verbonden tot het fourneren dier som. De tweede geldleening, groot 1,200,000 guld., rentende 5 per cent en onder hypothecair verband der onverkochte gronden, werd in April jl. bij de Heeren KERKHOVEN EN COMP. opengesteld en de ondernemers mogten zich, door de volteekening dier negotiatie, in staat gesteld zien, de aangevangene zaak met kracht te vervolgen. De werken zijn steeds met den grootsten spoed en magt van volk voortgezet, waartoe ook het weder bijzonder gunstig heeft medegewerkt. Iedere Nederlander wenscht hartelijk, dat deze onderneming haar volle beslag moge bekomen, en op den duur, wat de hoedanigheid der landen, hunne vruchtbaarheid en des polders geschikte ligging voor de afwatering betreft, ruimschoots aan de verwachting moge beantwoorden.

POULUSZAND, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie PAULUSZAND.

POUROIJEN of POURROIJEN, naam, welken men wel eens geeft aan het d. POEDEROIJEN, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie POEDEROIJEN.

POURRA, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Bourum*, bij den berg Aduarrekenny, 57 u. N. O. van Coumassie.

POUTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Ternaard*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

POUWVLIET, eigenlijk PAAUWVLIET, landg. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. van *Goes*, kant. en 1 u. van *Axel*, distr. en 3 u. van *Hulst*, gem. en ½ u. van *Zaamslag*.

Dit landg., beslaande eene kadastrale uitgestrektheid van 65 bnnd. 49 v. r. en 01 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer GERARDUS MAGNUS DE BAKKER, gepensioneerd Luitenant-Kolonel, in dienst dezer landen.

POXO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, aan de Nederlanders cijnsbaar.

POYEA, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Hante*.

PRAAG, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Bigrar, benedenwaarts aan de Suriname.

PRAAST (DE), plaats op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie PRAEST.

PRAAT-POLDER, of volgens de oude spelling PRAET-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, graafs. *Middelburg in Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Eede*, palende N. W. aan den Stiershoek, zijnde een deel van Bewester-Eede-Bezuiden, van welke het door de Praat-vliet gescheiden is, N. aan de Eeder-schans en de oude vestingwerken der stad Aardenburg, O. aan de Eede, Z. aan den Doopers-polder, W. aan den Middelburgsche-polder en den Papen-polder-Eerste-gedeelte.

De bedijking mag gesteld worden in 1672 of 1673. Toen toch Bewester-Eede-Bezuiden in 1672 tegen den inval der Franschen geinundeerd was, werden door het leggen van den Doopers-dijk, den Biezen-polder en den Doopers-polder, op ruim ½ u. afstands van de vesting Aardenburg tegen het water beveiligd; dan reeds in hetzelfde jaar werd besloten, om Aardenburg niet meer tot vesting te gebruiken en konde men dus ook de nader bij die stad liggende gronden van Bewester-Eede indijken.

De Praat-vliet, die er reeds vroeger moet gelegen hebben, en denkelijk aan den polder den naam heeft gegeven, moet in de bedijking begrepen zijn geweest, want ten Noorden daarvan tegen den Stiershoek, ziet men nog de overblijfselen van eenen dijk. Thans is de polder weder een onderdeel van Bewester-Eede-Bezuiden. Op het kadaster is de polder niet bekend en op sommige plaatsen zoude de juiste grens misschien niet te bepalen zijn. Hij zal echter ruim 220 bund. groot zijn; daarin staat een woonhuis, zijnde eene hofstede. Daar hij een deel is van Bewester-Eede-Bezuiden, heeft hij met dien polder gemeene uitwatering en geen eigen bestuur.

Op de kaart van PAUW is de PRAAT-POLDER verkeerdelijk ten Z. van den Doopers-polder, in plaats van ten N. daarvan geplaatst.

PRAATVLIET (DE) of DE PRAETVLIET, water in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*; loopende van omstreeks de Elderschans, Z. W. naar het Lapschuursche gat, thans bedijkt onder den naam van Papenpolder-Eerste-gedeelte. Het werd omstreeks 1672 in de bedijking van de Praatpolder begrepen en is thans zeer opgeslibt (1).

PRAAUWGEBERGTE, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, met ontoegankelijke zware bosschen bezet.

PRAAUW-HILA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het eil. *Sumatra*.

PRABOLINGO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie POERBOLINGO.

PRACTICA, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Blokkenbosch, benedenwaarts aan de koffijplant. St. Germain; 600 akk. groot; met 60 slaven.

PRADJEKKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Besoekie*.

PRAEFECTURA-URBANA-ET-SUBURBANA, Lat. benaming, waaronder het GOOREGT, prov. *Groningen*, door EMMIUS verstaan werd. Zie GOOREGT (HET).

PRAEST (DE), of DE PRAAST ook wel DE PRAETS, plaats, welke zekere Jonker, met name UMBRACHUS, in het jaar 1324 geschonken heeft aan de kerk van Utrecht en moet gelegen hebben in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, aan den linkeroever van den Rijn, regt tegenover Arnhem, ter plaatse, waar nu het logement en uitspanning de Wijnberg, eene boerderij en vijf arbeidershuisjes, in het distr., arr. en 3 u. N. van Nijmegen, kant., gem. en 1½ u. N. ten O. van Elst, gevonden worden, welke allen, behalve de boerderij, tot de heerl. en b. *Meinerswijk* behooren.

PRAETORIUM-AGRIPPINAE, voorm. Romeinsch kast., aan den middelsten *Rijnmond*, omtrent in het midden tusschen de dorpen Katwijk-aan-Zee en Noordwijk-aan-Zee. Zie BRITTEN (HUIS-TE-).

PRAGARIA, Indiaansch d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*; bestaande uit 20 slechte woningen, bevolkt met 90 zielen, onder welke 20 mannen, 30 vrouwen en 40 kinderen.

PRAGEKASIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*.

PRAHIANG (TANAH-), inlandsche naam van de *Preanger-Regentschappen*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

PRAHIE (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk resid. *Baglen*, gedeeltelijk resid. *Pekalongan*. — Deze berg is zeer steil en heeft eenen krater.

PRAJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de Tangerang.

PRAKANNAPAT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

PRAKANTIGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

PRAKANTRAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

---

(1) Het verdient opmerking, dat dit water den naam van *vliet* draagt; daar anders alle dergelijke waters in het district *Sluis* door den naam van *kreek* aangeduid worden.

PRAMBANAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, met merkwaardige oudheden.

PRAMPRAM, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, 10 m. O. Z. O. van Accra, met eene zeehaven.

De Engelschen plagten er eene factorij te hebben, en het is de hoofdplaats van de Fetische dienst der inlanders.

PRAMPTON, Poeloe-Prampton, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Banda*, 4° 2' Z. B., 148° 24' O. L.

PRANDINGE, Prantingen of Prantinga, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, 5 min. W. van *Oosterwolde*, waartoe zij behoorde. — Deze b. is afgebrand en niet wederom opgebouwd.

PRANDINGA of Prantinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, 5 min. W. van *Oosterwolde*, in de b. *Prandinga*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland en bosschen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 75 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer van Rosen, woonachtig te Oosterwolde.

PRAPAG of Prapak, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Temangong*.

PRAPAG of Prapak, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Temangong*, distr. *Prapag*, aan de Progo. — Er is een Opziener over de landelijke inkomsten gevestigd.

PRATTENBURG, voorm. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en 2 u. N. N. W. van *Rhenen*.

PRATZ, geh., deels in de heerl. *Bondorff*, meijerij van *Pratz*, deels in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Osperen*, gem. en 25 min. N. van *Bettborn*, aan den Rotbach, ter plaatse, waar deze den Folschetterbach opneemt.

PRATZ, eene der vier meijerijen, waarin de voorm. heerl. *Bondorff*, in het grooth. *Luxemburg*, gesmaldeeld was.

Zij bevatte, niet eene plaats geheel, maar bestond uit een deel van het d. Buschrodt, en deelen der geh. Pratz, Platen, Reimberg en Escheid, thans behoorende deels tot de gem. *Bettborn*, deels tot *Wahl* en deels tot *Folscheid*.

PREAMANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

PREANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

PREANG (KOTA-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kota-Preang.

PREANGER-REGENTSCHAPPEN, in de inlandsche taal Tanah-Priang of Tanah-Preangan, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. W. aan de resid. Buitenzorg, N. aan de ads. res. Krawang en de Zee-van-Java O. aan de resid. Cheribon en de Indische-Zee, W. aan de Indische-Zee en de resid. Bantam.

Deze residentie neemt onder de schoonste en vruchtbaarste provinciën van geheel het eiland eene eerste plaats in en draagt te regt hare meervoudige benaming, daar geen der regentschappen, waaruit zij is zamengesteld,

in eenig opzigt zoodanig boven de andere uitmunt of bevoorregt is, dat het zich met eenigen schijn van billijkheid het regt zou kunnen aanmatigen, om zijnen bijzonderen naam op het geheel over te dragen.

De PREANGERLANDEN bestonden vroeger uit zeven of acht, in uitgestrektheid en voortbrengselen nagenoeg ten volle aan elkander gelijke, regentschappen, waarvan naderhand echter twee afgenomen en bij aangrenzende residentiën ingelijfd zijn. Niettegenstaande deze vermindering van grondgebied is deze residentie nog tegenwoordig eene der grootste en volkrijkste op het westelijk gedeelte van het eiland, daar zij eene uitgestrektheid gronds van 9860½ vierkante palen of 410½ vierkante Duitsche mijlen beslaat.

Deze residentie wordt verdeeld in vier afdeelingen, die vijf regentschappen uitmaken, als: Tjanjor, Bandong, Soemadang, Soekapoera en Limbangan, van welke Bandong en Soekapoera mede adsistent-residentiën zijn.

De voornaamste rivieren zijn: de Tji-barenok, de Tji-karang, de Tji-mandirie, de Tji-boeni, de Tji-drokasso, de Tji-damar, de Tji-lakie, de Tji-papantjong, de Tji-kandang, de Tji-lantaram, de Tji-kandjoengan, de Tji-kaingang, de Tji-taroem, de Tji-manoek, de Tji-langla, de Tji-melajoe, de Tji-woelan, de Tji-djoelang, de Tji-komboelan, de Tji-seël en de Tji-tandoewi, de Tji-sokan en de Tji-waroe.

Hoewel geen der talrijke meren van deze residentie eene aanmerkelijke uitgestrektheid bezit, zijn de meesten overvloedig van visch voorzien en daardoor voor de inw. van geen gering nut. De voornaamste zijn: het meer Andewadak, Talaga-Warna, Bagendick, het Meer-van-Lelis, Bassawahan, Telaga-Bodas en Loebak.

Even rijk als zij in binnenwateren is, mag deze resid. arm aan baaijen genoemd worden, daar zij, hoewel zij ten Zuiden met hare volle lengte aan zee gelegen, langs de gansche barre kust, welke genoegzaam geheel uit steil opgaande rotsen bestaat, slechts eene enkele, ofschoon dan ook zeer belangrijke, baai oplevert; de Wijnkoopersbaai (Pelaboeän-ratoe) namelijk, in het distrikt Tjitjoerock, regentschap Tjanjor.

Tot de vruchtbaarheid der residentie over het algemeen dragen de moerassen, die eene vruchtbare aarde bevatten, zeer veel bij; alzoo zij het beste geschikt zijn tot het aanleggen van sawahvelden. Onder dezen zijn bijzonder te rangschikken de moerassen van de Bandongsche distrikten Baloeboer, Tji-heija, Tji-poodjoe, Tji-koemboelan en Timbangantan (de kleinste binnenmeren dezer laatsten kunnen meer als moerassen beschouwd worden), die van de Soemadangsche distrikten Baloeboer, Tandjong-Sarie, Kawassan en anderen, die gedeeltelijk nu reeds gebruikt worden, gedeeltelijk hunne ontginning van den aanwas der bevolking te gemoet zien. Het droogmaken van deze moerassen zoude derhalve meer nadeel dan nut veroorzaken, terwijl ook andere, voor den rijstbouw onbruikbare, moerasgronden, langs de zuidelijke kust, uithoofde van de geringheid der bevolking aldaar, niet kunnen worden drooggemaakt zonder onkosten en bezwaren, die, naar evenredigheid van het nut, al te aanzienlijk zijn. De drooge vruchtbare gronden zijn aldaar zelfs maar voor een klein gedeelte bebouwd.

Ten aanzien der luchtgesteldheid heerscht in de onderscheidene streken al het verschil, dat de onderscheidene ligging, van de hooge berglanden, tot de diepe valleijen, als van zelve aanbrengt. Terwijl men den thermometer van FAHRENHEIT, op het bewoonde gedeelte der bergen tot 55° en op den top van den Gedeh niet zelden tot 45° ziet dalen, wijst deze op

Tjanjor tegen den middag doorgaans tot 80° aan. Hoewel op eenen afstand van slechts weinige mijlen waargenomen, oefent dit vrij aanmerkelijk verschil van temperatuur toch zoo min op menschen als op dieren eenen nadeeligen invloed uit. De inboorlingen zijn tegen den invloed van het weder ten volle gehard en de bergbewoners gewoonlijk niet meer noch ook minder gedekt, dan de bevolking aan de Zeekust; terwijl de hier gevestigde Europeanen zich over het geheel in de zelfde mate van kracht, sterkte en gezondheid verblijden mogen, die zij immer in Europa genoten hebben. Het zeer hoog gelegen distrikt Bandong is, ofschoon somtijds mistig en vochtig, oneindig zoeler en gematiger, dan Tjanjor, gelijk ook Soemadang, hoe aangenaam anders ook, in frischheid en zuiverheid van lucht voor het hooger gelegen Liembangan moet onderdoen. Daarentegen is het langs het Zuiderzeestrand zich uitstrekkend regentschap Soekapoera zeer warm en door de uitwasemingen der menigvuldige moerassen doorgaans ongezond.

Evenmin als de luchtgesteldheid, is ook de vruchtbaarheid eener zoo wijde uitgestrektheid gronds voor eene algemeene bepaling vatbaar, naardien elk regentschap, veelal zelfs elk distrikt, daarin in veelerlei opzigten van het ander verschilt. De meer of mindere nabijheid en bruikbaarheid der rivieren; de hoeveelheid waters, welke hun worden aangebragt; de verschillende aard en gesteldheid van den grond te weeg gebragt door de vuurspuwende bergen, wier, zich van tijd tot tijd herhalende, uitbarstingen de weleer kostelijkste velden somwijlen in barre woestijnen herscheppen, die echter, dank der alvermogende, nimmer rustende natuur, na verloop van een vijftigtal jaren hunne vorige groeikracht ten volle terug bekomen, zijn eenige weinige van de vele redenen, waarom men de vruchtbaarheid van de Preanger-Regentschappen bezwaarlijk anders dan plaatselijk beschrijven kan. In het algemeen kan men echter zeggen, dat de valleijen en, voor een gedeelte, ook de laagste bergstreken, die gewoonlijk door eene ontelbare menigte kleine stroomen en beken bewaterd worden, den hoogsten graad van vruchtbaarheid bezitten, zoo dat genoegzaam alle zoo in- als uitheemsche planten en gewassen er eenen wasdom en eene groeikracht ontwikkelen, waarvan alleen hij, die er ooggetuige van was, in staat is, zich een denkbeeld te vormen.

De over het geheel bergachtige en waterrijke landstreek wordt, in het zuidelijke gedeelte, door eene lange bergketen als het ware in tweeën gedeeld, welke bergketen de Goenong-Kendang genaamd wordt. Behalve deze keten, vindt men in deze landen nog eene menigte andere bergen, waarvan sommige geheel op zich zelve en afgezonderd liggen, terwijl anderen zoodanig op elkander gestapeld zijn, dat alleen hunne kruinen verschillende namen dragen, daar de voet als het ware eenen gemeenschappelijken grondslag voor allen uitmaakt. De voornaamsten zijn: de Gedeh, de Goenong-Goentoer, de Pappan-Dayang, de Tankoeban-Prahoe, de Galoengoen, de Telaga-Boeas, de Pantoeha, de Pangerango, de Boerangrang, de Tjikoraay en de Pampomaas. Zij zijn, bijna zonder uitzondering, vulkanen, waarvan de meesten nog branden of nog zeer onlangs gebrand hebben. Om deze bergen te beklimmen heeft men doorgaans het tijdstip te baat genomen, dat kort te voren eene uitbarsting had plaats gehad, en, niettegenstaande de schrikbarende verwoestingen, waarvan men alsdan bij elken voetstap de sporen aantrof, is het sommigen gelukt door den vloeibaren lavavloed heen te dringen en verschillende kraters te bereiken, terwijl deze nog brandende waren

en hunne, door de hitte splijtende en in de diepte nederstortende, steenranden aanhoudend nieuw voedsel aan den nog altoos woelenden vuurkolk verschaften. Te midden dezer tooneelen van schrik en verwoesting werden niet zelden de fraaiste nieuwe bazaltrotsen ontdekt, terwijl de sterke zwaveldamp, hier bij aanhoudendheid waargenomen, ten duidelijken bewijze strekt, dat deze bergen inwendig zeer sterk met zwavel bezet zijn. Tot op eene zekere hoogte zijn zij meest allen door den mensch bewoond, en dragen de wegen en voetpaden, die zich in alle rigtingen daarop kruisen, de kennelijke sporen van veelvuldig gebruik. Waar men woningen aantreft, is ook alles bebouwd. Op de daartoe geschikte gronden zijn meer of minder uitgestrekte koffijtuinen of rijstvelden aangelegd. Het daarop volgende middelste gedeelte des bergs is gewoonlijk met hoog opgaand geboomte bezet en zoo digt met rotting, bamboes, klimop en andere struikgewassen en slingerplanten begroeid, dat men zich op sommige plaatsen niet dan hoogst moeijelijk en met het kapmes in de hand, door deze altijd groenende wildernis eenen doortogt kan banen. Hooger op neemt de groeikracht van het plantenrijk echter allengskens af, alhoewel de toppen, ook der hooge bergen, ofschoon meestal van hoog geboomte ontbloot, nog altijd eene menigte van kreupelhout en kruiden voortbrengen, welke, volgens de Heeren Reinward en Blüme, aan het Europesche klimaat eigen zijn.

Men heeft er vele en groote bosschen, uitmuntende boom- en veldvruchten, ook Europesche vruchten en planten, aardbeziën, perziken, ananassen, thee, kaneel, suiker, rijst, koffij, katjang enz.

In de geheele uitgestrektheid dezer residentie vindt men nergens eenig djatiehout, dan alleen hier en daar in het regentschap Soemalang en langs de rivier Tjimanok, nabij de grenzen van Cheribon, waar een djatiebosch van eenige uitgestrektheid is, dat echter enkel slecht en onbruikbaar hout oplevert. Nogtans brengt ieder regentschap een groot aantal goede houtsoorten op, en eene daarvan in deze residentie bijeengebragte verzameling heeft over de twee honderd nummers bedragen. De voornaamste zijn: de walie-koekon en de rasamella, leiden zeer zwaar en sterk timmerhout; de pinango, die minder hoog groeit, doch zeer dik wordt, zoo dat er de wielen van pedattie of karren uit vervaardigd worden, welke wielen uit eene schijf van drie tot vier voet diameter bestaan; voorts de biema; de verschillende rezoesoorten, zijnde zeven in getal; de pedas, de kamoening, de anggas, de arang, de pakoe-hadjoe enz. Tot andere einden nuttig, onder anderen, zijn: de kawoeng- of areengboom, waaruit men door het maken van insnijdingen de bekende toewak of sagoweer trekt, van welke de hoogbruine Javasche suiker gekookt wordt, terwijl de uitgeholde stam van den boom tot goten, waterleidingen, enz. dient; de tjankallak of smeerboom, welks vrucht veel overeenkomst met den mispel heeft en eene kern of pit bevat, die eene vetachtige zelfstandigheid oplevert, waaruit men zeer goede kaarsen kan maken. Overigens wordt deze vrucht door de Javanen gekookt gegeten; het omkleedsel der kern is zacht en smakelijk, doch deze zelve onverteerbaar. De bamboe, die zoo fraaije als nuttige plant, welke eenigermate den aard van het Europeesch holriet heeft, schijnt door de milde natuur als het ware met opzet in deze gewesten voortgebragt, ten einde de bewoners, die weinig of niet van de kunst, doch alles van de natuur verwachten, op eene gemakkelijke wijze in genoegzaam al hunne behoeften te doen voorzien. Onmogelijk zou het zijn, al de voorwerpen op

te noemen, die uit het bamboes kunnen vervaardigd worden, daar het alle voordeelen van sterkte en buigzaamheid in zich vereenigt.

Het drijven van buitenlandschen handel wordt den PREANGER-REGENTSCHAPPEN door hunne natuurlijke ligging als van zelf verboden, waartegen zij zich nogtans met te beter gevolg op dien met het binnenland toeleggen. Daar men zich tusschen de hemelhooge bergen, daartoe echter niet van de rivieren of van andere middelen ter vervoer kan bedienen, heeft de noodzakelijkheid geleerd, tot het overbrengen van goederen van de eene naar de andere plaats de kracht van den mensch zelven te baat te nemen, zoodat bijna alle artikelen van in- en uitvoer door, in dat moeijelijk beroep hun bestaan vindende, lieden getorscht worden, die dan ook, door de gewoonte gehard, een last van honderd en meer ponden zonder overgroote inspanning de hoogste bergen op- en af te dragen.

De invoer bestaat hoofdzakelijk in witte, fijne en grove katoenen, veelkleurige chitsen en wit fijn lijnwaad, sarongs, kleedjes, tjilees en hoofddoeken, gingans, spreijen en zakdoeken, laken, fluweel, zijden en greinen stoffen, Europesche provisiën, poedersuiker, thee, zout, was, gambier, gedroogde visch, zoute eijeren, troeboe (kuit van zekere soort van visch), ijzer, staal, staafkoper, koper en aardewerk, Chineesch papier, Chinesche payongs (regen- of zonneschermen) en kramerijen, en eindelijk in eenig goud- en zilverwerk en galon.

Daarentegen bestond de uitvoer in een der laatstvoorgaande jaren in: 55,000 pikols koffij, 60,000 pond indigo, 1,000 tjain padie, *30,000* pikols bindrotting, 1,500 stuks planken, 1,000,000 sigaren, *9,000* pond tabak, 200 pikols ruwe katoen, 160 pikols kurkuma, *1,200* pikols arengsuiker, 500 pikols aardappelen, 300 pikols verwhout, benevens nog velerlei artikelen van ondergeschikt belang, maar toch onmisbaar voor het dagelijks huishoudelijk gebruik, als: uijen, sirie, kool, klapper- en katjangolie, bamboes, pinang en eene oneindige verscheidenheid van mand- en draadwerk. Ter bevordering van dezen handel worden op alle hoofdplaatsen bazaars gehouden, en zijn in 1827, gelijk over geheel Java, ook hier verschillende jaarmarkten ingevoerd. Ten bewijze van den bloei der koffijteelt in de Preangerlanden mogen de opgave strekken, dat bij de laatste telling in Tjanjor 13,017,006, in Bandong 15,942,158, in Soemadang 9,971,177, in Limbangan 5,965,989 en in Soekapoera 375,000, en dus in de geheele residentie te zamen genomen 45,271,330 boomen gevonden worden.

In deze residentie zijn, ten gevolge van de ondersteuning, sedert het jaar 1831, door de regering, verleend, 2800 bouw (ongeveer 860 bund.) rijstvelden aangewonnen. Met het zelfde doel worden gestadig nieuwe werken ondernomen, ten gevolge waarvan in het jaar 1836 nog 20,000 bouw (ruim 6140 bund), aan de rijstkultuur zijn dienstbaar gemaakt geworden. Nabij de W i j n k o o p e r s b a a i, waar vroeger genoegzaam alles woest en onbevolkt was, zijn reeds meer dan 800 huisgez. gevestigd, alle van de noodige rijstvelden voorzien, welke nog jaarlijks toenemen.

De groote menigte wild gedierte, vooral tijgers en rhinocerossen, die in de uitgestrekte bosschen hun verblijf houden, is, sedert het gouvernement eene premie op het vellen daarvan gesteld heeft, ten gevolge waarvan in 1800 76, in 1831 82 en in 1832 73 tijgers gedood werden, wel veel verminderd, maar blijft voor de bewoners der PREANGER-LANDEN toch nog altijd eene schrikbarende plaag. — Men telt er eene bevolking van ruim 500,000 zielen.

De landzaat is tevreden en eenvoudig van levenswijze. Sommigen meenen, dat het verwijderd houden der Chinezen eenen gunstigen invloed op de inborst en de welvaart van den Javaan in deze streken oefent.

De voornaamste plaatsen zijn Tjandjor of Tanjor, de hoofdplaats Bandong en Soemadang.

De naam dezer geheele landstreek, thans PREANGER-REGENTSCHAPPEN, heeft sedert de eerste bekende tijden der Javaansche geschiedenis tot op heden weinig verandering ondergaan.

Gedurende het bestaan der rijken Oud-Mendang-kamoelan en Djangala weet men niet, of deze gewesten eenen afzonderlijken naam droegen. KOEDA LALEAN, vroeger beheerscher van Djangala en Nieuw-Mendang-kamoelan, later meer bekend onder den naam van PRAWIDJAJA MAIRA TENDRAMAN, gaf, toen hij (in het Jav. jaar 1084, of omtrent 1160 van onze tijdrekening) in het zuidelijk gedeelte dezer landstreek, namelijk in het tegenwoordige district Tjidamar, een nieuw rijk stichtte, daaraan den naam van Pakoewan-Padjadjaran. De jongere zoon van dezen Vorst, PRABOE MOENDING SARIE, wendde zich, ten gevolge der tusschen hem en zijnen anderen broeder ontstane onlusten, verder westwaarts, vestigde zijnen zetel in het namalige Buitenzorg, en beheerschte toen mede deze gewesten, welke den naam van Pakoewan-Padjadjaran behielden. Na het overlijden van TJOENG WANARA, tweeden opvolger van MOENDING SARIE, verloor, in het Jav. jaar 1250, het rijk Padjadjaran zijne zelfstandigheid en werd schatpligtig aan de beheerschers van Madjapahit, doch behield nog langen tijd zijne Vorsten en zijnen naam.

Tijdens de invoering der Mohammedaansche godsdienst, welke ook den val van Madjapahit na zich sleepte, ging de naam van Padjadjaran verloren. HASSAN OEDIN, Scheik van Bantam, veroverde en vernielde (in het Jav. jaar 1400) de oude hoofdplaats, en lijfde Bogor (Buitenzorg) in zijn rijk in, terwijl de PREANGER-REGENTSCHAPPEN aan zijnen vader, den Sheik van Cheribon, onderworpen bleven. Van toen af werden zij TANAH PREANGAN (PREANGERLANDEN) genoemd. Van alle overleveringen, betreffende de beteekenis van dezen naam, is de volgende de meest waarschijnlijke:

Toen de Bantamsche Sheik HASSAN OE-DIEN het rijk Padjadjaran aantaste, om zijne inwoners tot het aannemen van het Mohammedaansch geloof te dwingen, ontmoette hij in deze gewesten eenen hardnekkigen tegenstand. De inwoners vochten langer dan eenig ander gedeelte der Javasche bevolking voor het behoud van hunne oude zeden. Toen zij echter ten laatste voor de overmagt moesten wijken, vereenigden zich een groot aantal van hen met een der afstammelingen van SILIWANGIE, laatsten Vorst van Padjadjaran, en trokken onder zijne aanvoering naar de bergen en in het binnenste der bosschen terug, waar zij nog eenen langen tijd de oefening hunner godsdienst voortzetten. Vele jaren daarna ontwaarde men, dat deze martelaars van hun geloof geheel waren uitgestorven, en men vond niets meer, dan alleen de ruwe beelden hunner godheden. Deze gebeurtenis gaf aan de overgeblevene afstammelingen der oude bevolking van Padjadjaran aanleiding, om aan het land, hetwelk door het zwaard, door de verhuizing en uitsterving al zijne bewoners verloren had, den naam van TAHAH PRIANGAN tegeven. PARA of kort weg PER beteekent in de Sundasche taal *alles, allen*; en *hiang, vernietigd*. Zoo ontstond uit PARA-HIANG'AN (alles vernield) allengs PRIANGAN, van waar PREANGERLANDEN of PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

PREDIKHEEREN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Dordrecht*, te *Groningen*, te *Leeuwarden*, te *Luxemburg*, te *Maastricht*, te *Utrecht* en te *Zwolle*. Zie DOMINIKANER-KLOOSTER.

PREDIKHEEREN-KLOOSTER of DOMINIKANER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, ten N. van de *Hinthammerstraat*.

Dit klooster is men begonnen te bouwen omtrent het jaar 1296, en het is al spoedig een zeer schoon en rijk konvent geweest. Toen 's Hertogenbosch in 1629 door FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, werd ingenomen, moesten de negen en zestig Geestelijken, die dat konvent bewoonden, de stad verlaten, en namen alle hunne roerende goederen en kerksieraden met zich.

Het konvent werd eenige jaren lang aan eenen timmerman verhuurd en daarna verkocht. Eindelijk te zamen met de kerk gesloopt, maakte men eene lange breede straat midden over den grond, waar het gestaan had, zoo dat van dat vermaarde konvent en kerk thans niets meer te vinden is.

De verjaagde Dominikaners hebben namaals onderscheidene verblijfplaatsen gehad, eerst te Boxtel, tot het jaar 1613, daarna te Strijtem, bij Eindhoven, toen te Breda, waar vier en twintig dezer broeders bij elkander gewoond hebben, tot het jaar 1637, toen die stad door de Hollanders veroverd werd. Hunne vierde verblijfplaats is geweest Venlo, tot het jaar 1639, hunne vijfde in het dorp Gemert, hetgeen tot de Duitsche orde behoorde, hun zesde te Bornhem in Vlaanderen, waar naderhand de Engelsche Predikheeren zijn geweest. Hun zevende woonstede was eindelijk te Mechelen, alwaar zij een aanzienlijk klooster gesticht hebben, dat naderhand onder de Fransche overheersching vernietigd is.

PREDIKHEEREN-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WINSUM.

PREDIKHEEREN-KLOOSTER of DOMINIKANER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Nijmegen*, prov. *Gelderland*.

PREDIKHEEREN-KLOOSTER of DOMINIKANER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Sittard*, op de *Oude-Markt*.

Dit kloost. werd gesticht in het jaar 1628. — De daartoe behoord hebbende gebouwen, dienen thans tot COLLEGIE, RAADHUIS en MARECHAUSSEESWONING.

PREDIKHEEREN-KLOOSTER of DOMINIKANER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Zutphen*, op de *Rozengracht*, bij de *Berkel*.

Dit klooster werd in het begin der veertiende eeuw, door MARGARETHA, dochter van GUIDO, Graaf *van Vlaanderen*, en echtgenoote van REINALD I, Graaf *van Gelder en Zutphen*, gesticht. Het gebouw dient thans tot STEDELIJK GYMNASIUM, tot een MAGAZIJN, eene CONCERTZAAL en andere inrigtingen.

PREEKHIL of PREEKWERF, streek weiland in het *Land-van-Goedereede*, gem. en ½ u. Z. van *Ouddorp*, waar vroeger eene kapel moet gestaan hebben in welke een collegie van Kanonniken gevestigd was. In deze kapel was een beeld der H. Maagd, en derwaarts gingen de zeelieden en visschers, in bedevaart wanneer zij eene ongelukkige reis gedaan hadden; de laatste bedevaart had plaats door DIRK VAN DER MARE, welke voor Goedereede schipbreuk geleden had. Van deze kapel is niets meer aanwezig.

PREEKSTOEL (DE), hoogte op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, gem. *Renkum*, op het landgoed den *Hemelscheberg*, welke om het schoon uitzigt dat zij aanbiedt, wijd beroemd is.

Vroeger stond hier een bij uitstek dikke boom; thans wordt er een oepel, gedekt met heide, gevonden.

PREMONSTREITER-ABDIJ, voorm. abdij te *Utrecht*. Zie WITTE-ROUWEN (ABDIJ-VAN-).

PREMONSTREITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Haarlem*. Zie NTONIUS-PROOSDIJ (ST.)

PREMONSTREITER-KLOOSTER, voorm. kloosters in *Fivelgo*, in et *Oldambt* en in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie ROZE-AMP, SELWERD, HEILIGERLEE en CUZEMER.

PRENSA (DE), riv. in *Afrika*, in *Opper Guinea*, aan de *Goudkust*, ijk *Asihante*.

PRESIKHAAF, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., ant., gem. en 40 min. O. van *Arnhem*.

In den aanvang der veertiende eeuw was dit landgoed bekend onder en naam van PRESINKHOF, waarschijnlijk naar eenen voormaligen eigeaar PRESINK dus genoemd. Naderhand heeft het den naam gegeven an het aanzienlijk geslacht VAN PRESINKHAVE. Het was SANDER VAN 'RESINKHAVE, die er, in 1442, het eerst door den Heer VAN HEMMEN nede beleend werd, aan welk huis deze plaats leenroerig gebleven is ot in het jaar 1646, als wanneer de toenmalige eigenaar ARNOLD VAN)ANS, haar van den leenpligt vrij kocht. Maar eene andere aanwinst iel PRESIKHOF ten deel, toen, in den aanvang der voorgaande eeuw, e eigenaar het door aankoop van het naburig erf Bethanie, waar roeger een klooster van dien naam gestaan had (1), vergrootte, waaroor dit landg. destijds eene oppervlakte besloeg van 52 bund. 54 v. r. 6 v. ell.

Het moderne heerenhuis, op de grondslagen van het oude gebouw pgetrokken, heeft, over vruchtbaar bouwland, een ruim uitzigt op len grooten weg, tegen de hoogten van Rennen-Enk, en is omgeven oor bevallige wandeldreven, van breed loopend water doorsneden en oor allerlei fraai plantsoen belommerd; eenen aanleg, die door den origen eigenaar, den Heer ABRAHAM VAN DER LEEUW, niet weinig vereterd was.

In den zomer van het jaar 1837 is dit landgoed in 86 percelen genaldeeld en verkocht, zoo dat het nu eenigzins verkleind is, wordende ians het heerenhuis, met 48 bund. 7 v. r. 16 v. ell. gronds, in eigenm bezeten en bewoond door den Heer HIERONYMUS JOHANNES NOLTHENIUS.

PRESTON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche Archipel*, bij het l. *Java*. — Het is klein en onbewoond.

PRETTINGEN, geh. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *intgen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. N. van *Luxemburg*, nt. en ruim 1 u. Z. van *Mersch*, gem. en Z. van *Lintgen*.

PREVOYANCE (LA), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; pande bovenwaarts aan de koffijplant. Mijn-Vermaak, benedenwaarts aan koffijplant. de Dankbaarheid; 2000 akk. groot.

PRIAMAN of PRIAMANG, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *umatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit reg. staat onder eenen Nederlandschen Ambtenaar en een inandsch Regent.

In het begin van het jaar 1831 was dit reg. schier geheel in hanen van de Padries; doch onze krijgsmagt wist door moed en beleid

---

(1) Men zie omtrent dit klooster het art. BETHANIE, hiervoor D. II, bl. 354.

te bewerken, dat in het laatst van 1832 niet slechts al het vroeger door ons verlorene, maar zelfs veel meer grondgebied onder de heerschappij van het Nederlandsch gouvernement terug gebragt werd.

Men vindt hier zuiver stofgoud, beste peper, ook koffij, gambier en suiker, die, als minder geschikt voor verzending, in de arakstokerijen te PRIAMAN verbruikt wordt.

PRIAMAN of PRIAMANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, reg. *Priaman*, even boven den mond van eene rivier van den zelfden naam; 0° 36′ Z. B., 116° 29′ O. L.

De Nederlandsche Oostindische Compagnie heeft reeds in 1664 een verbond met de Hoofden dezer plaats gesloten, hetwelk echter, van tijd tot tijd, door de wispelturige inlanders is verbroken geworden. In 1702 zagen wij onze logie door hen in brand gestoken, en tien jaren later, derhalve in 1712, hebben wij aldaar, tot meerdere veiligheid, een fortje of schans opgeworpen, hetwelk, ofschoon zeer zwak tegen eenen Europeschen vijand, tegen eenen inlandschen meer dan voldoende is. De reede is door de lage eilandjes Tonga-Anson en Oedjong gedekt.

PRIANGAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden*. — Er zijn warme baden, die druk bezocht worden.

PRIEM-SLUIS (DE), sluis in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*, 1 u. Z. O. van *Dinteloord*, in den *Oud-Prinselandsche-polder*.

Deze sluis, wijd en hoog 1,47 ell., is voorzien van eene deur en schuif, en dient, om den Prinselandsche-polder van het overtollige water te ontlasten. Daardoor loopt de Dernekreek in den Dintel.

PRIENGIEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PRIGIOI.

PRIESTERBERG, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, tusschen de Piscadoris-baai en de St. Anna-baai. — Het is een der bergen, welke men de Drie-Gebroeders noemt.

PRIESTERMEET-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*; palende N. aan de schorren tegen de Krabbekreek, N. O. aan den West-Vrijberghe-polder, O. aan den Bartelmeet-polder, Z. aan de Poortvlietsche-Weihoeken, W. aan den Baarsdijksche-polder en aan den Pluimpot-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 139 bund. 58 v. r., waaronder 118 bund. 79 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door eenen sluis, op de noordzijde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van *Poortvliet*. In den PRIESTERMEET-POLDER is een watermolen, dienstig voor alle de polders onder Poortvliet.

PRIESTERPOLDER (DE), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Nieuwendam-en-Zunderdorp*, palende N. W. aan de Zunderdorper-Gouwsloot, O. aan de Kattelaansloot.

PRIGAT, TANDJONG-PRIGAT of PRIGAAT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Madura*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*. — Deze kaap vormt tevens een eiland.

PRIGIA, PARIGY of POEGGY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het Zuiden van de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*, aan de Bogt-van Catsjeli.

PRIGIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Trengalek*.

PRIGIE, klip in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*. — Men vindt er vogelnesten, hoewel slechts in geringe hoeveelheid.

PRIGION of PRIEGION, d. in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

Den 14 Februarij 1828, hadden de muitelingen, ten getale van 150, hier post gevat, die echter door den Majoor MICHIELS spoedig over den berg Bessie verjaagd werden. Een gelijk lot wedervoer eene bende van 200 muitelingen, welke den 18 daaraanvolgende zich aldaar wilde verschansen.

PRIKKENGAT, benaming van een binnenwater of kom in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Vlaardingen*, door twee trekslnisjes met de Maas gemeenschap hebbende, waarin men des winters de prikken of negenöogen, waarmede de kabeljaauw gevangen wordt, in teenen kannen of manden bewaart.

PRIK-POLDER (DE) of WEERENSTEIN, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. de *Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. aan het Heimansgaatje, O. aan de buitengronden tegen de Bakkers-kil, Z. aan de afsnijding van Weerenstein of Joachimsveld, W. aan de Reesloot of Sloot-van-Dierinxwal, zijnde van ouds de scheiding tusschen Zuid-Holland en het Land-van-Altena.

Deze pold., welke voor 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 36 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en heeft eene steenen sluis, wijd 1,30 ell. voorzien van eene drijfdeur en eenen houten duiker, wijd 0,66 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif, waardoor hij op de Bakkerskil van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,35 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 2,20 tot 2,30 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Eigenaar. — In dezen polder staat slechts één huis, doch geen boerderij.

PRIKWAARD (DE) of DE SCHANSWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. de *Werken-en-Sleeuwijk*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan den Karnemelks-polder en aan de Bakkerskil, O. aan de Bleekkil, Z. aan het Boerenverdriet, W. aan de Bakkerskil.

Deze pold., waarvan men meent, dat de bedijking vóór 1627, doch naar sommigen beweeren, eerst in 1740 zoude hebben plaats gehad, beslaat, volgens het kadaster, zonder kade, eene oppervlakte van 83 bund. 74 v. r. 25 v. ell., doch wordt schotbaar op 95 bund. 37 v. r. 65 v. ell. berekend. Onder *de Werken-en-Sleeuwijk* beslaat hij, volgens het kadaster, 61 bund. 9 v. r. 73 v. ell.; onder *Almkerk-en-Uitwijk*, volgens het kadaster, 22 bund. 61 v. r. 40 v. ell.; onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, volgens het kadaster, 43 v. r. v. 12 v. ell. Hij heeft eene houten sluis, aan de Bleek, wijd 1,00 ell., voorzien met eene drijfdeur en schuif, en eene steenen sluis aan de Bakkerskil, wijd 1,92 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif, door welke twee sluizen hij op de Bleek en op de Bakkerskil van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is gelijk A. P. De hoogte der dijken is langs de Bakkerskil 2,75 ell. tot 3,20 ell. boven A. P. en langs de Bleek 2,65 ell. Er staat daarin een huis onder *Almkerk*,

hetwelk bewoond wordt door den toeziener of wachter van wege den eigenaar, zijnde zijne Majesteit WILLEM II, Koning *der Nederlanden*.

PRINCENHAGE ('S), gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda* (11 k. d., 13 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de Mark, welke haar van Terheyden scheidt, O. weder aan de Mark, waardoor zij van Terheyden en Teteringen gescheiden wordt, voorts aan Breda en de gemeente Ginneken-en-Bavel, Z. aan Rijsbergen, W. aan Etten-en-Leur.

Deze gem. bevat de dorpen 's Princenhage en Beek, de geh. en b. Steenweg, Heuvel-Eindhoven-en-Vloed, Overaa, Boeimeer, Hout, Effen, Rith, Bagben, Lies, Vuchtschoot, Varend, Moleneind, Westrik, Groot-en-Klein-Overveld, Burgst, Overbroek, Heilaar, Gageldonk, Buurstede-Heidje en Emer, benevens de pold.: Halle-en-Strijpen, de Hillen, Ooijendonk-Werf-en-Kraaijennest, Weimeren, Lange-Bunders-en-Slangwijk, Asterd, Hintelaken, Abroek en Boeimeer.

De gem. 's PRINCENHAGE heeft van het O. naar het W. slechts één uur lengte, terwijl hare breedte van het Z. naar het N. ruim drie uren gaans is. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6642 bund. 25 v. r. 89 v. ell., waaronder 6419 bund. 74 v. r. 62 v. ell. belastbare grond. Men telt er 728 h., bewoond door 1024 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5300 inw., die zich meest met den landbouw generen, terwijl mede velen dagelijks groenten en fruit naar Breda ter markt brengen. Ook heeft men er eene lijmfabrijk, eene stijfselmakerij, tevens eene azijnmakerij, twee leerlooijerijen, eene bierbrouwerij, eenen olie- en drie koornmolens, van welke laatste eene in het dorp zelf, de Nieuwe-Molen geheeten.

De R. K., die er 5140 in getal zijn, maken de parochiën van 's Princenhage en Beek uit, welke ieder eene kerk hebben.

De Herv., van welke men er 155 telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Breda* behoort, en tot eersten Leeraar gehad heeft JOHANNES LAMPE, die in het jaar 1648 herwaarts kwam en in het jaar 1652 naar Obdam vertrok. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding CORNELIS VAN DEN BROEK, die er van het jaar 1764 tot aan zijne dood, den 2 November 1793, stond, en zich door onderscheidene schriften voordeelig heeft bekend gemaakt. Het beroep is eene koninklijke collatie.

Ook bestaat er in deze gem. een huisgezin van de Israëlitische godsdienst, uit 6 personen bestaande.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te 's Princenhage en ééne te Beek, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 350 leerlingen bezocht worden.

Het d. 's PRINCENHAGE, meestal in de wandeling HAGE of het HAAGJE genoemd, is een zeer schoon vermakelijk dorp, dat eertijds MERTERSEN of MERTERSHEIM geheeten was, waarschijnlijk naar zijnen Beschermheilige ST. MAARTEN.

Het ligt ½ u. Z. W. van Breda, 1½ u. O. van Etten, even zoo ver N. N. O. van Rijsbergen en ¼ u. W. N. W. van Ginneken, tusschen de Mast- en Liesbosschen, aan de straatwegen van Breda op Antwerpen en Bergen-op-Zoom, welke elkander te midden van dit dorp verlaten. De weg van Breda derwaarts is ter wederzijden met hoog opgaande boomen beplant, die echter, tijdens de Belgische onlusten, van de stad af tot op zekeren afstand, wegens de inbelegstelling van die vesting,

omgehouwen zijn. Het aangename lommer, dat men op dezen weg heeft en de andere wandelingen, die rondom 's PRINCENHAGE, en vooral in de nabijgelegene Lies- en Mastbosschen gevonden worden, lokken vele wandelaars uit Breda derwaarts, terwijl de gestadige doortogt van rijtuigen naar België dat dorp nog al eenige levendigheid bijzet. Ook treft men in de nabijheid eenige fraai aangelegde buitenplaatsen aan. Men telt in de kom van het dorp 160 huizen en 1200 inw. en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. en b. Steenweg, Heuvel-Eindhoven-en-Vloed, Overa, Boeimeer, Hout, Effen, Rith, Bagben, Lies, Vuchtschoot, Buurstede-Heidje en de zuidelijke zijde van Varend — scheidende op den grooten weg naar het Liesbosch — benevens het lust- of jagthuis van Prins FREDERIK der Nederlanden in het Liesbosch, 446 h. en 2250 inw.

Te midden van het dorp heeft men een vrij ruim marktveld, aan welks oostzijde het nette en in 1792 nieuw gebouwd, zeer doelmatig ingerigte dorpshuis zich vertoont, naar hetwelk men langs eene dubbele stoep opgaat, terwijl het dak met een kloktorentje prijkt.

De parochie van 's PRINCENHAGE, welke thans 3100 zielen telt, onder welke 2400 Communikanten, wordt door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend. Vroeger was hier slechts eene kapel, welke van de kerk van *Gilze* afhing. In het jaar 1261 werd zij tot eene halve kerk, die een aanhangsel van de Moederkerk van Gilze uitmaakte, verheven. In het jaar 1316 werd zij daarvan geheel afgescheiden en tot eene parochiekerk verklaard, onder welke parochie mede begrepen was, al hetgene thans binnen de stad Breda tot aan de rivier de Mark, ligt. De kerk, ter eere van den H. MARTINUS ingewijd, is een zeer sterk en aanzienlijk gebouw, van koor en orgel voorzien. De toren had vroeger eene naald of spits, die wegens hare aanmerkelijke hoogte en fraaije bouworde, zeer geroemd werd, doch deze spits is met den storm van 9 November 1800 afgewaaid. Thans heeft de toren een hoog pyramidaal dak, hebbende een rond klokkoepeltje op het spits. Nadat deze kerk sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik was geweest, werd zij, den 5 December 1800, aan de Roomsch Katholijken terug gegeven.

Toen de Hervormde gemeente het gezegde gebouw aan de Roomsch Katholijken had moeten afstaan, ontbrak het haar in den beginne, niet alleen aan eene plaats om hunne godsdienst te oefenen, maar ook aan eene woning voor haren Leeraar. Eerst door huur en vervolgens door aankoop, meester geworden van een huis, hetwelk tot woning voor den Predikant bestemd werd, rigtte men daarvan het grootste vertrek tot de oefening van de gemeenschappelijke godsdienst in. Hiermede moest men zich behelpen tot men, door gunstige beschikking van den Koning, in staat was, om, den 22 Maart 1819, den eersten steen aan het tegenwoordige kerkgebouw te leggen, waarin reeds den 30 September van dat zelfde jaar, de eerste godsdienstoefening werd gehouden (1). Het is een klein gebouw, met een net torentje, waaraan zoowel het uitwendige aanzien, als de inwendige inrigting door kiesche smaak, aan het oog, en door doelmatige orde, aan de Protestantsche eeredienst uitnemend voldoet. In deze kerk heeft men, in 1846, een fraai en net huis- of kabinetorgel geplaatst, rustende op vièr pilaren, met

(1) Zie daarover nader *het Voorberigt van de Aanspraak en Leerede bij de stichting van een Nieuw kerkgebouw*, *door* A. N. VAN PELLECOM, Predikant te 's PRINCENHAGE, Amst bij J. ALLART EN COMP. 1820.

eene galerij omgeven, ter breedte van het geheele gebouw, hetwelk aan het inwendige der kerk meer luister bijzet. De zeer goed ingerigte predikantswoning staat naast de kerk, aan den straatweg van Breda op Antwerpen.

De in het jaar 1827 gebouwde en zeer goed ingerigte dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag in October; de beestenmarkt den eersten en tweeden Donderdag in April, en den eersten en tweeden Donderdag in November, doch deze kunnen als vervallen beschouwd worden.

Het dorp 's Princenhage is de geboorteplaats van de Godgeleerden: Antonius van Lederzake, de eerste Landcommandeur der Duitsche orde, te Utrecht, alwaar hij in het jaar 1230, het eerste Duitsche huis stichtte; Reinier van der Broek, geb. 1 September 1769, overleden te Zevenbergen, als Predikant aldaar, den 4 December 1838, na onderscheidene stukken en verhandelingen, in verschillende godgeleerde tijdschriften te hebben medegedeeld, en van Cornelius Adrianus van der Broek, geb. 4 December 1771, overleden te Hoorn 2 September 1811, als Predikant te Rotterdam. Hij was schrijver, behalve van zijne uitgegevene leerredenen, onder den titel van *Christus Regering*, ook van eene verhandeling, getiteld: *de regte betrachting des doods*, bekroond met eene zilveren medaille, door het Haagsche genootschap, *ter verdediging van de Christelijke Godsdienst, tegen deszelfs hedendaagsche bestrijders*, voorkomende in de verhandelingen van dat genootschap, voor het jaar 1806.

Princenhage was vroeger eene heerl., welke voor een klein gedeelte door den Hertog *van Braband*, en voor het overige door den Heer *van Breda*, bezeten werd. Tot dat het eerste gedeelte op den 9 April 1386 benevens Groot-Zundert, Sprundel en Nispen, door Johanna, Hertoginne *van Braband*, in pandschap werd afgestaan aan Jan van Polanen, Heer *van de Leck en Breda* (1).

Den 2 Januarij 1721, terwijl er een storm uit het Westen woei, geraakte de R. K. kerk te 's Princenhage, toen in de Heilaarstraat staande, in brand, zonder dat men regt wist waardoor, en brandde tot den grond toe af. De wind sloeg de vlam in het hoekhuis, waar de *Zwaan* uithing, dat ook met zijne stalling en nog drie nevenstaande schuren, waarin veel hout lag, benevens drie huizen, in de daar langs loopende straat naar de Moerdijk in asch legde, terwijl het tegenoverstaande hoekhuis aan de overzijde van die straat, mede vuur vatte, doch hier werd de vlam, welke het geheele dorp dreigde te verteren, gestuit door de brandspuiten van Breda, die ijlings toegesneld waren. Ook beijverden zich de burgers van die stad zeer, om het vuur dat, door den fellen storm, voortgestuwd, heinde en ver op de daken viel, te blusschen. Zij konden echter niet beletten, dat door het vallende vuur nog drie naast elkander staande huisjes, zijnde die, welke het digst bij de stad stonden, vuur vatten en in asch gelegd werden. De wind was zoo hevig, dat het brandende riet en de asch te Breda, op de Ginnekenstraat nedervielen.

Het wapen der gem. 's Princenhage, bestaat uit een veld van zilver, met drie boompjes op een terras, alles van natuurlijke kleur.

PRING, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

---

(1) Men zie over dezen afstand verder ons art. Nispen.

In het begin van 1829, was het in dit gebergte dat de muitelingen voornamelijk hunne schuilplaatsen hielden, waaruit zij dan ook telkens door onze troepen verdreven werden.

PRING'A-DJOERONG, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, in de nabijheid van een meer.

PRINGAPOES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, distr. *Lempoeyang*.

Men vindt er de overblijfselen van een tempelgebouw, dat naar de 6 ell. hoogen en 5 ell. breeden ingang te oordeelen, van eene aanzienlijke grootte moet geweest zijn.

PRINGKOELOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Patjietan*.

PRINGOMBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, reg. *Kadoeang*.

PRINEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

PRINSEBUURT, vroegere naam van de b. DE GLIP, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie GLIP (DE)

PRINSELAND, heerl. in de prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*.

Deze heerl., welke thans de gem. DINTELOORD-EN-PRINSELAND uitmaakt, heeft dus de zelfde grenzen, grootte en bevolking als die gem. (zie dat woord). Zij behoorde tot de nalatenschap van WILLEM III, Koning *van Groot-Brittanje*, en is, in het jaar 1732, den Prins VAN ORANJE ten deel gevallen, waardoor zij thans aan het Domein behoort.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van azuur (blaauw), met eenen hoorn en vergezeld *en chef* van twee en *en pointe* van een St. Andrieskruis, alles van goud. Het schild vastgehouden door eenen Engel van goud.

PRINSELAND, R. K. par., prov. *Noord-Braband*, apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*.

Men telt er 680 zielen, onder welke 460 Communikanten, en heeft er eene kerk te *Dinteloord*. Zie dat woord. De dienst wordt in deze parochie waargenomen, door eenen Pastoor.

PRINSELAND, naam, onder welke het d. DINTELOORD in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, in de wandeling meest bekend is. Zie DINTELOORD.

PRINSELAND (OUD-) of HET OUDE-PRINSLAND, pold. in de heerl. *Dinteloord-en-Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gedeeltijk gem. *Dinteloord-en-Prinseland*, gedeeltelijk gem. *Oud-en-Nieuw-Gastel*; palende N. aan den Dintel-polder, N. O. aan den Willems-polder, den Beaumonts-polder en aan het poldertje van van Disch, O. aan den polder Heerjansland, gezegd Nieuw-Gastel, Z. aan de gorzen tegen de Rozendaalsche- en Steenbergsche-vliet, het Boter-poldertje en het Oost-Veer-poldertje, W. aan den West-Veerpolder en den Maria-polder, N. W. aan den Anna-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1605 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2008 bund. 38 v. r. 98 v. ell., waaronder 1953 bund. 69 v. r. 67 v. ell. schotbaar land; als onder *Dinteloord-en-Prinseland*, volgens het kadaster, 1967 bund. 69 v. r. 58 ell.; onder *Oud-en-Nieuw-Gastel*, volgens het kadaster, 40 bund. 69 v. r. 40 v. ell., en telt 62 boerderijen onder *Dinteloord-en-Prinseland*. Men vindt er drie steenen sluizen, de bovenste de Priemesluis geheeten, is wijd 1,47 ell. en hoog 1,47 ell., voorzien van eene deur

en schuif; de tweede, tegen de haven gelegen en weleer mede spuisluis gediend hebbende, is wijd 1,78 ell. en hoog 0,17 ell., voorzien van eene deur en schuif, de derde of zoogenaamde Torensluis, mede op de haven gelegen, is wijd 1,93 ell., hoog 1,38 ell. en is mede van eene deur en schuif voorzien, wordende door middel dezer drie sluizen op de Dintel van het overtollige water ontlast. In vroeger jaren heeft deze polder ook nog eene uitwateringsluis op de Roosendaalsche- en Steenbergsche-vliet gehad, welke in 1790 in den Zuiddijk, boven het oude veer, is ontdekt geworden; aan de zuidoostzijde dezes polders vindt men nog de watering, genaamd het Kostverloren-diep, welke, vóór de bedijking, eene communicatie tusschen de rivieren de Dintel en de Vliet daarstelde; — de strook lands, gelegen tusschen dit gat en den zuidoostelijken hoek van dezen polder (eigenlijk de Gastel-polder), behoort onder de gem. *Gastel*. Het zomerpeil is 0,50 ell. beneden A. P. Vóór de herdigting van de Dintel, is deze polder, 's winters, soms tot gelijk A. P. met water belast. Het polderbestuur bestaat uit een' Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

De groote weg der tweede klasse no. 1, loopt door dezen polder, en daarin ligt het dorp Dinteloord, welks kaden, met de kaaimuren, rijswerken, spuisluis en boezem, vóór de herdigting der Dintel, door het Domein werden onderhouden, hetwelk daarvoor uit 's polders kas vijf honderd gulden genoot; thans is deze haven tot 2 ell. onder A. P. uitgediept, en wordt, volgens conventie van 1829, door den polder onderhouden. Aan de zuidzijde van dezen polder, tegen de *Roosendaalsche-vliet*, zijn nog gelegen de volgende poldertjes: de Boterpolder, de Oost-Veerpolder en de West-Veer-polder, en aan de noordzijde van den polder Beneden-Stouters-gat, ligt het Poldertje-van-van-Disch. De kaden van alle deze polders zijn echter thans geslecht en bebouwd.

In 1709 ontstond er, aan de zijde der rivier de Dintel, een dijkbreuk in dezen polder, te weten tusschen de aansluiting van den Willemspolder en het Stoutersgat, de toen veroorzaakte kolk binnendijks, wordt het Stormwieltje genoemd.

PRINSELAND-EN-DINTELOORD, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. *Breda*, ring van *Willemstad*.

Deze gem. heeft ééne kerk te Dinteloord en telt ruim 1400 zielen, onder welke ruim 700 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Paludanus, die in het jaar 1615 herwaarts kwam, en in het jaar 1616 zijne dienst nederlegde. Het beroep is eene Koninklijke collatie.

PRINSELANDSCHE-VEER (HET), bij verkorting het Prinsenveer en ook wel het Oude-Veer of het Pontveer genoemd, ter onderscheiding van het meer westelijk gelegen *Nieuwe-Veer* of *Bootjesveer*, veer in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, ¾ u. O. N. O. van Steenbergen, 1 u. Z. van Dinteloord en 2 u. W. van Oudenbosch.

Het is een overhaal over de Steenbergsche-vliet, waar men met paarden en rijtuigen kan overgezet worden.

PRINSENBOSCH, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kruidberg (De).

PRINSENDIJK, dijk op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, langs den IJssel, gem. *Rhede*, zich van het d. Dieren, tot tegen over de stad Doesborgh uitstrekkende.

PRINSEN-EILAND, eil. in *Amsterdam*, dat bij de vijfde vergrooting van die stad, ten jare 1612, daar binnen getrokken is, en aldus genoemd werd naar Prins FREDERIK HENDRIK. Het is door vier bruggen met het omliggende terrein verbonden.

PRINSEN-EILAND, ook POELOE-PANHITAN of PANITAN, eil. in *Oost-Indië*, aan den zuidelijken ingang van *Straat-Sunda*, Noordwest van de Meeuwen-baai; 6° 25′ Z. B., 123° 1′ O. L.

Het is laag en niet groot, hebbende slechts vier mijlen in den omtrek. Twee heuvels, een aan het oosteinde en een wat meer zuidelijk, veroorzaken dat men het zelfs op eenen tamelijken afstand zien kan, bijzonder die heuvel, welke in het Oosten ligt, en daarom bij de zeelieden bekend is onder den naam van Hoogen-heuvel.

Aan de zuidwestzijde heeft men een steenen rif, dat zich wel anderhalve mijl in zee uitstrekt, en gevaarlijk is voor de schepen, die de zoogenoemde *Behoude passage* willen uitvaren. Het eiland is overal met een altijd groenend geboomte bedekt, en levert den voorbijvarenden zeeman geen onaangenaam gezigt op.

Men vindt er verfhout. Tot aan 1694 was het onbewoond; naderhand diende het tot eene plaats van ballingschap voor Bantammers, die in ongenade vervielen; er bestaat een visschersdorp Samadang genaamd, aan de Kazuaris-baai, die in het Zuidwesten van het eiland ligt. Van tijd tot tijd diende dat dorp tot verblijfplaats voor visschers, die schildpad, tripang en schelpen vingen of inzamelden; eenige inwoners van Tjeringin hebben er zich als landbouwers gevestigd, doch het om de gewelddenarijen der zeeroovers verlaten. Thans moet het onbevolkt zijn. Zoet water wordt op dit eiland niet aangetroffen.

PRINSENHAGE, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINCENHAGE. ('s).

PRINSENHOEKJE, pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. O. en Z. aan den pold. Ruimersdijk, waarvan dit poldertje een gedeelte uitmaakt, W. aan de zoogenaamde Akkers.

Dit poldertje wordt op den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,15 ell., de hoogte der dijken 1,50 ell. Het wordt bestuurd door den Agent van het Domein te Zevenbergen.

PRINSENHOEVE, uitgebreide pachthoeve in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en ½ u. Z. W. van *Breda*, gem. en ½ u. Z. van *'s Princenhage*, in het geh. *Hout*. — Deze pachthoeve behoort thans aan het domein.

PRINSENHOF, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Leeeuwarden*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Rauwerd*, ½ u. Z. van *Wartena*, waartoe zij behoorde, ten Z. van de Folkertsloot.

PRINSENHOF, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-divisie*, O. van Klein-Bloemhof, W. van Vriendenwijk.

PRINSENKWARTIER (NEDER-), eene der zeven divisiën van het *Nederlandsche* gedeelte van het *Westindische* eil. *St. Marten*.

PRINSENKWARTIER (OPPER-), eene der zeven divisiën van het *Nederlandsche* gedeelte van het *Westindische* eil. *St. Marten*.

De beide divisiën, NEDER-PRINSENKWARTIER en OPPER-PRINSENKWARTIER, liggen in eene vallei of vlakte, ten Noorden van Philipsburg, welke door twee vrij hooge bergketens gevormd wordt en zich noordwaarts, tot tegen de grenslijn van het Fransche kwartier d' Orleans uitstrekt. Zij is 8061 voet lang en 5374 voet breed, en bevat acht suikerplantaadjen.

van verschillende grootte, waarop te zamen 160 slaven werkzaam zijn. De grond, welke met eene dunne laag van met steengruis vermengde klei overdekt is, is zeer klippig en onvruchtbaar, en vordert dus veel regen en eene sterke bemesting. In deze vallei zijn onderscheidene bronnen, welke vrij zuiver water en in eene genoegzame hoeveelheid opleveren, om vee te drenken; de salpeterachtige deelen, die het bevat, maken dit water echter voor den mensch onsmakelijk en ongezond, hetwelk veelligt met het vee ook wel het geval is. Er zijn echter ook hier genoegzame regenbakken voorhanden.

PRINSENLAAN, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. — Het is een der vier en twintig wijken, waarin de stad *Batavia* verdeeld is.

PRINSENLAND, heerl., prov. *Noord-Braband*. Zie PRINSELAND.

PRINSEN-POLDER (DE OUDE-), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINSELAND (OUD-).

PRINSENSTRAAT, straat in *Oost-Indië*, in het zuiden van *Straat-Sunda*. Zie BEHOUDENS-VAART.

PRINSENVEER (HET), veer in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINSELANDSCHE-VEER.

PRINSES-LOUISA, cirkelvormige kustbatterij in de heerl. *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Helder-en-Huisduinen*, tusschen de Oostbatterij en het Weerhoofd.

Zij bestrijkt de reede, verdedigt den ingang van het Nieuwediep en is ingerigt voor acht vuurmonden.

PRINSES-LOUISA-POLDER, onbehuisde buitenpold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-Lage-en-Zwaluwe*.

Dit poldertje, ligt aan den noord-oosthoek van den polder Schuddebeurs-en-Vegetas, buiten den Zeedijk en beneden den Veerdam van de Lage-Zwaluwe, en beslaat binnen de kaden 6 bund. 66 v. r. 20 v. ell. Het behoort onder het bestuur van den *Roijalenpolder*.

PRINSES-MARIANNE, eil. in *Australië* en *Mulgraves-Archipel*, 10° 9′ Z. B., 143° 40′ 30″ O. L.

Dit eiland werd den 7 Mei 1824, door den Kapitein-ter-Zee J. P. M. WILLINCK ontdekt, en bevonden dat het zich N. N. W. ander half mijl in lengte en N. N. O. ½ mijl in breedte uitstrekte.

Bij het eerste gezigt vertoonde het zich als twee eilanden, doch bij nadering bleek het slechts één te zijn; het was weinig boven de oppervlakte der zee verheven, welig met hooge cocos- en andere boomen begroeid, waaraan eene menigte vruchten hingen. Het scheen bewoond, was door een zandstrand, waarop het weinig brandde, omringd en had waarschijnlijk ankergrond in de nabijheid.

PRINSES-MARIANNE-STRAAT, straat in *Australië*, welke het zuidelijke gedeelte van *Nieuw-Guinea* of het *Frederik-Hendrik-eiland* van het vaste land scheidt, in 1826 door den Luitenant-ter-Zee der Eerste klasse D. H. KOLFF ontdekt, die, meenende dat het eene rivier was, er den naam van DOURGA-RIVIER aan gaf, maar in 1836 gaf LANGENBERG KOOL, die ontdekte, dat het eene zeeëngte was, er den tegenwoordigen naam aan. Er heerscht dikwijls storm, zoo dat zij niet gemakkelijk bevaarbaar is.

PRINSESSEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie VADER-SMITH.

PRINSESSEN-HUIS, naam, welken men wel eens geeft aan het Koninklijk Lusthuis de ORANJEZAAL, nabij *'s Gravenhage*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ORANJEZAAL.

PRINS-FREDERIK, fort in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, en sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie FREDERIK (PRINS-) (1).

PRINS-HENDRIK-CASIMIRS-BOLWERK, voorm. schans, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, in het jaar 1672, ter versterking van Hindeloopen opgeworpen, doch in het jaar 1805 geheel geslecht, zoodat er thans niets meer van te zien is.

PRINS-HENDRIK-POLDER, oppervlakte van bijna 500 bund. buitengrond, gelegen aan de Zuid-westkust van het eiland *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, door den Staat, krachtens Koninklijke beschikking in 1846 verkocht, aan den Heer PIETER LANGEVELD *cum suis*, om, in het voorjaar van 1847, met de bedijking dier gronden een begin te maken en alsdan dien naam aan te nemen Er zijn bewijzen voorhanden, dat dit land van eene uitmuntende hoedanigheid zijn zal.

PRINS-HENDRIKS-POLDER, pold. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie FREDERIK-HENDRIKS-POLDER.

PRINS-KARELS-POLDER, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N. aan het Schorwei en het Hoog, O. aan het Hoog, Z. aan den Zuid-polder-van-Woensdrecht, W. aan de gorzen en slikken tegen de Ooster-Schelde.

Deze pold., welke in het jaar 1728 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund. 47 v. r. 55 v. ell., doch wordt schotbaar op 213 bund. 79 v. r. 29 v. ell. gerekend, en wordt door eene steenen sluis in den Zeedijk, wijd 1,70 ell. en hoog 2,01 ell., voorzien van een paar puntdeurtjes en eene schuif, van het overtollige water ontlast. Ten dienste der spuijing bestaat er binnendijks nog eene houten sluis of wachter, om het water in den spuiboezem te houden, en door een zeer lang buitengat in de schorren, over het verdronken Zuid-Beveland, in de Ooster-Schelde te ontlasten. Het zomerpeil is 0,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 5,40 ell. tot 5,80 ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

De polder ontleent zijnen naam van den, tijdens de bedijking, regerenden Keurvorst van den Paltz, Prins KAREL. Tot diephouding van de buiten- of uitwateringskil, bestaat hier eenen behoorlijken spuiboezem; op het noordeinde der buitengronden heeft men eenig kramwerk tegen het talud en eenen rijzen vangdam ter bevordering der opslikking.

PRINSLAND, naam, welken men veelal geeft aan het dorp DINTELOORD, in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*. Zie DINTELOORD.

PRINSONO, eil. in *Oost-Indië*, aan de kust van het eil. *Java*.

PRINS-WILLEM-FREDERIK, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de breede monding van de grensrivier de Marowijne.

PRINS-WILLEMS-BERG (DE), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Arnhem*, gem. *Rheden*. — Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 112 bund. 19 v. r. 4 v. ell.

PRINS-WILLEMS-POLDER, pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Echteld*; palende N. aan den

---

(1) Eveneens zoeke men de overige met PRINS zamengestelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

Waal-Bandijk, O. aan Ochten, Z. aan de Waal, W. aan Zandwijk en Tiel.

Deze pold., welke in het jaar 1818 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 497 bund. 94 v. r. 68 v. ell., alles schotbaar land; telt 3 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Waal van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters, een Secretaris, en een Ontvanger.

In den nacht tusschen den 8 en 9 April 1846, brak de kade van dezen polder, door het aanhoudend wassende water der Waal, door, niettegenstaande de ijverige pogingen, die zoowel van de zijde des Bestuurs als van die der Ingelanden, tot behoud daarvan werden aangewend, waardoor eene aanmerkelijke schade veroorzaakt werd.

PRINSWILLEMS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Schoondijke*, gedeeltelijk gem. *Waterlandkerkje* en gedeeltelijk gem. *Oostburg*.

De grenzen van dezen pold. zijn moeijelijk op te geven, ten zij men zich den pold. voorstelle, als den kop van een monster, waarvan de hals ten Westen en de gapende muil ten Oosten ligt; waarvan het tweede gedeelte des polders den schedel, de vooruitstekende bovenkaak en snuit uitmaakt; terwijl het eerste gedeelte des polders den korteren benedenkaak en hals voorstelt, waarbij de Brugsche-Dijklanden den gorgel verbeelden kunnen. Op den hals nu liggen ten N. W. de Austerlitz-polder, ten N. de Brugschevaart-polder; op den schedel liggen ten N. W. de stad Oostburg, de Stampershoek-*polder*, de Henricus-polder, de Magdalena-polder en de Nieuwerhaven-polder; zijnde hij van al deze polders afgescheiden door de voorm. vaart van Oostburg naar Sasput, slechts eenige bunders, die aan de overzijde der vaart liggen, uitgezonderd. Op den neus ligt ten N. O. de Hoofdplaat; in den geopenden muil liggen ten O. gedeeltelijk de Oranje-polder en de Maurits-polder en geheel als tegen de keel, de Gouden-polder, welke drie laatstgenoemde polders dus ten Z. O. van het Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder, ten O. van de Dijklanden en ten N. van het Eerste-deel des polders gelegen zijn. Onderaan ten Z. liggen de Nieuwe-Passegeule-polder en de Sophia-polder; achteraan ten Z. W. ligt de Diomede-polder.

Waar nu de Prins-Willems-polder ligt, vond men in oude tijden eene menigte polders of gedeelten daarvan, die in de Spaansche onlusten gevloeid waren. Deze lagen ten Z. en N. van de in 1502 gegravene Brugsche-vaart (zie dat art.). De bedijking geschiedde in twee jaren, wordende in 1650, door het herstellen van vele nog bestaande dijken, het zuidelijk deel beveiligd. Het volgende jaar werd ook het noordelijke deel bedijkt en daarbij de Brugsche-vaart bij Oostburg afgedamd. Omdat de scheepvaart van Oostburg daardoor belet werd, moesten de bedijkers eene vaart naar de Schelde graven en met eene sas voorzien, welke vaart echter niet lang als zoodanig in gebruik is gebleven (zie Oostburger-vaart). De polder wordt alzoo nog verdeeld in het Eerste deel ten Zuiden, en het Tweede deel, ten Noorden gelegen, waar tusschen de Brugsche-Dijklanden, die echter ook dikwijls tot het Tweede deel gebragt worden, als een Derde deel liggen.

Het Eerte Deel, waarvan het westelijk punt gem. *Oostburg*, doch overigens gem. *Waterlandkerkje* is, bevat laatstgenoemd d., als ook het geh. Klein-Braband en de grootste helft van het geh.

Turkije (zie die art.). Behalve de gewone verdeeling in beginnen of kavels, wordt het ook nog in grootere afdeelingen gesplitst, die de namen dragen van de voormalige polders, welke er geheel of gedeeltelijk lagen, te weten: de Vrije-polder, de Oude-Passegeule, de Catelijne-polder, Dierkenstein en Ooster-Eede; tusschen beide laatste heeft nog de Vijfhonderd gelegen, doch deze wordt niet meer gemeld, en was misschien slechts een aanhangsel van Dierkensteen. — Dit Eerste deel was oudtijds grootendeels ambacht van *IJzendijke*, doch Ooster-Eede behoorde tot het ambacht van *Aardenburg*, en misschen lagen hier tusschen in nog gronden, die tot het ambacht van *Oostburg* behoorden. De Vrije-polder en Oude-Passegeule waren oorspronkelijk heerl. *Waterland*, doch de Heer van Waterland had die, vóór of bij de bedijking, bij overeenkomst met het Sluische Vrije, afgestaan.

Het Tweede deel, waarvan slechts eenige bunders tot *Oostburg* behooren, doch hetgeen overigens gem. *Schoondijke* is, bevat, behalve genoemd d., de geh. Sasput en Steenhove en de b. de Trachel (zie die art.). Ook hier lagen te voren verscheidene polders, waarvan de voornaamste de Oude- en de Nieuwe-IJve waren; doch deze worden niet meer genoemd en zelfs zijn de grenzen niet juist meer bekend; men heeft dus alleen de verdeeling in vijf en vijftig beginnen of kavels. De polder wordt in de lengte doorsneden door twee evenwijdige wegen: de Lange-Heerenweg, loopende van de Sasput door Schoondijke, regt op den toren van Oostburg, zijnde twee uren lang en tusschen beide laatstgenoemde plaatsen bestraat, en de de Schoondijksche-weg, waaraan het oude dorp van dien naam lag, zijnde meer dan anderhalf uur lang, welke in de wandeling meest de Groene-weg heet. Deze wegen worden op evenwijdige afstanden, regthoekig doorsneden door vier wegen, ieder een half uur lang, waarvan de tweede, van den oostkant tellende, door het dorp Schoondijke loopt, bestraat is en, naar den oorspronkelijken naam van het dorp, de Willemsweg heet; terwijl de drie overige, naar daaromtrent gelegen hebbende dorpen de namen hebben van den Gaternisse-weg, den Osemans-weg en den Catelijne-weg. — Dit Tweede deel lag geheel in het ambacht van *Oostburg*.

De Brugsche-Dijklanden, waarvan ook een zeer klein deel tot de gem. *Oostburg* behooren, doch die overigens gem. Schoondijke zijn; worden verdeeld in: 1°. de eigenlijke Brugschedijklanden; die de stad Brugge in 1502 kocht, om eene vaart van het Zwin, naar de ondergevloeide polders en de Schelde te graven, zijnde thans het Groote gat (zie dat art.) en waarvan Brugge de schorren jaren lang daarna verpachtte; groot schotbaar 39 bund. 79 v. r. 25 v. ell. 2°. Het verdronken Elmare ten O. van het fort Kaas-en-Brood, groot 47 bund. 32 v. r. 11 v. ell., en 3°. de Boerenpolder, ten Z. van de Elmare groot 14 bund. 15 v. r. 58 v. ell. (1).

De grootte des polders is, volgens het kadaster, 3275 bund. 5 v. r. 23 v. ell., hiervan liggen onder *Waterlandkerkje* 897 bund. 8 v. r. 50 v. ell.; onder *Schoondijke* 2139 bund. 53 v. r. 75 v. ell.; onder *Oostburg* 238 bund. 42 v. r. 98 v. ell. Hij is schotbaar groot 2918 bund. 62 v. r. 36 v. ell.; hiervan liggen in het Eerste deel 977 bund. 95 v. r. 54 ell., in het Tweede deel 1839 bund. 2 v. r. 26 v. ell. en in de Brugsche Dijklanden (met den Boerenpolder) 101 bund. 64 v. r. 56 v. ell.

(1) De specifike opgave van de onderdeelen en hare grootte wordt hier gegeven tot aanvulling van het artikel *Brugsche Dijklanden*.

Het getal huizen bedraagt — de twee dorpen en vier gehuchten mede gerekend — 425 h., waaronder 52 hofsteden : hiervan staan onder *Waterlandkerkje* 103 huizen, onder welke 15 hofsteden, onder *Schoondijke* 310 huizen, waaronder 35 hofsteden, onder *Oostburg* 12 huizen, onder welke 2 hofsteden. Voor 1830 was de uitwatering van het *Eerste deel*, langs de linie en den Kapitalen dam in den Braakman, wegens de inundatie is dit veranderd, en hebben slechts 222 bund. aldaar uitwatering; het overige des polders ontlast zijn overtollig water door de sluis no. 1 in de Wester-Schelde. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier (1).

PRIPRIN, oud stadje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, ads. res. *Djawana*. — In het begin der vorige eeuw telde dit stadje, met het daarbij gelegen d. Lebroe, wel 220 huisgezinnen.

PRITI, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan het noordeinde van de Golf-van-Bobao.

PROBOLINGO, reg. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie POERPOLINGO.

PROCKAN-KOMI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

PROCKAN-SAPI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*.

PROEST, plaats in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, welke in het jaar 824 door UMBRACUS, een Edelman, aan de kerk van Utrecht geschonken is.

PROEYSENBURGH, oud adell. h. binnen *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oudegracht*.

PROFIJT (KLEIN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ELSTGEESTER-POLDER.

PROGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Menoreh*.

Den 24 October 1827 viel hier een gevecht voor tusschen een detachement van de achtste mobiele kolonne Nederlandsche troepen en de muitelingen, waarbij deze laatsten werden op de vlugt gedreven.

De redoute, die in de nabijheid van PROGO, ongeveer 15 palen W. van de Brogowonto, nabij den weg, welke langs het zuiderstrand naar Kadelango loopt, was opgeworpen, werd in het laatst van het jaar 1828 zoo naauw door den vijand geblokkeerd, dat de voornaamste levensmiddelen, welke te voren in menigte door eene welgezinde bevolking te koop werden aangebragt, aldaar meer en meer begonnen te ontbreken, zoodat men, ter aanbrenging van levensmiddelen en oorlogsbehoeften, eene, in dit ongunstige jaargetijde en door de positie der muitelingen in die streken, zeer moeijelijke expeditie derwaarts te volbrengen had. De zesde mobiele kolonne, onder Kapitein RESIA VAN NAUTA, had zich reeds daartoe op marsch begeven, toen de vijand de bezetting van PROGO, gekommandeerd door den Luitenant VAN HEAFF, en bestaande uit zestien geregelde Infanteristen en vijftig Prodjoeriks, zeer kwam verontrusten, onder anderen vertoonde zich, den 2 December, met zeer veel stoutmoedigheid voor die sterkte een Tomonggong met twee honderd man, die echter zoo wel ontvangen werd, dat hij, na een kort maar hevig gevecht, verpligt werd met een verlies van ruim twintig dooden terug te trekken.

(1) Nopens de bedijkte en onbedijkte landen van Olieslagersplaat, die een eigendom des polders zijn. Zie de artikels OLIESLAGERSPLAAT en OLIESLAGERSPLAATPOLDER

PROGO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.
Zij ontspringt in het distr. *Lempoeyang*, reg. *Menoreh*, resid. *Katoe*, in de vallei, welke gevormd wordt door de bergen Sendoro en Djing, in de nabijheid van den oorsprong der Lotoot en van den weg naar Ledok, beneden de dorpen Djoemprit en Tjempoko. Zij stroomt in eene noordelijke rigting tot op 1½ paal afstands beneden het dorp Moenting; neemt van daar haren loop zuidwaarts door de onderdivisiën Pattier en Mandin; doorsnijdt de sub-divisie Temangong; vliet, na de rivieren de Tjenking, de Merio en meer anderen te hebben opgenomen, het dorp Propak voorbij; vervolgt van daar hare zuidelijke rigting tusschen de distrikten Bandoongan en Magelang door; stroomt voorbij het residentiehuis, en bewatert de sub-divisiën Kantie, Sadega en Boro, alwaar zij het distrikt Magelang verlaat, om tusschen de distrikten Minoreh en Poerbolingo, tot in de Vorstenlanden door te loopen, en zich ten laatste bij het d. Belekeran, aan de Zuidkust, in zee te ontlasten.

PROIJEN-POLDER of PROOIJEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. O., O. en Z. O. aan de Lage-Weiden, Z. W. en W. aan den Zuid-Zak-polder, met welke zij eene gemeene dijkaadje heeft.

PROMMELSLUIS, zeesluis op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, aan de zuidzijde van den pold. *Schouwen*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerke-en-Zuidland*, ½ u. Z. W. van Kerkwerve-in-den-Zeedijk-der-Ooster-Schelde. — Deze sluis dient tot uitlozing van den pold. Schouwen in de Ooster-Schelde.

PRONOROGO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PONOROGO.

PROOBSTMEER (HET) of HET PROOSTMEER, meer in *Fivelingo*, prov. *Groningen*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. Z. van *Delfzijl*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. Z. W. van *Termunten*.

Het beslaat eene oppervlakte van 12 bund. 32 v. r. 40 v. ell. en levert veel visch op.

PROOSTDIJ, gedeelte van de gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Loenen*; palende N. W. aan den Broek, N. aan den Gaasper-polder, O., Z. en Z. W. aan het Geyn, W. aan het Abcoudermeer.

Het bevat alleen de Proosdijer-polder, volgens het kadaster eene oppervlakte beslaande van 332 bund. 12 v. r. en door eenen watermolen, op het Geyn, van het overtollige water wordt ontlast. Het land ligt 0,21 ell. onder A. P.

PROOSTDIJ (DE) of de ACHTTIENHOEVEN-OP-DE-VECHT, streek lands in de vrijheid van *Utrecht*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*; palende N. aan de Karthuizers, O. aan de Hoogelanden, Z. aan de Oudiepten, W. aan de Oude-Vecht.

PROOSTDIJHUIS, naam, onder welken het kasteel MAARSBERGEN, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, op onderscheidene kaarten voorkomt. Zie MAARSBERGEN.

PROOSTDIJ-IN-HET-VEEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*; palende N. aan de Winkel, O. aan Vinkeveen, Z. aan de Rondeveenen, W. aan Aasdom-in-het-Veen.

PROOSTDIJ-VAN-ST.-JAN, streek lands in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie JAN (PROOSTDIJ-VAN-ST-.).

PROOSTENHUIS, huis in de stad *Hoorn*. — Het wordt aldus genoemd om dat de Proost van West-Friesland aldaar zijn verblijf hield. Later diende het tot VERGADERPLAATS-VOOR-DE-STATEN-VAN-WEST-FRIESLAND.

PROOSTEN-WATERING (DE), vaart, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, komende uit de Vecht, ½ u. boven Maarssen en loopende in eene zuidwestelijke en zuidelijke rigting naar de *Stads-Watering*.

PROOSTHUIS, naam, welken men vroeger gaf aan het voorm. HUIS-TE-MIJDRECHT, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, omdat de Proost van St. Jan het dikwijls betrok. Zie MIJDRECHT (HET-HUIS-TE-).

PROOSTMEER (HET), meer in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie PROOBSTMEER (HET).

PROOST-POLDER, in sommige oude stukken ook 's ABTS-POLDER genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*, palende N. aan den 's Graven-polder, den Kleine-polder en den Moors-polder, O. aan den Bloks-polder, Z. aan den Ouden-polder-van-Groede en den Zouten-polder, W. aan den 's Graven-polder.

Deze pold. bestond reeds van zeer oude tijden, doch in de Spaansche onlusten gevloeid zijnde, werd bij in het jaar 1612 in de bedijking van Groede begrepen. Het gedeelte ten Oosten van Catshoeve, te voren ook de Kleine-Proost-polder genoemd, wordt thans weinig gerekend tot den PROOST-POLDER te behooren, en in de wandeling meestal aangeduid onder den naam van de Landen-achter-den-steenenmolen of Aan-het-Platteputje. De PROOST-POLDER is kadastraal groot 184 bund. 47 v. r. 27 v. ell., waaronder 179 bund. 53 v. r. 65 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen. Hij heeft eene gemeene uitwatering met de *Watering-van-Groede*, van welke hij een onderdeel is en heeft dus geen eigen bestuur.

PROSPERITE (LA), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corronpinakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Tawaycoerakreek, benedenwaarts aan den verl. plant. Kweeklust; 3000 akk. groot; met 131 slaven. — De Negers noemen haar POLAKKI.

PROUWO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

PROVIDENCE, katoenpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Neder-Nickerie*, ter linkerzijde van den rijweg; palende N. aan de Atlantische-zee, O. aan Sealand, Z. aan onuitgegevene bosschen, W. aan Goodintentend; 500 akk. groot; met 132 slaven.

PROVIDENCE (LA), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Garciaskamp, benedenwaarts aan den houtgr. Morea. — Voorheen heette zij PORTO-BELLO, thans is het de werkplaats van Staf-Arons.

PROVINCIEBRUG of DE HERXENBRUG, brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en 1 u. N. van *Wijhe*, in de buurs. Herxen, over de Zandwatering, in de groote-weg van Deventer naar Zwolle.

Deze brug is, in het jaar 1657, door de prov. Overijssel gelegd en versierd met de wapens van de steden Zwolle, Deventer en Kampen.

PROVINCIËN (DE), voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*, op de Westkust, op eene klip.

Voor dat de Nederlanders in 1608, het eiland in bezit namen, heette het TAFASOHO. Bij die gelegenheid werd het, door den Nederlandschen Zeevoogd VAN CAARDEN, na hevigen wederstand, op eene zeer heldhaftige

rijze, stormenderhand ingenomen, veel krijgsvoorraad en kruidnagelen iel den overwinnaar in handen. Men gaf het den naam van DE PROVINCIËN, ig er vervolgens eene bezetting in van vijf en zestig man, welke in et laatst der zeventiende eeuw werd ingetrokken, waarna dit fort geeel vervallen is.

PROVISOORS-POLDER (DE), voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, O. van *Hoedekenskerke*, welke geheel weggezonken is, zoodat hans de Schelde spoelt, waar hij vroeger bestaan heeft.

PROWOTTO (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, esid. *Djapara*, in het reg. *Pattie*, en dit afscheidende van het reg. *Grobogan*, resid. *Samarang*.

PRUT-POLDER (DE), pold., voorheen in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, em. *Nederhorst-den-Berg*; palende N. aan den Overmeersche-polder,). aan het Horster-meer, Z. aan Kortenhoof, Z. W. aan den Dorsscheaard en W. aan de Vecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 103 bund. 39 v. r. en wordt door eenen watermolen, op het *Horster-meer*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0,30 ell. onder A. P.

PRYOK, TANDJONG-PRYOK of RIJSTKETEL-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordkust.

PUDIKENPOEL (HET HUIS-TE)-, HET HUIS-TE-PUDIKCPOEL of HET HUIS-E-PUDDENPOEL, voorm. adell. hofstad in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PADDENPOEL (HET HUIS-TE-).

PUDEROY, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie POEEROOIJEN.

PUERSSEN, oude naam van het d. PEURSUM, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PEURSUM.

PUFFELIK, PUFLIK of PUIFLIJK, d. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie PUYFLIJK.

PUGNIATAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Westkust van *Sumatra*. Zie ENGANO.

PUIJE (DE), voorm. vaarwater in *Zeeland*, tusschen de eilanden *Zuid-Beveland* en *Wolphaartsdijk*, dat, uit het Goesche-diep voortkomende, zich, met eenen westelijken loop, in de Schenge ontlastte. Bij de bedijking van den Wilhelmina-polder, in het jaar 1809, werd het afgedamd, en in de bedijking van dien polder besloten.

PUIKENDAM, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. . van *Leyden*, kant. en ½ N. O. van *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout*. Dit buit., bestaande in heerenhuis, bouwmanswoning, wandeldreen, bosschen, tuinen, wei-, hooi- en geestlanden, is groot 30 bund. 5 v. r. 11 v. ell.

PUIT-EN-PEUKE-POLDER, dijkaadje in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. W., N. en N. O. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, Z. O. aan den Nieuwland-polder, Z. en Z. W. aan den Polder-van-Vijftien-honderd-Gemeten.

Deze dijkaadje bevat den Peuke-polder en den Puit-polder, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund. 91 v. r., waaronder 124 bund. 74 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; telt 2 h., zijnde beide boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Nieuwland-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

PUIT-POLDER (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. W., N. en N. O.

aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, Z. aan den Nieuwland-polder, Z. W. aan den Peuke-polder.

Deze pold., welke onder de Vrije-polders-van-Tholen behoort en het noordoostelijke gedeelte van den *Puit-en-Peuke-polder* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 85 v. r., waaronder 39 bund. 13 v. r. schotbaar land; bevat 1 h., zijnde 1 boerderij, en wordt door 1 sluis, op de Nieuwland-polder, van het overtollige water ontlast. Hij staat, met de andere Vrije-polders, onder Tholen, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen, eenen Boekhouder en eenen Penningmeester.

PUL (DE), water in *Delfland,* prov. *Zuid-Holland,* bij *Naaldwijk,* hetwelk vermeld wordt in eenen brief van het jaar 1193, waarbij Dirk VII, Graaf *van Holland,* eenige landerijen ter wederzijde langs dit water, schenkt aan de kerk van St. Maria te Utrecht.

Men meent dit water te moeten zoeken, in den omtrek van het dorp Poeldijk, hetwelk zijnen naam zoude ontvangen hebben van eenen dijk langs de Pul. Ook treft men in den omtrek van dit dorp, nog eene streek lands aan, de Poel genaamd, welke in Oost-Poel en West-Poel onderscheiden wordt.

PULLIEN-POLDER (DE NIEUWE-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland,* welke geheel weggezonken is, zoo dat thans de Schelde stroomt, waar vroeger deze polder gevonden werd.

PULLIEN-POLDER (DE OUDE-), voorm. pold. in *Zuid-Beveland,* prov. *Zeeland,* welke geheel weggezonken is, zoo dat men thans water ziet, waar vroeger vruchtbaar land bestond.

PULMOT of Aalberts-Vierendeel-van-den-Bosch, wordt *door de Nederlandsche stad en dorpbeschrijver* opgegeven als eene pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland,* arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Aarlanderveen,* welke groot was 330 morgen (281 bund.) en ook den naam droeg van Aalberts-Vierendeel-van-den-Bosch, naar men meende, om dat zekere Aalbert van den Bosch, het zij bij de bedijking of door erfenis, een vierde gedeelte van dezen polder bezeten heeft. Hij had een afzonderlijk regt van ambachts-heerlijkheid, waarom ook de Heer van Aarlanderveen, zich vroeger noemde, Heer van *Aarlanderveen-en-Pulmot.*

Thans bestaat er zoodanig een pold. onder *Aarlanderveen* niet meer. Het eenige wat hiervan thans nog bekend is, is dat het collegie van Rijnland, Ambachtsbewaarders van Aarlanderveen, als Ambachtsbewaarders van Aalberts-Vierendeel-van-den-Bosch, in het Rijnlandsch bundergeld voor ruim 281 bund. aanslaat, die dit gelijkelijk over de geheele gemeente met den anderen aanslag, omslaan.

PULVERMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg,* arr. en ¾ u. O. van *Luxemburg,* gem. en ½ u. W. van *Sandweiler.*

PUNCHKOM, uitgebrande krater van eenen vuurspuwende berg in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche Antillen.*

Deze krater ontleent zijnen naam van zijne komvormige gedaante, en heeft eene aanmerkelijke diepte, waarin men kan afdalen, langs eenen weg tusschen het heestergewas, wanneer men zich eensklaps in eene aangename en koele luchtsgesteldheid bevindt, omringd van het liefelijke groen van verschillende heesters en boomgewassen, die aldaar gevonden worden en er zeer welig groeijen; het middelpunt is bedekt met eenen grooten zwaren boom, die eeuwen schijnt te heugen en wiens schors tot album voor de bezoekers dient, en alzoo met een aantal namen besneden is. Deze plaats dient tot een uitspanningsoord voor de bewoners van het eiland, en zelden komt er een schip aan, of zij wordt ook door een gedeelte der equipagie bezocht.

PUNT, Poeloe-Punt, uithoek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Het schijnt dat deze uithoek het gevolg eener aardbeving is, of door aanspoeling uit zee gevormd is geworden. Volgens eene, nog niet zeer oude, overlevering onder de inlanders, zou dit punt vroeger een eiland geweest zijn, waarvan het den naam van Poeloe (eiland) behouden heeft, en het meer binnenwaarts gelegen gedeelte allengskens daarmede vereenigd zijn. Vele omstandigheden versterken dit gevoelen en toonen de waarschijnlijkheid aan, dat het geen oorspronkelijk stuk van het vaste land geweest, maar nieuw, half gevormd, land is. Alle de moerassen en poelen, die binnen het strand liggen, zijn bevonden lager te zijn dan de oppervlakte der zee bij hoog water, en de zandbank alleen komt de overstrooming voor. De kust is niet slechts geheel zonder heuvelen, maar heeft naauwelijks eene zigtbare helling.

PUNT (DE), ook wel, ter onderscheiding van het volgende, Drentsche-Punt genoemd, alleen staand huis en herberg in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., jud. en adm. kant. en 3 u. N. van *Assen*, gem. en 1 u. N. van *Vries*, bij de Drentsche-Aa, op de grenzen van de prov. Groningen en aan den grooten weg van daar naar Assen. Mogelijk is de naam daardoor ontstaan, dat in vroegeren tijd de overvaart over de rivier hier plaats had, door middel van eene pont of schouw. Deze was echter reeds door een brug vervangen voor het jaar 1515, want in dat jaar werd door de stad Groningen aan de Abdis en het convent te Assen vrijdom van bruggegeld aldaar verleend; terwijl verder blijkt, dat veertien jaren later tot herstel van die brug, door de Conventualen te Assen, het benoodigde hout voor twee jukken is geleverd, voor het eene juk, als daartoe verpligt en voor het andere uit nabuurlijke vriendschap.

PUNT (DE), ook wel, ter onderscheiding van het voorgaande, Groninger-Punt genoemd, h. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en 1 u. zuidelijk van *Haren*, ter plaatse, waar het Gooregt en tevens de prov. Groningen eindigen.

Voorheen stond hier een fraai ijzeren tolhek, waar men tol betaalde, ten voordeele van de stad Groningen, die wettige bezitster van het Gooregt was, en ook den weg van daar tot Groningen onderhield. Bij de Punt ligt een brug en wel over de Aa, die westelijk om Haren heenkronkelt en onder den naam van 't Hoornsche-Diep in Groningen vloeit, en zich daar met de Hunze of het Reitdiep vereenigt. Met den aanleg van den straatweg, is dit hek weggenomen en de tol vervallen. In den zomer van het jaar 1824, heeft die bestrating plaats gehad; daartoe heeft de provincie 36,000 guld. genegotieerd en het rijk eene som van 36,000 guld. bijgedragen, als zijnde de kosten op 72,000 guld. begroot. Ten gevolge daarvan heeft de stad het huis en erf, haar toebehoorende, in 1831, voor 7500 guld. verkocht.

PUNT (DE), landg. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. van *Goes*, kant. en 1¼ u. N. van *Axel*, distr. en 3 u. W. ten N. van *Hulst*, gem. en 5 min. Z. van *Zaamslag*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 45 bund. 67 v. r. 45 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. Petrus van Eck, woonachtig te Axel.

PUNT (DE), d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nickeripunt.

PUNT (DE EERSTE-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PUNT (DE TWEEDE-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PUNT (DE DERDE-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

PUNTBEEK (DE), beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke haar begin neemt van de Hannoversche grenzen, onder *Losser*, door het Lutterveld loopt, vervolgens DE SOMBEEK geheeten wordt, en onder dezen naam te Denekamp in den Dinkel valt.

PUNTE of PUNTO, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¼ u. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. N. O. van *Ootmarsum*, gem. en ruim 2 u. N. ten O. van *Losser*.

PUNTEGALEN, later KLEIN-SCHOONEBERGH, voorm. buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Delfshaven-met-Schoonderloo*, aan den Schielandsche-zeedijk. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft ziet men thans weiland.

PUNTENBURG, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. STAM.

PUNTENBURGH, voorm. adell. h., thans een buit., in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. N. van *Amersfoort*.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 59 v. r. 40 v. ell., werd in het begin dezer eeuw bezeten door den Dichter PIETER PIJPERS, die er zijn *Eemlands Tempe* of *Clio op Puntenburg* schreef en er den 20 Junij 1805 overleed. Thans is het een eigendom van den Heer Baron F. F. J. H. VAN HEECKEREN, woonachtig te Amersfoort.

PUNTHORST, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. van *Zwolle*, gem. en 1½ u. van *Staphorst*; met 3 h. en 24 inw.

PURMER, voorm. d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, W. van het Purmer-meer, hetwelk in oude brieven vermeld wordt.

Men gist, dat het op het einde der twaalfde eeuw zoude gebouwd zijn. Er wordt althans in geen kronijk, vóór dien tijd, eenige vermelding van dit dorp gevonden. Het moet echter niet onaanzienlijk geweest zijn, aangezien het eene parochiekerk had, onder welke de kapel van Purmerende behoorde. Vermoedelijk had dit visschersdorp zijne opkomst te danken aan de uitmuntende paling, die in de meren, maar vooral in het Purmer-meer, gevangen en naar elders vervoerd werd, en aan de ligging, zoo nabij de vischrijke Beemster- en Wormermeren. Dit dorp is evenwel spoedig te niet gegaan; waarschijnlijk is de oorzaak daarvan te vinden in den geduchten watervloed en de overstrooming van 1212, bij welke gelegenheid alleen in Noord-Holland meer dan 60,000 menschen omkwamen, en eene menigte dorpen geheel of gedeeltelijk vernield werden. Na dien tijd leest men althans niets meer van het oude dorp PURMER, maar wel van de toenemende bevolking van Purmerende, zijnde het westeinde van dit dorp, dat dus moet gelegen hebben ten O. van Purmerende aan de zoogenoemde Steeweg, die van Purmerende naar de Purmer loopt. Denkelijk hebben de bewoners van het door de overstrooming vernielde PURMER, zich op het hooger, voor den vloed meer beveiligd gebleven westeinde, nedergeslagen. Ten minste in en na dien tijd is de bevolking van Purmerende dermate toegenomen, dat Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*, op verzoek der inwoners van die plaats, in eenen giftbrief van 1358, hun vrijheid verleende, om, in de plaats der kapel, welke te klein werd, eene groote kerk te

stichten; terwijl daarentegen het dorp PURMER zoo ver was te niet gegaan, dat in gemelden giftbrief bepaald werd, om de kerken van PURMER en *Purmerende* door JACOB MAS, Pastoor van PURMER, beide te laten bedienen tot zijnen dood, wanneer de kerk van PURMER vervallen zoude (1).

PURMER (DE), voorm. meer, prov. *Noord-Holland*, tusschen de steden Edam, Monnickendam en Purmerende.

Bij het ontstaan der Zuider-Zee, in en na het jaar 1170, verkreeg dit meer eenen hoogeren waterstand, waardoor eenige, daarom liggende, dorpen, daarin bedolven werden. De drie bovengenoemde steden, benevens de d. Purmerland en Ilpendam, hadden van ouds het regt, om dit meer te bevisschen. Dit regt, was dan ook van niet weinig belang, om den uitmuntenden visch welken het in groote menigte opleverde, terwijl de paling, welke men er in ving, als heerlijk geroemd, en in schepen, voorzien van vischbunnen, naar Engeland vervoerd werd. Men wil zelfs, dat heden ten dage, nog op de vischmarkt te Londen, eene bank aangetoond wordt, welke daarvan zijnen naam ontleend heeft.

Na dat in het jaar 1608, het Beemstermeer was bedijkt, verzochten ook de steden Edam en Monnickendam, octrooi tot het bedijken van DE PURMER, hetwelk hun, door de Staten van Holland en West-Friesland, den 10 Junij 1617 verleend werd, onder voorwaarde, dat zij de stad Purmerende, benevens de dorpen Purmerland, Ilpendam en Katwoude, als mede regt hebbende op het meer, zouden te vreden stellen en dat zij ten Oosten van Edam een steenen sas moesten aanleggen, de Vrouwesluis vernieuwen en deze sluizen, benevens de haven van Edam, goed onderhouden. In het volgende jaar werd de bedijking begonnen, met dat gelukkig gevolg, dat het meer in 1622 droog was. In 1623 werd het afgescheiden in kavels van 20 morgen, en groot bevonden 2981 morgen 193 roeden Rijnlandsch (2539 bund. 10 v. r. 78 v. ell.) Spoedig werd het drooggemaakte meer bewoond, zoo dat in 1624 reeds het eerste kind daarin werd geboren, hetwelk daarom ook PURMERTJE PIETERS werd geheeten.

Door de ongelijke hoogte der landerijen werd men aldra verpligt DE PURMER in polders te verdeelen, dat in 1655 werd bewerkstelligd.

In het jaar 1632 werden er uit de PURMER nog maar twee, doch in het jaar 1732 honderd en twee huizen, in de lijsten der verponding gebragt. In 1743 telde men er 110 huizen en 17 molens.

Deze bedijking, behoort thans tot het arr. *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Edam*, en daarin ten deele gem. *Edam-en-Vollendam*, en ten deele gem. *Monnickendam*, gedeeltelijk kant. *Purmerende* en daarin ten deele gem. *Purmerende* en ten deele gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2711 bund. 8 v. r. 80 v. ell., waaronder 2680 bund. 3 v. r. 56 v. ell., schotbaar land; als, onder *Edam*, 1034 bund. 18 v. r. 23 v. ell. schotbaar land; onder *Monnikendam*, volgens het kadaster, 567 bund. 51 v. r. 6 v. ell., waaronder 558 bund. 88 v. r. 84 v. ell. schotbaar land; onder *Purmerende*, 446 bund. 51 v. r. 12 v. ell. schotbaar land; en onder *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*, 631 bund. 81 v. r. 15 v. ell. schotbaar

(1) Wij meenden voor dit en de volgende artikelen de PURMER en PURMERENDE betreffende, geen betere gids te kunnen volgen, dan de *Kronijkmatige geschiedkundige Beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen, meren enz.*, van onzen bekwamen medearbeider G. VAN SANDWIJK.

land; hebbende Katwoude zijne jurisdictie, na de droogmaking, aan Monnickendam verkocht.

De Purmer, heeft zes wegen, die eene oppervlakte beslaan van 40 bund. 19 v. r. 46 v. ell.

De grond van de Purmer, welke 3,60 ell. lager ligt dan de oppervlakte der zee en 2,60 ell. dan het oudeland, bestaat meestal uit zeer goede weilanden, waarvan de groeiaarde, ter diepte van 0,15 ell. tot 0,20 ell., grootendeels rust op zware klei, slechts hier en daar uit veen. Evenwel de vruchtbaarheid van den grond neemt van het zuidwesten naar het noordoosten toe, zoodat men onder *Ilpendam* het slechtste land heeft, en van daar, noord-oostwaarts opgaande, het al beter en beter wordt: de oorzaak hiervan is ook vermoedelijk te vinden in de stormen uit het zuidwesten, die, tijdens het meer nog met water was, de vette slibbe noordwaarts hebben opgespoeld.

Thans telt de Purmer 80 boerderijen; bewoond door ruim 640 inw., van welke onder *Monnickendam*, 2 h., 19 boerderijen en 150 inw.

Voorts heeft men er 17 watermolens waarvan 5 uitmaalders, en eene eigene timmerwerf, aan den Purmer-ringdijk, nabij Edam, van welke de timmerbaas door het Dijkscollegie wordt benoemd en een vast inkomen geniet. — Van al de fraaije buitenplaatsen, die men vroeger hier, vooral aan den Oosterweg, vond, zijn er slechts twee over, welke aan dien weg staan, als Sandwijk en Toeval, benevens het slot Ilpenstein, bij Ilpendam.

De Herv., die er wonen, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Edam*, gedeeltelijk tot *Monnickendam*, gedeeltelijk tot *Kwadijk*, gedeeltelijk tot *Purmerende*, gedeeltelijk tot *Ilpendam*.

De R. K., welke men er aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. *Edam*, gedeeltelijk tot de stat. *Monnickendam*, gedeeltelijk tot de stat. *Purmerende* en gedeeltelijk tot de stat. *Ilpendam*.

Het onderwijs werd in den beginne aan de huizen der inwoners gegeven, tot dat in het jaar 1633 hier in het gedeelte, dat onder Purmerende behoort, de eerste school gebouwd werd. De school, oud en bouwvallig geworden zijnde, heeft men die in het jaar 1750 afgebroken en geheel van steen opgebouwd.

In de oude chronijken leest men, dat bij eenen grooten storm in 1403 een naakt en ruw bewassen vrouwspersoon in dit meer kwam, door het doorbreken der dijken. Zij werd gevangen naar Edam gebragt, aldaar gekleed en begon brood en zuivel te eeten en leerde spinnen, leefde vele jaren in Haarlem, alwaar zij stierf en begraven werd op het kerkhof, omdat zij dikwijls het heilige hout des kruises, zonder spreken, reverentie deed.

De watervloed van 4 en 5 Februarij 1825 bedreigde ook de Purmer met doorbraak; door den ijver der bewoners en die der omliggende plaatsen werd het gevaar, met Gods hulp, afgewend.

In het jaar 1834 is de eerste vijzelmolen in dit meer gemaakt.

PURMER-EE (DE) of Purmer-IJe, water tusschen de jurisdictie van *Monnickendam* en *Katwoude*, prov. *Noord-Holland*. Zie IJe (De).

PURMERENDE, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*.

Dit kant. bevat de volgende 11 gem.: Purmerende, Kwadijk, Warder, de Beemster, Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp, Jisp, Wijde-Wormer, Wormer-en-de-Enge-Wormer, Landsmeer-en-Watergang, Graft en de Rijp.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,746 bund. 42 v. r. 74 v. ell., waaronder 20,456 bund. 53 v. r. 8 v. ell., belastbaar land; telt 2485 h., bewoond door 3166 huisgez., uitmakende

eene bevolking van ongeveer 15,000 inw., die meest hun bestaan vinden in het kaasmaken en in de melkerij.

PURMERENDE, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Edam*. Zij bestaat uit de volgende 8 gem.: Purmerende, de Beemster, Buiksloot, Ilpendam, Kwadijk, Landsmeer, Purmerland, en Watergang.

Men heeft er 8 kerken, welke door 9 Predikanten bediend worden en telt er 6150 zielen, waaronder 2900 Ledematen.

PURMERENDE, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (19 m. k. 6 s. d.); palende N. aan de Beemster en Kwadijk, O. aan Edam en Monnickendam, Z. aan Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp, W. aan de Wijde Wormer en aan Jisp.

Deze gem. bevat de stad Purmerende, benevens het geh. Neck en een vijfde gedeelte van de Purmer. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1355 bund. 4 v. r. 42 v. ell., waaronder 1327 bund. 47 v. r. 73 v. ell. belastbaren grond; men telt er 692 h., bewoond door 743 huisgez. uitmakende eene bevolking van ongeveer 3370 inw., wier voornaamste middel van bestaan den handel in Edamsche kaas is, welke van hier naar Engeland en Frankrijk vervoerd wordt, komende er in het best van den tijd, de eene week door de andere, meer dan 50,000 Nederl. ponden kaas, ter markt; en in een geheel jaar soms meer dan anderhalf millioen Nederl. ponden (1).

Ook de veehandel, boter en eijermarkt, zijn er geenszins onbeduidend. De Dingsdagsmarkt is belangrijk, dewijl men er als dan handelt in alles, wat de boerderij en melkerij oplevert.

Men heeft er ook 1 oventegelbakkerij, de eenige in ons vaderland, 1 leerlooijerij, 1 scheepstimmerwerf, 1 touwslagerij, 1 houtzaag- en 1 korenmolen. Ook draagt de, sedert de opening van het Noordhollandsche-kanaal opgerigte en steeds in bloei toenemende, houthandel van Klaas Brantjes en Comp., welke vennootschap daartoe, alhier eene houthaven heeft doen graven, het zijne bij tot de welvaart der stad. Vroeger had men hier nog 1 kruidfabriek, welke in 1832 is afgebroken, bierbrouwerijen en onderscheidene bierstekerijen, waarvan nog slechts eene bierstekerij aanwezig is, 1 zeepziederij, 1 zoutkeet, 1 azijnmakerij, onderscheidene leerlooijerijen en touwslagerijen, 1 loodwitmolen en schelpzandmolen, terwijl er, behalve de thans aanwezige molens, nog 3 zaag- en 2 korenmolens bestaan hebben. Buiten de stad generen de inwoners zich meest met de veeteelt en de kaasmakerij.

De Hervormden, die er 1800 in getal zijn, maken, met die van de Wijde-Wormer en een vijfde gedeelte van de Purmer, ééne gemeente uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende* behoort en 2000 zielen, onder welke 1040 Ledematen, telt. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bernardus Bernardi, die, hier vroeger Pastoor zijnde, in 1573, met zijne geheele gemeente, tot de Hervormden overging. Na dat deze in 1576, naar de Beets-en-Oudendijk vertrokken was, werden er, om de talrijkheid der gemeente twee Predikanten beroepen, namelijk Petrus Sicherius en Johannes Arcerius, laatstgenoemde in 1580 naar eene plaats in Zuid-Holland beroepen zijnde, werd de tweede Predikants plaats afgeschaft, dewijl dit der gemeente te kostbaar was. Eerst in 1629 werd er weder een tweede Predikant beroepen, en wel Heinricus Conradi,

(1) In 1845 beliep dit 1,301,166 ponden kaas.

van Epe in Gelderland, waarna deze gemeente, altoos door twee Leeraars is bediend geworden. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten, verdienen vooral melding, de door hunne schriften beroemde DAVID KNIBBE, die in 1667 van Barsingerhorn herwaarts kwam en in het volgende jaar naar Leyden vertrok, en DIDERICUS VAN DER KEMP, in 1759 van Zwijndrecht beroepen, en in 1760 naar Dordrecht vertrokken. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Evangeliesch-Lutherschen, welke hier 540 in getal zijn, maken, met die uit de Beemster, de Wijde-Wormer en andere omliggende burgerlijke gemeenten, eene gemeente uit, die tot den ring van *Haarlem* behoort, en 600 zielen, onder welke 300 Ledematen telt. In het jaar 1636, werd onder het klein aantal te PURMERENDE wonende Luth. gepredikt door zekeren PIETER VAN ENGELEN, welke in de drie kleine Luth. gemeenten van *Monnickendam*, *Edam* en PURMERENDE rond ging; doch deze werd in 1640, als Predikant, naar Alkmaar beroepen, waarna de Luth. zonder Leeraar schijnen gebleven te zijn, tot in het jaar 1676, toen de Predikant van Monnickendam en Edam, LODEWIJK DOGEN en JACOBUS HOVING, beurtelings des Zondagsavonds, aldaar kwamen prediken. De laatste heeft zich spoedig aan deze dienst onttrokken, doch de eerste daarin tot zijn vertrek naar Woerden in 1690 volgehouden. In dezen tijd werd de gemeente de vrijheid van godsdienstoefening toegestaan, en zij verkreeg, in het jaar 1692, tot haren eersten Leeraar ELIAS POMIAN PESAROVIUS, die te Leeuwarden van de dienst ontzet was en alhier den 9 Februarij 1709 overleed. In den jare 1799, toen JUSTUS HOOP alhier Predikant was, ontstond er verdeeldheid in den kerkeraad der Luth. gemeente te PURMERENDE, wegens eenige huishoudelijke zaken, waarvan evenwel het gevolg was, dat een aantal leden zich van de gem. afzonderde en in het jaar 1802 tot Predikant beriep CORNELIS SWAAN, Predikant bij de Herstelde Luthersche gemeente te Gorinchem. In het jaar 1818 zijn de twee gemeenten weder vereenigd, wordende CORNELIS SWAAN, toen tot tweede Predikant, bij deze gemeente beroepen. Het feest dezer hereeniging werd gevierd den 19 April. De gemeente had nu alzoo twee Predikanten, toen echter in het volgende jaar GERARD GEORGE LAND naar Delft vertrok, werd er geen tweede meer beroepen en CORNELIS SWAAN bleef Predikant in de vereenigde gemeente tot aan zijn overlijden in 1828. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding GODFRIED HEINRICI, van 1709—1716, ANTONIUS KISSELIUS, van 1720—1723 en JAN ANTHONY GLINDTKAMP, van 1759—1776, die onderscheidene geschriften hebben nagelaten. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die hier ongeveer 100 in getal zijn, maken met die uit de gem. de Wormer en de Purmer, en de dorpen Ilpendam en Purmerland, eene gem. uit, welke 140 zielen, en daaronder 90 Ledematen, telt. Reeds vroeg waren te PURMERENDE, hoewel in klein aantal, Doopsgezinden aanwezig. Kort na den jare 1578, toen de Doopsgezinden, die de vervolgingswoede van ALBA ontvlugt waren, naar deze landen begonnen weder te keeren, werden binnen deze stad reeds zoo vele van hunne geloofsgenooten gevonden, dat zij eene gemeente konden uitmaken. In het jaar 1646, werden hier reeds twee gemeenten gevonden, hoewel er geene bescheiden aanwezig zijn, waaruit blijkt, dat hier eene scheuring heeft plaats gehad, en wanneer en hoe dit geschiedt zij, dan of wel andere Doopsgezinden zich hier hebben nedergezet. Ten jare 1695 hebben deze afzonderlijke gemeenten,

zich weder vereenigd. Tot het einde der vorige eeuw, bezat deze vereenigde gemeente geen vasten Leeraar, maar werd bediend door Predikanten van naburige Doopsgezinde gemeenten. Men begon echter hoe langer hoe meer behoefte aan zulk eenen vasten Leeraar te gevoelen, tot men in den jare 1793 maatregelen ontwierp, om er eenen te bekomen, en, den 15 Junij van het volgende jaar, Klaas Honig, toen Leeraar aan de Oude-Sluis, beriep, die den 31 Augustus 1794 zijne bediening in deze gemeente aanvaarde, en den 18 Maart 1832 aldaar overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Roomsch-Katholijken, welke er 880 in getal zijn, maken met die uit de Purmer, Wormer en Kwadijk, eene stat. uit, welke tot het aartspriesterdom van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 900 zielen telt, onder welke 640 Communikanten. In het jaar 1725 werd de Pastoor Johan van der Velde, geboren te Grootebroek, sedert het jaar 1718 Pastoor alhier, volgens de toenmalige magt der Regering afgezet en den 8 Augustus in zijne plaats aangesteld zekere Gerardus Kenens, Pastoor bij de Roomsch-Katholijken van de Oude Clerezij. Dit had ten gevolge, dat de Roomschen, op slechts twee huisgezinnen na, hem niet erkenden, alzoo hij niet tot hunne orde behoorde en niet door hunne geestelijke overheid was aangesteld; waarom de leken gehouden waren zich naar andere kerken in den omtrek te begeven, wilden zij hunne godsdienst oefenen. De boeren, opgezet door zekeren Pieter Water, landman in de Wijde Wormer, kwamen gezamenlijk overeen, met hunne kaas regt door Purmerende naar Edam en Monnickendam ter markt te rijden, hetwelk door de boeren uit de Beemster en de Purmer nagevolgd werd, waardoor de kaasmarkt hier zeer leed, zoodat de Regering zich gedrongen gevoelde den genoemden Pastoor Kenens, in het jaar 1728, weg te zenden, die naar Moordrecht vertrok, waarop den 10 Maart des zelfden jaars, een door de bevoegde overheid geordend Pastoor, namelijk Petrus Weerts, werd aangesteld, de gemoederen bevredigd, en de kaasmarkt weder als te voren bezocht. Met het vertrek van genoemden Kenens werden onderscheidene kerksieraden vermist, benevens alle bescheiden, welke van de vorige jaren, nopens de geschiedenis en lotgevallen der kerk, voorhanden waren. Onder de alhier gestaan hebbende Pastoors verdienen melding Franciscus Petri, zijnde een Keulsch godgeleerde, van groote kennis en Baccalaureus in de godgeleerdheid; Nicolaas van Sweringen, door wiens invloed de kerk gesticht werd, en Petrus Weerts, die den titel van Aartsbisschop ontving en onder den titel van Bisschop in het kapittel te Haarlem werd aangesteld.

De 55 Israël., die men er aantreft, behooren tot de bijkerk te *Edam*.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: vier te Purmerende en eene in dat gedeelte van de Purmer, hetwelk tot de gem. Purmerende behoort, die gezamenlijk door een getal van 600 leerlingen bezocht worden.

De stad Purmerende, ook wel Purmerend of Purmer-End en in het Lat. Purmerenda genoemd, ligt 3 u. N. van Amsterdam, 2 u. N. O. van Zaandam, 3½ u. Z. O. van Alkmaar, 3 u. Z. Z. W. van Hoorn, 2 u. W. van Edam en 2 u. W. van Monnickendam, aan het Noordhollandsche-kanaal, tegen de Beemster en nabij de Purmer en de Wormer; 52° 30′ 39″ N. B., 22° 36′ 37″ O. L. Zij beslaat, binnen hare muren, eene oppervlakte van 28 bund. 87 v. r. 1 v. ell. Men telt er 653 h., bewoond door 660 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3060 zielen.

De stad ontleent haren naam van het nabij gelegen meer de Purmer. Zij is, na Zaandam, de jongste der steden van het Noorder-kwartier, en was tot in den aanvang der zestiende eeuw een gewoon Waterlands dorp. Sommigen meenen, dat het toen den naam van PURMER droeg; doch het kerspel en dorp *Purmer* wordt in oude brieven, zoo wel van PURMERENDE, als van Purmerland onderscheiden. Men vindt allereerst van PURMERENDE gewaagd in een handvest van Hertog ALBRECHT, gegeven in het jaar 1355. Hij verklaart er in, dat de kapel van PURMERENDE, na den dood van JACOB MAS, toen Priester der kerk van Purmer, tot eene kerspelkerk verheven zou worden. Zij had tot nog toe onder de kerk van *Purmer* behoord; doch PURMERENDE begon toen, zoo het schijnt, reeds zoo zeer toe te nemen, dat men noodig oordeelde de kapel aldaar in eene kerspelkerk te veranderen, mits — want deze voorwaarde kwam er bij, — de buren van PURMERENDE, met zijn toebehooren, Purmerendervoort genaamd, zelve hunne kerk onderhielden, zonder de buren van Purmer, deswege langer lastig te vallen. De hoogere waterstand van het Purmer-meer na de inbraak der Zuiderzee sloopte het dorp Purmer, en dwong de bewoners hunne huizen meer oostelijk te bouwen, waar de grond veel hooger en men dus meer voor het water beveiligd was. PURMERENDE bleef nog lang een dorp. In een handvest van Hertog JAN VAN BEIJEREN, van 1420, wordt uitdrukkelijk gezegd, dat *Purmereyndt —— tot alsulcken recht ende ghewoonte zou stane, als die ander ghemeene dorpen van Waterland.* Ondertusschen was de ambachtsheerl. en het dagelijks geregt van de dorpen van PURMERENDE en Purmerland, en daarenboven *de vreye heerlyckheydt, hooge en lage, Water, Wage, Winden. Cynsen en Thienden, en met allen andere toebehooren, uitgenomen de Visscherye Terweer*, door Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, bij eenen giftbrief van den 4 November 1410, tot een erfleen geschonken aan WILLEM EGGERTS, eenen Amsterdammer, die den Hertog aanmerkelijke diensten bewezen had. EGGERTS gaf, nog voor het einde van dat jaar, den buren van PURMERENDE onderscheidene regten. Ook begon hij terstond een slot te dier plaatse te bouwen, hetwelk in het jaar 1413 voltooid werd. Hij had hiertoe ook van den Hertog verlof en zelf nog een nieuw stuk lands verkregen, onder voorwaarde, dat hij het slot van de grafelijkheid ter leen houden en met een hert, of twintig schellingen Hollands, verheergewaden zou. In het jaar 1412 verwierf WILLEM EGGERTS, voor die van PURMERENDE, vrijheid van de grafelijke en Wassenaarsche tollen, en van dien tijd af begon de plaats aanmerkelijk te bloeijen. Na den dood van WILLEM EGGERTS werd zijn zoon JAN EGGERTS, in het jaar 1417, door Vrouw JACOBA, met de heerlijkheid van PURMERENDE verleid. Hij verkocht haar sedert aan zijnen zwager GERRIT VAN ZIJL, die echter, eerst in het jaar 1434, door Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË er mede verleid werd, onaangezien Hertog JAN VAN BEIJEREN, reeds in het jaar 1426, zijnen bastaardzoon, JAN, PURMERENDE ter leen had opgedragen. Waarschijnlijk heeft hij geoordeeld, dat de heerl., als aan eenen der aanhangers van Vrouw JACOBA toebehoorende, van regtswege, aan hem vervallen was. JAN VAN BEIJEREN schijnt echter of niet, of ten minste niet lang in het bezit daarvan geweest te zijn. Men heeft nog eenen brief van het jaar 1420, in welken GERRIT VAN ZIJL, Ridder, Heer *tot Purmereynde*, genoemd wordt. Heer GERRIT verkocht PURMERENDE, ten jare 1439, aan JAN VAN MONTFOORT, die, in het jaar 1450, door zijnen zoon HENRIK opgevolgd werd. Na het overlijden van HENRIK, in het jaar 1458, volgde hem zijn zoon op, die, in het jaar 1470, in eenen bloedigen twist met die

van PURMERENDE verviel, doordien hij eenen poorter gevangen genomen had, die van meineed beschuldigd geweest zijnde, bij den Hove van Holland vrijgesproken was. In het volgende jaar werd de heerlijkheid, alzoo Heer JAN VAN MONTFOORT de zijde der Hoekschen hield, door den Aartshertog MAXIMILIAAN verbeurd verklaard, en aan eenen neef van MAXIMILIAAN, BALTHAZAR VAN VOLKESTEIN of VALKESTEIN, eenen Krijgsoverste in Oostenrijksche dienst, ter leen gegeven. Deze verkocht de heerlijkheid, in het jaar 1473, aan Heer JAN VAN EGMOND, Stadhouder *van Holland, Zeeland en Westfriesland*, die aan de stad PURMERENDE en aan *Neck*, op den 11 April 1474, eenige voorregten verleende. PURMERENDE is in den huize VAN EGMOND gebleven en vervolgens bezeten door JAN II, KAREL en LAMORAAL, die te Brussel onthalsd is. Aangezien FILIPS, de oudste zoon van dezen laatste, sedert de Spaansche zijde volgde, werd de heerlijkheid, op den 4 October 1582, ten behoeve der grafelijkheid, verbeurd verklaard. Op den 21 der zelfde maand werden de Wethouders der stad van den eed, aan den huize VAN EGMOND gedaan, ontslagen en onder den eed der grafelijkheid gebragt. Later werd PURMERENDE echter weder in het bezit van LAMORAAL VAN EGMOND, den jongeren broeder van FILIPS, gesteld, die in het jaar 1617 overleed, terwijl uit diens insolvente boedel het slot en de heerlijkheid, in 1607, door 's Lands Staten gekocht is.

PURMERENDE, dat in 1515 reeds 210 huizen telde, lag nog tot in 1573 onbemuurd. De Regering, die zich, in Junij 1572, reeds voor de Staatsche partij verklaard had, besloot toen, na het overgaan van Haarlem, de stad, met eenen wal en eene gracht, te versterken. Sedert werd haar, bij een octrooi op naam van FILIPS II, gedagteekend den 20 December 1574, vergund, dat men, binnen zes honderd roeden van de stadsgracht, zonder uitdrukkelijk verlof, geene nieuwe woningen mogt timmeren, noch ook, binnen vierhonderd roeden, geene poorters nering doen. Ook had PURMERENDE reeds te voren vrijheid tot het houden eener jaarlijksche leermarkt verkregen. Het octrooi, insgelijks op naam van Koning FILIPS gesteld, was gegeven den 10 November des jaars 1573. In Meimaand van dat jaar, had WILLEM I, Prins *van Oranje* en Stadhouder van Holland, de zes steden van West-Friesland, staatswijze vergaderd, schriftelijk verzocht, dat PURMERENDE als een zevende lid hunner vergadering mogt toegelaten worden. Het werd, te dier tijd, eenigzins van de hand gewezen. Doch in December des zelfden jaars, verscheen PURMERENDE, voor het eerst, zoo veel bekend is, in het Collegie der Gecommitteerde Raden van West-Friesland, en het Noorderkwartier. Sedert is PURMERENDE ook verschenen, op de vergaderingen der Staten van Holland en West-Friesland. Volgens eene autorisatie van Gecommitteerde Raden van den 10 Augustus 1585, is de stad sedert, meer dan te voren, versterkt en met steenen poorten voorzien geworden. In 1660 werd de trekvaart van PURMERENDE naar Amsterdam en naar Hoorn gegraven, benevens van Hoorn over Edam en Monnickendam naar Amsterdam en de straatweg van Hoorn naar Enkhuizen gelegd, om de verbinding der zeven steden met Amsterdam te versterken.

Zij had vroeger vijf poorten als de Neckerpoort, ten Noordwesten, de Beemsterpoort, ten Noorden, de Hoornschepoort, ten Noordoosten, de Purmerpoort, ten Zuidoosten en de Amsterdamschepoort, ten Zuidwesten, van welke de laatste echter, in het jaar 1839, door eene nette barrierre vervangen is, welke iets zuidelijker staat; terwijl het fraaije hek, met de fiksche zuilen, waarin

het bevestigd werd, en welk een en ander nog van de Amsterdamsche poort overig was, in 1838, in plaats van de afgebroken Purmerpoort is gezet. Ook de Beemsterpoort is door een hek vervangen, en waar de Neckerpoort gestaan heeft, ligt thans eene draaibrug over de groote kanaalsluis. Deze sluis, welke men in 1809 is begonnen aan te leggen en in het jaar 1821 voltooid was, waarna zij, den 20 Julij van dat jaar, plegtig werd geopend, is lang, van buiten- tot het het binnenfront, 80,34 ell., de schutkamer lang 65,90 ell., de diepte 6,825 ell., beneden Amsterd. peil; de wijdte 15,7 ell., de hoogte der muur 7,535 ell., de dikte der muur 1,57 ell., de hoogte der deuren 6,90 ell., de breedte der deuren 8,76 ell. De kleine sluis is lang van het buiten- tot het binnenfront 30,18 ell., de schutkamer lang 21,96 ell., de diepte beneden Amst. peil 3,45 ell., de wijdte 5,65 ell., de hoogte der muur 4,57 ell., de dikte der muur 1,57 ell., de hoogte der deuren 3,77 ell., de breedte der deuren 3,44 ell. De brug, welke over deze sluizen ligt, bestaat uit eene enkele en eene dubbele draaibrug, lang 47 ell., breed 3,77 ell.

De markt is eene ruime vierkante plaats, te midden der stad, waarop des Dingsdags, de wekelijksche kaasmarkt gehouden wordt, hetwelk, vooral in den zomer, eene groote drukte binnen deze stad geeft, komende alsdan de landlieden, uit de Purmer, de Wormer en de Beemster, hunne kaas, met wagens en schuiten derwaarts brengen, die in de waag gewogen en terstond op de markt verkocht worden, om die naar elders te vervoeren. In het voor- en najaar, worden er ook wekelijks des Dingsdags, vele magere en vette beesten ter markt gebragt waartoe eene afzonderlijke fraaije markt dient, zijnde een groot langwerpig vierkant plein, nabij de Purmerpoort. Nog worden te Purmerende, behalve de reeds door ons hierboven vermelde leermarkt, die in het laatst van September inviel, maar thans niets meer oplevert, nog twee vrije jaarlijksche koe- en paardenmarkten gehouden, als de voorjaarsmarkt, beginnende op den eersten Maandag in Mei, en de najaarsmarkt, beginnende op den tweeden Maandag in October.

Onder de voornaamste gebouwen der stad, telde men vroeger een oud slot, Purmerstein geheeten, waaraan wij, hierachter een afzonderlijk art. zullen toewijden. Zie Purmerstein.

Het Stadhuiss, staande aan de *Markt*, is een regelmatig vierkant gebouw, in het jaar 1591 gesticht. Het stond toen nader aan de kerk, en nagenoeg in eene regte lijn met de huizen aan de noordzijde van de Breestraat. De toenemende bloei der markt vereischte eene vergrooting van marktplaats, waarom men besloot door vijzelkracht het stadhuis eenige voeten achteruit te zetten. Dit bijzonder plan werd ook werkelijk in 1633 ten uitvoer gebragt, hetwelk uit het versje blijkt, dat men aan het Stadhuis te lezen vindt, en hetwelk tevens de korte geschiedenis van het gebouw bevat, dit versje luidt letterlijk dus:

Anno 1591 is dit Stadhuis gezet
En door aenwas van nering hier wel oplet
1633 tot vergroting van de marct met macht
En de vijselaarskonst alhier gebracht.

In 1766 is dit stadhuis vernieuwd en zeer verfraaid, en in 1845 en 1846 in eene geheel moderne stijl veranderd, zoodat men het thans voor een geheel nieuw gebouw zoude aanzien. Op de Burgemeesterskamer vindt men eene vrij goede schilderij, voorstellende Curius

DENTATUS bezig met zijne rapen te braden, op het oogenblik, waarin de Samniten hem geschenken bragten, om hem in hun belang over te halen, en waarop hij antwoordde, dat de gene, die zich met weinig te vreden hield, geen goud noodig had, en rijker was dan zij, die goud in overvloed bezaten. Ter regter zijde op de schilderij leest men het volgende toepasselijk versje:

OP 'S BURGEMEESTERS MAGHT MAG ROOMEN VEYLIG SLAPEN
ALS MARCUS CURIUS HET AANGEBODEN GOUT
VERSMAADDE ZICH GENOEGT MET EEN GEREGT VAN RAEPEN
ZOO WERD DOOR MATIGHEYT EN TROUW DE STADT GEBOUT.

Op de voormalige Schepenskamer, thans dienende voor de zitting van het kantongeregt, vindt men zeven schilderijen, voorstellende de zeven Stadhouders, vrij goed geschilderd. Voorts een schilderstuk, voorstellende het slot Purmersteyn, en de portretten van Koning WILLEM I en II, alsmede nog eene schilderij, voorstellende het vonnis, dat, naar sommiger beweeren, door KAREL DEN STOUTE, Hertog *van Bourgondië*, over eenen Gouverneur in Zeeland, zoude zijn uitgesproken. Op de bodeskamer vindt men eene oude schilderij, voorstellende een gezigt van de zuidzijde op de stad, zoo als die, na de omschansing, zich vertoonde: dit stuk is in 1583 geschilderd. Ter linker- en regter zijde op deze schilderij, staan eene vrouw en een man, welke sprekende worden ingevoerd. De vrouw zegt, terwijl zij in hare hand het wapen van PURMERENDE, de drie éénen of liever weerhaken, geklemd houdt:

DEN WOLFSCLAUW SAL BIJ MIJ WERDEN BEWAERT,
TER EEREN 'S VADERLANDS HOOGH VERHEVEN;
OP DAT WIJ MOCHTEN VAST BLIJVEN GESPAART,
EN DOOR DEN LEEUW BEVRIJD ZIJN VOOR SNEVEN.

De man zegt hierop:

O MAEGHT VAN PURMERENDT HOUDT U EENDRACHTIG
MET DEN LEEUW, ZOO MOOGT GIJ BLIJVEN IN EERE
DOOR ACOORD WERDEN KLEYNE SAEKEN MACHTIGH
EN DOOR DIJ KOND GROOTE ZAAKEN VERMEEREN.

Men heeft er twee weegtoestellen, in een gebouw, staanden aan de markt, waarvan de eene tot het wegen van kaas en de andere tot het wegen van boter gebruikt wordt. Voorts is er nog een Varkenswaag op de *Beestenmarkt*.

Ook is er eene vischmarkt, welke in 1756 met een kap rustende op tien pilaren overdekt werd; in vroegere jaren had men er reeds eene kap over gehad, doch die was sedert lang door ouderdom weggenomen.

Vóór het jaar 1358 stond hier eene kapel, behoorende tot de parochiekerk van het oude dorp Purmer. Dan, alzoo PURMERENDE aanwies, terwijl het dorp te niet ging, vroeg men per smeekbrief aan Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, toenmaals nog Ruwaard later Graaf *van Holland* en *Henegouwen*, de vrijheid tot het bouwen van eene parochiale- of kerspelkerk, hetwelk den Purmerenders, blijkens openbare brieven, op Heilige Sacramentsdag, van het jaar 1355 gegeven, werd toegestaan, echter onder bepaling, dat JACOB MAS, Cureyt (Pastoor) van het dorp Purmer, beide de kerken moest bedienen tot aan zijnen dood; waarna de kerk te Purmer zoude worden afgebroken. Het nieuwe kerkgebouw, toegewijd aan den H. NICOLAAS en aan de H. CATHARINA, was in 1358 voltooid, en bevatte destijds alleen de zuider- en middelkap van het tegenwoordige gebouw. In den vreesselijken

brand van 23 Julij 1519 werd ook dit kerkgebouw grootendeels in de asch gelegd; doch het herrees luisterrijk, alzoo het aan de noordzijde met eene kap en aan de oostzijde met het koor werd vergroot. Nadat zij, in het jaar 1573, eene Hervormde kerk geworden was, doordien de Pastoor, zoo als wij hier boven gezien hebben, met zijne gemeente tot de Hervormden was overgegaan, werden in 1575, bij besluit der Staten van Noord-Holland, de kerkelijke goederen, die ook van deze kerk vrij aanzienlijk waren, verkocht, en de gelden met die der verkochte kerkegoederen van andere plaatsen, te Alkmaar gestort, uit welk fonds, voortaan de Predikanten zouden betaald worden. De kerk is een fraai gebouw, waaraan in 1765, eene consistoriekamer met een stovenhok gebouwd is, welk laatste in 1833 tot eene nieuwe kamer voor Kerkvoogden en Notabelen veranderd is. In deze kamer vindt men eene zeer goede schilderij, voorstellende de voetwassching van Petrus, als ook twee naamlijsten der Predikanten, zijnde een meesterstuk van pennekunst, van den, in 1828 overleden, oud-Onderwijzer Dirk Blank. Het orgel, hetwelk tusschen de jaren 1739 en 1742 gemaakt is, en het oude, destijds onbruikbare vervangen heeft, was, in 1809, in jammerlijken toestand geraakt, en is toen met groote kosten hersteld, terwijl het in 1817 weder eene belangrijke vernieuwing ondergaan heeft, zoodat het thans voor eene der beste orgels in Noord-Holland gehouden wordt. In de kerk vindt men de volgende tomben, wapenborden en grafkelders: de tombe van Franco Riccen, Raad en Pensionaris dezer stad, namaals Raadsheer in den *Hoogen* Raad over Holland, Zeeland en West-Friesland, overleden den *10 Januarij* 1673, oud 50 jaren. De wapenborden van Lucas de Vet, Schout bij nacht van Holland en West-Friesland, overleden den 22 December 1715, oud 45 jaren, en diens zoons Jacob de Vet, ongelukkig om het leven gekomen, den 23 Januarij 1718, oud 17 jaren. De wapen borden van Willem van Blijdenberg, Hoofd-Officier, Burgemeester en Raad dezer stad, Gedeputeerde ter vergadering van Holland, gecommitteerde Raad, Baljuw van de Beemster en de Wijde-Wormer, overleden den 23 December 1775, oud ruim 66 jaren, en zijne vrouw Adriana Elisabeth van Pabst, overleden 31 October 1789, oud ruim 77 jaren, welke beide in den grafkelder van den Heer Franco Riccen begraven liggen. De grafkelder van Johan Jacob Mauritius, Pensionaris der stad Purmerende, overleden in Oost-Indië, den 21 Maart, oud ruim 75 jaren. Voorts vindt men nog de grafkelders van Ruitenburg, Berewout en van Neck, welke laatste echter sedert eenige jaren is gedempt. De ruim 41 ell. hooge toren, die aan de kerk staat is, tot een weinig boven het dak der kerk, een vierkant gebouw, waarboven een hoogen lantaarn, omgeven door eene balustrade, geplaatst is. Hij werd te gelijk met de kerk in 1355 gebouwd. In 1602 werd door Wouter Wouterse, het speelwerk er in gemaakt en het uurwerk verbeterd. Boven het wijzerbord, te vinden in den toren bij het uurwerk, leest men deswege nog: » het schrift en dicht: heeft gestelt Boon tot een » memorie voor jonk en out; dit werk verstelt is bij Wout Wouterse » de ton gemaakt zoo men aanschouwt. Anno 1602." — In 1674, den 1 Augustus, sloeg de bliksem den toren in brand en wierp een groot gedeelte daarvan op de steenenbrug. De toren brandde tot den omloop toe af, en het speel- en uurwerk werd vernietigd. Het slag- en uurwerk werd nu in den kleinen op de kerk staande toren gebragt, tot de groote toren weder gemaakt werd. In 1729 werd het klokkenspel verbeterd, en met eenige klokjes vermeerderd, ook

blijkens verder gevonden tijdvers in den toren nabij het klokkenspel, aldus luidende:

HET WAS OP DEN TWINTIGSTEN SEPTEMBER
DOCH HIER OP ACHT SLAAT
DAT DIT WERCK EN OOK MET DE NIEVWE TON
HIERBOVEN INGEBRACT STAAT.

K. J. HOOG HEEFT DIT WERK VERSTELD, ANNO 1729 $\frac{9}{20}$.

In dit vernieuwde speelwerk vindt men twintig heele en even zoo veel halve staven; met de twee slagklokken mede gerekend, zijn er vier en dertig klokken, waarvan er achttien met de handen en zestien met de voeten bespeeld worden. Op den rand der heele slagklok staat in oud schrift:

SINT NICOLAAS IS MIJN NAME,
MIJN GELUID IS GODE BEKWAME,
DE LEVENDE ROEPE IK,
DE DOODE BELUIJE IK,
HAGEL EN DONDER BREKE IK.

FREDERIK JOH. EN JOHANNES SCHMALBURG 1520.

Uit welk jaartal blijkt, dat deze klok reeds bij de opbouwing van den toren, na den brand van 1519, er ingebragt is. In 1692 schonk de Hoofd-Officier en Kastelein van PURMERENDE, WILLEM VAN RUYTENBURG, aan de kerk, vier zilveren bekers, om bij het H. Avondmaal te gebruiken. Terwijl KLAAS KLAASZOON KNOL en NEELTJE HEEMSTÉ, in 1735, ten zelfden einde, drie zilveren schotels, eene groote en twee kleine, aan de kerk vereerden, waarbij de Burgemeester PHILIP REYNEIR BOON drie fraaije zilveren kannen voegde, zijnde het zilveren busje, ter verzameling der liefdegiften bij het H. Avondmaal, aan de kerk gelegateerd door Mejufvrouw E. SMIDT, weduwe J. BROUWELING, die den 2 Augustus 1828 overleed.

Na dat het aantal Evangelisch Lutherschen te PURMERENDE aanmerkelijk was toegenomen, stichtte deze gemeente, welke, volgens overlevering, vroeger op de zoogenaamde *Vijfhuizen* vergaderde, ten jare 1676, aan de zuidzijde van de *Papestraat*, een huiskerkje. Dit echter te klein en bouwvallig wordende, kocht de gemeente den 28 December 1709 een huis aan de westzijde van de *Hoogstraat*, waarachter men eene nieuwe kerk stichtte, die in het jaar 1712 voltooid was en waaraan, in 1752, eene consistoriekamer gebouwd werd. Deze kerk, welke in 1842 aanmerkelijk verfraaid is, heeft geen toren, maar is van een net orgel voorzien, hetwelk in 1810, in de plaats van het oude, in 1753 geplaatste, is aangebragt en wordt, des avonds, door lampen verlicht. Den 27 September 1767, vereerde Mejufvrouw ANNA CATHARINA DIJKMAN, wed. NIC. ANTH. GLINDTKAMP, een zilveren doopbekken, bij gelegenheid dat hare kleindochter MARIA CATHARINA het eerste daaruit gedoopt werd door haren vader Ds. JAN ANTHONIE GLINDTKAMP. Den 24 September 1769 gaven de groote kerkeraad en eenige leden van de gemeente eene groote zilveren kan, ten gebruike bij de viering van het H. Avondmaal, en den 15 April 1770 schonk een onbekende gever een fraaijen zilveren beker, mede tot het zelfde gebruik. De voorm. Evangelische-Luthersche kerk in de *Papestraat*, dient thans tot een pakhuis. Toen de Herstelde Evang. Luth. gemeente in 1802 werd opgerigt, stichtte zij, op de *Baan*, eene nieuwe kerk, welke, na de hereeniging der beide Luth. gemeenten, in 1808 overtollig geworden zijnde, tot een Stads-burgerschool werd ingerigt.

Vroeger toen hier twee Doopsgezinde gemeenten bestonden, had men hier twee vergaderingen, dier gezindte als eene voor de vereenigde Vlaamsche en Friesche gemeente, in een huis op de *Hoornsche-buurt*, op het midden van de oostzijde, en eene voor de Waterlandsche gemeente, aanvankelijk mede op de *Hoornsche-buurt*, een paar huizen verder naar de Hoornsche-poort, doch later op *Kakenburg*, thans de *Pottenmarkt*, waar de tegenwoordige Doopsgezinde kerk nog staat, die na de vereeniging der beide gemeenten aldaar, in het jaar 1695 en 1696 gebouwd is, zijnde een klein doch net gebouw zonder toren of orgel. De voorm. vergaderplaats der Vereenigde Vlaamsche en Friesche gemeente, dient thans weder tot woonhuis en die der Waterlandsche gemeente op de *Hoornsche-buurt* tot eenen stal.

Na dat de R. K. kerk te PURMERENDE, in het jaar 1573, aan de Hervormden was overgegaan, zijn de R. K. aldaar lang zonder kerk of bedehuis geweest. In 1606, vindt men, dat THEODORUS HULSIUS, door den Aartsbisschop SASBOLDUS VOSMEERUS tot Pastoor van Edam en PURMERENDE werd aangesteld, waarbij men echter te denken hebbe, dat PURMERENDE kerkelijk onder Edam behoorde, en eigenlijk geen kerk of kapel had. Nadat HULSIUS in 1626 overleden was, heeft de gemeente in dat jaar eene kapel gesticht, en wel vermoedelijk op de zelfde plaats waar thans de kerk staat. Eenen geruimen tijd hield de toenmaals heerschende geest het bouwen van eene kerk tegen, tot dit door de ijverige bemoeijingen van den Pastoor NICOLAAS VAN SWERINGEN, en door godsdienstige weldadigheid van den Heer BARTHOLOMEUS CROMHOUT, Hoofd-Ingeland van de Beemster, tot stand werd gebragt. De grond van de kerk kreeg de gedaante van een Christuskruis, en het geheel werd gemaakt in den smaak van de Mozes- en Aäronskerk te Amsterdam. Evenwel de tijdgeest liet niet toe, dat de kerk volgens het gemaakte plan gebouwd werd. Zij bleef van voren ruim anderhalf ell. korter dan zij had moeten zijn, en deze ruimte werd met kleine opgebouwde huisjes aangevuld, zoodat de kerk, als het ware, daar tusschen in geklemd was. De bouwing van pastorij en kerk, in 1700 begonnen, werd eerst in 1708 voltooid. Dit kerkgebouw werd destijds te regt voor de fraaiste en schoonste der R. K. kerken, die men ten Noorden van het IJ, in Noord-Holland vond, en is thans nog eene der fraaiste. In 1794 werden door de ijverige bemoeijingen van den Pastoor BERNARDUS DIRKSEN de huisjes vóór de kerk weggeruimd, en de kerk met een voorportaal voorzien. Het orgel, dat reeds sedert 1748 in de kerk was, werd boven dit portaal geplaatst en verfraaid; terwijl het in het jaar 1836 nog eene belangrijke verbetering ondergaan heeft en met 2½ registers vermeerderd werd.

Vóór de Reformatie had men te PURMERENDE twee Nonnenkloosters, als: het Beggijnhof; vereenigd met het Klooster-van-Wateringen, op den *Weeshuisburgwal*, thans dienende tot een Weeshuis voor de Hervormden, en het Klooster van de Heilige Ursula, in de *Nieuwe-Koestraat*, tot een Armen-Weeshuis, daarna tot een Gasthuis, ingerigt en in 1846 na de voltooijing van het fraaije Gasthuis verkocht tot woonhuis.

Tot de liefdadige gestichten te PURMERENDE behooren: het Gereformeerde Weeshuis, het Roomsch-Katholijke Weeshuis en het Gasthuis.

Het Gereformeerde Weeshuis, op den *Weeshuisburgwal*, was vroeger het Klooster van Wateringen, waarvan de gebouwen, die sedert de vernietiging van dat klooster, in 1573, ledig stonden,

in 1638 tot een **Weeshuis voor Burgerkinderen** werden opgebouwd. Vermoedelijk heeft het Burger-Weeshuis, alzoo het aantal weezen nimmer groot was, in den beginne tevens gediend voor een Gasthuis, dewijl wij vermeld vinden, dat in het gemelde jaar 1638, te gelijk het oude Gasthuis, in de *Peperstraat,* werd vernietigd en tot drie woningen verbouwd. Eerst in 1745 werden de Armen en Burgerwezen in het Burgerweeshuis te zamen gevoegd, echter ieder onder eene bijzondere administratie. Het Weeshuis, oud en bouwvallig wordende, is in 1789 afgebroken en in de plaats daarvan het tegenwoordige fraaije Weeshuis gebouwd. In den voorgevel leest men een toepasselijk versje, luidende:

In dit vernieuwd gebouw
Woont liefde, hulp en troost;
Hier zorgt barmhartigheid
Voor 't ouderlooze kroost.

In dit gebouw wordt een getal van 17 Armenweezen verpleegd.

Het Roomsch-Katholijke Weeshuis, in de *Papestraat,* is in 1837, uit vrijwillige bijdragen opgerigt, hebbende men daartoe eenige gebouwen, die de R. K. kerk toebehoorden, herbouwd. In dit Weeshuis worden 6 kinderen verzorgd.

Het Gasthuis, dat eerst in de *Peperstraat* stond, werd vermoedelijk in 1638 in het Burgerweeshuis overgebragt, doch in 1745 werd het Armen-Weeshuis, waartoe in 1666 het Konvent-van-St. Ursula op de *Nieuwe-koestraat* was ingerigt, tot Gasthuis bestemd. Dit Gasthuis was mede een Proveniershuis, terwijl de Regentenkamer tevens diende tot vergaderplaats van onderscheidene collegiën. Dit gebouw is echter in dit jaar (1846) door een geheel nieuw op de *Gouw*, bij de Amsterdamsche poort vervangen, dat, zelfs met in begrip van alle lijsten en ornamenten, enkel van gebakken steen is opgetrokken, voornamelijk met het doel, om met onze inlandsche materialen iets goeds en schoons te vervaardigen. Dit godshuis, dat in fraaiheid en goede inrigting met de beste dergelijke gestichten in ons vaderland kan wedijveren, is, even als de vernieuwing van het stadhuis, ontworpen naar het plan en onder het opzigt van den bekwamen Stads-Architect Willem Antonie Scholten. Den 11 November 1846 is het Nieuwe Gasthuis door de Proveniers enz. betrokken. In dit gesticht zijn 7 proveniers, alsmede 31 gealimenteerden, die gedeeltelijk door de stad gedeeltelijk door de kerken daarin besteed zijn, namelijk 17 van de stad en 14 van de onderscheidene kerkgenootschappen.

Voorts heeft men er nog de volgende liefdadige inrigtingen: eene afdeeling van het Nederlandsch-Bijbelgenootschap met 60 leden; eene afdeeling van het Nederlandsch-Zendelinggenootschap, met 25 leden; eene afdeeling van het Genootschap tot Zedelijke verbetering der gevangenen; eene Ziekebus, onder de zinspreuk: *Hulp en Lijden,* opgerigt in 1828; een Genootschap tot verleenen van onderstand aan behoeftige kraamvrouwen en eene Commissie tot uitdeeling van levensmiddelen enz. aan noodlijdenden, gedurende den winter.

Men heeft te Purmerende ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen,* dat den 23 Maart 1789 opgerigt is en ongeveer 70 leden telt. Dit departement kocht in 1823 een huis op den *Weerwal*, hetwelk tot het houden van de vergaderingen werd ingerigt, doch alzoo men later ondervond, dat het lokaal te kostbaar was, naar

evenredigheid van het klein aantal vergaderingen, welke men houdt, werd het in 1838 verkocht, onder voorwaarde, dat men, onder zekere bepalingen, daarin zoude blijven vergaderen. Bij dit departement bestaat mede eene in 1818 opgerigte Spaarbank.

Ook is er in 1826 eene Vrijmetselaarsloge, onder den naam van *Louisa Augusta* opgerigt.

Men heeft te Purmerende eene Stads-Kostschool voor Jongeheeren, met 20 leerlingen; eene Stads-Kostschool voor Jonge Jufvrouwen, met 35 leerlingen; eene Stads-Burgerschool met een gemiddeld getal van 220 leerlingen; eene Stads-Armenschool, gemiddeld met een getal van 230 leerlingen; eene daarmede verbonden Stads-Werkschool voor Meisjes, met ongeveer 40 leerlingen. Ook heeft men er eene Stads-Teekenschool in 1826 gesticht, welke gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht wordt. In 1809 werd er ook eene Latijnsche-school gesticht, en daarbij tot Rector in de Latijnsche en andere geleerde talen benoemd de Heer Henricus Christiaan Milliës, Predikant bij de Evangelisch Luthersche gemeente, welke school echter met het vertrek van dien Predikant in Maart 1811, weder te niet liep.

Purmerende is de geboorteplaats van den Godgeleerde Nicolaas Schotsman, geb. 1 November 1754, † in 1822 als Predikant te Leyden; van den Wiskundige Klaas Smit, geb. in 1771, † te Amsterdam, in 1843, en den Nederduitsche Dichter Pieter Rixtel, † 10 Maart 1673. Ook verdient melding, dat de bekwamen Wiskundige en Wijsgeer Bernard Nieuwentijt, ofschoon den 10 Augustus 1654 te West-Graftdijk geboren, te Purmerende gewoond en er 34 jaren, bij afwisseling, Burgemeester geweest is; terwijl hij aldaar den 30 Mei 1718 overleed.

In het jaar 1572 verliet Purmerende met de meeste Noord-Hollandsche steden de zijde des Konings van Spanje, werd den 28 Junij van den eed ontheven, en begaf zich onder den Prins van Oranje, die op het einde des volgende jaars bewerkte dat de zes steden van Noord-Holland met Purmerende als de zevende vermeerderd werd.

De voorzorg in 1573 door Sonoy genomen, om de stad van bolwerken te voorzien, ten einde, bij eenen onverhoopten aanval der Spanjaarden, Purmerende in staat van verdediging te stellen, was geenszins nutteloos. Twee dagen voor Pinksteren, hadden de Spanjaarden Ilpendam in bezit genomen, en rukten nu in den vroegen morgen van den eersten Pinksterdag op Purmerende aan. Daar de wegen van hier naar Ilpendam nog zoo geregeld niet waren als thans, zoo was den vijand de Vaartsloot in den weg, waarom hij op zeker punt een paar molenroeden daarover bragt, die met planken belegd werden, en waarover men den overtogt deed. Zij hadden dit, in het duister van den morgen, zoo stil gedaan, dat de Hopman Michiel Krook, die met een vaandel soldaten aan de vaart, doch meer naar Purmerende, de wacht had, dit niet had opgemerkt. Zoodra zij de Spanjaarden, die in aantogt waren, bemerkten, stelden zij zich te weer, en werden aanstonds geholpen, door de drie vaandels soldaten, die in Purmerende lagen. De galei van Jochem Smit, die voor den wal lag, bestookte van uit de vaart den vijand met grof geschut. Intusschen waren ook de twee vaandels, die te Kwadijk lagen, op het hooren van het schieten komen opzetten, zoodat, door vereenigde kracht, de aanval op deze stad van het talrijk en tevens om het moorden zeer gevreesde Spaansche leger, dapper werd afgeslagen: de vijand verloor voor de stad honderd man,

en trok tot Ilpendam terug. Het was zeer gelukkig, dat hij onze vijf vaandels niet tot in de stad kon terug drijven, anders had het er treurig uitgezien, dewijl het bolwerk nog niet geheel voltooid was, en de plaats aan de noordzijde nog openlag.

Ofschoon Purmerende mede, in de resolutie tot den vrede der kerken, bij de meeste Leden van Holland, in den jare 1614 genomen, bewilligd had, heeft de stad naderhand, in het jaar 1618, sterk aangedrongen, op het houden van het synode, en op het afdanken der Waardgelders; in meer andere opzigten, groote genegenheid voor de Contra-Remonstrantsche zijde betoonende, kwam de Stadhouder Maurits, toen, in September des jaars 1618, de regering van bijna alle de Hollandsche steden veranderd werd, wel te Purmerende, doch maakte aldaar geen verandering.

In het begin van 1672 brak er te Purmerende een oproer uit, hetwelk echter spoedig gedempt werd. Den 30 Julij van dat zelfde jaar was de stad weder vrij oproerig, de regering werd veranderd, doch de gemoederen werden in rust gebragt door den invloed van den Burgemeester Pieter Roothooft. Ten behoeve der ingezetenen, die zich aan de bovenstaande oproeren hadden schuldig gemaakt, werd hier den 9 November eene generale amnestie afgekondigd.

In het jaar 1748 brak er een hevig geschil tusschen de burgers uit, zoodat de Stadhouder Willem IV in persoon te Purmerende kwam, om de onlusten te stillen, hetwelk hem ook gelukte, door eenige Regeringspersonen af te zetten en daarvoor anderen aan te stellen. Twee jaar later trachtte men dit oproer te herhalen, doch het werd vroegtijdig door den Hoofd-Officier gedempt.

Gelijk overal zoo openbaarde zich mede te dezer plaatse, in het laatst der vorige eeuw, de geest van het patriottismus. Men meende dat het gezag van den Stadhouder zich te ver uitstrekte en besloot dus ook te dier stede, op den 11 October 1783, den Prins voor zijne recommandatie van personen tot regeringsleden te bedanken, welk besluit den 25 October den Stadhouder werd kenbaar gemaakt.

Niettegenstaande de Stadhouder, den 3 Januarij, aan de regering eenen heuschen brief schreef, in antwoord op den hare, in dato 25 October 1783, bleef hier echter de partijgeest, door andere steden opgewekt en aangevuurd, smeulen, en de Regering zich tevens houden aan haar besluit van 11 October 1783, zoodat ook den 14 Februarij daaraanvolgende de Officieren der drie vaandels (het oranje, het witte en het blaauwe vaandel) zich bij de Regering deden aanmelden, en berigten, dat ook zij in eene krijgsraadvergadering hadden besloten, den Stadhouder voortaan alle recommandatie, ten opzigte van het benoemen van Officieren op te zeggen.

De Burger-Societeit werd den 16 Augustus 1786 opgerigt; tien dagen later had er des avonds eene oproerige beweging plaats, waardoor bij sommigen de glazen werden ingeslagen.

Er verspreiden zich in den avond van den 10 September des zelfden jaars een gerucht, dat eenige schepen met militairen in aantogt waren op Alkmaar, Purmerende en Monnickendam, om namens den Prins de oude orde van zaken weder tot stand te brengen, welk gerucht vrij wat schrik veroorzaakte. De vaandels kwamen in het geweer, en de poorten en stadssluiting werden goed voorzien.

Het dragen der staten-cocarde, door de schutters en sommige ingezetenen, veroorzaakte in Januarij des volgenden jaars, hier vrij wat

opschudding, alzoo de aanhangers van het huis van Oranje, dit niet konden noch wilden dulden.

Den 6 Maart 1787 werd door de Regering een besluit genomen, om, ter voorkoming van oproer, den 8 Maart, zijnde de verjaardag des Prinsen, zonder festiviteiten door te brengen. De driekleurige vlag overal geheschen, wapperde ook hier. Men bewerkte bij de Regering het ontslag der burgers van den eed, aan den Stadhouder gedaan, en oordeelde diegenen, die van dien eed niet ontslagen wilden wezen, als onbekwaam tot het bekleeden van eenig Staatsambt. Men droeg aan den Pensionaris D. van Laar, een ijverig Staatsgezinde, in Mei alleen den last op, om de stem dezer stad ter Staatsvergadering uit te brengen.

Even als Amsterdam, Rotterdam, Schoonhoven, Alkmaar, Leyden en Schiedam stemde, den 10 Junij, ook Purmerende in met het voorstel van Dordrecht, van den 23 Mei, om den Prins als Stadhouder Kapitein-Generaal te schorsen, met inhouding van al zijne tractementen; welk voorstel evenwel eerst, den 24 Augustus, door de Staten van Utrecht bekrachtigd werd.

Op het berigt, hetwelk den 20 September 1787 te Purmerende aankwam, dat de Stadhouder in zijne waardigheid als Kapitein Generaal hersteld was, volgden weder oproerige bewegingen. Den volgenden dag werd, bij resolutie der Staten van Holland en West-Friesland van 20 September, ook het alhier opgerigte vrijcorps of burgergenootschap ontbonden en ontwapend, ten gevolge waarvan de oranjevlag van den toren werd uitgestoken, waarna op den 6 October de oude schutterij werd hersteld, en de schutters weder gebragt onder den eed, in 1766 vastgesteld.

Ten gevolge van verschillende staatkundige gevoelens, hadden den 1 Januarij 1788 weder ongeregeldheden plaats, waardoor bij sommige burgers de glazen werden ingeslagen. Den 26 Mei, daaraan volgende, kwamen hier de Heeren Bentink en Meboens, om namens, den Prins Erfstadhouder, de Regering te veranderen.

Den 14 Augustus 1821 waren de werklieden aan het kanaal zeer oproerig, hetwelk veroorzaakt werd door eene geledene schade, hen door den schipper van Wormerveer aangedaan. Het zoude van ernstige gevolgen geworden zijn, zoo de schutterij niet bij tijds in de wapens ware gekomen en twee der oproerigen in hechtenis hadde genomen. De oproerige bewegingen werden den 15 Augustus vernieuwd, alzoo de werklieden de uitlevering wilden der twee in hechtenis genomene personen, doch de schutterij dreef de verzamelde oproerigen uit een, en deed de gearresteerden, onder bedekking van een detachement schutters, naar Hoorn brengen.

Bij den watervloed van Februarij 1825 kreeg men het water, langs Watergang en Ilpendam, in den morgen reeds voor de stad, waar men het vruchteloos poogde buiten te houden, vooral, toen de vloed nergens meer gekeerd, van alle kanten met verdubbeld geweld kwam aanrollen, en eerst de schansen der stad, te vergeefs verhoogd en gesterkt, eenige voeten overstroomde, daarna zelfs de sluisdeuren van het Groote-Noordhollandsche-kanaal met geweld openrukte, en dus het lagere gedeelte der stad terstond diep onder zette. In vele huizen stond het water drie tot vier voet hoog, in sommige tot aan den zolder, en slechts weinige, rondom de groote kerk, bleven, met dit gebouw, op het drooge. Het strekte ook reeds tot bergplaats voor het vee, uit den naasten en meer verwijderden omtrek, welhaast in menigte herwaarts gevlugt, terwijl de behoeftigen eerst in het stadsschoolgebouw, en toen

ook dit onderliep, op de stadswaag werden geborgen. Men voer met schuiten door de straten en de geheele stad was een treffend tooneel van ellende en radeloosheid. Men kan zich dit te eer voorstellen, wanneer men op de menigte van menschen en vee let, vroeger en later naar de zoo zeer ingekorte ruimte heenstroomende, aan alles gebrek lijdende, terwijl ook hier, door het bederven van water en voorraad in de onderaardsche bergplaatsen, ligt de gegronde vrees voor gebrek kon doen ontstaan. Maar het scheen, dat de liefdadigheid zoodanige gedachten buiten sloot, zoo werkzaam was alles, om, onder het loeijen van den storm, het bulken van het vee en den strijd der elementen, te helpen en te redden, wat slechts gered kon worden. Er is dan ook in de stad geen mensch omgekomen, terwijl vele uit de omliggende dorpen hier eene schuilplaats vonden.

Ook aan andere rampen stond Purmerende somtijds ten doel. Zoo trof het, in 1519, een zware brand. De stad telde toen 210 huizen en brandde, op het slot en vier en zestig eenigzins afgelegene schamele hutten na, geheel af. Den 18 April 1701 sprong eene stoof van den kruidmolen de *Munnik*, hetwelk veel schade veroorzaakte en waarbij drie menschen omkwamen en twee gekwetst werden. Op den 14 September 1775 sprong er eene stoof in het korrelhuis van den kruidmolen, waardoor mede groote schade werd aangerigt.

Het wapen van Purmerende is een schild van zilver, met drie weerhaken van sabel (zwart), hetwelk gehouden wordt voor het wapen van Willem Eggerts, eersten Heer van Purmerende. Het oude zegel, dat reeds vóór Willem Eggerts tijd gebruikt werd, was een koggeschip met roeijers, even als dat der stad Amsterdam, de geboorteplaats van genoemden Heer, en eene vlag voerende gelijk aan het beschreven wapen.

PURMERENDE, of het Zieken-eiland, door de inlanders Poeloe-Sakiet genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, ½ m. Z. O. van het eil. *Onrust*.

Voorheen had men er schoone pakhuizen, alsmede het Lazarushuis, waarvan het den naam van Zieken-eiland ontleende.

PURMERENDE, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan de koffijplant. Klein-Belleveu, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. Welgevellen; 749 akk. groot, met 98 slaven. De Negers noemen haar Verwérie.

PURMERENDE, batterij in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den linkeroever der *Suriname*, tegen over den mond der Beneden-Commewijne. Deze batterij kan met het fort Amsterdam en de redoute Leyden een kruisvuur over de Suriname en voor de Beneden-Commewijne onderhouden.

PURMERENDE (RIF-VAN-), door de inlanders Karang-Poeloe-Sakit genoemd, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*.

Op de zuidwestpunt van dit rif staat, ter diepte van 9 voet, als baken een wit kruis, dat 12 voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

PURMERENDE (SLOT-VAN-), voorm. kast. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Purmerstein.

PURMERENDE (HET-WAPEN-VAN-), droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Wapen-van-Purmerende.

PURMERENDE (ZUIDER-POLDER-VAN-), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Purmerende*; palende N. aan de stad Purmerende, O. aan de Purmer, Z. aan den Ilpendammer-polder en den Purmerlander-polder, W. aan de Wijde-Wormer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 198 bund. 87 v. r. 70 v. ell., waaronder 197 bund. 35 v. r. 60 v. ell. schotbaar land; telt 31 h., waaronder 7 boerderijen; heeft een sluisje op het Groote-Noordhollandsche-kanaal, hetwelk alleen dient tot schutting der schuitjes van en naar Purmerland, en wordt door twee molens, op de Purmer- en Wormer-ringsloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en Burgemeesters en Wethouders van Purmerende, als Opper-Poldermeesters.

PURMERENDER-GOUW, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk te Purmerende eene aanvang neemt en met eene zuidelijke rigting door Purmerland naar den Ilp vloeit, waar het in den *Ruige-Ilp* uitloopt.

PURMERENDER-VOORT, naam, welken men vroeger gaf aan dat gedeelte van de voorm. heerl. *Purmerende*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk buiten de muren der stad van dien naam gelegen was.

PURMERENDER-WEG (DE), weg in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van Purmerende in eene noord-noordoostelijke strekking tot aan den Beemster-ringdijk, nabij de Beets.

PURMERENDER-WEG (DE), weg in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van het einde van den Purmerender-steenweg in eene oost-zuidoostelijke rigting tot den Oosterweg in dit meer.

PURMERENDER-WEG (DE), weg in de *Wijde-Wormer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van Neck in eene zuidwestelijke rigting tot den Wormer-ringdijk, nabij de Enge-Wormer.

PURMERLAND, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en ½ u. Z. van *Purmerende*, gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*.

Het is een oud d., vermoedelijk ouder dan Purmerende; reeds vóór 1558, toen Purmerende vrijheid kreeg, om de kapel tot eene parochie kerk te verbouwen, was PURMERLAND van eene parochiekerk voorzien. Dit dorp is waarschijnlijk even als Purmerende een uitloop van het oude dorp Purmer. Toen Purmerende in 1410 tot eene heerlijkheid werd verheven, werd PURMERLAND ook onder die heerlijkheid begrepen, en deelde bij gevolg ook mede in de giften en vrijheden, door Graaf WILLEM VI verleend, hetwelk niet weinig de welvaart van dit dorp vermeerderde, en vele bewoners van elders hier henen lokte. Het werd nu een aanzienlijk dorp en strekte zich uit van het midden des Ruigen-Ilps bij Landsmeer tot nabij Purmerende, zoo dat het gehucht den Ilp niets anders is dan eene buurt, die altijd tot PURMERLAND behoord heeft, en eigenlijk het zuideinde van dit uitgestrekte dorp uitmaakt (1). Bij den verkoop der grafelijke goederen van LAMORAAL II, Graaf *van Egmond* en Heer *van Purmerende*, werd PURMERLAND, met Ilpendam en den Ilp te zamen gekocht door de steden Monnickendam en Edam, die het in 1618 aan VOLKERT OVERLANDER overdroegen, waarna het in 1678 bij erfenis in het geslacht van den tegenwoordigen Heer kwam (2).

Ook was PURMERLAND tot in 1813 het hoofddorp, van de gecombineerde plaatsen PURMERLAND, Ilpendam en den Ilp, en had eene eigene regtbank, met Baljuw, Schout, en eene criminele, zoowel als eene civiele gevangenis. De uitgestrekte platte grond der in 1814 afgebrokene boerenwoningen en huizen, die men nog aanwijst, getuigen van zijnen voormalige bloei en volkrijkheid.

---

(1) Zie hierover mede het art. ILP (DEN).

(2) Dit kan men breeder vermeld vinden op het art. ILPENDAM-PURMERLAND-EN DEN ILP.

De drooggemaakte landen der Beemster-, Purmer- en Wormermeren, in 1612, 1622 en 1624, lokte ook vele gegoede ingezetenen van dit dorp daar henen, waarna ook al langzamerhand de voormalige bloei meer en meer afnam. In het begin der achttiende eeuw, telde PURMERLAND nog 80 h. en ruim 300 inw. Tegenwoordig telt men er in de kom van het d. 61 h. en 270 inw., en met het kerkelijk daartoe behoorende geh. den Ilp 113 h. en 510 inw., die meest in melkerij en kaasmakerij hun bestaan vinden, ook had men er vroeger 2 scheepstimmerwerven en 1 korenmolen, doch deze hebben opgehouden te bestaan.

De huizen staan ten oosten en westen van eene doorloopende vaart, langs welke een goede doch smalle schelprijweg gaat. De meeste betimmering is aan de buurt Ilp en niet verre van de kerk van PURMERLAND. Het strekte zich tot niet verre van Purmerende uit.

Tot in het jaar 1829 liep een planken voetpad door dit dorp, naar en door den Ilp tot Landsmeer; doch dit is toen van de banscheiding van Purmerende of het noordeinde van PURMERLAND af, door het geheele dorp, tot aan het Wind (een overtoom) of het laatste huis aan het zuideinde, eenigermate verbreed en tot een schelprijweg ingerigt, zoodat het planken pad, nu eerst aan het Wind begint en van daar door den Ilp naar Landsmeer loopt.

De Herv., die er 360 in getal zijn, onder welke 170 Ledematen, maken de gem. *Purmerland-en-den-Ilp* uit, welke hier eene kerk heeft. De kerk, welke er tijdens de Reformatie stond en destijds aan de H. SERVAAS was toegewijd, was eene groot kruisgebouw, met het koor mede gerekend, ongeveer 38 ell. lang en nagenoeg 20 ell. breed. Het brandde in 1640, op de zijmuren na, geheel af, waardoor ook de oude bescheiden van PURMERLAND, Ilpendam en den Ilp voor een groot deel zijn verloren gegaan. Het volgende jaar werd de kerk weder opgebouwd en de toren van eene hooge spits voorzien; waarin men toen eene zoo groote zware klok hing, als er in Waterland niet gevonden werd. Deze kerk, oud en bouwvallig wordende, werd in 1814 afgebroken, en op de grondvesten eene nieuwe kerk, doch van veel kleineren, omvang gebouwd; zijnde slechts 15 ell. 7 palm. 5 duim. lang en 13 ell. 6 palm. breed. Tot dien opbouw zag men zich in staat gesteld, door de milddadigheid en godsdienstliefde van vele gem. in Noord-Holland en andere voorstanders van de openbare godsvereering. Door den verschrikkelijken orkaan van 29 November 1836 werd deze kerk dermate geteisterd, dat zij sedert dien tijd niet meer is gebruikt geworden, en men als toen godsdienstoefening hield in het huis, regt over de kerk staande, welk huis voorheen een eigendom van het dorp was, en ter woning diende van den Secretaris, waarom het nog heden de Oude-Secretarie genoemd wordt. Intusschen werd de gemeente weder in de gelegenheid gesteld om de kerk te laten afbreken en opbouwen, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken, zeventien honderd gulden, van den Koning eene gelijke som van zeventien honderd gulden en van de Gedeputeerde Staten der provincie twee duizend gulden werden gegeven. De gemeente droeg daartoe tevens naar vermogen bij, ontving van den Heer dezer plaats, den Heer DE GRAAF, eenen nieuwen predikstoel ten geschenk, en is door naburige gemeenten, vooral uit de Beemster, Ilpendam, Landsmeer en Zaandam, liefderijk ondersteund. Aan deze kerk, welke buitenwerks 16 ell., 6 palm lang en 10 ell. 1 palm breed is, werd den 25 Maart 1839 den eersten steen gelegd; terwijl zij den 8 September 1839 ingewijd is. In 1829 werd de oude steenen toren tot bij de kap afgebroken, en is het tegenwoordige torentje

in de plaats gekomen, bij welke gelegenheid ook de groote kloker werd uitgenomen, en daarvoor de tegenwoordige veel kleinere klok ingebragt.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 30 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Purmerende*, gedeeltelijk tot de gem. *den Ilp*. — De R. K., welke er 120 in getal zijn, worden tot de stat. van *Ilpendam* gerekend.

De dorpschool welke, even als het woonhuis van den onderwijzer in 1828 belangrijk hersteld is, worden gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Vroeger had men hier ook een Raadhuis ten zuiden van de kerk, en aan den toren vaststaande, dat in 1632 gesticht was en in 1829 weggebroken is. — De kermis te PURMERLAND valt in den laatsten Zondag in Augustus.

PURMERLAND is de geboorteplaats van den Godgeleerde JACOBUS BORSTIUS, geb. 15 Julij 1612, † 1 Julij 1680 als Predikant te Rotterdam, na eerst te Wormermeer-en-Zaandijk en te Dordrecht het leeraarambt te hebben bekleed.

In het jaar 1574 hadden de Purmerlanders veel te lijden van de Spanjaarden, die zich te Ilpendam in eene opgeworpen schans genesteld hadden. De overlast niet langer kunnende dulden, vlugtten de Purmerlanders naar Purmerende, medenemende hunne have en goed, benevens de klok uit den toren. De Spanjaarden, hierover verbitterd, vielen in het dorp, verbrandden de huizen en de kerk, en namen de ankers en het ijzerwerk uit den toren mede; desniettegenstaande is deze toren, ten minste het onderste gedeelte, tot op den huidigen dag, steeds blijven staan.

Ook heeft dit dorp dikwijls door overstroomingen te lijden gehad. Bij den geduchten watervloed van 15 September 1579, lag het, eenen geruimen tijd door het water overstroomd; zoomede bij die van 23 Januarij 1610 en van 7 Maart 1625. Door den fellen storm en watervloed van den 1 November 1675, leed PURMERLAND andermaal, en inzonderheid de kerk, eene geduchte schade, die eene belangrijke herstelling vorderde. Op nieuw moest PURMERLAND veel lijden door den verschrikkelijken watervloed van den 23 Augustus 1717, waarbij het water over de landerijen tot voorbij Alkmaar gedreven werd. De watervloed van 4 en 5 Februarij 1825 was ook hoogst noodlottig voor PURMERLAND. In den loop van den 5 werd dit dorp dermate overstroomd, dat sommige huizen tot bijna aan de daken onder water stonden; genoegzaam al het vee kwam hierbij om. De bewoners, met hunne schuitjes naar Purmerende vlugtende, vond voor een groot deel, in die stad eene veilige schuilplaats. Men voer ook met schuitjes en pramen van daar herwaarts, om de nog achtergeblevenen te redden.

Bij den verschrikkelijken orkaan, vergezeld van een hevig onweder, den 1 Augustus 1674, sloeg de bliksem in de spits van den toren te PURMERLAND en werden er 80 huizen in den Ilp grootendeels verwoest. De verschrikkelijke orkaan van 29 November 1836, deed, zoo als wij reeds hierboven gezien hebben, ook dit dorp groote schade.

Het wapen van PURMERLAND is eene zwaan.

PURMERLAND (HET ZUIDEINDE-VAN-), geh. in *Waterland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ILP (DEN).

PURMERLAND-EN-DEN-ILP, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*.

Men heeft er eene kerk, te PURMERLAND, en telt er 360 zielen, onder welke 170 Ledematen.

In 1573 ging de gem. van Purmerland tot de Hervormden over, en bekwam, gezamenlijk met Ilpendam, tot eersten Predikant, PIETER JACOBSZ, die er, in 1582, beroepen werd, te Ilpendam woonde en tevens de Hervormde gemeente te Landsmeer bediende. Overleden zijnde, in 1589, werd hij in 1590 opgevolgd door MARTINUS JANSZ. DROOGENBROEK, Ouderling te Purmerende. Van 1582 tot 1638 bleven Purmerland en Ilpendam ook kerkelijk vereenigd, gedurende welken tijd er vier Predikanten achtereenvolgens de gemeente bediend hebben; doch in 1638 kreeg Ilpendam eenen eigen Leeraar, terwijl JOHANNES JACOBI GAAL, in 1605 als Proponent in Purmerland beroepen, Predikant alleen van PURMERLAND-EN-DEN-ILP bleef.

PURMERLANDER-POLDER, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp;* palende N. aan Neck en Purmerende, O. aan het Noordhollandsche-kanaal, Z. aan de Achter-Vennen en aan Rietveld, W. aan de Wormer.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 712 bund., en wordt door twee molens, op de Wormer-ringsloot, door eene sluis, op het Groot-Noordhollandsche-kanaal, en door het Twisksluisje, op het Oostzanerveld, van het overtollige water ontlast.

PURMERMEER, voorm. meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk in het jaar 1620, drooggemalen zijnde, thans eene bedijking vormt. Zie PURMER (DE).

PURMERSTEIN, voorm. kast. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Hoorn*, kant., gem. en in het westelijke deel van de stad *Purmerende*.

Het was gesticht door WILLEM EGGERT of EGGERTS, Thesaurier van Holland, Schepen van Amsterdam, waar zijn vader JAN EGGERTS, in 1632, ook Schepen was, en waaruit blijkt dat WILLEM EGGERTS geen Vlaming was, zoo als sommige Schrijvers meenen. Deze man, te Amsterdam woonachtig, bezat groote schatten, met welken hij Graaf WILLEM VI, zoon van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, toen dien wegens zijne medekennis aan den moord van des Vorsten bijzit, ALEID VAN POELGEEST, de gramschap van zijnen vader moest ontvlugten, gulhartig ter hulpe snelde, daardoor geraakte hij zeer diep in de gunst van den jongen Graaf, welke zoo verre ging, dat WILLEM, na den dood van zijnen vader, op den Grafelijke zetel van Holland geklommen zijnde, EGGERTS niet alleen tot Algemeen Schatbewaarder aanstelde, maar hem ook, bij opene brieven, gedagteekend in 's Gravenhage, den 4 November 1410, de ambachtsheerlijkheid en dagelijksche geregte van de dorpen Purmer en Purmerland vereerde, strekkende zoo verre als de ban daarvan gelegen was, met de giften van de kerken, en het regt om Schout en Schepenen aldaar aan te stellen, en alle voordeelen en vervallen, daartoe behoorende, gelijkerwijs alle Heeren of Ambachtsheeren in Kennemerland hunne ambachten hielden; korten tijd daarna begon gemelde Heer EGGERTS in het Noordwesteinde van het dorp, dit kast. te bouwen, tegen de landpalen van Kennemerland aan, weshalve hij om alle tegenkantingen te voorkomen, zulks aan den Graaf te kennen gaf, die, luidens de woorden van den vergunbrief, » zijn getrouwen thesorier WILLEM » EGGERT consent gegeven hebbende om een slot en huizing aan het » het dorp van Purmerende te stichten, en dezelve vervolgens begre- » pen en hebbende doen timmeren het slot, genaamd PURMERSTEIN, » dat hij voor 's Graven mannen, den Heere VAN WASSENAER, Burg- » graaf *van Leyden*, en AREND VAN LEIJENBURG opgedragen bad, daarbij

» verklarende, dat hij voorschreven slot naar der
» lijk begraven noch omsingelen konde, of hij me
» van Kennemerland aanvoeren, overmits dat Ke
» den huize gelegen was, denzelven zijnen getr
» vrijheid van de voornoemde heerlijkheid uitbrei
» alzoo vele als een en dertig roeden lands groot
» gelegen, strekkende Kennemerland innewaarts."
gesterkt, begon Heer EGGERTS te graven en verv
maakte van dit gebouw een gevaarte, hetwelk vo
geheel Noord-Holland gehouden werd. Drie jaren
dit slot te volbouwen, en de grachten werden
van het jaar 1413 volkomen uitgegraven en opg

Om den Heer EGGERTS nog meerdere blijken
de geschonkene heerlijkheid beter en spoediger t
leende meergemelde Graaf, in het jaar 1418, to
met het bouwen van PURMERSTEIN, aan de Gemee
rende, die toen waren en in vervolg van tijd ko
brieven, ten eeuwige dage, de vrijheid der grafel
personen en goederen door geheel Holland; de H
graaf *van Leyden*, voegde de vrijheid van de
daarbij, welke door Graaf WILLEM bevestigd wer
dat zij jaarlijks zes looden zilvers, Keulsch ge
Engelschen nobel (3 guld. 75 cents) zouden h

Dit prachtig kasteel pronkte met ouderwetsch
ver en ruim voorhof, rondom met eene wijde gr
het had een heerlijk uitzigt over de landen va
omgelegen velden, hoewel het echter zeer veel
loor door het droogmaken en bedijken van de
even buiten Purmerende ten noorden gelegen,
oosten en de zoogenaamde Wormermeer ten west

Het had eene deftige woning voor eenen K
welke in vroegere dagen ook tot eene verblijfpl
verstrekte.

Dit slot heeft dertien Heeren geteld, sedert
LEM EGGERTS, vermaakte het aan zijnen zoon; e
Heer GERRIT VAN ZIJL, den echtgenoot van zijne
wegens de smeulende, en weinige jaren daarn
ten, naar Gent. De voornoemde Ridder, GER
deze heerlijkheid, in den jare 1438, aan den Bu
de Hoeksche partij toegedaan. Deze vervolgde
onder een groot gedeelte der inwoners van Purm
verschrikkelijken haat, dat Keizer MAXIMILIAAN
den wegens FILIPS I, hem de heerlijkheid af
lijken Veldoverste, met name BALTHASAR VAN V
KENSTEIN genaamd, daarmede beschonk. Deze v
1484, en van dien tijd af, geraakte het in h
Graven VAN EGMOND. JAN, eerste Graaf *van Egm*
van dit zelfde jaar te Purmerende gehuldigd,
merenders onderscheidene voorregten en vrijhede
Heer dezer heerlijkheid, ontving den grafelijken
MILIAAN, in het jaar 1486, was gehuwd met vrouw
DENBURG, en overleed op het kasteel Egmond, in
andere kinderen uit zijn huwelijk gesproten, ha
gedragen aan zijnen zoon JAN, tweeden Graaf v

negende Heer van dit kasteel werd. Gedurende dat hij bezitter daarvan was, had te Purmerende in het jaar 1519 de brand plaats, waardoor die stad, tot op zestig of zeventig van de geringste huizen na, benevens hare kerk, geheel in kolen gelegd werd. De Graaf, toen zich in Italië onthoudende, verleende zijne moeder, tot herbouwing van de stad, eene achtjarige ontheffing van alle beden, subventiën en ongelden, volgens haren openen brief gedagteekend 1 Augustus 1519. De Graaf stierf in Italië, in het negen en twintigste jaar zijns ouderdoms, uit zijn huwelijk met Vrouwe Françoise van Luxemburg, nalatende twee zoons Karel en Lamoraal, en eene dochter, Margaretha van Egmond. Karel werd tiende Heer van Purmerstein, en stierf ongehuwd te Carthagena, in Spanje, op den 3 December des jaars 1540. Hem volgde zijn broeder Lamoraal, vierde Graaf *van Egmond*, als elfde Heer van deze heerlijkheid op. Die roemruchtige man, in latere dagen martelaar voor zijn Vaderland, Ridder van het Gulden Vlies, en Stadhouder van Vlaanderen en Artois, was geboren in het jaar 1622. Hij trad, in den ouderdom van 22 jaren, in het huwelijk met Sabina van Beijeren, dochter van Jan van Beijeren, Graaf *van Spanheim*, zuster van Frederik, daarna Paltzgraaf en Keurvorst. De ontmenschte wreedheid van den Hertog van Alva, op wiens last hij, in het jaar 1568, te Brussel, tevens met den Graaf van Hoorne, opentlijk onthalsd werd, ondanks de veelvuldige diensten aan Karel V en zijnen zoon Filips II bewezen, hebben hem in de geschiedenis vereeuwigd, zoo wel als zijnen billijk verkregen roem in den veldslag bij St. Quintijn, welke in het jaar 1567, onder zijn beleid, den Franschen geleverd werd. Hij liet acht zonen en drie dochters na, waarvan Philippus, vijfde Graaf *van Egmond*, na den ongelukkigen dood zijns vaders, twaalfde Heer van Purmerstein werd. Deze was geboren in het jaar 1558, huwde met Maria van Hoorne, eene zuster van den Graaf *van Houtkerken*, en sneuvelde in den veldslag van Ivry, op den 14 Maart 1590. Geene kinderen nalatende, volgde zijn jongere broeder, als dertiende Heer van dit kasteel en zesde Graaf *van Egmond*, hem op. Deze was Lamoraal; hij kwam in het jaar 1595 in Holland en bleef eenigen tijd op zijne goederen te Egmond, doch vertrok in het jaar 1605 naar Frankrijk, alwaar hij in het huwelijk trad met Maria de Pierrevive, nicht van den Hertog *de Rohan*, met welke hij zich naar Henegouwen ter woon begaf. Hij overleed kinderloos te Brugge in Vlaanderen, in 1617, na tien jaren te voren, in 1607, zijne heerlijkheden Hoogwoude en Aartswoude, alsmede zijne goederen te Egmond, wegens zijne zware schulden openlijk verkocht te hebben aan de Heeren Staten van Holland, na welken tijd, gemelde Staten deze domeinen aan zich hebben behouden.

In den laatsten tijd diende het slot ter woning van den Hoofd-Officier van Purmerende, die gemeenlijk Baljuw of Dijkgraaf van de Beemster was, en Kastelein van het slot heette. De laatste Kastelein van het slot was Constantijn van Ruytenburg, die den 20 Augustus 1726 overleed. Nadat door ouderdom en bouwvalligheid een gedeelte van het slot in 1713 was ingestort, hebben de Staten, in 1729, het voor onbewoonbaar verklaard en aan de stad afgestaan, welke het in 1741 heeft doen afbreken. De Bentheimer hardsteen, waarmede de torens gedeeltelijk opgetrokken waren, werden gebezigd, om daarmede den grond onder de luifel van de kaas- en boterwaag te bestraten, die men daar nog heden vindt liggen. De stal, die in 1700 nieuw gebouwd en dus toen nog maar ruim veertig jaren oud was, is blijven staan, werd, den 26 September 1724, door de stads Regering

verkocht, en is in 1846, tot een groot en net kaaspakhuis ingerigt. De plaats, waar het overige gestaan heeft, is thans een plein met boomen.

Bij de verovering van het slot Purmerstein, door Willem Nagel, Bevelhebber der Kennemers, in 1426, heeft het weinig geleden.

In den hevigen brand van 1519, waarbij genoegzaam de geheele stad afbrandde, bleef het slot bewaard.

Bij de derde vergrooting van Purmerende, in 1614, is ook dit slot aan de stad getrokken (1).

PUT (DE), grient in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ¾ u. W. van *Haastrecht*.

PUTH, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. W. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. van *Sittard*, gem. en ½ u. N. W. van *Schinnen*; met 95 h. en 500 inw. — Er is eene waterput van 150 voeten diep.

PUTH, adell. h. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. en 5 min. N. van *Voerendaal*.

Dit adell. h., is afkomstig van den Baron de Haring, en wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf d'Ensenburg, die het zomers bewoont.

PUTHEM, naam, onder welken het dorp Putten op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in het jaar 855 reeds voorkomt. Zie Putten.

PUTLUT, voorm. adell. h. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. N. van *Gorinchem*, kant., gem. en in de stad *Vianen*.

PUT-RUWIEL, voorm. sterkte of blokhuis in de stad *Utrecht*, aan de *Oude-Gracht*.

PUTSCHEID, gem. gevormd uit de heerl. *Brandenburg* en *Stolzenburg*, alsmede uit een deel van het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Vianden*; palende N. aan de gem. Hosingen, N. O. aan de Our, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, O. aan de gem. Vianden en Fouren, Z. aan Bastendorf, W. aan Hoscheid.

Deze gem. bestaat uit de d. Stolzenburg, Merscheid en Bivels, benevens de geh. Putscheid, Gralingen, Weiler, Nachtmanderscheid en Haus-auf-der-Viander-Strasse. Men heeft er eene bevolking van 1100 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Er is eene kopermijn; ook delft men er ijzer, zink en potaarde. De fabrijken bestaan in 2 korenmolens, beide door water gedreven.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Stolzenburg* en *Merscheid* uit. Er is mede eene kapel te *Bivels*. — De gem. heeft 3 scholen, als: ééne te Stolzenburg, ééne te Merscheid en ééne te Bivels.

De gem. Putscheid is zeer bergachtig. De jaarlijksche productie van granen bedraagt 890 zak. Voorts wint men er boekweit, aardappelen en groenten. De veestapel beloopt 90 paarden, 400 runderen, 320 zwijnen en 120 geiten.

Het geh. Putscheid ligt 2½ u. N. van Diekirch, 1 u. N. W. van Vianden. De inw. behooren tot de par. van *Stolzenburg*.

---

(1) Wie meer omtrent dit slot en zijne bezitters verlangt te weten, verwijzen wij naar de *Wetenswaardigheden uit de Geschiedenis van Noord-Holland*, door Mr. A. van Halmael Jr., Mr. H. van Wijn en B. A. Plemper van Balen.

PUTSCHE-MOEREN (DE), poelen in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, aan de grenzen dier provincie en ook gedeeltelijk in de prov. *Antwerpen* gelegen, een groot half uur N. O. van het d. Putten. Men vangt er veel snoek en baars.

PUTSCHE-PLANTAADJE, uitgestrekt mastbosch in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Putten*, en beginnende nabij het d., van waar het zich in eene noord-oostelijke rigting langs de grenzen tot zelfs in de prov. Antwerpen uitstrekt. Men treft daarin vele schoone dennenboomen aan.

Deze bosschen waren bijna allen door den Baron Moretus aangelegd, die verbazende sommen, wel eens op meer dan een millioen begroot, doch dit schijnt overdreven, onder Putten heeft laten verwerken; om de duinen niet alleen te laten slechten, maar daarvan vele fraaije aardwerken, bestaande in dijken, wallen, forten en zelfs bergen te laten maken en dan met dennen te beplanten; tevens heeft hij een aantal, waaronder zeer lange steenen duikers laten liggen, prieëlen en koepels gebouwd, waarvan nog een zeer prachtige met eenen zeer kunstigen zamenvouwenden trap en koperen dak, eenige minuten ten oosten van het dorp in wezen is. Zijn edel doel was den behoeftigen door al dien arbeid onderhoud te verschaffen, doch dit heeft ook vele armen naar Putten gelokt, welke zoo als op meer grensdorpen veel smokkelhandel plegen te drijven.

PUTSCHE-STRAAT, b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 9 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 3¼ u. Z. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. N. van het d. *Putten* waartegen het grenst; met 50 h., welke langs den grooten weg staan, bewoond door 450 inw. — In deze b. ligt het net aangelegde kerkhof der Roomsch-Katholijken.

PUTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ruim ½ u. Z. van *Leeuwarden*, 5 min. W. van *Goutum*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene gracht.

PUTTELAAR, geh in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Grave*, gem. en 20 min. Z. O. van *Zeeland*.

PUTTEMOER (DE OUDE-), voorm. gors of schor in den *Hoeksche-Waard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse, waar later de Beijerlanden ingedijkt zijn, en thans de Polder-van-Oud-Beijerland gevonden wordt.

PUTTEN, voorm. balj., prov. *Zuid-Holland*. Zie Putten (Land-van-).

PUTTEN, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 19 m. k., 7 s. d.); palende N. aan Ossendrecht, O. aan de Belgische gem. Calmpthout, Z. aan de Belgische gem. Calmpthout en Stabroek, W. aan de Belgische gem. Berendrecht.

Deze gem. bevat het noordelijk gedeelte van het d. Putten, benevens het geh. Kouwheide en de b. Putsche-straat. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1845 bund. 37 v. r. 61 v. ell., waaronder 1808 bund. 29 v. r. 87 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 109 h., bewoond door 125 huisgez., uitmakende eene bevolking van 820 inw., die zich veel met het vlechten van stroo- of bunten matten en spaansche matten bezig houden, terwijl ook eenigen in den landbouw hun bestaan vinden. De grond bestaat grootendeels uit woeste heide met zandvlakten en heuvels, benevens eenige vennen of plassen, waaronder de Putsche-moeren in aanmerking komen. De

ontgonnen gedeelten dezer heide zijn met hoog en laag masthout beplant, vooral in de Putsche-Plantaadje een uitgestrekt mastbosch. Alleen in den omtrek van het dorp en bij de verspreid liggende boerderijen treft men bouwland aan. Er is hier ook eene bierbrouwerij.

De inw., die op 3 na allen R. K. zijn, onder welke 500 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 3 Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten-en-Hoogerheide.* — Men heeft in deze gem. eene school, die gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Putten, gemeenlijk Put genoemd, ligt 9 u. Z. W. van *Breda*, 5¼ u. Z. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, aan den straatweg van Bergen-op-Zoom naar Antwerpen, juist op de Belgische grenslijn, welke het in twee gelijke deelen scheidt, waarvan het noordelijke, waartoe wij ons alleen zullen bepalen, tot de Nederlanden en het zuidelijke tot België behoort, vormende die beide deelen slechts een geheel, bestaande uit eene dubbele rij aaneen gebouwde huizen, ter wederzijde van den genoemden weg, waaraan ook de ijzeren grensnaald staat. In de kom van het Nederlandsche gedeelte, dat veelal Hollandsch-Putten genoemd wordt, ter onderscheiding van Brabandsch-Putten, telt men ruim 50 huizen, waaronder eenige goede gebouwen en ruim 300 inw.

De kerk, aan de H. Dionysius toegewijd, welke van een orgel voorzien is, staat, even als de pastorij, op Belgisch grondgebied, alwaar ook de Belgische inwoners, met de Nederlanders parochieëren. Beide zijn door den Baron Moretus gebouwd. Deze kerk is een goed eenvoudig gebouw met een klein houten torentje en het jaartal 1769 in den gevel. In de vloer van het oxaal is een meridiaan met koperdraad ingelegd.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie mede aan den H. Dionysius was toegewijd, is in het jaar 1794 afgebroken. De overblijfselen van de vloer, welke vroeger verwaarloosd en vertrapt tegen den weg lagen, zijn in 1844 opgeruimd en voorzien geworden van een ijzeren hek, waarbinnen nu liggen drie blaauwe zerksteenen, als één op het graf van den beroemden schilder Jacobus Jordaens, die in 1594 te Antwerpen was geboren en den 18 October 1678 aldaar overleed. Hij werd te Putten begraven, omdat hij, als belijdende de Protestantsche godsdienst, te Antwerpen niet ter aarde konde worden besteld. De andere steenen liggen op de graven van den schilder Adrianus van Stalbent, overleden in 1662 en van Guilliam de Rape overleden in 1694.

De kermis valt in den eersten Zondag na 9 October en drie volgende dagen, de jaarmarkt heeft plaats Zaturdag vóór den 2 October.

Het wapen van deze gem. bestaat in een veld van zilver, met den H. Dionysius, gekleed van keel (rood), gemanteld van goud en ter wederzijde vergezeld van een gewapend man.

PUTTEN, voorm. d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, waarvan die geheele landstreek haren naam ontleend heeft.

Dit d., hetwelk door den watervloed van 1421 overstroomd is, had eene parochiekerk en kosterschap, hetwelk men zegt van geringe waarde te zijn geweest. De Pastoor dezer parochie moest jaarlijks aan het kapittel van Geervliet 24 pond (18 gulden) opbrengen.

PUTTEN, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*; arr. *Arnhem*, kant. *Harderwijk* (1 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Ermelo, O. en Z. aan Barneveld, W. aan Nijkerk en de Zuiderzee.

oor een aarden omwalling gesloten; aan de
n het meer, en dus in het westen, open.
ans zelve vormt een rond plein; buiten de
s een droge gracht, waardoor twee aarden
aar openingen in den wal leiden. De phantasie
droomd van schatten van oudheden, wape-
roofde goederen of wat ook in den zwijgenden
van dezen grond verborgen was. Het meer
deloos, zegt het volksgeloof; een lusthof, een
— een gouden kalf is er in verzonken, meent
king van de buurt. Nochtans de Hunesohans
Uddelermeer blijven zwijgende getuigen van
vlogen eeuwen en het geheimzinnige geeft
wonderbare aantrekkelijkheid. Nog vele
andelingen en rijtoeren zijn in Putten's
omstreken te maken, onder anderen naar
rbeek en Groevenbeek; een beukenlaan
r het beukenbosch, waarin het witte huis
erbeek" zich verschuilt. Hooge hagen en
breede gracht omsluiten den tuin voor het
dat eens een sterk kasteel, een eigen goed
s van Aller, in de geschiedenis genoemd
ok de Groevenbeeksche bosschen met hun
n en betooverende watervalletjes vormen
nisch geheel met het eeuwig groene dennen-
arin zij verscholen liggen, en het heerlijke
Schovenhorst, op 20 min. gaans van het
met zijnen pittoresken aanleg en lommer-
enbosschen eene zeer loonende wandeling.
er over Vanenburg langs de zee en het
ldenaller — over Garderen naar Oud-
— naar het Uddelermeer, Staverden,
, het Aardhuis en Hoog Soeren — naar
Veldwijk en 's Heerenloo — naar Hout-
Speult — naar het Elspeeterbosch en de
er zijn heerlijke en schilderachtige uit-
et het volste recht kan dan ook gezegd
t een ieder, bij eene meer algemeene
met Putten's omstreken en haar zuivere
nde lucht, eene aangename en blijvende
zal behouden van wat hij gezien en
eft. Nog mag hier ten slotte wel opge-
rden, dat het Familie-Hôtel-Molenaar
alle opzichten aan te bevelen is, zoowel
rt en netheid als een uitstek...
eriaal.

oeker in den zom

ens de buurs. Norden,
Gerven, Hel, Dier-
Zij beslaat, volgens het
25 v. r. 54 v. ell. Men
uitmakende eene bevolking
hun bestaan vinden. Men
nbakkerijen en twee koren-

er welke 680 Ledematen,
. en ring van *Harderwijk*,
leeraarambt heeft waarge-
die in het jaar 1596 zijne
inklijke collatie.
ken gedeeltelijk eene stat.
behoort, door eenen Pas-
welke 160 Communikanten
van *Nykerk*.
als: ééne te Putten, ééne
ien, welke gezamenlijk ge-
bezocht worden.
hem, 2 u. N. van Harder-
den straatweg tusschen die
, onder den naam van PUTHEM
men er in de kom 800 inw.
rmatie aan de bescherming
tond ter benoeming van den
t gekregen van den Bisschop
gd van Gelder, of, zoo als
Teisterband en Renkum, welke
eweest en aldaar een klooster
de kerk en de tienden, hij
ikarijen ten dienste der paro-
d MARIA, wiens bedienaar tot
. Die van den *H. Apostel*
wekelijksche diensten eischte.
van het *H. Sacrament*, wiens
nde tweemaal ter week op te
H. ANTONIUS. Deze kerk doet
wel die, welke reeds in 1031
, doch is van geen orgel voor-
drie zilveren schotels, ten ge-
nke gegeven, door twee Leden
en zijne huisvrouw WOUTERTJE

huis, dat vroeger tot huiska-
jnde, onder een afdak van de
let heeft slechts eene breedte
egewijd en heeft geen orgel.
j (zie dat woord); terwijl de
er aldaar, wegens den Abt van
van den Abt is. — De dorp-
van 180 leerlingen bezocht.
Olden-Aller, Schoonder-

Bij den watervloed van Februarij 1825 rigtte de zee bij Putten groote verwoestingen aan. De Groote-Beekswal brak op twee plaatsen door, te weten bij de Hooge-brug, waarvan een vleugel en sommige palen werden weggerukt, en tusschen den Leem-brug en den Oldenaller, waardoor twee ontzettende gaten ontstonden, en de groote trekweg van Harderwijk en Nijkerk geheel onbruikbaar werd. Geheele huizen, met alles wat er in was, dreven weg, en, behalve de vernielde huizen aan den dijk, stortten van een twintigtal, meer landwaarts in gelegen, de muren en voorgevels in, zoodat zij voor een groot gedeelte onbewoonbaar werden. Het verlies aan vee bestond in zeven en twintig stuks runderen, drie varkens en een schaap, behalve huisraad, kleederen, hooi, zaad enz., waarbij zes en zeventig arme inwoners volstrekt buiten staat geraakten om het door hen verlorene te herstellen. Vermits de beide gezegde doorbraken van het grootste belang waren, en eene dadelijke herstelling vorderden, maakte men daarmede terstond eenen aanvang.

PUTTEN (HET HOF-VAN-), voorm. adell. h. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Putten (Het Slot-van-).

PUTTEN of Huis-van-Putten, voorheen Old-Putten, voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 10 min. O. van *Elburg*, gem. en ½ u. N. O. van *Doornspijk*.

Dit Huis-van-Putten was buiten twijfel een aanzienlijk heerschap; daartoe behoorde het huis Puttenstein. Het geslacht van Putten wordt een edel geslacht genoemd, *e genere Baronum viri praenobiles* (1). Arend te Boecop vermeent, dat het uit het geslacht van Putten in Holland afstamde, waartoe de bijzonderheid, dat aldaar, even als hier, Putten en Puttenstein gevonden worden, en dat het Oldebroek van ouds het Hollanderbroek genoemd was, wel eenige waarschijnlijkheid geeft. Maar de wapens verschillen ten eenemaal, want Putten in Gelderland voerde *de gueules, au chef crénélé d'or* (van keel, met een gecreneleerd hoofd van goud), en Putten in Holland, *fascé de 6 pièces d'azur et d'or, l'azur chargé de 9 sautoirs d'argent*, 4.3.2 (uit zes fascen van azuur (blaauw) en goud, de azuren beladen met negen St. Andrieskruissen van zilver, staande vier, drie en twee). Geene verdere bewijzen werden gevonden, en de eerste melding van beide geslachten geschiedt omtrent te gelijk in het begin der dertiende eeuw. Het Huis-te-Putten bezat het hoogste regtsgebied en een groot aantal leenmannen, dienstmannen en eigene lieden. In latere dagen werden de grenzen der heerlijkheid dus beschreven: » Noordwaarts aan den Broeckerdijk, » westwaarts aan de Beek, zuidwaarts aan de vrijheid van der Elburg » en oostwaarts aan het Oudendorp." De Heeren voerden oorlog en hunne verschillen met de steden Kampen, Harderwijk, Hattem en Elburg, die vooral in 1375 en 1482 tot verregaande dadelijkheden uitbarstten, zijn uit de geschiedenissen bekend. Over het algemeen schijnen die Heeren zeer willekeurig gehandeld en zich aan vele gewelddadigheden schuldig gemaakt te hebben. Zij hadden volkomen alle kenteekenen van Bannerheeren, te weten: zij bezaten leenmanschap en dienstmanschap, en niet vóór 1363 waren zij, in hoedanigheid van Heeren van Putten, Leenmannen van Gelderland. Het schijnt, dat hun aanzien, nadat hun slot in 1482 door de naburige steden Kampen, Harderwijk, Hattem en Elburg is veroverd en geslecht, zeer verminderde. Hertog Karel zal het zijne vervolgens daartoe bijgebragt hebben, en sedert is

(1) Pontanus, pag. 330.

Putten niet meer als eene heerlijkheid beschouwd, zijnde alleen een gewoon heerenhuis in het ambt van Doornspijk, met eene groote leenkamer voorzien.

Herbert van Putten was in 1200 getuige van den Abt van Werden, Pilgrim van Putten wordt van 1230 tot 1290 gemeld. Een andere Pilgrim deed mede afstand in 1296 van zijne regten op Nijenbeek. Herberen van Putten, met zijne vrouw Lomidas droeg Nijenbeek aan de Zee gelegen, in 1307, ten Zutphensche regte, aan den Graaf op. Zijn zoon Pilgrim was, in 1334, met den hof van Verlenhorst door den Graaf beleend, en droeg die op aan zijne dochter Mechteld, vrouw van Wouter van Berchem. Zijne weduwe Hilla heeft in 1350 een altaar in het gasthuis van Arnhem gesticht. Hij had ook een zoon, Herberen van Putten, van 1356 tot zijne dood in 1382 toe, in de geschiedenissen overbekend; hij wordt van toomelooze heerschzucht beschuldigd, en in eenen nog voorhanden zijnden brief, waarschuwt men een ieder, » zich te hoeden voor dien boosen loosen Ridder, die zinen gasten oer » gelt onverordert uut sins amptmans kiste brak." Hij werd in 1363 door den Hertog verleid, met het Huis-te Putten, en zes en dertig beleende mannen, met de hoorige luiden en van Oosterwolde, met den Hof te Putten bij Elburg, met de luiden en thinsen met de molenwind te Doornspijk, met de gruite en cijns te Elburg; dus moet de heerlijkheid toen leen aan Gelderland gemaakt zijn. Hij bezat ook onderscheidene leenen van het Sticht, maar stond niet in goede verstandhouding men den Bisschop. Het gewone verblijf van dien Veluwschen Ridder Herbern van Putten, na den in 1367 plaats gehad hebbenden zeevloed en de verwoesting van zijn kasteel Nijenbeek aan de zee, was de hof Old-Putten, insgelijks in den onmiddellijken omtrek der stad Elburg gelegen. Dit Putten was een zeer zamengesteld, tot onderscheidene doeleinden bestemd gebouw. In de nabijheid van het hoofdgebouw vond men de voorhof, die binnen de buitenste gracht gelegen was. Van het hof afgescheiden door eene binnengracht, lagen daar de spijkers of schuren, waar zijne onderhoorigen, hetgeen zij van den opbrengst der landerijen tot hun onderhoud en tot den volgenden verbouw behoefden, afleverden; voorts de gruithuizen, waar de gruit tot het brouwen van bier, niet alleen voor de behoefte der slotbewoners, waar ook de poorters van Elburg hunne granen bragten, ter bereiding van den gemeenzaamsten drank. Bij den voorhof, ten Oosten, lag de zoogenaamde Groene-Heuvel, waarop eene zware oude linde stond, welke aan den moordenaar en boosdoener, die zich onder hare uitgebreide schaduw begaf, veertig dagen lijfsbehoud verzekerde, en waaraan den naam van Vrijtboom werd gegeven. Daarenboven behoorden als heerlijke regten tot dit goed » dat weergherichte, leen, » ende mannen, tienden, tinsen en cisen ende hoorige lieden." — De uitgebreidheid dezer heerlijke regten gaven aanleiding, dat de eigenaar vroeger reeds meermalen op het Huis-Old-Putten moest verwijlen. De regten der bieren, gruit en molenwind, welke de stad Elburg Herbern verschuldigd was, bragten hem menigmalen in aanraking met gemelde stad; — de aanspraken, welke hij vermeende te hebben op de meerdere uitbreiding zijner regten werden hem betwist, en dit gaf den trotschen Ridder aanleiding, om de stad in alles, waar hij slechts gelegenheid vond, afbreuk te doen en te beschadigen; — zijne eischen werden dringender en bij eene andermale weigering groeide de verbittering aan. De sluis aan de Oost-beek (de gewone waterkeering der stad) moest het nu ontgelden; deze werd, op last van Herbern van

Putten, door zijne gezellen vernield en de sluisdeuren uit hunne hengsels geligt en weggevoerd. Ook de staketsels en gordingen, waarmede in dien tijd de stad nog omringd was, in de plaats der aarden wallen, werden door zijne onderhoorigen vernield. Hertog Reinald was wegens de bestaande geschillen met zijnen broeder Eduard, niet in staat aan de klagten, die daaromtrent tot hem kwamen, gehoor te geven. Hij kon de partijen niet bevredigen, en zoo duurden deze beleedigingen en beschadigingen tot in het jaar 1361 voort, om welken tijd Hertog Eduard als scheidsman uitspraak deed, waarbij aan Elburg het eigendom der molenwinden toegekend en tevens de vrede geboden werd. Desniettegenstaande veroorloofden zich zijne onderhoorigen meermalen plunderingen en rooftogten op de burgers en trokken, juichende over hunne zegepraal, met het geroofde naar het huis Old-Putten terug. Zoo zette hij zijne toomelooze heerschzucht en gewelddadigheden tegen Elburg voort, tot dat hij eindelijk, in 1375, door de stad Kampen beteugeld werd. Want als Leenman van het Sticht, had hij zich door zijnen overmoed jegens de Stichtsche onderdanen, in hevige onmin met den Bisschop van Utrecht gebragt, door het plegen van den schandelijksten moedwil jegens het naburige Kamperveen; doch bij eene soortgelijke gelegenheid werden eens negen zijner dienaren door de huislieden gedood. Herbern woedend van gramschap over den geleden hoon, dien hij aan de stad Kampen weet, was terstond op wraak bedacht. Hij zond zijne ontzegsbrieven aan de Magistraat, hen openlijke vijandschap aankondigende. Doch hierop verscheen Arnold van Hoorne, de negen en veertigste Bisschop van Utrecht, binnen Kampen en sloot eene overeenkomst met de stad, waarbij bepaald werd, dat men niet zoude rusten, doch met vereende krachten het slot Puttenstein (ook eene zijner bezittingen, onder de gemeent Oldebroek, bij de buurs. Wesop, gelegen) belegeren en zoo mogelijk tot den grond toe verwoesten. Omstreeks 15 Junij, op St. Vitusdag, 1375, nam het beleg eenen aanvang, en na een beleg van twee maanden moest het zich, in Augustus, aan de belegeraars overgeven. Het veroverde slot Puttenstein moest ten gronde geslecht worden, zonder ooit herbouwd te mogen worden en de grachten gedempt. De geweldenarijen van Herbern van Putten waren door de verwoesting van dit kasteel merkelijk beteugeld; hij leefde vervolgens stil op het huis Old-Putten, alwaar hij in 1382 overleed. Drie zoons Pilgrim, Diederik en Herberen, zijn van hem bekend, van welke de eerste in 1402, even als zijn vader, met Putten beleend is.

In 1382, Dingsdag na St. Pieter en Paul, werd er uitspraak gedaan door den Raad van Gelre tusschen Pilgrim van Putten en de stad Elburg, waarbij bepaald werd, dat Pilgrim half het gruitgeld zou beuren van het hoppenbier. Pelgrim had twee vrouwen, waarvan de eerste onbekend is, maar bij welke hij eene dochter Otta verwekte, die eerst met Arnold van Alphen, en naderhand met Willem van Langeback trouwde, en hare nakomelingen hadden verschil met het geslacht van Vos van Steenwijck over het bezit van Putten, dat eindelijk, in 1470, bijgelegd is. De tweede vrouw was Jutta van Arnhem, bij welke hij ook eene dochter Aleyd verwekte. Zij werd door haren vader onder de bescherming van den Graaf van Holland gesteld, en men verhaalt daarbij, dat zij aan dien Graaf ten huwelijk was beloofd. Dit is zeker een sprookje, want Hertog Albrecht van Beijeren was toen Graaf van Holland. Zeker is het, dat zij door Reynier de Vos *van Steenwijck*, die in haars vaders dienst stond, is bezwangerd, en dat zij met hem trouwde. Zij werd nevens

haren man in 1420 met Putten beleend. In 1442, Woensdag na St. Mauritsdach, komt in de pachtcedul der gruit en gruitgelden de Vrouw van Putten voor, die ze, gedurende haren lijftucht aan de stad Elburg verpachtte voor 125 Vlaamsche guldens 's jaars. In 1468 bestaat er een ontwerp en minute van het verdrag tusschen Elburg en den Heer van Putten, over de gruit.

De Heeren Herman de Vos van Steenwijck van Putten en Pelgrom de Vos van Steenwijck, welke, met Gelderland, de Hoeksche partij waren toegedaan, en vroegere bewerkers en medehelpers der vermeestering van Elburg, onder Dirk Linteloe, verlieten, in 1482, de Geldersche zijde en voegden zich bij het beleg van Wageningen, onder Maximiliaan, waarbij zij met den Graaf van Nassau eene overeenkomst troffen en het Huis-Old-Putten voor open huis, ten behoeve van Maximiliaan's troepen verklaard werd, met oogmerk om den toevoer van krijgsbehoeften af te snijden en den proviand te keeren, die van Kampen en Zwolle naar den vijand gebragt werd. Ten gevolge van deze overeenkomst werd op het Huis-Old-Putten eene Oostenrijksche bezetting ingenomen, en aan Herman de Vos van Steenwijck van Putten het bevel als Burggraaf opgedragen.

Tot dien tijd toe was het Huis-Old-Putten nog een onversterkt huis of hof gebleven, naardien Elburg ten allen tijde bevoorregt was van geene sterkten of sloten, binnen eene mijl in den omtrek, te dulden. Desniettegenstaande werd door Herman de Vos van Steenwijck, tegen alle bestaande voorregtbrieven aan, het Huis-Old-Putten versterkt en met wallen en grachten omringd, waarbij hij meer dan lands heerlijk gezag oefende. Elburg en de geheele omtrek had zwaar gezucht onder de strooperijen van den Heer van Old-Putten, en de dorpen nog daarenboven onder de, aan hen eigendunkelijk opgelegde schattingen, welke hij naar welgevallen verhoogde en op eene onmenschelijke wijze deed innen.

In het jaar 1482 vermanden zich de verdrukten. De steden Harderwijk, Hattem en Elburg met de stad Kampen traden in een verbond, en de Overste Dirk van Linteloe bood zich aan om te helpen het » Vosseneske (Putten)" omver te werpen. Kampen leverde 300 man en de benoodigde krijgsgereedschappen, Harderwijk, Hattem, Elburg, Oldebroek, Oosterwolde en Doornspijk te zamen tweemaal dit getal en daarenboven een groot gedeelte ongewapenden met schoppen en houweelen, ten einde de noodige diepten te graven en met paalwerk te omzoomen, doordien men zich bepaalde bij het blokkeren der plaats, waartoe in de eerste plaats eene schans in de onmiddellijke nabijheid werd opgeworpen, welke uit dien hoofde den naam van Altena ontving.

In Februarij 1483 werd door de verbondene stedetroepen eenen beslissenden en levendigen aanval ondernomen, waarbij het huis Old-Putten werd vermeesterd en de bezetting gevangen gemaakt, bij welke gelegenheid eene overeenkomst getroffen werd, om het huis Old-Putten te mogen slopen, den grond nimmer meer te laten betimmeren, bevesten of besloten, dan een bouwhuis of twee met schuur en berg daarop te zetten, om die te vermeijeren, en dat Elburg de steenen mogt wegvoeren en tot beschoeijing der beek, door de stad loopende, vermetselen. Old-Putten ging vervolgens door het huwelijk van erfdochteren in 1524 over, eerst aan Wilhelm van Haeften, Leenheer des hofs toe Putten, in 1679. Hierop aan Christiaen van Lennep, in 1702, en laatstelijk aan de familie van Coeverden, die naderhand op die zelfde grondslagen een, in eenen modernen trant gebouwd, heerenhuis gezet hebben, hetwelk onder den naam van Putten alsnog aanwezig is.

PUTTEN (LAND-VAN-), voorm. heerl., leenroerig aan de Duitsche Keizers en later aan de Graven van Holland, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk ten Z. van de Oude-Maas en de Nieuwe-Maas, gedeeltelijk in Over-Flakke, en met haar geheele grondgebied ten oosten van de landen van Voorn gelegen, bestaande aldus uit onderscheidene landstreken, die hare bijzondere verdeeling hadden, doch volgens de zelfde herkomsten bestuurd werden.

De naamsreden dezer landstreken, verliest zich in hoogste oudheid, men vindt dat dit land, reeds in den jare 1048, zijne bijzondere Heeren gehad heeft. Men leest in dien tijd van eenen Heer GERRIT VAN PUTTEN, die, in het gemelde jaar, door zijn beleid, de stad Dordrecht weder onder de magt van Graaf DIRK IV, gebragt heeft. Naderhand vindt men, in den jare 1229 gewaagd van Heer KLAAS VAN PUTTEN, onder wiens nakomelingen een Heer geweest is van den zelfden naam, die in het jaar 1304, met behulp van die van Dordrecht, de Brabanders uit Zuid-Holland verdreef. Hij had eenen zoon, die mede zijnen naam voerde, door wiens erfdochter de heerlijkheid VAN PUTTEN in het geslacht der Heeren VAN ALTENA geraakt is, welke, in latere tijden, tevens Heeren van Strijen, Abcoude en Gaasbeek waren. Omtrent het midden der vijftiende eeuw, werden de goederen van den Heer JAN VAN GAASBEEK, waaronder ook de heerlijkheden van Putten en Strijen, ten behoeve der grafelijkheid aangeslagen, ter gelegenheid dat Heer JAKOB, te paard rijdende, zijn zoon ANTHONIS, met den halster of toom aan den slaap van het hoofd sloeg, aan welk ongeluk hij dood bleef. Deze verwisseling van Heer wordt door sommigen gesteld op het jaar 1459, en na den dood van Heer JAKOB VAN GAASBEEK; maar wij vinden in eenen brief van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË, van den jare 1436, dat deze toen de heerlijkheid, reeds bij overgifte van den Heer VAN GAASBEEK bezeten heeft. KAREL VAN BOURGONDIË noemde zich, in den jare 1464, bij het leven van zijnen vader Heer *van Putten en Strijen*. Sedert is de heerlijkheid aan de grafelijkheid gebleven. In vroegere tijden, toen Holland en Zeeland onder eenen gemeenen Graaf stonden, schijnt men weinig onderscheid gemaakt te hebben, onder welke provincie deze landen behoorden, waarover naderhand verschil gerezen is; doch de provincie Holland is langen tijd in het bezit daarvan geweest, gelijk zij nog tijdens de omwenteling van 1795 onder hare oppermagt stond en thans weder daartoe behoort.

Het hooge regtsgebied van het LAND-VAN-PUTTEN werd vroeger geoefend door den Ruwaard-Baljuw en Leenmannen, die de hooge vierschaar spanden op den Hove van Putten, te Geervliet. Het ambt van Ruwaard, waarvan de Staten van Holland en Westfriesland de aanstelling hadden, is zeer aanzienlijk geweest, en werd door voorname personen uit de provincie bekleed; zijnde onder andere de, door zijn ongelukkig omkomen, vermaarde CORNELIS DE WITT Ruwaard van PUTTEN geweest.

PUTTEN was in de elfde eeuw nog een geheel aan elkander verbonden landschap, slechts met kleine vaarten, vlieten en kreken doorsneden, zoo als de Bornisse, welke PUTTEN van *Voorne* scheidde, de Wiedele en de Haring-vliet, die tusschen de landen door naar de Hals of Scharren-zee vloeide, welke zich ten Zuiden van Goederede in zee stortte; dan in de twaalfde eeuw (vermoedelijk omtrent 1170) werd dit landschap door stormen en hooge zee verwoest en van elkander gescheurd, waardoor een gedeelte in blikken en slikken veranderde, die eerst in de zestiende eeuw onder den naam van de

Beijerlanden weder zijn ingedijkt. De groote watervlakte, welke door de verwoesting van PUTTEN ontstond en het Hollands-diep en de Vlakte of het Vlakke daarstelde, en de Haring-vliet verwijde, deed ook nieuwe vaarwaters ontstaan en gaf aanleiding tot het leggen van die zware Graaflijkheids-tol op den Vlaamschen en Brabandschen handel, welken onder den naam van Geervlietsche-tol bekend was, en eerst in 1795 is opgeheven geworden.

Het LAND-VAN-PUTTEN kan verdeeld worden: 1°. in Putten binnen den Ringdijk; 2°. Putten buiten den Ringdijk; 3°. Putten over de Maas; 4°. Putten over het Spuy of Spoeije en 5°. Putten over het Vlakke of Flakkée.

In den ring liggen: Geervliet, voormaals de hoofd- of eenige stad van PUTTEN; de dorpen: Spijkenisse, Hekelingen, Simonshaven en Biert, benevens de pold. Braband, Vriesland, Oud-Schuddebeurs, Fikkershil en Schiekamp.

Buiten den ring zijn: het dorp Zuidland, een gedeelte van Hekelingen, Velgersdijk, Stompert en de Oude- en Nieuwe-Uitslag-van-Putten.

Over de Maas worden gerekend de hooge heerlijkheid Rhoon en Pendrecht en de dorpen Poortugaal, Hoogvliet, Pernis, Charlois, Katendrecht en 's Graven-Ambacht.

Over het Spuy liggen de dorpen Goudswaard, gezegd de Koorndijk en Piershil.

Over Flakkee liggen de ambachtsheerlijkheden: Ooltgensplaat, den Bommel, Stad aan 't Haringvliet en de hooge heerlijkheid van Middelharnis.

Het grondgebied dier voormalige heerl. bevat alzoo thans de gem.: Biert-en-Stompert, den Bommel, Charlois, Geervliet, Goudswaard, Hekelingen-en-Vriesland, Hoogvliet, Katendrecht, Middelharnis, Ooltgensplaat, Pernis-Smalland-en-Oostbroek, Piershil, Poortugaal-en-Albrandswaard, Rhoon-en-Pendrecht, Schuddebeurs-en-Simonshaven, Spijkenisse-en-Braband, Stad-aan-'t Haringvliet en Zuidland-en-Velgersdijk, uitmakende gedeelten van de kant. Brielle, Sommelsdijk, Ridderkerk en Oud-Beijerland. Het LAND-VAN-PUTTEN beslaat alzoo, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24,871 bund. 97 v. r. 34 v. ell., waaronder 23,321 bund. 55 v. r. 71 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2657 h., bewoond door 4076 huisgez., uitmakende eene bevolking van 20,300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De grond bestaat er meest in sterke en vette klei, die zeer wel bebouwd wordt en allerhande granen, aardgewassen en peulvruchten voortbrengt. Inzonderheid wordt hier de meekrapplant gekweekt, waartoe deze grond boven anderen bekwaam is.

De Herv., die er 18,000 in getal zijn, onder welke 5000 Ledematen, maken de volgende vijftien gem. uit: den Bommel, Charlois, Geervliet, Hekelingen, Hoogvliet, Korendijk, Middelharnis, Ooltgensplaat, Pernis, Piershil, Poortugaal-en-Albrandswaard, Simonshaven-en-Biert, Spijkenisse, Stad-aan-'t Haringvliet en Zuidland.

De R. K., welke er 2300 in getal zijn, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Brielle*, gedeeltelijk tot die van *Middelharnis-en-Sommelsdijk*, gedeeltelijk tot die van *Rhoon* en gedeeltelijk tot die van *Ooltgensplaat-en-den-Bommel* gerekend.

Men heeft er zestien scholen, als: éénc in den Bommel, éénc te Charlois, éénc te Geervliet, éénc te Hekelingen, éénc te Hoogvliet, éénc te Goudswaard, éénc te Middelharnis, éénc te Ooltgensplaat, éénc te Pernis, éénc te Poortugaal, éénc te Pierschil, éénc te Rhoon, éénc te Simonshaven, éénc te Spijkenisse, éénc te Stad-aan-'t Haringvliet en éénc te Zuidland.

Het wapen van het Land-van-Putten bestond in een schild van goud, met drie St. Andrieskruisen van sabel (zwart).

PUTTEN (DE NIEUWE-UITSLAG-VAN-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland;* palen N. aan de schorren tegen de Oude-Maas, O. aan den Wolve-polder, Z. O. aan het Spui, W. aan de Oude-Uitslag-van-Putten.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 471 bund. 45 v. r. 68 v. ell. alles schotbaar land; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Buitenlandsche Heemraden, drie Binnenlandsche Heemraden en eenen Waardsman en Secretaris.

PUTTEN (OLD-), voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Putten.

PUTTEN (DE OUDE-UITSLAG-VAN-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland;* palende N. aan Oud-Hongerland, O. aan den Nieuwen-Uitslag-van-Putten, Z. aan het Spui, W. aan Oud-Schuddebeurs en den Hekelingsche-polder.

PUTTEN (DE RING-VAN-), dijkkaadje in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk;* palende N. aan de Nieuwe-Maas, N. O. aan de Oude-Maas, Z. O. en O. aan het Spui, W. aan Zuidland, Abbenbroek en Heenvliet.

Deze dijkaadje bevat de polders van Geervliet-en-Oud-Hoenderhoek, Spijkenisse-en-Braband, Hekelingen-en-Vriesland, Simonshaven-en-Oud-Schuddebeurs en Biert. Zij staat onder een dijkscollegie, bestaande uit eenen Opper-Dijkgraaf, vier Hoogheemraden, eenen Waardsman en eenen Secretaris.

PUTTEN (HET SLOT-VAN-) of het Hof-van-Putten, ook wel het Slot-te-Geervliet, voorm. adell. h. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Brielle*.

Dit huis was van hoogen ouderdom en strekte eertijds tot woning van de Heeren van Putten, later was het de verblijfplaats van den Ruwaard. Thans is het gesloopt.

PUTTEN-BEOOSTEN-HET-HULPGAT N°. 2 (DE), buitenpolder in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr. en arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk;* palende N. aan den Nieuw-Dussensche- of Zuidhollandsche-polder, O. en Z. aan de Scheisloot, W. aan den pold. Putten-bewesten het Hulpgat N°. 2.

Deze buitengronden zijn grootendeels vóór 1798, en daarna successievelijk in negen deelen bekaad, welke behooren aan het eigendom van den Nieuw-Dussensche- of Zuid-Hollandsche-polder, beslaande, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 16 bund. 70 v. r., hooi-, wei- en griendland. Zij hebben zes houten duikers, waarvan vijf met kleppen voorzien, doorgaans wijd 0,30 ell. en één wijd 0,56 ell., met eene schuif en drijfdeur, welke dienen om den pold. op de Scheisloot en vervolgens op het Oude-Maasje van het overtollige water te ontlasten. Het zomerpeil is 0,30 ell. boven A. P.

De hoogte der dijken is 1,82 ell. boven A. P. Het polderbestuur is het zelfde met dat van den Nieuw-Dussensche- of Zuid-Hollandsche-polder. Tusschen deze buitengronden en de Dussensche-sluis, worden, buiten den Oud-Dussensche-zeedijk, nog eenige percelen omkaad weiland, boomgaarden en tuinen, te zamen groot ruim 13 bunders, gevonden.

PUTTEN-BEWESTEN-HET-HULPGAT N°. 2 (DE), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan den Nieuw-Dussensche- of Zuid-Hollandsche-polder, O. aan den pold. Putten-beoosten het Hulpgat N°. 2, Z. aan de Scheisloot, W. aan den Pereboom.

Deze pold., welke vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2 bund. 25 v. r. 30 v. ell., hooi- en weiland, en heeft eene houten duiker, wijd 0,41 ell., voorzien van eene schuif en klep, waardoor hij op de Scheisloot en vervolgens op het Oude-Maasje van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,30 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 2,00 ell. tot 2,10 ell. boven A. P. Het bestuur is het zelfde met dat van den Nieuw-Dussensche- of Zuid-Hollandsche-polder. Door het daarstellen van leikaden en het verlagen van de buitengronden ter plaatse bestemd voor het hulpgat N°. 2, in den Nieuw-Dussensche-zeedijk, beoosten de Perenboomsluis, na 1798, is dit poldertje, van Putten ten oosten gemeld Hulpgat, gescheiden geworden.

PUTTENER-KELNERIJ, oud gebouw op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Cellenarij.

PUTTENSCHE-BOSCH, bosch op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 15 min. O. van *Putten*.

Het beslaat, eene oppervlakte van 359 bund. 91 v. r. 80 v. ell. en is meest beplant met beuken en eiken.

PUTTENSCHE-MEREN, vennen of plassen in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Putsche-meren.

PUTTENSTEEK (GAT-VAN-DEN-), eene der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*.

Zij komt voort uit de Groote-Hel of Westkil, en loopt, met eene zuidwestelijke strekking, tusschen de Spiering- en Ruitersplaten en het eiland Dordrecht en valt beneden in het Gat-van-den-Vogelaar.

PUTTENSTEIN, voorm. kast. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*.

Dit kast. stond tusschen Heinenoord en Oud-Beijerland bij den oever van de Oude-Maas, en is door den watervloed van 1421 verdronken. Men heeft in 1593 naar de grondvesten gezocht en die na veel gravens gevonden.

PUTTENSTEIN, voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. van *Oldenbroek*, aan de noordwestzijde van den straatweg van Zwolle op Amersfoort.

Het moet een zeer sterk kasteel geweest zijn. In het jaar 1370 was er Heer van Herbertus van Putten, die zich zeer hoogmoedig tegen zijnen landheer, den Bisschop van Utrecht, aanstelde, maar deze belegerde hem, met hulp van die van Kampen, in zijn slot, vermeesterde het, nam hem gevangen, en slechtte Puttenstein, in het jaar 1375, tot den grond toe (1). Bij verdrag werd Herbertus weder losgelaten en aan hem de puinhoopen van het kasteel weder afgestaan.

---

(1) Men vindt dit omstandige omschreven hiervoor bl. 311

Hij stierf weinige jaren daarna, eene eenige dochter nalatende, die zich veel tijds op het huis te Putten, bij Elburg, ophield.

Ter plaatse, waar het kast. PUTTENSTEIN gestaan heeft, ziet men thans nog eenige steenbrokken en veertien stuks groote, zware keisteenen welke met de blijden derwaarts zijn geworpen. Op de grondvesten staan thans twee bouwhoeven beide de Pol genoemd, welke eene oppervlakte beslaan van 1 bund. 40 v. r. 90 v. ell., en thans in eigendom bezeten en bewoond worden door DRIES PRINS en GEERT POL.

PUTTERDELLE, dalvlakte op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gedeeltelijk gem. *Ermelo*, gedeeltelijk gem. *Putten*, 10 min. W. van Leuvenum, aan den Putterdalsweg, nabij het Sueven of Heidekamp.

PUTTERSDIJK, dijk op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, zich langs de Zuiderzee uitstrekkende.

PUTTERSHOEK, gem. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel* (14 k. d., 5 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. Heinenoord, N. aan de Oude-Maas, O. aan de gem. de Mijl-Krabbe-en-Nadort, Z. O. aan 's Gravendeel-en-Leerambacht, Z. aan Maasdam-St.-Anthonie-polder-en-Cillaartshoek, W. aan Mijnsheerenland-van-Moerkerken.

Deze gem. bestaat uit het Oudeland-van-Puttershoek, het Nieuweland-van-Puttershoek, benevens een gedeelte van den polder Nieuw-Bonaventura en een gedeelte van de Zomerlanden. Zij bevat het d. Puttershoek, benevens twee verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 565 bund. 21 v. r. 91 v. ell., waaronder 511 bund. 55 v. r. 25 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 180 h., bewoond door 327 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1620 inw.

De hoofdbezigheid is vlasserij, wordende het vlas door het grootste gedeelte der ingezetenen, op de Zeeuwsche eilanden, in Zeeuwsch-Vlaanderen en elders aangekweekt en rijp zijnde, herwaarts ter bewerking overgebragt. Deze tak van bestaan is echter sedert de laatste vijf jaren in eenen zeer kwijnenden staat. Voorts heeft men hier korenteelt en veebouw, hetwelk echter een gering gedeelte des bestaans der ingezetenen uitmaakt. De handel in riet en biezen is een andere tak van bestaan, die door de opgezetenen wordt gedreven, waartoe de menigvuldige riet- en biesvelden, langs de Maas gelegen, overvloedige gelegenheid geven, wordende het eerstgemelde gewas, behalve hetgeen binnen de provincie gesleten wordt, voor het grootste gedeelte vervoerd naar de provincie Zeeland, het Land van Kadzand en andere plaatsen van Staats-Vlaanderen, tot welk vervoeren vaartuigen worden gebruikt die te PUTTERSHOEK te huis behooren, kunnende de vaart van velerlei goederen, zoo met groote als kleine vaartuigen, ook onder de middelen van bestaan der ingezetenen van dit dorp gerekend worden. Ook heeft men hier een korenmolen, twee scheepmakerijen, en eene beroemde palingvisscherij binnen voor de sluis. De handel in appelen, peren en ander ooft, bragt vroeger mede niet weinig bij om vele inwoners het bestaan te bezorgen. Ook bestonden hier voorheen onderscheidene weverijen, van waar nog een aanzienlijk deel des dorps het Weverseind genoemd wordt.

Voor eenige jaren was hier eene godsdienstige secte gevestigd, welke naar hun hoofd zekeren STOFFEL MULLER, de Mullerianen en vroeger meestal, naar hun verblijf in dit d., de Puttershoekers genoemd werden. In het jaar 1832 zijn zij van hier naar Zwijndrecht vertrokken, waar zij nog eenigen tijd gevestigd zijn geweest.

De Herv., die er ruim 1570 in getal zijn, onder welke ruim 300 Ledematen; maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Simonsz., die in 1575 van Willemstad herwaarts kwam, en in 1586 naar Giessen-Oudekerk vertrok. Bij eene vacature vraagt de kerkeraad van den Ambachtsheer en het plaatselijk bestuur toestemming tot een beroep, en doet met een gecommitteerde uit dat bestuur de beroeping, die alsdan den Ambachtsheer ter agreatie wordt aangeboden.

De 20 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Oud-Beijerland*. — De Isr., die er ruim 30 in getal zijn, worden tot den ring van *Oud-Beijerland* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 260 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., waarvan zekere Jan van Naerssen, Burgemeester van Dordrecht, ten tijde van Hertog Albrecht van Beijeren, in het jaar 1401 voor de helft Ambachtsheer was, welke heerl. hem was aangekomen van zekeren Jan van Buuren; weshalve men den ouderdom daarvan nog vroeger kan stellen, doch hoeveel is onzeker; zekerder is het dat gemelde Jan van Naerssen de halve heerl. naliet aan zijne dochter Hadewey van Naerssen, die getrouwd was met Dirck van Slingeland, mede Burgemeester van Dordrecht, en met bewilliging van Hertog Filips van Bourgondië, de zelfde ambachtsheerlijkheid in lijftogt maakte aan zijne gezegde huisvrouw Hadewey van Naerssen, bij welke hij acht kinderen gewonnen had. De oudste, zijnde Mr. Jan van Slingeland, verkreeg, na zijns vaders overlijden, de heerlijkheid; deze, geene kinderen verwekkende, werd door gemelden Hertog Filips, bij brieven van den 16 Februarij 1454, begunstigd met het regt, om een gedeelte der landerijen van zijne ambachtsheerlijkheid te mogen uitgeven tot achterleenen aan zijne broeders en zusters, hunne erven en nakomelingen, hetwelk de oorsprong schijnt te wezen van de achterleenen, die nog lang in deze heerlijkheid gevonden werden, welke zelfs een groot gedeelte daarvan uitmaakten en waarvan de Ambachtsheeren, in der tijd, Leenheeren waren. Vervolgens is de halve heerlijkheid, na tusschen beide eenige andere eigenaars gehad te hebben, in het jaar 1537 verkocht aan Jan van Drencwaert, Schout van Dordrecht, als Dijkgraaf van Mijnsheerenland van Moerkerken, ten behoeve van de gemeene ingelanden van den zelfden polder; deze hebben de halve heerlijkheid bezeten tot den jare 1630, en toen is zij verkocht aan den Heer Pieter Boelen. De andere helft van de ambachtsheerlijkheid Puttershoek is gekomen uit den huize van Meerdervoort; daarna, door huwelijking, in dat van Lier, en eindelijk, in het jaar 1639, door koop aan gemelden Heer Pieter Boelen, welke dus de beide gedeelten van deze heerlijkheid, tot één gebragt heeft, zoo als zij nog tegenwoordig bezeten wordt door Vrouwe Margaretha Elisabeth van de Wall, douairière van den Heer Mr. Boudewijn Onderwater van Brandwijk, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Puttershoek, bij anderen Pietershoek genoemd, ligt 1½ u. W. van Dordrecht, 1 u. N. W. van 's Gravendeel. Het was vroeger eenen geruimen tijd slechts een klein en onaanzienlijk gehucht, waarschijnlijk uit eenige weinige visschershutten bestaande; men leest elders, dat er toen niet meer dan twee of drie huizen stonden; doch volgens geloofwaardige berigten was het, in het jaar 1630, reeds een aanzienlijk dorp en betimmerd met vele treffelijke huizen en gebouwen.

Nu is het een vrij groot dorp, aan den dijk gelegen, geheel en al bestraat, met goede huizen en voorzien van eene bekwame haven aan de Maas, met eene sluis en een verlaat, die in 1846 geheel is weggebroken en in plaats waarvan thans gebouwd wordt eene nieuwe uitwatering- en schutsluis of sassing, welke in 1847 geheel klaar moet zijn. De doortogt van vaartuigen uit en naar de binnenlanden en de overtogt van en naar *Heer-Jansdam*, waartoe een geschikt pontveer is, maken het levendig en bloeijend. Men telt er in de kom van het d. 278 h. en 1600 inw.

De kerk is in 1839 geheel vernieuwd, en van binnen eenvoudig en net betimmerd. Zij bestond vroeger uit twee deelen, die den naam droegen van oude en nieuwe kerk, hoewel maar één ruim uitmakende; zoodat het schijnt, dat, met den aanwas van het dorp, ook de kerk is vergroot geworden. Dat gedeelte des gebouws, hetwelk de oude kerk genoemd werd en ook zekerlijk het oudste gedeelte was, was laag en smal en stond in het Oosten. De zoogenaamde nieuwe kerk was wijd en hoog, waarom men bij den opbouw goedvond, haar met twee pilaren te onderschragen; doch dewijl deze zeer hinderlijk waren, heeft men er die in het jaar 1773 uitgenomen, het gewelf met eenen zwaren dwarsbalk ondersteund, en voorts het geheele gebouw aanmerkelijk verbeterd en versierd. De fraaije wapenborden van de familie des toenmaligen Ambachtsheers, het schoone gestoelte van dezen, alsmede dat van de Regering, zijnde alle in de meergemelde nieuwe kerk, zetteden het gebouw niet weinig sieraad bij. De sierlijke kerktoren prijkt met eene spits, en is op zekere hoogte voorzien van eene balustrade. Op het kruis van den toren, dat voor weinige jaren er afgenomen is, om te herstellen, is gevonden het jaartal 1442. Men heeft in de kerk geen orgel.

Het Raadhuis, dat aan het in 1835 sierlijk opgetrokken schoolgebouw verbonden is, bevat niets merkwaardigs. — Op de, om hare netheid geroemde Burgerbegraafplaats, ziet men eenen sierlijken grafkelder, met fraai ijzeren hek, waarin de vorige Ambachtsheer en Vrouwe begraven liggen.

De kermis valt in omstreeks half Augustus, de beestenmarkt Vrijdag na Paschen, de paardenmarkt 16 Junij.

Van hetgeen deze gemeente in vroegere tijden is overkomen, is weinig of geen berigt. Het is ondertusschen zeker, dat het in het deerlijk lot van alle omliggende dorpen, in den St. Elizabethsvloed van het jaar 1421, heeft gedeeld, alzoo het reeds, gelijk wij gezien hebben, vóór dien tijd bekend was. Daar echter het tegenwoordige dorp niet ouder kan wezen dan de bedijking van den polder van Mijnsheerenland-van-Moerkerken, als zijnde het op en langs dien dijk gebouwd, en welke bedijking geschiedde in het jaar 1437, dus zestien jaren na den gemelden vloed, zal, nadat de landen waarschijnlijk meer en meer opgehoogd zijn, de nieuwe bedijking en tevens de nieuwe stichting van het dorp ontworpen geworden zijn, zijnde vermoedelijk het oude dorp Puttershoek door dien watervloed te niet gegaan. Sedert ontmoet men geene merkwaardigheden dit ambacht bijzonderlijk betreffende, tot het jaar 1765, in welk jaar op een der voornaamste boerenhofsteden, staande op het dorp, brand ontstond, die deze, benevens nog twee naburige dergelijke hofsteden, tot den grond verwoestte, en te weeg bragt, dat de Regering bedacht werd, om zich ten spoedigste eene bekwame brandspuit aan te schaffen, hetwelk de treurige ondervinding in het vervolg leerde, niet vruchteloos geschied te zijn; tevens in dat zelfde jaar eene uitvoerige keure makende, ter voorkoming van dergelijke ongelukken, onder andere behelzende, een verbod, om, na het arresteren van

die keure, eenige nieuwe huizen of andere gebouwen met riet, stroo of dergelijke stoffen te dekken, maar daartoe in het vervolg pannen te gebruiken, en verders dat de als toen nog bestaande rieten daken binnen den tijd van dertig jaren, na de voorgemelde dagteekening, zouden moeten afgebroken wezen, welke dertig jaren verloopen waren, den 24 December 1793.

Het jaar 1774 leverde een ander tooneel van onheilen voor dit dorp op, veroorzaakt door eenen kwakzalver, eenen Zwitser van geboorte, welke zich voor Doctor in de Medicijnen uitgevende, zich aldaar had nedergezet en eenigen aanhang begon te krijgen, niettegenstaande de twee gewone Chirurgijns, met uitsluiting van alle anderen, tot de practijk waren toegelaten, van welke uitsluiting men echter moest uitzonderen zoodanige medicinae docters, welke hun testimonium of bulle konden vertoonen; dit door dezen vreemden landlooper niet kunnende gedaan worden was oorzaak, dat hem, van wege de Regering, verboden werd eenige practijk uit te oefenen, en gelast het dorp te verlaten: dit van geene uitwerking zijnde, besloot de Regering hem door twee geregtsdienaars van den Heer Baljuw van Zuid-Holland, de jurisdictie te doen uitzetten, hetwelk volbragt wordende, ten gevolge had, dat een aantal misleide burgers, mannen en vrouwen, die gevolgd waren, den kwakzalver, zoo dra hij ter bestemder plaatse gebragt was, weder als in zegepraal binnen bragten, en tot zijne woning begeleidden, waarop vervolgens de Regering genoodzaakt werd een geschrift te teekenen, waarbij den gewaande Doctor werd toegestaan zijne kunst te oefenen; met welk geweldig bedrijf, dat vergezeld ging van eenige baldadigheden, de dag ten einde liep. Op den volgenden dag verscheen echter op de rivier voor het dorp een jagt, waarin de Heer Baljuw van Zuid-Holland, eenige Leden van de hooge vierschaar en verscheidene Geregtsdienaars zich bevonden: de Schout en Schepenen werden aan boord van het jagt ontboden, en deze verslag van het voorgevallene gedaan hebbende, werd de gewaande Doctor, benevens eenige meest schuldigen van zijne beschermers gevat, naar het jagt en vervolgens naar Dordrecht gevoerd, alwaar de Doctor, kort daarop, zijne straf ontving, bestaande in eene geesseling, brandmerk en eene eeuwige durende verbanning uit de provincie Holland en West-Friesland, terwijl de andere gearresteerden met eene verbanning voor eenige jaren, uit Zuid-Holland, vrij kwamen.

Den 14 November 1775 deelde Puttershoek in den gemeenen watersnood, zoodanig dat de meeste huizen op den dijk staande, van binnen vol water liepen, zelfs drong de vloed op sommige plaatsen over den dijk, en men begon reeds den moed te laten zinken, doch het water eindelijk op het hoogst geklommen zijnde, en men de laagste plaatsen van den dijk door opkistingen, zoo veel mogelijk beveiligd hebbende, werd men nog voor eene inbreuk bevrijd, terwijl echter de dijk van het aangrenzende poldertje, genaamd het Nieuweland-van-Puttershoek, voor de woede des waters bezwijkende, op vier onderscheidene plaatsen doorbrak, waardoor het geheele poldertje overstroomd werd, tot groote schade der ingelanden, dewijl de vier doorbraken, te zamen eene lengte uitmakende van 44 roeden (ruim 165 ell.), moesten hersteld worden, door de gelanden van niet meer dan bijna 91 morgen (ruim 77 bund.), waaruit het gezegde poldertje bestaat, welk verlies echter, door het gunstige besluit van de Regering, eenigzins vergoed werd, want deze schonk, op ingeleverd request, dit poldertje, voor den tijd van tien jaren, vrijdom van alle gemeenelands verpondingen.

De 21 November des volgenden jaars, toen de vloed weinig lager bleef, en zelfs op sommige plaatsen hooger klom, bragt dit de inwoners weder in geen kleine vrees, welke echter zonder aanmerkelijke schade afliep.

Dan, had men de twee laatste jaren zware watersnooden uitgestaan, de twee volgende waren niet minder rampspoedig door vuurnooden. Het was namelijk op den 16 Julij 1777, dat men des nachts ten een ure eene verschrikkelijke vlam zag opgaan, barstende uit een huis, bijna in het midden des dorps staande, hetgeen eenen algemeenen schrik en geen geringe verwarring veroorzaakte, en vermits er een vrij hevige wind woei, te weeg bragt, dat er acht huizen, met het grootste gedeelte der meubelen eene prooi der vlammen werden, zonder dat er echter iemand omkwam.

Ruim een jaar daarna, namelijk den 28 Julij 1778, werd dit dorp op nieuw bezocht met eenen nog felleren brand, weder in het midden van den nacht, terwijl elk in rust lag, uitbarstende; deze nam het overschot van dat gedeelte des dorps, hetwelk in het vorige jaar was overgebleven, bijna geheel weg, leggende vijftien huizen, met de meeste meubelen daarin, in de asch; er werden weder geene menschen vermist, doch dit droevig geval had echter ten gevolge, dat de Regering bedacht was om een tweede brandspuit aan te schaffen en orde stelde, dat de burgers, bij beurten, behalve de gewone nachtwaker, des nachts de wacht hielden, alzoo men meende gegrond vermoeden te hebben, dat die onheilen door brandstichters werden veroorzaakt.

Nog geen jaar daarna, te weten den 25 Mei 1779 werd men niet weinig in het zoo even gemelde vermoeden bevestigd. In den vroegen morgenstond van dien dag ontdekte men wederom eene kleine vlam in den hoek van het dak eener schuur; de vlam werd men gelukkig meester, doch de schrik der ingezetenen was verbazend.

Den 11 October 1833 is in deze gemeente nogmaals een hevige brand ontstaan, waardoor eene scheepstimmerwerf, met het woonhuis des eigenaars, een afzonderlijk staand huisje en eene schuur met hooi, eene prooi der vlammen zijn geworden. Later nog, is, meermalen, in onderscheidene jaren, dit dorp door de zelfde ramp getroffen geworden.

Het wapen van Puttershoek bestaat uit drie leliën *au pied nourri* van sabel (zwart), op een zilveren schild, zijnde dat van het voorgemelde huis van Lier, ofschoon het, gelijk boven gebleken is, niet dan het halve ambacht in bezit heeft gehad.

PUTTERSHOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. W. van *Oss*, gem. en 20 min. Z. van *Nuland*; aan den grooten weg van 's Hertogenbosch op *Grave*, met 9 h. en 50 inw.

PUTTERSHOEK (HET NIEUWE-LAND-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Puttershoek*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan het Groot-Koningrijk, Z. aan den Hoek-Nieuwlandschen-polder, W. aan het dorp Puttershoek. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 68 bund. 29 v. r. 53 v. ell.

PUTTERSHOEK (HET OUDE-LAND-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Puttershoek*; palende N. aan de Zomerlanden en aan de schorren tegen de Oude-Maas, O. aan het dorp Puttershoek en Nieuw-Bonaventura, Z. aan het Oude-land-van-Maasdam, W. aan de Zomerlanden.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Oudelandsche-polder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 126 bund. 27 v. r. 18 v. ell. schotbaar land.

PUTTERSHOEK (DE ZOMERLANDEN-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Puttershoek;* palende N. O. aan de Oude-Maas, O. aan het Oude-land van Puttershoek, Z. aan de Zomerlanden van Mijnsheerenland-van-Moerkerken, W. aan de Zomerlanden van Heinenoord.

Deze pold., welke een gedeelte van den *Oost-Zomerlandsche-polder* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 78 v. r. 10 v. ell.

PUTTOORKREEK (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, ontstaande uit de *Puttensche-heide*, en loopende in eene westelijke rigting door den *Zuid-* en den *Nieuwe-Zuid-polder-van-Ossendrecht*, naar de haven van dat dorp, waarin het zich stort door eene sluis en waarop deze polders door die kreek kunnen uitwateren.

PUTTOXTOREN, ook HEER-BOUDIJNS-PUTTOXTOREN, voorm. toren te *Dordrecht*, bij het Groote Hoofd.

Hij werd vermoedelijk tusschen het jaar 1000 en 1050 ten tijde van Graaf DIRK III of DIRK IV gebouwd, en in 1607 wegens ouderdom afgebroken. In zijne plaats bouwde men twee huizen: het eene met dit opschrift:

DOOR 'T VALLEN VAN DEN PUTTOX-TOREN OUT
BEN ICK GEBOUT.

Hij werd vooral gebruikt, om de zulken, die buiten staat waren hunne schulden te voldoen, op te sluiten, en gemeenlijk de Steen genaamd. De Schout JACOB POT, van Antwerpen, en de bekende Jonker FRANS VAN BREDERODE hebben op dezen toren gevangen gezeten.

PUYFLIJK, heerl. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. en gem. *Druten;* palende N. aan Druten, O. aan Afferden en Horssen, Z. aan Altforst, W. aan Leeuwen.

Deze heerl. bevat het d. Puyflijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er eene bevolking van 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Leeuwen-en-Puyflijk*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*. Vroeger maakten de Herv. te Puyflijk eene afzonderlijke gemeente uit; hoe lang dit geduurd heeft is onzeker, in 1609 waren PUYFLIJK en *Leeuwen* reeds vereenigd en de eerste Predikant in 1609 beroepen voor beide gemeenten was HERMANNUS GERARDI POSTELIUS die er in 1621 overleed.

De R. K. onder welke 330 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Druten*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze heerl. eene school.

PUYFLIJK was zeker eene vrije heerlijkheid, want in 1260, werden GOSWINUS MILES DE PUFFELIKE, WERNERUS DE PUFFELIKE en WILHELMUS DE PUFFELIKE, alle drie met den titel van Edele Heeren, *Nobiles Viri*, pronkende, leenmannen van den Graaf *van Cleve*. De laatste genoemde, WILHELMUS DE PUFFELIKE, Ridder, een Edel eerzaam man, *vir Nobiles et honestus;* had den hof van Balgoy van het kapittel van ST. JOHAN te Utrecht, in erfpacht gehad; hij was in 1288 overleden en zijn zoon WILLEM zag toen daarvan af. WILLEM junior DE PUFFELIC, waarschijnlijk dezelfde, was in 1280 borg des broeders VAN OCHTEN,

en in 1300, droeg hij zijn huis en heerlijkheid PUYFLIJK, ter leen op aan Graaf REYNALD; sedert dien tijd werden zijne nakomelingen, waarschijnlijk alleen met het dagelijks gerigt en met de hofstad Darup, beleend. Volgens den dijkbrief van 1321, was PUYFLIJK nog een bijzonder gerigt. De leenregisters zwijgen van de beleeningen, gedurende de veertiende eeuw, maar in 1402 werd OTTO VAN PUFFELICK verleid, en naderhand in 1416, zijne dochter LIJSBETH, vrouw van FLORIS VAN MEKEREN. Dit goed of deze heerlijkheid, is in het geslacht van MEKEREN gebleven, tot dat JAN JOOST VAN MEKEREN, het in 1672 aan ZWEDER VAN DEN BOETZELAER TOT LEEUWEN verkocht, en sedert hebben beide goederen dezelfden bezitters gehad.

Het d. PUYFLIJK of PUIFLIJK, oudtijds PUFFELICK of PUFLIK, ligt 4½ W. van Nijmegen, 1 u. Z. W. van Druten.

De R. K. kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien. — Van de voorm. Herv. kerk, is het schip reeds voorlang weg geweest, het koor door de Herv., zoo lang er nog eene afzonderlijke gem. bestond, tot kerk gebruikt, is voor weinige jaren afgebroken; ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans nog den boogen en stompen toren, die geheel van duifsteen gebouwd is en op eene hoogte of lagen heuvel staat.

Onder dit d. vindt men nog de bouwvallen van het oude adell. h. Op-ten-Holte, ook heeft er vroeger een ander adell. h., het Huis-te-Puyflijk genaamd, gestaan.

Het wapen der heerl. PUYFLIJK, bestaat in een schild van goud met een borduursel van keel (rood).

PUYFLIJK (HET HUIS-TE-), voorm. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4½ u. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Druten*, onder *Puyflijk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenige bouwvallen.

PYAAM of PYANGKUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie PIAAM.

PYLKWIER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Leeuwarden*, ½ u. O. van *Huizum*; met 2 h. en 5 inw.

PYLKWIER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, ½ u. O. van *Huizum*, thans drooggemaakt.

Q.

QUAAL-AMBACHT, streek lands op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie POORT-AMBACHT.

QUACK (DE), DE KWACK, DE KWAKSCHE-POLDER of ST. CORNELIS-POLDER, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack*; palende N. W. en N. O. aan den St. Anna-polder, O. aan den Nieuw-Hellevoetsche-polder en de Weer-gorzen, Z. W. aan de zeeduinen, W. aan de zeeduinen en het Schapengors.

Men wil, dat dit vroeger een diep vaarwater of zeegat geweest zij. Zeker gaat het, dat het in het jaar 1475, eene schor was, welke in dat jaar door KAREL *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, ter bedijking is uitgegeven aan KORNELIS GILLISSEN en anderen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 256 bund. 83 v. r. 96 v. ell., waaronder 206 bund. 41 v. r. 92 v. ell. schotbaar land; telt 10 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt in gemeenschap met andere polders door eene sluis, op de haven van Hellevoetsluis, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Leden.

QUACK (DE) of AAN DE QUACK, naam, waardoor verstaan wordt de vooruitstekende landtong ten Z. en buiten den Quaks-polder, in het *Land-van-Voorn*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hellevoet-en-de-Quak*, ½ u. W. ten N. van Hellevoetsluis.

Deze plaats, bestaande uit duin en gors, is bestemd voor eene kustbatterij, zijnde de vroeger aldaar gelegen hebbende, door het geweld der golven vernield, niettegenstaande zij van muurwerk voorzien was, thans zijn er nog eenige overblijfselen zigtbaar.

QUACKSDIEP (HET), naam, welken men wel eens geeft aan het NOORDERGAT, een der monden van het *Haringvliet*. Zie NOORDERGAT (HET).

QUACKSCHE-WATER (HET), waterkom in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack*, in de duinen.

Men gelooft, dat dit nog het overblijfsel is van een oud diep vaarwater of gat, thans verland en bedijkt, waarmede men uit zee, aan de zuidzijde van het eil. Voorne, en door de Quack naar den Briel konde varen, blijkens eene verklaring onder eede, op den 5 September 1527, binnen de stad Zierikzee, door een aantal burgers en schippers afgelegd, voor eene commissie van informatie uit den Hove van Holland, in een proces, destijds tusschen de steden Dordrecht en Brielle over het stapelregt gevoerd.

QUADENDAMME, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KWADENDAMME (1).

QUADENTIJD-POLDER, wel te onderscheiden van den nog bestaanden *Dierentijd-polder*, voorm. polder in *Staats-Vlaanderen*, thans prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, de plaats waar hij lag zoude thans te zoeken zijn in *Baarzande*, tusschen den Elizabets-polder, den Verse-polder, den Zuidoosthoek en den Buizen-polder; volgens de toenmalige benamingen paalde bij N. aan den Hugozots-polder, O. aan den Jan-Jakobs-polder, Z. gedeeltelijk aan den Bette-Hout-polder, W. aan den Buse-polder.

Hij zal omtrent 20 bund. groot geweest zijn, vloeide in de zestiende eeuw, zoo niet vroeger, en is niet meer onder dien naam bedijkt. Hij wordt ook gemeld in het accoord van den Abt van St. Pieter te Gent, met het kapittel van Doornijk van 7 Maart 1350 (1357), onder den naam QUAETIJD-POLDER. Van daar begon de bedijking der IJve-watering.

QUADOELEN, b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*; en geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie CADOELEN.

QUAHOE of QUAOU, landschap in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, dat bijzonder rijk aan goud is, N. O. van het rijk Amina.

QUAKERNAAK of KWAKERNAAK, pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Meerkerk*; palende N. aan de Zederik, N. O. aan Leerbroek, Z. O. aan Reijerskoop, Z. aan Kort-Nieuwland, W. aan het Zederik-kanaal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 262 bund., waaronder 231 bund. schotbaar land; en wordt bemalen

(1) Eveneens zoeke men alle de woorden, die men elders wel eens met Qu gespeld vindt en hier niet opgenomen zijn, op Kw.

door eenen molen, welke het water op het Zederik-kanaal uitwerpt, door eenen wachtheul in de Zederik-kade bij de Bazelbrug van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, tevens Gaardermeester en twee Heemraden.

QUAL (DE), naam, welken men meestal geeft aan de Kawala, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kawala (De).

QUALAAN (DE) of het Kalkovensche-Schulpuitslag, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijkerhout*, welke, van de duinen afkomende, langs de bouwhoeve Wassenaar en het voorm. adell. h. Kronenstein naar de Haarlemmer-vaart loopt.

QUALBEEK of Kwalbeek, waterloop in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, tegen den Dungen.

QUAMABO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Iracorakreek, benedenwaarts aan den houtgr. la Diligence; met 24 slaven.

QUAMABO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Aucka, benedenwaarts aan het verl. Land-van-la-Diligence.

QUAMMER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust. Vroeger stond het onder Keffing.

QUAOU, lands. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Quahou.

QUAPAARDS-GAT, eigenlijk Quapeerds-gat, voorm. kapitale zee- of uitwaterings-sluis van den *Ferdinandus-polder* en achtergelegene polder op het verdronken Land-van-Abtsdale, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Sedert dat ten jare 1789 de Polder-van-Abtsdale is herdijkt, is die sluis eene eenvoudige binnenpolder-sluis geworden.

QUAPIBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten land van Waycoribo, benedenwaarts aan den verlaten houtgr. de Herstelling; 6000 akk. groot; met 118 slaven.

QUAPIBO (LAND-VAN-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinica-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Waycoribo, benedenwaarts aan de verl. plant. Luxemburg.

QUAREN-VLIET, voorm. water in de prov. *Zeeland*, hetwelk, uit de *Striene* voortkomende, tusschen het voorm. eil. Schakerloo en de Brabandsche kust, met eene zuidelijke strekking, in de *Wester-Schelde* liep.

QUARSINGELI, plaats vermeld, op de jaren 805 en 807, als te liggen in *Felua*, graafs. *Hamelande*.

QUART-NUT-BERG, aanmerkelijke duin of heuvel op de *Over-Veluwe*, gem. en 2 u. N. O. van *Ermelo*, en ½ u. Z. van Nunspeet, tusschen Vierholten en Nunspeet.

QUATRE-METIERS, Fr. naam van de Vier-Ambachten in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Ambachten (de Vier-).

QUATUOR-FORESTE of Vierholten, voorm. bosschen op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, waarvan de naam nog in de buurs. Vierholten en het Vierholter-bosch bewaard wordt.

Zij bestonden uit Steverewold, Over-Wiehey, Mulo en Subort, waarvan het Elspeter-bosch, het Gorteler-bosch en het Vierholter-bosch nog overblijfselen zijn.

QUATUOR-OFFICIA, Latijnsche naam van de VIER-AMBACHTEN in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie AMBACHTEN (DE VIER-).

QUESNE (DU), naam, welken men in den Franschen tijd gaf aan het fort PRINS-FREDERIK, in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie PRINS-FREDERIK.

QUAUS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidoostkust. — Vroeger stond het onder Keffing.

QUIRIJNSTOK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1 u. N. N. O. van *Tilburg*, tot de wijk Oosteheykant behoorende; met 7 h. en 30 inw.

QUISTKOST-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. aan den Baarlandstelle-polder en den Nieuw-Baarland-polder, N. O. aan den Signit-polder, Z. O. aan den Kleine-Reinouts-polder, Z. aan de heerl. Oudelande, Z. W. aan den Molen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 90 v. r. 10 v. ell., waaronder 31 bund. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door de gemeenschappelijke sluis van Oudelande en Baarland, op de Schelde van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen.

R.

RAA of RHAA, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Doesborgh*, gem. en 1 u. Z. van *Steenderen*; met 22 h. en ruim 160 inw.

RAABERG (DE), DE RAADSBERG of DE RAAIBERG, groote boerderij, tevens herberg in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7 u. W. van *Breda*, kant., gem. en ¼ u. Z. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, aan den straatweg van Bergen-op-Zoom op Antwerpen.

Deze boerderij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BERBIERS, woonachtig te Bergen-op-Zoom.

Zij zoude haren naam ontleend hebben, van den raad, die tijdens het beleg van Bergen-op-Zoom in 1747, aldaar moet gehouden zijn.

RAAD, naam, welken men in de wandeling gemeenlijk geeft, aan het d. RAUWERD, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie RAAWERD.

RAADSHEEREN-POLDER, oude naam van den ST. PIETERS-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie PIETERS-POLDER (ST.).

RAADWIJK, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en 10 min. ten N. van *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*, aan den Hoogen-Rijndijk, van achteren uitkomende aan den Rijn.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 69 v. r. 35 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. VAN MUSSCHENBROEK, woonachtig te Alphen.

RAAFF, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, lands. *Alaban*. Het ontleent zijnen naam van den verdienstelijken Luitenant Kolonel

Raaff, die in 1824, als Resident van Padang, in den ouderdom van 29 jaren, overleden is en de eerste grondslag heeft gelegd tot onze vestiging in de Padangsche-Bovenlanden.

De plaats, waar dit fort ligt, werd in der tijd daartoe door den Kapitein Veltman aangewezen.

RAAGSKOP (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. en O. aan de voorgronden tegen het gat van de Koekoek, Z. aan de Emelia-polder, W. aan de Kikvorsch.

Deze pold., welke in het jaar 1799 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 86 v. r. 80 v. ell., men heeft twee houten duikers, ieder wijd 0,50 ell., met kleppen voorzien, waardoor hij op den Amer van het overtollige water wordt ontlast. De bovenste dezer beide houten duikers is thans buiten werking, en staat om afgebroken te worden. Het zomerpeil is 0,10 ell. beneden A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengeërfden.

RAAIBERG (DE), groote boerderij en herberg in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Raaberg.

RAAK (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat ½ u. ten Z. O. van Sterksel, in de *Kleine Aa* ontlast.

RAAK (HET), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Hilvarenbeek*.

Het is eene uitgemoerde plaats, behoort aan de gem., en wordt jaarlijks nog door uitbaggering vergroot.

RAAKEINDE, ook wel onder den naam van Raakhoven voorkomenke, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Breda*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, ½ u. W. van *Gilze*, waartoe het behoort; met 18 h. en 130 inw.

RAAKSCHE-LOOP, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aa (Oude-).

RAALTE, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*; palende N. aan de kant. Zwolle en Ommen, O. aan Almelo, Z. aan de kant. Goor en Deventer, W. aan den IJssel.

Dit kant. bevat de gem. Raalte, Wijhe, Heino en Hellendoorn. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35,752 bund. Men telt er 2264 h., bewoond door 2457 huisgez., uitmakende eene bevolking van 13,700 inw., die meest hun bestaan vinden in fabrijken.

RAALTE, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Raalte*; palende N. aan de gem. Heino en Dalfsen, O. aan Hellendoorn, en Holten, Z. aan Diepenveen, W. aan Olst en Wijhe.

Deze gem. bevat het d. Raalte, benevens de buurts. Tijenraan Linderte, Luttenberg, Boetele, Heeten, Ramele, Pleegst Broekland en de geh. Raalterwold, Raashoek en Rabbertshoek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,819 bund. waaronder 13,624 bund. 12 v. r. 51 v. ell. belastbaar land; men telt er 834 h., bewoond door 891 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5,100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Er wordt handel gedreven in vee, hout, eek, wol en producten van den landbouw. Ook heeft men er eene kleine fabrijk van hoeden en petten, welke voor twintig of dertig jaren veel bloeijender

was, en eene cichoreimolen. Vroeger bestonden hier onderscheidene bierbrouwerijen, sedert de invoering van de belasting of den accijns op het bier, hebben deze geheel opgehouden.

De Herv., die er 1180 in getal zijn, onder welke 430 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zwolle*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hugo Haleweg, die in het jaar 1603 herwaarts kwam, en in het jaar 1605 naar Wilp vertrok. Aan een zijner opvolgers Johannes Wiermannus, die in 1643 zijne bediening aanraadde en in 1697 te Raalte overleed, werd als Adjunct toegevoegd Johannes Sluiter, die na het overlijden van Wiermannus diens opvolger werd. Deze Sluiter was hoogst waarschijnlijk een voorzaat van de bekende Dichter Willem Sluiter, Predikant te Eibergen, van wiens afstammelingen tot nu toe steeds Predikanten zijn geweest. Het beroep geschiedt door den ouden en den werkelijk dienenden kerkeraad.

De R. K., van welke er ruim 3950 gevonden worden, onder welke 2550 Communikanten, maken de stat. van Raalte, Heeten en Luttenberg uit, welke in deze burgerlijke gem. elk eene kerk hebben.

De Isr., van welke men er 30 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Deventer*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Raalte, ééne te Heeten en ééne te Luttenberg, gezamenlijk door een gemiddeld getal van 750 leerlingen bezocht wordende.

Het d. Raalte, een der schoonste van de prov. *Overijssel*, dat zeer net bebouwd is, ligt 4 u. Z. O. van Zwolle, 3½ u. N. O. van Deventer, aan den straatweg van Zwolle naar Almelo.

Dit dorp, in de omstreken vooral bekend door de wekelijksche veemarkten, welke er gehouden worden, is een oud dorp, dat reeds in het jaar 1123 vermeld wordt, thans is het in eenen bloeijenden staat. De straat is aanvankelijk op kosten van het geheele kerspel gelegd, doch moet alleen door de dorpelingen onderhouden worden. Deze hadden het regt van heiden en weiden, zoo als men dit uitdrukt, dat is, het regt om schadden en plaggen te halen en het vee te drijven in het veld van Tijenraan; doch na de verdeeling der gemeene gronden van de marke het Raalterwold, in 1844, is dat regt echter vervallen.

Aanmerkelijk is de brief van 1580, welke van andere oude regten, tot dit dorp betrekkelijk, getuigenis draagt en hier op nederkomt: dat het kerkdorp verbonden was, het geregt in het vangen en bewaren van misdadigers ten dienste te staan; op de kerk te wachten en te waren; het wapengerucht in vier buurschappen des kerspels over te brengen, en alle bevelen, den kerspellieden door de Overheid opgelegd, aan hen bekend te maken; doch dat het daartegen vrij was van pionieren en wagendiensten, en van het betalen tot die of andere onkosten, en volstaan kon met in de Heeren schattingen éénen gulden van de honderd op te brengen, die dan ten voordeele moest komen van de buurtschappen Luttenberg, Tijenraan en Boetele; elk volgens hare quote naar evenredigheid. — Men telt er in de kom van het dorp 71 h. en 480 inw.

De R. K., die er wonen, maken eene statie uit, welke 2150 zielen, onder welke 1520 Communikanten telt en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan de *H. Kruisverheffing* toegewijd, en welke wel 5 min. O. van de kom van het dorp, bezuiden den straatweg op Almelo staat, is den 9 November 1836, toen zij bijna voltooid was, door eenen storm ingestort, waarbij twee menschen het leven verloren. Nadat men haar op nieuw volbouwd heeft,

is het een langwerpig vierkant net gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien. Zij is den 14 November 1837 door den Bisschop van Curium ingewijd. Het volgende ongeval stoorde deze plegtigheid op eene ongelukkige wijze. Gedurende de inwijding brak in de kerk eene bank, welke met toehoorders en aanschouwers overladen was; het hierdoor ontstane gekraak en gedruis veroorzaakte, bij het geroep: »*de kerk stort in, de kerk stort in!*" eenen zoo geweldigen schrik en onstuimig streven om te vlugten, dat de bedaardheid van de Heeren Gouverneur en Bisschop te vergeefs ijverde, om de ontstelde menigte tot bedaren te brengen, zoodat vele personen, verdrongen en onder de voeten geraakt, schier het leven verloren. Onderscheidene inwoners en vreemdelingen, door schrik bevangen en voldaan, lieten de plegtigheid in den loop en keerden onmiddellijk naar huis. Onder dit getal behoorde ook de Gouverneur Graaf van Rechteren en zijn gevolg. — De schrik zoude zoo veel indruk niet gemaakt hebben, indien de reeds eenmaal plaats gehad hebbende ramp, en de voorzegging van eenige ontevredenen, die de kerk elders hadden willen plaatsen, dat ze andermaal en gedurig zoude instorte, dit denkbeeld niet bij velen voorbereid had.

De Herv. kerk, welke, vóór de Reformatie, de parochiekerk was, was destijds, mede aan de *H. Kruisverheffing* toegewijd. Zij stond, van ouds, onder het kapittel van Deventer. Naderhand is dat regt aan den Proost van het Zwarte-Water gegeven. In de kerk van Raalte waren de volgende altaren, doch zonder vikarijen of kerkdiensten, het altaar van den H. Cornelius, dat van den H. Nicolaas en dat van de H. Catharina. Indien men op de echtheid van zekeren Keizerlijken brief, van het jaar 1123, vertrouwen mag, heeft de kerk reeds in het begin der twaalfde eeuw en waarschijnlijk nog vroeger, bestaan; want daarin lezen wij des Keizers verbod, om die van Deventer voor doop en begrafenis, geld af te vorderen, en tevens eene kwijtschelding van zeker huisgeld, daar betaald wordende aan het kapittel, hetwelk, ter schadeloosstelling hier voor, de kerk van Raalte, aan zekeren Liegerus bij vonnis ontzegd, zoude ontvangen. In het jaar 1694, of kort daarvoor, viel de toren dezer kerk in, en de grondslagen werden te zwak gekeurd, om die te herbouwen, doch de schade aan de kerk zelve toegebragt, werd hersteld. Deze kerk is een eenvoudig echter zeer net en doelmatig ingerigt gebouw, welks torenspits, zonderling genoeg, lager dan het dak is. In het jaar 1836, is daarin een nieuw orgel geplaatst, hetwelk bekostigd is door vrijwillige liefdegaven der gemeente, ondersteund door de mildadigheid van eenige godsdienstvrienden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht. — Onder dit dorp liggen de havez. Schoonheten, het Relaer, Hofstede, Vellener, Luttenberg enz.

Er worden hier jaarlijks, vijf paardenmarkten gehouden; als: eene den eersten Woensdag in Maart; de tweede den eersten Woensdag na Paasschen; de derde den tweede Woensdag in Mei; de vierde de tweeden Woensdag in September; en de laatste den eersten Woensdag in October. Deze paardemarkten zijn echter van weinig beteekenis. Ook is er eene wekelijksche runder-, varken- en schapenmarkt; en er bestaat mede een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Onder dit dorp op de havez. Schoonheten zijn geboren, de Staatsman Hans Willem Baron Bentinck, Graaf *van Portland*, geb. in Maart 1651, † in het jaar 1709, die veel tot de verheffing van Willem III, Prins *van Oranje*, op den troon van Engeland heeft toegebragt en den Schout-bij-Nacht Wolter Jan Gerrit Baron Bentinck, geb. den 30 Julij

1743, † in den nacht tusschen 23 en 24 Augustus 1781, aan de wonde welke hij den 5 dier maand bekomen had, in den slag op Doggersbank, waar hij als Kapitein bevel voerde, en zijn broeder Berend Hendrik Baron Bentinck tot Buckhorst, geb. in 1753 † in 1830, na Luitenant-Generaal en Minister van Oorlog en tot aan zijnen dood Gouverneur van Overijssel te zijn geweest, een dapper, getrouw en edel voorstander van het huis van Oranje en het welzijn van Overijssel en Zwolle, van wien in der tijd een levensberigt beloofd was, doch dat men tot hiertoe den grooten man is schuldig gebleven.

Deze gem. heeft geen wapen.

RAALTERWOLD (HET), uitgesrekte marke in de gem. *Raalte*, rondom het dorp gelegen, zij bestaat uit de gemeene gronden in de buurtschappen Tijenraan, Linderte en Boetele, en had, behalve een aantal kleine katersteden, 2955 bund. 50 v. r. 50 v. ell. groen- en heidegronden.

Deze marke is onder de gewaarde en ongewaarde grondeigenenaren in gemelde buurtschappen verdeeld, die sedert 1844 reeds in het bezit van de hun toegekende aandeelen zijn gesteld, terwijl de katersteden verkocht zijn of zullen worden.

RAAM (DE), riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, dat bij Enschot ontspringende, oostwaarts aanstroomt tot ½ u. bezuiden Haren, alwaar het eene noordelijke rigting neemt, die het houdt tot bij Helvoirt, waar het den naam van Leybroek aanneemt, terwijl het, na van daar af noordwestwaarts gestroomd te hebben, zich, ¾ u. bezuiden Cromvoirt, in de Leybeek ontlast.

RAAM (DE) of de Lage Raam, watertje in het *Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Braband*, dat, ¼ u. O. van St. Hubert uit eene poel ontstaat, voorts noordwestwaarts aanvloeijende, ½ u. bezuiden Escharen eene noordelijke rigting neemt en zich in de gracht der vesting Grave ontlast.

RAAM (DE HOOGE-), beekje in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, dat zijnen oorsprong neemt uit drie adertjes, waarvan het zuidelijkste bij Zeeland in de heide ontspringt. Dit beekje stroomt voorts noord-oostwaarts aan, tot ¼ u. bewesten Escharen, waar het zich in de Lage Raam ontlast.

RAAMBRUG of Raamburg, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Randenburg.

RAAMKENS, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rakens.

RAAMPAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 4 min. W. van *Amsterdam*. Het is dat gedeelte van den Buitensingel, dat van het Steenpad of de Varkensgang naar het Langeleekerspad loopt.

RAAMSDONK, gem. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); palende N. aan Hensen, O. aan Waspik, Z. aan 's Gravenmoer, Z. W. aan Oosterhout, W. aan de Donge, die haar van Geertruidenberg scheidt N. W. aan Made-en-Drimmelen.

Deze gem. bevat de volgende polders: den Groote-Kuren-polder, den Polder-ten-westen-van-den-Groote-Kuren-polder, den Polder-aan-den-zuidwesthoek-van-den-Groote-Kuren-polder, Hartenaas, Slobbegors, den Noord-polder, den Zuid-polder, den West-polder, den St. Antonie-polder, den Goedenaards- of Eendracht-polder, het Poldertje-beneden-de-Engelandsche-sluis, den Sandoelle-polder, den Nieuwe-polder, den Oude-polder, den

Boter-polder, den Polder-ten-Oosten-d ooren-polder, het Nieuw-Klapoore tje-beoosten-Klapooren-polder, de A bineerde-Buiten-polder, den Heuv Poldertje-achter-de-Hoeven den Noo tendijksche-Hooi-polder, en verder diepsche-Hooi-polder, den Oost-pol en-Waspik, den Willems-polder, buitendijksche-Hooi-polder, den Gee Waspiksche-en-Raamsdonksche- bevat het d. Raamsdonk met de buur de Schans en Luitenambacht en de veer, het Gat en Sandoel, beslaande, oppervlakte van 2280 bund. 89 v. r. 39 v. e 66 v. r. 57 v. ell. belastbaar land. Men door 392 huisgez., uitmakende eene bevolkin die meest hun bestaan vinden in den hooibouv hoepels en andere rijsmaterialen, ook heeft m

De Herv., die er 660 in getal zijn, onde maken eene gem. uit, welke tot de klass *'s Grevelduin-Capelle*, behoort. De eerste, di ambt heeft waargenomen, nadat het van 'sGre werd, is geweest Gulielmus Bastingius, die i kwam, en in het jaar 1620 naar Maasdam schiedt door den kerkeraad, onder agreati

De inw. van Raamsdonk waren ten tijde der tale van het R. K. geloof afgevallen, of die v verhuisd; doch in de volgende tijden is het op andere plaatsen van dien omtrek, zeer vern tans zonder eigene kerk en Pastoor moeten blijv de parochie van *Waspik*, tot in het jaar met toelating der Staten van Holland, een ke de kerkelijke overheid eenen eigen Pastoo welken in het jaar 1814 eenen Kapellaan is to is er echter nog eene kerk gebouwd aan veer, zoodat de R. K., die er ongeveer 2 welke 1700 Communikanten, thans twee die van Raamsdonk en van het Raam

Men heeft in deze gem. twee scholen, a en ééne aan het Raamsdonksche-veer, door een getal van 300 leerlingen bezocht w stributie-kantoor van de brievenposterij, een posterij, een houten windkorenmolen en de of het klooster. Zie de art Chartroise

Deze gem. is eene heerl., welke door Wi *land*, den 25 Januarij 1316, tot een regt Claas Gerritsen van Wieldrecht en was volge Albrecht van den 31 Januarij 1391, desti

» 't Ambocht van *Raemsdonc* dat gelegen
» hier naervolgen : dats de *Oisteeg* van der h
» totter *Donga*, ende die westzijde van d
» ende op 't zuyteynde bescheytet de halve

(1) Mieris *Chart. III* p. 578.

derhand is het geweest in den huize van Oem van Wijngaarden en van Spangen. In den jare 1503 werd er mede verleid Antonis van Bruheze, na wiens dood het, bij gebrek van wettige mannelijke nakomelingen, verviel aan de grafelijkheid, onder welker domeinen het bleef tot het jaar 1724, wanneer het daaruit gekocht werd door den Heer Simon van Son, in wiens geslacht het tot nu toe gebleven is; zijnde thans daarvan eigenaar de Heer Mr. Leonard Simon de Jongh van Son, woonachtig op het buit. Chartroise, onder Raamsdonk.

Het d. Raamsdonk, ligt 3 u. N. N. O. van Breda, 1 u. N. O. van Oosterhout, 51° 41′ 40″ N. B., 22° 34′ 11″ O. L. Dit dorp, het westelijke of laatste van de Langestraat heeft, reeds vóór het doorbreken van den Zuid-Hollandsche-waard in het jaar 1421 bestaan, doch lag destijds meer noordelijk bij de kerk, aan eenen bijna regten rijweg, welke zich van deze kerk tot aan die van Baardwijk uitstrekte en de Langestraat genaamd was. De tegenwoordige dorpsweg, die meer zuidelijk loopt, komt echter in het dorp Waspik weder met den ouden Langestraatsche-weg te zamen. Het is een groot en wel bebouwd dorp, waarvan de meeste huizen in eene dubbele rij ter wederzijden van de zoogenaamde Langestraat staan, doch naar het beloop der landscheidingen, daaraan hoeksgewijze geplaatst zijn. Men heeft er eenen houten windkorenmolen.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Bavo was toegewijd, staat van alle huizen afgezonderd ten noorden van het dorp, beneden aan den zeedijk. Het is een oud doch goed en ruim kruisgebouw, met een orgel en heeft eenen schoonen vierkanten toren met hoogen spits, die na het jaar 1716, wanneer hij den 27 Julij door den bliksem met de kerk tot op het uurwerk afbrandde, veel fraaijer opgebouwd is. Hij is van twee klokken en vier uurwijzers voorzien. Ook staat er nog een klein torentje met spits op het kruis der kerk.

De R. K. die hier wonen maken, met die uit de buurten Bergen, Broek, de Schans, Luitenambacht en het Gat eene stat. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort; 900 zielen, onder welke 650 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, zijnde de eerste Pastoor alhier geweest Johannes Baptist Bruynen, die in het jaar 1817 opgevolgd werd door Cornelis Langerwerf. De kerk, aan den H. Bavo toegewijd, staat ¼ u. buiten de kom van het d. in de b. Bergen. Het is een langwerpig gebouw, met een koepeltorentje op den voorgevel en van een orgel voorzien.

Het gemeentehuis is een zeer doelmatig ingerigt gebouw, met hooge stoep en klokketorentje. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag in October. Voorts is dit dorp bevoorregt met drie jaarmarkten en eene weekmarkt, die vroeger op een wel geregeld marktveld gehouden werden, doch thans geheel vervallen zijn.

Raamsdonk was een der twee en zeventig dorpen, die bij den watervloed van 18 November 1421 geheel werden onder water gezet, zijnde destijds alleen de nog bestaande dorpskerk daarvan overgebleven, waaraan men nog eenige sporen daarvan meent te kunnen bespeuren.

Dit dorp had sedert het begin van Augustus 1794 veel door eene onderwaterzetting geleden, toen in 1795 de talrijke, aanhoudende en drukkende inlegeringen, zoo der Staatsche als der vreemde hulpbenden, en vervolgens der Franschen, dit dorp in eene schuld van meer dan 50,000 gulden staken. Daarenboven was dit groote dorp allervreesselijkst

geteisterd, wanneer het door de Hollandsche, in Geertruidenberg belegerde, bezetting, zonder noodzakelijkheid, zoo men zegt uit partijhaat, met gloeijende kogels zoodanig beschoten werd, dat, behalve een aantal aanmerkelijk beschadigde woningen, drie en zeventig huizen van aangelegenheid, benevens hunne met biezen, hooi en gras opgevulde schuren, in de asch gelegd en tot eenen puinhoop gemaakt waren. Een verlies op meer dan tweemaal honderd en twintig duizend gulden gerekend. Brief bij brief, aan de volksvertegenwoordigers van Holland geschreven, ontvouwde den deerniswaardigen toestand dezer plaats, met bede om eenen spoedigen onderstand te mogen erlangen, zoo als hun in vroegere jaren, bovenal in 1740, mogt geworden. Deze waren niet doof voor de uitgeboezemde klagten der hongerenden en gebreklijdenden. De Regering van Heusden kreeg last, ten spoedigste onderstand in levensmiddelen aan de noodlijdenden te doen; twee duizend gulden werden daartoe onverwijld bestemd, en verdere schikkingen gemaakt, om op de geregeldste, voegelijkste en onpartijdigste wijze in den nood dier ongelukkigen te voorzien. Bij dezen landelijken onderstand en het onverwijld zenden van den Inspecteur-Generaal van 's Lands rivieren, BRUNINGS, met den Ingenieur DALHOFF, om de dijken aan de Hollandsche rivieren te bezigtigen, en des noods alle Dijkgraven en Heemraden te gelasten, om 's Lands deskundige bedienden, tot dat einde in dienst te nemen, was de nood dier medeburgers niet onopgemerkt gebleven bij menschenvrienden. De burgers E. DE G[illegible] en J. VAN WAGENINGEN te Rotterdam belastten zich met de inzameling van penningen en voorraad tot onderstand dezer deerniswaardigen, die deswegen den ongeveinsden dank der beweldadigden wegdroegen.

Het wapen van RAAMSDONK bestaat in een schild van sabel (zwart), met twee handschoenen van zilver, geplaatst *en pal* en naast elkander; het schild gedekt met eene grafelijke kroon.

RAAMSDONK (BINNEN-POLDER-VAN), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan den Kapitalen- of Hoogendijk, genaamd de Buitendijk en daar buiten den gecombineerde Buitendijksche-Hooi-polder, O. aan den Binnen-polder-van-Groot-Waspik, Z. aan den Oostpolder, W. aan den Oude-Kuren-polder.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnenpolder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 102 bund. 42 v. r. 47 v. ell.; telt 29 h., waaronder 17 boerderijen en wordt door eene sluis, aan het Hermezijlsche-veer, tegen het Oude-Maasje, wijd 1,95 ell. hoog 1,78, voorzien met een paar puntdeuren, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,10 ell. onder A. P. Het maalpeil is 0,80 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 3.70 ell. tot 3,80 boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnen-polder.

RAAMSDONK (NIEUWE-POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan den Noord- of Nieuwendijksche-Hooipolder, den West-polder en het zoogenaamde Veer, O. aan den Onderpolder of de wegen genaamd het Donkschouw en den Boterdijk, Z. aan den Goedenaarts- of Eendragts-polder, W. aan den Sandoelsche-polder.

Deze pold. is denkelijk, met de *Oude-Binnen-Sandoelsche-Binnen-Kuren-* en *Gecombineerde-Groot-Waspiksche-Binnen-polders*, kapitaal bedijkt geworden, kort na de doorbraak van

:n Zuidhollandsche-waard, in 1421, als wanneer RAAMSDONK reeds be- ond en in de overstrooming deelde. Hij beslaat, volgens het kadas- r, met de dijken en de huizen van het Veer, eene oppervlakte van 3 bund. 36 v. r. 26 v. ell., en heeft eenen steenen sluis op de ha- :n van Raamsdonk, wijd 1,02 ell. en hoog 0,82 ell., voorzien van :ne vloeddeur en schuif, wordende door de sluis op de *Donge* van het vertollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,05 ell. boven A. P. De oogte der dijken is 3,50 ell. tot 4,00 boven A. P. De dijken wor- en onderhouden door de eigenaars der dijkpercelen; en de sluis door en polder.

Bij de stormvloeden van de jaren 1775 of 1776, is de dijk, aan e noordzijde van dezen polders, aan den Donkschoor, doorgebroken, ;odat, met dezen, de Sandoelsche-polder, de Nieuwe-polder, de Oude- older, de Oude-Kurenpolder, ook genaamd Binnen-Kurenpolder, ı de gecombineerde Groot-Waspiksche en Raamsdonksche-Binnenpolder, nders genaamd de Dijkeinden-en-Blokken, zijn overstroomd geworden.

Hij wordt bestuurd door twee Poldermeesters, waarvan de oudste evens Penningmeester is.

Aan den buitendijk dezes polders vindt men het geh. genoemd het ;aamsdonksche-veer, en door dezen polder loopt de groote eg der 1e klasse, no. 3, van Breda naar Gorinchem, alsmede de orpskeistraat op Waspik.

RAAMSDONK (DE NOORD-POLDER-VAN-), pold. in de *Lange- raat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oos- rhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan den Oude-polder, O. en , aan de Melkhaven en den Oostpolder, W. aan den Zuidpolder.

Hij beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte ın 38 bund. 72 v. r. 89 v. ell., telt 37 h, waaronder 14 boer- :rijen, en heeft eenen houten duiker op de Melkhaven, wijd 0,42 l., hoog 0,38 ell., voorzien van eene schuif en klep. De houten uiker, wijd 0,98 ell. en voorzien van eene schuif, welke in 1832 ı den Koedijk is gelegd, zal vermoedelijk weder worden weggenomen ı is thans reeds buiten werking. Door eerstgemelden duiker wordt : polder op de *Melkhaven* en vervolgens op de *Donge*, en door laatst- :melden nieuwen duiker in den *Oude-polder* en vervolgens op het *Oude- aasje* van het overtollige water ontlast. Door dezen nieuwen duiker de militaire inundatie van dezen polder, in 1832 en 1833, voor een nmerkelijk gedeelte, door den Oude-polder, op het Oude-Maasje geloosd worden. Het zomerpeil is 0,10 beneden A. P. De hoogte der dij- :n is 1,70 ell. tot 1,80 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door een Poldermeester, die tevens Penningmeester is. — De vloed van Februarij 1825 heeft dezen pold. overstroomd.

RAAMSDONK (OUDE-POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, ·ov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *aamsdonk;* palende N. aan den Nieuwen-Buitendijksche-Hooipolder, ·, aan den Oude-Kuren-polder en het dorp Raamsdonk, Z. aan de ·ost-, Noord- en Zuid-polders-van-Raamsdonk, W. aan den Goedom- ards- of Eendragts-polder, den St. Antonie-polder en den Nieuwe-polder.

Deze pold., welke denkelijk kort na den doorbraak van den Zuid- lollandsche-waard, in 1421, kapitaal bedijkt is geworden, beslaat, olgens het kadaster, met de dijken eene oppervlakte van 144 bund. 83 · r. 22 v. ell., Hij heeft eene steenen sluis, in den Kerkdijk, ge- aamd de Veersche sluis, wijd in den dag 1,13 ell. en hoog 1,16 ell., oorzien van eene vloeddeur en schuif; voorts nog eenen houten duiker,

op het einde van de kil, en wordt door middel van genoemde sluis en duiker, door de Kilsluis van den Noord of Nieuwe-Buitendijksche-Hooi-polder, op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is gelijk A. P. De hoogte der dijken is 3,50 ell. tot 4,00 boven A. P. en worden onderhouden door de eigenaren der dijksperceelen, en de sluis door den geheelen polder. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, waarvan de oudste tevens Penningmeester is. De dorpskeistraat naar Waspik, strekt door dezen polder.

RAAMSDONK (DE ZUID-POLDER VAN), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den Oude-polder en de zoogenaamde Bergen, O. aan den Noord-polder en de Melkhaven, Z. aan de Donge, W. aan de Donge en den Antonie-polder.

Deze pold., beslaat, met de kade, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 37 v. r. 94 v. ell., telt 15 h., waaronder 7 boerderijen, en heeft drie houten duikers, als: een wijd en hoog 0,58 ell., voorzien van klep en schuif. Een wijd 0,48 ell. en hoog 0,39 ell., met eene klep, en de derde op de Melkhaven, wijd 0.44 ell., hoog 0,38 ell., voorzien van klep en schuif. Buiten deze is er in 1832 nog een houten duiker in den Geeldijk gelegd, wijd 0,35 ell. en ter wederzijde voorzien van eene klep, doch deze zal vermoedelijk weder weggenomen worden en is thans reeds buiten werking. Door de drie eerstgemelde duikers watert hij uit op de Donge, door laatstgemelden nieuwen duiker in den Oude-Polder en vervolgens op het Oude Maasje.

Deze polder, in éénen ring met den hiervoren genoemden *Noord-polder* gelegen, inundeert, als het water in de Donge tot omstreeks 2,00 ell. boven A. P. is gerezen; den 4 Februarij 1825 was zulks het geval. Door bovengemelden nieuwen duiker is de militaire inundatie van dezen polder, in 1832 en 1833, grootendeels in den Ouden-Polder en vervolgens naar het Oude-Maasje geloosd. Sedert 1832 is de afscheiding van water tusschen dezen en den Noord-polder vervallen. Het zomerpeil is 0,10 ell. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1,70 ell. tot 1,80 ell. Hij wordt bestuurd door eenen Poldermeester, die tevens Penningmeester is.

RAAMSDONK-EN-WASPIK (DE OOST-POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk *Vierde* distr. en arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*, gedeeltelijk *Tweede* distr. en arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan den Gecombineerde-polder-van-Raamsdonk-en-Waspik, O. aan de Bijsters-van-Waspik, Z. aan de 's Gravenmoersche-sloot en Vaart en aan de Donge, W. aan den Noord- en Zuid-polder of eigenlijk de Melkhaven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 140 bund. 75 v. r. 20 v. ell., als onder *Raamsdonk*, met de kaden, eene oppervlakte van 126 bund. 94 v. r. 54 v. ell., en onder *Waspik*, 13 bund. 80 v. r. 66 v. ell., alles schotbaar land; telt 51 h., waaronder 17 boerderijen; als onder *Raamsdonk* 36 h. en 14 boerderijen; en onder *Waspik*, 15 h. en 3 boerderijen. Men vindt ook in dezen polder eene steenen sluis, wijd in den dag 1,48 ell hoog 1,22 ell., voorzien van eene vloeddeur en schuif; een houten duiker, wijd in den dag 0,51 ell., hoog 0,41 ell., voorzien van eene klep en drie houten duikers op de Donge, even boven het Borstlappe-veer, als: een wijd in den dag 0,54 ell., hoog 0,40 ell., voorzien van eene klep en schuif een wijd 0,37 ell., hoog 0,42 ell., voorzien van eene klep, en een wijd 0,18 ell., hoog 0,20 ell., mede voorzien van eene klep, door midd.

van welke genoemde sluis en vijf houten duikers, hij door de Melkhaven en ook onmiddellijk op de *Donge*, doch ook tijdelijk door den, in 1833 gelegden, houten duiker in den *Waspiksche-polder* en vervolgens op het *Oude-Maasje*, van het overtollige water wordt ontlast. De houten duiker, welke in 1833 tijdelijk onder den straatweg in Luiten-Ambacht gelegd was, en alleen tot lozing van het water der militaire nundatie, door den Waspiksche-polder naar het *Oude-Maasje*, diende, is thans weder weggenomen.

Het onderhoud der sluis en duikers is ten laste van den polder. Het zomerpeil is 0,15 ell. boven A. P. De dijken, welke door den polder worden onderhouden, zijn hoog 1,80 ell. tot 1,90 ell. boven A. P. Ook heeft men er vele uitgemoerde velden en andere waarin nog veen voorhanden is; dit zit in lagen van 1,10 ell. tot 1,50 ell. dikte, op 0,30 ell. tot 0,40 ell. onder de oppervlakte van den grond. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, waarvan de oudste tevens Penningmeester is.

Bij den watervloed van 4 Februarij 1825 werd hij mede overstroomd.

Het gedeelte onder Waspik betaalt niet in de polderlasten, als bestaande in hooge gronden, welke genoegzaam geene uitwatering behoeven.

RAAMSDONKSCHE-BINNEN-POLDER, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Raamsdonk (Binnenpolder-van-).

RAAMSDONKSCHE-GAT (HET), geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Gat (Het).

RAAMSDONKSCHE-HOOI-POLDER, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hooi-polder (Overdiepsche-).

RAAMSDONKSCHE-VEER (HET) of het Veer-van-Raamsdonk, gemeenlijk bij verkorting Aan-het-Veer genoemd, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. N. N. O. van *Breda*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Oosterhout*, gem. en ½ u. W. van *Raamsdonk*, aan den buitendijk van den Nieuwe-polder-van-Raamsdonk en aan den grooten weg van Breda op Gorinchem; met 243 h. en 1870 inw.

De R. K., die er ongeveer 1450 in getal zijn, onder welke 1050 Communikanten, maken sedert 1843 eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De eerste, die alhier het pastoorsambt bekleed heeft, is geweest Petrus Arnoldus de Bont, die er nog staat. De kerk aan de H. Maria toegewijd is een houten gebouw, met een klokketorentje, doch zonder orgel.

Men heeft in dit geh. mede eene school, welke gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht wordt; eene station der paardenposterij, een distributiekantoor van de brievenposterij, de buit. Chartroise of het klooster. (Zie de art. Chartroise en Karthuizer-klooster), en eene bierbrouwerij, mede is er in 1846 eene zoutziederij opgerigt, en sedert drie jaren, zijn er van tijd tot tijd hooipersen werkzaam, voor verzendingen naar buitenslands, welke als dan, aan vele behoeftigen werk verschaffen. Ook is er de haven van Raamsdonk, welke op de Donge uitloopt, over welke rivier hier een veer was, waarvan het den naam ontleent, doch hetwelk in 1845 door eene brug vervangen is.

RAAMST (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ O. Z. O. van *Raalte* een gedeelte der buurs. Heeten uitmakende.

RAAN (HET JONGE-), voorm. buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 20 min. W. van *Raalte*.

In 1828 is het heerenhuis afgebroken. De grond is thans een boerenerve.

RAAN (DE), zandplaat in de *Noordzee*, in den mond der *Schelde*, tusschen de Deurloo ten N. en de Spleet ten Zuiden.

RAAP (DE GROOTE-), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie SPITSENBERG.

RAAP (DE KLEINE-), voorm. redoute in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*.

Deze redoute lag tusschen de forten Moerschans en de Groote-Raap (toen Spitsenberg genoemd), en maakte alzoo deel van de versterkte verdedigingslinie, loopende van de buiten glacis der vesting *Hulst* tot aan het evengemelde fort *Spitsenberg*.

Bij gelegenheid van het merkwaardig beleg van Hulst, in 1596, door den Aartshertog ALBERT, en toen deze Veldoverste met een aanzienlijk leger, in het ambacht gerukt was, werd den 9 Julij de redoute DE KLEINE-RAAP, slechts door eene geringe bezetting verdedigd, al dadelijk bemagtigd, ondanks de hevige aanvallen daartegen uit de genoemde forten, ja uit de vesting zelve ondernomen. De vijand alzoo van een belangrijk punt in de linie meester zijnde, zag zich in staat gesteld om uit die redoute, en uit eene halve maan, welke hij op eene hoogte had opgeworpen, de regts en links daarvan gelegen forten Moerschans en Spitsenberg hevig te beschieten, met dat gevolg dat het de belegeraars gelukte over de linie te geraken en die geheel te veroveren, waardoor zij van de approches der vesting meester werden. Dit had dan ook eerlang de overgave der stad, bij verdrag, ten gevolge.

Ook bij de belegering van Hulst in 1747 door de Franschen, werd de redoute DE KLEINE-RAAP ingenomen, nadat alvorens, in den nacht tusschen den 28 en 29 April, de beide schansen de Groote-Kijkuit en de Kleine-Kijkuit, door den vijand, schier zonder slag of stoot, waren bezet, waardoor hij toen ook weder meester werd van de linie, door welke de vesting Hulst gedekt was.

Na de bezetting van Staats-Vlaanderen, door de Franschen, in 1794, is de redoute de KLEINE-RAAP, met de andere tot verdediging van evengenoemde stad aangelegde forten en schansen van lieverlede vervallen. Gedurende de Belgische onlusten is dit punt nog door eene militaire wacht bezet geweest, ten einde tegen overrompeling des vijands, door de polders van Kieldrecht, aan België palende, te waken. Van de redoute is thans niets meer te zien dan eenige overblijfselen der wallen, met gras begroeid en tot weide voor het vee dienende.

RAAPHORST, RAEPHORST of het HUIS-TE-RAAPHORST, riddermatige hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. O. van Wassenaar, aan den straatweg van 's Gravenhage op Leyden.

Dit huis is het stamhuis der oude adellijke Heeren VAN RAEPHORST, die onder de Hoeksche partij beroemd geweest zijn. Dit aanzienlijk en beroemd geslacht is reeds voor lang uitgestorven; maar onderscheidene leden hebben zich eene eervolle en blijvende plaats verworven in de geschiedenis van ons Vaderland. Zoo vergezelden de broeders DIRK en GERRIT VAN RAEPHORST in 1272 Graaf FLORIS V, op eenen togt tegen de Westvriezen, en verloren beiden het leven in den veldslag op de Geest, bij Heilo. KERSTAND of CHRISTIAAN VAN RAEPHORST schijnt in dienst van EDUARD I Koning *van Engeland*, te zijn geweest. Immers men vindt zijnen naam vermeld onder de Gezanten, die de Engelsche Koning naar Holland zond, om de huwelijksvereeniging van Graaf

JAN I (den zoon van FLORIS V) met eene koninklijke Prinses te bevorderen. GERRIT VAN RAEPHORST, † in 1328, werd met zijne zuster CATHARINA, de echtgenoote van HUGO VAN VELZEN verbannen wegens zijne medepligtigheid aan den moord van FLORIS V. BARTHOLOMEUS VAN RAEPHORST werd in het beleg van Edingen, ten jare 1367, tot Ridder geslagen. In 1396 vergezelde hij ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf van *Holland*, op diens togt naar Friesland, en droeg bij die gelegenheid zeer veel bij tot het behalen van de overwinning. Hij † in 1406. GERRIT VAN RAEPHORST een zoon van ALBERT († in 1503), heeft zich bekend gemaakt door vrouwenroof. In eenen gloeijenden hartstogt ontstoken zijnde voor CATHARINA DE GREBBER, die toemaals slechts 13 jaren oud was, en de toestemming tot dit huwelijk niet kunnende bekomen, schaakte hij, in 1509, het voorwerp zijner liefde, en deed zich door eenen Priester in den echten staat inzegenen. Hij bragt na eenigen tijd in ballingschap buiten 's lands door, en verwierf zich later de vergunning, om naar Holland terug te keeren, op voorwaarde, dat hij eene gestrenge boete doen zoude, en onder anderen eene zekere som gelds geven, ten einde daarvoor in de kerk van Wassenaar een glas te plaatsen waarop het gepleegde feit stond afgenaald. HARBART VAN RAEPHORST was een der eerste onderteekenaars van het verbond en smeekschrift der Edelen, ten jare 1565. Toen het bondgenootschap zich meer begon te verspreiden, doorkruiste hij Holland met zijne benden, en rigte veel verwoesting aan. Hij moest eindelijk zijn vaderland ontwijken, en begaf zich nu naar Embden, alwaar hij doorstoken werd (1). Bijna alle leden van dit geslacht staan overigens min of meer bekend in de geschiedenis van ons vaderland.

Aangezien deze riddermatige hofstede onder de heerl. Wassenaar ligt, zoo rijst daaruit het vermoeden, dat de Heeren van dit geslacht uit dat van WASSENAER hunnen oorsprong rekenen, hoewel het anderzins niet zeker blijkt. Hoe het zij, het geslacht der RAEPHORSTEN is, in het begin der zeventiende eeuw, met Heer HENDRIK VAN RAEPHORST uitgestorven, en het wapen met het lijk in het graf gelegd, in eene bijzondere kleine kapel, ter zijde van het koor der kerk van Wassenaar, die de Kapel-der-Raephorsten genoemd wordt.

Het HUIS-TE-RAAPHORST is in het midden der vorige eeuw weder luisterijk herbouwd en sierlijk beplant, waartoe de gemalin van den Engelschen Graaf VAN KADOGAN veel heeft toegebragt; doch tot tweemaal toe, is het, in het begin der vorige eeuw, de hoogste prijs geweest van loterijen, die, buiten het bestuur der Hooge Overheid, hoewel op haar octrooi, hebben plaats gehad. Deze ridderhofstad, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 210 bund. 80 v. r. 75 v. ell. beslaande, is thans vereenigd met de daarnaast gelegen buitenplaats *Eikenhorst*, groot 68 bund. 73 v. r. 7 v. ell. en met de buitenplaats het *Huis-ter-Horst*, onder Voorschoten, doch waarvan 26 bund. 12 v. r. 2 v. ell. onder Wassenaar liggen; hoewel elke plaats zijnen oorspronkelijke naam behouden heeft. Allen worden thans in eigendom bezeten door Prins FREDERIK *der Nederlanden*.

RAAPHORST, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*. Zie RAEPHORST.

RAAPHORST (HET-HUIS-TE-), voorm. kast. in het balj. der *Egmonden*, prov. *Noord-Holland*, nabij Egmond, dat in het jaar 1515 door de West-Friezen verwoest is.

---

(1) Men zie over hem J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond en Smeekschriften der Edelen* D. III, bl. 241-246.

RAAPHORSTER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

Deze pold., welke in het jaar 1669 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 112 bund. 72 v. r. 10 v. ell.

RAAR, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en gem. *Meerssen*.

RAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie RAUWERD.

RAARD of RAUWERD, in het oud-Friesch HRAWT, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Holwerd*, op eene hoogte of terp, aan den rijweg van Holwerd naar de Hooge- of Klaarkampsterbrug en nabij de Holwerder-vaart, waar langs de polderdijk noordwaarts loopt.

Men telt er, in de kom van het d., 11 h. en 70 inw., en met de verstrooid liggende en daartoe behoorende woningen, 22 h. en 130 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en voornamelijk in de veeteelt. — De landen van dit dorp worden ten Zuiden van Dantumadeel gescheiden door de Ee, en stuiten ten Westen tegen Lichtaard, in Ferwerderadeel.

De inw., die er op 3 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Foudgum-en-Raard*, welke ook in dit d. eene kerk heeft, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel, doch met eenen spitsen toren, waarin twee klokken. — De 3 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dockum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 14 leerlingen bezocht.

RAARD, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Holwerd*, ½ u. Z. O. van *Hantum*, waartoe zij behoort, in den kring der *Hantumer-Uitburen* (zie voorts dat woord). Zij bestaat uit 3 h. en 25 inw.

RAARDABUREN, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, welke later aan de stad *Workum* getrokken is.

RAARDER-TERP, gewoonlijk genoemd READER-TERP, terp of hoogte, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, waarop de hier voor vermelde b. Raard ligt.

Volgens sommigen zoude hier vroeger eene state gestaan hebben, is dit zoo, dan moet dit geweest zijn, daar, waar men de boerenplaats, aan de stad Dockum behoorende, gelegen is, welke, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 30 bund. 86 v. r.

RAARHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*, een gedeelte van de buurs. Tijenraan uitmakende.

RAAROP, naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het d. RANSDORP, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie RANSDORP.

RAAS, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Noordkust van het eil. *Madura*. — Dit eil. behoort tot het rijk van *Sumanap*, en telt 3100 inw.

RAAS (HET) of RAAS-EN-PYPER, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Kampen*; met 7 h. en 80 inw.

RAASDORP, voorm. d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen het Lutkemeer en het Spieringmeer, doch nu, op eene smalle strook gronds, door het Haarlemmermeer weggespoeld.

Deze smalle strook in den vorm van een suikerbrood, grenzende aan de Osdorper-boven-polder, is halvemaansgewijze doorsneden door den dijk der droogmakerij en het kanaal van het Haarlemmermeer, zoodat een gedeelte daarvan in de droogmakerij ligt, het andere aan de Luttikmeerzijde, is door het algemeen bestuur ingedijkt, en maakt een gedeelte uit van den belendenden *Osdorper-boven-polder.*

Tot in het jaar 1795 was dit geh. een vrij ambacht, dat zijne eigen Schepenen had. Nu behoort het onder de gemeente *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrijegeer.*

RAAS-GILA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Noordkust van het eil. *Madura* — Het behoort tot het rijk Sumanap.

RAASHOFF, geh. in de heerl. *Meissemburg*, grooth. *Luxemburg* Zie RASHOFF.

RAATH, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg.* Zie RADE.

RAAUWING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.*

RAAX (DE), beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke uit de zandduinen komende afvloeijen den naam draagt van BROUWERSVAART in eene westelijke rigting naar Haarlem loopt, tusschen twee torentjes door die stad binnen dringt en aldaar den naam van RAAX ontvangt, altijd in de zelfde strekking achter het voormalig Zijlklooster tot aan de Oude-gracht schiet, van waar zij, onder den naam van DE BEEK, in eene regte lijn, tusschen de huizen, en verder onder eenen verwulfden boog tot in het Spaarne bij de stadskraan voortvliet.

RAAXMAAT (DE), dijkaadje in de prov. *Noord-Holland*, O. van de *Zijpe-en-Hazepolder;* welke eene oppervlakte beslaat van 12,848 bund.

RAAY-EINDE of RAIEIND, voorheen ook wel KLEIN-RAY genaamd, naar eene aldaar gevonden wordende pachthoeve, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en 20 min. Z. van *Grubbenvorst;* met 14 h. en 125 inw.

RAAYSWEIDE (DE GROOTE-), uiterwaard op den *Bemmelsche-polder*, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel.*

Deze uiterwaard beslaat, gezamenlijk met het *Schaauwe*, eene oppervlakte van 10 bund. 8 v. r. 70 v. ell.

RAC-A-RAC, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Porto-Rico, benedenwaarts aan de suikerplant. Groot-Chatillon; 1374 akk. groot; met 116 slaven. Op deze plant. wordt de suikermolen, door water gedreven. De Negers noemen haar BIGI-BAKRAHI.

RACHELS-HOOP, houtgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Vriendslust, benedenwaarts aan de koffijplant. La-Poulon; 1000 akk. groot.

RACHIT, eil. in *Oost-Indië.* Zie RATJIT.

RADE, RAEDE of RATH, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Sittard*, gem. en 10 min. Z. O. van *Bingelrade;* met 38 h. en 240 inw.

Er is hier een kasteel, waarvan de eigenaar, in het jaar 1690, tot zijne bijzondere dienst, eene huiskapel heeft doen bouwen. De inkomsten dezer kapel, die toegewijd is aan den H. JOSEPH, zijn, in

het jaar 1840 opgespoord en worden thans ten voordeele van de parochiale kerk van *Bingelrade* aangewend.

RADE, b., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 3 u. Z. W. van *Naarden*, gem. *Kortenhoef-en-Riethoven*, 20 min. O. van Kortenhoef; met 29 h. en 110 inw.

RADELANDT, vroeger bekend onder den naam van Sonnenoor, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland;* distr. *Veluwe*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. ½ u. N. W. van *Brummen*, aan den straatweg van Zutphen naar Arnhem.

Dit buit., bestaande in een aanzienlijk woonhuis, met tuin, wandelingen en daaraan verbonden boerenwoning, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 77 bund. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond, door den Heer C. G. R. Ontijd.

RADERHEURNE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. van *Almelo*, kant en 2 u. Z. O. van *Ootmarssum*, gem. *Denekamp*.

RADERVELD, heideveld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, Z. W. van *Denekamp*.

RADEWIJK, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 12 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 1½ u. van *Heemse*; met 18 h. en 180 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 18 leerlingen bezocht wordt.

RADEWIJKERBROEK (DE), riviertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Gramsbergen*, in de buurs. *Losen*, dat gedeeltelijk de grensscheiding tusschen de gem. *Gramsbergen* en *Ambt-Hardenbergh* uitmaakt.

RADJA-GALOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Madja*.

RADJA-HOEDJONG-RADJA, kaap in *Oost-Indië*, bij het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust.

RADJA-KALELITANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

RADJA-KIONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

RADJA-KWESIE of Radja-Kwessie, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*. — De bevolking van dit distr. heeft steeds als zeer onrustig bekend gestaan.

RADJA-KWESI of Radja-Kwessie, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

Den 28 November 1827 vertoonden zich plotseling een aanzienlijk aantal muitelingen in het distr. Radja-Kwessie, welke het dorp van dien naam overmeesterde en in de asch legde; terwijl zij de meeste inlandsche Ambtenaren vermoordden. Een praauw van 280 koyangs met rijst beladen, om naar Solo, langs de rivier van dien naam, te worden gevoerd, tijdens de indringing der muitelingen, te Radja-Kwessie zich bevindende, werd eene prooi der oproerlingen, en de Heer Bever, een koopman van Soerabaya, die de rijst naar Solo zou transporteren, benevens een korporaal, verloren bij die gelegenheid het leven. Daar de muitelingen alhier eene benting aangelegd hadden, werd deze den 26 Januarij door de onzen, onder den Generaal-Majoor Holsman, aangevallen en vermeesterd. Toen werden zij twee dagen later door eene groote overmagt van muitelingen aangevallen, welke echter zoo dapper werden ontvangen, dat zij met een verlies van eenige dooden de vlugt moesten nemen.

RADJA-MANDALAH, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

RADJA-MANDALAH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Radja-Mandalah*, nabij de plaats waar de Tjitaroen zich in twee armen verdeelt. Men legt er zich op de indigo teelt toe.

RADJAPA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. — Zij valt met eenen noordelijken loop in de straat van Madura.

RADJA-POLLA of RADJA-POLA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*.

In dit distr. zijn bij de uitbarsting van den Goeloengang, den 8 October 1822, 9 dorpen vernield, 9 menschen en 34 buffels omgekomen en 151,400 koffijboomen beschadigd.

RADJA-POLLA of RADJA-POLA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*, distr. *Radje-Polla*.

RADJASSA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*. Het heeft 18 palen in omvang.

RADJASSA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende.

RADJIE, landingsplaats in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

RADIK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Samarang*, distr. *Grogol*.

RADJOENA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie ARDJOENA.

RADSCHIKWESSCHIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie RADJA-KWESIE.

RAEMELE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie RAMELER.

RAEDE, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie RADE.

RADWEG (DE), regte, eenzame rijweg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdam*, gem. *Uithuizermeden*, op Medenster-buitendijks.

RAEPHORST of RAAPHORST, voorm. adell. h. te *Utrecht*, op de *Hooge-Korenmarkt*.

RAFELDER, RAFFELER of RAFELER, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. van *Terborgh*, gem. en 4½ u. van *Gendringen*, ½ u. Z. W. van *Etten*, waartoe het behoort; met 80 inw.

RAGAS, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantan*, reg. *Ceram*, distr. *Tjikandie*.

RAGGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

RAGGED of HOEK-RAGGED, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*, 2° 13′ Z. B.

RAGOA of RAJOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Kadang-Wessie*.

RAHAPA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordkust van het eil. *Borneo*, nabij het eil. *Gadja*; 4° 58′ N. B., 186° 50′ O. L.

RAHAS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Oostkust van het eil. *Madura*.

RAJAJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reg. *Soemadang*.

RAIËIND, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*. Zie RAAYËIND.

RAJOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie RAJOA.

RAKAN (DE), DE ROKAN, DE IRAKAN of DE IRKAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, die omstreeks den Passaman of Ophir uit het lands. Rau ontspringt.

Deze riv. wordt, daar zij eene groote baai vormt, door sommigen voor eenen langwerpigen inham van de zee aangezien, voor sloepen is zij wel, maar voor schepen niet bevaarbaar, vooral niet bij ebbe, daar alsdan de stroom zoo verbazend snel is, dat bij het verval van water op zee, de rivier zich gezwollen vertoont en groote ligchamen in hare vaart medesleept.

RAKANJE, d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ROCKANJE.

RAKEN (DE), kleistreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie GARNWERD (KLEIN).

RAKEN (DE), twee aanzienlijke boerenhofsteden, in *Oostergoo*, prov. *Friesland*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, N. W. van het geh. de *Kollumer-Pomp*, ten Z. aan den afgegraven rijweg, welke bij den zwaren provincialen zeedijk langs loopt.

RAKENS, bij het kadaster RAKES geheeten, ook wel eens hoewel verkeerdelijk RAAKKENS gespeld, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. O. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 13 h. en ruim 80 inw. — Er ligt hier ook een adell. huis, genaamd den HOOSDONK. Zie dat woord.

RAKT, geh., gedeeltelijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, gedeeltelijk in het *Land-van-Ravestein*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Oss*, gem. en 1 u. Z. van *Nistelrode*, gedeeltelijk kant. en 1 u. N. ten O. van *Veghel*, gem. en ½ u. N. W. van *Uden*; met 35 h. en 190 inw., als: onder *Uden* 33 h. en 180 inw. en onder *Nistelrode* 2 h. en 10 inw.

RAMA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. de Goede-Vrede-en-Co, benedenwaarts aan den verl. houtgr. d'Othan; 1000 akk. groot; met 19 slaven.

RAMAKERS-ZIJL (DE) of DE RADEMAKERS-ZIJL, schutsluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en ½ u. N. W. van *Zwolle*, in den *Polder-van-Mastenbroek*, in de Oude-wetering aan het Zwarte-water, waar de trekschuiten van Kampen en Zwolle geschut worden.

RAMARIKI, oud d. van Indianen in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*. — Men telde er, op het laatst der vorige eeuw, 30 inw.

RAMBANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche Java*. Zie REMBANG.

RAMBATTANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabansche-Bovenlanden*.

RAMBOEN-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie SALEKAT.

RAMBOET, POELOE-RAMBOET, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie MIDDELBURG.

RAMBOET (KARANG-POELOE-), rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-ava*. Zie MIDDELBURG (HET RIF-VAN-).

RAMBOKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, sid. *Menado*.

RAMBROUCH of RAMBRUCH, d., deels in de heerl. *Bondorf*, deels de heerl. *Everlingen*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. *Arlon*, arr. n 5½ u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Ospeen*, gem. en 40 min. W. N. W. van *Folscheid*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken met die der onderhoorigheden ene par. uit, die door eenen Pastoor bediend wordt en 600 zielen telt.

RAME (DE) of DE RAAM, rots in de stad *Luxemburg*, tusschen de oorsteden Grund en Pfaffenthal. Zij draagt thans eene kazerne.

Men wil, dat deze heuvel het RAMA der kaart van PEUTINGER zij, en t zoo zijnde, is het reeds door de Romeinen versterkt geweest.

RAMELDINGEN, RAMMELDINGEN of ROMELDINGEN, in het Fr. RAMELINGE, geh. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweir*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. O. van *Luxemburg*, ant. en 2½ u. W. ten Z. van *Betzdorf*, gem. en ¾ u. N. W. van *Nieder-Anven*, aan den zoom van het Grunwald.

RAMELE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. N. n O. van *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*; met 44 h. en 270 inw.

Het is eene marke, welke tegen de gem. Wijhe stoot. Men vindt n naam ENGELBERTUS DE RAMELO, onder eenen brief van het jaar 165. Een gedeelte dezer marke wordt Broekland geheeten, en mt in sommige stukken van de twaalfde eeuw voor onder de beming van Vosterbroek of Vorsterbroek.

RAMME-GORS (HET), schor ten Z. van *St. Philipsland*, prov. *Zeeland*. Zie RAMME-SCHOR (DE).

RAMMEGORSKREEK (DE), ook wel, hoewel verkeerdelijk, de RAMMESKREEK of DE RAMMEGEUSKREEK, voorm. kreek, prov. *Zeeland*, ten Z. n St. Philipsland, dat, uit de *Eendragt* voortkomende, in eene weslijke rigting tusschen de Rammeschorre en het Hooge-Slik, in de *rabbekreek* uitliep, doch door de bedijking van den Hollare-polder in t jaar 1843 is binnengedijkt.

RAMMEKENS, gewoonlijk RAMMETJES en eigenlijk ZEEBURG genoemd, t op het eil. *Walcheren*, 1 u. O. ten N. van de vesting *Vlissingen*, artoe het behoort, en gelegen aan het Vlak of Vlakke, ter plaatse, aar de oude haven van Middelburg of het Kanaal-van-Welsinge daarin stroomde, en wel op eenen hoek gronds, vroeger de Blancaers-Blankershoek genaamd, zijnde deze naam vermoedelijk afkom- van een huis of leengoed. In eenen brief van den 15 Septem- 1472, ter griffie van Vere berustende, is een der onderteekenende omannen, zekere ADRIAAN VAN NYENWERVEN, Heer van RAMMEKENS, toen men de tegenwoordige sterkte aanlegde, werden bij het gra- ook dáár ter plaatse oudere fundamenten uitgedolven. Misschien tond vroeger op dat punt wel een tolhuis tot vrijgeleide op de Honte. t was eertijds alleen een burg of kasteel, gebouwd vlak aan de eger zoo bekwame reede Rammekens, en is gesticht op verzoek van Landvoogdes MARIA aan KAREL V, die daartoe besloot op den April 1547. Hij diende, om genoemde reede te beschermen en inkomen der haven te beletten, en ontving den naam van ZEEBURG, later in die van RAMMEKENS veranderde. De grondslagen zijn aanegd van briksteen, meestal herkomstig van den toen nog aanwezi- opstal van kerken en kasteelen in het verdronken Zuid-Beveland,

en het verdere werk is ten deele voltooid met de afbraak van oude gebouwen in de nabijheid, onder anderen van de kloostergebouwen te Nieuw-Erve, welke toen gesloopt werden. Uit de oude grondteekening blijkt, dat de bekleedingen en muren aan de zeezijde onmiddellijk door de golven bespoeld werden, waarvan de kracht alleen door een paar hoofden werd gebroken. De verlanding heeft het, na verloop van tijden, verder van den stroom verwijderd, zoo dat de oorspronkelijke gedaante veel veranderd is.

Het tegenwoordige fort bestaat uit de vestingwerken, die om dit kasteel zijn heengelegd en die vooral in de jaren 1652 en 1811 vele veranderingen hebben ondergaan. Thans heeft het eene driehoekige gedaante, bestaande aan de zeezijde uit een heel bastion met twee lange vleugels, van zwaar muurwerk opgetrokken. Landwaarts in hebben deze vleugels ieder een half bastion, om de daarop aanloopende dijken te bestrijken, en zijn vereenigd door eene gebroken courtine, welke eenen vooruitspringenden regthoek vormt. Deze laatste werken zijn van aarde en van eene breede natte gracht voorzien, waarover eene brug vóór den ingang ligt.

Hier is KAREL V, nadat hij in het jaar 1555 het gebied over de Nederlanden aan zijnen zoon FILIPS II had afgestaan, den 15 September 1556, scheep gegaan om naar Spanje over te steken. Het moet een treffend tooneel hebben opgeleverd. Men zag er een magtig Keizer, omringd door zijnen voormaligen hofstoet en vergezeld van zijne zusters, drie Koninginnen-weduwen (van Portugal, Frankrijk en *Hongarije*), die den vaderlandschen bodem verlieten op eene vloot, bestaande uit niet minder dan vijftien Spaansche en twintig Nederlandsche schepen, waarbij zich, op last van KARELS schoondochter MARIA, Koningin van *Engeland*, een dertigtal Engelsche schepen, tot eergeleide, hadden gevoegd.

In Januarij 1573 (of waarschijnlijk op het einde van 1572) werden, in het gezigt van de hier in bezetting liggende Spanjaarden, meer dan twintig schepen, die de Spanjaarden *assabres* (zijnde ligte oorlogschepen uit Biscaye, meest overeenkomende met de toenmalige Zeeuwsche smakschepen), door de Zeeuwsche visschers en zeelieden, onder het bevel van EWOUT PIETERSZ. WORST, een Vlissingsch burger en zeevaarder, tot Admiraal verkozen, in brand gestoken of in den grond geboord. Dit heldenfeit is door Zeelands Staten vereeuwigd, in een tapijtwerk, dat thans nog de vergaderzaal van de Staten dezer provincie versiert.

Nog in het zelfde jaar werd het kast. door den Overste VAN BORSOT, in naam der Staten, beschoten en door krijgslist veroverd, welke verovering eerlang de overgave van Middelburg, toen nog door de Spanjaarden ingehouden, op den 18 Februarij 1575, ten gevolge had.

RAMMEKENS werd, nevens de steden Brielle en Vlissingen, in het jaar 1585, aan ELIZABETH, Koningin *van Engeland*, verpand, en met Engelsche bezetting voorzien, tot dat het, door de goede diensten des Heeren VAN OLDENBARNEVELD, met teruggave der verschoten penningen aan JACOBUS I, in den jare 1616, wederom van het pandschap en Engelsche bezetting ontslagen werd.

Den 4 Junij van het jaar 1600 werden hier omtrent 20,000 kloeke en wel uitgeruste krijgslieden en 37 stukken geschut, met trek- en ruiterpaarden, met ammunitie en mondbehoeften, met wagens en legertrein, ingescheept in twee duizend acht honderd vaartuigen, om den vijand op zijn eigen grond te gaan bestoken, hetwelk den roemruchtigen slag bij Nieuwpoort ten gevolge had.

Binnen het fort RAMMEKENS, is in het jaar 1787 een hospitaal gesticht, ten behoeve der zieke manschappen van de op de reede liggende schepen. Deze stichting was men verschuldigd aan een legaat van 20,000 door wijlen den Heer STEENGRACHT VAN SOUBURG gemaakt, tot den opbouw en het onderhoud van een vrijwillig werkhuis te Wert-Souburg. Daar de executeuren van de uiterste wilsbeschikking van gemelde Heer STEENGRACHT echter aantoonden, dat deze clausule van het testament niet uitvoerbaar was, werd, ten gevolge van eene geslotene overeenkomst, en ter eere en gedachtentenis van den milden gever, uit die som van 20,000 guld. het voorzeide hospitaal gebouwd, waarvan de kosten hebben bedragen 32,158 guld., terwijl de te kort komende 12,138 guld. uit 's lands kas zijn gesuppleerd (1). Dit gebouw is echter in 1811 door de Franschen gesloopt, bij de veranderingen die zij in de verdedigingswerken van den Zeeburg hebben gemaakt, en waarvan hierna wordt gesproken. Die veranderingen waren een gevolg van de landing der Engelschen, in 1809, bij welke gelegenheid op nieuw het gewigt, maar ook de zwakheid en onhoubaarheid, van den ouden ZEEBURG, in den tegenwoordigen tijd, tot groot nadeel van Vlissingen, gebleken was. Zoo lang toch dit kasteel in handen der Franschen was, was het onmogelijk den toevoer van Vlissingen uit het tegenover liggende Breskens te beletten, zoo dat de Engelschen zich al spoedig van RAMMEKENS meester maakten, en er bij kapitulatie, den 3 Augustus 1809, binnentrokken.

Dit punt scheen NAPOLÉON dan ook van zulk een gewigt toe, dat hij, in 1811, DEN ZEEBURG naar de regelen van den hedendaagsche vestingbouw deed inrigten, zoodanig, dat hier de keten der vestingwerken van Vlissingen gesloten wordt, nadat hij slechts zeer weinige dagen na zijn huwelijk met MARIA LOUISE, den 9 Mei 1810, RAMMEKENS had bezocht, vergezeld van zijne gemalin, van zijnen broeder JEROME, Koning *van Westfalen* en diens gemalin, zoo mede van zijnen aangenomen zoon EUGÈNE, Onderkoning *van Italië*, en een schitterend gevolg.

Na den val van den Keizer is ook DEN ZEEBURG, te gelijk met het geheele eiland Walcheren, op den 1 Mei 1814, wederom door Nederland in bezit genomen.

RAMMEKENS, oude reede aan de zuidkust van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, vóór het fort van dien naam aan het *Vlak* of *Vlakke*. Thans wordt deze reede door geene zeeschepen meer gezocht, zijnde daartoe ongeschikt door de verlandingen en vele ondiepten; komende die schepen, die naar Middelburg bestemd zijn, nu het Veersche-gat of de Oude Bernisse binnen.

Vroeger lagen aldaar de Oostindische kompagnieschepen, die voor Middelburg uitvoeren, naar eenen goeden wind te wachten, om uit te zeilen.

In 1772 heeft een der Loodsen van de Oostindische Compagnie een nieuw vaarwater van daar zeewaarts ontdekt, waarvan de schepen, bij het peil van laag water, ook 24 voeten diep konden gaan, waardoor alle schepen, ook bij laag water, van daar konden vertrekken.

RAMMELAND, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet;* palende N. aan de gorzen tegen de Nieuwe-Maas, O. aan het Oud-Noordland en Tolland, Z. aan de haven van Geervliet, W. aan de buitenhaven van Geervliet of de Oude-Bernisse.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 71 v. r. 59 v. ell., en wordt door eene sluis, op de buitenhaven

---

(1) Staten notulen van Zeeland van den 18 Nov. 1784, 11 Dec. 1785, 22 Feb. en 5 Maart 1787

van Goerviet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur wordt uitgeoefend door den eigenaar, zijnde Jonkheer C. A. Gevers, te 's Gravenhage.

RAMME-SCHOR (DE), het Rammegors of den Hamel, schor ten Z. van *St. Philipsland*, prov. *Zeeland*, tusschen de Mosselkreek ten N. en den Hollare-polder ten Zuiden.

Bij de bedijking van St. Philipsland, in 1645, is dit schor er buiten gebleven, om dat het zeer smal en afgebroken en de daar tusschen liggende Mosselkreek toen zeer diep was. In het jaar 1648 werd echter, wegens de aanmerkelijke verlanding van dat water en de vermindering van de scheepvaart daardoor, eene schouwing gedaan en in overweging genomen, om dit schor aan het eiland te trekken, doch dit is achter gebleven. Ook zoude zij thans reeds aan het eil. Tholen binnengedijkt zijn, indien de eigenaar van het nog daartusschen gelegen gedeelte (1) van het Hoogeslik, de Heer de Caters, te Antwerpen, daartoe had willen overgaan.

RAMP (HET-HUIS-TE-) of het-Huis-van-Ramp, voorm. adell. h. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en ¼ u. W. van *Bergen*, in het *Rampenbosch*, hetwelk er toebehoorde.

Dit bosch heeft reeds in de zestiende eeuw aan het huis van Ramp toebehoord en is in het jaar 1738 door Gijsbert Ramp, aan den toenmaligen Vrijheer van Bergen, Willem Adriaan Graaf *van Nassau-Bergen*, verkocht, waarna het steeds een eigendom van de eigenaars der heerlijkheid Bergen is gebleven.

Het Huis-te-Ramp werd in het jaar 1507 door de Heeren van Ramp gebouwd of vernieuwd, daarna door binnenlandsche beroerten, in 1572, 1573 of 1574 verwoest of verbrand zijnde, is het omtrent 1600 door Jonker Engelbert Ramp prachtig opgebouwd, en wel met eene stins, zoo als men vroeger in Friesland vond. Het had de gedaante van een oud slot, met eenen hoogen vierkanten toren, lag rondom in eenen vijver, tegen de duinen aan, doch is voor eenige jaren gesloopt.

RAMP (HET HUIS-TE-), adell. h. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Rolland.

RAMPAARTSCHE-DIJK, dijk op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Nieuwerkerke-Kapelle-en-Botland* en *Ouwerkerke*, waardoor deze beide gem. van de gem. *Oosterland* worden afgescheiden.

RAMPATANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan den Westelijken oever der *Indramayoe*.

RAMPENBOSCH, bosch in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ramp (het Huis-te-).

RAMPENLAAN, weg in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, onder *Overveen*, zich uitstrekkende van de Brouwersvaart naar den Aardenhout.

Deze weg werd aldus genoemd naar het vroeger aldaar gestaan hebbende huis Rolland, gemeenlijk het huis te Ramp genaamd.

RAMPOA, landh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Oosterkwartier*, aan den Oude-weg, die van den Wester-weg naar Tjipoetat loopt en van de Passangrahan, waarover hier eene brug ligt.

---

(1) In 1843 is het andere gedeelte van dit Hoogeslik aan het eiland Tholen binnengedijkt.

RAMSBROEK, buitenpl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Randenbroek.

RAMSBURG, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant., gem. en 10 min. N. O. van *Middelburg*, nabij den Oude-Veersche-weg.

RAMSLUIS (DE), sluis in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. N. W. van *Raamsdonk*, ¼ u. N. van het Raamsdonksche-veer.

Deze sluis, wijd 1,79 ell., hoog 1,29 ell., en voorzien van eene vloeddeur en schuif, draagt het jaartal 1717, en dient om den Noord- of Nieuwe-Buitendijksche-Hooipolder, van het overtollige water te ontlasten.

RAMSLUIS (POLDER-TEN-WESTEN-DE-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hoeven (Achter-de-).

RAMSLUIS (HET GAT-VAN-DE-), water in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, dat zijnen oorsprong neemt aan de Ramsluis, en in eene noordwestelijke strekking loopt naar het Oude-Maasje.

RAMSPOL of Ramswelle, eilandje in de *Zuiderzee*, aan de kust van Overijssel, onder *Kampen*, vóór het Oude-Kamper- of Regterdiep.

RANA-LIMA-POELOE, ook wel door de inlanders Liema-Poeloe-Kotta genaamd, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, aan het noord-oostelijke uiteinde der resid., tusschen 0° 4′ en 0° 12′ Z. B., 118° 9′ en 118° 26′ O. L.

Het land vormt eene groote langwerpige kom, die zich voornamelijk van het N. N. W. naar het Z. Z. O. strekt, en in deze rigting bijna vier geographische mijlen lang is. De geheele kom ligt op eene gemiddelde hoogte van 1550 Rijnlandsche voeten boven de oppervlakte der zee. Zij vertoont bijna overal eene zandsteenformatie, die op enkele plaatsen uit witten en op andere uit den zoogenaamden rooden zandsteen en graauwen zandsteen bestaat. De grond is overigens, in zijne geheele uitgestrektheid, nagenoeg geheel vlak en effen. Dit schoone en ruime hoogdal is bijna rondom ingesloten door onderscheidene bergen en heuvelrijen, van welke de Goenong-Sago in het Zuiden, en Boekit-Bongsoe in het Noorden, de voornaamste punten vormen. Behalve de Batang-Sinamang, die de geheele Rana-Lima-Poelo van het Noordwesten naar het Zuidoosten doorloopt, doorkronkelden nog vele andere rivieren en beken deze vruchtbare bergkom, die zich alleen in de Batang Sinamang storten en waarvan de voornaamste zijn: de Batang-Lampases, Batang-Palaebae en de Batang-Agam. De meeste dezer rivieren hebben, wegens het vlakke land, dat zij doorvloeijen, slechts eenen zachten stroom, maar niet zelden tamelijk breede en ondiepe beddingen, die meest uit slijkachtigen en zandigen grond bestaan. Overal ziet men langs hare lage boorden groote bamboezen watermolens aangelegd, om daarmede het omliggende rijstland te besproeijen.

RAND (DE), voorm. dijk in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Betkensdijk (Vrouw-).

RAND (DE), geh. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr., distr. en 4 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Tholen*, gem. en ½ u. W. van *Poortvliet*, bestaande grootendeels uit kleine arbeidershuisjes langs den geslechten Vrouw-Betkensdijk.

RANDE, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. N. W. van *Diepenveen*; met 31 h. en ruim 210 inw.

Deze buurs. is eene marke, en wel de westelijkste van alle Colmschater-marken, zijnde tusschen Tioene, den IJssel en het Schoutambt

van Olst ingesloten. Hier vindt men het Huis-te-Rande, een oud kasteel. Ook heeft men er eene buit. van denzelfden naam. Alle de gronden in deze marke, welke tusschen den IJsseldijk en de rivier liggen, uitgenomen eenige aan bijzondere personen toekomende stukken bouwland, behooren tot de zoogenaamde *Rander-Buitendijksche-Waarden.* Zie dat woord.

RANDE, voorm. oud kast. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. N. W. van *Diepenveen*, in de buurs. *Rande.*

Dit oude kast. was leenroerig aan de proostdij van Deventer, en in het jaar 1680 werd daaraan, door de Staten der provincie Overijssel, het regt van havezathe toegekend.

Arnold Moonen heeft verkeerdelijk gemeend daarin het oude Rathnon, uit den brief van Keizer Hendrik, van het jaar 1046, weder te vinden; doch het is bekend, dat dit veel gevoegelijker in het kerspel van Bathmen geplaatst kan worden. Met deze havezathe moet men niet verwarren een zeer digt daarbij gelegen allodiaal buitengoed, mede Rande genoemd. Zie het volgende art.

In het laatst der vorige eeuw droeg het kast. Rande, ofschoon zeer vervallen, nog merkteekenen van zijne vorige sterkte. Tegenwoordig is het echter geheel verbouwd en in gothische stijl tot woonverblijf ingerigt, en bewoond door den eigenaar, den Heer H. Cost Budde. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 27 bund. 97 v. r.

RANDE, allodiaal buiteng. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ¾ u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. Z. W. van *Diepenveen*, in de buurs. *Rande.*

Het wordt naar het geslacht van de Smeth, welke het in het begin dezer eeuw in bezit had, doorgaans, ter onderscheiding met het vorige, Smeths-Rande geheeten.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 84 bund. 51 v. r. 90 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door de familie Slichtenbreek, woonachtig te Deventer.

RANDEGARA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayo.*

RANDEL (DE), oude waterlozing in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 5 min. W. van *Marum*, ten zuiden van het westeinde van den voorm. Phileweg, welke weg sedert onheugelijke tijden verdwenen is, maar ten tijde van de Spaansche overheersching nog bestond en toen ook wel de Bedekte-weg genoemd werd.

RANDE-LAMONGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, reg. *Poerbolingo.*

RANDELSWEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. van *'t Zandt*, 5 min. Z. van *Eenum*, waartoe het kerkelijk behoort.

RANDEN (HET HUIS-TE-), voorm. oud kast. in de ambtmannij van *Colmschate*, prov. *Overijssel.* Zie Rande.

RANDENBROEK, ook wel Ramsbroek genaamd, landg. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. Z. van *Amersfoort.*

Dit landg. was weleer het eigendom en de woning van den beroemden Haarlemschen Architect Jakob van Kampen, een vermaard schilder, en den bouwmeester van het stadhuis te Amsterdam, die te Amersfoort op dit landgoed, den 13 September 1657, overleed. Later behoorde het aan den Geschiedschrijver Gerrit Willem van Oosten de Bruyn.

Tegenwoordig wordt het in eigendom bezeten door Jonkheer W. P. van Idoekinge. De daartoe behoorende gronden beslaan eene oppervlakte van 16 bund. 2 v. r. 80 v. ell.

RANDENBURG, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Reeuwijk;* palende N. aan Zuidwijk, O. aan Reijerskoop en Middelburg, Z. aan Kort-Bloemendaal, W. aan de Kromme-Gouwe, die haar van Hubertsgeregt, Peulijen-en-Snijdewijk scheidt, hoewel ook nog kleine gedeelte van Randenburg, ten W. van die rivier gelegen zijn.

Deze voorm. afzonderlijke heerl., welke later tot de heerlijkheid van de dorpen en landen van *Voshol* behoorde, doch thans een gedeelte van de heerl. Reeuwijk uitmaakt, bevat het geh. Randenburg, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 184 bund. 59 v. r. 58 v. ell. Men telt er 20 h., bewoond door 23 huisgez., uitmakende eene bevolking van 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de enterij en boomkweekerij.

De R. K., die er 90 in getal zijn, maken met die van Boskoop, Reeuwijk, Sluipwijk, Zuidwijk en Middelburg eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland* behoort, 1100 zielen en onder dezen 670 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., van welke men er 20 telt, worden tot de gem. van *Reeuwijk* gerekend.

Men heeft in deze voorm. heerl. geen school, maar de kinderen, die er ongeveer 40 in getal zijn, genieten onderwijs te *Reeuwijk*.

Het geh. Randenburg, of Raamburg, ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, 1½ u. N. W. van Gouda, 1 u. W. van Reeuwijk.

De R. K. kerk, aan den H. Petrus en Paulus toegewijd, is van toren en orgel voorzien. Tegen de kerk is de woning van den Pastoor gebouwd. Na den dood van den Pastoor Govert Kuisten, welke den 28 October 1678 voorviel, hadden sommige boeren het oog op zekeren Schade, een Gouwenaar, die, noch wegens geleerdheid noch wegens goede zeden, den grootsten roem verdiende. Daarom werd Pieter Pelt, een Utrechtenaar, en Priester van het Oratorie, door den Bisschop van Castorie derwaarts gezonden. Maar hij werd door eenige wederspanninge boeren, met behulp van de wereldlijke magt, uit de Pastorij gedreven, en daarop naar Zevenhoven gezonden. Hierop werd de pastorij opgedragen aan Kornelis Oosterlaen, te Pynacker geboren, Baccalaurus in de godgeleerdheid, die den 11 Augustus 1705 overleden is. In het jaar 1713 was weder bij de R. K. eenig ongenoegen, wijl tegen den inhoud der verdragpunten, als Pastoor gezonden was de Heer N. Hanssen, een Monnik van de orde der Kruisbroeders; dan, dit is, door de tusschenkomst van den Vicaris der Hollandsche kerken, weder bijgelegd.

RANDENBURG (HET BLOK-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Reeuwijk;* palende N. O. en Z. aan den pold. Middelburg, W. aan de Gouwe.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund. 19 v. r. 50 v. ell., waaronder 173 bund. 91 v. r. 94 v. ell. schotbaar land; telt 27 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door twee molens, op de Gouwe, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Reeuwijk, eenen Poldermeester en eenen Secretaris.

RANDER-BUITENDIJKSCHE-WAARDEN, waarden in de ambtmanij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer*, gem. *Diepenveen*; palende N. aan de Hengvorderwaarden, gem. Olst, O. aan den IJsseldijk, Z. aan de Deventer-waarden, W. aan den IJssel.

Deze waarden beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 30 v. r. 40 v. ell., en worden door eene leide van het overtollige water ontlast.

Een goeden kleigrond maakt ze tot een vruchtbaar wei- of hooiland, waarvan het eigendom gesplitst is in zestien en eene halve waren, die door de gewaarden of erfgenamen onverdeeld worden bezeten, en door eenen uit hun midden verkozen, onder de benaming van Hoofdmeester, bestierd. Hij draagt dien naam, omdat hij mede voor de hoofden of kribben langs den stroom, zoo wel als voor de daarop of bijstaande rijswaarden heeft te zorgen. Het gras wordt door den Hoofdmeester verkocht, alsmede de naweide, en de opbrengsten onder de eigenaren verdeeld.

RANDERZIJL (DE), sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den *IJsseldijk*, onder *Diepenveen*, aan de grenzen tegen Olst.

RANDOE-BLATONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, afd. *Blora*.

Van dit distr. is in het jaar 1831, een gedeelte van Rembang afgenomen en bij Madion gevoegd.

RANDSDAAL of RANSDAEL, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie RANSDAAL.

RANDWIJK, voorm. heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Heteren*; palende N. aan den Rijn, O. aan de heerl. Heteren, Z. aan Indoornik, W. aan Lakemond.

Deze voorm. heerl. bevat het d. Randwijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen; telt 95 h., bewoond door 115 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, voornamelijk in de tabaksteelt. Ook heeft men er eene steenbakkerij.

De Herv., die er ruim 370 in getal zijn, maken met die uit de heerl. *Lakemond*, de gem. van *Randwijk-en-Lakemond* uit, welke in deze heerl. eene kerk heeft.

De R. K., welke er 230 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Indoornik*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

De Heeren VAN RANDWIJK, of, zoo als zij zich schreven VAN RANDWIJCK, die naar deze voorm. heerl. hunnen naam voeren, zijn zeer vermaard in de Geldersche geschiedenissen. Zoo vinden wij onder anderen vermeld GUSBERT VAN RANDWIJCK, Heer *van Doornik*, die onder de regering van ARNOLD V, Heer *van Gelder*, veel gezag bekwam en onderscheidene aanzienlijke ambten bekleedde. ARNOLD VAN RANDWIJCK was gedurende vele jaren afgevaardigd tot de vergadering der Staten-Generaal, werd in 1621, uit die vergadering, naar de Duitsche Hoven en in 1627, met ADRIAAN PAUW, naar Engeland gezonden. Hij stierf in 1641, en JACOB VAN RANDWIJK, Vrijheer *van Beek* enz., die den 30 Julij 1725 overleed, was in 1702, 1703 en 1704 Gedeputeerde te velde en werd vervolgens afgevaardigd tot den vredehandel te Utrecht. Zijn zoon STEVEN VAN RANDWIJCK werd, in het jaar 1731, uithoofde van de diensten, zoo in den oorlog als op de Utrechtsche vredehandeling, door zijnen Heer Vader, den huize van Oostenrijk gedaan, door Keizer KAREL VI, tot den Gravenstand verheven.

Het d. RANDWIJK ligt 4 u. N. W. van Nijmegen, 5 u. N. O. van Tiel, 40 min. W. ten Z. van Heteren; 51° 57′ 17″ N. B., 23° 22′ 29″ O. L., beneden den Overbetuwschen bandijk.

De kerk is van eenen toren voorzien, doch heeft geen orgel.

Het wapen van RANDWIJK bestaat uit een veld van zilver, met een leeuw met gespleten staart en een geëngreleerd smal borduursel, alles van keel (rood).

RANDWIJK, adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie PLAK (DE).

RANDWIJK-EN-LAKEMOND, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*.

Deze gem. telt ruim 460 zielen, onder welke 200 Ledematen, en men heeft er eene kerk, te Randwijk. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest HENRICUS WIJKNIET, die in het jaar 1706 herwaarts kwam, en in het jaar 1751 overleed, tot aan 1706 was Randwijk met *Heteren* vereenigd, en heeft toen eenen eigen Predikant bekomen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

RANDWIJKSCHEWAARD (DE), uiterwaard aan de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Heteren*, door eene kade van den Rijn afgescheiden, waarop hij uitwatert.

RANGAON, d. in *Oost-Indië*, op het westelijke gedeelte van het *Sundasche* eil. *Bangka*, 3 u. O. van *Minto*, aan de staat *Bangka*, door Chinezen en Maleijers bewoond, die Minto van groenten voorzien. Er is eene aanzienlijke tinmijn.

RANGELOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

RANJIEGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Den 16 April 1827, heeft de Nederlandsche kolonne, onder aanvoering van den Luitenant-Kolonel DIEL, na eerst eenen verschansten post vermeesterd, en de muitelingen, na eenigen tegenstand, tot nabij dit dorp verdreven te hebben, ook hier weder eenen post aangevallen, welke, meer dan twee uren hardnekkig door den vijand verdedigd zijnde, insgelijks in de handen der onzen is gevallen. Bij deze ontmoeting sneuvelden twee Europesche soldaten, alsmede een man der Tagalsche barissan, terwijl de Luitenant LOBIN, twee Europezen, drie man van de Tagalsche barissan en een Djayang Sekar, gewond werden. Het verlies der muitelingen werd op meer dan 30 dooden geschat, hebbende zij hunne gekwetsten medegevoerd.

RANO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de bogt van *Catsjeli*.

RANO (MADIKA), staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie MADIKA-RANO.

RANOE-BAGANDIT, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Zie BAGENDIT (1).

RANSDAAL of RANDSDAAL, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. O. ten N. van *Maastricht*, gedeeltelijk kant. en 1½ u. N. van *Gulpen*, en daarin gedeeltelijk gem. en ¼ u. O. van *Schin-op-Geul*, ten deele gem. en ½ u. N. van *Wijlre*; gedeeltelijk kant. en 1¼ u. O. van *Heerlen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Klimmen*; met 47 h. en 250 inw., als onder *Schin-op-Geule* 7 h. en 40 inw., onder *Wijlre*, 14 h. en 70 inw. en onder *Klimmen*, 26 h. en 140 inw.

(1) Aangezien het woord RANOE meer beteekent, zoeke men alle de overige, insgelijks met RANOE beginnende art. die hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

RANSDORP, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. van *Edam*, gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot*, dat zich ter lengte van 5 minuten van het Noorden naar het Zuiden uitstrekt.

Men telt er 53 h. bewoond door 62 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 320 inw.

Het wordt, even als het het eerste der zes hoofddorpen van Waterland is, gemeenlijk ook als het oudste aangemerkt, zonder dat men daarvan bewijs kan vinden. Er zijn echter zekere blijken van oudheid. Voormaals was het eene groote en bloeijende plaats, waar vele zeevarende personen gewoond hebben. Men zegt dat tusschen RANSDORP en Schellingwoude, waar nu geen huis te vinden is, twee en dertig schippers plagten te wonen, die buiten 's lands voeren; men wil ook dat er weleer eene brouwerij zou geweest zijn, en dat er onder de neringdoende lieden ook zilversmeden en lakenkoopers waren. Ook klaagden die van RANSDORP, ter gelegenheid van het verbod tot uitoefening van eenige neringen ten platten lande, dat de ingezetenen niet enkel uit den landbouw zouden kunnen bestaan, alzoo er voor ieder huisgezin, door elkander gerekend, geen twee deimpten (1 bund. 2 v. r.) lands zouden wezen, waaruit men berekenen kan, dat er in dien tijd wel 900 huisgezinnen zouden geweest zijn. Tegenwoordig generen zich die van RANSDORP, met den landbouw of liever de veehoederij, dewijl de meeste melk te Amsterdam zoet verkocht wordt.

De huizen zijn hier grootendeels digt rondom de kerk gebouwd, behalve die, welke noordwaarts van de kerk naar het Binnen-IJ strekken. Deze staan ter wederzijden van een vaartje, aan een steenen voetpad (gouw), want men vindt geene rijwegen dan tot aan de kerk. RANSDORP heeft bij het inkomen een schilderachtig aanzien, waartoe de boomen rondom de kerk niet weinig bijdragen, doch buiten de kom van het dorp is alles vlak en laag land.

De benaming van dit dorp komt op velerhande wijze in oude boeken, handvesten en landkaarten voor. De handvesten der Graven en Heeren van Waterland, noemen het meestal RANSDORP en somwijlen ook RANDORP, gelijk het dan onder dien naam ook voorkomt in de aanteekeningen achter de geschrevene handvesten van Waterland, luidende: *tot Randorp, in den toren besloten zyn deze navolgende handvesten, Hertog Philippus Handvesten, met Hertog Albrechts Handvesten daar inne besloten, roerende van wind vry voor Randorp en Sunderdorp.*

Sommige schrijvers beweeren, dat dit dorp zijnen naam ontleend heeft, van zijne uiterste ligging aan de lage landen, en als aan den rand der grasvelden of tegen het bosch. Menigmalen ook komt dit dorp voor onder de benaming van RAARDORP, doordien het in geene moerassen of bosschen, maar in eenen grazigen en zuivelvollen oord gelegen is. Als RAARDORP kwam het voor, in eene zeer oude en naauwkeurig geteekende kaart, waarop mede de stad Amsterdam, met hare omliggende landen, vóór de eerste uitlegging dier stad, te vinden was, als ook in een handschrift der Utrechtsche kerk. Nu wordt het veelal bij verkorting RAAROP genoemd.

De voortreffelijke voorregten, waarmede dit dorp van tijd tot tijd, door de Graven en de Heeren van Waterland, beschonken is, hebben niet weinig tot zijne welvaart bijgedragen, als daar zijn de vrijheid van alle vogelvangerij, visscherij, sluizen en wind, door den Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN gegeven, en bevestigd in 's Gravenhage, in het jaar 1391, op den 26 Augustus, en in 1393, op den 27 Mei. Dit

regt van vrije wind, gebruikten de Waterlanders, tot op den Franschen tijd (1795), zonder eenige de minste bepaling, alsmede dat van den ijk der maten en tapperskannen, ook dat van den tienden schoof, ingevolge de uitspraak van den Hoogen Raad, op den 6 November 1595, en van den Hove van Holland, op den laatsten Julij van het jaar 1602, berustende op voornoemde plaats zoo wel de voorregtsbrieven, als de stukken en bewijzen der processen, deswege gevoerd, benevens het daarop gevolgd verdrag over den ijk, tusschen Waterland en de stad Monnickendam gebruikelijk, getroffen en gedagteekend den 16 November 1596.

De verkiezing van Schepenen is, bij eenen handvestbrief van Hertog Albrecht van Beijeren, gegeven in 's Gravenhage, op St. Pietersdag ad Cathedram, van den jare 1387, naar den loop van den Hove van Holland, opgedragen aan den tijdelijken Baljuw van Waterland, luidende het eerste artikel dezer handvest aldus: *Item in den eersten, dat onze Baljouw van Waterland, die nu is of namaals wezen zal, Schepenen kiezen zal, in elk dorp alzoo veel als 't costuimelijk is.* En *den eersten Maiën dag ofte agt dagen voor en na*, en dat wel *van de vroedste en redelijkste knapen, die gegoedt zyn tot hondert ponden toe, en daarenboven, alzoo verre als zy daar zyn;* zullende zij *een jaar Schepen wezen ende niet langer* en mogende ook *niemand der andere nader bevrint zyn, dan regte agterzusterskinderen.* De Handvest van Hertog Willem van Beijeren, van den 10 December 1417, die van zijnen vader willende bevestigen, houdt in, *dat der Schepenen vierschaar op Maidag of agt dagen daarvoor* zal geschieden, en de Schepenen gegoed zullen moeten zijn *tot twee honderd ponden toe.* Deze manier van verkiezing is in lateren tijd door Hertog Jan van Beijeren, bij opene brieven, gegeven in 's Gravenhage den 10 Januarij 1420, op nieuw bevestigd geworden, en wel op deze voorwaarde: dat niemand tot Schepen verkiesbaar zijn zou, die niet, alvorens twee jaren buurman geweest en gegoed ware tot vijf oncen en daarenboven, waarbij nog uitdrukkelijk belast wordt, dat Schepenen zouden moeten verkoren worden op Meiavond, voor den tijd van een jaar en niet langer. Bovendien had Ransdorp het regt om lijfstraffelijke misdaden te mogen vonnissen en regt te oefenen aan alle misdadigers, ten overstaan en bij vonnis van den Baljuw van Waterland. Deze hield, gelijk de andere Schouten der Waterlandsche dorpen, zijn verblijf te Monnickendam, daartoe genoodzaakt zijnde door eenen keurbrief van welgemelden Hertog Jan van Beijeren, luidende: *dat elke Schout van Waterland, over allen in allen dorpen, teregt moet zitten voormiddag, bij 't klimmen der zonne van alle dagelijksche zaken, uitgenomen van vrede te maken.*

In 1395 maakte de bewoners van Ransdorp en Zuiderwoude de nieuwe schans te Uitdam.

Hoe verre Ransdorp reeds in het begin der vijftiende eeuw in vermogen en aanzien geklommen was, kan men afleiden uit de stichting of den aanleg van het thans aanzienlijke dorp Durgerdam, daar ter plaatse, in 1422, welke men weleer gewoon was het IJ-oort te noemen, en wel aan den uithoek van Waterland en den IJstroom; deze aanleg was eene hooge noodzakelijkheid, veroorzaakt uit eene doorbraak in den dijk, en om welken te herstellen de ingezetenen van die buurt onmagtig waren; de bewoners van Schellingwoude en Ransdorp kwamen haar dus te hulp, leidden eenen dam over het water, hetwelk uit het IJ door hare buurt tot in Waterland liep, en waardoor zij dan ook, in

vervolg van tijd, het woordje *dam* achter haren voormaligen naam voerende, IJ-oostdam, IJ-doornikerdam en hedendaags of om het gemak der uitspraak of uit langzame verbastering Durgerdam genoemd. De regtbank van dit dorp werd, bij afwisseling te RANSDORP en te Schellingwoude gehouden, waarom Durgerdam ook zijne Schepenen in de regtbanken bield, maar zelf geene regtbank had.

De inw., welke hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Ransdorp-en-Schellingwoude*, welke hier eene kerk heeft, die aan het midden van het zuideinde van het dorp aan de westzijde der kerkgracht staat. Deze kerk leed in het jaar 1422 door eenen onverwachten brand, door den bliksem veroorzaakt, geen gering nadeel. Om die weder te herbouwen, verleende FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigste Bisschop van Utrecht, veertig jarige aflaat aan alle diegenen, welke deze kerk in processie zouden willen bezoeken, om haar in het geleden ongeluk bij te staan. Toen in het jaar 1500 het dakwerk en de balken, allen voor het grootste gedeelte vergaan en verrot, moesten hersteld worden, deed NICOLAAS DE NOVA TERRA, Bisschop van Haarlem, het zelfde. Alle deze brieven, benevens zeer vele handvesten, keuren en voorregten van Waterland, hoewel zeer bedorven en meest allen onleesbaar, berusten in een kistje bij elkander in den toren van dit dorp, en daarvan is, op den 3 en 4 April 1663, een register opgesteld door zes gevolmagtigden, uit de zes gemeene dorpen van Waterland. Uit deze oude geschriften blijkt nog verder, dat vóór den tijd der stichting van de kerk, in dit dorp eene andere kerk gestaan heeft, welke veel grooter en met riet gedekt was, en het geheele kerkhof besloeg, doch door eenen fellen storm omver gewaaid, langen tijd onopgemaakt is blijven liggen; ook het koor van dit bedehuis trof het zelfde lot. De kerk echter bleef nog in staat tot in de maand Mei des jaars 1718, wanneer, na een naauwkeurig onderzoek van ervaren bouwkundigen, en op hunne waarschuwing, dat dit zwaar gebouw door zijn verouderd overwigt en drukkenden last van boven, gevaar liep, om eensklaps en binnen weinig tijds in te storten, de openbare godsdienstoefening naar het Raadhuis van dit dorp overgebragt, en de kerk afgebroken werd, in welker plaats men vervolgens, in het jaar 1719, de fondamenten tot eene nieuwe gelegd heeft, welke in het volgende jaar voltooid, en den 26 Maart daaraanvolgende ingewijd werd. Voor het overige staat deze nieuwe kerk geheel op nieuwe grondvesten en tegen den toren aangebouwd, terwijl tusschen de vorige en den toren eene groote tusschen ruimte gebleven was. Nadat deze kerk door den watervloed in het jaar 1825 veel geleden had, is zij in het jaar 1833 weder hersteld, waartoe de gem. 700 gulden heeft bijgedragen; terwijl 1000 gulden uit het fonds van noodlijdende kerken gegeven is. De pastorie was voorheen in tweeën gedeeld en beide gedeelten werden door de Graven begeven, terwijl de bevestiging aan den Aartsdiaken van Utrecht stond; ieder gedeelte, de lasten daaronder begrepen, bragt jaarlijks vijftig Rijnsche guldens (70 guld.) op, ook had ieder gedeelte achttien deimten (10 bund. 80 v. r.) grond, welke zes guldens waardig waren, terwijl het ambt van koster, ook door de Graven begeven wordende, zeven Rijnsche guldens (9 guld. 80 cent) jaarlijks opbragt. De toren, welke vierkant en ongeveer 32 ell. hoog is, heeft een 2 ell. dik muurwerk, zoodat men in geen dorp hier te lande, eenen toren van die zwaarte vindt. Deze toren draagt genoegzame bewijzen, dat de bouwheeren een trotsch gevaarte hebben willen vervaardigen, doch ziende dat de fundamenten te zwak, en de grond te week en te laag waren om hem hooger op

te trekken, te meer, doordien reeds de muren van boven tot beneden van een scheurden, staakten zij wijsselijk hunnen toeleg. Hij is van boven plat, op een der hoeken rijst eene ijzeren staaf naar boven, waarop de haan geplaatst is, die tot een windwijzer dient. In dezen toren is een wenteltrap, waarvan de onderste treden, zes en twintig in getal, van hout en verder naar boven van steen zijn. Mogelijk heeft men in de Spaansche beroerten de steenen trappen beneden afgebroken. In dezen toren, worden de handvesten van Waterland bewaard, in eene kist, welke in een uitgehouwen gat van het muurwerk geplaatst is. Voor dit gat zijn drie deuren, een van koper, een van ijzer en een van hout. Niemand heeft toegang tot deze handvesten, dan ten overstaan van Gecommitteerden uit de Regering van Ransdorp, *Zuiderwoude* en *Landsmeer*, wordende ter sekretarijen van ieder dezer gem. een sleutel bewaard. De tijd, wanneer deze toren gesticht is, vindt men nergens aangeteekend; alleen weet men uit den vergunbrief van Filips van Oostenrijk, Graaf *van Holland*, gegeven en bezegeld in de maand Maart van het jaar 1502, dat de kerk toen nog geen toren had, door dien de Graaf zekeren Jacob Dirks, inwoner van Ransdorp, het bouwen van eene brouwerij vergunnende, uitdrukkelijk in den brief zegt, dat, bijaldien de inwoners van Ransdorp eenen toren aan de kerk wilden bouwen, zij zouden mogen palen op het land en erf van voornoemden burger.

Men heeft er ook een aanzienlijk Raadhuis, dat nabij en ten N. van de kerk staat, en in het jaar 1732 gebouwd is en waaronder de school en woning voor den onderwijzer zijn. Men gaat op het Raadhuis, waarin bekwame vertrekken zijn, langs eenen steenen trap, die twee opgangen heeft.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Het zoogenaamde Huis-te-Bloemendaal, voor lang afgebroken, hetwelk nog in de kaarten wordt aangeteekend, was, voor zoo ver men kan nagaan, niet meer dan eene boerenwoning met eene heerschaps-kamer, ook stond hier vroeger het Huis-te-Lugt.

De kermis te Ransdorp valt in de eerste week van October.

In het jaar 1573 deden de Spanjaarden eenen geweldigen aanval op Waterland, en bemagtigden, ondanks de dappere tegenweer van den Gouverneur Dirk Sonnoy, onderscheidene dorpen, hoewel, Ransdorp benevens *Durgerdam* en *Schellingwoude*, met hare schans, door den kloekmoedigen tegenstand, toenmaals behouden bleef; doch het baatte weinig, naardien de Graaf van Bossu, in September, met eene talrijke oorlogsvloot van Amsterdam gestevend, den Waterlandschen dijk veroverde, *Schellingwoude* en hare schans, Ransdorp, *Zuiderwoude*, *Broek*, *Zunderdorp*, *Landsmeer* en andere omliggende plaatsen, door uitgezonden benden, de vlammen ten prooi gaf, waardoor de bewoners een onuitsprekelijk nadeel leden, wordende van alle hunnen roerende goederen en vee beroofd, hetwelk te vervoeren hun vroeger wel strengelijk door de hoplieden verboden was, en voornamelijk door den Hopman Broekhuizen, den zwager van Sonnoy, waardoor zij zich dan ook niet weinig den haat aller opgezetenen op den hals haalden.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werd dit dorp door het doorbreken van den steenen beer van den Waterlandsche-Zeedijk geheel onder water gezet, gelukkig kwam daarbij echter niemand om het leven dan eene vrouw, die, reeds lang ziek gelegen hebbende, vermoedelijk ten

gevolge van den schrik overleed. Aanmerkelijk echter was de schade alhier veroorzaakt, zijnde er in dit dorp 2 paarden 106 stuks hoornvee, benevens 259 schapen verdronken. Behalve het verlies en bederf aan goederen, hetwelk de inwoners van dit dorp, even zoo als overal, te betreuren hadden, waren de huizen, welke den ergsten aandrang des waters ondervonden, meest alle zwaar beschadigd en sommige vreeselijk geteisterd.

RANSDORP-DURGERDAM-EN-HOLIJSLOOT, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, (7 k. d. 10 m. k. 6 s. d); palende N. W. aan Zunderdorp, N. aan de Ransdorper-en-Holijsloter-Dei, die haar van de gem. Broek-Zuiderwoude-en-Uitdam afscheidt, O. aan de Zuiderzee, Z. aan het IJ, W. aan Schellingwoude.

Deze gem. bevat de d. Ransdorp, Durgerdam en Holijsloot. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1647 bund. 50 v. r. 46 v. ell., waaronder 1641 bund. 4 v. r. 28 v. ell. belastbaar land. Men telt er 180 h., bewoond door 216 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1060 inw., die meest hun bestaan vinden in de veehonderij en visscherij. Ook heeft men er twee scheepstimmerwerven, vier nettenbreijerijen en eene beenzwartbranderij; vroeger had men er eenen korenmolen, eenen runmolen, eene bierbrouwerij en nog onderscheidene nettenbreijerijen.

De Herv., die er ongeveer 1000 in getal zijn, maken, voor een gedeelte, de gem. *Durgerdam* uit, en behooren overigens tot de gem. *Holijsloot-en-Uitdam* en *Ransdorp-en-Schellingwoude*, terwijl men in deze burgerlijke gem. drie Hervormde kerken heeft, als eene te Durgerdam, eene te Holijsloot en eene te Ransdorp.

De 5 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Amsterdam*.

De R. K., van welke men er 60 telt, behooren tot de stat. van *Nieuwendam*.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, als eene te Ransdorp, eene te Durgerdam, en eene te Holijsloot, welke gezamenlijk door een getal van 170 leerlingen bezocht worden.

Het wapen der gem. Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot bestaat in een veld van keel (rood), met eene zwaan van zilver, steunende op eenen grond van synopel (groen) en houdende in den regter poot, eenen bundel van zeven pijlen van goud, verbeeldende de zeven Waterlandsche dorpen.

RANSDORP-EN-SCHELLINGWOUDE, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Edam*, ring van *Monnickendam*.

Men telt in deze gem. 380 zielen, onder welke 130 Ledematen, en heeft er twee kerken, als eene te Ransdorp en eene te Schellingwoude.

Nadat de Hervormde godsdienst in deze landen, de heerschende geworden was, is de gemeente van Ransdorp gevoegd bij die van Holysloot en Zuiderdorp, en heeft tot haren eersten Leeraar gehad Hendrik Spudaeus, die in November van het jaar 1583, als Proponent aldaar beroepen is. In 1598 werd Zunderdorp hiervan afgenomen en bekwam eenen eigen Predikant; in 1641 werd Ransdorp echter van Holysloot gescheiden, bekomende Ransdorp toen tot eersten afzonderlijken Leeraar Theodorus Brassicanus, in 1640 nog voor de beide plaatsen beroepen, welke in het jaar 1652 naar Nibbixwoud vertrok. In het jaar 1809, toen Arnoldus Tonnoff hier als Leeraar kwam, werd Schellingwoude kerkelijk met *Ransdorp* vereenigd, zijnde hij alzoo de eerste, die in

deze combinatie het Leeraarambt heeft waargenomen. Hij vertrok in het jaar 1818 naar Hedel. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

RANSDORPER-EN-HOLIJSLOOTER-DEI (DE-), oudtijds DE IJE genaamd, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat bij de gem. *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijsloot* uit de *Molen-sloot* voortkomt, en met eene Noordoostelijke strekking, langs Holysloot vliet, een weinig benoorden die plaats eene oostelijke rigting aannemende, naar Uitdam loopt, waar het vroeger in de *Zuiderzee* uitliep, doch later, vermoedelijk in de dertiende eeuw, is afgedamd, toen men, na de inbraak van de Zuiderzee, de binnenwateren door dammen van de buiten wateren zocht af te scheiden. In 1395 werd in dezen dam eene sluis gelegd.

RANSWERD, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ½ u. N. W. van *Appingedam*, niet ver van *Jukwerd*, waartoe het behoort.

RANTAN of RANTAW, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, waarvan het, door de Brouwerstraat, gescheiden wordt.

RANTEH (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Besoeki*, ads. res. *Banjoewangie*.

RANTIJA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

RANUM, voorheen een oud d. thans geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. van *Winsum*.

Het bestaat uit 5 h., waaronder 3 boerderijen, staande op de wierde aan den rijweg, en telt 65 inw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Obergum-Maarhuizen-en-Ranum*, hebbende RANUM alleen, in het jaar 1606, tot Leeraar gehad THEODORUS SCHEPPERUS, een oud man; maar is vervolgens vereenigd, dan eens met *Baflo*, dan eens met *Tinallinge*, dan eens met *Bellingeweer*, en eindelijk, in 1820, met *Obergum* en *Maarhuizen*, zoo als zulks nog plaats heeft. De kerk, een klein langwerpig gebouw, zonder toren, is in het jaar 1820, voor 600 guldens op afbraak verkocht. Het kerkhof, liggende op den top van eene wierde, ten N. van evengemelde boerderijen, wordt nog gebruikt.

Men heeft in dit dorp geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Obergum*.

In den regtstoel behoorde voorheen dit d., in charters van de veertiende eeuw reeds voorkomende, onder *Baflo*, en in het zijlwezen behoort het nog onder de schepperij van *Obergum*, waarvan het een der twee zijlleeden uitmaakt.

RANWEGADING (HET), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Het is in het westen naauwelijks een vierde, en in het oosten omtrent twee mijlen lang, loopende in het oosten rond, als een langwerpige doedelzak.

RAOWE-VLESSE, vroeger een plaggeveld, thans een gedeelte van het Leuvenummer dennenbosch, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*, uitmakende.

RAPANG, kleine staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*, aan de baai van *Boni*.

RAPE, voorm. fort in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie RAAP (DE).

RAPELENBERG, bij het kadaster Rapenburg, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en ½ u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. en 5 min. O. van *Gestel*, aan den Dommel.

RAPENBURG, aanwas aan den Vinkelandsche-dijk, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblasserdam;* palende N. O. aan den Vinke-polder, O. aan het Nieuwland, Z. W. en W. aan de Pelster. Deze aanwas beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 78 v. r. 20 v. ell. rietbos en hakhout en behoort thans in eigendom aan den Heer C. A. Rykee van Alblasserwaard.

RAPENBURG, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ruim ½ u. Z. van *Leeuwarden*, 10 min. N. O. van *Goutum*, waartoe zij behoort.

RAPENBURG, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 6½ u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 1½ u. N. W. van *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*, ½ u. Z. O. van Paulus-polder, en ½ u. Z. O. van Boschkapelle, bewoond door ongeveer 230 zielen, in 36 h., uitmakende 42 huisgezinnen. — In dit gehucht staat een korenmolen.

RAPENBURGER-SLUIS (DE), ook wel de Schaarbierssluis, schutsluis in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, binnen *Amsterdam*, dienende om het water van het Entrepot-dok en andere daarop uitloopende grachten van het Oostelijk-dok af te sluiten.

RAPENBURGSCHE-POLDER, ook wel Rapenburg genoemd, *pold.* in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland;* palende N. aan het geinundeerde Nieuwerkerke, O. aan het Sloe, Z. aan den polder Nieuw-en-St.-Joosland, W. aan Oud-St.-Joosland en N. W. aan den Nieuwerkerke-polder. — Deze pold. wordt bestuurd door eenen Directeur.

RAPHAEL, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-divisie*, aan de *Piscaderos-baai*, ten W. van *Klein-Piscaderos*, en ten O. van *Soncasa.*

RAPIJNEN, pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten;* palende N. W. aan Polanen, N. O. en O. aan Kattenbroek, Z. O. aan IJsselveld, Z. W. aan den Engh, W. aan de Lange-Linschoten.

Deze pold. maakt eigenlijk een gedeelte van de gecombineerde pold. *Rapijnen-en-IJsselveld* uit. Het land ligt 1,25 ell. onder A. P.

RAPIJNEN-EN-IJSSELVELD, gecombineerde pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten;* palende N. W. aan Polanen, N. O. aan Kattenbroek, O. aan Mastwijk, Z. aan den IJsseldijk, W. aan den Engh en de Lange-Linschoten,

Deze pold. wordt door sluizen, op de Langevliet en Heykop, van het overtollige water ontlast.

RARAH, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, bij de Noordkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram.*

RARAKIT, kaap in *Oost-Indië*, in den *Arhipel-van-St.-Lazarus*, aan de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram.*

RARAKIT, d. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust, zijnde het grootste dorp van die kust. — Het werd in 1649 door den Landvoogd de Vlaming bemagtigd.

RARAMBA (KARANG-), klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Klip (De).

RAREN, geh. in het *Land-van-'sHertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 20 min. Z. W. van *Vaals*; met 27 h. en 130 inw.

RARE-RENCONTRE, oude naam van de suikerplant. La-Rencontre, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Rencontre (La).

RASATA, oude naam van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in *Oost-Indië*. Zie Sumatra.

RASERNIJ-POLDER (DE) of de Razernij-polder, onbehuisde pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. aan den Vrouw-Belie-polder, N. O. aan den Deurlo-polder, O., Z. en W. aan de schorren tegen de Schelde.

Deze pold., welke tot de vrije polders van Tholen behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 25 v. r. 40 v. ell., waaronder 9 bund. 80 v. r. 50 v. ell. schotbaar land. Zij behoort onder het bestuur van de *Vijftien-honderd-Gemeten-polder*. Op den zuidoosthoek van dezen polder lag vroeger eene redoute, waarvan thans niets meer te zien is.

RASHOFF, pachthoeve in de heerl. *Meissemburg*, grooth. *Luxemburg*, 1 u. Z. ten O. van *Mersch*, 1½ u. Z. W. van *Fisbach*.

RASIAT (DE), WAY-RASIAT, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust. Zij valt met eenen noordelijken loop in zee.

RASQUERDER-MAAR (HET), water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat zijn begin neemt aan de zuidwestzijde van de hooge Rasquerder-wier, bij den rijweg en zuidwaarts langs dezen weg naar het oosteinde van het dorp *Baflo* vliet; vervolgens met verscheidene bogten oostwaarts, ten noorden langs den Hooge weg loopt, en even bezuiden Haan-til in het *Warfumer-trekdiep* valt.

RASQUERT of Raskwert, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. O. van *Baflo*, op eene hooge, merkwaardige wierde.

Voorheen was het een kerkdorp, doch na dat de kerk in de vorige eeuw is afgebroken, wordt het als een gehucht van Baflo beschouwd. Tot in het jaar 1803, toen de jurisdictien in de Ommelanden werden opgeheven, had het den regtstoel met *Tinallinge* en *den Andel* gemeen. Even ten zuiden van de wier stond het aloude regthuis van de Jurisdictie *het Halve-Ambt*, welke burgt eveneens als de regtshuizen van *de Marne* en die van het *Oosterambt* Asinga geheeten was.

Vroeger hadden de Doopsgez. hier een vermaningshuis bij *Houkema* (zie dat woord) doch de gemeente, is later in die van *Mensingaweer* versmolten.

Voortijds had men hier de burgen Meima, Oud-Mathenesse, Klunderburg en Brandenburg. Aan de zuidwestzijde vindt men het Rasquerder-maar en ten noordoosten eenen pelmolen.

RASSAMALA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

RASSEN (DE) of de Noorder-Rassen, zandbank in de *Noordzee*, met eene droogte in het midden, ten W. van het eil. *Walcheren*, vóór den mond van de *Honte* of *Westerschelde*, tusschen het Oostgat en den Deurlo. De noordelijke hoek, welke zich verre in zee uitstrekt, wordt Caloo genoemd, en de zuidoostelijke punt vereenigt zich met het bankje van Zoutelande.

RAT, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie RATTENEILAND.

RATELES, voorheen RATELIS, later RATELOOS, voorm. heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Honkoop*; palende N. aan den IJssel, O. aan Willeskop, Z. aan Polsbroek, W. aan Honkoop en Dijkveld.

Deze heerl. bevat het geh. Rateles, en eenige omliggende landerijen, beslaande eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 53 bund. 33 v. r. 34 v. ell.; telt 5 h., bewoond door 9 huisgez., uitmakende eene bevolking van 60 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Zij schijnt vroeger op zich zelve gestaan te hebben, doch is, sedert onheugelijke jaren vereenigd met *Dijkveld*, waarmede zij sedert eene heerl. uitmaakt. Zie DIJKVELD-EN-RATELES.

Het geh. RATELES, ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 2 u. W. van IJsselstein, 5 min. O. van Honkoop.

RATELS (DE), bosch in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ¼ u. W. van *Velsen*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 30 bund. 2 v. r. 6 v. ell.; is meest beplant met hakhout en behoort in eigendom aan den Heer E. L. Baron TUYLL VAN SEROOSKERKE VAN VLEUTEN, woonachtig te Amsterdam.

RATELSVLIET, heerl. in *Zuid-Holland*. Zie VLIET.

RATETI, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*, aan de kust, door Maleijers bewoond.

RATHNON, naam, onder welken voorkomt zekere plaats, aan den regter kant van den *IJssel*, een weinig hooger dan de rivier *Hunerne* (DE HUNEPE). In de giftbrieven van de Keizers OTTO III van het jaar 996, HENDRIK III van het jaar 1046, LOTHARIUS II van het jaar 1134, wordt zij verscheidelijk dan eens RATHO, dan eens RATHNON en dan eens RODE genoemd. De plaats waar zij moet gelegen hebben, weet men thans niet meer aan te wijzen. Sommigen willen de overblijfsels daarvan vinden in eene der boeren erven, in den Dorterhoek, onder Bathmen, gelegen, die den naam van RATTING draagt.

RATHUM, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie RATUM.

RATJIT, POELOE-RATJIT, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*; 3 mijlen van de kust van Cheribon.

RATOE, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*.

Deze stad werd door de Hollanders in 1609 verwoest. Hier en daar zijn nog grafzerken overgebleven, die aantoonen, dat er Mohammedanen begraven zijn. Zoodanige grafsteenen staan aan het hoofd- en voeteneinde overeind.

RATOE, krater van den vuurspuwenden berg *Tan-Koeban-Prahu*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Deze kolk, van ruim 460 voeten middellijn, is gevuld met blaauwachtig zwavelwater, dat onophoudelijk rookt, kookt en bruischt.

RATOEGEBERGTE, gebergte op het *Sundasche* eil. *Borneo*, O. van de Groote Rivier, hetwelk in den klippigen hoek en den Lautshoek eindigt.

RATOEJOYA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

RATSBAAK, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 3 u. N. O. van *Terborgh*, gem. *Wisch*, ½ u. O. van *Varsseveld*, waartoe het behoort; met 104 h. en 740 inw.

RATTEN-EILAND (HET), ook wel enkel RAT genoemd in het Port. ILHOS DOS RATOS, kl. eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, 3 u. W. van het fort *Marlborough*, bij Bengkoelen.

Het heeft slechts 1620 roed. in den omtrek, maar is belangrijk, omdat het met eenige koraalriffen eene kom vormt, waarin vijf schepen altijd veilig kunnen liggen. Vóór vele jaren werd de helft van dit eiland afgescheurd, waarbij vele menschen omkwamen, de ratten zijn de eenige viervoetige dieren, die men er vindt.

RATTING of RATTINK, boerenerf in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. *Bathmen*, in den zoogenaamden *Dorterhoek*. — Sommigen houden het voor een overblijfsel van het oude RATHNON. Zie dat art.

RATUM of RATHUM, geh., in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ¾ u. van *Winterswijk*; met 69 h. en 310 inw. — Men heeft er ook eene school.

RAU, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie RAUW.

RAUA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan het rijk Siakh onderworpen.

RAUKOOP (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h., in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ROUWKOOP (HET HUIS-TE-)

RAUTE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, distr. *Minoreh*.

De kommandant der Pradjoerads te Pregaden, had, aan het hoofd van vijftig zijner manschappen en 36 barissants, in het begin van Augustus 1828, bij dit bosch, eene ontmoeting met 400 man muitelingen, waarbij de eerste echter verslagen zijn, zoodat 30 Pradjoerits en eenen Bekel, met hunne wapenen vermist zijn geraakt, terwijl de aanvoerder, na eenige wonden bekomen te hebben, in 's vijands handen viel, doch spoedig daarop weder ontslagen is.

RAUW of RAU, afd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's Westkust*, resid. *Ajer-Bangis*.

Het is eene langwerpige vallei, wederzijds door gebergte omgeven, vervuld met schoone dorpen en vruchtbare rijstvelden, stellig een der schoonste streken van Sumatra. Men vindt in dit distr. groote massa's zilver houdende erts.

In het begin dezer eeuw, moest dit landschap, eenen vijandelijken inval op het grondgebied der Padries, ten einde de steeds aangroeijende magt dier heerschzuchtigen te fnuiken, met eene geheele verwoesting boeten. De huizen werden in de asch gelegd, en de bewoners, welke niet door de vlugt ontkwamen of door het zwaard vielen, in slavernij weggevoerd. Het landschap RAUW bleef schatpligtig aan den oppersten magthebber en geestelijken voorganger, den gevreesden TOEWANKO-IMAN van Bonjol; doch het Nederlands Gouvernement weder in bezit geraakt zijnde, van Sumatra's Westkust, werd dit landschap ook weder spoedig door hen bemagtigd.

RAUW, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ajer-Bangis*, afd. *Rauw*.

RAUWERD, kant., prov. *Friesland*, arr. *Leeuwarden*; palende N. aan het kant. Berlicum, N. O. aan de kant. Leeuwarden en Bergum, O. aan het kant. Beesterzwaag, Z. O. aan de kant. Heerenveen, Z. aan de kant. de Lemmer en Sneek, W. aan de kant. Bolsward en Harlingen.

Dit kant. bestaat, uit de grietenijen Idaarderadeel, Rauwerderhem en Baarderadeel. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17,659 bund. 26 v. r. 97 v. ell., waaronder 17,070 bund. 77 v. r. 6 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1726 h., bewoond door 2287 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt en in het boter- en kaasmaken. Ook heeft men er eene steenbakkerij, zes timmerwerven, eene lijnbaan, twaalf leerlooijerijen, vier eichoreifabrijken, drie houtzaag-, een olie- en drie korenmolens.

RAUWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie RAARD.

RAUWERD of RAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 2¼ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd*.

Het is het grootste dorp uit de grietenij, tellende men er in de kom van het dorp 60 h. en ruim 340 inw., en met de daartoe behoorende buurten Hornsterburen, Bernsterburen, Flanzum, Laard en de Blink, 105 h. en 650 inw. Het d. zelve bestaat uit eene zeer goed bebouwde buurt, waarin schoone gebouwen gevonden worden. De straatweg, van Leeuwarden naar Sneek, loopt niet boven de 200 roeden van hier, in het Noorden, door, schietende van daar weder een dijk, door dit dorp verder naar de Schouw. Deze dijk, welke van den straatweg tot door het dorp is gemacadamiseerd en een gedeelte van den Hemdijk uitmaakt, dient tevens tot eenen rijweg van Sneek naar de Schouw en voorts naar Heerenveen en Overijssel. Omtreent zuidwaarts aan loopt van hier eene vaart, en ook niet verre van het dorp een rijweg, voortkomende uit gemelden Hemdijk, naar de buurt Flanzum.

De Herv., die er ruim 530 in getal zijn, behooren tot de gem. *Rauwerd-en-Irnsum*. Hier stond voorheen eene vrij groote kerk en een toren, op eenen hoogen heuvel. In het jaar 1814 werd dit gebouw, hetwelk vóór de Reformatie aan den H. LAURENS was toegewijd, met den toren tot afbraak verkocht. Nu ziet men in de plaats daarvan een fraai, geheel nieuw kerkgebouw en toren met spits, die vrij verre zigtbaar is. De kerk werd ingewijd den 10 September 1815 en het nieuwen orgel den 18 Augustus 1816. Dit gebouw verdient ook inwendig eene naauwkeurige bezigtiging, als prijkende het met een zeer schoon orgel, konstig gesneden preekstoel, fraaije gestoelten en zeer schoon gebeitelde grafof zerksteenen. Voor eenige jaren werd dit nieuw gebouw door den bliksem getroffen, die in den toren sloeg, zonder echter brand of aanmerkelijke schade te veroorzaken. In het jaar 1837 heeft Mevrouw J. SCHULTZ, wed. Mr. W. NAUTA, aan deze kerk eenen tweeden zilveren avondmaalsbeker geschonken, en de twee koperen collecteschalen door zilveren doen vervangen.

De Doopsgez., die ongeveer 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Irnsum*, en de 80 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Irnsum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Onder dit dorp waren voorheen eenige adellijke staten of stinzen. als: Heringa, Juwinga of Jongema, Inhimmeren, enz., daarvan is nog alleen overig Jongema-State, eertijds de woonplaats van EDO JONGEMA, die een ijverig voorstander der Friesche vrijheid, en zeer bedreven was in 's lands geschiedenissen. Oudtijds was ook hier de beroemde haven Manarmanus, door welke de Born, die in de Wouden zijnen oorsprong neemt, zich in het Boerdiep of de Middel-zee ontlastte.

Rauwerd is de geboorteplaats van Suffridus Koerze, achtste Abt van Lidlum, die in 1283 overleden is.

Kort na 1515, werd de geheele kerkbuurt van het dorp door den *Zwarten Hoop* aan kolen gelegd.

Ten tijde van de Schieringers had dit dorp veel te lijden, dewijl op Heringahuis doorgaans Leeuwarder of Groninger bezetting lag, om die van Sneek het stroopen in Oostergoo te beletten.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September.

RAUWERDA-HUIZEN, oude naam van het d. Roordahuizum, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie Roordahuizum.

RAUWERD-EN-IRNSUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Sneek*.

Men telt in deze gem. 800 zielen, onder welke 250 Ledematen, en heeft er twee kerken, als ééne te Rauwerd en ééne te Irnsum. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Nicolai, die in het jaar 1584 naar Hallum vertrok.

RAUWERDERHEM, griet., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd* (1 k., 15 m. k., 8 s. d); palende N. W. aan de griet. Baarderadeel, N. O. aan Idaarderadeel, Z. O. aan Utingeradeel, waarvan het door de wetering gescheiden is, Z. aan Doniawarstal en het Sneeker-meer, Z. W. aan Wijmbritseradeel.

Deze griet., de laatste in het kwartier Oostergoo en op hare grenzen in het zuidwesten, bevat de dorpen Rauwerd, Irnsum, Poppingawier, Deersum, Ter-Zool en Sybrandaburen, vroeger nog het klooster Engwird, dat onder Poppingawier behoorde en het halve deel van het Nijeklooster. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3490 bund. 5 v. r. 91 v. ell., waaronder 3341 bund. 5 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er 388 h., bewoond door 482 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2330 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veeteelt. De boter, kaas en het vee, worden meestal naar de weekmarkten van Sneek en Leeuwarden ter verkoop gezonden. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen en eene scheepstimmerwerf.

De grond is hier op vele plaatsen laag en daarom voor bouwland ongeschikt; doch men heeft er ook hooge landen; die voor de vruchtbaarste in de provincie niet behoeven te wijken. Ten gevolge van eenen verstandigen maatregel, worden vele lage plaatsen door het leggen van kleine binnen- of molendijken van het water, dat haar vroeger veelal overstroomde, bevrijd.

Door deze grietenij loopt de algemeene Friesche straatweg naar Overijssel, ten westen van Leeuwarden op Irnsum, en van daar over de Schouw, Akkrum en het Heerenveen, op Wolvega. Ook wordt zij doorsneden door den straatweg van Leeuwarden naar Sneek.

In het Zuiden van deze grietenij ligt een vischrijk water, de Brekken genoemd, waarin de meeste wateren van dezen landstreek zich vereenigen, om verder ontlast te worden door de Ter-Zoolsterzijl.

Deze grietenij heeft niets te betalen aan de zeedijken, maar is daarentegen bezwaard met het onderhouden van drie zijlroeden en zijlen in den Hemdijk, met name de Abbengawierster-zijl, de Terzoolster-zijl en de Sybrandabuurster-zijl. Ook komt ten laste van deze grietenij, het onderhoud van den Hem- of Groendijk, loopende van de Sjaardasloot tot aan Heringaburg, door Irnsum en Rauwerd, van waar hij aan den Oude-zeedijk ten einde loopt, bij Jongama- of Juwinga-state, doch van waar de Oude-zeedijk der nieuwe landen weder

voortschiet tot aan de Sjaarda-sloot bij Nijeklooster; zoodat deze grietenij, bijna geheel door den dijk de Hem, wordt ingesloten.

De Herv., die er 1700 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken de gem. van Rauwerd-en-Irnsum, Deersum-en-Poppingawier en Sybrandaburen-en-Terzool uit, en hebben in deze grietenij zes kerken.

De Doopsgez., van welke men er 270 telt, maken de gem. van *Irnsum-en-Poppingawier* uit, welke twee kerken hebben, als: éene te Poppingawier en éene te Irnsum.

De 360 R. K., welke men er aantreft, maken de stat. van *Irnsum* uit.

Het wapen dezer grietenij bestaat uit een veld van keel (rood), met eenen regten balk van zilver; het geheel beladen met twee kruisling liggende sleutels van goud, gekruist als een St. Andrieskruis, en gedekt met eene gouden kroon.

RAUWERDER-NIEUWLAND, pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem;* palende N. W. aan de Sneeker-trekvaart, N. O. aan Idaarderadeel, Z. aan den rijweg van Leeuwarden naar Sneek, Z. W. aan het Deerzumer-Nieuwland.

RAUWORNO, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*.

RAVEN, adell. h. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr., kant. en ½ u. O. van *Maastricht*, gem. en 3 min. Z. van *Amby*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 72 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf CHARLES VILAIN XIV, woonachtig te Luik.

RAVEN (HOOG-), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas;* palende N. en O. aan Klein-Kovelswade, Z. aan Laag-Raven, W. aan den Vaartsche-Rijn, die het van West-Raven scheidt.

RAVEN (HOOG-), geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. Z. van *Utrecht*, kant. en ¼ u. N. O. van *IJsselstein*, gem. en 1 u. N. van *Jutphaas*, in de heerl. *Oost-Raven*; langs de Vaart.

RAVEN (LAAG-), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas;* palende N. aan Hoog-Raven, O. aan Vechten, Z. aan het Overeinde-van-Jutphaas, W. aan den Vaartsche-Rijn, die hem van West-Raven scheidt. — Het land ligt 0,12 ell. onder A. P.

RAVEN (LAAG-), geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ¾ u. Z. van *Utrecht*, kant. en ¼ u. N. O. van *IJsselstein*, gem. en ¾ u. N. van *Jutphaas*, in de heerl. *Oost-Raven*.

RAVEN (OOST-), heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, gedeeltelijk kant. en gem. *Utrecht*, gedeeltelijk kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas;* palende N. aan Klein-Covelswade, O. aan Klein-Covelswade en Vechten, Z. aan het Over-einde-van-Jutphaas, W. aan den Vaartsche-Rijn, die haar van West-Raven scheidt.

Tot de gem. *Utrecht*, behoort het noordoostelijke gedeelte begrepen tusschen den Hoog- Ravensche-dijk en de Hoog- Ravensche-wetering, hetwelk met *Klein-Covelswade* of de *Tolsteeg* de buitenwijk dier stad, genaamd Buiten-de-Tolsteeg barriere uitmaakt.

Deze heerl., bestaande uit de polders Hoog-Raven en Laag-Raven, bevat de geh. Hoog-Raven en Laag-Raven. De inw. vinden meest hun bestaan in steenbakkerij en andere werkzaamheden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Jutphaas*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Utrecht* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Jutphaas*.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Utrecht* of te *Jutphaas*.

Deze heerl. behoorde eertijds aan de Ridders van de Duitsche orde, en is door deze, met toestemming der Staten van de prov. Utrecht, aan de stad Utrecht verkocht.

RAVEN (WEST-), heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*; palende N. aan het Lijnpad, O. den Vaarsche Rijn, die haar van Oost-Raven en het Overeinde-van-Jutphaas scheidt, Z. aan Nedereinde-van-Jutphaas, W. aan Galekop en Papendorp.

Deze heerl. bevat het geh. West-Raven, bestaande uit eenige huizen, langs den straatweg van Utrecht op Gorinchem. De inw. vinden meest in steenbakkerijen hun bestaan.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Jutphaas*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Utrecht* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Jutphaas*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Jutphaas*.

Deze heerl. behoorde eertijds aan de Ridders van de Duitsche orde, en is door deze, met toestemming der Provinciale Staten van Utrecht, aan de stad Utrecht verkocht.

RAVENSHORST, voorm. adell. h. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Groenlo*, gem. *Nede*, waarvan thans geene sporen meer zijn te vinden.

RAVENSBERG, gedeelte van den pold. *Reeuwijk* c. s., in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Sluipwijk*; palende N. aan de Broekvelden-van-Zwammerdam, O. aan Reeuwijk, Z. aan 's Gravenbroek, W. aan Alijsambacht.

Dit gedeelte van voornoemde pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund. 12 v. r. 57 v. ell., waaronder 80 bund. 47 v. r. 41 v. ell. schotbaar land; telt 26 h., en wordt met de geheele polder door vier molens op den Rijn en de Gouwe, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Reeuwijk en zeven Poldermeesteren.

RAVENSBOSCH (HET), voorm. bosch in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, gem. *Huothem*, tusschen Schimmert ten Houthem. — Het was van eene groote uitgestrektheid, zijnde groot 132 bund. 47 v. r.

Ten aanzien van dit bosch is men in het Partage-tractaat van 1661 overeengekomen, dat, alhoewel de Souvereiniteit van grond zou blijven, onder de voornoemde banken; echter eerst de opstal, dat is het houtgewas, en daarna de landerijen, bij bekwame perceelen, zouden verkocht worden, ten voordeele des Konings van Spanje en der Algemeene Staten, elk voor de helft, hetwelk ook werkelijk gegeschied is. Na dien tijd is het houtgewas veelal uitgeroeid, en de meeste grond door de eigenaren tot bouwland gemaakt.

RAVENSBOSCH (HET), uitgestrekt bosch in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk gem. en Z. O. van *'s Gravenmoer*, gedeeltelijk gem. en ten Z. van *Waspik*, en Z. van *'s Greveldum-Cappel*.

Dit bosch, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 46 v. r. 90 v. ell., is vooral hierdoor merkwaardig, dat daarin zich eertijds zoogenaamd *Heidens* of *Gypsies* hebben opgehouden, die daaruit in 1724 door militaire magt verdreven zijn, en tien jaren later zooveel wilde zwijnen, dat men premiën op het dooden moest zetten (zie het art. 's GRAVENMOER). Het schijnt dat in dit bosch, waardoor de Oude- of Monnikenlei, een gegraven vaart, en eenige dreven loopen; weleer een gebouw heeft gestaan, Emsteyn genaamd, welligt een klooster, om dat de Oude-Lei in oude bescheiden (1563) *des Kloosters van Emsteyns Leije* wordt genoemd. Aan den ingang van dit bosch, bij de 's Gravenmoersche-vaart, ¼ u. Z. O. van dat dorp, staat nog een huis, het Ravensbosch geheeten, vroeger waren in dit huis zeven vertrekken door zeven verschillende menschen bewoond, onder deze benamingen: 1 de Groote-kamer, 2 de Noorder-keuken, 3 de Boeren-woning, 4 de Donkere-keuken, 5 de Juffer- of Boven-kamer, 6 het kamertje van de Zuidkant, en 7 het Achterste kamertje van de Noorderschuur. In 1843 had dit oud gebouw zoo veel geleden door regen en wind, dat bij het herstel 2 kamers afgebroken zijn, waardoor nu maar 5 vertrekken zijn overgebleven. Het is thans het eigendom van den Heer W. LEEMANS, Med. Doctor te Leyden, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 46 v. r. 90 v. ell.

RAVENSOORD, ook NIEUW-RAVENSOORD genoemd, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. en O. aan den Polder-van-St.-Annaland, Z. O. aan den Pluimpot, Z. aan den Middellands-polder, Z. W. aan den Uiterste-Nieuwlands-polder, W. aan den Polder-van-Breedenvliet.

Deze pold., welke in het jaar 1475 bedijkt is, maakt eene gemeene dijkaadje uit, met den Polder-van-St.-Annaland, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 141 bund. 33 v. r. 80 v. ell., waaronder 70 bund. 60 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt 2 boerderijen, en wordt door eenen sluis, in de haven van St. Annaland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen, eenen Penningmeester en eenen Boekhouder.

RAVENSTEIN, platte landst. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie RAVESTEIN.

RAVENSWAARD (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Veen*; palende N. aan den onbekaden Veensche-waard, O. aan den Rivierdijk, Z. aan den Rivierdijk en den Broeksche-waard, W. aan de Maas.

Deze pold., welke het bekade gedeelte van den Veensche-waard uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 3 v. r. 76 v. ell., en heeft aan de westzijde een steenen sluisje, wijd 0,65 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif, waardoor hij op de Maas van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 1,80 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 4,10 ell. tot 4,40 ell. Hij wordt bestuurd door de eigenaren.

Hoezeer de overige gronden van den Veensche-waard, ten Noorden en Oosten van den pold. RAVENSWAARD gelegen, groot 35 bund. 30 v. r. 10 v. ell., eigenlijk niet bekaad zijn, zoo zijn zij echter ten gevolge van den zeer hoogen zandrug, die zich op deze waarden langs de Maas, van tijd tot tijd gezet heeft, als hoog bekaad aan te merken, want die rug bereikt op eenige punten bijna de hoogte van de

kruin des rivierdijks; terwijl het lage gedeelte van dezen waard het overtollige water mede ontlast door het sluisje van den Ravenswaard.

RAVENSWAAY, streek lands in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Maurik*; palende N. O. aan Rijswijk, Z. aan Zoelmond, Z. W. aan Beusichem, W. en N. W. aan de Lek.

Deze streek bevat het d. Ravenswaay, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster van 519 bund. 55 v. 58 r. v. ell., waaronder 507 bund. 20 v. r. 41 v. ell. schotbaar land; telt 58 huisgez., uitmakende eene bevolking van 320 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 7 na alle Herv. zijn, onder welke 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. De eerste die in deze gemeente in vereeniging van *Rijswijk* het leeraarambt heeft waar genomen, is geweest Johannes Brandolphus, die in het jaar 1618 herwaarts kwam en in het jaar 1636 overleed, na wiens dood het van Rijswijk ontlast werd, en in 1639 alleen een Predikant bekwam in Henricus Winkels. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke er 7 gevonden worden, behooren tot de stat. van *Maurik*. — Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Ravenswaay moet vroeger ook bijzondere Heeren gehad hebben, onder welken Heer Johan en Heer Surmond van Ravenswade, Ridders, op het jaar 1273 gemeld worden. Nog vindt men aangeteekend, dat de novalia of tienden van nieuw aangemaakte landen, tusschen Ravenswade, *Maurik*, *Rijswijk* en *Zoelen*, door Andrias van Cuyk, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, aan het kapittel van Oudmunster in 1139 gegeven zijn, hetwelk door Paus Alexander III in 1179 bevestigd werd.

Het d. Ravenswaay, Ravenswade of Ravensway, ligt 6 u. W. N. W. van Nijmegen, 2½ u. N. N. W. van Tiel, 1 u. W. Z. W. van Maurik, langs en op den Lekdijk. Men telt er in de kom van het dorp 3 h. en ruim 20 inw.

De Herv. kerk, die aan den dijk staat en in het jaar 1644 gebouwd is, prijkt met eenen hoogen toren, doch is niet van een orgel voorzien. Vóór dat deze kerk gebouwd was, hield men godsdienstoefening in de herberg *de Posthoorn*.

Waarschijnlijk heeft onder dit dorp, de oude Romeinsche legerplaats Carvo gelegen. Later heeft hier een oud kasteel gestaan, het Huis-te-Ravenswaay geheeten. Zie het volgende art. Thans heeft men er nog het heerenhuis Vreedenstein (zie dat woord) en eene aanzienlijke boerderij, Muiswinkel genaamd, toebehoorende aan den Heer A. W. Baron van Brienen, welke in vroegere tijden een kasteel schijnt te zijn geweest en geweldig beschoten moet wezen, naar de teekens, welke daarvan nog duidelijk aanwezig zijn.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

Dit dorp heeft door den watervloed van Januarij 1809, veel geleden. Men had hier echter vóór den geduchten storm van 30 en 31 dier maand, meest alle menschen en vee gered, zoodat er niet meer dan drie stuks klein vee verdronken zijn. Het ijs uit de binnenlanden werkte met eene geweldige kracht, en bragt eene woning in gevaar; de bewoner, die met zijn huisgezin de toevlugt op den zolder genomen had, en op bijna veertig roeden niet te naderen was, werd nogtans door de onvermoeide pogingen en met levensgevaar van den dood gered. Drie huizen en een korenberg werden weggespoeld, een gelijk getal werd

onbewoonbaar, terwijl nog vijf andere woningen en veel boom- en houtgewas groote schade ondergingen. Het vloedwater stond des nachts van den 30 Januarij 29 duim hooger dan in het jaar 1784.

RAVENSWAAY (HET HUIS-TE-), ook wel HET BLOKHUIS genoemd, voorm. slot in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. W.N.W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2¼ u. N. N. W. van *Tiel*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Maurik*, te *Ravenswaay*, waartoe het behoort, aan de linkerzijde van de Lek.

Dit slot was aldaar in het jaar 1415, op aandrijven en last van REYNALD IV, Hertog *van Gelder*, gebouwd, voltimmerd en krachtig versterkt, om daarmede de naburige Stichtenaars en Hollanders in teugel te houden. In het jaar 1506 werd het door FLORIS VAN EGMOND, Heer *van IJsselstein*, met een sterk gevolg van krijgsknechten, vele Grooten, onder welke de Hertog VAN AARSCHOT, aangevallen, en, na het eenige dagen belegerd en de muren met zwaar geschut doorboord te hebben, overmeesterd en zoodanig vernield, dat er geen overblijfsels meer van te vinden zijn.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene welgebouwde woning en boerderij, toebehoorende aan en bewoond wordende door Mejufvrouw de weduwe W. VAN OMMEREN, welk huis ook nog HET BLOKHUIS genoemd wordt.

RAVENSWEERD (DE), uiterwaard in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Zutphen*, gem. *Gorssel*; palende N. aan den Houtwal bij Dommerholt, O. aan het Boven-Sweerdsbosch, Z. aan den Lage-Koeweerd, W. aan den IJssel.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 61 v. r. 65 v. ell., en watert uit, door een sloot op den IJssel.

RAVESTEIN, meestal het LAND-VAN-RAVESTEIN genoemd, heerl., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*; palende N. en N. O. aan de Maas, O. aan het Land-van-Cuyck, Z. aan de vrije heerl. Gemert, Z. W. en W. aan de Meijerij van 's Hertogenbosch.

Deze heerl. bevat het plattelandstadje Ravestein en de dorpen Boekel, Demen, Dennenburg, Deursen, Huisseling, Neer-Langel, Over-Langel, Reek, Schayk, Uden, Velp, Volkel en Zeeland, zoo dat zij nu de gem. Boekel, Dieden-Demen-en-Langel, Deursen-en-Dennenberg, Herpen, Ravestein, Reek, Schayk, Uden, Velp en Zeeland, benevens een gedeelte van de gem. Huisseling-en-Neerloon bevat, en alzoo grootendeels tot het kant. *Grave* en voor een klein gedeelte tot de kant. *Oss* en *Veghel* behoort.

Zij heeft bijna vier uren gaans in de lengte en twee uren in de breedte, bestaat meest uit lage vruchtbare gronden, en telt eene bevolking van ruim 18,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook hebben de inw. het voordeel van de Peel, die van de zuidoostzijde de heerl. inschiet.

De inw., welke er op 70 na allen R. K. zijn, onder welke ruim 12,000 Communikanten, maken de volgende 12 pastorijen uit: Boekel, Demen, Dennenburg, Deursen, Herpen, Huisseling, Over-Langel, Ravestein-en-Langel, Reek, Schayk, Uden, Volkel en Zeeland, welke door evenzoo veel Pastoors en dertien Kapellaans bediend worden.

De Herv., die er 70 gevonden worden, onder welke 50 Ledematen, maken de gem. van *Ravestein* uit. — Men telt in deze heerl. veertien scholen.

Eenen geruimen tijd was deze heerl. door hare eigene Heeren bezeten, en was vroeger genoemd de heerl. Herpen. Sophia van Herpen huwde met Hendrik II, Heer *van Cuyk*, door welk huwelijk deze verviel aan de Heeren van Cuyk. Reinier, broeder van Hendrik III, Heer *van Cuyk*, was Heer van Herpen in het jaar 1223. Maria van Herpen, wederom eene eenige dochter, huwde, omtrent 1328, met Johan van Valkenburg, waardoor de heerl. gekomen is aan het huis van Valkenburg. Zijn zoon Walraven van Valkenburg heeft, in het midden der veertiende eeuw, het kasteel en de stad Ravestein gebouwd, die naar zijnen naam noemende. Reinoud van Valkenburg, zijn opvolger en broeder, even als Walraven, omtrent 1393, zonder kinderen stervende, verviel de heerl. aan Simon, Graaf van Salm, de zoon zijner zuster Filippine, die gehuwd was met Johan V, Graaf van Salm. Simon, in den oorlog tegen Adolf, eerste Hertog *van Cleve*, in 1397 gevangen genomen zijnde, moest zijne vrijheid koopen voor den afstand dezer heerl. Johan I, zoon van Adolf gaf deze heerl. aan zijnen broeder mede Adolf genoemd. Nadat Filip zijn zoon in 1527 zonder kinderen overleden was, kwam de heerl. terug aan den Hertog van Cleve. Johan Willem, Hertog *van Gulick, Cleve en Bergh*, Graaf *van der Mark en Ravensberg*, in het jaar 1609, zonder kinderen overlijdende, rees er over de Gulicksche erfenis een groot en langdurig verschil tusschen de huizen Brandenburg, Neuburg, Tweebruggen, Saksen en meer anderen. Dewijl de Staten der Vereenigde Nederlanden, in dezen oorlog mede ingewikkeld, de zijde van Johan Sigismund, Keurvorst *van Brandenburg*, en Filips Lodewijk, Paltzgraaf *van Neuburg*, die vereenigd waren, aankleefden, hadden zij, gedurende dien oorlog, het stadje Ravestein, dat toen wel versterkt was, met hun krijgsvolk bezet. In 1624 werd Ravestein door het verdrag te Xanten aan Brandenburg toegekend, doch in 1629 is het verschil te Dusseldorp, in dezer voege bemiddeld, dat het keurhuis Brandenburg, Cleve, Mark en Ravensburg en het huis Paltz-Neuburg, Gulick, Berg en Ravestein bezitten zou. Bij de eindschikking in het jaar 1670 is dit verdrag bekrachtigd. De Heeren uit het huis Paltz-Neuburg, die Ravestein bezeten hebben, zijn geweest: Filip Lodewijk, † in 1614; zijn zoon Wolfgang Wilhelm, † in 1653; diens zoon Filip Wilhelm, † in 1690, nadat hij, in 1685, bij kinderloos overlijden van Karel van Simmeren, Keurvorst van den Paltz was geworden; Johan Wilhelm, † in 1716, zonder kinderen, en Karel Filip, die eene dochter naliet. Toen de mannelijke linie, in 1742, met den Keurvorst Karel Filip uitgestorven was, kwamen alle de bezittingen aan het huis Paltz-Sulzbach. In 1794 werd de heerlijkheid door de Franschen in bezit genomen en bij de Fransche Republiek ingelijfd, tot dat die, den 5 Januarij 1800, aan de Bataafsche Republiek verkocht is, zoo dat het thans geene heerlijkheid meer uitmaakt.

Het wapen van het Land-van-Ravestein bestaat in een veld van keel (rood), met eenen karbonkelsteen van sinopel (groen) in goud gezet, met acht stralen met leliën op de punten, insgelijks van goud.

RAVESTEIN, gem. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave* (1 k. d., 8 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. W. aan Dieden-Demen-en-Langel, N. O. aan de Maas, Z. aan Huisseling en Neerloon, W. aan Deursen-en-Dennenberg.

Deze gem. bevat niets dan het plattelandstadje Ravestein, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund., waaronder 30 bund. 25 v. r. 61 v. ell. belastbaar land; telt 129 h., bewoond door 153 huisgez.,

uitmakende eene bevolking van ruim 920 inw., die meest in den landbouw doch ook door den handel hun bestaan vinden.

De R. K., welke er 850 in getal zijn, onder welke 650 Communikanten, maken met die van *Langel* eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Ravestein-en-Megen*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt.

De Herv., welke er 60 in getal zijn, maken, met die uit de burg. gem. *Huisseling-en-Neerloon*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Grave*, behoort, 70 zielen telt, onder welke 50 Ledematen, en door eenen Predikant bediend wordt, welke tevens de dienst te Dieden waarneemt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES BREJERE of BREIJERIUS, die den 22 Maart 1622 van Ooy bij Nijmegen herwaarts beroepen werd en in het jaar 1625 naar Utrecht vertrok.

De 2 Isr., welke er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Oss* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene Latijnsche school, eene kostschool voor jonge Heeren, en twee gemeentescholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 150 leerlingen bezocht worden.

Het plattelandstadje RAVESTEIN ligt 6 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 2 u. N. W. van Grave, aan de Maas.

Gedurende den tijd, toen de Staatsche troepen deze plaats bezet hadden, was zij redelijk wel versterkt, doch in het jaar 1672, zijn de vestingwerken, door de Franschen geslecht geworden, zoo dat men niet dan eenige overblijfselen daarvan, inzonderheid naar den Maaskant en den loop der grachten, ontdekken kan. Het is van een klein begrip, zindelijk en digt bebouwd, en bestaat uit twee straten, die door drie straatjes gemeenschap hebben, benevens eene kleine markt; heeft vijf uitgangen, waaronder twee poorten, eene ten N. O. naar de Maas en eene ten N. W. naar het plein van het voormalige kasteel; beide poorten zijn doorgangen onder de huizen. Er wordt dagelijks groenmarkt en des Woensdags eene wekelijksche graanmarkt gehouden; ook heeft men er twee beestenmarkten, waarvan de eene Maandag vóór 1 Mei en de andere Maandag vóór 26 October invallen.

Het aanzienlijkste gebouw, dat men te RAVESTEIN vond, was het kasteel, waaraan wij hier onder een afzonderlijk art. zullen toewijden.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan de H. LUCIA toegewijd, in de *Hofsche*, is eene koepelkerk, bezienswaardig om den fraaijen stijl, waarin zij in de voorgaande eeuw door de Jesuiten gebouwd is, en vertoont zich als hebbende twee torens, zijnde op den koepel een doorluchtig dakkoepeltje, dat eveneens geplaatst is, op een daarnevens aangebouwd achtkantig torentje van gelijke hoogte. De Paters Jezuiten bedienden het kerspel en bestuurden hier tevens eene Latijnsche school, werwaarts vele jongelingen uit Noord-Nederland zich voor den geestelijken staat kwamen voorbereiden. Bij de opheffing dier orde werden zij door wereldlijke Geestelijken vervangen.

De Hervormde kerk in de *Peperstraat*, welke in het jaar 1641 gebouwd is, is een oud, klein gebouw, met een spits kloktorentje en een orgel. Zij was eertijds ten dienste der garnizoensgemeente, toen dit stadje nog versterkt en met Staatsch krijgsvolk bezet was, en was vroeger behangen met eenige wapenborden van Staatsche Krijgsbevelhebbers, welke destijds daar gestorven en begraven zijn. Gedurende dien tijd zijn meer andere Hervormde huisgezinnen aldaar ter woon gekomen,

welker nakomelingen wel aanmerkelijk verminderd, doch niet uitgestorven zijn. Deze kerk is in 1838 vernieuwd, waartoe aan de gemeente, uit het fonds voor noodlijdende kerken, 500 guld. is toegelegd.

De Latijnsche school of het Gymnasium Aloysianum, wordt, ofschoon zij zeer in bloei is afgenomen, nog door 20 leerlingen bezocht; terwijl daaraan door eenen Rector, eenen Conrector en eenen Preceptor onderwijs gegeven wordt. De eerste, die het rectoraat aan deze school heeft waargenomen, is geweest Bernardus Reyntjes, die in 1752 derwaarts kwam en er in het jaar 1775 overleden is.

Er is te Ravestein ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* gevestigd, hetwelk den 16 October 1816 is opgerigt en 20 leden telt.

Even boven deze plaats, op ongeveer 260 ellen afstands, heeft men een veer over de Maas op Niftrik, in Gelderland, hetwelk bediend wordt met eene gierpont en aan 's Rijks Domein toebehoort.

Vroeger diende Ravestein somwijlen tot schuilplaats voor de zulken, die, hetzij wegens schulden, hetzij om andere oorzaken, derwaarts vlugtten en van den Drossaard vrij geleide ontvingen. De Ravesteinsche loterij, die vroeger aldaar getrokken werd, was zeer bekend.

Ravestein is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde Gerardus van Somzeen, † vermoedelijk in 1626, en van den Oostersche Taalgeleerde Gerardus van Veltwijk, † in 1555, als Secretaris van Keizer Karel V, die den Staat in vele gezantschappen gewigtige diensten bewezen heeft. Men wil, dat hij een gedicht in het Hebreeuwsch zoude vervaardigd hebben.

De Paltzgraaf van Neuburg te onvreden, dat de Staten bezetting hielden in Ravestein, en reeds in 1649 met eenig krijgsvolk derwaarts getogen zijnde, had zich toen laten bewegen om terug te trekken; doch in de lente van 1651 eenigen onderstand uit Lotharingen bekomen hebbende, zond hij wederom omtrent twee duizend man derwaarts, tegelijk het Land-van-Cleve met inlegering bedreigende; de Staten gaven terstond bevel aan de bezettingen in dezen oord om hier tegen te waken, het platte land van Cleve, tevens op verzoek der Stenden vrije hoede verleenende; dit geschil werd in October daaraanvolgende weder bijgelegd, zoodat de Staatsche bezetting te Ravestein bleef.

Dit stadje, in 1672 door de Staten ontledigd zijnde van bezetting, werd omtrent het einde van Junij ingenomen door de Franschen, die de vestingwerken deden slechten en daarna het stadje den Paltzgraaf van Neuburg, die er regt op meende te hebben, overgaven.

De kermis van Ravestein valt in den Zondag na St. Bartholomeus.

Het wapen der gemeente bestaat uit een veld van keel (rood), met eene raaf van sabel (zwart) zittende op eenen steen van azuur (blaauw); het schild gedekt met eene kroon.

RAVESTEIN, voorm. oud adell. slot op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *Middelburg*, gem. *Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zantvoort-en-Hoogelande*, en ¼ u. Z. Z. W. van *Grijpskerke*, in het Noorden van de heerl. en 20 min. N. W. van *Buttinge*.

RAVESTEIN, voorm. slot in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 3 u. O. Z. O. van *Brielle*, gem. *Heenvliet*, en even ten Z. Z. O. buiten het dorp. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men nog de overblijfselen daarvan, rondom in het water gelegen.

RAVESTEIN (BENEDEN-POLDER-'S-LANDS-VAN-), polder in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Herpen*, gedeeltelijk gem.

Huisseling-en-Neerloon, gedeeltelijk gem. *Ravestein*, gedeeltelijk gem. *Dieden-Demen-en-Langel*, gedeeltelijk gem. *Deursen-en-Dennenburg*, palende N. aan den Maasdijk, O. aan den Maasdijk en den Boven-polder-'s-Lands-van-Ravestein, Z. aan de hooge gronden onder Herpen, W. aan de groote wetering tegen den Groenendijk of het Land-van-Megen en den Polder-van-Dieden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 1814 bund. 69 v. r. 97 v. ell.; als onder *Herpen*, volgens het kadaster, 585 bund. 42 v. r. 31 v. ell.; onder *Huisseling*, volgens het kadaster, 478 bund. 9 v. r. 40 v. ell.; onder *Ravestein*, volgens het kadaster, 4 bund. 48 v. r. 74 v. ell., onder *Demen-en-Langel*, volgens het kadaster, 212 bund. 39 v. r. 41 v. ell., en onder *Deursen-en-Dennenburg*, volgens het kadaster, 534 bund. 30 v. r. 11 v. ell. Hij heeft eene steenen sluis in den Maasdijk, op Megensch grondgebied, genaamd de Ravesteinsche sluis (zie dat woord), door welke sluis hij op de *Doode-Maas*, en vervolgens door de sluis aan den Megensche-dam, gemeen met het water van de Maas-akkers, op de rivier de Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5,30 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 10,25 ell. boven A. P. Hij staat onder het dijks- en polderbestuur 's Lands-van-Ravestein.

De rivierwerken, behoorende tot het Benedenland-van-Ravestein, bestaan in twee dwars en eene stroomleidende krib, mitsgaders een rijsberm ter lengte van 664 ellen, allen strekkende tot dekking van den Schaardijk onder Huisseling, voorts vindt men boven Ravestein nog eenen rijsberm, ter lengte van 30 ellen, dienende tot behoud van het gedeelte Schaardijk van Ravestein.

RAVESTEIN (BOVEN-POLDER-'S LANDS-VAN-) of Bovenland-van-Ravestein, pold. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Velp*, gedeeltelijk gem. *Reek*, gedeeltelijk gem. *Schayk*, gedeeltelijk gem. *Herpen*; palende N. aan den Maasdijk, O. aan den Maasdijk en den pold. de Mars, Z. aan de Hooge gronden in de gem. Beek, Schayk en Herpen, W. aan den Beneden-polder-'s Lands-van-Ravestein.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1775 bund. 21 v. r. 93 v. ell.; als onder *Velp*, volgens het kadaster, 207 bund. 90 v. r. 20 v. ell.; onder *Reek*, volgens het kadaster, 510 bund. 42 v. r. 26 v. ell.; onder *Schayk*, volgens het kadaster, 861 bund. 38 v. r. 8 v. ell.; onder *Herpen*, volgens het kadaster, 195 bund. 51 v. r. 39 v. ell.; ook staat er onder *Herpen* één huis zijnde eene boerderij. Hij heeft eene steenen sluis, in den Maasdijk, genaamd de Langelsche-sluis, in den dag wijd 1,62 ell., aan het schof en tusschen de slagstijlen der puntdeuren wijd 1,70 ell., hoog 1,46 ell., voorzien van een paar puntdeuren en schuif, de slagbalk ligt op 5,92 ell. boven A. P., door welke sluis hij op de Maas van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 6,20 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 11,00 ell. boven A. P. Hij staat onder het dijks- en polderbestuur 's Lands-vanRavestein. De omslagen of polderlasten van den Boven- en Beneden-polder van Ravestein zijn van elkander afgezonderd, en worden diensvolgens naar gelang van de behoeften, afzonderlijk geregeld door het zelfde dijk- en polderbestuur.

RAVESTEIN (HET KASTEEL-VAN), voorm. kast. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. van *Grave*, gem. en in het Noordwesteinde der stad *Ravestein*.

Het werd dikwijls omringd en ook dikwijls ontbloot van grachten en schansen. In het jaar 1354 verdedigde WALRAVEN VAN VALKENBURG, die er Heer van was, het manmoedig, tegen WENCESLAUS, toen ter tijd Hertog *van Braband;* doch eindelijk werd hij genoodzaakt het leen van Ravestein bij den Hertog te heffen. WALRAVEN stierf zonder nakomelingschap, den 3 Mei 1378.

Men vindt aangeteekend, dat ARNOLDUS VAN HORNE, Bisschop van Luik, in het jaar 1387, de stad en het kasteel, onder het bestuur van REINAUD VAN VALKENBURG, met vereenigde troepen uit Keulen en Westphalen, kwam aanvallen, omdat zekere LUDOVICUS, die strooptogten deed, zich hier ophield. Toen men de sterkte niet kon bemagtigen, ontbood men kolengravers, om de muren te ondermijnen; doch eer het hiertoe kwam, werd de vrede getroffen. In 1590 is het een oogenblik aangevallen door de Staatschen. Terwijl de troepen van de Staten der Vereenigde Nederlanden, sedert 1610, voor de twee vereenigde Vorsten hier eene bezetting hadden, is dit kasteel in 1621 zeer versterkt, en kort daarna heeft HENDRIK, Graaf VAN BERGH, vergeefs gepoogd het voor de Spaanschen te bemagtigen. Het kasteel was een groot vierhoekig gebouw, met vierkante hoektorens, met spitse daken voorzien en door eene gracht omringd. Het was de woning der oude Heeren VAN RAVESTEIN, werd later door den Drossaard der heerl. RAVESTEIN, en in den Franschen tijd, omdat de Drossaard gevlugt was, slechts door eenen portier bewoond. Dit kasteel werd in het jaar 1818 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin en boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 27 v. r. 12 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer P. L. MULLER, woonachtig te Ravestein.

RAVESTEIN (HET LAND-VAN), heerl., prov. *Noord-Braband.* Zie RAVESTEIN.

RAVESTEIN (HET LAND-VAN-), pold. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, bij gedeelten onder de gem. *Velp*, *Reek*, *Schayk*, *Herpen*, *Huisseling-en-Neerloon*, *Ravestein*, *Dieden-Demen-en-Langel* en *Deursen-en-Dennenburg* gelegen; palende N. aan den Maasdijk, O. aan den Maasdijk en den polder de Mars, Z. aan de hooge gronden in de gem. Reek, Schayk en Herpen, W. aan de Groote-Wetering tegen den Groenen-dijk of het Land-van-Megen en den polder van Dieden.

Men onderscheidt dezen polder in den Beneden-polder en den Boven-polder, of het Benedenland en het Bovenland, terwijl de Benedenpolder uitmaakt de landen onder de gem. Deursen en Dennenburg, Demen en Langel, Ravestein, Huisseling en een gedeelte van Herpen. De Bovenpolder bevat een gedeelte van Herpen en Schayk, Reek en Velp. Het Land-van-Ravestein beslaat; volgens het kadaster, 3589 bund. 91 v. r. 90 v. ell., De krib- en bermwerken, tot behoud der Schaardijken, mitsgaders de sluizen, worden door den Boven- en Beneden-polder, respectivelijk onderhouden.

Bij besluit van Heeren Gedeputeerde Staten van Noord-Braband, d. d. 30 Maart 1830, litt. M. M. M., is het dijk- en polderbestuur, 's Lands van Ravestein geautoriseerd geworden, ten koste van den Benedenpolder 's Lands van Ravestein, tot het digten van het zoogenaamde Hamelspoel, en zulks ter hoogte van het maaiveld, waardoor derhalve den Boven- en Beneden-polder wederom afgescheiden zijn.

Het gedeelte van de gem. Herpen, ten Noorden van de zoogenaamde groote wetering, is aan overstrooming van het Beersche-Maaswater

gesteld, doch het gedeelte bezuiden die wetering is daar voor beschut, als aan de noord- en oostzijde door de kade langs genoemde wetering de Weteringswal geheeten, en aan den oost- en zuidkant door den Erfdijk; daar echter deze gronden aan de westzijde onbedijkt zijn, en het water onbegrensd zonder sluis of dergelijke, in de Groote-wetering valt, heeft men die gronden niet als polderlanden aangemerkt.

De omslagen voor de polderlasten van den Boven- en Beneden-polder van Ravestein zijn van elkander afgezonderd, en worden diensvolgens naar gelang van de behoeften, afzonderlijk geregeld door het zelfde Dijk- en Polderbestuur. In dezen polder, boven den Groenendijk, ligt een perceel land groot 7 v. r. 70 v. ell., hetwelk tot het *Land-van-Megen* behoort, en in de lasten van dien betaald. Bij den watervloed van 1780, had deze polder veel van het water te lijden, kunnende de oudste lieden zich niet herinneren ooit zulk een schielijk opgekomen vloed, tot zulk eene verbazende hoogte beleefd te hebben. Bij den watervloed van Januarij 1820, liep een groot gedeelte van den polder onder, en leed aldus groote schade, zoo aan landerijen als aan vee, dat in het water omkwam.

RAVESTEIN-EN-MEGEN, voorm. apost. vic. in de prov. *Noord-Braband*, hetwelk slechts een dek. dat van Velp bevatte en thans, onder den zelfden naam, een dek. van het apost. vic. gen. *'s Hertogenbosch* uitmaakt, hetwelk bestaat uit de volgende 16 pastorijen: Boekel, Demen, Dennenburg, Deursen, Haren, Herpen, Huisseling, Macharen, Megen, Ravestein, Reek, Schayk, Teeffelen, Uden, Velp, en Zeeland.

Men heeft er zestien kerken en drie rectoraten, als: ééne te Over-Langel, ééne te Volkel en ééne op het Huis-te-Padua, onder *Boekel*, welke bediend worden door zestien Pastoors, dertien Kapellaans en een Adsistent. Men telt er ongeveer 14,000 Communikanten.

RAVESTEINSCHE-SLUIS (DE), ook wel de MEGENSCHE-SLUIS, DE DIEDENSCHE-SLUIS of DE HARENSCHE-SLUIS genoemd, sluis in den *Maasdijk*, in het *Land-van-Megen*, prov. *Noord-Braband*, nabij Ravestein, dienende om den Beneden-polder-'s Lands-van-Ravestein, op de Oude-Maas te ontlasten.

Deze sluis is wijd in den dag 1,78 ell., hoog 1,82 ell., is voorzien van een paar puntdeuren; de slagbalk ligt op 4,86 boven A. P.

JOHAN VAN VALKENBURG heeft het regt van sluis aldaar in den Maasdijk aangekocht van den Graaf VAN MEGEN, in het jaar 1331. Eene nieuwe overeenkomst is daarover gemaakt door WILHELM, Hertog *van Cleve*, Heer *van Ravestein*, en den toenmaligen Graaf in 1546; van beide zijn nog afschriften.

RAWA (DE GROOTE-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

Het is ongeveer acht palen lang, van twee tot vier palen breed en zeer vischrijk, waardoor het een aantal huisgezinnen een vast bestaan doet vinden.

RAWA-BABA-BOYO, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

Het is op de meeste plaatsen zeer ondiep en grootendeels met slecht, onbruikbaar kreupelhout bewassen.

RAWAK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij *Nieuw-Guinea*, aan de kust van *Waygioe*, waarvan het eene haven vormt; 0° 3′ N. B., 149° 1′ O. L.

Men vindt er hoenders, varkens, groenten, vruchten, schildpadden, visch en andere levensmiddelen. De bewoners zijn schuw, doch van beter geaardheid dan op Nieuw-Guinea.

RAWA-LAMONGAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie LAMONGAN (1).

RAWANG-DALEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Binnenlanden-van-Padang*, distr. der *Zes-Kotta's*, aan den weg van het fort Veltman naar Panggalan-Koeta-Beroe, niet ver van den berg Boekit-Liman-Kambing.

RAWA-PENING, moeras in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, distr. *Salatiga*, Z. van Ambarawa.

RAWA-POELOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Den 16 November 1839 had er in dit distrikt onverwachts eene dijkbreuk bij het dorp Tanjok plaats, waardoor eenige suikerrietvelden overstroomd werden.

RAWA-SIWEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, distr. *Salatiga*.

Dit dorp is, in het begin van het jaar 1838, door het overloopen van het welwater der Rawa-Pening, gedeeltelijk weggezonken. Geen mensch echter is daarbij omgekomen, terwijl er ook weinig vee bij verloren is.

RAWES, distr., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ten zuiden van het rijk *Tjambie*, meest door Koeboes bewoond.

RAWONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

RAYA, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het midden van het eiland.

RAYH (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, die met eenen westelijken loop op 7° 27′ Z. B., in de *Straat Sunda* uitloopt.

RAYA-GILA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, aan de zuidkust van het eil. *Madura*, tot het rijk *Sumanap* behoorende.

RAYMONDO, kaap in *Oost-Indië*, aan de noordzijde van het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, 9° 9′ Z. B., 142° 1′ 45″ O. L.

RAZERNIJ, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie RASERNIJ-POLDER.

REA (BATOE-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*. Zie BATOE-REA.

REAALEN-EILAND (HET) of REAALS-EILAND, eil. in het noordelijkste gedeelte der stad *Amsterdam*, dat bij vijfde de vergrooting van die stad, ten jare 1612, daar binnen getrokken is, en aldus genoemd naar den Schepen REAAL, die de eerste huizen aldaar liet bouwen.

Het is door drie bruggen met het Bikkers-eiland, het Prinsen-eiland en de binnensingels of de schans verbonden. Men heeft er twee scheepstimmerwerven en een gedeelte der fabrijk van werktuigen van DIXON en *compagnie*.

REAALEN-EILAND (HET), eilandje in de *Vecht*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie NES (DE).

REBBE, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, resid. *Amboina*.

(1) Evenzeer zoeke men de met RAWA (meer) zamengestelde art, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

REBELLEN-EILAND, eil. in het *IJ*, ten Z. van de *Buiten-Zaan*. Zie JAN-REBELLEN-EILAND.

REBERT, oude naam van het d. KUBAARD, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie KUBAARD.

RECCLA, oude naam, waaronder de rivier DE REGGE, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, op het perkamentboek van Utrecht voorkomt. Zie REGGE (DE).

RECHTEREN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. O. van *Zwolle*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Dalfsen*; met 32 h. en ruim 220 inw.

Men heeft hier een oud adell. kast. het Huis-te-Rechteren. Vroeger stond hier eene kapel, waarin de drie volgende vicarijen gesticht waren, als: die van *Onze Lieve Vrouw* en van de H. H. GREGORIUS en THEOBALDUS; die van den H. ANTONIUS, waarvan de bedienaar tot het lezen van twee missen per week verbonden was en door de geërfden van RECHTEREN aangesteld werd, en die van den *H. Evangelist* JOHANNES.

RECHTEREN (HUIS-TE-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. O. van *Zwolle*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Dalfsen*.

Men vindt aangeteekend dat het KASTEEL-TE-RECHTEREN, reeds in het begin der veertiende eeuw onder de roofhuizen geteld werd, van welke reizigers en ingezetenen grooten overlast te lijden hadden, doch door wien het toen bezeten werd is onbekend. Het oudste stellige berigt, hetwelk men nopens het bezit van dit huis aantreft, is van 1315, toen de Graaf VAN BENTHEIM de hofstede, RECHTEREN genaamd (*curtim dictam Rechteren*), welke HAKEN VAN RECHTENBERG te voren van hem ter leen gehouden had, bij ruiling tegen andere goederen, overgaf aan HERMAN VAN VOORST. Kort daarna, in 1320, droegen RODERICK en HERMAN VAN VOORST het kasteel op aan HENDRIK VAN SYRICK, den veertigsten Bisschop van Utrecht, welke het hun weder ter leen gaf, onder voorwaarde, dat het ten allen tijde een open huis van de Utrechtsche kerk zoude zijn, ter welker verdediging het, de nood dit eischende, moest versterkt worden, en deze voorwaarde zal denkelijk veel toegebragt hebben om » de borghe to » Voerstende to RECHTEREN" te doen uitzonderen, toen JAN VAN ARKEL, den zeven en veertigste Bisschop, in 1325, zich met de steden tegen het versterken der adellijke huizen verbond.

ZWEDER VAN VOERST, die het gezag der Overijsselsche Edelen tegen Bisschop JAN VAN ARKEL hielp handhaven, behaalde, met die van RECHTEREN, in 1361 of 1362, bij eene krijgsverrigting, een aanmerkelijk voordeel op het bisschoppelijk Zwolle, doch werd zelf gevangen genomen. ZWEDER'S dochter was LUITGARD VAN RECHTEREN, die met FREDERIK VAN HEECKEREN huwde. Uit dit huwelijk sproot het geslacht VAN HEECKEREN TOT RECHTEREN, dat zich in vervolg van tijd enkel VAN RECHTEREN noemde.

Dat dit huis ook lang daarna een sterk kasteel gebleven is, kan uit onderscheidene omstandigheden, welke wij in de gedenkschriften ontmoeten, blijken. In 1483 namen de Zwolschen, vertoornd op FREDERIK VAN RECHTEREN, om dat hij hunnen stadsvijand, DERK VAN KEPPEL, huisvestte, zijn slot in en stelde het niet weder in zijne handen, dan nadat hij en zijn broeder JOHAN, bij gezegelden brief beloofd hadden, in de eerste plaats » dat wy noch onze erfgenamen, » noch besitter des huses voirscreven, tot gene tyden wt noch van den » voirgemelde huyse gheen archmyet vengenschap, roeff, brant, noch » name kieren noch doen en soelen, noch laten doen in eeniger wys » of noch aen die Ersame Seepenen ende Raet voirgemelt, oeren Burgeren, Inwoenre, oeren Meyren, noch aen denghenen hem ten rechte

» te verdedyngen staen," voorts dat zij stads vijanden niet zouden huisvesten en dat de stad het kasteel, als een open huis, tegen hare vijanden zouden mogen gebruiken, met voorbehouding van het regt des Bisschops, voor wien het, gelijk wij zoo even zeiden, ook een open huis moest blijven.

In 1526 werd bij de Staten en de stad Deventer afzonderlijk geraadpleegd om het huis geheel te ontmantelen, doch het schijnt dat hier niets van geworden is, naardien wij lezen, dat de Geldersehen het KASTEEL-TE-RECHTEREN, in 1527, wederom in bezit hadden en daar uit aan Zwolle niet weinig nadeel toebragten. Zelfs bestond de sterkte nog, ten tijde van den Spaanschen krijg, want het blijkt dat de Spanjaarden het in 1590 in handen hadden, alsmede in 1591, toen VERDUGO den Prins aanbood zijne benden daaruit te trekken, indien deze het wilde doen slechten. Dan, kort daarop, werd het door de Staatschen ingenomen, en de Prins verdroeg zich met den eigenaar derwijze, dat de grachten, wallen en vesten toegedamd en afgebroken zouden worden. Dit zal ongetwijfeld zoo veel noodig ten uitvoer gebragt zijn, dewijl men sedert van RECHTEREN, als van eene vesting, niet wederom gewaagd vindt, ofschoon de gedaante van het huis nog van zijne voormalige sterkte getuigt.

Het oude kasteel is een vrij eenvoudig vierhoekig gebouw, met eenige kleine bijgebouwen, en eenen zwaren ronden toren met peer op het dak, alles omringd door grachten. Het was, zoo als wij gezien hebben, het Stamhuis der Graven VAN RECHTEREN, die voorheen zeer talrijk waren en wier bezittingen door de geheele provincie Overijssel verspreid lagen. Onder deze Heeren heeft zich vooral onderscheiden ADOLF HENDRIK VAN RECHTEREN, Heer *van Almelo,* die door 's Lands Staten in verschillende bezendingen gebruikt is en door Keizer JOZEF II tot Rijksgraaf benoemd werd, ten loon voor de diensten aan 's Keizers vader LEOPOLD bewezen. Hij was geb. in 1657 en † den 2 Maart 1731 (1). Thans nog behoort het HUIS-TE-RECHTEREN aan den oudsten tak van dat aanzienlijke geslacht, die daarom VAN RECHTEREN TOT RECHTEREN getiteld wordt. Sedert een paar jaren wordt het niet bewoond.

RECHTEREN (HUIS-VAN-), adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal,* arr., distr. en 5 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. W. van *Druten,* gem. en 3 min. N. van *Appeltern.*

Dit huis, hetwelk in 1680 gesticht is, en, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 20 bund. 46 v. r. 84 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten, door de erven van wijlen JACOB HENDRIK Graaf VAN RECHTEREN, en bewoond door Jonkvrouwe HILLEGONDA ANNA ANGENIS SOPHIE HENRIETTE Gravinne VAN RECHTEREN.

Op dit huis was geboren de Staatsman en Waterbouwkundige Mr. JACOB HENDRIK Graaf VAN RECHTEREN, geb. in 1787, † 9 Julij 1828, Gouverneur der provincie Overijssel.

In de nabijheid vindt men eene tuinmanswoning en eene calicotsfabrijk aan 20 arbeiders-kinderen van 14 tot 20 jaren werk verschaffende en toebehoorende aan genoemde erven van JACOB HENDRIK, Graaf VAN RECHTEREN.

RECHTERENS-GRACHT, waterleiding in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Staphorst*, die de lage landen der gem. Staphorst, van de Dedemsvaart tot aan den straatweg, geheel doorsnijdt, meer dan drie uren lang is en eene breedte van veertien ellen heeft.

---

(1) Men zie verder over hem Mr. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. II, bl. 220–222 en de daar aangehaalde schrijvers.

Deze gracht is in of na 1831 gegraven, onder het bewind en vooral door den invloed van den voormaligen Gouverneur van Overijssel JACOB HENDRIK Graaf VAN RECHTEREN, en ontleent haren naam van wijlen dezen Staatsman.

RECKAM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie RECTUM.

RECKANGE, Fr. naam van de d. RECKINGEN, in het balj. van *Luxemburg*, en in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*. Zie RECKINGEN.

RECKENTHAL, geh. in de heerl. *Bertringen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1¼ u. W. van *Luxemburg*, gem. *Bertringen*.

RECKING, geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4 u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. W. van *Remich*, gem. *Dalheim*.

RECKINGEN, gem. deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Mersch* en deels in de heerl. *Münster*, grooth. *Luxemburg*, kant. *Bettemburg*; palende N. aan de gem. Dippach, Bertringen en Hollerich, O. aan Hesperingen en Roeser, Z. aan Bettemburg en Monnerich, W. aan Sanem en Nieder-Kerschen.

Deze gem. bevat de d. Reckingen, Ehlingen, Leudelingen en Limpach, benevens de geh. Pissingen, Wikringen, Roedgen en Schlewenhof. Men telt er 1300 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. De voortbrengselen der gemeente RECKINGEN zijn 4600 zakken tarwe en rogge, 3500 zakken gerst en haver en 700,000 Ned. ponden hooi. De veestapel beloopt 440 paarden, 470 hoornbeesten en 550 zwijnen. Er zijn hier 3 likeurstokerijen en 1 korenmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Reckingen, Leudelingen en Limpach uit, welke in deze burgelijke gem. ieder eene kerk, benevens eene kapel te Ehlingen, hebben.

Het d. RECKINGEN of REKINGEN, in het Fr. RECKANGE, ligt 2½ u. Z. W. van Luxemburg, 1¾ u. N. W. van Bettemburg, aan de Messe, in een bekoorlijk maar eng dal.

De inw., maken de par. van Reckingen uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg* behoort, welke, behalve de kerk te Reckingen, nog een kapel te Ehlingen heeft.

De kerk te RECKINGEN, wordt door eenen Pastoor en de kapel te Ehlingen door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend.

RECKINGEN, meijerij der heerl. *Münster*, in het grooth. *Luxemburg*.

Zij bevatte deelen der d. Reckingen, Pepingen en Springingen, alsmede een deel van het geh. Roedgen.

RECKINGEN, in het Fr. RECKANGE, d., deels in de heerl. *Ulsendingen*, deels in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw. en 3½ u. N. ten W. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. W. van *Mersch*.

Er is hier eene kapel, welke door eenen afzonderlijken Kapelaan bediend wordt en tot de par. en het dek. van *Mersch* behoort.

RECKUM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie RECTUM.

RECLIN, naam, welke op sommige kaarten verkeerdelijk aan het geh. REICHLINGEN, in de heerl. *Everlingen*, grooth. *Luxemburg*, wordt gegeven. Zie REICHLINGEN.

RECLO, hoeve of pachthof, die ADELA, dochter van Graaf WICHTMAN, wedergekregen heeft van het klooster van Elten, ten einde zij daaraan zoude kwijtschelden de klagte van een onbeleefd geschenk, (*inofficiosæ donationis*), gelijk zulks de giftbrief van Keizer OTTO III, van het jaar 996 uitwijst. Keizer LOTHARIUS II noemt het FREKLOO, in zijnen giftbrief van het jaar 1134.

De juiste plaats waar het gelegen heeft, is niet te bepalen. Alleen weet men, dat het in den omtrek van Zevenaar en Hoog- en Laag-Elten moet gezocht worden, zoodat het niet eens zeker is, of het op ons tegenwoordig grondgebied gelegen heeft.

RECOLETTEN-KLOOSTER, voorm. kloosters te *Diekirch*, te *Luxemburg* en te *Maastricht*. Zie FRANCISCANER-KLOOSTER.

RECTUM, RECKUM of REKKUM, op sommige kaarten RECKAM gespeld, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¼ u. ten Z. W. van *Almelo*, gem. en ¾ u. Z. ten W. van *Wierden*, ¾ u. N. W. van *Enter*; met 59 h. en 340 inw.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

RECUPERADA (LA), oude naam van de verl. plant. PORTO-RICO, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie PORTO-RICO.

REDANGE, Fr. naam van het d. REDINGEN, in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie REDINGEN.

REDEMPTIE (DORPEN-DER-), in het Fr. TERRES DE REDEMPTION, eenige dorpen, die tijdens het bestaan van de republiek der *Vereenigde Nederlanden*, hier en ginds door het bisd. *Luik* verspreid lagen. Zie DORPEN DER REDEMPTIE.

REDEMPTORISTEN (KLOOSTER-DER-), klooster in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. en in de kom van het d. *Wittem*.

Het was te niet gegaan in het jaar 1798, doch is onder het Belgisch bestuur, in het jaar 1832 of 1833 weder hersteld.

REDEN, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RHEDEN (1).

REDENBURG, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. ten Z. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*, aan den straatweg naar 's Gravenhage, Leyden en Delft.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 72 v. r. 5 v. ell.

REDEZE, naam, onder welken de buurs. RHEESE, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in eenen brief van het jaar 1398 voorkomt. Zie RHEESE.

REDJANG of REDSCHANG, rijk of lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, Z. O. van Anak-Soengej, waarvan het door de Urei gescheiden is, en N. W. van het land Pasoemmah.

De landbouw heeft er eenige vorderingen gemaakt, en er wordt veel papier uitgevoerd. De gevaarlijkste wilde dieren zijn: de tijger en de krokodil; de kusten zijn er zeer vischrijk. De inw. zijn klein, maar welgemaakt; zij hebben bevallige bewegingen en zwarte, schitterende oogen; in sommige dalen hebben zij kropgezwellen; hunne kleur is blanker dan die van andere Indianen. De mannen hebben geen baard en scheren hunne hoofden, de vrouwen hebben zeer lange haren, welke zij met veel kunst op de kruin van het hoofd vastmaken, om hetwelk zij kransen van witte en ligt gele bloemen dragen. De kleeding der Redjangs is gelijk die der Maleijers. Zij zijn zeer ijverig en maken met veel bekwaamheid onderscheidene vlechtwerken van goud- en zilverdraad, zijden en katoenen stof, en borduren in goud en zilver; ook maken zij vele soorten van potten. Groote liefhebbers van de muzijk zijnde, hebben zij verschillende instrumenten, meestal van de Chinezen ontleend. Zij zijn zacht, vreedzaam, matig en gastvrij. De magt der Opperhoofden wordt naauwelijks gevoeld

---

(1) Evenzoo zoeke men alle art., wel eens met RE gespeld, doch hier niet gevonden worden, op RHE of REE.

en schijnt op algemeen goedvinden gegrond te zijn. Men bespeurt bij hen geen godsdienst, echter schijnen zij aan de zielsverhuizing te gelooven. Zij beschouwen de tijgers en krokodillen als door den geest hunner voorouders bezield, en spreken niet van deze dieren dan met vrees en eerbied. Men heeft in dit land de distr. Laboen, Lamatang en Lemba en het groote d. Pandjong, aan de oevers van de Simpang-Ayer.

REDICHEM, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Renkum.

REDICHEM of Rekum, b. in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, in het *Beneden-distrikt*, arr. en 4 u. N. W. van *Tiel*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Culenborg*.

Vroeger had men hier eene kapel, die echter reeds in het midden der vorige eeuw in eene woning veranderd was.

REDICHEMSCHE-WAARD (DE), bekade uiterwaard in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, in het *Beneden-distrikt*, arr. en 4 u. N. W. van *Tiel*, kant. en gem. *Culenborg*; palende W. N. en O. aan de Lek, Z. aan den Culenborgsche-Bandijk.

REDING of Rodingen, in het Fr. Redange of Rodange, d. in het voorm. hert. *Lotharingen*, thans grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. Z. ten W. van *Steinfort*, gem. en 20 min. Z. W. van *Pettingen*, op een uur afstands ten N. O. van de Fransche stad Longwy.

Dit d. wordt, door de bergachtige gesteldheid van den grond, in Ober-Reding en Nieder-Reding verdeeld.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Koerich*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

REDING (NIEDER-) of Nieder-Rodingen, in het Fr. Bas-Redange of Bas-Rodange, geh. in het voorm. hert. *Lotharingen*, thans grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. Z. ten W. van *Steinfort*, gem. en 20 min. Z. W. van *Pettingen*, op één uur afstands van de Fransche stad Longwy. — Het maakt eigenlijk het oostelijkste gedeelte van het d. *Reding* uit.

REDING (OBER-) of Ober-Rodingen, in het Fr. Haut-Redange of Haut-Rodange, geh. in het voorm. hert. *Lotharingen*, thans grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. Z. ten W. van *Steinfort*, gem. en 25 min. Z. W. van *Pettingen*, op een uur afstands van de Fransche stad Longwy. — Het maakt eigenlijk het westelijkste gedeelte van het d. *Reding* uit. De groote weg van Luxemburg naar Longwy voert er door heen.

REDINGEN, gem., deels in de heerl. *Useldingen*, deels in de heerl. *Everlingen*, deels in de heerl. *Guirsch*, deels in de heerl. *Siebenborn*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Osperen*; palende N. aan de gem. Folscheid, O. aan Bettborn en Useldingen, Z. aan Beckerich, W. aan Ell en Perlé.

Deze gem. bevat de d. Redingen, Osperen, Lannen, Nieder-Palen en Naegem, benevens het geh. Reichlingen. Men telt er ruim 1000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 9 graan- en korenmolens. De voortbrengselen van den grond bestaan in tarwe, rogge, haver, gerst, klaver, boonen en hooi, alles dooreen genomen van middelmatigo hoedanigheid. Om de drie jaren laat men het land braak liggen. De veestapel is aanzienlijk; alleen het aantal paarden bedraagt 300. Men legt zich in deze gem. ook op de bijënteelt toe, terwijl de vissscherij in de Attert niet onbelangrijk is.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van **Redingen** en **Osperen** uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben; terwijl men er voorts nog kapellen te **Lannen**, **Nieder-Palen** en **Naegem** heeft.

Het d. REDINGEN, in het Fr. REDANGE, ligt 5¼ u. N. W. van Luxemburg, ½ u. Z. W. van Osperen, aan de Attert, weshalve het veelal, ter onderscheiding van *Reding*, bij Longwy, REDINGEN-AUF-DER-ATTERT of in het Fr. REDANGE-SUR-L'ATTERT wordt geheeten.

De inw., maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en behalve de kerk te **Redingen**, twee kapellen, te **Lannen** en te **Nieder-Palen** heeft, wordende de kerk te **Redingen**, die in het jaar 1771 gebouwd is, door eenen Pastoor, en de kapellen, ieder door eenen eigen Kapellaan bediend.

REDINXHEURNE, naam, welken men vroeger gaf aan eene plaats in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, tegen de stad Vollenhove aanpalende, waar later het kast. **Tontenburg** gebouwd is.

REDJOENO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie ARDJOENA.

REDJO-KESOEMO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

REDJOSSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

REEBERG, voorm. bekend logement op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en bijna ½ u. N. W. van *Arnhem*. Thans is het eene buitensocieteit, meest bekend onder den naam van DE TENT, waar men wegens de hooge ligging, bij de afhelling der Veluwsche bergen, een ruim en fraai gezigt op de stad, de rivier den Rijn en de Veluwe heeft.

REEBURG, fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*, op de *Noordkust*.

Dit fort werd, tot bescherming van de reede en van het nabij gelegene vlek gebouwd. Het bestond reeds in den aanvang der zeventiende eeuw, wordt nog onderhouden, en heeft eene kleine bezetting.

REEBURG, landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie REEZEBURG.

REECKER-POLDER (DE MIDDEL-, DE NOORDER- en DE ZUIDER-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie REKER-POLDER (DE MIDDEL-), REKER-POLDER (DE NOORDER-) en REKER-POLDER (DE ZUIDER-).

REEDEN, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RHEDEN (1).

REEDIJK, geh. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2⅜ u. W. van *Dordrecht*, kant en 1 u. O. van *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord*.

REEF (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Oostzanen*, dat, uit de Groenmanssloot voortkomende, met eene noordelijke rigting in de *Waver* uitloopt.

REEF (DE), water in de *Westzanerkaag*, prov. *Noord-Holland*, ten O. van de Nauwernasche-vaart, die in eene zuidelijke rigting loopt en aan den IJdijk stuit.

REEK, gem. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, (2 k. d., 8 m. k.,

---

(1) Eveneens zoeke men alle art., elders wel eens met REE gespeld, op RHE of RE.

3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de Maas, O. aan Velp, Escharen, Z. aan Zeeland, W. aan Schayk, Herpen en Dieden-en-Langel.

Deze gem. bevat het d. Reek, benevens de geh. de Driehuis, de Straat, Hoefkens en Duifhuis, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1284 bund. 7 v. r. 83 v. ell., waaronder 1217 bund. 89 v. r. 82 v. ell. belastbaar land. Men telt er 133 h., bewoond door 172 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 steenen windkorenmolen, 1 oliemolen, 1 bierbrouwerij, 1 mouterij, 1 waschbleekerij en 1 orgelmakerij.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 700 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Ravestein-en-Megen*, behoort, en door eenen Pastoor en Kapellaan bediend wordt.

Het d. Reek, in de wandeling de Reek, ligt 5 u. O. van 's Hertogenbosch en 1 u. W. Z. W. van Grave.

De kerk aan de H. Antonius en Donatus toegewijd, een schoon, groot en prachtig gebouw, is van een orgel voorzien en heeft eenen vierkanten en vrij hoogen toren, met scherpe spits. — De in het jaar 1837 nieuw gebouwde school, wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — Ook heeft men in dit dorp een raadhuis, zijnde een doelmatig ingerigt gebouw.

Lofwaardig gedroeg zich de landstorm van dit dorp, gedurende het beleg van Grave, in 1813, even als bijkans alle de landbewoners van dit uitgebreide oord, zonder onderscheid van denkwijze of godsdienst, die, met eigen opoffering, elke poging tot bevrijding of tot 's vijands afbreuk ondersteunden. Het beleid, waarmede men eene menigte voorgenomene plunderingen, brandstichtingen en verwoestingen, weest te matigen, of wel geheel te voorkomen, en daarbij elk noodeloos levensoffer te sparen, verdient inderdaad geenen minderen roem, dan eene regtstreeksche overwinning, met duizend levens bekostigd. Zes dagen achter elkander werden des vijands aanvallen kloekmoedig afgekeerd en hem de opzettelijk bedoelde vermeestering van het gekozene standpunt van de Reek, elken oogenblik betwist. Het verlies aan onze zijde beliep daarbij vijf en twintig of dertig man aan dooden, onder welke drie Officieren, en een twintigtal gekwetsten. Onder de drie gesneuvelde Officieren werd vooral betreurd de jeugdige en dappere Luitenant Rengers, van het vijfde Bataillon, als die pal stond te midden van het gevaar en zijne manschap bij voortduring met nieuwe moed bezielde. Van des vijands zijde werd het getal gewonden en dooden op ruim honderd vijftig man berekend, daar het meer dan eenmaal gebeurde, dat een uitval van omtrent 350 ervarene krijgslieden, met het verlies van 30 man betaald werd.

Bij den watervloed van Januarij 1820, leed dit dorp ook aanmerkelijke schade. Bij het bezwijken van den kleinen Biesdijk, nam toch de snel stroomende vloed zijne rigting regt door het dorp, en verwoestte zoowel de straat als ettelijke huizen, wier muren tegen den vloed onbestand waren.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met eene dwarsbalk, waarop drie R.

REEKSCHE-WETERING (DE), water in het *Land-van-Ravestein*, dat aan de zoogenaamde Kruiswielen te *Velp* een begin neemt; in eene noordwestelijke strekking over het grondgebied der gem. *Reek*, en vervolgens over dat der gem. *Herpen* loopende, zich met den *Molengraaf*

vereenigt om den *Hamel* te vormen en vervolgens zich ontlast door de Overlangelsche-sluis, gelegen boven de Hamels-poel, in de Maas.

REELAAR (HET), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ n. N. W. van *Raalte*.

REELAAR (HET) of HET REELER, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Raalte*.

REELE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie RIELE.

REEM-BAAI of KABILO-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, welke het eil. Waigioe in een Ooster- en een Wester-schiereiland verdeeld.

Zij is door den Franschen reiziger DUPERRY op nieuw opgenomen en CHABROLS-BAAI genoemd.

REEMST (NIEUW-), geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. ten O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. ten O. van *Eede*, nabij *Otterloo*, waartoe het behoort; met 10 inw.

REEMST (OUD-), geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. ten O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. ten O. van *Ede*, niet ver van *Otterloo*, waartoe het behoort; met 30 inw.

REEMSTERZAND, zandvlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*, ter wederzijden van den grooten weg van Arnhem naar Harderwijk gelegen.

Tusschen deze zandvlakte en het Ginkelsche-zand liggen de Nieuw-Reemster zandverstuivingen, reeds aanmerkelijk beteugeld en nog slechts eene oppervlakte van 6 bunders beslaande.

REEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie RIEN.

REENDEREN, REEENDEREN of RIENDEREN, b. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4½ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. N.W. van *Brummen*; met 120 h. en 910 inw.

REENSTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie RIENSTRA.

REEPEL (DE), vaarwater in het N. van de *Zuiderzee*, hetwelk, van Harlingen afkomende, tusschen den Abt en den Zuidwal ter eenere en den Grinderwaard ter andere zijde doorloopende, zich in de *Meet* verliest.

REES, baai in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de kust van het eil. Sumbawa, bij de stad Sapi.

REES (DE), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4½ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. Z. W. van *Brummen*, niet ver van den IJssel.

Het beslaat eene oppervlakte van 56 bund. 81 v. r. 47 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. C. H. Baron VAN REEDEN VAN RHEMENSHUIZEN, woonachtig te Brummen.

REESBROEK, geh. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie RESPELBOEK.

REESE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie RHEESE.

REES-EN-CROP, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripa-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Maria's-lust, benedenwaarts aan

de katoenplant. Meerzorg, 750 akk. groot; met 10 slaven. De Negers noemen haar von Rezi.

REESLOOT (DE), water in het baljuwschap van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Broek-op-Langendijk*, uit de *Dempsloot*, onder St. Pancras, voortkomende, en met eenen eerst noordelijken en voorts noordoostelijken loop in de *Zuiderdel* uitloopende.

REEST (DE), riv., die in de *Lutterveenen*, prov. *Overijssel*, ontspringt, aan de grenzen van Drenthe de, uit de zelfde veenen voortkomende, Lutterbeek opneemt, vervolgens de grensscheiding tusschen Drenthe en Overijssel aanwijst, zich bezuiden Meppel, met de *Havelter-Aa* vereenigt, en daar in het Meppeler-diep valt.

In het perkamentboek van Utrecht wordt die riv. Resta, ook wel Sesca en thans ook wel de Rest genoemd.

REESTEN (DRENTSCHE), geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Drentsche-Reesten in de *Bijvoegsels en Verbeteringen* op het derde deel.

REET, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 6½ u. O. ten N. van *Tiel*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*.

Onder deze buurschap ligt de bouwhof Boesterveld, weleer het eigendom van den Nijmeegschen Regtsgeleerde Lambertus Gons en zijne wijkplaats ook ter ongestoorde beoefening zijner regtsstudie, op welke hoeve een Latijnsch gedicht van hem bestaat, van 24 Februarij 1644, te vinden achter zijne *Commentarie op het Landrecht van Veluwe*.

REETEN (DE), oude naam van de slikken van het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, ten Z. W. van de gem. Stavenisse, nu een gedeelte van de *Dorstmansplaat* uitmakende.

REEUWIJK, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 1 afd.); palende N. aan de gem. Zwammerdam, N. O. aan Bodegraven, O. aan Sluipwijk, Z. aan Broek-Thuyl-en-het-Weegje, O. aan Middelburg.

Deze gem. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Reeuwijk, Wijk, Vosholen Randenburg, alsmede een gedeelte van den gecombineerden veen-polder van Zwammerdam-en-Reeuwijk. Zij bevat het d. Reeuwijk, benevens de geh. Reeuwijksche-Brug, Randenburg, en Tempel, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1070 bund. 41 v. r. 55 v. ell., waaronder 1069 bund. 15 v. r. 68 v. ell. belastbaar land. Men telt er 142 h., bewoond door 197 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die meest hun bestaan vinden in de veenderij, de visscherij en de veebouwerij. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven, 1 looijerij en 1 korenmolen. Vroeger bestond hier nog eene looijerij, doch deze is niet meer in werking.

De Herv., die er ongeveer 510 in getal zijn, onder welke 230 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Gouda* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Albertus Schoenkans, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1590 opgevolgd werd door Jan Jans. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er ongeveer 490 aantreft, behooren tot de stat. van *Randenburg*, welke in deze gem. eene kerk heeft, te Randenburg (zie dat woord). — De 6 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Alphen* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide te Reeuwijk, als eene gemeenteschool welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt, en eene bewaarschool met 12 kinderen.

Door, of langs deze gem. loopt een water, de **Vaart**, of **Vaarwetering** geheeten, strekkende naar Bodegraven, en die door de marktschuiten en anderen dagelijks van Gouda derwaarts bevaren wordt. Uit deze komt men te Bodegraven in den Rijn, door een verlaat, dat, ten koste van den Gemeenen-Polder-van-Reeuwijk, aldaar, in den jare 1609, gelegd is.

De gem. Reeuwijk maakte vroeger deel uit van de heerl. van de *Dorpen-en-Landen-van-Voshol* en was als zoodanig eenen geruimen tijd een eigendom van het geslacht van Aerssen-Beijeren, en later van Jonkheer G. J. Beeldsnijder van Voshol, die haar in het jaar 1834 als eene afzonderlijke heerl. verkocht aan den Heer J. W. Musschenbroek, woonachtig op den huize Raadwijk, te Alphen, doch deze heeft haar, in 1841, weder verkocht aan den Heer Mr. Petrus Gerardus Johannes Hoog van Ter Aar, woonachtig te Rotterdam, die haar nu nog bezit.

Deze gem. heeft geen wapen, maar voerde vroeger het wapen van Voshol, zijnde: gevierendeeld geheel van goud, hebbende in ieder vierendeel een leeuw, twee van sabel en twee van keel overhoeks geplaatst.

REEUWIJK, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda;* palende N. W. aan den Tempel, N. O. aan de Broekvelden-van-Zwammerdam, O. aan de Saten, Z. en Z. W. aan het Nieuwdorp.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met andere vereenigd, de *Dorpen-en-Landen-van-Voshol* heeft uitgemaakt, bevatte de pold. **Reeuwijk** en daarin het d. **Reeuwijk** en het geh. **Reeuwijksche-Brug**. Zij telt 45 h., bewoond door eene bevolking van 310 inw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Reeuwijk*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Randenburg* gerekend. — De Isr. die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Alphen*.

De Heer genoot alhier vroeger de tiende penning van alle landerijen, welke onder het ambacht werden verkocht, zijnde dit regt in den jare 1489 ingevoerd door den Heer Reijnout van Brederode, waarvoor hij aan de bewoners van den Tempel, vrijheid gaf om van alle diensten, welke zij hem schuldig waren, vrijgesteld te blijven, zoodat het schijnt dat voor dien tijd alhier de heerendiensten plaats hadden.

In het jaar 1391 gaf Hertog Albrecht van Beijeren, een handvest waarbij bepaald werd, dat alle schotbare landen, schotbaar zouden blijven, en wanneer eenig vrij land aan onvrije lieden werd verkocht het te gelijk met de anderen zoude schotbaar zijn.

Het d. Reeuwijk, ook wel Reewijk of Rewijk gespeld, ligt 5 u. N. O. van *Rotterdam*, 1 u. N. W. van *Gouda*. Men telt er in de kom van het d. 11 h. en ongeveer 80 inw.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. H. Petrus en Paulus toegewijd, is van eene oude bouworde doch niet zeer groot, doordien de ter zijde uitgebouwde kapellen zijn afgebroken. Zij bevat evenwel eene goede ruimte. In het jaar 1821 is zij van een fraai orgel voorzien, dat door de leden der gemeente bekostigd is. De toren gaat vierkant tot boven den klokkenzolder, wordende door eene stompe spits gedekt, buiten van uur- en windwijzer, binnen van uurwerk en klok voorzien.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Reeuwijk is de geboorteplaats van den overwinnaar op Doggersbank Johan Arnold Zoutman, die aldaar op de voormalige hofstede Kantwijk, later Doesrust, waar thans een nieuwgebouwde korenmolen staat,

den 10 Mei 1724, het eerste licht aanschouwde. Hij overleed den 7 Mei 1793.

REEUWIJK (POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Reeuwijk;* palende N.W. aan den Tempel, N. de Broekvelden van Zwammerdam, O. aan de Saten, Z. en Z. W. aan het Nieuwdorp.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 380 bund. 62 v. r. 73 v. ell., en staat onder het bestuur van de dijkaadje *Reeuwijk-Broekveld-Wijk-Voshol-Ravensburg c. a.*

REEUWIJK-BROEKVELD-WIJK-VOSHOL-RAVENSBURG c. a., dijkkaadje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gedeeltelijk gem. *Reeuwijk*, gedeeltelijk gem. *Sluipwijk*, gedeeltelijk gem. *Zwammerdam;* palende N. aan den Binnenpolder en Alphen, N. O. aan Bodegraven, Z. aan Bloemendaal, W. aan Middelburg.

Deze dijkkaadje is in 1648 judicatuur geworden aan Rijnland, door de uitmaling op den Rijn. Zij bestaat uit de pold. Reeuwijk, Broekveld, Wijk, Ravensburg, Voshol, Tempel, Wonnen en Aliasambacht; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2260 bund. 5 v. r. 73 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Reeuwijk* 380 bund. 62 v. r. 73 v. ell., onder *Sluipwijk* 683 bund. 69 v. r. 30 v. ell. en onder *Zwammerdam* 1294 bund. 73 v. r. 70 v. ell.; telt 300 h., waaronder 70 boerderijen, en wordt door vier molens, op den Rijn en de Gouwe, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Reeuwijk en zes Poldermeesters.

REEUWIJKSCHE-BRUG, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1 u. Z. W. van *Gouda*, gem. en 20 min. O. van *Reeuwijk*; loopende de straatweg van Gouda op Bodegraven, midden door het geh.; met 34 h. en ongeveer 230 inw.

REEVAART (DE), naam, welken men wel eens geeft aan de Nieuwe-Vecht, een kanaal in de prov. *Noord-Holland* en *Utrecht*. Zie Vecht (de Nieuwe-).

REEVE (DE), riviertje of watergang in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en ten W. van *Kampen*, eenen aanvang nemende aan den Zwartendijk, en in eene westelijke rigting loopende naar de Zuiderzee, door den polder van Dronten, waar het zich in de *Zuiderzee* ontlast.

REEWIJK, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Reeuwijk

REEWIJK of Rietwijk, onder welken laatsten naam het in de meeste registers of kohieren van grond- en andere lasten voorkomt, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. ten N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. O. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. ten O. van *Heemskerk*.

In het jaar 1710, is een gedeelte van den grond, tot dit huis behoorende, door den eigenaar van het huis Assumburgh aangekocht, ten einde daarop een hertenkamp aan te leggen. Eenige jaren later geheel met Assumburgh vereenigd zijnde, is het huis afgebroken.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een kapelletje, van een torentje voorzien, op eenen heuvel, met ruigte en kreupelbosch bewassen, met eene gracht vol riet, liezen en biezen. Deze heuvel, met de verder tot dit adell. h. behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 9 bund. 68 v. r. 70 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Jonkhr. Mr. Jacob Maarten Deutz van Assendelft, woonachtig te Amsterdam.

REEFELING, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Neder-Wetten*, ¾ u. Z. van *Nunen;* met 8 h. en ongeveer 50 inw.

REGALANDA, naam, onder welken het eil. PANG'ASARE, in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, wel eens voorkomt. Zie PANG'ASARE.

REGEKOEWA, vorstendom op het eil. *Savo*, in *Oost-Indië*, een der zuidoostereilanden van *Banda*, hetwelk door eene Radja geregeerd wordt.

REGERMETJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Pondajang*.

Dit dorp was, in het begin der vorige eeuw, met de dorpen Siange, Tjikosdang, Hadomorang, Pondajang, Nanari, Tjimavara en Lomilalek, 1100 huisgezinnen sterk

REGGE (DE), riv., welke in het Munstersche, ten Z. O. van Alstede, ontstaat, beneden die plaats in *Overijssel* komt, onder den naam van BOMMERBEEK, door de gemeente *Haaksbergen* loopt, voorts over *Geldersch* grondgebied, naar of langs *Diepenheim*, *Markelo*, *Delden*, *Wierden*, *Rijssen*, *Hellendoorn*, *den Ham* en *Ommen* stroomt, alwaar zij, omstreeks het gehucht Vilsteren in de *Vecht* valt. Nabij die Vecht is een overzetveer over de Regge.

Dat deze riv. reeds voor vier eeuwen tot het voeren van schuiten gediend heeft, blijkt uit eenen brief, door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in den jare 1404 aan die van Zwolle gegeven, in welken wij lezen: » dat alle hoer Borghere, » die nu of hier naamaals om oer neringe myt potten varen in die » Vechte ende in die Regde, vrij soelen heen varen."

Hoewel deze rivier niet zeer breed, en somtijds bijna droog is, verandert zij des winters de omliggende landstreek in een groot meer. Oudtijds kwam zij onder den naam van RECCLA voor.

REGTDIEP (HET) of HET REGTERDIEP, water in *Overijssel*, zijnde een der monden, waardoor de IJssel in de Zuiderzee uitloopt Zie KATTENDIEP (HET).

REGTE-ZIJL (DE), riv. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ZIJL (DE REGTE).

REGTVAART, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. N. W. van *Loon-op-Zand;* met 36 h. en 270 inw.

REGULIERSDAM, plaats in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ½ u. O. van *Zoetermeer*, waar, vóór de Reformatie, een klooster van Regulieren gestaan heeft.

REGULIERSHOF, voorm. plaats in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, even buiten *Amsterdam*, waar vroeger het St. Jansklooster, dat door Reguliere Kanonniken bewoond werd, gestaan heeft.

Nadat deze hof of boomgaard, gedurende omtrent twintig jaren, door de Reguliere Kanonniken van Heilo, als de nazaten der genen, die er bij deze stad gewoond hadden, aan WILLEM DIRKSEN BARDES, Schout van Amsterdam, verhuurd was geweest, hebben de Monniken, na het verschijnen van de huurjaren, aan den Bisschop van Haarlem verzocht dezen hof of boomgaard, uit behoeftigheid, aan de meestbiedenden te mogen verkoopen, hetwelk hun, onder zekere voorwaarden, werd toegestaan. Ingevolge deze toestemming van den Bisschop, werd het gemelde REGULIERSHOF aan het gemeene kapittel van de

Cathedrale kerk te Haarlem verkocht, hetwelk de lasten en schulden, daarop staande, overnam, bestaande in vijftien onderscheidene rentebrieven, welke zekere Maria Willemsz. van Amsterdam, ten laste van het voormalige Reguliers-klooster had en waarvan de hoofdsom vier duizend vier honderd en zes Carolusgulden, gelijk staande met even zoo veel van onze tegenwoordige guldens, en de jaarlijksche losrente twee honderd en vijftig gulden bedroegen, welke toen door het kapittel van Haarlem betaald moesten worden. Ofschoon bij den Bisschop uitdrukkelijk bevolen was, dat ter plaatse, waar het Reguliers-klooster gestaan had, eene kapel moest gesticht worden, is het nogtans niet gebleken, dat zulks ooit geschied zij. Mogelijk zijn de Kanonniken van dezen last ontslagen, op vertoog aan den Bisschop, dat zij dien hof wederom in erfpacht zouden verkoopen, zoo als zij ook naderhand hebben gedaan; doch door het verzuim van den pachter geraakte hij wederom aan het zelfde kapittel. Eindelijk werd dien hof of boomgaard, groot in het geheel 34 hont 39 roeden, met den aankleve van dien, van timmeraadje, boomen, plantaadjen, enten enz., door het kapittel van Haarlem, aan zekeren Jacob Saffius, eertijds Prior van de Regulieren te Heilo, Aartsdiaken, Domproost en Kanonnik van de kerk te Haarlem, en zijne erven en nazaten, in eeuwigen erfpacht, genaamd *Emphiteusis Ecclesiastica*, verhuurd, verpacht en uitgegeven, voor de som of het canon van eenen gulden 's jaars oud-eigen, voor het regt van de erfpacht en mits gehouden wezende daarenboven, jaarlijks de som van twaalf honderd vijf en vijftig gulden te betalen, tot voldoening van de renten derhier boven vermelde brieven van Maria Willemsz. Volgens den koopbrief was de gemelde Saffius bevoegd, om dezen hof, hetzij in het geheel of ten deele, wederom aan anderen in erfpacht uit te geven, waarom hij dien smaldeelde, en in onderscheidene perceelen, tot tuinen, woonplaatsen, herbergen enz., tegen eene zekere jaarlijksche som, in erfpacht uitgaf..

De Regering van Amsterdam, in het jaar 1572 beducht zijnde, dat zij op bevel der Staten wederom mogten belegerd worden, namen in beraad, om het Reguliershof, digt onder de stad liggende, te doen slechten en de boomen om te houwen, opdat er de vijand niet in mogt nestelen en om een vrij uitzigt te hebben. Jacob Saffius, daarvan kennis krijgende en voor schade beducht, kantte zich daartegen met een schriftelijk protest aan Burgemeesters, ten einde het slechten te beletten, of dat men hem ten minste schadeloos behoorde te stellen. Wat hier op gevolgd zij, vindt men niet opgeteekend, doch later werd deze hof eenen Hortus Medicus of eenen Stads Kruidtuin. Bij de uitlegging van Amsterdam, die in het jaar 1658 werd voortgezet, geraakte deze hof binnen de stad, en moest diensvolgens gesloopt worden en tot erven, straten en grachten vergraven, van welke eenige nog haren naam daarvan ontleenen, zoo als: de Reguliers-gracht de Reguliers-Breestraat en de Reguliers-Dwarsstraat.

REGULIERS-KLOOSTER of Augustijnen-klooster, voorm. klooster in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, te *Brandwijk*.

Van dit klooster, hetwelk bewoond werd door Kanunnikessen van de orde der Augustijnen, werd de stichting goedgekeurd, door Jan IV Hertog *van Braband*, bij brief van 7 Maart 1420. Het is ongetwijfeld in den Spaansche oorlog te niet gegaan.

REGULIERS-KLOOSTER, voorm. kloosters. Zie Achlumer-konvent Agnesberg (St.), Agnieten-klooster (St.), Albergen, Annaberg (St.) Augustinus-klooster, Betbanie, Bethlehem, Catharina-klooster (St.),

Lensteen, Elizabethsdal, Elizabeths-konvent (St.), Emaus, Engelendaal, Geertruida klooster (St.), Haage (Ten), Hem (Des), Hieronymus-klooster, Jans-konvent (St.), Jans-klooster (St.), Mariaashof (St.), Mariaas-konvent (St.), Mariaas-paradijs, Maria-en-Agnes-konvent, Maria-Magdalena-klooster (St.), Marienberg, Marienbron, Marienkamp, Marienvelde, Nieuwe-Licht, Nikolaas-konvent (St.), Onze-Lieve-Vrouwe-klooster, Petersput (St.), Sion, Thabor, Vitus-konvent (St.) en Zijl-klooster.

REGULIERS-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ½ u. O. van *Zoetermeer*, op het einde der Delfsche-wallen.

De plaats, waar het gestaan heeft, was vroeger de Reguliers-dam, en is thans veelal de Hillersdam geheeten.

REGULIERS-TOREN (DE), meestal de Munt-toren genoemd, toren in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, te *Amsterdam*, in het midden dier stad, op het singel bij het Schapenplein.

Hij ontleende zijnen naam van het Reguliers-klooster, dat weleer hier buiten de stad lag. Hij was ook eene sterkte, welke met het rondeel, nog eenigzins kennelijk op den hoek van de Doelenstraat, den Amstel aan deze zijde beschermde. De stadspoort, die hier voormaals stond, en in 1618 genoegzaam door brand verteerde, werd vervangen door dezen toren, die van uurwerk en klokkenspel is voorzien.

REHIO, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Bintang*. Zie Rhio.

REHOEMONI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besi*. Zie Roehenoni.

REJANG, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Redjang.

REICHLINGEN, op sommige kaarten verkeerdelijk Reclin genoemd, geh. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5¾ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 25 min. Z. ten O. van *Osperen*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Redingen*, aan den Attert.

REICHSWALD, bosch in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Rijkswald.

REIDE, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. van *Winschoten*, kant. en 3½ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. N. O. van *Ter-Munten*; met 2 h. en 7 inw.

Dit geh. is eene uitstekende punt of landtong, zich in de rigting van Emden noordoostelijk uitstrekkende, een half uur buitendijks, waar in 1575 nog eene kerk, een burg, eene sterkte en eene schans waren. Van Starkenborg bragt zelfs de aldaar liggende oude schans nog op zijne kaart. Deze uithoek is van veel belang, om de aanslijking in den Dollart te bevorderen, en heeft onbeschrijfelijke sommen gelds gekost.

Naar alle gedachten is het een overblijfsel van het dorp Westerreide. In 1535 stond het Zusteren-konvent te Reide alle de landen, die het in den Hamrik en onder den klokslag van Reide, binnen- en buitendijks bezat, alsmede die over de Eems gelegen, aan de provincie Groningen af, onder voorwaarde, dat zij daarvoor de Oostersche dijken, het hoofd aldaar en het kerkhof te Reide zou onderhouden. In 1542 komen deze Zusters nog voor als dijkpligtigen wegens andere landen. Het oude kerkhof is er nog aanwezig.

Tegen de oeverafneming der zuidzijde van de landpunt Reide, is, door aansluiting der bestaande hoofden en het aanleggen van twee nieuwe, in 1837, voorzien geworden, waarvan spoedig daarna reeds een gunstig gevolg werd opgemerkt. Aan den noordkant is door het vervolgen der steenen oeverwerken de wal steeds meer en meer tegen

uitslag en afneming beveiligd. Even zoo is mede, ter bescherming van de andere oevers en verbetering der gemelde landpunt zelve, het land op geregelde afwatering gebragt. Thans (1846) is men bezig met niet ver van hier zuidwaarts eenen kapitalen zeedijk in het Dollart-slik te leggen en daadoor een gedeelte van dien zeeboezem in te polderen.

REID (DE) of de Niedorper-Reid, meertje in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, Z. W. van het d. Nieuwe-Niedorp, tusschen den Kostverloren-, den Leijer- en den Oude-Niedorper-polder.

REID (DE) of de Winkelder-Reid, meertje in de *Niedorper-kogge*, in den *Winkel-polder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Winkel*.

Dit water is waarschijnlijk gegraven, toen de West-Friesche zeedijk is aangelegd.

REIDERLAND, voorm. landstreek ten O. van de prov. *Groningen*, waarvan dat gedeelte, hetwelk tot die prov. behoorde, thans in den *Dollart* verzwolgen is. Zie Dollart.

REIDERWOLDE, voorm. d., ten O. van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van het jaar 1277 is overstroomd geworden, en waarvan het grondgebied thans door de wateren van den Dollart overspoeld wordt.

Het lag tusschen de Ee en de Tjamme en was het grootste en rijkste van al de dorpen uit dien oord, gelijkende meer naar eene deftige koopstad, dan naar een dorp, en was, wegens zijnen rijkdom, grootheid en het getal der aldaar staande adellijke huizen alom vermaard. Er waren twee kerken, waarvan de eene een kapittel van Kanunniken had.

REIDIEP, water, prov. *Groningen*. Zie Reitdiep.

REIDLAND, buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. van *Onderdendam*, gem. *Bedum*, onder welk dorp het behoort.

REIDLANDSTER-WEG (DE), weg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in eene zuidelijke rigting loopende van Bedum naar Zuidwolde. — Deze weg is schouwbaar onder het Winsumer- en Schaphalster-zijlvest.

REIDT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Reyd.

REIDWIJCK, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*.

REIGERIJ (DE) of de Rijgerij, plaats in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. en 7 u. O. van *Goes*, kant. en 2 u. Z. O. van *Axel*, distr. en 2 u. Z. W. van *Hulst*, gem. en ½ u. N. van *de Koewacht*.

Aldaar heeft een sedert jaren uitgeroeid bosch gestaan, door eene menigte van reigers bewoond, welke aan dat oord den naam van Reigerij hebben gegeven. — Thans staat er één huis, bewoond door 4 huisgez. en 9 zielen (1).

REIGERSBERGEN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1½ u. Z. van Wassenaar, aan den straatweg van Leyden op 's Gravenhage.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 96 v. r. 94 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. Jochems, woonachtig te 's Gravenhage.

REIGERSBERGSCHE-POLDER (DE), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gedeeltelijk gem.

(1) Door dit art. vervalt dat van Bygerij, bl. 418 van het II Deel dezes werks.

Rilland-en-Maire, gedeeltelijk gem. *Fort-Bath-en-Bath*, waarvan de scheiding door de *Zuidkreek* bepaald wordt. In het eerste en grootste gedeelte ligt het geh. Rilland, 13 boerderijen of hofsteden en een afzonderlijk liggende herberg, terwijl door het westelijk gedeelte daarvan het Vinkenessegat loopt, dat de scheiding der heerl. *Maire* uitmaakt. In het tweede gedeelte ligt het Fort-Bath, met de omliggende werken, eene groote boerderij of hofstede en drie afzonderlijk tegen den dijk liggende huizen, waaronder een houten, zijnde de Douane, buiten het fort tegen den dijk. Dus in het geheel het Fort-Bath met het, geh. Rilland, 14 hofsteden en 4 afzonderlijk liggende huizen.

Deze pold., de oostelijkste en vruchtbaarste van Zuid-Beveland, paalt N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de schorren tegen de Wester-Schelde, W. aan den Maire-polder en aan den Stroodorpe-polder. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1563 bund. 56 v. r. 14 v. ell., waaronder 945 bund. 41 v. r. 14 v. ell. schotbaar land, en werd in het jaar 1773 bedijkt. Het grootste gedeelte der daartoe gebruikt wordende dijkwerkers bestond in Oost-Friezen, en deze sloegen, wegens den hoogen prijs der levensmiddelen, in de maand Junij onverwacht aan het muiten. Een twaalftal krijgslieden, afgezonden om de rust te herstellen, kon onder het steeds aangroeijend getal van misnoegden niets uitrigten. Het oproer werd nu zelfs heviger, de afgezondenen werden overweldigd en ontwapend, en om erger gevolgen te voorkomen, moest grootere magt ontwikkeld worden. Weldra daagden ook intusschen uit Bergen-op-Zoom honderd en vijftig man op, wier vaste houding nu ras den opstand dempte. De belhamels werden gevangen genomen en de vierschaar over hen gespannen. De voornaamste oproermaker, op een daartoe in den polder opgerigt schavot, onder de galg gegeeseld en voorts met ongeveer drie honderd anderen, onder bedekking van krijgsvolk, te scheep naar Oost-Friesland terug gezonden. Men waagde het nogtans niet de krijgsbenden te doen aftrekken, vóór dat het werk in den herfst gelukkig voltooid was. — Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

REIGERSBOSCH of Reigersbroek, oud lusth. der Heeren van Amstel, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. O. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*.

In den zoen der Heeren van Amstel met Floris V, Graaf *van Holland*, hebben zij dit huis aan hem opgedragen.

Toen Jan II, Graaf *van Holland*, de heerl. van Amstel en Woerden aan zijnen broeder Guido van Avennes, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, in leen gaf, behield hij het Reigersbosch, benevens de manschap aldaar, wel uitdrukkelijk voor zich, waarom dan ook de Graven alhier eenen ambtenaar hadden, onder de benaming van *Meester of Bewaarder van den Reigersbosche*. Dit ambt werd, volgens de oude rekeningen der huishouding van Graaf Albrecht van Beijeren, in 1370, bediend bij Willem van Mijnden, mede Baljuw van Gooiland, en in 1378 en eenige navolgende, bij Jan van Assendelft Bartoutszoon, doch hoe lang deze bediening geduurd heeft of wanneer zij is te niet geloopen, wordt niet gevonden, mogelijk wel met het verwoesten van dit Reigersbosch, waarvan de tijd van ondergang mede niet gevonden wordt, waarom sommigen meenen, dat zulks in den zwaren watervloed van 1421 zoude geschied zijn, waardoor vele landen en dijken zijn overstroomd en verzwolgen.

Ter plaatse, waar dit lusthuis vermoedelijk gestaan heeft, wordt nu het kerkhof der Portugesche Israëlieten gevonden.

REIGERSBOSCH, voorm. bosch in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, ten N. van Breda en tegen die stad palende. In dit bosch werd door de Deenen het eerste kasteel van Breda gebouwd. Het bosch werd in de belegering van 1624, door die van de stad omgehouwen.

REIGERSBOSCH, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. en gem. *Axel*, deel gemaakt hebbende van de zoogenaamde Axelsche-linie van defensie, aangelegd door Prins MAURITS, in 1586, en, door de Franschen, in het jaar 1747, na de inneming van Hulst, geslecht.

Van dit fort bestaat thans niets meer, dan eenige met gras begroeide hoogten, gedeeltelijk de voormalige borstwering uitgemaakt hebbende. Gedurende den Belgischen opstand was aldaar eene militaire wacht geplaatst. De gronden, waaruit dit fort heeft bestaan, zijn geënclaveerd in een landgoed, ook wel onder den naam van REIGERSBOSCH bekend, groot 91 bund. 1 v. r. 43 v. ell., in eigendom toebehoorende aan den Heer WILLEM SEYDLITZ, Notaris en Wethouder van en wonende te Hulst.

REIGERSBROEK, oud lusth. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie REIGERSBOSCH.

REIGERSDAAL of RIJGERSDAAL, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. N. van Amstelveen, aan den Buitenveldersche-weg, nabij de Kalfjeslaan, zoo in de binnen als buitendijksche Buitenveldersche-polder.

Deze buit., welke met heerenhuis en verdere getimmerten, moes- en broeituinen, boomgaard, Engelsche partijen, slinger en goudvischbeeken, eiland, bosschen, lanen, wandelingen, benevens de daartoe behoorende boerderij van ouds genaamd GROENHAVEN nu REIGERSDAAL, met huismanswoning, stalling en uitmuntende wel toegemaakte wei- en hooilanden, eene oppervlakte van 40 bund. 38 v. r. 92 v. ell. besloeg, is in het jaar 1844 gesloopt, doch de boerderij bestaat nog, en de grond is meest met kool bezaaid.

REIGERSDAALBANK, door de inlanders KARANG-N'AMAL genoemd, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*.

Het baken is geplaatst aan den Oostkant van de droogte op eene diepte van 9 voet.

REIGERS-GAT, meertje in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, in het zuid-westelijk gedeelte van den polder *Bredenvliet*. De Winkelzee neemt aldaar een begin.

REIGERSPOEL of REYGERSPOEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, bij Duurswolde.

REIJEN, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie RIJEN.

REIJERKERK, oude naam van het d. RIDDERKERK, in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIDDERKERK.

REIJERSCOP-CREUNINGEN, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Veldhuizen*; palende N. aan Veldhuizen, O. aan Reijerscop-Lichtenberg, Z. aan de gem. Achthoven, W. aan Reijerscop-St.-Pieter.

Deze heerl. bevat niets dan den pold. Reijerscop-Creuningen, en daarin geen d., maar alleen het geh. Reijerscop-Creuningen, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 288 bund. 53 v. r. 7 v. ell., waaronder 271 bund. 91 v. r. 67 v. ell. belastbaren

grond; telt 14 h., met eene bevolking van 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 34 in getal zijn, behooren tot de gem. *Harmelen*. — De R. K., van welke men er 61 aantreft, worden tot de stat. van *Harmelen* gerekend. — Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Harmelen*.

Deze heerl. was vroeger leenroerig aan de prov. Utrecht, wegens het burggraafschap van Montfoort. — In het jaar 1727 werd de Heer Paulus van Alkemade met dit Reijerscop beleend; thans is het sedert onheugelijke jaren met de gem. *Veldhuizen* vereenigd.

Het geh. Reijerscop-Creuningen ligt 1¼ u. W. ten Z. van Utrecht, 3 u. W. Z. W. van Maarssen, ¼ u. Z. van *Veldhuizen*.

De pold. Reijerscop-Creuningen, wordt door twee wateren in Bijleveld, van het overtollige water ontlast.

REIJERSCOP-INDIJK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan Bijleveld en Haanwijk, O. aan Reijerscop-St.-Pieters, Z. aan den pold. Mastwijk, W. aan Kattenbroek.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 199 bund. 22 v. r. 55 v. ell., waaronder 148 bund. 4 v. r. schotbaar land; telt 2 h., en wordt, op de Bijleveld, door twee molens uitgemalen.

REIJERSCOP-LICHTENBERG, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Veldhuizen*; palende N. aan Veldhuizen, O. aan Heikop, Z. aan Achthoven, W. aan Reijercop-Creuningen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 524 bund. 8 v. r. 29 v. ell.; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen en een daggelderswoning, wordt door twee molens, op de Bijleveld, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, Secretaris en Poldermeester.

REIJERSCOP-ST.-PIETERS, vroeger meestal Reijerscop-Mierlo geheeten, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Veldhuizen*; palende N. aan den pold. Bijleveld, O. aan Reijerscop-Creuningen, Z. aan Achthoven, W. aan Reijerscop-Indijk.

Deze heerl. bevat niets dan den pold. Reijerscop-St.-Pieter, en daarin eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 bund. 99 v. r. 82 v. ell., waaronder 89 bund. 86 v. r. 62 v. ell. belastbaar land. Men telt er 5 h., met eene bevolking van ruim 40 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 9 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Harmelen*. — De R. K., van welke men er 35 aantreft, worden tot de stat. van *Harmelen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Harmelen*.

Deze heerl. behoorde vroeger aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht, waarom zij Reijerscop-St.-Pieters geheeten wordt. Den naam van Reijerscop-Mierlo ontleende zij vermoedelijk van eene oude ridderhofstad Mierlo, welke in het jaar 1230 bekend was. Deze heerl. is sedert onheugelijke jaren met de gem. *Veldhuizen* vereenigd en behoort thans aan het domein.

REIJERSKOOP, landstreek in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop*;

palende W. en N. W. aan Quakernaak, N. en N. O. aan Leerbroek en voor een klein gedeelte N. O. aan Hoog-Leerbroek, O. aan Bruiningsdeel, Z. aan Lang-Nieuwland.

Deze landstreek, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1137 bund. 26 v. r. 58 v. ell.; telt 15 h., waaronder 8 boerderijen; ligt gemeen met de polders *Leerbroek* en *Nieuwland* en wordt te gelijk met deze, door middel van negen watermolens, aan den Arkelschen-dam, op de Linge, van het overtollige water ontlast. In deze landstreek ligt een gedeelte van het d. Leerbroek.

REIJERSKOOP, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Boskoop*; palende N. aan Voor-de-Biesen, O. aan Middelburg, Z. aan Randenburg, W. aan de Gouwe.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 119 bund. alles schotbaar land; telt 18 h., waaronder 8 boerderijen, en wordt, gecombineerd met andere polders, door twee watermolens, op de Gouwe, van het overtollige water ontlast.

REIJERSOORD, voorm. heerl. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Culenborg*, gem. *Buurmalsen*, rondom in de voormalige gerigtsbank van *Tricht* gelegen.

Deze heerl. bevat het voorm. adell. h. Reijersoord, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 51 bund. 90 v. r. 94 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 142 h., bewoond door 175 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 770 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Tricht*. — De R. K., van welke men er 10 aantreft, worden tot de stat. van *Buren* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Tricht*.

Het voorm. adell. h. Reijersoord of Reijersvoort, ligt 2¼ u. W. ten N. van Tiel, 1½ u. Z. ten O. van Culenborg, ½ u. N. van Tricht.

Het huis was niet zeer aanzienlijk, en had eenen stevigen vierkanten toren, die hoog ten dake plagt uit te steken, doch dreigende in te storten, tot aan het dak toe, afgebroken is. Men gaat door eene ijzeren deur in den toren, binnen welken men onderscheidene vertrekken heeft, in welke de oude Heeren van Reijersoord huis hielden. De grachten om het huis zijn thans verdroogd. Men wil, dat het van ouds regt van halstraffen te oefenen heeft gehad, en diep onder den toren, ziet men nog kelders voor de gevangenen. Ook plagten de Heeren van Reijersoord vrije jagt te hebben, benevens een gestoelte en eenen grafkelder in de kerk te Buurmalsen, in welken onderscheidene personen, uit het geslacht der oude Heeren van Buren, begraven liggen. De laatste Heer van Reijersoord, Ketel genaamd, heeft deze heerlijkheid met alle hare geregtigheden afgestaan aan Koning Willem III, door wien zij aan de grafelijke goederen gehecht is. Thans wordt het voorm. adell. h. tot eene bouwhofstede verhuurd.

REIJERWAARD (NIEUW-), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Ridderkerk*; palende N. aan de Lek, O. aan Oud-Reijerwaard, Z. aan de Waal, W. aan IJsselmonde.

Deze pold., welke in het jaar 1442 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 1060 bund. 39 v. r. 45 v. ell. schotbaar land; telt 320 h., waaronder 22 boerderijen, en wordt door drie molens en ééne sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast.

REIJERWAARD (OUD-), pold in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Ridderkerk*; palende N. aan

den polder het Zand, O. aan Hendrik-Ido-Ambacht, Z. aan Rijsoord-en-Michaelskreek, W. aan Nieuw-Reijerwaard.

Deze pold., welke in het jaar 1403 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 529 bund. 93 v. r. 55 v. ell. schotbaar land; telt 185 h., waaronder 17 boerderijen, en wordt door drie molens en ééne sluis, op de Noord, van het overtollige water ontlast.

REIJERWAARD (OUD-EN-NIEUW-) of eigenlijk DE RIEDERWAARD, hoogheemraadschap, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Ridderkerk;* palende N. aan de Lek, O. aan het Zand, Z. aan Rijsoord, W. aan IJsselmonde.

Dit hoogheemraadschap bevat de pold. Oud-Reijerwaard en Nieuw-Reijerwaard, en beslaat, eene oppervlakte, van 1590 bund. 35 v. r., schotbaar land; telt 515 h., waaronder 39 boerderijen, en wordt door zes molens en twee sluizen op de Maas en den Noord van het overtollige water ontlast.

Het was in zijn eerste bedijking van grooter uitgestrektheid, en bevatte tevens de ambachten van IJsselmonde, Barendrecht, Carnisse en Pendrecht, welke naderhand buiten gemeenschap van bedijking met den RIEDERWAARD geraakt zijn, zoodat deze waard, volgens de eerste uitgestrektheid, paalde N. aan de Maas, die hier omtrent reeds den naam van de Merwede begint te verliezen, N. O. aan de Merwede, Z. aan de Waal, die hier den RIEDERWAARD van den Zwijndrechtsche-waard afscheidt, alsmede met Barendrecht aan de Oude-Maas en eindelijk W. aan het baljuwschap van Putten in de landen over de Maas.

Men vindt verschil van gevoelen, of men RIJERWAARD, RIJDERWAARD of RIEDERWAARD te schrijven hebbe. Volgens de eerste wijze zou er mede gemeend worden, dat deze waard, voor het binnendijken van de Waal, bij hooge zeegangen en zware vloeden van boven, krachtig in het water lag te rijen. De Heer ALTING (1) wil, dat de eerste stichter van Ridderkerk een Rijder of Ridder was. Ons komt het echter als bijna zeker voor, dat het adellijk geslacht VAN RIEDE, hetwelk uit eenen jongen zoon van den huize VAN MERWEDE afstamde, den RIEDERWAARD bedijkt en hier aan den naam gegeven heeft. Dit is des te waarschijnlijker, omdat men kan bewijzen, dat het geslacht van RIEDE in dezen waard aanzienlijke goederen bezeten heeft. De oorspronkelijke goederen van den huize VAN RIEDE lagen echter onder de baanderij en vrije heerlijkheid van de Merwede. Keizer HENDRIK IV maakt daarvan melding in eenen brief van 1060, gegeven aan den Bisschop van Utrecht. De Historieschrijver M. VOSSIUS (2) verhaalt, dat de dijk van den RIEDERWAARD, in het jaar 1373, door eenen hoogen vloed van de rivier de Lek weggespoeld is. Deze doorgebrokene landen bleven langen tijd door verzuim en tweedragt onbedijkt liggen, tot dat ALBRECHT VAN BEIJEREN, in het jaar 1403, een handvest gaf, om den RIEDERWAARD te herdijken; zulks is echter omtrent dien tijd geschiedt ten aanzien van het Oude-land, doch het Nieuwe-land werd eerst omtrent het jaar 1442 herdijkt.

Het bestuur over dit hoogheemraadschap, bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Substitut-Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden en eenen Secretaris, terwijl Oud-Reijerwaard en Nieuw-Reijerwaard, ieder eenen afzonderlijken Waardsman en Penningmeester hebben.

---

(1) *Not. Germ. Infer.* p. II.

(2) *Holl. Jaarb.*, bl. 430.

REILER, geb. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie Reuler.

REIMBERG, of Remerich, geb. in het grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Reding*, gem. *Bettborn*.

REIMERSWAAL of Romerswaal, ook wel Remerswale, Romerswale enz. genoemd, voorm. st. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in het noordelijke gedeelte van het verdronken *Zuid-Beveland*, op den linkeroever der Ooster-Schelde, tegenover *Schakerlo*, waarop een veer was.

Haren oorsprong blijft onzeker en ofschoon van eenen grijzen ouderdom wordt zij niet vóór 1230 vermeld.

In 1258 landde Otto III, Graaf *van Gelder*, aldaar, om vrouw Aleid te bevechten.

In 1292 kocht Floris V, Graaf *van Holland*, eenig land te Reymerswale; ook had zij toen reeds eenig vast bestaan, behoorende aan het geslacht der Heeren Keravinck en had eene soort van regering.

In 1300 ontzetten de inwoners van deze plaats het slot Oostende te Goes, dat door Heer Jan van Renesse met de Vlamingen belegerd was; een bewijs voor de menigte inwoners, welke zij toen reeds had. In 1303 werden de Vlamingen andermaal zoodanig door hen verslagen, dat achttien honderd Vlamingen daarbij bleven en Renesse zelve ter naauwernood ontkwam, waaruit men zou moeten besluiten, dat deze plaats toen reeds een aanzienlijk dorp was, ofschoon zij eerst in 1340 een dorp genoemd werd in eenen brief van Graaf Willem IV, waarbij zij tolvrijheid bekwam.

Zij was een der voornaamste steden van Zeeland, en werd, in zeer vroege tijden, wel als eene heerlijkheid, door bijzondere Heeren bestuurd, die van een edel geslacht en Leenmannen der Graven van Zeeland waren, dan is, daarna weder der grafelijkheid ingelijfd, en met het regt van zitting in 's Lands Staten, begunstigd, zijnde geweest, de derde in rang, onder de zoogenoemde vijf goede steden, onmiddellijk volgende na Zierikzee. Zij is in 1374 eerst door Hertog Albrecht van Beijeren omwald, waarna de voorregten, door onderscheidene Graven aan haar verleend, het vermogen der inwoners dezer stad zeer hebben doen aanwasschen.

Zelfs schonk Rudolf van Diepholt, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1449, aan de stad Reimerswaal het kerkelijk regtsgebied over geheel Zuid-Beveland. Doch deze voorspoed bragt bij de inwoners van die stad zoo veel dartelheid te weeg, dat zij, in het jaar 1454, de Regering overvielen en verdreven, doch toen zij zich zeer verootmoedigden, dat zij den Stadhouder Karel van Bourgondië, daar op *bersbeens, blootshoofs ende in heur hemde* tegen kwamen, werd hun dit misdrijf, mits zekere boete gevende, kwijtgescholden. In het jaar 1477, werden zij wederom, door Vrouwe Maria van Bourgondië, beschonken met eenige voorregten, tot vermeerdering van het aanzien en de welvaart van de stad, waaronder ook begrepen was, dat de Dijkgraven van de watering Beoosten-Yerseke altoos wonen en verblijven zouden binnen Reimerswaal. Zelfs werd de stad nog in het jaar 1528, door Keizer Karel V vergund, dat de Schepenen dagelijks regt houden zouden, in plaats van driemaal 's weeks gelijk te voren, ten gerieve en waarschijnlijk wegens den grooten toevloed van kooplieden.

Er was een klooster van Cellezusters, tot ondersteuning van zieken en gebrekkigen, en een klooster van Reguliere Kanunniken, genaamd Maria'shof, gelegen buiten de *Vrouwepoort* (zie dat woord). De kerk had een kapittel van tien Kanunniken en een Deken.

Die stad genoot zelfs in 1549 de eer, dat Koning FILIPS II *van Spanje*, aldaar, als Graaf van Zeeland de hulde ontving, welke plegtigheid (zoo sommigen willen) aldaar bestendiglijk plagt verrigt te worden. Bij deze gelegenheid, had NIKOLAAS KROMVLIET, een burger en inwoner dezer stad, bij wien de Koning zijn intrek nam, een Latijnsch gedicht voor zijn huis gesteld, op den toen reeds gevaarlijken toestand van deze stad toepasselijk, welk gedicht aldus luidde:

Vidimus assueto privatum lumine solem;
Pallida turbato vidimus astra die.
Vidimus undantes horrendos aequoris aestus,
Nos miseros Belgas cum obruit Oceanus.
Vidimus ast postquam te, gloria nostra, Philippe.
Caesarea proles, semideûmque decus:
Cuncta refutamus transacti tristia secli,
Quod praesens nostrum testificatur opus.
Sit licet exiguum, sit pro ratione voluntas:
Nil facit ad vastum parva carina fretum.

d. i.

Wij zagen eens de zon beroofd van haren glans;
't Gesternte flikkeren bij dag aan 's Hemels trans, —
Wij zagen het gebruisch in 't koken van de golven,
Toen de oceaan dees plek had in zijn schoot bedolven,
Maar nadat we u FILIPS, u, groote Keizers zoon,
U onze roem en eer, u aller helden kroon,
Eens zagen, achten wij de ramp van vroeger dagen
Als niet geleden. Hiervan kan getuignis dragen
Dit al te schamel dicht, dat, hoe gering 't ook zij,
Door goeden wille nog verhoogd wordt in waardij.
Een kleine boot is niets, gaat men die vergelijken
Bij de onafmeetbre zee, (zoo moet mijn dicht ook wijken
Vooral de liefde, al de bewondring, die bewoont
Ons aller hart voor u, die ons uw gunst betoont).

De eerste ramp, welke REIMERSWAAL trof, was in het jaar 1520, door eenen brand, welke meer dan drie honderd huizen, pakhuizen enz. verteerde.

Die stad was destijds nog welvarende, en zelfs tot op het hoogste toppunt van haar geluk gebragt, want bij den watervloed van 5 November 1530, die geheel Zuid-Beveland overstroomde, was REIMERSWAAL zelf nog behouden gebleven, benevens een poldertje, in zijnen eigen dijk besloten, welks landerijen, den inwoners dezer stad, toebehoorden, die van den grond, meest uit derring bestaande (naar het oud gebruik der Zeeuwen), wit zout maakten, waartoe zij toen onderscheidene keeten binnen de stad hadden; echter verdronk daarbij het land onder haar regtsgebied, ter grootte van 2571 gemeten 7 roeden (1080 bund. 50 v. r. 49 v. ell.), hetwelk het tweede begin van den ondergang was, zoodat men, in het jaar 1547, niet meer dan tien à twaalf zoutkeeten telde. In het jaar 1551 volgden twee watervloeden, namelijk, op den 14 Jannarij en den 15 Februarij, welke den dijk vernielden en het geheele poldertje, benevens de stad, deden ondervloeijen. Het water stond twaalf voet hoog in de kerk, vernielde eene geheele straat, en maakte meest alle hare zeeweringen te niet. De vermoedelijke oorzaak van deze en de volgende rampen was het onberaden gedrag van den Heer VAN LODIJKE, die, voornemens zijnde eene haven te maken, bij den vloed van 1530 zeide, dat de zee voor hem

arbeidde, en daarom verzuimde de dijkbreuken te stoppen (1). Hoewel de inwoners weder spoedig den dijk vernieuwden, kon dit niet beletten, dat de polder, den 2 en 3 November 1555, andermaal onderliep, waarna de inwoners eenen tijd lang ophielden eenige kosten ter herstelling van dezen dijk te besteden, zoo dat voortaan, al het land buiten de stad overstroomd bleef. REIMERSWAAL was dus als een eilandje, allerwege door het water ingesloten en behield geene andere beschutting tegen den vloed, dan haren eigen ringmuur, welke echter bij den eerst opkomenden storm in groot gevaar was van doorbreking, zoo als ook werkelijk geschiedde, den 11 en 12 Januarij 1557, wanneer de stadspoorten, benevens de muur, verbrijzeld en de meeste huizen, benevens het stadhuis, kerken, kloosters, zoutkeeten enz., door de kracht der golven, ingestort zijn. Wat nog door dien laatsten vloed gespaard was, werd, in het volgende jaar 1558, door eenen fellen brand vernield, die, den 31 Augustus, door eene ongekende oorzaak, in de zoutkeet en in de zouthuizen ontstaan, wel drie vierde gedeelte der stad, met al wat er in was, verwoestte. Nu volgden weder twee watervloeden, den 15 Februarij 1561 en den 30 September 1563, die de rampen der stad grootelijks verzwaarden. En, al hoewel de Regering, in 1564, bij Prins WILLEM I en bij de Staten, door een smeekschrift, om bijstand tegen het dagelijks meer toenemend gevaar verzocht, ontving zij, aangezien haar toestand onherstelbaar geoordeeld werd, geen ander antwoord, dan dat zij zich zelve zoude helpen, zoo als zij best kon.

Eindelijk verschenen hier, op het einde van 1573, de Zeeuwsche krijgslieden, die, na een kort beleg, de stad innamen en haar, tegen de Spanjaarden, niet houdbaar vindende, en ook den vijand niet willende laten er den brand in staken, en alzoo de laatste hand aan hare vernieling legde.

De stad was in het jaar 1574 geheel ontmanteld zoodat zij schier alle gedaante eener stad verloren had. Zij werd daarna, langs hoe meer, ontvolkt, dewijl de inwoners alle hunne goederen naar elders overbragten, uit vrees van het gevaar, hetgeen hun, bij eene nieuwe overstrooming, dreigde. Deze groote vermindering en verarming der inwoners maakten, dat de regering van REIMERSWAAL van zelve afstand deed van den rang der stad, onder de vijf goede steden en niet meer op de staatsvergaderingen van de provincie Zeeland verscheen. Evenwel behield de plaats nog haren Baljuw en Burgemeesters. Ook waren er nog eenige weinige visschershuizen staande gebleven, welke weder werden omringd, met eenen dijk, en dit heeft geduurd tot den jare 1631, toen een groot getal van meer dan 4000 Spaansche soldaten, die men ter gelegenheid van het zoogenoemde sloepgevecht, in dit verdronken Zuid-Beveland, gevangen had, in dit poldertje gebragt was, om daar opgesloten en bewaard te worden, hetwelk ten gevolge had, dat de weinig overgeblevene inwoners, beducht tegen zoodanigen overlast, die plaats geheel verlaten hebben, zich begevende naar Tholen, alwaar de Reimerswalers, die door huwelijken zich onderling aan elkander verknocht hielden, zich geneerden met de mosselvangst, meest ter plaatse, waar hunne stad gestaan heeft. Thans zijn zij met de Tholenaars vermengd.

In het jaar 1634 kreeg echter deze stad haren doodsteek; doordien men, op last van de Algemeene Staten, de straatsteenen bij openbare veiling verkocht, hetwelk nog 1081 guld. 80 cent. opbragt, welke onder de schuldeischers, bij preferentie, verdeeld werden.

---

(1) Men zie hieromtrent nader het art. LODYCKE.

Bij laag water, ontdekt men nog den groud dezer stad en men ziet onderscheidenlijk, de grondslagen der gewezene huizen. Zelfs blijft ook deze grond als eene heerlijkheid erkend worden, waarvan de Heer Mr. Johannes David Ghijsseling le Sage, Schepen en Raad der stad Middelburg, in het midden der vorige eeuw den titel voerde.

In het jaar 1507 was de stad Reimerswaal nog in zulken bloei, dat hare Rederijk-kamer, de Drie koornbloemkens, onder de spreuk: *In Minne versaemt*, rederijk feest hield, met belooning van prijzen: op hetwelk de kamer van Middelburg retorijkelijk den prijs won van zeven tinnen stoopen, en tien tinnen kannen, waarop het wapen van Reimerswaal en 's Keizers devies, met de dagteekening daarbij, gegraveerd waren.

Reimerswaal was de geboorteplaats van den Latijnschen dichter Nicolaas de Conflita, eigenlijk Nicolaas Kromvliet, die, zoo als wij hierboven gezien hebben, ten tijde van Filips II, aldaar leefde, en van den Godgeleerde Cornelis van Romerswaal, die in het jaar 1575, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leuven was. Marijn de Seeu, ook wel van Romerswaal genoemd, was een kunstig schilder die tusschen 1530 en 1570 geleefd heeft.

Het wapen van Reimerswaal bestaat uit een veld van keel (rood), met een regt opstaand zwaard van zilver, met gevest van goud; verder een gevierendeeld hoofdstuk, waarvan het eerste en vierde is van Beijeren, zijnde een gefuselleerd veld van zilver en azuur (blaauw), en het tweede en derde wederom gevierendeeld met die van Henegouwen en Holland, zijnde beiden van goud met eenen leeuw van sabel en van keel.

REINARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Sneek*, bij *Oppenhuizen*.

REINAUWEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Rijnauwen (1).

REINGERSVLIET, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Reygersvliet.

REINGRAFT (DE), beekje in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, dat bij Wintelre, in de heide ontstaat, in eene oostelijke rigting, de scheiding tusschen de gemeente Strijp en Zeelst vormt, en zich, bij Gestel, in de *Gender* ontlast.

REINIERSKERK, naam, onder welken het d. Rengerskerke, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in het handschrift der Utrechtsche kerk voorkomt. Zie Rengerskerke.

REINOUTSPOLDER (DE GROOTE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. W. aan den Siguit-polder, O. aan den pold. van Hoedekenskerke, Z. aan de heerl. Baarland-en-Bakendorp, Z. W. aan de heerl. Baarland, W. aan den Kleine-Reinouts-polder.

Deze pold., welke deel maakt van de Achter-polders-van-Baarland, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 69 v. r. 34 v. ell., waaronder 34 bund. 59 v. r. 4 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eene heul, op den Ree-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de directie Baarland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en éénen Ontvanger-Griffier en Bode.

REINOUTS-POLDER (DE KLEINE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. W. aan den Quistkost-polder, N. aan den

(1) Evenzoo zoeke men alle art., elders Rei gespeld, en hier niet gevonden worden op Rij.

Sigolt-polder, O. aan den Groote-Reinouts-polder, Z. en Z. W. aan de heerl. Baarland.

Deze pold., welke deel maakt van de Achter-polders-van-Baarland, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 52 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eene heul, op den Groote-Reinouts-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de directie van Baarland, bestaande uit éénen Dijkgraaf, drie Gezworenen, éénen Ontvanger-Griffier en éénen Bode.

REJOENO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

REISDORFF, gem. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en kant. *Diekirch*; palende N. aan Fouren, O. aan de Our, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan de Sure, waardoor zij van de gem. Beaufort gescheiden wordt, W. aan de gem. Bettendorff, die insgelijks door de Sure van haar gescheiden is.

Zij bevat het d. Reisdorff, benevens de geh. Bigelbach en Hoesdorff. Men telt er 480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Het d. Reisdorff, ligt 2 u. O. van Diekirch, nabij de vereeniging van de Sure met de Oer.

REISERMUHL, geh. in de heerl. *Felts*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Erensdorf*.

REIT of Rijt, wijk in de gem. *Tilburg*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 20 min. N. W. van *Tilburg*; met 80 h. en 440 inw. Deze wijk bestaat uit de geh. het Zand, de Hooge-Markt, de Warande en het Rijshof.

REIT-DIEP (HET), eigenlijk de Hunse genaamd, de voornaamste rivier in de prov. *Groningen*, welke onderscheidene namen draagt op de onderscheidene plaatsen, waar hij doorvloeit, als Drentsche-diep, Winschoter-diep, Schuiten-diep, ook Loopende-diep of Groninger-diep.

Binnen de stad Groningen vereenigt zich thans deze rivier met *de Aa*, en loopt, alzoo vereenigd, west- en noordwaarts op, langs *Dorkwert*, *Wierum*, *Oostum*, en *Garnwert*, tot bezuiden Schillegeham, onder *Winsum*, met eenen vrij regten loop; van daar neemt zij met onderscheidene bogten langs *Ferwert*, *Ezinge*, *Saaxum*, *Oldehove* en ten Noorden van *Winsum*, *Warfhuizen*, *Zuurdijk* en *Niekerk* eene meer westelijke rigting, om zich benoorden het Ruigezand, door eenen breeden mond, in de *Lauwerzee* te ontlasten.

Eens hooger en eens lager dan Wierum ligt, is de *Hunse* (zie dat woord) in haren loop iets veranderd. De Hunse of het Reitdiep liep voorheen van Wetsinger-zijl tot ongeveer Schillegeham, met eene halvemaanscirkel oostelijk uit. In 1629 werd deze cirkel, de Raecken genaamd, ter verbetering van den waterloop, doorgesneden, en het oostelijk gelegen land, tot dus ver tot het *Westerkwartier* hebbende behoord, in 1810 tot *Hunsingo* gebragt. De tweede verandering in den loop der rivier heeft veel vroeger plaats gehad, en wel ten Oosten van het Ruigezand, hebbende het oude kanaal der Hunse gelegen ten Zuiden van dezen aanwas, die ten Westen van de Kampen ligt.

Overal maakt de Hunse, de scheiding tusschen *Hunsingo* en het *Westerkwartier*, ofschoon de Kampen vroeger onder Wehe en Zuurdijk behoorden, maar, wegens het verloopen van de kil, nu aan de linkerzijde liggen, en alzoo thans tot het *Westerkwartier*, gem. *Oldehove*, behooren. Inmiddels wordt de rivier gestadig breeder, zoo door de meerdere kracht van den vloed, als door het ontvangen van al de wateren van het geheele Hunsingo, met die van een klein gedeelte van Fivelgo aan de eene, en die van het Westerkwartier, met bijna het geheele Noordevelder-dingspil, in Drenthe, aan de andere zijde: de eerste aangevoerd door de Wetsinger-, de Winsumer-, de Schaphalster- en de Schouwer-zijl en de Zoltkamper-pomp, en de tweede door de Aduarder-, de Kommer- en Munnike-zijl. De ebbe en vloed in dit water is zeer sterk, hetgeen veroorzaakt, dat, bij een tamelijk hoog wassend water, schepen van honderd lasten en daar boven tot in de stad kunnen komen.

Het Reitdiep wordt nu en dan, door middel van ploegen, uitgediept en weder bevaarbaar gemaakt, echter is dit middel op den duur niet voldoende bevonden, weshalve sommigen wenschen zich eerlang over eene doordamming en afsluiting met zeesluizen te kunnen verheugen, indien de Lauwerzee al eens niet mogt worden ingedijkt.

REITSEMA of Reitsma, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. Z. van *Grijpskerk*, aan de Jonkerslaan.

Deze burg, voorheen toebehoorende aan de Heeren Asschenborp, volgens het opschrift op drie naast elkander liggende grafsteenen, op het koor der kerk, lag digt bij de pastorij en werd in 1680 bij executie verkocht, zijnde waarschijnlijk kort daärna afgebroken. Ten Z. van het d. liggen nog onderscheidene landen, die den naam van Reitsema-landen dragen.

Van dezen burg zijn nog de singels, de grachten enz. overig. Men heeft hier in een heuveltje onderscheidene merkwaardigheden, zoo als urnen enz., opgedolven. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 78 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de verschillende landgebruikers, woonachtig te Grijpskerke.

REITSUM, ook Reisum en Reidsum gespeld, in het oud Friesch Reitsem, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. van *Holwerd*. Men telt er 11 h. en 70 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de vlasteelt.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Reitsum-Genum-en-Lichtaard*. De in 1738 gebouwde kerk, is een langwerpig achthoekig gebouw, met een wolvendak, op het midden een koepeltorentje, de Klapmuts genaamd; de predikstoel staat in het oosteinde, de eenige ingang is ten Westen. De kerk heeft eenen kleinen hangzolder, in het geheel ongeveer 100 zitplaatsen en geen orgel. In het torentje hangt eene kleine klok, zoo men zegt, afkomstig van het klooster Klaarkamp, die door middel van een touw door het kerkdak midden in de kerk geluid wordt.

Men heeft in dit d. geen school, maar de 20 schoolpligtige kinderen genieten onderwijs te *Lichtaard*.

Vroeger had men in dit d. de state Stania, thans nog Stania-huis genoemd.

REITSUM-GENUM-EN-LICHTAARD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*.

Men telt er 300 zielen, onder welke 40 Ledematen, en heeft drie kerken, als: ééne te Reitsum, ééne te Genum en ééne te Lichtaard. De eerste, die te Reitsum het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ARNOLDUS ANNII, die in het jaar 1579 herwaarts kwam van Jelsum, alwaar hij ook R. K. Pastoor was geweest, en in het jaar 1615 overleden of vertrokken is. Gedurende zijne dienst werd Genum er bijgevoegd.

De dorpen Reitsum, Genum en Lichtaard worden de dorpen der Vlieterpen genoemd, dewijl zij op en nabij eenige hooge terpen liggen, die bij de vroegere overstroomingen dienden, om daarop te vlugten, en alzoo het water te ontvlieden.

REIZERVEEN, ook wel eens verkeerdelijk REESERVEEN gespeld, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 1 u. van Heemse; met 7 h. en ongeveer 60 inw.

REIZIGER, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. VRIESENBURG-NOVA-EN-DWINGELO, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie VRIESENBURG-NOVA-EN-DWINGELO.

REKANGE, Fr. naam het d. RECKINGEN, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie RECKINGEN.

REKERDIJK (DE), oude benaming van den dijk in *Noord-Holland*, welke aan de westzijde van het Groot-Noordhollandsch-kanaal loopt, en zich van Alkmaar tot aan de Groote-sloot in de Zijp uitstrekt.

REKER-POLDER (DE MIDDEL-) of DE MIDDEL-REECKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. aan den Noorder-Reker-polder, waarvan hij door de Veersloot gescheiden wordt, N. O. aan het Groot-Noordhollandsch-kanaal, Z. aan den Zuider-Reker-polder en den Zuurvens-polder.

REKER-POLDER (DE NOORDER-) of DE NOORDER-REECKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. aan den Mangel-polder, N. O. aan het Groot-Noordhollandsche-kanaal, Z. O. en Z. aan den Middel-Reker-polder, W. aan den Oude-Burger-polder.

REKER-POLDER (DE ZUIDER-) of DE ZUIDER-REECKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. aan den Middel-Reker-polder, N. O. en O. aan het Groot-Noordhollandsche-kanaal, Z. aan den Sluis-polder, W. aan den Zuurvens-polder.

REKINGEN, d. in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*. Zie RECKINGEN.

REKKEN of RECKEN, d. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr. arr. en 7 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Groenlo*, gem. en 1 u. O. van *Eibergen*, aan de Berkel langs de Pruissische grenzen.

Men telt in dit dorp 124 h. en 880 inw., die in den landbouw en het weven van linnen en pellen hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, onder welke 280 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Winterswijk*, behoort. Voor dezen was REKKEN, in het kerkelijke met *Eibergen* vereenigd, doch sedert het jaar 1653, is zij daarvan afgescheiden. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, HENRICUS KEIDWERD of KEITWEERT, die in het

jaar 1053, van Bockholt herwaarts kwam, en in het jaar 1064 naar Emmerik vertrok. Het beroep is eene Koninklijke collatie. De kerk, is een gewoon steenen gebouw, met eenen toren, doch van geen orgel voorzien.

De R. K., die er 280 in getal zijn, worden tot de stat. van *Eibergen* gerekend. — Men heeft te REKKEN eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

REKKER-AA (DE) of DE OUDE-REKKER-AA, riv., prov. *Groningen.* Zie AA (DE REKKER).

REKKOM, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 4 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. W. aan *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem.*

Op dit buit., hetwelk zeer boschrijk is, treft men een sierlijk landhuis aan, benevens een zomerhuisje, op eenen berg, hetwelk een zeer aangenaam vergezigt oplevert. Het beslaat eene oppervlakte van ruim 340 bund. Vroeger was het een eigendom van wijlen den Graaf VAN LINDEN VAN HOEVELAKEN, in leven Gouverneur van Gelderland, door wiens erven het nog bezeten wordt, zijnde daarvan Rentmeester, den Heer I. HORSTING, Burgemeester van Ambt-Doetinchem.

REKUM, b. in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland.* Zie REDICHEM.

REKVISSCHERS-POLDER, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten.*

REL (DE), beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke onder de gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, bij de boerderij Tusschenwijk eenen aanvang neemt, noordwestelijk door de duinen, ook voor een gedeelte onder de gem. *Heemskerk*, henen kronkelt en zich ongeveer vier honderd Ned. ell., benoorden den toren van Wijk-aan-Zee, door eene vrij breede sleuf in het duin, in de Noordzee ontlast. Digt aan dit dorp loopt zij, door houten duikers heen en weder, onder den Schulpweg van Wijk-aan-Zee naar Beverwijk, langs welken zij, somtijds met veel geweld stroomt, veelmalen gebeurt het dat de zoo even vermelde sleuf, door de gedurige westen en zuidwesten winden digt stuift; als wanneer het water van de REL of vaart, zich in een duinpan digt aan Zee verzamelt. Als dit tot een zekere hoogte geklommen is, kan men door eene kleine opening te maken, het overtollige zand, weder laten wegspoelen. Zoo was in 1841, bij de aanhoudende regens, en bij een aanmerkelijke verstuiving het water in die duinpan tot ruim 4 ell. hoog geklommen, als wanneer men, de sleuf tegen de digt stuiving eene andere rigting willende geven, het duin aldaar ter hoogte van meer dan 6 ell. heeft moeten doorgraven.

RELAAR (HET) of REELER, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. O. van *Deventer*, kant en ½ u. N. van *Raalte.*

Deze havez. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 250 bund. 28 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer G. J. G. DE VIDAL DE ST. GERMAIN.

RELAERSHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Raalten.* — Het maakt een gedeelte uit van de buurs. Tijeraan.

RELANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, resid. *Ambon*, twee mijlen W. van *Klein-Ceram.* Het is anderhalve mijl lang en ruim twee mijlen breed.

REMAMEH, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang.*

REMBANG of Rambang, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, tusschen 6° 30′ en 7° 9′ Z. B., en 120° 44′ en 129° 53′ O. L.; palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan de resid. Soerabaya, Z. O. aan Kedirie, Z. aan het distr. Djapang, Z. W. aan Samarang, W. aan Djapoera.

Deze resid. is verdeeld in vier afdeelingen Rembang, Toeban, Bodjo-Negero en Blora, die ieder weder onderscheidene distrikten of demangschappen bevatten.

In 1831 is een gedeelte van het distrikt Randoe-Blatong, onder de afdeeling Blora behoorende, van deze residentie afgenomen en onder Madion gebragt. De uitgestrektheid van Rembang bedraagt tegenwoordig 60 palen Oost en West, tegen 50 palen Zuid en Noord en dus in het geheel ongeveer 3000, of juister, 2995 vierkante palen.

In deze residentie is slechts eene bevaarbare rivier, de Solo namelijk. Beoosten Rembang vindt men nog eene andere rivier, doch deze is slechts tot Lassum, zijnde eene paal afstands van zee, voor kleine vaartuigen te gebruiken. Des te rijker is deze residentie in havens, daar zij, buiten die van Rembang en Blora, nog onderscheidene geschikte ankerplaatsen aanbiedt. Niet ver van Toeban treft men in zee eene bron van zoet water aan.

De zee- en landwinden, welke aan de kust geregeld waaijen, schikken zich geheel naar den mousson. In den westermousson waaijen de landwinden uit het Zuidwesten en gaan door het Westen, makende tegen den middag eenen Noordwesten zeewind. In den oostmousson loopen de winden zuidoostwaarts en gaan door het Oosten tot in het Noordoosten. De regens, welke van November tot April vallen, zijn voor de gezondheid zeer bevorderlijk, terwijl daarentegen de hitte en scherpe winden van Augustus tot October onder anderen veel oogziekten te weeg brengen.

De dampkring is hier aan de stranden, zoo als aan vele' strandresidentiën, in den oostmousson voor vele gestellen niet voordeelig; de hitte is dikwerf zeer hinderlijk, doch op eenige palen afstands naar het zuiden is de lucht frisscher en koeler.

Hoewel het Rembangsche op geene trotsche bergen mag roemen, als zijnde zijn hoogste gebergte, het Padangsche, in de afdeeling Bodjo-Negero, slechts 1800 voet boven de oppervlakte der zee verheven, is de grond er over het geheel genomen zeer bergachtig en onvruchtbaar. De aan strand liggende gronden toch zijn weinig meer dan dorre zandvelden, woest, bar en ter bebouwing ten eenemale ongeschikt, terwijl de verdere landstreek steen- en klipachtig en voor het grootste gedeelte met zware djattiebosschen overdekt is, zoodat men veilig kan stellen, dat tot hiertoe slechts $\frac{1}{8}$ van den grond is bebouwd geworden.

De vele bosschen ontleenen genoegzaam alle hunnen namen van de distrikten, waarin zij gelegen zijn, en leveren voornamelijk djattiehout op. Die, welke zich langs de boorden van de Solo uitstrekken, brengen verre weg het meeste voordeel aan, doordien het vervoer der aldaar gevelde stammen met oneindig minder moeite dan elders gepaard gaat.

Padie, tabak, aardvruchten, als: djagong, ketella, kapas, djarak enz., zijn de voornaamste voortbrengselen van den grond en maken als zoodanig ook de eerste artikelen van den binnenlandschen handel uit. Het vertier in rijst en kurkema, benevens in gambier bij invoer, is nogtans het belangrijkste. Daarbij geeft de vischvangst den inwoners nog een verzekerd middel van bestaan aan de hand en is tevens voordeelig voor de kustvaarders, daar de gedroogde visch zoowel over zee

als naar de binnenlanden vervoerd wordt. Tot aanbouw van schepen, zijn vier voorname scheepstimmerwerven in werking, in de hoofdnegorij Rembang en in de dessa's Dassoon, Galagan en Bantjar, wordende de welvaart dezer plaatsen door dien gewigtigen tak van nijverheid niet weinig bevorderd. Ook treft men in de afdeelingen Toeban en Bodjo-Negoro, nog vier suikerfabrieken aan.

In deze residentie zijn 33,000 buffels, en ruim 4000 paarden. Gevogelte, zee- en riviervisch, boom- en veldvruchten, zijn hier overvloedig. — Op 1 Januarij 1841 behoorden hier te huis 9 barken, 1 brik en 3 schoeners.

De Javaansche bevolking, zal 160,000 zielen bedragen; dat der Europeanen bedraagt 90, behalve de troepen.

Zoowel door den landbouwenden en handeldrijvenden aard van den inlander, als door de rijke djatie-bosschen, die voor den scheepsbouw van het grootste nut zijn, en vooral door de scheepswerven, is deze residentie van veel belang voor het Gouvernement.

Rembang is rijk aan oude heilige graven, waaraan de Javanen den grootsten eerbied bewijzen. De voornaamste zijn in de dessa Bouang, afdeeling Rembang, en in de dessa Gedang, zoo mede te Astona, in de nabuurschap van Toeban, en bij de dessa Medjagang. Alle deze graafplaatsen zijn van eenen hoogen ouderdom, gelijk uit de opschriften op sommige daarvan blijkt, die van voor ruim drie honderd jaren dagteekenen, en geen Javaan zal deze voorbijtrekken, zonder, zoo hij te paard is, af te stijgen en in stilte een gebed uit te spreken. In den omtrek der hoofdnegorij Toeban, staat ook een wilde kapokboom, welke, ofschoon geen voorwerp van godsdienstige vereering, nogtans om zijnen hoogen ouderdom en weligen groei opmerkelijk is, daar de stam ter hoogte van ettelijke voeten van den grond nog den buitengewonen omvang van 26.68 ell. bezit. Ter zelfder plaatse zijn drie groote en zeer diepe putten gelegen, welke goed drinkwater opleveren en waarvan de grootste, reeds voor meer dan honderd vijftig jaren moet gegraven zijn, benevens eene bezienswaardige spelonk, Goeä-Abar genaamd, bestaande uit een gewelf van klipsteen en voorzien van onderscheidene onderaardsche gangen, welke elkander diep onder het aardrijk in allerlei rigtingen doorkruisen en waarvan men nog nimmer het einde heeft kunnen bereiken, daar de alom opstijgende zwaveldamp het aanhouden van licht of vuur volstrekt onmogelijk maakt.

Bij de Goeä-Abar, slechts drie palen van Toeban, is eene grot, welke voormaals, tot eene heilige offerplaats schijnt gediend te hebben, en in hare onmiddellijke nabijheid eene fraaije vischrijke kom van kristalhelder water, welke door hooge grijze boomstammen overschaduwd, aan dit schilderachting oord eene frischheid en bekoorlijkheid verleent, waarvan men welligt op het geheele eiland vruchteloos de weergade zou kunnen zoeken. De ontelbare menigte apen, die tusschen het digte, over het water nederhangende, groen omdartelen en, daar zij nimmer gestoord of verontrust worden, van eene voorbeeldelooze makheid zijn, zetten aan dit verrukkelijk natuurtooneel eene vrolijke levendigheid bij, waardoor de aangename indruk, dien het op den geest des eenzamen wandelaars te weeg brengt, nog aanmerkelijk wordt verhoogd.

Te Djojogan, iets verder van Toeban, verdient de waterval bezocht te worden, die met donderend geklater van eene steilte van 32.95 ell. in de diepte stort, gelijk mede bij de Dessa-Modjo eene warme en te Sodjo-Taban eene zwavel- of modderwel, welke beide door onderaardsch vuur in eenen bestendig gelijken graad van hitte worden onderhouden.

Op het gebergte Pandan vindt men eindelijk nog sporen van een volk, dat de Braminsche godsdienst heeft beleden (zie voorts op PANDAN).

In deze residentie daargestelde waterleidingen, hebben ongeveer 5600 bouw (ongeveer 3980 bund.) land voor de rijstkultuur gewonnen. Deze onderscheidene werken hadden derhalve reeds in het jaar 1838 voor de rijstteelt eene aanwinst van ruim 25,000 bouw (omtrent 17,800 bund.) opgeleverd, welke later nog met ruim 67,000 bouw (ruim 47,500 bund.) vermeerderd zijn, ongerekend de zeer aanzienlijke uitgestrektheid lands, welke door de ondernomene en nog te ondernemen werken, in de omstreken van Batavia en Buitenzorg, zal kunnen worden besproeid, en waardoor de reeds aangetoonde aanwinst zal kunnen worden verdubbeld.

REMBANG of RAMBANG, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

REMBANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Rembang*.

REMBANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. reg. en distr. *Rembang*, aan eenen diepen inham van Java's Noordkust, bewesten de rivier van dien naam, 439 palen O. van Batavia, 72 palen W. van Samarang.

Zij heeft eene der beste havens van Java, welker westhoek Oedjong Boender vrij diep in zee uitsteekt. Eenige eilandjes en daaronder de Twee-Gebroeders en eenige zandbanken, dekken de haven, welk door een fort beschermd wordt. De stad vertoont levendigheid en welvaart, vooral door den handel in scheepstimmerhout, en de timmerwerven, waarop, onder anderen in 1835, twee gouvernements-schoeners gebouwd zijn. De zoutkeet, welke niet ver van de stad ligt, brengt ook vertier aan.

Men heeft er eene ruime kazerne, een goed hospitaal, eene moskee, eene school en eenige aanzienlijke gebouwen. De woning van den Resident ligt op eenigen afstand in het binnenland en biedt eene aangenamere verblijfplaats aan dan de woningen in de stad.

REMBANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*. — Zij is slechts tot Lassem, zijnde één paal afstand van de zee, voor kleine vaartuigen bevaarbaar.

REMBANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Oostkust*, resid. *Palembang*, die zich in de *Moesie* ontlast.

REMBANG-OGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Oostkust*, resid. *Palembang*.

REMBE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

REMBOKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

REMBRACHTI, voorm. villa of plaats, in het distr. *Felua*, waarvoor men het tegenwoordig geh. REMMERDEN houdt. (Zie dat woord.)

REMBURSWALE, oude naam van de voorm. st. REIMERSWAAL, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie REIMERSWAAL.

REMERICH, geh. in het grooth. *Luxemburg*. Zie REIMBERG.

REMERSCHEN, gem. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palend N. aan de gem. Wellenstein, O. aan de Moezel, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan Frankrijk, W. aan de gem. Burmeringen.

Deze gem. bevat de d. Remerschen en Schengen, benevens het geh. Wintringen. Men telt er eene bevolking van 1500 inw., die 30 likeurstokerijen, 1 verwerij en 1 oliemolen hebben, en voorts in den wijnooft en landbouw hun bestaan vinden. De veestapel wordt gerekend op 130 paarden, 360 runderen en 475 zwijnen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Remerschen en Schengen uit.

Het d. Remerschen ligt 4½ u. Z. O. van Luxemburg, 1¼ u. Z. van Remich, in een bekoorlijk oord, zijnde omringd van heerlijke wijnbergen, kersen-, pruimen-, peren-, appel- en notenboomen.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

In deze gem. heeft men nog den hoogen Strumberg, (zie dat woord), terwijl er ook een vrij groot eiland, daartoe behoorende, in de Moezel wordt gevonden.

REMICH, voorm. regtsgebied, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, hert. *Luxemburg*; palende N. aan het regtsgebied van Grevenmacher, O. gedeeltelijk aan de Moezel, doch ook gedeeltelijk, zich daarover in het keurvorstendom Trier uitstrekkende, Z. aan het hertogdom Lotharingen, W. aan de heerlijkheid Roussy en het balj. van Luxemburg.

Dit regtsgeb. bevatte de d. Bech, Besch, Borg, Düttlingen, Ellingen, Greveldingen, Rehling, Remerschen, Schengen, Schwebsingen, Weiler-zum-Kreuz en Wellenstein, de geh. Klein-Macher, Wintringen, Boucherhoff, Thorn, Wies, Bubingen en Wocheren, alsmede gedeelten van het d. Waldbredimus en van de geh. Wilfangen en Mandern. Het bevatte alzoo een gedeelte van het Luxemburgsche kant. *Remich*, als ook een gedeelte van den Pruissischen kreits *Saarburg*, een der veertien districten, waarin het regeringsdistrict *Trier* verdeeld is.

Het betaalde onder het Oostenrijksche bestuur 12 flor. 2 sols 2 deniers van elke 1000 flor., die het Luxemburgerland opbragt; terwijl de hoofdplaats, het stadje Remich, daaraan nog 2 flor. 14 sols 11 den. toevoegde.

REMICH, kant. in het grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*; palende N. aan de kant. Betzdorf en Grevenmacher, O. aan de Moezel, die het van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan het Fransche departement Moezel, W. aan de kant. Bettemburg en Luxemburg.

Men heeft er de volgende tien gem.: Remich, Wellenstein, Remerschen, Burmeringen, Mondorf, Dalheim of Daelheim, Wald-bredimus, Bous, Stadt-bredimus en Lenningen.

Men telt er ruim 14,000 inw., die meestal in land- en wijnbouw en deels ook in de veeteelt hun bestaan vinden.

REMICH, dek. in het vic. apost. van *Luxemburg*, bestaande uit de volgende 14 par. Remich, Bous, Canach, Dalheim, Ellingen, Elvingen, Lenningen, Mondorf, Remerschen, Schengen, Schwebsingen, Stadt-bredimus, Wald-bredimus en Wellenstein, welke ieder eene kerk hebben, terwijl men in dit dek. nog drie kapellen telt, als: eene te Bech, eene te Burmeringen en eene te Greveldingen.

De dienst wordt in dit dek. waargenomen door veertien Pastoors en zeven Kapellanen, en men telt er ruim 14,000 zielen.

REMICH, gem. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palende N. aan Bous en Stadt-bredimus, O. aan de Moezel, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan Wellenstein, W. aan Bous.

Deze gem.; de kleinste van Luxemburg, bevat niets dan de kleine stad Remich, en eenige verstrooid liggende huizen.

Men telt er 380 woningen en 2300 inw., die belangrijken handel in wijn drijven, den landbouw beoefenen, vele vruchten, inzonderheid appelen, peren, pruimen, kersen, aardbeziën, druiven en noten aankweeken en eene pannen- en platteelbakkerij, vele kalkovens en onderscheidene gipsmolens hebben. — De granen, welke de gem. oplevert, zijn tarwe en gerst; doch behalve deze voortbrengselen levert de landbouw ook haver, koolzaad, knollen en vlas op. — Het vee bestaat uit 40 paarden, 180 runderen en 120 varkens, terwijl de bijenteelt honig en was geeft.

In 1827 werd te REMICH eene compagnie opgerigt, welke ten oogmerk had, om gips te bewerken tot pilaren, urnen, vazen en dergelijke. Eenige der voortbrengselen uit deze fabrijk hebben zich door hunne schoonheid onderscheiden, bij voorbeeld, de kolommen van gips, welke de badhuizen te Spa versieren, enz. Het is te bejammeren, dat deze maatschappij, na weinig jaren met roem bestaan te hebben, is vernietigd geworden. Er worden mede een veertiendaagsche markt des Donderdags, en vier jaarmarkten, den 19 Februarij, den eersten Maandag in Mei, den 8 Augustus en den eersten Woensdag na St. Maarten, gehouden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De stad REMICH, in het Lat. REMIGIUM, ligt 4 u. O. Z. O. van Luxemburg, 3 u. Z. ten W. van Grevenmacher, 2 u. N. van Sierck, op den linker oever der Moezel, in een bijzonder vruchtbaar oord.

Het tijdstip, waarop REMICH gesticht werd, is niet bekend. Men heeft den naam willen afleiden van *remigere* (varen). Volgens een ander gevoelen was de naam REMICH RAMUR, en volgens een derde zoude het steedje het REMACUM der kaart van PEUTINGER zijn. Het heeft poorten, noch ringmuren, en ligt dus geheel open, zijnde de wallen in de zeventiende eeuw door de Franschen verwoest.

Het steedje is alleropmerkenswaardigst wegens zijne schoone ligging. Verrassender kan wel geen landschap zijn, dan wanneer men op eenen schoonen zomermorgen REMICH van de zijde van Bous nadert. De weg voert door eene fraaije en vruchtbare landstreek; hoe meer men de stad nadert, zoo veel te talrijker worden boomgaarden en hoeven. Hier gaat geen plekje gronds verloren. De ruimte tusschen de vruchtboomen is beplant met groenten en aardvruchten, die door haren frissche en rijke verwen en aangename geuren, zoowel gezigt als reuk op het liefelijkst streelen. De takken der boomen, ter wederzijde van den weg, strengelen zich inëen en vormen een groen gewelf, verlevendigd door het gezang en het fladderen van duizende vogels. Eindelijk heeft men den top der hoogte bereikt, welke, nevens vele anderen, den linker oever der Moezel bepaalt en tegen welks helling REMICH schilderachtig is gelegen. Men ziet thans het lieve plaatsje, met het gewoel eener nijvere bevolking; overziet den kronkelenden loop der Moezel, het vruchtbare volkrijke dal op den Pruissischen oever,

met vlekken, dorpen en kasteelen overdekt, de wijnbergen langs de rivierboorden, de bergen en rotsen, welke het verschiet bepalen en door den gloed der ochtendzon schitterend gekleurd worden, en boven dat alles eenen helderen hemel, zoo als men slechts zelden in Noord-Nederland, en dan alleen nog in Gelderland of in de omstreken van Breda aanschouwen kan.

De **kerk**, een vernieuwd gebouw, is aan den H. Steven toegewijd, en heeft aan de oostzijde eenen lagen vierkanten toren. — Het **Stadhuis** is een niet zeer aanzienlijk, doch net gebouw. — De **Gevangenis** is doelmatig ingerigt. — Ook heeft men er een kasteel, zijnde een oud gebouw. Zie het volgend art.

Remich was op Witten Donderdag, den 11 April 882, getuige van eenen zeer bloedigen veldslag tusschen de Bisschoppelijken van Metz en Trier en de Noormannen, die geheel Luxemburg overstroomd hadden. De Bisschop van Metz Wala of Walo, werd bij die ontmoeting gedood.

Zij werd nevens Grevenmacher en Bidburg omstreeks het jaar 1354 door Wenceslaus I aan Trier verpand, doch iets later weder ingelost. Albrecht van Brandenburg plunderde en verwoestte haar in 1552.

De Franschen deden de stad in 1657 en 1673 een dergelijk lot ondergaan. In 1708 legerden de bondgenooten en de Franschen zich beurtelings in hare nabijheid. Op den 10 November 1792 kwamen laatstgenoemden over de Moezel, doch werden, toen zij de stad wilden binnenrukken, door de Oostenrijkers terug geslagen.

Oudtijds heeft er een adellijk geslacht gebloeid, dat zich van Remich of van Ramer noemde. De burgers van Remich genoten het burgerregt te Luxemburg, gelijk die der hoofdstad weder te Remich.

REMICH (KASTEEL-VAN-), kast. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. en gem. *Remich*. — Het is een antiek gebouw.

REMICH-EN-GREVENMACHER, voorm. balj., grooth. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. Berburg en het balj. van Echternach, N. O. aan het keurvorst. Trier, O. aan de heerl. Igel, het keurvorst. Trier, de heerl. Wiltingen en de heerl. Winkringen, Z. aan het hert. Lotharingen, W. aan de heerl. Roussy, het balj. van Luxemburg, de heerl. Munster en de heerl. Linster.

Het werd verdeeld in het regtsgebied van **Remich** en dat van **Grevenmacher** en bevatte de 32 navolgende dorpen: **Bech**, **Besch**, **Betzdorff**, **Beuren**, **Borg**, **Canach**, **Dutlingen**, **Ehnen**, **Ellingen**, **Eschweiler**, **Fellerich**, **Fusenich**, **Gostingen**, **Greveldingen**, **Langsure**, **Lenningen**, **Mesenich**, **Nieder-Donven**, **Nittel**, **Olingen**, **Omsdorf**, **Rehlingen**, **Remerschen**, **Roodt** (ten deele), **Schengen**, **Schwebsingen**, **Tawern**, **Temmels**, **Wald-bredimus** (ten deele), **Weiler-zum-Kreuz**, **Wellen**, **Wellenstein** en **Wormeldingen**. Van welke de volgende thans tot Nederland behooren: **Bech**, **Betzdorff**, **Beuren**, **Canach**, **Ehnen**, **Ellingen**, **Eschweiler**, **Gostingen**, **Greveldingen**, **Lenningen**, **Nieder-Donven**, **Olingen**, **Remerschen**, **Roodt**, **Schengen**, **Schwebsingen**, **Wald-bredimus**, **Wellenstein** en **Wormeldingen**.

Bij het tractaat van Versailles, den 16 Mei 1769 gesloten, deed de Koning van Frankrijk, aan Keizerin Maria Theresia, afstand van alle regten, die hij mogt of meende te hebben, op de steden Grevenmacher en Remich en de regtsgebieden, daartoe behoorende.

REMKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel;* arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. van *Holwerd*, bij en ten Z. O. van Marrum.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 18 bund. 16 v. r. 10 v. ell., worden thans door onderscheidene eigenaren bezeten. De genoemde boerenhuizing met hornleger, groot 39 v. r. 40 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door JELLE MIEDEMA, woonachtig te Marrum.

REMMERSTEIN, RHEMMERSTEIN, ook wel de STEENEN-KAMER genaamd, voorm. kast. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant., gem. en ½ u. N. van *Rhenen*, aan den weg van Rhenen naar Veenendaal.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene heerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 147 bund. 32 v. r. 71 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Jonkheer W. A. BEELAERTS VAN BLOKLAND.

REMMERSWALE, oude naam van de voorm. stad REIMERSWAAL, in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie REIMERSWAAL.

REMMERTEN of RHEMMERDEN, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Amersfoort*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Rhenen*, aan den straatweg van Utrecht naar Arnhem, nabij den Rijn; met 6 h. en ongeveer 40 inw. Sommigen houden dit geh. voor de VILLA REMBRACHTI, in *Felua*.

REMO-BAWAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 16 Februarij 1830, had in dit dorp eene bijeenkomst plaats tusschen den Kolonel CLEERENS en den hoofdmuiteling DIEPO-NEGOR, ten gevolge waarvan deze laatste de vijandelijkheden staakte tot de terugkomst van den Opperbevelhebber, den Luitenant-Generaal DE KOCK.

REMO-DJATIE-NEGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 10 November 1827 werd alhier de Raden Tomongong BRONTO SEDIRO van Probolingo, door eene magt van omstreeks 3000 muitelingen aangevallen, waardoor hij zich genoodzaakt zag in het gebergte terug te trekken; doch, op het vernemen van den aanmarsch van andere onzer troepen, verspreidden zich de muitelingen naar het noord- en zuidoosten.

REMONCOUR, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Berg-en-Daal, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Reynesberg; 4200 akk. groot; met 6 slaven; bewoond wordende door den eigenaar en de eigenaresse, de kleurlingen JAN en SARATJE SNIJDERS.

REMORT, voorm. heerl. in *Zeeland*. Zie RUMOIRT.

REMPT, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie RUMPT.

REMSERT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. W. van *Sneek*, 1 u. N. O. van *Wolsum*, waartoe het behoort.

REN, ook wel REM gespeld, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Helmond*, gem. *Gemert*.

RENACUM, naam, onder welken de st. REMICH, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, waarschijnlijk reeds bij de Romeinen bekend was. Zie REMICH.

RENCONTRE (LA), vroeger RARE-RENCONTRE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Waterland-en-Adrichem, benedenwaarts aan de suikerplant. Domburg; 1500 akk. groot; met 15 slaven. Zij wordt door eenen watermolen gedreven. De Negers noemen haar LARICONDRE.

RENCUM, gem. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Ede, O. aan Arnhem en Rheden, Z. aan den Rijn, W. aan de gem. Wageningen; daarbij de geheele gem. Doorwerth omgevende.

Deze gem. bevat de d. Rencum en Oosterbeek en de geh. Wagenings-harte, Rencums-harte, Laag-Wolfhees en Dreijen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2966 bund. 44 v. r. 18 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 472 h., bewoond door 2510 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2510 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, hout- en heidehandel. Ook heeft men er 6 papiermolens, van welke twee door wind en vier door water gedreven worden, 3 water-korenmolens, 1 water-oliemolen, 1 fabrijk van sago flores en aanverwante fabrikaten, door paardenkracht gedreven, 1 fabrijk van inlandsche sijroopen en aardappelenzetmeel, door stoom en water gedreven en 1 bierbrouwerij, tevens logement en herberg, de Bok genaamd.

De Herv., die er 1830 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Rencum-en-Heelsum*, en maken overigens de gem. van *Oosterbeek* uit. — De Evang. Luth., van welke men er 13 aantreft, behooren tot de gem. van *Arnhem*. — De R. K., van welke er 610 gevonden worden, behooren tot de de stat. van *Wageningen-en-Rencum*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. — De Isr., van welke er 18 wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: ééne te Rencum en vier te Oosterbeek, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 340 leerlingen bezocht worden.

Het d. RENCUM, RENKUM, RENCOM of RENECOM ligt 2¼ u. W. van Arnhem, ¾ u. O. van Wageningen, aan den straatweg van Arnhem op Wageningen, aan den voet der Veluwsche hoogten, vrij nabij den Rijn, waarover hier een schuitenveer is op den Heterensche-waard. Het wordt voor het zelfde als het oude REDICHEM, REDINCHEM, REDINCEM of REDIKEM gehouden, waarvan men reeds in het jaar 970 gewag gemaakt vindt.

Het is sedert korte jaren van een armoedig boerengehucht in een welvarend, met goede huizen prijkend, dorp veranderd. Ofschoon de omstreken in schoonheid voor die van het naburig Oosterbeek moeten onderdoen, bieden zij gelegenheid tot hoogst aangename wandelingen, zoo naar de zijde van Wageningen, als naar die van Bennekom en Heelsum. Door den gemeenen weg in dit dorp loopt een stroomend watertje, dat met planken digt gelegd wordt, om er over te kunnen rijden. Het d. bestaat uit twee buurten, in de westelijkste, of de kom van het d., staan alleen de beide kerken, 1 papiermolen, de bierbrouwerij en een tiental huizen. De eigenlijke dorpsbuurt ligt 5 min. oostelijk daarvan, en is eene regte dubbele rij van aan elkander gebouwde huizen, ter wederzijde van genoemde straatweg. Het d. telt 192 h. en 840 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Wageningsharte en Rencumsharte, 920 inw.

De Herv. kerk staat op eenen kleinen heuvel en is een klein gebouw, dat alle de kenteekenen van eenen hoogen ouderdom heeft, met eenen korten en zwaren vierkanten toren met stomp spits dak en uurwerk, doch zonder orgel. Dit gebouw is in het jaar 1845 hersteld. Het kerkhof is met eenen steenen muur omringd.

De R. K. kerk is een klein net gebouw, met smal vierkant kloktorentje op den voorgevel en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Bij Rencum stond vroeger het adell. h. Grensvoort en men vindt er nog de landgoederen den Kortenburg en de Beken benevens vele fraaije buitenverblijven.

In het jaar 1430 werd hier een Nonnenklooster gesticht. Zie Maria's-konvent.

Dit dorp is in oude tijden zeer vermaard geweest door zekere kapel, welke de Kapel van O. L. Vrouw van Redichem genaamd werd, en waarin een wonderdoend beeld werd gevonden, hetwelk in 1380 daar gekomen was en waarheen vele bedevaarten werden gedaan. Tot vermeerdering van deze devotie hielp niet weinig, dat Karel, Koning *van Frankrijk*, in 1401, aan deze kapel een stuk van het H. kruis en van de doornen kroon van Christus vereerde. Nadat Hertog Reinoud van Gelder een Nonnenklooster van de orde van St. Augustinus twee jaren te voren, in 1399, daarbij gesticht en begiftigd had, zijn ook de goederen, renten en inkomsten, zoo wel van de kapel als van de altaren en vikarijen, in het jaar 1405, aan dit klooster tot onderhoud der Nonnen toegewezen.

Rencum is vroeger een beroemd graafschap geweest en het hoofd van het grootste gedeelte der Veluwe; de Heeren daarvan waren uit het hooge huis van Saksen gesproten, zelfs aan Keizers vermaagschapt. Imod, Graaf *van Rencum en Teisterband*, was getrouwd met Athele, eene dochter van den Hertog van Saksen, of, volgens anderen, eene dochter van Wichman, Graaf *van Zutphen*. Bij haar heeft Imod gewonnen Athele, Juffer in het klooster te Elten; Glismoed, ten huwelijk gegeven aan Hertog Henrik van Beijeren; Diederik, zijnen nazaat in het graafschap, en Meinwerk, eersten Biechtvader van Keizer Otto III, daarna Hoveling, Kamerraad en Biechtvader van Keizer Hendrik, door wiens gunst hij, na het overlijden van Rotharis, in 1009, tiende Bisschop van Paderborn werd, waar hij de kloosterkerk van de H. H. Petrus en Paulus, nevens de zeer heerlijke abdij van Abdinkhoven gesticht heeft. Anderen echter vermeenen dezen Meinwerk te zijn de zoon van Wiking, zesde Voogd van Gelder. Bovengemelde Imod was uit den stam der Saksen en nevens zijne broeders afkomstig van het huis van Wittekind *den Groote*. Anderen zeggen, dat zijne gemalin Athele eene dochter was van Keizer Hendrik *den Vogelaar* of van zijnen zoon. Diederik zijn nazaat, werd arglistig door zijne moeder bedrogen en aan den Eltenberg om het leven gebragt, waarover zijn broeder Meinwerk, op den vollen rijksdag, haar bij Keizer Koenraad beklaagde, als schuldig aan moord. Met hare goederen zouden de gedachte kloosterkerk en abdij van Meinwerk gesticht zijn, benevens ook andere geestelijke gestichten op de Veluwe; doch niet alleen van het hare, maar wel het meest van zijne eigene goederen, terwijl zijne onderzaten daartoe geld opschoten.

RENCUM-EN-HEELSUM, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*; met twee kerken, als: eene t

Rencum en eene te Heelsum. Men telt er 940 zielen, onder welke 330 Ledematen.

De eerste die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HUBERTUS ARNOLDI HEINSBURGENSIS, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1607 naar Schellninen vertrok. *Oosterbeek* was tot 1609 hiermede vereenigd, doch bekwam toen eenen eigen Predikant. Het beroep te RENCUM-EN-HEELSUM geschiedt door den kerkeraad.

RENCUMSCHE-BEEKEN (DE), snelvlietende waterleidingen op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, welke ten N. van *Rencums-harte*, uit de Veluwsche-hoogten ontstaan, met onderscheidene takken, die zich bij genoemd geh. tot twee beeken vereenigen, en in eene zuidelijke rigting naar het d. Rencum vlieten, alwaar zij zich door sluisjes in den *Rijn* ontlasten. Deze beeken brengen de in het art. Rencum vermelde watermolens in beweging.

RENCUMSCHE-WAARDEN (DE), lage landstreek op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland;* grenzende N. aan de Veluwsche-hoogten, O. aan de Doorwerthsche-waarden, Z. aan den Rijn, W. aan de Wageningsche-waarden, door lage kadijken beveiligd tegen de rivier.

RENCUMS-HARTE, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie HARTE (RENCUMS).

RENECOM, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RENCUM.

RENESSE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. W. en N. aan het Brouwershavensche-Zeegat, O. en Z. O. aan de gem. Noordwelle, Z. aan de gem. Haamstede.

Deze gem. bevat het d. Renesse, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 862 bund. koren- en weiland, benevens bosschen, schaarhout en duingronden. Men telt er 72 h., bewoond door 95 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en de opbrengst van houtgewas. Ook is er eene meestoof. Voor eenige jaren had men hier nog eene bierbrouwerij, welke thans heeft opgehouden te bestaan.

De inw., die op 2 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Renesse-en-Noordwelle*. — De 2 R. K. die hier wonen, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het oud en onder den Zeeuwschen adel zeer aanzienlijk en vermogend geslacht van RENESSE, eerst uit Zuid-Beveland oorspronkelijk, hetgeen niet alleen deze, maar ook de heerlijkheden *Moermont*, *Burgh*, *Haamstede*, en waarschijnlijk mede *Westenschouwen*- en *Koudekerke* heeft bezeten, heeft van dit RENESSE zijnen naam ontleend. DIRK, jonge zoon of kleinzoon van PELGRIM VAN HOLLAND, Heer *van Voorn* en Burggraaf *van Zeeland*, was uit dit geslacht, de eerste Heer van RENESSE. Hij trouwde met ELIZABETH, de tweede dochter van HENDRIK; broeder van den Graaf *van Steinfurt*, wiens oudere zuster, GEERTRUID, getrouwd was met JAN V, Heer *van Arkel*. Bij deze verwekte hij JAN, die met zijns vaders dood al zijne heerlijkheden erfde. Hij stierf den 6 Julij 1207, en werd voor het groot altaar in de kerk van RENESSE begraven, daar zijne huisvrouw mede ter aarde besteld is. Men meent, dat zijn vader en andere broeder FLORIS, gevoerd hebben een schild van keel, bezet met eenen klimmenden en omzienden leeuw van goud, wiens tong en klaauwen

hemelsblaauw waren, en dat deze DIRK, om zich van zijnen broeder te onderscheiden, rondom den leeuw negen gouden spanen of blokjes gesteld heeft. JAN I, Heer VAN RENESSE, liet bij zijne dood slechts eenen zoon na, bij zijne echtgenoot, dochter van den Graaf VAN SALMS, verwekt, met name JAN, die hem als derde Heer VAN RENESSE, enz. in zijne waardigheden opvolgde. Deze JAN II, volgens den geschreven stamboom reeds in 1260 overleden, schijnt echter eerst later gestorven te zijn, en wel voornamelijk besluit men dit uit eenen brief van ALBRECHT, Heer *van Voorne*, door hem, onder den naam van JOHAN VAN RIEDERNESSE, als getuige bekrachtigd en geschreven in 1267. Als eenigen zoon en erfgenaam der heerlijkheid liet hij na KOSTIJN of CONSTANTIJN. Deze was een moedig en bekwaam Veldheer, en gaf daarvan doorslaande blijken in den twist tusschen het sticht van Utrecht en de Heeren VAN AMSTEL en VAN WOERDEN ontstaan, waarin Graaf FLORIS V, het sticht te hulp kwam. GIJSBRECHT VAN AMSTEL, die Vreeland in pandschap had, wilde eenen nieuwen tol op de Vecht heffen, en nu deden de Stichtschen eenen inval in Amstelland, doch werden door VAN AMSTEL en VAN WOERDEN verdreven. FLORIS sloeg hierop, in 1280, het beleg voor Vreeland, dat door ARNOUD VAN AMSTEL werd verdedigd. Nu riep FLORIS, KOSTIJN VAN RENESSE met hulpbenden uit Zeeland op, en deze haastte zich aan dit bevel te voldoen, ontmoette GIJSBRECHT met de zijnen bij Loenen, behield, na eenen hardnekkigen slag, de overwinning en nam hem zelven gevangen, hetwelk oorzaak was, dat Vreeland aan Graaf FLORIS werd overgegeven. Daarop sloeg hij het beleg voor het slot van HERMAN VAN WOERDEN, te Montfoort, dat zich bijna een jaar lang verdedigde, maar eindelijk voor de magt der Hollanders en Zeeuwen bezweek, waarbij KOSTIJN weder nieuwe lauweren inzamelde. Hij was tweemaal gehuwd, en had waarschijnlijk alle zijne kinderen bij zijne eerste vrouw, de dochter van den Graaf VAN VERNEBURG. Zijn oudste zoon, JOHAN III, was Bailjuw van Zuid-Holland en een Heer van groot gezag, doch door WOLPHAART VAN BORSSELE, *Heer van Vere*, bij Graaf JAN VAN HOLLAND (hoewel ten onregte), verdacht gemaakt van eene zamenzwering tegen hem berokkend te hebben, werden alle zijne heerlijke goederen verbeurd verklaard, en, voor het grootste gedeelte, aan WITTE VAN HAAMSTEDE, volgens het algemeen gevoelen, den natuurlijken, volgens anderen echter den wettigen, zoon van FLORIS V, Graaf *van Holland*, ter leen gegeven. Heer JAN VAN RENESSE had wel getracht, zich tegen de uitvoering van dit vonnis te verzetten, en met 360 zijner onderzaten, op zijn slot Moermont begeven, allen toestel makende, ter verdediging. Doch na een beleg van eenige maanden, werd het echter door 's Graven volk ingenomen, en bij die gelegenheid vernield; hoewel Heer JAN, het gevaar van persoonlijk in 's Graven handen te vallen, in tijds door de vlugt ontweken was. Na eenigen tijd buiten 's lands gezworven te hebben en nadat de bewerker van zijn ongeluk, WOLFAARD VAN BORSSELE, overleden was, vervoegde RENESSE zich bij Graaf JAN II, met aanbieding, om zich van de aangewrevene betichtingen te zuiveren, en borg voor zijnen goeden naam te stellen. Graaf JAN bewilligde in de voorwaarde, deed eenen borgtogt opstellen, doch toen deze gesloten zoude worden, kon RENESSE geene borgen vinden. Hierop werd de onderhandeling afgebroken, en RENESSE begaf zich naar Zeeland, alwaar hij, om zich in het bezit zijner goederen te herstellen, eenen gevaarlijken opstand verwekte, en welhaast eenen talrijke aanhang kreeg. Graaf JAN had hiervan naauwelijks berigt ontvangen, of hij stak met eenig volk naar het eiland

Schouwen over. Doch vermits de magt van RENESSE de zijne overtrof, konde hij niets verrigten, en maakte de eerstgenoemde zich meester van bijkans geheel Schouwen, alwaar zijne meeste goederen gelegen waren. Hierop ontbood Graaf JAN eene vloot uit Holland, onder het geleide van GUY VAN HENEGOUWEN, die op Walcheren moest landen. Maar op den oogenblik als de landing zou geschieden, werden de schepen door een zwaar onweder overvallen en verstrooid. Niet lang daarna, trad men in onderhandeling, over een bestand tusschen Graaf JAN en RENESSE, onder bemiddeling van KAREL VAN VALOIS, broeder des Konings van Frankrijk. Beiden werden gedagvaard te Biervliet, om borgen voor het bestand te leveren. De Graaf deed het, doch RENESSE bleef in gebreke. Nogtans werd de vredehandeling voortgezet, doch welhaast afgebroken, alzoo RENESSE vermoedde, dat zijne partij te wel stond bij den Koning. Van nu af was Heer JAN op krachtdadiger middelen bedacht, om den Graaf den voet dwars te zetten; hij had geen minder oogmerk, dan hem van het grafelijk bewind te berooven. Te dien einde vervoegde hij zich ten keizerlijken hove, voorgevende dat het graafschap aan het rijk vervallen was, en bij Graaf JAN onwettiglijk bezeten werd. Hij voegde er bij, dat de bemagtiging van het graafschap den Keizer zeer gemakkelijk zoude vallen, die er zoo veel smaak in vond, dat *hij* tot de volvoering der zaak spoedig een besluit nam. Te dien einde begaf hij zich met een leger naar Nijmegen, waar hij Graaf JAN dagvaardde, die, intusschen het oogmerk van den Keizer vernomen hebbende, zich insgelijks had gewapend. Men kwam dus, uit wederzijdsche vrees, tot geen treffen, maar legde de zaak bij, op voorwaarde dat JAN, het graafschap van den Keizer zou ter leen bezitten. Onder dit alles had JAN VAN RENESSE zich gesteld aan het hoofd eener vloot van honderd schepen, en zich daarmede naar de Lek begevende; met voornemen om zich met den Keizer te vereenigen, doch hij was naauwelijks uit Zeeland vertrokken, of de meeste landzaten verklaarden zich voor Graaf JAN, en tastten de goederen van vele Edelen, onder anderen die van Heer JAN VAN RENESSE, aan. Graaf JAN, eene aanzienlijke overwinning op de Zeeuwsche vloot behaald hebbende, begaf zich naar Zeeland, alwaar hij de goederen VAN RENESSE verbeurd verklaarde, en onder zijne gunstelingen uitdeelde. Na zijne nederlaag had zich RENESSE, nevens anderen, naar Vlaanderen begeven, van waar zij gedurig op de Zeeuwsche kusten stroopten, en op het slot te Goes eenen aanslag waagden; doch om den kloeken wederstand, welken zij ontmoetten, waren zij genoodzaakt van dit ontwerp af te zien. De aanhang van RENESSE begon hierdoor allengskens te verloopen. Geruimen tijd vertoefde Heer JAN onder de Vlamingen, doch werd eindelijk te rade, zich naar Utrecht te begeven, hetwelk op dat oogenblik jammerlijk verdeeld was. Hij vertoefde aldaar tot op de tijding eener zware nederlaag van zijne Vlaamsche vrienden, welke hem dermate deed ontzetten, dat hij, zich in zijn tegenwoordig verblijf niet veilig achtende, met onderscheidene zijner vrienden de wijk nam naar de Lek. Doch ook hier waren zij niet veilig, want de Heer VAN CULENBORG, de vlugtelingen, met eenige gewapende manschappen, nazettende, vond hen op eenen uiterwaard, tegenover Culenborg. Om het dreigende gevaar te ontgaan, stapten zij in eene schouw of boot, om daarmede de rivier over te steken. Het vaartuig, te veel bezwaard, ging te gronde en te gelijk de Edelen, die in den stroom jammerlijk omkwamen. Zulk een einde had Heer JAN VAN RENESSE, den 15 of 16 Augustus 1304. Zijn lijk werd naderhand

opgevischt, en in het naburige dorp Beusichem begraven (1). Naderhand komen nog vier van dat geslacht als Teekenaars van het verbond der Edelen voor, zijnde GERRIT VAN RENESSE, Heer *van Wulven*, geboren in 1509; JAN VAN RENESSE, waarschnlijk zijn zoon, die, even als GERRIT VAN RENESSE, door den bloedraad ter dood werd veroordeeld; JAN VAN RENESSE, Heer *tot Wilp*, † den 1 April 1584, als Commissaris-Generaal over de krijgsbehoeften, en RENÉ VAN RENESSE VAN ELDEREN, † in Mei 1627 (2). Deze hebben evenwel de heerl. RENESSE niet bezeten, want na den dood van den hierboven vermelde JAN is zij niet weder in het geslacht van dien naam gekomen en aan de grafelijkheid verbleven, uit welke Heer HUBERTUS MOGGE, in het jaar 1705, negen zestiende deelen in deze heerlijkheid (behalve de negen zestiende gedeelten in den molen), heeft gekocht voor twaalf honderd ponden Vlaams (7200 guld.). Hem kwamen ook toe negen zestiende deelen van den cijns en verder regt van verhef en verval der baymanlanden onder den Oosterban, mitsgaders de erfpacht van de negen zestiende deelen in den molen dezer heerlijkheid, aan den Heer van Moermont uitgegeven, voor tien ponden Vlaams (60 guld.) jaarlijks. De overige zeven zestiende deelen, zoo van de heerlijkheid als van de voorschreven cijns en regt van verhef en verval, behoorden destijds aan Heer Mr. PIETER VAN SCHUILENBURCH, Schepen en Raad der stad Haarlem. Thans is van de geheele heerlijkheid eigenaresse Mevrouw de douairière VAN SCHUILENBURCH VAN BOMMENEDE, te 's Gravenhage, die haar, bij openbare verkooping, in het jaar 1827 van de erven van Mevrouw de weduwe VAN IJSSELSTEIN gekocht heeft.

Het d. RENESSE of, zoo als men het doorgaans noemt, RENISSE ligt 3 u. N. W. van Zierikzee, 2½ u. W. van Brouwershaven. Het is een luchtig, vrolijk en aangenaam gelegen dorp, een der aangenaamste van het eil. Schouwen, waar het oog beurtelings door houtgewas, duinen en bouwlanden gestreeld wordt. De naam werd, zoo als het schijnt, eertijds RIEDENESSE geschreven. Het komt in oude brieven dikwijls als RIENES en naderhand als RENES of RENESSE voor. Het zou kunnen zijn, dat RIEDENESSE zamengevoegd ware uit *Ried* of *Riede* en *nes* of *nesse*, welk laatste, volgens KILIAAN, nat beteekent. Dan zou RIEDENESSE zoo veel zeggen als nat of waterachtig rietland, zoo als het land van RENESSE misschien eertijds geweest is. Men schijnt dit te meer te mogen denken, om dat daaromtrent, naar de lage zijde van Schouwen, en inzonderheid achter het huis Moermont, het riet nog zeer gul en weelderig groeit. Waarschijnlijk bestond RENESSE reeds in de twaalfde, zeer zeker in de dertiende eeuw, blijkens eenen brief van ALBRECHT, Heer *van Voorne* en Burggraaf van Zeeland, van het jaar 1267, te meer daar oudtijds in de duinen eene kapel werd aangetroffen, niet te vinden in de lijst der Utrechtsche kerken, aan Onze Vrouw op Zee toegewijd.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. JACOBUS was toegewijd, stond destijds ter begeving van de Graven en ter bevestiging van den Domproost of Aartsdiaken van Utrecht. Echter vindt men, dat zij ook bij JOOST JAN RAASSE en naderhand ook bij WITTE VAN HAAMSTEDE EN MOERMONT, als Heeren van RENESSE, en het regt daartoe

(1) Men ziet over hem meer omstandig Mr. C. M. A. SIMON VAN DER AA, *Leven en daden van* JAN, *Vijfde Heer van Renesse, Moermont, Haamstede en Burght*, medegedeeld in den *Zeeuwsche Volksalmanak* voor het jaar 1839, bl. 1–75.

(2) Men zie over hen TE WATER *Historie van het verbond en smeekschriften der Edelen* st. III, bl. 246-259.

hebbende, vergeven is. Het is een goed, langwerpig vierkant gebouw, met eenen niet hoogen toren, met eene tamelijke spits, die tot een baken in zee dient, doch zonder orgel.

Men heeft in de nabijheid het slot Moermont en eene aan den zuidelijken ingang van het dorp, zeer aangenaam gelegene buitenplaats, het Huis-Grol genaamd. Nabij dit dorp, in een boschje wordt een altijd zigtbaar wellende levende bron aangetroffen, misschien de eenige in geheel Zeeland. Nabij Renesse zijn een lichttoren en lichtbaken in aanbouw, ten dienste van de schepen, die, des avonds uit zee komende, het Brouwershavensche-gat binnenzeilen.

De kermis valt in op Maandag vóór St. Jacob en duurt twee dagen.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit een veld van keel (rood), bezaaid met staande blokjes (*billettes*), hebbende in het midden eenen aanzienden leeuw, alles van goud.

RENESSE (HET HUIS-TE-), voorm. oud adell. h. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-Op-den-Hoef-en-Rinnegom*, nabij *Egmond-op-den-Hoef*.

De Renesses worden genoemd onder de adellijke geslachten, die in de dertiende en veertiende eeuw in Egmond bloeiden. De legende geeft in 1004 eenen Pieter van Renesse, die, met de Burgvrouwe van Egmond in overspel betrapt, door den beleedigden echtgenoot doorstoken werd. Na den geweldigen en plotselijken inval der Friezen, in 1515, waarbij geheel Egmond met het slot in de asch werd gelegd, zijn de meesten van dezen kleineren Adel van daar naar elders vertrokken, en hun spoor in de geschiedenis verliest zich, even als de plaats, waar hunne huizen gestaan hebben.

RENESSE (OOSTERENBAN-VAN-DE-DUINEN-ONDER-), gedeelte van den pold. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Oosterenban-van-de-duinen-van-Schouwen.

RENESSE-EN-NOORDWELLE, kerk. combinatie, prov. *Zeeland*, klass. van *Zierikzee*, ring *Brouwershaven*.

Deze combinatie bestaat uit de gem. Renesse en Noordwelle, welke ieder eene kerk hebben. Men telt er 770 zielen, onder welke 270 Ledematen. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Carel van den Broecke, die er in het jaar 1587 stond. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding Melchior Leydekker, die, in 1678, van hier als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid naar Utrecht vertrok, waar hij 6 Januarij 1721 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de Ambachtsheeren van Renesse en Noordwelle

RENESSENHUIS, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de zuidzijde van de *Oude-gracht*.

RENGAUW, vlek in *Oost-Indië*, resid. *Timor*, op het *Moluksche* eil. *Rotti*. Het is eene aanzienlijke plaats.

RENGEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, aan den linker oever van de Solo.

Opmerkenswaardig zijn de aldaar gevonden wordende berggrotten. Uit dit grotwerk komt een stroom water van 2½ tot 3 ell. breedte te voorschijn, welke stroom, volgens opgave der inlanders, zeven palen van daar ontspringt en tot hier toe onder dit grotwerk doorspoelt. Hier houden zich vele slangen, apen en schildpadden op, welke door de bijgeloovige Javanen gevoed en tam gemaakt worden, wordende hierin door eenen Priester voorgegaan en aangespoord.

RENGERDA of RINGERDA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. W. ten Z. van *Bierum*, ¼ u. Z. van *Godlinze*, waartoe hij behoorde.

Van dezen burg zijn alleen de grachten en singels nog overig, en op de plaats, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 35 bund. 40 v. r. 60 v. ell.

RENGERSKERKE, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerke-Rengerskerke-en-Zuidland*; palende N. en N. O. aan de heerl. Kerkwerve, O. aan het Poortambacht-van-de-stad-Zierikzee, Z. W. aan de Ooster-Schelde, W. aan de heerl. Zuidland.

Deze heerl. was uitgestrekter en aanzienlijker, eer de grondbraken en stormvloeden der zestiende eeuw, aan de zuidkust van het eil. Schouwen, zulke zware verliezen hebben veroorzaakt. Er stond voorheen een dorp in van den zelfden naam, hetwelk een klooster had, dat echter ten gevolge van zeeschade naar elders verplaatst werd. Ook werd aldaar eene vermaarde paardenmarkt gehouden. Daar echter Schouwen aan die zijde met eene inbraak bedreigd werd, is er in het jaar 1588 achter het dorp om eene inlage gelegd, welke evenwel in het jaar 1662 ingevloeid is, waardoor het dorp met een groot gedeelte der daaromliggende landen, door de zee verzwolgen zijn. Thans bevat deze heerl. niets dan de geringe buurt Houtepoppen (zie dat art.), benevens eenige verstrooid liggende h. en een gedeelte van Suzanna's-inlaag. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 191 bund. 90 v. r. 61 v. ell., waaronder 42 bund. 72 v. r. 33 v. ell. belastbaar land. Men telt er 18 h., bewoond door 22 huisgez., uitmakende eene bevolking van 120 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, dijkwerk, palingvisscherij en in het voorjaar in het rapen van zeevogeleïjeren, die zij te Zierikzee ter markt brengen.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Kerkwerve*, gedeeltelijk tot die van *Zierikzee*.

Men heeft in deze heerl. eene school, op het geh. Houtepoppen, welke tevens voor die van Nieuwerkerke en Zuidland dient, alleen des winters geopend is en alsdan door een gemiddeld getal van 30 leerlingen bezocht wordt. — Deze heerl. is, sedert onheugelijke jaren, een eigendom van de stad Zierikzee.

Het wapen van RENGERSKERKE bestaat in een doorsneden (*coupé*) schild, het bovenste deel van sabel (zwart) met twee golvende fascen van zilver, het onderste van zilver, met een loopend paard van sabel (zwart.)

RENGERSKERKE-INLAAG, voorm. pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerke-Rengerskerke-en-Zuidland*, voor het grootste gedeelte in de heerl. *Rengerskerke*, en voor een klein gedeelte in de heerl. *Zuidland*; palende N. W. aan Flauwers-Inlaag en de Klapmutsche-Moeren, N. O. en O. aan de heerl. Rengerskerke, Z. O. aan Suzanna's-Inlaag, Z. W. aan de Ooster-Schelde.

Deze pold., die in het jaar 1588 bedijkt was, is reeds in 1662 ondergeloopen, en niet weder bedijkt, dan een klein gedeelte tegen de Prommelsluis met een kadijkje, de Houwer genaamd, waardoor de uitwatering loopt.

RENGERS-LAAN, weg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in eene zuidelijke rigting, zich uitstrekkende van het d. Kolham naar den trek- of mac-adamsweg, die van Groningen naar Martensboek loopt.

Deze laan voert haren naam van den Heer RENGERS VAN SLOCHTEREN, die haar voorheen heeft aangelegd en afgenomen van het land, destijds behoorende tot zijne buitenplaats, *Jagtwijk* genaamd. De tegenwoordige bezitter van het Huis-van-Slochteren — want de laan is altijd een eigendom van dat Huis geweest — heeft haar in 1844 aan de gem. Slochteren afgestaan. Deze weg wordt thans algemeen de NIEUWE-LAAN genoemd, in tegenoverstelling van de veel oudere *Vrouwenlaan*.

RENGERSSTEDE, voorm. heerd in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en ¾ u. W. ten Z. van *Grootegast*, onder *Doezum*.

RENGERSVLIET of REIGERSVLIET, voorm. water in het zuidwesten van *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, dat met eene noordoostelijke rigting zich in het Zwin ontlastte.

RENGERSVLIET (HET SCHOR TEGEN-DE), voorm. schor in het zuidwesten van *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*; W. van *Sluis*, tusschen het Hazegras en Westkapelle.

Deze schor moet op het laatste der dertiende of het begin der veertiende eeuw bedijkt zijn.

RENGET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de Tjidoerian.

RENISSE, d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie RENESSE.

RENKOM, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RENCUM.

RENNEBERG of RENNEMICH, voorm. kast. in het *Land van Valkenburg*. Zie RONNENBERG.

RENNEN-ENG of RENNEN-ENK, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. N. O. van *Arnhem*, aan den straatweg van Zutphen op Arnhem.

Dit landg. werd aldus genaamd naar zekeren voormaligen eigenaar JAN RENNEN. Het bestond reeds in het jaar 1650, maar werd voor eenige jaren met veel jong plantsoen aanmerkelijk vergroot en verfraaid; het strekt zich aan de linkerzijde van den weg, naar de hoogte uit, en levert, hoewel niet groot, vele aardige partijen en heerlijke vergezigten op.

In het jaar 1820 door den eigenaar van KLARENBEEK aangekocht zijnde, heeft deze het met dat aanzienlijk landgoed vereenigd, en de ruime wandelpaden en rijwegen welke over de hoogte van Klarenbeek, heen slingeren tot hiertoe uitgestrekt, zoodat die beide plaatsen thans een schoon geheel uitmaken.

RENOY of RHENOY, d. in het ambt van *Beest-en-Rhenoy*, prov. *Gelderland*, arr., distr. en 5 u. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. van *Culenborg*, gem. en ½ u. W. van *Beest*, aan de Linge.

Men telt er 48 h. en 330 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 120 in getal zijn, behooren tot de gem. *Gellicum-Renoy-en-Acquoi*. De kerk is een vrij oud gebouw, met een spits torentje, doch zonder orgel. Zij is, in het jaar 1837, bijna geheel vernieuwd, terwijl de kosten daartoe gedragen zijn door eenige gemeenteleden en de liefdadige hulp van andere hoogschatters van de godsdienst. Tot herstel der predikantswoning is uit het fonds voor noodlijdende kerken gegeven veertien honderd gulden.

De R. K., welke er 210 gevonden worden, maken, met die van Acquoi en Rumpt, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. Men telt er 460 Communikanten. De kerk, aan O. L. *Vrouw Hemelvaart* toegewijd, is in 1829 gesticht, heeft een klein torentje en is van een orgel voorzien.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

Akelig was het op dit dorp gesteld, bij den watervloed van Januarij 1809. Het water klom er tot omtrent vijftien duim hooger dan in het jaar 1784, waardoor de omstandigheden op dit kleine dorp allertreurigst werden, zoodat de bergplaatsen van het vee alle diep onder water geraakten en sommigen het in eene veerpont moesten bergen, om tijdelijk de uitkomst af te wachten. De storm van 30 en 31 Januarij voltooide de ramp van deze plaats geheel. Zestien menschen verloren daarbij deerlijk het leven, acht huizen en drie schuren werden verbrijzeld en nog achttien andere zwaar beschadigd; terwijl een aantal van negen paarden, acht en dertig runderen, zes en vijftig schapen en drie varkens in den vloed omkwamen. De loeijende stormwind, het menigvuldige en zware ijs, de drijvende stroodaken van vernielde huizen, dit alles maakte het onmogelijk de om hulp roepende menschen te kunnen naderen of bijstand te bieden, hoewel zulks des nachts ten twee ure werd beproefd door de manschap eener schietschouw, welke naar deze plaats was opgezonden, doch vruchteloos. In eene der hutten, welke het sterkste scheen te zijn, hadden veertien personen, zoo de eigenaars zelven als anderen, hunne toevlugt genomen. Men bemerkte echter, dat dit huis in even groot gevaar was, waarom de boven gemelde schuitevoerders des nachts ten elf ure, zich naar dit huis begaven, om de menschen die er zich in bevonden, gelegenheid te geven, om het te verlaten, doch deze lieden stelden ongelukkig hun vertrouwen op eene schuit, welke bij het huis lag, en waren dus niet te bewegen, om hun verblijf te verlaten; deze schuit geraakte echter later los en dreef weg. Het huis stortte des nachts in, en deze rampzaligen vonden allen hun einde in de golven. Een even ongelukkig lot trof eene vrouw met een kind, die volstrekt haar huis niet wilde verlaten, hoezeer zij daartoe tijdig was aangemaand en haar oude vader en broeder zulks reeds gedaan hadden, zoodat zij door den val van het huis, met het kind, in den vloed bedolven werd.

RENOY (SLOT-VAN-), voorm. slot in het ambt van *Beest-en-Renoy*, prov. *Gelderland*, arr., distr. en 5 u. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. ten Z. van *Culenborg*, gem. en ½ u. W. van *Beest*, in het d. *Renoy*, aan de Linge.

Reinald I, Graaf *van Gelder*, stelde in 1287, Johan van Herve tot Erfkastelein van het Slot-van-Renoy, op eene bezoldiging van 30 ponden (180 guld.) 's jaars, mits het ten zijnen koste, met tien gewapenden bewarende.

In het begin der zestiende eeuw, een geschil ontstaan zijnde, tusschen Filips, Aartshertog *van Oostenrijk*, en Karel van Egmond, Hertog *van Gelder*, over Beest en Renoy, werd Frederik van Baden, de zes en vijftigste Bisschop van Utrecht, tot scheidsman gekozen, die het Slot van Renoy te bewaren kreeg. Menigmalen maande hij de geschil hebbende partijen aan, om het krijgsvolk, dat er in bezetting lag, hunne soldij en hem zijne verschoten penningen te betalen, tot dat eindelijk Cornelis van Zevenbergen, Stadhouder van Grave (onder oogluiking, naar men gist, van den Aartshertog, en op aanhitsing van die van 's Hertogenbosch, welke uit dit kasteel dikwijls waren besprongen) het Kasteel van Renoy bemagtigd en bezet heeft gehouden.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande, eene oppervlakte van

| v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Nicolaas n Lith, woonachtig te Renoy.

RENSEL (DE) of de Renzel, riv. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, die van Winschoten naar de Pekelder-Aa loopt, en zich aldaar ont- st bij het Duikerverlaat, welke Pekelder-Aa zich vervolgens bij de dt vereenigt met de Westerwoldsche-Aa, verder naar de Langeakker- f Nieuwe-schans loopt en zich door de Staten-zijl in den Dollart ontlast. Naar deze rivier leidt het Schuitendiep ook door een kanaal, het- elk bij Westerbroek niet verre van Groningen beginnende, van daar ostwaarts gegraven is, langs Hoogezand en Sappemeer tot bij Win- schoten, waar het in de Rensel loopt. Men is eenige jaren bezig ge- weest met dat kanaal te graven, tot dat het eindelijk den 1 Septem- er 1636 geheel voltooid werd. Hierdoor heeft men eene bekwame rekvaart, om van Groningen naar Winschoten, en van daar naar de angeakker of Nieuwe-schans te komen en dan verder naar Oost-Fries- and te reizen.

RENSELERBERG, kleine heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gel- derland*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Putten*, waar de geërfden, in de maalschap onder Putten, jaarlijks door twee Veldgraven omtrent Martini werden bijeen geroepen. Uithoofde deze maalschappen, in vele huishoudelijke zaken belang hadden, werden die vergaderingen som- tijds bijgewoond, zoo al niet door geërfden uit Nijkerk, dan althans door hunne Veldgraven, en werd er nu en dan, met onderlinge over- eenstemming, een besluit genomen. Op dezen Renselerberg werd ook den Bisschoppen, ter gelegenheid van de omgangen, welke zij op vast- gestelde tijden deden, eene schatting of opbrengst, uit de kerkelijke goe- deren, betaald.

RENSGARS (HET), b. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord- Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Scha- gen-en-Burgerhorn*, met 6 h. en 30 inw.

RENSUMA of Renzema, h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderden- dam*, gem. en ¼ u. N. van *Uithuizermeeden*, waaronder het behoort.

Dit h. besloeg, in het jaar 1828, tijdens de kadastrale meting, met de daartoe behoorende gronden, bestaande in uitgestrekte bouw- en weilanden, eene oppervlakte van 168 bund. 84 v. r. 20 v. ell., doch deze landerijen aan de zee gelegen, hebben sedert dien tijd eene aanslibbing van eenige bund. goed land aangewonnen, en wor- den thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Oncko van Swinde- ren, Staatsraad, Lid van de eerste Kamer der Staten-Generaal, woon- achtig te Groningen, die, in December 1829, deze bezitting heeft aan- gekocht uit de nalatenschap van wijlen den Heer Onno Tamminga, Ba- ron van Alberda van Rensuma. Bij deze plaats, en wel op de Wester- boerd, ligt eene eendenkooi, welke reeds op de oude kaarten dier prov. is aangeteekend.

RENSWOUDE, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen*; (6 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de Geldersche gem. Scherpenzeel, N. en O. aan de Geldersche gem. Bar- neveld, Z. aan de gem. Veenendaal, Z. W. aan Amerongen, W. aan Woudenberg.

Deze gem. bevat het d. Renswoude, benevens de geh. Emmik- huizen, de Melm en het Monnikenhof.

Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1851 bund. 73 v. r. 84 v. ell. alles belastbaar land; men telt er 144 h., bewoond door

188 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1040 inw., die mees hun bestaan vinden in den landbouw, hebbende men er veel bouwland waarop rogge en boekweit geteeld worden, die meestal te Amersfoor ter markt worden gebragt. Ook is er eenig veenland, doch de turf, di er gegraven wordt, is veel ligter dan de Hollandsche. De tabaksplan terij, welke hier voorheen plagt te bloeijen, is thans meerendeels ver dwenen.

De Herv., die er 1000 in getal zijn, onder welke 230 Ledematen maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Wijk*, ring van *Rhenen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waarge nomen, is geweest Michaël van Middelhoven, hier beroepen in 163 en vertrokken in 1648 naar Kloetingen.

De R. K., welke hier 40 in getal zijn, maken, met die uit de om liggende gem. Woudenberg en Veenendaal, eene stat. uit welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor bedien wordt, en 320 zielen, onder welke 230 Communikanten telt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een geta van 110 leerlingen bezocht wordt, en sedert 1846 eene bewaarschool

Deze streek, welke thans de gem. Renswoude uitmaakt, werd oud tijds Rijnzoord en Noorderoord genoemd. Zij was toen eene gemeen weide der burgers van Rhenen, die ze aan Jan van Arkel, den zeven e veertigsten Bisschop van Utrecht en zijnen broeder Robbert, verkochten De Bisschop verlijdde die op Robbert, als een onversterflijk leen, om van hem, en zijne nakomelingen, en diens mansstede gehouden t worden. Doch als Robbert, in eenen veldslag bij Luik, in het jaar 1347 gesneuveld was, kwam dit goed weder aan den Bisschop, die er, i het jaar 1363, Robbert, den bastaardzoon van zijnen broeder, mede beleende. Naderhand is Renswoude bezeten bij Arnolda van Zevenaar, getrouwd met Gerard, zoon van Gerard, Heer *van Culenborg*. Na haar overlijden, werd haar zoon, insgelijks Gerard van Culenborg genaamd, en in het jaar 1423, met deze heerlijkheid beleend, die in zijn geslacht gebleven is, tot in het jaar 1558, wanneer zij, door het afsterven van Johan van Culenborg, Hoofdofficier der stad Utrecht, wiens oudste dochter Margaretha, getrouwd was met Filips van Hamel, Heer *van Monceaux*, in het geslacht van dien heer overging. Haar kleinzoon, Filips van Hamel, die er in het jaar 1609 mede beleend was, verkocht, vervolgens, in het jaar 1623, Renswoude aan den Heer Johan van Reede, Deken van het kapittel ten Dom te Utrecht, op wien zij in dat jaar verlijd werd. In dit geslacht is de heerlijkheid gebleven, tot op het overlijden van Frederik Adriaan Baron van Reede, President van de Edelen en Ridderschap's lands van Utrecht, wiens nagelatene weduwe, Vrouwe Maria Duyst van Voorhout, Vrouwe *in Moerkerke en Middelharnis*, in het jaar 1740 daarmede beleend werd. Zij stierf in het jaar 1754, in den ouderdom van twee en negentig jaren door hare christelijke milddadigheid eenen naam nalatende, waarvan d roem zich overal verspreid heeft. Want behalve eene reeks van bijzon dere legaten en uitkeeringen, stelde zij het kinderhuis der stad Utrecht het weeshuis te Delft en het weeshuis te 's Gravenhage, tot hare erfge namen, ieder voor een derde, mits dat deze huizen de inkomsten va hun aandeel in de erfenisse, die men wil, dat over de twee millioene guldens bedroeg, zouden aanleggen, om eenige der bekwaamste jon gelingen in de wiskunde, de teeken- of schilderkunde, de beeldhouw- de heel- en andere kunsten te doen onderwijzen. Na haren dood i de heerlijkheid Renswoude, benevens die van Emminkhuizen, uithoofd

van erfmaking, gekomen aan Vrouwe MARIA JACOBA PIJNSSEN VAN DER AA, weduwe van Jonkheer LEONARD TAETS VAN AMERONGEN, Drossaard van Dalem-en-'s Hertogenrade, en, in het jaar 1769, aan MAXIMILIAAN Baron TAETS VAN AMERONGEN, Heer *van Deyl*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Heer van RENSWOUDE, de Heer JOOST GERARD GODARD Baron TAETS VAN AMERONGEN VAN RENSWOUDE, woonachtig te Renswoude.

RENSWOUDE was te voren slechts eene ambachtsheerlijkheid, waarin het buurregt plaats had, tot in het jaar 1533, wanneer de Staten den ingezetenen op hun verzoek het Schepenregt vergunden. Maar, in het jaar 1674, werd zij, ter belooning van getrouwe diensten, door JOHAN Baron VAN RHEDE, den toenmaligen bezitter, ten welwezen van den lande gedaan, plegtig bij de Staten, tot eene hooge en vrije heerlijkheid verheven, met een erflijk regt om te kunnen overgaan, op alle de afstammelingen en nakomelingen van dien Heer, mitsgaders op alle andere Heeren en Vrouwen, die de heerlijkheid van RENSWOUDE in der tijd zouden bezitten, mits dat hij, zijne opvolgers of regtverkrijgenden nooit, of ten eeuwigen dage, zullen gedoogen, dat door die heerlijkheid, » in weerwil van de Vroedschap der stad Utrecht, » eene grift gegraven worde uit de Grebbe naar Amersfoort of de Eem." Ingevolge van deze verheffing bezat de Heer VAN RENSWOUDE, vroeger alle regten eener hooge heerlijkheid, het regtsgebied oefenende over alle burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, uitgezonderd die de misdaad van gekwetste Majesteit betroffen. Het regt van de vrije jagt, reeds in het jaar 1545, door Keizer KAREL V aan JAN VAN CULENBORG, Heer VAN RENSWOUDE, verleend, werd ook, in het jaar 1674, door WILLEM III, Prins *van Oranje*, den gemelden Heer JOHAN Baron VAN RHEEDE, toegekend en verzekerd.

Het d. RENSWOUDE, kortheidshalve RENSWOUW en RENSOUW geheeten, ligt 4 u. O. Z. O. van Amersfoort, 3 u. N. van Rhenen.

Het kan onder de schoonste dorpen der provincie Utrecht gerekend worden. Het is regelmatig aangelegd en meestal met fraaije huizen bebouwd, welke op kleine afstanden van elkander gelegen en meerendeels, ook vóór de huizen, van groote tuinen voorzien zijn. Het is zeer vermoedelijk, dat de naam RENSWOUDE, eene verkorte uitspraak zij van het RHEENENSWOUD, even als de grond van het nabij gelegen Veenendaal, eertijds het *Rheenensveen* genoemd werd, en wel, omdat het woud, dat daar ter plaatse gestaan heeft en daarna uitgerooid is, zoowel als de gemelde veengronden der stad Rhenen in eigendom toebehoorde. Dat, ten minste, in volgende tijden, toen dit woud, door het omhakken en ontwortelen der boomen, eene ledige vlakte geworden was, de plaats, waar het gestaan had, de gemeente of gemeene weide der burgers van Rhenen geweest zij, blijkt uit oude geschriften, waaruit blijkt, dat die van Rhenen aan JAN VAN ARKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, de gezegde weide verkocht hebben.

De kerk, welke aan de zuidzijde, even buiten het dorp staat, is een sierlijk achtkantig gebouw, koepelswijze gebouwd. De Staten der provincie Utrecht stonden, in 1618, toe, dat deze kerk zoude gesticht worden, in weerwil van den Heer van Scherpenzeel, die beweerde, dat RENSWOUDE onder de parochie van Scherpenzeel behoorde. Men ziet daarin twee aanzienlijke gestoelten voor den Heer en Vrouw, alsmede hunnen grafkelder. Ook ziet men er nog de wapenschilden van voorname geslachten en Vorsten, die door milde geschenken den opbouw bevorderd

hebben. Er is in deze kerk geen orgel. — Het kerkhof is met fraai geboomte omringd.

De R. K. kerk, aan de H. Cunera toegewijd, is een lang, vrij net gebouw, hebbende de gedaante van eene groote schuur, vooraan met eene kleine woning voor den Pastoor. Deze kerk heeft geen toren, maar er is een klein klokje op de pastorie, om de gemeente bijeen te roepen. — Men heeft onder dit d. een adell. h., het Huis-te-Renswoude geheeten. Zie het volgende art.

Op de wegen nabij dit dorp liggen twee batterijen, deel makende van de *Linie-van-de-Greb*.

Er is geen kermis, maar eene beroemde bijenmarkt, die onderscheidene dagen duurt, sterk bezocht wordt en voor de tweede in het land gehouden wordt.

Het wapen dezer gem. bestaat uit dat van Arkel, zijnde een schild van zilver, met twee getande baren van keel (rood).

RENSWOUDE (HET HUIS-TE-), oud adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. van *Rhenen*, gem. en 5 min. O. van *Renswoude*, iets bezuiden den straatweg.

Het is een aanzienlijk en regelmatig gebouw, versierd met eenen dikken opgaanden toren aan den voorkant en twee lagere torens op de hoeken, ter wederzijden. Op het voorplein, hetwelk zestig schreden lang en vijftig breed is, komt men over eene steenen brug, welke op vier bogen rust, door een fraai ijzeren hek of staketsel, hetwelk zich uitstrekt tot de beide vleugels van het huis, die tot tuinmanswoning, oranjerie en stallingen zijn ingerigt. Dit alles ligt in het midden van eenen vierkanten vijver. De wijd uitgestrekte plantaadje, welke voor het huis gevonden wordt, maakt deze plaats tot eene der fraaiste van de provincie Utrecht, zoo om haren schoonen aanleg en aangename wandeldreven, als wegens de vijvers, watervallen, zware boomen en uitmuntende gezigten, welke men er aantreft. Ook heeft men er eene bijzonder sterke echo, die onderscheidene lettergrepen duidelijk herhaalt.

In het jaar 1536 werd dit huis door de Staten der provincie Utrecht voor eene ridderhofstad erkend, wegens welke Jonkheer Gerard van Reede van Renswoude, Heer *van Burchwal*, in het jaar 1642, en Jonkheer Frederik Adriaan, Baron van Reede, in het jaar 1682, in het Lid der Edelen en Ridderschappen van die provincie zijn beschreven geweest. In het eerstgemelde jaar werd, bij de Ridderschap verklaard, Burchwal, alleen riddermatig en inderdaad de ridderhofstad Renswoude te wezen. Zij was aan de provincie Utrecht leenroerig en werd in 1769, te gelijk met de heerl., op den gezegden Heer Baron Maximiliaan Taets van Amerongen, Heer *van Deil*, verleid, door wiens nakomelingen het tot nu bezeten is, zijnde thans eigenaar daarvan de Heer Joost Gerard Govard Baron Taets van Amerongen van Renswoude, die het huis bewoont.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 22 bund. 75 v. r.

RENTANG, Tandjong-Rentang, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, distr. *Ngassinan*.

Op den 2 Februarij 1834 zijn hier, door het instorten van een gedeelte van de Telo-Mojo twaalf woningen onder de aarde bedolven; terwijl 37 menschen, onder welke 22 kinderen, alsmede eenige buffels, daarbij het leven inschoten.

RENTILO, plaats, welke men vermeld vindt op het jaar 855, als liggende in het graafs. *Felua*.

RENUM, oude naam van de stad RHENEN, in het *Qoerkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie RHENEN.

RENZEL (DE), riv. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie RENSEL (DE).

REPART (DEN), hoek aan de noordzijde van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 3 u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. W. van *Brouwershaven*, gem. en ¼ u. N. van *Elkerzee*, in het geh. Scharendijke.

Deze hoek bestaat in eene kleine inlage, alwaar eene keet, ten dienste van de centrale directie des polders Schouwen, Burgh en Westland gevonden wordt; alsmede eene kleine baai, besloten tusschen twee met steenen waterkeeringen bevestigde dijkpunten, genaamd Oostnol en Kloosternol, op de oostelijke van welke eene tent staat, uit welke men een schoon gezigt heeft over het eil. Schouwen en het Zeegat-van-Brouwershaven, waarom de stedelingen van Zierikzee hier des zomers dikwijls het vermaak nemen van het strand te bezoeken.

REPEL (DE), kleine zandbank, met eene baak, in het *Zuider-Zee of het Diep*, langs welke de groote schepen van het Nieuwediep af, in eene oostelijke rigting naar de Zuiderzee zeilen.

REPERS (DE), schorren aan de *Grevelingen*, ten O. tegen de heerl. Dreischor, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, bij het voorm. veer van Maye.

Het is eertijds een polder geweest, welke in den vloed van het jaar 1287 verzwolgen werd.

Op dit schor viel in 1490, tusschen Jonkheer FRANS VAN BREDERODE, die uit Rotterdam verdreven was, en MAARTEN VAN POLHAM, Stalmeester des Roomschen Konings, hem met vele Hollanders en Zeeuwen op de hielen volgende, een slag voor, in welken drie honderd man verslagen werden. Jonkheer FRANS zelf, gekwetst zijnde en gevangen gekregen, werd naar Dordrecht gebragt, daar hij kort na dien tijd overleed en in de Augustijnenkerk begraven werd.

REPOS (MON-), plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MON-REPOS.

REPUBLIEK, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Corroepinakreek, in *Boven-Para*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Charlottenburg, benedenwaarts aan den houtgr. Valkenburg. — Vroeger was het de plant. HUISE-HOOP-EN-CELLE. Zie dat woord.

REPUBLIEK-POLDER (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan den Slik-polder en het Noord-poldertje, O. aan het Regtendijksche-gat en den Grootenweg-der-Eerste-klasse no. 3, Z. aan den Effentweg en de hooge gronden beoosten Oosterhout, W. aan den Oostpolder.

Deze pold. beslaat, met de kade, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 75 v. r. 44 v. ell., waaronder 82 bund. 66 v. r. 88 v. ell. schotbaar land.

De REPUBLIEK-POLDER wordt door eene steenen sluis, wijd 1,24 ell., op het Regtendijksche-gat van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,10 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1,5, à 1,6 ell. boven A. P. Het Dijksbestuur bestaat uit eenen Gezworenen en eenen Penningmeester.

RESAROEWAHEROE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Amboinsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van Schoelan staande.

RESBROEK, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie Respelhoek.

RESNERBROEK, streek lands op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Valburg*, nabij *Homoet*.

Volgens sommigen, zou dit Resnerbroek eigenlijk bedoeld zijn in het oudste charter van 670 bij Bondam, waar eenige plaatsen in de Betuwe opgenoemd worden, die door den Frankischen Koning Theodorik aan het klooster St. Vedastus, binnen Arras gegeven werden, namelijk Rexna, Wulfara en Rothem. Aangezien Rothem of de Roode Toren, juist aan Resnerbroek grenst, en Wolferen ook niet ver van hier gelegen is, is het niet onwaarschijnlijk, dat vroeger in dit broek eene hoeve, Rexna genaamd, gelegen heeft.

Volgens eene legende, zou dit stuk, ruim 85 bund. groot, eenmaal door een der Heeren van Doorwerth op eene enkele kaart in het spel verloren zijn, terwijl hij zeide: » Wat maakt mij ook die schaapsdries!"

RESOLUTIE (DE), plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Bremen, benedenwaarts aan den mond der Jonkermans-kreek; 909½ akk. groot; met 129 slaven. Zij wordt met eenen stoommolen bewerkt en wordt voor een der fraaiste der kolonie gehouden; de gebouwen, welke er opstaan, zijn zeer groot en van eene nette bouworde.

RESOLUTION-EN-CAROLINE (LA), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Boven-Saramakka, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Pietersburg, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Antigua; 1000 akk. groot.

RESPELHOEK, ook wel Reesbroek of Resbroek genaamd, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. van *Lochem*, gem. en ¼ u. N. van *Borculo*, nabij *Geesteren*, waartoe het behoort; met 110 inw.

RESPERS, voorm. havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Poll (De).

RESSEN, voorm. heerl. in de *Over-Betuwe*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel*; palende N. en O. aan Bemmel, Z. aan Doornik, W. aan de Grift.

Het grondgebied van deze voorm. heerl. bevat het d. Ressen, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 422 bund. 31 v. r. 83 v. ell., waaronder 422 bund. 11 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er 26 h., bewoond door 37 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 220 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 110 in getal zijn, behooren tot de gem. *Bemmel-Ressen-en-Doornik*. — De R. K., van welke men er ongeveer 110 aantreft, worden tot de stat. van *Bemmel* gerekend. — Men heeft in dit dorp eene school, welke gemiddeld door een getal van ruim 60 leerlingen bezocht wordt.

Ressen was vroeger een eigendom van de abdij van St. Vedastus te Utrecht, welker Abt, Martinus, door tusschenkomst van Hugo, Abt van St. Bavo te Gent, onder anderen de heerl. Ressen, aan Diederik, Graaf *van Cleve*, verkocht, en hierdoor kwam Ressen aan de Graven van Cleve, en is door hen naderhand ter leen uitgegeven. Heer Hendrik van Vlaanderen, Ridder, 's Graven bloedverwant, was daarvan de laatste Leenman; en nadat hij, in 1368, overleden was, heeft Johan Graaf *van Cleve*, Ressen met hoog en laag regtsgebied, aan Gerrit, Heer *van Steenbergen* verkocht. Deze heeft die heerlijkheid den

17 November 1385, aan WILLEM, Hertog *van Gelder*, afgestaan, en toen is zij in het Ambt van Over-Betuwe ingelijfd, en daarbij verbleven, tot dat Hertog KAREL, den 12 April 1507, RESSEN en **Doornik** tot eene hooge heerlijkheid verhief. Zulks geschiedde ten behoeve van WILLEM VAN ARENBORCH, bastaardzoon van WILLEM VAN DER MARCK, Heer *van Lumay*, doorgaans *het wilde zwijn der Ardennen* genoemd, die in 1385 te Maastricht onthoofd werd. De redenen, welke den Hertog tot die verheffing bewogen, waren de trouwe diensten, die ARENBORCH hem, van zijne kindschheid af, bewezen had, en de hulp, die hij in zijnen uitersten nood, met goed en bloed van hem had ontvangen. Die oprigting geschiedde voor hem en voor zijne mannelijke nakomelingen, en als een leen ten Zutphensche regte. WILLEM VAN ARENBORCH was Ambtman van Maas-en-Waal, en, in 1525, ontving hij de vergunning van den Hertog zijn Ambtmanschap aan zijne dochter ten huwelijk te mogen geven, zijne zonen WILLEM en OTTO volgden hem, de eene na den andere in de heerlijkheid op. OTTO werd in 1547 verleid en hij stierf in 1562. Zijn zoon WILLEM was minderjarig in 1564 en hij stierf kinderloos in 1590, waardoor, de mannelijke stam van dit geslacht uitgestorven zijnde, de heerlijkheid vernietigd werd, en RESSEN-EN-DOORNIK, weder onder het ambt van Over-Betuwe kwamen. Hiervan was het gevolg, dat de kerkmeesters van Bemmel, in 1595, de kerk van Doornik lieten afbreken, waarover een proces voor het hof ontstond. De ingezetenen van RESSEN schijnen met ongenoegen, onder eenen bijzonderen Heer gebragt te zijn. Zelfs in 1547 hebben zij zich tegen de beleening van OTTO VAN ARENBORCH verzet, dewijl zij verklaarden onder de Over-Betuwe te behooren, en dat de ambtman altijd eenen Rigter te RESSEN aangesteld had. Ook in 1548 weigerde zij de gerigtsbank te bekleeden, en den Heer ter voorzitting toe te laten. OTTO werd door het hof gehandhaafd. Aanmerkelijk is het proces, dat deze OTTO met JOOST VAN BEMMEL, in 1553 voerde; hij bezwaarde zich, dat deze in zijne heerlijkheid kwam jagen. JOOST VAN BEMMEL antwoordde, dat hij en zijne voorouders altijd te RESSEN, **Doornik** en **Bemmel** gejaagd hadden, zelfs nadat de vader van OTTO de heerl. van Hertog KAREL had verworven; dat ARENBORCH geen meer regt kon eischen dan de Hertog zelf plagt te hebben en nog had; dewijl alle Edellieden op klein wild mogen jagen, zonder hinder van den Hertog. Hij verzocht derhalve ten landregte verzonden te worden. De uitslag van deze zaak vindt men niet vermeld. Thans is het echter geen heerlijkheid meer.

Het d. RESSEN of REESEN ligt 1 u. N. van Nijmegen, ½ u. Z. van Elst, ½ u. W. van Bemmel.

De kerk is een oud gebouw van duifsteen, met eenen half stompen toren, doch zonder orgel.

Men had hier vroeger ook een oud adell. h., het **Huis-te-Ressen** geheeten. Zie het volgende art.

De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

Bij den watervloed van het jaar 1799, heeft dit d. veel schade geleden.

RESSEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1 u. N. van *Nijmegen*, kant. en ½ u. Z. van *Elst*, gem. en ½ u. W. van *Bemmel*, liggende in de kom van *Ressen*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwland, weiland en water. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 6 bund. 92 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

RESSOURCE (LA), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. houtgr. La Nouvelle Entreprise, thans aan Willemshoop behoorende, benedenwaarts aan den verl. houtgr Willemsstad, 1000 akk. groot; met 19 slaven.

RESSOURCE (LA), chirurgijns-etablissement in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Boxel, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Ornamibo.

RESSOURCE (LAND-VAN-LA-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Boxel, benedenwaarts aan de suikerplant. Ornamibo.

RESTA, naam, onder welken het riviertje DE REEST, prov. *Overijssel*, in het perkamenten boek van Utrecht voorkomt. Zie REEST (DE).

RETERSBEEK, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. O. van *Heerlen*, gem. en 10 min. N. O. van *Klimmen*; met 38 h. en 210 inw.

RETH, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en ½ u. Z. van *Baarle-Nassau*; met 7 h. en 50 inw.

RETIRO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Charprendre, bovenwaarts aan den mond der Irakora-kreek; 500 akk. groot; met 17 slaven. De Negers noemen hem COTIENJOE.

RETRAITE (MA), koffij- en cacaoplant. en verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MA-RETRAITE.

RETRANCHEMENT, in de zamenleving veelal HET RETRANCHEMENT en door den gemeenen man meestal HET REGEMENT geheeten, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis* (4 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan de gem. Kadzand-en-Zuidzande, Z. aan Aardenburg en het Coxysche-Gat, W. aan het Zwin.

Deze gem., waarin behalve het dorp Retranchement ook het geh. Ter-Hofstede ligt, bestaat uit de volgende polders: het westelijke deel van den Kieviten-polder, van het Oudeland-van-Kadzand, en van den pold. Vierhonderd-beoosten-Ter-Hofstede, het Verse-poldertje, den pold. Bewesten-Ter-Hofstede, den Kleinen-Bladelijn-polder, den Kasteel-polder en den Olieslagers-plaat-polder; ook behoort tot de gem. de in 1682 gevloeide en nog niet bedijkte Zand-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1070 bund., en telt 153 h., met eene bevolking van 780 zielen. Eenigen vinden hun bestaan in de scheepvaart, het visschen van garnalen, mosselen en alikruiken; voorts het dijkwerk, doch de meesten leven van den landbouw; de schorren leveren een overvloed van uitmuntende zeekraal. Behalve een korenwindmolen en rosmolen, zijn er in deze gem. geene fabrijken.

Het getal der Hervormden bedraagt 660 zielen, onder welke 280 Ledematen. Zij maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Sluis*, behoort. De eerste Predikant was JOACHIMUS RUETINGEAUS, die aldaar ten jare 1632 beroepen werd en in Januarij 1635 vertrok.

Er zijn ongeveer 120 R. K., die tot de gem van *Oostburg* behooren. Hun getal is onlangs eenigzins aangegroeid, daar in 1844 en 1845, bijna

40 personen, allen Herv. naar Noord-Amerika vertrokken, en voor een gedeelte door R. K. vervangen zijn.

Het dorp RETRANCHEMENT, eigenlijk RETRANCHEMENT-CASANDRIA, ligt 6 u. Z. W. van Middelburg, ruim ½ u. N. van Sluis, 1¾ u. N. W. van Oostburg, en bevat 67 huizen, bewoond door 340 zielen. Het is onbestraat, maar op eenen zandigen bodem gebouwd. De huizen staan meestal afzonderlijk en met tuinen omgeven, eenigen rond een groot plein, het grootste deel zijn echter slechts armoedige hutten. Het heeft zijn ontstaan te danken aan de verschansing, waarin het gelegen is, en welke na de inneming van Sluis, in 1604, werd opgeworpen, op voorstel van Prins MAURITS, die, den 27 Augustus 1604, aan de Staten schreef, dat het noodig was, dat er eenige forten in Kadzand gemaakt werden, om dit land tegen 's vijands ondernemingen te verzekeren. Vroeger lag daaromtrent een fort, dat den naam van St. Jan-ter-Hofstede schijnt gehad te hebben. De Staten namen 's Prinsen voorstellen in overweging en het RETRANCHEMENT werd begonnen (1). Na het eindigen van het bestand en der Spanjaarden mislukten aanslag op Kadzand, in 1621 werd het nog meer versterkt. Op eene kaart van het Zwin van 1627 komt het voor met beide schansen en heet het » een zeer sterck Retrenchement, gestadich met veel » ervaren krychsvolck en goede bevelhebberen beset, waer door de Spaen» sche wert belet den inval van Cadsandt: met huysinghen tot loge» menten voor soldaten." Naderhand kwam er eene kerk bij, zooals toen veelal in forten van eenig belang plaats had. Het had destijds een eigen Commandant, een Majoor der vesting en een Commies van het magazijn. Daarbij werden ook kerkelijk gevoegd de inwoners van het geh. Ter-Hofstede, ongeveer 15 min. zuidelijk gelegen, waar wel in oude tijden een klooster-kapel gestaan had, doch die in de onlusten der zestiende eeuw, zoo niet vroeger, verwoest was, en nooit weder is hersteld geworden; ook vestigden zich daarin, behalve den Predikant en den Schoolmeester, eenige ingezetenen; doch het dorp groeide meer aan toen in 1682 de Zand-polder vloeide, waarin volgens overlevering een klein gehucht moet gestaan hebben, welks bewoners verlof kregen, om zich binnen het Retranchement woningen te bouwen (2). Ook in het fort Oranje, dat toen wegzonk, stonden vele gebouwen, doch het is niet zeker of het andere, dan militaire barakken, waren.

Tot 1841 was de haven of aanlegplaats der schepen aan de kil (3) van de sluis der watering van Kadzand, ten Zuiden het dorp, tusschen dit en Ter-Hofstede; die uitwatering met de haven is toen verlegd naar de noordzijde van het dorp. Zij wordt vrij druk bezocht, en zoude nog van meer belang zijn, indien de ingang van het Zwin niet zoo met zandbanken bezet ware.

De kerk, die omstreeks het jaar 1630 zal gebouwd zijn, is een langwerpig vierkant gebouw, ruim genoeg; daarop staat een torentje met een slaguurwerk; andere openbare gebouwen zijn er in de gemeente niet, dan de school, die naauwelijks meer dan een gemiddeld getal van 30 leerlingen telt.

---

(1) In oude stukken wordt gewag gemaakt van KLEIN-KADZAND; maar het is niet zeker of dit een gehucht was, dat toen hieromtrent lag.

(2) Het schijnt dat de bewoners van den Zand-polder tijdens het vloeijen daarvan nog kerkelijk te Kadzand waren.

(3) Voor 1750 lag de haven nog omtrent een vierde uur meer zuidwaarts, ter plaatse, nog onder den naam van Oude-kil bekend.

De kermis wordt gehouden op den tweeden Pinksterdag.

De verschansing, waarin het dorp gevonden wordt, ligt tegen over een kanaal, dat de Spanjaarden met het kennelijk doel hadden gegraven, om daardoor transportschepen in het Zwin te kunnen brengen en alzoo het Land-van-Kadzand en Sluis in hunne magt te krijgen. Deze verschansing kreeg den naam van Casandria, en staat nog zoo, op vele kaarten en in oude stukken bekend; in het gemeene leven is die naam geheel vergeten, terwijl de algemeene naam het Retranchement is in stand gebleven en op de gemeente overgegaan. Zij was gedekt door twee sterke gebastioneerde vierhoeken, die ten N. Oranje en ten Z. Nassau genaamd; deze schansen waren, aan den kant van het Zwin, door eene courtine van ongeveer ½ uur lang, en aan de landzijde door eenen wal met drie bastions, aan elkander verbonden. Alle deze werken waren van aarde en van natte grachten voorzien, en hadden twee uitgangen, tusschen de meest zuidelijke en meeste noordelijke bastions en de genoemde schansen. De zuidelijke was genoemd de Zandpoort, de noordelijke de Slijkpoort.

Voorts lag aan de overzijde der kille in den noordwesthoek van den polder, bewesten ter Hofstede, alzoo schuins tegenover de schans Nassau, het kleine fort Berchem.

Ofschoon volgens het tractaat, bij den vrede van Munster, deze verschansing moest gesloopt worden (1), zijn de grachten en wallen nog bijna ongeschonden aanwezig, alleen is, bij het vloeijen van den Zandpolder in 1682 de schans Oranje door de zee verzwolgen, en is ten gevolge daarvan ook de uitgang langs de Zandpoort vervallen; in plaats daarvan is de Boerendam, op de punt van het middelbastion, gelegd. Toen omstreeks 1750 de uitwatering van Kadzand van de Oude naar de Nieuwe-kil verlegd is, schijnt ook de uitgang langs de Slijkpoort verlaten te zijn geworden en is toen tegen de schans Nassau eenen dam en conservatiesluis gelegd, welke sluis nu slechts eene heul is.

Het fort Berchem was reeds van overlang geslecht, de plaats waar het gelegen heeft is alleen kenbaar aan een vierkant lapje grond, groot 86 v. r. 30 v. ell. Van de voormalige magazijnen en gouvernements-gebouwen ziet men niets meer, misschien waren deze grootendeels in de schans Oranje gelegen. Er is nog een huis aanwezig, staande aan den westkant van het plein, dat men het Commandementshuis pleeg te noemen.

Nadat de tractaten niet meer toelieten deze verschansing te bezetten, bediende men zich, tot in 1794, van een oorlogschip, dat meestal voor deze plaats geankerd lag en de Kapiteins hadden binnen de verschansing eenen tuin met vijvers en andere inrigtingen tot verlustiging. Ook hiervan is niets meer overig en het kleine vertier, dat het voorliggend schip aanbragt, verloren. In den franschen tijd leverde de bezetting der omliggende batterijen eenige welvaart, doch ook dit weggenomen zijnde en de scheepvaart verminderende, is de plaats zeer verarmd en door lasten bezwaard. De inwoners van dit dorp hebben zich meermalen, maar vooral ook in 1830 en 1831, door gehechtheid aan het vaderland onderscheiden. De ruimte binnen de wallen, bedroeg aan tuinen weiden en bouwlanden, ruim 55 bund.

De plaats stond, wat het burgerlijke betreft, tot 1794 geheel onder het collegie van den Vrije en had geen eigen wapen. In 1819 is zij door den Raad van Adel met een wapen begiftigd, zijnde eene wijziging van dat van gemeld Collegie en is een schild van zilver, met

(1) Hurnius *Zeeuwsche Bulse*, pag. 50.

eene bande van azuur (blaauw), en verzeld, in den linker boven hoek, van de letter R.

RETRANCHEMENT (HET), lap gronds, liggende ten noordwesten van *IJzendijke*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*; palende N. W. en W. aan den Maurits-polder, N. O. aan den Zacharias-polder-Eerste-gedeelte, Z. O. aan de voorm. buitenwerken van IJzendijke, Z. aan den Kleinen-Jonkvrouw-polder-Benoorden.

Prins MAURITS had plan dit gedeelte gronds aan IJzendijke te trekken en had het reeds, voor zoo ver het niet aan de stad grensde, met wallen en bolwerken omringd. Volgens het kadaster is de grootte 40 bund. 92 v. r. 10 v. ell.; doch daaronder zijn 4 bund. 17 v. r. 20 v. ell. van de geslechte contrescharpen der stad. Het is nooit als een eigenlijke polder beschouwd en alles was steeds onschotbaar land; alleen in het fonds der wegen is het aangeslagen tegen 26 bund. 98 v. r. 35 v. ell. Daarop staan geen huizen; de afwatering is in de vesten van IJzendijke en in den Maurits-polder. Er is geen polderbestuur over; de eigenaars besturen alles onderling.

REULAND, voorm. heerl. in het hert. *Luxemburg*, thans deels in het koningrijk *Pruissen*, deels in het kon. *België* en deels in het grooth. *Luxemburg*; palende N. aan het hofgerigt van Thommen, O. aan de heerl. Ouren, Z. aan de heerl. Clerff, het balj. van Bastonach (Bastogne) en de heerl. Hulzingen en W. andermaal aan het balj. van Bastonach.

REULAND, geh. in de heerl. *Meisenburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2½ u. O. van *Mersch*, gem. en ½ u. Z. O. van *Heffingen*.

REULER of REILER, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Clerff*.

REUNE (DE), water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, dat onder *Steenwijkerwoud*, in den *Molenhoek*, omtrent 4 min. N. O. van den weg naar Oldemarkt, ontstaat, die doorsnijdt en zuidwaarts naar het *Steenwijker-diep* loopt.

REUNE-OVER-TIJ (DE), water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, dat onder *Steenwijkerwoud*, ten N. van het geh. Tij, ontstaat, dat doorloopt en verder in eene zuidelijke rigting naar de *Hoogemansvaart* schiet.

REUSEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (5 k. d., 25 m. k., 5 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel, O. aan Bladel-en-Netersel, Z. en Z. W. aan de Belgische gem. Arendonk.

Deze gem. bevat het dorpje Reusel, benevens de geh. Lensheuvel en Weijereind en vele verstrooid liggende huizen en boerderijen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3129 bund., 6 v. r. 45 v. ell., waaronder 3067 bund. 49 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 165 h., bewoond door 180 huisgez., uitmakende eene bevolking van 860 inw. De grond is hier mager, schraal en grootendeels nog heide, waarin vele groote en kleine vennen liggen, maar levert goede zware rogge, boekweit, haver, eve, aardappelen, spurrie en andere voederkruiden op. Uit de vennen wordt goede turf gegraven, welke, benevens den landbouw, het onderhoud aan de ingezetenen verschaft. Ook zijn hier een windkorenmolen en eene bierbrouwerij.

De inw., die hier allen R. K. zijn, onder welke 600 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van

's Hertogenbosch, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, waarin de dienst door eenen Pastoor wordt waargenomen. De pastorij van Reusel, is van zeer oude tijden bediend geweest door Priesters der abdij van Postel, zijnde dit regt, met de heerlijkheid van Reusel, aan het klooster van voor vele eeuwen toegestaan. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Reusel, in oude schriften, onder anderen in een diploma (vrijheidsbrief) van 1173, Roselr geheeten, ligt 4 u. Z. W. van Eindhoven, 5 u. Z. van Oirschot, 2½ u. Z. Z. O. van Hilvarenbeek, aan de Reusel. Men telt in de kom van het d. 26 h. en ongeveer 140 inw.

J. B. Grammaije (1) wil den naam van Reuzel, Roselr of Rosole en Roisel (alle namen van een en het zelfde dorp) afleiden van den Romeinschen afgod Mars, die den naam van Roi, dat is: *Rood*, zoude hebben gedragen, om dat de dwaalster of planeet, naar welken naam dezen Heidenschen God genoemd is, zich roodachtig en vurig aan ons oog vertoont. Volgens dit gestelde zou Reusel dan zoo veel beteekenen als *Martis cella sive fanum*, (d. i. de tempel of het heiligdom van Mars). Doch deze naamsafleiding is veel te ver gezocht. Wij vinden het veel natuurlijker dat het zijnen naam ontleend heeft, van het riviertje de Reusel dat er langs vloeit.

De kerk, welke meer dan 600 jaren oud is, en bijna 4 min. Z. ten O. van de dorpskom, geheel alleen in de akkers staat, heeft geen orgel en is ingewijd onder de bescherming van de *H. Moeder Gods*. Het is een zeer groot en aanzienlijk gebouw, alwaar vóór de Spaansche oorlogen, de *H. Maagd* met veel toeloop werd aangeroepen., zoodat de kerk, welke reeds zeer groot was, nog omtrent het jaar 1550, met twee aanzienlijke zijkoren of kapellen is moeten vergroot worden. Na de kerkhervorming, hebben de R. K. hunne godsdienstoefening moeten verrigten in eene kapel of bidplaats, welke zij op het naburig grondgebied van Arendonk hadden opgerigt, en eenige jaren daarna, in eene stal of schuur op den Lensheuvel, onder Reusel, welken stal zij, op verlof der Staten van den 22 Februarij 1748, tot een mis- of kerkhuis hebben mogen veranderen, en deze toelating werd nog verder bekrachtigd den 30 Augustus 1749. Ten jare 1793 is de oude parochiekerk tot het bezit en gebruik der R. K. wedergekeerd.

De kermis valt in den eersten Zondag na 8 September.

Reusel hoorde van zeer oude tijden aan de abdij van Postel; althans Fastradus, Heer *van Uitwijk*, gaf in 1140, zijne heerlijke regten te Reusel (Roselr) aan dit gesticht, en de Provisor dier abdij wordt in de costumen dier plaats, in 1606 overgebragt, Grondheer van Reusel genoemd. Hij plagt aldaar te stellen eenen Meijer of Officier, Schepenen en Secretaris, naar inhoud der costumen, hetwelk hij nog gedaan heeft in 1688, doch hem naderhand is belet, zijnde vervolgens door de verbeurdverklaring van de goederen dier abdij, dat regt vervallen.

Ook plagten van oudsher de wereldlijke personen van Postel onder Reusel te regt te hooren. Doch dit heeft men sedert, bijzonder in het jaar 1654, als wanneer die van Postel tegen de Algemeene Staten een regtsgeding ondernamen, trachten te betwisten, en het regtsgebied van Postel der Meijerij van 's Hertogenbosch te ontrekken; dan die zaak is zonder uitspraak gebleven. In het begin der vorige eeuw, voornamelijk in het jaar 1713 en vervolgens, werd dit verschil weder levendig,

(1) *Taxandria* Tit: *Campinia*, Cap. 1, pag. 88

men benoemde zelfs wederzijdsche Commissarissen om de zaak te onderzoeken en in der minne uit de wereld te helpen, doch dit wilde niet gelukken: de zaak bleef sedert aan den spijker hangen, en hunne Hoog Mogenden in het bezit van de goederen, welke die van Postel in de Meijerij bezaten, die ook door hen, in het jaar 1740, niettegenstaande deze protestatiën, voor het meerendeel openlijk verkocht zijn. Zeker onbekend schrijver tracht wel, als het ware, ten gevalle van Postelsche Geestelijken, met onderscheidene redenen te beweren, dat Postel niet tot de Meijerij van 's Hertegenbosch, maar tot Oostenrijks-Braband, en wel tot de Meijerij van Herenthals behoort, doch uit zekeren openen, bezegelden brief van Keizer KAREL V, van den 6 April 1526, welke nog voorhanden is, bevelende eene herstelling te doen van alle de bewoonde en onbewoonde huizen van de stad en Meijerij van 's Hertogenbosch, blijkt klaarlijk het tegendeel, want, na eene optelling van de bewoonde huizen te REUSEL, ten getale van 125, wordt er gezegd: » Hier boven nog aldair bevonden, die in 't voorsz. » getal van CXXV niet begrepen en zijn, eerst een Godshuis van Postel, » wezende een Lid van der Abdye van Floreff van der Erden van Pre-» monstreit, geregeert bij een Oversten Religieus van dezelve Abdye, » die men noemt de Meester van Postel, ende zijn In 't zelve Godshuis » bevonden boven den voorsz. Meester . . . . . Herstad", (waarschijnlijk haardsteden).

In 1400 werd REUSEL, met *Bladel*, door JOHANNA, Hertogin *van Braband*, onder het kwartier van Antwerpen gebragt.

In het jaar 1688 werd dit d. door de Franschen afgebrand.

REUSEL (DE), riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, hetwelk tusschen Bladel en Reuzel, in *Kempenland*, ontspringt; noordwaarts langs het d. Reusel stroomt; vervolgens in dezelfde rigting, door het kw. *Oisterwijk*, naar Moergestel loopt; een weinig beneden die plaats, eenen noordoostelijken loop aanneemt, en zich, beneden Oisterwijk, met de *Lei* vereenigt.

REUTH, voorm. b. in het vrijdom van *'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*. De h. dezer buurt, zijn, bij het stichten van het fort Izabel, weggebroken.

REUTJE, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Meerssen*, gem. en 20 min. O. van *Bemelen*, met 4 h. en 20 inw.

REUTJEN, geh. in *Opper-Gelder*, thans prov. *Limburg*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Roermonde*, gem. en 25 min. Z. van *Odiliënberg*; met 36 h. en 180 inw.

REUTUM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. W. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. van *Ootmarssum*, gem. en 1 u. Z. O. van *Tubbergen*; met 114 h. en 670 inw.

In deze buurs. staat de R. K. kerk, van de stat. *Reutum-en-Haarle*, welke aan de H. H. SIMON en JUDAS is toegewijd. Deze kerk, welke in het jaar 1823 gesticht is, is een fraai gebouw, met eenen klokketoren, doch zonder orgel. — Ook is er eene school, gemiddeld met een getal van 80 leerlingen. — De marke REUTUM is in het jaar 1842 verdeeld.

REUTUM-EN-HAARLE, R. K. stat., prov. *Overijssel*, in het aartspriesterdom van *Twenthe*.

Men heeft er eene kerk, te Reutum, en telt er 660 zielen, onder welke 370 Communikanten. Deze stat. wordt door eenen Pastoor bediend.

REUVER, b. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. van *Venlo*, gem. en ½ u. N. van *Besel*, aan den straatweg van *Venlo* op *Roermonde*; met 36 h. en ruim 240 inw.

In deze b. is eene school, welke gemiddeld door een getal van 12 leerlingen bezocht wordt. Ook wordt aldaar op den dag van St. Lambertus een beestenmarkt gehouden.

REUVER-EN-OFFENBEEK, geh. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. van *Venlo*, gem. en ½ u. N. van *Besel*; met 67 h. en ruim 430 inw. — Dit geh. bestaat uit de b. Offenbeek en Reuver.

REUZENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 4¾ u. Z. van *Goes*, kant. en 1¼ u. N. van *Axel*, distr. en 2½ u. N. W. van *Hulst*, gem. en ½ u. N. van *Zaamslag*; met 25 h., meest arbeiderswoningen en eene bevolking van ongeveer 120 zielen. Het meerendeel dezer woningen is gebouwd aan het noordoostelijk uiteinde van den *Polder-van-Zaamslag*, beneden aan den dijk, in den *Groote-Huyssenspolder*, terwijl ook nog enkelen op den dijk staan tusschen den Kreekpolder en den Polder-van-Zaamslag, op het punt, waar deze beiden met den Groote-Huyssenspolder zamen komen.

Deze b. schijnt haren oorsprong verschuldigd te zijn aan een veer of haventje, ten dienste der gem. Zaamslag, alhier vroeger bestaan hebbende, welke vaart vernietigd is geworden met de bedijking van den Kreek-polder, in welken de sporen daarvan nog aanwezig zijn.

In den Franschen tijd stond hier op den dijk eene telegraaf, tot communicatie van de seinen, tusschen de steden Hulst en Neuzen.

REUZENHUIS (HET), voorm. gebouw in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*, in het d. *Hillegersberg*, ten Z. van de kerk, even buiten den kerkhofmuur.

Het was afkomstig van de oude Heeren van Matenesse en werd in het jaar 1426, toen het een eigendom was van Heer Adriaan van Matenesse, door de Kennemers, onder Willem Nagel, verbrand. Het werd toen zoodanig geteisterd, dat men na die vernieling aan geene herbouwing schijnt te hebben kunnen denken, gelijk met andere toen mede verwoeste kasteelen het geval is geweest. Een klein gedeelte daarvan is slechts overig gebleven en heeft reeds vier eeuwen kunnen verduren, ofschoon van tijd tot tijd verminderd in grootte. De bouwval maakt een gedeelte uit van den hoofdtoren des kasteels; zij heeft binnen de muren eene wijdte van acht Nederlandsche ellen en muren van dertien palm. vijf duim. dikte, waarvan elke steen dertig duim. lang, vijftien duim. breed en zeven tot acht duim. dik is. Sedert jaren heeft zij tot een veilig verblijf der ooijevaars gediend, zoo als nog het geval is.

Tot in het jaar 1832 bleef de bouwval ongebruikt en slechts als een gedenkteeken der oudheid aanwezig; doch in dat jaar is het inwendige, op aanzoek van eenige aanzienlijke familiën uit het nabúrig Rotterdam, tot het aanleggen van gemetselde graven afgestaan. Deze aanbouwing van grafkelders vond zoodanigen bijval, dat de binnenruimte weldra te klein werd, om aan veler verlangen te kunnen voldoen, waarom men te rade werd insgelijks de noodige autorisatie te verzoeken, om ook buiten den bouwval soortgelijke graven aan te leggen. Nadat dit verzoek insgelijks was toegestaan, werd de aanleg van graven zoodanigerwijze voortgezet, dat er thans meer dan vijftig geteld worden,

welke zich onderscheiden in enkele en dubbele, waarvan de eerste eene grafruimte bevatten van zeven en de andere van veertien kisten.

REUZENTOREN (DE), voorm. gebouw te *Nijmegen*, prov. *Gelderland*, tot het *Valkhof* behoorende. — Deze toren is in het jaar 1798 afgebroken.

REVELZAND (HET), bank in de *Zuiderzee*, het westelijke deel van het *Enkhuizer-zand* uitmakende.

REVENGE, voorm. fort in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, op het eil. *Poeloe-Ay*.

Dit fort werd aangelegd ter plaatse, waar de drie verschansingen gevonden werden, welke de Nederlanders in 1615 heldhaftig vermeesterden, doch, ten gevolge van zorgeloosheid na de overwinning, met aanmerkelijk verlies weder moesten ontruimen. Op den 7 April 1616, echter, maakten zij zich, door eenen dapperen aanval, voor goed van het eiland meester, bouwden dit fort en gaven het den naam van Revenge. Thans is het niet zeer sterk; maar eene zware branding maakt de landing moeijelijk. In het nabij gelegen vlek is eene school.

REVOLUTIE (DE) of la Revolution, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Curaçao, benedenwaarts aan het verl. Land-van-la-Tranquilité.

REWERD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. N. van *Huins*, waartoe het behoort; met 7 h. en 40 inw.

REYD of Reidt, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 8 min. N. W. van *Luiksgestel*.

REYD, buurs. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Reide (1).

REYGHERSULIETE of Reingersvliet, plaats, waar, in 1282, eenige schorren en aanwassen lagen, welke Guy, Graaf *van Vlaanderen*, in dat jaar, aan zijnen zoon Jan van Namen gaf.

Deze plaats was vermoedelijk in het tegenwoordig *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gelegen.

REYMARE-AMBACHT, oude naam van de heerl. Schellach, of het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Schellach.

REYMERSSTOK, Rimmerstok of Romerstock, d. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant., gem. en 55 min. ten W. van *Gulpen*; telt 49 h. en 300 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke door eenen eigen Kapellaan wordt bediend.

REYNALDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Holwerd*, 10 min. N. O. van *Wester-Nijkerk*.

Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 69 v. r. 20 v. ell., worden thans door onderscheidene eigenaren bezeten. De genoemde boerenhuizing, met hornleger, groot 39 v. r. 5 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de weduwe Jan Krol.

---

(1) Evenzoo zoeke men alle woorden, elders met Rey gespeld, welke hier niet gevonden worden, op Rei.

REYNEGOM (HET-HUIS-TE-), voorm. hofstad in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIJNEGOM (HET HUIS-TE-).

REYNESBERG of RHIJNESBERG, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Weltevreden, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Baboenhol, 1500 akk. groot. De Negers noemen haar BIGJOEDA.

REYNESBERG (LAND-VAN-) of LAND-VAN-RHIJNESBERG, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van Voorgrond, benedenwaarts aan het verl. Land van Bigrar.

REYNESBERG (LAND-VAN-) of RHIJNESBERG (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Remoncour, benedenwaarts aan den houtgr. Moederzorg; 4000 akk. groot. Vroeger heette zij WELGEVONDEN.

REYNSBURG, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIJNSBURG.

REYNSDORP, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Mattapica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Warappa-kreek, benedenwaarts aan de koffijplant. Bruinendal; 1000 akk. groot, met 112 slaven. De Negers noemen haar PIKIEN-BAKI.

REYNSFORT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Corneliasburg, benedenwaarts aan de Suriname; 787$\frac{2}{15}$ akk. groot; met 96 slaven. De Negers noemen haar KAKRAKKOE.

REYT (DE), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat in de gem. *Zes Gehuchten* ontspringt, en, noordwestwaarts aanstroomende, zich, ½ u. O. van Eindhoven, in den *Dommel* ontlast.

REYT (DE) of DE WEERGRAAF, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat bij het geh. Grootschoot, onder *Budel*, zijnen oorsprong neemt, en langs de geh. Heikant en Broekkant noordwaarts vloeijende, zich, ½ u. ten Noordwesten van het laatstgemelde geh., in de *Aa* werpt.

REYZIGER, naam, welken de Negers geven aan de koffij- en katoenplant. DWINGELO, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie DWINGELO.

REXNA, naam, welke voorkomt in het oudste charter van 1670. BONDAM (1) en VAN SPAEN (2) meenen deze plaats weder te vinden in het dorp RESSEN. HELDRING (3) beweert echter, dat zij in het RESSENERBROEK, bij Homoet, zoude moeten gezocht worden.

RHAA, naam, onder welken de buurs. RAA, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, soms ook wel voorkomt. Zie RAA (4).

RHAAN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. van *Raalte*, gem. en 20 min. N. van *Hellendoorn*; met 37 h. en 200 inw. — Het is het gedeelte van de buurs. Eelen-en-Rhaan, en heeft met Eelen eene school.

---

(1) *Charterboek*, pag. 1.

(2) VAN SPAEN, *Inleiding tot de Historie van Gelderland*, Deel III, bl. 370.

(3) *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche oudheden*, *legende enz.* bl. 17.

(4) Eveneens zoeke men alle de woorden elders met RH gespeld wordende op R.

RHAAN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. van *Raalte*, gem. en 20 min. N. van *Hellendoorn*, in het geb. *Rhaan*, aan de Regge.

Deze havez., welke bestond uit heerenhuis, twee bouwhuizen enz., en met de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte besloeg van 81 bund. 22 v. r. 90 v. ell., is in het jaar 1840, na het overlijden van den toenmaligen eigenaar, in het openbaar verkocht; het heerenhuis en een der bouwhuizen is in het volgende jaar gesloopt. Het andere bouwhuis is tot eene boerenwoning ingerigt, met eene bouwplaats, eene oppervlakte beslaande van 14 bund. 74 v. r. 50 v. ell., welke, met alle heerlijke regten en geregtigheden der havez. thans in eigendom bezeten wordt door den Heer W. G. Stokkers, woonachtig te Hellendoorn.

RHAE (TIJEN-), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Tijenraan.

RHALA (KLEIN), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. O. van *Hallum*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, stond later eene boerenhuizing, welke in 1843 is afgebroken. Thans is het een stukje greidland, groot 5 v. r. 90 v. ell., wordende thans in eigendom bezeten door den Heer Willem Albarda, woonachtig te Leeuwarden.

RHEBRUGGEN, ook wel eens Rhosbruggen, voorm. havez. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. ten W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2½ u. W. ten N. van *Hoogeveen*, gem. en ruim 1 u. ten N. W. van *Ruinen*.

Naar men wil zoude deze havez. oorspronkelijk een uithof van de Abdij van Ruinen geweest zijn. Zij is na lang den zetel van het adell. geslacht van de van den Cloosters te zijn geweest, voor eenige, niet vele jaren, gesloopt.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten wordt door Jonkheer A. W. van Holthe, woonachtig op het huis Oldengaarden, te Dwingeloo.

RHEDEN, gem. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Arnhem*, distr. *Veluwe* (2 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Brummen, O. aan den IJssel, Z. aan Arnhem, W. aan Rencum en Rozendaal.

Deze gem. bevat de d. Velp, Rheden, Elkum, Dieren en Spankeren, benevens de daartoe behoorende buurs. Wordt-Rheden, Rheder-steeg, Middagter-steeg, Havikerwaard, Fraterwaard en Lung-Soeren. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8896 bund. belastbaar land, telt 855 h., bewoond door 1140 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 6840 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het arbeiden op de buitenplaatsen. Ook heeft men er eene kunstazijnfabrijk en eene groote likeurstokerij.

De Herv., die er ruim 5000 in getal zijn, onder welke 1620 Ledematen, maken de gem. van *Rheden*, *Velp*, *Elkom* en *Spankeren-en-Dieren* uit. — Er wonen ook 4 Remonstranten en een twintigtal Doopsgezinden, welke laatste tot de gem. *Winterswijk* behooren. — De 40 Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Arnhem*. — De R. K., van welke er 1640 wonen, maken de stat. Dieren-en-Steeg en van Velp uit. — De Isr., die er ongeveer 40

in getal zijn, behooren tot de ring-synagoge van *Arnhem*. — Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: ééne te Dieren, ééne te Elkom, ééne te Rheden, ééne te Spankeren en ééne te Velp, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 600 leerlingen bezocht worden.

Het d. RHEDEN, RHEEDEN, REEDEN, REDE of RHEDE, ligt 1½ u. N. O. van Arnhem, aan eenen tak van den IJssel, de Laak genoemd, waarover het eene houten brug heeft, midden in het korenveld. Het is een fraai d., in welks kom men 110 h. en 900 inw. telt, doch met de kerkelijk daartoe behoorende buurs. Rheder-steeg en Wordt-Rheden, heeft het 171 h. en ruim 1400 inw.

Een oud Geldersch geslacht, heeft zijnen naam van dit dorp ontleend. Zoo vindt men reeds, omtrent het jaar 1300, van eenen FREDERIK VAN RHEDEN melding gemaakt.

De Herv., die er 1120 in getal zijn, onder welke 630 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Arnhem*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest AHASUERUS HERMANNI HOLTZBERGEN, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1607 overleed. Van toen af tot in 1612 werd RHEDEN bediend door den Predikant van Velp-en-Rozendaal, doch in 1612 bekwam het weder eenen eigen Predikant in JOANNES PEIJE, die in 1636 gestorven is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk is een fraai, gewelfd kruisgebouw, met een orgel en eenen 28,25 ell. hoogen toren, met twee klokken.

De R. K., die men er 200 aantreft, behooren tot de stat. *Dieren-en-Steeg*. — De dorpschool wordt gemiddeld door en getal van 230 leerlingen bezocht..

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Onder dit dorp ligt het landg. Heuven (zie dat woord), de hofstede Hermikhuizen, midden in de heide, welks waterput 56,74 ell. diep is, en de Zijpenberg (zie dat woord).

Niet ver van het d., aan de regterzijde van den weg', staat op een stuk bouwland, nabij den oever van den IJssel, een beukenboom, wiens stam, ter hoogte van ongeveer 10 ell. en die zich op deze hoogte in twee zware takken verdeelt, van welke de een 4,50 ell., de andere 5,50 ell. (dus te zamen weder 10 ell.), in omtrek hebben.

In de maand Junij des jaars 1818, kwam, na een geweldig onweder, een ontzettende waterstroom, van het gebergte achter Heuven, op dit dorp aan, voerde het te veld staande koren met zich voort, bedekte al de landerijen met zand, deed zware steenen en groote gevelde eikenboomen wegdrijven, en maakte den weg gedurende onderscheidene weken onbruikbaar. Een levend vischje, eene zeelt, ter lengte van omtrent vijf duim, met het water van het gebergte afgekomen, maakt het waarschijnlijk, dat ook deze stortvloed door eene zich op de bergen ontlast hebbende waterhoos veroorzaakt zij, want meermalen had dit verschijnsel hier in meerdere of mindere mate plaats.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van zilver, met twee gevivreerde fascen van sabel (zwart).

RHEDEN, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie RIED.

RHEDEN (WORDT), buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Arnhem*, gem. ¼ u. W. van *Rheden*, aan den *IJssel*.

RHEDENSCHE-ENK, lage landen, meest weiland, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, Z. van *Rheden*, tegen den

IJssel. Men kan hier over gezet worden, naar den Bandijk, onder Lathum.

RHEDERDUIN, heuvelen op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, gem. en ½ u. N. van *Rheden*.

RHEDERLAAG, streek lands op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, gem. en 5 min. Z. O. van *Rheden*, eene oppervlakte beslaande van 299 bund. 36 v. r. 52 v. ell.

RHEDEROORD, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Arnhem*, gem. en 10 min. N. van *Rheden*, aan den straatweg van Arnhem op Zutphen.

Dit landgoed, hetwelk omstreeks het midden der vorige eeuw aangelegd werd door den Raadsheer W. B. Brantsen, wordt nog door zijne nakomelingen bezeten, zijnde thans daarvan eigenaar den Heer J. P. J. T. Brantsen, die het landgoed bewoond. Eer het tot een landgoed aangelegd werd, lag op deze hoogte eene landmanswoning, met den bouwhof Stikhuizen, waartoe zij behoorde.

Het beslaat eene oppervlakte van 139 bund. 61 v. r. 38 v. ell. Vóór het huis, dat over een aanmerkelijk verheven terras op den weg uitziet, heeft men een verbazend ver uitzigt over het Zutphensche kwartier, terwijl de voorgrond het dorp Rheden vertoont, in zijne bekoorlijke ligging, aan den voet van het gebergte, door den kronkelenden IJssel omslingerd. Maar niet ver van hier, op eene nog grootere hoogte, in eenen aan alle zijde geopenden koepel, is het uitzigt nog ruimer. Aan de eene zijde is het wel bepaald door de bosschen van Rhederoord, welke de grootere en kleinere heuvelen bedekken, maar van den anderen kant weidt het oog hier langs alle de bergen, welke den IJssel omzoomen, met hunne zand- en heidevelden, met donker groene bosschen, op den kruin, met net bouw- en weideland aan den voet, met de menigte van buitenplaatsen, daarover verspreid, tot daar zich de torens van Arnhem, en, in het verschiet, de Nijmeegsche en Cleefsche gebergten vertoonen, terwijl men over de aan gene zijde van den IJssel gelegene vlakte, van de stad Zutphen af tot aan de Munstersche grenzen toe, talooze dorpen en kleine steden, als op eene landkaart, kan onderscheiden. Schilderachtig is ook de ligging van een gebouw, dat van buiten slechts ruwe boomstammen, van binnen een ruim smaakvol salon vertoont, aan den voet der hoogten, onder hoog geboomte gelegen, heeft het over een breed water het uitzigt op den weg en de geheele bevallige streek. De zoogenaamde deel van de tuinmanswoning was zoodanig tegen het hellen van den berg gebouwd, dat de zolder, welke van achteren eenen afzonderlijken gevel had, met het hoogste gedeelte van den berg gelijkvloers was, waardoor op dezen zolder, welke tot eene stalling en koetshuis diende, de paarden gezegd konden worden boven in het gebouw te staan; thans echter dient deze zolder voor eene berg- en stookplaats van de orangerie, welke op de plaats van den vroegeren deel gebouwd is. Ook ziet men op dit landgoed, daar, waar het wandelpad, op kleinen afstand westwaarts van het huis, over eene aanmerkelijk verhevene, maar door grootere hoogten opgevolgde vlakte heenslingert, onder de menigte boomen, eenen ouden beukenboom, wiens dikke geheel holle stam, zoowel in het heetst van den zomer, na lange droogte, als bij aanhoudend vochtig weder, ter hoogte van twee of drie voet boven den grond, met zuiver bronwater gevuld is; een verschijnsel, op deze anders zandige hoogte, welligt het naauwkeuriger onderzoek eens natuuronderzoekers waardig, terwijl het niet zonder gewigtige tegenbedenkingen schijnt verklaard te kunnen worden, door de vooronderstelling van

eene sterke waterwel juist onder de diepgeschoten wortels van den prachtvollen boom, wiens dertien, uit den hoofdstam voortkomende, stammen voor het overige eenen kruin vormen, welke hem ook van verre doet onderscheiden.

RHEDERSTEEG, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Arnhem*, gem. *Rheden*, aan den IJssel.

RHEE of Ree, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 1 u. N. van *Assen*, gem. en 1 min. Z. van *Vries*; met 2 h. en 18 inw. en eene marke, groot 26 bund. 27 v. r. 80 v. ell.

RHEEBURG of Reeburg, landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en ¾ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en 8 min. Z. ten O. van *Vught*, aan den straatweg naar Boxtel.

Op dit landg. vindt men eene in 1825, in moderne trant gebouwde heerenhuizing; voorts neerhuizing, badhuis, koetshuis, stal, tuinmanswoning en verdere gebouwen, moestuin, broeijerij, vischvijvers, grotwerk, waterpartijen, en wel beplante wandeldreven. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 80 v. ell. en is in November 1846 door Z. M. den Koning aangekocht, uit de nalatenschap van Jonkheer Augustus Theodorus Baron van Rijckevorsel van Kessel.

Het heeft vermoedelijk zijnen naam ontleend van eene ree, die op een stuk teelland is afgemaakt of gedood.

RHEESE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Reeze.

RHEESERVEEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Reezerveen.

RHEMERSHUIZEN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove*, thans een pakhuis.

RHEMMERSTEIN, voorm. kw. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Remmerstein.

RHENEN, kant., prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*; palende N. aan het kant. Amersfoort, en aan het Geldersch kant. Nijkerk, O. aan de Geldersche kant. Nijkerk en Wageningen, Z. aan den Rijn, W. aan het kant. Wijk-bij-Duurstede.

Dit kant. bevat de volgende zeven gem.: Rhenen, Veenendaal, Renswoude, Amerongen, Leersum, Darthuizen en Maarn. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16,246 bund. Men telt er 1417 h., bewoond door 1925 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,200 inw., die sterken handel in boekweit en tabak drijven.

RHENEN, kerk. ring, prov. *Utrecht*, klass. van *Wijk-bij-Duurstede*, bestaande uit de negen volgende gem.: Amerongen, Doorn, Driebergen, Elst, Leersum, Over-Langbroek, Renswoude, Rhenen en Veenendaal.

Men heeft in dezen ring 9 kerken, welken door 11 Predikanten bediend worden, en telt er 11,200 zielen, waaronder 5300 Ledematen.

RHENEN, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen*; palende N. aan de gem. Veenendaal, N. O. en O. aan de Geldersche gem. Wageningen, Z. en Z. W. aan den Rijn, W. aan de gem. Amerongen.

Deze gem. bevat de stad Rhenen, de buurs. Achterberg, de Dijkbuurt, de Greb, het geb. Remmerten en een gedeelte van

de buurs. Elst. Ook heeft in deze gem. bestaan een bisschoppelijk kasteel, het Huis-ter-Horst. Zie voorts het art. HORST (DE) (1).

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4400 bund. 2 v. r. 60 v. ell., waaronder 4296 bund. 24 v. r. 78 v. ell. belastbaar land. Men telt er 543 h., bewoond door 639 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3400 inw. Het voornaamste middel van bestaan, is de tabaksteelt en den landbouw; eigenlijke handel wordt er niet gedreven. Men heeft er eene bierbrouwerij, twee grutterijen, twee korenmolens, twee leerlooijerijen, eene steenbakkerij, drie wolkammerijen en eene olieslagerij.

De Hervormden, die er 3300 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken gedeeltelijk de kerkelijke gem. Rhenen uit en behooren ook voor een klein gedeelte tot die van *Elst*.

De Afgescheidenen, die er 20 in getal zijn, behooren, tot dus verre, tot geene gemeente. — De Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 10 aantreft, behooren tot de gem. van *Arnhem*. — De Roomsch-Katholijken, van welke men er 40 telt, behooren tot de stat. van *Renswoude*. — De 30 Israëliten, die er wonen, hebben eene bijkerk, welke tot de ring-synagoge van *Veenendaal* behoort.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Rhenen, ééne te Elst en ééne te Achterberg, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 460 leerlingen bezocht worden.

De stad RHENEN, RHEENEN, REENEN of RHYNEN, ligt 7 u. O. Z. O. van Utrecht, 6 u. Z. O. van Amersfoort, 1½ u. W. van Wageningen, nabij den Rijn, waarover hier een pontveer is, 51° 57′ 26″ N. B., 3° 13′ 46″ O. L.

De hoogte, op welke de stad RHENEN gedeeltelijk gelegen is, draagt den naam van Heimenberg (Zie dat woord). Ter oorzake van deze hooge ligging, maakt RHENEN van verre, en inzonderheid van over den Rijn, eene sierlijke vertooning, en kan in twee merkbare deelen verdeeld worden, waarvan het noordelijke gevoelig oprijst, terwijl het midelijk gedeelte tegen overstroomingen der rivier door eene kade omringd en laag is. De stad ligt aan den straatweg van Utrecht naar Arnhem, welk er doorloopt. Om RHENEN ontmoet men eenige bosschen en weiden. Noordwaarts buiten de stad, liggen de Rhenensche veenen, zie hier onder.

De stad heeft ongetwijfeld haren naam, welke in het Latijnsch RHENA of RHENUM heet, van de haar voorbij stroomende rivier de Rijn ontleent. Sommigen gewagen van eenen brief van WILLEM VAN GELDER, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, van het jaar 1059, waarin zij RIJNEN zou genoemd zijn, doch zulk een brief is, tot hiertoe, nergens voorgekomen. In de oudste brieven, welke bekend zijn, wordt de plaats RENEN genoemd, en zoo heeft men haren naam nog in de vijftiende eeuw, of later geschreven. In eenen brief van het jaar 1515, leest men RIENEN. Naderhand, heeft men dien doorgaans RHENEN en RHEENEN gespeld, naar den Latijnschen naam des Rijns, RHENUS, gelijk nog doorgaans geschiedt.

RHENEN is zeker eene zeer oude stad. Het heeft veel aanleiding tot verschil opgeleverd, of het oude Grinnes bij Tacitus het tegenwoordig RHENEN zoude zijn, dit werd betwijfeld, omdat Grinnes aan de linkerzijde van den Rijn in het eiland der Batavieren gelegen was, terwijl

(1) *V.* deel, bl. 853.

Rhenen ter regterzijde der rivier ligt. De geleerde nasporingen van den Heer Dr. Swart, over den alouden loop van de rivier den Rijn, stellen die loop door de Geldersche valei tot in het Lac-Flevo, dit aangenomen, dan lag Grinnes, zoo als Rhenen nu zoude doen op den regter rijnoever in het eiland der Batavieren, en Wageningen, Vada, op den linkeroever, de naamsafleiding der laatstgenoemde stad van Wagenseinde, of waadplaats krijgt dan ook meer redelijke beteekenis. Er is geen ouder berigt van Rhenen bekend, dan dat van eenen brief van den jare 944, door Keizer Otto I, te Rhenen gegeven. De stad was oudtijds, gelijk de andere drie stichtsche steden, eene bijzondere heerlijkheid. Zij werd door haren laatsten Heer, Godefried van Rhenen, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, die in het jaar 1178 overleed, aan de Utrechtsche kerk geschonken, doch of zij toen reeds met muren omringd was, mag met reden in twijfel getrokken worden. Het blijkt echter dat zij, in 1354, nevens de geestelijkheid, de Edelen en de stad Utrecht, in het maken van eenen bisschoppelijken brief, gekend geworden is. Jan van Arkel, de zeven en veertigste Bisschop, heeft Rhenen, in 1346, op zijne eigene kosten, met muren omringd, zonder dat klaarlijk blijkt, of zulks toen voor de eerste reize geschiedde. In 1363, kwamen Bisschop Jan van Arkel en zijn broeder Robert overeen wegens Renswoude, gelegen in het kerspel van Rhenen, hetwelk de Bisschop, voorheen, van *Borgemiesters, Schepenen ende Raat, ende den gemeenen borgeren der stadt van Renen* gekocht had, en welk nu aan Robert van Renswoude, bastaardzoon van Robert van Arkel, ter leen opgedragen werd. Ook sloot Willem, Heer *van Abcoude,* in het jaar 1395, eene overeenkomst met Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, wegens het *ghérichte en de roedtienden tot Renen.*

In het jaar 1436, verbond Rhenen zich met de ridderschap van het Sticht, en met de steden Utrecht en Amersfoort, tegen Walraven van Meurs, die zich als Bisschop van Utrecht gedroeg. Ook verbond de stad zich, in het jaar 1455, met de geestelijkheid en de stad Utrecht, ten behoeve van den verkooren Bisschop, Gijsbrecht van Brederode. In het jaar 1456, werd David van Bourgondië, de vijf en vijftigste Bisschop, eerst te Rhenen, en daarna te Amersfoort voor Heer erkend. De stad ontving in het jaar 1478, eenen brief, van die van Utrecht, haar vermanende op te maken, welke nadeelen zij van de Hollanders geleden had. Ook werd zij, in het volgende jaar, op eene dagvaart te Cothen beschreven.

Rhenen had weleer drie poorten, als: de Bergpoort, ten Oosten; de Westpoort, ten Westen, en de Rijnpoort, ten Zuiden, welke, in het jaar 1840, allen weggebroken en door barrières, met fraaije ijzeren hekken, vervangen zijn. Boven de beide eerstgenoemde poorten lieten de Franschen, in het jaar 1672, de woningen springen, doch boven de laatstgenoemde bleef de portierswoning bewaard, dewijl de vernielzucht van den vijand, door de lieden, die in den omtrek woonden, met groote geldsommen afgekocht werd. Die boven de Westpoort diende tot woning van den Schout der stad, wien, in plaats daarvan, door 's Lands Staten jaarlijks eene som gelds werd toegelegd. Men telt er, in de stad zelve, 228 h. en 1460 inw.

Er is een vrij ruim Marktplein, rondom met huizen bezet, en tien straten, waarvan alleen de Bergstraat vrij breed is en schoone huizen bevat; het overige gedeelte der stad is eng bebouwd, zindelijk en stil. De oude ringmuur, met torens en gracht, omgeeft nog de

geheele noordzijde, doch wordt langzamerhand geslecht, zoo als reeds een groot gedeelte daarvan aan de Berg-barrière in wandelpaden met bloemen- en heesterperken, veranderd is. De helft dezer versterkingen zijn genoegzaam verdwenen, zoo dat nog enkele sporen daarvan zigtbaar zijn. Men houdt er twee jaarmarkten, waarvan de eene des Zaturdags vóór St. Odulf, dat is den twaalfden Junij, aanvangt, en boven aan de *Heirstraat* gehouden wordt. De andere, beginnende des Zaturdags voor Allerheiligen, wordt op het *Marktplein* gehouden. Zij duurden vroeger beide tot den volgenden Zaturdag, thans zijn zij met eenen dag afgeloopen. Op den 12 Julij en de twee volgende dagen, wordt hier eene paardenmarkt gehouden, waartoe de stad, in September 1532, van Keizer KAREL V, octrooi verkreeg, mits er, ten zijnen behoeve, drie stuivers betaald werden van elk paard, dat verkocht zou worden, de helft door den kooper en de helft door den verkooper. Vóór, onder en na de laatste jaarmarkt, werden voorheen drie beestenmarkten gehouden, eene van welke de groote beestenmarkt genoemd werd, doch deze zijn geheel vervallen. De kermis heeft plaats den laatsten Zondag in October.

Onder de publieke gebouwen, telt men het Stadhuis, op de *Markt*, in of omtrent het jaar 1738, van nieuw deftig opgetimmerd, en met een koepeltorentje voorzien. Men treedt er in langs eenen hoogen trap. Behalve een voorhuis en vierschaar, heeft het van binnen vijf kamers.

Te gelijk met het stadhuis, en daarnevens, is er ook eene Stadswaag gebouwd, waartoe, te voren, geen openbaar gebouw gebruikt werd. Doch het aanzienlijkste huis van RHENEN was vroeger het zoogenaamde Koningshuis. FREDERIK, Koning *van Bohemen*, te RHENEN, eenige huizen hebbende doen koopen, welke, voor een gedeelte, overblijfsels waren van een Augustijner Nonnenklooster, stichtte, op de plaats daarvan, dit gebouw, en verkreeg, op zijn verzoek, van 's Lands Staten vrijdom van het huisgeld, waarmede de afgebroken huizen bezwaard geweest waren, en hetwelk ruim een en negentig ponden van veertig grooten (91 guld.) beliep. Het Koningshuis stond nabij de kerk en was een aanzienlijk gesticht, met eene ruime voorplaats, door eenen muur van den gemeenen weg gescheiden. In dezen muur was eene deftige poort, ter wederzijde van welke, men eene kleinere had. Sedert het overlijden van de Koningin, kwam het aan het huis van Hannover, en werd tot in 1795 door eenen zoogenaamden Kastelein bewoond, zijnde meestal een Hannoveraansch Hoofd-Officier. Na dat jaar is het niet meer bewoond geweest, was zonder opzigt en werd bij afwisseling tot onderscheidene einden gebruikt, tot dat het, in het jaar 1811, in eenen zeer vervallen toestand verkeerende, door het Fransch bestuur als domein is verkocht en vervolgens gesloopt geworden, zoodat men daar ter plaatse, nu eenen moes- en bloemtuin ziet, welke door genoemden muur omringd is en waaronder nog de onderaardsche gangen en kelders van het voormalige klooster gevonden worden.

De Hervormden, die in de stad ongeveer 1400 in getal zijn, maken, met die van Achterberg, de Greb en Remmerten, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Wijk*, ring van *Rhenen*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES WIRTZFELDIUS, die, in het jaar 1583, hier reeds stond, en ook nog in het jaar 1624, doch na dien tijd hier overleden is. De eerste tweede Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is

geweest Willem Oosterzee, die in het jaar 1588 herwaarts kwam en er in het jaar 1594 nog in dienst was, doch er later overleed Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk van Rhenen, een der oudste kerken van het Sticht van Utrecht, moet reeds voor den aanvang der elfde eeuw gebouwd zijn, zonder dat men regt weet, wie er de stichter van geweest zij. Zij was toegewijd aan de H. Cunera, en werd daarom de Cunera's- of Kuinerskerk genoemd, terwijl zij ter eer van die Heilige druk bezocht werd. In deze kerk waren onderscheidene vikarijen. Als de kerk open stond werd zij vergeven door den Graaf van Benthem; doch Graaf Egbert, wiens vader Otto in de orde der Tempelieren was overgegaan, heeft, in het jaar 1277, onder Johan van Nassau, den negen en dertigsten Bisschop van Utrecht, zijn regt aan de Tempelieren overgegeven. Na de Reformatie is de kerk daarvan afgescheiden; dan, de goederen dezer kommanderij staan nog onder de besturing van eenen der Kommandeurs dezer orde, die uit de inkomsten zijne prebende geniet. Deze kerk praalt met eenen zeer hoogen toren, dat een kunststuk van bouworde is en naar den domtoren te Utrecht zweemt, hebbende, zoo wel als deze, drie omgangen. Hij is veel later dan de kerk, en daarbij zeer langzaam, gebouwd, zoo dat men negen en dertig of veertig jaren daaraan gearbeid heeft, zijnde begonnen in 1492, zoo als blijkt uit het volgende opschrift op den noordermuur in het portaal:

DESEN TOORN IS BEGONNE
TE BOUWEN DAAGS VOOR PANC-
RAS, SYNDE D XI MAYO IN DEN
JARE 1492;

doch hij werd niet vóór 1531 tot volkomenheid gebragt, hetwelk te zien is aan een op schrift, op den zuidermuur in het benedendeel des torens, in eenen steen uitgehouwen, waar men leest:

ANNO MDXXXI,
DEN XXVIII MAYO
IS DESSEN THO
VOLBOUT.

Het is zeer waarschijnlijk, dat de onkosten van dezen torenbouw voor een groot gedeelte door weldadige giften zijn bestreden geworden, alsmede dat velen zonder geldelijke belooning daaraan gearbeid hebben, en derhalve de onkosten van dien aanbouw niet zeer bezwarend voor deze stad zullen geweest zijn; dit altans mag daaruit worden afgeleid, dat den 20 September 1453, en dus niet lang vóór de onderneming van den torenbouw, door den Kardinaal Nicolaas de Cusa alle degenen, die tot opbouwing, versiering, vergrooting en verbetering van het kerkgebouw hunne milddadigheid hadden bewezen en daaraan honderd dagen geholpen hadden, van alle kleine bedevaarten voor altijd zijn ontslagen geworden, gelijk zulks blijkt uit een, onder het archief der stad berustend, stuk, in de Latijnsche taal geschreven; weshalve men zou mogen aannemen, dat gelijke milddadigheid en medehulp ook wel ten dienste van den kort daarop gevolgden torenbouw zullen zijn aangewend geworden. Deze toren heeft een goed uur- en aangenaam speelwerk. De omgangen worden naar boven toe regelmatig dunner. Op den bovensten trans staat eene zeskant toeloopende spits, waar boven men een lantaarntorentje met windwijzer ziet. De kerk prijkt met een fraai orgel, dat reeds in 1527 vervaardigd en in 1737 vernieuwd en verbeterd is.

Vóór de Reformatie had men hier ook nog de volgende geestelijke gestichten: het Augustijner- of St. Agnieten-klooster voor

in den toren te Rhenen.
is tijdens een hevig on-

Reguliere Kanunnikessen, later tot een Paleis van den Paltzgraaf FREDERIK V, Koning *van Bohemen*, afgestaan, en eene Kommanderij der Duitsche orde, tot de balie van Utrecht behoorende.

Ook had men er vroeger een Gasthuiskerkje, waarin echter geen dienst gedaan werd, en ter wederzijden van welke zes woningen waren geschikt voor behoeftige burgers, mannen en vrouwen, die aldaar uit de inkomsten der wees- en gasthuisgoederen onderhouden werden.

Voorheen had men er eene Latijnsche school, doch deze heeft, sedert ongeveer zeventig jaren, opgehouden te bestaan, wordende het thans gebruikt tot Stadsschool, waarin tevens onderwijs in de Fransche taal gegeven wordt.

RHENEN is de geboorteplaats van HERMAN RIJD, welke een werk in het Latijn geschreven heeft, over het *leven en het eerlijk gedrag der kerkelijke persoonen*, hetwelk, met meer andere tractaatjes over het zelfde onderwerp, in het jaar 1551, te Bazel gedrukt is, en van GERARDUS LISTRIUS (GERARD LIJSTER), die mede in de zestiende eeuw bloeide. Van dezen laatste, die een geneesheer was, heeft men, behalve onderscheidene andere werkjes, eene uitlegging over den *Lof der Zotheid* van den vermaarden ERASMUS, wien echter deze uitlegging luttel behaagde, omdat er dingen in geopenbaard werden, welke hij liever nog bedekt gehouden zou hebben. Ook is er nog eene korte *Beschrijving der Provincie Utrecht* van dezen LISTRIUS, in Latijnsche verzen, voorhanden, welke, onder anderen, achter BUCHELIUS uitgave der *Chronyke van* HEDA, in het licht gegeven is. Hij prijst daarin, » de inwoners » zijner geboortestad als schrander en dapper, en getuigt, dat er, » rondom RHENEN, schoone gelegenheid is tot de herten- en wilde zwijnenjagt."

De inval van den Aartshertog MAXIMILIAAN, in Gelderland, die in 1480 ondernomen werd, deed die van Utrecht duchten voor RHENEN, waarom de Raad, in April besloot, deze stad de vereischte hulp toe te zenden. Ook zond men eerlang zes haakbusschen van Utrecht derwaarts, doch de stad leed, ten dezen tijde, geen nadeel.

RHENEN was ook onder de steden van het Sticht, welke zich, in het jaar 1519, met FILIPS VAN BOURGONDIË, den zeven en vijftigsten Bisschop van Utrecht, verbonden tegen de Gelderschen, die, den 14 November 1527, de stad bij verrassing innamen, hetwelk zich op deze wijze toedroeg. JACOB TOL, een Gelderschman, in een gehucht nabij RHENEN woonachtig, en, om zijnen ouderdom, zonderlingen aard, en groote goederen, zeer gezien bij de ingezetenen der stad, had, weinige dagen vóór dat zij verrast werd, zijne meeste en voornaamste tilbare have derwaarts gebragt, om die voor de naderende Geldersche knechten te beveiligen. Wat later verzocht hij, tot onderhoud van zijn vee, hetwelk ook in de stad gedreven was, nog twee wagens met korenstroo te mogen naar binnen voeren, hetwelk hem vergund werd. Doch de wagens werden zoo hoog beladen; dat zij in de Bergpoort, welke toen om zijnent wil geopend was, ofschoon men die anders, uit vrees voor de Gelderschen, dag en nacht gesloten hield, steken bleef. Eenige Gelderschen die zich hieromtrent in het kreupelbosch verstoken hadden, door eenen hoop boeren uit de Betuwe bijgestaan, sprongen hierop voor den dag, vielen ter poorte in en overrompelden de stad in eenen oogenblik. Twee burgers geraakten, bij deze gelegenheid, om het leven en een werd er gekwetst. Hertog KAREL VAN GELDER kwam, den volgenden dag, in de stad, voor welker verovering hij den Hemel plegtig deed danken. In Julij des volgenden jaars, verliet de vijand

RHENEN, om het Bourgondische leger, hetwelk voor Harderwijk lag, te helpen verdrijven. Den 20 November daarna, deed RHENEN den eed aan Keizer KAREL V, als wereldlijke Heer van het Sticht, die hier, even als te voren te Amersfoort, in het jaar 1546, aanmerkelijke verandering maakte in de Regering.

FREDERIK, Paltsgraaf *aan den Rijn* en verkoren Koning *van Bohemen*, na het verliezen van den slag bij Praag, in November des jaars 1620, naar de vereenigde gewesten geweken zijnde, werd, door de Staten terstond, in hunne bescherming genomen, alzoo zijne moeder eene halve zuster was van Prins MAURITS. Hij verkoor eerlang, zijne woonplaats te RHENEN, alwaar hij, tot aan zijnen dood, welke voorviel in het jaar 1632, en zijne weduwe, eene dochter van JAKOB I, Koning *van Groot-Brittanje*, nog eenige jaren later hun verblijf gehad, en een aanzienlijk jaargeld van den Lande genoten hebben.

Toen, in Junij des jaars 1672, de Franschen over den Rijn getrokken waren, werd Rhenen genoodzaakt sauvegarde van hen te nemen. De stad werd kort daarna, door het Staatsche krijgsvolk, geplunderd, en door de meeste ingezetenen verlaten. In November 1673, ruimden de Franschen de stad weder in.

In den zomer des jaars 1703 ontstond er aanmerkelijke beweging te RHENEN onder de burgerij, welke verandering in de Regering zocht, en de Wethouderschap dwong, haar onderscheidene punten toe te staan, welke naderhand, door 's Lands-Staten, allen vernietigd werden. Te voren was er, na het herstellen der rust in de stad, reeds eene algemeene vergiffenis van hetgeen er in het oproer misdreven was, afgekondigd, van welke drie personen waren uitgezonderd, die echter naderhand weder in de Regering kwamen.

De stad RHENEN liet, in het jaar 1787, hare verkleefdheid aan den Stadhouder blijken, door diens jaardag met onderscheidene vreugdeteekenen te vieren.

In de omwenteling van 1795 wilde de burgerij te RHENEN, behalve eenige weinigen, van geen afzetten der Regeringsleden hooren. De tevredenheid, welke de ingezetenen dier stad, over hunne Regenten, aan den dag legden; de ongezindheid, welke zij hadden, om dezen af te zetten, was een ongewoon verschijnsel in die dagen waarin eene algemeene klagt over onderdrukking, tirannij en geweld, van alle kanten oprees. Zoo lang die remotie echter niet geschiedde, konden die van RHENEN niet wel geduld worden op het Landschapshuis, en hen het zitting nemen te beletten, had den schijn van willekeur en dwang: en daar de Regering van RHENEN geene Afgevaardigden zond, ook het platte land afwezig bleef, kon men de provinciale vergadering niet als voltallig aanmerken. Eindelijk deed er zich, opzigtelijk de stad RHENEN, eene gunstige gelegenheid op, om de remotie ook daar te bewerkstelligen. Een gering en bijna niet noemenswaardig getal ingezetenen dier stad zond twee lieden naar Utrecht, met last, om aldaar, in hunnen naam, zich ter landschapsvergadering te beklagen, over het steeds aanblijven der Regering, en de vergadering te verzoeken, om haren krachtdadigen bijstand, in het daarstellen eener nieuwe Regering. Zonder te vernemen, of die klagten gegrond waren, zonder in overweging te nemen, of dit de stem der burgerij, dan wel den wensch van eenige weinigen was, werd dit voorstel bij de leden zoo gewigtig geacht, dat zij niet alleen besloten om de Regering dier stad af te zetten maar zelfs den President ESSENIUS, den Heer JOACHIM VAN VLIET en PIETER 'T HOEN, als Amanuensis, naar die stad afvaardigden, om aldaar in

eigen persoon (bij ontstentenis van een Committé Revolutionair) de remotie der oude, en de benoeming en aanstelling eener nieuwe Regering te verrigten. Den 13 Februarij, in den nog vroegen en donkeren morgenstond, vertrok deze Commissie, vergezeld van twee boden en eenige Fransche huzaren, derwaarts, en reden met het aanlichten van den dag, het stil en vreedzaam RHENEN binnen. Spoedig werd nu de Raad der stad aangemaand, zich naar het stadhuis te begeven en aldaar de komst der Commissie te verbeiden. Deze daaraan gereedelijk voldoende, begaf zich de Commissie, onder het zelfde escorte, als waarmede zij binnen de stad gekomen was, naar het stadhuis, alwaar zij op eene heusche wijze door den presiderenden Burgemeester aan de trappen van het raadhuis ontvangen en naar binnen geleid werd, alwaar de noodige plaatsen vooraf in gereedheid gebragt waren. Hier las de Amanuensis 'T HOEN den last der Commissie opgelegd voor, waaruit bleek, dat de Raad van alle bewind ontzet geworden was, terwijl de Voorzitter ESSENIUS, dit nog nader in eene aanspraak bevestigde. De afgezette Heeren bogen zich, en vertrokken ambteloos naar huis, met betuiging, dat zij in het besluit der landschaps vergadering berusten zouden. Intusschen was een aantal van dertien personen, elders bijeen geroepen, die nu de plaatsen der afgezette Raden vervullen zouden; dus ging de Commissie, vergezeld door Fransche huzaren derwaarts, en zette, met de aldaar opgeroepenen en zich bevindende leden, den gang naar het stadhuis, alwaar de laatstgenoemden door de Commissie geïnstalleerd, beëedigd, en als zoodanigen aan de burgerij bekend gemaakt werden, welke dadelijk tot de afzetting des Stadhouders besloten, en zulks door eene publicatie bekend maakten, waarna de Commissie en de Raad, het verrigte van dien dag, met eenen vriendelijken maaltijd besloten, en de eersten vergenoegd naar Utrecht terug togen.

Verder vinden wij omtrent RHENEN niets aanmerkelijks opgeteekend, dan dat onder deze stad door den stormwind van 29 November 1836, zeven tabaksschuren omvergeworpen zijn, en dat den 7 Augustus 1846 in deze gemeente, door eenen hevigen hagelslag, de boekweit- en aardappelvelden verschrikkelijk veel geleden hebben, terwijl de tabaksplanten letterlijk vernietigd waren. De daardoor aangerigte schade werd op ongeveer 80,000 guld. begroot.

Het wapen van RHENEN is een veld van zilver, met eenen burg, hebbende twee torens, met ronde daken en windwijzers, naast eene poort met hamei of valhek, alles van keel (rood), en in het hoofd eenen liggenden sleutel van sabel (zwart), ten teeken gelijk men meent, dat deze stad vroeger het Sticht van Utrecht afsloot.

RHENENSCHE-NUEDEN-EN-ACHTERBURGS-HOOILAND, pold. in het *Overkwartier* der *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Rhenen*; palende W. en N. aan de gem. Rhenen, O. en Z. aan de gem. Wageningen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 884 bund. 61 v. r. 24 v. ell., alles schotbaar land; telt 86 h. waaronder 19 boerderijen, en wordt door drie heulen, liggende in den Slaperdijk bij den zoogenaamden Roode-Haan, en van daar langs verschillende waterleidingen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris, Kameraar en Penningmeester.

RHENENSCHE-VEENEN, streek lands in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, N. van Rhenen, in de rigting van de Veluwe en Renswoude gelegen. — Er wordt aldaar veel turf gegraven of liever gebaggerd, welke te water vervoerd wordt.

RHENENSCHE-WAARD, bekade uiterwaard in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Rhenen*; palende N. aan den voet van den Heimenberg, en overigens bespoeld wordende door den Rijn, waarop hij door twee sluisjes uitwatert. Hij is vóór de stad zeer smal en door eene kade daarvan afgesloten.

RHENENSCHE-WOUD, vermoedelijke naam van de plaats, waar thans het d. RENSWOUD, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, dat daarvan zijnen naam zouden ontleend hebben.

RHENENSCH-VEEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie VEENENDAAL (STICHT).

RHENI-OSTIUM-MEDIUM, RHENI-OSTIUM-OCCIDENTALE en RHENI-OSTIUM-ORIENTALE, drie monden van de riv. DE RIJN. Zie dat art.

RHENOY, d. in het ambt van *Beest-en-Reney*, prov. *Gelderland*. Zie RENOY.

RHENSBURG, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIJNSBURG.

RHENUM of RHENUS, Lat. naam van de riv. DE RIJN. Zie dat woord.

RHEZE, RHEESE, REESE of REZE, in eenen brief van het jaar 1398, REDEZE gespeld, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, ½ u. Z. W. van Hardenbergh, ½ u. Z. W. van Heemse; met 32 h. en 200 inw.; met eene school.

RHIEDE, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RHEDE.

RHIEDERKERK, d. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIDDERKERK.

RHIJN, riv., welke de prov. *Gelderland*, *Zuid-Holland* en *Utrecht* bespoelt. Zie RIJN (1).

RHIJN (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*. Zie RHYN (DE) (2).

RHIJNBERK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Kroonenburg, benedenwaarts aan de koffijplant. Schaapstede; 362 akk. groot; met 23 slaven. De Negers noemen haar BERKHOFFOE.

RHIJNEN, st. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie RHENEN.

RHIJNESBURG, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie REYNESBERG.

RHIJNIE, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Neder-Nickeri*, links aan den rijweg; palende N. aan de Atlantische-Zee, O. aan de onuitgegeven bosschen en zwampen, Z. aan den rijweg en de zuidwaarts daarvan liggende bosschen, W. aan de katoenplant. Locharber; 250 akk. groot.

RHIJNSWOUDE, d. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie RENSWOUDE.

RHIJTHEM, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie RITTHEM.

RHIO of REHIO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bintang*. Het is de hoofdplaats van het eiland en er wordt nog al handel gedreven.

RHOBRUGGEN, naam, welke men ook wel eens geeft aan de voorm. havez. RHEEBRUGGEN in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie RHEEBRUGGEN.

---

(1) Evenzeens zoeke men de woorden, die elders wel eens RHIJ gespeld, doch hier niet gevonden worden, op RIJ.

(2) Alle de Friesche woorden, welke elders wel eens RHIJN gespeld worden, zoeke men op RHY.

RHODES, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. *Bodegraven*.

RHON, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie Ran.

RHOOBRUGGE, buit. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. en 10 min. W. van *Diepenveen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 109 bund. 43 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer HENDRIK BUDDE JR., woonachtig te Diepenveen.

RHOON, heerl. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*, palende N. aan de heerl. Pendrecht, O. aan Barendrecht, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Albrandswaard en Poortugal.

Deze heerl. bestaat uit de pold. het Binnenland-van-Rhoon, het Buitenland-van-Rhoon, den Zegen-polder, den Molen-polder en den Portlands-polder, bevat het d. Rhoon, benevens eenige verstrooid liggende huizen en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1639 bund. 68 v. r. 68 v. ell., waaronder 1552 bund. 72 v. r. 6 v. ell. belastbaar land. Men telt er 144 h., bewoond door 230 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1210 inw., die hun voornaamste bestaan vinden in den landbouw. Verder levert deze heerl. eenen genoegzamen voorraad van vlas, boomen andere vruchten op, hetgeen 's wekelijks naar de nabij gelegene steden Rotterdam, Schiedam, Dordrecht en elders, door den daartoe aangestelden marktschipper, wordt verzonden, waarbij mede een groot gedeelte der inwoners hun bestaan vinden.

De Herv., die er 930 in getal zijn, behooren tot de gem. *Rhoon-en-Pendrecht*.

De R. K., die men er 280 aantreft, maken, met die van de heerl. Pendrecht, alsmede van de gem. Pernis-en-'s Graven-Ambacht en Poortugaal-en-Albrandswaard, de stat. van *Rhoon* uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort; ongeveer 400 zielen, onder welke 250 Communikanten, telt en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze heerl. eene school te Rhoon, welke gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. heeft haren oorsprong te danken aan eene plaat in de Oude-Maas, welke in het jaar 1199 door DIRK VII, Graaf *van Holland*, met al haren aanwas, regten en privilegiën als een leengoed is geschonken aan Jonkheer PIETER VAN DUIVELAND, die haar heeft doen bedijken, en in wiens geslacht de heerlijkheid, tot op het jaar 1682, in vollen eigendom verbleven is. Als eene zeldzaamheid verdient melding, dat van voor het jaar 1367 af, alle de Heeren van RHOON, zoo verre de volgreeks tot in het jaar 1682 bekend is, den voornaam PIETER gevoerd hebben. In het jaar 1682, werd de heerlijkheid verkocht door PIETER VAN DUIVELAND *van Rhoon*, aan WILLEM BENTINCK TOT DIEPENHEIM, Heer *van Drimmelen*, naderhand Graaf *van Portland*, toen Kamerheer van WILLEM III, Prins *van Oranje*. Na het overlijden van den Graaf VAN PORTLAND, werd hij in deze hooge heerlijkheid opgevolgd door zijnen zoon, WILLEM, Graaf VAN BENTINCK, Heer *van Rhoon-en-Pendrecht*, beschreven in de Ridderschap van Holland en Gedeputeerde in de

vergadering van de Staten-Generaal, Curator van 's Lands universiteit te Leyden, Hoogheemraad van Rijnland, Hoofd-Ingeland van Delfland, enz., enz., enz., in wiens geslacht deze heerl. gebleven is, tot in het jaar 1830, toen zij bij koop is overgaan aan den Heer Antonij van Hoboken van Rhoon-en-Pendrecht-en-Cortgeen, woonachtig te Rotterdam, die er thans nog eigenaar van is.

Het d. Rhoon of Roon ligt 4½ u. N. W. van Dordrecht, 3 u. W. Z. W. van Ridderkerk en heeft ten Z. een veer uit de haven op Oud-Beijerland. Men telt er in de kom van het dorp 61 h. en 580 inw.

Van den naamsoorsprong dezer heerlijkheid worden zonderlinge vertellingen gedaan. Sommigen willen, dat bij de uitgifte van den eersten grond, hetwelk eene plaat in de Oude-Maas is geweest, op eene zekere hoogte in het lis een nest met zeven doode jonge honden, welke alle zeven reutjes waren, zouden gevonden zijn, en dat uit dien hoofde, de landeigenaar die plaat Rheuën of Rheuden heeft genoemd, waaruit, in latere tijden, door de klank of spraakverbastering, Rhooden (zoo als de spelling van den naam dezer heerlijkheid in 1650 was) en vervolgens Rhoon is voortgekomen. Volgens een ander berigt, zoude dit nest uit een getijgerde brak met zeven jonge reuën hebben bestaan. Hetgeen deze vertelling geloof zoude kunnen bijzetten, is, het wapen van Rhoon, doch het komt ons meer waarschijnlijk voor, dat deze heerlijkheid van een der eerste bedijkers, die misschien Rhooden heette, haren naam ontleent.

De kerk van Rhoon, welke vóór de Reformatie aan den H. Willibrordus was toegewijd, staat aan de oostzijde van de dorpstraat. Zij is niet groot, maar zeer fraai gebouwd, zijnde van binnen het verwulf of dak geheel beschoten. Aan de zijde van het doophek is voor den Ambachtsheer een zeer sierlijk gestoelte van eikenhout In 1766 zijn aan de kerk van buiten, zoo door het vernieuwen der glazen als anderzins zware onkosten gedaan; in 1768 is het ruim van binnen geheel vernieuwd. In dat zelfde jaar werd door zekere Cornelia Pieters 't Hart, eene koperen kaarskroon aan de kerk ten geschenke gegeven, waarop haar naam en wapen gevonden worden, en in 1836 heeft het gebouw weder eene aanzienlijke herstelling ondergaan. Het koor is met een kunstig gewerkt ijzeren hek afgesloten, daar binnen is eene groote tombe of grafnaald, verbeeldende twee sphinksen, waarop eene kist rust, eene lijkbus is boven op de grafnaald, welke tot aan het dak opgaat, geplaatst, op de kist zelve zitten twee schreijende kindertjes, welke een kleed dat er over gespreid is, vasthouden; in het midden daar boven hangt het wapen van den Graaf van Portland, met de spreuk van de ridderorde van den kousenband: *Hony soit qui mal y pense; obiit* 1710 (d. i. die erg denkt, vaart erg in het hart; hij overleed in 1710), een weinig lager zijn de wapens der beide gemalinnen van den Graaf van Portland geplaatst, zijnde de eerste Vrouwe Anna de Villers, overleden 1710, de tweede Jeanne Maria Temple, overleden 1721, alles van gekleurd marmer, door kundige meesters gebeeldhouwd; bovengemelde tombe is even als het koor met een ijzeren hek afgesloten. Het koor is ook met onderscheidene adellijke wapenborden, zoo der eerste stichters, als andere personen versierd, die wel in het jaar 1795 weggenomen, doch er thans weder aanwezig zijn. De dubbele kerkdeuren en de pilasterkozijnen zijn mede zeer kunstig gemaakt en met beeldhouwwerk versierd. De wet des Heeren en de Tien geboden, met gouden letters ieder op een bord geschreven, zijn in het kerkgebouw opgehangen; in het voorportaal der kerk, tusschen gemelde deuren

en den toren is de kerkeraadskamer. De kerktoren is fraai spits opgetrokken, en van een goed uurwerk voorzien; ook hangt daarin een tamelijk groote klok, waarop te lezen is: » *den Wel Edele Geboore* » *Heer Pieter van Roode, Heere van Rhoon en Pendrecht, en de Wel* » *Edele Geboore Vrouw Elisabeth de Voogt van Reineveld, Vrouwe ut* » *supra Anno* 1650, *Paris fecit.*" In het jaar 1807 is deze kerk met een fraai orgel versiert, waartoe de noodige penningen door de leden der gemeente vrijwillig bijeengebragt zijn.

De R. K. kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd en in het jaar 1684 gesticht, is een klein, onaanzienlijk gebouw met houten toren. Voorheen oefende de R. K. hunne godsdienst in de kapel van de Ridderhofstad of het Slot te Rhoon, zijnde de vroegere Heeren van Rhoon, zelfs nog na de Reformatie, van de R. K. godsdienst geweest.

De gemeenteschool, in het jaar 1842 nieuw opgebouwd, is een zeer aanzienlijk gebouw, hetwelk ongeveer 250 leerlingen kan bevatten.

Het Dorpshuis, hetwelk naast de Predikantswoning staat, en met dit onder een dak is, wordt door den schoolmeester bewoond, en is een zeer goed gebouw. Daarin is eene tamelijk groote regtkamer, waar, behalve gemeenteraad, ook de Dijkgraaf en Heemraden hunne vergaderingen houden. In deze kamer is een fraai gemarmerde schoorsteen, waarboven het beeld der geregtigheid in wit pleister, met het wapen van een der vorige Vrijheeren (Bentinck), zijnde een wit kruis, op een blaauw veld, en daarboven de wapens van Rhoon en Pendrecht.

Ook heeft men hier eene Ridderhofstad, het slot te Rhoon geheeten. Zie hier onder het art. Rhoon (Het-slot-te-).

Den 6 Februarij 1489 werd dit dorp door de Hoekschen uit Rotterdam aangevallen. Zij roofden en plunderden aldaar al, wat onder hun bereik viel, en noodzaakten in het eind de landlieden den buit, met hunne eigen wagens, naar de vaartuigen te voeren, terwijl zij op hunnen terugtogt, in dollen overmoed, nog vele woningen en schuren der ongelukkige landlieden in brand staken.

Naar men wil zoude dit d. later mede meer dan eens een prooi der vlammen zijn geweest. Zeker gaat het, dat er in het jaar 1669, brand in eene boerenwoning ontstond, waardoor een groot gedeelte van Rhoon in de asch werd gelegd, en waarbij de pastorij, het Regthuis, het zoogenaamd Huis te Pendrecht, de Secretarij van Rhoon en Pendrecht, benevens alle oude cartels, bewijs- en gedenkstukken, door de vlammen zijn vernield geworden, zijnde dit reeds voor de derde keer, dat in deze bovengemelde boerenwoning brand was ontstaan, waarom zij, tot op heden, nog Brandstein wordt genoemd.

In het jaar 1754 werd op het dorp, bij gelegenheid van een zwaar onweder, eene vrouw die voor een open venster stond, door den donder getroffen en gedood; het huis geraakte in brand, doch door de trouw en ijver der naburen werd, nadat de zoo ongelukkig dood gebleven vrouw en de meubelen er waren uitgehaald, de brand spoedig gebluscht.

In den jare 1775 was er een hooge watervloed, waardoor Rhoon ook zeer veel heeft geleden, zijnde den 14 November, het water tot zulk eene aanmerkelijke hoogte gestegen, dat de huizen, buitendijks staande, zeer hoog met water stonden, stroomende het met alle geweld over de dijken, doch door het stellen van vloeiplanken en het maken van kistingen, werden de dorpelingen echter voor verdere onheilen beveiligd, doch daarentegen kwamen in den Zegen-polder vier doorbraken, waardoor die polder geheel onder water werd gezet, hetgeen dermate

toenam, dat het water op en over den buitenlandsche zeedijk heenstroomde, waardoor de dijk van den Zegen-polder, en die van den Portlandsche-polder zoodanig werden geteisterd, dat de herstelling van dien, met de verhooging der dijken, aan de ingelanden op eene som van twintig duizend gulden kwam te staan. Deze vloed had nog ten gevolge, dat, op Zaturdag daarna, in drie boerenwoningen, waarvan de schuren in het water hadden gestaan, door de broeijing van het hooi, brand ontstond, doch welke nog gelukkig in zijn begin werd gebluscht.

Het wapen van Rhoon bestaat in vijf in elkander getande geeren, regts van goud, links van keel (rood), zijnde dit het adellijke geslachtwapen der eerste bezitters, namelijk de Heeren van Duiveland, wordende door twee vergulde leeuwen vastgehouden, en gedekt met eenen helm, waarop men een getijgerd drijfbrakje, zijnde een rentje, tusschen biezen en andere ruigte, ziet.

RHOON, d. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Roden.

RHOON (HET BINNENLAND-VAN-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende N. aan Pernis, O. en Z. aan het Buitenland-van-Rhoon, W. aan Poortugaal en Albrandswaard.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 331 bund. 48 v. r. 41 v. ell., alles schotbaar land; telt 93 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris.

RHOON (HET BUITENLAND-VAN-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende N. aan de Koedood, O. aan West-Barendrecht, Z. aan den Zegen-polder en den Molen-polder, W. aan het Binnenland-van-Rhoon.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 381 bund. 93 v. r. 62 v. ell., alles schotbaar land; telt 21 h., waaronder 8 boerderijen; wordt door eenen molen, op de Nieuwe-Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris.

RHOON (DE MOLEN-POLDER-VAN-), onbehuisde pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*; palende N. aan het Buitenland van Rhoon, O. aan West-Barendrecht, Z. aan de Portlands-polder, W. aan den Zegen-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 108 bund. 63 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris.

RHOON (HET SLOT-TE-) of Huis-te-Rhoon, oude ridderhofstad in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid Holland*, arr. en 4½ u. N. W. van *Dordrecht*, 3 u. W. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*.

Het is een groot ouderwetsch gebouw van vele ruime vertrekken voorzien, waaronder eene zeer groote zaal uitmunt. In deze zaal werd vroeger de vergadering van Baljuw en Leenmannen gehouden; zij wordt hierom de criminele vierschaar genoemd. Boven deze zaal en nog een daaraanvolgend vertrek, is de kapel, waarin de R. K. voorheen hunne godsdienst oefenden. Het slot is met twee torens voorzien, waarvan

de een voor eene gevangenis werd gehouden, zijnde onder het slot ook nog een kelder, welke insgelijks tot gevangenis diende.

Het slot zelf is omringd met eene breede gracht of vijver, waarover voorheen twee ophaalbruggen waren, doch nu zijn de bruggen enkel met hekken afgesloten. Het slot heeft van voren een ruim uitzigt over een voorplein, met ijpenboomen beplant, op den dorpweg, hebbende van achteren zeer fraaije en groote tuinen, boomgaarden, laan en bosschen. Thans wordt deze ridderhofstad in eigendom bezeten door den Heer ANTHONY VAN HOBOKEN VAN RHOON-EN-PENDRECHT, woonachtig te Rotterdam.

RHOON-EN-PENDRECHT, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*, ring van *IJsselmonde*.

Men heeft in deze gem. eene kerk te Rhoon, en telt er 950 zielen onder welke 250 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GODEFRIDUS BAAK, die in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1597 naar elders vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

RHOON-OUD-EN-NIEUW-PENDRECHT, gem. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk* (12 k.d., 7 m.k., 8 s. d.); palende N. aan Pernis en Charlois, O. aan West-Barendrecht, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Poortugal-en-Albrandswaard.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Rhoon en Pendrecht, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1824 bund. 68 v. r. 68 v. ell., waaronder 1719 bund. 12 v. r. 85 v. ell., belastbaar land. Men telt er 149 h., bewoond door 238 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, vlasteelt en ooftbouw, ook heeft men er eene leerlooijerij en eenen korenmolen.

De Herv., die er 970 in getal zijn, maken de gem. van *Rhoon-en-Pendrecht* uit. — De R. K. van welke men er 280 telt, behooren tot de stat. van *Rhoon*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Rhoon.

RHUN, POELOE-RHUN of POELOE-RHON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Indische-Archipel*, tot de *Banda-eilanden*, behoorende van welke het, het westelijkste is, 2 mijlen west van het kleine eiland Poelo-Ay, zijnde er tusschen deze beide eilanden, twee ondiepten, welke, bij verheffing van wind gevaarlijk zijn. Dit eiland is ruim 2 u. lang, doch niet zoo breed.

Op POELOE-RHUN, hebben in vroegere tijden twee dorpen bestaan, Barat en Toeldam, alwaar de eerste bevolking der eigenlijk Bandasche eilanden zoude gewoond en zich van daar naar Neira en Banda verspreid hebben. Tot in 1609 had de bevolking van RHUN nog veel invloed, zoo dat die van NEIRA haar in zaken van eenig belang, op verbeurte eener boete moesten kennen. De voornaamste plaats is thans Lochem.

Men heeft langen tijd in de onzekerheid verkeerd, aan wien dit eiland eigenlijk toebehoorde. Op de landtong Naylakka, welke, bij hoog water, zich als een afzonderlijk eilandje voordoet, bouwden de Engelschen omstreeks het jaar 1612, een fortje dat met negen stukken geschut voorzien werd. In 1621 werden zij van daar verdreven, en werd hun fort geslecht, omdat zij niet alleen de bewoners van RHUN hadden bijgestaan, maar zelfs die van Lonthoir met drie kanonnen en een vijftigtal hunner manschappen tegen de Nederlanders hadden geholpen. Eerst bij den vrede van 1667 geraakte Nederland in het onbetwist bezit van dit eiland.

Niet vóór 1730 beproefde men, het aan den staat van woestheid, waarin het zoo lang gedompeld lang, te onttrekken, en er djati- en ander hout aan te planten.

Nabij de Westkust is een steenen fortje, dat van garnizoen en geschut voorzien is. Er zijn hier zeer weinig inwoners, die in hutten hun verblijf en zich voornamelijk met de vischvangst bezig houden, welke hun vooral in de maand October, nadat het witte zeewater voorbij is, groote voordeelen oplevert, daar zij van eene soort van makreel eenen zoo ruimen voorraad vangen, dat die gedroogd, in een groot gedeelte van de levensbehoefte der slaven voorziet. Met een net, dat veel van een zegen heeft, wordt in de nabijheid van het strand de visch omsingeld, en door geraas in het water te maken, derwaarts gejaagd, terwijl de zegen inmiddels al meer en meer naar den wal wordt gehaald, tot dat de visch in groote menigte kan opgeschept en eenige praauwtjes er mede gevuld worden. Er wordt hier ook met korven gevischt, waarin fuiken zijn, met welke men smakelijke zeekarpers vangt.

Er wordt nu en dan ook hout gekapt en kalk gebrand. Men treft er mede zeer groote slangen aan, zoodat er vermoedelijk ook wild zal zijn, waarmede zij zich voeden. Het drinkwater is hier zeer schaars.

RHUT, hofstede in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov., *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{3}{4}$ u. N. O. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Vlierden*.

RHYN (DE), naam, welken men op sommige kaarten wel eens geeft aan den stroom of de vaart DE EE of IE, prov. *Friesland*. Zie EE.

RHYN (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*. Het neemt zijnen oorsprong uit het *Tjeukemeer* en loopt zuidwestwaarts naar de Lemmer, waar het zich ontlast in de *Zuiderzee*.

RHYN (NIJE-), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, welke JOHANNES ASSEMA en die van DOUMA en SOLKAMA, deden graven.

Dit vaarwater neemt zijnen oorsprong bij Boornzwaag, uit de *Langeweerster-wielen*, en strekt zich van daar, door de Wester-Sypen, zuidoostwaarts aan, tot aan den Nijegaster-polderdijk, waar langs het verder voortloopende in het *Tjeukemeer* valt.

Dewijl door het graven van deze vaart eene nieuwe doorvaart werd geopend, die veel bekwamer was, dan de door droogte verzande Oude-Rhyn, tot het vervoeren van den turf, die hier in groote menigte pleeg gegraven te worden, hebben de Staten der prov. Friesland octrooi verleend aan de eigenaars, doorgaans Rhyn-heeren genaamd, om eenen tol van twee stuivers te mogen heffen van ieder schip, dat varen zoude door de brug, welke door hen gelegd was over gemelde vaart, door den Ouwster-rijweg, van de Joure naar Slooten loopende, en langs de Scharren, een buurtje van verscheidene boerenhuizen, niet ver van daar gelegen, de Scharster-brug genaamd; gelijk deze tol daar nog heden betaald wordt, aan de herberg, bij deze brug staande. In de vorige eeuw heeft Jonkheer JOHAN VEGILIN VAN CLAERBERGEN, aan den NIJE-RHYN eene kortere wending gegeven, toen alhier de groote polderdijk werd aangelegd.

RHYN (DE OUDE-), voorm. vaarwater, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat, uit de *Wester-Sypen* voortkomende, met eene zuidoostelijke rigting in de *Atzepoel* uitliep. — Dit water is grootendeels verland.

RHYN (DE OUDE-), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*.

Het loopt van de *Groote-Brekken* oostwaarts naar de Follegastersloot en met deze tot aan het *Tjeukemeer*, waarin het zich ontlast.

RHYNESBERG, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie REYNSBERG.

RIAGAS (HET LAND-VAN-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie DAJAKE-KETJIL.

RIA (OERITTA-), strand in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van het *Ambonsche* eil. *Noessa-Laut*.

RIB (DE BINNEN-), pold. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*; *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, palende N. aan de voorgronden van het vloedspui, O. aan Korskensvaart, Z. aan den Emilia-polder, W. aan de Buiten-Rib.

Deze pold., eigenlijk het oostelijkste gedeelte van den *Binnen-* en *Buiten-rib* uitmakende, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 18 bund. 56 v. r. 30 v. ell. Het zomerpeil is 1.50 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is van 1 60 ell. tot 1.80 ell. boven A. P. Het bestuur bestaat bij de eigenaren. Hij watert uit door eenen houten duiker op de Korskens-vaart, wijd en hoog 0.55 ell. en voorzien van klep en schuif.

RIB (DE BINNEN-EN-BUITEN-), anders genaamd de RIBSCHE-POLDER, pold. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de voorgronden van het Gat-van-de-Koekoek en van het Vloedspui, O. aan de Korskens-vaart, Z. aan den Emilia-polder, W. aan den Spergie-polder-Ossekop-en-Varken.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44 bund. 30 v. ell.

De Binnen-rib en de Buiten-rib, hoezeer alleen door eenen weg gescheiden, hebben elk afzonderlijk hunne uitwateringsmiddelen op den Amer. Het zomerpeil is 0,45 ell. tot 0,50 ell., onder A. P. De hoogte der dijken is 1,60 ell. tot 1,80 ell. Het bestuur berust bij het Domein, gezamenlijk met de eigenaren van den Binnen-Rib.

Aan de noordwestzijde des polders is in 1830 nog een poldertje, genaamd de Doornbosch, en groot 2 bund. 10. v. r. 87 v. ell. aangelegd.

RIB (DE BUITEN-), pold. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, palende N. aan de voorgronden van het Gat-van-de-Koekoek, O. aan den Binnen-Rib, Z. aan den Emilia-polder, W. aan den Spergie-polder-Ossekop-en-Varken.

Deze pold., het westelijke gedeelte van den Binnen-en-Buiten-Rib uitmakende, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 73 v. r. 70 v. ell., en wordt van het overtollige water ontlast op den Amer door een steenen sluisje in de buitenkade tegen de rivier, wijd 1 el 5 palm 5 duim, voorzien met eene vloeddeur en dragende het jaartal 1806. De BUITEN-RIB, geheel aan het Domein behoorende, wordt bestuurd door die Administratie.

Tegen het binnenfront van de sluis van den BUITEN-RIB vindt men eenen zoogenaamden wachter, dienende om het water tot op een bepaald peil in den polder te houden.

RIBBEN (DE), of HET MOLENGAT, vaarwater, in den mond van het *Haringvliet*, dat tusschen de Bollen en het Droogezand van den Hinder

in het *Noordergat* uitloopt. Het is voor weinig diepgaande vaartuigen bevaarbaar, met minstens 26 palmen diepte.

RIBBEREI, landgoed op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4½ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. W. van *Brummen*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 59 bund. 4 v. r. 90 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. P. van Walree, woonachtig te Amsterdam.

RIBOET, d. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

RIBSCHE-POLDER, pold. in de heerl. *Made*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rib (De Binnen-en-Buiten-).

RIBWEILER, geh. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Ripweiler.

RIBZAND, platen in den mond van de *Wester-Schelde*, tusschen de Wielingen en de Spleet.

RICHEL (DE), zandbank in het N. van de *Zuiderzee*. Zie Riccher (De).

RICHELIEU, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Paulnskreek, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. La Paix, benedenwaarts aan de verl. plant. Mon-Repos.

RICHMONT, buitenplaats in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

Deze buitenplaats wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. J. van Berchem.

RICHTEREN, ook wel Rechteren, voormaals Vledderinge, landg. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, judic. en adm. kant., gem. en 10 min. O. van *Meppel*.

Dit landg. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer E. Braspot, die aldaar, eene belangrijke zeepziederij heeft. Vledderinge was eene, sedert lange jaren niet meer aanwezige, havez., maar het is niet ten eenemale zeker of zij gelegen heeft juist op de zelfde plaats dan wel in de onmiddellijke nabijheid.

RICHTERKE, goed, hetwelk Machtildis, Gemalin van Keizer Hendrik V, in het jaar 1225, geschonken heeft aan de kerk van St. Maarten te Utrecht.

In den giftbrief, daarvan voorhanden, komen de talletters zeer verward voor. Het schijnt niet ver van Utrecht gelegen geweest te zijn, doch er is daar thans geen plaats van dien naam bekend.

RICKERDA, adell. h. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Rikkerda.

RICKERSWOERD, geh. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Rijkerswaard.

RICKINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 7 u. O. van *Heerenveen*, kant. *Oldeberkoop*, ½ u. N. N. W. van *Oosterwoude*, waartoe zij behoorde.

Deze state is gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, is er thans niets meer van te vinden. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 10 bund. 12 v. r. 7 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaars, woonachtig te Oosterwolde.

RIDDERBURG of Riddersburg, voorm. huis of burgje in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3½ u. Z. W. van *Appingedam*,

gem. en 1 u. Z. W. van *Ten-Boer*, 8 min. Z. W. van *Garmerwolde*, waartoe het behoorde.

Deze kleine burg is in het jaar 1840 grootendeels afgebroken en was sedert lang reeds een kroeg of geringe herberg, gelijk de overgebleven woning nog is. Het huis staat aan het water van het Vierendeel, en heeft misschien daartoe eenige betrekking gehad, doch de oorsprong, ook van de benaming, is ons onbekend.

RIDDERBUURT, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. O. van *Leyden*, kant. en ½ u. N. van *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*, 20 min. N. van Oudshoorn; met 30 h. en 210 inw.

Deze buurt, heeft, zoo men wil, haren naam ontleend van huislieden, die door Graaf FLORIS V, om den adel te tergen, in den jare 1295, tot ridders werden geslagen, en die hier meerendeels zouden gewoond hebben. Tegenwoordig is er niets ridderlijks aan deze buurt, welke meest door bouwlieden bewoond wordt, zijnde de veenderijen van Oudshoorn nu met de gemelde buurt ten eenemale ingedijkt in de droogmakerij van den Vier-Ambachts-polder. De landen, ten Noorden en Zuiden van deze buurt, zijn reeds lang geheel uitgeveend en drooggemaakt. Er is alleen nog eenig land, waaruit van tijd tot tijd nog zoogenaamden steekturf wordt uitgestoken.

RIDDERKERK, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, palende N. aan de Maas, welke haar van de kant. Vlaardingen, Rotterdam en Schoonhoven scheidt, O. aan de Noord, waardoor het van het kant. Sliedrecht gescheiden is, Z. aan het kant. Dordrechten aan de Oude-Maas, welke het, van het kant. Oud-Beijerland scheidt, Z. W. en W. aan het kant. Brielle, waarvan het door de Oude-Maas gescheiden wordt.

Dit kant. bevat de volgende negen gem.: Ridderkerk, Oost-en-West-IJsselmonde, Oost-en-West-Barendrecht, Charlois, Katendrecht, Pernis-Smalland-en-Oostbroek, Poortugaal-en-Albrandswaard en Rhoon-en-Oud-en-Nieuw-Pendrecht. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,394 bund. 3 v. r. 31 v. ell., waaronder 12,528 bund. 22 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1913 h., bewoond door 3149 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,600 inw., die zich veel op den landbouw toeleggen.

RIDDERKERK, gem. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk* (12 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Oost-en-West-IJsselmonde, O. aan de Noord, Z. aan de gem. Hendrik-IdoAmbacht-Oostendam-en-Schildmans-kinderen-Ambacht, Rijsoord en Strevelshoek, W. aan Oost-en-West-Barendrecht.

Deze gem. bestaat uit de pold. Oud-Reijerwaard en Nieuw-Reijerwaard, en bevat het d. Ridderkerk, benevens de geh. Slikkerveer, Bolnes, Oostendam en de Pruimendijk, alsmede het Huis-te-Donk, en het voorm. Huis-te-Woude, nu eene boerenhofstede (zie die woorden). Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2178 bund. 49 v. r., waaronder 2145 bund. 2 v. r. 12 v. ell. belastbaar land; telt 493 h., bewoond door 775 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4740 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de vlasserij, welke laatste vooral hier van belang is. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven, 1 leerlooijerij en 3 korenmolens.

De Hervormden, die hier ruim 4670 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. *Ridderkerk* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem.

Rijsoord-en-Strevelshoek. De kerkel. gem. Ridderkerk, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring. van *Zwijndrecht*, behoort, telt 3000 zielen, onder welke 930 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Caspar Anthonius Gent, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het volgende jaar naar Leyden vertrok. Onder de vroeger alhier gestaan hebbende Predikanten, verdient melding Hermannus Celosse, die er van 1642 tot 1675 stond, en in 1661, eene niet onverdienstelijke psalmberijming in het licht gaf. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van den Ambachtsheer.

De 9 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dordrecht*. — De 9 Christelijke Afgescheidenen die er gevonden worden, gaan te *Dordrecht* te kerk. — De R. K., welke er 20 in getal zijn, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — De 15 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Dordrecht*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht wordt; terwijl ook een groot deel te *Rijsoort* en sommigen te *IJsselmonde* en te *Hendrik-Ido-Ambacht* ter school gaan.

Deze gem. is eene heerl., welke, volgens sommigen, vroeger aan het adell. h. van Riede zoude behoord hebben. Indien dit zoo is moet zij later aan de grafelijkheid vervallen zijn, want Filips van Bourgondië gaf, in het jaar 1429, deze ambachtsheerlijkheid uit aan Roeland van Uytkerken, Heer *van Heestert* en *Heemsroede,* welke uitgifte, in het jaar 1430, door Jacoba van Beijeren, werd bevestigd. Over het eigendom van de grafelijkheid is naderhand verschil ontstaan, met dat gevolg, dat het bij sententie van den Hoogen Raad, ten jare 1785, en in revisie, ten jare 1789, verstaan is een achterleen te zijn van den huize de Lek. In het begin der achttiende eeuw behoorde de heerl. van Ridderkerk aan Johannes Philippus Eugenius Markgraaf van Westerloo, Graaf *van Merode*, Grande van Spanje enz. Sedert 1723 werd deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Mr. Cornelis Groeninx Oud Schepen der stad Rotterdam, die ze van den gezegden Markgraaf van Westerloo heeft aangekocht, en in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans eigenaar dezer heerl. Jonkh. Mr. Otto Paulus, Baron Groeninx van Zoelen van Ridderkerk, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Ridderkerk, Riederkerk, Rijderkerk, Rijderskerk of Rijerskerk, ligt 2 u. N. W. van Dordrecht, 2¼ u. Z. O. van Rotterdam, 57° 52′ 16″ N. B. 22° 15′ 59″ O. L. Het is een uitgestrekt dorp, in welks kom men 97 h. en ruim 730 inw. telt.

De kerk was, vóór de Reformatie, de moederkerk van vele anderen, daar omstreeks staande. Het moet vroeger een oud, deftig en ruim gebouw geweest zijn, bij welke de tegenwoordige kerk niet vergeleken kan worden; hoewel het mede een fraai langwerpig gebouw is, voorzien van eene kerkeraadskamer. Ook pronkt het koor met eene fraaije tombe van den Ambachtsheer en zijn geslacht: men vond er weleer zes wapenborden, behoorende tot het geslacht der Heeren Groeninx, waarvan het laatste in 1791 geplaatst, een meesterstuk van kunst en vinding was. De toren pronkt met eene zeer fraaije achtkante spits, welke door zijne hoogte zeer ver kan gezien worden, en om deze is een omloop of gaanderij. Zij heeft in 1640, door eenen zwaren storm veel geleden. In het jaar 1825 heeft de tegenwoordige Ambachtsheer vier kunstig bewerkte zilveren bekers, ten gebruike bij de bediening des H. Avondmaals, aan de kerk geschonken, waarbij hij, in het jaar 1835, eenen zilveren schotel en twee zilveren borden voegde, terwijl hij in 1827,

ter nagedachtenis van zijne echtgenoot, Vrouwe C. M. F. van Staveren, een zeer fraai bewerkt zilveren doopbekken, met deksel en daarbij behoorende waterkan, aan de kerk ten geschenke gegeven had.

Den 16 April 1731 is dit d. voor het grootste gedeelte afgebrand.

De kermis valt in Zondag voor 13 Julij.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van zilver, met den Ridder St. Joris te paard, doodende den draak, alles van natuurlijke kleur. Het schild is gedekt door eene gouden kroon, en vastgehouden door twee leeuwen.

RIDDEROORD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. van *Utrecht*; kant. en 3 u. O. N. O. van *Maarssen*, gem. en 10 min. O. van *Maartensdijk*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 110 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Eyck van Zuylichem, woonachtig te Maartensdijk.

RIDDERSBURG, huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Riddersburg.

RIDDERSCHAPSVAART (DE), vaart, prov. *Utrecht*, loopende in eene zuidelijke rigting van de Bildtsche-vaart naar de Min.

RIDDERSMA, voorm. state prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. O. van *Dockum*, ½ u. N. O. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

Deze state was het stamhuis der Riddersma's, van welk geslacht wij een, met name Gelle Riddersma als teekenaar van het verbond der Edelen aantreffen (1). In 1566 woonde op dit huis Gielt en Balk Riddersma; terwijl Hemme Riddersma er destijds eigenaar van was. Misschien was eerstgenoemde Gielt de zelfde als de onderteekenaar van het verbond.

RIE (DE) of het Rijtje, beekje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, hetwelk ten Z. van Riethoven ontstaat, en eerst met eene noordoostelijke en vervolgens met eene oostelijke rigting naar den Keerschopschen molen loopt, en zich aldaar in den *Keerschop* ontlast.

RIED, oudtijds ook Ruede, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 2¼ u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Harlingen*, 1 u. N. O. van *Franeker*, tusschen goede bouwlanden en boerenplaatsen aan de Ried, van welk water het zijnen naam ontleent.

De buurt van dit d. is niet groot, tellende slechts 34 h. en ruim 240 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ten O. grenst dit d. aan het oude klooster Anjum, behoorende tot Menaldumadeel. Oudtijds lagen hier ook adellijke staten, als: Anema, ten Noordoosten van het dorp, nog aan de grachten en hoving kenbaar; Oud-Andla, ten Zuidwesten waarvan het slot in 1433 afgebroken was, en Nieuw-Andla, nog in wezen.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Ried-en-Boer*. Na de Hervorming maakte Ried eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Predikant had Godefridus Johannes, die hier reeds in 1601 stond, en den 26 April 1613 overleden is. In het jaar 1723 toen Egbertus Johannis Wiardi alhier Predikant was, is de halve bediening van Boer, welke vroeger op Dongjum lag, op Ried gelegd, doch in 1758 is Boer geheel met Ried gecombineerd. Onder de vroeger alhier gestaan hebbende Predikanten, verdient melding Vitus Ringers,

(1) Zie Te Water, *Geschied. van het verbond der Edelen*, St. III, bl. 262 en 263.

die hier in 1682 kwam en den 23 Februarij 1725 overleed. Hij heeft zich als Nederduitsche Dichter doen kennen, door het in het licht zenden van het *Stichtelijk Sang-priëel.*

Oudtijds behoorde de kerk te Ried, onder den dekenstoel van Franeker, en moest aan den Proost van St. Janskerk te Utrecht, 17 schilden (36 guld.) betalen. De Pastoor genoot 100 goudgulden, (150 guld.), de koster trok 40 goudgulden (60 guld.) Alhier zijn twee leenen, het eene in de dertiende, het andere, in de vijftiende eeuw gesticht, met oogmerk om godgeleerde studiën te bevorderen, gelijk deze leenen nog heden daartoe gebruikt worden. Het eene leen was met uitdrukkelijke bepaling van den donateur, om jaarlijks eene zielmis voor hem na zijn overlijden te doen. Nadat de toren door ouderdom ingestort was, is de tegenwoordige in 1614 gebouwd. Hij was eerst stomp, doch werd, in het begin dezer eeuw, met een spitsje voorzien. De kerk is in 1653 gebouwd. Het oude orgel is, in het jaar 1829, door een nieuw, fraai en welluidend orgel vervangen, gemaakt door de Heeren L. en J. van Dam, Orgelmakers te Leeuwarden. Grietje Reneman, wed. van Vitus Ringers, legateerde in haar testament van den 3 Junij 1728, 200 guld., om daarvoor te koopen eenen zilveren schotel, ten gebruike bij het H. Avondmaal, waarop hare en hares mans wapenen moesten gesneden worden, welke schotel als nog tot het bedoelde einde gebruikt wordt.

Te Ried is eene zeer goede dorpschool, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Ried is de geboorteplaats van Godefried Andla, den veertienden Abt van Lidlum, die in 1337 overleed. Den 31 October 1551, overleed aldaar een Priester met name Rein Amezoon, die in de pastorijgraven in de kerk begraven ligt; welligt was deze de laatste Priester te Ried.

RIED (DE), riv., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, welke bij Berlikum, in de griet. *Menaldumadeel*, aan den ouden Zeedijk, ontstaat, in eene zuidwestelijke rigting de griet. *Barradeel* van *Menaldumadeel* scheidt, voorts in *Franekeradeel*, langs Ried en Boer vloeit; bij Dongjum eene zuidelijke strekking naar Franeker aanneemt, en, van die stad in eene westnoordwestelijke rigting door de Getserderzijl langs Wynaldum vloeit en zich door de Roptazijl in de *Zuiderzee* ontlast. Deze riv. geeft onderscheidene takken als dorpsvaarten af.

Het is zeer waarschijnlijk dat de Ried, vroeger in de zelfde zuidwestelijke rigting tusschen Dongjum in Getserder-zijl, als één stroom voortgeloopen zal hebben. De lagere ligging der landen aldaar en het voormalig Dongjumer-meer, tusschen beide deze punten gelegen, doen zulks vooral vermoeden. Zeer waarschijnlijk heeft Franeker, aan geen hoofdvaart of gemeenschap met de zee gelegen; ter bevordering harer belangen, is de loop van de Ried verlegd en de beide takken gegraven, welke thans van Dongjum en Getserder-zijl naar de stads gracht strekken.

RIED (DE) of de Ryd, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Tietjerksteradeel*, 5 min. Z. van Giekerk, dat met het *Zwarte-Brel* en de *Siers-wiel* in verbinding staat.

RIED (DE MUYSE-), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Tietjerksteradeel*. Zie Muyse-Ried (De).

RIEDE, voorm. heerl. in *Zuid-Holland*, zijnde eene smaldeeling van de heerl. *Merwede*.

Van deze heerl., welke men reeds op het jaar 1064 vermeld vindt hebben de Riedijk en het Riedijkstraatje, binnen Dordrecht als een gevolg van den dijk van Riede, hunnen naam ontleend.

Riede had een slot en stamhuis, gelegen op de Merwede, omtrent Werkendam, welkers bijvang strekte tot aan Sliedrecht, gesticht door eenen der jongere zonen uit het huis van de Merwede. Onder de Ridderschap en Edelen werd geteld het geslacht Riede.

Deze heerl. had zijne belending van omtrent Werkendam tot aan Sliedrecht, en voerde ten wapen een veld van keel (rood), met eene fasce van zilver, vergezeld van vijftien *besans* (bysanthynen) van goud, staande 5 en 4 daarboven en 3, 2 en 1 daaronder.

RIED-EN-BOER, kerk. comb., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Franeker*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Ried en ééne te Boer, en telt er ruim 330 zielen, onder welke 100 Ledematen. De eerste, die in deze comb., welke sedert het jaar 1758 bestaat, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Alma, die, sedert den 22 Julij 1742, Ried bediend had en de halve bediening van Boer had waargenomen. Hij overleed aldaar den 25 Mei 1802.

RIEDENESSE, oude naam van het d. Renesse, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Renesse

RIEDEN-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Karnemelks-polder (Oud-).

RIEDERKERK, d. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Ridderkerk.

RIEDERWAARD, hoogheemraadschap, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rijerwaard (Oud en-Nieuw-).

RIEDHOVEN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Riethoven (1).

RIEDMEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. N. van *Oudega*.

Het staat ten Noorden met de *Bolswarder-trekvaart*, ten Oosten met het *Hisse-meer*, ten W. met het *Sipkemeer* in verbinding.

RIEJAH, Tandjong-Riejah, Sala of Tandjong-Sala, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Oostkust.

RIEK, oude naam van het voorm. d. Rietwijk, prov. *Noord-Holland*. Zie Rietwijk.

RIEKDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, zich in eene oost-zuidoostelijke rigting uitstrekkende en de grens tusschen de gem. *Oostvoorne-Rugge-Oosterland-Oud-en-Nieuw-Kleiburg* en *Rockanje* daarstellende.

Op dezen dijk ligt eene batterij, behoorende tot de verdedigingslinie tusschen Brielle en Hellevoetsluis.

RIËKEL of Rijkel, geh. in het ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. Z. W. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. N. van *Venlo*, gem. en ¼ u. W. van *Besel*; met 25 h. en ruim 140 inw.

RIEKEROORD, oude naam van het d. Rietwijkeroord, prov. *Noord-Holland*, Zie Rietwijkeroord.

RIEL, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*; palende N. aan Tilburg, O. aan Goirle, Z. aan Alphen, W. aan Chaam.

Deze heerl., welke vroeger eene afzonderlijke gem. uitmaakte, bevat het Kerkeind of het dorp Riel, de b. Zandeind en het geh. Brakel; telt 69 h., bewoond door 73 huisgez., uitmakende eene

(1) Evenzoo zoeke men alle de artikels met Ried beginnende, welke hier niet voorkomen, op Riet.

bevolking van 430 inw., die meest landbouwers zijn. Ook heeft men er houtgewas en bosch, moervelden en moerputten, alsmede heide, waaruit hier heischobben, om te branden, gestoken worden. De landerijen zijn er zandig en schraal, en brengen rogge, boekweit, haver, eve en een weinig garst voort. — De inw., die allen R. K. zijn onder welke 320 Communnikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. en dek. van *Breda* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze heerl. eene school. Deze heerl. behoort aan de erven van Vrouwe Catharina Zaal, geb. Hubert.

Het d. Riel ligt 4 u. Z. W. van Breda, 3½ u. Z. O. van Ginneken, 1½ u. N. W. van Alphen, aan de Donge.

Het is een klein d. De kerk aan den H. Anthonius toegewijd, is een klein gebouw met eenen middelmatigen toren. Zij is aan de R. K. toegekend, die haar in 1821 met zware kosten hebben hersteld, waarna de tot zoo lang gebruikte schuurkerk is afgebroken. — De wegen zijn hier, zoowel in den winter als in den zomer, redelijk goed, indien hier de Donge bevaarbaar gemaakt werd, zou daardoor deze plaats aanmerkelijk bevoordeeld worden. — De kermis te Riel valt in den zondag na 8 September.

In 1586 werd Riel door de Staatsche benden geplunderd en al het vee naar Holland gedreven. In 1702 leed dit dorpje eene geheele uitplundering door de Franschen.

In het jaar 1840, zijn er in het geh. Brakel, onder de heerl. Riel op de heide, meer dan vijftig oude lijkurnen uitgegraven.

RIEL, geh. in de *Meijerij van 'sHertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en ½ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Helmond*, gem. *Zes-Gehuchten*; met 24 h. en 150 inw. Er plagt hier eertijds eene kapel te staan, aan den H. Antonius toegewijd, doch deze is in vroegeren tijd, door den oorlog vernield.

RIELE of Rele, buurs. in de Ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. O. van *Deventer*, gem. en 1 u. Z. O. van *Diepenveen*; met 34 h. en 244 inw.

Men heeft er eene R. K. kerk, aan den H. Nicolaas toegewijd, die men in 1809 is beginnen te bouwen, en in 1810 voltooid werd, welke de parochiekerk van Colmschate is, en met eenen koepeltoren prijkt. Tot herstelling en vergrooting dezer kerk, zijn in 1834 een rijkssubsidie en in 1836 uit de provinciale fondsen twee honderd gulden verstrekt.

Deze buurs. bevat mede het Huis of Hof te Colmschate, later Diepenveen geheeten, waarin het Geregt of Hof van Colmschate moest zitting houden.

RIELSVEN, ven in de *Rielsche-heide*, *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, even ten N. O. van *Riel*, waaruit de Beekloop gedeeltelijk zijnen oorsprong neemt.

RIELSCHE-HEIDE, heideveld in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Zesgehuchten*, N.O. van Riel.

RIEMBAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

RIEMER (DE), gedeelte van den polder van *Delwijnen*, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Delwijnen (Polder-van).

RIEN of Reen, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. van *Sneek*, kant. en 3 u. O. van *Bolsward*, ½ u. N. W. van *Lutjewierum*; met 30 h. en 150 inw.

RIEN (PAGUS), plaats van welke men in oude stukken vindt gewag gemaakt en welke sommige houden voor het tegenwoordige dorp Rijen in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rijen.

RIENCKEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. Z. O. van *Holwerd*, ¼ u. N. O. van Hantumhuizen, waartoe zij behoorde.

RIENDEREN, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Reenderen.

RIENES, oude naam van het d. Renesse, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Renesse.

RIENKSMA of Rienxma, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Holwerd*, 20 min. W. van Ternaard.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 89 v. r., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer J. P. Idsenga, woonachtig te Hantumhuizen.

RIENSTRA of Reensdra, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. van *Sneek*, kant. en 3 u. O. van *Bolsward*, ½ u. Z. W. van *Wommels*, ½ u. N. O. van *Ytens*, ¼ u. N. W. van *Lutkewierum*; waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 22 bund. 73 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer F. Mulier, woonachtig te Leeuwarden.

RIESBERG (DE), heuvel op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, 35 min. Z. O. van Hierden. Hij was vroeger de grensscheiding tusschen het Hierderveld en het Leuvenommerveld.

RIESELENBERG (DE), ook de Riezenberg of de Reuzenberg geheeten, heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 2 u. O. van *Oldenbroek*, ¾ u. Z. W. van Hattem, bij Molencate.

Deze heuvel is vijftig ell. hoog, en met schaar en ander houtgewas bezet, terwijl zijn verheven top een der schoonste gezigten van ons Vaderland, over de Veluwe, over de rivier den IJssel en de Zuiderzee oplevert; het schaarhout is met aangename wandelpaden doorsneden; daarin ontspringen verschillende bronnen, wier water de papiermolens, beneden het huis Molenkaten zeer schilderachtig gelegen, drijven; wegens de aangename ligging en overheerlijke gezigten, wordt dit oord door de bewoners van Zwolle en andere omliggende plaatsen, als eene uitspanningsplaats, alwaar tevens eenige ververschingen te bekomen zijn, des zomers zeer druk bezocht.

RIESTEL, d. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rixtel.

RIET, naam onder welke de buurs. Reet, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Reet.

RIET (DE), waterloop in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, zijnen oorsprong nemende in de *Lage-Zegge*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*, vandaar eerst ½ u. noordwaarts en dan westelijk aan, door den *Polder-van-Nieuw-Gastel*, loopende en zich op de hoogte van de hoeve Lindenberg, in de haven van Roosendaal stortende.

RIET (DE), heideveld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Delden*, gem. en Z. O. van *Borne*.

RIETBEKE of Retbeke, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4¾ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en ½ u. N. van *Enschedé*, gem. *Lonneker*.

RIETBRIJKERSWAARD, waardgrond in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*; tusschen den Randdijk en den IJssel. Er staat aldaar 1 h., bewoond door 10 inw.

RIETBOORD, moeras in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. *Hoogezand*, W. van Kropswolde, tusschen het Foxholster en het Zuidlaarder-meer.

RIETBROEK, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Monnickendam*; palende N. W. en N. aan de Purmer, O. aan Monnickenbroek, Z. aan de Leek en de Nieuwe-Vaart, Z. W. aan de Wildsloot, die het van het Varkensland scheidt, W. aan de Achter-Vennen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 373 bund. 19 v. r. 94 v. ell. schotbaar land; telt 13 h., waaronder 12 boerderijen, en wordt door drie vijzelmolens op de Purmer-Ringsloot van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

RIETDIJK, voorm. dijk in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Enkhuizen*, thans slechts eene vervallen straat binnen die stad.

RIET-EN-WULFSDIJK, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *St. Jan-steen*; palende N. aan den pold. Klein-Cambron en aan den Havik-polder, O. aan den Polder-van-Abtsdale en van Hulster-Nieuwland, Z. aan den Groot-Ferdinandus-polder en aan den Polder-van-Abtsdale, W. aan den Polder-van-Beoosten-en-Bewestenblij.

Bij het doorsteken der dijken van de par. Beoostenblij, in Julij 1586, op last van Prins Maurits, ten einde zich van het bezit van Axel, welke vesting hij ingenomen had, te verzekeren, werd, te gelijk met den *Polder-van-Abtsdale*, ook dien van Riet-en-Wulfsdijk, onder water gezet en is vloeijende gebleven tot in 1789, als wanneer hij weder is herdijkt, doch vóór het verlaten der vesting Hulst, door onze troepen in 1794, zijn beide polders, zoo mede dien van *Beoosten-* en *Bewestenblij*, op nieuw en geheel nutteloos onder water gezet, nadat de landen, in dat zelfde jaar tot den akkerbouw gereed gemaakt en voor het eerst bezaaid waren. Na de in bezitneming van Staats-Vlaanderen, door de Franschen, zijn deze polders, en dus ook dien van Riet-en-Wulfdijk, echter weder drooggemaakt en sedert eene vruchtbare streek lands gebleven. Hij heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 908 bund. 52 v. r. 4 v. ell., waaronder 491 bund. 16 v. r. 88 v. ell. schotbaar land. Daarin staan 8 hofsteden en bijzondere woningen, en hij watert uit door het onvoltooide zijkanaal van Axel naar Hulst en verder door het oostelijk Stroomkanaal in de Buitenhaven der stad Neuzen. Het zoogenaamde Volders-eiland maakt deel van dezen polder. Zie Eiland (Het). Het polderbestuur is vereenigd, met dat over den *Polder-van-Abtsdale*, en bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

RIETELAAR, b. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Lochem*, gem. *Borculo*.

RIET-GIJSTER, twee platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr. en arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

RIETGOIR of Rietgoor, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*; ½ u. Z. W. van Roosendaal en ½ u. N. W. van *Nispen*, waartoe het kerkelijk behoort; met 39 h. en 280 inw.

RIETHEM, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Rittrem.

RIETHORST, geh., voorheen in de Pruissische prov. *Rijnland*, thans prov. *Limburg*, arr. en 12 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u.

N. N. W. van *Gennep*, gem. en 1 u. Z. O. van *Mook*, 20 min. N. O. van *Middelaar*, waartoe het behoort; met 9 h. en 40 inw.

RIETHOVEN, gem. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (3 k. d., 30 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Veldhoven, O. aan Waalre en Dommelen, Z. O. aan Westerhoven, Z. W. aan Bergeyk, W. aan Eersel, N. W. aan Duizel-en-Steensel.

Deze gem. bevat het d. Riethoven, benevens de geh. Bosboven, Eind, Heijer-eind, Voort, Waalwijk of Walik, Hobbel, Broekhoven, Waalremolen en een gedeelte van Keerschop. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1707 bund., waaronder 1668 bund. 2 v. r. 82 v. ell., belastbaar land; telt 115 h., bewoond door 126 huisgez., uitmakende eene bevolking van 670 inw., die in den landbouw een redelijk bestaan vinden. De grond is er echter schraal en zandig. De granen welke hier verbouwd worden, bestaan in boekweit, rogge en haver. Ook heeft men er eene lakenfabrijk, eene kousenweverij, eene brouwerij, twee olieslagerijen en eenen graanwater-molen, die door de Keerschop gedreven wordt, vroeger had men er nog twee bierbrouwerijen, welke te niet zijn gegaan.

Aan de zuidwestzijde der gemeente zijn in de heide eenige ronde heuvels zigtbaar, waarin in 1844, door Peter Norbert Panken, Germaansche urnen zijn uitgegraven.

De inw., die bijna allen R. K. zijn, onder welke ruim 500 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De weinige Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Bergeyk-en-Riethoven*. Riethoven heeft eertijds eenen eigen Predikant gehad, de eerste was Eduardus Prunaeus, die hier in 1648 kwam en in 1656 naar Gemert vertrok. Na het vertrek van Johannes Boccardus, naar Veldhoven, in 1675, werd het terstond bij Bergeyk gevoegd. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen wordt bezocht.

Het d. Riethoven, Rijthoven, Rijshoven of Rithoven ligt 2 u. Z.Z.W. van Eindhoven, en is eene kleine plaats, welke niets bijzonders bevat, tellende men er in de kom van het dorp slechts 13 h. en 80 inw.

De kerk, aan den H. Willibrordus toegewijd, is een fraai gebouw, zonder orgel, en voorzien van eenen lagen toren, welke met eene lange spits gedekt is. Deze kerk was na de Reformatie bij de Hervormden in gebruik, doch werd in het jaar 1798 aan de R. K. terug gegeven. De voormalige schuurkerk is afgebroken.

De kermis valt in des Zondag na St. Lucas, in de maand October.

Riethoven is de geboorteplaats van Martijn Boudewijns (Martinus Balduinus), gemeenlijk naar zijne geboorteplaats Rithovius genaamd, die hier omtrent 1512 geboren werd en den 15 October 1583 te St. Omer overleed, na eerst Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid te Leuven en daarna de eerste Bisschop van IJperen te zijn geweest. Deze kerkvoogd, bekend in de Nederlandsche geschiedenis, als zijnde geweest degene, die aan de ongelukkige Graven van Egmond en Hoorne op het moordschavot de laatste troost van de godsdienst bragt, heeft bij testament een fonds achter gelaten, waaruit jaarlijks elk kind een witte brood geschonken wordt, die het Vaderons, de Weesgegroet en de Twaalf artikelen des geloofs kan opzeggen. Men wijst met dankbaarheid nog het huis

aan, waarin hij gewoond heeft. Ook is de Genees- en Sterrekundige Petrus Bruhezius (Pieter van Bruheze), die vermoedelijk in 1571 overleden is, aldaar geboren.

Dit dorpje, hetwelk in 1626 met *Bergeik* enz. als eene heerlijkheid verpand werd, is, na de aflossing der pandpenningen, weder een statendorp geworden.

Het leed in 1688 veel door de Franschen, die er onderscheidene huizen verbrandden. — In 1747 eischte de Fransche partijganger Fisscher eene brandschatting van dit dorp, zonder dat men weet of aan dien eisch voldaan zij.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur, met het beeld van den H. Willibrordus van goud.

RIETKOOG, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Schardam;* palende N. O. en O. aan de Zuiderzee, Z. aan Floris-koog en aan de Oude-Dijksloot, W. aan den Drechterlandsche zeedijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 34 v. r. 10 v. ell., alles schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit vijf Ingelanden.

RIETLANDEN (DE STADS-), naam, onder welken men begrijpt de stadsgronden van *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Amsterdam*, besloten ten N. en O. door den oostelijken afsluitdijk, ten Z. door de Nieuwe- of Zeeburger-vaart, ten W. door de grachten der stads bolwerken Jaaphannes en Zeeburg. De geheele oppervlakte bedraagt ruim 72 bunders, waarvan slechts een klein gedeelte groot 63 v. r. 15 v. ell., dient tot het St. Pieters- of Gasthuis-kerkhof. Voorts staan daarin ten zuiden vijf wind-zaagmolens met hunne Erven beslaande te zamen 3 bund. 2 v. r. 90 v. ell. Het overige dient tot warmoesiers- of tot grasland, hetwelk door de stad verhuurd wordt.

Dit land heeft ter ontlasting van overtollig water door middel van de dwarsslooten, communicatie met de Nieuwe of Zeeburger-vaart. Vóór den jare 1828 was dit geheele terrein bekend, onder den naam van het Ziekenwater en slechts door eene zomerkade langs het IJ voorzien. Deze gronden zijn aan geen afzonderlijk bestuur onderworpen, maar staan onder dat van de stedelijke administratie.

RIETMOLEN (DE), geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en ½ u. N. O. van *Neede*, aan de Schipbeek, een gedeelte van de buurs. *Broeke* uitmakende. — In dit geh. staat de R. K. kerk van de stat. *Neede-en-Rietmolen.*

RIET-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-en-Tedingerbroek.*

RIETSCHOOF, geh. in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr. en 8 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1¼ u. Z. W. ten W. van *Zalt-Bommel*, gem. *Neder-Hemert*, ½ u. W. N. W. van Neder-Hemert-Noordzijde; met 22 h. langs den Maasdijk, en 120 inw. Ook is er een schuitenveer over de Maas op den Wijksche-waard.

RIETVELD, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Arkel-en-Rietveld;* palende N. aan Laag-Nieuwland, O. aan den Polder-van-Kedichem, Z. aan de Linge, W. aan het Zederik-kanaal.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund.; telt 29 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door twee

molens en eene sluis, op *de Linge*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden.

RIETVELD, b. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. N. N. O. van *Gorinchem*, gem. *Arkel-en-Rietveld*, ½ u. N. N. O. van Arkel; met 29 h. en 180 inw. Men heeft er een pontenveer over de Linge op Spijk en den zuider Lingendijk, dat, het Groote Speijksche-veer genoemd wordt, in onderscheiding van het kleine Spijksche-veer, een weinig ten N. de Arkelsche kerk, zijnde slechts een schuitenveer.

RIETVELD, streek land in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, *Beneden* distr., arr. *Tiel*, kant. en gem. *Culenborg*; palende N. aan Hooge-Prijs, N. O. aan de Rol, Z. O. aan de Lange-Avontuur en Paveijen, Z. W. aan Acquoi, W. aan den Tienhovensche-polder en Welbord.

RIETVELD, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*; palende N. aan den Grooten-polder, O. aan den Zanen-polder, Z. aan den Nesse-polder, W. aan de Koppier-kade, die haar van den Behouden-kostpolder en den toegang scheidt.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund. alles schotbaar land. Hij bestond voorheen genoegzaam geheel uit eenen bollen, moerassigen grond, welke bijna geene vruchten opbragt en waarin men eenen stok van twaalf voet lang kon laten inglijden, zonder nog eenigen vasten grond te voelen, maar door het gedurig aanhoogen van den grond, is hij doorgaans zoo vast geworden, dat er tegenwoordig zeer goed gras groeit. Voorheen stond hier een gehucht van eenige weinige huizen, welke later geheel zijn weggebroken. In 1835 of 1836 is er echter weder een arbeidershuisje gebouwd; ook vindt men er eendekooijen en hij wordt door eenen watermolen, op de Gouwe, van het overtollige water ontlast. — Deze pold. is eën eigendom geweest, van den in de vaderlandsche geschiedenis niet onbekende Jakob Koppier, die Heer *van Kalslagen-en-het-Rietveld* geweest is.

RIETVELD, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

RIETVELD, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Hoorn-polder, O. aan den Kijf-polder, Z. aan den Voorweg, W. aan den Geer-polder en den Oostbuurtsche-polder.

Deze pold., welke in de zeventiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 537 bund. 62 v. r. 22 v. ell., waaronder 537 bund. 62 v. r. 22 v. ell. schotbaar land; telt 13 h., waaronder 8 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en vier poldermeesters.

RIETVELD, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Clinge.

RIETVELD, streek gronds, meest rietland, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*; in de Purmerlander-ban, tusschen de Twisk en den Ilp.

RIETVELD, pold. in het groot waters. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Rietveld-en-de-Bree*; palende N. en N. O. aan den pold. van Zegveld, O. aan 's Gravesloot en het Oudeland, Z. aan den Rijn, W. aan de Bree.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 324 bund. 17 v. r. 27 v. ell., alles schotbaar land; telt 41 h.,

waaronder 12 boerderijen, en wordt dooreenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Heemraden.

RIETVELD, geh. in het groot waters. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. van *Leyden*, kant. en ½ u. W. van *Woerden*, 1½ u. O. van *Bodegraven*, gem. *Rietveld-en-de-Bree*; met 41 h. en ruim 240 inw. Ook heeft men in dit geh. eene pannen- en twee steenbakkerijen en twee watermolens.

RIETVELD (HET BEZOMERKADE-), ook de ZOMER-POLDER genoemd, pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*, palende N. O. en O. aan de gorzen tegen het Haringvliet, Z. aan den Schrappolder en de haven van Ooltgensplaat, Z. W. aan het d. Ooltgensplaat en den Oudelandsche-polder, W. aan den Buiten-bedijkte-Noordpolder en den Binnen-bedijkte-Noordpolder.

Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

RIETVELD-EN-DE-BREE, gem. in het *Groot-Waterschap van Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3. s. d., 2 afd.); palende N. en N. O. aan de Utrechtsche gem. Zegveld, O. aan de Utrechtsche gem. 's Gravesloot, en aan de gem. Woerden, Z. aan den Rijn, welke haar van Barwoudswaarder en Bekenes scheidt, W. aan Bodegraven.

Deze gem. bestaat uit de pold. Rietveld en de-Bree, met eenig buitendijks gelegen land, en bevat de geh. Rietveld en de Bree, beide uit verstrooid liggende h. bestaande, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 686 bund. 84 v. r. 46 v. ell., waaronder 682 bund. 60 v. r. 86 v. ell belastbaar land; telt 64 h., bewoond door 68 huisgez., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. Ook heeft men er eenen pannen- en twee steenbakkerijen en drie watermolens.

Van de Herv., welke er 300 in getal zijn, voegt zich een groot gedeelte tot de gem. *Woerden*, anderen gaan te *Waarder*, enkelen te *Bodegraven* ter kerk.

De R. K., van welke men er 70 aantreft, behooren tot de stat. van *Woerden*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Woerden* of in de bijzondere scholen te *Waarder* en te *Barwoudswaarder*.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het midden der vorige eeuw in eigendom bezeten werd door den Heer ADOLF VAN DER WIN JANSZOON, Burgemeester en Vroedschap van Woerden. Later behoorde zij aan den Heer Mr. HUIBERT GRIFFIOEN VAN WAARDER, uit wiens nalatenschap zij in het jaar 1837, is aangekocht door den Heer FRANÇOIS DE BAS WILLEMSZOON, terwijl zij thans in eigendom bezeten wordt door den Heer WILLEM GERARDUS DE BAS, woonachtig te 's Gravenhage. — Deze gem. heeft geen wapen.

RIETVELDSCHE-SLUIS, sluis in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Arkel-en-Rietveld*, dienende tot lozing van het water uit den pold. Rietveld, op de Linge.

RIETVINKSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Veur-en-Noordzijde-van-den-Leydschendam*.

RIETWIJK, meestal bij verkorting RIJK geheeten, onder welken naam het ook op de meeste kaarten voorkomt, voorm. d. in *Kennemerland*,

prov. *Noord-Holland*, tusschen Nieuwerkerk, het Lutkemeer, Sloten en het Oudemeer. Het grensde ten N. aan Sloten en moet, reeds ten tijde van Graaf Filips *de Schoone*, veel lands, door de afkabbeling van het Haarlemmermeer verloren hebben, hetwelk sedert meer en meer toegenomen is, zoodat in 1647 het d. noordwaarts verplaatst werd en wel zoo ver van zijne eerste standplaats, dat men, op dien afstand, zoo als de Ouden zeiden, ter naauwernood een wit paard onderscheiden konde. Later spoelde ook dit nieuwe dorp weg, zoodat thans het geheele dorp verdwenen is en er bijna geen grond meer van bestaat. Het weinige, dat er nog van overig is, behoort tot de gem. Rietwijkeroord.

Dit dorp, hetwelk vroeger zeer welvarend moet geweest zijn, had, volgens eenen geschreven brief van Keizer Maximiliaan, ten jare 1514, eene kapel, welke door de Graven vergeven werd; de bevestiging kwam den Domproost van Utrecht toe. Daar stond een huisje voor den Kapellaan, en de inkomsten, de lasten daarbij gerekend, bedroeg niet meer dan 28 Rijnsche guldens (39 guld. 20 cents). Ook moet aldaar het stamhuis der Heeren van Rietwijk gestaan hebben, welke ten wapen voerde een veld van sabel (zwart), met eenen keper van zilver, het schild hebbende tot helmteeken twee afgekapte stokken, de eene van sabel (zwart), de andere van zilver.

RIETWIJK, voorm. adell. h. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom*, binnen de kom van het dorp Egmond-Binnen.

Dit huis is, in het jaar 1515, door de Friezen vernield. — De plaats, waar het gestaan heeft, is thans door andere huizen en erven ingenomen.

Dirk van Rietwijk, Ridder, woonde in het jaar 1203 op dit huis; staande aan het veld de Krijt genaamd, regt voor de abdij van Egmond, nu nog een met boomen beplant plein. Wouter van Egmond, bijgenaamd *de Kwade*, hield zich bij hem voor zijne vijanden schuil, nadat zijn kasteel te Egmond, in het jaar 1203, door Graaf Lodewijk van Loon in brand was gestoken. Franco XI, Abt van Egmond, zeker toen niet op de abdij verblijf houdende, meende nu Wouter van Egmond, ten huize van Dirk van Rietwijk, te doen vermoorden. Men had te dien einde veel volk te paard opgemaakt, maar Wouter door Rietwijk gewaarschuwd, trok met zijn volk den Abt te gemoet, en behaalde aan het krijtveld de zege. De geslachtlijst dezer Heeren van Rietwijk loopt tot op Karel van Rietwijk, in het jaar 1580 geboren, en naar den Hertog van Aerschot zijnen peetoom, Karel genoemd. Deze, Schepen van Brussel geworden, is, na vele overwonnen zwarigheden, te Maastricht met Helena Nancia van Merode, dochter van Jan, Baanderheer van Merode enz. getrouwd, en liet na Helenus Nancius van Rietwijk, in het jaar 1606 te Brussel geboren. Deze Karel van Rietwijk was de zoon van Albert van Rietwijk, Rentmeester-Generaal van wege den Koning van Spanje, over zijne landen in Valkenburg en Dalem, die in het jaar 1589 gestorven is.

RIETWIJK, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Reeuwijk.

RIETWIJK-EN-RIETWIJKEROORD, of, zoo als zij veelal in de wandeling genoemd wordt, Rijk-en-Rijkeroord, heerl. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Rietwijkeroord*, welke gem. bijna geheel door deze ambachts-heerlijkheid

wordt ingenomen, waarom wij, zoo voor de grootte als bevolking enz. derwaarts verwijzen.

Deze heerl. te gelijk met Nieuwerkerk, door koop, in den huize van Pauw van Heemstede gekomen zijnde, werd sedert bezeten door den zelfden Heer als Heemstede, zijnde daarvan thans eigenaar de Heer Marten Adriaan Beels, Heer *van Heemstede*, *Rietwijk-en-Rietwijkeroord*, woonachtig te Haarlem.

RIETWIJKEROORD, gem. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant *Nieuwer-Amstel;* (9. k. d., 4 m. k., 11 s. d.); palende N. aan het Nieuwe-meer, O. aan de gem. Nieuwer-Amstel, Z. aan Aalsmeer-en-Kudelstaart, W. aan het Oude-meer.

Deze gem., welke door de afkabbeling van het Haarlemmermeer zeer in oppervlakte is afgenomen, bevat niets dan de b. Rietwijkeroord, bestaande uit eenige verstrooid liggende h., den pold. Rietwijkeroord, den weinigen grond, die nog van het d. Rietwijk over is en een gedeelte van den Buitendijksche-Buitenveldersche-polder. Zij besloeg in het jaar 1632 ruim 370 bund. en telde nog 18 h; thans beslaat zij, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 406 bund. 47 v. r. 91 v. ell.. waaronder 403 bund. 61 v. r. 50 v. ell. belastbaar land; en telt 11 h., bewoond door 11 huisgez., uitmakende eene bevolking van 90 inw., die allen in den landbouw hun bestaan vinden.

Vroeger was deze gem. bekend onder den naam van Rietwijk-en-Rietwijkeroord, naar de ambachts-heerl. van dien naam, doch sedert het jaar 1817 wordt zij, in het belang van de burgerlijke administratie, Rietwijkeroord geheeten, en is ook bij het hooge bestuur onder dien naam bekend. De landlieden noemen haar meestal Rijkeroord.

De Herv., die er ruim 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Amstelveen*. — De R. K., van welke men er ongeveer 50 telt, worden tot de stat. van *Buitenveldert* gerekend. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Amstelveen*.

De b. Rietwijkeroord of het Schiphol ligt 2 u. Z. W. van Amsterdam, ½ u. N. ten W. van Amstelveen. Er ligt ter plaatse, waar de Schipholsloot in het Haarlemmer-meer valt, in de nieuwe ringvaart van dat meer, een gesloten aardenwerk, met gracht en bomvrij reduit, behoorende tot de linie van Amsterdam, dat voor weinige jaren aangelegd en onlangs gearmeerd is.

RIETWIJKEROORDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Rietwijkeroord;* palende N. aan het Nieuwe-meer, O. aan den Buitendijksche-Buitenveldersche-polder, Z. aan den Kleine- of Noord-polder van Aalsmeer, W. aan de Ringvaart-van-het-Haarlemmer-meer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 348 bund. 76 v. r. 20 v. ell., waaronder 345 bund. 88 v. r. 8 v. ell. schotbaar land; telt 11 h., zijnde acht boerderijen, eene herberg aan de Karsen-brug en twee dagloonershuizen, en wordt door eenen watermolen, op het Nieuwe-meer, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester der gemeente, als President en Secretaris en vier Ingelanden van den polder.

De oevers van dezen polder, welke in het jaar 1836, door de zorg van Rijnlands dijkbestuur voorloopig waren voorzien, bezweken echter voor den storm van den 29 November des zelfden jaars.

RIEVERS, naam, welken de landlieden geven aan het d. Yborst, in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Ybobst.

RIEZENBERG, heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Ruselenberg.

RIFDE of Rijfde, plaats, welke vermeld wordt, in eenen giftbrief van Keizer Hendrik IV, gegeven in het jaar 1064.

Deze plaats komt aldaar voor als gelegen in den *Alblasser-waard*, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Papendrecht en Sliedrecht, aan den regter-oever van de Maas. Thans echter vindt men geen plaats meer van dien naam.

RIFEILAND (HET), eilandje in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, 8′ N. B., 135° 16′ O. L.

RIFEILAND (HET) of Trieste, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 5° Z. B., 133° 5′ O. L.

RIFFORT, fort in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, ten W. van de St. Anna-baai, op een rif tusschen de zee en een ondiep binnenwater. Het bestrijkt de haven van Willemstad.

RIF-VAN-DE-GROOTE-KOMBUIS, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Kombuis (Rif-van-de-Groote-) (1).

RIGCHEL (DE), ook wel de richel gespeld, zandbank in het N. van de *Zuiderzee*, O. van het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, aan de noordzijde van het Zuidooster-rak, langs welken dat vaarwater uitloopt.

RIGIT, TANDJONG-RIGIT, kaap in *Oost-Indië*, aan den Zuidoosthoek van het eil. Lombok, een der kleine *Sunda-eilanden*.

RIJBROEKEN (DE) of de Rijdbroeken, eigenlijk de Raaybroeken, moerassige, lage weilanden in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*; eene oppervlakte van omtrent 20 bund. beslaande.

RIJCKEDANE, voorm. b. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. kant. en 1½ u. N. W. van *Middelburg*, gem. *Oostkapelle*.

Deze buurt, welke in 1526 nog bewoond was, was waarschijnlijk aan of tegen de duinen gelegen, terwijl de opgezetenen ter molen en ten regte gingen te Oostkapelle en dienden den Abt van Middelburg, als Ambachtsheer, met wagen en paarden, volgens eene dispositie van vijftien personen, die dit alles voor Schepenen daar hebben beleden, onder eede, van 18 April 1526, nog in het oorspronkelijke onder den Heer van Oostkapelle berustende. Wanneer deze buurt is te niet gegaan, weet men niet, mogelijk in de algemeene verwoesting, welke het platte land van Walcheren, in het jaar 1572 tot 1574 trof, maar zij moet toch aanmerkelijk geweest zijn, om dat evengemelde verklaring ook inhoudt, dat er wel negen of tien huizen meer gestaan hadden, dan er toen stonden.

RIJCKEVOORT, d. in het *Overambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rijkevoort (2).

RIJCKHOLT, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (1 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Gronsveld, O. aan Ekkelrade, Z. en W. aan Eysden-Breust-en-Oost.

Deze gem. bestaat uit het d. Rijckholt en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 122 bund. 24 v. r. 10 v. ell., waaronder 119 bund. 65 v. r.

(1) Eveneens zoeke men alle de art. zamengesteld met Rif, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

(2) De woorden, welke elders Rijc gespeld en hier niet gevonden worden, zoeke men op Rijk.

55 v. ell. belastbaar land. Men telt er 36 h., bewoond door even vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 180 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Gronsveld*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Gronsveld*.

Het d. Rijckholt, op sommige kaarten Ricqueldt gespeld, ligt 1 u. Z. van Maastricht, 1½ u. Z. W. van Meerssen.

Men heeft er een kasteel, het Kasteel-van-Rijckholt geheeten. Zie het volgende art.

RIJCKHOLT (KASTEEL-TE-), kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. Z. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Meerssen*, gem. en 2 min. Z. van *Rijckholt*.

Dit kasteel beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 15 v. r. 95 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Karel Poswick, Lid van den provincialen Raad van het Hertogdom Limburg, en van den stedelijken Raad van Maastricht, woonachtig tijdelijk op voormeld kasteel en tijdelijk te Maastricht.

Het was vroeger het stamhuis der Heeren van Rijckholt, die eens zeer vermogend waren, en in gedurige vijandschap en twist met de Sires de Gronsveld leefden.

RIJDERKERK, d. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*. — Zie Ridderkerk.

RIJDERWAARD, bedijking in *Zuid-Holland*. Zie Reijerwaard.

RIJEN, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. N. O. van *Breda*, kant. en 2 u. N. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 1 u. N. ten W. van Gilze.

Dit d. houden sommigen voor het Pagus-Rijen, hetwelk in oude stukken voorkomt, volgens anderen droeg het voorheen den naam van Dieren, onder welke benaming het nog op vele landkaarten voorkomt, en zou toen meer oostwaarts gelegen hebben, wij meenen echter dat dit eene verwarring is met het Huis-te-Dieren, onder Dongen, nabij de grenzen van Dongen. Zie Dieren (Huis-te).

Men telt er in de kom van het dorp 42 h. en 280 inw., en met de daartoe behoorende gehuchten den Heikant, den Hoek, het Laareinde, de Leegstraat en den Rijensche- of Lage-Haansberg, 101 h. en 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. — Ook heeft men er drie bierbrouwerijen en eenen korenmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met eenige uit de burgerlijke gem. Oosterhout, eene par. uit, welke 900 zielen, en onder deze 640 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. Magdalena toegewijd, is een oud, doch fraai gebouw, met een orgel en eenen toren, welke voorzien is van twee klokken en een uurwerk.

De school, welke, in jaar 1826, in den smaak van de Gilzesche gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht. Ook werd hier, in het jaar 1824, een nette onderwijzerswoning gebouwd.

De kermis en veemarkt valt in des Dingsdags, na den derden Zondag in October.

Ten zuiden van dit dorp ligt, langs den grooten weg van Breda op 's Hertogenbosch, de heide, alwaar de troepen grootendeels, onder

het opperbevel van Prins FREDERIK *der Nederlanden*, in 1831 zijn gelegerd geweest, en waar zij, den 23 Julij van dat jaar, door Z. M. Koning WILLEM I in oogenschouw genomen zijn, terwijl van 1831—1838 een groot gedeelte van het Nederlandsche leger alhier is gekampeerd geweest.

RIJERKERK, naam, onder welken het d. RIDDERKERK, in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, algemeen bekend is. Zie RIDDERKERK.

RIJG (DE), uitgedroogd meertje in *Dieverder-dingspel*, prov. *Drenthe*, gem. *Zuidwolde*.

RIJGERIJ, geh. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie REIGERIJ (1).

RIJK, oude naam van het d. RIETWIJK, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie RIETWIJK.

RIJKDORP, adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIJKDORP.

RIJKEBUURT, b. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 3 u. N. W. van *Tholen*, gem. en 2 u. N. O. van *Stavenisse*; met 3 h. en 20 inw.

RIJKEROORD, naam welken de landlieden veelal geven, aan de heerl. RIETWIJKEROORD, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie RIETWIJKEROORD.

RIJKERSLOOT, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk aan de Diemerbrug, uit de *Weesper-vaart* zijnen oorsprong neemt, met eene westelijke rigting naar het Diemer-meer loopt en zich in de *Ringsloot* van die bedijking ontlast.

RIJKERSWAARD of RIJKERWOERD, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en ½ u. N. van *Elst*; met 21 h. en ruim 160 inw.

Uit deze plaats heeft men een uitgestrekt gezigt in de Betuwe en vooral in de omstreken van Arnhem, welke stad van daar omstreeks een uur zuidwest verwijderd ligt. Ofschoon men bij den watervloed van het jaar 1820 op het hoogste punt, zelfs niet vrij van overstrooming gebleven is; zoo is nogthans de grondslag aldaar bijzonder hoog. — Aan het riviertje de Linge, hetwelk een eindwegs door deze buurt heenspoelt, staat een overoud steenen kruis, ongeveer ter hoogte van een el boven den grond, met diep ingegriffeld opschrift.

Naar het geheugen van bejaarde menschen moet aldaar een klooster bestaan hebben, waarvan tegenwoordig de sporen der grachten in eene weide nog zijn overgebleven; honderd passen noordwaarts van gezegd klooster stond eene kapel, welke, zoowel door den bouwtrant als materialen, vooral als eene bijzondere oudheid moet hebben kunnen worden aangemerkt; deze is echter in 1812 gesloopt en door eene arbeiderswoning vervangen.

RIJKEVOORT of RIJCKEVOORT, d. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 9 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1½ u. N. N. W. van *Boxmeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*, 1 u. W. ten N. van *Beugen*.

Men telt er, met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Papevoort, Tove en Walschot, benevens de b. Hoog-eind en Laag-eind, 500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook generen zij zich met het houden van schapen en ganzen, op het gebroekte, *het Berd*, en het verkoopen der wol en vederen. Dit is

(1) Eveneens zoeke men de woorden elders RIJ gespeld, doch hier niet gevonden wordende, op REI.

echter thans minder gaande, sedert het Bord voor een gedeelte is bebouwd, en elk ingezeten weet, hoeveel schapen en ganzen hij na gelang zijner hoeve houden mag. Daar de Peel niet ver af ligt, is er overvloedig turf, waarmede men de binnenwanden der huizen opmetselt.

De inw., die er alle R. K. zijn, onder welke 350 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Cuyk*, behoort. De kerk, aan den H. Rochus toegewijd, is een modern gebouw, met eenen koepeltoren en van een orgel voorzien. Op den Patroondag is hier bedevaart van de bewoners der omstreken.

RIJKE-WAVER of Rijke-Waveren, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *NieuwerAmstel*, 1½ u. Z. O. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, 20 min. van *Ouderkerk*.

Men telt er 41 h. en 230 inw., die meestal van de melkerij bestaan, behalve eenige geringere lieden, die melk en boter ter markt naar Amsterdam brengen.

De inw. verhalen, dat dit gedeelte van de Ronde-Hoep weleer, bepaaldelijk vóór en tot den jare 1672, den naam van Schamele-Waver droeg en dat het den naam van Rijke-Waver bekomen heeft bij gelegenheid, dat de Franschen, ten gezegden jare, aldaar en in den omtrek brandschatting uitschrijvende, deze op geen plaats zoo in haar geheel opgebragt werd als hier, waardoor het zich, in plaats van den naam van arm te verdienen, betoonde rijk te zijn en derhalve toen ook dien naam verkreeg; doch andere berigten spreken zulks volstrekt tegen, verzekerende, dat er geene aanteekening voorhanden is, waaruit zoude kunnen blijken, dat de Franschen, in 1672, de Rijke-Waver een bezoek gegeven hebben.

RIJKE-WOUD, d. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Woud.

RIJKSDORP-WRAK, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ten Z. van het eil. *Celebes*.

RIJKS-EWIJK, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Ewijk.

RIJKSWALD of Reichswald, aanzienlijk bosch, gedeeltelijk in *Gelderland* en gedeeltelijk in *Pruissen*, hetwelk, ½ u. Z. O. van Nijmegen, op de hoogte van Ubbergen, een aanvang neemt en zich verder in die zelfde rigting uitstrekt, tusschen den nieuwen Cleefschen rijweg en de Mookerheide tot over de grenzen van het koningrijk, waarvan het Nederlandsch gedeelte bekend is onder den naam van Neder-rijksche-wald (zie dat woord).

Het is ten hoogste waarschijnlijk, zoo niet bewezen, dat het Rijkswald, eene bezitting van den Keizer, aan den Hof (*Villa*) van Nijmegen gehecht was, hoewel het niet gelijk daarmede, aan de Graven van Gelre overgegaan is. De Graven van Cleve bezaten aldaar ook eenige regten, en hoewel de zaak niet ten eenemaal tot klaarheid kan gebragt worden, zullen wij niet te min melden, hetgeen daarvan gevonden wordt. Hoe verre Rijkswald van ouds zich uitstrekte, is onmogelijk te bepalen; maar zeker zal de omvang van deze wildernissen, eer de bevolking zoo sterk toegenomen was, en men de velden vruchtbaar gemaakt had, grooter geweest zijn, dan in latere dagen. Men vindt deswege aangeteekend, dat dit bosch zich tot digt bij Nijmegen aansloot, en dat, volgens oude schriften, op het slot van Hoemen bewaard, de burgers van Nijmegen geregtigd waren, al het dorre hout

te sprokkelen, ook het groene hout, dat zij met de hand buigen konden, met de andere af te hakken, daarenboven alle takken, welke zij op hunne kar staande bereiken konden, mogten zij afhouwen, maar klommen zij op het rad, alsdan werden zij voor vijf marken (1 guld. 87½ cents) beboet. De Keizers lieten het RIJKSWALD door Waldgraven, *Syndici forestales* genoemd, beheeren. De Heeren VAN GROESBEEK bezaten weleer deze waardigheid, of liever, de hoeve Groesbeek werd in 1040 door Keizer HENDRIK III aan den Waldgraaf, *Syndico forestario* geschonken. Deze en zijne nakomelingen hebben de erfelijkheid aan zich gebragt, want uit beëedigde bescheiden van het jaar 1329, blijkt, dat de Heeren VAN GROESBEEK, te allen tijde in het RIJKSWALD, den KELWALD genoemd, Waldgraven, *Nemoris comites*, geweest zijn; dat geen Waldforster in bediening aangesteld werd of hij moest te voren 18 penningen aan den Heer betalen, en hem zweren de waldregten te zullen achtervolgen; dat de Heer van Groesbeek ook eenen Erfforster mogt benoemen, in alles den andere gelijk; dat alle panden moesten gebragt worden op het Hof te Groesbeek, om aldaar gesloten te worden naar Waldsregten; dat de Heeren van Groesbeek altijd hun slag van timmerhout en van brandhout in het wald gehad hebben en aldaar hunne varkens mogten mesten; ook dat zij met de Forsters het hoog en laag regtsgebied in het WALD oefenden, hetwelk zij van de Keizers ter leen hielden.

Nog meer, Keizer KAREL IV beleende, den 26 Julij 1359, JOHAN VAN GROESBEEK, met den hof te Groesbeek, met de kerkgifte aldaar, en met het waldgraafschap van KELWALD, den Hertog van Gelre bevelende, hem alle de voorregten, welke zijne voorouders gehad hebben, te laten genieten. In beleeningen der volgende Heeren van GROESBEEK, door de Hertogen van Gelre, worden altijd uitgezonderd zoodanige regten en goederen, als zij van het rijk hielden. Ook woonden die Heeren, als Waldgraven, op een slot bij Watemerbrug. Het is te vermoeden, dat deze regten, door de overmagt der Geldersche en Cleefsche Vorsten, meestal verdwenen zijn. Reeds vroeg oefende de Graven van Gelre, den forst- en jagtban in het RIJKSWALD en omliggende streken, ten minste in 1201 schonk Graaf OTTO I aan de kerk van Bedbur al het regt, dat hij had in zijne wildbaan, bij het klooster, tusschen twee wegen, tot aan Lakesdaal, en het is aanmerkelijk, dat DIEDERIK, Graaf *van Cleve,* reeds te voren, in 1162, al het land met de tienden, bij het klooster, tusschen twee wegen, tot aan Lakesdaal, dus ter zelfder plaatse gelegen, aan de kerk opgedragen had, om het, van distels en doornen gezuiverd, vruchtbaar te maken. Echter, uit bijkomende omstandigheden en latere verdragen kan men niet ontkennen, dat de Graven van Cleve, even als die van Gelre, tot het RIJKSWALD, hetzij door beleening of door pandschap, geregtigd zijn geweest. De verschillen daarover waren oneindig, en telkens vindt men voorwaarden van schikking. Dus werd, den 23 Junij 1257, bepaald, dat de Graaf van Cleve 1200 varkens 's jaars, gedurende zes jaren, in het RIJKSWALD zal mogen zenden, ten zelfden regte als dus verre; onverminderd echter beiderzijdsche voorregten en eischen, hetwelk, den 3 September 1266, voor acht jaren verlengd is; maar geen der beide Graven zullen in het RIJKSWALD hout rooijen, noch land aanmaken.

Hieruit kan men eenigzins besluiten, dat de Graaf van Cleve oude regten bezat en dat de Graaf van Gelder nieuwe regten, mogelijk te gelijk met het pandschap van Nijmegen, verkregen had; dit wordt nog waarschijnlijker, uit het verschil, dat toen tusschen Graaf OTTO en

het kapittel van Zanten, wegens het Overwald en Nederwald, aanhangende was, en den 17 Maart 1359 bijgelegd is. Daaruit verneemt men, dat het kapittel ook oude geregtigheden aldaar bezat, en dat Graaf OTTO het RIJKSWALD alleen in pandschap had, gelijk de woorden aantoonen, *zoolang hij die walden houden zal, en indien de walden weder aan het Rijk mogten komen*. Bij dit verdrag beloofde OTTO, de Forsten en Bedienden van het kapittel te voldoen, van hetgeen men hun schuldig was, en 's jaars aan het kapittel 10 markgulden te betalen, voor de regten, welke het op het RIJKSWALD vermeende te hebben.

Graaf REINALD I den bijstand van den Cleefschen Graaf, ter gelegenheid van den oorlog over het hertogdom Limburg, benoodigd hebbende, sloot, den 14 October 1283, een verbond, met hem, waarbij hij afstand deed van alle vroegere voorwaarden tusschen hen beiden, over het RIJKSWALD beraamd; den Graaf VAN CLEVE herstellende in het oude regt, hetwelk zijn vader voor vele jaren van het rijk ontvangen had. Uit onderscheidene aanteekeningen in de Cleefsche archiven, ontdekt men, dat in het begin der veertiende eeuw, die Graven hun gezag in dat WALD oefenden. Dit nam ten deele een einde, toen de Graaf VAN CLEVE, den 14 October 1331, het WALD DIE KELKT, alsmede *Nederwald* en *Overwald*, aan Graaf REINHARD verkocht, en deze de Hertogelijke waardigheid in 1339 erlangende, werd het RIJKSWALD, als een rijksleen, aan hem en zijne erfgenamen, door den verheffingsbrief, bevestigd. Echter hebben de Graven VAN CLEVE, een gedeelte van het RIJKSWALD behouden, dat den naam van het Cleefsche-Wald aangenomen heeft, en dat alleen als eene scheuring van het RIJKSWALD moest beschouwd worden, zonder daardoor meerdere regten aan Cleve toe te kennen. Een ander gedeelte onder den naam van Nergena, werd door den Hertog VAN BOURGONDIE, den 2 Augustus 1472, aan JOHAN, Hertog VAN CLEVE afgestaan, hetwelk naderhand door MAXIMILIAAN en MARIA in 1477, door FILIPS, Koning *van Castilië*, in 1505, en door Keizer KAREL V, in 1545, is bevestigd. Hertog REINALD IV had het RIJKSWALD, buiten toestemming van het landschap, zonder dat men weet aan wien, verzet, weshalve ridders, knapen en steden, in het jaar 1419, krachtdadig eischten, dat het, benevens andere verpande goederen, weder gelost werd.

Reeds in vroegere dagen, werden door beide landen, ambtenaren, onder den naam van Overforsters bekend, in het RIJKSWALD aangesteld, dewijl toen waarschijnlijk het waldgraafsambt nog erfelijk bij de Heeren VAN GROESBEEK was. De eerste van wien de Cleefsche archiven, zoo veel wij weten, gewag maken, was HENDRIK SPAEN, die in 1399 tot Overforster van het RIJKSWALD, wegens zijne getrouwe diensten, en omdat hij zich met der woon in het land van Cleve nedergezet had, en aldaar getrouwd was, in plaats van Heer GERRIT VAN TILL, Ridder, door ADOLF, Graaf VAN CLEVE, is aangesteld. Niet voor het einde der vijftiende eeuw, hebben de ambtenaren den titel van Waldgraven erlangd, die door de Hertogen ieder in hun gedeelte benoemd werden. De Hertogen VAN CLEVE, hebben toen het waldgraafschap, benevens het huis Nergena, alwaar de Waldgraven hunne woonplaats hadden, in pandschap uitgegeven. Van de Geldersche zijde is ons geen ander, dan GERRIT BIJSMAN, in 1478, voorgekomen.

Vóór de omwenteling van het jaar 1795, was het Cleefsche wald, onder de beheering van het Koninklijke Pruissische forstambt, en het Geldersch Rijkswald stond onder eenen Waldgraaf en drie Schepenen, die de regtspleging oefenden, en waarbij in criminele zaken, vier Schepenen der stad Nijmegen gevoegd werden. De ordonnantien

deswege, zijn in het plakkaatboek te vinden. Men vermeent, dat Cranenburg weleer tot het RIJKSWALD behoorde, immers een gedeelte van dat ambt, als Nutterden en de Vrasent, werden daaronder, in 1579, nog begrepen. Zeker is het, dat het slot en land van Cranenburg, als een rijksleen in 1290, door Keizer RUDOLF aan DIEDERIK, Graaf *van Cleve*, is geschonken of verpand.

RIJMERS, voorm. adell. h. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Groningen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Grootegast*, niet ver van *Lutkegast*, waartoe het behoorde.

RIJN (DE), de RHIJN of DE NEDER-RIJN, riv. welke de prov. *Gelderland*, *Utrecht* en *Zuid-Holland* doorloopt.

De RIJN ontspringt gedeeltelijk in het Rheinwald, in Graauwbunderland, gedeeltelijk in het kanton Uri, bij den St. Gothardsberg, in Zwitserland, stroomt langs een gedeelte van Frankrijk en door Duitschland, en komt, na de wateren van onderscheidene grootere en kleinere rivieren opgenomen te hebben, bij Schenkenschans op ons grondgebied. — Niet verre van daar, te Millingen, verdeelt hij zich in twee armen, waarvan de regter den naam van Rijn behoudt; terwijl de linkerarm den naam van Waal ontvangt. De regter Rijnarm, aan zijnen bovenmond het Pannerdensche-kanaal genoemd, verdeelt zich bij Westervoort in twee takken; en de regter, vereenigt zich bij Doesborgh; met den Oude-IJssel. De linker behoudt den naam van Rijn, stroomt langs Arnhem, Wageningen, Rhenen en Wijk-bij-Duurstede, ter welker laatstgenoemde plaats hij zich weder in twee armen verdeelt, van welke de linker de Lek genoemd wordt, de regter de Kromme-Rijn geheeten, naar Utrecht stroomt en zich daar ten vierde male in twee armen splitst, zijnde de regter de Vecht, welke, na langs Weesp gevloeid te hebben, zich door eene kapitale sluis bij Muiden in de Zuiderzee ontlast, en de linker, de Oude-Rijn, welke door Woerden en Leyden loopende, zich vroeger bij Katwijk in de Noordzee stortte; doch zich thans onder den naam van het Mallegat, in het duin verliest; terwijl in 1806 van Katwijk-binnen af een nieuw kanaal is gegraven (zie KATWIJK [KANAAL-VAN-]); de linkerarm, de Lek, stroomt voorbij Culenborg, Vianen en Schoonhoven, tot Crimpen. Hier ontlast hij zich in de Merwede of de Noord en stroomt met deze naar Rotterdam, terwijl deze tak, even benedenwaarts tegenover IJsselmonde, den Goudsche- of Hollandsche-IJssel ontvangt, daarna, onder den naam van Nieuwe-Maas, langs Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen loopt, alwaar hij, na zich alhier met de Oude-Maas vereenigt te hebben, door het eiland Rozenburg in twee spranken wordt verdeeld, welke even beneden Brielle vereenigd, zich in de Noordzee storten. De linkerarm van den Boven-Rijn, de Waal, te Millingen door hem afgegeven, stroomt voorbij Nijmegen, Tiel en Zalt-Bommel tot Woudrichem, alwaar dezen arm zich, ten tweede male, met de Maas vereenigt; hebbende de eerste vereeniging bij de schans St. Andries, door het zoogenaamde kanaal van St. Andries plaats. Deze vereenigde rivier draagt te Woudrichem den naam van Merwede, onder welken naam zij langs Gorinchem en Dordrecht voortstroomt en tusschen de twee laatstgenoemde plaatsen stort zij het grootste gedeelte harer wateren, door den zoogenaamden Oude-wiel en de Werkendamsche-killen, in den Amer, welke westwaarts stroomende voorbij Willemstad den naam van Hollands-diep, bij Hellevoetsluis en bij Goedereede dien van Haringvliet draagt, en zich bij laatstgenoemde plaats, door eenen wijden

mond, in de Noordzee ontlast, na alvorens even beneden Willemstad, bij Ooltgensplaat, een tak afgegeven te hebben, die, onder de namen van Volkerak, Krammer en Bieningen, bij Brouwershaven in zee valt; hoewel uit het Krammer veel water door de Zijpe naar de Keeten of Ooster-Schelde wordt afgevoerd. Beneden Dordrecht verkrijgt de Merwede den naam van Oude-Maas, welke, even benedenwaarts, een gedeelte harer wateren door de Dordsche-kil, langs 's Gravendeel, in het Hollandsdiep afvoert; terwijl de hoofdrivier, langs Oud-Beijerland vloeijende, aldaar wederom, door het Spui, een gedeelte in het Haringvliet verliest, en vervolgens zich bij Vlaardingen, met de van Rotterdam komende Nieuwe-Maas vereenigt.

Oudtijds liep deze rivier vermoedelijk door drie armen in zee, waarvan de oostelijkste aan zijnen mond Fletium, en de westelijkste Helium heette (zie die woorden), terwijl de middelste bij Katwijk in zee viel. Deze drie monden worden ook wel bij de Latijnen door de namen Rheni ostium orientale (Oostelijke Rijnmond), Rheni Ostium medium (Middelste Rijnmond) en Rheni ostium occidentale (Westelijke Rijnmond), onderscheiden.

De lengte dezer riv., van den oorsprong tot aan den mond, is 90 geographische mijlen of 180 uren; de stroomdraad 150 mijlen of 300 uren, het stroomgebied 4000 vierkante geographische mijlen.

A. P. = 0 stellende, is de hoogte bij Pannerden 10,679 ell., bij Arnhem 8,932 ell., aan de Grebbe 6,445, bij Wijk-bij-Duurstede 4,396 ell., bij Culenborg 3,505 ell., bij Vianen (zie verder Lek [De]); de afstand van Pannerden tot Arnhem 13562.3 ell., van Arnhem tot de Grebbe 23433.0 ell., van de Grebbe tot aan Wijk-bij-Duurstede 20268.4 ell., van Wijk tot Culenborg 12130.9 ell., van Culenborg tot Vianen 11867.2 ell. en van Vianen tot Crimpen 37082.10 ell.

De breedte bij Lobith is 670 ell., te Angeren 400, bij den Kop-van-den-IJssel 250, beneden den mond van den IJssel 213.5, bij Arnhem 147, bij Op-Heusden 120, bij de Grebbe 290 en bij Wijk-bij-Duurstede 424 ellen. Zie verder Lek (De).

Vóór Arnhem is eene schipbrug, de andere overgangen over den Rijn geschieden met gier- en gewone ponten, zoo als te Pannerden, het Loo-veer, het Malburgsche-veer, het Drielsche-veer, het Leksche-veer, bij Op-Heusden, te Rheenen, het Ingensche-veer, het Eek-en-Wielsche-veer en bij Wijk-bij-Duurstede; terwijl er nog schuitveren zijn te Lobith, te Heteren, te Rencum en bij Maurik. Over de Lek ligt eene schipbrug te Vreeswijk, voorts heeft men daarover eene gierbrug te Culemborg en de volgende pontveren, als: het Bensichemsche-, het Oudsltjker-veer, het Koekoeksche- of Tienhovensche-veer, het Schoonhovensche-veer en aan den Elshout, terwijl er nog voetveeren zijn aan de Steenovens bij Vianen, te Kersbergen, te Jaarsveld, te Nieuwpoort, te Ammerstol en te Lekkerkerk.

Het geheele verval van deze riv., de Lek daarbij genomen, bedraagt van Pannerden tot aan Crimpen, bij eb 11.834, en bij vloed 9.948 ell. Haren afloop is echter vrij regelmatig, doch de stroomsnelheid is verschillend en is ± 0.8890 in 1″ beneden den IJsselmond en ± 1.0772 bij Wijk-bij-Duurstede. Op 14919 ellen beneden Pannerden is de waterstand lager dan de Waal, en overigens hooger dan deze, hetgeen wordt toegeschreven aan de uitwatering des IJssels, terwijl vele platen en ondiepten de scheepvaart, des

zomers, bij lagen waterstand, belemmeren. De gemiddelde zomerstand bij het Leksche-veer is 7.187 ell. boven A. P., en bij de Greb 6.445 ell. boven A. P.

RIJN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en 2½ u. N. W. van *Adorp*, N. van *Wierum*, waartoe het behoort.

RIJN (DEPARTEMENT-VAN-DEN-), volgens de staatsregeling van 23 April 1798, het derde departement der Bataafsche Republiek. Dit departement grensde N. aan de Zuiderzee en aan het Departement van den Onden-IJssel, O. aan Munsterland en Cleefland, Z. aan de Waal en de Merwede, die het van het Departement-van-den-Dommel scheidde, W. aan de Noord, welke het van het Departement-van-de-Schelde-en-de-Maas scheidden, N. W. aan de Lek, waardoor het van het Departement-van-de-Delf gescheiden werd en aan het Departement-van-Texel.

Het was verdeeld in zeven ringen, welke tot hoofdplaatsen hadden, de eerste Gorinchem, de tweede Tiel, de derde Utrecht de vierde Amersfoort, de vijfde Arnhem, de zesde Doesborgh, de zevende Zutphen: telde 200,046 zielen, en besloeg, gedeelte van de tegenwoordige provinciën Gelderland, Zuid-Holland en het grootste gedeelte der provincie Utrecht.

RIJN (DE HAAR-), water in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*, zich in eene oostelijke rigting, uitstrekkende van Gieltjesdorp naar de Vecht.

RIJN (HET HUIS-TE-), naam, welken men vroeger wel eens gaf aan het adell. h. *Rijnhuizen*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie RIJNHUIZEN.

RIJN (DE KROMME-), riv., prov. *Utrecht*. Het is een gedeelte van de vermaarde middelkil des Rijns, doch tegenwoordig naauwelijks voor kleine platbodemde schuiten bevaarbaar. Zij neemt haren aanvang uit den Rijn, te Wijk-bij-Duurstede, door eene sluis in den rivierdijk, waardoor zij op R. P. wordt gehouden; loopt van daar tusschen het kasteel en de stad door en vormt zoo doende de grachten dezer laatste, waarna zij met onderscheidene kronkelingen, door de gem. Cothen, Werkhoven, Odijk, Driebergen, Zeyst, Bunnik en Rijnauwen stroomt, naar Utrecht, waar zij zich in twee armen, de Vecht en de Oude-Rijn splitst.

In deze rivier ontlasten zich de Ameronger-, Gooijer-, Wulverhorster-, Hoek-, Bisschops-, Vlooswijker-, Rijnsburger-, Oud-Wulvensche- en Dwarsdijker-weteringen, het Driebergsche-meer, de Rijnwijksche-vaart en mindere wateren. Het peil dezer rivier is 0.706 onder A. P.

RIJN (DE NEDER-), dat gedeelte van den Rijn, hetwelk bij Lobith een begin neemt en in eene noordwestelijke strekking naar Arnhem loopt.

RIJN (DE OOSTELIJKE-ARM-VAN-DEN-), naam, welke men vroeger aan dat gedeelte van den *IJssel* gaf, hetwelk, tusschen Friesland en Noord-Holland door, uit het meer *Flevo*, in de *Noordzee* vloeide.

RIJN (DE OUDE-), ook LEYDSCHE-VAART genaamd, riv. in de prov. *Utrecht* en *Zuid-Holland*, welke te Utrecht uit den Kromme-Rijn een begin neemt en in eene westelijke strekking, langs de Meern en Harmelen, door Woerden, langs de gem. Bodegraven, Zwammerdam, Alphen, Oudshoorn, Koudekerk, Hazerswoude, Soeterwoude en Leyderdorp, naar Leyden loopt, terwijl zij zich tusschen Leyderdorp en deze stad, in twee armen verdeelt, welke zich binnen Leyden weder

vereenigen. Van Leyden loopt deze riv. voort, langs Valkenburg, naar Katwijk, waar zij zich, door het kanaal van Katwijk, in de *Noordzee* stort. De breedte te Katwijk, beneden de steenen brug, is 150½ ell., beneden de Kalkovens 201 ell. — Deze riv. is alleen bevaarbaar voor kleine binnenvaartuigen.

RIJN (DE VAARTSCHE-), veelal enkel DE VAART genaamd, kanaal in de prov. *Utrecht*, dat, in het jaar 1373 gegraven, in de Lek, van waar het in eene noordelijke en voorts noordoostelijke rigting naar Jutphaas stroomt, terwijl het van daar in eene bijna regt noordelijke rigting naar Utrecht loopt, waar het, bij de Tolsteegbariere, zich vereenigt, met den Kromme-Rijn, daarna, door de stadsgracht, langs de westzijde vloeijende, met den Oude-Rijn en eindelijk met de Vecht.

Dit kanaal wordt de VAARTSCHE-RIJN genoemd, naar het dorp Vreeswijk, hetwelk in de wandeling, meest onder den naam van de Vaart bekend is. Aan den ingang van dit water, bij het genoemde dorp, zijn twee sluizen gemaakt, hebbende eene ruime kom in het midden, waardoor, de schepen, ter aller ure van den dag kunnen worden in- en uitgelaten: uitgezonderd, ingeval het water in de Lek tot zekere hoogte gerezen is, wanneer die sluizen zorgvuldig gesloten blijven, om het overtollige water terug te houden. Deze sluizen liggen 0,50 R. P., terwijl er nog eene hulpsluis is, welke op 0,52 boven R. P. ligt.

RIJN (DE WERKHOVENSCHE-), watertje in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, dat in het oostelijke gedeelte van de gem. Werkhoven ontspringt, met eene kronkelende, eerst westelijke, vervolgens noordwestelijke rigting die gem. doorloopt en zich in den *Kromme-Rijn* ontlast.

RIJNAUWEN, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (2 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan het Bilt en Zeyst, O., Z. en W. aan den Rijn, die het van de gem. Bunnik afscheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Rijnauwen en Ameliswaard, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 172 bund.; telt 10 h., bewoond door 10 huisgez., uitmakende eene bevolking van 75 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft in deze gem. eene bevallige afwisseling van beemd en bosch, boomgaard- en wandeldreven.

De Herv., die er 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Bunnik*. — De R. K., van welke men er 25 aantreft, worden tot de stat. van *Bunnik* gerekend. — Er bestaat in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Bunnik*.

In de gem. RIJNAUWEN treft men de ridderhofsteden Rijnauwen, Nieuw-Ameliswaard en Oud-Ameliswaard aan.

RIJNAUWEN, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Rijnauwen*; palende N. aan de heerl. Zeyst, O. en Z. aan den Rijn, W. aan Ameliswaard.

Deze heerl. bevat het geh. Rijnauwen, bestaande uit eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 75 v. r., alles belastbaar land; telt 6 h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van 50 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en onder welke 49 Herv. en 1 R. K.

Het geh. RIJNAUWEN ligt 4 u. Z. W. van Amersfoort, 3½ u. N. W. van Utrecht.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van keel met drie lelien van goud en een getand borduursel van zilver, welk wapen van het uitgestorven geslacht LICHTENBERG geweest is.

RIJNAUWEN (HET HUIS-), ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Utrecht*, gem. *Rijnauwen*, in eene bogt van den Kromme-Rijn.

Het huis, dat in eene ruime gracht ligt, is redelijk groot en vertoont zich, ofschoon in den ouden smaak, nog vrij aanzienlijk. Het heeft lang toebehoord aan het oude geslacht van LICHTENBERG, hetwelk sedert langen tijd uitgestorven is, en is daardoor bezeten, tot dat ALEID VAN LICHTENBERG, oudste dochter van JACOB VAN LICHTENBERG en van MACHTELT VAN VIANEN, getrouwd met JOHAN VAN RENESSE, het door haar huwelijk in het geslacht van RENESSE overbragt; want na haren dood werd haar zoon JOHAN VAN RENESSE met RIJNAUWEN beleend: gelijk mede na zijnen dood zijn zoon JOHAN VAN RENESSE de beleening ontving, op Mauritiusdag, in het jaar 1416, en wederom na het overlijden van dezen zijnen zoon FREDERIK VAN RENESSE, op St. Vitusdag, in het jaar 1440. Terwijl deze het bezat, besloot de Raad der stad Utrecht, in 1450, dit huis te doen afbranden, uit weerwraak wegens eenen aanslag door den eigenaar FREDERIK VAN RENESSE, tegen de stad ondernomen. Dit geschiedde ook: doch het schijnt, dat de voorgegeven onderneming, of valsch, of niet bewijsbaar geweest zij: althans, acht jaren naderhand, bekende de oude en nieuwe raad, omdat het huis *buten den heer* (dat is, buiten het heir, en dus in tijd van vrede) verbrand was, en omdat FREDERIK VAN RENESSE, *saliger gedachten, in oirveden stont*, dat door *verstoringe* van behoorde *te gaan*, en dat, *so men qualike bij den gelde* was zijnen erfgenaam dertien honderd ponden 'sjaars lijfrenten, op een lijf, daarvoor zouden betaald worden. FREDERIK VAN RENESSE werd, als bezitter van dat huis, opgevolgd door zijnen zoon JOHAN VAN RENESSE, die den leeneed gedaan heeft den 18 Augustus 1458. Deze had maar eene eenige erfdochter gewonnen, ANNA VAN RENESSE genaamd, met GODFRIED VAN RIFFERSCHEIDT, Heer *van Herff* getrouwd; en vermits zij vóór haren vader overleden was, is na diens dood, hare dochter ANNA VAN HERFF, getrouwd met WILLEM VAN ROSSUM, haren grootvader in de beleening van RIJNAUWEN opgevolgd, den 7 Maart 1586. Zij heeft namaals dat huis aan den leenheer weder opgedragen ten behoeve van HECTOR VAN HOXWIER, den 3 December 1545, wien zijne dochter LUCIA VAN HOXWIER, den 11 Junij 1547, opgevolgd is, die de beleening ten zelfde dage afgestaan heeft ten voordeele van hare halve zuster ATTICA VAN HOXWIER. Ook deze gesterkt door de toestemming van OTTO VAN APPELTERN, Heer *van Persingen*, haren man, gaf RIJNAUWEN vrijwillig over ten behoeve van CORNELIS VAN SCHOORDIJK, den 29 Junij 1579, die het bij zijn sterven nagelaten heeft aan zijnen zoon FOLLARD VAN SCHOORDIJK, beleend den 5 September 1493, na wiens dood zijn zoon JACOB VAN SCHOORDIJK, de beleening ontving den 27 Mei 1601, en na zijn overlijden zijn zoon HUIBERT VAN SCHOORDIJK, den 21 Maart 1635. Deze zonder kinderen overleden zijnde, heeft MARIA MARGARETHA VAN GOLSTEIN, zijne weduwe, de beleening ontvangen den 23 Maart 1667, doch door erfscheiding weder overgegeven ten behoeve van JACOB VAN GOLSTEIN, haren broeder, als man en voogd van MARIA VAN SCHOORDIJK, die de zuster was van haren overledenen man. Deze gestorven zijnde, is hare dochter CATHARINA VAN GOLSTEIN verleid den 7 April 1708, doch dewijl zij in schulden geraakt was, is het HUIS-TE-RIJNAUWEN openlijk aangeslagen, en verkocht aan MELCHIOR TEN HOVE, die er de beleening van ontvangen heeft den 10 Maart 1730. In het jaar 1750, werd DAVID TEN HOVE, daarmede beleend, die het in 1772 heeft verkocht aan

Johan Balthazar Strick van Linschoten, Heer van *Nieuwland* en *de Kwak*, Deken van het kapittel van St. Pieter, te Utrecht, in wiens geslacht het tot nu toe verbleven is, wordende het thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Jan Carel Wendel Strik van Linschoten.

Deze hofstede, welke in het jaar 1536, voor riddermatig erkend is en vroeger leenroerig was, aan de prov. Utrecht, beslaat eene oppervlakte van 50 bund. 75 v. r.

RIJNDIJK, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hazerswoude-aan-den-Rijndijk.

RIJNDIJK (HOOGEN-), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ten O. buiten de stad *Leyden*, onmiddellijk aan de Hoogewoerdspoort der stad palende, gem. en 1 u. N. van *Soeterwoude*; met 80 h. en 510 inw. — Men vindt in dit geh. onderscheidene buitenplaatsen en plaisiertuinen.

RIJNDIJK (HOOGEN-), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ten W. buiten de stad *Leyden*, onmiddellijk aan de Wittepoort dier stad palende, gem. en 1 u. N. van *Soeterwoude*; met 12 h. en 100 inw. — Men treft in deze b. eenige plaisiertuinen aan.

RIJNDIJK (DE LAGE-), dijk in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de noordzijde van den Rijn, van Katwijk af, door Leyden, Leyderdorp, Soeterwonde, Hazerswoude, Koudekerk, Oudshoorn en Bodegraven, naar Woerden loopende.

RIJNDIJK (DE NIEUWE-) of de Hooge-Rijndijk, dijk in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de zuidzijde van den Rijn, van Katwijk af, door Leyden, Alphen en Zwammerdam, naar Woerden loopende.

Hij werd in 1512 gelegd. In 1570 werd er te Leyden eene aanbesteding gedaan van het hermaken van dezen dijk, van Alphen af tot aan Leyden, mits in zes dagen moetende gereed zijn, terwijl het den aannemer vrij stond, om de daartoe benoodigde specie van de naastbij gelegen landen te nemen.

RIJNDIJK (DE NOORDER) of Grebbedijk, dijk langs de regteroever des Rijns, een aanvang nemende ten O. van en nabij Wageningen tegen de Veluwsche hoogte en loopende vandaar vóór langs die stad, eerst in eene zuidwestelijke en daarna noordwestelijke strekking tot aan het retranchement van de Grebbe. Zij beveiligt de landen der Geldersche vallei (zie dat woord) tegen overstrooming der rivier.

RIJNDIJK (DE OUDE-), dijk in de prov. *Gelderland*, langs den linkeroever des Rijns, van Lobith zich in eene westelijke rigting naar het Pannerdensche-gat uitstrekkende.

Deze dijk brak in Januarij 1820, nabij de Landsluis door, waardoor de polders van Herwen, Aardt en Pannerden over den dijk, geheel en al overstroomd werden.

RIJNDIJK (DE ZUIDER-), dijk in *Gelderland*, langs den linker oever van den Rijn, aan het Pannerdensche-gat beginnende, eerst in eene noordelijke rigting naar Huissen loopende, en van daar zich in eene westelijke strekking langs Malburgen, Driel, Heteren, Randwijk, Opheusden, Lienden, Wiel en Maurik tot aan de Lekdijk uitstrekkende.

Deze dijk wordt onderscheiden: 1°. in de Overbetuwsche-bandijk, van het Pannerdensche-kanaal tot aan den Nieuwendijk bij Opheusden, en 2°. in de Nederbetuwsche-bandijk, van dien Nieuwendijk tot aan den Scheerdijk bij Beusichem, alwaar zij door den Lekdijk vervolgd wordt.

RIJNEGOM, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RENCOM.

RIJNEGOM (HET HUIS-TE-) of HET HUIS-TE-REYNEGOM, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Leyden*, gem. en ½ u. N. van *Soeterwoude*, aan den Hooge-Rijndijk, regt tegen over de Doesbrug.

Het was een allodiaal goed, waarop in 1610, bij den verkoop van de heerl. Soeterwonde aan de stad Leyden, ter verdere verzekering van die stad, een afzonderlijk verband gelegd is. In het jaar 1686 werd dit huis in eigendom bezeten door HENDRIK VAN VALKENAAR, Heer *van Duyckenburg*, Officier der stad Utrecht. Later is het in verval geraakt en eindelijk afgebroken. Van het gebouw is niets meer overig, en de grond, welke eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 10 v. r. is in warmoesland veranderd, hetwelk thans in eigendom bezeten wordt. door ARIE VAN LEEUWEN, bouwman, woonachtig te Leyderdorp.

RIJNEGOMMERSLUIS, sluis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in den Hooge-Rijndijk, gem. en ½ u. N. O. van *Soeterwoude*, dienende tot uit- en invaart van eenige binnen gelegen eigenaars.

RIJNENBERG, voorname boerderij, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en ½ u. N. O. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. Z. O. van *Heemskerk*, aan den Hoogdorperweg.

Men zegt dat deze boerderij haren naam verschuldigd is aan eene sprank, van den ouden Oostelijken Rijnmond, welke door of langs de gem. Heemskerk naar Alkmaar of Egmond zoude geloopen hebben (1), en voorts wegens het uitzigt van daar op de berg- of duinstreek tusschen Beverwijk en Castricum. Zij beslaat eene oppervlakte van 28 bund. 77 v. r. 62 v. ell., en behoort thans in eigendom aan de erven van den Heer VASTERD VAN VISSER, te Amsterdam.

RIJNENBERGER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RIJNENBURGSCHE-POLDER.

RIJNENBURG, voorm. gasthuis, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie MELATEN (DE).

RIJNENBURG, voorm. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. en ¼ u. W. van *Jutphaas*.

Dit h. was weleer leenroerig aan de grafelijkheid van Holland, doch het is thans een vrij eigen goed, waarvan Vronwe GEERTRUIDA CORNELIA BARTHOLOTHI VAN DEN HEUVEL TOT BEUCHELING, in het jaar 1533, bezitster is geworden. De Staten van Utrecht erkenden het, in den jare 1536, voor eene ridderhofstad. In vorige tijden is het bezeten geweest door de geslachten van VAN GEND en VAN RENESSE VAN BAAR. Het gebouw, ofschoon ouderwetsch, was echter vrij aanzienlijk door zijnen vierkanten toren en trans, waarop een sierlijk koepeltorentje met kruis en windwijzer uitstak. Het is echter naderhand gesloopt.

Thans ziet men ter plaatse, waar het gestaan heeft, eene boerenhofstede, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 98 v. r. 73 v. ell., en in eigendom bezeten wordende, door den Heer T. W. J. ROBERT, woonachtig te Jutphaas.

RIJNENBURG, voorm. kast. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Alphen*, gem. en ½ u. N. van *Hazerswoude*, niet ver van de Koudekerksche brug, aan den Hooge-Rijndijk.

---

(1) Waarschijnlijk heeft men hiermede bedoeld HET DIE.

Dit kast. is in het jaar 1420 verwoest geworden door de bezetting van Leyden. Later was het eene adellijke hofstede, welke toebehoord heeft aan de Heeren van Oudshoorn en Aarlanderveen, en daarna in bezit geweest van de Graven VAN MANDELSLO. Naderhand is zij in andere geslachten geraakt, en onder anderen in dat van den Heer REINIER PAAUW, Ridder en President van den Hoogen Raad van Holland. In het midden der vorige eeuw, was er bezitter van de Heer JAN VAN RIJN, te Leyden, als wanneer dit leengoed allodiaal, of onleen en vrij is gemaakt. — Thans is het eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat, van 43 bund. 99 v. r. 76 v. ell., en in eigendom bezeten wordt door den Heer DIRK VAN DEN AKKER, woonachtig te Hezerswoude.

RIJNENBURGSCHE-EN-SMAKKER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Rijn, O. aan den Oostbuurtsche-polder, Z. aan den Geer-polder, W. aan den Gemeenewegsche-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 209 bund. 2 v. r. 40 ell., alles schotbaar land; telt 6 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eenen molen en eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Poldermeesteren.

RIJNENBURGSCHE-POLDER of RIJNENBURGER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Rijn, O. aan den Oostbuurtsche-polder, Z. aan den Geeren-polder, W. aan den Gemeenewegsche-polder.

Deze pold., welke eigenlijk het zuidelijk en oostelijk en nagenoeg ook het noordelijk en westelijk gedeelte, van den *Rijnenburgsche-en-Smakker-polder* uitmaakt, is in de achttiende eeuw met den S m a k k e r vereenigd, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 159 bund., alles schotbaar land; telt 6 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Poldermeesteren.

RIJN-EN-VECHT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, ¼ u. Z. van Breukelen, aan de Vecht.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 57 v. r. 21 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JAN ANDRÉ BARCHMAN WUYTIERS, woonachtig te Utrecht.

RIJNEOORD, naam, welken men vroeger gaf aan de streek, waar thans het dorp RENSWOUDE, in *Eemland*, prov. *Utrecht*, ligt. Zie RENSWOUDE.

RIJNESTEIN, voorm. oud. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, kant. en ¾ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 5 min. N. O. van *Cothen*.

Dit huis werd, in het jaar 1396, door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigste Bisschop van Utrecht, grootendeels vernield. Men ziet er nog eenen ouden toren en eenen voorburg van. Het nieuwe huis, niet lang daarna gesticht, werd in 1465, door DANIËL VAN NIEUWAAL, en naderhand, door het geslacht van DE RIDDER bezeten.

Thans is het eene buit., welke met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 5 bund. 34 v. r. 71 v. ell., en in eigendom bezeten wordt door de erven van wijlen Vrouwe de weduwe den Heer JAN FREDERIK VAN BEECK CALKOEN, woonachtig te Utrecht.

RIJNESTEIN, voortijds JUTPHAAS geheeten, voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. en ½ u. W. van *Jutphaas*.

Dit h., hetwelk leenroerig was aan het huis van Vianen, werd door de Staten van Utrecht, in het jaar 1536, voor eene riddermatige hofstad erkend, toen JAN VAN RENESSE VAN BAAR er bezitter van was. Vóór dien tijd, is het lang bezeten geweest, door het geslacht van VAN RIJN door hetwelk het ook schijnt gebouwd te zijn, en daarvan den naam ontvangen te hebben. GERRIT VAN RIJN EVERTSZOON, werd met RIJNESTEIN beleend daags na *Translatio Martini*, in het jaar 1392. Hem volgde EVERT VAN RIJN, zijn zoon, beleend des Zondags als men zingt *Reminiscere* in het jaar 1420. Deze heeft twee dochters nagelaten, die, zoo het schijnt, wegens het huis RIJNESTEIN met elkander twistende, beide de beleening ontvangen hebben, en wel eerst AGNES VAN RIJN, die naderhand met JOHAN VAN RENESSE VAN BAAR getrouwd is, in *vigilia Simonis* van het jaar 1439 en naderhand DORTE VAN RIJN, met WOUTER VAN MATHENES, getrouwd, des Vrijdags na Matthijsdag in het jaar 1440. Haar volgde ADRIAAN VAN MATHENES haar zoon, daags na Vrouwendag in het jaar 1450, die het opgedragen heeft ten behoeve van JAN VAN RENESSE VAN BAAR, den 20 December 1469. Door het overlijden van dezen is de beleening overgegaan op JAN VAN RENESSE VAN BAAR, zijnen zoon, den 24 Junij 1522, die het overgegeven heeft ten voordeele van JAN VAN RENESSE VAN BAAR den Jonge, op den 15 Mei 1558. Deze heeft het bij zijn sterven nagelaten aan zijnen zoon JACOB VAN RENESSE VAN BAAR, den 11 October 1588. Na zijn overlijden is het gekomen op OLIVIER VAN UTENHOVE, en door den dood van dezen op zijnen broeder JOHAN VAN UTENHOVE, beleend den 16 November 1625, zoo als door het afsterven van dezen wederom op zijnen jongeren broeder KAREL VAN UTENHOVE, in het jaar 1626. Na het overlijden van dezen heeft de voogdes over zijne onmondige kinderen RIJNESTEIN opgedragen, ten behoeve van ASSEN BOL VAN HAMERSVELDT, den 15 Maart 1642. Als deze gestorven was, heeft SANDRINA VAN REEDE, zijne weduwe, dit riddermatige huis overgegeven ten voordeele van JAN VAN CASEMBROOT, den 8 Januarij 1661, van wien het verstorven is op zijnen zoon LEONARD VAN CASEMBROOT, den 30 November 1681 en wederom van hem op zijnen zoon JAN LOUIS VAN CASEMBROOT, den 18 April 1720, in wiens geslacht het gebleven is, tot in het jaar 1762, wanneer Jonkheer SIGISMUND PIERRE ALEXANDER Baron VAN HEIDE, daarmede beleend werd.

Het huis, hetwelk nu gesloopt is, vertoonde zich als een zwaar en oud gebouw, liggende in eenen ruimen vijver. Thans bestaat het uit een klein vierkant gebouw, overblijfsel van het vroegere kasteel, en dient tot daghuurderswoning. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 29 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Graaf VAN HEIDE.

RIJNEVELD, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*; palende N. aan den Steekter-polder, O. aan Spoelwijk, Z. aan Reijerskoop en Achter-de-Biezen, W. aan de Gouwe, welke hem van den Nesse-polder scheidt.

Deze pold., welke het westelijke gedeelte van den pold. *Rijneveld-en-Spoelwijk* uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 279 bund., alles schotbaar land; telt 2 h., beide boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Gouwe, van het overtolligewater ontlast. Hij staat onder het bestuur van den pold. *Rijneveld-en-Spoelwijk*.

RIJNEVELD-EN-SPOELWIJK, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld;* palende N. aan den Steekter-polder, N. O. aan den Dam-polder, O. aan Wijk, Z. aan Nieuwkoop, Reijerskoop en Achter-de-Biezeu, W. aan de Gouwe, waardoor hij van den Nesse-polder gescheiden wordt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 367 bund., alles schotbaar land; telt 2 h., beide boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Gouwe, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en vier Poldermeesters.

RIJNGEEST, buit in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¼ u. N. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, aan den Haagsche-straatweg.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer A. L. van Heteren Gevers, Lid der Gedeputeerde Staten van de provincie Zuid-Holland.

RIJNHOF, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, aan de Hooge-Morsch.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. A. Stadnitski, geb. van Heukelom, woonachtig te Leyden.

RIJNHOVEN, adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. kant. en gem. *Utrecht*.

RIJNHUIZEN, eertijds het Huis-te-Jutphaas, en ook wel het Huis-ten-Rijn geheeten, voorm. adell. h. en ridderhofstad, thans eene buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. en 5 min. O. van *Jutphaas*, aan den Vaartsche-Rijn.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 bund. 15 v. r. 80 v. ell.

Dit h. maakte vroeger een eigen geregt uit, hetwelk rondom in de heerl. van Over-Jutphaas ingesloten was, doch was daarvan geheel onderscheiden. Toen, namelijk, in het jaar 1608, de heerlijkheid Over-Jutphaas, door Wilhelmina van Riebeek, die tevens Vrouwe van Rijnhuizen was, aan den Heer Nikolaas de Malapert verkocht werd, zijn deze vijftien morgen uitdrukkelijk uitbedongen, nevens eenige andere voorregten, en deze afscheiding is naderhand, door de Staten van de provincie, meermalen bevestigd. Dit adell. goed was leenroerig aan het sticht van Utrecht, werd, in het jaar 1536, voor riddermatig erkend en, weleer, door de aanzienlijke geslachten van Jutphaas en van Rijn bezeten, uit welk eerste, reeds in den jare 1165, een Theodorus de Judefax, of Dirk van Jutphaas, voorkomt als onderteekenaar van een verdrag, door bemiddeling van Keizer Frederik I, tusschen den Bisschop van Utrecht, en de Graven van Holland, Gelder en Cleve gemaakt. Verder vindt men, dat in het jaar 1429, Johan van Jutphaas bezitter van dit huis was. Uit het laatste werd Adriaan van Rijn van Jutphaas, er den 25 Junij 1468 mede beleend. Deze, gelijk ook de vorige en volgende bezitters, was tevens Heer van Over-Jutphaas. Zijn zoon Dirk van Rijn van Jutphaas, werd er mede verleid den 17 November 1493, en Jan van Rijn van Jutphaas, zijn zoon, den 11 Februarij 1547, die het weder nagelaten heeft aan Gerrit van Rijn van Jutphaas, zijn broeder, den 30 Augustus 1568, gelijk deze weder aan Johanna van Rijn van Jutphaas, zijne zuster, beleend den 16 October 1573. Deze zonder kinderen stervende, heeft, bij uitersten wille, tot erfgenaam aangesteld Wilhelmina van Riebeek, hare nicht, die de beleening ontvangen heeft den 28 Mei 1608, en haar, met bewilliging van Tieman van Zuidoort,

haren man, weder opgedragen heeft ten behoeve van Hendrik van Tuyl van Serooskerke, Heer *van Stavenisse en St. Annaland,* den 31 October 1620. Door zijnen dood kwam deze ridderhofstad, den 27 Mei 1628, op zijnen zoon Reinoud van Tuyl van Serooskerke, wiens weduwe, Agnes van Reede, na zijn overlijden de leenweer overgegeven heeft, ten voordeele van Louis de Geer, Heer *van Finspong* enz., den 22 Augustus 1657, op wien gevolgd is zijn zoon Karel de Geer, beleend den 8 October 1710, in wiens geslacht het tot nu toe verbleven is, zijnde daarvan thans eigenaresse Vrouwe de Geer, geb. van Mijnertzhagen.

In vorige tijden heeft dit huis vele wisselvalligheden ondergaan, en, dikwijls, het lot des oorlogs ondervonden. Dus werd het, in het jaar 1481, door de Hollanders, onder Joost van Lalaing en den Markgraaf van Antwerpen, belegerd, ingenomen en in brand gestoken. Het was toen bezet met stalbroeders, dat is, gehuurde soldaten, die, in tijd van nood om geld dienden, en, zoodra de oorlog geëindigd was, werden afgedankt. In het jaar 1528, onderging het wederom het zelfde deerlijke lot, door de aanhangers van den Utrechtschen Bisschop, die toen tegen een groot deel van het Oversticht, hetwelk door de Gelderschen ondersteund werd, krijg voerde, en eenige huizen, hieromtrent, aan Edelen, die de zijde der stad hielden, toebehoorende, in brand stak. Eindelijk heeft Rijnhuizen in het jaar 1672, van de Franschen, wederom veel aanstoot moeten lijden, wordende in het huis eene Fransche bezetting gelegd, die er vrij slecht huis hield, doch het, zonder groote schade te veroorzaken, naderhand verliet. Het oude huis was met torens voorzien; dan daarvan zijn thans geene overblijfsels meer. Het tegenwoordige is een groot vierkant gebouw van eene regelmatige fraaije bouworde, en is, in het jaar 1782, zoo van binnen als van buiten, nog aanmerkelijk verbeterd en versierd. Den juisten tijd, wanneer het nieuwe huis is opgebouwd, kan men niet wel bepalen; doch het is waarschijnlijk, dat het omtrent het midden der vorige eeuw, door den Heer Reinoud van Tuyl van Serooskerke, geschied zij. Het ligt, zeer voordeelig, aan den Vaartsche-Rijn, in eene ruime gracht, en is voorzien met aangename hoven en plantaadjen. De Heer van Rijnhuizen heeft, behalve het regt van de Zwanendrift, ook nog andere voorregten. Zoo staat de predikantsplaats te Jutphaas aan hem alleen te begeven, hij begeeft ook eene stichting van vrije woningen.

RIJNKOM, d. op de *Veluwenzoom*. prov. *Gelderland*. Zie Renkom.

RIJNLAND of Reijnland, voorm. balj., gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland,* en voor een klein gedeelte prov. *Noord-Holland;* palende N. aan Kennemerland, O. aan Amstelland, Z. aan Delfland en Schieland, W. aan de Noordzee.

Deze landstreek heeft buiten twijfel zijnen naam ontleend van de rivier den Rijn, welke er van ouds midden door in zee liep, doch, reeds voor onderscheidene eeuwen, bij Katwijk-aan-Zee, verstopt geworden zijnde, later zich in de duinen verloor, en nu, door een kanaal, in zee uitloopt.

Rijnland is, zoover ons de oudste gedenkschriften toelichten, vroeger dan onderscheidene andere deelen dezer landen bewoond geweest, doch het heeft den naam van Rijnland waarschijnlijk later bekomen. De rijmkronijkschrijver Melis Stoke maakt, op het jaar 1203, gewag van het *Land, dat bi den Rine leghet*, oogende buiten twijfel op Rijnland. Doch de naam van Rijnland zelve wordt uitdrukkelijk gevonden in een oud handschrift, vervattende eenige inzettingen der domkerk van Utrecht. Men ziet er uit, dat de Deken van Rijnland, ten behoeve van den Proost

en het Domkapittel, jaarlijks acht ponden (6 guld.) uitkeeren moest. Het is waarschijnlijk, dat er toen ter tijd, van wege den Graaf van Holland, ook reeds een bijzondere Baljuw van RIJNLAND gesteld geweest is. Immers in een handvest van FLORIS V, Graaf *van Holland*, gegeven in het jaar 1285, wordt reeds van eenen Baljuw van RIJNLAND gewaagd.

Onder dat baljuws. behoorden Leyderdorp, Alphen-en-Rietveld, Oudsboorn-en-Gnephoek, Aarlanderveen, Rijnzaterwoude, Leymuiden-en-Vriesekoop, Kalslagen, Kudelstraat, Zevenhoven-en-Noorden, Nieuwveen-en-Uiterbuurt, Soeterwoude, Stompwijk-met-Wilsveen-en-Tedingerbroek, Voorburg, Zoetermeer-en-Zegwaard, Benthorn, Zuid-en-Noord-Waddinxveen, Middelburg, Sluipwijk, Sassenheim en de Vennip. Thans uitmakende de volgende 19 plattelandsgemeenten, in Zuid-Holland: Aarlanderveen, Alphen-en-Rietveld, Benthorn, Leyderdorp, Middelburg, Nieuwkoop-en-Noorden, Nieuwveen-met-Uiterbuurt, Oudshoorn-en-de-Gnephoek, Rijnsaterwoude, Sassenheim, Sluipwijk, Soetermeer, Soeterwoude, Stompwijk-Wilsveen-Zuidzijde-van-den-Leydsehendam-en-Tedingerbroek, de Vennep, Voorburg, Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt, Zuid-Waddinxveen, Zegwaard en Zevenhoven; in Noord-Holland de gem. Kalslagen-en-Bilderdam en Leymuiden-en-Vriesekoop, benevens een gedeelte van de gem. Uithoorn.

Deze gem. beslaan gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29,291 bund. 66 v. r. 10 v. ell, waaronder 28,793 bund. 68 v. r. 91 v. ell., belastbaar land; en maken in *Zuid-Holland* gedeelten uit van de kant. *Voorburg*, *Leyden*, *Noordwijk*, *Woubrugge*, *Alphen*, *Gouda* en in *Noord-Holland* een gedeelte van het kant. *Nieuwer-Amstel*. Men telt er 4304 h., bewoond door 5547 huisgez., uitmakende eene bevolking van 28,000 inw., die meest in de vee- en zuivelteelt hun bestaan vinden, wordende er vooral de beinde en ver beroemde Leydsche boter en kaas bewerkt

Men heeft er 20 scheepstimmerwerven, 2 touwslagerijen, 1 traankokerij, 2 lijmkokerijen, 2 leerlooijerijen, 1 vernisfabrijk, 1 fabrijk van beenzwart, 6 kalkovens, 13 steen- en pannenbakkerijen, 2 bierbrouwerijen, 14 papierfabrijken, 1 plet-, 2 vol-, 11 houtzaag-, 1 tras-, 2 run- en 10 korenmolens.

De Herv., die er ongeveer 15,000 in getal zijn, onder welke 5500 Ledematen, maken de volgende zeventien gem. uit: Aarlanderveen, Alphen, Leyderdorp, Leydschendam-en-Wilsveen, Leymuiden-Kalslagen-en-Bilderdam, Nieuwkoop, Oudshoorn-en-de-Gnephoek, Rijnsaterwoude, Nieuwveen, Noorden, Sassenheim, Sluipwijk-en-Oukoop, Soeterwoude, Voorburg, Waddinxveen-en-Bloemendaal en Zevenhoven. Men telt er negentien kerken, welke door zeventien Predikanten bediend worden.

De Remonstranten, die er wonen, maken gedeeltelijk de gem. *Nieuwkoop*, *Waddinxveen* en *Zegwaard-en-Zevenhoven* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Leyden-en-Noordwijk* en gedeeltelijk tot die van *Hazerswoude*. — De Doopsgez., die men er aantreft, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Leyden*, gedeeltelijk tot die van *Aalsmeer*, en de Evang. Luth., die er zijn, worden gedeeltelijk tot de gem. *Leyden*, gedeeltelijk tot die van *Bodegraven* gerekend.

Ook zijn er ongeveer 12,000 R. K., onder welke 7500 Communikanten, die dertien stat. uitmaken, als: Aarlanderveen, Alphen, Kudelstaart, Leyderdorp, Nieuwkoop, Noorden, Rijnsaterwonde, Soetermeer-en-Zegwaard, Soeterwoude, Sassenheim, Stompwijk, Voorburg en Zevenhoven, welke dertien kerken hebben, die door dertien Pastoors en drie Kapellaans bediend worden.

De Isr., die er 160 in getal zijn, behooren tot de ringsynagogen van *Leyden* en *Alphen*.

Het westelijk gedeelte van RIJNLAND, bestaat grootendeels uit hoog land en kleigronden, en naar den zeekant uit duinen. Men vindt hier vele polders en drooggemaakte meren, maar inzonderheid groote uitgeveende waterplassen, waarvan sommigen van tijd tot tijd wederom droog en tot land gemaakt worden. Ook zijn hier voorname veenderijen, welke jaarlijks eene groote voorraad turf opleveren. Wijders zijn er onderscheidene meertjes, welke nimmer droog gemaakt geweest zijn. Ook is het Haarlemmermeer, voor een gedeelte in RIJNLAND, en voor een gedeelte in Kennemerland gelegen. Zie voorts het art. HAARLEMMERMEER.

Buiten allen twijfel heeft het hoog-, middelbaar- en laag-regtsgebied over RIJNLAND in de vroegste tijden, geheel en al behoort aan de grafelijkheid van Holland; zulks dat de Graven het regt gehad hebben om over iedere stad, dorp of bewoonde ommering eenen Baljuw en Schout te stellen. Doch naderhand hebben de Graven eenige van hunne baljuw- en schoutambachten van hunne hoog heerlijke goederen als vervreemd en afgescheiden, waaromtrent bedenkelijk is, of zij niet eerst uit gebrek aan geld zijn beleend geworden. Maar, behalve deze beleeningen voor geld, is het mede wel gebeurd, dat de Graven het regtsgebied over eenig district ten platte lande geschonken hebben aan hunne gunstelingen en aan voorname Heeren, tot vergelding van hunne trouwe diensten, om hen des te meer aan 's Vorsten belang te verbinden, gelijk dit naderhand mede wel door 's Lands Staten geschied is.

RIJNLAND, hoogheemraadschap, prov. *Zuid-Holland;* palende N. aan Kennemerland, het Haarlemmermeer en Amstelland, O. aan het Nederkwartier der prov. Utrecht en het Groot Waterschap van Woerden, Z. aan het Land van Ter-Goude, Schieland en Delfland, W. aan de Noordzee.

De omvang van het hoogheemraadschap van RIJNLAND; is als volgt: Van Veur, grenzende aan Voorburg, noordwaarts op naar Katwijk buiten, langs de Noordzee tot aan de scheiding van RIJNLAND en het dijksbestuur van de Honds-bosschen. Voorts, langs den Spaarndammer-dijk, tot aan Amsterdam; van daar langs den stads-singel tot aan de Kostverloren-wetering; van daar, langs den Nieuwermeer, Aalsmeer, Leymuiden, Bilderdam, langs de nieuwe vaart, tot nabij Bodegraven, langs Reeuwijk, de stad Gouda, den Zuidplas en Noord-Waddinxveen; voorts langs de limietscheiding tusschen de hoogheemraadschappen van RIJNLAND, Schieland en Delfland, tot aan en over den Leydschendam.

Den tijd der oprigting van het hoogheemraadschap, kan men met geen volkomene zekerheid melden. Wij vinden er allereerst van gewag gemaakt in een handvest van Graaf WILLEM II, Roomsch Koning, opgegeven den 9 April 1255. Hier in belooft hij te zullen bevelen *ende doen maecken een waterganck, die men heet een* Spoije, *of een gat, hebbende in de wytte vier-en-twintigh voedt, daer die meren schepen met huer lasten lichtelyken moghen doorlyden, totten* Sparrendamme, *of daar by, soo waer dat wys te raede werden.* Voor dezen doortogt, zouden alle schepen zekere

belasting betalen, tot tijd en wijle de onkosten van deze spui zouden betaald zijn, wanneer de onderdanen van Holland niet verder in die belasting zouden begelden, maar de vreemden alleen, zoo lang het den Graaf en zijnen Raad oorbaar zou dunken. Wij twijfelen echter, of deze spui onmiddellijk na het uitgeven van het handvest van Koning Willem gelegd zij, om dat hij, meer dan twee jaar later, een ander handvest gaf, bij hetwelk hij beloofde niet te zullen gehengen, dat er eenige zoude gemaakt worden, *zonder des Gemeen Lands Raedsluiden*, die geheeten zijn Heemraden. Het is ook zeker, dat Graaf Floris V, in 1285, een handvest gaf aan de genen, die woonachtig waren tusschen eene zijdwinde en tusschen Zwadenburgerdam, den Zeedijk en Spaarndam. Bij dit handvest vergunt hij hun het water, dat de Spaarne heet, over te slaan, mitsgaders den ommedijk te maken, zoo lang, zoo breed en zoo hoog, als de Heemraden zouden goedvinden. Hij stelde tevens den Baljuw van Rijnland aan, om den dijk en de sluizen met de Heemraden te schouwen, op zekere tijden, in het handvest bepaald, welke sedert aan eenige verandering onderworpen zijn geweest. Uit deze handvesten schijnt men dan de oprigting van het hoogheemraadschap van Rijnland te moeten afleiden. De naam van *Heemraaders van Spaarendamme*, welken Graaf Willem IV, aan de Heemraden van Rijnland gaf, bewijst duidelijk, dat er geene andere sluis aan den Zeedijk dan bij dit dorp geweest zij. Maar of er ten tijde van Graaf Floris, of kort na zijne regering, meer sluizen hieromtrent gemaakt zijn, valt ligter te gissen dan te bepalen, hoewel zijn handvest eenigermate spreekt als van onderscheidene sluizen. Ten tijde van Hertog Albrecht van Beijeren, omtrent het jaar 1363, is het kennelijk, dat het getal der sluizen vermenigvuldigd is. In dat jaar vergunde de Hertog, als Ruwaard van den lande, aan het grootwaterschap van Woerden, gevoegd met die van Utrecht, welke hier in gelegen waren, ieder twee sluizen tot uitwatering door Spaarndam. Bij de overeenkomst, waardoor zij dit voorregt verkregen, werd bepaald, dat die van Woerden en het Sticht, aan de noordzijde van den Rijn, en sommigen aan de zuidzijde, voor zoo verre zij geen watergang hadden in den IJssel, door Spaarndam zouden uitwateren. De anderen aan de zuidzijde, welke hun water in den IJssel konden loozen, hadden geen deel aan dit voorregt.

De sluizen aan Spaarndam zijn thans vier in getal, de Kleine- of Haarlemmer-sluis, de Kolksluis, de Grootesluis en de Woerdersluis, welke ieder haren sluiswachter hebben, behalve de Groote-Uitwateringsluis, thans gemaakt en waardoor het water door het stoomkanaal aan het Spaarn, langs een kanaal van 40 ellen breedte en 462 ellen lengte, zich, door een paar dubbelde sluizen, in het IJ ontlast. Na den tijd der oprigting bevestigden de Graven telkens het gezag van Dijkgraaf en Hoogheemraden, door nieuwe handvesten en voorregten. Onder deze was geen der minste dat alle landerijen, welke door Spaarndam uitwateren, morgengelden moesten betalen, en dat alle opgezetenen tusschen Amsterdam en Spaarndam, dijkpligtig gemaakt werden tot het stoppen der wallen en breuken. Hiertoe mogt de aarde uit de landen genomen worden ten behoeve der waterschappen, sluizen en kaden, mits men die in redelijkheid betaalde. Volgens een handvest van Keizer Karel V, van den 16 November des jaars 1506, zijn de Heemraden vrij verklaard van alle accijnsen.

Het collegie van het Hoogheemraadschap van Rijnland, bestaat in eenen Dijkgraaf en zeven Hoogheemraden. Het ambt van Dijkgraaf werd altoos bekleed door den Hoogbaljuw van Rijnland, volgens het meergemelde handvest van Graaf Floris V, waarbij hij hem de magt gaf, om

den dijk en sluizen te schouwen, die, volgens uitwijzen der Hoogheemraden, te beregten en om de boeten te vorderen, welke zij zouden zetten. Wij vinden den Baljuw niet eerder Dijkgraaf genoemd dan in 1413, in het handvest van Hertog Willem van Beijeren, waar bij het maken van den watergang van Kostverloren aan den Heemraden gegund werd, en het maken van zoo vele sluizen aan den dijk als hun oorbaar dunken zonde *ende van deze Sluizen en Sluistoghten*, zegt de Hertog, *en de Waterganck voornoemt, sal onse Baljuw van Rhynlant Dykgrave wesen*. Volgens dien zelfden brief, werden ook de Hoogheemraden gemagtigd, om bij afwezen of onwilligheid van den Dijkgraaf een van hen als Dijkgraaf aan te stellen. Dit regt is hun bevestigd door Keizer Karel V, in den jare 1520.

De Hoogheemraden zijn zeven in getal en op goeden grond, mag men gelooven, dat er oudtijds zoo velen tot het collegie behoord hebben. Hier tegen strijdt geenszins het geen de oude handvesten zeggen, dat *de Baljuw van Rijnland den Dyk en Sluizen schouwen mag met vier Heemraden*. Naardien de onmiddellijk volgende woorden, *of meer*, genoeg aantoonen, dat er meer dan vier waren, of aangesteld mogten worden. De Dijkgraaf kon toen, gelijk nog te dezer tijd, volstaan met den dijk te schouwen met vier Heemraden, welk getal de grootste helft van het collegie uitmaakt. De instelling achten wij te moeten zoeken in het handvest van Koning Willem tot het maken der eerste spui of sluis bij Spaarndam, ten ware men dit behoorde te verstaan van de bevestiging en nieuwe aanstelling tot het bestuur van den dijk en de sluis, en dat zij al vroeger eenige beheering en beregting over de binnendijken of kaden van Rijnland gehad hebben. De naam van Heemraders van Spaarndamme, hun in de voorheen gemelde uitspraak, van Graaf Willem van Henegouwen gegeven, is, in vervolg van tijd, veranderd in den titel van welgeboren Heemraden van Rijnland. Graaf Floris V gaf hun, reeds in het jaar 1285, het regt om zelven het getal der uitstervende Heemraden te vervullen. Op deze wettige bezitting heeft Keizer Karel V, naderhand in het jaar 1515, eene inbreuk gemaakt, door zekeren Charles van Poitiers, Heer *van Dorremans en Vadans*, eenen Vlaming, aan te stellen, tot Super-Intendent over alle de Hollandsche dijken. Aan dezen gaf hij de magt om den Dijkgraaf en Hoogheemraden af te zetten, nieuwe aan te stellen en te beëedigen, onder voorwendsel, dat de genen, die toen het bestier hadden, hunnen pligt verwaarloosden. Sedert stond de verkiezing langen tijd aan den Stadhouder, hetwelk duurde tot in het jaar 1655, wanneer zij weder in hun volkomen regt en het bezit van verkiezing hunner medeleden hersteld werden. Zij hadden, te dien einde, in het begin des jaars 1654, een vertoog aan de Staten van Holland en West-Friesland ingeleverd, waarbij zij aan de Staten berigt gaven, rakende hunne geregtigheid, van welke hunne voorzaten in bediening, ongehoord en tegen alle voorgaande handvesten der Graven waren ontzet. Bij het octrooi van den 8 December 1655, lieten de Staten tevens invloeijen hun besluit, waarbij zij aan Hoogheemraden van Delfland en Schieland een gelijk regt toestonden. Ook verstonden zij, dat Hoogheemraden zouden moeten zijn van de Hervormde godsdienst of die toegedaan, en in gevalle zulks, bij zonderlinge gelegenheid, anders geschiedde, zou hierover bij de Staten moeten worden geraadpleegd, alvorens den last tot dit ambt te verleenen. Dit besluit behelsde nog, dat niemand verkiesbaar zijn zou tot Heemraad van Rijnland, dan die tot vijftien duizend gulden in vaste goederen of geregtigheden in dit heemraadschap gegoed

was. In het jaar 1649 viel er iets voor, hetwelk Dijkgraaf en Hoogheemraden tot een inbreuk rekenden op hun regt omtrent het schouwen van den Rijn, ten westen der stad Leyden, waarvan zij echter tot nu toe in het bezit zijn gebleven. Het geval bestond hierin. In het gemelde jaar, liet Ockerus van Slingeland, zich noemende *Baljuw van den Rijn*, bij aangeplakte biljetten aankondigen, dat hij met zijne welgeboren mannen, op den 12 Augustus, zoude schouwen, van Katwijk op den Rijn af, tot aan de palen van Leyden toe. Hij belaste derhalve aan de genen, die hier geland en geërfd waren, zoodanige voorziening te doen als tot eene waterschouw behoort. Hiertegen waarschuwden Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, deze aangelanden en geërfden nadrukkelijk en geboden hun, zich niet naar den inhoud der biljetten van Ockerus van Slingeland te gedragen, op eene boete van tien ponden, van veertig grooten het pond (tien guld.), voor elken hoefslag en met belofte van hen schadeloos te houden van alle boeten en overlast, welke van hen deswege zouden worden geëischt en aangedaan. Dit bevel lieten zij aankondigen en aanslaan in de dorpen van Wassenaar, Katwijk, Valkenburg, Oegstgeest, Voorschoten en Soeterwoude.

Er bestaat nog een ander collegie tot het hoogheemraadschap, of immers tot het gemeene land van Rijnland behoorende, namelijk dat van Hoofd-Ingelanden. Wanneer, of bij welke gelegenheid, dit collegie is opgerigt, vinden wij nergens aangeteekend, doch het schijnt zeker, dat de Rentmeester van Rijnland, voor het jaar 1508, nog geen rekening aan Hoofd-ingelanden gedaan heeft, hetwelk een der redenen is, waarom het collegie tegenwoordig beschreven wordt. In dien tijd werd de bediening van Rentmeester zelfs aan niemand in het bijzonder gegeven, maar ieder Hoogheemraad had zijne beurt, om het rentmeesterschap een jaar lang waar te nemen. Het getal der Hoofd-Ingelanden was ook nog, kort na het jaar 1508, het zelfde niet dat men thans gewoon is te beschrijven. Het blijkt, dat voor de tijden der Spaansche beroerten, beschreven geworden zijn de Heer van Wassenaar, de Heer van Kruiningen, als Heer *van Hazerswoude*, de Prelaat der abdij van Egmond, de Kommandeur van St. Jan te Haarlem, de Deken en Kapitularen van de Hoogelande, de Prelatissen van Rijnsburg en Leeuwenhorst, de Burgemeesters en Regeerders der steden Leyden en Haarlem, met de Edelen in Rijnland gezeten. Na de pacificatie van Gent, is bij de Staten van Holland en Gemagtigden van Zeeland, op een verzoekschift, dat Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland en Gecommiteerden van Holland inleverden, op den 15 Maart 1577, tot afvaardiging gesteld: dat de vertooners, in plaats van de Geestelijke Heeren en Vrouwen, zullen volstaan met te beschrijven de Ontvangers van de personaadjen en collegien, nevens de Edelen en Gemagtigden van Haarlem en Leyden. In het zelfde jaar, den 4 April, is bij de Staten van Holland een nader besluit op dit stuk genomen, waarbij werd goedgevonden, dat Mr. Paulus Buis, Advokaat van het gemeene land in de vergadering van Hoofd-Ingelanden van Rijnland, welke, den 13 April, te Leyden, zou gehouden worden, aldaar verschijnen zou van wege de Staten van Holland, alsmede uit naam van die van Rijnsburg, van de Leden en het Kapittel van den Hoogen Lande te Leyden, en dat voortaan de beschrijving der vergadering van ingelanden gerigt zal worden aan den zelfden Advokaat, om die van de Staten of hunne gecommitteerden ter Rade of Finantie te verwittigen, ten einde van wege de zelfde Staten altijd een of meer op de gemelde vergadering mogen afgevaardigd en gezonden worden; dat ook de Bisschop

van Haarlem, als het bewind hebbende van de goederen der abdij van Egmond op die vergadering zal beschreven worden, zonder dat het noodig zal zijn den Kommandeur van St. Jan, te Haarlem, mede te beschrijven, ten ware, bij bevrediging of voldoening, aan die van Haarlem gegeven, bevonden werd, dat die tot het bewind van de kommanderijgoederen waren toegelaten. Ingevolge van deze bevelen, is de beschrijving van Hoofd-Ingelanden in dier voege geschied tot in het jaar 1591, wanneer de Staten oordeelden, dat het Collegie van Hoofd-Ingelanden van Rijnland nadere schikking vereischte. Hierom hebben zij bij hun besluit van den 30 Januarij des gemelden jaars, verstaan, dat voortaan beschreven zouden worden twee van wege de Staten voor het belang van het gemeene land, met opzigt tot de aangeteekende goederen in Rijnland gelegen, welke Leden de Staten zoude benoemen, één uit de Edelen van Holland voor de abdijen van Rijnsburg en Leeuwenhorst, den Heer van Wassenaar, den Heer van Hazerswoude; nog vijf der voorname Edelen, in Rijnland geland zijnde, die men gewoon is te beschrijven; de stad Leyden, de stad Haarlem en den Kommandeur te Haarlem. Bij een tweede besluit van den 19 Maart des zelfden jaars, hebben de Staten bevolen, dat, wegens de aangeteekende goederen, beschreven moesten worden: Mr. Johan van Banchem, gewoon Raad in den Hoogen Raad van Holland, en Dirk van Leeuwen, gewoon Raad van den Hove; van wege de stichten van Rijnsburg en Leeuwenhorst Jonkheer Arend, Heer *van Duivenvoorde*, en de volgende als vijf voorname Edelen in Rijnland geland zijnde, de Heer van Wijngaarde, de Heer van Noordwijk, Jonkheer IJsbrand van Merode, Ambachtsheer *van Soeterwoude*, Jonkheer Gerard van Wijngaarde, Ambachtsheer *van Benthuizen en Soetermeer*, en Jonkheer Johan van Matenesse, *van Lisse;* welke laatste bevelen van de Staten nog tegenwoordig tot rigtsnoer verstrekken, waarnaar Dijkgraaf en Hoogheemraden zich gedragen in de beschrijving van het collegie van Hoofd-Ingelanden, met dit onderscheid echter, dat zij geene brieven van beschrijving meer zenden aan eenige Heeren wegens de aangeteekende goederen, noch aan den Kommandeur te Haarlem, en is de Heer van Veenhuizen, President in den Hoogen Raad, de laatste geweest, die, wegens de aangeteekende goederen, als Hoofd-Ingeland verschenen is tot het jaar 1620 toe; doch geene goederen meer verbeurd verklaard zijnde, oordeelden de Staten, dat die beschrijving niet alleen niet noodig was, maar zelfs buiten orde. En alhoewel de stad Haarlem beweerde het bewind te hebben over de kommanderijgoederen van St. Jan, en hierom van tijd tot tijd getracht heeft te verkrijgen, dat er iemand ter benoeming van de Regering van Haarlem, uit dien hoofde, in de vergaderingen mogt worden toegelaten, is dit echter bij onderscheidene besluiten, inzonderheid in de jaren 1627, 1628 en 1690, met eenparige stemmen van Dijkgraaf en Hoogheemraden afgeslagen.

In het hoogheemraadschap van Rijnland liggen de steden Leyden en Haarlem, benevens de d. Soeterwoude, Benthuizen, Soetermeer, Leydschendam, Wilsveen, Voorschoten, Wassenaar, Valkenburg, Katwijk-aan-den-Rijn, Katwijk-aan-Zee, Noordwijk-Binnen, Noordwijk-aan-Zee, Hillegom, Lisse, Noordwijkerhout, Voorhout, Zandvoort, Bennebroek, Heemstede, Overveen, Bloemendaal, Sassenheim, Warmond, Rijnsburg, Oegstgeest, Alphen, Oudshoorn, Woubrugge, Oude-Wetering, de Kaag, Hoogmade, Leyderdorp, Koudekerk, Hazerswoude, Boskoop,

Zuid-Waddinxveen, Sluipwijk, Zwammerdam, Reeuwijk, Middelburg, Aarlanderveen, Nieuwkoop, Noorden, Zevenhoven, Langer-Aar, Nieuwveen, Kalslagen, Aalsmeer, Kudelstaart, Leymuiden, Rijnsaterwoude, Slooten, Slooterdijk, Osdorp, Spaarndam en Spaarnwoude, alsmede de ambachtsheerl. Hoogeveen, Zegwaard, Tedingerbroek, Veur, 't Zand, Langeveld, Vennep, Zilk, Rietveld, Gnephoek, Nieuwe-Wetering, Rijpwetering, het Lageland, Roelof-Arendsveen, Zuidwijk, Noord-Waddinxveen, St. Hubertsgeregt, Bloemendaal, Randenburg, Pulmot, Vrijehoeve, Schoot, Achttienhoven, den Bosch, Korteraar, den Uiterbuurt, Bilderdam, Proostdij-van-St.-Jan-te-Utrecht, Vriesekoop, Rietwijk-en-Rietwijkeroord, Nieuwerkerk-aan-den-Drecht, Raasdorp, Polanen, Houtrijk enz.; tegenwoordig uitmakende de een en zestig volgende gem.: Aalsmeer-en-Kudelstaart, Ter-Aar, Aarlanderveen, Achttienhoven-en-de-Bosch, Alkemade, Alphen-en-Rietveld, Bennebroek, Benthorn, Benthuizen, Berkenrode, Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang, de Lage-Boekhorst, Boskoop, Haarlem, Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht, Hazerswoude, Heemstede, Hillegom, Hoogeveen, Hoogmade, Houtrijk-en-Polanen, Kalslagen-en-Bilderdam, de Beide-Katwijken-en-'t Zand, Koudekerk, Leyden, Leyderdorp, Leymuiden-en-Vriesekoop, Lisse, Middelburg, Nieuwkoop-en-Noorden, Nieuwveen-met-den-Uiterbuurt, Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Oeffem, Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst, Oegstgeest-en-Poelgeest, Oudshoorn-en-Gnephoek, Reeuwijk, Rietwijkeroord, Rijnsburg, Rijnzaterwoude, Sassenheim, Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk-aan-de-Drecht, Schoten-en-Gehuchten, Slooten-Slooterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer, Sluipwijk, Soetermeer, Soeterwoude, Spaarndam, Spaarnwoude, Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek, de Vennep, Veur-en-Leydschendam-Noordzijde, Voorhout, Voorschoten, Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt, Zuid-Waddinxveen, Warmond, Wassenaar-en-Zuidwijk, Woubrugge, Zegwaard, Zevenhoven en Zwammerdam, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 99,300 bund. 35 v. r. 55 v. ell., waaronder 97,913 bund. 47 v. r. 9 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 19,721 h., bewoond door 27,838 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 136,000 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt, de melkerij en het kaasmaken.

De Herv., die er 61,000 in getal zijn, onder welke 28,000 Ledematen, maken de volgende negen en veertig gem. uit: Aalsmeer, Langer-en-Korter-Aar, Aarlanderveen, Alphen, Bennebroek, Benthuizen, Bloemendaal, Boskoop-en-Middelburg, Haarlem, Hazerswoude, Heemstede, Hillegom, Hoogmade-en-Rijpwetering, de Kaag, Katwijk-aan-den-Rijn, Katwijk-op-Zee, Koudekerk, Leyden, Leyderdorp, Leydschendam-en-Wilsveen, Leymuiden-Kalslagen-en-Bilderdam, Lisse, Nieuwkoop, Nieuwveen, Noorden, Noordwijk-

Binnen, Noordwijk-aan-Zee, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Oudshoorn-en-Gnephoek, Reeuwijk, Rijnsburg, Rijnsaterwoude, Sassenheim, Sloipwijk-en-Oukoop, Slooten, Slooterdijk, Soetermeer-en-Zegwaard, Soeterwoude, Spaarnwoude-en-Spaarndam, Voorhout, Voorschoten-en-Veur, Waddinxveen-en-Bloemendaal, Wassenaar, Oude-Wetering, Woubrugge, Zandvoort, Zevenhoven en Zwammerdam.

De Remonstranten, die er 900 in getal zijn, maken de acht volgende gem. uit, Boskoop, Haarlem, Hazerswoude, Leyden-en-Noordwijk, Nieuwkoop-en-Zevenhoven, Waddinxveen, Oude-Wetering en Zwammerdam, welke er elf kerken hebben, waarin de dienst door tien Predikanten wordt waargenomen.

De Doopgez., die men er 1660 aantreft, maken de drie gem. van Leyden, Haarlem en Aalsmeer uit.

De Evang. Luth., die er 3000 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Leyden en Haarlem uit, en behooren gedeeltelijk tot die van *Bodegraven* en *Gouda*.

De R. K., van welke men er 58,000 telt, onder welke 40,000 Communikanten, maken de acht en veertig volgende stat. uit: Langer-Aar-en-Korter-Aar, Aarlanderveen, Alphen, Berkenrode-Heemstede-en Bennenbroek, Groenendijk, Haarlem (zes, als: die van den H. Franciscus, die van den H. Dominicus, die van den H. Bernardus, die van den H. Joseph, die van den H. Antonius van Padua en die van den H. Thomas van Aquinas), Hazerswoude, Hillegom, Hoogmade, Koudekerk, Kudelstaart, Leyden, (zes, als: die van den H. Dominicus, die van den H. Petrus, die van den H. Joseph, die van O. L. V. Ontvangenis, die van den H. Ludovicus, en die van de H. Maria) Leyderdorp, Leydschendam-en-Veur, Lisse, Nieuwkoop, Noorden, Noordwijk, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Osdorp, Oud-Aa, Overveen-en-Zandvoort, Randenburg, Roelof-Arendsveen, Rijnsaterwoude, Rijpwetering, Sassenheim-en-Voorhout, Soetermeer-en-Zegwaard, Soeterwoude, Spaarnwoude, Stompwijk, Vogelenzang, Voorschoten, Waddinxveen-en-Goudkade, Warmond, Wassenaar en Zevenhoven, voor het grootste gedeelte tot de dek. van *Rijnland* en *Kennemerland*, en voor zeer kleine gedeelten tot de dek. van *Amstelland, Delfland* en *Schieland* behoorende. Men telt er 49 Pastoors en 17 Kapellaans.

De R. K. van de Oude Clerezy of Janssenisten, die er ongeveer 100 in getal zijn, onder welke 60 Communikanten, maken de stat. van Leyden en Haarlem uit.

De Israëliten, die er 800 in getal zijn, maken de ringsynagogen van Leyden, Haarlem en Alphen uit.

De meerdere uitgestrektheid van regtsgebied, welke het hoogheemraadschap van Rijnland heeft, boven het hoog-baljuwschap met de andere heerlijkheden van Rijnlands gevolg, ontstaat, hieruit, dat onderscheidene ambachten onder het hoogheemraadschap behoorende, of alleen of met andere vereenigd een afzonderlijk regtsgebied uitmaakten. Ook lagen vele landen aan den Spaarndamsche-dijk; terwijl anderen, welke eertijds op den IJssel of elders, hunne uitwatering gehad hebben, vervolgens tot het waterschap van Rijnland zijn toegelaten. De eerste zijn de ambachten van Slooten, Slooterdijk, Osdorp, de Vrije Geer,

Polanen, Houtrijk, Hof-ambacht en Spaarnewoude. Deze waren eertijds gehoofdslaagd op den Spaarndamschen dijk, en verpligt dien te maken, herstellen en onderhouden, volgens twee handvesten, gegeven in 1405, door MARGARETHA VAN CLEVE, Hertogin weduwe van ALBRECHT VAN BEIJEREN, en door zijnen zoon, Hertog WILLEM VAN BEIJEREN. Hierover vonden zich deze ambachten naderhand bezwaard, zoodat zij, omtrent 1537, de Ingelanden van RIJNLAND in regten betrokken en eischten, dat deze, gemeenerhand, morgen morgens gelijk, den dijk zouden onderhouden en bij doorbraak herstellen. Waartegen de Ingelanden van RIJNLAND, aan hunnen kant, groote sommen gelds eischten, welke zij zeiden ten behoeve dezer ambachten, bij leening, te hebben uitgegeven. Dit proces werd, toen het voor den Hoogen Raad van Mechelen hing, bij overeenkomst afgedaan, in het jaar 1544, met eenige voordeelen voor de ambachten. In 1593, is er een nader verdrag aangegaan, tusschen Hoog-Heemraden en Hoofd-Ingelanden van RIJNLAND, en de Ingelanden der ambachten van Slooten en Slooterdijk. Bij deze overeenkomst heeft het gemeene land van RIJNLAND den dijk overgenomen ter lengte van zes honderd roeden, *gelyk zulks van andere dykpligtigen te voren mede geschied was.* Hier tegen zouden de Ingelanden van Slooten en Slooterdijk gelden in alle omslagen en onkosten, die over het gemeene land van RIJNLAND vallen. Alles evenwel onverminderd het regt van de ambachtsheerlijkheid, en onder beding, Dijkgraaf en Hoog-Heemraden geen regtsgebied zouden oefenen, dan in zaken, welke het heemraadschap en waterschap betroffen, volgens hunne privilegiën en geregtigheden.

De ambachten, polders en landen, welke oudtijds op den IJssel uitwaterden, verkregen naderhand verlof van Dijkgraaf, Hoog-Heemraden en Hoofd-Ingelanden, om op RIJNLAND te mogen uitwateren. Deze verandering ontstond, omdat het bed van den IJssel zoo hoog gerezen was, dat deze landen hun polderwater op die rivier niet konden uitloozen. Voor deze vergunning onderwierpen zij zich aan het gezag van Dijkgraaf en Hoogheemraden. De voornaamste dezer landen zijn: 's Gravenhage, de Vogelenzang, Bodegraven, Linschoten, Kattenbroek, Rapijnen, IJsselveld, het Oost- en Westeinde van Waarder, Diemerbroek, Klein-Hekendorp, Graauwkoop, Kalverenbroek, Barwoutswaarder, Kromwijk, Bullewijk, Bakkenesse en meer anderen, te veel om op te noemen; Reeuwijk, de Tempel, Sluipwijk en de Broekvelden van Zwammerdam, hebben voormaals mede niet onder het hoogheemraadschap behoord.

Onderscheidene ambachten zijn er, welke aan het hoogheemraadschap van Rijnland geen morgengelden betalen en echter onder zijn gezag staan. Hier onder worden geteld het gedeelte der ambachten van Kudelstaart, Kalslagen, Nieuwveen en Zevenhoven, dat aan de Rijnlandsche zijde van de waterkeering, tusschen dit hoogheemraadschap en dat van Amstelland, gelegen is. Aan het zelfde regtsgebied zijn ook onderworpen het ambacht van Zuid-Waddinxveen, hoewel het geheel op Schieland uitwatert; het ambacht van Zegwaard, dat voor een gedeelte op Delfland en Schieland uitwatert, de ambachten van Zoetermeer en Wassenaar, welke mede ten deele hunne uitwatering op *Delfland* hebben. Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland en Schieland ontvangen hier alleen het Delflandsche sluisgeld of het Schielandsche-Kralingen oortgeld, met welke namen deze jaarlijksche omslagen van die bijzondere collegiën genoemd worden.

Het wapen van Rijnland bestaat in een veld van goud, met eenen staande leeuw van keel (rood), het schild gehouden wordende door twee halve arenden, ieder gedekt met eene keizerlijke kroon.

RIJNLAND, dek. in het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, voor het grootste gedeelte prov. *Zuid-Holland*, en voor een klein gedeelte ook prov. *Noord-Holland*.

Dit dek. bestaat uit de volgende dertig statien, als: Aarlanderveen, Alphen, Groenendijk, Hazerswoude, Hoogmade, Koudekerk, Langer-Aar-en-Korter-Aar, de H. Petrus-te-Leyden; de H. Jozef-te-Leyden, O. L. V. van Ontvangenis-te-Leyden, de H. Dominicus-te-Leyden, de H. Lodovicus-te-Leyden, de H. H. Maria-en-Pancratius-te-Leyden, Leydschendam-en-Veur, Nieuwkoop, Nooddorp, Noorden, Oegstgeest, Oud-Aa, Randenburg, Roelofs-Arends-veen, Rijnsaterwoude, Rijpwetering, Soetermeer, Soeterwoude, Stompwijk, Voorburg, Voorschoten, Warmond en Zevenhoven, welke ieder eene kerk hebben en door dertig Pastoors en twaalf Kapellaans bediend worden. Voorts heeft men er eene bijkerk en drie kapellen. Men telt er 33,000 zielen en ruim 21,500 Communikanten. Ook is in dit dek., te Katwijk-aan-den-Rijn, in 1831 eene inrigting voor middelbaar onderwijs en opvoeding door den Bisschop van Curium gevestigd. Eindelijk vindt men te Warmond een seminarie der Hollandsche zending, waarin door zeven Professoren onderwijs wordt gegeven aan de kweekelingen tot het priesterschap in die zending.

RIJNLANDSCHE-DROOGTE, bij de inlanders Karang-Talang, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*.

Op den noordoosthoek van deze droogte staat op het midden, op eene diepte van tien voet, een wit kruis, dat twaalf voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

RIJNLANDSCHE-SLAPERDIJK (DE), dijk in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, zich in eene noordwestelijke rigting van Sparendam, langs Akendam en de gem. Velzen, naar de Zandpoort loopende, en eene lengte van 600 roeden (2260 ell.) hebbende.

Deze dijk is in 1612 aangelegd, om Rijnland tegen het door het IJ indringende water van de Zuiderzee te beveiligen. Van de zijden van Amsterdam ontmoette dit werk eenen aanmerkelijken tegenstand, daar de Regering dier stad beducht was, dat, indien het water door dezen dijk opgehouden werd, daardoor hare stad, bij hooge vloeden, meer overlast en nadeel zoude lijden. Dit verschil hing onderscheidene jaren, tot eindelijk, in 1626, een accoord werd getroffen, waarbij de bepaalde hoogte van dezen dijk werd vastgesteld, hetwelk nog door latere overeenkomsten is bevestigd geworden, volgens welke de hoogte des dijks overeenkomt met vier voet vier duim. Rijnlands (1,36 ell.) boven A. P. Deze dijk heeft eene tamelijke breedte en eene flaauwe glooijing.

Vóór eenige jaren is den binnenberm van dezen dijk tot straatweg aangelegd, waarop een tolhek is geplaatst.

Bij sterken was van het water in het IJ liep hij vroeger gemeenlijk over, zoo als onder anderen het geval was in den nacht tusschen 14 en 15 November 1775, toen het, met eene geweldige storting, welke des morgens omtrent half vijf ure begon en tot dat de eb was ingevallen, aanhield, over den dijk heensloeg, waardoor alle landen en polders, in de nabuurschap van Amsterdam en Haarlem,

werden onder water gezet en eenig vee verdronk. In het jaar 1806 is deze dijk echter nog verhoogd.

RIJNLEVEN, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*; arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. *Bodegraven*.

RIJNLUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. Delbeek.

RIJNLUST, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. *Bodegraven*.

RIJNOORD, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. O. van *Leyden*, kant. en ½ u. N. ten W. van *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*, in den Kleine-polder aan den Rijn.

Deze buit. welke uitgestrekte moestuinen, fraaije wandeldreven, een uitmuntende wijnberg, met grotwerk, bosch, hertekamp en twee watervallen bevatte, terwijl, het geheel was doorsneden door vischrijke vijvers, waarin vier eilandjes, is geheel gesloopt en tot vlak land gemaakt. Nu echter staat er weder een gebouw, met een voortuintje.

RIJNOORD, voorheen Krijgsmansrust, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en even buiten de *Hoogewoerds-poort* der stad *Leyden*, gem. en ½ u. W. van *Soeterwoude*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 37 v. r. 82 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Adrianus van Riemsdijk, woonachtig te Soeterwoude.

RIJNSATERWOUDE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*; arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (7 k. d., 20 m. k., 2 s. d. 1e afd.); palende W. en N. aan de Noordhollandsche gem. Leymuiden-en-Vriesekoop, O. aan de gem. Nieuwveen-met-de-Uiterbuurt, Z. aan Woubrugge, W. aan het Braassemer-meer en de gem. Alkemade.

Deze gem. bestaat uit den Rijnsaterwoudsche-Veen-polder, den Kleine-Heilige-Geest-polder, den Wassenaarsche-polder en een klein gedeelte van den Vier-Ambachts-polder. Zij bevat het d. Rijnsaterwoude, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 925 bund. 17 v. r. 42 v. ell., waaronder 603 bund. 63 v. r. 25 v. ell. belastbaar land; telt 71 h., bewoond door 111 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 550 inw. Vroeger vond men het voornaamste middel van bestaan in de veenderijen, dan nadat die, weggeraakt waren, werden zij vervangen door den landbouw en de tuinderij, waartoe men in deze gem. schoone boerderijen en vruchtbare tuinen aantreft. Ook heeft men er eene touwslagerij.

De Herv., die er ruim 250 in getal zijn, maken met eenigen uit de burg. gem. Alkemade eene gem. uit, welke 310 zielen, en onder deze 150 Ledematen, telt, en tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort. Voorheen behoorden de Herv. van Roelof-Arents-veen en van Rijpwetering, ook tot de kerkelijke gem. van Rijnsaterwoude, dan daarna zijn zij met *Oude-Wetering* vereenigd, nog later zijn echter die van Rijpwetering met *Hoogmade* gecombineerd. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Snoeckaert, die in 1594 naar Kalslagen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De 22 Remonstranten, die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Oude-Wetering*. — De 6 Evang. Luth., die er wonen, worden

tot de gem. van *Bodegraven* gerekend. — De R. K., van welke men er 270 aantreft, maken, met die van Leymuiden-en-Vriesekoop en Oude-Wetering, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort; 1000 zielen, onder welke 650 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 of 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke van ouds eene bezitting van het huis van Woude was en daarna van Wassenaer-Warmond, waaraan zij zeer lang verbleven is; doch daaruit verkocht zijnde, is daarna met deze heerl. verleid Mr. Hendrik Kluit en Vrouwe Johanna Albertina Schop, in wier geslacht het tot nu toe verbleven is, zijnde thans Heer van Rijnsaterwoude Mr. Pieter Willem Provo Kluit, Directeur van Policie, te Amsterdam.

Het d. Rijnsaterwoude, Rijnzaterwoude, Rhijnsaterwoude of Rijnsaterswoude ligt $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van Leyden, kant. en 1 u. N. van Woubrugge, nabij het Braassemer-meer.

Het was voorheen verdeeld in twee buurten, waarvan de eene de Overbuurt genaamd werd, dan deze werd alleen bewoond door veenlieden, en is met de verveening en, daarop gevolgde, bedijking van den Wassenaarsche-polder gemaakt. De andere buurt, welke het kerkdorp uitmaakt, ligt aan de zijde van het Braassemer-meer en is verdeeld in twee rijen huizen, liggende zeer fraai aan den Amsterdamsche-rijweg. Het is eene zeer oude plaats, welke reeds, onder den naam Rensaterwald voorkomt in een verdrag, ten jare 1063, tusschen den Abt van Echternach en Wilhelmus van Gelder, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, aangegaan.

Rijnsaterwoude lag vroeger aan het vaste land van Hillegom. Men kwam toen van Hillegom op de Vennip, en verder op Bensdorp, een dorp dat nu meerendeels door het Haarlemmer-meer weggespoeld, of afgenomen is, zoodat slechts omtrent drie of vier huizen daarvan, op het daartoe behoorende land, overgebleven zijn; nu, doch ten onregte de Vennip geheeten, omdat dit eilandje de heerlijkheid van Vennip allernaast lag of gelegen heeft, doch eigenlijk onder Bensdorp behoorde. Men kon dan van daar ligt overkomen op Rijnsaterwoude en zoo voort op Groenewoud, Esselikkerwoud, Jacobuswoud en Woudenbrugge tot Woudshoorn, thans Oudshoorn aan den Rijn, en daarom is het woud, naast aan de wildernis van Bensdorp gelegen, Rijnsaterwoude genaamd, als zijnde het eerste van de Rijnzaten of ingezetenen aan den Rijn, naast aan de wildernis of heide, daar Bensdorp buiten twijfel dien naam aan heeft gevoerd, alzoo *bent* eigenlijk *hei*, waarvan men bezems maakt, beteekent. In de zestiende eeuw hebben nog oude lieden geleefd, dien het heugde, dat men met eenen polstok, hier en daar over eene sloot springende, van Rijnsaterwoude tot op Bensdorp en zoo voort tot aan het vaste land van de Vennip en Hillegom komen kon.

De kerk is een oud gebouw en was voorheen toegewijd aan den H. Johannes *den Dooper*. Zij stond ter begeving aan den Graaf van Holland, doch onder zekere bepalingen, want toen, in 1515, de Graaf verzuimd had, de pastorij op den bepaalden tijd te begeven, werd de begeving daarvan opgedragen aan den Heer Mr. Johan van Adrichem, Kanunnik te Leyden. De pastorie bragt, behalve het gebruik van de huizingen en 8 of 10 morgen (ruim $6\frac{1}{2}$ of $7\frac{1}{2}$ bund.) lands, wanneer de Pastoor buiten de parochie woonde omtrent 11 ponden (66 guld.) op. De kosterij stond mede ter begeving van den Graaf,

maar dewijl die geene andere inkomsten had, zoo werd, in 1514, de Koster door den Pastoor aangesteld. Het kerkgebouw bevat eene zeer groote ruimte, zijnde met twee daken afgedeeld, welke beide op pilaren rusten. De toren heeft een trotsch aanzien, gaande, van onderen af, achtkant op, tot eene matige hoogte boven het dak, alwaar hij veel van zijne dikte verliest en de klokkenzolder gevonden wordt; van daar rijst hij weder achtkant op tot aan de kap, welke niets anders dan eene stompe spits is. Deze kerk is in 1833 geheel vernieuwd en in het volgende jaar de predikantswoning hersteld.

De kerk der R. K., aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is in eenen slechten staat en thans te klein. Zij heeft een orgel en een koepeltorentje, waarin eene klok, doch geen uurwerk.

Onder RIJNSATERWOUDE ligt ook de fraaije buit. Meerzigt.

Men heeft er, met *Oudewetering* en *Leymuiden*, den 7 Maart 1820, een departement der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* opgerigt, dat in het departement *Alkemade* versmolten is.

De kermis valt in des Zondags na St. JAN *Baptist*.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van azuur, met drie wassende manen van zilver en doorsneden door eene fasce van goud.

RIJNSATERWOUDSCHE-VEEN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Rijnsaterwoude*.

Deze pold., welke in 1824 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 68 v. r. 16 v. ell.

RIJNSBURG, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (2 k. d., 21 m. k., 2 s. d. 2 afd.); palende N. aan Voorhout, O. aan Oegstgeest-en-Poelgeest, Z. aan Valkenburg, W. aan de Beide-Katwijken-en-het-Zand.

Deze gem. bevat niets dan het d. Rijnsburg en eene boerenhofstede buiten den bebouwden kom van het dorp gelegen, Klooster schuur genaamd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 364 bund. 92 v. r. 98 v. ell., waaronder 354 bund. 54 v. r. 73 v. ell. belastbaar land; men telt er 223 h., bewoond door 362 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Er wordt sedert eenige jaren mede veel vlas verbouwd, hetgeen veel vertier oplevert en gedurende den wintertijd, vele handen werk geeft. Ook generen zich vele ingezetenen met de bloemkool-, aardbesiën- en aardappelenteelt, welke hier ter plaatse, meer dan op eenige andere, geoefend en nog jaarlijks voortgezet wordt, en welke vruchten met schuiten naar Amsterdam, 's Gravenhage, Delft, Rotterdam en andere plaatsen ter verkoop vervoerd worden; veel daarvan gaat sedert eenige jaren naar Engeland. Niet alleen vinden de bouwlieden en schippers bij dezen teelt en handel aldus hun bestaan, maar ook de vischrijders van Katwijk, Noordwijk en Scheveningen hebben hier hunne voordeelen van, want, daar het grom of ingewand der schollen zeer dienstig is voor den grond, waarop men bloemkool teelen wil, zoo wordt die te dien einde op de genoemde visschersdorpen in kuilen bijeen verzameld, en van daar naar RIJNSBURG gevoerd, waar het in sommige tijden van het jaar de reukzenuwen van hen, die aan dien stank niet gewoon zijn en RIJNSBURG bezoeken, alleronaangenaamst aandoet. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 1220 in getal zijn, onder welke 430 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANDRIES HAGIUS, die in het jaar 1583 hier beroepen

werd en in het jaar 1586 naar Hoorn vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gem. van *Leyden*.

De 5 Remonstr., die er wonen, behooren tot de gem. van *Leyden-en-Noordwijk*. Vroeger woonden er meer van die gezindte, maar dit waren eigenlijk nog afstammelingen van de Oude-Collegianten, die hier vroeger eene gem. hadden. Zij voerden den naam van de gemeente van Rijnsburg en ook van gemeente der Collegianten; de eerste naam is ontleend van dit dorp, alwaar zij gewoon waren twee malen in het jaar, te weten: tegen Pinksteren, en den Zondag, welke voor den laatsten Maandag in Augustus komt, van onderscheidene plaatsen in deze provincie bijeen te komen, om het Avondmaal te houden. Collegianten noemden zij zich, naar de Collegiën of onderlinge bijeenkomsten, door hen hier en daar aangelegd. Deze gemeente is, omtrent het jaar 1619 ontstaan, en het bannen der Remonstrantsche Predikanten gaf daartoe aanleiding. Het geslacht van de VAN DER CODDES, en wel de drie broeders JAN, ADRIAAN en GIJSBRECHT VAN DER CODDE, woonachtig op de dorpen Oegstgeest, Rijnsburg en Warmond, staan als de eerste oprigters dezer gezindheid geboekt. Zij waren landlieden en leertouwers, maar zeer grondig in de godgeleerdheid onderwezen, en ervaren in de Latijnsche en andere talen. Algemeen getuigt men van deze lieden, dat zij van een onbesproken gedrag, ja zelfs, in den volsten zin, allerbraafste burgers waren. GIJSBRECHT was Ouderling der Remonstrantsche gemeente, welke toenmaals zonder Predikant was. Hij, en onderscheidene andere leden der gemeente, besloten, om daar allereerst godsdienstige vergaderingen te houden, en elkanderen, zonder behulp van eenen Predikant, door het voorlezen en verklaren der heilige schriften en door openlijke gebeden, te stichten. De drie broeders en eenige andere ingezetenen der naaste dorpen bragten het hunne bij, om deze gemeente in stand te houden, welke eerlang van Warmond naar Rijnsburg verlegd werd. Zij voerden doorgaans het woord in deze bijeenkomsten, hoewel zij een iegelijk vrijheid gaven, te mogen spreken. Reeds kort na hare opkomst, heeft men onder hen den Heiligen Doop bij onderdompeling toegediend, gelijk zulks sedert dien tijd en tot het begin dezer eeuw te Rijnsburg en elders geschied is. Ook hield men daar, op zekere tijden, het Heilige Avondmaal, hetwelk tot het begin dezer eeuw in gebruik gebleven is. Van dien tijd af, werden er op onderscheidene plaatsen van ons land diergelijke vergaderingen opgerigt. Men gaf aan deze manier, om de gemeente te stichten den voorrang boven het gewone prediken, en zij kreeg welhaast ijverige verdedigers, zoo in openlijke leerredenen, als in godgeleerde en wijsgeerige geschriften. Men grondde zich op eenige schriftuurplaatsen, voornamelijk op het veertiende hoofdstuk van den eersten brief aan de Korinthiers, en op de gewoonte der eerste Christenen. Men ijverde voor het overige zoo sterk voor deze onderlinge vergaderingen, dat zij op vele plaatsen aangelegd, op eenige anderen wederom afgeschaft, doch in onderscheidene aanzienlijke steden en dorpen van ons land nog lang in stand gehouden zijn.

Men vindt te RIJNSBURG eene Christelijk-Afgescheidene gemeente, welke 200 leden telt, waarvan 70 Lidmaat zijn. — De R. K., van welke men er 240 onder RIJNSBURG aantreft, worden tot de stat. van *Oegstgeest* gerekend. — De 12 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Leyden* gerekend. — Er is in deze gem. eene school,

welke gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht wordt; in den winter is dit getal echter grooter.

Vroeger was Rijnsburg eene heerl., waarvan het bestuur, tot in het jaar 1572, geheel aan de Abdis van Rijnsburg stond. Daarna en wel tot in 1616, aan de Vrouw van Rijnsburg, met de Ridderschap van Holland, aan welke beide de abdij was verbeurd verklaard en nog later verviel zij geheel aan de Ridderschap van Holland, zoodat zij thans aan het Domein behoort.

Het d. Rijnsburg, Rhijnsburg, oudtijds Rinesburg, ligt 1 u. N. W. van Leyden, 1 u. Z. van Noordwijk, ½ u. O. van Katwijk-op-den-Rijn, in eene zeer vruchtbare landouw, omringd door korenlanden. Men wil zelfs, dat in den omtrek, de allerschoonste en witste tarwe van geheel Holland geteeld wordt.

Het tegenwoordige aanzien van Rijnsburg is gewisselijk niet zoo groot als voorheen, hoewel het geenszins onder de minste dorpen van Rijnland moet gerekend worden. Het geboomte, waardoor het voorheen belommerd werd, voor het meerendeel omgehouwen zijnde, heeft het echter veel van zijne vroegere bekoorlijkheid verloren.

De naamsoorsprong van dit d. wordt afgeleid van den Rijn, en eenen burg, welke van ouds hier gestaan zoude hebben. Men is algemeen van gevoelen, dat de voormalige loop van den Rijn, voorbij Wijk te Duurstede en Utrecht, door Woerden en Leyden geweest zij, en gelooft dat er een arm van den Rijn langs het d. Rijnsburg heeft geloopen, op den oever van welken, ten tijde der Romeinen, een kasteel of burgt gesticht is, om, als tweede versterkte plaats na Brittenburg, den mond van den Rijn te dekken, waaraan de naam van Rijnsburg gegeven is, alsmede dat dit een van die kasteelen geweest zij, welke Drusus, volgens het verhaal van Florus, ten getale van ten minste vijftig, aan den Rijnkant gebouwd heeft. Dat men van dit kasteel geene overblijfselen meer vindt, wordt toegeschreven, aan het gebruiken der steenen van dit gebouw tot de vermaarde Abdij-van-Rijnsburg, welke hier vroeger stond (Zie Rijnsburg Abdij-van-). Ook zag men aan de overblijfselen van deze abdij steenen van de zelfde soort, als aan vele andere oude Romeinsche gebouwen hier te lande gevonden worden.

Tot nadere bevestiging van het verblijf der Romeinen hier ter plaatse, kan men aanvoeren het vinden van eenige Romeinsche oudheden, welke van tijd tot tijd alhier opgegraven zijn. Men heeft namelijk bij dit dorp even zulke Romeinsche penningen of munten opgedolven, als men te Voorburg en te Valkenburg gevonden heeft; ook zijn hier steenen uit den grond gehaald, waarop de volgende woorden te lezen staan:

Leg: germ: inf:

beteekenende *Legioen* of *Bende van Neder-Duitschland*. Ook heeft men hier opgegraven eene aarden lamp, op welke geschreven was:

Atimetus.

Mogelijk is deze naam van den eigenaar geweest (een vrijgelaten slaaf van Keizer Augustus heeft onder anderen dezen naam gevoerd), want volgens het gevoelen van sommigen, sneden de Romeinen hunne namen op hun huisraad. Het kan echter, met meer waarschijnlijkheid, de naam van den Romeinschen pottebakker zijn. Nog heeft men daar eenen pot gevonden, met eenen langen, maar zeer engen, hals; de afbeeldingen van alle deze zeldzaamheden, worden in de werken van Schrivering gevonden. Thans nog worden op zeker stuk bouwland kleine zilveren penningen gevonden, welke tot de oudheid schijnen te behooren moeijelijk ja bijna ondoenlijk is het eene beschrijving daarvan te geven.

Het schijnt twijfelachtig of RIJNSBURG dien naam wel altoos gevoerd hebbe, doordien men in zekeren blaffert van zeldzame oudheid, welke door den geleerden MARCUS ZUERIUS BOXHORNIUS, uit de keurige verzameling van den schranderen PETRUS SCRIVERIUS, is in het licht gegeven, en waarin de goederen, door de hoofdkerk van St. Maarten te Utrecht, omtrent het jaar 866, vóór den tijd van ODILBALDUS, den negentienden Bisschop van Utrecht, bezeten, vermeld staan, het volgende leest: » In Rothalnushem, quod modo dicitur Rinasburg, mansæ tredecim, St. Martino de hæreditate Radulfi en Aldburgæ, quæ ipsi tradiderunt St. Martino, et mansæ jacent binorthan flieta." Hetwelk beteekent: » In Rothalnushem, hetwelk thans Rinasburg wordt genoemd, dertien mansen behooren St. MARTIJN, uit de erfenis van RADULFUS en ALDBURGE, die zij aan St. MARTIJN hebben gegeven, en deze mansen liggen binorthan flieta." Deze woorden schijnen aan te wijzen, dat RIJNSBURG, hetwelk, lang vóór het jaar 866, ROTHALNUSSEM is genoemd geweest, den naam van RINASBURG gedragen heeft. Ondertusschen is het opmerkelijk, dat deze landerijen, gelijk in dien blaffert gemeld wordt, hebben gelegen *binorthan flieta*, beteekenende waarschijnlijk benoorden de Vliet, gelijk men van eenige andere stukken lands geschreven vindt, dat zij lagen, *bisithan flieta* of bezuiden de Vliet, aan welke Vliet RIJNSBURG gelegen was.

In zeker verdrag, besloten tusschen WILLEM, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, en den Abt van Echternach, in het jaar 1063, wordt RIJNSBURG genaamd RENESBURG. Uit dit verdrag schijnt te blijken, dat aldaar toen slechts eene kapel gestaan heeft, en die plaats bij gevolg van zeer weinig belang moet geweest zijn. Het gevoelen van sommigen, dat RIJNSBURG niet alleen toenmaals, maar reeds vroeger, eene stad en zelfs eene sterke stad was, is echter van allen grond ontbloot.

De eerste kerk, in dit dorp, waarvan wij gewag vinden gemaakt, zoude, naar men meent, in het jaar 975 gesticht zijn, door DIRK II, Graaf *van Holland*. Zij werd, ter eere en lof van God, aan den H. LAURENTIUS toegewijd. Het is mogelijk deze kerk, welke in het verdrag met den Abt van Epternach, in het jaar 1063, onder den naam eener kapel voorkomt, zijnde aan den H. LAURENS toegewijd, en onderscheiden van de klooster- of abdijkerk, in later tijd door Gravin PETRONELLA gesticht en aan MARIA toegeheiligd. Immers, dat er weleer twee kerken, namelijk eene buur- of parochiekerk en eene klooster- of abdijkerk te RIJNSBURG gestaan hebben, waarvan de eerste voor de gemeene buren of inwoners van het dorp en de andere voor de Nonnen of Kloosterlingen gesticht waren, blijkt, onder anderen, uit eenen brief van het jaar 1380. Deze parochiekerk schijnt zelfs in het jaar 1543 nog in wezen te zijn geweest, zoo als blijkt uit eenen brief van FREDERIK SCHENK, Vrijheer *van Toutenburg*, Proost van ST. PIETER te Utrecht. De tegenwoordige kerk, welke bij de Herv. in gebruik is, was vroeger de kerk der gewezen abdij van RIJNSBURG, van welke wij nader zullen spreken. Deze kerk is, na de verwoesting van dat gesticht, wederom aangebouwd en tot de oefening van de Hervormde godsdienst bekwaam gemaakt. Men heeft er vier grafzerken in den muur gemetseld, te weten, die van Graaf WILLEM I en zijne gemalin ALEID, dochter van den Graaf VAN GELDER; PETRONELLA, de stichteres der abdij, en ADA, de dochter van gemelden Graaf. Op de vloer liggen mede nog de zerken van zes der laatste Abdissen, die hier begraven zijn.

Deze kerk is waarschijnlijk in het jaar 1612 verbeterd, aangezien in dat jaar de gezegde grafsteenen in de muren zijn ingemetseld. De

kerk is tot eene redelijke hoogte opgetrokken en van binnen zeer geschikt tot oefening van de godsdienst, doch van geen orgel voorzien. De toren was voorheen vrij hoog; doch is in het jaar 1830 om zijne bouwvalligheid veel verlaagd. Hij rijst van onderen vierkant op tot boven het dak, vanwaar een gebogen spits opgaat, welke vroeger zoowel als de toren, van tufsteen was gebouwd; doch sedert de verlaging van metselsteen is. Van binnen heeft deze toren klok en uurwerk.

De vergaderplaats der Collegianten, stond aan het oosteinde van het dorp, en was een ruim en luchtig vertrek, hetwelk weinig aanzien had, doch een vrij groot getal toehoorders kon bevatten. Niet verre van daar was nog een groot huis met zijnen tuin, behoorende aan eenigen van die gezindte, waarin op den tijd der bijeenkomst, onderscheidene der zoogenaamde Rijnsburgers hun verblijf vonden. Thans dienen beide gebouwen, voor zoo ver zij nog in wezen zijn, tot woonhuizen. De vijver en kom der indompeling is gedempt en tegenwoordig tot bouwland aangelegd.

Men heeft te RIJNSBURG ook een Gasthuis, tot onderhoud van oude en arme personen. In het jaar 1692, is de diakonie van RIJNSBURG met dit huis vereenigd, zoodat uit de inkomsten alle de armen van dit dorp, die van de Hervormde godsdienst zijn, worden onderhouden. Het is zeer bloeijende geworden door het innemen van proveniers, die hier hunnen kost koopen. In den jare 1845 is het oude gebouw afgebroken en een nieuw daarvoor gebouwd hetgeen in het best gedeelte van het dorp staande, tot een sieraad daarvan strekt, volgens overleveringen is dit oude gebouw, ten tijde van VAN DER CODDE, eene rederijkerskamer geweest, bekend onder den naam van de Rooden-Roos.

De kermis valt in veertien dagen na H. Drievuldigheid.

RIJNSBURG, is de geboorteplaats van den Oosterschen Taalgeleerde GUILIELMUS CODDAEUS (WILLEM VAN DER CODDE), geb. den 8 Februarij 1575, † in 1619, en van den Nederduitschen Dichter en geleerde JOACHIM OUDAAN, geb. den 7 October 1628, † den 26 April 1692, die tot de collegianten behoorde en een ervaren Penningkundige, zoo in die der Romeinen als des Vaderlands, was. Ook heeft hier eenigen tijd de Wijsgeer BENEDICTUS (BARUCH) SPINOSA zijn verblijf gehouden, in het slijpen van glazen voor verrekijkers zijn onderhoud vindende. Men wijst er het huis, waar hij gewoond heeft, nog aan. Het heeft in den muur het volgende opschrift, met eene kleine verandering ontleend aan een der dichtstukken van DIRK RAPHAELZ. KAMPHUIZEN (1).

Ach waren alle menschen wijs
En wilden daarbij wel
Dan was deez' aard een paradijs
Nu is ze maar een hel.

De Noormannen, in het midden der negende eeuw, een Priester te Noordwijk, JEROEN genaamd, wegens zijn heilig leven, aangegrepen deerlijk gepijnigd en eindelijk onthalsd hebbende, werden omtrent RIJNSBURG, door eenige Friesche benden, onder het geleide der Graven GERLOF en TIBBOLT, aangetast, waarop er een hevig gevecht plaats had in hetwelk de beide Graven sneuvelden.

De oude Hollandsche kronijk verhaalt, in het leven van DIRK II, Graaf *van Holland*, dat de Friezen in opstand kwamen, het juk afschudden en met eene talrijke krijgsmagt in Holland vielen, het land t

(1) *Mayschen Morgenstondt*, te vinden in 's mans *Stichtel. Rijmen*, D. [illegible], bl. 332.

vuur en te zwaard verwoestten en alles wat hun tegenstond ter neder hieuwen. Zij vielen in Alkmaar en staken den brand in die stad. Geheel Kennemerland werd door hen afgeloopen en deerlijk verwoest, hetgeen het klooster te Egmond ook ten deel viel. Eindelijk voor den burg en de stad Leyden komende, werden zij gestuit door de kloekmoedigheid van den Burggraaf. Deze zich te zwak oordeelende, om hun tegenstand te bieden, verzocht aan Graaf Dirk, hem te komen ontzetten. De Graaf maakte terstond alle toebereidselen, kwam te Leyden en daagde de Friezen uit, om hem slag te leveren. Deze, zich op hunne talrijke magt verlatende, wilden den bepaalden tijd niet afwachten, maar terstond tegen den Graaf te velde trekken, in het denkbeeld, dat de overwinning hun niet ontgaan kon. Daardoor werd de Graaf genoodzaakt, ijlings zoo veel volks bijeen te rapen, als hem slechts mogelijk was. De Graaf, aan het hoofd dezer benden, in het veld verschenen zijnde, tastte de Friezen met eene zoo voorbeeldelooze dapperheid aan, dat hij hen, na een bloedig gevecht, versloeg en hun gering overschot op de vlugt dreef. Dit bloedig gevecht viel voor te Rijnsburg, omtrent de plaats waar naderhand het klooster van dien naam gesticht werd.

In het jaar 1260 gaf Vrouw Aleid, als Voogdes van Floris V, Graaf *van Holland*, aan Rijnsburg vrijheid van den tol te Niemandsvriend, en in het jaar 1263, van dien te Moordrecht, wordende die tolvrijheden in latere tijden, nog aanmerkelijk vermeerderd.

In 1574 en 1575 had dit dorp veel te lijden van den moedwil der Spanjaarden, die zich in de abdij gelegerd hadden en deze, naar men wil, later deerlijk verbrand hebben.

Na de omwenteling van het jaar 1787 had de Patriotsche partij te Rijnsburg, waar men een gewapend genootschap opgerigt had, veel te lijden. Plunderzieke handen repten zich in het vernielen van de goederen, zoo der dorpelingen, als der zoodanigen, die in deze aangename streek het stille buitenleven gezocht hadden. De zuster van den Hoogleeraar Petrus Camper, de weduwe van den Advocaat Herkenhoek, van eene tegengestelde staatkundige denkwijze, met haren broeder, te Rijnsburg, op een buitengoed levende, zag zich genoodzaakt dit met de vlugt te ontruimen en het, tot hare groote schade, aan de schendzieke handen der dolle plunderzucht over te laten.

Het wapen van Rijnsburg bestaat in een veld van goud, met eenen burg van keel, hebbende eene poort en eene dubbele trans van schietgaten.

RIJNSBURG, vroeger genoemd het Roode-Hof, voorm. adell. slot, thans eene buitenpl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Middelburg*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Oostkapelle*, gedeeltelijk gem. *Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-Ambacht;* ¼ u N. ten W. van Serooskerke.

Het is een zeer oud stuk goed; toebehoord hebbende aan de abdij van Rijnsburg in Holland bij Leyden, van waar het zijn naam ontleende en waaraan het met vele onderhoorige landen, benevens vrijdom van beden en lasten, ten tijde der Graven, geschonken was.

Na de Reformatie is het door de Staten als vrij allodiaal goed verkocht aan Jonkheer Alexander van Haultain. Nadien heeft er de Heer Isaäc Godin een schoon lusthuis met eenen vrij hoogen toren opgebouwd, en er fraaije plantaadjen aangelegd, welk een ander, door den volgenden bezitter, Mr. Willem van Citters, weder herbouwd, vergroot en aanmerkelijk veranderd is geworden. Eindelijk wordt het sedert 1826 in

eigendom bezeten, door den Heer Mr. J. G. HINLOPEN, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der eerste kamer van de Staten-Generaal, die het zeer verfraaid, uitgebreid en er tevens eene beduidende boerderij ingerigt heeft, zoodat het thans, met de daartoe behoorende bouw- en weilanden, onder Oost-Kappelle en Serooskerke gelegen, eene uitgestrektheid van ruim 75 bund. heeft verkregen en als eene der schoonste en grootste buitengoederen in Zeeland mag gerekend worden.

RIJNSBURG (DE ABDIJ-VAN-), voorm. abdij in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in het d. *Rijnsburg*,

Deze abdij was gesticht door PETRONELLA VAN SAKSEN, zuster van Keizer LOTHARIUS II en weduwe van Graaf FLORIS *den Vette*, die haar slot, hetwelk te RIJNSBURG stond, en naar men wil gebouwd was, ter plaatse waar vroeger een burg der Romeinen gestaan had, in eene Abdij of sticht voor adellijke Jonkvrouwen veranderde.

In het jaar 1133 bragt zij, uit een klooster in Saksen, derwaarts de eerste Nonnen over, en stelde haar onder den regel van den H. BENEDICTUS; terwijl ANDREAS VAN CUYK, de vijf en twintigste Bisschop van Utrecht, nog in dat zelfde jaar, de kerk aan de H. *Maagd* MARIA heeft toegewijd. Van wege den rang en het vermogen der stichteres, bekwam welhaast deze abdij eene uitstekende vermaardheid en meer dan gewonen rijkdom. Nevens de bekrachtiging der stichting, schonken zelfs de Roomsche Pausen er menigvuldige gunsten en voorregten aan. Graven en Gravinnen van Holland oefenden hunne milddadigheid, door het openen van onderscheidene bronnen van rijke inkomsten, welke eerlang geschat werden op honderd duizend gulden, zijnde toen eene zeer aanmerkelijke som. Aan het vermogen en den rijkdom der stichting was de luister en het aanzien der Abdis geëvenredigd. Over de dorpen, landen en opgezetenen, aan haar regtsgebied onderworpen, voerde zij genoegzaam een onafhankelijk en oppermagtig gezag, alzoo zij het regt van kwijtschelding oefende over lijfstraffelijke misdaden. Haar titel was *Vrouwe en Abdis van Rijnsburg*. In den dagelijkschen omgang, zoo wel als bij plegtige gelegenheden, noemde men haar *Mevrouw:* een titel, in dien tijd alleen eigen aan Vrouwen van den eersten en aanzienlijksten rang. Daarenboven, wanneer de Abdis, in hare hoedanigheid, haren doopnaam teekende, voegde zij daar achter: *Abdis door Gods genade.* Zoo groot was het ontzag en de eerbied, zelfs van Vorsten en Koningen, voor de Rijnsburgsche Abdissen, dat zij haar altoos met eene kniebuiging plagten te groeten. SCRIVERIUS verhaalt daarvan een sprekend voorbeeld, in den persoon van Keizer KAREL V. Hij berigt namelijk dat deze magtigste Vorst van Europa, op zekeren tijd van Haarlem naar RIJNSBURG rijdende, en van de Abdis ontmoet wordende, van den wagen trad, zich met de eene knie ter aarde boog, en haar met den titel van *mijne gebiedende Vrouwe van Rijnsburg* begroette, houdende zich voorts den Vorst in die gestalte tot dat hij door de Abdis werd opgebeurd. Om zulke verhevene titels met regt te kunnen voeren, en den luister van het gewijde gesticht te handhaven, verkoos men altijd tot Abdissen dochters uit de doorluchtigste Nederlandsche geslachten, somtijds zusters of dochters van 's Lands Graven. Van daar ook dat geene andere, dan die van bekenden en alouden adel waren, van vaders en moeders zijde, tot Nonnen werden aangenomen. Zij werden niet *zusters*, gelijk meestal elders gebruikelijk was, maar *juffers* genoemd. Als eene bijzonderheid vindt men van deze kloosterjuffers aangeteekend, dat haar geestelijk beroep, dagelijks, met den middag eindigde, en zij vrijheid

hadden, om in den namiddag, met 's lands Edelen, zich met dansen, rijden en andere soortgelijke vermakelijkheden te verlustigen. Zij waren veertig in getal. Onder hare godvruchtige werkzaamheden wordt zeer hoog geroemd hare gastvrijheid jegens lieden van allerlei rang en hare liefdadigheid jegens de behoeftigen. Zoo zoude Christiaan II, Koning *van Denemarken*, zich er gedurende een half jaar opgehouden hebben. Volgens Guicciardini deelden zij aalmoezen uit onder meer dan twee duizend menschen van de omliggende landstreken. Om niet gedurig overloopen te worden, waren elke week drie dagen daartoe afgezonderd. Van de gedaante des Rijnsburgschen kloosters kan niets met eenige zekerheid gezegd worden. De uitwendige gestalte is geheel verdwenen, sedert de verwoestingen, volgens eenigen, door de beeldstormers in het jaar 1566, doch volgens anderen in het jaar 1572, door de Geuzen aangerigt. Wederom anderen zeggen, met meer waarschijnlijkheid, door de Spanjaarden, gedurende her beleg van Leyden, toen ook de kerken van Soeterwoude en Warmond verbrand zijn. De laatste Abdis en Vrouw van Rijnsburg was Stefana van Rossum. Na de verwoesting der abdij, woonde zij te Leyden, op de Hoogstraat, en overleed aldaar in December des jaar 1603, in den ouderdom van bijkans honderd jaren. Nadat twee achtereenvolgende vrouwen het bestuur hadden geoefend over de goederen der abdij, onder den titel van Vrouwe van Rijnsburg, zijn deze goederen sedert gekomen aan de Ridderschap van Holland.

Tot op onzen tijd waren er op het kerkhof te Rijnsburg nog brokken muurwerk, als overblijfselen van die abdij te zien, doch deze zijn in het jaar 1811 verkocht en gesloopt, zoodat er thans niets meer van aanwezig is. Bij die gelegenheid zijn er vele middeleeuwsche munten enz. gevonden. Een zware gouden ring, waarschijnlijk van een der Abdissen of Adellijke Juffers van Rijnsburg afkomstig en op den grond der oude Abdij gevonden berust, even als vele andere munten, in de verzameling van Vaderlandsche oudheden van den Hoogleeraar van der Chijs, te Leyden.

RIJNSBURGER-VLIET (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Vliet (De).

RIJNSLOOT (DE) of de Woudsloot, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, dat in eene westelijke strekking van het *Tjeukemeer* naar de *Groote-Brekken*, langs Follega, loopt.

Het gedeelte dat langs Follega schiet, wordt de Follegastersloot genoemd.

RIJNSOEVER, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. van *Zeyst*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund, en wordt thans in eigendom bezeten, door Jonkheer Jan Carel Wendel Strick van Linschoten, woonachtig te Rijnauwen.

RIJNSTROOM, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Aarlanderveen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 51 v. r. 73 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. G. W. Verwey Mejan, woonachtig te 's Gravenhage.

RIJNSTROOM, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Leyden*, gem. en 1 u. N. van *Soeterwoude*, aan den Hoogen Rijndijk.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 1 v. r. 27 v. ell., en wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Johannes Hermanus van Wensen, woonachtig te Soeterwoude.

RIJNSWOUDE, d. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Renswoude.

RIJNVLIET, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. van *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn*.

Dit buit., bestaande, behalve uit heerenhuis en verdere getimmerten, uit boomgaard, wei- en hooilanden, beslaat eene oppervlakte van 29 bund. 93 v. r.

RIJNVOORT, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, arr. en 1¼ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, nabij *Neder-Langbroek*, waartoe zij behoort.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer I. H. van Lijnden van Lunenburg.

RIJNWETERING (DE), waterleiding op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, die onder *Angeren* uit een wetering voorkomt, voorts de gem. Bemmel, Elst, Valburg en Hemmen, in eene westelijke rigting, doorloopt en zich, onder Andelst, met de *Waalwetering* vereenigt, om de *Linge* te vormen.

RIJNWIJK, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en ½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. van *Zeyst*, in de heerl. *Stoetwegen*, aan den Kromme-Rijn.

Dit buit. komt reeds als een hof voor, op den 1 April 1003, als wanneer Balderik, Graaf *van Hameland*, en zijne huisvrouw Adela het aan de Abdij van Duits schonken, in 1256, werd zij echter door Otto Graaf *van Gelder* gekocht.

In 1725, kwamen de Proost der Luxemburgsche abdij Orval en ongeveer veertien kloosterbroeders, die uithoofde hunner Jansenistische gevoelens, hunne abdij hadden moeten verlaten, hier eene schuilplaats zoeken. Zij hebben er ook vele jaren in kloosterlijke eenzaamheid doorgebragt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 170 bund. 32 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Jan Kol, woonachtig te Utrecht.

RIJNWIJKSCHE-VAART (DE), water in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, dat zich, nabij Rijnwijk, in den *Kromme-Rijn* uitstort.

RIJNZATERWOUDE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rijnsaterwoude.

RIJNZIGT of Rhijnzigt, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. N. O. van *IJsselstein*, gem. en 40 min. N. O. van *Jutphaas*.

Dit voorm. buit., beslaande met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 16 v. r. 60 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door H. de Wit, en is ingerigt tot een koffij-, thee-, wijn- en roomhuis.

RIJNZIGT, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. W. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. van *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 62 v. r. 85 v. ell.

RIJP (DE), kerk. ring., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, bevattende de volgende acht gem. : de Rijp, Groot-Schermer,

Oost-en-West-Graftdijk, Oudorp-en-Oterleek, Driehuizen-en-Zuid-Schermer, Schermerhorn, Graft en Bedijkte-Schermer, welke door 8 Predikanten bediend worden, 11 kerken hebben en ongeveer 4500 zielen, onder welke 1900 Ledematen, tellen.

RIJP (DE), gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (6 k. d., 19 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Zuid- en Noord-Schermer, O. aan de Beemster, Z. aan Jisp, W. aan Graft.

Deze gem., welke vroeger met de gem. *Graft* vereenigd was, is in het jaar 1605 daarvan afgescheiden en maakt thans eene afzonderlijke gem. uit, welke uit het d. de Rijp en een gedeelte van den Eilands-polder bestaat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 370 bund. 69 v. r. 34 v. ell., waaronder 355 bund. 7 v. r. 81 v. ell. belastbaar land. Men telt er 339 h., bewoond door 450 huisgez., uitmakende, volgens de laatste algemeene telling van het jaar 1840, eene bevolking van 1980 inw., welker getal thans tot zeker boven de 2000 is aangegroeid, die meest hun bestaan vinden in den handel. Ook heeft men er 1 likeurstokerij, 3 leerlooijerijen, 1 taanderij, 1 lijnbaan, 1 garenspinnerij, 2 scheepstimmerwerven, 2 kleederverwerijen, 2 kaarsenmakerijen, 1 mostaard-, 1 hennep-, 1 koren-, 2 grut- en 2 houtzaagmolens; alsmede 5 veerschuiten.

Vroeger maakte men er veel werk van de haringvisscherij de walvischvangst en de onderscheidene neringen, welke daar mede verbonden zijn. De eerste wordt er nu nog met zeven schepen aangehouden, waarvan zes in eigendom behooren aan den Heer Jan Boon Junior, den vermogendsten inwoner der plaats, die in bijna negentigjarigen ouderdom nog met lust en ijver dezen voorvaderlijken tak van welvaart blijft handhaven, hoezeer zulks in de laatste jaren met aanmerkelijke verliezen is gepaard gegaan. De walvischvangst is in de Rijp geheel te niet.

De Herv., die er ruim 930 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *de Rijp*, behoort. Vroeger was de Rijp, ook kerkelijk, met *Graft* vereenigd (zie dat woord). De eerste, die na de afscheiding in 1622 in de Rijp het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Anthony Hamerockx, die in het jaar 1622 herwaarts kwam, en in het jaar 1629 naar Amersfoort vertrok. Onder de in deze gem. gestaan hebbende leeraren, verdient bijzonder melding de Godgeleerde Salomon van Til, die er van 1676—1682 stond, en als Hoogleeraar te Leyden den 1 November 1730 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., van welke men er 360 aantreft, onder welke 170 Ledematen, maken eene gem. uit. De eerste, die uit de broederen der gem. hier het leeraarambt hebben waargenomen, zijn geweest Simon Michielszoon en Cornelis Michielszoon van 1577 tot 1597. De eerste beroepen Leeraar van buiten de gem. was Anthonie de Vries, die in het jaar 1770 van den Hoorn, op Texel, herwaarts kwam, en den 20 Augustus 1771 naar Zaandam-Westzijde vertrok. Het beroep geschiedt door de leden der gemeente. Als een blijk van welvaart der Doopsgezinde gemeente in de Rijp dient, dat er voor kerk noch armen, onder of na de godsdienst gecollecteerd wordt.

De Evang. Luth., van welke er 120 wonen, maken met die uit de burgerl. gem. *Graft*, *Noord-en-Zuid-Schermer*, *Schermerhorn* en het westelijke gedeelte van de *Beemster* eene gem. uit, die ongeveer 140 zielen en onder deze ongeveer 80 Ledematen telt,

en tot den ring van *Haarlem* behoort. De eerste die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest George Hendrik Lagers, die in het jaar 1788 van Kampen herwaarts kwam, en in het jaar 1791 naar Utrecht vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad uit eene nominatie van het Amsterdamsch consistorie.

De R. K., die er 530 in getal zijn, maken met die uit de burg. gem. *Graft* en *Zuid-en-Noord-Schermer* eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, 810 zielen, onder welke 590 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. Deze stat. had vroeger eene kerk te Graft doch thans eene in de Rijp, op het Westend.

De 15 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Edam*. Men heeft in deze gem. drie scholen, welke gezamenlijk door een getal van ruim 600 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke, den 24 November 1730, in het openbaar uit de Grafelijkheids-domeinen verkocht werd en voor 16,600 guld. aan de Regering der plaats zelve is toegewezen.

Het d. de Rijp, ligt 4 u. Z. W. van Hoorn, 2 u. N. W. van Purmerende, 2 u. Z. O. van Alkmaar, 52° 33′ 37″ N. B., 22° 30′ 54″ O. L.

Het ontleent zeer waarschijnlijk zijnen naam van een watertje, de Rijpsloot genaamd (zie dat woord), aan welke sloot de eerste huizen van het dorp hebben gestaan. Het dorp is niet oud, waarschijnlijk is men niet vóór het jaar 1400 begonnen aldaar eenige gebouwen te plaatsen, welke toen onder *Graft* behoorden; terwijl het octrooi, om het eiland, waarop de Rijp ligt, te mogen bedijken eerst in 1516 verleend is. In 1519 telde het nog slechts vijftig huizen. De levenswijze dier eilanders was hoogst eenvoudig: weinig huizen hadden schoorsteenen. Op het westeinde van de Rijp had men eenen algemeenen oven, waarin de lieden bij beurten bakten. Op het geheele eiland stond slechts eenen korenmolen; het maalloon van een zak zaad was een oortje (2 duiten of ½ stuiver). In het jaar 1540 begon men zich op de haringvisscherij toe te leggen, later nam de aanwas van bevolking nog veel sneller toe, en de meerdere uitgebreidheid van het dorp, boven het hoofddorp *Graft* gaf aanleiding tot vele verschillen, ten gevolge waarvan, bij octrooijen van de Staten van Holland en West-Friesland van het jaar 1605 voorloopig, en later van 1607 bepaaldelijk, *Graft* en de Rijp zijn gescheiden en tot afzonderlijke dorpen verklaard. Thans is de Rijp een groot en schoon dorp en heeft van het einde van Graft tot aan de Beemster, eene straat, de Regterstraat geheeten, welke ter lengte van meer dan 300 roeden (ongeveer 750 ell.) betimmerd is; behalve deze zijn er onderscheidene grachten, straten, stegen en buurten, als de Lieflands-, de Keizers-, de Meelzaks-, de St. Jacobs- en de Tuinbuurt, de deftige Nieuwlandschestraat, de buurten het Vlaanderke, het Riet enz., welke, ten westen van de kerk, meest oost en west loopende, en zich achter elkander naar het Zuiden uitbreiden.

Het dorp heeft twee havens, die in de jaren 1625 en 1650 gegraven zijn. In 1594 werd in de Rijp de eerste sluis gelegd, onder het mede opzigt van Adriaan Symonszoon Leeghwater, den vader van den vermaarden Ingenieur Jan Adriaanszoon Leeghwater. Omtrent 1625 is de steenen sluis bij de Waag gelegd.

In de vijftiende eeuw was er noch kerk, noch klokhuis, noch kapel in de Rijp te vinden. Er stond slechts een rood kruis, waarbij men 's avonds naar oude gewoonte, het lof van Onze Lieve Vrouw ging zingen. Daarna

is er eene houten kapel gebouwd, waartoe het allereerst verlof van den Bisschop van Utrecht verzocht werd in 1467. Eenige jaren later werd deze kapel van een steenen koor voorzien, zoo men meent met een orgel daarin. In het jaar 1529 of daaromtrent is eene steenen kerk, met eenen toren daaraan, gebouwd. Daar deze kerk al weder te klein werd is in de jaren 1635—1638 eene fraaije, nieuwe kruiskerk gesticht, op welks kruis een toren met speelwerk stond, en die door den brand welke, zoo als wij later zien zullen, dit dorp in 1654 teisterde, vernield. De tegenwoordige kerk, kort daarna gesticht, ofschoon een fraai gebouw zijnde, is echter niet zoo uitstekend schoon als de voorgaande. Zij werd in 1661 van eenen grooten, hoogen toren voorzien en heeft een goed orgel. Van den toren heeft men een fraai uitzigt over de omliggende streken tot aan de duinen, en op Alkmaar, Hoorn, Amsterdam en Haarlem. Ook vindt men in de kerk een gedenkteeken ter eere van den Hoogleeraar Adrianus Relandus, die hier begraven ligt. In 1842 werd aan dit bedehuis door eene bejaarde weduwe, een stel zilver, ten gebruike bij het H. Avondmaal, geschonken, bestaande in twee kannen, twee bekers, drie schotels en eene schaal voor de giften.

De kerk der Doopsgez., kort na 1654 gebouwd, in plaatse van die, welke door den brand van dat jaar vernield werd, is een zeer schoon en groot gebouw, zonder toren, doch met een bijzonder fraai orgel.

De kerk der Evang. Luth. heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien, zijnde een kabinetwerk.

De R. K. kerk, aan den H. Bonifacius toegewijd, is een schoon gebouw, zondér toren, doch van een orgel voorzien.

Er is in de Rijp ook een Raadhuis, dat in 1630 gesticht en zeker wel het fraaiste van dien aard is, dat men in den omtrek ten platten lande aantreft, en waaronder de Waag is. Het heeft eenen dubbelen opgang en beantwoordt inwendig aan het uiterlijk aanzien.

In het jaar 1829 is hier een nieuw schoolgebouw gemaakt, afgedeeld in drie ruime vertrekken, waarvan het grootste voor de gewone openbare school, en de twee kleinere voor eene Fransche school en eene klein-kinderenschool.

Men heeft in de Rijp mede een groot Weeshuis van de Hervormde, een fraai Weeshuis van de Doopsgezinden, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 28 Augustus 1817 opgerigt is en ongeveer 30 Leden telt, mede eene Spaarbank en eene Bank van Leening.

De kermis valt in den 8 October.

De Rijp is de geboorteplaats van den Godgeleerde Simon Simonides, die mede de Nederduitsche lier hanteerde, † 17 April 1675, als Predikant te 's Gravenhage; van den Oostersche Taalgeleerde Adrianus Relandus, geb. 17 Julij 1676, † 5 Februarij 1718, als Hoogleeraar; van diens vroeg overledenen broeder den Regtsgeleerde Pieter Relandus; van den Waterbouwkundige Jan Adriaansz. Leeghwater, geb. in 1575 en in zijne geboorteplaats, kort vóór den brand van 1654, overleden, die voor den uitvinder wordt gehouden van den moddermolen, welke omstreeks het jaar 1610 in gebruik kwam, doch vooral bekend is door zijn *Haarlemmermeerboek*, waarvan de veertiende druk voor weinige jaren is in het licht verschenen; terwijl het eerste stoomwerktuig tot droogmaking van het Haarlemmer-meer ter zijner gedachtenis *de Leeghwater* genoemd is, en van Johannes Stolp, geb. in October 1678, † te Leyden, den 13 October 1753, Donateur van het

Stolpiaansch legaat aan de Hoogeschool in deze laatste stad. De bekende Dichteressen Elizabeth Bekker en Agatha Deken hebben omstreeks het jaar 1780 in de Rijp gewoond en er eenige van hare werken geschreven.

De Rijp is, in den korten tijd van twintig jaren, drie malen door brand geteisterd, te weten den 6 en 7 Januarij 1654, den 11 November 1657 en den 25 Julij 1674. In den eersten brand werden er, door het vuurvatten van eenen hennipmolen, behalve de kerk en toren, benevens het bedehuis der Doopsgezinden, omtrent vier honderd dertig woonhuizen en honderd en vijftig pakhuizen, schuren en hekelhuizen, vier bruggen en twee hennipmolens door de vlam verteerd; terwijl daarbij vier paarden, achttien koeijen en negentig schapen omkwamen. Gelukkig bleven, niettegenstaande alle huizen in de nabijheid afbrandde, het raadhuis en zeventig in de haven liggende haringbuizen, behouden. De twee laatste branden deden veel minder schade, in de tweede brandde er ruim zeventig huizen, en in de derde drie en zeventig, zoo woon- als pakhuizen af.

Na de landing der Engelschen, in 1799, hadden er in de Rijp eenige ongeregeldheden plaats, welke echter meest door drie van elders overgekomen Joden veroorzaakt werden en ten gevolge hadden, dat een vijftal inwoners der plaats later in ongelegenheid kwamen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van sinopel, met twee gekroonde haringen van zilver

RIJP (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie Ryp (De) (1).

RIJP (DE), geh. in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. Z. W. van *Schagen*, gem. *St.-Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, ½ u. Z. van St. Maarten; met 12 h. en 60 inw.

RIJP (DE), naam, onder welken het d. Zeerijp, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, onder de landlieden meestal bekend is. Zie Zeerijp.

RIJP (DE), buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¾ u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, niet ver van Bloemendaal.

RIJP (DE LANGE-), geh. of liever streek boerderijen, in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *Appingedam*. Dit geh. bestaat uit drie boerderijen, met 20 inw. — Vroeger behoorde het tot *Holwierda*, gem. *Bierum*.

RIJP (LUTJE-), b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. ten O. van *'t Zandt*, ½ u. O. ten N. van *Zeerijp*, waartoe het behoort; met 5 h. en 20 inw. — Vroeger stond hier een burg. Zie het volgende art.

RIJP (LUTJE-), voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. ten O. van *'t Zandt*, ½ u. O. ten N. van *Zeerijp*, in de b. *Lutje-Rijp*.

Deze burg, die eertijds door het konvent van Nijenklooster zoude bezeten zijn geweest, behoorde later aan Jonkheer Johan van Hilte en bestond nog in het jaar 1636, doch is thans geheel vernietigd, zoo dat men zelfs de juiste plaats, waar hij gestaan heeft, niet meer weet te vinden.

RIJPELBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van

(1) Eveneens zoeke men de art., welke elders wel eens met Rij gespeld vindt, en hier niet gevonden worden, op Ry.

Eindhoven, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*, 40 min. Z. W. van Bakel.

RIJPERWEEREN (DE), streek gronds in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam*, welke als een eiland door water omgeven is, als: N. door de Gouw, de Brugsloot en het Groote-meer, O. door het Kleine-meer en de Alewijk, Z. door de Ransdorper- en Holysloter-Dije, W. door de Zwaksloot. — Zij beslaat eene oppervlakte van 147 bund. 48 v. r. 72 v. ell.

RIJPERWEG (DE), weg in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van de Beemster-Ringvaart, nabij de Rijp, in eene oostzuidoostelijke rigting door de Middel-Beemster, tot aan den Purmerender-weg.

RIJPSLOOT (DE), water in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, loopende van het Graftermeertje, in eene oostelijke rigting naar het Beemster-meer. Aan deze sloot zijn, omstreeks het jaar 1400, de eerste huizen van de Rijp gebouwd.

RIJPWETERING, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, 1¼ u. Z. van Oude-Wetering, aan de Rijpwetering; met 75 h. en 700 inw., die meest bestaan van den landbouw en de veeteelt. Men treft er fraaije boerewoningen en tuinen aan, welke door welgestelde huislieden of zuivelverkoopers bewoond worden.

Vroeger behoorde dit geh. kerkelijk onder *Rijnsaterwoude*, waar mede de dooden van de RIJPWETERING begraven werden, doch thans behooren de Herv., die er 100 in getal zijn, tot de gemeente *Hoogmade-en-Rijpwetering*, en hunne dooden worden te *Woubrugge* begraven.

De R. K., van welke men er 600 aantreft, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan *Onze Lieve Vrouwe geboorte* toegewijd, is van een orgel voorzien.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

RIJP-WETERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk, uit de *Wijde-Aa* voortkomende, in eene noord-noordwestelijke rigting naar de *Koppoel* loopt, waardoor het verder gemeenschap heeft met het *Kager-meer*.

RIJSBERGEN, gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Ginneken*; palende N. aan de gem. 's Princenbage, O. aan Ginneken-en-Bavel Z. O. aan de Belgische gem. Meer, Z. W. aan Zundert-en-Wernhout, W. aan Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel N. W. aan Etten-en-Leur.

Deze gem. bevat, behalve het d. Rijsbergen, de geh. Tiggelt, Kaarschot, Breeschot, Groot- en Klein-Oeckel en Hazeldonk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3702 bund., waaronder 3605 bund. 79 v. r. 28 v. ell. belastbaar land; telt 282 h., bewoond door 326 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Vroeger woonden er vele kooplieden, die handel op België dreven. Thans bepaalt zich de handel tot dien in kapoenen en kippen, welke hier aangekweekt en vetgemest worden en waardoor deze gem. vermaard is. Voorts heeft men er eene leerlooijerij, twee bierbrouwerijen, eenen graan- en oliemolen, welke door water en wind bewogen wordt, en aan de uiterste grenzen dezer gemeente, tegen het gehucht de Rith, onder 's Princenbage,

op de turfvaart eenen, door water werkenden, ijzermolen, toebehoorende aan den Heer HOFFMAN te Rotterdam, alwaar zeer zware staven ijzer, ijzeren wagenässen en zeescheepsänkers gesmeed worden. Deze ijzermolen is, volgens octrooi van WILLEM, Prins VAN ORANJE-NASSAU, van 28 October 1765, in dat of in het volgende jaar, door JOHAN FREDERIK HOFFMAN, koopman te Rotterdam gesticht geworden, het octrooi werd toen verleend voor den tijd van vijftig eerstkomende jaren en onder speciaal beding, dat het water op zoodanig peil moest gehouden worden, dat geen overlast aan de ingelanden werd toegebragt, zijnde dat octrooi, bij Koninklijk besluit van 20 Februarij 1819, Lett. X, voor vijftig jaren verlengd.

De inw., die hier, op een twintigtal na, alle R. K. zijn, onder welke 1090 Communikanten, maken eene par. uit, die door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., maakten hier vroeger eene gem. uit, welke tot eersten Leeraar gehad heeft JOHANNES DAMMANNUS, die in 1616 herwaarts kwam, en nog in hetzelfde jaar naar Made-en-Drimmelen vertrok. Nadat in 1675 de Predikant THEODORUS SANTVOORT VAN RIJSBERGEN naar Ginneken vertrokken was, werd deze gemeente, van 1676 en vervolgens, gecombineerd, of met Ginneken, of met 's Princenhage om de andere reis, of met Zundert, met welke laatste gemeente zij nu nog vereenigd is, zoodat de 20 Herv., welke hier wonen, thans tot de gemeente *Zundert-en-Rijsbergen* behooren.

Men heeft in deze gemeente eene school, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Vroeger was RIJSBERGEN eene heerl., van welke, naar men wil, onder anderen, de H. BAVO Heer zoude geweest zijn. In het vervolg van tijd is zij bezeten geweest door den Abt en de Geestelijken van ST. BAVO te Gent. Immers vindt men, toen Keizer OTTO I, in 965, de bezittingen dier abdij bevestigde, daaronder voornamelijk genoemd het dorp RIJSBERGEN, gelegen op de rivier de Aa, met den molen enz. Naderhand, omtrent de twaalfde eeuw, behoorde zij aan BERNER VAN RIJSBERGEN of, zoo als hij bij de Latijnsche Schrijvers genoemd wordt, BERNARDUS A RISEBERGEN, die in 1150 onderscheidene goederen, onder Esschen en Calmphout gelegen, aan het konvent van Tongerlo heeft geschonken, welke gift door GODEVAART, Hertog *van Lothrijck* en *Braband*, bij zijne opene brieven, gegeven te Loven, in 1179, nader bevestigd heeft. Deze BERNERUS was, naar alle waarschijnlijkheid uit het huis VAN BRABAND afkomstig en zoude, naar sommigen willen, eenen zoon, volgens anderen eenen broeder, geweest zijn van ARNULFUS, toegenaamd *den Brabander*. Hij was gehuwd met eene dochter uit het huis VAN BREDA, zonder dat men echter ergens haren naam vermeld vindt en voerde ten wapen eenen zilveren leeuw, gekroond van goud, op een veld van sabel. Hoe lang RIJSBERGEN in dit geslacht gebleven zij, kan men, bij gebrek aan behoorlijke aanteekening, niet melden. Echter is het zeker, dat die heerlijkheid namaals gekomen is aan den Heer VAN BREDA, hoewel de gemelde Abt en het konvent van St. Bavo, daarin nog eenige heerlijke regten behielden, bestaande in renten, cijnsen, jagt enz., welke zij eindelijk, op den 9 November 1523, aan HENDRIK, Graaf VAN NASSAU, Heer *van Breda*, overgaven in ruil tegen eene erfelijke rente van drie ponden groot Barbandsch (12 guld.), die de gemelde Graaf hen bezette op de Halle van Diest, genaamd de Colde, staande binnen de stad Antwerpen, en onder voorwaarde, dat aan den Abt zoude blijven het regt om de

pastorij en de vicarij te begeven. Deze overeenkomst is in alle zijne deelen, door Keizer KAREL V, in het zelfde jaar, bekrachtigd.

Het dorp RIJSBERGEN ligt 2 u. Z. W. van Breda, kant. en 2 u. Z. W. van Ginneken en 1½ u. van de Belgische grenzen, aan de rivier de Aa, langs den straatweg van Breda op Antwerpen. Het is een vrij groot dorp, in welks kom men 113 h., en ruim 600 inw. telt. De kerk, ter eere van den H. BAVO gesticht, was eertijds eene proostdij van de abdij van St. Bavo te *Gent*, en later met een personschap en twee vicarijen voorzien. Het is een tamelijk ruim gebouw, met eenen fraaijen toren en van een orgel voorzien. Sedert de Reformatie was deze kerk bij de Hervormden in gebruik, maar zij is in 1796 aan de Roomsch-Katholijken terug gegeven.

In overoude tijden moet hier ook een klooster van Benedictijner-Monniken gestaan hebben, zonder dat ons echter gebleken is wanneer dit is opgerigt of vernietigd geworden.

Ook stond hier vroeger een oud kasteel het Hof-van-Rijsbergen genoemd. Zie RIJSBERGEN (HET HOF-VAN-).

De kermis valt in Zondag vóór St. Jan.

In 1572 werd dit dorp door de Spanjaarden geheel aan kolen gelegd. — In het jaar 1843 zijn hier, uit onderscheidene tumuli germaansche lijkurnen opgegraven.

Het wapen van RIJSBERGEN is van azuur (blaauw), met een keper vergezeld van drie leliën, alles van goud.

RIJSBERGEN, voorm. burg op het eil. *Schiermonnikoog*, prov. *Friesland*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*; kant. en 4 u. N. O. van *Dockum*, op het oosten van het dorp *Schiermonnikoog*.

Nadat Binnendijken, het stamhuis der Heeren en Vrouwen van Schiermonnikoog verwoest was, was deze burg de woning van de Heeren en Vrouwen des eilands. Het huis was met twee vleugels gebouwd, ruim en fraai betimmerd; tuinen, bosch en lanen waren er bij aangelegd, gedeeltelijk is een en ander nog te zien; doch in andere handen gekomen zijnde, heeft het nog onderscheidene veranderingen ondergaan.

RIJSBERGEN (HET HOF-VAN-), voorm. kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Ginneken*, 2 min. ten O. van Rijsbergen.

Dit kast. is in het jaar 1837 gesloopt. Ter plaatse, waar de stal en koetshuis gestaan hebben, ziet men thans eene bouwmanswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, worden tegenwoordig in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

RIJSBRUG (DE), voorm. brug in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 10 min. W. van *Bleskensgraaf*, over den Graafstroom, welke vóór vele jaren is weggebroken.

RIJSENBURG, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (2 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende W., N. en O. aan Driebergen, Z. aan de Werkhover-meer, welke haar van de gem. Werkhoven scheidt.

Deze gem. bevat het d. Rijsenburg en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund. 33 v. r. 30 v. ell. Men telt er 46 h., bewoond door 42 huisgez., eene bevolking uitmakende van ongeveer 270 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Vroeger had men er ook eene lakenfabrijk en eene kousenweverij, doch de eerste is thans geheel te niet.

De R. K., die er 150 in getal zijn, maken, met die uit de burg. gem. Driebergen, eene stat. uit, welke ongeveer 220 zielen, onder welke 180 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Herv., welke er ongeveer 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Driebergen*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Driebergen*.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger leenroerig was aan het Sticht van Utrecht, en in 1743 aan Vrouwe Hendrina Susanna van Heemskerk ter leen werd uitgegeven. Sedert den 9 September 1768, behoorde zij aan Vrouwe Maria Anna Geertruid van Bemmel, weduwe van den Heer Joost Hendrik Baldewijn van Harteveld. Later werd zij in eigendom bezeten door den Heer Petrus Judocus van Oosthuyse van Rijsenburg en door Mevrouw de weduwe van Oosthuyse, geb. de Jongh, wier kleinzoon, Jhr. Mr. Petrus Antonius Maria van Oosthuyse van Rijckevorsel, woonachtig te Utrecht, thans Heer van Rijsenburg is.

De Heer van Rijsenburg heeft voorheen eene diergaarde gehad op het midden van den berg, tusschen Zeyst en Woudenberg, daar men nog des Heeren van Rijsenburgs warande, 't Noordhout genaamd, op de kaarten der provincie geteekend vindt.

Het d. Rijsenburg, Rijsenborgh of Rijzenburg, hetwelk eerst sedert het jaar 1808 kan gerekend worden te bestaan, ligt 4 u. Z. Z. W. van Amersfoort, 2½ u. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, bevallig in het geboomte verscholen. Men telt er in de kom van het d. een twintigtal woningen en ruim 100 inw. Het d is aan beide zijden van den Arnhemschen straatweg gebouwd, maar vormt een plein, aan welks eene zijde in het midden van een halfrond de R. K. kerk staat, aan de overzijde van den straatweg is een zeer fraai en wel ingerigt logement, waar des zomers soms vele gasten hun tijdelijk verblijf hebben.

De R. K. kerk is aan den H. Petrus *in zijne banden* toegewijd. Deze kerk, door den toenmaligen Ambachtsheer Petrus Judocus van Oosthuyse, in het jaar 1808 gesticht, is een fraai gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien. Men vindt daarin een familiegraf en een monument voor den Heer van Oosthuyse, den zoon, en een, op de wijze der ouden, door Jhr. J. van Rijckevorsel beschilderd, glasraam. Ter vereeuwiging van de inwijding dezer kerk, zijn twee gedenkpenningen geslagen, waarvan de eene vooral zeer zeldzaam is.

De kermis valt in den eersten Maandag in Augustus.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van keel, het hoofd van goud en gebastilleerd met twee stukken.

RIJSENBURG, Rijsenborch of Rijzenburg, oud adell. h. in het voorm. *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, in het zuidelijkste gedeelte der gem. en 20 min. Z. W. van het d. *Rijsenburg*.

Dit huis, hetwelk reeds in het jaar 1240 genoemd wordt, als onder Zeyst gelegen, was vroeger leenroerig aan het Sticht van Utrecht, en een groot en ouderwetsch gebouw, besloten in eene zeer wijde gracht, waarover eene houten brug lag. Op den singel stond veel hoog geboomte. Het huis moet zeer oud, en, reeds in het jaar 1276, sterk en aanzienlijk geweest zijn, alzoo men vindt, dat het, ten dien tijde, door Gijsbrecht, Heer *van Amstel*, aan het hoofd der oproerige Kennemers, nevens Gijsbrechts kasteel van Aboude en Huberts kasteel van Vianen, ook Willems kasteel van Rijsenburg, welke Heeren, vijanden van Gijsbrecht van Amstel waren, verwoest werd. Een der afstammelingen van dezen Willem van Rijsenburg, mede Willem geheeten,

is vermoedelijk een der teekenaars van het verbond der Edelen geweest (1). WILLEM PROEIS, Heer *van Rijsenburg*, heeft het huis, in 1297, weder opgebouwd. Omtrent het jaar 1374 behoorde het aan den Heer VAN ABCOUDE, doch vervolgens, bij verkoop, aan den Heer VAN VIANEN. GISBERTA VAN VIANEN werd, in het jaar 1517, met dit huis en toebehooren verleid, en stond het den laatsten Maart 1530 af, aan haren zoon GERRIT VAN CULENBORG VAN VIANEN, die er Heer van was, toen het door de Staten, in het jaar 1536, voor riddermatig erkend werd. GERRITS zoon was WILLEM, na zijn vaders dood, van den 27 Mei 1574 af, mede ter Staten vergadering beschreven. De zoon van dezen, JUSTUS VAN RIJSENBURG, is in het jaar 1597, wegens deze ridderhofstad, tot Lid der Ridderschap verkoren, doch in 1618 daaruit verlaten. In 1743 is er Vrouwe HENDRINA JUSTINA VAN HEEMSKERK, en den 9 September 1768 Vrouwe MARIA ANNA GEERTRUID VAN BEMMEL, weduwe van den Heer JOOST HENDRIK BALDEWIJN VAN HARTEVELD, mede beleend (2). Het gebouw werd echter door den Heer W. VAN DAM, op het einde der vorige eeuw, gesloopt, zoodat er thans niets meer dan alleen eene oude poort van bestaat. De tot het kasteel behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door Jhr. Mr. PETRUS ANTONIUS MARIA VAN OOSTHUYSE VAN RIJCKEVORSEL, woonachtig te Utrecht.

Het daartoe behoorende Rijsenburgsche-bosch is uitstekend schoon en rijk aan hoog opgaand geboomte.

RIJSENBURGSCHE-WARANDE of het NOORDHOUT, bosch in het voorm. *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie het voorgaande art.

RIJSHOF, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Tilburg*.

RIJSHOVEN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*; kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie RIETHOVEN.

RIJSKAMPEN (DE), onbehuisde pold. in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*; palende N. aan het Bossche-veld en May, O. aan de Vuchtsche-heide, Z. aan Cromvoirt, W. aan den Ham.

Deze pold. maakt eigenlijk het oostelijke gedeelte van den polder de HAM-EN-RIJSKAMPEN uit.

RIJSOORD, heerl. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Rijsoord-en-Strevelshoek*; palende N. aan Ridderkerk, O. aan Sandeling- of Adriaan-Pieters-Ambacht, Z. aan Kijfhoek, W. aan Strevelshoek.

Deze heerl., welke vroeger eene afzonderlijke gem. uitmaakte, doch sedert 1 Januarij 1846 met *Strevelshoek* vereenigd is, bevat het d. Rijsoord, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 121 bund. 61 v. r. 80 v. ell., waaronder 119 bund. 80 v. r. 36 v. ell. belastbaar land; telt 14 h., bewoond door 26 huisgez., uitmakende eene bevolking van 130 inw., die meest hun bestaan vinden in de vlasserij, de bouwerij en de veeteelt.

De inw., die er op 3 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Rijsoord-en-Strevelshoek*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft.

De 3 R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Dordrecht*.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

---

(1) Zie deswege TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. III, bl. 282

(2) Zie *Tegenwoordige Staat van Utrecht*, D. II (XII), bl. 356 en volg.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door den Heer HENDRIK POS, Luitenant-Kolonel van een Regiment, ten dienste dezer Landen. Later werd daarmede verleid den Heer MARTINUS VERBOOM, die het nog in het begin dezer eeuw bezat. Thans is zij het eigendom van Jonkheer W. GEVAERTS VAN NULAND, Ridder van de order van den Nederlandsche Leeuw, woonachtig te Dordrecht.

De Heer dezer heerl. heeft regt op een zestiende part der buitendijksche aanwassen. Ook had hij vroeger het regt op een Zeeuwsch vat wit zout jaarlijks, met den accijns daarvan; van iedere zoutkeet in den Zwijndrechtsche-waard, doch hetgeen in geld betaald werd. Deze heerlijkheid is nog begiftigd met bijzondere voorregten, waaronder ook vrijdom van tollen en cijnsen en het regt van visscherij in de Waal, tot in de diepte van deze en haar regtsgebied; ook heeft de Ambachtsheer een geoctroijeerde tolbrug over gemelde rivier de Waal, hetgeen de overtogt aldaar veel bevordert. Ook behoort aan deze heerlijkheid, het allodiale regt van alle de daaronder gelegen tienden, van het bezaaide zaadkoren, hennip en vlas als anders, alsmede der krijtende- of lammer- en koeijentienden; wijders heeft de Ambachtsheer van RIJSOORD, bij toerbeurt om de twee jaren, de privative aanstelling voor twee jaren van eenen Hoogheemraad van den Zwijndrechtsche-waard, en medestem in de benoeming van Dijkgraaf, permanente Heemraden, Penningmeester, Rentmeester, enz., van den zelfden waard.

Het d. RIJSOORD ligt 1 u. N. W. van Dordrecht, aan den straatweg van die stad naar Rotterdam, aan het water de Waal, waarover hier eene nette houten brug ligt.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond en eenen vrij hoogen toren, met vierkante spits er op had, is, in het jaar 1833, vervangen, door een nieuw fraai kerkje, met vierkant kloktorentje midden op het dak, doch zonder orgel, tot welks opbouw de toenmalige Ambachtsvrouw dezer plaats, Mevrouw de wed. DAVID VAN POELIËN, geb. CRENA, eene aanzienlijke gift geschonken heeft. In den vorigen toren hing eene slaande klok, welke, door het sterk luiden ter gelegenheid van de omwenteling van 1787, gebarsten en onbruikbaar geworden zijnde, door eene daartoe nieuw gegoten, zwaarder en helderluidende klok vervangen is, welke der kerk vereerd werd door eene te RIJSOORD wonende bejaarde Vrijster, JORISJE JANSE VAN DRIEL, hetwelk ook in de klok vermeld staat.

Het wapen van RIJSOORD bestaat uit een veld van sabel, met drie rijstakken van zilver.

RIJSOORD-EN-STREVELSHOEK, gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Ridderkerk, O. aan Sandeling of Adriaan-Pieters-ambacht, Z. aan Kijfhoek, W. aan Heer-Jansdam.

Deze gem. maakte vroeger de twee gem. Rijsoord en Stevelshoek uit, welke sedert 1 Januarij 1846 tot eene gem. vereenigd zijn, en bestaat alzoo uit de heerl. Rijsoord en Strevelshoek; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 265 bund. 56 v. r. 44 v. ell., waaronder 263 bund. 75 v. r. belastbaar land; telt 19 h., bewoond door 32 huisgez., uitmakende eene bevolking van 160 inw., die meest in de vlasserij, de bouwerij en de veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die, op 3 na, allen Herv. zijn, maken, met die uit het zuidelijke gedeelte der burg. gem. Ridderkerk, eene gem. uit, welke 1050 zielen en onder deze 390 Ledematen telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest FRANCISCUS TACRINUS, die in het

jaar **1604** herwaarts kwam; en in het jaar **1613** naar Maarssen vertrok. Het beroep is eene collatie van de Ambachtsheeren van Rijsoord en Strevelshoek. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de Latijnsche Dichter ANDREAS COLVIUS, van 1619--1620, en de Godgeleerde AEGIDIUS FRANCKEN, van 1704—1713.

De 3 R. K. behooren tot de stat. van *Dordrecht.*

Men heeft in deze gem eene school te Rijsoord, — Het wapen dezer heerl. is hetzelfde als dat van de heerl. Rijsoord.

RIJSOORD-EN-STREVELSHOEK (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gedeeltelijk gem. *Rijsoord,* gedeeltelijk gem. *Strevelshoek.*

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 203 bund., en daaronder 197 bund. 87 v. r. 29 v. ell. schotbaar land; en wordt door eenen molen op de Waal, van het overtollige water ontlast.

RIJSSEL, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Amsterdam*, aan den Buitensingel, buiten de Raampoort dier stad. — Vroeger was het eene pleiziertuin voor de deftige burgerklasse.

RIJSSEL, landh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en ¾ u. N. van *Zutphen*, gem. en ¾ u. Z. van *Gorssel.*

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 53 bund. 32 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. F. W. Baron VAN NEUKIRCHEN, genaamd NYVENHEIM, woonachtig te 's Gravenhage.

RIJSSELSCHE-BEEK, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland.* Zie EEFSCHE-BEEK.

RIJSSEN, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Goor* (**2** k. d., **11** m. k., **4** s. d.); palende N. en O. aan Wierden, Z. aan Markelo, W. aan Holten en Hellendoorn.

Deze gem. bevat het plattelandstadje Rijssen, benevens het Buitenrot, uit eenige verstrooid liggende h. bestaande, en het Rijssensche-veen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2605 bund. waaronder 2550 bund. 57 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 430 h., bewoond door 545 huisgez., uitmakende eene bevolking van **2700** inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veenderij, de steenbakkerijen, linnenweverij en fabrijken, zijnde er hier: **1** tabaksfabrijk, **2** calicotsfabrijken, **12** katoen- en linnenfabrijken, **2** katoenspinnerijen, **1** kammenmakerij, **2** pannen-, **1** potten- en **30** steenbakkerijen, **1** bierbrouwerij, **5** grofsmederijen, **1** hoedenmakerij, **1** wind- olie- en pel-, en **2** wind-korenmolens. Voormaals waren de linnen- en katoenweverijen hier zeer bloeijend.

De Herv. die er 2070 in getal zijn, maken met die uit de buurs. Elsen, onder de burgerlijke gem. *Markelo,* IJpelo, Rectum, Notter en Zuna, onder de burgerlijke gem. *Wierden,* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort, en ongeveer 4000 zielen, onder welke 1200 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest R. BRAAMCAMP, die hier vóór 1629 gestaan heeft, want in dat jaar werd JUSTINUS HAVENBERGIUS beroepen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de huizen Oosterhof, Grimberg, Eversberg en het Burgerlijk Bestuur der stad RIJSSEN.

De R. K., die er 600 in getal zijn, maken met die uit de buurschappen Rectum, Notter en Zuna, onder de burg. gem.

Wierden, en Elsen, onder de burg. gem. *Markelo*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en ruim 960 zielen, onder welke 670 Communikanten, telt.

De 3 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van de Hervormden gerekend. — De Israëlieten, van welke men er 30 aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Goor* geteld. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van ruim 330 leerlingen wordt bezocht.

Het stadje Rijssen, dat men reeds in 1188 vermeld vindt, ligt 2¼ u. Z. W. van Almelo, 2 u. N. van Goor, aan de Regge en aan den, in 1840 aangelegden, straatweg van Holten naar Wierden, schilderachtig aan den voet van eenen berg. Het is eene opene plaats, met eene ruime markt, waarop het Stadhuis, zijnde een klein doch net gebouw, zonder toren.

De Hervormde kerk was vóór de Reformatie aan den H. Dionysius toegewijd, en werd door den Schoolvoogd van St. Maria'skerk te Utrecht begeven. Daarin waren drie vikarijen, de eerste, zijnde de vikarij van het *H. Kruis*, stond in het jaar 1571 ter begeving van Johan van Voirst. De tweede, te weten die van *O. L. Vrouw*, verpligtte den bedienaar om alle Maandagen, Vrijdagen en Zaturdagen de offerande der nieuwe wet op te dragen. De bezitter van de derde vikarij, zijnde die van den H. Joannes den *Evangelist*, was gehouden alle dagen de goddelijke dienst te doen. In 1572 had Rudolf van Langen het regt om eenen bedienaar tot deze vikarij voor te stellen. Ook was er een broederschap van de H. Anna, daar de Schepenen van Rijssen het opzigt over hadden. Deze kerk is zeer merkwaardig, bewijzende door hare bouworde eene der eerste steenen kerken, ten gebruike van de Christenen in deze streek, geweest te zijn. Ook ziet men daarin eene fraaije tombe, voor ruim anderhalve eeuw gesticht door den Heer Ernst Hendrik van Ittersum tot Oosterhof, aan wiens geslacht zij nog behoort.

Waarschijnlijk is Rijssen ten tijde van Karel *den Groote* een bolwerk des Christendoms tegen de destijds Heidensche Graven van Goor geweest, immers de in 1825 ingestorte kerktoren strekte als bewijs van in zwang zijnde vervolgingen, als zijnde voor de toenmalige tijden bijzonder voor de veiligheid der bewoners ingerigt.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan den H. Dionysius toegewijd en in het jaar 1819 gesticht, is een middelmatig gebouw, met eenen houten toren en van een orgel voorzien.

Men heeft in den omtrek van en onder het stadje onderscheidene havezathen, als: Oosterhof, Grimberg en Eversberg. Vroeger had men er nog de hav. Essink en Elsen, doch deze zijn vervallen.

De naburige bergen zijn bezaaid met groote en kleine steenen, terwijl in de nabijheid van Rijssen steenen zijn gebakken, die wegens hunne bijzondere ligtheid op het water konden drijven.

Van het kerspel Rijssen wordt voor de eerste maal in 1188 gewaagd in een register der goederen van Hendrik Graaf van Dalen en Heer van Diepenheim.

In 1828 zijn bij het spitten van de klei, welke tot straatsteen gebezigd wordt, op de zoogenaamde Heidensche-Rillen, bij het stadje Rijssen, 25 voet onder den grond, een menschelijk geraamte gevonden, en daarbij drie stukjes zilver geld, waarvan een geslagen is onder den Romeinschen Keizer Commodus, die in het jaar 181 onzer tijdrekening regeerde en een onder Keizer Vespasianus, terwijl het derde door sterk afschuren onkenbaar is geworden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van azuur met eenen rijssentak van goud. Het schild gedekt met eene kroon van goud.

RIJSSENSCHE-VEEN (HET), heideveld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, 10 min. Z. W. van Rijssen. — Het beslaat eene oppervlakte van 584 bund. 54 v. r. 30 v. ell.

RIJSTHOEK (DE DROOGE-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. — Het is de zuidelijkste punt van het schiereiland *Hoewamohel*.

RIJSTKETELHOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*. Zie Pryok.

RIJSWAARD (DE), uiterwaard in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Veen*; palende N. aan de Maas, O. aan een stuk gemeentenszand genaamd den Heuije, Z. en W. aan den Ravenswaard.

Deze uiterwaard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 28 bund. 9 v. r. 70 v. ell., met eene boerderij, en wordt met den daar naast gelegen *Ravenswaard* door een sluisje, op de Maas, van het overtollige water ontlast.

RIJSWAARDSCHE-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*.

Deze dijk loopt in eene noordoostelijke rigting door de gem. *Heenvliet*, en scheidt den Heenvlietsche-polder van den Oude-Nieuwlandsche-polder.

RIJSWIJK, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg* (8 k. d., 27 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. 's Gravenhage en Voorburg, O. aan Vrijeban-en-Biesland, Z. aan Hof-van-Delft en Wateringen, Z. W. aan Loosduinen, W. aan 's Gravenhage.

Deze gem. bestaat uit den Noord-polder, den Plaspoel-polder, den Hoek-polder, den Schapenwei-polder, den Oude-Broek-polder en den Nieuwen-Broek-polder. Zij bevat het d. Rijswijk, benevens eenige verstrooid liggende h. en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2319 bund. 6 v. r. 2 v. ell., waaronder 2285 bund. 68 v. r. 94 v. ell. belastbaar land. Men telt er 306 h., bewoond door 448 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2300 inw., die meest in den landbouw en het werken op de buitenplaatsen hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene papierfabriek, 1 koren-, 1 tras- en 4 snuifmolens.

De Herv., die er ongeveer 1500 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort. De Reformatie is waarschijnlijk in deze gem. reeds vroeg doorgebroken, want men vindt eene rekening van 1570, waaruit blijkt dat toen reeds eene gemeente alhier moet geweest zijn; in 1576 was zekere Aart Teunisz. Blommert of Blomhart alhier Predikant. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de regering van 's Gravenhage.

De Evang. Luth. en Remonstr., die er ongeveer 20 in getal zijn, worden tot hunne respectieve gem. te *'s Gravenhage* gerekend.

De R. K., van welke er ongeveer 1200 wonen, onder welke 800 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht wordt.

De gem. Rijswijk is eene heerl., welke vroeger zijne eigen Heeren gehad heeft, die onder de vroegste Edelen des lands bekend zijn. Dodo

van Rijswijk was een der onderteekenaars of getuigen van den giftbrief, door Graaf Dirk V, op den 26 Julij 1083, ten behoeve van de abdij van Egmond verleend, en waarbij daaraan onderscheidene voorregten werden afgestaan. Onder de Edelen, welke over het verdrag, als getuigen stonden, waarbij het oudste gedeelte van Holland, door Dirk VII, Graaf *van Holland*, voor een leen van het hertogdom Braband werd verklaard, lezen wij ook de namen van Aarnoud, Henrik en Jan van Rijswijk. Ook werd de laatstgemelde genoemd, onder de misnoegde Edelen, over het huwelijk van Graaf Lodewijk van Loon met Gravin Ada, welken zij, diensvolgende, den voet zochten te ligten, omdat zij voorzagen, buiten den grafelijken raad en alle bewind te zullen gehouden worden. Nogtans schijnen de twee eerstgenoemde, Aarnoud en Henrik, in andere begrippen gestaan te hebben. Althans leest men in eenen brief door Gravin Aleid, weduwe van Dirk VII, en moeder van Gravin Ada, aan Jan, Koning van Engeland, over het huwelijk van hare dochter met den Graaf van Loon, geschreven, onder de namen der Hollandsche Edelen en Dienstmannen, op wier raad of met wier toestemming dit huwelijk was gesloten, ook de namen van Aarnoud en Hendrik van Rijswijk. Goevelijk van Rijswijk vinden wij genoemd, onder Graaf Floris IV, die in 1235 omkwam, en in 1275 wordt Willem van Rijswijk vermeld, als hebbende, nevens nog twee Edelen, gestaan over eene belofte, door de Wethouderschap van Utrecht, aan Graaf Floris V gedaan, bij welke eerstgemelde zich verbond, de stad voor den Graaf en zijne nakomelingen altoos te zullen openhouden, mits hij de bescherming der stad en der Wethouderschap op zich nam. Jonkheer Cornelis van Rijswijk, in 1572, Slotvoogd van het kasteel te Medemblik, was zoo sterk verknocht aan de belangen des Konings van Spanje, dat hij, toen de Stadhouder Diderik Sonoi eenige afgevaardigden had gezonden, om met de wethouderschap over het kasteel in onderhandeling van overgave te treden, middel vond om dien handel, eenige dagen, te doen dralen. Sedert koos hij 's Prinsen zijde, doch behield de Slotvoogdij, om zijne bekende eerlijkheid, van welke hij, in het volgende jaar, eene duidelijke proeve gaf, in de edelmoedige afwijzing van den Graaf van Bossu, die, met streelende beloften hem aanzocht, om, door verraad, de stad en het kasteel, in der Spaanschen magt te leveren. Rijswijk bleef in zijnen post, en den Staten getrouw, tot zijnen dood toe, welke in 1587 voorviel.

De jurisdictiën van hooge heerlijkheid en van ambachtsheerlijkheid over Rijswijk, waren vroeger gesplitst. Men moet het aanmerken, als, ten aanzien van het hoogeregtsgebied, een domein der grafelijkheid te zijn geweest. Immers aldus bezat het Hertog Filips van Bourgondië, in 1430, hetwelk blijkt uit zijnen brief van den 3 Mei deszelfden jaars te Brussel gegeven, onder des Graven geheim zegel, bij ontstentenis van het groot zegel. In dezen brief belooft hij aan zijne onderzaten van *Delft*, Rijswijk en *Schipluiden*, dat hij hen niet van de grafelijkheid zal vervreemden. Men kan ook zeggen, dat de hooge heerlijkheid van Rijswijk nog in den boezem der Staten van Holland berust, ofschoon zij geoefend wordt door de Regering der stad Delft, uit krachte van het pandschap, dat zij daarvan verkregen heeft. Allereerst gaf de grafelijkheid van Holland, de hooge heerlijkheid van Rijswijk in pandschap aan den Heer Mr. Cornelis Suis, President van den Hove van Holland, toen Ambachtsheer van Rijswijk. Na zijn overlijden, voorgevallen den 19 September 1580, heeft de stad Delft de hooge

heerl. van de rekenkamer in Holland in pandschap genomen, en door eenen der Burgemeesters, Mr. FRANS DUYTS VAN ZANTEN, die zich Heer *van Rijswijk* deed noemen, zekeren JASPER CENTEN tot baljuw doen aanstellen. Dit echter kan niet eerder geschied zijn voor verre in het jaar 1581, alzoo er onderscheidene redenen zijn, welke toonen dat RIJSWIJK, wat het hooge regtsgebied betreft, vóór dien tijd, op Grafelijk bevel, onder den Baljuw van Rijnland gestaan heeft. Na den dood van den voornoemden Heer Mr. FRANS DUYTS VAN ZANTEN, voorgevallen den 20 Mei 1586, heeft de grafelijkheid van Holland goedgedacht de hooge jurisdictie van RIJSWIJK weder aan zich te trekken, en van tijd tot tijd Baljuwen aan te stellen. Deze aanstelling en het bezit der hooge jurisdictie, kan de grafelijkheid weder niet vele jaren gehad hebben, want in het jaar 1591 heeft de stad Delft de hooge heerlijkheid van RIJSWIJK van de Staten van Holland en van de rekenkamer van de domeinen van de grafelijkheid beleend, en is in de acte van beleening (volgens voorgaande privilegie) ingevoegd, dat de gemelde halsheerlijkheid niet van de stad Delft zal mogen worden vervreemd, gelijk het door de Staten in het jaar 1667 is goedgevonden, ter gelegenheid van het verkoopen van eenige goederen van hunne domeinen. Tot voorkoming van die willekeur is vastgesteld, dat de Heeren Burgemeesters en Regeerders der stad Delft, als hebbende het hooge regtsgebied, van tijd tot tijd, behalve andere voorregten, zouden aanstellen den Baljuw en Secretaris over het crimineel. Naderhand heeft het der grafelijkheid, om redenen, goedgedacht, de hooge heerlijkheid weder aan zich te trekken, en van tijd tot tijd Baljuwen aan te stellen, doch eindelijk is zij, in het jaar 1718, wederom aan de stad Delft in pandschap gegeven. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de stad 's Gravenhage

Het d. RIJSWIJK of RIJSWICH, in de wandeling RISIK genoemd, ligt ruim ½ u. Z. O. van 's Gravenhage, ½ u. W. Z. W. van Voorburg, 2 u. N. ten W. van Delft, aan eenen net bestraten en fraai beplanten rijweg, welke van 's Gravenhage af tot aan de Hoornburg den naam heeft van RIJSWIJKSCHE-WEG, en zich van daar langs de Vliet uitstrekt, onder de benaming van den Delftsche-weg, tot aan de stad Delft. Aan de gemelde Hoornbrug werden vroeger de Afgezanten van vreemde Mogendheden, die hunne openbare intrede deden in 's Gravenhage, door de gemagtigden der Algemeene Staten afgehaald. Aan den Rijswijksche-weg begint het dorp en strekt zich zuidwaarts henen. De gelegenheid dezer plaats is bij uitnemendheid aangenaam, als alom omsingeld door heerlijke weilanden en onderscheidene bezaaide landen, waarvan de tienden, in 1686, verpacht werden voor acht honderd en negen gulden en in 1740 voor negen honderd en dertig gulden. Deze landerijen zijn omzoomd met digt belommerde rijwegen en wandelpaden, behalve eene menigte prachtige lusthoven. De nabijheid van de Delftsche-vliet of trekvaart, welke minder dan een half vierendeel uurs van het dorp afstroomt en waaruit eene vaart naar RIJSWIJK loopt, brengt hieraan geen gering sieraad bij. Het dorp zelf bestaat voornamelijk uit eene groote straat, welke digt bebouwd en met vele wel onderhouden huizen bezet is. Het naburig 's Gravenhage brengt veel tot de welvaart dezer plaats bij, en lokt vele wandelaars derwaarts ter verlustiging uit.

Eenigen meenen, dat men het REUSWIJK behoorde te noemen, omdat er Reuzen of groote dappere mannen zouden gewoond hebben, overblijfsels der aloude Reuzen; maar wij achten dit bezijden de waarheid en de gissing veel waarschijnlijker, dat de naam van een *rijsbosch* of *kreupelbosch*, dat daar voortijds geweest is, zoude herkomen.

Van de Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Bonifacius was toegewijd, vindt men den tijd, waarin zij gebouwd is, niet aangeteekend. Zij is vrij groot en met onderscheidene kapelgevels uitgebouwd. Vóór den toren, welke vierkant is, en eene achtkante leijen spits heeft, staan twee dergelijke gevels, zoodat hij, als ten dake der kerk schijnt uit te rijzen. In dezen toren hangen twee klokken. Vroeger werd van alle ingezetenen van dit ambacht een torenpacht tot onderhoud van den toren geheven, een stuiver van elk vierendeel bier, en stoop wijn of gedisteleerde wateren. Het koor der kerk, is met een fraai hek afgesloten, en pronkte vóór het jaar 1795 met vele adellijke en andere wapenborden, voornamelijk met die van de adellijke familie van van der Duin, welke hier hare begraafplaats heeft. Tegen het koor is de kerkeraadskamer, welk een redelijk goed vertrek is. Sedert het jaar 1786 heeft deze kerk tegen den toren een fraai orgel, haar bij testament gemaakt door wijlen Vrouwe Cornelia Schellinger, douairière van den Heer Mr. Pieter Steyn, in leven Raadpensionaris van Holland enz., enz., enz. Het orgel is met de wapens van Steyn en Schellinger voorzien; daarboven is een fraaije uurwijzer en er onder twee borden geplaatst, waarop men leest; op het eerste bord:

Dit Orgel is gelegateerd door de Wel-Edele Geboren Vrouwe Cornelia Schellinger, *Weduwe van den Hoog-Edelen Geboren Heer Mr.* Pieter Steyn, *Raadpensionaris en Grootzegelbewaarder van Holland en West-Friesland enz.; enz. Hetzelve is gemaakt door* Joachim Reichner, *onder de bestuuring van den Heere* Hendrik van Ravesteyn, *Schout en Secretaris alhier, mitsgaders Rentmeester dezer kerke; 't is ingewijd door Dr.* Johannes Brill, Johansz., *Predikant te deezer plaatze, op den* 21 *Mey* 1786, *zijnde toen Ambachtsheer wegens de Regeering van 's Graavenhaage. de Weledele Gestrenge Heere* Johan Patijn, *Oud-Burgemeester en Regeerend Schepen aldaar, en Kerkmeesteren* Pieter Burgersdijk *en* Daniël van Overvoorde.

Op het tweede bord:

Rijswijksche Christenschaar! verhef met blijde psalmen,
De hoogste Majesteit, bij 't kunstrijk orgelspel,
Gods Eng'len luistren naar uwe uitgeleezen galmen,
En voeren die ten troon van Vorst Immanuël,
't Begin van 't Hemelwerk doet zelfs den afgrond beeven,
Vang dat hier rustig aan, met juist muzijk akkoord,
De naam van Edlen Steyn *en* Schellinger *zal leeven,*
Zoo lang men 's Heeren lof uit deezen orgel hoort.

Joännes Spaan *Predikant in 's Graavenhaage, eertijds alhier.*

Den 30 Maart 1790 werd door den Schout en Secretaris Mr. H. Ravesteyn, bij gelegenheid dat deze op dien dag den ouderdom van 78 jaren bereikt en het Schoutsambt omtrent 48 en een half jaar bekleed had, aan de kerk een geschenk van zilver gedaan, bestaande in een groote en twee kleine zilveren schotels, en twee zilveren bekers, ten gebruike bij het H. Avondmaal. Bij de kerk is een met boomen beplant en bemuurd kerkhof.

De kerk te Rijswijk bezat weleer een altaar van den H. Bonifacius en zijne gezellen, aan hetwelk een vikariaat was aan het St. Pietersaltaar.

Waar ter plaatse de R. K. het eerst na de Hervorming hunne godsdienst hebben geoefend, blijkt nergens, maar zij hebben sedert het jaar 1684 eene fraaije kerk gehad, welke omtrent het jaar 1710, ten tijde van den Pastoor Pieter Maas, aan de R. K. van de Oude Clerezij

(Jansenisten) is overgegaan, en daaraan sedert verbleven is, tot dat, in het jaar 1794, die stat. met die te *'s Gravenhage* is gecombineerd. De dienst wordt eens in de maand verrigt door den Pastoor der R. K. van de Oude Clerezij te dier stede. De kerk heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien. De R. K., die nu zonder kerk waren, hebben in het jaar 1784, met consent van Heeren Staten van Holland en West-Friesland, weder hunne eigene kerk gekregen, welke aan den H. BONIFACIUS is toegewijd, zijnde een fraai gebouw, met eenen kleinen toren, doch sedert het jaar 1841 van een uitmuntend orgel voorzien.

Te RIJSWIJK stonden vóór de Reformatie twee kapellen; de eerste achter de hofstede Ockenburg, en eene tweede bij de hofstede de Burg; eerst behoorden zij in eigendom aan de Heeren VAN SUIS, en in vervolg van tijd aan den Heer VAN DER DUIN, Heer *van Rijswijk*. Ook had men er een klooster van Reguliere Nonnen, Nazareth genaamd, en staande onder het opzigt van het kapittel van *Sion*. Nog bestond er vroeger het Huis-te-Rijswijk, ook wel Belvedere, doch eigenlijk het Huis-te-Nieuwburg geheeten. Zie NIEUWBURG (HUIS-TE-).

In het dorp leest men voor twee huizen, onder het wapen van RIJSWIJK, het volgende:

Weleer stond hier een huis, gesticht in 't vredejaar,
1697.
Maar werd in d'as gelegd door brand bij nacht heel naar,
1745.
Doch nu tot twee gemaakt, in eenen goeden stand,
1746.
God hoede hen voortaan voor ongeluk en brand.

De kermis valt in den derden Zondag in Julij.

RIJSWIJK is de geboorteplaats van den Schilder ARIE VAN DER KABEL, die tevens een bekwaam Graveur was, geb. 1631, † in 1695.

In het jaar 1489 werd dit dorp door de Hoekschen, die Rotterdam bezet hadden, geplunderd en gebrandschat.

De plaats is vermaard door den vrede, welke alhier den 10 September 1697, op het Huis-te-Rijswijk, gesloten is, tusschen Spanje, Frankrijk, Engeland, Duitschland en de Vereenigde Nederlanden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van zilver, met drie takken of rijzen, van onder dooreen gevlochten, van sinopel.

RIJSWIJK, gem. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Woudrichem-en-Oudendijk, N. O. aan de Maas, Z. O. aan de gem. Giessen, Z. aan Almkerk-en-Uitwijk, W. aan de Werken-en-Sleeuwijk.

Deze gem. bestaat uit den Rijswijksche-polder, de Rotgans en den Manhuiswaard, benevens gedeelten van den Honswijksche-polder en van den St. Rombouts-polder. Zij bevat het d. Rijswijk, benevens eenige verspreid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 421 bund., alles belastbaar land. Men telt er 53 h., bewoond door 61 huisgez., uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het aanfokken van paarden en hoornvee; terwijl mede een groot gedeelte in de stokerij van moutwijn uit aardappelen werkzaam is.

De inw., die op 7 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Giessen-en-Rijswijk*. RIJSWIJK werd tot het jaar 1649 bediend door de Predikanten van Giessen, doch bekwam toen eenen eigen Predikant

in Elisa Spiljardus, die in 1665 naar Harderwijk vertrok; het heeft eenen eigen Predikant behouden tot in 1819, toen het, na het vertrek van Jacob Jan Buyn, daar beroepen in 1800 en naar Gellicum verroepen in 1809, weder bij *Giessen* gevoegd is, zoodat de Predikanten beurtelings te Rijswijk en te Giessen wonen en in beide gemeenten dienst doen.

De 7 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Woudrichem* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welks Heeren reeds vroeg in 's lands geschiedenis bekend zijn geweest. In het midden der vorige eeuw werd Rijswijk bezeten door Vrouwe Agatha Catharina van der Graaf; later was zij een eigendom van den Heer Lambertus van Andel, Burgemeester van Woudrichem. Thans is Heer dezer heerlijkheid de Heer Mr. Johan Burchard Dirk Christiaan Didericus Tulleken, woonachtig te Nijmegen.

Het d. Rijswijk, oudtijds Riswich en Rijswich, ligt 5½ u. N. W. van 's Hertogenbosch, 2½ u. N. W. van Heusden, ½ u. Z. O. van Woudrichem, zeer bevallig zoo aan den Maasdijk, als meer binnenwaarts door geboomte en zaailanden omgeven.

Het is een zeer oud d., dat reeds in de zevende eeuw bekend was, daar Zwitbert, een der eerste verkondigers van het Evangelie, in 698 de kerk aldaar ingewijd heeft. Deze kerk, die vóór de Reformatie onder den Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht stond, staat buitendijks in de Rotgans. Zij is oud en niet zeer groot en heeft eenen lagen toren, van boven plat gedekt, doch is van geen orgel voorzien. Het koor is geheel ingestort, behalve eenige stukken van vervallen muurwerk.

De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

Den 30 Januarij 1809 brak de Zuider-Maasdijk aan de Nol bij deze gemeente door, nadat het water eenen geruimen tijd ter hoogte van twee, twee en een halve en drie voet, op dien dijk gestaan had, waardoor tevens vier of vijf verzakkingen kwamen aan de binnenzijde der Rijswijksche, Giessensche en Andelsche dijken, welke echter met zeer veel moeite hersteld en verzekerd werden. Deze doorbraak viel omtrent het ondereinde van den Rijswaard, boven den Rijswijksche-Schoordijk nederwaarts, en had in den beginne de lengte van tien tot veertien roeden, doch werd van tijd tot tijd wijder, zoodat hij spoedig eene lengte had van omtrent dertig roeden. Het water viel met groot geweld door deze dijkbreuk, zoodat, zoowel hierdoor als door de overige doorbraken in de beneden dijken van het Land-van-Altena, welke omtrent ter zelfder tijd voorvielen, het Oude- en Nieuwe-Land-van-Altena geheel en al overstroomd werd. Door deze doorbraak werd een groot gedeelte lands hoog overzand, bijzonder de tuin en de landen om het Slot-van-Rijswijk gelegen, doch door de onvermoeide zorg van den Rentmeester, den Heer J. H. G. van Borcharen, is die grond gedeeltelijk geheel omgewerkt en in vorigen staat gebragt.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van goud, met drie boven elkander geplaatste zalmen van zilver.

RIJSWIJK, oudtijds Rijswich of Riswich, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. W. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Tiel*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Maurik*, in een aangenaam oord, beneden aan den Rijndijk, tusschen heerlijke

weiden en korenlanden. Men telt er eene bevolking van 470 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Uit den naam villa, welke aan dit dorpje in de lijst van goederen der Utrechtsche kerk gegeven wordt, willen sommigen afleiden, dat het van ouds stadsgeregtigheden gehad heeft, doch dit woord werd door de schrijvers der middeleeuwen zoowel op een dorp of een gehucht als op eene stad toegepast.

De Herv., die er 430 in getal zijn, onder welke ongeveer 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES GERLACUS HINKELS, die in het jaar 1639 herwaarts kwam, en in het jaar 1678 overleed. De kerk is in 1759 aanmerkelijk hersteld uit de milde bijdragen van edelmoedige geloofsgenooten in ons Vaderland, bijzonder te Amsterdam.

De R. K., van welke men er 20 aantreft, behooren tot de stat. van *Maurik*. — Men heeft in dit d. eene school, en ¼ u. noordwestwaarts een veer over de Lek op Wijk-bij-Duurstede.

Ook worden in dit d. nog overblijfsels gevonden van het commanderijhuis van de orde van ST. JAN, of de Maltheser Ridders.

RIJSWIJK is de geboorteplaats van den Geneeskundige GERARDUS BONTIUS (GERARD BONT), geb. in 1536, † 15 September 1599. Hij was de eerste Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Hoogeschool te Leyden.

Bij den watervloed van Januarij 1809 liep dit d. onder. Er verloren wel geen menschen het leven, doch elf huizen werden geheel weggespoeld, benevens eenige schuren en bergen; vier huizen werden bovendien onbewoonbaar, terwijl een gelijk getal, benevens elf schuren zeer zwaar beschadigd werden, welk lot ook de boomgaarden en houtgewassen trof. In den nacht tusschen den 30 en 31 Januarij steeg het water 28 duim hooger dan bij den vloed van 1784.

RIJSWIJK, buit. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant. en gem. *Zevenaar*.

Dit buit., wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer L. VAN NISPEN, Lid der Gedeputeerde Staten van Gelderland, woonachtig te 's Heerenberg.

RIJSWIJK, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*. — Het is een der vier en twintig wijken der stad *Batavia*.

Op RIJSWIJK trekken, wat de gebouwen betreft, voornamelijk de aandacht, het twee palen van het stadhuis van Batavia gelegen hotel van den Gouverneur-Generaal, dat met het front naar het Noorden staat, en met galerijen (veranda's) omgeven is en twee verdiepingen hoog, eene uiterst fraaije vertooning maakt; de societeit *de Harmonie*, onder het bestuur van den Generaal DAENDELS opgerigt en opmerkelijk door hare fraaije en uitgestrekte zalen, van ruim 30 ell. lengte, welke ieder voor meer dan drie honderd vijftig personen plaats aanbieden; en naast deze societeit, aan de linkerhand, het gebouw van het, in 1778, vooral door toedoen van den Vice-Admiraal J. C. M. RADERMACHER opgerigt, Bataviaasch genootschap, alwaar eenige oudheden, naturaliën, wapens enz. bewaard worden, en waarmede sedert eene boekerij en een museum voor natuurlijke historie is vereenigd. Voorts zijn hier nog de kazernen en stallingen der kavallerie, en vindt men langs Molenvliet, Tanah-abang, Noordwijk en het Koningsplein, onderscheidene aanzienlijke, aan bijzondere personen toebehoorende, doch geene openbare gebouwen. Even buiten RIJSWIJK

eindelijk, regts ter zijde van den weg naar Tanah-abang, is het Europesche kerkhof gelegen, hetwelk een uitgestrekt, met eenen hoogen, witten muur omgeven en met een fraai hekwerk voorzien, vierkant vormt, waarvan iedere zijde de lengte heeft van omstreeks drie honderd Nederlandsche ellen. Buiten vele andere gedenkteekenen treft men hier ook het bijzonder luisterrijk graf van de echtgenoot van Sir Stamfort Raffles, in 1812 Engelsche Luitenaat-Gouverneur op Java, aan.

RIJSWIJK (HET HUIS-TE-), voorm. kast. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5½ u. N. W. van *Heusden*, gem. en 5 min. W. ten Z. van *Rijswijk*, benedendijks landwaarts in.

Het was een vierkant gebouw, met eene bemuurde voorplaats, rondom uit eene gracht opgehaald, ten deele oud en ten deele vernieuwd. Thans is een gedeelte van dit gebouw, hetwelk zeer oude en hechte grondslagen heeft, afgebroken, doch het overige naar den tegenwoordigen smaak vernieuwd.

Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Johan Burchard Dirk Christiaan Didericus Tulleken, woonachtig te Nijmegen.

RIJSWIJK (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h., in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Nieuwburg (Het Huis-te-).

RIJSWIJK (NOORD-POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan de Haagsche-vliet, O. aan den Plasse polder, Z. O. aan den Oost-Escamp-polder, Z. aan den Schapenwei-polder en den Wippolder, W. aan den Zuster-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 654 bund., en wordt door 2 molens, op de Haagsche-vliet, van het overtollige water ontlast.

RIJSWIJKSCHE-POLDER (DE) of de Bannen-van-Rijswijk, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan de oude Bannen en den dijk tegen de rivier de Maas, O. aan den gemelden Maasdijk, Z. aan St. Rombout, de banne van Uitwijk en die van Zandwijk, W. aan de Banne-van-Honswijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, met den rivierdijk tot aan den binnenkruin, eene oppervlakte van 296 bund. 38 v. r. 77 v. ell., en wordt in den Zevenbanschen boezem en vervolgens door de Oost- en de Bleek-kil in den Amer, door middel van eenen watermolen, van het overtollige water ontlast. Deze watermolen heeft 26.15 ell. vlugt, het waterrad 5.48 ell. middellijn en de schoepen zijn breed 0.44 ell. Het zomerpeil is 0.89 ell. beneden A. P. Het maalpeil is 0.59 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 6.10 tot 6.40 ell. boven A. P. Het land van dezen polder, langs den rivierdijk, is tamelijk hoog gelegen. Het Polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Heemraden, van welke tevens een Waardsman en een Secretaris zijn.

In den Maasdijk, waardoor deze polder tegen het rivierwater beschut is, werd, aan het benedeneinde, even beneden den zoogenaamden Nol, ten behoeve van het departement van oorlog eene coupure gegraven, welke in 1795 is gedigt; voorts is in Januarij 1809 in dezen rivierdijk, aan gemelden Nol, ten gevolge van ijskropping en hoog opperwater, eene geweldige doorbraak gevallen, welks digting, in dat jaar tot stand gebragt, meer dan eene ton gouds vereischt heeft.

De zeer oude en, volgens overleveringen, omstreeks het jaar 698 ingewijde kerk van Rijswijk, staat aan de noordzijde van dezen polder, buiten den rivierdijk.

RIJSWIJKSCHE-SLUIS (DE), eene der drie aan elkander grenzende uitwateringsluizen van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in de stad *Vlaardingen*, tusschen de Hoogstraat en den Kortendijk.

Deze sluis dient, om het overtollige water van Rijswijk te ontlasten, en wordt de Rijswijksche-sluis genoemd, omdat zij alleen door de polders onder die gemeente bekostigd wordt.

RIJSWIJKSCHE-WAARD (DE), buitenwaard bij het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rotgans (De).

RIJSWIJKSCHE-WAARD (DE), uitgestrekte uiterwaard, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Maurik*, N. en O. aan den Rijn, Z. aan den Nederbetuwschebandijk, W. aan de Lek.

Deze uiterwaard, welke grootendeels door eene kade tegen de rivier beveiligd is, watert door twee sluisjes op den Rijn uit en daardoor loopt de Veerweg naar het Wijksche-veer waaraan het Veerhuis staat. In het bekade gedeelte staat de korenmolen van het dorp Rijswijk en drie huizen, waaronder 2 boerderijen.

RIJT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Reit.

RIJT (DE) of de Duivels-Reyt, poel in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1 u. Z. van *Hilvarenbeek*.

Deze poel, door uitmoering ontstaan, doet 's winters een beekje stroomen, dat zich in de *Hilver* ontlast.

RIJT (DE), beekje in de *Meijerij ven 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rie (De).

RIJT (DE OUDE-), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Kommerzijlster-rijt.

RIJTBROEKEN (DE), weilanden in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rijbroeken..

RIJTHOVEN, d. in de *Meijerij* van *'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Riethoven.

RIJTSCHE-HEIDE (DE), heideveld in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot*, gem. *Reusel*, beginnende ½ u. Z. van het dorp en zich uitstrekkende tot tegen de Belgische grenzen.

RIJTSETERP, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Ritseburen.

RIJXDORP, Rijksdorp of Rijkdorp, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 10 min. N. van Wassenaar.

Dit adell. h. was, omtrent het midden der voorgaande eeuw, met groote kosten gesticht door Amelis van Bronkhorst, Heer *van Wimmenum*, en sedert dien tijd door de latere bezitters nog aanmerkelijk verfraaid. In het jaar 1824 is het echter geheel gesloopt en de grond vereenigd met de daarnaast gelegen hofstede *Coxhorn*, waarop een kapitaal huis is geplaatst. Deze alzoo vergroote hofstede draagt nu weder den naam van Rijxdorp, beslaat eene oppervlakte van 159 bund. 29 v. r. 91 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. Baron Huyssens van Kattendijke, die haar bewoont.

RIJZENBURG, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Rysenburg.

RIKKERDA (HET HUIS-), vroeger Rickerda, of ook wel Ricverda, voorm. adell. h. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en

4½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en 8 min. N. W. van *Grootegast*, 8 min. O. ten Z. van *Lutkegast*.

Dit huis, dat in 1676 door Bernhard Johann von Prott, Luitenant-Kolonel van een Regiment Infanterie in dienst der Vereenigde Nederlanden was opgebouwd, is in het jaar 1829 afgebroken. Een der laatste bezitters was Jonkheer Unico Edsard de Hertoghe van Feringa, na wiens kinderloos versterf in 1812, het huis, met zeer uitgebreide landen, veenen, tuinen; geregtigheden, collatiën, enz., door zijne erven, wijlen Jonkheer G. A. Alberda van Menkema en diens kinderen, waarna die goederen in Julij 1829, zijn verkocht, terwijl het huis, met de schathuizen nog in den zomer, werd afgebroken. Onder de toen verkochte wateren, behoorde ook de eigendom van de hoofdvaart van het verlaat, onder Grootegast, het Kolonel-Roblesdiep, af tot aan het Wijdegat en de Oude-Wijk, met al de hoofdwijken, zoo naar de Jouwer als naar den Lucaswolder- of Noordwijkster-hooiweg, enz., alsmede het verlaat en verlaathuis, onder Grootegast, de Klapbruggen met het Klaphuis, benevens het regt der perceptie van sluis- en bruggelden, passagegelden, enz.

Ter plaatse, waar dat gebouw gestaan heeft, zijn de huursteden, grachten en de lanen nog te zien. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door verschillende personen, die ze tot bouw- en weilanden gebruiken.

RIKMANSPOELSBEEK (DE), riviertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat in de buurs. *Dulder* onder Weerselo zijnen oorsprong neemt, langs de grenzen van Tubbergen, beurtelings onder deze gem. en onder Weerselo loopt, en in Dulderbroek in de *Molenbeek* valt.

RIKSTEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, *kw. Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rixtel.

RIKVISSCHERS-POLDER of Rekvisschers-polder, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*: palende N. aan den Bikkers-polder, O. aan de St. Nicolaas-polder, Z. aan den Bloklandsche-polder, W. aan den Eemdijk.

Deze pold., welke uit weilanden bestaat, ligt in den kring van den Veldendijk; beslaat eene oppervlakte van 88 bund. 45 v. r. 55 v. ell.; ontlast zich van het overtollige water door eene sluis, en staat onder een polderbestuur uit de Ingelanden te verkiezen.

Deze pold. en de *Bikkers-polder* komen in oude kaarten welleens gezamenlijk onder den naam van *Frans-Jacobs-polder* voor.

RILCKER (DE), voorm. schans in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, gem. *Nederweert*.

RILLAND of Rielland, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Rilland-en-Maire*; palende N. aan het verdronken Zuid-Beveland, O. aan de heerl. Bath, Z. aan de Honte- of Wester-Schelde, W. aan de heerl. Maire en Krabbendijke.

Deze heerl. was vroeger veel grooter dan thans, beslaande alstoen eene oppervlakte van 1781 gemeten 71 roed. en 8 voet. of ongeveer 818 bund. Hier was destijds een voortreffelijk dorp en eene kerk te vinden, omringd van eene zeer heerlijke en voortreffelijke landouwe, de woonplaats van vele Edelen, zoo als daar, in het jaar 1346, woonachtig was Jan van der Heyden Willemszoon, van ridderen en knapen herkomstig.

Deze heerl. aan den oever der Honte of Wester-Schelde gelegen zijnde, namen de Heeren die gelegenheid te baat, om eenen tol of vrijgeleide te heffen van voorbij varende schepen, zijnde daarvoor ook verpligt

koopman en schipper voor allen overlast en roof op dezen stroom te beveiligen; of zulks door keizerlijke of grafelijke vergunning of eigener gezag geschied zij, blijkt niet, maar wel, dat in het jaar 1276, daarover met Antwerpen een verdrag getroffen is. Terwijl een nadere brief van het jaar 1284 aanwijst, dat ook de *Abt* en *de Monniken des kloosters van Affligem* van dezen tol vrij waren gesteld, en de laatste, onder anderen, bezegeld was door JOHANNIS, Priester VAN RILLAND. Bij het maken van den vrede tusschen WILLEM III, Graaf *van Holland,* en LODEWIJK VAN NEVERS, Graaf *van Vlaanderen,* in het jaar 1323, werd besloten, dat de goede mannen, die het geschil zouden beslechten, van de Hollandsche zijde, te dezer plaats, en die van wegens Vlaanderen, zich op het tegenoverliggend Saftingen zouden vereenigen.

Het schijnt, dat de kerk van dit d. ook ten begraafplaats van naburige Edelen verstrekte, die mogelijk hier hun verblijf hadden. Zoo vindt men, dat hier de grafstede was te vinden van Heer LAMBERT VAN VALCKENISSE, Ridder, getrouwd met AALTJE VAN DOMBURG, in het jaar 1442 gestorven, zoo mede van eenen anderen Heer, ook LAMBERT VAN VALKENISSE genoemd, die tot huisvrouw had ADELHEID VAN CATS; hij stierf in het jaar 1374; als ook van NICOLAAS VAN VALCKENISSE, gehuwd met DIGNA VAN RODE, gestorven in het jaar 1470. Deze kerk en gemeente was almede den Utrechtschen Bisschopszetel, en het dekenschap van Zuidbeveland, onderworpen.

Het is zeker, dat deze heerlijkheid een edel stamhuis had, dat zijnen naam van haar ontleende. Zoo vindt men GILLIS JANSZONE VAN RILLAND, onder die Zeeuwsche Edelen, welke, zich aan doodslagen en vijandelijkheden schuldig gemaakt hebbende, zich den 31 Maart 1341, aan de uitspraak van den Graaf onderwierpen. Het wapenschild dezer Edelen schijnt geweest te zijn eene zilveren bande, op een veld van sabel, gelijk het in de wapenkaart der heerlijkheden Bewesterschelde, bij SMALLEGANGE, gevonden wordt.

De algemeene ramp, door den vloed van 5 November 1530 veroorzaakt, bragt hier ook jammer en ellende aan; dit schoone land en deze bekoorlijke plaats verdwenen, en veranderden in zoute plassen, en bleven zoo, tot dat, na vele beraadslaging, ten jare 1773, een voornaam deel van dit ambacht is herdijkt geworden, zijnde te vinden, in den zoogenaamden Reigersbergsche-polder. Thans beslaat zij eene oppervlakte van 1201 gem. 4 roed., of 541 bund. 45 v. r. 11 v. ell., en bevat het geh. Rilland, benevens negen verstrooid liggende boerderijen en één huis.

Deze heerl. wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door de erven van Mevr. HINLOPEN geb. SCHORER, Mevrouw de wed. LANTSHEER geb. SCHORER, Mevrouw PASPOORT geb. SCHORER, Mr. J. C. SCHORER en Jonkheer J. E. SCHORER, allen woonachtig te Middelburg, Mr. H. J. Baron VAN DOORN, Jonkvrouwen M. P., J. C., W. J., A. S. en S. F. VAN DOORN, en de erven van Mevrouw CLOTTERBOKE PATIJN, geb. SCHORER, te 's Gravenhage, alsmede den Heer Q. DOMINICUS, te Yerseke.

Men telt er 44 h., met eene bevolking van 290 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Bathen-Rilland.* — Men heeft in deze heerl. eene school, gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Het geh. RILLAND of RIELAND, ligt 4½ u. Z. O. van Goes, ½ u. N. W. van Bath en bestaat uit eene lange rij, van dertig eenvoudige woningen aan den rijweg van Goes naar het fort Bath.

Men telt er 31 h., eene school met woning en 2 hofsteden of boerderijen, te zamen bewoond wordende door 220 zielen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van sabel, met eene bande van zilver.

RILLAND-EN-MAIRE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, (3 k. d., 8 m. k., 8 s. d.); palende N. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, O. aan de gem. Fort-Bath-en-Bath, Z. aan de Wester-Schelde en aan Waarden-en-Valkenisse, W. aan Kruiningen.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Rillard en Maire; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1670 bund. Men telt er 47 h., bewoond door 55 huisgez., uitmakende eene bevolking van 380 inw., die allen in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Bath-en-Rilland*. — Men heeft in deze gem. éene school, in het geh. *Rilland*.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Rilland.

RIMBIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, 506 palen O. van Batavia, 72 palen O. van Rembang, 71 palen W. van Soerabaya, aan den grooten postweg.

RIMBRACHT, voorm. plaats in het graafs. *Felua*, waarvoor sommigen het geh. Remmerten, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht* houden. Zie Remmerten.

RIMBURG, gem. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Kerkraede* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. en O. aan de Pruissische prov. *Rijnland*, Z. aan Eygelshoven, W. aan Ubach-over-Worms.

Deze gem. bevat het d. Rimburg en het geh. Broekhausen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 208 bund. 32 v. r. 80 v. ell., waaronder 175 bund. 76 v. r. 94 v. ell. belastbaar land. Men telt er 40 h., bewoond door 46 huisgez., uitmakende eene bevolking van 280 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Ubach-over-Worms* behoort, doch door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. Rimburg, ook wel Rimbourg gespeld, ligt 6½ u. O. van Maastricht, 1 u. N. van Kerkrade. Men telt er in de kom van het d. 14 h. en 160 inw. — De kapel, aan den H. Jozeph toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

Bij dit d. ligt eene houten brug over de Worms, welke rivier hier de grensscheiding tusschen Pruissen en Limburg uitmaakt.

RIMLINGEN of Rumlingen, geh., deels in de heerl. *Rulland*, deels in de heerl. *Ort*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1¾ u. W. N. W. van *Clerff*, gem. en 10 min. Z. van *Asselborn*.

RIMMERSTOK, d. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Reymerstok.

RIMMERSWAAL, oude naam, onder welken de voorm. stad *Reimerswaal*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie Reimerswaal.

RINASBURCH, oude naam van het d. *Rijnsburg*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rijnsburg.

RINCKELBOSCH, voorm. eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat in het *Berger-* of in het *Egmonder-meer* moet gelegen

hebben, vóór dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord tusschen Filips II, Koning *van Spanje*, ter eenre, en Lamoraal, Graaf *van Egmond*, benevens Hendrik, Heer *van Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de Egmonder- en Bergermeren.

RINDSCHLEIDEN, d. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Bauschleiden*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. van *Osperen*, gem. en 20 min. N. van *Wahl*.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Willibrordus toegewijd.

RINESBURG, voorm. zeer sterke st. in *Friesland*, welke, volgens het verhaal van Lambertus Schafnaburgensis, in het jaar 1048 door Keizer Hendrik III zoude ingenomen zijn. Sommigen meenen, dat zij zoude gelegen hebben, waar het tegenwoordige Rijnsburg, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, ligt.

RINESMUTHEN, plaats, welke men vermeld vindt, in eenen giftbrief, van Keizer Hendrik IV, van het jaar 1064, als liggende aan den westelijken oever van den Rijn, ver beneden Bodegraven.

Men weet thans niet meer waar die plaats te zoeken, misschien wordt daaronder wel het tegenwoordige Leymuiden verstaan.

RING (DE), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, gedeeltelijk gem. *Haringcarspel*; palende N. aan St. Maarten, O. aan de Woudmeer, Z. aan Geestmer-Ambacht, W. aan de Zijpe.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, 1586 bund. 47 v. r. 97 v. ell., als onder *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, 1400 bund. 46 v. r. 64 v. ell., onder *Haringcarspel* 186 bund. 1 v. r. 33 v. ell. Men telt er onder *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*; 138 h. en 47 boerderijen. De pold. wordt door eenen molen op den Raaxmaatsboezem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Molenmeesters.

RINGART, plaats, welke voorkomt, in eenen giftbrief van Keizer Otto I, van het jaar 970, als gelegen op den regter oever van de Drususgracht, even onder de Isala. Wij gissen dus dat dit eene schrijffout, in plaats van Bingard is, aangezien men daar ter plaatse thans de buurs. Bingerden onder Angerloo, vindt.

RINGDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*.

Deze dijk loopt rondom de dorpen Tirns, Tjallehuizen en Ysbrechtum.

RINGEL, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Wiltz*, gem. *Heiderscheid*.

RINGEL, groote hoeve in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw.; arr. en 3 u. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. van *Wiltz*, gem. *Heiderscheid*.

RINGELENBURG, voorm. slotje in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Grave*, gem. *Huisseling-en-Neerloon*, 5 min. Z. O. van Huiseling, aan den weg van Ravestein naar Oss.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, waarvan het huis, even als voorheen, nog met eene gracht omgeven is, maar de ophaalbrug is weggeruimd, en daarbij zijn thans twee

groote schuren en eenen hooiberg opgetrokken. De tot het slotje behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 27 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer VAN DER HEYDEN, Notaris te Ravestein.

RINGE-LOLLUM, naam, welken men wel eens geeft aan het d. LOLLUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie LOLLUM.

RINGENUM of RINGUM, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. O. ten N. van *Appingedam*, gem. en 1 u. W. van *Delfzijl*, ½ u. O. van *Solwert*, waartoe het behoort. Vroeger stond hier eenen burg van den zelfden naam.

RINGENUM, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. O. ten N. van *Appingedam*, gem. en 1 u. W. van *Delfzijl*, ½ u. O. van *Solwert*, waartoe hij behoorde.

De bezitter van dezen burg, was, volgens het Reglement reformatoir van 1749, Opperhoofd en Dijkgraaf van het Dijkregt van Uitwierda, Biessum en Solwert, krachtens convenant van 11 Februarij 1662.

RINGERDA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie RENGERDA.

RINGGIT, RINGET of RINGOET, vuurspuwende berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, bij de Noordkust, resid. en 2 u. W. van *Panaroekan*. De krater is in het jaar 1586 ingestort.

RINGIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Berlikum*, W. en tegen het d. van *Blessum*

Deze state is in het jaar 1832 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 7 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

RINGSELVEN, bij verkorting RONSEL genoemd, groote heidepoel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Budel*, aan de Belgische grenzen.

Zij beslaat eene oppervlakte van 190 bund. 72 v. r. 20 v. ell., en men vangt er meest snoek, baars, paling en louw.

RINGSLOOT (DE), water in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Zuidbroek*, in eene zuidelijke rigting van Zuidbroek naar Muntendam loopende.

RINGWIEL (DE), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Sandfirde, dat, ten N. met de *Oudegaster-Brekken*, ten N. O. met de *Gouden-Poel*, ten O. de *Oostender-poel* en ten W. met de *Grons* in verbinding staat.

RINIA, voorm. state prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Leeuwarden*, ½ u. N. van *Stiens*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een arbeidershuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 4 v. r. 1 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer S. S. SEVENSTER, woonachtig te Stiens.

RINKENBERG, geh. in de heerl. *Befort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*. Zie PLETSCHEID.

RINKVELD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Asten*.

RINNEGOM, RINNEGUM of RIJNEGOM, b. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Alkmaar*, gem.

Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom, tusschen de dorpen Egmond-Binnen en Egmond-op-den-Hoef; met 15 h. en 80 inw.

In deze buurt staat de R. K. kerk der stat. van de *Egmonden*, welke in het jaar 1795 gebouwd en aan den H. ADELBERTUS toegewijd is. Deze kerk heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien.

RINNEGOM is eene zeer oude plaats, aangezien men het, onder den naam van RINECHUM, vermeld vindt onder de plaatsen, welke DIRK II, Graaf *van Holland*, aan de abdij van Egmond heeft geschonken.

RINSEMA of RINSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Dockum*, 7 min. W. van *Kollumerzwaag*, waartoe zij behoorde.

RINSMA, state, prov. *Friesland*; kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Dockum*, nabij *Dantumawoude*, waartoe zij behoorde.

De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer PIETER BROERS PLANTINGA, woonachtig te Leeuwarden.

RINSMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dockum*, 5 min. O. van *Driezum*, waartoe zij behoort.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer DOUWE JAN VINCENT Baron SYTZAMA, Grietman van Dantumadeel, die haar voor twee jaren in moderne stijl heeft doen vernieuwen.

RINSUMAGEEST, in het oud Friesch RENTSMAGAST, REENKISMAGAST en RIJNSMERGEEST, ook wel bij verkorting enkel de GEEST genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 1 u. Z. W. van *Dockum*.

Het is eene zeer aangename plaats, vooral om hare ligging in het geboomte, terwijl vele schoone huizen, ten Zuiden en Noorden van het vaarwater de Murk, deze plaats versieren. Men telt er 116 h. en 730 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ten W. en Z. is het land zeer laag, doch in het O. heeft men goed bouwland. Waarschijnlijk heeft de hoogliggende streek van den zandgrond, van ouds *Geestgrond* genoemd, aanleiding tot den naam gegeven.

Dit dorp heeft aan de Noordzijde door eene trekvaart, die in het jaar 1648 aangelegd is, gemeenschap met de Ee, en den 3 Augustus 1649 werd door de Staten van Friesland octrooi verleend, tot het aanleggen van eenen rijweg van RINSUMAGEEST naar Birdaard en Oudkerk.

De Herv., die er 650 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Rinsumageest-en-Sybrandahuisen*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd was. Er was in deze kerk ook eene vikarij. Het is een zeer oud en merkwaardig gebouw, dat een dubbel dak heeft en aan de westzijde van het dorp geheel afzonderlijk staat. Deze kerk pronkt met eenen stompen toren en is van een orgel voorzien, dat onlangs geheel vernieuwd is.

De Doopsgez., die men er 60 aantreft, behooren tot de gem. van *Dantumawoude*.

De 20 R. K., welke er wonen, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Men had vroeger onder dit d. de adell. staten E y s i n g a, M e l c k a m a en T j a a r d a, benevens de hofstede L a u t e m a, thans allen

afgebroken. Noordwest van dit d., aan de Ee, lag ook weleer het oude vermaarde klooster Klaarkamp, zie dat woord.

Rinsumageest is de geboorteplaats van Worperus, bijgenaamd Thaborita, die eerst Pastoor in zijne geboorteplaats en later Prior van het Reguliere klooster Thabor, nabij Sneek, was. Hij heeft eene kronijk van Friesland geschreven, uit drie boeken bestaande, die met den oorsprong van dat volk begint en met het jaar 1535 eindigt.

Men heeft er eene jaarmarkt, in de maand September en eene paardenmarkt op den eersten Vrijdag in September.

Den 22 Augustus 1840 is hier door het onweder brand ontstaan in eene grutterij, welke, niettegenstaande alle aangebragte hulp, geheel is afgebrand.

RINSUMAGEEST-EN-SYBRANDAHUIS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum;* met twee kerken, als: ééne te Rinsumageest en ééne te Sybrandahuizen. Men telt er 920 zielen, onder welke 100 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Reinier Jacobs, die in het jaar 1565 hier als Vicarius diende en in het jaar 1567 naar Oost-Friesland vlugtte.

RINTHJEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, bij *Oostrum*, waartoe het behoorde.

RINTJE-POEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, O. van Idsega, N. van Heeg.

RIO-CANARIE, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van het Schottegat.

RIO-DE-COBRE (DE), riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Ancobar.

RIO-DE-GABON, riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, met eene noordelijke strekking in de *Bogt-van-Guinea* uitloopende.

De monding dezer riv., welke meer dan twee mijlen wijd is, ligt 15 mijlen van Cabo-Lopez-di-Gonsalvez of den uitersten hoek van de Bogt-van-Guinea. Men kan deze riv. eenige mijlen met kleine schepen opvaren; twee of drie mijlen van den mond ontmoet men twee eilandjes, het eene het Konings-eiland, het andere het Prinsen-eiland geheeten. Vele schepen komen deze riv. bezoeken, zoo wegens den handel, welke hier gedreven wordt, als ook om dat zij zeer wel gelegen is, om er de schepen in schoon te maken en te kalfateren. Zij, die zulks willen doen, brengen hunne zwaarste goederen, als kanon, ankers, watervaten enz. op het Prinsen-eiland, en zetten het dan met den vloed daar tegen op het drooge, zoo na immer mogelijk is, als wanneer zij met het afloopen van het water, dat hier zeer sterk valt, meest droog zitten, en daardoor gelegenheid krijgen, om hunne schepen rondom te verhelpen; doch voor groote schepen is het niet zeer raadzaam, omdat zij ligtelijk, met op het drooge te zitten, een ongemak zouden kunnen krijgen. De handelsartikelen op deze rivier zijn olifantstanden, was en honig; somtijds is de handel er redelijk voorspoedig, voornamelijk als er in eenigen tijd geen schepen zijn geweest. Bij het inzeilen van de rivier heeft men eenen zeer ongelijken grond, want dan eens heeft men tien, dan vijftien, dan vijf en dan wederom twaalf vademen waters, even of de bodem van den mond slechts uit rotsen bestond. De eb gaat hier zoo sterk, dat het niet wel mogelijk is, ofschoon men al een goede wind heeft, om haar dood te zeilen en de rivier binnen te loopen, maar men moet wachten, tot dat de vloed komt.

RIO-DE-ST.-JAAN, riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Jaan (Rio-St.-) (1).

RIO-FORMOSA, anders gemeenlijk Rio-de-Benin genoemd, riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, met eene noordelijke rigting in de *Bogt-van-Guinea* uitloopende.

De westhoek van deze riv. doet zich op met eene steile als afgezaagde punt, en de oosthoek daar regt tegen over met eene lage stomp lands. Vóór aan den mond is zij omtrent eene mijl wijd, doch verder op zeilende, is zij op sommige plaatsen wijder en ook op andere weder naauwer. Men heeft daarin oneindig vele spruiten, waarvan eenige zoo wijd zijn, dat zij met het volste regt den naam van rivieren zouden mogen dragen, en langs ieder van deze spruiten woont een bijzonder volk, dat ieder zijnen eigen Koning heeft. Om de rivier op te varen, heeft men, uithoofde van het aantal der gezegde spruiten, noodzakelijk eenen loods noodig, anders zou men zeer ligtelijk in eene verkeerde geraken. Als men omtrent anderhalve mijl van den mond is gekomen, ziet men spruiten, welke een half uur van elkander liggen. De gewone handelplaats aan deze rivier is Arebeo genaamd en meer dan zestig mijlen van den mond gelegen. Tot daar en nog verder, kan men met de schepen komen, varende ondertusschen honderden van spruiten voorbij, behalve ontallijk vele klein kreken, waarvan eenige tamelijk wijd zijn. Van den mond der rivier, tot eenige mijlen opwaarts, heeft men overal laag en moerassig land; de boorden zijn doorgaans met eene menigte hooge en lage boomen bezet en het land is rondom, door vele spruiten, als in eilanden verdeeld; behalve nog dat men op onderscheidene plaatsen drijvend rietland heeft, hetwelk door de zware winden of travados van de eene naar de andere plaats wordt gestuwd. Aangezien dit dikwijls voor den boeg komt, en den doortogt belet, is men genoodzaakt eenen anderen weg te zoeken, in welk geval de loodsen of wegwijzers zeer goed te pas komen. De rivier, op zich zelve beschouwd, is zeer aangenaam, doch bij uitnemenheid ongezond, hetwelk de eigenschap der meeste rivieren op deze kust schijnt te zijn, en veroorzaakt wordt wegens de gestadige besmettelijke dampen welke men daaromtrent heeft, voornamelijk omdat het land zeer moerassig en laag is. Hierbij heeft men nog eene andere plaag, welke niet minder onaangenaam is, te weten verschrikkelijk veel muggen, anders, met den Portugesche naam *musquitos* genaamd, want aangezien het hier vol bosschen is, heeft men van deze muggen zulk eene menigte, dat zij, voornamelijk des nachts, met geheele zwermen komen opzetten, en zoo vreesselijk steken, dat men des morgens, bijna onkenbaar is geworden. Dit ongemak, hetwelk belet de noodige nachtrust te nemen, gevoegd bij de ongezondheid van deze plaats, veroorzaakt gestadig eene groote sterfte.

RIO-JUNK (DE), riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, welke zich met eene noordelijke rigting in de *Bogt-van-Guinea* ontlast.

Het land is hier omtrent laag en vlak, behalve drie bergen landwaarts in, waarvan de twee eersten, bewesten Rio-Junk gelegen, zich geheel rond vertoonen, de derde en grootste van allen, heeft in zijn midden eene kloof of opening. De Rio-Junk ontlast zich in zee. Een mijl beoosten Rio-Junk heeft men twee groote kloven, uit welke

(1) Eveneens zoeke men de met Rio zamengestelde namen, welke hier niet gevonden worden op de namen van onderscheiding.

deze plaats ligtelijk te kennen is, behalve nog dat men haar kan erkennen aan de menigte klippen, met welke het strand bezet is, en waartegen de zee aanhoudend vreesselijk stoot.

RIO-ST-ANDRIES (DE), riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, met eene oostelijke strekking, nabij kaap Palmas, in de *Bogt-van-Guinea* uitloopende.

RIOUW, Rio, Rhio of Rhiouw, resid. in *Oost-Indië*, uit de Riouwschegroep of eigenlijk Riouw en de Lingga-groep bestaande. Deze eilandjes zijn ten N. bepaald door de straat Malakka en de straat Singapore, ten O. door de Zee-van-Borneo, ook de Karimata- of Chinesche zee genoemd, ten Z. door de zee, welke ook Banka en Sumatra bespoelt; ten W. hebben zij het eiland Sumatra. De ligging is, is, voor zoo veel de Riouwsche groep aangaat, tusschen 120° 41′ en 122° 27′ O. L. en tusschen 0° 18′ en 1° 17′ N. B. De Lingagroep ligt onder de linie, beslaat ruim éénе graad breedte, en strekt zich, iets verder bezuiden, dan wel benoorden de linie uit. De geheele resid. bevat, op nog geene 300 v. mijlen, eene bevolking van ongeveer 135,000 zielen.

Slechts enkele dezer eilanden hebben eene behoorlijke hoogte boven de zee; de bosschen, riviertjes en beken geven aan den dampkring eene vochtigheid, welke, indien er zich minder zeewinden deden gevoelen, er het verblijf ongezond zouden maken.

De voornaamste voortbrengselen uit het plantenrijk zijn de tarontom, tamboesie of temboesoe, de ballouw en vooral de bintangaar, waarvan de berg Bintang denkelijk den naam ontleend heeft, alle voor huis-, inzonderheid scheepsbouw en mastenmakerij te gebruiken; ook fijne en welriekende houtsoorten, onder deze de kamoening, voorts het sandel- en ebbenhout, alsmede gambier en peper.

Uit het dierenrijk heeft men er geene groote soorten, doch er is eene rijke verscheidenheid van gevogelte, en de omringende wateren leveren overvloed van visch. Het rijk der delfstoffen heeft alleen tin.

De oorspronkelijke bevolking, verschillende van de Maleijers, heeft voor deze plaats gemaakt en zich naar 's binnenlands of naar kleinere eilandjes teruggetrokken of wel zich aan hen onderworpen. Hun getal is niet aanzienlijk. Het getal eigenlijke Maleijers is grooter, en deze zijn de meesters, doch hier en daar met de oorspronkelijke bevolking vermengd. Volgens sommigen zoude het zuiver Maleische geslacht thans hoofdzakelijk op Lingga gevonden worden. Op de Riouwsche eilanden zijn veel Chinezen, deels Cantonsche, deels Fokiensche of Amoysche. Op Lingga is hun getal gering. Nog ontmoet men er Boeginezen, Javanen, Mooren en Arabieren, doch slechts in gering getal. De vrouwen staan in geen evenredigheid tot de mannen, dewijl vooral de Chinezen, wier verblijf als tijdelijk te beschouwen is, geen vrouwen medebrengen. Deze onevenredigheid is inzonderheid op het eil. Riouw in het oogloopend.

De Maleijers onderscheiden zich hier, even als overal, evenzeer door uiterlijke wellevendheid, als door loosheid en eene verraderlijke inborst. Amfioen schuiven, dobbelspel en dergelijken zijn ook hier heerschende gebreken en de zeerooverij is eene geliefkoosde bezigheid. De Linggasche zeeroovers zijn, wegens hunne wreedheid, berucht en gevreesd. De eigenlijke Rayas hebben minder uiterlijke beschaving, maar ook minder ondeugden dan de Maleijers. Op deze eilanden behoort het levend begraven tot aan den hals, ten einde door de insekten of door de zonnehitte doodgemarteld te worden, tot de doodstraffen. De Chinezen van Quantong of Canton verzaken hier evenmin hunnen

twistzieken aard, als hunne zucht voor het dobbelspel, amfioen schuiven en andere ongeregeldheden; de Fokiensche Chinezen zijn rustiger en arbeidzamer. Alle evenwel toonen eene slimheid, welke steeds op voordeel bedacht, zich weinig om naauwgezette eerlijkheid bekommert. Boven alle andere munten de Boeginezen in arbeidzaamheid en eerlijkheid in handel en wandel uit. Verscheidenheid van landaard, brengt verschil van godsdienst mede; doch de Boeginezen zijn hier even min als de Christenen bijzonder gehecht aan hunne godsdienstbegrippen. Dit heeft welligt aanleiding gegeven tot meerdere werkzaamheid van de Christen-zendelingen, wier pogingen niet onvruchtbaar zijn, zoo wel onder de af- en aanvarende Chinezen en Boeginezen, als voornamelijk onder de Riouwsche bevolking en de gezetene Chinezen, Maleijers en Boeginezen. Evenwel zijn de eigenlijke Maleijers zeer gezet op het waarnemen der voorschriften van den Koran, hoezeer hunne godsdienst tevens met vele bijgeloovigheden en de vereering van goede en kwade geesten vermengd is. Bij de Raya's bestaat het heidendom en het geloof aan goede en kwade geesten.

De landbouw bestaat genoegzaam uitsluitend in de teelt van den gambier en de peperstruik. Rijst, olie, tabak, alsmede gedroogde visch en zout moeten van Java of Siam, en andere behoeften van Singapoera of Malakka worden aangebragt. Overigens wordt er hout geveld en men heeft er scheepstimmerwerven, arakstokerijen, steen- en pannenbakkerijen, kalkbranderijen en zijdeweverijen, waartoe de ruwe zijde uit China wordt aangevoerd. Op Lingga heeft men voorts eenige tinmijnen en veel visscherij, ook van tripang. Op Riouw wordt door de Boeginezen en Chinezen eenige handel gedreven.

De voornaamste kapen in deze resid. zijn: Punt-Riouw en de Noordoosthoek op het eil. Riouw; Kaap-Hiang of Eang, op Lingga, en de Noordwestpunt of Punt-Rowa en de Zuidwestpunt of Punt-Boekoe op Singkeb.

De residentie wordt voorts door de volgende zeeboezems en straten bespoeld, als: de Golf-van-Riouw, Straat-Sabon, Drioen of Dourin, Singapoere, George-straat en Straat-Riouw. Voorts Straat-Dempo of Doempo, ten N. van de Lingga-eilanden en Dossie-straat, ten Z. van Groot-Lingga.

Rivieren zijn er geene van eenig aanbelang, hoewel het op de voornaamste eilanden niet aan zoet water ontbreekt.

Men treft in de residentie Riouw de volgende bergen aan. De Zadelberg-van-Bintang, de Dubbele-Piek-van-Groot-Karimon, de Piek-van-Drioen, de Ezelsooren en de Piek-van-Lingga.

De regeringsvorm is eenhoofdig, althans alle eilanden staan, in naam, onder den Sultan van Lingga, alhoewel de Orangkaya van Mapar, als het hoofd van de oorspronkelijke bevolking der Lingga-groep, vele voorregten geniet en veel magt bezit. Een vertegenwoordiger, of Onderkoning, van den Sultan is te Riouw, en geniet, of ontvangt een jaargeld van het Nederlandsch Gouvernement, dat aldaar een Resident heeft, onder wien die eilanden staan. Deze resident staat in regtstreeksche betrekking met den Sultan, inzonderheid wegens het weren der zeerooverij, waartoe de Vorst verpligt is. Ingevolge de geslotene overeenkomsten voerde de Oostindische Compagnie het oppergebied over de meeste kleine eilanden ten Zuiden van het schiereiland Malakka, toen in het midden der achttiende eeuw haar gezag begon te verslappen door den invloed der Boeginezen op de Maleische bevolking.

Een opstand was er het gevolg van, welke ook het schiereiland in laaije vlam zette, nadat eene poging tegen Riouw, het middelpunt der bevolking, door een noodlottig toeval mislukt was. In 1784 behaalde Nederland de zege over alle die vijanden, bevestigde zijn gezag meer dan ooit op het schiereiland, en verwierf den eigendom van alle de eilandjes, welke bezuiden het schiereiland en ten oosten van Straat Sabon gelegen zijn. De thans regerende Sultan van Lingga is de regtmatige afstammeling van den Sultan, die destijds zich cijnsbaar aan de Oostindische Maatschappij erkende, en aannam, om voortaan de keuze van een' opvolger aan de goedkeuring van het Nederlandsch bewind te zullen onderwerpen.

RIOUW of DE RIOUWSCHE-EILANDEN, eilanden-groep in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, N. van *Sumatra*, W. van Borneo en Z. O. van het schiereiland Malakka, tusschen 0° 18′ en 1° 17′ N. B., en 120° 41′ en 122° 27′ O. L. Men rekent de uitgestrektheid op 140 v. m.

De voornaamste dezer eilanden zijn: Tandjong-Pinang, Riouw, of Bintang, Marsch of Pingjat; Los; Touggoung-Sebauw; Panjang of Pandjang; Groot-Karimon; Klein-Karimon; Sabon; Drioen, Doerion of Douron; Battan of Batang; Kalant of Galant, ook wel eens Galland en Gallang gespeld enz.

Vele dezer eilanden zijn slechts aan de kusten bekend en doorgaans sober bewoond; andere worden slechts van tijd tot tijd door de zeeroovers als veilige plaatsen van toevlugt en verblijf gebruikt, waartoe zij bijzonder geschikt zijn wegens de menigvuldige kronkelende rivieren, baaijen en bogten. Bovendien is elk dezer eilanden, hoe arm de grond zelf zijn moge, aan de kusten met bacohout en dieper in het binnenland met hoog bosch bedekt, alwaar het heerlijkste bouwhout geheel ongebruikt staat, en ook daarom een zoo veilige plaats van toevlugt en verblijf voor de zeeroovers oplevert.

Het klimaat is hier heet, van 23° tot 28° R.; maar wegens den helderen hemel en menigvuldige regenbuijen is de temperatuur over het algemeen aangenaam.

Van Januarij tot het einde van Maart is het drooge jaargetijde, wanneer men hoogst zelden regen en onweders heeft, en deze aanhoudende droogte houdt men voor gezond. In het begin van April komen onweders en regenbuijen. Daarop volgen in de mousson veranderingen van April en October dikwijls de zoogenoemde soemadra's (hevige stormen), die doorgaans slechts eenige uren duren. Merkwaardig is het, dat in de veertien dagen van nieuwe maan tot volle maan bijna dagelijks na het ondergaan der maan een onweder komt, dat hier niet, gelijk in Europa, zijne nadering door koelte en drukkende warmte verkondigt. Van volle maan tot het einde van het laatste kwartier is het doorgaans goed weder, zelden onweder, dan bij het groeijen der maan, uitgezonderd tegen het einde van November en de geheele maand December door, wanneer men er niet slechts sterke regenbuijen, maar dikwijls twee of drie dagen lang onophoudelijk regen heeft. Door den vochtigen dampkring begint bij de sombere Decemberdagen alles in huis uit te slaan en te beschimmelen, terwijl de thermometer bij de dikke wolkenmassa's en regenstroomen naauwelijks onder 23° R. valt. In dezen tijd zijn verkoudheden en koortsen onder de menschen en de zoogenoemde pest (sampar) onder de dieren zeer sterk. De dieren sterven onder het verschijnsel van de cholera. Merkwaardig is het, dat deze pest in een jaar dikwijls alle hoenderen,

in een ander bijna alle varkens en weder in een ander bijna alle honden en katten wegraapt. Maar niet alleen in November en December, maar ook in Mei en Junij, na het geheel intreden van den zuidoostmousson, heerscht deze pest even zoo sterk, en in weinige dagen doodt zij niet zelden al het hoornvee. Met de Junij en November-pest sterven echter altijd vele hoenderen, die hier bijna dagelijks gegeten worden, daar men hier geen ander vleesch hebben kan, en zelden koopt men een hoen beneden een halve daalder. Hoe sterker deze pest onder de dieren heerscht, des te gezonder is het voor de menschen. Ieder nieuwe aankomeling (en dit is zeer eigenaardig) lijdt eenen tijd lang aan pijn op de borst, even als of gedurende den nacht een zwaar stuk houts op het borstbeen gelegen had.

Buiten de gewone huisdieren, als: eenige paarden, buffels (karbouwen), zwijnen, honden, katten, ganzen, eenden en hoenders, leven wild in het bosch de kantjil, een diertje niet grooter dan eene haas; het wilde zwijn; de civetkat (djebat); eenige soorten van apen, het graauwe en groene eekhorentje; de marter; zelfs de tijgerkat willen er sommigen gezien hebben. Voorts heeft men nog eene menigte geschubde dieren, waarvan, zoo het schijnt, weinige door de pest weggeraapt worden, b. v. de krokodil; de leguaan; eenige soorten van slangen, van den boa tot den zoogenaamden tweehoofdigen adder, niet dikker dan een aarden pijpensteel en naauwelijks een voet lang, die om den steek van zijnen staart voor eenen der gevaarlijkste wordt gehouden. Tot de geschubde dieren behoort nog de mierenvreter (pangoeling of oproller), dien de inlanders eten. De kameleon en vele soorten van hagedissen zijn ook hier te huis. Van de laatsten heeft men eene groote menigte in de woningen, die niemand verdelgt, dewijl elk met vreugde ziet hoe deze diertjes, aan de muren op de muskieten loerende, die zeer behendig vangen. Strooit men des avonds onder het theedrinken eenige suiker op de tafel, dan komen zij gaarne van de muren af op de tafel en lekken de suiker op, maar bij de geringste beweging ijlen zij weder tegen de muren op. Bovendien heeft men bijna in alle huizen schorpioenen, en wel de kleine geelachtig graauwe; vervolgens de duizendpoot, wiens beet ligt de koorts veroorzaakt, en den skolopender, waarvan de beet slechts een weinig pijn en ontsteking veroorzaakt. De veel grootere, zwarte landschorpioenen zien er meer vreesselijk uit dan de eerste, maar de steek is niet zoo pijnlijk. Een weinig betelkalk ingewreven, waar zich de roode vlek vertoont, neemt alle pijn en verdere gevolgen weg.

Onder de menigvuldige vogelen onderscheiden zich: de wilde duiven, in verschillende soorten, kleuren en grootte, van de grootte van eenen leeuwerik tot die van een klein hoen. Ook de tortelduif is er, en zoo tam, dat zij dikwijls uit de boomen komt en met de duiven rijst op de plaats eet. Bovendien is er mede de kwartel, doch in stem en kleur van die in Europa verschillend; de snip; papegaaijen, in vele soorten; de honigzuiger; de pepervreter; de neushoornvogel; arenden; valken en twee of drie soorten van reigers.

Belangrijker dan de vogelen voor de bewoners van deze eilanden zijn de menigvuldige soorten van visschen, die dagelijks in de zee met netten en in seroe's (visschersstokken) gevangen worden. Onder de insekten is het nuttigste de bij, kleiner dan de Europesche tamme bij, die hier in de bosschen, niet in holle boomstammen, maar aan de takken der boomen hare cellen vastmaakt, welke niet zelden in verbazende lappen an twee voeten breed en drie voeten lang, aan den

tak hangende, gevonden worden. De inlander vindt in de cellen met het jonge broeisel een lekker beetje, weshalve hij niet om den honig of het was, maar om het genot der jonge bijen, het geheele nest verstoort. Dit is de reden, dat deze eilanden minder was opleveren, dan 'zij anders doen zouden.

Onder de schadelijkste insekten heeft ook hier de witte mier de eerste plaats. Het is ongelooflijk, welk eene schade deze insekten aanrigten. Geheele huizen verstoren zij, geheele bibliotheken maken zij in korten tijd onleesbaar; kleederkasten en waschbokken zijn aan hunne onderzoekingen blootgesteld. Waar zij op hunne rooftogten den weg inslaan, maken zij terstond eenen bedekten gang, dewijl zij licht en zon schuwen. Olie, zout en tin staat hun tegen; het eerste ontwijken zij op hunnen togt, het andere overtrekken zij terstond met eene gele stof en daarover bouwen zij hunnen bedekten weg voort.

In de bosschen van Riouw vindt men niet den teakboom (Indische eik), die op Java djatihout genoemd wordt, maar daarentegen het emballohout, veel vaster en fijner, dat, even als steen, in het water zinkt. Bovendien heeft Riouw eene menigvuldigheid van zeer bruikbaar, vast en fijn bouw- en meubelhout, waarvan niets naar Europa, maar wel naar China en Java wordt uitgevoerd.

Tot de vruchtboomen behooren vooral de kokos- en pinang- of arekapalmen; tot de edele vruchtboomen: de manga-, dorian-, ramboettan-, poulassan-, mangistan-, doekoe-, blimbeng-, granaatappel-, nanka-, tjanpeda-, djamboe-, chinasappel-, citroen-, kakao-, koffij-, kruidnagel- en muskaatnootboom, benevens de zeer nuttige groote boomwolboom. Ook zijn er vele bloemboomen, die zeer snel wassen. Alle deze boomen groeijen in tuinen; slechts van palmen zijn hier en daar plantaadjen aangelegd, die echter om de hooge daghuur meestal naauwelijks opbrengen, wat zij aan planten en onderhoud kosten. Even zoo is het gesteld met de kruidnagelen- en muskaatnootplantaadjen, die hier anders goed voortkomen.

De hoofdkultuur van Riouw bepäalt zich hoofdzäkelijk tot gambier- en peperplantingen, die in het groot zijn aangelegd. Zoo als ook het suikerriet en de indigo hier goed voortkomen. Europesche tuingewassen, met uitzondering van augurken, wassen hier niet; daarentegen groeit er eene zekere soort van boonen, die meer dan eenen voet lang worden en zoo dun als eene pijpensteel zijn, van regt goeden smaak. Een soort van waterknollen heeft men hier ook, zij hebben in den smaak iets van radijzen, en wordt daarom ook de Chinesche radijs genoemd. Inlandsche gewassen, als: aroroet; obi; ingwer; kurkuma; suikerriet en dergelijke komen hier met minder moeite goed voort; terwijl aardappelen, erwten, bonen, salade en andere tuinvruchten, bij alle moeite en zorg, dikwijls in het geheel niet ontkiemen. Daarentegen groeit de roos welig.

De wijnstok groeit niet goed; hij schiet te zeer uit het hout, en als er druiven aan komen, zijn zij zoo klein en zuur, dat men liever eene ananas eet, die hier in grooten getale bijna als onkruid groeit. Even als deze gedijt hier ook de pisang, die een onontbeerlijk tuingewas is. Gebakken pisang doet voor het fijnste gebak bij den liefhebber niet onder; ook versch smaakt de pisang uitnemend. Het meer dan twaalf voeten lange blad dient den inlander tot bord, tot het inrollen van visch, die op kolen gebraden worden, en tot vele andere oogmerken, in dier voege, dat het pisangblad, in plaats van papier, door den

kramer op de markt gebezigd wordt. Uit de pisangstruik maakt den inlander garen om te naaijen, en daarom is bij elken bewoner van dit eiland het eerste wat hij bij zijn huis plant de pisangstruik; is hij niet te traag dan plant hij ook eenig suikerriet, hetgeen hij in gezellige kringen, dikwijls uren lang, kaauwt. Bij elk klein uitstapje, hetzij te land of te water, neemt hij suikerriet mede. De peper, ofschoon niet inheemsch, want in de bosschen groeit zij niet in het wild, komt hier evenwel goed voort, zoo zij zuiver gehouden en goed gemest wordt; men gebruikt daartoe de uitgekookte gambierbladeren en uitgebrande aarde. Tot het aanleggen van zulke peperplantingen worden hier geheele streken bosch afgebrand en de grond met palen van twaalf tot veertien voeten lang en van vier tot vijf duimen dik, altijd zes voeten van elkander, beplant. Deze palen zijn tot steunsels van de peperranken, en men neemt er het liefst emballohout toe, dewijl dit niet zoo ligt door de witte mieren doorknaagd wordt. De peperplantaadjen en de kultuur zelve is in handen der Chinezen. Een tien à twaalfduizendtal Chinezen en eenige inlanders houden zich met den aanbouw daarvan onledig. Zij voeren jaarlijks omtrent achttien tot twintig duizend pikols naar Singapore uit, en betalen aan de Nederlandsche Regering voor eene pikol uitvoer eene gulden vijftig cents; overigens betalen zij volstrekt geene belasting. Dit middel van inkomsten was in het jaar 1824 aan eenen Chinees verpacht voor 24,120 guld. Het werd in vorige jaren door gouvernementsambtenaren zelven, voor rekening van onze schatkist, ingevorderd, doch bragt toen naauwlijks de helft dier som op. De gambier, van welke jaarlijks onderscheidene scheepsladingen van Riouw verzonden worden, zoodat de uitvoer van gambierkoekjes tot 70,000 pikols bedraagt, brengt, aan uitgaande regten van elke pikol eene ropij op, mits dat de prijs van de pikol niet beneden de tien ropijen is, in welk laatste geval van de waarde der gambier betaald wordt en wel van iedere ropij twee stuivers. De jaarlijksche benoodigdheid rijst, welke zoo als wij hierboven gezien hebben hier niet voorkomt, wordt op vijftien honderd kojangs van veertig pikols begroot. Iedere kojang betaalt voor inkomende regten slechts 1 percent wanneer het per Nederlandsche of Siamsche bodems, en 2 percent indien het onder vreemde vlag aangebragt wordt. De rijst van Bengalen is hier volstrekt niet gewild. De prijs der witte Javasche rijst is gewoonlijk vijf gulden per pikol, de zwarte Java rijst drie of vier gulden per pikol en de zwarte Siamsche twee gulden per pikol. De zouthandel is geheel vrij; het meeste wordt van Siam ingevoerd. Het betaalt mede, even als de rijst, 1 percent onder Nederlandsche of Siamsche vlag en twee percent onder vreemde vlag. In goedkoope tijden geldt de koping van veertig pikols vijf en veertig à vijftig, en in dure tijden zestig à zeventig ropijen.

De oorspronkelijke bewoners dezer eilanden worden verdeeld in Orang-dalat (Kust- en Strandmenschen), Orang-laoet of rayats (Zeemenschen), Orang-selat (Menschen-van-de-Zeeëngte), Orang-peram-pokh (Zeerovers) en Orang-benoea of ook Akei-oetang (Wilde menschen). Behalve deze wonen er ook Bengalezen, Arabieren, Chinezen en van andere eilanden herwaarts gekomenen, die grootendeels Mahomedanen en Hindoes zijn.

RIOUW, Rhiouw, Rio of Tandjong-Pinang, dikwijls ook Bintang, naar den hoogsten berg van dit eiland genoemd, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Riouw*, tot de *Riouw-groep* behoorende, tusschen 0° 43′ en 1° 15′ N. B. en 121° 50′ en 122° 38′ O. L.

Dit eil. heeft de gedaante van een halve maan en is, van het oosten naar het westen ten naasten bij, twintig engelsche mijlen lang, en van het Noorden naar het Zuiden tien à twaalf dergelijke mijlen breed. Het is door onderscheidene stroompjes en kleine rivieren doorsneden, die met groote booten tot diep in het binnenland bevaarbaar zijn. De grootste rivieren heeten: Gissee, Bintang, Radjo, Kawal, Ridjang; de kleinere alle ook bevaarbaar, Renkiloe, Sebong, Lagooi, Oedang, Sampat, Baroe, Angor. Het geheele eiland is bergachtig. De hoogste bergen zijn: de Bintang (Sterreberg), de Kleine-Bintang, de Kidjang, de Manting enz. alle met bosch bedekt. Het klimaat, ofschoon warm, is bij uitstek gezond, waarvan ten blijk kan strekken, dat in 1823 en 1824 van een garnizoen van bijna twee honderd man, in twintig maanden, geen enkel man gestorven is, en dat er dikwijls weken achtereen voorbij gaan, zonder dat er een enkele zieke in de ziekenzaal is.

Behalve het aangename van eene heldere luchtstreek, heeft men er nog het voorregt van eene zeer fraaije ligging.

Van het Nederlandsch etablissement heeft men het verrukkelijkste gezigt, deels op veelvuldige, met aangenaam groen en bosch bewassen, bergachtige eilandjes, deels op Straat Riouw, welke van alle kanten zoodanig is ingesloten, dat die volmaakt naar een groot meer gelijkt.

Veldvruchten en klappers levert het eiland evenmin als rijst op, zoodat de inlanders, die te onvermogend zijn om rijst te koopen, zich veelal voeden met sago, welke van eene mindere soort is dan de Moluksche, en van de naburige eilanden afgehaald wordt. De klappers, of kokosnoten, komen mede van de nabijzijnde eilanden, en worden de honderd met drie of vier Spaansche matten betaald. Voor de Europesche keuken brengt deze plaats mede weinig voort. Aardappelen en Europesche groenten zijn niet te verkrijgen, en pluimvee wil hier zeer slecht tieren, zoodat de hoenders voor het grootste gedeelte van elders moeten worden aangevoerd, en een hoen gewoonlijk eenen gulden en een eendvogel twee gulden kost. Schapen, rundvee en buffels schijnen hier evenmin te willen aarden. Op het naburig eiland Mars daarentegen blijven zij in leven. Herten noch tijgers, maar wel wilde zwijnen, worden hier gevonden.

Er is eene groote consumptie van opium: eene bevolking van ten naastenbij twaalf of veertien duizend Chinezen en vijf duizend inlanders verbruikt jaarlijks tusschen de dertig en veertig kisten. Elke kist opium, om het even onder welke vlag ingevoerd, betaalt aan inkomende regten dertig Spaansche matten.

De inlanders, staan onder het gezag van den onderkoning Radja Jafar en van den Koning van Johor; doch kleine zaken worden gewoonlijk door den Resident afgedaan, terwijl die van grooter gewigt en van crimineelen aard door gemelden Radja Jafar zelven[1], die over de inlanders het regt van leven en dood heeft, worden beslecht. Bij de afdoening echter dezer crimineele zaken, roept Radja Jafar veelal den raad van den Resident in, en gedraagt zich niet zelden geheel naar zijne leiding.

De Chinezen staan onder hunne eigene Hoofden of Kapiteinen, en onder de tijdelijke pachters, die, geragsteund door den Resident, alle kleine- en politiezaken afdoen, doch de criminele aan den raad van justitie te Malakka overzenden.

De Chinezen, te Riouw gevestigd, zijn gedeeltelijk van Amoi, gedeeltelijk van de nabuurschap van Canton. Zij betalen er geen hoofdgeld.

Er bestaat tusschen deze lieden van het zelfde land, doch van verschillende provincien een groote haat en afkeer, zoodat men het zelden of nooit vereenigd, maar altijd onder verschillende hoofden ziet, even zoo als zulks ook op de kust van Borneo wordt opgemerkt. Die van Amoi worden gewoonlijk voor de beste gehouden, zoo uithoofde van hun gedrag, als omdat zij zich eerder in het land hunner vreemdelingschap vestigen; terwijl daarentegen die van Canton van eenen onrustigen, twistzieken en oproerigen aard zijn, zich zelden aan de plaats hunner nieuwe woning hechten, maar zich weldra weder naar China begeven, zoodra zij eenige spaansche matten hebben bijeen gegaard.

De zelfde vijandige aard, welke tusschen een Amoischen en Cantonschen Chinees bestaat, wordt ook gezegd te bestaan tusschen het gering getal inlanders van Riouw. Zij zijn in kleine dorpen of soekoes (stammen) verdeeld. Eenige soekoes leven van den houtkap, eenige van het maken van kleine booten of sampangs; anderen van het planten van een weinig kadjang, of wel gambier; anderen weder van het verzamelen en zoeken van waterrottingen en sommigen van het kalk branden; terwijl weder anderen in de vischvangst hun bestaan vinden. Zij worden gezegd allen van eenen luijen aard te zijn, zoo als de weinige landsproducten, door hen voortgeteeld, ook wel genoegzaam aanduiden. Wanneer een inlander op het grondgebied van eenen anderen inlander, niet tot zijnen stam of soekoe behoorende, komt, is het zeker, dat de zwakste door den sterkeren wordt afgemaakt, of gewond. Doch als deze verschillende soekoes, door hun Hoofd of Vorst ten strijd, of ter verrigting van eenige bezigheid worden opgeroepen, verschijnen zij vereenigd en blijven zulks ook gedurende den tijd van hunne dienst bij den Koning.

De inkomsten van Riouw, in aanmerking nemende de geringe bevolking en de weinige artikelen van uitvoer, welke het eiland oplevert, komen voor zeer hoog te zijn. Zij beloopen maandelijks tusschen de twaalf en veertien duizend gulden en worden voornamelijk uit de verpachte middelen getrokken; terwijl de in- en uitgaande regten, zoo wel als de 5 pct. van 's Heeren geregtigheid, op den verkoop van vastigheden en schepen, benevens de haven- en ankergelden, ook voor een goed gedeelte in 's lands schatkist blijven. Een klein overzigt van de groote vermeerdering van 's lands verpachte middelen te Riouw, van het jaar 1819 tot 1824, zal de belangrijkheid daarvan bewijzen:

Inkomsten verpacht te Riouw.

Jaren.	1819.	1820.	1821.	1822.	1823.	1824.
Amfioen. . . f	4000	6720	9620	12,300	20,520	64,140
Arak. . . . . -	4100	6000	7740	8640	17,040	27,120
Dobbelspelen. -	1600	3000	3840	7330	11,808	35,400
Vark. Slagt. -	500	1200	1800	6360	4620	30,900
Zamen. . . . f	10,200	16,920	22,980	34,640	54,060	157,560

De maandelijksche uitgaven worden op tien duizend gulden begroot. Deze reeds zoo aanzienlijk hoog gestegene inkomsten, welke het Nederlandsch Gouvernement uit het bezit van Riouw trekt, en in evenredigheid der geringe bevolking, die van Java overtreffen, zullen buiten twijfel nog aanmerkelijk vermeerderd worden, indien ons bestuur aan den smallen inlandschen handel en aan de wedervestiging van Boeginezen te Riouw, door een ongelukkig misverstand van daar verdreven, meerdere aanmoediging geeft.

RIOUW, st. in *Oost-Indië*, resid. *Riouw*, op den noordwesthoek van het eil. *Riouw*, aan de baai *Riouw*, welke hier eene veilige haven, ook voor een aanmerkelijk getal schepen, oplevert 0° 58′ N. B. en 122° 15′ O. L.

Vóór de Portugesche heerschappij in Indië was deze stad een klein dorp en heette Tandjong-Pinang of Hoek van de Pinang-palmen en de baai werd door de Portugezen Rio, dat is haven en daarnaar later het dorp ook Rio, of volgens de Maleische schrifttaal Riouw, en eindelijk het geheele eiland naar de tegenwoordige stad genoemd. Nadat deze bezitting ruim 20 jaren door de onzen verlaten was geweest, werd zij, in 1818, weder ingenomen; het duurde echter tot 1824, eer landbouw en handel eenige levendigheid begonnen te vertoonen. Ten einde van de gunstige ligging, zoo veel mogelijk partij mogt worden getrokken, werd Riouw, bij Koninklijk besluit van 18 April 1828, tot eene vrijhaven verklaard. Sedert heeft de stad zich zeer opgebeurd. Daar men in de ruime haven, bijzonder in de maanden October en November, dikwijls 80 à 100 groote en kleine vaartuigen telt en door Chinesche, Bengaalsche en Arabische kooplieden eenen levendigen handel onderhouden wordt met Siam, Cochinchina, China, Borneo, Celebes, Java, Sumatra, Bali, Singapoere, Poelo-Pinang en zelfs met het Westen van Indië, zetten er zich meer en meer Indische kooplieden neder en vergrooten de stad door nieuwe gebouwen. Zoo zijn sedert het jaar 1834 geheele rijen schoone huizen gebouwd.

Deze stad strekt ten verblijfplaats van den Resident, en een Militaire Kommandant, met hunne lagere ambtenaren; alsmede van het hoofd der Chinezen, onder den naam van Kong-si (Kapitein), onder wien de Touh-Kah, distriks oudste der zestien distrikten van het geheele eiland, ten aanzien der policie staan.

Men heeft te Riouw eene nieuwe steenen Protestantsche kerk, welke den 14 Februarij 1836 plegtig werd ingewijd. De eerste steen dezer kerk was den 14 Maart 1835 gelegd. De opbouw daarvan is aanvankelijk bekostigd uit gelden, herkomstig van vroeger door geheel Nederlandsch Indie, en later ook te Riouw zelve, gedane inteekeningen. Deze kerk zijnde geheel van steen met pannen gedekt, staat op het plein noordoost van het fort Kroonprins; zij heeft een eenvoudig, maar zeer net aanzien en is door kruidnagel- en muskaatnootboomen omringd; de ingeteekende gelden echter, waren niet toereikende, dan, door de daarna gunstig erlangde te gemoetkoming van het Nederlandsche Indisch Gouvernement, zoowel als door verder ontvangen aanzienlijke bijdragen van onderscheidene voorname ingezetenen van Malakka, is het gebouw voltooid. De gem. waartoe deze kerk behoort, heeft geen eigen Predikant, maar zij wordt bediend door eenen zendeling van het Rotterdamsch Zendeling-genootschap, die daarvoor door het Gouvernement bezoldigd wordt. De gem. is zeer klein en telt maar weinig Ledematen.

Men heeft er mede eene goede school, een magazijn, een bureau van den havenmeester en een hospitaal. Ook is er een fort, **Kroonprins** geheeten, dat geacht wordt volkomen aan het doel te beantwoorden.

De Chinezen wonen hier meestal op rakits of vlotten. Er is echter eene afzonderlijke kampong of wijk, van Fokiensche en eene van Cantonsche Chinezen, aan wier hoofden regtstreeks de Dorpshoofden van alle dorpen, welke, of door Fokiensche of door Cantonsche Chinezen, bewoond worden, verantwoordelijk zijn.

RIOUW (BAAI-), baai in *Oost-Indië*, in de resid. *Riouw*, aan den noordwesthoek van het eil. *Tandjong-Pinang* of *Riouw*. Zij begint oostelijk anderhalf mijl in het binnenland en loopt zuidwestelijk in de Straat-Riouw uit. Bij de inlanders heet zij nog dikwijls Teloek-Tandjong-Pinang (Baai van Tandjong-Pinang).

RIOUW (STRAAT-), zeeengte in *Oost-Indië*, in de resid. *Riouw*. Zij loopt in eene zuidelijke rigting tusschen het eil. Kalant of Galant, ten Westen en de voornaamste der Riouwsche-eilanden ten Oosten, door.

RIPA, plaats in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, van welke Emo en Menco gewag maken, als van een kerspeldorp, hetwelk in het jaar 1226 een Priester gehad heeft, Herebrand genaamd, die schelmachtig vermoord werd, en in het jaar 1252 een met name Menco, zijnde een regtsgeleerde. Het schijnt den naam gekregen te hebben, omdat het weleer gelegen heeft op den oever des inhams van de Eems, of van de haven van Wester-Emden. Deze plaats heeft nog steeds dien eigen naam behouden, zijnde thans het d. Zeerijp, in de wandeling veelal de Rijp, en in het Latijn Ripa, geheeten. Zie Zeerijp.

RIPKEMA-SLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, loopende van de *Oude-Schipsloot* noordoostwaarts door de Pippe-sloot in het *Groot-Hornster-meer*.

RIPPERDA, voorm. adell. h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4 u. N. ten W. van *Assen*, gem. en W. van *Peize*.

RIPPERDA (SLOT-VAN-), naam, welke weleens gegeven wordt aan de voorm. burg Farmsum in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Farmsum.

RIPPICHERBACH of Rippingerbach, beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in het Zuiden der gem. *Bech*, stroomt in eene zuidoostelijke strekking en helpt, in verbinding met andere beken, de *Syren* versterken.

RIPPINGEN, op sommige kaarten ook verkeerdelijk Rippinghen of Rippen gespeld, geh. in het balj. van *Echternach*, meijerij van *Bech*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2¼ u. Z. Z. W. van *Echternach*, gem. en ½ u. Z. W. van *Bech*.

RIP-POLDER, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. O. aan den Anna-Friso-polder, O. aan den Maria-polder, Z. O. aan Kampens-Nieuwland, Z. aan Heer Jans-polder, W. en N. W. aan den Jacoba-polder.

Deze pold., die in 1713 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 141 bund. 13 v. r. 67 v. ell., alles schotbaar land; telt 6 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Zuidzijde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

RIPS (DE), of de Rups, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat uit de heide, op ½ u. O. van Gemert ontspringt en ten N. voorbij dit dorp naar de *Watergraaf* loopt.

RIPWEILER of Rupweiler, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. ten Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1¼ u. ten Z. O. van *Osperen*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Useldingen*.

De inw., die er alle R. K. zijn, hebben er eene kapel, welke tot de par. van *Useldingen* behoort.

RISAROEWA en RISAROEWAHERAN, twee oude d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van Schoelan staande.

RISENS, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ¾ u. Z. O. ten O. van *Leeuwarden*, 4 min. N. van *Hempens*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 15 inw.

RISEPERKAMPEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Rysberkampen.

RISPENS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Bolsward*, 10 min. N. O. van *Hyduard*, waartoe zij behoorde.

RISSEKOTTA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het schier-eil, *Leytimor*, aan de Noordwestkust.

RISSEARI of Lisseali, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van Schamiet.

RITH (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en ¾ u. Z. W. van *Breda*, gem. en ¼ u. Z. W. van *'s Princenhage*; met 29 h. en ruim 180 inw.

In dit geh. ligt het adell. h. Hazart. Zie dat woord. Tegen dit geh. op de grensscheiding van de gem. 's Prinsenhage en Rijsbergen staat een ijzermolen, waarvan het fabrijkgebouw, eigenlijk op Rijsbergsch grondgebied staat, doch waarvan de heerenhuizing en knechts gebouwen tot dit geh. en dus onder 's Princenhage behooren.

RITHOVEN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *kemperland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Riethoven.

RITMEESTERS-COMPAGNIE (DE-), veenderij in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. van *Assen*, adm. judic. kant., gem. en 1½ u. Z. O. van *Hoogeveen*.

RITOEAJA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de *Tjiliwong*.

RITSEBUREN of Rytseterp, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 1 u. Z. W. van *Bolsward*, 10 min. Z. W. van *Tjerkwerd*.

RITSEBUURTER-POLDER (DE) of de Rytseterper-polder, pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward*; palende N. aan den Hemdijk, O. aan de Workumertrekvaart, Z. aan de Jousterper-polder, W. aan het Parregaaster-meer.

Deze polder werd door den watervloed van Februarij 1825 geheel overstroomd.

RITSUMABUREN, Ritzumaburen of Ritsemaburen, b., prov. *Leeuwarden*, kw. *Westergo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie het volgende art.

RITSUMAZIJL, Ritzumazijl of Ritsemazijl, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en ½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Berlikum*, 10 min. N. O. van *Deinum*, tot welke zij gedeeltelijk behoort, en 10 min. Z. van *Marssum*, waartoe het overige gedeelte gerekend wordt. Men telt er 15 h. en 75 inw., als 7 h. en 25 inw. onder *Deinum* en 8 h. en 50 inw. onder *Marssum*.

Er ligt hier eene klapbrug, ter plaatse, waar eertijds eene sluis lag tot eene waterkeering voor de zee, dewijl de Menaldumer-vaart zich daardoor in de Middelzee uitstortte. Bij gelegenheid, dat de bestaande Nieuwlandsvaart in het jaar 1507 van hier tot Leeuwarden werd doorgegraven, is deze sluis in 1508 hersteld, doch later weggeruimd. Naar deze vroegere sluis of zijl wordt thans deze b. aan de vaart van Leeuwarden op Franeker en Harlingen dus genoemd.

RITTERSBEEK, geh. in *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Retersbeek.

RITTHEM, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*; palende N. aan de heerl. Oost-Souburg en Nieuw-Erve, N. O. aan Welzinge, O. aan het Vlakke, Z. aan Nieuw-Erve en de Schelde, W. aan Oost-Souburg.

Deze heerl. bevat het d. Ritthem, het fort Rammekens, benevens een gedeelte van het geh. Rammekens, benevens eenige verstrooid staande h.; beslaat, eene oppervlakte van 366 bund., telt 53 h., bewoond door 73 huisgez., uitmakende eene bevolking van 365 inw., die meest in den landbouw, deels ook in het dijkwerk, hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke 160 Ledematen, maken, met de overigen uit de gem. Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*, behoort. De eerste die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Gualtherus Busius, die den 1 Januarij 1612 werd beroepen, en in 1617 naar Arnemuiden vertrok. Onder de Predikanten, die hier gestaan hebben, verdient bijzondere melding Paulus Veezaerdt, geb. te Middelburg, die den 12 Maart 1651 als Predikant van Ritthem bevestigd werd. Op uitnoodiging van de Staten-Generaal, en bij onderlinge schikking, zoo met de klassis als met zijne gemeente, vertrok hij den 29 Augustus 1653, naar de in Texel zeilree liggende vloot, van den Commandeur Michiel Adriaansz. de Ruyter, om op den voorgestelden togt naar Denemarken en Noorwegen, 's lands vlootvolk door leer en voorbeeld te stichten, gelijk hij dan ook, gedurende dien togt, van 10 September tot het begin van November 1653, gedaan heeft, waarna hij, den 26 November daaraanvolgende, te Ritthem terugkwam en deze gemeente verder als Leeraar tot 1665 bediende, toen hij naar Wolfaartsdijk vertrok. Veezaerdt was ook in zijnen tijd niet alleen zeer ervaren in de Godgeleerdheid, maar ook in de Natuurlijke geschiedenis, gelijk blijkt uit het door hem te Wolfaartsdijk vervaardigde, en in 1668 uitgegeven werk: *Metamorphoseos et Historiae naturalis pars Secunda de Insectis*, *auctore* Joanne Goedartio *latinitate donata*, *commentariis et notis textui insertis illustrata et auctuario notarum sive appendice locupletata*, *de Insectorum origine*, *utilitate et usu a* Paulo Veezaerdt, *Ecclesiaste in Insula Wolphardi Zelandorum*. Voorts hebben hier nog gestaan Jacobus Leydecker, mede te Middelburg geboren, eerst Predikant te Ritthem, van 10 April 1678 tot 8 November 1682; later te Willemstad, Heusden en Middelburg. Hij was een vermaard Godgeleerde en Historieschrijver, waarvan onder zijne onderscheidene schriften vooral getuigen zijne *Kerkelijke Historie* en zijn *Testament aan de gemeente van J. C. te Middelburg*; en Abraham Theodorus Beausar, geboren te Oosterland, alhier Predikant van 13 Augustus 1820 tot 24 November 1824, een beroemd Godgeleerde en Letterkundige, wiens geschriften over den *Brief aan de Romeinen* en zijn *Handboek over Feest- en Lijdensstoffen*, met graagte

gelezen worden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer van RITTHEM.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 55 leerlingen bezocht wordt.

In het midden der vorige eeuw, was deze heerl. een eigendom van Vrouwe ANNA MARGARETA ELIZABETH CONINCK, gemalin van den Heer JAN VAN BORSSELE, Baron VAN BORSSELE, Heer van *der Hooge*, eerste Edele van Zeeland, uit wier nalatenschap zij schijnt aangekocht te zijn door den Heer Mr. ANTHONI PIETER LAMBRECHTSEN, Burgemeester van Vlissingen, door wiens nakomelingen zij, hoewel nog eens bij verkoop overgegaan, tot nu toe bezeten is, zijnde thans Ambachtsheer van RITTHEM, Mr. WILHEM NICOLAAS LAMBRECHTSEN, Oud-Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof in Zeeland, woonachtig te Middelburg.

Het d. RITTHEM, RUTTHEM en ook wel RUTHEM genaamd, ligt 1¼ u. Z. van Middelburg en ¾ u. O. N. O. van Vlissingen, te midden van het geboomte in een stil doch aangenaam oord. Het behoort onder de oudste dorpen van Zeeland. Oudtijds heette het RIETHEM of RIETHEIM, en onder dezen naam komt het ook op den ouden Blaffert der Utrechtsche Bisschoppen voor. Daar nu *hem* of *heim* in de taal onzer voorouders *huis* of *woning* beteekent, zoo denkt men, dat deze naam afkomstig is van de aloude gesteldheid des gronds in den omtrek, waar later dit dorp is ontstaan. Deze grond laag en moerassig geweest zijnde, was met riet en biezen begroeid. Dit gewas ging intusschen geenszins verloren; op geschikten tijd kwam men jaarlijks van elders herwaarts om het af te snijden, ten einde dezen voorraad aan dijken, of tot daken van huizen en stallingen te gebruiken. Gedurende den tijd nu, wanneer men zich alzoo ter inzameling van dit rietgewas hier bevond, sloeg men eene woning op, meest uit het voorhanden zijnde riet bestaande, in welke rietwoning men later hier voortdurend bleef, zoodra een gedeelte dezer rietlanden voor bearbeiding tot vruchtbaar land vatbaar was; van rietwoning dus RIETHEM of RIETHEIM, welke naam later in RITTHEM is veranderd.

De woningen van dit d., voornamelijk in twee rijen gebouwd, zijn in de laatste jaren veel verbeterd en verfraaid. Men telt in de kom 34 h. en 183 inw., verdeeld in 45 huisgez.

De kerk staat aan het noordeinde van het d., op eene afgezonderde stille plaats, onder aangename schaduwen van het rondom welig groeijende geboomte. De bouworde van den toren, welke aan de kerk vast staat, doet nog denken aan die tijden, toen hier eene R. K. kapel bestond, aan de *H. Maagd* gewijd en onder begeving van den Abt van Middelburg. Deze kapel is waarschijnlijk door een geheel nieuw kerkgebouw, ten behoeve der Hervormden, vervangen, aangezien men aan het hoofd der trouw- en doopboeken, door den eersten Predikant dezer gem. in Februarij 1612 aangelegd, leest: » 't Sedert » dat de kercke van RUTTHEM is opgebout geweest." En dit komt zeer juist overeen met het vermoedelijke jaar der stichting, hetwelk zich bepaalt tot 1611, welk jaartal ook vóór de vernieuwing van het dak der kerk, op het einde der achttiende eeuw, daarop gevonden werd. In het jaar 1834 werden al de lichtramen vernieuwd en in 1841 een groot gedeelte van het inwendige vertimmerd, hetwelk met eene nette schildering, in 1842, het kerkgebouw in zulk eenen gewenschten toestand heeft gebragt, dat het in eenvoudige netheid en doelmatigheid boven veel andere bedehuizen uitmunt. Ten jare 1794 werd de kerk van RITTHEM begiftigd met een zwaar en sierlijk zilveren

doopbekken, door den Heer Albertus Plaan, in leven Luitenant bij de Infanterie in dienst der Nederlanden, mitsgaders Majoor van het fort Rammekens. De woning van den Predikant, den 28 October 1764 aangekocht, in de nabijheid en aan het voetpad der kerk staande en van eenen grooten tuin voorzien, is eene der ruimste en gemakkelijkste pastorijen van het eiland Walcheren. Op het kerkhof dezer gem., aan het genoemde voetpad naar de kerk, ziet men den grafkelder van den Heer Mr. Nicolaas Cornelis Lambrechtsen, in leven Ambachtsheer van Ritthem, een man, die, om zijne betrekking tot deze gem. in het bijzonder, als ook om zijne verdiensten als Staatsman, geleerde en schrijver van vele belangrijke stukken, algemeen in zegenend aandenken blijft. Hij overleed te Middelburg, den 21 Mei 1823, en werd te Ritthem in gemelden grafkelder bijgezet.

In de nabijheid van het dorp treft men twee vlugt- of vliedbergen aan, van welke de eene, tamelijk hoog, digt bij de kerk wordt gevonden. Vroeger was deze berg bezet met hooge olmenboomen, welke door de Franschen, gedurende hun laatste verblijf op dit eil., werden omgehakt, uitgezonderd één zware en hooge boom, staande juist op de kruin des bergs, welken boom men, als tot eene baak op de Schelde dienende, onbeschadigd liet. Men kan dan ook werkelijk op verren afstand, zoo in het Vierde district, als op de Schelde, in Zuid-Beveland en elders, door het zien van dezen boom, de ligging van het d. Ritthem bepalen.

Een weinig ten N. van het fort Rammekens is, in het voorjaar van 1846, een aarden dam door het oude kanaal van Welzinge gelegd, en hiermede een tweede vereenigingspunt van Walcheren met Nieuw- en St. Joosland gemaakt, hetwelk tusschen beide punten nu weldra geheel aan Walcheren zal verbonden zijn. — Slechts 15 min. ten Z. W. van Rammekens, mede aan de Schelde, treft men het fort Admiraal Zoutman aan (Zie dat woord). Tusschen dit fort en het gebouw der Zuidwatering ziet men eenen fraai beplanten inlaagdijk, ten jare 1678 gelegd, welke met den buiten of zeedijk eenen polder insluit. Zie het volgende art.

Ongeveer 10 min. Z. van Ritthem, insgelijks aan de Schelde, staat een, ten jare 1843 nieuw gebouwd, huis, behoorende aan de centrale directie van het eil. Walcheren voor de Zuidwatering. Zie dit art.

De kermis wordt op Pinkster Dingsdag gehouden.

Het wapen van Ritthem bestaat in een schild van zilver, met vijf klaverbladen van sinopel.

RITTHEM-EN-NIEUW-ERVE (INLAAG-VAN-), onbehuisde pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*; gem. *Rithem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*; palende N. aan de heerl. Ritthem en Nieuw-Erve, O. aan het Vlakke, Z. aan de Schelde, W. weder aan de heerl. Ritthem.

Deze pold., welke in 1678 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van 23 bund. 76 v. r. lands, hetwelk deels tot de heerl. van *Ritthem* en deels tot die van *Nieuw-Erve* behoort, en waarvan in eenige perceelen vruchtgevend bouwland aan partikulieren behooren; terwijl het overige, hier en daar met poelen, aan de centrale directie van Walcheren toekomende, nevens eenig weiland, ook gedeeltelijk met waterwilligen begroeid is, welke bij het rijswerk aan den dijk gebezigd worden.

RITTHEM-NIEUW-ERVE-EN-WELZINGE, gem. op het eil. *Walchren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen* (1 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Middelburg, O. aan het voormalig

kanaal van Welzinge, hetwelk haar van Nieuw- en St. Joosland scheidt; Z. aan de Wester-Schelde, Z. W. aan de gem. Vlissingen, W. aan Oost-en-West-Souburg, N. W. aan Koudekerke.

Deze gem. bevat de heerl. Ritthem, Nieuw-Erve en Welzinge. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 963 bund. 20 v. r. 26 v. ell., waaronder 942 bund. 65 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 72 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, en vooral ook in het dijkwerk, onder de centrale Directie van het eil. Walcheren, welke werkzaamheid hier meest het geheele jaar door, aan ongeveer zeven en twintig huisgezinnen het noodige onderhoud aanbrengt.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. van *Ritthem* uit. Weleer had men onder deze gem. ook eene buitenplaats, genaamd Ter-Linde, waarvan de bosschaadje met de landbouwerswoning nog in wezen zijn, maar de heerenhuizing van dit buiten is, even als het oude slot Nieuw-Erve, voormaals ook in deze gem. gestaan hebbende, niet meer te vinden, gelijk er ook geen spoor van het oude dorp Welsinge meer overig is (zie dat art.).

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Ritthem.

RITTHEMSCHE-WATERGANG, water in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, thans als de Sprink bekend, hetwelk omstreeks Ritthem eenen aanvang neemt, vervolgens met eene noordwestelijke rigting de heerl. Nieuw-Erve doorloopt, voorts in eene westelijke strekking de grensscheiding, eerst tusschen Oost-Souburg en Nieuw-Erve, en daarna tusschen Oost-Souburg en Ritthem uitmaakt, waarna het in die zelfde rigting, door de heerl. Oost-Souburg, naar den straatweg van Middelburg op Vlissingen loopt, en in eene zuidwestelijke rigting langs dien straatweg, door het grondgebied van- en naar Vlissingen schiet, waar het digt bij de stadsgracht eindigt.

RITTWEG, weg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, onder *Ermelo*, nabij de drie *Woerden*.

Op dezen weg was het, naar men voorgaf, dat de weerwolven vroeger de menschen, die zich des nachts daarop waagden, besprongen en zich door hen lieten voortslepen.

RIVIER (HET HUIS-TE-) of het Huis te Riviere, voorm. adell. h. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Mathenesse (het-nieuwe-huis-van-).

RIVIER (HUIS-TE-), hofstede in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *Rotterdam*, kant. en ¾ u. N. van *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*, nabij Overschie, aan den Oudendijk, waarbij een veer over de Schie is.

Zij behoorde eertijds tot de bezittingen van het Huis-te-Riëvier ook Mathenesse genaamd en behield dezen naam toen het kasteel dien verloor en naar zijnen bezitter dien van Mathenesse aannam.

RIVIER-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Haarlem.

RIVIER-KAAP of Riviers-kaap, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*; aan de noordwestpunt, ter plaatse waar de beide schier-eilanden, waardoor de Noord- en de Westkust gevormd worden, zich vereenigen.

RIVIER-SLOOT (DE), oude naam van de Broersvest, zijnde eene der buitengrachten of vesten van de stad *Schiedam*, prov. *Zuid-Holland*, in eene noordelijke rigting loopende van de Rotterdamsche- naar de Overschiesche-Poort.

Deze gracht geen uitloop hebbende, wordt van haar overtollig water ontdaan, door middel van eene stoommachine, staande op den zoogenaamden Burg-van-Mathenesse, die het in de Schie uitmaalt.

RIXTEL of Rikstel, oudtijds Riestel, Ryctxel en Rychstel, d. in *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. N. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, ½ u. Z. O. van Aarle en 7 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, ter plaatse waar de zuiderarm der Mierle zich met de Aa vereenigt; men telt er 18 h. en 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, wordende er rogge, garst, haver en boekweit gewonnen. Bij het kasteel te Rixtel, waar de landerijen des winters altijd onder water staan, vindt men het beste en meestgevende hooiland uit de geheele Meijerij, en men heeft hier zulk schoon broekland als elders.

Te Rixtel, en in de nabij liggende dorpen Aarle, Beek en Lieshout wordt veel werk gemaakt van de hoenderbroeijerij. Wekelijks worden honderde hoenders en ganzen van hier naar Holland gezonden. Men berekent de eijeren niet zoo als elders, met het dubbeltje, maar bij een mauwer, bestaande uit dertig stuks.

De inw., die op 4 na, allen R. K. zijn, behooren tot de parochie van *Aarle-en-Rixtel*, die hier eene kerk heeft, welke de H. Margaretha als Patrones viert. Zij is van eene oude stichting, wordt gehouden voor de moeder- of oorspronkelijke parochiekerk van Helmond en behoorde eertijds aan de benoeming van den Abt van Floreffe, bij Namen. Het is een klein gebouw, dat op eene hoogte staat, en van eenen fraaijen, zeer wel gebouwden, doch niet hoogen, spitsen toren voorzien is. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De 4 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Helmond-Rixtel-Aarle-Beek-en-Stiphout*. — Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Aarle*. Onder dit dorp staat een oud gebouw, het Guldenhuis geheeten (Zie dat woord). Ook staat hier een adell. slot, het Huis-te-Rixtel geheeten. Zie het volgende art.

In vroeger eeuwen vond men hier, nabij de kerk, een klooster der Tempelieren, dat naderhand eene groote boerenhoeve geworden is, die tot op onzen tijd bij de Ridders van Maltha bezeten is en daarom nog onder den naam van *Malthezer-hoeve* bekend is.

Onder Rixtel was geboren Johannes bijgenaamd van Rixtel, Overste van de stichting der Hieronymianen of Pauliten te *Gouda*, die bij de Roomsgezinden als martelaar vereerd wordt. Gouda was in 1572 door den Graaf van Lumey veroverd en met eene zware bezetting belast, welke last mede op het huis der Fraters-Pauliten drukte. Johannes had zich, met den Procurator van het huis, tot Lumey begeven, om eenige ontlasting van de baldadigheid des krijgsvolks te verzoeken, of om verlof te bekomen, van zich met de zijnen elders te mogen begeven. Hij werd met zijnen medegenoot, terstond door Lumey bitter bespot, naakt aan het krijgsvolk overgeleverd, en door eene zeer wreede en langzame dood, te weten door hem door de doornen te sleepen, den 25 October 1572 vermoord.

RIXTEL (HET-HUIS-TE-), kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. N. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, ½ u. Z. O. van *Aarle*, in het d. *Rixtel*.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 25 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. Bots Cz., woonachtig te Helmond.

RIZIK, naam, welken de landlieden gewoonlijk geven aan het d. Rijswijk, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rijswijk.

ROAAN, verkorte naam van het geh. de-Roode-Haan, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Haan (de Roode-).

ROAD-STEAD, fort in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Saba*, ten zuiden van het dorp. — Er is in de nabijheid eene landingsplaats, waarvan dit fort zijne Engelsche benaming heeft.

ROANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, W. van Pangasare, 2°. 19′ N. Br. 142° 50′ O. L. Het is redelijk hoog.

ROBAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, 21 palen O. van Pekalongan, 318 palen O. van Batavia en 49 palen W. van Samarang.

ROBAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kalie-Roban (De).

ROBBEMOREEL (WATERING-VAN-DEN-), watering, gedeeltelijk in *België*, gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Anna-ter-Muiden*, bestaande uit den Robbemoreel-polder, den Gouverneurs-polder en den Kraaijens of Craaijenspolder (zie die art.). Zij is alzoo volgens het kadaster groot 173 bund. 74 v. r. 57 v. ell., waarvan omtrent 40 bund. in België liggen, de schotbare grootte is 155 bund. 39 v. r. 5 v. ell, waarvan op Nederlandsch grondgebied 120 bund. 39 v. r. 66 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

ROBBEMOREEL-POLDER, onbehuisde pold., gedeeltelijk in *België*, gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Anna-ter-Muiden*; palende N. aan den Zoutepanne-polder, en den Brugschenpolder, deelen der watering van Greveninge, O. aan den Gouverneurspolder, Z. O. aan de vestingwerken van Sluis, Z. aan den Craaijenspolder, W. aan den Zandbaai-polder (in België), behoorende mede tot de watering van Greveninge.

Het jaar van de bedijking is onbekend, maar in het gemeente archief van St. Anna-ter-Muiden vindt men eenen omlooper van dezen polder van 1481. Volgens het kadaster liggen van dezen polder op Nederlandsch gebied 58 bund. 58 v. r. 90 v. ell., en in België 35 bund. 37 v. r. 15 v. ell.; makende te zamen 93 bund. 96 v. r. 5 v. ell. Volgens oude polderkaarten was de schotbare grootte 91 bund. 31 v. r. 7 v. ell.; thans echter staat hij schotbaar bekend 97 bund. 43 v. r. 89 v. ell., waaronder misschien gedeelten van andere kleine voormalige polders gerekend worden. Hij is het voornaamste deel eener watering naar hem genoemd, heeft dus geen eigene afwatering of bestuur (zie het voorgaande art).

Deze polder werd in 1624 overstroomd, en dadelijk weder bedijkt, doch vloeide in 1625 weder; ook dat werd onmiddellijk hersteld. Toen in 1633 de Sterreschans, door de troepen van den Staat, onder Graaf Willem van Nassau, ingenomen was, stak de Spaansche bezetting van het fort St. Donaas den dijk door, die eerst in 1634 met groote kosten weder gedigt werd. Ook den 14 en 15 Januarij 1808 brak de polder door, en in 1831 en later werd hij tot beveiliging van het distrikt geinundeerd.

ROBBENOORD, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Charlois*; palende N. aan den pold. Zeedijk, O. aan den pold. Charlois, Z. W.

aan de Plompert, W. aan des polders gecombineerden boezem, de Koedood.

Deze pold., welke vermoedelijk in het jaar 1570 bedijkt is, en met den *Plompert* eenen pold. uitmaakt, wordt gezamelijk met de pold. de Kiesheid, het Buitenland-van-Rhoon, het Binnenland-van-Rhoon, Nieuw-Pendrecht, het Binnenland-van-Barendrecht en de Plompert, door twee sluizen, op de *Maas*, van het overtollige water ontlast.

In het jaar 1775 brak de buitendijk van dezen polder door, zoodat hij geheel ondervloeide.

ROBBENOORD-EN-DE-PLOMPERT, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Charlois*, palende N. aan den pold. Zeedijk, O. aan den pold. Charlois, Z. aan den pold. Nieuw-Pendrecht, W. aan des polders gecombineerden boezem, de Koedood.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 472 bund., waaronder 465 bund. 3 v. r. 62 v. ell. schotbaar land, en wordt, door eenen molen en twee sluizen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenenDijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

ROBBEZAND (HET), zandplaat in het Noorden der *Zuiderzee*, Z. van het eil. Vlieland, zijnde de westelijke uithoek van het uitgebreide Breezand, waar langs het Oude-Vlie ten westen en de Vlieter ten zuiden stroomt.

ROBEEK (DE), water, prov. *Limburg*. Zie RODEBEEK.

ROBEEN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. LA CAMPAGNE, in *Nederlands-Guiana*. Zie CAMPAGNE (LA).

ROBERSUM, voorm. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ulrum*, 20 min. Z. Z. O. van *Vierhuizen*.

Thans is het eene nette boerderij, met singels en grachten omgeven, welke in eigendom bezeten en bewoond wordt door de weduwe LUI RENNES DE COCK.

ROBIJNSCHE-KIL (DE), wiel in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, in het d. Sleeuwijk, W. van de kerk, welke, volgens de kaart van de landen van Heusden en Altena reeds vóór 1421 zoude bekend zijn.

ROBLESDIEP (HET KASPER-), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie CASPER-ROBLESDIEP (HET).

ROBLESKAMP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond de Goede-Vriend, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Garciaskamp; 500 akk. groot, met 4 slaven. De Negers noemen hem DRIE TREMPA.

ROBONSBOSCH of RONBONBOSCH, eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat in het Bergermeer moet gelegen hebben, voor dat dit bedijkt was, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord, tusschen FILIPS II, Koning van *Spanje*, ter eenre en LAMORAAL Graaf van *Egmond*, benevens HENDRIK Heer *van Brederode*, ten andere zijde, rakende de jurisdictie van de Egmonder- en Berger-meren.

Thans is het een polder, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*.

Deze pold., maakt eigenlijk een gedeelte van den Munnekeravens-en-Robonsbosch-polder uit.

ROCA, onbewoond eil. in *West-Indië*, O. van *Bonaire*, hetwelk door sommigen tot de Curaçaosche-eilanden gerekend wordt.

ROCHBACH, geh. in de heerl. *Soleure*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. van *Steinfort*, gem. *Differdingen*.

ROCHERS, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en ruim 1 u. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Manternach*. — Dit geh. bestaat uit belangrijke ijzerwerken, met hunne arbeiderswoningen.

ROCHETTE (LA), Fr. naam van de heerl. en het vl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie Feltz.

ROCKANJE, Rokanje of Rokkanje, d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Brielle*, gem. *Rockanje-Strijpe-Lodderland-Stuifakker-St.-Anna-polder-en-het-Schapengors*, zich westwaarts uitstrekkende tegen de zeeduinen; 51° 52′ 29″ N. B., 21° 44′ 5″ O. L. Het is een klein dorpje, welks inw. meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, maken met de overige uit de burg. gem. *Rockanje-Strijpe-Lodderland-Stuifakker-St.-Anna-polder-en-Schapengors* en met die uit de gem. *Naters-en-Pancrasgors*, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort, 1040 zielen, en onder deze 280 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hector Klaasz., die er in 1574 was en in 1581 opgevolgd werd door Henicus Leo. De kerk is een klein gebouw, van eene redelijke hoogte en binnenruimte. Wanneer zij gesticht is vindt men niet vermeld, evenmin als aan welke H. zij vóór de Reformatie was toegeheiligd. De begeving der pastorie stond eertijds aan de Graven van Holland. De toren is van onderen vierkant opgaande tot aan het dak, vanwaar hij als een achtkante koepel tot eene tamelijke hoogte oprijst, terwijl daar boven eene spits geplaatst is. Men heeft in deze kerk geen orgel, doch in 1842 is er eene consistoriekamer aan gebouwd; terwijl aan de kerk tevens aanzienlijke verbeteringen en verfraaijingen aangebragt zijn, waartoe de kosten grootendeels door den Ambachtsheer B. Vlielandt gedragen zijn.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht.

Opmerkenswaardig is hier het watertje de Waal genoemd. Zie dat woord.

ROCKANJE (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Rockanje-Strijpe-Lodderland-Stuifakker-St.-Anna-polder-en-het-Schapengors*; palende N. W., N. en N. O. aan den Strijpe-polder, Z. O. en Z. aan Pancrasgors, en W. aan Oud-Rockanje.

ROCKANJE (OUD-), pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Rockanje-Strijpe-Lodderland-Stuifakker-en-St.-Annapolder-en-het-Schapengors*; palende N. aan Stuifakker en Strijpe polder, O. aan Nieuw Rockanje, Z. O. aan Pancrasgors, Z. aan Schapengors en de zeeduinen, W. aan de zeeduinen.

ROCKANJE-STRIJPE-LODDERLAND-STUIFAKKER-ST-ANNAPOLDER-EN-HET-SCHAPENGORS, gem. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, (16 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. Oostvoorne, O. aan Naters-en-Pancrasgors en Nieuwen-Hoorn en Nieuwe-Gote, Z. aan Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, Z. W. en W. aan de Noordzee.

Deze gem. bestaat uit de pold. Oud-Rockanje, Nieuw-Rockanje, Strijpe, Lodderland, Stuifakker, St.-Anna-polder en het Schapengors; bevat het d. Rockanje, benevens eenige verstrooid liggende h. en beslaat, volgens het kadaster; eene oppervlakte van 2695 bund. 78 v. r. 58 v. ell., waaronder 2685 bund. 80 v. r. 57 v. ell. belastbaar land.. Men telt er 141 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van 980 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Vroeger legde men er zich ook op de meekrapteelt toe, doch dit laatste heeft thans opgehouden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er op 26 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Rockanje*. — De 25 R. K., die er gevonden worden, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend. — De enkele Evang. Luth., die men er aantreft, behoort tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. — Men heeft in deze gem. ééne school, te *Rockanje*.

In het jaar 1421 heeft deze gem. door den watersnood veel geleden dan in het jaar 1665 was het gevaar nog grooter, wanneer op St. Nicolaasavond het Windgat overloopende den St. Pietersdijk wegspoelde, en de geheele Stuif-akker onder water geraakte.

Het wapen dezer gem. is een schild van sabel (zwart), met twee bloeijende tweelingen, zijnde een biesgewas, van zilver, de steelen kruiswijze over elkander te zamengevoegd met eene strik van zilverlint.

ROCKELT, geh. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*. Zie Rok.

ROCKEVEENSCHE-POLDER (DE), Rokkeveensche-polder of de Rokkeveensche-polder, prov. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Voorburg*, gem. *Zegwaard*.

RODA, oude naam van het vlek St. Oedenrode, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oedenrode (St.).

RODANBORCH, oude naam van het stadje Aardenburg, in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, welken naam het ontleende van de ligging op de *reede* of *rode* van dien uitgestrekten zeeboezem, waarin zich voorheen de Budenvliet, de Sincfala en de Elmara uitstortten. Zie Aardenburg.

RODANGE, Fr. naam van het d. Reding, in het voorm. hert. *Lotharingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Reding.

RODDEBEEK (DE) of de Zoddebeek, beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, die in Pruissen ontstaat in de buurs. Lunten, Z. van de Buirserbeek, en in de buurs. Honesch, onder *Haaksbergen*, in de *Buirserbeek* valt.

RODEBANK, voorm. naam van de suikerplant. Toledo-en-Nieuw-Rust in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Toledo-en-Nieuw-Rust.

RODEBEEK (DE) of de Rodebeke, ook wel de Roobeek gespeld, beek, prov. *Limburg*, welke haar begin neemt in de beide tusschen Brunssum en Heerlen, voorts noordwaarts aan naar Schinveld loopt. Zij vloeit langs Jabeek en strekt alsdan oostelijk ten grensscheiding tusschen Pruissen en Limburg Zij neemt, de grenzen verlatende, hare rigting door Pruissisch Rijnland op Susteren, nabij welke plaats zij weder in Limburg komt, vereenigt zich bij Roosteren met de *Geleenbeek* en de *Vlootgraaf*, verkrijgt alsdan den naam van Molenbeek en valt bij Echt in de *Maas*.

RODEBEEK (DE), beek prov. *Limburg*, in eene westelijke rigting uit Pruissen, langs de grenzen loopende, tot zij zich bij het geh. Estberg, gem. Vlodorp, in de *Rhoer* ontlast.

RODE-LE-DUC, Fr. naam van de heerl. *'s Hertogenrade*, thans grootendeels tot de prov. *Limburg*, maar ook gedeeltelijk tot de Pruissische prov. *Rijnland*, reg. distr. *Aken* behoorende. Zie HERTOGENRADE (LAND-VAN-).

RODEN, gem. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. *Assen* (4 k. d., 1 m. k., 2 s. d.); palende W. en N. aan de prov. Groningen, O. aan de gem. Peize, Z. aan Norg.

Deze gem. bevat de d. Roden en Roderwolde, de geh. Foxwolde, Leutingewolde, Lieveren, Matsloot, Nietap, Sandebuur, Steenbergen, Ter Heil en Zulte, benevens de marken Lieveren en Steenbergen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6430 bund. 95 v. r. 78 v. ell., waaronder 6377 bund. 95 v. r. 4 v. ell. belastbaar land; telt 302 h. bewoond door 350 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1920 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, wordende er hoofdzakelijk rogge gekweekt. Vroeger werd er ook hop geteeld, doch dit heeft sedert eenige jaren geheel opgehouden. Men heeft er eenen koren- en eenen houtzaagmolen. De laatste der vroeger aldaar bestaan hebbende bierbrouwerijen, is sedert het jaar 1815 of daaromtrent niet meer in werking. Te Ter Heil in deze gemeente, wordt eene steen-, vloer- en pannenbakkerij, sedert eenige jaren opgerigt, met goed gevolg gedreven en breidt zich van tijd tot tijd uit.

In deze gem. vindt men het Lieverder-bosch, alsmede het grootste gedeelte van het Zulter- of Leekstermeer.

De Herv., die er 1870 in getal zijn, onder welke 410 Ledematen, maken de 2 gem. van Roden en Roderwolde uit.

De R. K., van welke er 5 wonen, behooren tot de stat. van *Assen*.

De Isr., die men er ongeveer 40 aantreft, worden tot de bijkerk van *Assen* gerekend.

Men heeft, in deze gem. twee hoofdscholen, als ééne te Roden en éène te Roderwolde, en twee winter-bijscholen, éène te Lieveren en éène te Steenbergen, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. RODEN of RHODEN, in de wandeling, bij verkorting ROON genoemd, ligt 4 u. N. W. van Assen, 3 u. Z. W. van Groningen. Het is eene aanzienlijke plaats, waar men, met de daartoe behoorende geh. Steenbergen, Lieveren, Zulte, Ter Heil, Nietap, Leutingewolde en Foxwolde, 254 h. en ongeveer 1680 inw. telt.

De Herv., die er 1620 in getal zijn, onder welke ruim 320 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest ANTHONIUS FREDERICI, die in het jaar 1605 herwaarts kwam en in het jaar 1608 verplaatst en vervangen werd door GAYUS HOPPINCK. Het beroep geschiedt door de eigengeërfden. De kerk, is een langwerpig vierkant gebouw, met gewelven en pilaren, met eenen vierkanten spitsen toren er voor, en van een orgel voorzien, hetwelk, in het jaar 1779, vervaardigd is, uit een legaat van 10,000 gulden, aan deze kerk door Jufvrouw MARIA CATHARINA HOPPINCK vermaakt.

De dorpschool wordt door een getal van 220 leerlingen bezocht.

Onder dit dorp, staan de huizen Mensinga ook het HUIS-TE-RODEN genoemd, zie het volgende art. Als ook de h. Ter-Heil, vroeger de Helle, Tedema of Tema, enz. Zie die art.

Hier worden twee jaarmarkten gehouden, als eene in het voorjaar, den tweeden Woensdag in Mei, en eene in het najaar, den vierden Dingsdag in September, op welke ook veel vlas verhandeld wordt. De laatste is tevens een paardenmarkt.

De markte van Roden, is reeds in de jaren 1638, 1639 en 1642 gescheiden en zeer veel daarvan is thans reeds tot bouw- en weiland aangemaakt.

RODEN (HET-HUIS-TE-), voorm. hav. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm., judic., kant. en 4 u. N. W. van *Assen*, in het d. *Roden*.

Het heet ook Mensinga. Zie boven dat art. De vorige eigenaar Mr. C. W. Ellents, Raad en Secretaris van het landschap Drenthe, is aldaar overleden den 12 September 1784.

RODENBERG, berg in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*. Zie Roodenberg (1).

RODENBURCH, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, in de *Rodenburgerstraat*, welk, even als de daarbij gelegen brug over de Oude-Gracht, van dit huis zijnen naam ontleent.

Het wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. Snoeckaert van Schauburg, woonachtig te Utrecht.

RODENBURG, gem., gedeeltelijk in het balj. *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, gedeeltelijk in de heerl. *Linster* en gedeeltelijk in de heerl. *Munster*, meijerij van *Rodenburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kw. en kant. *Grevenmacher*; palende N. aan de gem. Consdorf, O. aan Bech, Biver en Betzdorf, Z. aan Nieder-Anven, W. aan Junglinster.

Deze gem. bevat de d. Rodenburg, Beidweiler, Eschweiler en Gondringen, benevens het geh. Rodenburgermuhl. Zij telt eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Tarwe, rogge, masteluin, gerst, haver en spelt, maken de voortbrengselen van den landbouw uit. De veestapel bestaat uit ongeveer 110 paarden, 280 runderen en 140 zwijnen. Ook heeft men er eenen korenmolen, door het water gedreven.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Rodenburg en Beidweiler uit, welke in deze gem. ieder eene kerk hebben.

Het d. Rodenburg, in het Fransch Rodenbourg of Roudenbourg, ligt 3 u. N. O. van Luxemburg, 2½ u. W. van Grevenmacher.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Betzdorff*, behoort, en behalve de kerk, ook nog kapellen te Eschweiler en te Gondringen heeft, die gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

RODENBURG, eene der 9 meijerijen van de heerl. *Munster*, in het toenm. hert., thans grooth., *Luxemburg*.

Deze meijerij bevatte het d. Rodenburg, met deelen der d. Beidweiler en Hostert. De bevolking zal ongeveer 400 zielen bedragen hebben.

RODENBURG, oude naam van de stad Aardenburg, in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Aardenburg.

RODENBURG, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 1 u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en 4 u. N. van de *Lemmer*, 1 u. N. W. van Broek, ½ u. N. van Langweer, behoorende onder Boornzwaag.

---

(1) Al de overige art. op Ro welke hier niet gevonden worden, zoeke men op Roo.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 6 bund. 30 v. r. 10 v. ell, worden in eigendom bezeten, door de erven van den Heer Hendrik Oneides, in leven woonachtig te Bolsward.

RODENBURG (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt een weinig ten oosten van Gonderingen; loopt in zuidoostelijke strekking voort, en valt te Olingen in de *Syren*.

RODENBURGH of Roomburg, oud adell. leengoed in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. ten Z. van *Leyden*, gem. en ½ u. N. van *Soeterwoude*, aan den Hoogen Rijndijk, ter plaatse, waar de Rijn zich in twee takken splitst.

Men heeft hier in den grond zware fondamenten van eene zeer groote uitgestrektheid, zilveren en koperen munten, vorstpannen met letters, huisraden, beelden, steenen met opschriften en andere Romeinsche oudheden gevonden. In het jaar 1502 ontdekte een landman, onder het ploegen, de fondamenten van dit Roomburg, omtrent een boogschoot ver van den Rijn. Indien men Cornelis Aurelius gelooven mag, was het vierkant, iedere zijde twee honderd voeten (62.78 ell.) lang, aan elken hoek voorzien van eenen ronden toren. De muren waren niet minder dan zes voet (1.88 ell.) dik.

Drusus of een ander heeft het waarschijnlijk tot eene sterkte aangelegd. Sommigen houden dit gebouw voor het Praetorium Agrippinae, maar dit is van alle waarschijnlijkheid ontbloot. Ook heeft men bij het opgraven der fondamenten eenen marmeren steen, zes voeten breed en vier voeten hoog, ontdekt, welke naar alle waarschijnlijkheid in den voorgevel van dit gebouw geplaatst was, met dit opschrift:

Imp. Caes. L. Septimius Severus. Aug. et M. Antonius Caes. coh. XV *vol. armamentarium. Vetustate. conlapsum. restituerunt. sub. Val. Pudente leg. aug. pr. pr. curante Caecil. Batoe prae.*

(d. i. Caesar Lucius Septimius Severus Augustus, Imperator, en Marcus Antonius Caesar, hebben het wapenhuis der vijftiende bende vrijwilligers, door ouderdom vervallen, hersteld, toen Valerius Pudens keizerlijk Legaat, Propraetor was, onder het opzigt van den Bevelhebber Caecilius Bato), waaruit dus blijken zoude, dat het een wapenhuis van de vijftiende bende vrijwilligers geweest zij. De herstelling van dit gebouw rekent men omtrent het einde van de tweede of het begin der derde eeuw na de geboorte onzes Heere. Dit wapenhuis zoude alstoen Albimana, d. i. Wittema, en volgens Peutinger Albiniana geheeten, en door eene brug, beer of dijk, met het tegenover liggende rijn-eiland vereenigd geweest zijn, welke grond, nu nog onder den naam van Hardegrond moet bekend zijn. Cornelius Aurelius heeft nog een ander opschrift aldaar gevonden, waarop men met groote letters leest: *Gens Batavorum, amici et fratres populi Romani* (d. i. Het volk der Batavieren, vriend en broeders van het Romeinsche volk). In 866 spreekt Heda, onder het artikel *Goederen en Vryheden, aan de kerk van Utrecht geschonken*, van » vyf Manzi in Rodenburgh." Petrus Scriverius noemt het op onder de sloten en heerenhuizen in Rijnland en zegt: » Roomburgh was eertijds een slot, als men meent » van de Romeinen gebout, waar van in 't jaar 1508 de fundamen- » ten ontdekt en veel vreemdigheden gevonden zijn."

Den 27 September 1400 werden door Philip van Santhorst, Heer *van Rodenburgh*, twaalf morgen (10 bund. 21 v. r. 89 v. ell.) land uit de heerlijkheid afgestaan, en daarop een Nonnenklooster van den derden

regel des H. Franciscus gebouwd, gemeenlijk Maria's-convent-van-Jeruzalem, doch ook wel Margaretenburg genaamd, waarin gemeenlijk omstreeks honderd Geestelijke Dochters waren opgenomen, doch dat in de Spaansche oorlogen is omvergehaald; terwijl de inkomsten daarvan, in 1581, aan de Hoogeschool te Leyden toegekend werden.

De eenige overgeblevene gedachtenis, zoo van het oude wapenhuis of sterkte als van het klooster, bestaat in een eenvoudig hek voor eenen tuin of boomgaard, waarop de naam Roomburg staat, alsmede in de Rodenburger-laan, de Rodenburger-wetering en in de beide nabijgelegene Roomburger-polders (zie de art. Roomburger-polder en Roomburger-polder [Kleine-]. In het jaar 1628 werd met dit goed, verleid Nicolaas Korsteman, ten behoeve zoo van hem zelve, als van zijnen broeder en twee zusters, bij doode en makinge van Maritge Dirckx, dochter hunner grootmoeder, en van deze Nicolaas Korsteman is het bij erfschap gekomen tot den tegenwoordigen eigenaar, den Luitenant der Infanterie C. M. de Jong van Rodenburgh.

Dit adell. goed had tot wapen een schild van keel, met drie pals van goud, en tot helmteeken een scorpioen van sabel, tusschen eene vlugt van zilver.

RODENBURGERMUHL, geh. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. N. O. van *Luxemburg*, kw., kant. en 2½ u. W. van *Grevenmacher*, gem. en 8 min. W. van *Rodenburg*.

RODENBURGER-WATERING of Roomburger-Watering, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Soeterwoude*, in eene noordelijke strekking door die gemeente, langs het voormalige Huis Rodenburg, tegen over Leyderdorp, nabij de Leyderdorpsche-brug, in den *Rijn* uitloopende.

RODENHOFF, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kw. en 3 u. N. van *Grevenmacher*, kant., gem. en 40 min. Z. O. van *Echternach*, aan den voet van het gebergte, dat hier van 230 tot 250 ellen hoog is.

RODENHOFF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. Z. W. van *Steinsel*.

RODENRIJS, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs;* palende N. aan Berkel, O. aan Hillegersberg-en-Rotteban, Z. O. aan Schiebroek, Z. aan Overschie-en-Hoogeban, W. aan Ackersdijk-en-Vrouweregt.

Deze heerl. bevat niets dan het geh. Rodenrijs, welks inw. meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Berkel-en-Rodenrijs*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Berkel-Rodenrijs-en-den-Tempel* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Berkel*.

De heerl. Rodenrijs, van welke een oud adell. geslacht zijnen naam ontleende, is sedert onheugelijke jaren met *Berkel* vereenigd en maakt daarmede tegenwoordig de heerl. Berkel-en-Rodenrijs uit.

Het schijnt dat het geslacht van Rodenrijs eerst uitgestorven is, in de zestiende eeuw, met Aleid van Rodenrijs, Dirks dochter, hoe wel de goederen van Rodenrijs reeds op het einde der veertiende eeuw, door het huwelijk van N. van Rodenrijs, met iemand uit het geslacht van Suytwijk, uit den huize van Raaphorst, in een ander geslacht zijn overgegaan, terwijl Kersteyn van Suytwijk, die in 1384 leefde, deze goederen ten huwelijk bragt aan haren man Willem van Kralingen.

Het geh. RODENRIJS oudtijds RODERISEN of RODERSE, ligt 1½ u. N. N. W. van Rotterdam, ¾ u. W. ten N. van Hillegersberg, 1 u. Z. van Berkel. — Vroeger stond aldaar het adell. h. RODENRIJS. Zie het volgende art. Het wapen van RODENRIJS, is een schild gelosangeerd met zilver en azuur.

RODENRIJS (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h., thans een buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. N. W. van *Rotterdam*, kant. en ¾ u. W. ten N. van *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*, 1 u. Z. van Berkel.

RODEN-SCHOELE (DE), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie ROODE-SCHOOL (DE).

RODENSTEIN, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-Gracht*, bij de Strootsteeg.

Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer VAN DER STEEN, woonachtig te Utrecht.

RODE-POLDER (DE), of DE PIETER-RODES-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*; palende N. aan den Hendriks-veersche-polder, O. aan den Zuidkerke-polder en den Gitstelaar-polder, Z. aan den Steene-polder, W. aan den Parasijs-polder, behoorende alle gelijk de polder zelve tot de *Watering-van-Baarzande*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 49 v. r. 4 v. ell., waaronder 4 bund. 30 v. r. 12 v. ell., schotbaar land; daarin staan 2 woonhuizen, van welke 1 boerderij. De uitwatering is in Oud-Baarzande, waarvan het een aanwas is. Hij staat onder de directie der watering van Baarzande.

RODER, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en ¾ u. O. van *Clerff*, gem. en ¾ u. N. O. van *Munshausen*.

RODERBACH (DE), riviertje in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*. Zij valt in de Moezel.

RODERHAUSEN, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. N. van *Diekirch*, kant. en 1¾ u. O. ten Z. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. O. van *Hosingen*, op eene hoogte aan de Our. — Er staat hier een molen.

RODERHEMRICKE, naam, onder welken het tegenwoordige d. RODERWOLDE vroeger voorkomt. In een zeer oud handvest vindt men RODERHEMRICKE. Zie RODERWOLDE.

RODERLO, oorspronkelijke naam van het d. en de havez. RUURLO, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, welke ook nog wel eens onder dien naam voorkomen. Zie RUURLO.

RODERWOLDE, ook wel RHODERWOLDE, oudtijds ROEDERWOLDE en nog vroeger RODERHEMRICKE, bij verkorting thans veelal ROOWOLDE genoemd, d. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 5 u. N. W. van *Assen*, gem. en 1 u. N. O. van *Roden*, bij het Peizer-diep en het punt waar dit bevaarbaar begint te worden.

Men telt er, met het kerkelijk daaronder behoorende geh. Sandebuur en Matsloot, 48 h. en 250 inw, die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

Het d. is thans reeds sinds lang burgerlijk met Roden vereenigd, maar maakte vroeger ook zelve eene burgerlijke gemeente uit, zoo als blijkt uit eene akte van getuigen verhoor van het jaar 1508, waarin GHERT POUWELS als Schulte te RODERWOLDE voorkomt. Het dorp zelf

heeft eene vrij groote uitgestrektheid, ofschoon het, wegens de overstroomingen, waaraan de lage groenlanden aanhoudend zijn blootgesteld, weinig bebouwd is. Van deze landen winnen ook de landlieden van Norg en Roden des zomers gedeeltelijk hun hooi, waardoor het anders stille dorpje, in den hooitijd, eene vrij groote levendigheid bekomt. In deze lage groenlanden, worden overal nog heemsteden gevonden, welke bewijzen, dat zij vroeger meer zijn bewoond geweest. Later heeft men, waarschijnlijk om voor het water beter beveiligd te blijven, de woningen meer naar het hooger zandige gedeelte des dorps verplaatst. Behalve één huisgezin, waarin drie Christelijke-Afgescheidenen wonen, die te *Groningen* te kerk gaan en een vijftal Doopsgezinden, die onder de gemeente van den *Horn* behooren, wonen hier ook nog twee R. K. van de Oude-Clerezij (Jansenisten). — De overigen zijn alle Hervormd, onder welke 90 Ledematen, en maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort.

In het begin der zeventiende eeuw schijnt RODERWOLDE, eerder dan de naburige gemeenten Peize en Roden, waar de Roomsche Priesters zich eerst nog lang verborgen hielden (1), de hervorming te hebben aangenomen, vermits het niet met eene dier gemeenten, maar met het meer verwijderde Eelde, éénen Leeraar had, JOHANNES DE BRUINE. In een der geschilderde glasruiten der oude kerk heeft de naam van dezen als » Pastor te Eelde en Roderwolde." nog lang gestaan. Zijn opvolger FREDERIK ILBERI, gekomen in 1613, bediende reeds weder de gem. te Roderwolde alleen. Het beroep van den Predikant geschiedt door de hoofden der huisgezinnen.

RODERWOLDE is een der oudste kerkdorpen van Drenthe. Immers de kerk te RODERWOLDE wordt ook genoemd onder de kerken, wier inkomsten ANDREAS VAN CUYK, de vijf en twintigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1139, aan de kerk van St. Plechelmus te Oldenzaal afstond. Het gebouw, waarin de gemeente, tot in het jaar 1831, zamen kwam, moet dan ook de sporen van eene hooge oudheid hebben gedragen. Jammer mag het daarom heeten, dat bij de afbraak dezer kerk geen deskundige er werk van schijnt gemaakt te hebben, hier oudheidkundige bijzonderheden op te sporen en voor de vergetelheid te bewaren. Onder de kalk toch, waarmede men de muren binnen de kerk had bepleisterd, zouden zeer vele opschriften zijn opgemerkt, die, al of niet van waarde, voor altijd zijn verloren geraakt. Later, nadat de kerk reeds gesloopt was en men de plaats, waar zij gestaan had, met het omliggende kerkhof, tot ééne begraafplaats had aangelegd, heeft men, bij het delven van een graf, eene kist ontdekt van rooden zandsteen vervaardigd en voorzien met een plat deksel, waarop een langwerpig kruis was uitgehouwen. Deze kist werd gevonden juist vóór den ingang der voormalige kerk en bevatte menschenbeenderen van eene buitengewone grootte. Sieraden had men er niet aan waargenomen. Zij beantwoordde dus geheel aan de beschrijving, van andere zulke zerken en kisten, elders gevonden. Ook deze kist is gedeeltelijk verbrijzeld, en slechts de oude doopvont van zerk, welke in de voormalige kerk stond, is thans nog gespaard en in een houten huisje op de begraafplaats aan het geweld van menschen en stormen ontkomen.

Eeuwen lang schijnt dat kerkgebouw dus aan zijn doel te hebben beantwoord. Dan de bouwvallige staat, waarin het vóór ongeveer twintig jaren begon te verkeeren, drong de gemeente, voor een nieuw te

(1) YPEY en DERMOUT, *Geschied. d. N. Herv. kerk*, D. II, bl. 111.

zorgen, waarin men veilig en zonder vrees het Evangelie kon hooren verkondigen. Onze voormalige geëerbiedigde Koning WILLEM I, verleende voor den opbouw eener nieuwe kerk, de som van 5000 gulden, welke nu dan ook niet meer op de eenzame plaats, waarop de vorige gestaan had, maar midden in het dorp aan den voorsten weg, welke van Groningen naar RODEN door het dorp heen loopt, op een daar gelegen stuk land werd gebouwd, schuins tegen over de een jaar vroeger gebouwde pastorie. De kerk staat noord en zuid, heeft eene zeshoekige gedaante en den predikstoel tegen over den ingang, terwijl boven de deur een ruim opgaand gestoelte of kraak wordt gevonden. Den 28 Augustus 1831 werd die kerk ingewijd door den Predikant JOHAN CHRISTOPH SCHÖNFELD.

Aan den noordkant van het kerkje, naar den weg, is het spitse torentje aangebouwd van den steen der afgebroken kerk en daarin heeft men de oude kerkklok opgehangen, die bij de vroegere kerk, onder eene houten beschutting (volgens eene aanteekening, uit een oud, nog aanwezig kerkvoogdenboek), door kerkvoogden voor kerkelijk gebruik was aangekocht en waarop het volgende opschrift wordt gevonden:

In 't jar 1634 heft Roderwolde my doen gieten als D. Balthasaus, pastor en de E. Lucas Allersshoff, Pauw: Floris kerckvogeden war; M. F. Suncans.

De nabijheid van Groningen en het eenvoudige en bevallige der natuur maken RODERWOLDE hoogst aangenaam, en zouden ongetwijfeld des zomers nog veel meer Groningers tot uitstapjes verlokken, in dien de weg van Hoogkerk af tot het dorp, gewoonlijk in eenen beteren toestand ware. Dichters hebben ook niet kunnen nalaten het liefljke van dit plaatsje te bezingen. Het was hier dat de Groninger Hoogleeraar in de Geschiedenis en Oudheden, JACOBUS DE RHOER, meer dan dertig jaren lang een buitenverblijfje had, waar hij ruim een vierde deel des jaars doorbragt. Het was mede hier, dat, gedeeltelijk gelijktijdig, de Hoogleeraar in de Regten SEERP GRATAMA op een ander landgoed, Waalburg, uitrustte van zijne ambtsbezigheden, terwijl nu zijn stof naast dat zijner gade hier op het vredige kerkhof, in het midden der dorpelingen, sluimert. Hij is overleden den 19 September 1837. Hier was het, doch eenigzins digter bij Groningen, aan het Leekstermeer, op het buitenverblijf Hoogema, dat de bekwame Staatsman Jonkheer Mr. HENDRIK LUDOLF WICHERS, in eenen veel bewogen en onrustigen tijd, eene aangename schuilplaats vond en dat zijn kleinzoon en naamgenoot geboren werd, die thans Lid van den Raad van State is, en als zoodanig, in den zomer van 1846, met eene hoogst belangrijke en vereerende commissie, ter invoering eener nieuwe wetgeving, op het eiland Java, door den Koning derwaarts gezonden is.

RODESCHHOFF, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kw. en 3¼ u. N. van *Greevenmacher*, kant. en gem. *Echternach*.

RODESTEIN of ROIJESTEIN, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, 20 min. W. van *Neder-Langbroek*, waartoe het behoort.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 18 bund. 97 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. Baron VAN BRIENEN.

Den 7 October 1835 overleed op dit buitengoed de Oostersche taalgeleerde HENDRIK ARENT HAMAKER, Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leyden.

RODESTEIN of ROJESTEIN, voorm. adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. W. van *Rhenen*, gem. en 2 min. W. van *Amerongen*.

Dit h. is in het jaar 1672 door de Franschen verwoest, zoodat er thans niet meer is, dan een steenen boerenhuis. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 44 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door EVERT VERSTEEGH.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat dit huis en het vorige hunnen naam gekregen hebben van het adellijk Brabandsch geslacht VAN ROIJEN, die er mogelijk de stichters van geweest zijn, en zich in het Sticht van Utrecht nedergezet hebben. De eerste van dit edel geslacht, die derwaarts kwam, was HENDRIK VAN ROIJEN, die met de eenige dochter van den Heer VAN MONTFOORT getrouwd geweest is.

RODI, TANDJONG RODI, kaap in *Oost-Indië*. Zie KIJVERSHOEK.

RODINGEN, d. in het voorm. hert. *Lotharingen*, thans grooth. *Luxemburg*. Zie REDING.

RODT, d. in de heerl. *Bondorf*, meijerij van *Roodt*, grooth. *Luxemburg*. Zie ROODT.

RODT, ROODT, ROEDT of REUTH, geh., deels in de heerl. *Trintingen*, deels in de heerl. *Munster*, meijerij *Assel-en-Rollingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, kw., kant. en 2 u. W. N. W. van *Remich*, gem. en 20 min. N. van *Waldbredimus*, niet ver van den grooten weg tusschen Remich en de hoofdstad, op eene kleine, door hoogten omringde, rotsvlakte en door diepe kloven omgeven.

ROE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. VISSERSZORG in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie VISSERSZORG.

ROEBA (HOEK-VAN-), kaap in den *Archipel-van-St. Lazarus*, aan de kust van het eil. *Boero*, de zuidhoek van de baai van Kayelie uitmakende.

ROEBOLLEGENHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*; met 70 inw. — Men heeft in dit geh. eene school.

ROEDANA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de bogt van *Catsjeli*.

ROEDERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Harlingen*, 10 min. O. van *Dongjum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 4 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de Erven van wijlen den Heer J. BLIJMA, woonachtig te Weidum.

ROEDGEN of ROEDTGEN, geh., deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Reckingen*.

ROEHEL, d, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie ROHEL.

ROEHEMONI of ROEHOEMONI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het Noordelijk gedeelte van dat eiland of *Hatoehaha*.

ROEHOE (DE), wat Roehoe, dat is, de Kistrivier, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leitimor*, met eene Noordelijke rigting in de baai van Amboina uitloopende.

ROEHOE (DE HOEK-VAN) of de Zuidwesthoek, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St-Lazarus*, aan de kust van het *Ambonsche*, eil *Noessa-Laut*.

ROEKEBOS of Rokebos, b. in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. van *Zwolle*, kant. en 3½ u. O. ten N. van *Vollenhove*, gem. en ¼ u. N. O. van *Wanneperveen*, aan den weg naar Steenwijk, meestal *Door-den-Roekebos* geheeten; met 5 h. en 20 inw.

ROEKEL, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Ede*; met 4 h. en 24 inw.

ROEKELSCHE-ZAND (HET), zandvlakte op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*, nabij het geh. Roekel.

Het beslaat eene oppervlakte van 170 bund. 90 v. r. 80 v. ell.

ROEKENEST (HET), voorm. hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4 u. Z. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van de *Lemmer*, ½ u. N. van *Oudemirdum*.

ROEKSWEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N. O. van *Slochteren*; met 2 h. en 10 inw.

ROELAND (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de suikerplant. Schoonoord, benedenwaarts aan den kostgrond Bredevoort; 888 akk. groot, met 30 slaven. De Negers noemen haar Rollo.

ROELEVAARTJESVEEN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. Roelof-Arendsveen, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Roelof-Arendsveen.

ROELEVEEN of de Veenkamp, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Soetermeer*; palende N. W. aan Bosch-gat, N. O. aan den Bovenwegsche-polder, Z. W. aan de Honderdmorgen.

ROELIG, geh. in het graafs. *Hoorn*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Weert*, gem. *Roggel*.

ROELINK-BEEK (DE), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat onder *Losser* ontstaat, in de buurs. *Volthe* of *Vaalte* in Weerselo, valt en door het Voltherbroek loopt.

ROELOF-ARENDSVEEN, Roelof-Aartgensveen, in de wandeling meestal Roelwatersveen of Roelevaartjesveen genoemd, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. van *Leyden*, kant. en ¾ u. N. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, ¾ u. Z. Z. W. van Oude-Wetering, ½ u. O. van Rijpwetering, aan het Paddegat.

Men telt er 117 h. en 1270 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, tuinderij en boomkwekerij, doch wijders vinden ook sommige inwoners hunne voordeelen in het bewerken van de mest voor de landen, hetwelk veelal uit niets anders dan kroos bestaat, dat door hen uit de slooten wordt opgevischt, en alsdan op stalen ter rotting nedergelegd, wanneer het eene goede soort van mest wordt. Rondom dit dorp is eene streek van ruim 255 bund. land, welke met veel voordeel gebruikt wordt tot allerhande boomkwekerijen, teelderij van peulen, roomsche- of boerenboonen, snijboonen en aardbeziën,

welke dagelijks met drie of vier schepen, naar Amsterdam ter markt worden gebragt.

De inw., die er op 20 na, alle R. K. zijn, maken, met die van Oude-wetering, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Van ouds was hier eene kapel, toegewijd aan den H. PETRUS, *in zijne banden*, welke voor vele jaren is weggebroken, waar ter plaatse men nu de buurtschool vindt aangelegd. Na de reformatie moesten de bewoners zich naar Rijnsaterwoude ter kerk begeven. In het laatst der zeventiende eeuw, werd hier eene R. K. kerk gesticht, welke mede aan den H. PETRUS *in zijne banden* was toegewijd, en het allereerst bediend werd, door FRANCOIS VAN BERKEL, die op den 11 Mei des jaars 1678 alhier overleden is. Toen deze kerk, daarna aan de R. K. van de oude Clerezy of Janssenisten overgegaan was, brandde de pastorie, in het jaar 1776, geheel af, na welk voorval zij weder spoedig herbouwd werd, en met de kerk weder aan de R. K. overging. De kerk is te klein, om alle de Leken te kunnen bevatten, doch heeft een torentje, en is van een orgel voorzien.

De 20 Herv. behooren tot de gem. van *Oude-Wetering*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in de maand Augustus.

ROELOF-ARENDSVEEN (HOEK-VAN-), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leyden*, kant., gem. en ½ u. N. van *Woubrugge*; met 5 h. en 40 inw.

ROELOFSDORP, geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ¼ u. Z. van *Goes*, gem. *Kloetinge*.

ROELOFS-EILANDJES, eilandjes in *Australië*, aan de kust van *Nieuw-Guinea*.

ROELSENS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*. Zie PAS-POLDER.

ROELSHOEK, dijkhoek in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Het is den noordelijken hoek van den Oost-polder-van-Krabbendijke.

ROEMA-BATIE of ROEMAH-BATOE, oud d. in *Australië*, in *Nieuw-Guinea*, lands. *Onin*, waarvan het de hoofdplaats is.

ROEMA-DOEA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit d. werd den 27 Maart 1820, door den Luitenant-Kolonel RIESZ met al wat den vijand van eenige dienst kon zijn, verbrand en vernield.

ROEMAH-AHIL, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van Soekoelan staande.

ROEMAH-ELA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, onder den Koning van Soekoela staande.

ROEMAH-ESFI, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, resid *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

ROEMAH-ITE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Molukshe* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust.

ROEMAH-LAIT, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*.

ROEMAH-LEMERI, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram-Laut*.

ROEMAH-MAROE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

ROEMAH-OELAT, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, O. van Saway.

ROEMAH-SOEKATE, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van Soehoelan staande.

ROEMAH-TAMERY, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archivel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

ROEMAH-TOELES, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

ROEMAKAI of ROEMAKAY, d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van *Soehomi-it* staande.

Het is eene niet onaanzienlijke plaats, van waar men een fraai gezigt heeft op Oma en Honimoa. In 1817 werd hier, zoowel als op de naburige vlekken, alles in brand gestoken, om de muitelingen te verdrijven. Ook de kerk mogt de vernieling niet ontgaan, ten gevolge waarvan eene nieuwe fraaije kerk werd gebouwd, welke, den 26 November 1823, door de Predikanten ROORDA VAN EYSINGA en KAM is ingewijd. Men heeft hier overvloed van groote ananassen. Uit de vezels der groote bladeren wordt goed naaigaren vervaardigd.

ROEMALA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

ROEMERSWAAL, voorm. st. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie REIMERSWAAL.

ROEMPING, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*. — Over dit land loopt de weg van Buitenzorg naar Bantam.

ROEMPING (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

ROENGIN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

ROEPAAN, geh. in de prov. *Limburg*, arr. en 11 u. N. van *Roermond*, kant. en 7½ u. N. ten W. van *Venlo*, gem. en 1 u. W. van *Gennep*. Men treft er thans slechts 1 h. met 6 inw. aan. Vroeger was er een grenskantoor voor de belastingen.

ROEPAT of ROUPAT, POELOE-ROUPAT, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche-eilanden* behoorende, aan de Oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*. Het is afhankelijk van het rijk *Siak*, op dat eil., 20 u. lang en 10 u. breed, 2° N. B., 119° O. L.

ROEPLOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. MA-RETRAITE, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie RETRAITE (MA-).

ROER, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant., gem. en 20 min. Z. van *Roermond*; met 11 h. en 80 inw.

ROER (DE), riv., prov. *Limburg*, welke op den Eifel in de Pruisische prov. *Rijnland* ontspringt, bij Vlodorp in het hertogdom *Limburg* komt, met eenen noordwestelijken loop door de gem. *Vlodorp*, *Herkenbosch* en *Odiliënberg* naar Roermond vliet, langs de muren van die stad stroomt, en vervolgens in hare nabijheid, in de *Maas* valt.

ROEREO, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie RUURLO.

ROERMOND, een der vier kwartieren, waarin het hert. *Gelderland*, onder het Oostenrijksche bestuur verdeeld was. Zie GELDER (OPPER-).

ROERMOND, arr., prov. *Limburg;* palende N. aan de prov. Gelderland en aan het Noordbrabandsche arr. 's Hertogenbosch, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan het arr. Maastricht, Z. W. aan de Belgische prov. Limburg, W. aan het Noordbrabandsche arr. Eindhoven.

Het bevat de volgende vijf kantons: Roermond, Horst, Venlo, Weert en Gennep, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 152,570 bund. 16 r. v. 40 v. ell., waaronder 146,101 bund. 40 v. r. 85 v. ell. belastbaar land. Men telt er 15,740 h., bewoond door 17,494 huisgez., uitmakende eene bevolking van 94,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

ROERMOND, distr., prov. *Limburg*, hetwelk, behalve de steden Roermond, Venlo en Weert, die op zich zelve staan, de zelfde grootte als het arr. van dien naam beslaat, en dus ook de zelfde grenzen heeft.

Het bevat de volgende een en vijftig gemeenten: Arcen-en-Velden, Baexem, Beegden, Belfeld, Bergen, Besel, Broekhuizen, Buggenum, Echt, Gennep, Grathem, Grubbenvorst, Haelen, Heel-Pol-en-Panheel, Helden, Herkenbosch-en-Melick, Herten-Merum-en-Ool, Heythuizen, Horn, Horst, Hunsel, Ittervoort, Kessel, Linne, Maasbracht, Maasbree, Maasniel, Meerlo, Meijel, Montfoort, Mook, Nederweert, Neer, Neeritter, Nieuwstad, Nunheim, Odiliënberg, Ohe-en-Laak, Ottersum, Posterholt, Roggel, Roosteren, Sevenum, Stamproy, Stevensweert, Swalmen, Tegelen, Thorn, Venray, Vlodorp, Wanssum en Wessum. Men telt er 12,746 h., bewoond door 17,494 huisgez., uitmakende eene bevolking van 74,600 inw.

ROERMOND, kant., prov. *Limburg*, arr. *Roermonde;* palende N. aan het kant. Venlo, en, met een klein gedeelte, aan het kant. Horst, O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan het kant. Sittard, W. gedeeltelijk aan de Maas, die het van het Belgische kant. Maaseyk scheidt, en voor het grootste gedeelte aan het kant. Weert.

Men telt er de volgende 23 gem.: Roermond, Beegden, Buggenum, Echt, Haelen, Heel-Pol-en-Panheel, Herkenbosch-en-Melick, Herten-Merum-en-Ool, Horn, Linne, Maasbracht, Maasniel, Montfort, Neer, Nunheim, Odilienberg, Ohe-en-Laak, Posterholt, Roosteren, Stevensweert, Swalmen, Vlodorp en Wessum.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35,152 bund. 69 v. r. 30 v. ell., waaronder 33,271 bund. 7 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 4860 h., bewoond door 5266 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 30,000 inw., die door veeteelt en akkerbouw hun bestaan vinden.

ROERMOND, voorm. bisd., dat zich over het grootste gedeelte der tegenwoordige prov. Limburg en over een gedeelte van die van Gelderland uitstrekte.

Filips II, Koning *van Spanje,* als Vorst der Nederlanden, niet regtstreeks het gerigt van geloofsonderzoeking in deze landen kunnende invoeren, trachtte het bij omweg er in te brengen. Slechts twee bisdommen bestonden in de Nederlanden, te weten: dat van Kamerijk en van Utrecht, welke van buitenlandsche aartsbisdommen en de andere steden van bisdommen van Duitschland afhingen, naar welke hij niet kon beletten, dat men zich steeds in hooger beroep

voorzag, zoodat hij, de onmogelijkheid ziende, om door die uitheemsche Prelaten tot zijn oogmerk te geraken, besloot hun zijne steden te onttrekken door te Mechelen, Kamerijk en Utrecht aartsbisdommen en te Antwerpen, Gent, Brugge, IJperen, St. Omer, Namen, Haarlem, Deventer, Leeuwarden, Groningen, Middelburg, 's Hertogenbosch en Roermond bisdommen, waaraan hij de rijkste abdijen toevoegde, op te rigten, hetgeen hem, door Paus Paulus IV, bij bulle van den 19 Mei 1559 verleend werd. Niettegenstaande deze bulle voor de oprigting der nieuwe bisdommen in het algemeen, schreef zijn opvolger Pius IV, in 1561, eene tweede bulle voor het Bisdom-van-Roermond in het bijzonder uit. In deze werd de Collegiale kerk van den H. Geest, welke op den hoek van de Munster- en H. Geest-straten gestaan heeft, tot eene kathedrale kerk verheven. De grenzen des bisdoms werden in die bulle gesteld, van de rivier de Waal in Gelderland af tot Echt, Roosteren, Obbigt, Nieuwstad en Erkelens ingesloten, en verdeeld in de vierde-deelen van Roermond en Nijmegen met het graafschap Horn, de heerlijkheden Kessel, Cuyk en Valkenberg, uitmakende in het geheel dertien steden en twee honderd veertien dorpen of vlekken.

Deze steden waren Roermond, Venlo, Gelder, Nijmegen, Erkelens, Straelen, Wachtendonck, Weert, Valkenburg, Echt, Nieuwstad en Batenburg. De dorpen waren verdeeld in negen dekanijen, als: die van *Valkenburg*, waaronder behoorde, onder het gebied van den Koning van Spanje: Oud-Valkenburg, Amstenrade, Bingelrade, Brunssum, Geleen, Hoensbroek, Jabeek, Inscheydt, Merkelbeek, Nuth, Oirsbeek, Schinnen, Schin-op-Geull, Schinveld, Spaubeek en Wijnands-Rade; onder het gebied der Vereenigde Staten: Amby, Beek, Borgharen, Bunde, Geul, Heerle, Houtem, Hulsberg, Ittervoort, Klimmen, Lummmel, Meerssen, Schimmmert, Valkenburg, Voerendaal; die van *Weert*, waaronder behoorde Liveroy, Meijel, Nederweert, Weert en Wessum; die van Montfort, waaronder was Asselt, Belfeld, Besel, Echt, Elmpt, Linne, Maasbracht, Montfort, Nieuwstad, Odiliënberg, Roosteren, Roermonde, Stevensweert, Swalmen, Vlodorp en de kapel van Posterholt; die van *Erkelens*, waartoe behoorde: Erkelens, Kerckhoven, Neder-Cruchten, Over-Cruchten, Rijckelraedt en een gedeelte van Weghberg, waarvan het andere gedeelte tot Luik behoorde; die van *Kessel*, waaronder was: Baerlo, Blerick, Blitterswijk, Maasbree, Broekhuysen, Broekhuisenvorst, Gyesteren, Grubbenvorst, Helden, Horst, Kessel, Lottum, Meerlo, Oirlo, Sevenum, Swolgen, Venray en Wanssum; die van *Krieckenbeek*, waartoe behoorden: Greefrath, Heringen, Heynsbeek, Leuth, Lobberich, Velden, Venlo, Viersen, Wachtendonk en Wanckum; die van *Gelder*, waaronder behoorde Aertsen, Afferden, Aldekerck, Bergen, Capellen, Gelder, Kevelaer, Middelaar, onder Gennep, Nieuwkerk, Pont, Reurt (kapel), Schaephuizen (kapel), Straelen, St. Theunisberg, Twestede, Veerdt, Walbeek, Well, Westen en Zeivelen; die van *Nijmegen*, waaronder was: Afferden, Alfen, Altforst, Appeltern, Balgoy, Batenburg, Beek, Borgharen, Beuningen, Deest, Doddendal, Dreumel, Druten, Ewijk, Groesbeek, Haelen, Hatert, Hees, Herne, Heumen,

Horssen, Leeuwen, Lent, Leur, Maas-Bommel, Malden, Millingen, Neer-Asselt, Neerbosch, Niftrick, Nijmegen, Opburg, Oijen, Over-Asselt, Puiflijk, Ravestein, Wamel, Weurt, Wijchen, Winssen en die van *Cuyk*, waaronder men telde: Beers, Beugen (kapel) Boxmeer, Cuyk, Escharen, Grave, Groeningen, Haps, Linden, Mill, Mullem, Neerloon, Nistelrode, Oploo, Overloon, Sambeek, St. Antonis in Oelbroek, Vierlingsbeek en Wanroy.

Het bisdom bevatte eene uitgestrektheid van 50,000 Italiaansche passen in de lengte, van 30,000 in de breedte en van 1500,000,000 in de geheele oppervlakte.

Vele dorpen zoo als, Thorn, Ittervoort, Obbigt, Heythuizen, Keizerbosch en andere zijn onder het bisdom van Luik gebleven, echter heeft de bulle der oprigting van dit bisdom vele veranderingen ondergaan. Buiten het kapittel kathedraal waren de volgende geestelijke gestichten, waarvan er onderscheidene vernietigd werden en later weder hersteld zijn, als de Manskloosters: de Karthuizers, de Kruisbroeders, de Jesuiten, de Kanunnikken-Regulier en de Minderbroeders, te Roermond; het klooster St. Pietersberg (Odiliënberg); de Proostdij te Meersen; de Karmeliten, te Boxmeer; de Kruisbroeders en de Minderbroeders, te Venlo; de Karmeliten en de Kapucijnen, te Gelder; de Regulieren en de Minderbroeders, te Weert; de Minderbroeders, te Erkelens, de Minderbroeders, te Venray, de Oratoren, te Kevelaar; de Kruisbroeder, onder Cuyk en de Regulieren, in het Zand. Vrouwen kloosters: O. L. V. van het Munster, abdij, Maria-Garde, Godsweerd, Maria-Wee, de Celle-Zusters, de Klarissen, de Ursulinnen, de Theresianen en de Penitenten, te Roermonde; de Karmelitessen, de Kanunnikessen en de Nonnen van St. Franciscus, te Gelder; de Geestelijke zusters, te Grave; de Kanunnikessen en de Penitenten, te Weert; de Karmelitessen, te Boxmeer; de Nonnen, te Stralen; de Nonnen, te Wachtendonck, de Nonnen, te Viersen, de Kanunnikessen, te Venray en de Annuntiaten, te Venlo. Voorname Kapellen: O. L. V. in het Zand, bij Roermond; O. L. V., te Velden; St. Anna, bij Stevensweert; St. Anna, te Scheelberg; St. Joost, onder Echt. Andere godvruchtige gestichten zijn: het Burger-Gasthuis, het Militaire Gasthuis, het Weeshuis, het Seminarie en de Militaire Akademie, te Roermond.

De Bisschop van Roermond voerde den titel van *Primaat van Gelderland en Aarts-Diaken van Utrecht*.

De nieuwe bisdommen verordend zijnde, benoemde de Koning van Spanje, in 1562, tot eerste Bisschop van Roermond, Wilhelmus Damasus Lindanus of van der Linden, die in 1525 te Dordrecht geboren was. Nooit had eene onstuimiger wolk Nederland overlommerd, dan toen Lindanus tot de bisschoppelijke waardigheid verheven werd. De staat was ontroerd, de kerk ontrust, de Gouvernante bevreesd, de klerezij in ongenoegen, de adeldom op de been, het volk zamenrottende, de hoogeschool van Leuven tweedragtig enz. Lindanus werd den 4 April 1562 door den Kardinaal de Granvelle, Aartsbisschop van Mechelen, te Brussel tot Bisschop gewijd. De opkomende beroerten van Nederland, onder de Gouvernante Margaretha van Parma, veeroorzaakte dat Lindanus geen bezit van zijn bisdom kon nemen. De

Gelderschen en bijzonder die van Roermond waren niet alleen in roer, maar zelfs misnoegd over het oprigten hunner stad tot eenen bisschoppelijken stoel; hierom werd Adriaan Niklaasz, Kanselier van Gelderland, in 1563, met brieven van den Koning en van de Gouvernante naar Roermond gezonden. Deze brieven hielden in: » dat de Koning » uit bijzonderlijke zucht tot de godsdienst en om andere gewigtige » oogmerken de magt van den Paus bekomen had, om het getal der » Bisschoppen in Nederland te vergrooten, en onder anderen die van » Roermond en hunne stad, met een bisschopsstoel te verheerlijken, » tot verzoeting van den brand en menigvuldige schade daarbij geleden, trekkende overigens in geen twijfel of zij zouden den Bissshop » eerstdaags met schuldige eer en onderdanigheid ontvangen en binnen » nemen." De Roermondschen, na den Raad vergaderd te hebben, antwoordden: » dat vermits de oprigting van een bisdom in hunne stad » iets vreemds was en nooit in het vorstendom Gelder of graafschap » Zutphen gehoord of gezien, het hunlieden niet toestond, zoodanige » verandering, buiten toestemming van de gemeene landschap, toe te » laten; biddende hij wilde dit bescheid ten besten duiden en aan zijne » Meesters overbrengen." Na vele andere woordenwisselingen bleven echter die van Roermond bij het vorige besluit standvastig en gingen, na het vertrek van den Kanselier, met de overige vierde-deelen van Gelderland te rade. Zij schreven onder anderen aan die van Zutphen, om hunne gedachten te weten: » Aangezien zij een lid van het ge» heele vorstendom uitmaakten, hetwelk volgens de keizerlijke toezeg» ging en het verdrag van Venlo, onscheidbaar was van het verdere » ligchaam, hoewel men voorgaf, dat het niet toegestaan zoude worden, » een landdag hierover te houden, en ofschoon genomen men zulks » dede, dat zij echter den Bisschop door louter bedwang zouden moe» ten aannemen."

Dit is van geen verder gevolg geweest, niettegenstaande de Kanselier op het antwoord een weinig gestoord zijnde, zeide: » Dat hij een an» der en zachter bescheid verwacht had, te meer daar deze zaak het » landschap niet in het gemeen, maar hunne stad in het bijzonder » was rakende; verzoekende daarom in ernste, het alles bij zich zelven » nog nader te overwegen."

Inmiddels werd door Lindanus geen bezit van het bisdom genomen. De Graven van Egmond en van Megen, Stadhouder van Gelderland, protesteerden tegen het invoeren van de Bisschoppen en de inquisitie, hetgeen veroorzaakte dat dit geheele landschap en voornamelijk Nijmegen, zonder de waakzaamheid van Megen, zou zijn verwoest geworden.

In 1566 verbrak men de beelden in de kerken door geheel Gelderland, inzonderheid te Roermond, Nijmegen en Venlo. In 1567 predikte Doctor Herman de Hervormde leer, eerst te Nijmegen, vervolgens te Hasselt en te Maaseyck. Eenigen van Roermond ontboden hem en het verzoek om in de stad te mogen prediken door de Regering verworpen zijnde, predikte hij, den 21 Julij, in een naastbij gelegen dorp; werwaarts zich meer dan 500 inwoners van Roermond begaven, terugkeerende vonden zij de stadspooten gesloten. Die van binnen weigenden hen in te laten, zeggende dat men hen niet meer als burgers erkenden en dat zij konden gaan, waar het hun beliefden. Ziende dat men hen niet wilde aanhooren, vroegen zij, dat het hun toch toegelaten mogt worden hunne vrouwen en kinderen, die in de stad gebleven waren, te gaan afhalen, met welke zij zich dan elders zouden begeven, hetgeen hun ook geweigerd werd. De Regering, de

vrouwen en kinderen echter verzameld hebbende, zond hun die toe, door ze met koorden over de stadsmuren af te laten.

Alba in 1569 door Filips II tot opvolger van Margaretha van Parma benoemd zijnde, dwong eindelijk de Roermondschen hunnen Bisschop aan te nemen. Hierop werd Lindanus, na zich zeven jaren in Braband en elders te hebben opgehouden, den 11 Mei van dat jaar plegtiglijk te Roermond ingehaald en ingehuldigd door de regering en de Klezerij in de Kathedrale kerk der H. H. Petrus en Paulus anders van den H. Geest genoemd, alwaar tegenwoordig waren namens den Koning Judocus Cranevelд, Willem Gentius en den Deken Arnold van Daert. De Bisschop maakte zijne aankomst in het bisdom, door zendelingen bekend, eene Synode diocesum uitschrijvende, welke den 24 Mei van het zelfde jaar aanving. Hij hield daarin, voor eene menigte geestelijken en volk, eene voortreffelijke redevoering, verkondigde de regelen der kerkvergadering van Trenthe, en deelde het bisdom in negen land-dekenschappen in, waarna de Synode werd gescheiden. In het zelfde jaar 1569 stelde Lindanus het geestelijk geregtshof in. Jan Daemen van Mierlo, regtsgeleerde, werd Officiaal of Regter, en meester Jan Heyden van Asch, Promotor; hij stelde ook twee Advokaten, twee Procureurs, een Notaris en twee Executeurs aan. Daarna deed hij eene algemeene bezoeking door het geheele bisdom, hij vond op deze reis het gemeen ongeleerd en vervuld met boosheid; dit was niet te verwonderen, want onder de Priesters ontmoette hij hoogmoedige, vleeschlijke verachters van hunne eigene waardigheid, onderhouders van bijzitten enz. De Adeldom was niet minder besmet met ondeugd.

De Prins van Oranje, Gelder en andere plaatsen ingenomen hebbende, belegerde Roermond den 23 Julij 1572. Na vijf stormen werd de stad veroverd en vele burgers gedood; onder de Geestelijken geschiedde gruwelijke doodslagen, voornamelijk bij de Karthuizers. Lindanus wilde in den beginne niet vlugten, doch hij werd daartoe door de voornaamsten aangespoord, vermits de vijand zijn hoofd op prijs gesteld had. Overwonnen door deze vermaningen is hij, tegen dank, te voet en ondersteund door twee jongelingen, bedektelijk uit de stad gegaan.

Intusschen nam Willem, Graaf *van den Bergh*, de meeste overige plaatsen van Gelderland in, zoo als: Zutphen, Doesborgh, Harderwijk enz., zonder dat de Spaansche Gouverneur Gillis van Barlaimont er zich tegenstelde. Hierdoor is dan gevolgd, dat in dit hertogdom de R. K. godsdienst geheel uitgeroeid is, als of zij aldaar nooit had bestaan. Maar na het innemen van Bergen in Henegouwen, door Alba, veranderden de Geldersche zaken aanmerkelijk. De bondgenooten verlieten Roermond den 6 October en Jan van Barlaimont betrok deze vesting met de Spaanschen den 12 daaraanvolgende. Naauwelijks had Lindanus dit vernomen of hij kwam aldaar op het laatst van de zelfde maand aan. Het duurde echter niet lang, of er ontstonden hevige inlandsche twisten. De Spaansche soldaten geene soldij ontvangende werden oproerig. Te Grave werd de Pastoor, om hem geld af te persen, door hen in den kerker geworpen. De Bisschop zulks vernomen hebbende, bedreigde den Bevelhebber in den ban der kerk te slaan, ingeval hij den Pastoor niet dadelijk in vrijheid deed stellen. Deze den bijstand van Alba en de vergiffenis der soldaten, die den Pastoor mishandeld hadden, gevraagd en verkregen hebbende, werd door den Bisschop onder boetvaardigheids-oefening van den ban ontslagen. Het volgende jaar, 1573, had Lindanus een ander en heviger verschil met de Spaanschen, welk hij zeer ter harte nam.

De door Alba ingestelde bloedraad, waarvan Jan Vargas President was, had, onder voorwendsel van verbeurde goederen der rebellen, onderscheidene bezittingen der kerken tot den *Fiscus* getrokken. Lindanus vermaande hem, zoo door brieven als in persoon, om die goederen terug te geven. Vargas hieraan niet willende voldoen, werd hij geëxcomuniceerd met eenige rentmeesters. Alba trok de partij van Vargas tegen Lindanus, maar de standvastigheid des Bisschops ziende, gaven zij ten laatste de geroofde goederen den armen en kerken terug. Lindanus eindigde het jaar 1573 met een vijfde Synode-diocesum tegen de concubinarissen. De hardnekkigen werden geëxcomuniceerd. Een Regulier Prefect van zeker klooster hiervan niet willende afzien, alhoewel vermaand en zijne overigheid hem niet straffende, werd op bevel des Bisschops gekerkerd. Niets was den Bisschop hatelijker dan openbare ergernissen door Geestelijke gegeven. Daarom deed hij eenige ligte Nonnen, alhoewel naar hunne kloosters terug gekeerd, in den kerker werpen, en verpligtte hare verleiders, in de kerken, met brandende fakkels, in het openbaar penitentie te doen. Ondertusschen waren de muitende Spaansche soldaten, wederom in roer, en spaarden niemand. Te Deventer wierpen zij, om geld te bekomen, den Deken en de Kanunnikken in de gevangenis. Te Roermond vatte zij op Christus-Hemelvaartsdag de regering in de kerk aan, welke echter door toedoen van den Bisschop en den Schout verlost werd. Lindanus de gevolgen van dit alles voorziende en zich door groote voorzigtigheid gered hebbende, vertrok naar Luik, en bemerkende dat de Nederlandsche onlusten zouden toenemen, zoo door het overvallen der bondgenooten, als door de moedwilligheid der Spanjaarden en dat hij die niet zou kunnen tegengaan, nam hij zich voor naar Rome en naar Spanje te reizen en aldaar vreedzamer tijden af te wachten. Het Bisschopsambt werd in zijne afwezigheid door den Deken van Roermond waargenomen. Maastricht door Parma, na een hevig en hardnekkig beleg van vier maanden, den 29 Junij 1579, stormenderhand ingenomen zijnde, werd aan den Bisschop den weg tot zijn bsidom weder geopend.

In het zelfde jaar leerden Jan Willems en Jan Appelman, beide van Roermond, openlijk de poligamie of veelwijverij. Zij waren aanvoerders eener bende dieven, die s' nachts de kasteelen uitplunderden. Jan Willems, voerende den titel van Koning dier bende, die in Gelderland en in Gulickerland verspreid was, werd met twee zijner voornaamste vrouwen levendig verbrand.

Laat in den herfst van 1579 keerde Lindanus naar Roermond terug. Hij vond het Bisdom in wanorde. Het eerste werk bij zijne terugkomst was met den Koninklijken Raad en de Magistraat alle middelen in het werk te stellen, om de R. K. godsdienst te versterken en een Seminarie voor de jeugd op te rigten; hij slaagde hierin echter met moeite, want te Venlo werd de geestelijkheid door de bondgenooten zeer geplaagd. Een Zwitzersche Baron met name Hohensax, Gouverneur dier stad, nam, op eigen gezag, het klooster der Kruisbroeders in bezit. De Roomsche Magistraat werd afgezet en door Protestantsche vervangen. Lovendael, benoemd tot rentmeester der geestelijke goederen, vergde de registers en papieren der gestichten en kloosters. Franciscus, Priester, werd gekerkerd, om eenen staat der inkomsten van de parochiale kerk te geven. Lovendael begon ook het zelfde in het klooster de Weije van St. Augustinus-orde, maar vond aldaar, alhoewel ondersteund door den Magistraat, tegenstand. Pater Niklaas, Biechtvader

der Nonnen, en zuster Margaretha Ingenrade, Priores, werden afgezet en met meerdere straffen bedreigd, om de registers en de kerkmeubelen af te geven, doch te vergeefs. De biechtvader ontsnapte den kerker en kwam te Baerlo, bij zekeren Edelman Spée genaamd, aan, wiens dienstboden hem, door omwegen naar Roermond bragten. De Priorin en de Nonnen bleven in het klooster. In hunne kerk werd door de Nieuwgezinden gepredikt ten tijde dat de Nonnen op het koor waren. Vijf Nonnen veranderden hierdoor van godsdienst, aanvaardden het wereldsche kleed, namen hun aandeel in de meubelen en huwden. Eene keerde, na eenige jaren terug en is te Roermond in een klooster gestorven.

Daar in 1584 het Spaansche pensioen en de inkomsten, aan den Bisschop toegelegd, niet betaald werd, begaf zich Lindanus ten dien einde naar Brussel; zijne zaken aldaar. tot zijn voordel verrigt hebbende, vertrok hij in den herfst, andermaal naar Rome. Gregorius XIII ontving hem luisterlijk. Met overleg van den Paus werd besloten een Seminarie te 's Hertogenbosch op te rigten. Lindanus droeg ook voor, dat eenige R. K. Godgeleerden uit Europa (waarvan hij er twaalf aanwees), zouden gekozen worden om de schriften der Protestanten te wederleggen, bijzonderlijk de *Centuriatores van Maagdenburg*, als ook de *Augsburgsche Confessie.* De Paus keurde dit voorstel goed en legde Lindanus dezen last op. Men voegde hem in dezen arbeid drie Godgeleerden, twee Verzamelaars en eenen Schrijver tot medehelpers bij; Leuven werd aangewezen om het werk te beginnen, zeven honderd dukaten 's jaars werden voor de werkzaamheden aangewezen. De dood van den Paus staakte dit alles. Zijn opvolger Sixtus V keurde alles goed, wat Lindanus met zijnen voorganger had beraamd, uitgezonderd de wederlegging der voormelde werken. Weldra verliet de Bisschop Rome en kwam te Roermond aan. Het laatste werk, door hem in dit bisdom gedaan, was het aanstellen van den Prior der abdij van Everbode tot Pastoor van Venlo, in plaats van Hugo Amerongen, die op reis vermoord was. Eindelijk werd hij door Sixtus V en den Koning van Spanje, tot Bisschop van Gent benoemd. In Julij 1588 vertrok hij uit Roermond, welk bisdom hij zes en dertig jaren had waargenomen, geene vier maanden later overleed hij te Gent aan eene kwijnende ziekte.

Het bisdom bleef nu acht jaren onvervuld, gedurende welken tijd het werd waargenomen, als Vicaris-Generaal, door Gregorius Gerrinx, Deken der kathedrale kerk aldaar. In dien tusschentijd viel niets merkwaardigs voor, de tijden waren zoo onrustig niet als onder Lindanus. Eindelijk werd Hendrik Cuyck of Cuickius, die in 1546, te Culenborg geboren was, in 1596 tot tweede Bisschop van Roermonde benoemd. In den beginne weigerde hij deze waardigheid, doch later nam hij die aan. Vermits het bisdom geen eenvorming Ritueel of Pastoreel bezat, maakte Cuyck er een nieuw, hetwelk in 1609 te Keulen gedrukt werd. Zijn bisdom, meermalen doorreisd hebbende, om de invoering van de Reformatie tegen te werken, voornamelijk te Weert en te Erkelenz, begaf hij zich in 1599 naar Rome, van waar hij den 12 Januarij 1600 weder vertrok. De Paus had hem eene bulle verleend, om den Roermondsche kermis, die anders op den derden Pinksterdag inviel, op den H. Drievuldigheidsdag te verschuiven, op welken dag deze sedert dien tijd nog gevierd wordt. In het begin van October 1609, overleed hij en werd te Roermond, in zijne kathedrale kerk, begraven. Na den dood van Cuyck, bleef het bisdom twee jaren onvervuld, inmiddels

werd het door PETRUS POLLIUS, Leeraar in de Godgeleerdheid, als Vicaris-Generaal, bestuurd.

ALBERTUS VAN OOSTENRIJK benoemde, in 1611, JACOBUS A CASTRO (JACOB VAN DEN BORGH), in 1560 te Amsterdam geboren, tot derden Bisschop. Door zijn toedoen kwamen reeds, in het eerste jaar zijner benoeming, de Jesuiten te ROERMOND. De Bisschop gaf aan die orde zijne woning, onder voorwaarde van eene andere en betere te bekomen, hetgeen dan ook gebeurde. Zijne predikatiën waren zoo zachtmoedig, dat zelfs de Protestanten ze met aandacht aanhoorden, en hij hen onze geburen noemde, zoo als in zijne gedrukte sermoenen te zien is.

In 1626 stierf HERMAN VAN HORTENBERG, Bisschop van Atrecht. De Aarts-Hertogen boden deze waardigheid aan CASTRO aan, doch hij weigerde die aan te nemen. De bondgenooten, den 6 Junij 1632, ROERMOND hebbende ingenomen, zijn de kerkelijke zaken wel iets veranderd, echter gematigder dan eertijds. In de capitulatie der stad, was bedongen, dat de Hervormde Godsdienst zou uitgeoefend worden, even als in de Vereenigde provinciën en dat men daartoe zou afstaan de kerk van St. Joris of eene andere; hiertoe werd echter de kerk van het Beggijnhof aangewezen. Deze hun niet vergenoegende, nam MARTINUS GORIS, Kanselier van Arnhem, namens de Protestanten, op den 3 Julij bezit van de kathedrale of H. Geestkerk. De Bisschop stond hun toen die kerk af en trok vervolgens, op den 24 September, met het kapittel naar de parochiale kerk van den H. CHRISSTOFFEL, onder goedkeuring van den Magistraat en van JAN VAN CORTENBACH, Patroon dier kerk. De Spanjaarden den 24 Augustus Venlo en den 3 September 1637 ROERMOND ingenomen hebbende, werd het geheele Overkwartier van Gelderland wederom Spaansch, hetgeen de Roomsche godsdienst bijna uitsluitend deed invoeren. Twee jaren later overleed de Bisschop ten gevolge eener plotselijke beroerte, in den ouderdom van 79 jaren, na zijne bisschoppelijke waardigheid 29 jaren te hebben bekleed.

CAROLUS ADRIAANSENS werd in 1644 tot vierde Bisschop benoemd, doch weigerde zulks aan te nemen; hierop werd aan HENRICUS CULENUS de bisschoppelijke waardigheid opgedragen, doch deze, leerling en Secretaris van JANSENIUS geweest zijnde, en hierom, gedurende vier jaren, te Rome veel tegenstand tot zijne promotie ondervindende, bedankte in 1648. De Koning van Spanje stelde vervolgens WILHELMUS VAN ENGELEN, geboren te 's Hertogenbosch, tot vierden Bisschop aan, doch voor en aleer de confirmatie uit Rome aankwam, overleed hij in Februarij 1649. In het zelfde jaar werd PEREGRINUS VOGELS, geboren te ROERMOND, daartoe verkozen; de bevestiging was nu uit Rome aangekomen, doch eer hij ingewijd was, overleed hij den 4 October 1649. Na den dood van VOGELS, is de zetel tot in 1651 opengebleven, doch werd inmiddels steeds door ANTONIUS BOSMAN, als Vicaris-Generaal, waargenomen.

Voor de vijfde maal benoemde de Koning van Spanje, in 1651, tot vierden Bisschop van ROERMOND ANDREAS CREUSEN of CREUSENIUS, geboren te Maastricht. De eerste zorg van CREUSEN was, zijne onderhoorigen van alle misbruiken, welke gedurende het openstaan van dien bisschopszetel, niettegenstaande de werkzaamheid van den Vicaris-Generaal, waren ingeslopen, te zuiveren. Meestendeels werden op het land geene vroege missen gehouden, niet wegens gebrek aan Priesters, maar omdat deze geen billijk, doch slechts een noodzakelijk, onderhoud bekwamen. Om hiertoe te geraken had CREUSEN veel werk. De tienden van hunnen oorsprong, uit kracht der geestelijke wetten en der

concessiën, tot onderhoud der zielbestuurders gelaten, waren in handen der magtigen, edelen, kloosters en kapittels, van welke zonder processen, geen onderhoud voor Priesters te bekomen was. De Bisschop, om alle onaangename botsingen voor te komen heeft, op grond van de kerkvergadering van Trenthe, kleine beneficiën verzameld en hiervan kapellanijen, met zielen last, gesticht. In 1652, sloopen vele andere misbruiken in het bisdom tot welks verbetering de Bisschop een synode der Aarts-Priesters voor den 23 September oprigtte, waarin, bij algemeene toestemming, al de statuten zijner drie voorzaten bevestigd en nieuwe, volgens de omstandigheden, zijn voorgeschreven geworden, deze bevatteden 71 artikelen. Jacobus Boonen, vierde Aartsbisschop van Mechelen, in 1655 overleden zijnde, werd Creusen door den Koning van Spanje tot zijn opvolger benoemd. Op den eersten Zondag van Mei in 1657, deed hij in de kathedrale kerk van den H. Geest de afscheidspredicatie en vertrok weinige dagen later uit Roermond, na vijf jaren het bisdom te hebben waargenomen.

Na zijn vertrek heeft Jacobus van Overen, Deken van Roermond, als Vicaris Generaal, het bisdom twee jaren bestuurd, toen benoemde de Koning in 1659, tot vijfden Bisschop Eugenius Albertus d'Allamont, geboren te Brussel. Jacob van Overen nam in Junij van dat jaar, voor hem bezit van het bisdom; hij zelf deed, den 18 van die maand, zijne intrede in de stad. De Bisschop, de kerk van den H. Geest te klein vindende, stelde dadelijk alles in het werk, om die van den H. Christoffel, thans nog de groote kerk genoemd, tot kathedrale kerk te verkrijgen; dit werd toegestaan en na twee jaren gewerkt te hebben om die in orde te brengen, werd de bisschoppelijke stoel, op den 24 April, er in overbragt. De Bisschop gaf weldra een mandement uit, waarin, volgens het concilie van Trenthe, tegen zekere buitensporigheden en zware misdaden, geldboeten werden uitgesproken. De Staten van Gelderland, de Koningsraad en de Koningsmomboir zagen dit mandement als tegenstrijdig aan de koninklijke regten aan; zij gaven voor, dat het den Bisschop niet toegekend was door geldboeten, maar alleen door geestelijke straffen de wereldsche personen te bestraffen, en dat hij, voor het overige, tegen de klerken in zijne regten bleef. Nadat dit geschil, gedurende bijna drie jaren, van beide zijden hevig voor den raad van Brussel bepleit was, werd het, den 6 Julij 1663, ten voordeele van den Bisschop uitgesproken. Den 31 Mei 1665 ontstond te Roermond een hevige brand, waarbij ook het bisschoppelijk paleis geheel in asch gelegd werd; alle papieren des bisdoms verbrandden mede, alleen de bulle van oprigting van het bisdom werd gered. Een jaar later bouwde men een nieuw paleis, in welks voorgevel dit jaarschrift geplaats werd EVGENIVS ALBERTVS D'ALLAMONT. In 1666 tot Bisschop van Gent benoemd zijnde, heeft d'Allamont, in Julij van dat jaar, Roermond verlaten, na er zeven jaren de bisschoppelijke waardigheid te hebben waargenomen.

Jacobus van Overen werd toen weder Vicaris-Generaal, de bisschoppelijke stoel bleef omtrent vier jaren ledig.

In 1670 benoemde Karel II, Koning *van Spanje*, Ignatius Augustinus de Grobbendonck, Aarts-diaken en Vicaris-Generaal van Doornik, tot zesden Bisschop; eer hij nog gewijd was, werd hij in het zelfde jaar tot den stoel van Namen benoemd, waarop hij van dien van Roermond afstand deed. Tegelijk werd Lancelot de Gottignies van Brussel, tot zesden Bisschop benoemd; hij was Vicaris Apostolijk bij het Koninklijke leger in Nederland. Gottignies, heeft nooit in persoon bezit van het bisdom

genomen noch te Roermond verblijf gehouden, daar hij het volgende jaar te Brussel overleed.

In 1677 werd Reginaldus Cools, geboren te Antwerpen, door den Koning tot zevenden Bisschop benoemd. Hij nam den 7 Januarij van het zelfde jaar bij procuratie bezit van zijn bisdom. Zekere Marcus de Aviano, Italiaansch Kapucijn, doorreisde Nederland in 1681, en predikte overal de boetvaardigheid. Te Roermond aangekomen zijnde, werd hij door het bisdom vergezeld door den Bisschop en door den Prins van Nassau. In 1683 toonde Cools een kloekmoedig Bisschop te wezen, doordien hij beval, dat tot de beroeping der zielbestuurders in de gemeente het door de kerkvergadering van Trenthe voorgeschreven concours, achtervolgd zoude worden. De vacatuur der pastorij van Straelen werd het eerste voorwerp van dien maatregel. De Abt van Sieburg was Patroon daarvan. De Bisschop deed het concours publiceren, doch Melchior van Neulandt, bestierder dier abdij, beweerde dat hij een Priester, tot die Pastorij, zonder concours, kon benoemen; hierover voor den Raad des Konings gepleit zijnde, werd de Bisschop, bij vonnis van den 23 Junij van het zelfde jaar, in het gelijk gesteld. Het volgende jaar ontstond er weder om een verschil over eene dergelijke zaak. De Abdis van het Munster-klooster te Roermond weigerde het concours in het begeven eener pastorij. De Bisschop riep haar voor den zelfden Raad en op den 26 Februarij van dat jaar werd zij ten principale en in de kosten veroordeeld. In 1698 voorzag Cools het seminarie, waartoe een huis, gelegen op de Veltstraat, genaamd de Kluis, gebruikt was, met Professoren en met inkomsten. Joannes Ferdinandus, Bisschop van Antwerpen, in 1700 overleden zijnde, werd Cools tot zijn opvolger benoemd, hij vertrok vervolgens den 19 Junij van dat jaar uit Roermond, na het bisdom gedurende drie en twintig jaar bekleed te hebben.

Angelus d'Ongnies, geboren te Brussel, werd tot achtsten Bisschop benoemd. Den 7 October 1702 ging Roermond, bij capitulatie, waarbij de uitoefening der R. K. godsdienst bepaald werd, aan de Nederlandsche en Pruissische troepen over. In 1708 verbood d'Ongnies in zijn pastoreel aan de geestelijken het bezoeken der herbergen en het dragen van wereldlijke kleederen. Bij den vrede van Utrecht, in 1713, kwam een gedeelte van het bisdom onder het beheer der Pruissen, echter werd uitdrukkelijk bepaald, dat de uitoefening van de R. K. godsdienst op den zelfden voet moest blijven als dit onder de regering van Karel II had plaats gehad, zonder dat het geringste hinder aan de zoowel publieke als bijzondere plegtigheden, zoude toegebragt worden, ook werden de fundatien der kloosters en der geestelijke gestichten gewaarborgd. Het barrière-tractaat van 1715 behelsde de zelfde bepalingen. Ten gevolge van dit tractaat gaf de Bisschop eene herderlijke vermaning uit met dankgebeden voor de gunst, dat de Roomsch Katholijke godsdienst geen hinder geleden had in dat gedeelte van zijn bisdom, hetgeen in eene vreemde magt was, hij spoorde daarbij het volk aan tot gehoorzaamheid aan den nieuwen Souverein en beweerde daarin, dat de leer der kerk van Cristus beveelt, dat men den Keizer geve wat den Keizer toekomt en dat men den Prinsen alle heil en geluk moet wenschen, zelfs nooit dan met eerbied van hen moet spreken; niet alleen dreigde hij diegenen welke hieraan niet gehoorzaamden met geldboeten, maar ook met geestelijke straffen. D'Ongnies stierf te Brussel den 9 April 1722, in den ouderdom van 72 jaren en het 21ste zijner bisschoppelijke waardigheid.

Franciscus Ludovicus Sanguessa, van Spaanschen oorsprong, doch te Mechelen geboren, in 1721 tot medehelper van den bejaarden d'Ongnies

benoemd, werd den 12 Augustus van dat jaar te ROERMOND, onder den titel van *Bisschop van Utica* in partibus, gezalfd. Het volgende jaar werd hij negenden Bisschop van ROERMOND. In 1727 benoemde de Paus BENEDICTUS XIII, hem tot Apostolisch Vicaris van het bisdom van 's Hertogenbosch, doch de regering der Vereenigde Nederlanden verzetteden zich hiertegen, omdat hij een kloosterling, en wel een Minderbroeder was, hij werd dus genoodzaakt deze benoeming te ontzeggen. Den 11 Augustus 1741 overleed hij te ROERMOND en werd aldaar begraven.

In het volgende jaar werden drie onderscheidene personen tot Bisschop benoemd, de eerste was JAN BAPTISTE HONY, Hoogleeraar van de godgeleerdheid te Brussel en President van het Koninklijke Collegie te Leuven, die weigerde de bisschoppelijke waardigheid te aanvaarden. De Graaf VAN HARRICH, Gouverneur van Belgie, stelde GIJSBERT JOZEF HAGEN van Venlo, Licentiaat in de godgeleerdheid en President van het kollegie van Malderen tot Bisschop aan, doch deze weigerde ook. Vervolgens werd JAN BAPTISTE LODEWIJK VAN CASTILLION benoemd; doch deze, weinig tijds daarna, vóór dat de confirmatie uit Rome was gekomen, tot Bisschop van Brugge benoemd zijnde, nam dit laatste aan.

Den 15 October 1742 werd eindelijk JOZEPHUS ANSELMUS FRANCISCUS WERBROCK, geboren te IJperen benoemd, doch twee jaren later tot den zetel van Antwerpen geroepen. JOZEF ANTOON DE ROBIANO, geboren te Brussel van Italiaansche ouders, werd in 1745 door MARIA THERESIA tot elfden Bisschop van ROERMOND benoemd; doch eerst in het volgende jaar werd deze benoeming door den Paus bevestigd. ROBIANO gaf drie voorname dekreeten uit, namelijk het eerste in 1748, waarbij hij aan de Priesters het bezoeken der herbergen verbood; het tweede van 1749, waarin hij de Quatertemperdagen voor het afleggen der examina's voor de jonge geestelijken bestemde, en het derde van 1751 waarin hij het reglement van den Bisschop WERBROUK, betrekkelijk de uitdeeling der communie in de kapel te Kevelaar, gedurende de bedevaart der Pelgrims, vernieuwde.

De Keizer benoemde ROBIANO in 1648 tot Bisschop van *Antwerpen*, doch hij weigerde zulks omdat hij ROERMOND niet wilde verlaten. Bij het doorreizen van zijn bisdom werd hij ziek en stierf den 22 Junij 1769. Tot twaalfden Bisschop werd in 1769 HENDRIK JAN KERENS, te Maastricht geboren, benoemd. Hij was uit de orde der Jesuiten; zijne benoeming werd door Paus CLEMENS XIII bevestigd, zelfs met dispensatie, zoo wel betrekkelijk de vier beloften, welke hij in zijne orde gedaan had, als van de belofte onder eed, die men, volgens de statuten van hunne orde, van de Jesuiten vorderde, van geene geestelijke waardigheid aan te nemen. Den 12 Mei nam hij bezit van zijn bisdom en hoewel zijne bestiering moeijelijk was, dewijl het bisdom onder vier Mogendheden, te weten: Oostenrijk, Pruissen, de Vereenigde Staten en den Keurvorst van den Paltz verdeeld was, wist hij zich echter, tot voldoening van allen, van zijneu pligt te kwijten. In 1773 teekende KERENS de memorie van den Kardinaal Aartsbisschop, betrekkelijk de kerkelijke edicten van den 19 Mei 1771 en 18 April 1772 over den geestelijken toestand in de Nederlanden. In het zelfde jaar werd hij door de Keizerin naar Weenen geroepen en in 1785 tot den zetel van Nenstad benoemd.

FILIPPUS DAMIANUS, Markies VAN HOENSBROEK, Graaf *van het Heilige Rijk*, te ROERMOND geboren, volgde hem als dertienden Bisschop op. Deze gaf, in 1788, een dekreet, waarin hij de reglementen zijner

voorgangers, betrekkelijk het dragen der priesterlijke kleederen en het bezoeken der herbergen, vernieuwde. Toen de Fransche legers in 1792, zich van België hadden meester gemaakt, verliet hij in de maand November van dat jaar, ROERMOND, waar hij het volgende jaar, nadat het verlies der veldslagen van Aldenhoven en van Nerwinde de Franschen noodzaakten zich terug te trekken, wederkeerde, maar hij stierf kort na zijne terugkomst, den 17 April 1793.

De veertiende en laatste Bisschop van ROERMOND was JOHANNES BAPTIST ROBERT VAN VELDE DE MELROY, te Brussel, den 9 Julij 1743 geboren, die, na zijne studiën volbragt te hebben, Advokaat bij den Hoogen Raad van Braband werd, doch weldra den geestelijken stand omhelsde. Na tot Priester gewijd te zijn en, om zijne verdiensten, spoedig belangrijke waardigheden verkregen te hebben, vertrok hij, om de toenmalige woelingen, naar Dusseldorp, keerde in October 1793 naar Mechelen terug en werd daarop door den Keizer tot den zetel van ROERMOND benoemd, en als zoodanig, bij bulle van 27 Februarij 1794, door den Paus bevestigd. Den 3 Julij nam hij bezit van zijn kerspel, doch de terugkomst der Franschen in België dwong hem, om, den 22 dier maand, zijnen zetel te verlaten. Hij werd te Dusseldorp den 17 Augustus gewijd. Na eenige bisschoppelijke diensten verrigt te hebben in dat gedeelte van zijn bis-dom, hetwelk aan Pruissen behoorde, nam hij zijn verblijf te Munster, vervolgens in 1795 te Erfurt, daarna weder te Munster en te Emmerik. De toenmalige Vice-Superior der Hollandsche zending, Mgr. CIAMBERLANI, had hem uitgestrekte volmagten gegeven, om in die districten zijne bediening uit te oefenen, hetgeen hij met ijver deed, aan eene tallooze menigte het H. Vormsel toedienende en vele Priesters wijdende. Hij was onvermoeid in zijne werkzaamheden, verlevendigde overal het geloof, en deed zoo veel nut, als de moeijelijkste omstandigheden hem slechts toelieten. In 1801 deed hij, op uitnoodiging van den Paus, met de meeste bereidwilligheid, afstand van het voornaamste gedeelte van zijnen zetel, hetwelk tot de bisdommen van Luik en Aken overging, en behield slechts het bestuur over een vijftigtal gemeenten. ROERMOND hield van toen af op bisschoppelijke zetel te zijn, en de Bisschop koos de stad Grave tot zijn verblijf. Hij werd vervolgens eerste Aalmoezenier van Koning LODEWIJK, en deed in die betrekking veel goeds in deze streken. In 1811 werd hij naar Parijs ontboden en aldaar in verzekerde bewaring gehouden, omdat hij geweigerd had, buiten den Paus, tot de herstelling van het bisdom van 's Hertogenbosch mede te werken. Hij keerde den 23 December 1811 terug, en na 1814 werd hij, zoo door Z. H. als door den Koning der Nederlanden, met onderscheidene belangrijke commissiën vereerd, van welke hij zich ijverig kweet. In het laatst van October 1823 werd hij ernstig ziek, en ontsliep den 22 Januarij 1824, in een en tachtigjarigen ouderdom. Zijn ligchaam werd naar Grave gevoerd en aldaar in de St. Elizabeth's kerk begraven.

ROERMOND, voorm. apost. vic. gen., thans het apost. vic. van *Limburg* uitmakende. Zie LIMBURG.

ROERMOND, dek., prov. *Limburg*, vic. apost. *Limburg*.

Dit dek., bevat de volgende 19 par.: Roermonde, Beegden, Buggenum, Grathem, Haelen, Heel, Herkenbosch, Herten, Horn, Linne, Maasbracht, Maasniel, Melick, Montfort, Neer, Odilienberg, Swalmen, Vlodorp en Wessem.

Men heeft in ieder dezer par. eene kerk, en nog drie kapellen, als: eene te Asselt, eene te Hunsel en eene te Roermond, wordende

in dit dek. de dienst verrigt door 19 Pastoors en 22 Kapellaans. Men telt er 21,200 zielen.

ROERMOND, gem. in *Opper-Gelderland*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermond* (13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Maasniel en Buggenum, O. aan Maasniel, Z. aan Odilienberg en Herkenbosch-en-Melick, W. aan Horn, Beegden en Herten-Merum-en-Ool.

Deze gem. bevat de st. Roermond, benevens de geh. Roer, Capelle en Weert.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 999 bund. 99 v. r. 85 v. ell., waaronder 866 bund. 49 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; telt 882 h., bewoond door 1143 huisgez., uitmakende eene bevolking van 6000 inw., behalve 230 militairen. De inw. drijven veel handel en hebben de volgende fabrijken: 1 lakenfabrijk, 2 zijdenfabrijken, 2 fabrijken van katoenen stoffen, 2 katoendrukkerijen, 1 katoenspinnerij, 2 lijnwaadbleekerijen, 1 beroemde groote papierfabrijk, 1 pijpenfabrijk, 1 hagelgieterij, 1 fabrijk van waskaarsen, 5 leerlooijerijen, 3 verwerijen, 1 zoutraffinaderij, 1 kaarsenmakerij, 1 olie-, 1 run-, 1 vol- en 2 graanmolens.

Men telt in deze gem. 5700 Roomsch-Katholijken, die eene par. uitmaken, welke tot vic. apost. van *Limburg*, dek. *Roermond*, behoort, en door eenen Pastoor en drie Kapellanen bediend wordt.

De Hervormden, die er 210 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Maastricht*, ring van *Venlo*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Ds. Hendrik Dibbetz, die in 1572 hier nog werkzaam was, doch in October van dat jaar, toen de Spaanschen de stad innamen, naar Duisburg moest vlugten. Toen Roermond, in 1632, onder het gebied der Staten werd gebragt, stond men voor de Hervormde eeredienst eene kloosterkerk af, welke later tegen de H. Geestkerk is verruild. In 1637 hield deze gem. door dwang op te bestaan, omdat de stad onder de Spaansche regering kwam. In 1702 werd Roermond door de Geallieërden ingenomen en aldaar op nieuw eene gem. gesticht, bediend door twee Predikanten. De eerste, die toen beroepen werden, waren Johannes Schutter, Predikant bij het leger en N. N. van Krimpen, wordende deze laatste herroepen en N. N. van Asten in zijne plaats gesteld. In 1706 kwam Ds. Jacobus Rennet, van Venlo, bij ruiling met Ds. Johannes Schutter. Toen in 1716, ten gevolge van het barrière-traktaat, de stad aan Keizer Karel VI werd ingeruimd, hield ook de openbare vrije eeredienst der Hervormden weder op. Er mogten geene Protestanten zich op nieuw nederzetten; naauwelijks was het hun vergund vier en twintig uren binnen de stads muren te vertoeven. Ds. van Asten werd toen in de Meijerij geplaatst. De laatste familie, welke er gebleven was, is in 1739 naar Venlo vertrokken, en sedert heeft, tot op 1816, geen Protestantsch huisgezin de stad bewoond. In 1817 werd hier eene garnizoens-gemeente gesticht, en hare verzorging opgedragen aan Ds. Jacobus Waten Begemann, die toen te Stevenswaard het leeraarambt bediende. Twee burgers sloten zich aan deze militaire gem. aan, en werden alzoo de kiem van de thans bestaande burgerlijke Protestantsche gem., die in 1825 georganiseerd werd, en toen 102 zielen telde; in 1830 van 180 op 65 verminderde, en thans, behalve het garnizoen, 210 zielen telt.

De Israëliten, die er 100 in getal zijn, behooren tot de bijkerk te *Venlo*.

Men heeft in deze gemeente eene Rijksschool voor het lager onderwijs en eene Stadsschool, die gemiddeld door een getal van

300 leerlingen bezocht worden. Voorts een Koninklijk Collegie, waarin men 50 leerlingen en een groot Seminarium, waarinmen 70 studenten telt. Tevens bestaan te Roermond een Pensionaat voor jonge Jufvrouwen; twee Bijzondere scholen voor jonge Meisjes en drie Bijzondere Avondscholen.

De stad Roermond, in het Fr. Ruremonde en bij de inwoners Remunt genoemd, is ook onder den naam van Godswaard-op-de-Maas (1) bekend geweest. Zij ligt 9 u. N. van Maastricht, 4½ u. Z. W. ten Z. van Venlo, 51° 11′ 36″ N. B., 22° 39′ 1″ O. L., ter plaatse, waar de Roer in de Maas valt, over welke laatste hier een pontveer is, liggende het peil 19 ell. boven A. P.

Zij ontleent haren naam van de rivier de *Roer* en van het Anglo-Saksische woord *mond* of *mund*, dat eene verdediging (2) aanduidt.

Aanvankelijk was zij slechts een dorp, doch is, in het jaar 1231, door Otto III, Graaf *van Gelder*, met muren omringd; vervolgens werd zij zelfs de hoofdstad van een der kwartieren van het hertogdom Gelder. Een der torens van de oude vestingwerken is nog aanwezig en draagt de kenmerken van eene hooge oudheid. Bij resolutie van den 31 December 1781 werd door de Oostenrijksche Regering bepaald de stadsmuren af te breken; de binnen- of drooge gracht, met het gedeelte grond langs den muur, werden aan de stad afgestaan en het overige gedeelte der vestingwerken verkocht, bij uitzondering eener breedte van 60 voet (17.50 ell) in regte lijn, om tot toegang der poorten te dienen. De stad werd gelast het eerst den toren en het gewelf van de Brugpoort af te breken; het laatste gedeelte der muren werd in den winter van 1842 op 1843 gesloopt.

De stad had zeven poorten, als: de Venlosche- of Muerkens-poort, ten N. O.; de St. Jans-poort, ten N.; de Maas- of Kraan-poort, ten W.; de Brug-poort, ten Z.; de Kapeller- of Zwartbroeker-poort, ten Z. O.; de Nielder- of Maasnielder-poort, ten O., en de Ezels- of Molen poort, ten Z.; deze laaste was de kleinste. Ook komt in oude oorkonden eene Begijnenpoort voor, doch men weet niet waar die gestaan heeft.

Thans is de stad nog bijna geheel omringd door grachten; zij is ruim en luchtig; heeft breede, veelal lijnregte straten, de huizen zijn wel gebouwd en de inwoners hebben den roem van gastvrij en werkzaam te zijn. De stad beslaat, binnen de wallen, eene oppervlakte van 34 bund. 50 v. r. 10 v. ell., en telt 819 h., bijna allen voorzien van tuinen, van welke sommige bijna een bunder groot zijn. De omtrek der stad, over de wallen, die thans in wandelingen herschapen zijn, is een half uur gaans; zij heeft door eene fraaije brug van Namenschen steen, over de Roer, gemeenschap met de voorstad, St. Jacob genaamd. Wanneer in den nacht van 31 December 1763 op 1° Januarij 1764 de oude brug over de Roer door het geweld van het water, bij het losbreken van het ijs, was weggedreven, werd deze door eene houten brug vervangen, welke bestaan bleef tot in 1771, toen, op den 7 Junij, de eerste steen der thans bestaande brug, door den Burgemeester Syben gelegd werd, welke tot opschrift had: Neo Conditus (d.i. nieuw gebouwd), en ligt in het midden van den laatste der drie steenpilaren aan de overzijde. In de zuidzijde der brug staat in steen uitgehouwen:

---

(1) Zie van Spaan, *Hist. van Gelderland*, D. I, bl. 434.

(2) Verg. P. C. Molhuysen, *de Anglen aan den Neder-Rijn*, in Nijhoff, *Bijdragen enz.*, D. III, bl. 117.

Undarum vi calendis Januarii anno MDCCLXIV dijectus, firmiori opere restitutus anno MDCCLXXI Belgium pro Maria Theresia *Romanorum Imperatrice Geldriae Duce moderante Carolo Lotharingiae et Barri Duce.* (d. i. Door de kracht der wateren op den 1 Januarij 1764 ingestort, hechter hersteld in het jaar 1771; terwijl België door Karel, Hertog *van Lotharingen* en *Bar*, namens Maria Theresia, Roomsch Keizerin en Hertogin *van Gelder*, bestuurd werd).

Aan den overkant van deze brug en voorbij de voorstad, ligt de tuin waar de Koninklijke Harmonie van Roermond, in den zomer, des Zondags, hare muzijkvergaderingen houdt, de meeste ingezetenen der stad begeven zich alsdan derwaarts om het aangename der schoone muzijk en der fraaije wandeling te genieten.

Omstreeks het jaar 1820 begon Roermond zeer in bloei toe te nemen, daar er zich een aantal Pruissische fabrijkanten kwamen nederzetten.

Onder de openbare gebouwen merken wij, in de eerste plaats, op: Het Tribunaal of gebouw, waar de Arrondissements-Regtbank vergadert, in de *Hospitaalstraat* (vroeger de *Hoogstraat* genaamd), in het voormalige Bisschoppelijk Paleis, gebouwd in 1666. Het is een groot en schoon gebouw met twee uitspringende vleugels, die, door een ijzeren staketsel aan steenen pilaren, vóór langs de straat aan elkander verbonden zijn. De zaal, waar de Regtbank zitting houdt, maakt het bovenste gedeelte van het hoofdgebouw uit. Onder de zaal zijn de vertrekken van den President; de bovenkamers van den regter vleugel dienen tot Griffie; terwijl de Officier van Justitie de benedenvertrekken voor zijn Parket heeft ingenomen; in den linker vleugel is de Marechaussée geplaatst. Het gebouw is thans een eigendom van de stad, en in 1824 voor de zittingen van de Regtbank ingerigt. Vóór dien tijd vergaderde zij in de kapel van het tegenwoordige collegie.

Het Stadhuis, op de *Markt*, is een groot en regelmatig gebouw, dat in de zeventiende eeuw schijnt gebouwd te zijn en van eenen toren met eene klok voorzien is. De pui en het balkon, bouwvallig zijnde, werden, in 1841, in eenen nieuweren smaak hersteld. In een bovenvertrek vindt men de archieven van het voormalige Overkwartier van Gelderland, die, volgens art. 18 van het Barrière-traktaat van 1716, hier moeten berusten. Zij zijn niet geregeld en liggen thans in de grootste wanorde. In 1831 heeft de Rijks-archivarius van België, met behulp van de gewapende magt, een groot gedeelte dezer archiven opgeligt en naar Brussel vervoerd, tot hiertoe zijn zij nog niet op hare vorige bewaarplaats teruggebragt. De Kamer van Koophandel en het Kantongeregt houden mede hunne vergaderingen in dit gebouw. Ook heeft men er het Commissariaat van Policie en de Kantoren van Waarborg der gouden en zilveren werken.

Onder de kerken verdient vooral melding: De Munsterkerk, in de *Munsterstraat*, een der schoonste gebouwen van ons rijk. Deze kerk is in den byzantijnschen stijl gebouwd, waarin men echter den overgang der ronde tot de gotthische spitsbogen duidelijk kan waarnemen; het oostelijke gedeelte, van eenen schoonen en vrij hoogen koepel voorzien, is geheel in de zuiver byzantijnsche bouworde, terwijl het westelijk gedeelte, waarop een toren van latere bouwing staat, den gotthischen bouwtrant aanduidt. De geheele kerk is inwendig, met smalle gangen in den muur, tot onder het gewelf voorzien, de pelgrims, die deze kerk met het feest van den H. Bernardus, in groot aantal bezoeken, persen zich als het ware door deze gangen om de geheele kerk

rond te gaan; om den koepel en om het gewelf der kerk zijn deze gangen ook van buiten aangebragt. Vroeger was het de kerk van het Munster-klooster; zij werd in 1218 begonnen en reeds in 1224 door ENGELBERTUS, Bisschop van Keulen, aan de *H. Maagd* MARIA toegewijd. De stichter was GERARD III, Graaf *van Gelder*, die, op aanzoek zijner moeder RICHARDIS VAN NASSAU, de abdij Munster, van de Cistercienserorde, voor adellijke dochters stichtte. Deze RICHARDIS werd de eerste abdis van het klooster, zij bestuurde het tot in 1231 en werd aldaar begraven. GERARD III stierf in 1229 en werd met zijne vrouw MARGARETHA, dochter van den Graaf VAN GULICK, in het midden der kerk, onder een nog aanwezig steenen graftombe, waarop hun beider beeltenissen in steen zijn uitgehouwen, bijgezet, met het volgende grafschrift:

Obiit anno millesimo ducentesimo nono, ipso die Beati Severi Episcopi Gerardus Comes Gelriœ et Zutphaniœ, qui cum Margaretha, uxore sua, ad instantiam matris suœ Richardiae de Nassovia, primae hujus loci abbatissiae, monasterium fundavit anno millesimo ducentesimo decimo octavo, ambo in hoc loco sepulti. (d. i. In het jaar twaalf honderd negen, op den dag van den H. Bisschop SEVERUS, overleed GERARD, Graaf van Gelder en Zutphen, die met MARGARETHA, zijne gemalin, op aanzoek van zijne moeder RICHARDIS VAN NASSAU, de eerste Abdis van deze plaats, dit klooster gesticht heeft in het jaar twaalf honderd achttien, beide zijn te dezer plaatse begraven.) Links naast dit monument is RICHARDIS VAN NASSAU begraven, haar grafsteen schijnt echter lang na hare dood aldaar geplaatst te zijn, daarop leest men:

D. O. M. Memoria Illustrissimœ ac reverendissimae dominœ RICHARDIS A NASSOVIA, *abbatissae, obiit* 17 *xbris* 1231, *regiminis sexto, R. I. P.* (d. i. Ter eere van den Almagtigen God. Ter gedachtenis van de zeer aanzienlijke en eerwaardige Vrouwe RICHARDIS VAN NASSAU, Abdis, overleden 17 December 1231, in het zesde jaar harer regering, dat zij ruste in vrede.)

De kerkvloer is aanmerkelijk verhoogd, hier is zelf de bouworde eenigermate geschonden, men wil dat dit geschied zij, omdat, bij grooten slagregen, het regenwater van de straat, de kerk inliep; het schijnt dat die verandering in 1775 heeft plaats gehad, zoo als blijkt uit het grafschrift van MARIA JOZEPHA DE BROICH, een en dertigste Abdis des kloosters, hetwelk dus luidt:

Mad. MARIA JOSE. DE BROICH, *cum œdes has novo lapide ornaret, hunc sibi lapidem poni voluit, Ao.* 1775, *obiit Ao.* 1808; 8 *feb. Sepulta in Herten.* (d. i. Mevrouw MARIA JOZEPHA DE BROICH wilde, toen zij dit gebouw met nieuwe steenen versierde, dezen haren steen leggen, in het jaar 1775. Zij overleed in het jaar 1808, den 8 Februarij en is te Herten begraven.)

Het Munster-klooster werd in 1797 gesupprimeerd en de kerk tevens gesloten. In 1803 is zij echter door JOANNES EVANGELISTA ZAEPFEL, Bisschop van Luik, weder plegtig geopend. Reeds in dien tijd waren er hoogst noodzakelijke herstellingen aan de gebouwen te doen, doch daar de kerkelijke inkomsten zeer gering zijn, had zij haar bestaan enkel te danken aan de bijdragen van godvruchtige personen en wel bijzonderlijk aan de belanglooze zorg der Heeren Jhr. KAREL SIMON DE VLODROP en diens broeder JOZEF SIMON DE VLODROP, die geen moeite spaarden om het schoone gebouw voor den dreigenden ondergang te behoeden, deze waardige mannen hebben het inwendige der kerk in de jaren 1844 en 1845, veelal uit eigene middelen, met naauwkeurige bijbehouding der oude versieringen, doen herstellen. Toen WILLEM II,

Koning *der Nederlanden*, in Junij 1841, bij gelegenheid van hoogstdeszelfs inhuldiging, onder geleide van Jhr. Karel Simon de Vlodrop deze oude kerk bezocht, en het graf van Richardis van Nassau, die tot de voorouders des Konings behoorde, met belangstelling beschouwde, beloofde Z. M., uit eigene beweging, een subsidie tot instandhouding van het prachtige gebouw, waarop dan ook, bij besluit van den 19 Maart 1842, eene som van 4000 guld. aan de kerkfabrijk geschonken werd.

Het orgel, dat in de kerk gevonden wordt, is afkomstig uit het Minderbroeders-klooster dezer stad. Het groote altaar, dat in 1844, bij gelegenheid van de herstelling is weggeruimd, was uit het Pruissische dorp Wald-Niel hier overgebragt; de schilderijen, die ten zelfde tijde verkocht zijn, waren afkomstig uit het Begijnhof dezer stad. Den 24 Julij 1797 zijn de klokken, door het Fransche bestuur uit den kerktoren genomen. Thans zijn er nog slechts twee klokken aanwezig, vroeger waren er zes. Deze abdij is door 31 abdissen geregeerd geweest. Behalve de kerk dienen de gebouwen thans gedeeltelijk tot Arresthuis en gedeeltelijk tot Kazerne der Kavallerie.

De Parochiale kerk, op de *Markt*, is een groot en schoon gebouw, toegewijd aan den H. Christoffel, wiens koperen beeld, meer dan levensgrootte, den hoogen toren versierd. De kerk is van een uitmuntend orgel voorzien, en telt drie groote en veertien kleine altaren. De tijd der stichting van het gebouw in onbekend. Er wordt wel is waar in een onuitgegeven charter van 1279 gewag gemaakt van zekeren Meester Daniel, Pastoor der St. Christoffel-kerk te Roermond, doch de bouworde duidt niet op zulke hooge oudheid, men zou daaruit veeleer afleiden, dat zij uit de tweede helft der vijftiende eeuw dagteekende. Het was oudtijds eene Latijnsche kruiskerk, waaraan later twee koren zijn bijgebouwd; aan de gewelven en aan de pilaren, die het gebouw ondersteunen, kan men de bijgebouwde deelen duidelijk herkennen. In den toren, die 75 Nederl. el hoog is, vindt men drie klokken. De schoone prediken biechtstoelen, die in deze kerk worden aangetroffen, zijn kunstig in ijkenhout gesneden, zij zijn afkomstig uit het Minderbroeder-klooster dezer stad, zijnde, zoo men zegt, door een der Monniken uit het klooster met name Vincken vervaardigd. Ook heeft men er eenige fraaije schilderijen, waaronder bijzonder uitmunten: de *Hemelvaart Christi*, door Thomas Willebrordt, genaamd Boschaert, van Bergen-op-Zoom; de *Nederdaling van den H. Geest*, door Jacob de Wit van Amsterdam; de *Vier Evangelisten en de H. H. Petrus en Paulus*, door Jacob van Helmont, geboren te Antwerpen; een *Christus beeld*, door Rubbens, en eene *H. Familie*, door Hendrik Linssen van Roermond. Sedert 1659 was dit de Cathedrale kerk der Bisschoppen van Roermond; het groote of hooge altaar werd in 1651 daarin geplaatst. De toren is in 1844 gedeeltelijk en de kerk inwendig geheel vernieuwd.

Behalve deze had men er vroeger nog de H. Geestkerk, *op den hoek der Munster- en H. Geeststraat*, aan de H. H. Petrus, Paulus en Martinus toegewijd. Het was oudtijds slechts eene kapel, doch bij de overbrenging van het kapittel uit Odiliënberg, in 1381, werd zij aanmerkelijk vergroot. Bij de opkomst van het Bisdom, in 1559, werd het de Kathedrale kerk. Toen de Algemeene Staten in 1632 Roermond inhadden, namen zij deze kerk in bezit, tot uitoefening van de Protestantsche eeredienst; hierop vertrok de Bisschop, den 29 September, met het kapittel daaruit naar de parochiekerk van St. Christoffel, doch toen de Spaanschen, in 1638, de stad hernomen hadden, werd zij weder tot Kathedrale kerk gebruikt. Dit duurde tot 1659, als wanneer zij te gering

en te klein zijnde, om het volk op de hooge feestdagen te bevatten, door het kapittel verlaten en de Bisschoppelijke stoel voor het vervolg naar de parochiale kerk van den H. Christoffel werd overgebragt. In 1666 werd de kerk aan de Religieusen-Penitenten afgestaan, en na de opheffing van dat klooster in 1780 in onbruik vervallen zijnde, werden de kerk en kloostergebouwen, bij Koninklijk besluit van den 13 December 1816, aan de stad in eigendom gegeven, weinig tijds daarna is de kerk geheel afgebroken, de beide torens, die in de Munsterstraat stonden, zijn in 1820 gesloopt. Thans ziet men op de plaats, waar zij gestaan heeft, eenige particuliere woningen.

Buiten de Zwartbroeker- of Kapeller-poort, een kwartier uur gaans van de stad, is eene kapel aan de *H. Moeder Gods* toegewijd en onder den naam van *O. L. V. in het Zand* bekend. Eene laan van lindeboomen leidt derwaarts en maakt in den zomer de meest bezochte wandeling uit. Men verhaalt, dat een herder in de veertiende eeuw in den, bij deze kapel gelegen, put, water voor zijne kudde willende putten, het thans in de kapel geplaatst L. V. beeld daaruit ophaalde. Hij plaatste het beeld tegen eenen boom, en weldra groeide er eene beschutting om. De mare dezer gebeurtenis verspreidde zich in de omstreken, en een aantal geloovigen begaf zich derwaarts. De menigvuldige mirakelen, aan den invloed van het beeldje toegeschreven, deden den roem vergrooten. Men bouwde er toen eene kleine bidplaats, die allengskens vermeerderd, eindelijk in de thans bestaande kapel werd herschapen. De eerste steen daarvan werd gelegd door den Deken Pieter Pollius in 1610. Op den put heeft men thans eene pomp geplaatst, men haalt hier water om de oogziekten te genezen. In de maanden Augustus en September wordt deze kapel door een groot aantal bedevaartgangers uit alle streken, bijzonder uit Gulickerland en uit Noord-Nederland, bezocht.

Vroeger bestonden hier 13 kloost., daaronder waren 4 mannskloosters, zijnde: het Karthuizers-klooster, op de *Zwamakerstraat*, waarvan de gebouwen tot het groot Seminarie van het apostolisch vicariaat van Limburg ingerigt zijn, dat sedert 1841 hier gevestigd is; het Minderbroeders-klooster of der Franciscanen Recoletten, in de *Neerstraat*, van hetwelk een gedeelte der kerk nog aanwezig en aan de Protestanten afgestaan is; het Kruisheeren-klooster, hetwelk, even als de daarbij behoorende kerk, geheel afgebroken is en vervangen door een groot plein bij de Niedelpoort, thans nog de Kruisheerenplaats genoemd en tot exercitieplaats voor de Kavallerie dienende; het Jesuiten-klooster, in de *Lombardstraat*, vroeger de *Jesuitenstraat* genoemd, waarvan de kerk is afgebroken, terwijl de overige gebouwen tot het Koninklijk kollegie dienen. Er waren 9 vrouwenkloosters, als: de adellijke abdij Munster, hier boven beschreven; de Godsweert, in de *Voogdijstraat*, waarvan de kerk geheel is afgebroken, en de overige gebouwen thans tot particuliere woningen dienen; de Maria-Wee, in de *Neerstraat*, waarvan een gedeelte der kerk thans tot magazijn der zoutziederij dient, terwijl de kloostergebouwen in particuliere woningen herschapen zijn; het Zwarte- of Cellezusters-klooster, bekend onder den naam van Gods-boomgaard, op de *Schoolstraat*, waarvan een gedeelte der gebouwen nog aanwezig en het overige thans tot eenen grooten tuin gemaakt is; de Mariagarde, welks kerk en verdere gebouwen geheel gesloopt zijn, terwijl op de plaats, waar het klooster gestaan heeft, thans een tuin van meer dan een bunder

groot gevonden wordt; het Arme-Clarissen-klooster, in de *Neerstraat,* welks kerk en verdere gebouwen mede geheel afgebroken zijn, terwijl op de plaats, waar het gestaan heeft, thans eene schoone particuliere woning wordt aangetroffen; het Ursulinen-klooster, in de *Steeg*, waarvan de kerk geheel is afgebroken, terwijl het klooster thans tot particuliere woning dient; het Penitenten-klooster, in de *Munsterstraat*, naast de H. Geest of kathedrale kerk, welk gebouw in 1780, toen het klooster vernietigd was, in eigendom aan de stad kwam, terwijl thans de gebouwen tot de Rijksschool voor het lager onderwijs dienen, en het Therisianen of Karmelitessen-klooster, in de *Karmelitessenstraat*, waarvan zoowel de kerk als het kloostergebouw afgebroken is, en in eenen zeer grooten tuin herschapen.

Men heeft thans nog te Roermond een Klooster van Zusters van Liefde, in 1842 en 1843 geheel nieuw gebouwd, *Achter Kloosterwand.* Er zijn in dit oogenblik nog slechts zes Geestelijke Zusters; zij bedienen de zieken, leven van aalmoezen en houden eene bewaarschool voor arme kinderen.

De kerk der Hervormden in de *Neerstraat*, is een klein gebouw, met eenen toren, waarin, in het jaar 1829, eene klok geplaatst werd, terwijl in 1827, uit weldadige giften van sommige godsdienstvrienden, uit bijdragen der gemeenteleden en andere middelen, waartoe de Heer L. van der Voort Pieck, behalve zijne gift, eene som van drie honderd gulden bijdroeg, een orgel aangekocht werd. Het is een gedeelte van het voormalige Minderbroeders-klooster.

Het Hospitaal of Roomsch-Katholijk Godshuis, is het grootste gebouw der stad; het was vroeger de woning van den Gouverneur van het Overkwartier van Gelderland, in 1682 gesticht; tot de bouwing werden 100,000 Brabandsche guldens opgenomen. De Magistraat had oudtijds, op *den Schuttenberg*, een huis doen bouwen, de Beijer genaamd, om tot armenhuis te dienen; Karel II deed het in 1674 tot infirmerie voor de Spaansche soldaten inrigten, na de verdeeling van Gelderland, in 1715, werd het weder door de soldaten ontruimd en, bij opene brieven van 9 December 1733, voor een Oud-Mannenhuis afgestaan. Destijds leefde te Roermond zeker Kanunnik de Bors, die met zijne zuster Dorothea, Non in het Clarissen-klooster aldaar, een zeer groot huis op de Markt bezat (thans de Beurs). Deze menschlievende personen stonden alle hunne goederen gereedelijk af, om tot een algemeen verblijf voor behoeftigen der beide kunnen en voor arme weeskinderen te dienen, doch daar hun ouderlijk huis weldra te klein was, stelde de Eerwaarde Bors aan de Oostenrijksche Regering voor, om het tegen het Gouvernements-gebouw te verruilen, hetgeen dan ook, bij octrooi van den 1 October 1739, werd toegestaan en den 19 November daaraanvolgende trok de geheele bevolking naar haar nieuw verblijf.

Roermond is de geboorteplaats van de Godgeleerden: Jacobus Dijk, geb. in 1557, † 31 Mei 1635, en Johannes Vossius of Alopecius, geb. in 1549, † 22 Februarij 1586.

Van den Regtsgeleerde Jacobus Budelius, † in 1597.

Van den Staatsman Arnold Henri Theodorus Baron Michiels van Verduynen, geb. den 1 Julij 1774, † 18 October 1846, als Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Van den Geneeskundige: Franciscus Fabricius, die tevens een Latijnsch Dichter was, geb. in 1524, † in 1573, en Aelius Everardus Vorstius of Vorst, geb. den 26 Julij 1565, † in 1624.

Van den Wiskundige THEODORUS GRAMINEUS, eigenlijk DIRK GRAS, † in 1624.

Van den Letterkundige JOANNES MURMELLIUS, † den 2 October 1517.

Van den Schilder JOANNES FRANCISCUS DOUVEN, geb. 2 Maart 1655, † in 1727.

In den beginne was ROERMOND slechts een vlek of dorp, bestaande in eenige verspreid liggende woningen en een kasteel of jagthuis der Graven van Gelder, onder den naam van Pot bekend. Na de stichting van het Munster-klooster, in 1224, kwam Graaf GERARD III, die toen het slot Dalhem, in het Luikerland, plagt te bewonen, steeds den vastentijd in het klooster, bij zijne moeder RICHARDIS, in boetvaardigheid doorbrengen. De tegenwoordigheid van den Vorst en zijne hovelingen deden deze plaats, in korten tijd, aanmerkelijk aangroeijen, weshalve zij reeds in 1231, door OTTO III, GERARD's zoon, bijgenaamd *den Manke*, met muren omringd werd; de Graaf gaf, bij die gelegenheid, aan de inwoners de vereerende titels van regtschapene en welgeborene mannen, en al wie daarna het burgerregt wilde verkrijgen, moest eerst den eed van getrouwheid afleggen. Weldra was ROERMOND reeds dermate in aanzien gestegen, dat RUDOLF, Roomsch Keizer, in 1282, aan REINALD VAN NASSAU, achtste Graaf van *Gelder*, het regt verleenende, om te Arnhem munt te slaan, daarbij tevens bepaalde, dat de Graaf, naar welgevallen, de muntslag naar ROERMOND kon verleggen, waarvan echter geen gebruik schijnt gemaakt te zijn, vermits men geene oudere Roermondsche munten kent dan van de vijftiende eeuw (1).

Ook vestigde zich reeds vroeg eenen uitgebreiden handel binnen deze stad. In 1336 kregen de Hollandsche kooplieden verschil met die van ROERMOND. REINALD onderwierp de zaak, met gemeen overleg zijner steden Nijmegen, Zutphen, Arnhem, Harderwijk, Tiel en Zalt-Bommel, aan het eindoordeel van JAN VAN HENEGOUWEN, Heer van *Beaumont*, broeder des Graven van Holland, die het geschil ter gunste van de Roermondsche kooplieden besliste; de akte werd binnen ROERMOND opgemaakt en geteekend; vervolgens kwam de stad onder het Hanse-verbond, en wordt reeds in eenen verbondsbrief van 1450, als behoorende tot het derde deel of het Keulsche kwartier, opgenoemd; daarbij werd besloten, dat, » zoo de hoofdlieden van het derde deel, » met eenige steden, daartoe verzocht, erkenden, dat het nuttig of » profijtelijk ware den beschadiger (van goederen of personen der Hanse) » in geslotene vesten of goederen te krenken, de steden van elk derde » deel zich elkander trouwelijk moesten helpen, elk met een getal ge» wapenden, elk gewapende te paard." ROEDMOND werd op vijf manschappen aangeslagen.

In de menigvuldige oorlogen, die de kleine Vorsten, waaronder het land eertijds verdeeld was, met zoo veel verbittering tegen elkander voerden, had ROERMOND al aanstonds veel te lijden. Toen de Brabanders, in 1398, een verbond met de Luikenaars, tegen den Hertog van Gelder hadden aangegaan, vergaderde zich hun leger bij Maastricht. Aan het hoofd der Brabanders stonden de Ridders JAN VAN WESEMAEL, HENDRIK VAN BAUTERSHEM, JAN VAN ROTSELAER, JAN VAN WITHEM, HENDRIK VAN DER LECK en JACOB GLYMES; WALRAM Graaf VAN ST. POL was Bevelhebber

(1) Alle de te ROERMOND, vóór 1576, geslagen munten, zijn verzameld, beschreven en afgebeeld, in de door TEYLERS genootschap bekroonde *Verhandeling* van Prof. VAN DER CHIJS, te Leyden.

der Bourgondiërs, terwijl Bisschop JAN VAN BEIJEREN, zoon van ALBERT, Graaf *van Holland,* en HENDRIK, Heer *van Parwijs,* het opperbevel over de Luiksche hulpbenden voerden. De geheele schaar wordt door sommigen op tachtig duizend man geschat, anderen stellen het getal echter minder, en melden, dat THOMAS VAN DIEST en REYNIER VAN SCHOONVORST als Veldoversten over het geheele leger stonden. Het leir brak den 25 Junij op en begaf zich eerst naar Nieuwstad, op het Geldersche gebied. WILLEM, Hertog *van Gelder,* was in persoon binnen deze kleine vesting, doch daar hij deze niet bestand achtte, om aan zulk een magtig leger tegenstand te bieden, stak hij de stad in brand, en week naar ROERMOND. Toen zoude het deze plaats gelden. De Brabanders sloegen zich neder over de Roer, de Luikenaars tusschen de Roer en de Maas. De belegering werd met moed ondernomen, doch de Hertog, met zijn krijgsvolk en de burgerij, verdedigde de stad dapper. De Bisschop van Luik, zwager van den Hertog, zocht in het geheim met de belegerden vrede te maken, en zulks te meer, daar het leger voor ROERMOND groot gebrek aan levensmiddelen had. De Luikenaren trokken dan weg; hierdoor lieten de Brabanders den moed zakken en, ziende dat zij de stad niet konden overmeesteren en tot de verhoopte plundering komen, braken zij misnoegd het beleg op.

Tien jaren vroeger was ROERMOND bedreigd geweest met een magtig leger der Franschen. Deze wilden door Braband op Gulick trekken, doch het werd hun door den Hertog van Braband afgeslagen; zij kwamen vervolgens door het Ardenner-woud en Luikerland tot voor ROERMOND, bleven den winter aldaar doorbrengen, doch verschoonden de stad.

In 1443 stonden de Roermonders op tegen ARNOLD VAN EGMOND, Hertog *van Gelder,* onder voorwendsel, dat des Hertogs Hovelingen hun eenige goederen, met geweld, hadden ontweldigd. De Vorst bevond zich toen te Arnhem, alwaar hij eenige spelen had ingesteld. Zoodra hij tijding van den opstand kreeg, vertrok hij, zeer misnoegd, dadelijk uit Arnhem. Nijmegen en Zutphen leenden die van ROERMOND de hand. De oneenigheid duurde tot het volgende jaar, als wanneer, door toedoen van den Bisschop en de steden, de Roermonders op de volgende wijze met den Hertog binnen Arnhem een verdrag aangingen: » Over die van ROERMOND zoude den Hertogh syn voorrecht en hoog» heyd blyven ongekrenkt. De Rechter en Schepenen, die ofte uit » eygen drift ofte uit dwangh de stad hadden geruymt, zouden haer » vorige waerdigheid bekleeden ende de burgers uit hunne ballingschap » vry moogen wederkeeren, gelyk mede des Hertoghs lyfknecht ont» slooten worden; nae gedaene vergoedinge by den Hertogh van de » schaede, door syne huys-genooten ofte kryghsknechten aldaer aenge» richt. De stad zoude, als voorheen, haere schattinge opbrengen, » ende haere oude voordeelen en keuren behouden."

Daar de Roermonders, in den twist tusschen ARNOLD, Hertog *van Gelder,* en diens zoon ARNOUD, gestadig des eersten zijde hielden, en hem, dadelijk na zijn ontslag uit de gevangenis, tot hunnen Heer erkenden; terwijl andere steden, door die van Nijmegen opgerokkend, zulks weigerden, kwam hierdoor oneenigheid en scheuring tusschen de Geldersche steden, waardoor gedurige oorlogen ontstonden, in welke ROERMOND niet weinig aanstoot leed; want VINCENT, Graaf VAN MEURS, Stedehouder over het deel van Gelderland, hetwelk ADOLFS zijde hield, viel telkens op die stad aan; doch eindelijk trof men, door toedoen van HENDRIK VAN MEER, Heer *van Weerde,* Ridder WILLEM VAN VLODROP, Erfdrost van ROERMOND, en GODERT VAN VLODROP, Raden van ROERMOND,

een bestand van eenige weken, hetwelk schier iedere maand en laatstelijk tot het einde des jaars en daarna ook langer, is verlengd geworden.

Toen Hertog Arnold zich wegens groote kosten, door de gedurige onlusten en oorlogen veroorzaakt, gedwongen zag het hertogdom, in 1472, aan Karel, Hertog *van Bourgondië*, in pandschap af te staan, trachtte deze daarop geheel Gelderland in zijne magt te krijgen, spoedde zich weldra naar Roermond en maakte zich meester van die stad.

In 1523 kwam zij met Venlo over het stapelregt in geschil, hetwelk bij brieven van den 21 September door Hertog Karel werd besist. Roermond moest van het regt van stapel afzien, onder voorbehoud zich ten allen tijde tot den Hertog te kunnen wenden om in het bezit daarvan te worden hersteld, zoodra zij zoude kunnen bewijzen, dat het werkelijk aan haar was verleend.

Karel van Egmond, Hertog *van Gelder*, beslooten hebbende zijne Staten aan Frans I, Koning *van Frankrijk*, te vermaken, deed hierover de Ridderschap en de Afgevaardigden der steden, in October 1537, te Arnhem bijeenkomen, en sloeg hun voor, den Koning als Vorst van Gelder te willen erkennen, doch dit werd door de Gezanten vrijmoedig afgeslagen. Als de Hertog hen nu wilde dwingen zijn voorstel aan te nemen, deden de inwoners der steden, die hem het hardnekkigste tegenstonden, dadelijk alle pogingen, om de andere plaatsen tot hunne partij over te halen, die van Roermond gingen alle sterkten, die in hunne nabijheid lagen, zonder dralen innemen en geheel en al slechten. Vervolgens sloten de burgers met die der overige steden een verdrag, waarbij zij zich verpligtten, om tot handhaving hunner regten, elkander te ondersteunen. Zij deden ook door hunne Gezanten, die het verdrag hadden onderteekend (die van Roermond waren Jan Drivener, Palink van Kamphuys, Jan van Leijen en Jan Segers), den Vorst voordragen, dat zij niet konden dulden, dat het vorstendom aan de Fransche kroon zoude overgaan, dat zij in tegendeel als Gelderschen wilden leven en sterven. De Hertog, de standvastigheid zijner onderdanen ziende, moest zijn voornemen eindelijk staken.

Keizer Karel V, in 1539, aanspraak op het hertogdom Gelder makende, rukte, in 1542, met een magtig leger, in deze landen en nam, den 2 September van het volgende jaar, zonder veel geweld, de stad Roermond in zijn bezit.

Nadat Karel V de souvereiniteit der Nederlanden, in 1555, aan zijnen zoon Filips II afgestaan had, verhief deze, in 1559, de stad tot eenen Bisschoppelijken zetel. Zie Roermond (Bisdom-van-).

Den 16 Julij 1554 werd de stad bijna geheel in kolen gelegd. De brand liep zoo schielijk voort, dat de inwoners naauwelijks tijd hadden, om zich met hunne kinderen voor de vlammen te bergen, huis en goed geraakte tot asch. Er bestonden in dien tijd talrijke lakenfabrijken binnen de stad; daar deze allen een prooi der vlammen geworden waren, begaven zich de fabrijkanten naar Duren en Montjoie. De plaats, waar die fabrijken gestaan hebben is thans in groote moestuinen veranderd en nog onder den naam in de Ramen bekend.

Ten tijde van de Nederlandsche beroerten en den oorlog met Spanje, heeft Roermond mede veel geleden, zijnde dikwijls genomen en hernomen. Zoo werd zij, in 1568, door Ladron, voor Spanje, in bezit genomen en met eene Duitsche bezetting, onder bevel van den Graaf Polweiler, voorzien. Willem I, Prins *van Oranje*, een magtig leger in Duitschland verzameld hebbende, viel in Gelderland en deed Roermond opeischen om

zich over te geven; op het weigerend antwoord trok hij, met 7000 ruiters en 14,000 voetknechten, onder het bevel van Ernest van Mandersloo, Graaf *van Barley* en van diens broeder Hendrik, den 23 Julij 1572, voor de stad. Na vijf stormen, werd zij veroverd en vele burgers gedood; onder de geestelijken geschiedden gruwelijke doodslagen. Dit gedrag van 's Prinsenvolk tegen de geestelijkheid, wordt door eenige schrijvers als een uitwerksel van den haat tegen de Roomschgezinden opgegeven, anderen daarentegen brengen bij, dat deze buitensporigheden geschied zijn, dewijl men, gedurende het beleg, Karthuizers, Minderbroeders en anderen op de wallen gezien had, om het volk aan te wakkeren en zelfs tot de verdediging der stad mede te werken, hetgeen aan geen burgers, en veel minder aan geestelijken eener belegerde stad, geoorloofd was. De boeken en het huisraad des Bisschops werden geeheel vernield, de Kommandant der stad Floijon, zoon van den Burgemeester van Luik verloor ook het leven, na zich met eenige gewapende mannen, meest burgers, verdedigd te hebben. Deze moedwil smartte den Prins, hij zocht dien ook, eene week later, door een plakkaat, in het leger te Hillenrade, bij Roermond, op den 23 Augustus, geteekend, te stuiten, doch het baatte weinig.

De bondgenooten hielden de stad echter niet lang in hunne magt, want, na het innemen van Bergen in Henegouwen, door Alba, werden zij gedwongen, den 6 October van het zelfde jaar, 1572, Roermond te verlaten, en de Spaanschen betrokken haar weder den 12 dier zelfde maand.

Don Juan van Oostenrijk, weinig tijd hierna tot Landvoogd benoemd zijnde, zag zijn gezag overal verminderen. Buiten het hertogdom Luxemburg en het graafschap Namen, werd hij bijna nergens meer als Landvoogd erkend. In Gelderland was Roermond nog door zijn krijgsvolk bezet, en moest eene belegering verduren. De Graaf van Hohenlo, aan het hoofd van een aantal troepen, begaf zich in October 1577 derwaarts, en, na vooreerst in het naburige dorp Swalmen post gevat te hebben, liet hij zich voor de vesten der stad zien. Hij sloot die in, deed er rondom acht of negen schansen opwerpen, en bragt het zoover, dat de plaats zich aldra zou hebben overgegeven; doch in de eerste dagen van Januarij van het volgenden jaar, werd zij, door een legerkorps van Don Juan, onder bevel van Hierges en Mondragon, ontzet. Hohenlo vertrok van voor de stad, en legerde zich, den 3 Januarij, in eene, aan den overkant der Maas gelegene, schans, zoo men vermeent Tholen genaamd. Binnen een paar uren tijds, moet hij daar twee aanvallen der bezetting van Roermond afweren; meer dan twee honderd man lieten daarbij het leven. Eindelijk tegen den avond besloot hij vrijwillig de schans te verlaten.

Bij de unie van Utrecht, in 1579, gingen de drie kwartieren van Neder-Gelder, aan de vereenigde Staten over; Roermond en het geheele Overkwartier bleef echter de Spaansche zijde toegedaan, en werd toen Spaansch-Gelderland genoemd.

In 1594, werd de stad door Filips van Nassau, doch te vergeefs belegerd, blijvende zij alzoo in de magt der Spanjaarden tot in het jaar 1632, toen zij door Ernest Kasimir, Graaf *van Nassau*, werd aangetast. Naauwelijks echter had hij de loopgraven geopend, of hij werd onder het bezigtigen daarvan, op den Leeverberg, door een musketschoot door het hoofd getroffen en overleed den zelfden avond. Frederik Hendrik begaf zich hierop terstond naar het leger voor Roermond, dat dien zelfden nacht bij verdrag overging, waarbij de R. K. vrije

godsdienstoefening toegestaan werd in alle de kerken, ééne uitgezonderd, welke den Hervormden werd ingeruimd. Den volgenden dag, den 7 Julij, verliet de Spaansche bezetting, slechts 300 man sterk, de stad, onmiddellijk daarna nam de Stadhouder RANTWIJK daarvan bezit, met zeven vaandelen te voet en een te paard. Terwijl FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, in het jaar 1637, met het beleg van Breda bezig was, nam de Kardinaal FERDINAND, broeder van den Koning van Spanje, die gelegenheid waar, en vermeesterde ROERMOND op den 5 September, na de stad, gedurende vijf dagen, van vier batterijen met zestien stukken beschoten, en door het inwerpen van granaten in den brand gestoken te hebben. Reeds was eene genoegzame bres geschoten, toen men eene mijn van acht tonnen kruid ontdekte, waarop de belegerden een verdrag aanboden, en den 6 September verliet de bezetting, ruim elf honderd man sterk, onder het bevel van CARPENTIER, de vesten. Sedert is ROERMOND aan de Spaansche zijde gebleven, en bij den Munsterschen vrede, in het jaar 1648, nader daaraangesloten.

In 1643, ontstond er te ROERMOND een groote watersnood. De Maas en de Roer waren zoo opgeloopen, dat de geheele Brug- en Neerstraten vol water stonden, zelfs tot aan de Markt; nooit was de stroom zoo ver gekomen. Tot eene gedachtenis daarvan plaatste men het volgende jaarschrift, hetwelk in 1746 nog te zien was, op eenen steen van de Brugpoort: MOSA RAPAX sVBITo VExIENS PRoDVCItVR VsqVE. (d.i. de woedende Maas, spoedig opgekomen, is tot hiertoe doorgedrongen).

Nooit is de stad zoo geteisterd geweest, als in 1665, op den 31 Mei, dag der kerkwijding. Bij het rondgaan der processie, werd een geweerschot gelost, waardoor er brand in een strooijen dak van een nabij de Zwartbroeker- of Kapellerpoort gelegen huis, ontstond. Alle de gebouwen, gelegen ter regter zijde van de Zwartbroekerpoort afgaande, tot aan het huis in de Neerstraat, thans nog het Mariabeeld geheeten, werden eene prooi der vlammen; van daar sloeg de brand door de achterhuizen tot aan den hoek van den Steenweg en de Bergstraat; voorts over het stadhuis, hetwelk insgelijks in asch werd gelegd, de archieven werden echter gered; vervolgens tot aan den hoek van de Jesuiten- en Zwamakerstraten, van daar, laatstgenoemde straat volgende, tot aan het Ursulinnen-klooster. Het Bisschoppelijk paleis, dat van den Gouverneur der provincie, de Kanselarij, de Voogdij en onderscheidene kloosters werden door het vuur vernield. De indruk die deze schrikkelijke gebeurtenis op de burgerij maakte, was oorzaak dat men wel 100 jaren lang het volgende vers, telkens in den Roermondschen almanak herhaalde:

De laatste Mei, op Kermisdag,
Toen men de burgers vieren zag,
Met volle vreugd en vrolijkheid,
De Heilige Drievuldigheid,
Zijn in brand geraakt, wel hoe?
Tot ruim elf honderd huizen toe;
Vier kloosters, drie kerken, een abdij,
Sch[illegible]kelijk was 't, geloof mij vrij.
[illegible]en honderd vijf en zestig
[illegible] ongeluk dat ik beschrijf.
[illegible]st volgt droefheid op de vreugd;
[illegible]ast verdwijnt wat hier verheugd.
[illegible]orrIbILe fVIt InCenDIVM.
[illegible]. de brand was verschrikkelijk).

Toen in den Spaanschen successieoorlog de Franschen zich van Roermond meester gemaakt en dit van genoegzaam garnizoen voorzien hadden, trok de Graaf d' Tilli, Luitenant-Generaal der Hollandsche ruiterij, met 1200 paarden en veel voetvolk, op die stad aan en sloot haar rondom in; de Prins van Nassau Saarbruck, Opperbevelhebber, met den Generaal Coehoorn en de overige troepen, daarna voor de vesting gekomen zijnde, werden de loopgraven, den 2 October 1702, geopend. Coehoorn dreef die de eerste vier dagen zoo geweldig voort, terwijl de troepen eene onversaagde dapperheid aan den dag legden, dat de Prins van Horne, die binnen de stad over de drie batailjons voetvolk het bevel voerde, het gevaarlijk achtte zich langer te verdedigen, waarom hij, den 7 dier maand', het witte vaandel, ten teeken van overgave, deed opsteken en na een in het kamp gesloten verdrag, twee dagen later, met zijne manschap naar Leuven vertrok. De kerk van de H. Geest werd voor de Protestantsche godsdienstoefening afgestaan. Gedurende het beleg hadden de Pruissische hulptroepen, onder het bevel van den Heer van Lottum, zich aan de Maas nedergeslagen, terwijl de Hollandsche, onder het opperbevel van den Generaal Fagel, op de hoogte van de Leverberg en van den Molengried, hadden post gevat. Deze laatsten hadden op twee batterijen, achttien kanonnen, tien mortieren en tien hauwitsers; de Brandenburgers hadden op eene batterij twintig kanonnen, tien mortieren en tien hauwitsers, en op de andere achttien kanonnen, tien mortieren en even zoo vele hauwitsers. Met dit zware geschut hadden zij het voornamelijk op de Venlosche poort gehouden, waar eene groote bres geschoten was; men ziet thans nog in den gevel van een huis in de Steeg, nabij de poort, onderscheidene kogels tot eene gedachtenis in den muur gemetseld.

Roermond bleef nu in het bezit der Bondgenooten tot in 1715, als wanneer de stad door het barrière-traktaat, den 19 Julij van dat jaar te Antwerpen gesloten, aan Oostenrijk werd afgestaan; het duurde echter tot den 19 Januarij 1716 eer de Staten besloten de stad te verlaten.

Zij bleef dan aan Oostenrijk. De kroon aan Keizer Jozef II gekomen zijnde, kwam deze Vorst in persoon binnen deze stad. Hij steeg af in het hotel *de Keizer*, in de Neerstraat; de Bisschop, de Gedeputeerden van den Staat, de Magistraat en de voornaamsten der stad werden door den Keizer ontvangen.

Den 16 September nam de stad echter deel aan den Brabandschen opstand tegen dien Keizer. Den 29 dier maand deden de inwoners van Weert, met een aantal boeren, wel vijf honderd man sterk, onder den naam van Brabandsche Patriotten, eenen inval in Roermond; den volgenden dag keerden zij echter weder terug, den Kanselier Luytgens, den Momboir Steurs en den Griffier van der Renne gevangen naar Brussel voerende. Den 14 Januarij 1791 trokken de Brabanders, ten getale van honderd tien dragonders en twee honderd vijftig man infanterie, op Roermond en werden dadelijk, door eene menigte burgers en door de Stedelijke Regering, met geestdrift onthaald; het manifest van van der Noot werd terstond hier afgelezen; dit was echter niet van langen duur, want in het zelfde jaar, Braband weder onder het wettig gezag des Kejzers gebragt zijnde, werden de zoogenaamde Patriotten, den 6 December, te Roermond afgedankt, drie dagen later kwamen de Kanselier, de Momboir en de Griffier weder in de stad terug, en den 14 kreeg zij een keizerlijk garnizoen van twee honderd man kavallerie en vijf honderd man infanterie.

De rust was naauwelijks in deze landen hersteld of in Frankrijk brak de hevigste en verschrikkelijkste omwenteling uit. Weldra trok de Generaal DUMOURIEZ met zijn leger op Brussel, het gouvernement van Braband week, in de eerste dagen van November 1792, op ROERMOND, gevolgd door vier honderd man van het keizerlijke leger. De Franschen drongen nu door, en wilden zich van die stad meester maken. Den 11 December, des morgens ten vijf ure, werd zij door de Oostenrijkers verlaten, nadat zij eerst de Roodebrug in brand gestoken hadden; den zelfden morgen, ten tien ure, deden de Republikeinsche troepen alhier hunnen intogt; zij kregen de stad des te gemakkelijker in hun bezit, daar Keizer JOZEF haar, eenige jaren te voren, had doen ontmantelen. De Generaal DE MIRANDA plaatste er zijn hoofdkwartier. Ook dit was van korten duur, want toen de Franschen, den 1 Maart 1793, bij Aldenhoven geslagen waren, trokken de Oostenrijkers weder op ROERMOND; de Fransche troepen verlieten de stad, in den nacht van den 4 op den 5 dier maand, na eerst den vorigen dag, bij het gehucht Merum, met de keizerlijken handgemeen te zijn geweest en eene geduchte nederlaag geleden te hebben. Zij trokken de Maas over en schoten de gierbrug in den grond, om niet nagezet te worden.

De emigranten, die in groot getal Frankrijk verlieten, kwamen, den 2 en 3 Julij 1794, in zulk eene menigte te ROERMOND aan, dat er geene plaats meer te vinden was, om ze te kunnen herbergen.

Den 2 October behaalde de Fransche Generaal JOURDAN, bij Gulick, eene overwinning op de Oostenrijksche troepen, onder het bevel van den Generaal VON CLAIRFAYT, en trok, twee dagen later, weder op ROERMOND; zij sloegen zich neder op eene weide buiten de stad, het Kruis genaamd, en waren drie honderd in getal. Op hunnen eisch werd hun door de stedelijke Regering twee tonnen wijn, vier tonnen jenever, kaas, brood, koffij, suiker, zout en meer andere levensmiddelen geleverd; de andere troepen kwamen aldaar den 6 mede aan en den volgenden dag trokken zij de stad binnen.

Den 10 Maart 1795 werd door de Republikeinschgezinden de vrijheidsboom voor het stadshuis geplant, ter welker gelegenheid er feesten waren ingesteld.

De menigvuldige doortogt van troepen en de gedurige oorlogen, hadden zulk eene duurte in de levensmiddelen gebragt, dat er bijna hongersnood onder de burgerij ontstond; het graan was zoo duur dat de halve stad geen brood had; het malder rogge (1 mud 64 kop 7 maatjes) kostte 15 pattacons (24 guld.), het malder gerst 9 pattacons (14 guld. 40 cents), de boekweit 6 pattacon (9 guld. 60 cents) en de tarwe 18 pattacons (28 guld. 40 cents) en nog was er niet altijd brood voor geld te bekomen.

Bij de wet van den 9 Vendemiaire, jaar IV (1 October 1795) werd België, benevens de Oostenrijksche Nederlanden en de door Holland afgestane landen en vestingen, bij het Fransche gemeenebest ingelijfd en in negen departementen verdeeld; ROERMOND werd begrepen in dat der NederMaas (*Meuse-inférieure*), waarvan Maastricht de hoofdstad was.

Den 12 April 1796 stelden de Franschen eene nieuwe regtbank in; de vernietiging hunner privilegiën, de afschaffing der aloude gebruiken en gewoonten, de invoering der Republikeinsche tijdrekening, de ligting voor de nationale militie en meer andere nieuwe inrigtingen waren zoo vele redenen, die de eerste jaren der Fransche overheersching, bij een groot gedeelte van ROERMONDS ingezetenen hatelijk, maakte. Niets was er echter, dat hun meer griefde, dan de belemmering in de

godsdienstoefening te weeg gebragt. Dan eens was zij geheel verboden, dan eens werd zij bij oogluiking toegelaten en dan weer vrij verklaard. Zoo werden, in het begin van Februarij 1797 de kerken gesloten, den 25, werd echter de kerk der Minderbroeders, 's avonds ten 6 ure, weder geopend. Het had den burgers veel moeite gekost, deze vergunning te verkrijgen, tot vier keeren toe, hadden zij zich deswegens aan het bestuur te Maastricht gewend. Kort daarna werd die vergunning weder ingetrokken en de kerk in het openbaar verhuurd voor 20 gulden Cleefsch (8 guld.), aan zekeren bakker, Kuypers, die er een bakoven in opriglte. De Fransche Regering dwong daarop den Geestelijken den eed van haat aan het koningschap en getrouwheid aan de republiek te zweren. Die van Roermond kregen tien dagen tijd, om daartoe te besluiten; deze, op den 1 Junij 1797, verloopen zijnde en geen der Geestelijken zich daaraan onderwerpende, werd het verrigten van alle pastoreele diensten, als: doopen, trouwen, biecht hooren, prediken, mis lezen, administreren en begraven verboden. Den 2 Julij, werd het mis doen echter weder vergund en den 27 alle godsdienstoefeningen toegelaten, doch juist een maand later op nieuw verbonden. De R. K. moesten zich toen naar het een uur van de stad gelegen dorp Melick, op het Guliksche grondgebied, begeven, om de mis bij te wonen; den 3 September, werd bij de pachthoeve Muggenbroek, achter de kapel, deel makende van het zelfde grondgebied, eene houten loods gebouwd om daarin mis te doen. De Geestelijke M. Debblings, zich verstout hebbende den 8 daarop volgende, godsdienstoefening in de kerk van het Begijnhof te houden, hetwelk echter van den Commissaris Herman, door de voorspraak van Mathis Timmermans, uit de Donck, verkregen was, werd genoodzaakt de stad te verlaten, om vervolgingen voor te komen. De Gendarmen kregen zelfs bevel, om de burgers, die in de loods, achter de kapel, ter misse gingen, aan te houden, weshalve deze werd afgebroken en de ingezetenen genoodzaakt zich andermaal daartoe naar Melick te begeven. Den 27 October en 4 December, werden de crucifix-beelden aan de Minderbroederskerk, aan de Munsterabdij en aan het Begijnhof afgenomen en op het stadhuis gebragt. Aan een der Geestelijken (de Regent Smijsing), den gevorderden eed afgelegd had, werd de toegang tot de pariochiale kerk verleend, doch hij werd door de burgerij en voornamelijk door de daartoe aangedrevene kinderen bespot, zoodat de kerk op nieuw verboden werd. Dit hield alzoo aan tot dat eindelijk, op den 10 Julij 1798, zelfs het verblijf binnen de stad aan de Geestelijken werd ontzegd. De dienst van de Godin der rede werd ingevoerd en haar beeld, elke Decade, op de markt geplaatst en daarbij redevoeringen gehouden. Het duurde tot in 1801, eer alle tegenkantingen tegen de vrije godsdienstoefening ophielden en de kerken daartoe weder werden verleend. De stad bleef aan de zijde van Frankrijk tot zij eindelijk, door het traktaat, den 9 Junij 1815 te Weenen gesloten, aan het koningrijk der Nederlanden kwam.

Zijne Majesteit Willem I, zich van Brussel naar 's Gravenhage begevende, koos daartoe den weg over Luik en Maastricht, en kwam den 6 Junij 1815 te Roermond aan. De Koning werd met allen mogelijken luister en geestdrift ingehaald; na door de Stedelijke Regering aan de Roerbrug hartelijk begroet te zijn, drong zich de geheele burgerij om het rijtuig van den Vorst, vroeg smekend de vergunning van de paarden te mogen afspannen, en den wagen met duizende armen te mogen binnentrekken. Z. M. kon het aanhoudend verzoek niet wederstaan, en gaf daartoe zijne inwilliging; het rijtuig werd dan onder

het gejuig van het volk voortgetrokken, tot aan de woning van den Heer Baron Michiels van Kessenich, alwaar de Koning zijnen intrek nam.

Roermond genoot nu rust. „De welvaart begon te bloeijen, de koophandel nam aanmerkelijk toe, de fabrijken vermeerderden en breidden zich allengskens meer en meer uit, de ingezetenen begonnen de lang verduurde wederwaardigheden te vergeten.

Dan nu brak plotselijk, in de tweede helft der maand Julij 1830, eene nieuwe omwenteling in Frankrijk uit; deze werd welhaast door die van België gevolgd. De Nederlandsche troepen werden uit België gedreven en nadat zich aldaar een voorloopig bestuur gevormd had, besloten de Belgen ook Limburg onder hunne heerschappij te brengen. Den Generaal Daine, werd de last opgedragen de vesting Venlo te veroveren. Hij trok dan derwaarts met onderscheidene korpsen vrijwilligers en een bataillon van het nieuw opgerigte elfde regiment van linie, te zamen nagenoeg dertien honderd man uitmakende, mitsgaders eenen hoop van ongeveer dertig ruiters van de zoogenaamde Kozakken van de Maas, en kwam den 9 November 1830 te Roermond aan. Bij de Roodebrug halt gemaakt hebbende, liet hij den inwoners weten, dat hij voornemens was de stad te beschieten, indien men hem, met zijne troepen, niet terstond, met de muzijk binnen haalde, men moest zich uit nood hier aan onderwerpen; de Belgen namen alzoo de stad in bezit. Weinige dagen te voren was het escadron Dragonders van het vijfde regement, dat in de stad garnizoen hield en grootendeels uit Belgen bestond, geheel en al tot den vijand overgeloopen; de Majoor Buno was, met eenen Officier en twee soldaten, alleen overgebleven en naar Venlo vertrokken.

Tot in 1839 bleef nu Roermond in de magt der Belgen, doch nadat Koning Willem I van Londonsche vredestractaat had aangenomen, kwam de stad weder onder het wettig gezag der Nederlanden. Nadat de Belgische troepen, de geheele provincie Limburg ontruimd hadden, kwam den 21 Junij van dat jaar, eên bataillon Nederlandsche infanterie de stad binnen; en werd weinige uren later door Jonkheer Kerens de Wolfrath, Lid der Gedeputeerde Staten van Limburg, namens den Koning der Nederlanden, in bezit genomen. Dit geschiedde zonder botsing; niemand werd, wegens zijne deelneming aan de vroeger voorgevallene onlusten, verontrust, de ambtenaren, die niet verkozen naar België terug te keeren, bleven zelfs in hunne functiën.

Het wapen van Roermond bestaat uit een doorsneden schild, het bovendeel van azuur, met eenen leeuw van goud, getongd en genageld van keel, het onderdeel van zilver met eene lelie van keel.

ROERSTRAAT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermond*, kant. en 2½ u. O. van *Weert*, gem. *Heythuizen*; met 29 h. en 170 inw.

ROESA-LINGUETE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, N. van Flores, door klippen omgeven.

ROESA-RADJA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, door klippen omgeven.

ROESER, gem., deels in het balj. van *Luxemburg*, deels in de heerl. *Münster*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Esch-aan-de-Alzette*; palende N. aan de gem. Hesperingen, O. aan Weiler-zum-Thurm en Frisingen, Z. aan Bettemburg, W. aan Steinbrücken en Reckingen.

Deze gem. bevat de d. Roeser, Berchem, Peppingen, Liewingen en Bevingen, het geh. Crauthem, benevens de groote hoeven Kreutzhof, Callashof of Collashof en Jan-Matthiashof (Ferme-de-St.-Esprit). Men telt er ruim 180 h. en 1100 inw., die veel koren, haver, groenten en boomvruchten aankweeken en de veeteelt beoefenen. De veestapel bestaat uit 300 paarden, 450 runderen en 600 varkens. Ook zijn er 2 koren en 2 oliemolens, allen door het water gedreven.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het dek. van *Bettemburg* behoort, te Roeser eene kerk en te Berchem, Peppingen, Liewingen en Bevingen elk eene kapel heeft, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend worden.

Het d. Roeser, Ruserr of Röserren, ligt 1½ u. Z. van Luxemburg, 2½ u. N. O. van Esch-aan-de-Alzette, ruim ½ u N. N. O. van Bettemburg, aan de Alzette. Het is een tamelijk uitgestrekt dorp, schilderachtig door bosschen van ooftboomen omgeven. De kerk is aan den H. Remigius toegewijd.

ROESERDAL, in het Hoogduitsch Röserthal, vallei in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, Z. van Bonnevoije.

Het is een zeer schilderachtig en vruchtbaar oord, dat in zijne geheele lengte, door de Alzette wordt bespoeld, en waar zelfs van de kleinste plek gronds wordt partij getrokken.

ROESMAELEN, oude naam van het d. Rosmalen, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rosmalen.

ROESOEKAN, eilandjes in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, N. W. van *Borneo*.

ROESTELBERG, buurtje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. ten O. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Loon-op-Zand*; met 4 h. en 30 inw. — Het maakt een gedeelte van het geh. *Roestelberg-en-Achterste-Hoeven* uit, en wordt aldus genoemd naar eene reeks hooge duinen.

ROESTELBERG-EN-ACHTERSTE-HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, kant. en ½ u. Z. ten O. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Loon-op-Zand*; met 8 h. en 60 inw. — Het bestaat uit de buurtjes: Roestelberg en de Achterste-Hoeven.

ROESTENBERGSTER-MAAR (HET), afwateringskanaal in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, onder *Farmsum*, gem. *Delfzijl*, waarmede zich het *Weiwerder-maar* en het *Stukvaarder-* of *Wagenborgermaar* vereenigen.

ROETANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Tenimber-eilanden* behoorende.

ROETENHUIZEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Ruitenhuizen.

ROETERS-EILAND (HET), eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en in het zuidelijk gedeelte der stad *Amsterdam*, tusschen de Nieuwe-Prinsengracht ten N., de Muidergracht ten O., de Achtergracht ten Z. en de Binnen-Amstel ten W. Daarop treft men de fabrijk van werktuigen, ijzer- en kopergieterij van Ch. Verveer aan.

ROETMAN, ook voorkomende als Roetmen en Ruthem, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. ten O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. Z. O. van *Tubbergen*.

ROETON, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ambon*, kust van *Leytimor*.

ROETSUM, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. van *Oldehove*. Men telt er thans slechts 1 h., met 14 inw.

ROEVEN, geh. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 24 min. Z. van *Nederweert*; met 22 h. en 130 inw.

ROEWA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Noordwestkust.

ROEWATTA (DE) of DE ROEWATA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

ROEWIS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St-Lazarus* uitloopende.

ROEY, oude, verkorte naam van het d. ST. OEDENRODE, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie OEDENRODE (ST.).

ROFFELAAR, boerenhofst. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en 35 min. N. O. van *Woudenberg*.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 49 bund. 54 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer VAN NAAMEN, woonachtig te Amsterdam.

In de nabijheid is in het jaar 1785 eene versterkte post, tot de linie van de Greb behoorende, aangelegd, en daarbij zal in de kade eene uitwateringssluis gebouwd worden.

ROGGEBROEK (KORT-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Sluipwijk*; palende N. aan Lang-Roggebroek, O. aan Oukoop, Z. en W. aan het Land-van-Stein.

ROGGEBROEK (LANG-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Sluipwijk*; palende N. aan Graauwkoop, O. aan Oukoop, Z. aan Kort-Roggebroek, W. aan Tevekoop.

ROGGEL, gem. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 k. d., 10 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Meijel en Helden en Neer, O. aan Neer, Z. met een klein gedeelte aan Nunheim, en voorts aan Heythuizen, W. mede aan Heythuizen.

Deze gem. bevat het d. R o g g e l, benevens de b. N y k e n, O p h o v e n, L u i t e r en H o e k. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2300 bund. 49 v. r. 12 v. ell., waaronder slechts 852 bund. 74 v. r. 63 v. ell. belastbaar land, vermits het grondgebied dezer gemeente grootendeels uit heidegrond bestaat. Men telt er 276 h., bewoond door 283 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Weert* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. ROGGEL, ligt 2 u. N. W. van Roermonde, 3 u. N. ten O. van Weert. Men telt er in de kom van het d. 23 h. en 280 inw.

De kerk, welke aan den H. PETRUS is toegewijd, heeft eenen pijltoren, en is van een orgel voorzien.

De kermis valt in Zondags na St. Matheus, in de maand September.

Het wapen dezer gem. bestaat uit de afbeelding van St. Peter.

ROGGELAAR, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en gem. *Zutphen*.

ROGGEN-PLAAT (DE), groote en geheel droogvallende zandbank in de *Ooster-Schelde*.

Zij schiet van de Pijp tot op ¼ mijl afstands bewesten het Havenhoofd van Zierikzee, en wordt aan de noordzijde door de Hammen en aan de zuidzijde door de Roompot bespoeld.

ROGGE-SLOOT (DE), voorm. kreek op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, welke voor de indijking van Eijerland, eb en vloed hield en zich oostwaarts ontlastte, zijnde nog een breed en diep water, met vlakke onbegroeide oevers, dat zich door de Roggesluis ontlast.

ROGGESLUIS, sluis op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*. — Het is eene steenen duikersluis, 2 ell. hoog en 2 ell. breed. Zie voorts het art. Eijerland.

ROGOBOIJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 28 Januarij 1827, trof de Heer Dezentje, nabij dit dorp ruim 300 muitelingen, met onderscheidene vaandels, aan. Door het kanonvuur verjoeg hij hen al dadelijk, met achterlating van eenige dooden. Spoedig echter waren de muitelingen, met die, welke in de dessa Negaris zich bevonden, vereenigd, tot een getal van 800 man aangegroeid, die in twee kolonnes langzaam terugtrokken. De Heer Dezentje verdeelde als toen zijne magt in drie colonnes, en vervolgde al vechtende, door ongebaande wegen, bij aanhoudendheid den vijand, tot bij de dessa Baderan, van waar deze door het verlies van twee Senopaties (Veldheeren) in de meeste verwarring geraakte en zich verstrooide. Behalve deze Hoofden zijn nog een Hoofd-Bolkio en ruim 20 man gedood, velen gewond, en drie gevangen genomen, waaronder zich almede een Hoofd bevond.

ROGO-DJAMBANGAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Wonosobo*, 40 palen van Pekalongan.

Deze berg is niet zeer hoog en daarover loopt een voetpad, waardoor de gemeenschap met Banjoemaas onderhouden wordt. De Rogo-Djambangan, welke geheel onbewoond is, levert eene soort van bruinachtigen zwavel op, en de plaatsen, alwaar deze delfstof, meestal ter diepte van 1½ voet, gevonden wordt, zijn slechts met laag struikgewas bezet, terwijl het overige gedeelte des bergs daarentegen met digte bosschen overdekt is.

ROGO-DJAMPEH, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Banjoewangie*.

Het staat onder eenen Regent, met den rang van Raden-Tommonggong.

ROGSLOOT (DE) of de Ros-sloot, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, dat, uit het *Wyd* voortkomende, van Wartena in eene zuidelijke rigting naar de *Graft* schiet en zich met de *Langesloot* vereenigt.

ROHAAN (DE), geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Haan (De Roode-).

ROHEL, eigenlijk Roode-Hel of Nijega, voorm. d., thans geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Heerenveen*, aan het Tjeuke-meer, dat van tijd tot tijd een groot gedeelte der veenige landen, hier onder behoorende, heeft ingezwolgen.

Langs dit geh., alwaar voor dezen ten minste tweemaal zoo veel huizen plegen te staan, gaat de gewone rijweg uit deze kwartieren naar de Lemmer.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *St. Jansga-en-Delfstrahuizen*. De kerk, welke hier vroeger stond, is geheel verdwenen. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — De Doopsgez., die men er vindt, behooren tot de gem. *Joure*.

ROIJALEN-POLDER, pold., gedeeltelijk in de heerl. *Niervaart*, gedeeltelijk in de gem. *Zevenbergen* en gedeeltelijk in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen* en gedeeltelijk gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de voorgronden tegen het Hollands-diep en den Amer, O. aan den Nieuwlandsche-polder, Z. aan den Bredasche-polder en het Landekevoor-dagen, mitsgaders den Oude-Pelgrim- en den Blok- en Nassaupolder en de Roode-vaart.

De ROIJALEN-POLDER is eigenlijk de algemeene naam van de volgende elf polders: het Hoogland-en-Jonkershoef, de Oude-Moerdijk of Strepenland, de Korte-Blokken of St. Sebastiaansland, de Nieuwe-Moerdijk, de Kethel-polder, Mr. Klaasland, Lokkersgors, den Klaver-polder, Oostgors, Schuddebeurs-en-Vegetas en de Berkum, welke polders, in het jaar 1650, door den tegenwoordigen buitendijk, tegen het Hollandsdiep en den Amer algemeen zijn bedijkt geworden. Zij beslaan gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1214 bund. 29 v. r. 45 v. ell.; als: onder *Klundert*, 270 bund. 44 v. r. 62 v. ell.; onder *Zevenbergen*, 268 bund. 70 v. r. 31 v. ell., en onder *Hooge-en-Lage-Zaluwe*, 675 bund. 14 v. r. 52 v. ell., en hebben vier sluizen, als: eene steenen sluis op den Moerdijk, wijd 2.51 ell., hoog 1.91 ell.; eene zelfde sluis in den dijk van den Klaver-polder, wijd 1.41 ell., hoog 1.02 ell., voorzien van eene vloeddeur en schuif; nog zulk eene sluis bij 's Heerenhuis, wijd 2.58 ell, hoog 1.91 ell., voorzien van een paar puntdeuren en eene schuif, en nog zulk eene steenen sluis op den molenboezem van Schuddebeurs, wijd 1.57 ell., hoog 1.25 ell., voorzien van een paar puntdeuren en schuif, door welke sluizen zij op het Hollands-diep en den Amer, van het overtollige water worden ontlast. Het zomerpeil van het Oostergors is 1.80 ell. beneden A. P.; van Berkum 1.85 ell. beneden A. P.; van Hoogland, Jonkershoef-, den Oude-Moerdijk-, de Korte-Blokken-, den Nieuwe-Moerdijk-, den Ketel-polder, Mr. Klaasland en Lokkersgors, 0.90 ell. beneden A. P. en aan den Klaver-polder, Schuddebeurs en Vegetas 1.00 ell. beneden A. P.

Deze polder heeft doorgaans groote kosten voor het onderhoud des buitendijks te bestrijden, welke begint aan het westeinde van het dorp de Lage-Zwaluwe en eindigt aan de Roode-vaart, een gedeelte des buitenbeloops is door middel van krammatten, andere punten door rijsbeslag en steenen, tegen den golfslag en hooge vloeden beschut.

Ter gelegenheid van het, in 1821, ten dienste van het veer tusschen den Moerdijk en Willemsdorp, aanleggen der noodhaven, bij wintertijd, aan den bovenhoek van den Klaverpolder, heeft men den kruin des dijks tusschen den Moerdijk en de noodhaven, over eene lengte van 1820 ellen bezand en gepuind, hetwelk van 's rijks wege ook nog onderhouden wordt Na den stormvloed van 4 en 5 Februarij 1825, welke op onderscheidene punten over den dijk van den ROIJALENPOLDER is gestort,

en die hem, voornamelijk tusschen den Moerdijk en de Roodevaart, beschadigd heeft, is men in 1826 overgegaan tot het verhoogen en versterken van dat dijkvak, zijnde het buitenbeloop alstoen gebragt op eene helling van 3 à 6 malen de hoogte, terwijl wijders in 1829 de kruin, over de breedte van 2,50 ellen, met rivierzand is bedekt, en in dien staat, tot groot gerief der gemeenschap met de Klundert en Willemstad, nog steeds onderhouden wordt. In 1836 werd ook de kruin van den dijk bezand, tusschen de noodhaven en den straatweg op Lage-Zwaluwe.

Het veer, sedert 1734 of vroeger, op de *Roodevaart*, aan den noordwesthoek van dezen polder, bestaan hebbende, is in 1837 binnen de schutsluis, op het Kanaal van Zevenbergen gelegen, verlegd geworden.

Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester, tevens Boekhouder.

ROIJENBURCH, voorn. vermaard h., in de stad *'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband;* gesticht in 1185, door HENDRIK V, Hertog *van Braband*, te gelijkertijd met het huis de Moriaen.

Het eerste ter woon gegeven aan Jonker JACOB COPPETIJN (COPTIJDING) en het tweede aan Jonker HENRICK BECKERLIJN (BECKERLING), welken beiden eerst in de grootste vriendschap levenden, daarna hevige vijanden werden, waardoor veel moord, roof en doodslag ontstond tusschen beide partijen, zijnde nog lang (tot in 1545) de geheugenis gevierd, door een hanengevecht, gehouden wordende op Vastenavond op het stadhuis te 's Hertogenbosch. Beiden stonden op de *Markt*, ter wederzijden van de *Marktstraat* en ofschoon geheel verbouwd, zijn deze namen nog bekend.

ROIJESTEIN of ROOIJESTEIN, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie RODENSTEIN.

ROK of ROCKELT, geh. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. *Nederweert;* met 25 h. en 150 inw.

ROK-IN, naam, welken de voornaamste arm der riv. DEN AMSTEL, binnen *Amsterdam*, draagt, van de Doelensluis tot aan de plaats, waar de oude beurs gestaan heeft en thans het Rembrantsplein ligt.

De naam is waarschijnlijk verbasterd uit het *Rak* (Damrak) *in*. Het Damrak toch heeft onder den Vijgendam en het Rembrantsplein door, gemeenschap met het ROK-IN.

ROL-AF (HET) of AAN-DEN-ROL-AF-WEG, geh. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. en 4½ Z. W. van *Utrecht*, kant. en 2¼ u. Z. Z. W. van *IJsselstein*, gem. en 20 min. W. Z. W. van *Jaarsveld*, aan den Lekdijk, uit eenige verspreid liggende huizen bestaande. Men heeft er een pontveer op Tienhoven.

ROLDE, gem. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. *Assen* (5 k. d., 1 m. k., 1 s. d.), palende N. aan de gem. Vries en Anlo, O. aan Anlo, Gieten en Gasselte, Z. aan Westerbork, W. aan Assen en Beilen.

Deze gem. bevat het d. Rolde, benevens de geh. Grollo, Schoonlo, Amen, Ballo, Duurse, Ekehaar, Eleveld en Nijlande.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,535 bund. 26 v. r. 86 v. ell., waaronder 10,458 bund. 8 v. r. 29 v. ell. belastbaar land; telt 201 h., bewoond door 235 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1450 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene katoenweverij en eenen korenmolen.

De inw., die, op 40 na, allen Herv. zijn, maken, met die uit eenige geh., thans burgerlijk onder *Assen* behoorende, eene kerk. gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort, en 1650 zielen, onder welke 630 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Melchior van Arnhem, die hier vroeger R. K. Priester was en, in 1598, in zijne dienst bij de Hervormden continueerde. Hij vertrok in het jaar 1602 naar Ruinerwolde. Van 1643—1648, stond hier de Predikant Johan Picardt, de Schrijver van de *Drentsche Antiquiteiten*.

De Isr., welke hier 40 in getal zijn, behooren tot de bijkerk van *Assen*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene hoofdschool te Rolde, eene vaste bijschool te Grollo, en twee winter-bijscholen, als eene te Amen-en-Ekehaar en eene te Schoonlo, welke gezamentlijk, door een gemiddeld getal van 180 leerlingen bezocht worden.

Het d. Rolde ligt 1 u. O. van Assen, op 52° 59′ 22″ N. B., 24° 18′ 41″ O. L. en zoude, volgens den ligtgeloovigen Picardt, zijnen naam, van eenen Noordschen aanvoerder, Rollo genaamd, ontleenen.

Het is een vrij groot, aanzienlijk en zeer oud dorp, op het hoogste gedeelte der provincie, van waar in 1841, een Mac-Adamsweg op Assen is aangelegd, welke thans vervolgd wordt door Gieten tot aan de westelijken grens van de provincie Groningen. Ook loopt door dit dorp de groote weg van Koevorden naar Groningen. Men telt er 95 h. en 640 inw.

De kerk is een oud ruim gebouw, staande op eenen heuvel. Zij heeft eenen hoogen toren met lange spits, doch is van geen orgel voorzien.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht.

Men heeft er twee belangrijke veemarkten, als eene in het voorjaar den 6 Mei en eene in het najaar den 8 September, op welke soms meer dan 3000 paarden worden ter markt gebragt (1).

In de nabijheid van dit dorp heeft men twee der meest bezienswaardige hunnebedden, en vele tumuli of oude begraafheuvels. Voorts is deze gemeente bijzonder rijk in oudheden en overblijfselen of herinneringen van den vorigen tijd. Behalve de reeds genoemden, vindt men er de Ballerkuil, de plaats, waar in vorige eeuwen de hoogste regtsmagt onder den blooten hemel teregtzitting hield; het Grollerholt, het bosch, waarin vroeger 's Landschaps Staten over de belangen van hun gewest raadpleegden en besloten (Zie die art. boven).

Onder deze gemeente is het, dat de oudheidkundigen zich voorstellen oude heilige bosschen aan de dienst van Heidensche Goden gewijd, en dien in verband brengen met de aanwezige vele grafheuvels en de plaats der regtspraak. Het is in deze omstreken, dat meer dan eene legerplaats gevonden wordt, waarvan tijd en gelegenheid nog onbekend zijn en welke vermoedelijk in betrekking staan met belegeringen, die Groningen en Koevorden in vorigen tijd hebben moeten verduren. Hier was het dat Slatius, een der deelhebbers in den aanslag tegen het leven van Maurits, Prins *van Oranje,* in 1623, zijn hier verliep en gevat werd, om in 's Gravenhage, zijn leven op het schavot te verliezen. Het is rondom dit dorp, dat menigvuldige oudheden, als urnen, steenen, wapentuig en diergelijken zijn gevonden, welke zich thans in de kabinetten

(1) In 1838, op de voorjaarsmarkt 311 runderen en 288 paarden, op de najaarsmarkt 762 runderen, 3076 paarden, 2856 schapen en 1081 varkens.

verspreid bevinden, dat in 1839, bij elkander werden aangetroffen over de 300 zilveren Romeinschen munten, en dat in het jaar 1846, de arbeiders van den Burgemeester bezig met het omspitten van een stuk land, op eene diepte van ongeveer 15 duim, twee urnen vonden van eene bijzondere soort, hebbende meer den vorm van eenen houten bak of nap dan van eenen pot of kan, geheel ruw gewerkt, ter dikte van eenen duim en hebbende eenen diameter van ongeveer vijf en twintig duim, gevuld met aarde, vezelen en andere oogenschijnlijke overblijfselen van beenderen. Met een woord, het is hier een classiek punt, dat niet zelden door geleerden met belangstelling wordt bezocht, waar onze geleerde REUVENS, niet lang vóór zijnen vroegtijdigen dood, gedurende verscheidene dagen, zich ophield. — In het jaar 1601 werd hier de eerste vergadering der Gedeputeerde Staten gehouden.

ROLDERDINGSPIL, voorm. dingspil in de prov. *Drenthe*, schier in het midden dier provincie gelegen; palende N. aan het dingspil Noordenveld en voor een klein gedeelte aan het Oostermoerder-dingspil, O. aan eenen tak van het Hoornsche-diep, dat het van het Oostermoerderdingspil scheidt, Z. aan het dingspil Zuidenveld, Z. W. aan Beilerdingspil, W. aan het dingspil Noordenveld.

Het was het kleinste der zes dingspillen, bevattende alleen het dorp Rolde, met de destijds daartoe behoorende gehuchten, thans de gem. Assen en Rolde uitmakende, en beslaat alzoo een gedeelte van het judic. kant. *Assen*, thans eene oppervlakte innemende, volgens het kadaster, van 15,283 bund. 36 v. r. 35 v. ell., waaronder 15,119 bund. 80 v. r. 14 v. ell. belastbaar land; en telt 640 h. en eene bevolking van ongeveer 5300 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

ROLDUC, Fr. naam van de heerl. HERTOGENRADE, thans grootendeels tot de prov. *Limburg*, maar ook gedeeltelijk tot de Pruissische prov. *Rijnland*, reg. distr. *Aken*, behoorende. Zie HERTOGENRADE (LAND-VAN-).

ROLKEMAHUIS of ROLKAMAHUIS, voorm. stins te *Leeuwarden*, prov. *Friesland*, aan den Eewal.

Dit huis, hetwelk later aan de DEKAMA's en VAN LOO's behoord heeft, was zeer breed en werd in 1565 fraai herbouwd. Het is thans tot een koninklijk paleis ingerigt.

ROLLAND, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelezang*, 40 min. Z. van Bloemendaal, 5 min. Z. van Overveen.

Dit adell. h. is in het jaar 1748 afgebroken. Tot het begin dezer eeuw waren op eenen muur van de tot dit goed behoorende boerenwoning de teekens aanwezig, dat het eene heerl. geweest is, welke criminele justitie uitoefende. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 54 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de bewoonster der boerderij, de wed. WILLEM THOOLEN.

Het wapen van ROLLAND bestond uit een veld van azuur, met eene achtpuntige ster van goud.

ROLLECATE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. van *Zwolle*, gem. en 1¼ u. Z. W. van *Staphorst*; met 5 h. en 20 inw.

ROLLECATE, voorm. havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5¼ u. N. van *Zwolle*, kant. en ½ u. Z. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

Deze havez. is in het jaar 1819 afgebroken en de afbraak overgebragt naar de Dedemsvaart, alwaar daarvan een nieuw ROLLECATE is opgebouwd. Zie het volgende art.

ROLLECATE, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Staphorst*, 1 u. O. van de Ligtmis, aan de Dedemsvaart.

Deze buit. is de vaste woonplaats van den Heer Mr. WILLEM JAN Baron VAN DEDEM VAN DEN BERG, den aanlegger van de Dedemsvaart, die het huis in 1820 heeft laten bouwen, en de plaats, welke eene oppervlakte beslaat van 125 bund., nadat het land van het veen ontbloot was, zeer fraai heeft aangelegd. Zij is genaamd naar de hierboven vermelde havez. ROLLECATE, van welke ook het regt van havezathe, voor zoo ver het nog bestaat, op deze plaats is overgegaan.

ROLLEKLOOTSCHE-DIJK (DE), binnendijk op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, loopende in eene zuid-zuidoostelijke rigting van het dorp Nieuwerkerk, door de gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, tot aan den Oosterlandsche-dijk.

ROLLEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Rauwerd*, bij *Aegum*, waartoe zij behoorde.

Deze state was het stamhuis van het geslacht der ROLLEMA's, van welke een, TJOMME ROLLEMA, een der onderteekenaars van het verbond der Edelen geweest is (1). Zij schijnt echter in het midden der zeventiende eeuw niet meer door dit geslacht te zijn bezeten geweest, daar wij vinden dat de Grietman KAREL ROORDA haar den 7 Januarij 1668 aan zijne nicht BAUCK VAN VELSEN vermaakte.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 18 bund. 37 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer HOBBO BAARDT VAN SMINIA, woonachtig te Bergum.

ROLLINGEN, d. deels in de heerl. *Munster*, meijerij van *Rollingen*, deels in de heerl. *Schönfeltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. van *Luxemburg*, kant., gem. en ½ u. Z. O. van *Mersch*; aan den grooten weg van Diekirch naar Luxemburg.

De inw., die er allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan de H. APOLLONIA toegewijd, welke tot de par. van *Mersch* behoort en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

ROLLINGEN, meer bekend onder den naam van LA MADELAINE, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Esch-aan-de-Elzette*, gem. en ½ u. W. van *Pettingen*, aan den voet van den hoogen Titelberg.

Men telt er 50 h. en 260 inw., die allen R. K. zijn, en hier eene kapel hebben, welke tot de par. van *Pettingen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

ROLLINGEN, eene der negen meijerijen, waarin de vroegere heerl. *Munster* in het grooth. *Luxemburg* verdeelt was.

Deze meijerij bevatte een deel van het d. Rollingen en een deel van het d. Bofferdingen.

ROLLINGEN of ROLINGEE, in het Fr. ROULINGEN, geh. in de heerl. *Munster*, meijerij van *Asselt-en-Rollingen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4½ u. W. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. O. ten Z.

---

(1) Men zie over hem omstandig J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Edelen*, St. III, bl. 263–272.

van *Luxemburg*, kant. en ruim ½ u. N. W. van *Remich*, gem. en ½ u. W. van *Bous*, door de beek de Ausburg van Asselt gescheiden. Asselt en Rollingen tellen te zamen 60 h. en 400 inw.

ROLLINGERBERG (DE), berg in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, bij *Rollingen*, meer dan 350 Ned. ellen hoog.

ROLLINGERGRUND, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. ten N. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. W. van *Eich*.

De bewoners van den Rollingergrund hebben gedurende de belegering der vesting Luxemburg door de Fransche Republikeinen, in 1794 en 1795, der Oostenrijksche bezetting vele en gewigtige diensten bewezen, en daármede veel lof bij den Gouverneur Bender ingeoogst.

ROLLINGEWEER, voorm. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. van *Onderdendam*, gem. en 1½ u. O. Z. O. van *Leens*, 5 min. O. van *Maarslag*, waaronder het behoort, zijnde thans eene aanzienlijke boerderij, welke eene oppervlakte beslaat van 75 bund. 85 v. r. 10 v. ell.

ROMA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, tot de *Teralta-groep* behoorende, op 7° 35′ Z. B., 145° 6′ O. L.

Dit eiland is hoog en bergachtig, omringd door verscheidene kleinere en onbewoonde eilandjes.

Het is 5 u. lang en 5 u. breed en heeft eenen omtrek van ongeveer 6 mijlen. Van het eilandje Noesa-Midta, hetwelk ten zuiden van Roma ligt, steekt eene zandbank ter lengte van ⅛ mijl in zee noordwaarts uit. In de oost-moeson is op deze bank de beste ankerplaats. Men ligt hier ½ mijl van Roma verwijderd en wel beschut tegen de zuide en zuidooste winden. Ook aan den noordwestkant van Roma is eene bogt, waar, volgens berigten, zeer goede ankergrond is. Deze bogt is echter schaars bevolkt, en in den weinig bebouwden staat van dit eiland is het van daar zeer moeijelijk de dorpen te bereiken, welke geheel aan den zuidkant gelegen zijn. Tegen over de noordzijde van het naburige Noesa-Midta, is op het eiland Roma een sterk afstroomend riviertje van zoet water, met eene vrij ruime kreek in het zandstrand. In de west-moeson zoude hier eene zeer goede ankerplaats zijn. Aan dezen kant van het eiland vormt het gebergte eene fraaije en zeer vruchtbare vallei. De vaartuigen kunnen hier in overvloed van timmer- en brandhout, en van goed drinkwater worden voorzien. Voor het overige, is het eiland aan alle kanten rotsig en steil, met hooge branding, zoodat zelfs voor sloepen de oevers zeer moeijelijk te genaken zijn.

De bevolking van Roma is niet zeer talrijk. De inwoners zijn echter hier meer beschaafd dan op onderscheidene andere naburige eilanden, en mogen in arbeidzaamheid, nijverheid en ordelijke leefwijze met de inboorlingen van het eiland *Kisser* wedijveren. Overal ziet men blijken van eenen ongemeenen werklust onder de inwoners. Zij maken goed gebruik van den grond, welke, uit den aard zeer vruchtbaar zijnde, onder eene meer dan elders gewone behandeling, aan deze eilanders ruime middelen van bestaan oplevert. Onderscheidene naburige eilanden worden door Roma van Turksche tarwe, aardvruchten en andere levensmiddelen, als ook van zwaar hout, tot aanbouw hunner praauwen, voorzien. Ten westen van het dorp *Jeroessa*, strekt zich midden in het gebergte eene zeer schoone groote vallei uit, welke overal met Turksche tarwe, met aardvruchten, en ook

met rijst beplant is, terwijl de kruinen der bergen bedekt zijn met grazende geiten, schapen, buffels en varkens.

Men heeft er eene menigte bijen, wier nesten aan de boomen hangen. Het inzamelen van was en honig kost den inlander zeer weinig moeite. De bijen, uit een vol nest verjaagd zijnde, komen doorgaans weder op den zelfden boom, een nieuw nest maken. Het was is een voornaam artikel van handel voor deze eilanders; jaarlijks komen de Paduakans en andere vaartuigen van Arroe, van Ambon en Banda herwaarts, om dit produkt in groote hoeveelheid op te koopen. De gewone prijs gaat niet boven $\frac{1}{3}$ gulden de kattie (een en een vierde pond), en de betaling geschiedt in ruilgoederen, alzoo bij deze volken het gebruik van gemunt geld nog niet in zwang is.

De Christenen maken het grootste gedeelte der bevolking uit. Zij leven hier meer op gelijken voet en vereenigd met de Heidenen, dan op andere eilanden. Deze laatste betoonen zich zeer genegen, om de Christelijke Godsdienst te omhelzen, en laten gaarne hunne kinderen in het lezen en schrijven onderrigten.

De eilanders zijn welgemaakt en rijzig van gestalte; ook de vrouwen mogen schoon genoemd worden, doch zijn bijna allen geheel van borsten verstoken, zelfs die, welke hunne kinderen zoogen, hebben den boezem geheel plat, gelijk de mannen.

De bewoners van Roma, vangen een groote menigte schildpadden, op de nabij gelegen onbewoonde eilandjes. Overigens houden zij zich weinig met de vischvangst bezig, hebbende meer lust om handel te drijven, en landbouw en veeteelt te beoefenen.

Het bestuur over het geheele eiland is opgedragen aan den Opper-Orang-Kaja, die te Jeroessa zijn verblijf houdt. De rondom verspreide dorpen worden, onder zijn opper-toezigt, door afzonderlijke hoofden (*Orang-toea's* of Oudsten des volks) bestuurd. Intusschen oefent de Opper-Orang-Kaja hier eene zeer beperkte magt; bij elk verschil verzamelen zich de onderscheidene dorpshoofden, en beslissen de zaak bij meerderheid van stemmen. Opmerkelijk is het, dat bij overlijden van een dezer hoofden, somtijds aan zijne wettige vrouw het regt van stemming wordt toegekend, zoodat nu en dan onderscheiden vrouwen in de vergadering tegenwoordig zijn. Somtijds duren de overwegingen wel drie dagen, eer het punt van geschil vereffend wordt, hetgeen altijd met de grootste minzaamheid geschiedt.

De Kota-Compania, het Gouvernementsblokhuis, bestaat uit een ruim gebouw van bamboes, door eenen uitgestrekten muur van klipsteen omringd. Binnen den omtrek vindt men eene tamelijk groote kerk. Ten gevolge der verplaatsing van het hoofddorp, ligt nu deze Kota-Compania aan den voet van de huizen der inlanders. De grond is hier vlak en bedekt met woonhuisjes, welke allen met nette tuintjes omringd zijn.

ROMA (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, tot de *Teralta-groep* behoorende, O. van *Roma*.

ROMANORUM-PORTUS, volgens sommigen de oude naam van het water de Roompot. Zie dat woord.

ROMBASSOLLANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Paroeha-Moetjang*.

ROMBOUTSPOLDER (ST.), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Giessen*, gedeeltelijk gem. *Op-en-Neer-Andel*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk* en gedeeltelijk gem. *Rijswijk*;

palende N. aan den rivierdijk tegen de Maas, O. aan de Straat en Neerändelsche-steeg, Z. aan den Rietdijk, W. aan het dorp Uitwijk en den weg van Uitwijk naar Rijswijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, tot aan den binnendijkskruin, eene oppervlakte van 337 bund. 93 v. r.; als onder *Giessen*, 256 bund. 40 v. r. 28 v. ell., onder *Andel*, 65 bund. 41 v. r. 32 v. ell., onder *Almkerk*, 14 bund. 5 v. r. 40 v. ell. en onder *Rijswijk*, 2 bund. 6 v. r.

De St. Romboutspolder wordt op de rivier den Alm van het overtollige water ontlast. De wipwatermolen van dezen polder, zoo men meent geplaatst in 1606, heeft 27 ellen vlugt, de middellijn van het waterrad 3,88 ell., en de breedte der schoepen is 0,51 ell. Ter zijde van dezen molen vindt men eenen steenen wachter, voorzien van eene drijfdeur wijd 1,84 ell., waardoor het overtollig water van dezen polder, bij lagen stand van den Alm, soms zonder hulp van den molen afloopt. Het zomerpeil is 0,04 ell. beneden A. P. Tegenwoordig is het maalpeil 0,78 ell., doch vóór 1832 was het 0,62 boven A. P. Het bestuur, gecombineerd met dat van den *Giessensche-en-Andelsche-Weide-polder* en den *Eindeveldsche-polder*, bestaat uit eenen Schout, tevens Secretaris, en vier Heemraden, benevens eenen Waardsman voor elken polder. Aan de zuidzijde van dezen ten westen van den Oude-Alm, vindt men nog het overblijfsel van den zoogenaamden Uitwijksche-Heuvel of Alfersberg, in vroeger tijd vermoedelijk tot eene vlugtplaats gediend hebbende. Aan de noordzijde staat een groot gedeelte der woningen van het dorp Giessen. Door dezen polder is strekkende de zoogenaamde Oude-Alm.

Het tegenwoordige peil van de rivier den Alm, waarop acht watermolens uitmalen, is, den 3 October 1827, geplaatst aan den watermolen te Andel; aan de steenen heul en aan den Brugdam te Almkerk, door middel van ingemetselde hardsteenen blokken, waarop gebeiteld staat: *Buitengewoon Boezempeil ten tijde van overstroomingen*, strekkende ter voldoening aan art. VIII van het Reglement van ampliatie der bepalingen op het steken van hulpgaten, in geval van nood en overstrooming, in de landen van *Altena* en *Dussen*, gearresteerd bij Koninklijk Besluit van 17 September 1820, no. 74, zijnde dit peil 0.16 ell. hooger, dan het eigenlijke oude Almboezempeil, doch, ingevolge besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Braband, d.d. 2 November 1831, litt. Y (afdeeling van Policie), is het eerstgemelde peil, ook tot gewoon maalpeil of boezempeil van den Alm aangenomen geworden.

ROMBOUTS-WAARD of Thomas-waard, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het Houwenings-water, O. aan het Kraijenest, Z. aan de West-kil, W. aan den Westelijke-opslag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 43 bund. 7 v. r. 40 v. ell., en heeft drie houten duikers, als: ééne op de oost-, ééne op de west- en ééne op de zuidzijde des polders, wijd respectivelijk 0.76 ell., 0.75 en 0.64 ell., voorzien met een drijfdeurtje en de twee laatste met kleppen, door welke duikers hij op de Westkil van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0.75 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 2.15 ell. tot 2.25 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

ROME, drie boerenplaatsen op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 5 u. O. van *Tiel*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*,

kant. en 2 u. W. van *Elst*, gem. en 1¼ u. Z. O. van *Valburg*, onder *Herveld*, waartoe zij behooren, in den zoogenaamden Romeinschehoek.

Men wil, dat de naam herkomstig zij van den tijd, toen de Romeinen hier hun verblijf gehouden hebben.

ROME, landgoed in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. W. van *Meerssen*, gem. *Amby*.

ROME, voorm. bekende herberg in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant., en 10 min. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Zij is in het jaar 1814 met den daarbij behoorenden grond getrokken aan de hofstede *Westerhout*, waar de gebouwen sedert zijn gebezigd tot tuinmanshuis, pootschuur en stalling.

ROME (NIEUW-) of Nij-Romen, herberg of plaats van uitspanning in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en ruim ¼ u. W. van *Zwolle*, aan den straatweg naar het Katerveer, bij den Spoolderberg.

ROMEINSCHE-HOEK, streek op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Valburg*, onder *Herveld*, waar men vele Romeinsche penningen en urnen gevonden heeft.

ROMELDINGEN of Rommeldingen, in het Fr. Romeldange, geh. in de heerl. *Bondorf*, meijerij van *Roodt*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6¼ u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 3½ u. N. W. van *Redingen*, gem. en 40 min. N. van *Bondorf*, aan de *Sure*.

ROMEN (DE ZUSTEREN-VAN-), voorm. kloost. te *Leyden*, op het *Rapenburg*, bij de *Doelenbrug*.

Het was gesticht in het jaar 1420, en werd bewoond door Nonnen van de Augustijner orde. Het is grootendeels in woonhuizen veranderd, terwijl een gedeelte, tot het voormalig Chemisch Çollegie is verbouwd geweest.

ROMERBURCH, voorm. oud adell. h. te *Utrecht*, onder de *Gaarden*, op de Oudegracht-westzijde, tusschen de Rodenburger- en de Weesbrug.

Dit huis wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. van der Heyden, woonachtig te Utrecht.

ROMERSWAAL, voorm. st. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Reimerswaal.

ROMERSWERF, naam, welken in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, de plaats droeg, waar Emo een mans- en vrouwenklooster bouwde. Hij stichtte echter in 1213 voor de Monniken een afzonderlijk klooster genaamd Bloemhof, naderhand veelal Nieuw-klooster. Het Nonnenklooster van Romerwerf ontving bij deze scheiding den naam van Rozenkamp. Zie voorts Nieuwe-klooster (Het), en Rozenkamp.

ROMI, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Tidor*, welke door de Spanjaarden was aangelegd, en in 1664 door den Vorst Tsafie Oeddin, op verzoek van de Oostindische Compagnie, is geslecht.

ROMIAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Vordat*, een der *Tenimber-eilanden*. — De inwoners leggen zich op den landbouw en de tripangvangst toe.

ROMMERSDORP, voorm. d., hetgeen op sommige kaarten van het verdronken *Wulpen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, voorkomt. Zie Wulpen.

ROMMERTSMEER (HET), thans het Holstmeer, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, ½ u. Z. van *Wartena*, dat door

zijnen hals, ten N. W. met de *Graft*, en door de Leeuwarder-sloot, ten Z. O. met de *Folkertssloot* in verbinding staat.

ROMMERSTOCK, d. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie REYMERSTOK.

ROMO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

ROMOLENPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ROODE-MOLEN-POLDER.

ROMON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

ROMPEN of RUMPEN, geh. in het graafs. *Valkenburg*, distr., arr. en 4½ u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. ten Z. van *Oirsbeek*, gem. en ½ u. Z. van *Brunssum*; met 53 h. en ruim 230 inw.

ROMPING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*, aan de Tjidanie, welke, van hier af, bevaarbaar is.

ROMPO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidoostelijke-Landtong*.

RON, POLO-RON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuid-oostkust van het eil. *Gilolo*, 0° 48′ Z. B., 146° 176′ O. L.

RONDE-BLES (DE) of DE RONDE-BLESSE, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. W. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwold*.

RONDE-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, O. van het *Sundasche* eil. *Celebes*, tot de *Limbe-groep* behoorende.

RONDE-HOEPEN-POLDER (DE), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Ouder-Amstel*; palende N. en N. O. aan den Bullewijk, die hem van den Kleine-Duivendrechtsche-polder en van den pold. Bullewijk scheidt, O. aan de Oude-Waver, die hem van den Waard-en-Assakker-polder scheidt, Z. O. aan Waveren, waarvan hij door de Oude-Waver gescheiden wordt, Z. weder aan de Oude-Waver, die hem van Botshol en Waverveen scheidt, W. aan den Amstel.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1240 bund., en wordt door twee molens, eenen op den Amstel en eenen op de Oude-Waver, van het overtollige water ontlast.

RONDE-KLIP (DE), berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, W. van de St. Jorisbaai.

RONDE-KLIP (DE), plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, N. W. van den berg de Ronde-klip, O. van de plant. het Brievengat.

RONDE-MEER (HET), meertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Marum*, bij de noordergrenzen der prov. Drenthe.

De vorm gaf het zijnen naam gelijk een ander nabij gelegen meertje, dat men het *Lange-meer* noemt.

RONDENBURG, voorm. burg. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Leens*, ¼ u. ten O. *Zuurdijk*, ten Z. van den rijweg, thans een niet behuisd, zeer heuvelachtig en vruchtbaar weideland, dat tot de boerderij *Pollux* behoort.

RONDENBURG moet, volgens de aldaar gevondene oudheden, van zeer ouden oorsprong zijn (1).

(1) Zie WESTENDORP, in de *Vriend des Vaderlands*, D. IV, No. 8, en *Dr. R. WESTERHOFF*, *de Kwelderkwestie nader toegelicht*, noot 27.

RONDENHOEK (DE), pold. aan de *Hooge-kil*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ENGELBRECHTS-PLEKSKE.

RONDE-POLDERTJE (HET), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. W. aan de Breede-Watering, N. O. aan den Graven-polder, Z. O. aan het Lange-Maarken en het Korte-Maarken, Z. aan den Kruininger-polder, W. aan den Lange-Nieuwland-polder, waarmede hij eene gemeene dijkaadje heeft.

RONDE-VEENEN (DE), dijkaadje, van ouds zamengesteld uit acht polders, gelegen onder *Mijdrecht*, *Wilnis*, *Oudhuizeen*, *Demmerik*, *Vinkenveen*, *Proostdij-Aasdom-in-'t-Veen*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, en voorts uit twee polders onder *Waververn*, van ouds prov. *Noord-Holland*, doch thans mede prov. *Utrecht*, allen in het kant. *Loenen*; palende N. aan den Ronde-hoepen-polder, O. aan de bepolderingen onder Baambrugge, Z. aan de polders van Oukoop, Oudaa en Portengen, W. aan de polders Spengen, Kamerik, Westveen, Zevenhoven, Blokland en Uithoven.

De bovengemelde polders, van ouds elk op zich zelfs bedijkt, en in het jaar 1673 op last van den staat, tot stuiting van den voortgang der vijandelijke fransche troepen geinundeerd, zijn sedert, na een getroffen onderling accoord, en na verkregen octrooi, door eene algemeene omringkade, tot de groote Ronde-Veensche-bepoldering gevormd, hebbende eenen algemeenen Waterstaat, met de bestaande tien polderwatermolens, het polderwater in den Boezem van Amstelland uitmalende. Iedere polder heeft zijn eigen bestuur, bestaande uit den Schout of Hoofd van het plaatselijk bestuur, met Poldermeesteren en Gecommitteerde Hoofdingelanden; terwijl er voor de algemeene belangen der RONDE-VEENEN, een algemeen bestuur bestaat.

De RONDE-VEENEN bevatten zeer belangrijke en uitgestrekte veenderijen, welke ook vroeger en wel sedert onheugelijke tijden zijn aanwezig geweest en groote waterplassen hebben doen ontstaan, waarvan een gedeelte, onder Mijdrecht gelegen, is drooggemaakt, terwijl een andere polder aldaar mede is bedijkt, om later drooggemaakt te worden; welke verordening, om staande de vereening te bedijken, ten einde in later tijd droog te maken, in de meesten der overige polders wordt toepasselijk gemaakt.

De gezamenlijke kadastrale grootte der RONDE-VEENEN, is 8362 bund. 35 v. r. 52 v. ell., waaronder de nog aanwezige wei- en hooilanden, 166 groote en kleine boerderijen opleveren. Het land ligt 1.07 ell. onder A. P.

RONDE-WIEL (DE), water, in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, 5 min. N. O. van Zierikzee.

Het is een der grootste wielen van het eiland Schouwen, hebbende binnen hare oevers eene ruimte van 2 bund. 39 v. r. 40 v. ell. Ook is het buitengemeen diep en werd vroeger tot een prikwater voor de visscherij gebruikt, en daartoe door eene waterleiding uit Noordgouwe, welke ook met de stadsgracht gemeenschap heeft, beverscht.

RONDE-ZAND (HET), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Zwijndrecht*.

RONDO, POELO-RONDO, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende, in de *Indische-Zee*, aan de Noordkust van het eil. *Sumatra*, 6° 4′ 30″ N. B., 112° 53′ 45″ O. L.

RONDOMBEDROGEN, voorm. buitenpl. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van

Naarden, gem. *'s Graveland*. — Deze buitenpl. is vergroot, en heet thans Gooylust. Zie dat woord.

RONDUIT, Rondute of Ronduite, geh. in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Vollenhove*, gem. en 1 u. W. van *Wanneperveen*; met 7 h. en ruim 20 inw. — Er ligt hier eene ophaalbrug over de Aremberger-gracht, op dit punt ook wel de Ronduitsche-gracht geheeten.

Dit geh., heeft zijnen naam ontleend van een redoute of verschansing, welke hier, in het begin der zestiende eeuw, bestaan heeft, om den Friezen den toegang naar Vollenhove te beletten, van welke schans echter thans geene sporen meer overig zijn.

RONDUIT (DE), geslechte schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, 20 min. Z. van Sluis, tusschen die vesting en de Kruisschans, gem. *Heille*, aan den straatweg. Het is thans eene herberg, waar jaarlijks eene soort van kermis gevierd wordt.

RONDUITSCHE-GRACHT (DE), water in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Het is dat gedeelte van de *Aremberger-gracht*, dat langs het geh. Ronduit loopt.

RONGA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

RONT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Roond.

RONTE-GENTING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

ROOBANGIE, naam, welken de Negers geven, aan het Chirurgijns-etablissement Beproefde-Vriendschap, kol. *Suriname*. Zie Beproefde-Vriendschap.

ROO-BOUWE (HET HUIS-), voorm. hofstede in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. van *Heusden*, gem. *de-Werken-en-Sleeuwijk*.

Het huis is voor vele jaren afgebrand. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets meer dan de grondslagen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 17 bund. 56 v. r. 8 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Baron van Wijkersloot van Schalkwijk, wonachtig te Oegstgeest.

ROOBRUGGE, buit. in de ambtmannij van *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. *Diepenveen*.

ROODE-BEEK (DE), water, prov. *Limburg*. Zie Rode-beek (De-) (1).

ROODE-BEEK (DE), water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat den straatweg van Oldenzaal naar Denekamp doorstroomt; door het *Voltherbroek* of *Veld* naar de markte van Rossum, onder Weerselo, loopt, en, in *Dulder*, in de *Molenbeek* valt.

ROODE-BERG (DE), berg in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in het hooge woestebosch, tusschen de militaire posten *Imotappi* en *Armina*, de hoogste van 72 heuvelen, die men tusschen de *Commewijne* en de *Marowijne* overgaat, wordende naar de kleur van zijnen steenachtigen grond aldus genoemd.

ROODEBERG, berg in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, aan de zuidoostelijkste punt van het eiland, aan zijnen noordoostelijken voet ligt eene verlaten mijn.

---

(1) Evenens zoeke men de woorden, die elders wel eens Roo gespeld, doch hier niet gevonden worden, op Ro.

ROODE-BRUG (DE), rijks houten brug in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, in den straatweg van 's Hertogenbosch op Eindhoven, ten O. van het fort Izabel, 20 min. Z. van de vesting 's Hertogenbosch, waartoe zij behoort. Zij is gelegen over de voorgracht van eene op dien weg gelegen batterij.

ROODE-BRUG (DE), b. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *Utrecht*. Ook staat hier de buskruidmolen no. 8 en is aldaar het Israelitisch kerkhof.

Deze b., welke zijnen naam ontleent van eene aldaar liggende steenen brug over de Vecht, maakte vroeger een afzonderlijk gerigt uit, doch behoort thans tot de Waard of de buitenwijk M der stad Utrecht.

ROODE-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee* aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

ROODE-HAAN (DE), geh. in het *Gooregt* en in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Haan (De Roode-).

ROODE-HAAN (DE), voorm. bekend logement op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr., kant., gem. en 5 min. W. van *Arnhem*, ter plaatse waar nu het buitengoed Mariënberg ligt.

In dit logement heeft Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, in het jaar 1672, kort nadat Arnhem zich aan hem had overgegeven, eenige dagen verblijf gehouden.

ROODE-HAAN (DE), kleine herberg nabij de heulen in den Slaperdijk, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Rhenen*, gem. en 1 u. Z. ten W. van *Renswoude*, bij de vereeniging van den Slaperdijk, met den Schalmdijk, alwaar de Schoonebeeksche-Grift door eene sluis daardoor gaat. Langs dit punt loopt de linie van de Greb, welke aldaar eenen post heeft, tot dekking van genoemde sluis.

ROODE-HAAN (DE), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en eenige min. buiten de Diezerpoort der stad Zwolle.

ROODE-HOF (HET), vroegere naam van het oud adell. h. Rijnsburg, in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Rijnsburg.

ROODE-KLIF (HET), diluvische heuvel op de kust van *Friesland*. Zie Klif (Het).

ROODE-LAAN (DE), weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Loopveld (Het Groote-).

ROODELAND-ONDER-THOLEN (HET), oude benaming van de Roolands-polder, in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Roolands-polder (de).

ROODE-LEEUW (DE), herberg in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 7½ u. Z. W. van *Middelburg*, kant., distr. en 1 u. van *Sluis*, gem. *Heille*, waar jaarlijks eene soort van kermis gehouden wordt.

ROODE-MOLEN (DE), herberg in het *Benedendistrikt* der prov. *Gelderland*, arr. en ¾ u. W. van *Tiel*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Op-Hemert*, in den pold. *Zennewijnen*, aan de Waal.

Het is de eerste pleisterplaats op den weg van Tiel naar Gorinchem, en schijnt haren naam ontleend te hebben van den molen van Op-Hemert, welke een weinig westelijker staat en roodgeverwd is. Aldaar worden de bijeenkomsten van het polderbestuur van Zennewijnen, alsmede vele verpachtingen gehouden en er is een schuitenveer op Dreumel over de Waal.

ROODE-MOLEN-POLDER (DE), pold., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weespercarspel;* palende N. aan den Overaatsveldsche-polder, O. aan Nichtevecht en Klein-Muiden, Z. aan den Over-Baambrugsche-polder en W. aan het riviertje het Gein, hetwelk hem van den Broeker- en Gaasper-polder scheidt.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 201 bund., doorgaans goed wei- en hooiland; telt 9 h., allen boerderijen, en wordt door eenen molen, op het Gein, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden en eenen Penningmeester.

ROODE-MOLEN-POLDER (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge;* palende N. aan den Veenpolder, O. aan den Angstel, Z. aan Loendersloot, W. aan Vinkeveen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 136 bund. 68 v. r. 18 v. ell.

ROODEMOLEN-POLDER (DE), bij verkorting meestal ROMOLEN-POLDER geheeten, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht;* palende N. aan den Veer-polder, O. aan den Poel-polder, Z. aan Schalkwijk, W. aan het Spaarne.

Deze pold., welke in de veertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 240 bund. 48 v. r. 86 v. ell.; telt 35 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eenen molen, op het Spaarne, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Poldermeesters.

ROODE-MOLEN-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Voorhout*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 108 bund. 7 v. r. 95 v. ell., als onder *Sassenheim* eene oppervlakte van 47 bund. 81 v. r. 89 v. ell., onder *Voorhout* 77 bund. 26 v. r. 6 v. ell.

ROODENBERG, heuvel in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het Schiereiland *Leytimor*.

Van dezen heuvel heeft men een bij uitstek fraai gezigt op de st. Ambon, de baai en het naburige gebergte.

In het jaar 1653 deed de Landvoogd VERBEEK dezen berg van zijne ruigte zuiveren en de vesting Voorhout er op aanleggen, welke in het jaar 1656 door den Landvoogd HUSTAART weder werd afgebroken.

ROODENBURG, hoogte in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. en Z. O. van *Leens*, nabij Zuurdijk.

ROODENHOEK, voorm. plaats in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, in *Oostburger-Ambacht*, aan de *Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, gem. en bijna 1 u. N. van *IJzendijke*.

Dit punt ligt echter, door het bedijken van de Hoofdplaat en den Zacharias-polder, niet meer aan de Schelde, maar binnenslands. Thans noemt men een gedeelte van den *IJzendijkschen-Oranje-polder* aldus. Zie het volgende art.

ROODENHOEK, benaming, die men geeft aan het noordoostelijk deel van den ORANJE-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke;* palende N. W. aan den Prins-Willems-polder, N. O. aan de Hoofdplaat, Z. O. aan den Zacharis-polder tweede gedeelte en den

Manteau polder, Z. W. aan het overige van den Oranje-polder en aan den Prins-Willems-polder.

De grenzen zijn niet juist te bepalen; doch de grootte zal tusschen de 300 en 400 bund. bedragen. Daarin staan vele woonhuizen, waaronder zeer voorname hofsteden. Vóór de bedijking van den Oranjepolder was het oostelijk punt, toen aan de Wester-Schelde liggende, reeds onder den naam van Roodenhoek bekend. Zie het vorige art.

ROODEN-POLDER of Roo-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gedeeltelijk gem. *Woubrugge*, gedeeltelijk gem. *Alkemade;* palende N. aan den Vrouwe-Venne-polder, O. aan den Blaauwe-polder, Z. en W. aan de gem. Leyderdorp.

Deze pold., welke niet bedijkt is, maar met eene kade tot waterkeering omringd en nog geheel met veengrond is bezet, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 195 bund. 78 v. r. 44 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Woubrugge*, 92 bund., en onder *Alkemade*, 103 bund. 78 v. r. 44 v. ell.; telt 5 boerderijen onder *Alkemade*, en wordt door eenen wip-watermolen, uitmalende op de Zuidzijder-vaart, van het overtollige water ontlast.

ROODE-PAAL (DE), bekende grenspaal, ter aanduiding van de oude grensscheiding der provinciën *Holland* en *Utrecht*, ½ u. N. O. van het dorp Uithoorn, aan den Amstel.

ROODE-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Breskens;* palende W. en N. aan den Oude-Breskens-polder, waarmede hij eene bedijking uitmaakt, O. aan den straatweg van Breskens naar Sluis, Z. aan den Parasys-polder.

ROODE-SCHOOL (DE), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en ½ u. O. van *Onderdendam*, gem. en 40 min. ten Z. W. van *Middelstum;* met 4 h. en 30 inw.

Dit geh. ontleende zijnen naam van de zoogenaamde Roodeschool, welke aldaar gesticht was door de abdij van Aduard, die er de aankomende jeugd, door bekwame meesters in de wijsbegeerte en de godgeleerdheid lieten onderwijzen. Onder deze school behoorden ook alle de hoevepachters of huurlieden der gezegde abdij, voor zoo ver die in Hunsingo en Fivelgo gelegen waren; onder het opzigt van eenen Hoevemeester, dien men naderhand den Hoefmeester der Roodeschool noemde, en welke als zoodanig de voorzitting had in het Winsumerzijlvest. Na de Reductie trokken de Staten dit regt aan zich, tot dat zij het, in het jaar 1659, in het openbaar verkocht hebben voor tien duizend zeventig gulden; terwijl het gebouw zelf, volgens besluit van 3 Maart 1658, verkocht is om gesloopt te worden. De boerenwoning te dier plaatse, heeft echter den naam van Roode-schoole behouden.

ROODE-SCHOOL (DE), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, kw. arr. en 3 u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 50 min. van *Uithuizermeeden;* met 72 h. en 360 inw.

ROODE-SLUIS, b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Overslag*, aan de alleruiterste grenzen tegen België. Tot deze b. behooren 9 huizen, doch waarvan drie staan op Belgisch grondgebied, de 6 andere worden bewoond door 40 zielen.

De sluis, waarvan deze b. haren naam ontleent, ligt eigenlijk op Belgisch grondgebied, 50 à 60 ellen van de limietscheiding. Deze

sluis van éénen koker, onvoorzien van schof of schutsel om het water op te houden, ligt onder den scheidingsdijk, tusschen den Moerbeke-polder en den Moerspui-polder, en dient tot waterloozing van den Moerbeke-polder en achterliggende polders, zoo wel voor de Nederlandsche als Belgische gedeelten. Zij loost haar water verder in den Moerspuipolder brengt het door de sluis, gelegen in den dijk, scheidende den evengemelden polder van Bewesten- en Beoosten-Blij, en alzoo naar het Zij-kanaal van Axel naar Hulst.

ROODE-SLUIS (DE), steenen sluis in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, in de gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, 1 u. Z. van Alem, in den Zuider-Maasdijk, waardoor de polder van het Laag-Hemaal op de Maas uitwatert. Zij heeft dien naam bekomen ter onderscheiding van de, ten Z. daarbij liggende, Blaauwe-sluis.

Daar ter plaatse, heeft buiten- en binnendijks eene schans gelegen, welke plaats nog daarnaar Gewande-schans genoemd wordt. Bij de sluis staan drie huizen, behoorende tot het geh. Gewande, waaronder ook het veerhuis van het voetveer op den Drielsche-waard.

ROODE-TONS-PLAAT, plaat ten N. van de *Zuiderzee*, O. van den zuidoostpunt van het eiland Vlieland, tusschen het Zuidooster-rak en het Kraake-zand.

ROODE-TOREN, voorm. oud adell. kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. N.N.W. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Elst*, gem. en ¼ u. O. van *Heteren*.

Dit kasteel werd in het jaar 1512 door Floris van IJsselstein, met geweld ingenomen, terwijl hij doodsloeg al die er op gevonden werden. Het was een oud gebouw, met zware muren en eenen stevigen, vierkanten toren. Het is in het jaar 1790 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene daghuurderswoning.

De Roode-Toren was eenmaal het verblijf van Jacob van der Capellen tot Randwijk en Rooden-Toren, een der verbondene Edelen in den Spaanschen tijd (1).

ROODEVAART (DE), gemeenlijk de Roovaart; oudtijds de Nieuvaart en nog vroeger Mooije-keen genaamd, water, prov. *Noord-Braband*.

Het is dat gedeelte van het *Kanaal-van-Zevenbergen*, waardoor vroeger de Keen, zich in het Hollands-diep ontlastte, aldaar is in 1754 eene sas gelegd, tot afsluiting van dit kanaal, zijnde het gewoon peil aldaar 0,18 onder A. P., doch bij uitwatering der daarop uitvloeijende polders 0,85 onder A. P. Er is van hier een overzetveer op Strijen-sas. De sas, aan de Roodevaart, is door verdedigingswerken omringd, zijnde deze versterkte stelling in de laatste jaren verbeterd en vernieuwd.

ROODE-VEEN, naar sommigen willen de eigenlijke naam van het d. Rouveen, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Rouveen.

ROODEWALD, buit. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 1 u. N. van *Nijmegen*, kant., gem. en 1¼ u. N. ten O. van *Bemmel*, onder *Angeren*.

Dit buit., hetwelk kenmerken draagt van eenen hoogen ouderdom, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 47 v. r. 78 v. ell., en wordt tegenwoordig in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Frans Carel Cock.

---

(1) Omtrent hem en zijn geslacht zie men J. W. te Water, *Historie van het verbond der Edelen*, St IV, bl. 316-318 en J. Kok, *Vaderlandsch Woordenboek*, D IX, bl. 55-258.

ROODE-WATERING (DE), water of sloot, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in de gem. *Utrecht*, loopende uit de *Galesloot* in eene noordelijke rigting door West-Raven, naar de *Leydsche-vaart*.

ROODE-WIEL (HET), watertje in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*.

Het is een wiel of poel, bij het geb. den Overval, 20 min. O. van Steenbergen, welke door de Naauwe-sloot met de *Wouwsche-beek* in verband staat; terwijl een watertje dat ten noordwesten uit deze poel voorkomt, en mede de Roode-Wiel genoemd wordt, tegen den dijk van den Triangel-polder dood loopt.

ROODHUIS, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. van *Bolsward*, ½ u. Z. O. van *Oosterend*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 30 inw.

De R. K. hebben hier eene stat., waartoe dei van de omgelegen grietenijen behooren, en welke stat. tot het aartspr. van *Friesland* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en ruim 400 Communikanten, telt. De kerk, aan den H. Martinus toegewijd, is voorzien van eenen toren, doch zonder orgel.

ROODHUIS (HET), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie Dotinga.

ROODHUIS (HET), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Oenema.

ROODKERK, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Dockum*, aan de Zwarte-Broek op de westelijke grenzen der grietenij, tusschen poelen en lage veenlanden.

Men telt er, met de buurtjes Healbird, de Seijewier en de Weerburen, 110 inw., die meest in den landbouw en veenderij hun bestaan vinden.

Dit d. loopt met zijne bouwlanden westwaarts aan, tot aan de Trynwouden. Het overige land is laag en veenig, tot laag hooiland dienende, en doorsneden met vele wateren, welke bijzonder vischrijk zijn, en dikwijls door de liefhebbers worden bezocht, als het Aaltjesmeer, het Leegemeer enz.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oudkerk-en-Roodkerk*, die hier eene kerk heeft, zijnde een klein en zeer oud gebouw, zonder toren of orgel.

ROODKLIF (HET), diluvische zandheuvel op de kust van *Friesland*. Zie Klif (Het).

ROODT of Rodt, d. in de heerl. *Bondorff*, meijerij van *Roodt*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7½ u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. W. van *Redingen*, gem. en ruim 1 u. N. W. van *Ell*, aan den Colpach.

De inw. die hier allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en waarvan de kerk door eenen Pastoor bediend wordt.

ROODT, eene der vier meijerijen, waarin de voorm. heerl. *Bondorff*, in het toenmalige hert. *Luxemburg*, was gesmaldeeld.

Het bevatte de navolgende plaatsen: Roodt, Holtz, Bilsdorf, Arsdorf, Schwidelbruck, Tuntingen en Rommeldingen, benevens deelen van Ober-Colpach, Rambrouch en Folscheid.

ROODT of Rodt, d., deels in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, deels in de heerl. *Munster*, meijerij van

Asselt-en-Rollingen, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2¼ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 2 u. Z. W. van *Grevenmacher*, gem. en 1 u. Z. W. van *Betzdorff*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. *Betzdorf*, behoort en, behalve de kerk te *Roodt*, welke aan den H. LUCAS is toegewijd, ook nog eene kapel te Menzdorf heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan wordt waargenomen.

ROODT of RODT, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Capellen*, gem. en ¼ u. O. van *Siebenbornen*.

ROODTMUHL, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2¼ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 2 u. Z. W. van *Grevenmacher*, gem. en 1 u. Z. W. van *Betzdorf*, 5 min. W. van *Roodt*, waartoe het kerkelijk behoort, aan de Syren.

ROO-HAAN (DE), naam, welken men in de wandeling geeft aan de geh. DE ROODE-HAAN, in het *Gooregt* en in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie HAAN (DE ROODE).

ROOHEL of eigenlijk RODDE-HEL, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 7 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Bergum*, ½ u. N. van *Harkema-Opeinde*, waartoe het behoort, aan het Kaspar-Roblesdiep; met 17 h. en 75 inw.

RODDE-HEL is eene verkorting van roode helling of scheepstimmerwerf. Men vindt hier twee hellingen, met schuren of loodsen met roode pannen gedekt.

ROOHELLER-ZANDVAART (DE), in de wandeling de BENNEBROEKERVAART genaamd, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat van den Haagschen straatweg, in eene westelijke rigting, door de gem. *Bennebroek*, naar de Ringvaart van het *Haarlemmermeer* loopt.

ROOI, naam, welken de landlieden veelal bij verkorting geven aan het d. ST. OEDENRODE, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie OEDENRODE (ST.).

ROOIJENBURG, landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Dinther*, kant. en 1 u. N. W. van *Veghel*, gem. en 5 min. N. O. van *Dinther*.

ROOIJENSCHE-SLUIS (DE), sluis in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren*, 5 min. O. van Hagoort, in den Zeedijk.

Dit sluisje, wijd 0.82 ell. en voorzien van een deurtje, dient om den Roois-polder van het overtollige water te ontlasten.

ROOIJENSCHE-SLUIS (HET-POLDERTJE-BENEDEN-DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoyen-en-Doeveren*, in de heerl. *Drongelen*; palende N. aan den Drongelsche-en-Eethensche zeedijk, O. aan de uitwatering van den Rooispolder, Z. aan het Oude Maasje, W. aan het hier volgende poldertje.

Deze pold. welke vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 1 bund. 34 v. r. 50 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, voorzien van eene klep, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0.50 ell. boven A. P. de hoogte der dijken is 3 ell. tot 2.20 boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Eigenaar.

ROOIJENSCHE-SLUIS (HET POLDERTJE-BENEDEN-HET-POLDERTJE-BENEDEN-DE-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*, in de heerl. Drongelen; palende N. aan den Eethensche- en Meeuwenschezeedijk, O. aan het Poldertje-beneden-de-Rooijensche-sluis, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Polder-boven-den-Hagoortschen-Sasdijk.

Deze pold. beslaat, met de kade, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 66 v. r. 60 v. ell., en wordt, door twee houten duikers, elk wijd 0.16 ell., beide voorzien van eene klep, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0.50 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 2.20 ell. boven A. P. Het bestuur berust bij den Eigenaar.

ROOIS-POLDER (DE) of DE ROOYSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*, in de heerl. Drongelen; palende N. aan den Polder-van-Meeuwen, O. aan den Broeksche-boezem, Z. aan den Drongelsche-zeedijk, W. aan den Polder-van-Meeuwen.

Deze pold. beslaat, zonder dijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 76 v. r. 50 v. ell., en heeft een steenen sluisje, in den zeedijk gelegen, genaamd het Rooijensche-sluisje, wijd 0.82 ell., voorzien met een deurtje, waardoor hij op het Oude-Maasje van het overtollige water wordt ontlast. In de kade aan de noordzijde van dezen polder vindt men eenen houten duiker, wijd 0.58 ell., voorzien van eene schuif, dienende speciaal, om, in geval van nood, den Polder-van-Meeuwen te helpen ontlasten door het sluisje van dezen polder. Het zomerpeil is gelijk A. P. De hoogte der dijken is 3.90 ell. boven A. P. Het bestuur is het zelfde met den Polder-van-Drongelen, bestaande uit eenen Schout, tevens Secretaris en vier Leden, waarvan een tevens Penningmeester is.

ROOK, h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Oirschot*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Hilvarenbeek*, in het geh. *Rovert*, aan den weg van Hilvarenbeek naar het Belgische dorp Poppel.

Dit h. is bijzonder bekend geworden in de onlusten na 1830, doordien het zeer nabij de Belgische grenzen ligt.

ROOKLAAS-PLATEN (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*, palende N. aan de duinen tegen het Goedereesche-diep, O. aan den Bekker-polder, Z. O. aan de Haven-van-Goedereede, Z. W. aan den pold. den Nieuwe-Oostdijk, W. aan den pold. den Oude-Oostdijk.

Deze polder, welke in het jaar 1621 bedijkt is, ontleent zijnen naam van zekeren schipper van Amsterdam de ROODEKLAAS, of bij verkorting DE ROOKLAAS genoemd, die dikwijls te Goedereede binnen liep en het eerste de plaat, welke later bedijkt is, ontdekt heeft. De pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 65 bund. 12 v. r. 90 v. ell. alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de Haven-van-Goedereede, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

ROOK-ROVERT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie ROVERT.

ROOLAND-POLDER (DE), van ouds HET ROODELAND-ONDER-THOLEN, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en

gem. *Tholen;* palende N. aan den Broek-polder, O. en Z. O. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, Z. aan den Polder-van-Vijftienhonderdgemeten, W. aan den Polder-van-Oud-Poortvliet, de Poortvlietsche-weiboeken, en den Bartelmeet-polder.

Deze pold., welke reeds vóór de vijftiende eeuw moet bedijkt zijn, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 216 bund. 16 v. r. 30 v. ell. alles schotbaar land; telt 2 h. waaronder 1 boerderij, en wordt door 1 sluis, op Oud-Vossemeer, van het overtollige water ontlast.

Hij staat met den Broek-polder onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen, eenen Penningmeester en Boekhouder.

ROOMBEEK (DE), beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder *Lonneker*, welke, langs den straatweg in Zeggelt, naar het Twikkeloër-veld loopt.

ROOMBURG, oud adell. leengoed, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RODENBURG.

ROOMBURGER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude;* palende N. aan de Roomburger-vaart, O. aan den Hoogen-Rijn, Z. aan de Moerburger-watering, W. aan de Malle-sloot.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 101 bund. alles wei- en hooiland, telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt door twee sluizen, op den Rijn van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, vier Molenmeesters en eenen Secretaris.

ROOMBURGER-POLDER (DE KLEINE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude;* palende N. aan de stad Leyden, O. aan den Hooge-Rijndijk, Z. aan de Roomburger-vaart, W. aan den Kleine-Kronensteinsche-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 47 v. r. 36 v. ell., alles wei- en hooiland; telt één h., zijnde eene boerderij, en wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

ROOMPOT (DE), vaarwater in *Zeeland*, zijnde dat gedeelte der *Ooster-Schelde*, hetwelk tusschen de Banjaart en Neeltje-Jansplaat ten N. en de kusten van Walcheren en Noord-Beveland, ten Z. oostwaarts aanloopt en ten Z. van de Vuilbaard blijvende, zich op deze hoogte in verschillende vaarwaters splitst. De diepte is overal zoo voldoende, dat de zeeschepen tot op de hoogte van Gorishoek zouden kunnen opvaren.

Volgens sommigen stamt deze naam af van het Latijnsche ROMANORUM-PORTUS (haven der Romeinen), omdat de Romeinen van daar op Engeland voeren. Anderen leiden het af, van eene pot met room, omdat het water er zoo smal was, dat de vrouwen elkander er eene pot met room konden overreiken. Ons komt het meer waarschijnlijk voor, dat de naam afkomstig is van den aard des waters, want het kan nooit zoo stil wezen, dat men op de ROOMPOT komende, dit niet aan het woelen en werken van het water bespeurt en vermoedelijk is het door de schippers zoo gedoopt, terwijl domheid en hoogmoed slechts den naam van de Romeinen of beuzelingen heeft afgeleid. De landmerken bij dag, om de ROOMPOT in te loopen, zijn de Koudekerksche toren en eenige boomen bij Burghsluis.

ROOMPOT (DE) of DE ROOMPOOT, voorm. kast., prov. *Zeeland*, aan de Schelde, ter plaatse, waar zij vroeger oost- en westwaarts uitliep.

Het moet reeds van over vierhonderd jaren door de zee verzwolgen zijn.

ROOMPOTSCHE-WETERING (DE), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, in den *Polder-van-der-Eygen*, welk een gedeelte der uitwatering van dien pold. uitmaakt.

ROON, d. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rhoon.

ROON, verkorte naam van het d. Roden, in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Roden.

ROOND (DE), de Roont of de Ront, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¾ u. W. ten Z. van *Boxtel*.

ROONDER-DIEP (HET), water, prov. *Drenthe*. Zie Peizer-diep.

ROOPAT (POELOE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, W. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, waarvan het door eene smalle straat gescheiden is.

ROORDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. ten W. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 51 v. r., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

ROORDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Holwerd*, onmiddellijk ten W. van *Genum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 73 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven Jacob Bottes Roorda, woonachtig te Genum en elders. Deze state werd in 1481 bewoond door Syds Roorda.

ROORDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, 20 min. N. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Het was van ouds eene schoone huizing en hof, op welke Abraham en Karel Roorda, vroeger Grietmannen van Idaarderadeel, hun gewoon verblijf plagten te hebben.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 40 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer B. A. van Hylckama, woonachtig te Sondel.

ROORDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. van *Rauwerderhem*, 10 min. ten O. van *Warrega*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 27 bund. 56 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. E. Simon, woonachtig te Leeuwarden.

ROORDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2½ u. N. van *de Lemmer*, even ten Z. van *Idskenhuizen*, waartoe zij behoorde.

ROORDA of Roordama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Harlingen*, onder het d. *Tjummarum*.

Deze state, die voorheen met een zware stins bevestigd was, voerde in deze streek veel gezag, en lag inzonderheid dikwijls met de Abten

van Lidlum overhoop. Omtrent het midden der vijftiende eeuw woonde hier Johan Roorda of Roordama, die zijnen broeder Ruurd met geweld Abt van Lidlum maakte, nadat hij den vorigen Abt Folkert had gevangen gezet. De nieuwe Abt regeerde eenige jaren, zonder kerkelijke bevestiging, doch leefde zoo ongeregeld en overdadig, dat hij het klooster verarmde, en zelf in verachting kwam, waarom hij eerlang radeloos naar Leeuwarden week, en daar in razernij zijne dagen eindigde. Die van Roorda, dit aan het konvent willende wreken, namen den Abt Folkert op nieuw gevangen, en beroofden het klooster van zijne meeste kostbaarheden. Doch de Lidlumers, dit niet kunnende verdragen, beklaagden zich over Roorda, die Schieringers gezind was, aan Wybe Sirtema van Grovestins (genaamd *Scherne* d. i. *geschorene Wybe*), eenen voornamen Vetkooper, op Groustins, te Engelum. Deze daarop, met eenig volk, en geholpen door de Conversen van Lidlum, Roordama-stins bezettende, veroverde haar, verloste den Abt, kreeg de geroofde kloostergoederen weder, en stak de stins in brand, in het jaar 1479.

De stins, als ook de boerenplaats, die haar opgevolgd is, bestaat thans niet meer. De landerijen zijn aan onderscheidenen verkocht.

ROORDA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van *de Lemmer*, ½ u. N. N. O. van *Oosterzee*, waartoe zij behoorde.

Eene der zeven bovengenoemde staten was het stamhuis van het geslacht Roorda, onderscheiden in Roorda *in Tjummarum*, *of met de halve maan*, Roorda *au lambel of met den baar* en Roorda *in Genum*. Roorda *au lambel* is ongetwijfeld een tak van Roorda *in Tjummarum*; doch Roorda *in Genum* was een ander geslacht.

Rifridus of Rioerd, waarvoor men in lateren tijd zeide Ruird, Ruurd, en in het Lat. Ruardus, is bekend sedert het jaar 778. Hij diende met lof in den krijg, onder Karel *den Stoute*, tegen de Saksers. Van dien tijd af ontbrak het bijna nooit aan afstammelingen uit dit geslacht, die zich in den oorlog dapper gedroegen, onder de volgende Keizers, dezen of genen Koning van Frankrijk, Hertog van Braband enz., tegen hunne vijanden in Hongarijen, Bohemen en elders in Europa, alsmede in de kruistogten naar het heilige land.

Sommige Roorda's van lateren tijd worden hoogelijk geroemd wegens hun zedelijk bestaan, b. v. Gothofried, dat is Goffe Roorda, op het jaar 1180, die in eene graftombe in het klooster Lidlum begraven ligt, en in den jare 1224 Ruird Roorda, Abt van Lidlum en hervormer van dat weelderig klooster, sedert ook Overste van het klooster Anjum, in Westergoo, alwaar de Roorda's, toen ook Roordama geheeten, hunne begraafplaatsen hadden. Ook onder de Teekenaars van het Verbond der Edelen komen drie Roorda's voor, als: Popke of Popke Roorda, die bij vonnis van den Raad van beroerte, den 22 October 1568, uit het land gebannen werd; Schelte Roorda, die, in 1567, om zijn vrijheidslievende gevoelens, het land ruimen moest, en elders eene schuilplaats zoeken, en Karel Roorda, Grietman van Idaarderadeel, die mede in 1568 gebannen werd en den 10 November 1601 overleed, na alle zijne pogingen ter bevordering van de Unie van Utrecht te hebben aangewend. Bovendien vinden wij onder de vrijheidlievende Friezen, van die dagen vermeld Ruurd Roorda, die zijn Vaderland groote diensten bewees, in haat kwam bij Kaspar Robles, in het jaar 1572 gevangen genomen werd, en in het jaar 1576 overleed, en Bernard Roorda, die in 1570 door Alva gehangen werd.

Van het oude geslacht ROORDA zijn geene afstammelingen meer in wezen (1).

ROORDABURG, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, gem. en 20 min. Z. O. van *Franeker*.

Deze state is in het midden der vorige eeuw afgebroken, zoodat er thans niets meer dan een of twee oude grachten van overig zijn.

ROORDA-HUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie OENEMA.

ROORDAHUIZUM, ook wel ROORDAHUIZEN, genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Rauwerd*, niet ver van den straatweg van Leeuwarden op Zwolle.

Het is een matig dorp, zoo ten opzigte van uitgebreidheid, als van kerkbuurt en inwoners. Men telt er 61 h. en 490 inw., en met de daartoe behoorende b. Tjinzeraburen 68 h. en 530 inw., die meest in veefokkerij en eenigen handel in boter en kaas hun bestaan vinden. Men vindt hier in den omtrek goede landerijen. De ligging is zeer aangenaam, en doet zich, van den straatweg van Leeuwarden naar Heerenveen enz. gezien, bij de pleisterplaats de Drie Romers zeer goed voor.

De Herv., die er 390 in getal zijn, maken eene gem. uit, onder welke ruim 120 Ledematen, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANDREAS HARCO, die in het jaar 1586 hier in dienst kwam, en in het jaar 1596 of 1597 naar Groningen vertrok. De kerk, is een goed gebouw, met eenen toren en orgel. Aan deze kerk werd, in het jaar 1838, door Mejufvrouw CORNELIA ANTONIA KLOEK, wed. van den daar kort te voren overleden Predikant HANS HENDRIK SCHOTANUS à STERRINGA LEMKE, een tweede zilveren avondmaalsbeker ten geschenke gegeven.

De Doopsgez., die er 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Grouw*. — De R. K., van welke men er ruim 70 telt, worden tot de stat. van *Wytgaard* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Maandag in September.

Dit d. is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde en Letterkundige BOETIUS EPO, geb. in 1529, † te Leuven, 16 November 1599, na eerst Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Nizza, vervolgens te Parijs en eindelijk te Douai te zijn geweest.

Den 24 Mei 1836 is aldaar door den bliksem brand ontstaan in eene boerenschuur, welke geheel is afgebrand; terwijl eene dienstmeid daarbij is omgekomen.

ROORDAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie ROORDA.

ROORDAMA of ROORDA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, ½ u. Z. W. van *Franeker*, 3 min. N. van *Hitsum*, waartoe zij behoorde.

Deze stins is reeds in de twaalfde eeuw gebouwd en tusschen de jaren 1622 en 1662 afgebroken.

---

(1) Men zie over de ROORDA'S TE WATER, *Historie van het verbond der Edelen*, St. III, bl. 272–281, en over de beide KARELS ROORDA, SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. II, bl. 260 en 261.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men nog de heining en de grachten. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 6 v. r. 86 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer PIETER TJERKS MIEDEMA, woonachtig te Hitsum.

ROORDAMA of ROORDEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*, ¼ u. Z. O. van *Oosterend*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boereplaats, welke, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 24 v. r. 10 v. ell., thans in eigendom bezeten wordt door den Heer THOMAS JACOBS LIPPENS, woonachtig te Oosterend.

ROORDER-HEURNE, een der vierhoeken, waarin vroeger de buurs. *Lutte*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, verdeeld werd. Hij ligt, arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Oldenzaal*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Losser*.

ROORIJS, oude naam van de heerl. RODENRIJS, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder welke de b. van dien naam nog bij de landlieden bekend staat. Zie RODENRIJS.

ROOSAND, ROSANDE of ROZANDE, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernisen-'s Graven-Ambacht*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund., waaronder 74 bund. 84 v. r. 29 v. ell., schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester, eenen Penningmeester en Secretaris en twee Heemraden.

ROOSBERG (DE), landg. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1 u. Z. O. ten O. van *Breda*, kant. en 25 min. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, 8 min. Z. W. van *Bavel*, waartoe het behoort.

ROOSEBOOM, een der vier deelen, waaruit het eil. ST. PHILIPSLAND, vóór het jaar 1487 bestond, en hetwelk, bij de bedijking van dat jaar daarin begrepen is.

ROOSENBEEK, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, kant. en 50 min. Z. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. Z. van *Velsen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 13 bund. 61 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JOAN GERARD KRUIMEL, woonachtig te Amsterdam.

ROOSENBURCH, voorm. kast. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*: Zie ROZENBURG.

ROOSENBURG, voorname bloemisterij en boomkweekerij in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¼ u. Z. van *Haarlem*, gem. en ½ u. N. W. van *Heemstede*.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 bund. 38 v. r. 63 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. STEGERHOEK.

ROOSENDAAL, vlek in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4½ u. W. van *Breda*, kant. en 2¼ u. N. O. ten O. van *Bergen-op-Zoom*, aan den grooten of straatweg van Breda op Bergen-op-Zoom.

Ten aanzien van den naam dezer plaats bestaat eene opmerkelijke bijzonderheid, die vermoedelijk in geen andere plaats of taal gevonden wordt; namelijk, dat de naam op zestien verschillende wijzen

geschreven wordt, zonder eenige onzekerheid, noch aanmerkelijk verschil in de uitspraak te geven, te weten: ROOSENDAAL, ROOSENDAEL, ROOSEDAAL, ROOSEDAEL, ROOZENDAAL, ROOZENDAEL, ROOZEDAAL, ROOZEDAEL, ROSENDAAL, ROSENDAEL, ROSEDAAL, ROSEDAEL, ROZENDAAL, ROZENDAEL, ROZEDAAL en ROZEDAEL.

ROOSENDAAL was eerst eene afzonderlijke vrije heerlijkheid, want toen RASO VAN GAVEREN, Heer *van Breda*, in het jaar 1300, tot zijne tweede vrouw gehuwd had, vrouw ADEWINE, dochter van Heer WILLEM VAN STRIJEN, heeft hij, met toestemming van zijne voorzonen, RASO, Heer *van Boelaer*, aan haar en hare nakomelingen gegeven de middel- en lage heerschappij van ROOSENDAAL. Later is deze heerlijkheid aan den huize van REIMERSWALE gekomen, maar in 1501 heeft Heer CLAAS VAN REIMERSWALE, Ridder, Heer *tot Lodijke* en *Nieuw-Strijen*, verkocht aan Graaf ENGELBERT II van *Nassau* » zijne nederheerlijkheden van ROSENDAAL, *Nispen* en *Woude* onder het land gericht van » ROSENDAAL, tot drie ponden toe, en de daar beneden, en de heerlijkheden van voorgemelde Heer CLAAS onder het vaartgericht en de » doorlichte, welke alle zijn voorzaten te leen ontvangen en gehouden » hebben van den Huyse en Hove van Breda."

In de oude registers van het gezegde huis vindt men dat deze verkooping is geschied, achtervolgens de communicatie, welke de Schout van den Graaf *van Nassau*, ter eenre, en de Schout van Heer CLAAS aldaar, ter andere zijde, met malkanderen gehad hebben, op den 12 Maart 1498, in tegenwoordigheid van Raden en vrienden van gemelden Graaf *van Nassau*, te weten Heer JAN MASCHERBEL, Ridder, Heer *tot Schurwinantsroede*, Drossaard van Breda, Graaf JAN VAN NASSAU, Kastelein tot Heusden, WILLEM DE BIJE, Kastelein tot Breda, ADRIAAN VAN BROHEZE, Rentmeester des lands van Breda, en JAN MEEUSSOON, Rentmeester des lands van Steenbergen enz. In het jaar 1500 aan ENGELBERT, Heer *van Nassau*, verkocht zijnde, werd de heerlijkheid ROOSENDAAL met de baronie van Breda vereenigd.

ROOSENDAAL was voortijds een woest dal, met distelen en wilde rozen bewassen, waarvan men wil, dat het zijnen naam zoude ontleend hebben. Het is echter door zijne bekwame haven zoo groot geworden, dat het Nispen, waaronder het vroeger behoorde, boven het hoofd is gewassen; thans is het eene fraaije, groote en volkrijke plaats, welke in 1809 tot eene stad is verheven, maar in 1814 weder tot het platteland terug gebragt werd. Deze plaats heeft eene aanzienlijke lengte, van ½ u. gaans en daarbij eene geringe breedte, zijnde de huizen grootendeels ter wederzijden van genoemden straatweg aan elkander gebouwd; terwijl deze weg binnen de plaats van zulk eene breedte is, dat zij een uitgestrekt marktveld daarstelt, waarvan het westelijke gedeelte de Grootemarkt en het oostelijke de Varkensmarkt genoemd wordt. Er zijn geene andere zijstraten dan de Achterstraat, de Molenstraat en de Kade; bovendien heeft men nog een geheel afzonderlijk gedeelte Klein-Roosendaal (zie dat woord). Men telt er in de kom van het vlek, dat vele fraaije huizen bevat, 460 h. en 2800 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende gehuchten Kalfsdonk, Hulsdonk en Langdonk, 634 h. en 3890 inw.

De Roomsch-Katholijken, die hier 3800 in getal zijn, maken eene par. uit, welke door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. Aanvankelijk had ROOSENDAAL geen parochiekerk, maar slechts eene kapel, ter eere van de H. *Maagd* MARIA gesticht, welke een aanhangsel was van de parochiekerk van Nispen, en bediend werd

door eenen afgezondene van den Parochiaan van die plaats. In het jaar 1268 werd er echter, met toestemming van **Arnoud**, Heer *van Gaasbeek*, ter eere van O. L. *Vrouw*, eene kerk gesticht, uit gaven der inwoners van Kalfsdonk, Hulsdonk en Langdonk, om alzoo te beter hunne godsdienst te kunnen oefenen. Deze kerk, welke tot eene parochiekerk verheven en van die van Nispen gescheiden werd, moet aanvankelijk een zeer groot gebouw geweest zijn, gelijk men aan de nog lang daarvan gestaan hebbende muren heeft kunnen zien. In het jaar 1590 echter door de Spanjaarden verbrand en tot eenen puinhoop geraakt, is zij veel verkleind en de oude muur daarvan buiten om blijven staan. In deze kerk lag, zoodra men de middelste deur van het hooge koor inkwam, een graauwe zerk, waarop in de rondte te lezen stond:

. . . . . begraven Jan Kaeggen van Lyekercke die sterft Ao. XIIII en LII den XXIII dach in November.

In het midden zag men het wapenschild **van Liedekerke**. Men heeft altijd gemeend dat deze zerk op het graf lag, waar vroeger de Pastoors begraven werden. Ter plaatse, waar deze kerk gestaan heeft, hebben de R. K. in het jaar 1839 eene fraaije nieuwe kerk gebouwd, welke aan den H. **Johannes** *den Dooper* toegewijd, en van een orgel voorzien is. Zij sluit zich aan tegen den toren, welke met eene sierlijke nieuwe spits, met lantaarn, prijkt. De pastorij is een groot schoon gebouw, met water omgeven.

De Hervormden, die er 90 in getal zijn, hebben sedert 1810 een fraai modern kerkgebouw, hebbende een kloktorentje midden op het hooge dak, een orgel en een ijzeren hek voor aan de *Varkensmarkt*, waaraan zij staat.

Ook heeft men in dit vlek een gasthuis of gesticht van Liefdadigheid voor behoeftige vrouwen, opgerigt in het jaar 1617, waarin zeven oude vrouwen zijn opgenomen, alsmede een fonds van de gasthuisarmen gezegd Passante armen, dat zeer oud is, als zijnde afkomstig van eene in 1363 gedane stichting, waarbij **Arnoldus van der Neste**, **Nicolaas Hendrikszoon** en **Johannes Buze** een gasthuis voor arme reizigers, die te **Roosendaal** kwamen nachtverblijf vragen, in het huis van **Peter van der Neste**, hebben opgerigt.

Nog is er een gasthuis voor de Roomsch-Katholijken in 1844, gesticht.

In overoude tijden moet te **Roosendaal** ook een klooster van Cistercienser Nonnen gestaan hebben, want wij vinden dat Heer **Gillis Berthout**, zoon van **Gillis Berthout**, gezegd *met den baard*, in het jaar 1227, de tienden van Berlaer en een gedeelte van die van Gheel aan het gezegde klooster gaf, tot eenen uitzet voor twee zijner dochters, die daarin het geestelijke kleed aangenomen hadden.

Het Raadhuis, aan de oostzijde der *Markt*, is een ruim en goed gebouw.

Er zijn drie scholen, als: ééne gemeenteschool, met 90 leerlingen; ééne kost- en dagschool, met 35 leerlingen, en één huis van opvoeding voor meisjes, hetwelk door Geestelijken bestuurd wordt, met ruim 170 leerlingen. — Voorts is er eene brieven- en eene paardenposterij.

Buiten de plaats, aan den weg naar Nispen, 5 min. Z. van het vlek, staat nog een omwaterd kasteel het Leengoed, voorheen het Huis-te-Roosendaal genaamd. Zie **Leengoed** (**Het**).

Roosendaal heeft drie jaarmarkten, als: eene jaarmarkt, invallende den 6 Maart; eene voorjaars-beestenmarkt, op de drie eerste Woensdagen in April, en eene najaars-beestenmarkt, op de drie eerste Vrijdagen in November, terwijl de kermis den eersten Zondag in September invalt. Ook is er eene druk bezochte wekelijksche markt, welke door Graaf Engelbrecht van Nassau op Maandag gebragt is, terwijl zij vroeger op Woensdag gehouden werd.

De volgende geleerde mannen hebben hier het licht gezien: de Godgeleerde Laurentius Rosendalius (Laurens van Rosendaal), Prefekt der Karthuizers te Luik, daarna te Rome, die onderscheidene godgeleerde schriften heeft nagelaten en in 1499 overleed; de Regtsgeleerde Henricus van Etten, President van den Raad van Brabant; Petrus Cuypers, Licentiaat in de regten, in 1642, en vervolgens Lid van den Grooten Raad of Parlement te Mechelen, † in 1669, en Guilielmus Cuypers, Raadpensionaris der prov. Mechelen, geb. in 1632, † in 1702; beiden hebben in deugd en geleerdheid uitgemunt en onderscheidene geachte werken over de regtsgeleerdheid geschreven.

In het jaar 1561 bekrachtigde Willem I, Prins *van Oranje*, alle de regten en privilegiën van Roosendaal, benevens de magt, om tien mannen te verkiezen; terwijl hij voorts bepaalde, dat, hetgeen door Schout en Schepenen omtrent de orde van de Justitie bevolen werd, van zoodanige kracht was, als of het door de geheele gemeente was vastgesteld.

Roosendaal heeft in vroegere jaren vele rampen moeten verduren. In het jaar 1572, den 31 Mei, zijn de kerk, het raadhuis en honderd vijf der voornaamste huizen aan de markt afgebrand, veroorzaakt door de, alstoen plaats hebbende onlusten; weinige jaren later is de kerk nog twee malen afgebrand en wel in 1590 en op den 28 Junij 1600. Den 20 Mei 1687, heeft er nog eene zware brand plaats gehad, waarbij 55 huizen (waaronder 2 brouwerijen en 1 grutterij) en voorts meer dan 20 schuren en achterhuizen, een prooi der vlammen zijn geworden.

In 1703 woedde er eene verschrikkelijke pestziekte, waarvan vele honderde menschen het slagtoffer zijn geworden,

In het jaar 1637 is te Roosendaal de handeling over het uitwisselen der gevangenen gesloten, tusschen Kisklaer, Heer *van Marquette*, Commissaris van de finantiën des Konings van Spanje, van de zijde der Infante, en Gerard Berkel met C. Verhooge, wegens de Algemeene Staten.

Het wapen dezer voorm. heerl. is van zilver met drie rozen van keel.

ROOSENDAAL, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Achttienhoven*; palende N. aan den Gagel-polder, O. aan Maartensdijk, Z. aan de Vecht, W. aan den Klopdijk.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 267 bund. 97 v. r. 57 v. ell.; telt 14 h., waaronder 2 buitenplaatsen en 5 kleine boerderijen, en wordt door twee schutten, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Voorzitter, twee Heemraden en twee Leden.

ROOSENDAAL, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. W. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. van *Maarssen*, gem. en ¼ u. W. van *Achttienhoven*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 15 bund. 56 v. r. 57 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Adolph Pieter Boellaard van Tuyll.

Vroeger schijnt deze buitenplaats meer noordwestwaarts aan de hei te hebben gelegen, ten minsten op de oude kaarten vindt men tusschen Hilversum en Westbroek dien naam.

ROOSENDAAL (KLEIN), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4½ u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. N. O. ten O. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, W. van het vlek Roosendaal, waarvan het door eene onbebouwde ruimte van drie honderd passen is afgescheiden.

Deze b. bestaat uit eene dubbele rij van 39 langs den straatweg aaneengebouwde huizen, welke aan de Roosendaalsche haven eene aanvang neemt. Men telt er ruim 240 inw.

ROOSENDAAL-EN-NISPEN, gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch* (14 k. d., 20 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Steenbergen-en-Kruisland en Oud-en-Nieuw-Gastel, O. aan de gem. Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel, Z. aan België, W. aan de gem. Wouw.

Deze gem. bevat het vl. Roosendaal en het d. Nispen, benevens de daartoe behoorende geh. Kalfsdonk, Vroenhout, Hulsdonk, Hainck, Vinkenbroek, Borteldonk, Langdonk, Rietgoor, Warberg, Kortendijk en Boeijink. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8715 bund., waaronder 8532 bund. 69 v. r. 44 v. ell. belastbaar land; telt 938 woonhuizen, 11 pakhuizen, schuren enz., wordende de huizen bewoond door 1164 huisgez., uitmakende eene bevolking van 6100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, handel en scheepvaart. Voorheen werd hier veel handel van Holland en Zeeland met Braband gedreven en in het jaar 1451 werd door JAN VAN NASSAU aan die van ROOSENDAAL toegelaten alle soorten van neringen te doen. De handel bestaat voornamenlijk in granen en vee, ook heeft men er eene aanzienlijke hoedenfabriek, eene nieuw opgerigte steenbakkerij, 7 leerlooijerijen, 3 lijmstookerijen, 3 koren-, 1 water-, 2 wind- en 2 rosoliemolens. Vroeger waren er meer dan twintig bierbrouwerijen, van welke er nog slechts zes bestaan, als: vier te Roosendaal, ééne te Vroenhout en ééne te Nispen. Ook had men er voorheen aanzienlijke kantfabrieken, doch deze zijn sedert lang geheel vervallen.

De R. K., die hier ongeveer 6000 in getal zijn, maken de par. van Roosendaal en Nispen uit, doch behooren ook voor een klein gedeelte, bekend onder den naam van Land-van-Nassau, kerkelijk onder *Wouw*. Zij hebben in de burg. gem. Roosendaal-en-Nispen twee kerken.

De Herv., die hier 110 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, behooren tot de gem. *Roosendaal-Nispen-en-Wouw*. Zie dat woord.

De 16 Isr., die men er aantreft, maken, met eenige uit de naburige gemeenten, eene rings. uit, welke tot het synagogaal ressort van *'s Hertogenbosch* behoort.

Men heeft in deze gem. vier scholen, waarvan drie in het vlek Roosendaal, als: ééne gemeenteschool, éene kost- en dagschool, één huis van opvoeding voor meisjes en éene gemeenteschool te Nispen, welke allen gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 370 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gemeente is een veld van zilver, met drie rozen van keel en een middenschild van zilver met eenen leeuw van sinopel.

ROSENDAAL-NISPEN-EN-WOUW, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*, ring van *Bergen-op-Zoom*.

Deze gem. maakte vroeger drie gem. uit, als: van Rosendaal, van Nispen en van Wouw.

De eerste, die in de afzonderlijke gemeente van Rosendaal het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Martinus Bruinvisch, die in het jaar 1613 herwaarts kwam en in het jaar 1615 naar Zierikzee vertrok. De eerste, die in de afzonderlijke gemeente van Nispen het leeraarambt heeft waargenomen, was Angelus van Aken, die in 1648 beroepen werd en in 1654 naar de Nieuwe-Tonge vertrok. Nadat in het jaar 1806 de Predikant van Beek overleden was, is deze gemeente met Roosendaal vereenigd, waar destijds Predikant was Johannes de Leeuw. In het jaar 1825, toen de Wouwsche Predikant Johannes Cornelis Lotichius eervol ontslag verkreeg, werd met deze combinatie ook die van Wouw vereenigd. De eerste, die de drie gemeenten gezamenlijk bediend heeft, is geweest Johannes de Leeuw, die sedert het jaar 1791 te Roosendaal stond en in het jaar 1826 zijn emeritaat verkreeg, als wanneer hij opgevolgd werd door Gosuinus van Nouhuis, die er nog staat. Het beroep is eene koninklijke collatie. — Men telt in deze gem. 110 zielen, onder welke 80 Ledematen.

ROOSENDAALSCHE-HAVEN (DE), ook wel genoemd de Nieuwe-Roosendaalsche-vliet, water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, het is eene bijna regte vaart, loopende van Klein-Roosendaal, ten O. in eene noordelijke strekking tot op ½ u. van deze buurt, alwaar zij zich met de *Oude-Roosendaalsche-Vliet* vereenigt (zie verder de Roosendaalsche-vliet). Zij is tusschen twee dijken besloten, loopende over den oostelijken dijk de rijweg naar de Willemstad, welken weg des winters, bij hoogen waterstand, moet genomen worden.

ROOSENDAALSCHE-SAS (HET), sas in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Sas (het Roosendaalsche-).

ROOSENDAALSCHE-VAART (DE), gegraven vaart komende uit België in Noord-Braband, ten Z. van het geh. *Langendijk*, in de gem. *Rucphen* c. a., loopende vandaar in eene bijna noordelijke strekking tot nabij Roosendaal, ten O. van welk vlek zij in de *Turfvaart* valt.

ROOSENDAALSCHE-VLIET (DE) of de Steenbergsche-Vliet, gemeenlijk de Roosendaalsche-en-Steenbergsche-Vliet genoemd, water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*.

Dit watertje, dat in de prov. Antwerpen ontspringt, valt ½ u. Z. O. van Nispen, in de prov. Noord-Braband; onder den naam van Watermolenbeek (zie dat woord), stroomt noordwaarts aan, naar Roosendaal, alwaar zij zich ten W. en even buiten deze plaats in 2 deelen verdeeld, de Roosendaalsche-haven en de Oude-Roosendaalsche-Vliet genoemd, die zich ½ u. ten N. daarvan, weder vereenigen; waarna dit water in eene meer westelijke en eindelijk geheel westelijke rigting naar het Roosendaalsche-Sas stroomt, alwaar zij den naam van Steenbergsche-Vliet aanneemt. Zie dat woord.

In het jaar 1451, werd dit watertje van Roosendaal uitgegraven en tot een vaart gemaakt, welke daar eene haven vormde, die eertijds vermaard, doch bij gebrek aan water zeer in verval geraakt was. In het jaar 1792 werd deze vaart aanmerkelijk verbeterd, doch in 1820 was zij andermaal hoogst gebrekkig geworden, waarna zij in 1823, bij de kanalisatie van de Vliet, geheel opgegraven met twee schutsluizen voorzien en in eenen voortdurend goed bevaarbaren staat is gebragt Sedert dien tijd heeft dit watertje, ook voor dat gedeelte, hetwelk tot eene vaart gegraven is, ter onderscheiding van den ouden loop, den naam van Nieuwe-Roosendaalsche-vliet aangenomen.

ROOSENDAL, d. op den *Veluwen-Zoom*, prov. *Gelderland*. Zie Rozendaal.

ROOSENSTEIN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 50 min. Z. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. Z. van *Velsen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 47 v. r. 27 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Archibald Jan van der Pol, woonachtig te Amsterdam.

ROOSENWERF, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Edam*, gem. *Marken*; met 7 h. en 25 inw.

ROOSMALEN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rosmalen.

ROOSKENS, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Roermond*, kant. en 1 u. van *Horst*, gem. en 10 min. Z. van *Sevenum*; met 45 h. en ruim 390 inw.

ROOSKENSDONK, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr. en arr. *Breda*, kant. *Breda*, gem. *'s Princenhage*; palende N. aan de Mark, O. aan de Lange-Bunders en Astert, Z. aan de Croeten en Klein-Overveld, W. aan den Polder-van-Weimeren.

Volgens het kadaster, beslaat deze polder, eene oppervlakte van 350 bund. 14 v. r. 58 v. ell., terwijl hij schotbaar 340 bund. 63 v. r. 6 v. ell. groot is. Eene steenen sluis, genaamd de Spijkensche-sluis, wijd 1 ell. en hoog 1.18 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif, en eene houten sluis, wijd 1.04 ell. en hoog 1,22 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif, dienen om het overtollige water af te zetten. Onder dezen polder behooren ook Hooikensdonk, de Hillen, Werft en Kraaijennest; deze hebben vroeger drie sluizen gehad, de middelste, de Hooikensdonksche-sluis genaamd, heeft men, in 1829, weggebroken. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

ROOS-POLLEN, drie eilandjes in het *Sneekermeer*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, W. van Offingawier.

ROOSTEREN, gem. in *Opper-Gelder*, in het voorm. ambt *Montfort*, hoofdgeregt *Echt*, thans prov. *Limburg*, arr., kant. en distr. *Roermond* (8 k. d., 9 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Echt en Obe-en-Laak, O. aan Susteren, Z. aan Born, W. aan de Maas, die haar van België scheidt.

Deze gem. bevat het d. Roosteren, de geh. Vissersweert en Danielsweert, benevens een gedeelte van het geh. Illikhoven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 776 bund. 22 v. r. 45 v. ell., waaronder 703 bund. 96 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 172 h., bewoond door 176 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken gedeeltelijk eene par. uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. van *Buchten*.

Er is in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Roosteren ligt 3½ u. Z. Z. W. van Roermond, ½ u. W. van Susteren, aan de Maas, tegen over de Belgische stad Maaseyk. Men telt er in de kom van het dorp 139 h. en 770 inw.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermond*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan

bediend wordt en 870 Communikanten telt. Den 27 October 1666, hield JACOBUS OVEREN, Vicaris-Generaal van het bisd. Roermond, er de eerste kerkvisitatie. HENDRIK VAN EYCK stond er toen als Pastoor. De vergeving der pastorij behoorde aan den Prins VAN ORANJE, die er ook de tienden had, doch een derde daarvan kwam aan de abdij van Everbode; in dien tijd bezat de kerk slechts eenen verzilverden kelk. Het getal der Communikanten bedroeg slechts 300. De doop- en trouwregisters, waren niet ouder dan 1636. De kerk, aan den H. JACOBUS toegewijd, is een fraai, in 1843, nieuw gesticht ruim gebouw, waartoe van gouvernementswege eene subsidie van 6000 guld. is verleend en die in het geheel ruim 25,000 guld. heeft gekost. Deze kerk heeft eenen netten spitsen toren, en is, in het jaar 1844, van een geheel nieuw orgel voorzien.

De kermis valt in de maand September, den Zondag na O. L. V. geboorte.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een afbeeldsel van den H. JACOBUS.

ROOSWIJK, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¼ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ¼ u. N. van *Velsen*.

Deze buit. bestaat in heerenhuizing, thinmans-, boeren- en werkmanswoningen en verdere getimmerten; terwijl de gronden, gedeeltelijk bestaan uit wei-, teel- en moesland, doch grootendeels zijn beplant met hakhout en vele zware, hoog opgaande boomen, te zamen ter grootte van 66 bund. 99 v. r. 79 v. ell. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den Heer AREND ALBRECHT DELCOURT VAN KRIMPEN, woonachtig te Haarlem.

ROOTH (HET), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. W. van *Gulpen*, gem. en 40 min. N. O. van *Margraten*; met 23 h. en 160 inw.

ROOTHEM en ROOTTEM, oude namen van het d. ROTTUM, in *Hunsingoo*, prov. *Groningen*. Zie ROTTUM.

ROOVAART (DE), verkorte naam, welken men gemeenlijk geeft aan de ROODEVAART, prov. *Noord-Braband*. Zie ROODEVAART.

ROOVEEN, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie ROUVEEN.

ROOVENTERSCHANS, voorm. schans in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, gem. en ½ u. O. van *Nederweert*.

Ter plaatse waar zij gelegen heeft, ziet men thans niets meer dan de grachten.

ROOVERFORT of ROOVERSCHANS, fort in het Markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie ROVER (DE).

ROOVERSBURG, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie ROVERT.

ROOWOLDE, verkorte naam van het d. RODERWOLDE, in het dingspil van *Noordenveld*, waaronder dit dorp meest bij de landlieden bekend is. Zie RODERWOLDE.

ROOYSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie ROOIS-POLDER (DE).

ROOZENBURG, voorm. buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie EEKHOUT.

ROOZENDAAL, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*; palende N. aan den IJssel, O. aan den pold. Vliet, Z. aan den Polder-van-Honkoop, W. aan Honaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 442 bund. 1 v. r. 72 v. ell., waaronder 374 bund. 68 v. r. 92 v. ell.

schotbaar land; telt 30 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door twee molens en eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Gezworenen en eenen Bode.

ROOZENDAAL, geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Schoonhoven*, gem. en ½ u. O. van *Haastrecht*; met 30 h. en 230 inw.

ROOZENDAAL (DE), water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, dat, van den polder, afkomende, in eene noordelijke rigting naar den IJssel loopt, waarin het zich ontlast.

ROOZENOORD, landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en 8 min. Z. van *Vught*

Dit landg., bestaande uit heerenhuis en boerderij, beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 39 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Johannes de Bergh, woonachtig te 's Hertogenbosch.

ROOZEVEEN, poel in de heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, voor het grootste gedeelte gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*, gedeeltelijk gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ½ u. N. O. van Nispen, 1 u. Z. W. van Rucphen.

Zij beslaat, eene oppervlakte van 44 v. r. 70 v. ell., en men vangt er veel snoek, baars en paling.

ROPTA of Ropperda, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Dockum*, ½ u. N. N. O. van *Metslawier*, waartoe zij behoorde.

Deze state, welke om hare buitengewone sterkte vermaard was, is omstreeks het jaar 1720 afgebroken.

ROPTA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. van *Harlingen*, ½ u. N. W. van *Wynaldum*, waartoe zij behoort, gelegen aan de Roptavaart.

Thans is het eene fraaije buitenplaats en boerderij, welke eene oppervlakte beslaan, van 49 bund. 86 v. r. 70 v. ell., en in eigendom bezeten worden door den Heer Jan Sikkes Ysenbeek, woonachtig te Harlingen.

ROPTAVAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, welke uit de groote *Zijlried* voortkomende, in eene noordwestelijke rigting, de grensscheiding tusschen de d. Pietersburen en Wynaldum uitmaakt. Het loopt door den ouden zeedijk, genaamd Hornestreek, naar den zeedijk en ontlast zich aldaar door eene sluis, genaamd Roptazijl, in de *Zuiderzee*.

ROPTAZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, ½ u. N. van Harlingen.

Het Noordwestelijke gedeelte der prov. Friesland heeft hierdoor zijne waterlozing naar zee, langs de zoogenaamde Ried, welke van Franeker derwaarts stroomt. Voorheen zoude zij ook gediend hebben tot eene uitvaart voor de schepen, doch sedert lang is zij, zoo wegens het opgehoogde strand in en rondom de haven, als ook omdat de stad Harlingen haar voor doorvaart van schepen ongeschikt heeft doen maken, daartoe niet meer van dienst.

De Roptazijl behoort aan de stad Harlingen, welke haar door koop bekomen heeft, en uit dien hoofde de lasten en profijten geniet. Zij ontleent waarschijnlijk haren naam van het geslacht Ropta, door welke zij zoude aangelegd zijn.

ROPTAZIJL, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. N. van *Harlingen*, ½ u. W. ten Z. van *Pietersbierum*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 16 inw. — Zij ontleent haren naam van de hier boven vermelde sluis.

RORA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust, onder *Luciela* behoorende.

RORAC, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Klein-Chatillon, benedenwaarts aan de voorm. suikerplant. het Klaverblad, waarmede zij nu vereenigd is. De Negers noemden haar FRITI.

RORAC-EN-KLAVERBLAD, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Klein-Chatillon, benedenwaarts aan de suikerplant. St. Eustatius; 2130 akk. groot; met 16 slaven.

Zij bestaat uit de voorm. afzonderlijke suikerplant. Rorac en Klaverblad. De Negers noemen haar FRITI en DI FOEBON.

RORAKHOK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

ROSA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de *Westkust* van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

ROSANDE, voorm. adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland* arr. en omstreeks 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 3½ u. O. van *Wageningen*, gem. en 2½ u. O. van *Rencum*, 20 min. O. Z. O. van Oosterbeek, nabij den Rijn.

Het was voormaals eene vrije heerl. met hoog en laag regtsgebied, doch van Doorwerth leenroerig. Het huis, waarvan thans nagenoeg geene sporen meer overig zijn, stond op eene kleine verhevenheid. In de veertiende eeuw was deze plaats nog in het bezit ven het aloud geslacht van den zelfden naam, en in eene oorkonde van het jaar 1382 komt de naam van TENGNAGEL VAN ROSANDE voor. Later werd zij bezeten door het geslacht VAN ARNHEM Heer DIRK VAN ARNHEM, Ridder, die werd daar mede in 1413 en 1428 verleid; hij stierf in 1438; toen kwam ROSANDE aan zijnen zoon Heer WIJNAND VAN ARNHEM, Ridder, die in het jaar 1482 overleden is. Zijn zuster ELISABETH, Vrouw van Heer EVERT VAN WILP, Ridder, erfde van hem; en na hare dood, in 1494, volgde haar zoon, Heer EVERT VAN WILP, Ridder, haar op. Hij stierf te ROSANDE, den 12 Maart 1505, en het is aanmerkelijk, dat hij in 1503, door den Heer VAN HEMMEN, met Meinerswijk beleend is, en dat die heerlijkheid naderhand een leen van ROSANDE werd. In het jaar 1505 werd de heerl. ROSANDE, door FILIPS I, Koning *van Castilië*, op gezegden EVERT VAN WILP, in beslag genomen en afgestaan aan DIEDERIK VAN BRONCKHORST EN BATENBURG, Heer *van Honnepel*, Landdrost van Cleve, wiens geslacht toen de zijde van Oostenrijk hield. Niet lang daarna werd de burg ROSANDE door KAREL VAN EGMOND stormenderhand veroverd en verbrand. Hij schonk deze heerl. in het jaar 1519, aan FILIPS VAN DER RECK VAN SOMMEREN, onder voorwaarde hem met drie paarden te dienen; en in 1531 deed hij eene schijnruiling tusschen ROSANDE en *Esens*, met ENNO, Graaf *van Oost-Friesland*.

Tusschen beide had ROSANDE nog eenen anderen eigenaar, daar Hertog KAREL het, in het jaar 1523, verkocht had aan JACOB VAN APPELTERN, Domdeken van Utrecht, zich het vermogen voorbehoudende, om het, binnen een jaar na diens dood, weder in te lossen.

De Domdeken had er een nieuw huis doen bouwen, hetwelk echter reeds in 1538 afgebroken was, en niet lang daarna door een nieuw vervangen werd, toen Johan Schellard van Obbendorf het bezat. Deze had een verkregen regt op de erfenis van het geslacht van Wilp, voor zoo veel die van het geslacht van Arnhem voortkwam, uithoofde van zijne moeder Adriana van Broekhuisen, wier moeder was Margaretha van Arnhem, zuster van Heer Wijnand, en van Elisabeth, vrouw van Heer Evert van Wilp. Deze Adriana van Broekhuisen, hertrouwde met Andries van Visscheringh, genoemd Bell, en zij is, na het overlijden van Heer Evert van Wilp, en van Belia van Wilp, Vrouw *van Middachten*, met Rosande beleend. Frederik Schellard van Obbendorf, Johans zoon, eischte alle de goederen van van Wilp; en hij klaagde aan 's landschaps gedeputeerden, dat hij door Hertog Karel, buiten vorm van regten uit het huis Rosande gezet was; bij vonnis in 1539 ontving hij de teruggave daarvan. In 1544 verdroeg hij zich met Johan van Renesse, over de verdere goederen van van Wilp. Zijn zoon, Daem Schellard van Obbendorf, voerde, in 1566, een proces tegen den Stadhouder en den Momboir, over de jagt en de konijnen-warande van Rosande, en hij wordt in de stukken Grondheer van Rosande genoemd.

De heerlijkheid bleef in dat geslacht, en niet lang daarna geraakte ook de heerlijkheid Doorwerth in het geslacht van Schellard, waardoor de Heeren van Doorwerth, gedurende meer dan honderd jaren, tevens Heeren van Rosande waren. Later kwamen deze beide heerlijkheden bij koop aan Frederik Willem, Vrijheer *van Spaen en Ringenberg*, wiens zoon Alexander Diederik en kleinzoon Johan Frederik Willem, die na den anderen bezeten hebben, terwijl zij thans een eigendom zijn van den Heer van Rechteren van Appeltern, woonachtig te Zwolle, die er in dit jaar (1847), door erflating, eigenaar van geworden is; terwijl het vruchtgebruik is vermaakt geworden aan den jongen Vrijheer van Spaen van Voorstonde, zijnde beide neven van de vorige eigenares, de Gravin van Rechteren. De daartoe behoorende gronden, thans alles weiland, beslaan eene oppervlakte van 196 bund. 93 v. ell.

ROSANIVE, gedeelte van het eil. *Amboina*, op de kust van *Leytimor*, aan de Groote-baai. — Het is de plaats, waar de stad Amboina ligt.

ROSBANK, zandbank in het Noorden van de *Zuiderzee*, ten Z. van het eil. *Vlieland*, tusschen Krakezand en de vlakte van de Kaai.

ROSCHUISTER-MEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, 1 u. Z. Z. O. van *Workum*, dat met het *Tjallingsmeer* en met de *Boksloot* in verbinding staat.

ROSEGAARDE, marke in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. *Zwolle*, gem. *Dalfsen*.

Deze marke bestaat in onderscheidene heide- en groengronden genaamd het Dalfserveld en beslaat met eenige afzonderlijke gelegen stukken eene oppervlakte van 1328 bund. 41 v. r. 10 v. ell.

ROSEGYN, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie Rosingain.

ROSELAND, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Casawinica-kreek, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Luxemburg, benedenwaarts aan de verl. plant. la Volonté Divine, 1000 akk. groot.

ROSELO, oude naam, onder welken het dorp Reusel, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, voorkomt. Zie Reusel.

ROSEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3½ u. O. Z. O. van *Dockum*, ½ u. O. N. O. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

ROSENBERG, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie ROVERSBERG.

ROSENHOF, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en 3 min. N. van *Zutphen*, aan den straatweg van Zutphen op Deventer.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 22 v. r. 46 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer GERRIT DOP, woonachtig te Zutphen.

ROSENHOUT, voorm. buit. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van den *Helder*, gem. *Texel*, ½ u. N. van *Oude-Schild*.

Dit buit. is voor ongeveer vijf en dertig jaren gesloopt, zoodat er thans geen spoor meer van te vinden is.

ROSEP (DE), beekje of waterloop in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, dat uit onderscheidene adertjes bij Haaghorst, onder Diessen, in de heide ontspringt, en noordwaarts aanspoelende, ½ u. ten W. van Luissel, onder Boxtel, door de landen van het huis Nemerlaar loopt, en zich aldaar in den *Nemer* ontlast. Deze beek treedt, bij overvloedig water, zeer wijd buiten hare oevers en zet de omliggende lage landen onder water.

ROSER, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie ROESER.

ROSEVALEY, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Philipinus-Ruhe, benedenwaarts aan den houtg. Gerard

ROSHEUVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Hilvarenbeek*, gem. en ½ u. Z. van *Eerssel*.

ROSIJNEN-PLAAT, zandbank ten N. van de *Zuiderzee*, ten O. aan het eil. *Vlieland*, thans de RICCHEL genoemd. Zie dat woord.

ROSINA, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Rijweg-van-Kwatta*; palende N. aan onuitgegeven bosschen en swampen, O. aan den verl. kostgr. Vaderszorg, Z. aan den weg, W. aan den verl. kostgr. Peu-et-Content.

ROSINGAYN, ROSEGYN, ROSSINGEYN, ROSINGGEIN of ROSINGAIN, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behoorende, 3 mijlen ten O. Z. O. van het eil. *Banda*.

Van het Oosten naar het Westen is het zeer smal, doch van het Noorden naar het Zuiden zal het eene mijl lengte hebben; het is woest en bergachtig, doch de bergen zijn er niet zoo als op het land van Lontoir.

Dit eiland was goed bevolkt tot het jaar 1634, wanneer de muskaatboomen zijn uitgeroeid, en de bewoners zich op Groot-Banda of Ay hebben nedergezet. Naderhand strekte het eenen geruimen tijd, ten verblijf van misdadigers, en verkreeg het den naam van BANDIETEN-EILAND. In het Noorden van het eiland is een groot rif. Ten Zuiden ligt, op korten afstand, eene koraalbank, verdronken Rosingayn genoemd. De voornaamste plaats is Rosingayn.

In 1624, werd aan de noordwestzijde een klein fort aangelegd, dat evenwel sinds lang vervallen is.

De muskaatnotenboomen, die hier vroeger van de beste soort waren, zijn uitgeroeid; men vindt er geene vruchtboomen, echter veel bamboes; het is scherp en doornachtig, de grond bevat goede klei, om steenen te bakken; aan het strand vindt men zeer kostelijke en zeldzame zeegewassen, welke schier nergens worden aangetroffen. In de rotsen wordt zeer zuiver zout gevonden, hetwelk van het aldaar ingeslagen en door de zon uitgedampt zeewater overblijft.

Ook zijn hier wilde varkens en eene soort van wilde koeijen, van welke laatsten men vermoedt, dat zij door de Denen, in eenen tammen staat aldaar geplaatst, en vervolgens verwilderd zijn, zij zijn niet zoo groot als de Balinesche, en schijnen van een Makassaarsch ras te zijn. Op dit eiland zijn groote, zeer gevaarlijke slangen.

ROSKAM (DE), herberg in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Goes*, kant. en 20 min. Z. van *Hulst*, gem. en ½ u. van *Clinge*, in het geh. *Kapelleburg*, aan den straatweg van Hulst naar België, dat op sommige kaarten verkeerdelijk als een geh. voorkomt.

ROSKAMMERSLUIS (DE), sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Kamperveen*, in den Kamperveensche-zeedijk.

ROSMALEN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en kant. *'s Hertogenbosch* (1 k. d., 6 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan Empel-en-Meerwijk, N. aan de gem. Empel-en-Meerwijk en Alem-Maren-en-Kessel, O. aan Nuland, Z. aan Berlicum-en-Middelrode, W. aan 's Hertogenbosch.

Deze gem. bevat het d. Rosmalen, de geh. Bruggen, Heinis of Hennist, Hintham, Kloosterhoek, Kruisstraat-en-Heeseind, Maliskamp, Molenhoek, Sprokkelbosch en Varkenshoek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3520 bund. Men telt er 316 h., bewoond door 333 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1980 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De landerijen zijn hier zandig, doch welke zandgrond zeer zoet is, en daarom zulken weligen houtwas geeft, dat men dien elders zelden zoo vindt. Zij staan echter dikwijls, als de Maas wat hoog zwelt, onder water, waarom men gewoon is te zeggen:

Rosmalen is een ellendig land
's Winters in 't water en 's zomers in 't zand.

Men heeft er twee leerlooijerijen, waaronder eene patent-leerlooijerij, eene vermicellie- en macaroniefabrijk, eene bierbrouwerij en eenen houten wind koren-, eenen ros-koren- en eenen ros-oliemolen.

De R. K., die er 1920 in getal zijn, onder welke 1020 Communikanten, maken gedeeltelijk de par. van *Rosmalen* uit en behooren gedeeltelijk tot de par. van *Nuland*.

De Herv., die hier 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Berlicum-en-Rosmalen*. Voorheen maakte Rosmalen met *Empel* eene afzonderlijke gemeente uit, welke tot eersten Leeraar gehad heeft Johannes Kieschius, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1673 naar Drunen vertrok. Na het overlijden van den Predikant Daniel Petrus Leifrinck, werd Rosmalen van *Empel* gescheiden en bij *Berlicum* gevoegd.

De enkele Israëliet, die hier woont, wordt tot de rings. van *'s Hertogenbosch* gerekend.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Rosmalen, éénе aan de Kruisstraat en éénе te Hintham, welke gezamenlijk door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger een heerl., wordende de hooge en lage heerlijkheid daarvan, benevens de jagt, in het jaar 1505, door Hertog Filips III, beleend aan den Ridder Jan Backx; doch de stad 's Hertogenbosch lostte, weinige jaren daarna, het dorp Rosmalen weder in, voor 1116 Rijnsche guldens 16 stuivers en 6 deniers (1563 guld. 22½ cent). Zij kortte die penningen in 1511 van de bede des Hertogs.

Het d. Rosmalen of Roosmalen, oudtijds Roesmaelen, ligt 1 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 1 u. N. N. W. van Berlicum, 1 u. W. Z. W. van Nuland; 51° 43′ 9″ N. B., 23° 1′ 38″ O. L.

Het is een vrij groot dorp, dat zeer oud is, want het komt reeds, op het jaar 815, onder den naam van Rosmalla en Rosmella voor, in diplomata van de abdij van Lauresham of Lorsch, bij Mentz, toen er reeds aldaar goederen aan die abdij geschonken werden. Men telt er in de kom van het d. 61 h. en ongeveer 300 inw. De huizen staan in den *Kerkenhoek* zeer digt bij elkander, doch de overigen meer verspreid.

De R. K., die er wonen, maken met die uit de geh. Bruggen, Heeseind, Heinis, Hintham, Kloosterhoek, Maliskamp, Molenhoek, Sprokkelbosch en Varkenshoek, eene par. uit, welke tot het apost., vic., gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Orten*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en 1340 zielen, onder welken 1020 Communikanten, telt. De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, ligt in het midden van dit dorp, is eene groote schoone kruiskerk met eenen zwaren lagen toren en lage spits er op. Het middelpand, op welks einde een klein kloktorentje staat, is lager dan het koor of achterpand, dat later daaraan gebouwd is. Deze kerk staat op een kerkhof, met eenen muur omringd, van binnen rust ze op onderscheidene pilaren. Er is daarin geen orgel. Deze kerk, welke na de Reformatie door de Herv. bezeten werd, is, volgens Koninklijk besluit van 23 November 1823, aan de R. K. terug gegeven, terwijl de Herv. de oude schuurkerk, benevens eene som gelds bekwamen.

De voormalige R. K. schuurkerk, welke na den Munsterschen vrede aldaar gebouwd werd en in het jaar 1782 vernieuwd was, stond 200 passen ten zuiden buiten de kom van het dorp, zij werd, in 1823, door de Herv. afgebroken, die op de fundamenten eene nieuwe kerk hebben gebouwd, welke den 12 November 1824 ingewijd is. Het is een klein vierkant gebouw met een spits kloktorentje op het dak, doch zonder orgel. De pastorie staat er naast.

Het Raadhuis is een net en klein gebouw, van een vierhoekig kloktorentje voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht, en vormt met de onderwijzerswoning een gebouw.

Vroeger stonden onder dit dorp twee kloosters; het eene Coudewater, het andere St. Annenberg genoemd (zie die beide woorden), alsmede eene kapel aan de Kruisstraat, de St.-Antonius-kapel genaamd, welke tegenwoordig tot schoolgebouw dient.

Men heeft er ook vijf buitenplaatsen, als Langenhuizen bij de Kruisstraat, Coudewater (ter plaatse, daar weleer het klooster van de H. Brigitta, in 1434 gesticht, gestaan heeft), Spreeuwenburg, in den Kloosterhoek, Eikenburg, in Maliskamp en Zandbergen, aan den straatweg.

Er worden aldaar twee jaarmarkten gehouden, als: op den derden Woensdag in April en daags voor St. Maarten. Men wil dat Rosmalen zijnen naam ontleend heeft, van de groote paardenmarkten, welke vroeger te dezer plaats gehouden werden; doch later naar 's Hertogenbosch

verplaatst zijn, namelijk van *ros* (een paard) en *maalzak* of eetzak, omdat men zich, herwaarts komende, daarvan te voren moest voorzien, uithoofde van de weinige huizen, welke er destijds nog stonden.

ROSMALEN is de geboorteplaats, van den Godgeleerde en Geschiedkundige HENRICUS MARCELLI of MARCELIS, Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Wurtzburg, † 25 April 1664; vele schriften, meest over godgeleerdheid en schriftuurkennis, in druk nalatende.

In 1512, brandden de Gelderschen dit dorp af. In 1757, werd ROSMALEN geheel en al overstroomd, en onderging daardoor eene geweldige schade. Den 20 Julij 1767, leed dit dorp zeer veel door donder, bliksem, hagel en stormwind; het koren werd op het veld verpletterd, boomen uit den grond gerukt, zeven en twintig huizen vernield en negen en veertig beschadigd.

Den 22 Februarij 1799, bij hoog water, ijsgang en zwaren donder, werden te Hintham door eenen ijsschol drie huizen omgehaald, waarbij dertien menschen omkwamen.

Bij den watersnood van Januarij 1809, heeft het dorp ROSMALEN ook bijzonder veel geleden. Op onderscheidene plaatsen braken gaten in den dijk en op vele andere liep hij over. Een huis en eene hut spoelden weg, een groot aantal andere werden zwaar beschadigd. De behoefte der ingezetenen was hier zeer groot, daar een getal van acht en tachtig huisgezinnen moest bedeeld worden, terwijl ook de schade aan de landen en levensbehoeften zeer aanzienlijk was.

In den nacht van 1 Januarij 1834 werd, bij storm en hoog water, de dijk zeer beschadigd. Door de inbraak van den zomerdijk te Geffen werd ROSMALEN half overstroomd en zoude dit geheel geweest zijn, indien niet de geheele bevolking in de Huttestraat, onder Nuland, ruim een vierde uurs van het dorp ROSMALEN, eenen dijk had opgeworpen.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit een veld van azuur, hebbende in het bovendeel een schildje van goud, beladen met een doorboord klaverblad van sinopel en in het onderdeel eene ploeg van goud.

ROSMALEN (BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *Rosmalen;* palende N. aan den Polder-van-der-Eigen, O. aan den Binnen-Polder-van-Nuland, Z. aan den Heidijk, ten zuiden van den grooten weg der 1e klasse N°. 8, en aan genoemden weg zelve tot aan de hoeve Heer-en-Beek, de Varkenshoek en den Zuidelijken Zomerdijk bij de Steenenkamer, W. aan het gehucht Hintham en den Vliert-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte 1033 bund. 33 v. r. 31 v. ell., behalve eenige oppervlakte, gelegen tusschen den grooten weg der 1e klasse, N°.8, en den Heidijk, waarvan de juiste grootte niet bekend is, aangezien de ligging van dien Heidijk niet is aangewezen. Men heeft er vijf steenen sluisjes in den zomerdijk, als: een in de nabijheid van Nuland, wijd in den dag 0.80 ell., hoog 1 ell.; een bij Langenhuizen, wijd in den dag 0.80 ell., hoog 1 ell.; een tusschen de Kruisstraat en de kerk van ROSMALEN, genaamd de Bruggensche-sluis, wijd in den dag 1.45 ell., hoog 1.40 ell.; een meer zuidwaarts, genaamd het Tweebergensche-sluisje, wijd in den dag 0.50 ell., hoog 0.57 ell.; en nog zulk een sluisje nabij Hintham, allen aan de buitenzijde met sponden in het metselwerk, voor het instellen van schotbalken, door welke drie eerstgemelde sluisjes hij in den Polder-van-der-Eigen, en door de twee laatstgemelde sluisjes in den Vliert-polder uitwatert.

Behalve deze vijf sluisjes, pleeg er nog een sluisje bewesten het dorp Rosmalen te bestaan, doch in den winter van 1834, is daaraan ongemak ontstaan, en het is later uitgebroken moeten worden. Het zomerpeil is ongeveer 4 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 6.50 ell. tot 7 ell. boven A. P. De dijk, waardoor deze polder tegen het Beersche Maaswater en dat van de Aa beschut wordt (Zomerdijk geheeten) is aan de schouw van het hoogheemraadschap van Maasland onderworpen; de kruin is genoegzaam overal berijdbaar, de breedte is nogthans verschillende, en wordt bevonden, van Nuland af te rekenen, 3.40 ell., 4 ell., 7 ell., 3 ell., 5 ell., 3.50 ell., doch van 500 tot 600 ell. boven de kerk van Rosmalen, tot omtrent 1000 ell. daar beneden, is deze dijk meestal van zeer geringe afmeting, zelfs verliest hij zich hier en daar tegen de hoogere gronden, van daar echter is de kruin breed 3.50 ell., 5.50 ell. en 3.70 ell., tot aan de Vliertdijk, wijders 3 ell., 3 ell., 5 ell., 4 ell., 5 ell., 4.40 en nabij Hintham 5 ell.; wijders strekt de dijk van Hintham oostwaarts op nog tot aan de zoogenaamde Steenenkamer.

De geheele dijk wordt door dijkgeslaagden onderhouden, terwijl de sluizen zonder een bepaald beheer, tot hiertoe onderhouden zijn van wege de eigenaren, die daarbij onmiddellijk belang hebben, doch gewoonlijk worden de onderhoudskosten door eenen persoon, daartoe uit hun midden benoemd en gesalarieerd, omgeslsgen.

De Directie over den dijk, vroeger aan Dijkgraaf en Heemraden van den Polder-van-der-Eigen opgedragen, is, sedert 31 October 1825, aan het hoog-heemraadschap van Maasland toevertrouwd, doch de polder zelf is zonder beheer.

In het jaar 1834 zijn eenige veldwerken, grootendeels in dezen polder aangelegd, als: het fort Alexander, op de vereeniging van den Rosmalensche-zomerdijk ten O., de Heiligengeest-dijk ten W. en den Vliertdijk ten Z., zijnde in zeer vervallen staat; een aarden lunet, liggende in den polder en leunende tegen den Vliertdijk, bij het geh. Hintham, en het retranchement of hoornwerk, genaamd Willem, gelegen buiten het geh. Hintham, op den grooten weg, 1e klasse, no. 8, beiden in goeden staat, en allen behoorende tot de vesting 's Hertogenbosch.

De *Heidijk*, waardoor de polder aan de zuidzijde tegen hoog water beschut is, wordt door het gemeentebestuur van Rosmalen geschouwd. Hij bestaat slechts nit eene kade: meestal door de heidegronden loopende, wordende zelfs hier en daar door de hooge gronden vervangen. In bovengemelden zomerdijk hebben, blijkens de nog aanwezige kolken, in vroegeren tijd, waarschijnlijk ten minste tien doorbraken plaats gehad.

In de gemeente van Rosmalen heeft op het hooge, ten zuiden van den Binnen-polder van Rosmalen, eene bijzonderheid plaats, namelijk dat op het landgoed *Eikenburg*, in den jare 1842, een windwatermolen gesticht is, hebbende 10.40 ell., vlugt, en malende het water, door middel van eenen in dezen molen aangebragten tonmolen, lang 5 ell., wijd 1 ell., over het kruis, ruim 1 el. op. De molen is daargesteld, om eene uitgebreidheid van omtrent 40 bunders lage grond, begrepen onder bovengemeld, overigens hoog gelegen, landgoed, circa groot 90 bund., van overtollig water te bevrijden; — de gemelde windwatermolen is, behalve die in den Polder-van-der-Eigen aan de Dieze, de eenige, welke in de Meijerij van 's Hertogenbosch thans bestaat.

ROSMALENSCHE-WETERING (DE GROOTE-), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, dat, van Nistelrode afkomende, in eene westelijke rigting naar Coudewater loopt, waarna het eerst ¼ u. O. van daar de Kleine Rosmalensche-wetering opneemt, en alsdan, als een waterloop, over dit landgoed onder door de Ingelandsche-brug gaat, bij welke het in de *Aa* valt.

Deze wetering is, door tusschenkomst van het provinciaal bestuur van Noord-Braband, in het jaar 1846, door verbreeding en verdieping, aanmerkelijk verbeterd geworden.

De vereenigde weteringen hebben bij het buiten Coudewater, in 1845, eene sluis gekregen, die haar door slotbalken tegen het indringen van hoog Maaswater beveiligt.

ROSMALENSCHE-WETERING (DE KLEINE-), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, dat, van Heesch afkomende, in eene west-zuidwestelijke strekking naar Rosmalen vliet en, nabij den Kloosterhoek, zich in de *Groote-Wetering* verliest.

ROSPORT, voorm. heerl. in het hert. *Luxemburg*, thans gedeeltelijk tot het grooth. *Luxemburg*, gedeeltelijk tot de Pruissische prov. *Rijnland* behoorende.

Zij paalde N. en W. aan het balj. van Echternach, O. aan het keurvorstendom Trier, Z. aan de heerl. Herborn-en-Mompach, in het keurvorstendom Trier, en aan het balj. Echternach. Zij werd door de Sure doorsneden en bevatte de dorpen Rosport, Godendorf, Ralingen en Wintersdorf. Al wat op den linkeroever der Sure was gelegen, behoort thans tot *Pruissen*, doch het d. Rosport, de beide groote geh. Girst en Dickweiler, benevens eenige verstrooide hoeven en al het grondgebied op den regteroever. Zijn tot heden met *Luxemburg* vereenigd gebleven.

De bevolking bedraagt nagenoeg 1550 inw. van welke 750 in het grooth. *Luxemburg*, en 800 in de Pruissische prov. *Rijnland*, regeringsdistrict en landkreits *Trier*. Gedurende het Oostenrijksche bestuur over het Hertogdom Luxemburg, bragt de heerl. Rosport van elke 1000 flor. 5 flor. 8 deniers op.

Verscheidene goederen en geregtigheden in de heerl. behoorden aan de St. Clemens-abdij te Echternach of aan de St. Irmina-abdij te Trier. Zoo stelde b. v. laatstgenoemd convent te Wintersdorff den Pastoor aan, terwijl de Abt van Echternach, indien het hem geliefde in den ban van Wintersdorff te jagen, kon eisschen, dat de ingezetenen zijne honden in een hunner schuren opnamen, hen oppasten en van voedsel voorzagen.

ROSPORT, gem., gedeeltelijk in de heerl. *Rosport*, gedeeltelijk in het balj. van *Echternach*, gedeeltelijk in het voorm. keurvorstendom *Trier*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Echternach*; palende N. en O. aan de Pruissische gem. Ralingen, waarvan zij door de Sure is gescheiden, Z. aan de gem. Mompach en Bech, W. aan de gem. Echternach.

Deze gem. bevat de d. Osport, Ossweiler en Steinheim, benevens de geh. Dickweiler, Fromburghoff, Girst, Girsteklauss, Hinkel, Hinkelermuhl, en Schiltzhaus. Men telt er 1600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt en eenen olie- en vier korenmolens hebben. Er wordt hier meest rogge en haver gezaaid en slechts weinig tarwe. De veestapel beloopt 100 paarden, 560 stuks rundvee en 350 zwijnen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Rosport en Osweiler uit, die hier twee kerken te Rosport en Osweiler en een kapel te Steinheim hebben.

Het d. Rosport ligt 5 u. O. ten Z. van Diekirch, 1½ u. W. van Echternach, in een bevallig dal, aan de Sure en aan den voet van den Rosporterberg.

Het is een oud d., dat in eene oorkonde van den Frankischen Koning Dagobert, gedagteekend te Trier den 26 Augustus 646, onder den naam van Rozvort voorkomt. Men telt er 70 h. en ongeveer 420 inw., die eene par. uitmaken, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach* behoort. De kerk aan den H. Michael toegewijd, is een ruim en goed gebouw.

De St. Irmina-abdij te Trier, bezat hier weleer een aanzienlijk landhuis en groote goederen, welke op het einde der vorige eeuw door de Franschen aan het geslacht Loser zijn verkocht geworden.

ROSPORTER-BEEK (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in de rotsen, die de Sure bezomen, en valt, na korten loop, omstreeks het d. Rosport in die rivier.

ROSPORTER-BERG (DE), berg in de heerl. *Rosport*, grooth. *Luxemburg*, welks top 374 ellen boven den spiegel der zee verheven is.

ROSS ('T), buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en ¾ u. N. van *Lochem*, gem. en ½ u. Z. van *Laren*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 280 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Jonkheer Mr. W. L. F. C. Ridder van Rappard, woonachtig te Arnhem.

ROSSAGOEROT, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, N. van het eil. *Floris*.

Het is naauwelijks eene mijl in het rond, en heeft aan den oostkant eene kleine klip.

ROSSENISSE, d. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Roxenisse.

ROSSUM, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*; palende N. aan de Waal, O. aan het Schans-gat, Z. aan de Maas, W. aan de gem. Hurwenen.

Deze gem. bevat het dorp Rossum het geh. Geenweide en het fort Willem of Nieuw-St.-Andries, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 700 bund., waaronder 654 bund. belastbaar land; telt 160 h., bewoond door 170 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1060 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 190 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Zalt-Bommel* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Lorius, die in het jaar 1615 hier in dienst was, en in het jaar 1619 afgezet werd. Tot aan 1688, is *St. Andries* hiermede vereenigd geweest, doch in gemelde jaar, tijdens de dienst van Johannes van Zelst, hiervan afgenomen. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de geleerde Rutger Schutte, die er den 13 Januarij 1737 werd ingezegend en na een halfjarig verblijf aldaar naar Zalt-Bommel werd beroepen.

De R. K., die er ongeveer 500 in getal zijn, behoorde tot in 1843, tot de par. van *Hurwenen-en-Rossum*, doch zijn in dat jaar van Hurwenen afgescheiden en maken thans eene afzonderlijke stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Na de Reformatie is het te Rossum en in de omstreken vele jaren zeer moeijelijk geweest vast verblijvende Priesters te bekomen. De eerste, die bekend zijn hier te hebben verbleven, van het jaar 1674, waren zendelingen uit de Minderbroeders-orde, maar sedert het jaar 1735 heeft de opvolging der Pastoors, uit de ongeordende geestelijkheid geregeld plaats gehad.

De 10 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Zalt-Bommel* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Er is een schuitenveer, over de Waal, op Heesselt, een pontveer over het Schansgat op Heerewaarden; alsmede een voetveer, ten Z. van het dorp, van den Overvaart, over de Maas, op Alem.

Deze gem. is buiten tegenspraak eene oude vrije heerlijkheid, weleer Rottem of Rothem genoemd, die zijne eigene Heeren had. Op de kaart van Beka, door Buchelius uitgegeven, staat Rothem en niet Rossum, en in de lijst der goederen, welke de abdij Prüm, rondom Tiel, aan de Waal, bezat, wordt Rotheneim mede vermeld. Het schijnt zeker, dat Arnold van Rodne of Rothem, Heer van deze heerl. was. Getrouwd zijnde met Aleyde, dochter van Hendrik van Cuyck en van Alverade van Hostade, had hij, nevens zijne schoonmoeder, in 1108, verschil met de kerken van St. Maarten en St. Bonifacius te Utrecht, over het *praedium Dei* tusschen Lek en Linge. Nobilis genoemd, was hij met zijnen broeder Gijselbert, in 1121, getuige van Godebald, den vierentwintigsten Bisschop van Utrecht, in eenen brief over de kerk van Warnsveld; met eenen anderen broeder, Rutgerus, was hij in 1122 getuige van Keizer Hendrik, en alleen vindt men hem getuige van den Keizer, en van den zelfden Bisschop in het jaar 1125. Men weet, dat hij geweldig om het leven gebragt, en dat hij, zoo wel als zijne vrouw, in 1133 overleden is, want zijne dochter Hedwig stond toen onder voogdij van hare ooms, Herman, Heer *van Cuyck*, en Godfried van Cuyck, Graaf *van Arensberg*. Hare leen- en dienstmannen sloegen een huwelijk voor, tusschen haar en Floris *den Zwarte*, broeder van den Graaf van Holland, waarin de voogden weigerden te bewilligen; Floris, op het aanzien en de bescherming der Keizers vertrouwende, zocht zich door de wapenen in het bezit der goederen van Hedwig, te stellen, en beschadigde de landen van den Heer van Cuyck, waardoor wij *Malsen* verstaan, ten minste de burgers van Utrecht, die zijne zijde hielden, verbrandden het slot Leksmond. Hiertegen namen de Heeren van Cuyck hunnen kans waar, overvielen Floris te Abstede bij Utrecht en beroofden hem van het leven, waarom zij door den Keizer in den rijksban gedaan werden. Na den dood van Lotharius, zijn zij door tusschenkomst van Keizer Conradt, in 1137, met Dirk Graaf *van Holland* verzoend, onder voorwaarde, gelijk verzekerd wordt, dat zij hunne landen voortaan van hem ter leen zouden houden. Deze woorden moeten echter in geen al te ruimen zin genomen worden, en geven alleen te kennen, dat zij leenmannen van Holland geworden zijn, aan wien zij eenige goederen hebben moeten opgedragen, zonder dit tot alle hunne bezittingen uit te strekken. Het is waar, dat de meeste schrijvers zich ten opzigte van dezen Arnold van Rothem zeer vergissen, en de heerlijkheid elders gezocht hebben,

waartoe de verschillende wijze, op welke zijn naam geschreven is, oorzaak geeft. MELIS STOKE noemt hem Heer van ROCHEM en ALKEMADE, stelt daarbij in eene aanteekening *Rechem in 't Land van Berg of Mark.* WAGENAAR is hem gevolgd. De Monnik van EGMOND schrijft ROTHEN, en in een ander handschrift ROTHEM. BEKA stelt ROTHEM en de vermeerderde BEKA RECHEM. Maar BUTKENS is ver van het spoor geweken, hem noemende *Sire de Radinchem.* Dus is ROTHEM de ware lezing, en, dewijl uit het geheel verhaal blijkt, dat het geval tusschen HEDWIG, FLORIS en de Heeren VAN CUYCK in deze streken moet geplaatst worden, kan men ROTHEM niet elders zoeken, maar is zeker ROSSEM; deze plaats niet ver van het Land-van-Cuyck gelegen zijnde, kan mogelijk aanleiding tot het huwelijk van ARNOLD VAN ROTHEM, met ALEYDE VAN CUYCK gegeven hebben. Of HEDWIG naderhand met eenen anderen Heer getrouwd is, en wie hare erfgoederen verkregen heeft, is ten eenemaal onbekend. Het is echter zeer mogelijk, dat zij in onderscheidene handen geraakten, en dat een gedeelte daarvan, als ROSSUM en *Heesselt*, in het geslacht van ROTHEM of ROSSUM, maar minder edel, minder vrij, als onderheerlijkheid gebleven is. Ten minste dat geslacht wordt aanhoudend gemeld, hoewel men de afstamming niet bewijzen kan. GERARDUS MILES DE ROTEHEIM, hield in 1188 honderd hoeven ter leen van den Graaf VAN DALEN. REYMARUS VAN ROTHEM was in 1198 en 1200 getuige van Keizer OTTO. HERMAN en GERHARD VAN ROTHEM, broeders, komen meermalen voor, van 1224 tot 1234. GOSWINUS VAN ROTHEM wordt, in vele brieven van 1250 tot 1263 gemeld, en hetgeen een ontwijfelbaar bewijs voor ons gevoelen bijbrengt, is, dat hij, in 1263 genoemd wordende *Nobilis vir* GOSWINUS DE ROTHEM, met THEODERICUS DE EMESE zegelde, en dat zijn zegel, hetwelk nog ongeschonden in het kapittel van ST. MARIA te Utrecht bewaard wordt, drie vogels, zijnde het gewone wapen van ROSSUM, vertoont. Heer GERHARD VAN ROTHEM, Ridder, Regter en Dijkgraaf van Gelre en Bommelerwaard, en zijn broeder JOHAN, Regter van Heesselt, vermoedelijk de zoons van bovengemelden GOSWINUS, waren in 1276 getuigen te Zalt-Bommel. Ook GERHARD, in dienst van den Graaf van Gelre, verdedigde den overgang der Maas te Hedel in 1285, tegen den Hertog van Braband. Hij overleed in 1291, en zijne weduwe HADEWIG, benevens haar mans voorzoon GERHARD, en hunne beide zonen GOOSWIJN en HENDRIK sloten toen eene magenscheid, in welk stuk het geslacht voor het eerst ROSSEM, en niet meer ROTHEM genoemd wordt. Daaruit was de beroemde MAARTEN VAN ROSSUM gesproten, en het bloeide nog in het midden der vorige eeuw.

De heerl. ROSSUM bleef in dit geslacht als eene dagelijksche heerlijkheid, en kwam door het huwelijk van SIBILLA VAN ROSSUM met GUIDO VAN MALSEN, na den dood van haren broeder JOHAN, in 1575, aan dat geslacht; waarmede zij door erfdochters, aan de geslachten VAN WITTENHORST en VAN PALLANDT, en door koop aan dat van RANDWIJCK gekomen is, waardoor het nu nog bezeten wordt. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Baron GODERT ADRIAAN JACOB VAN RANDWIJCK, woonachtig te Rossum.

De heerl. was vroeger leen aan het huis VAN VIANEN en had eene eigen leenkamer. De Heeren bezaten de Dijkschouw en reeds in 1389 verdroegen zij zich deswege met den Hertog. In 1458, gaf JOHAN, Heer *van Rossum*, eenen brief aan die van ROSSUM. Uit dit alles kan men zien, dat deze heerl. van ouds aanzienlijker, dan andere dagelijksche heerlijkheden was, hoe wel zij in 1335 reeds onder de bank van Driel gebragt was.

Het d. Rossum of Rossem ligt 3 u. Z. Z. W. van Tiel, 2 u. O. van Zalt-Bommel, aan den Waaldijk, nabij het Schansgat. 51° 48′ 0″ N. B., 23° 0′ 36″ O. L.

Uit de benaming en den toestand van sommige gedeelten van het dorp, waar men de grondslagen van oude gebouwen aantreft, meent men te moeten opmaken dat Rossum oudtijds eene groote en voorname plaats is geweest. Thans telt men er in de kom van het d. 140 h. en 950 inw.

De Herv. kerk was vóór de Reformatie aan den H. Martinus toegewijd; daarin was, in 1499, een kapittel van zeven Kanunniken gesticht, door Johan, Heer *van Rossum*, en door Fredericus van Baden, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, bevestigd. Maar dit kapittel is, bij de kerkhervorming, gelijk alle kerkelijke stichtingen der Katholijken, vernietigd. Voornoemde Johan was grootvader van Martinus of Marten, Heer *van Rossum*, die in Braband en voornamelijk in de Meijerij, nog veel genoemd wordt, om de verwoestingen door zijn krijgsvolk aangerigt, wanneer hij, als Veldoverste van den Hertog van Gelder, de legers aanvoerde tegen het Huis van Oostenrijk, hetwelk, onder Keizer Karel V, in het bezit was van het overige Nederland. Toen daarna ook Gelderland onder de zelfde heerschappij gekomen was, diende Marten van Rossum onder den zelfden Keizer, en deed door zijne krijgsverrigtingen Frankrijk, tot zelfs in Parijs, beven. Hij stierf te Antwerpen in het jaar 1555. Zijn lijk werd eerst in de kollegiale kerk van Rossum begraven; doch ten tijde der opvolgende landsberoerten naar 's Hertogenbosch overgevoerd, en aldaar wederom in de hoofdkerk ter aarde besteld. De kerk te Rossum is in 1560 door de Spanjaarden afgebrand, doch in 1659 door de Herv. weder opgebouwd, onder de Directie van den Kerkmeester Alexander van Housfelt. Deze kerk heeft eenen gotthischen toren, doch geen orgel.

Na de Reformatie werd de R. K. godsdienst eenigen tijd geoefend op een landgoed den Burch genoemd, somtijds ook in eene gewone boerenschuur, digt bij de tegenwoordige kerk; later hadden de R. K. eene zeer geringe bidplaats, uit twee kamers bestaande, aan den H. Martinus toegewijd, doch in het jaar 1846 is er eene zeer nette kerk gebouwd, aan den H. Martinus toegewijd, met eenen toren, doch zonder orgel.

Er worden aldaar nog fundamenten gevonden van een oud klooster, en er bestaat mede een oud stukje grond, door eene breede gracht omgeven, aan de Herv. kerk toebehoorende en den Bisschop genoemd, alwaar men vermoedt dat een bisschoppelijk paleis zoude gestaan hebben.

Te Rossum worden vele Romeinsche munten en oudheden gevonden (1).

De kermis valt in den 9 September.

In 1524 werd het dorp en slot door de Bosschenaars verbrand.

Den 21 Februarij 1799 kwam het ijs, op de Waal, bij Rossum, dat aldaar eenige dagen vastzat, in beweging, en wierp den korenmolen, op den dijk staande, omver; terwijl ter plaatse alwaar hij gestaan had het ijs wel ter hoogte van 40 voeten opkruidde, zonder echter meer schade te veroorzaken.

Na 1810, toen Rossum, met den Bommelerwaard, bij het Fransche Keizerijk werd ingelijft, werd door het toenmalig bestuur, uithoofde der partijschappen, Rossum met *Hurwenen* tot éène gemeente vereenigd en tot Maire aangesteld zekere Landbouwer, genaamd Christiaan van Veldriel, wonende te Hurwenen. Toen in het najaar van 1813, Rossum

(1) Zie D. C. Leemans, *Romeinsche Oudheden te Rossum*, Leyden, H. W. Hazenberg en comp. 1842.

door de Fransche troepen werd bezet en de geallieërden naderden, werd gemelde Maire huiverig de zaken te besturen en bleef zich in Hurwenen schuil houden, als wanneer de tegenwoordige, sedert 1829 in bediening zijnde, Burgemeester en Secretaris van Rossum, den Heer Dirk Jan van der Kaay, door den Heer Johannes van Dockum, Rentmeester van den Heer Rijnderd, Baron van Randwijck, Heer *van* Rossum, verzocht werd, het bestuur der gemeente Rossum, met adsistentie en goedkeuring van voornoemden Maire, Christiaan van Veldriel, op zich te nemen.

De laatste Fransche troepen, die in December 1813 in Rossem kwamen, waren de zoogenoemde pupillen, die in Woerden zoo vreeslijk hadden geplunderd. Zij waren beladen met vrouwelijke gouden sieraden, waaraan het bloed der slagtoffers hunner woede te Woerden nog zigtbaar was. Zij plantten de kanonnen aan het boveneind van het dorp en zetteden overal langs Waal en Maas posten en schildwachten uit. De Pruissische troepen vertoonden zich inmiddels aan de overzijde der Waal, verscholen zich achter aard- en zandheuvels en schoten met hunne buksen tot in het dorp. Op den avond van 22 of 23 liet de kommanderende Officier der Franschen den fungerenden Maire, Dirk Jan van der Kaay, bij zich komen en maakte hem onder gebod van stipte stilzwijgenheid bekend, dat hij met zijne troepen in den vroegen morgen de gemeente zoude verlaten, tevens gelastende de ingezetenen in rust te houden en hen te verbieden op straat te komen, zeggende, dat hij, in geval zij zich vertoonden, voor de herhaling der tooneelen van Woerden vreesden. Alle vaartuigen werden voorts uit de Waal gehaald en over den dijk gesleept. In den vroegen morgen vóór het aftrekken der Franschen kwam een hoop voor het hek van het huis, bewoond door den gezegden Heer van der Kaay, dat gesloten was, zij hakten dit open en deden vervolgens pogingen om in huis te komen, waarin zij echter niet slaagden, zoodat zij eindelijk het dorp verlieten. Zoodra de visschers van Rossum vernamen, dat de Franschen het dorp uittrokken, sleepten zij hunne vaartuigen te water en haalden de Pruissische troepen over. De Franschen, die geregeld aftrokken, langs den Maasdijk, naar Driel, waren nog niet geheel uit Rossum, toen zij reeds achtervolgd werden door de Pruissische vrijwillige jagers, doch zoodra zij dit bemerkten, hielden zij halt en kwamen terug. Dewijl de weinige vaartuigen die er waren niet schielijk genoeg de Pruissen konden overzetten, werd er hevig gevochten tusschen Rossum en Driel. Binnen den tijd van één uur werden 35 à 36 zwaar gewonde Pruissen in de gemeentekamer te Rossum gebragt, alwaar men bedden had doen brengen, waarop zij in schuiten over de Waal werden vervoerd. Daar de Franschen intusschen berigt hadden gekregen, dat de Pruissen ook te Zalt-Bommel overkwamen, staakten zij hunne verdediging en marcheerden in allen haast op Hedel aan. Den 23 December bezette de Luitenant-Generaal van Bulow, van het derde corps der Pruissische Armee, Rossum, rigtte aldaar een hulpmagazijn op, en bestuurde van daar de inneming van 's Hertogenbosch.

In den avond van den 24 December 1836, ankerde schipper Willem van Hold, met zijn aakschip, *Maria Anna*, geladen met hout en houtskolen, voor Rossum, onder een eilandje, hetwelk midden in de Waal gevonden wordt, meenende aldaar tegen den opstekenden noordoostenwind eene veilige ligplaats te vinden. Daar, in den morgen van den 25 December, de wind al heviger en heviger werd, gepaard met sterke jagtsneeuw, kon hij dien dag niet van legplaats veranderen, en zag zich genoodzaakt den aanstaanden nacht aldaar af te wachten. Op het schip bevonden zich, behalve den schipper Willem

van Hold, ook nog Jacobus van Hold, Hendrik van Hold, Jacobus Pieters en de koopman der lading Gradus Jansen, dus te zamen vijf personen, Tegen den avond liep de wind meer oostelijk, zoodat hun vaartuig door het kleine eilandje, waar achter zij lagen niet meer beveiligd werd voor de woede der golven en zij elken oogenblik vreezen moesten dat het zinken, en zij dus eenen wissen dood in de golven vinden zouden. Omstreeks ten een uur in den nacht, bespeurende, dat het vaartuig werkelijk begon te zinken, spanden zij alle hunne krachten in om met hunne boot het eilandje te bereiken, hetwelk hun, na vele moeite, gelukte. Doch naauwelijks waren zij hier geland, of zij zagen hun schip te gronde gaan, en oogenblikkelijk daarna ook de boot door de golven wegspoelen, zoodat zij nu hulpeloos den nacht moesten doorbrengen op het eilandje, waarover de golven heen sloegen, en zich daardoor aan de nijpendste koude zagen blootgesteld, terwijl zij uit de gemeente Rossum, als liggende onder den wind, geen hulp konden verwachten, terwijl men door de sneeuwjagt en den storm belet werd hen te zien of te hooren. Ondertusschen was de bakenmeester, Pieter van Herpen, hoewel hij niets van de schipbreuk had kunnen vernemen, den geheelen nacht op middelen bedacht, om de schepelingen te redden. Zoodra de dag aanbrak, beproefde hij, een zijner vaartuigen te water te brengen, doch dit werd door de bruischende golven dadelijk verzwolgen, waarom hij, niet denkende, om zijne oude moeder, vrouw en zes kinderen, die hij te verzorgen had, besloot zijn eigen leven tot redding dezer schipbreukelingen te wagen. Hij begeeft zich alzoo naar het veer van Oud-St. Andries, alwaar de vaartuigen meer boven den wind lagen, en huurt er eene boot met twee man, waarmede hij gelukkig de schipbreukelingen bereikt en had alzoo het genoegen hen alle vijf, ofschoon verstijfd van koude, behouden aan wal te brengen.

Het wapen der gem. Rossum bestaat in drie vogels.

ROSSUM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Ootmarssum*, gem. en 1 u. O. van *Weerselo*.

Men telt er 98 h. en 520 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K. die er zijn, maken met die uit de buurs. Lemselo en Volte eene stat. uit, welke tot het aartspriest. van *Twenthe* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, onder welke 1000 Communikanten telt. De kerk is een gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

ROSSUM (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. O. van *Zalt-Bommel*, gem. *Rossum*.

In het jaar 1595 maakte Johan van Rossum zijn Huis-te-Rossum tot een open huis van Hertog Karel.

Het is in het jaar 1560 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog een oud gebouw, hetwelk vroeger als voorhuizinge heeft gediend en thans door den Heer bewoond wordt. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 50 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Godard Adriaan Jacob Baron van Randwijck, woonachtig te Rossum.

ROSSUM (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Rossum*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 654 bund., alles schotbaar land; telt 10 boerderijen, en wordt door

eene sluis, op de Maas, te Aalst, op de Drielsche-watering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

ROSSUMSCHE-WAARD (DE), uiterwaard, aan de *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Rossum*; palende N. aan den Waal, O. aan het Schansgat, Z. aan de Maas, W. aan den Dijk.

Op deze waard, welke eene oppervlakte beslaat van 33 bund. 33 v. r. 39 v. ell., ligt het fort Willem of Nieuw-St. Andries, bij welks bouwing in 1819, eenige graflampen en andere Romeinsche oudheden zijn opgegraven.

ROST, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Roth.

ROSTERGAAST, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Rotstergaast.

ROSTRO, naam, welken de Negers geven aan de verl. koffijplant. Echtensrots, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Echtensrots.

ROSVELD, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 10 min. Z. W. van *Neder-Weert*; met 26 h. en 160 inw.

ROSWAARD-IN-DE-HONDERDMORGEN, uiterwaard onder de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel*; palende N. aan het Pannerdensche-kanaal, Z. O., Z. en Z. W. aan de heerl. Doornenburg.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 70 bund. 59 v. r. 60 v. ell., en bestaat meest uit weiland, tuinen en rijswaard. Men heeft er 10 huizen en eene steenbakkerij, welke met 5 h. en 48 bund. 7 v. r. 40 ell. gronds, het eigendom is van den Heer Hendrik van Heukelom, woonachtig op Roswaard.

In dezen waard ontstonden, den 6 Februarij 1799, twee doorbraken. De plaatsen, waar deze doorbraken vielen, waren niet ongunstig, omdat deze Roswaard, aan de Pannerdensche-kanaalzijde, eenen buitendijk voor zich had, welke 20 voet water (Arnhemsch peil) kon keeren. Deze buitendijk, sterk overloopende, wies in den Roswaard, het water al spoedig zoo hoog als in het Pannerdensche-kanaal. Daar nu de zijpersing van het water in reden is van het halve quadraat der regtstandige hoogte, en de meerdere of mindere wijdte der rivier er niets toe doet, had die binnendijk van den Roswaard zoo veel drukking als de buitendijk, en bezweek op twee plaatsen; het gat aan de noordzijde was twaalf en dat aan de zuidzijde vijf roeden wijd, blijvende tusschen beide een stuk dijk van ruim vijftien ell. lengte staan. Zoo lang alhier de buitendijk niet geheel doorbrak, maar zich alleen tot eenen overloop bepaalde, kon deze inbraak nimmer die schadelijke gevolgen hebben, als inbraken, daar terstond de geheele kracht der rivier invalt; doch was deze buitendijk doorgebroken, dan had deze inbraak de allernoodlottigste gevolgen kunnen hebben, omdat die dan, in het bovenste gedeelte der Betuwe vallende, de geheele Rijnstroom en het Pannerdensche-kanaal in de Betuwe zoude hebben ontlast.

ROSWEIDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Veldhuizen*; palende N. aan de heerl. Vleuten, O. aan den Oude-Rijn, Z. aan Heicop, W. aan Veldhuizen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64 bund. 2 v. r. 64 v. ell.; telt 9 h., waaronder eene herberg en

acht daggelderswoningen, en wordt door den molen van Heykop, op de Heykop, van het overtollige water ontlast. Het peil is 0.57 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Poldermeesters.

ROSWINKEL, ROOSWINKEL of ROOSEWINKEL, d. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. kant. en 8 u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 4 u. N. O. van *Dalen*, gem. en 2 u. N. O. van *Emmen*, aan de Runde of het Rundiep, welke zich hier in twee takken splitst, in eene moerassige streek. Het ligt zeer aangenaam, door de vele boomen, die in het dorp gevonden worden en door de verspreide en met bosch omgevene woningen. Voorts grenst het aan Ter Apel in het Westerwoldsche; is door uitgestrekte veenen van de overige plaatsen der provincie gescheiden en paalt ten O. aan Hannover. Het maakt sedert onheugelijke tijden met *Emmen* eene burg. gem. uit.

Men telt er, in de kom van het d., 590 inw., doch met het daartoe behoorende geh. de Maten-en-Friesen, 130 h. en 870 inw., meest landbouwers en veefokkers. Men heeft in de nabijheid ook hooge veenen en groenlanden. Tegenstrijdig met andere dorpen in Drenthe, heeft hier elk landbouwer zijn akker- en weiland achter en voor het huis liggen, in een langen en smallen opstrek en zorgvuldig van dat zijns buurmans door eenen sloot afgescheiden. De vlakke weiden zijn hier voortreffelijk, en men wil, dat het dorp daarvan zijnen naam ontleend hebbe, zullende ROSWINKEL zoo veel beteekenen als paardenweide, omdat de bewoners van Weerdinge vroeger hier hunne jonge paarden in de weide zouden hebben gezonden.

De Herv., die er 400 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Koevorden* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest A. D. WITERUS, die in het jaar 1598 herwaarts kwam en in het jaar 1639 overleed. Het beroep geschiedt door de eigengeërfden. Naar men wil bestond voorheen de bezoldiging der Leeraren, behalve uit de inkomsten der pastorielanden, ook uit eijeren en roggebrooden, die de ingezetenen jaarlijks moesten opbrengen (1). De kerk is in 1759 herbouwd en den 20 Augustus van dat jaar plegtig ingewijd. Het is een gewoon gebouw, zonder toren of orgel, doch in de nabijheid staat een zoogenaamd klokkenhuis.

De R. K., die er ruim 100 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Koevorden*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Onder dit dorp behoort eene marke, groot 517 bund. 90 v. r. 80 v. ell.

Den 15 Augustus 1593 heeft WILLEM LODEWIJK, Graaf *van Nassau*, onderstaan het Bourtanger-moeras, ter breedte van twee groote uren gaans, met een klein heir ruiters en voetknechten, bij zich hebbende 400 wagens, over te trekken, waarvan de schrijvers van dien tijd gewagen, als van eene zaak, welke, naar het berigt, den inwoners van Emmen volstrekt onmogelijk scheen, en bij menschen geheugen nimmer geschied was, dan omtrent 20 jaren vroeger, door eenen troep ruiters, hoewel toen in eenen tijd, wanneer de wateren van het moeras, door eenen strengen vorst, waren verstijfd geworden. Gemelde Graaf, na vooraf dit

(1) In de eerste tijden na de Hervorming, genoten de Predikanten nog lang in Drenthe, niet anders dan de zelfde emolumenten, welke de Priesters hadden gehad, van daar ook nog hier en daar overblijfselen van miskoren, zielen- en hoogtijdsbrooden enz.

moeras, door eenige manschap, te hebben doen onderzoeken, gebruikte echter de voorzigtigheid, van eene menigte rijsbossen mede te voeren, waarvan elk ruiter één voor zich op zijn paard nam, behalve andere, die op wagens geladen werden, ten einde sommige, anderzins ondoorwaadbare, plaatsen daarmede te vullen, door welke voorzorg, hij, in eenen dag, tot elks verwondering, dien overtogt zonder ongelukken volbragt, komende met al zijn volk te Roswinkel behouden aan.

ROSWINKEL, groote hoeve in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4¼ u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en ruim ½ u. Z. ten W. van *Echternach*, gem. en ½ u. N. van *Bech*.

ROTBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in de bosschen bij *Kuborn*, vliet eerst naar het Westen, doch op de hoogte van Pratz wendt zij zich naar het Zuiden, en valt, beneden Platen, in de *Attert*.

Behalve eenige mindere stroompjes, neemt zij den Folschetterbach op.

ROTBEEK, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Rietbeke.

ROTBEEK (DE), beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Boekuloschè-Aa.

ROTERODAMUM, Latijnsche naam van de stad Rotterdam, in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Rotterdam.

ROTGANS (DE) of de Rijswijksche-waard, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Rijswijk*; palende N. aan de Maas, O. aan den Manhuiswaard, Z. aan de voorgronden tegen den rivierdijk, W. aan de voorgronden tegen de Maas.

Deze buitenpold. beslaat, volgens het kadaster, met de kaden en strooken, eene oppervlakte van 15 bund. 57 v. r. 40 v. ell., heeft aan de zuidzijde een steenen sluisje, wijd 0.87 ell., voorzien van eene vloeddeur en schuif, waardoor hij op de Kil en verder op de Maas, van het overtollige water wordt ontlast. Deze polder is buiten den rivier- of bandijk gelegen, en is mitsdien des winters telkens aan overstrooming onderhevig. Het zomerpeil is 1.40 ell., boven A. P. De hoogte der dijken is 3.20 ell. tot 3.40 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

ROTGERINCK, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke men in 1188 vermeld vindt, als onder Delden gelegen.

ROTH, Rost of Rott, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 1¼ u. W. van *Vaals*; met 24 h. en 110 inw.

ROTHALNASHEM, oude naam van eene plaats, welke in Noord-Nederland zoude liggen, doch onbekend waar.

ROTHEM, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en ½ u. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 20 min. Z. van *Meerssen*, aan den linker oever der Geul, op den weg van Maastricht naar Roermond; met 90 h. en 430 inw.

Dit geh. heeft in Februarij 1830 veel door overstrooming geleden. Het water bedekte den grooten weg 6 palm. hoog.

ROTHERSHIDE, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Londondery, benedenwaarts aan de koffijplant. Hildesheim; 500 akk. groot.

ROTI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Rotti.

ROTNA, Rotne of Rotnye, oude namen van het d. Rottum, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Scholerland*. Zie Rottum.

ROTSIGE-HOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Noordkust van het eil. *Sumbawa*.

ROTSIGE-PUNT, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in het zuidwesten van het eil. *Groot-Obi*.

ROTSOORD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. van *Utrecht*, aan den Vaartsche-Rijn, onder *Tolsteeg*.

Deze buit., bestaande in heerenhuis, wagenhuis, stalling, vier daghuurderswoningen en verder getimmerte, plein en tuin, te zamen groot 36 v. r. 82 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer B. TEN HAGEN.

ROTSPUNT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

ROTSTERGAAST of KLEINE-GAAST, geh., vroeger een d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Heerenveen*, even ten Noorden van de Kuinder. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

Het d. strekt zich naar den kant van de Kuinder, met zijne hooilanden, zeer ver uit, zijnde de westelijkste huizen, bekend bij den naam van Westergaast. Ook gaat van dit dorpje door de drooge Rottesloot, een rijweg naar Nieuwe-Schoot.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *St. Jansga-en-Delstrahuizen*. Weleer stond hier eene kerk, welke reeds voor vele jaren is te niet gegaan.

De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — Er is in dit geh. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *St. Jansga*.

ROTSTERHAULE, ook wel enkel HAULE, geh., vroeger een d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Heerenveen*, in de lengte van eenen weg, tusschen bouwlanden en geboomte gelegen. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *St. Jansga-en-Delstrahuizen* Vroeger moet hier eene kerk of bedehuis gestaan hebben, die echter reeds sedert onheugelijke tijden verdwenen is.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

Men heeft in dit geh. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *St. Jansga*.

ROTSTER-SLOOT (DE), voorm. sloot, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie ROTTE-SLOOT (DE).

ROTT, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie ROTH.

ROTTE (DE), riviertje in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit een waterplasje, de *Wilk* genoemd, in de nabijheid van Moerkapelle onder den naam van OUDE-LEE eenen aanvang neemt. Het loopt voorts, onder dien van HET NIEUWE-DIEP, tot de Bleiswijksche Meren, en verder zuidwaarts, onder zijne echte benaming naar en door Rotterdam, waar het nabij de Delftsche-poort in de *Stadsvest* valt; doch aan de overzijde komt het binnen Rotterdam en loopt door die stad naar de Vischmarkt, onder welke door het in de *Kolk* en verder in de *Oudehaven* stroomt, waarna het met *de Maas* gemeenschap heeft. Het deelt Schieland in twee deelen, een oostelijk en westelijk gedeelte, waarvan het oostelijk deel nog grootendeels uit uitgeveende plassen

bestaat, terwijl het westelijk deel thans bijna geheel bouw- en weiland bevat.

Het is welligt niet overbodig hier aan te merken, dat het waterpasvlak, dat in Schieland als punt van vergelijking met alle andere peilen is aangenomen en waarnaar de waarnemingen van vloed en ebbe, alsmede van de boezemlanden van Schie en Rotte geschieden, en de zomerpeilen en boezempeilen worden geregeld, het Rottepeil genoemd wordt. Dit peil wordt aangewezen door het ondervlak van eene vierkante ijzeren bout, gesteld in den zuidoostelijken vleugel van de *Blaauwe Brug* te *Rotterdam*, volgens resolutie van Heeren Dijkgraaf en Hoogheemraden van Schieland van het jaar 1719. Dit Rottepeil staat, volgens de waterpassing van wijlen den Luitenant-Generaal Kraijenhoff, 0.341 ell. beneden A. P.

ROTTE (HET AMBACHT-), amb., vermeld in eenen brief van Graaf Floris V, gegeven op den dag van Maria geboorte (d. i. den 8 September) 1281, en vermoedelijk gelegen hebbende, waar thans de stad Rotterdam gevonden wordt.

Dit ambacht, tot aan de Maas bevolkt geworden zijnde, strekte van de noordzijde der Maas, van het amb. Kralingen westwaarts tot aan de oostzijde van het amb. Kool; dat is zoo ver als nu het Steiger (waar toen de Maas langs stroomde) van de Valkebrug tot aan den Dijk, omtrent de Waalsche kerk of voorbij de Weezebrug loopt, dat, naar gissing eene lengte van omtrent 120 roed (376 ell.) is. Van de Maas strekte het ambacht ten Noorden of landwaarts in, naar het Oosten langs het Westeinde van Gellin-Ambacht, in het dorp Kralingen, tot aan den Rotte-stroom; aan de Westzijde, langs het oosteinde van het ambacht. Kool en Beukelsdorp tot aan het ambacht Blijdorp.

ROTTEBAN, heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan Bergschenhoek, O. aan de heerl. Nieuwerkerk-op-den-IJssel, Z. O. aan Cappelle-op-den-IJssel, Z. aan Kralingen, W. aan Hillegersberg. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv. die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Hillegersberg*.

De R. K., welke er wonen, worden tot de stat. van *Bergschenhoek* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hillegersberg*.

ROTTEN, oude naam van het d. Rottum, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Rottum.

ROTTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, W. aan de Baai-van-Boni, 1 mijl N. W. van het Spaansch-eiland, ½ mijl N. van het Harten-eiland. Het is zeer klein en op een rifje gelegen.

ROTTENVELD (HET), streek lands, vermeld in eenen giftbrief van Willem, Voogd *van Holland*, in het jaar 1236.

Men wil, dat daaronder verstaan moet worden eene lange streek landerijen, welke liggen zuidwaarts van het voorm. klooster te Rijnsburg, en bij gevolg aan den anderen kant van den Rijn, zich uitstrekkende tot aan het riviertje de Rotte, waarvan zij haren naam zoude gekregen hebben.

ROTTEM, oude naam van het d. Rottum, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Rottum.

ROTTE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Spaarnwoude (Zuider-polder-van-).

ROTTERDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. W. van *Rauwerd*, nabij *Deersum*.

ROTTERDAM, arr., prov. *Zuid-Holland*.

Dit arr. bevat het voorm. balj. van Schieland, den Crimpenrewaard, eenige kleinere heerlijkheden omstreeks Gouda enz. Men telt er zeven kantons, zijnde Rotterdam no. 1, Rotterdam no. 2, Vlaardingen, Schiedam, Hillegersberg, Gouda en Schoonhoven, beslaande eene oppervlakte van 57,557 bund. 75 v. r. 67 v. ell., waaronder 54,907 bund. 19 v. r. 57 v. ell. belastbaar land. Men telt er 24,109 h., bewoond door 37,203 huisgez., uitmakende eene bevolking van 166,400 inw., die meest in den landbouw en koophandel hun bestaan vinden.

ROTTERDAM (HET EERSTE-KANTON-DER-STAD-), kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*; palende N. aan het kant. Hillegersberg, O. aan het Tweede kant. Rotterdam, Z. aan de Maas, W. aan het kant. Schiedam.

Het bevat het westelijke gedeelte der stad Rotterdam, benevens het Ambt-van-Kool, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 277 bund. 12 v. r. 37 v. ell., waaronder 204 bund. 28 v. r. 85 v. ell. belastbaar land, telt 4061 h, bewoond door 9000 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 40,800 inw., die meest in den koophandel hun bestaan vinden.

ROTTERDAM (HET TWEEDE-KANTON-DER-STAD-), kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*; palende N. aan het kant. Hillegersberg, O. aan den IJssel, die het van het kant. Schoonhoven scheidt, Z. aan de Maas, W. aan het Eerste kant. der stad Rotterdam.

Het bevat het oostelijk gedeelte der stad Rotterdam, benevens de gem. Kralingen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1849 bund. 24 v. r. 80 v. ell., waaronder 1634 bund. 40 v. r. 95 v. ell. belastbaar land; telt 4450 h., bewoond door 10,193 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 44,700 inw., die zich meest op den koophandel toeleggen.

ROTTERDAM, klass., prov. *Zuid-Holland*, verdeeld in de volgende vier ringen: Rotterdam, Schiedam, Hillegersberg en IJsselmonde. Zij bevat 27 gem., welke door 44 Predikanten bediend worden, en 95,100 zielen, onder welke 41,300 Ledematen, tellen.

ROTTERDAM, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*; zij bevat de Nederduitsche gemeente, de Waalsche gemeente, de Schotsche gemeente en de Engelsch Presbyteriaansche gemeente van Rotterdam, welke 8 kerken hebben, bediend wordende door 19 Predikanten. Men telt er 45,500 zielen, onder welke 18,200 Ledematen.

ROTTERDAM, Evang. Luth. kerk. ring, welke zich uitstrekt over de geheele prov. *Zeeland*, een gedeelte van *Zuid-Holland* en een gedeelte van *Noord-Braband*, en bestaat uit de volgende negen gem., als: Rotterdam, Bergen-op-Zoom, Breda, Brielle-en-Hellevoetsluis, Dordrecht, Goes, Groede, Middelburg, Vlissingen, Zierikzee en twee filiaal gem. te Goes en te Vere, welke tien kerken hebben, waarin de dienst door elf Predikanten wordt waargenomen. Men telt in dezen ring ongeveer 6000 zielen.

ROTTERDAM, Nederlandsch synagogaal ressort prov. *Zuid-Holland*, verdeeld in eene hoofdsynagoge, zijnde die te Rotterdam, zeven ringsynagogen, als: Dordrecht, Oud-Beijerland, Gorinchem,

Leerdam, Vianen, Gouda en Middelharnis, benevens twee bijkerken te Schoonhoven en te Woerden, staande onder het rabinaal ressort van eenen Opper-Rabijn, die te Rotterdam zijne standplaats heeft. Men telt er ongeveer 4300 zielen.

ROTTERDAM, gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam* (10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Hillegersberg-en-Rotteban, O. aan Kralingen, Z. aan de Maas, W. aan de gem. Delfshaven en Overschie-en-Hoogeban.

Deze gem. bevat de stad Rotterdam, en het Ambt-van-Blommersdijk, benevens gedeelten van het Ambt-van-Kool en van het Ambacht-van-Kralingen, zijnde alzoo buiten de stad de pold. Kool, West-Blommersdijk en Voor-Rubroek, benevens gedeelten van de pold. Schoonderloo en Kralingen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 725 bund. 52 v. r. 60 v. ell., waaronder 507 bund. 24 v. r. 56 v. ell. belastbaar land. Men telde er op 1 Januarij 1840, bij de tienjarige volkstelling, 7348 h., bewoond door 18,356 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 78,000 inw.; thans telt men er 8172 h., bewoond door 18,500 huisgez., en ongeveer 82,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den koophandel. Men kan den Rotterdamschen handel in drie takken verdeelen, namelijk zeehandel, Rijnhandel en binnenhandel. Zeehandel bezat Rotterdam reeds sedert lang in eene klimmende mate, tot de Engelsche oorlog in 1803 daaraan de gevoeligste slagen toebragt. Een weinig mogt zich Rotterdam wel, in het begin van Lodewijks regering, in eenige verlevendiging verheugen, kort echter en onbeduidend was die beweging, overigens nog maar het deel van zeer enkele handelaren, die toevallig in bezit waren van betrekkingen, welke hunne medehandelaren mistte, of ook als ware waaghalzen, alles op het spel zetteden. Hierop volgde, gedurende het laatste tijdperk van Lodewijks regering, toen Napoleon, reeds bij voorraad, onze kusten en havenmonden met zijne tolbedienden bezette, en vooral na de inlijving in Frankrijk, voor de stad Rotterdam een nacht van ramp, waarin, ofschoon slechts weinige jaren geduurd hebbende, meer welvaart gesloopt werd, dan men dacht in eene eeuw weder op te bouwen. Toen was het, dat men de weinige bodems, welke nog aan Engelands marine of kapers ontsnapt waren, in de steeds opslijkende havens, overzijde en onttakeld liggende, zag verrotten. Meer dan vijf zesde gedeelten der magazijnen stonden ledig en waren tot spotprijzen te huren. Een groot aantal aanzienlijke koopmanshuizen was onbewoond, en zelfs voor eene nietige som onverhuurbaar, veel min verkoopbaar; terwijl de bevolking, die vroeger 60,000 zielen bedroeg, in 1813 geen 52,000 meer halen kon. Alleen een, aan die stad bepaald verknochte, uitgebreide binnenlandsche handel gaf aan haar nog eenig uiterlijk van koopstad en behoedde haar van de afbraak, welke hare naburen ten deele viel. Zoo stond het in Rotterdam geschapen, toen de gezegende omwenteling van November 1813 over ons Vaderland en over die stad weldadig aanlichtte. Nu veranderde alles spoedig van gedaante; zoodra de scheepvaart op zee en rivieren, in het voorjaar van 1814, geopend was, stroomde zulk een ongeloofelijk aantal handelkielen, eerst van Engeland, en spoedig van alle anderen landen, voor en in de havens van Rotterdam te zamen, dat de oudste lieden zich niet konden herinneren zoo iets ooit gezien te hebben; en ofschoon in dat, en de volgende jaren, sommige ondernemingen den zeehandelaar weleens verliezen, in plaats van winst, aanbragten, sloeg echter over het algemeen

de schaal zoo kennelijk over naar de welvaartszijde, dat men naauwelijks gelooven kon, zich in de zelfde stad te bevinden, welke men kort te voren in jammer had gedompeld gezien. Hierbij kwam spoedig de herstelde handel op onze koloniën, vooral op de Oostindische, als ook de aanwakkerende Rijnhandel, door welk een en ander dan ook alle klassen allengs in bloei herleefden, ten minste bekwamen van dien toestand van kwijning en uitputting, waarin zij vóór en na de Fransche overheersching verkeerd hadden. Het lijdt geen twijfel of zestien jaren van rust en vrede, welke ROTTERDAM langzaam in bloei herstelden, zouden dezen gunstigen toestand nog aanmerkelijk hebben verhoogd, en deze verhooging nog sneller hebben daargesteld, wanneer niet de zelfde oorzaak, welke den binnenlandschen handel te dier stede aanmerkelijk uitbreidde, den buitenlandschen daarentegen gedeeltelijk van daar had verwijderd, of althans met minder voordeel had doen drijven. Wij bedoelen de vereeniging van België met Nederland. Hierdoor toch trok het, vooral sedert het jaar 1819, snel opbloeijende Antwerpen langzamerhand een groot gedeelte van ROTTERDAMS zeehandel tot zich, zoo dat, even als uit Amsterdam, ook uit die stad gegoede handelaren en kundige makelaars zich in Belgie's handelstad gingen vestigen, ten gevolge waarvan ook nu door de Scheldestad in een gedeelte van ROTTERDAMS verzendingen langs den Rijn voorzien werd. Men moet hier echter bij opmerken, dat dit kwaad te ROTTERDAM niet zoo treffend werkte als te Amsterdam, hetwelk dit verlies minder door andere hulpbronnen zag opwegen; bovendien bestond er altijd in ROTTERDAM eene zeer werkzame en rijke, zoogenaamde, tweede hand, welke zich, tot lage prijzen, van de in Antwerpen binnenvallende ladingen wist meester te maken. Inzonderheid was dit het geval met den tabak, welke veelal door Rotterdammers, met geheele ladingen, op de Antwerpsche beurs, werd gekocht en vervolgens door hen weder met kleine partijen, gefabriceerd, door geheel België, aan de gebruikers, met goeden winst, gesleten. ROTTERDAM bleef alzoo, gedurende de vereeniging met België, op de zelfde hoogte; wat het aan de eene zijde won, verloor het ruim aan de andere. Antwerpen daarentegen ging met reuzenschreden voorwaarts, en vereenigde op hare markt de produkten der handeldrijvende wereld, bijzonder van onze Nederlandsche, toen ook hare, koloniën, en ware het niet, dat de nuttige Handelmaatschappij de aan- en uitvoeren gelijkmatig had verdeeld, was er, op een enkel handelhuis na, in ROTTERDAM geen spoor van den Oost-Indischen handel meer overgebleven. De opstand der Belgen heeft Antwerpen van deze onmetelijke voordeelen beroofd, en die, onwillekeurig, den Noord-Nederlanders, inzonderheid den Rotterdammers, in handen gespeeld. Naauwelijks vier jaren waren er verloopen, of ROTTERDAM had bijna den geheelen Oost-Indischen handel, te voren in Antwerpen gebleven, nog sneller aan zich getrokken, dan de laatstgemelde stad dit voorheen gedaan had. Meest alle Antwerpsche scheepsreders, die op Java handelden, deden hunne schepen te ROTTERDAM bevrachten, vestigden zich daar met der woon, en zetten er met het beste gevolg hun bedrijf voort. Het aantal schepen, dat alstoen uit Antwerpen naar Holland vertrok, bedroeg ongeveer 50, waaronder 30 fregatschepen. Deze handel, waaraan sedert lang en nog steeds het huis A. VAN HOBOKEN EN ZONEN een zeer aanzienlijk deel heeft, stijft de welvaart aanmerkelijk, te meer, daar hij, door groote aanvoeren, niet slechts de markt der koloniale producten meer en meer aldaar vestigt, maar bovendien aanhoudend aan vele en weinig bekende grootere en kleine takken van nijverheid, mitsgaders van actieven handel

eene te voren nooit zoo gekende bedrijvigheid mededeelt. Ieder, die voor het eerst een cognossement van eenen Oost-Indischvaarder inziet, moet zich zeker over de veelsoortigheid van den uitvoerhandel naar onze overzeesche bezittingen, bijzonder naar Java, verwonderen. Boter, ingelegde groenten, gedroogde of gerookte visch van verschillende soort, gezouten of gerookt vleesch en spek, in bottels goed verzekerde wijnen, gebrande wateren, likeuren, minerale wateren, vaderlandsche bieren, met één woord, al wat Europa aan behoefte of lekkernij oplevert, strekt ter bevrachting; veel belangrijker nog zijn de gefabriceerde goederen van allerlei aard, zoo die, welke ons van buitenlandsche manufacturen toekomen, als die vooral, welke het gewrocht zijn van onzen eigen Nederlandschen bodem; men denke hier aan onze schoone Leydsche polemieten of greinen en niet minder aan onze gedrukte en ongedrukte katoenen, vroeger een product van de Engelsche en Brusselsche, thans meestal van de Haarlemsche, Overijsselsche, Geldersche en andere fabrijken. Op 1 Januarij 1845 bestonden er 104 bodems, welke op Oost-Indië voeren, waaronder de helft fregatschepen waren, en waarvan 94 uit Java, 2 uit China en 1 uit Manilla zijn binnen gekomen. Aan Oostindische producten werden in 1845 geveild, door de Nederlandsche Handelmaatschappij, 363,700 balen koffij, 128,221 kranjangs en kanassers suiker, 722 heele en 5812 halve en kwart kisten indigo, 1435 vaten muskaatnoten, 445 vaten foelie, 644 vaten nagelen, 4765 kwart kisten China- en 4846 kwart kisten Java-thee, 560 balen, 1147 heele en 187 halve fardeelen, 365 pakken, 84 gonjes, 32 matten en 20 kisten kaneel en 227 kisten cochenille.

Een tweede voorname tak van zeehandel is die op onze Westindische koloniën, vooral op Suriname. Het lijdt geen tegenspraak, dat deze handel oneindig meer in Amsterdam te huis behoort, alzoo daar ter plaatse verre de meeste eigenaren der Westindische plantaadjen of houders van hypotheken daarop wonen, doch er zijn toch in Rotterdam ook eenige huizen, welke zich van tijd tot tijd met de vaart op Suriname inlaten en daaruit geene onbelangrijke voordeelen trekken. Tot deze vaart worden slechts een tiental kleine zeeschepen gebezigd.

Van oneindig meer belang is te Rotterdam de handel op Engeland en Schotland, grootendeels gedreven door ligte Engelsche zeeschepen, zoo als schoeners, kotters enz., alsmede door stoomschepen. Deze is voor den Rotterdamschen handel hoogst voordeelig; want, behalve dat zij allerlei Engelsche handelsproducten door Nederland over Europa verspreidt, zoo betaalt zij die meestal met producten van eigen industrie, of van die der haar om gelegene provinciën. Kaas, boter, vlas, lijnzaad, meekrap, tuinzaden, jenever, boomschors, klaverzaad, zomeren herfst- zoo aard- als boomvruchten en wild, vooral eendvogels, gaan in overvloed naar de havens van London, Leith en vele anderen. Ook is de uitvoer van rundvee en schapen thans (1847) vooral zeer groot, waartoe onderscheidene groote stoomschepen gebezigd worden (1). Vele millioenen bedraagt de waarde van dezen uitvoer, welke daardoor het Engelsche goud in onze provinciën terug voert.

Wat den handel op Frankrijk, Spanje en Portugal betreft, deze wordt in Rotterdam, met veel voordeel gedreven. Alleraanzienlijkst is aldaar de Fransche wijnhandel. Voor weinige jaren waren de aanvoeren zóó buitengewoon groot, dat er tot op twee uren rondom de stad

(1) In 1844 zijn uitgevoerd 2378 runderen en 2548 schapen, in 1845, 7912 runderen en 15,422 schapen en in 1846, 12,890 runderen en 47,726 schapen.

bergplaatsen te kort kwamen, om die te bergen, en men de administratie der accijnsen moest verzoeken, om oude, op stroom liggende, schepen tot entrepôts te mogen gebruiken. Deze handel wordt bijna uitsluitend door Nederlandsche vaartuigen, zoo als koffen en smakken, gedreven.

Van veel belang is ook voor ROTTERDAM steeds de handel op Zuid- en Noord-Amerika, waarop jaarlijks ruim vijftig schepen op- en afvaren, bijna alle Amerikanen.

De Noordsche handel, dat is, de vaart op Rusland, Pruissen, Hannover, Zweden en Denemarken, behoort wel meer in Amsterdam te huis, doch, in evenredigheid der bevolking, staat ook thans ROTTERDAM daarin weinig ten achteren.

Sedert onheugelijken tijd en zelfs lang voor dat Nederland zijne vlag op de zeeën van het ander halfrond deed wapperen, was de handel met Duitschland van groot aanbelang voor de Nederlandsche handel- en havensteden. Dordrecht, Deventer en Kampen, en vroeger reeds de alonde stad Tiel, waren destijds alleen in het bezit van dien handel. De statige Rijnstroom was de gemakkelijke weg, waardoor die steden hunne koopwaren tot in het hart van Duitschland en zelfs tot in Zwitserland vervoerden, en wederkeerig de voortbrengselen van Midden-Europa bekwamen. In vervolg van tijd deelden de later opgekomen steden Amsterdam en ROTTERDAM in dit belangrijk voordeel, hetwelk de natuur aan ons land heeft toebedeeld. De eerste stad genoot dit voorregt door middel van hare verbazende markt, werwaarts de koopwaren van allen aard heen vloeiden, toen zij den schepter van den wereldhandel voerde; de tweede deels door de zelfde oorzaak, maar nog meer door hare plaatselijke ligging aan een der takken van den Rijn, hoedanig men indedaad de Maas mag noemen, welke ROTTERDAM bespoelt. De handel van Duitschland, door den Rijn, erlangde zulk eene mate van gewigt te Amsterdam en te ROTTERDAM, vooral nadat de zeehandel van Antwerpen, in het begin der zeventiende eeuw, belemmerd werd en aldra den genadeslag ontving door de sluiting van de Schelde. Al, wat onze volkplantingen aan voortbrengselen van behoefte of weelde, voor het oostelijk gedeelte van Europa, opleverden, werd door deze twee steden derwaarts gezonden, en zij ontvingen in ruil alle de voortbrengselen van Duitschland, waarvan men zich in onze overzeesche bezittingen of in het moederland voorziet. De Engelsche oorlog en inzonderheid het continentaal stelsel van NAPOLEON, deden dezen handel op minder dan een tiende van zijn oorspronkelijk aanbelang afnemen, en bedreigden dien met nog grooter verval; maar de zelfde gelukkige omstandigheden, welke, in 1814, den zeehandel van Nederland herstelden, trokken te gelijk den Rijnhandel uit dien afmattenden slaap, waarin zij verzonken lag. De twee genoemde handelsteden van het noordelijk gedeelte van het koningrijk der Nederlanden deelden, gedurende eenige jaren en in eene klimmende mate, de voordeelen van dezen handel, maar dit hield niet lang aan, want Antwerpen, dat sedert het jaar 1819, en vooral later, met reuzenschreden op den weg van handels voorspoed voorwaarts ging, begon alstoen te wedijveren met deze twee steden, welke zij toen ter tijde met den naam van zusters kon begroeten. Deze mededinging was noodlottig voor Amsterdam en ROTTERDAM, daar de Scheldestad van lieverlede de stapelplaats werd van de voortbrengselen van Noord- en Zuid-Amerika en van de Engelsche volksplantingen; terwijl de nieuwe handel met Java ook aanmerkelijk vermeerderde. Het is waar dat Antwerpen niet zoo wel als ROTTERDAM, ja zelfs als Amsterdam, voor den Rijnhandel gelegen is, dan de onwedersprekelijke

ijver van eenige Engelsche en Duitsch-Antwerpsche handelshuizen van den eersten rang, en men moet het helaas zeggen, ook van eenige Nederlandsche, die zich derwaarts verplaatst hadden, wist in korten tijd over deze hinderpalen der natuur te zegevieren. Men vervoerde de koopwaren van de Schelde, door het Hollandsdiep en de Dordsche-kil, over de Waal tot Nijmegen, in schepen, wier bouw stevig genoeg was, om den hoogen golfslag bij het invaren van den mond der rivieren te wederstaan, maar die niet zoo diep gingen, om zich vast te zetten. Deze vaartuigen werden voor Nijmegen gelost, en hunne ladingen werden overgebragt in andere, bijzonderlijk voor het opvaren van den Rijn bestemd, en wel tegen betaling van eene matige belasting, waarmede men zich konde vergenoegen, dewijl die vaart zeer levendig was, ten gevolge van den steeds toenemenden bloei van dezen handel. Rotterdam, hetwelk altijd eenen vrij voordeeligen doorvoerhandel had zag dien bijkans ten eenemale naar Hamburg en Bremen verleggen, ten gevolge van de verhooging der doorvoerregten, welke verhooging geëischt scheen te worden door onzen toenmaligen stand van staatshuishouding, in verhouding tot het tolstelsel, dat op zijne beurt overeenkwam met de behoeften van de Zuidelijke provinciën. Na de Belgische omwenteling, is echter een groot gedeelte van den doorvoerhandel naar Rotterdam terug gekeerd.

Van vrij meer belang voor Rotterdam is echter de regtstreeksche handel met Duitschland en Zwitserland, door den Rijn, zoo in koopwaren, welke die stad derwaarts verzendt, als die zij van daar erlangt. De artikelen, welke derwaarts gezonden worden, bestaan voornamelijk in de voortbrengselen onzer volkplantingen, als: koffij, suiker, ruwe katoen, specerijen, droogerijen, indigo, grondverwstoffen, verwhout, enz., en verder in de voortbrengselen van het moederland, als: de tabak van Amersfoort en Gelderland, raapzaad, schors, lijnkoeken, walvischtraan, pik, Leydsche kaas, meekrap; in de voortbrengselen onzer visscherij, als: versche, gedroogde en gezouten visch, haring, ansjovis enz.; in de voortbrengselen onzer fabrijken, te weten: geraffineerde en kandijsuiker, lakmoes en eenige andere verwstoffen, beetwortel, bereide tabak, fijne likeuren enz. Wij zenden nog naar Duitschland in regtstreekschen handel vreemde artikelen, als: Fransche wijnen, vooral de fijne wijnen en die van Bordeaux; verschillende soorten van Engelsche fabrikaten, rum, arak, tabak en onderscheidene voortbrengselen van de Amerikaansche volkplantingen en andere, ons toebehoorende, Overzeesche bezittingen. Alle deze uitvoeren vermeerderen tegenwoordig aanzienlijk.

Rotterdam ontvangt wederkeerig uit Duitschland tarwe, rogge, Rijn- en Moezelwijnen, wol en klaver, Neurenburger kramerijen, cement, pijpaarde, ijzer, pottenwerk, menie en andere verwstoffen, droogerijen, schors, steenkolen, lakens, madras, ruw Berlijnsch-blaauw, Chemische preparaten, enz. Het bedrag van dezen invoer is zeer aanzienlijk; een groot deel dezer artikelen wordt in Nederland gesleten, maar men vervoert er ook vele van naar onze koloniën en naar andere landen. Alle deze koopwaren worden af- of opwaarts gevoerd in vaartuigen, welke op gezette dagen vertrekken, of door andere bodems, voor de vaart op den Rijn geschikt, welke zeker meerendeels in Duitschland gebouwd worden, maar wier eigenaren en scheepsvolk deels Nederlanders zijn. Deze schepen varen gemeenlijk den stroom op door middel van stoomslepers, en de reis naar Keulen mag, volgens eene beschikking van het bestuur voor de nationale nijverheid, niet langer dan

acht dagen duren, en die tijd is langer naar verhonding van het verder liggen van de plaats der bestemming. Het afzakken van de rivier gaat van zelve spoediger door den stroom. Om zich een denkbeeld te maken van de menigte koopmanschappen, welke men afzendt en terug bekomt, hebben wij slechts noodig bij te brengen, dat tusschen ROTTERDAM en Keulen aanhoudend, *vice-versa*, 10 beurtschepen, van eenen gemiddelden inhoud van 120 tot 130 lasten, varen, en wel zonder eenige andere vertraging, dan die strikt noodig is, voor de bevrachting en het lossen. Hierbij moet men voegen de schepen naar Mentz, waarop de vaart levendig is, en die van eenen grooteren inhoud zijn. Het zelfde heeft plaats met die van Manheim, Coblentz, Duisburg en Dusseldorf; eenmaal zijn in ééne maand van ROTTERDAM te Keulen aangekomen 6 schepen, met 27,000 centenaars koopwaren bevracht, hetgeen meer dan 1½ millioen Nederlandsche ponden uitmaakt. Vier schepen kwamen voorbij Keulen van ROTTERDAM, inhebbende ruim een half millioen ponden naar Mentz, een kwart millioen naar Frankfort en 75,000 ponden koopmanschappen naar Coblentz; hetgeen wel berekend, voor een jaar 27,900,000 Nederlandsche ponden uitmaakt. Hierbij moet men nog rekenen ⅕ door de stoombooten den stroom opgevoerd. Men kan het bedrag van den regtstreekschen handel tusschen Nederland met Duitschland door den Rijn, welken wij hierboven ontleed hebben, op de helft brengen van hetgeen derwaarts vervoerd wordt, of van hetgeen men vandaar ontvangt, het overige zijn koopwaren van doorvoer, welke de vastgestelde regten op den Rijn of de doorvoerregten betalen.

Te ROTTERDAM zijn in het jaar 1844 binnengekomen 1378 schepen en uitgevaren 1383; in 1845 zijn binnengekomen 1616 en uitgezeild 1565 schepen, daaronder niet gerekend de vischhoekers, jagers, haringbuizen en schepen, welke van ROTTERDAM, Dordrecht, Schiedam, enz. langs de Zeeuwsche stroomen zijn ingekomen of uitgezeild of die binnendoor langs de Wadden van Hamburg, Bremen, enz. aangekomen of derwaarts vertrokken zijn. De koopvaardijvloot bestond op 1 Januarij 1845 uit 110 fregat-, bark-, brik- en schoonerschepen, benevens nog 29 galjoot-, kof-, smak- en tjalkschepen, dus te zamen 139 bodems, welke hier te huis behoorden en alleen bij de zeevaart in gebruik waren.

De Maasstad bezit mede vele fabrijken en trafijken, als: 3 bier- en 2 azijnbrouwerijen, 8 mouterijen, 9 azijnmakerijen, 42 branderijen, disteleerderijen en likeurstokerijen, 5 leerlooijerijen, 3 zeemtouwerijen, 8 scheepstimmerwerven, 1 lijnbaan en touwslagerij, 2 zoutketen, 4 loodwitmakerijen, 1 gas-, 10 kaarsen-, 3 siroop-, 2 chocolaad-, 1 vernis- en 7 verwfabrijken, 5 suikerraffineerderijen, 1 lijmkokerij, 1 haarwasscherij, 1 wolkammerij, 13 boekdrukkerijen, 1 plaatdrukkerij, 1 hagelgieterij, 1 katoendrukkerij, 3 manufactuur-verwerijen, 33 bleekerijen, alsmede 13 koren- en mout-, 2 olie-, 3 tras-, 3 snuif- en 3 verw-, 1 potlood- en 12 houtzaagmolens, van welke 1 door stoom gedreven wordt en 14 mout-rosmolens. Er wordt aan het *Nieuwewerk*, onder het gebied van Delfshaven, eene sleephelling gebouwd.

Er bestaan twaalf geregelde zeil-packetvaartdiensten tusschen ROTTERDAM en London, Leith, Dundee, Hull, New-Castle, Glasgow, Aberdeen, Bristol en Altona.

Er zijn zeventien buitenlandsche stoombootdiensten, als op den Beneden en Boven-Rijn, London, Antwerpen, Hull, Duinkerken, Havre-de-Grace en Yarmouth, benevens drie stoomsleepdiensten voor den Rijn.

De binnenlandsche stoombootdiensten zijn twaalf in getal, als van ROTTERDAM naar Nijmegen, Dordrecht, Brielle, Moerdijk, Heusden, 's Hertogenbosch, Middelburg, Venlo, Gouda, Vreeswijk en Culenborg, Schiedam en Middelharnis

De buitenlandsche Rijnbeurten zijn vier in getal, als: Dusseldorf, Maintz, Heilbron en Duisburg. Men heeft eene wekelijksche geregelde vaart op geheel België en langs de Zuid-Willemsvaart tot aan Maastricht.

De binnenlandsche buitenveren zijn drie en zeventig in getal en dat der bijzondere binnenbeurten is honderd zes en zestig.

Het getal der trekschuiten op Delft is zeven, dat der diligence-ondernemingen acht.

Er bestaat te ROTTERDAM mede een agentschap der handel-maatschapij, met vier Commissarissen en drie Agenten, en een thee-etablissement dier maatschappij, met twee Commissarissen en vier pakhuismeesters, welke hun kantoor hebben in het Oostindische-huis.

De Hervormden, die er 46,700 in getal zijn, onder welke 18,000 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Rotterdam* behoort, en door 13 Predikanten bediend wordt. De twee eerste, welke men als Leeraars alhier vermeld vindt, zijn JAN ISEBRANTSEN en PETRUS DE BERT, beide in 1573. De eerste derde Predikant is geweest VALERIUS PAULI THOPHUSIUS, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en in hetzelfde jaar vertrok. De eerste vierde Predikant was CASPAR GREVINKHOVEN, die in het jaar 1583 herwaarts kwam en in het jaar 1607 overleed. De eerste vijfde Predikant was LEVINUS BEEKMAN, die in het jaar 1630 herwaarts kwam en in het jaar 1633 overleed. De eerste zesde Predikant was HERMANUS LANGELIUS, die in het jaar 1642 herwaarts kwam en in het jaar 1647 naar Amsterdam vertrok. De eerste zevende Predikant was SIMON SIMONIDES, die het jaar 1652 herwaarts kwam en in het jaar 1664 naar 's Gravenhage vertrok. De eerste achtste Predikant was ABRAHAM OOSTERLANT, die in het jaar 1655 herwaarts kwam en in het jaar 1657 naar Haarlem vertrok. De eerste negende Predikant was JOHANNES DOESBURG, die in het jaar 1678 herwaarts kwam en in het jaar 1711 overleed. De eerste tiende Predikant was WILHELMUS VELINGIUS, die in het jaar 1685 herwaarts kwam en in het jaar 1690 overleed. De eerste elfde Predikant was DANIEL LE ROY, die in het jaar 1698 herwaarts kwam en in het jaar 1722 overleed. De twaalfde Predikant was meest een der Hoogleeraren in de Godgeleerdheid. De eerste dertiende Predikant, is geweest JOHANNES JACOBUS VAN OOSTERZEE, die in het jaar 1844 herwaarts kwam en er thans nog staat.

Onder de vroeger hier gestaan hebbende Predikanten, hebben zich, onder anderen, door hunne schriften beroemd gemaakt FRANCISCUS RIDDERUS (FRANS DE RIDDER), die er in het jaar 1656 kwam, en in het jaar 1684 overleed; WILHELMUS á BRAKEL, die er in 1683 kwam, en er den 30 October 1711 overleed; JAN SCHARP, die er in het jaar 1789 kwam, en er den 2 Maart 1828 overleed, en JOHANNES CLARISSE, die er van 1812—1815 stond en als rustend Hoogleeraar van de Hoogeschool te Leyden, in 1846 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Ook is er eene Waalsche gemeente, welke insgelijks tot den ring van *Rotterdam* behoort, en omstreeks 2000 zielen, onder welke 700 Ledematen, telt. De stichting van deze gem. klimt op tot het laatst der zestiende eeuw. De eerste die daarbij het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest DANIEL DE COLOGNE, die in het jaar 1593

herwaarts kwam, en in het jaar 1605 naar Leyden vertrok. Vóór zijne komst werd de reeds aanwezige gemeente nu en dan bezocht en bediend door den Predikant van Delft. De oudste Waalsche gemeente te Rotterdam bezat slechts éénen Predikant, doch toen, tijdens de herroeping van het Edict van Nantes, in 1685, een groot aantal Fransche vlugtelingen herwaarts kwam, werden haar tijdelijk zeven uit Frankrijk overgekomen Predikanten toegevoegd, van welke sommigen naderhand als vaste Predikanten zijn beroepen, toen het getal dezer laatsten op vier werd bepaald. Na het overlijden van den Predikant Henri Abraham Certon, hetwelk in 1808 plaats had, is echter de vierde leeraarsplaats opgegeven en het getal Predikanten op drie verminderd, die er ook thans nog zijn. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de vroegere Fransche Predikanten van Rotterdam verdienen inzonderheid Pierre Jurieu, Pierre du Bosc en Jaques Basnage eene eervolle vermelding. Ook de Remonstrantsgezinde Henri de Nielles heeft zijnen naam aan de geschiedenis gelaten.

De Engelsche-Presbyteriaansche gemeente, welke 200 of 250 zielen, onder welke 80 Ledematen, telt, en vroeger door twee Predikanten bediend werd, behoort mede tot de klass. en ring van *Rotterdam.* De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hugh Peters, die in het jaar 1623 herwaarts kwam en in het jaar 1635 naar de gem. van Salem, in den staat Massasuchet, in Noord-Amerika, vertrok. De eerste tweede Predikant bij die gem. was William Ames, Th. Doct., die in het jaar 1630 herwaarts kwam en in het volgende jaar overleed. Na het emeritaat van den Predikant John Hall, in het jaar 1817, is er echter geen tweede Predikant meer beroepen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Nog behoort tot de klass. en ring van Rotterdam de Schotsche gemeente aldaar, welke ruim 160 zielen, onder welke 80 à 90 Leden, telt, en vroeger door twee Predikanten bediend werd. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Alexander Petrie, die in het jaar 1643 herwaarts kwam en er in het jaar 1662 overleed. De eerste tweede Predikant, die er het leeraarambt waarnam, is geweest Mac Ward, die in het jaar 1676 herwaarts kwam en er in het jaar 1677 overleed. Na het overlijden van William Macphail, die er sedert 1803 gestaan had, en in het jaar 1844 overleed, is er geen tweede Predikant meer beroepen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Christelijke Afgescheidenen, die er 340 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, welke in het jaar 1841 erkend is en door eenen Predikant bediend wordt; zijnde de eerste, die in deze gem. provisioneel het leeraarambt heeft waargenomen, geweest C. van der Meulen. De eerste vaste Predikant was Sitse Los, die er in 1842 gekomen is en er nog staat.

De Gereformeerden onder het Kruis, die men er 400 telt, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke sedert het jaar 1843 bestaat en door eenen Predikant bediend wordt; zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Cornelis van den Oever, die er nog staat.

De Remonstranten, welke er 1400 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot den *Tweeden ring* van dat kerkgenootschap behoort, en een tijd lang door vijf Predikanten bediend werd. De eerste vaste Leeraars, die deze gem., in het jaar

1632, verkreeg, waren SAMUEL LANSBERGEN *de Oude* en PETRUS CUPUS; terwijl ook SIMON EPISCOPIUS, ofschoon hier geen vaste Leeraar zijnde, meermalen voor NICOLAAS GREVINKHOVEN, die uitlandig was, de predikdienst vervulde.; en de derde, die haar van den beginne was toegedacht, kreeg zij, in 1634, ALBERTUS HUTTENUS, die in 1634 tot haar kwam. In 1644 werd dit getal op vier gebragt, door het beroep van BENJAMIN SAPMA. In 1658 op vijf, door dat van ARNOLDUS POELENBURG. Reeds in 1667, na het overlijden van SAMUEL LANSBERGEN *de Oude,* werd dit getal echter weder tot vier terug gebragt en sedert 1815, na het overlijden van THEODORUS FRETS, wordt de gemeente door drie Predikanten bediend. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, van welke men er 300 aantreft, onder welke 190 Ledematen, maken eene gem. uit, welke door eenen Predikant bediend wordt. De eerste Doopsgezinde Predikanten waren Liefdeprédikers, wier namen niet zijn aangeteekend. In het jaar 1747 staan als Predikanten vermeld DIRK VAN BEECK, HENDRIK VERWOUT en JACOB OUDEJANS. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de zich door zijne schriften bekend gemaakt hebbende NICOLAAS MESSCHAERT, die hier in het jaar 1802 kwam, en in het jaar 1833 overleed.

De Evangelisch Lutherschen, van welke men er 4300 telt, onder welke nagenoeg 1900 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot den ring van *Rotterdam* behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANDREAS NESSCHER, die er in 1604 beroepen werd en er tot aan zijnen dood gestaan heeft. In 1616 bekwam hij tot ambtgenoot HIERONYMUS HIRNIUS, die in 1636, met approbatie van vier Duitsche Hoogescholen gedeporteerd werd en in 1348 overleed. Terwijl die beide hier nog in dienst waren, werd in 1625 tot derden Predikant beroepen FREDERICUS THIATRIX, die in 1633 naar elders vertrok. Na het overlijden van Ds. NESSCHER, en het vertrek van THIATRIX, bleef HIRNIUS de dienst alleen waarnemen, tot dat hij in het jaar 1633, THEODORUS TIJDT, tot ambtgenoot verkreeg, waarna de gemeente gestadig door twee Leeraren bediend is geworden, tot dat, in het jaar 1767, weder tot derden Predikant is beroepen geworden ANDREAS LUTGERUS KOLVER, die in het jaar 1780 naar de Kaap de Goede Hoop vertrok. Het beroep geschiedt door den grooten kerkeraad. Onder de in deze gemeente gestaan hebbende Predikanten verdienen melding: VOLKHARD VISSCHER, die er in 1661 kwam en in 1670 naar Amsterdam vertrok; JOHANNES BOEKE, die er in 1692 beroepen werd en er in 1697 overleed, en Mr. SACHARIAS DEZIUS, die er van 1710 tot 1712 stond, later Hoogleeraar te Grijfswald was, en zich, als schrijver van onderscheidene werken heeft bekend gemaakt. Vóór het jaar 1698 was de Evang. Luth. gem. van Bergen-op-Zoom eene filiaal gem. van *Rotterdam.*

De Engelsche Episcopale gemeente telt ongeveer 150 zielen, onder welke 50 Ledematen. Deze gem. heeft tot eersten Leeraar gehad LUTE MILBOURNE, die, in 1700, er de eerste dienst uitoefende.

De Roomsch-Katholijken, die er 22,000 in getal zijn, onder welke 14,800 Communikanten, maken drie stat. uit, als die van den H. DOMINICUS, die van den H. LAURENTIUS, en die van den H. FRANCISCUS.

De R. K. Statie van den H. DOMINICUS telt 8 à 9000 zielen, en onder deze 6400 Communikanten, en wordt door vijf Geestelijken van de orde van den H. DOMINICUS bediend.

De R. K. Statie van den H. Laurentius telt 1800 à 1900 zielen, en onder deze 1300 Communikanten. Zij wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

De R. K. Statie van den H. Franciscus, welke ruim 10,000 zielen, onder welke 7500 Communikanten, telt, wordt door vijf Geestelijken van de orde van den H. Franciscus bediend.

De R. K. van de Oude Clerezij, veelal Jansenisten geheeten, welke er 600 in getal zijn, onder welke 350 Communikanten, maken twee statiën uit, als: die van den H. Laurentius en die van den H. Petrus en Paulus.

De Statie van den H. Laurentius telt 230 zielen, onder welke 120 Communikanten, en die van den H. Petrus en Paulus telt 370 zielen, onder welke 230 Communikanten, wordende elk door eenen Pastoor bediend.

De Israëlieten, die er, volgens de jongste volkstelling, 2800 in getal zijn, maken de bevolking uit der hoofdsynagoge van het synagogaal ressort van *Rotterdam*, alwaar de standplaats van den ressortalen Opper-Rabbijn gevestigd is.

Men heeft in deze gem. 68 scholen.

De stad Rotterdam, of gelijk men in oude brieven gespeld vindt, Roterodamme, en in het Latijn Roterodamum, ligt in het midden der prov. Zuid-Holland, 12 u. Z. Z. W. van Amsterdam, 3½ u. Z. Z. O. van 's Gravenhage, 11 u. Z. W. van Utrecht, 4 u. Z. W. van Gouda, 4 u. N. W. van Dordrecht, 1½ u. O. van Schiedam, tegen den regter oever der Merwede of Nieuwe-Maas, waarover hier, aan het Nieuwewerk, een stoombootveer is, welke boot elk kwartier uur afvaart; 51° 55′ 19″ N. B., 22° 8′ 58″ O. L.

De stad is gebouwd in den vorm van eenen gelijkbeenigen driehoek, van welke de rivierzijde de bazis en tevens de langste zijde uitmaakt; terwijl de landzijden door de oude stadsvesten omgeven worden, buiten welke de volkrijke buitenwijken of voorsteden liggen, waarvan de huizen gebouwd staan, zoowel langs de buitenzijden dier vest, als langs den oostelijken Hoogen-Zeedijk, den Straatweg op Gouda, de Salade-vaart, de Rotte, de Schie, de Kruiskade, den Koolsche- of Binnenweg, den Schiedamsche-dijk en eene menigte kleine dwarswegen en lanen.

Aan de rivierzijde doet zij zich deftig en rijk voor, vooral wanneer men haar van de oostzijde nadert, door de ligging der marine-gebouwen en der aanzienlijke huizen, welks muren door de rivier bespoeld worden, terwijl het volgende en grootste gedeelte, eene met zware boomen beplante en met aanzienlijke huizen bebouwde kade vertoont, de Boompjes genaamd, tegen welke, de legplaatsen der stoombooten en schepen zijn.

Inwendig strekt de stad tot bewondering van iederen vreemdeling, op het gezigt dier groote zeeschepen, welke in breede havens midden in de stad gelegen zijn om te lossen of te laden, welke voordeel geen stad in Nederland en slechts enkele steden in Europa bezitten. De voornaamste dier havens is de Leuvenhaven, welke met de Maas te zamen vloeit en waarmede de Zalmhaven gemeenschap heeft, beide dienende voor groote zeeschepen. Noordelijk neemt de Leuvenhaven eene oostelijke rigting en wordt aldaar de Blaak genoemd, zijnde eene legplaats voor binnenvaartuigen, even als de Oudehaven, welke daarvan door de Beursbrug gescheiden is en zich in eenen zuidelijken loop in de Maas stort. De Wijnhaven en Scheepmakershaven, de eerste tot ligplaats voor ligte, de tweede voor zware

zeeschepen, zijn met de eerste en laatstgenoemde vereenigd. De Nieuwehaven en het fraaije Haringvliet zijn weder geschikt en in gebruik voor zeeschepen; dienende het Haringvliet, thans voornamelijk tot ligplaats voor niet bevrachte zeeschepen; zij zijn ten Westen met de Oude-haven verbonden en loopen ten Oosten uit in het Dok der marine en particuliere werven. De overige havens en wateren, zoo als de Kolk, de Glashaven, de Bierhaven, het Steiger, in de buiten-, de Delfschevaart, de Rotte, de Botersloot enz., in de binnenstad, zijn van minder belang, doch allen bevaarbaar. Schepen van dertien of veertien voeten diepgang, kunnen binnen weinige uren uit zee voor ROTTERDAM en in de havens komen.

De havens en grachten zijn allen met boomen beplant en velen met deftige huizen bezet en bieden daardoor aangename wandelingen aan, even als buiten de stad, waar de ingezetenen hofsteden en tuinen bezitten.

De lucht is er gezond en zuiver, zoowel door hare ligging aan de rivier, als door de havens en grachten, welke, voor zoover deze in de buitenstad gevonden worden, tweemaaldaags van zoet water voorzien worden, dat in enkele gevallen, bij westelijke stormwinden brak wordt.

Zij munt in aanzien en grootte uit, boven de meeste Nederlandsche steden, en is hare opkomst verschuldigd aan hare goede gelegenheid voor den koophandel en zeevaart, waardoor zij nog heden bloeit.

De rivieren de Merwede, de Lek en de IJssel, met de ebbe afkomende, vereenigen zich te zamen omtrent twee uren van deze stad, en dus, met eene sterke drift Noordwaarts hier op land aanloopende, hebben zij van aloude tijden af, hier zulk eenen grooten inham of bogt gemaakt, dat de wijdte daarvan — eer de stad in de Maas uitgelegd, en de duikeldam daarin gelegd was — van het Steiger, dat toen de begrenzing aan de Maas was, naauwelijks kon overzien worden, en — als het land geweest ware — van het Steiger tot aan de overzijde der Maas, in geen anderhalf uur overgegaan kon worden.

Niemand twijfelt thans meer, of ROTTERDAM heeft zijnen naam gekregen van het water de Rotte, hetwelk daar door eenen dam gekeerd werd. Want dat ROTTER, Koning *der Franken*, die stad in 89 gesticht en er zijnen naam aan gegeven zou hebben is reeds lang onder de hersenschimmen der oude kronijkschrijvers gerekend geweest. Omtrent het juiste tijdstip van haren aanleg, of liever gezegd van de bevolking van het oord harer ligging, zijn geene zekere berigten; alleen meent men, dat, op het einde der negende eeuw, eene volkplanting der Katten, uitgelokt door de heerlijke weiden voor hun vee, zich in den omtrek van het voormalige Krooswijk nedergezet hebben; de naam van Katshoek, welke dit oord behouden heeft, maakt deze gissing geloofwaardig. De lage ligging der landen, waardoor men gedurig met watervloeden te worstelen had, maakte deze woonplaats echter te gevaarlijk om meer vreemden uit te lokken, zich aldaar neder te zetten. Dit ongemak drukte reeds zwaar op de toenmalige bewoners, en spoedig was men genoodzaakt, om op middelen tot keering van het water te denken. Het eerste, hiertoe dienstig geachte, was de afdamming van de rivier de Rotte, welke hier ter plaatse, als eenen arm der Maas, in het binnenland tot aan de gemeente Benthuizen, twee uren van Leyden, voortvloeide, eenige jaren later werd dezen dam tot aftapping van het overovervloedige winterwater, met eene sluis voorzien, waarvan nog op het einde der zeventiende eeuw de overblijfsels zigtbaar waren. Deze Rottedam had de gewenschte uitwerking, en lokte, door zijne voordeelige

ligging en zekere wijkplaats, meerdere volkplanters bij een, en deze bijeenwoning, welke haren oorsprong aan veiligheid van personen en goederen te danken had, legde den grondslag tot de stad, die haren naam beroemd deed worden, en van waar eenmaal geheele vloten werden uitgerust, om de ondernemingsgeest harer bewoners aan de handeldrijvende wereld te verkondigen. Moeijelijk is het eene juiste bepaling van hare uitbreiding te geven; het aannemelijkste echter, hetwelk ook door daadzaken kan bewezen worden, is, dat zucht naar winst het gevaar van watersnood deed verachten en eenige ondernemende geesten hunne woonplaatsen buiten de ingedijkte landen deed kiezen, waardoor men zich digter aan de rivier vestigde, en de vruchten van handel en visscherij met meer gemak en winst kon genieten; deze aanbouw nam van jaar tot jaar toe en was in 1272 reeds zoo verre gevorderd, dat men dit plekje gronds, hetwelk met regt kon gezegd worden, aan het water te zijn ontwoekerd, niet meer onder de dorpen of gehuchten rangschikte, maar door Graaf Floris V met stedelijke privilegiën werd begiftigd. De stad was toen evenwel van geenen grooten omvang en bestond alleen uit dat gedeelte, hetwelk heden door de West- en Goudsche-Wagenstraten en het Steiger, waarhenen toen der tijd de Maas vloeide, wordt ingesloten; deze driehoek werd ten Zuiden begrensd door het Hof van Weenen, gesticht door de Burggraven van Leyden, de Heeren van Wassenaer. De hoofdingang van dit kasteel was aan de zijde der Hoofdpoort, en van daar liep een weg naar de St. Laurens-kapel, welke omtrent het jaar 1000, ter plaatse, waar nu de kerk van dien naam gevonden wordt, is gesticht. Deze weg, met huizen bezet wordende, kreeg den naam van Nieuwpoort of Oppert, en van hier strekte zich de bebouwing westelijker uit, tot aan het aloude kasteel van Bulgersdijk, volgens de overleveringen omtrent het jaar 40, ter plaatse waar nu de Fransche kerk en het Tuchthuis gevonden worden, op eene bank in de Maas gesticht; van daar zoude dan ook de naam dier plaats, het Roodezand, herkomstig zijn. Dit gedeelte was evenwel niet geheel bebouwd, aldaar werden nog een aantal boerderijen en daarbij behoorende weilanden gevonden; doch toen, in het jaar 1260, het aloude kasteel van Bulgersdijk, hetwelk genoegzaam tot eenen puinhoop vervallen was, herbouwd en in staat van verdediging gebragt werd, nam de zucht tot aanbouw toe, en binnen weinige jaren was de toenmalige stad geheel met steenen huizen bebouwd.

Tot nog toe hadden de bewoners dezer landen hunne bezittingen, met de volharding misschien alleen aan Hollanders eigen, tegen de jaarlijksche overstroomingen verdedigd, en menig huisvader had de vruchten zijner vlijt door de grondelooze zee zien verzwelgen; dit een en ander, gepaard aan den toenemenden bloei van dit gedeelte van Zuid-Holland, was oorzaak, dat Graaf Floris V, in het jaar 1381, het privilegie tot aanlegging van den Hooge-Schielandsche-zeedijk verleende, en spoedig was dan ook deze van de stad Gouda tot aan den Hoek van Holland voltooid. Bovengemeld tijdstip is ook dat, waarin de kapitale sluizen, op de hoogte der Vlasmarkt, werden gelegd, waardoor het gedeelte van Schieland, hetwelk zijn overvloedig winter water niet door de sluis bij Krooswijk kon lozen, van de menigvuldige overstroomingen, hierdoor veroorzaakt, bevrijd, en de uitwatering te Krooswijk buiten werking werd gesteld. Destijds schijnt echter de plaats nog niet den naam van Rotterdam te hebben aangenomen, want het oudste en echtste gedenkstuk, waarin die naam voorkomt, is een open brief van het jaar 1328, waarbij Willem *de Goede*

Graaf *van Holland, zijne lieden van Rotterdam, wonende in zijnen ambaghte*, zekere regten en vrijheden heeft gegeven.

Tot nog toe had ROTTERDAM geene andere gemeenschap met het grootste gedeelte der graaflijkheid, dan per as, waardoor de handelgeest, welke meer en meer ontkiemde, zich hoofdzakelijk tot de riviersteden bepaalde. Ter voorziening in dit groot ongerief verleende Graaf WILLEM VAN HENEGOUWEN, omtrent het jaar 1340, verlof tot graving van een kanaal, tusschen de Delftsche-poort en Overschie, waarmede evenwel eerst omtrent het jaar 1343 eenen aanvang werd gemaakt, daar de Regering der stad Delft, bevreesd geworden door den toenemenden bloei harer mededingster, zich met alle magt tegen deze onderneming verzette, vreezende, dat deze vaart de doodsteek aan den bloei van Delfland, hetwelk de monopolie van den binnenlandschen handel bezat, zoude geven. ROTTERDAM, ofschoon toen reeds tot eene stad verheven, werd echter nog slechts onder de kleine steden gerekend, welke geen zitting of stem in de vergadering van Hollands Staten hadden. Doch, door haren koophandel, zoo in gebouwen als in vermogen toenemende, werd zij niet alleen de hoofdstad van Schieland, maar ook de grootste der kleine steden. In het jaar 1580 werd ROTTERDAM, door de Staten van Holland en Westfriesland, met het octrooi en privilegie begiftigd, om in de vergadering dier Staten, na de steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leyden, Amsterdam en Gouda, de zevende der groote steden, welke stem in de Staten van Holland voeren, gerekend te worden. In het jaar 1615 is door de Staten het getal der Vroedschappen bepaald op vier en twintig personen en dat der Burgemeesters op vier, zoo als het vóór de omwenteling van 1795 nog was. Door het bovengemelde privilegie kreeg ROTTERDAM, benevens alle de andere groote steden, het regt van zitting niet alleen in de vergadering van Holland, maar ook op hare beurt in de Staten-Generaal, den Raad van State, de Gecommitteerde Raden, de Rekenkamer van Holland en die der Generaliteit, in het collegie der Admiraliteit op de Maas, en in dat van Zeeland, wegens Holland, en om het Synode van Zuid-Holland, om de twee en twintig jaren, in hare stad te hebben.

De stad had vroeger tien poorten, zes aan de landzijde en vier aan den kant der Maas, welke de stad aan de zuidoostzijde voorbij stroomt. De zes eerste waren: de Dijkpoort of Schiedamsche-poort en Delfshavensche-poort of Binnenwegsche-poort, ten Westen; de St. Joris of Delftsche-poort en het Hof-poortje, ten Noorden; de Goudsche-poort, ten Noordoosten; de Oost-poort, ten Oosten. De vier waterpoorten waren: de Ooster-Oude-Hoofd-poort, de Wester-Oude-Hoofdpoort, de Ooster-Nieuwe-Oost-poort, de Wester-Nieuwe-Hoofd-poort; van alle deze poorten zijn de Schiedamsche-poort en de Wester-Oude-Hoofd-poort, in 1827; de Oostersche-Nieuwe-Hoofdpoort, in 1832; de Hof-poort, in 1833; de Oost-poort, in 1836; de Binnenwegsche-poort, in 1838 en de Goudsche-poort, in 1842 afgebroken. Van de Schiedamsche- of Dijk-poort, prijkende met een torentje, dat een scheepje, tot windwijzer, had, weet men niet wanneer zij gebouwd was. De Delfshavensche- of Binnenwegsche-poort, was gebouwd in het jaar 1642. De Delftsche- of St. Joris-poort, in het jaar 1545. Deze was aan den buitenkant voorzien van een torentje, klok en uurwijzer, en daarboven met twee torentjes op iederen hoek, voorts met eene valbrug en schotbalken.

Het Hof-poortje, is te voren een van de stadstorens geweest. De Goudsche-poort, was gebouwd in het jaar 1642. De Oost-poort, in de jaren 1612 en 1613. De poort van het Ooster-Oude-Hoofd, aan den Maaskant, is gebouwd in den jare 1598 en bestaat, voor het grootste gedeelte uit blaauwe arduinsteen. Boven deze poort is eene kamer, waar vroeger het Zeeregt in gehouden werd, en de Commissarissen brood wegers bijeen kwamen, ook hielden hier de bakkers- en schippersgilden enz. hunne vergaderingen. Thans dient deze kamer tot Kantoor voor de Brand-en-Zeegevaar-Assurantie-Compagnie. Van boven pronkt deze poort met een torentje, slagklok en uurwijzers. De poort van het Wester-Oude-Hoofd was gebouwd in het jaar 1667. Zij was van voren, alsmede van achteren, voorzien met vier witte hardsteenen kolommen. De poort van het Ooster-Nieuwe-Hoofd, een groot gebouw, met een kunstig gewelf, was gesticht in het jaar 1664. De poort van het Wester-Nieuwe-Hoofd, met regt voor een aanzienlijk meesterstuk gehouden, is gebouwd in het jaar 1662. Zij is aan alle vier de zijden voorzien met halve ronde kolommen, en ten eenemaal van wit hardsteen opgehaald; heeft vier voorgevels (frontispices), waarop een torentje rust, lantaarns gewijze, twee hoog boven elkander, gemaakt, en voorts vier uurwijzers, met eene slagklok. Nog pronkt zij van boven met eene hemelglobe, waar de Zeegod NEPTUNUS met zijn drietandige vork boven op zit. Tijdens de onlusten met België, was de telegraaf op deze poort geplaatst. ROTTERDAM is vroeger ook versterkt geweest, doch had slechts twee bolwerken, beide aan den Maaskant gelegen, zijnde de stad overigens sterk genoeg door hare gelegenheid. Volgens de aloude wijze der versterking van steden, had men eertijds, in de muren der stad, op voegzame afstanden, torens opgerigt. Aan den *Oostsingel* ziet men in het Marine-kruidhuis daar nog eenige overblijfsels van.

Bruggen zijn er uithoofde van de menigvuldige havens en grachten niet weinig in getal; in de buitenstad zijn het meestal dubbele ophaalbruggen, welke tot gerief van den handel zijn gelegd. De Beursbrug is sedert de laatste jaren evenwel verbouwd en is tegenwoordig eene passage, welke zijne wedergade in ons rijk niet heeft. Zij is zeer smaakvol geheel van hardsteen opgetrokken, heeft drie bogen, zeer goede voetpaden en de noodige ruimte, dat er drie rijtuigen ongehinderd kunnen overrijden. Zij prijkt bovendien met vier ijzeren gebronsde lantaarnen van eene kolossale grootte, welke door gaz verlicht worden en, met vier kandelaren van het zelfde metaal en vorm, zeer veel schoons aan het geheel bijzetten. Sedert eenigen tijd is men begonnen ijzeren basculerende bruggen te vervaardigen, waarvan er reeds drie voltooid zijn.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat door het opmalen van het water der landerijen, door de molens, in den Rottestroom, na de regens van het wintersaizoen, die wateren uit de Rotte met sterke drift door deze sluizen in de Maas komende, in de gorzinge, riet en biezen eene geul of soort van haventje gemaakt hebben, welk verder opgeruimd en verwijd zijnde, de Oude-haven genoemd werd, en tot eene gemakkelijke aankomst diende voor de van buiten aankomende schepen, om omtrent deze sluizen hunne legplaatsen te nemen. Om deze van buiten aankomende schepen en kooplieden hier alle mogelijk gerief te doen vinden, en daardoor den handelaar der buitensteden meer en meer aan te moedigen, om hunne koopwaren hier ter markt te brengen, en andere waren van hier naar elders te doen brengen, werd

waarschijnlijk reeds in de twaalfde of in het begin der dertiende eeuw in de Maas, daar nu de korenbeurs staat, een hoofd gemaakt, waar de schepen konden aanleggen, om medegebragte goederen te kunnen lossen en welke zij weder moesten medenemen, gemakkelijker te kunnen laden. Dewijl nu sommige van deze schepen dikwijls genoodzaakt waren, hetzij om te lossen of te laden of om eenige andere reden, eenige dagen daar te blijven, zullen zeer waarschijnlijk onderscheidene lieden, op hoop van uit deze omstandigheid voordeel te trekken, omtrent dit hoofd, buiten de Hoogstraat of langs de buitenvest, van tijd tot tijd huizen hebben doen bouwen. In deze huizen kwamen lieden wonen, ten einde altijd bij de hand te wezen, om de kooplieden, schippers en knechts, alsmede de huislieden van rustplaats, spijs, drank en wat zij verder noodig mogten hebben, te verzorgen, en daardoor een eerlijk bestaan te vinden. Hierdoor zal de stad langs de Maas en door het aankomen der visschers met hunne zeevangsten, zoo naar het Oosten als het Westen, meer en meer bevolkt zijn geworden. Door het vermeerderen des koophandels moesten de schippers echter dikwijls zulke zware stukgoederen lossen en laden, dat zij niet dan met zeer veel moeite en gevaar van ongelukken, konden verwerkt worden. Om hierin te voorzien vergunden de Hoogheemraden van Schieland aan de Regering der stad, in het jaar 1461, aan dit hoofd eene kraan te mogen plaatsen. Deze vergunning werd, in het jaar 1473, door de stad overgedragen aan zekeren Klaas van Oorden, met bevel om de kraan aan de vest te stellen, regt tegen over de *Moriaansteeg*; haar wel te onderhouden, en, volgens ordonnantie, daartoe van Heeren Burgemeesters gemaakt, te bedienen; onder beding, dat hij alles, wat daartoe behoorde, ten zijnen koste zoude bezorgen en daarentegen de kraan, zoo lang hij en zijn zoon leefden, ten hunnen voordeele behouden, zonder deswege iets aan de stad uit te keeren, maar dat, na hun beider dood, de kraan, met alle hare gereedschappen aan de stad in eigendom vervallen zoude. Op deze voorwaarden is, in dat zelfde jaar, de kraan daar ter plaatse gemaakt geworden, daar zij vele jaren schijnt gestaan te hebben; en van dien tijd af tot nu toe, is daaromtrent de verzamelplaats van meest allen, welke hier de granen ter markt komen brengen.

De vergrooting der stad Rotterdam kan men in zeven uitleggingen onderscheiden. Omtrent het jaar 1300 is aan de oostzijde, buiten den hoogen zeedijk, van de Oost-Wagenstraat of Zuidsche-Wagenstraat tot de gewezene Oostpoort en van daar, aan de zuidzijde, van den Hooge-zeedijk in de Maas tot aan de kleine draaibrug, vergroot.

In of kort na het jaar 1358, werd zij aan de westzijde, uitgelegd, waartoe Heer Willem van Naaldwijk, Heer *van Wateringen*, en zijne huisvrouw, Joanna van Teilingen, bij eenen brief van 8 April des gemelden jaars, een gedeelte van hun ambacht, welk gedeelte het Roodezand genaamd was, aan de stad gaven, onder voorwaarde, dat Heer Willem een derde genieten zou van de breuken, binnen deze streek vallende, welke door zijnen Schout en Schepenen van Rotterdam beregt zouden moeten worden. De overeenkomst, hiervan gemaakt, werd door Hertog Albrecht bekrachtigd. Die Hertog gaf die van Rotterdam ook, in het jaar 1380, het *gantsche Nieuwland, gelegen op der Westzijde van der Haven, in erfpagt om ses oude schilden* (8 guld. 40 cents) *'sjaars*, hetwelk sedert bebouwd werd, en nog den naam van het West-Nieuwland draagt.

De derde uitlegging, welke waarschijnlijk mede kort na het jaar 1358 zal zijn begonnen, begrijpt aan de westzijde alles, tusschen de oude Schiedamsche-poort en de kleine Draaibrug, van het Steiger en de Maas tot aan de Zuid-Blaak; waarvan het slot Bulgerstein, van hetwelk men in het jaar 1573 nog eenige overblijfsels zien kon, met het Roodezand, wel het voornaamste was.

De vierde uitlegging, waarschijnlijk mede reeds voor het jaar 1400 of weinig daarna begonnen, begreep den omtrek van de Groote markt, het West-Nieuwland, de Noord-Blaak, tot aan de Zoete-brug, en het Hang, tot weder aan de Groote-markt, met alles wat binnen die bepalingen is ingesloten. In dit tijdvak, en wel in 1575, telde men er 1137 huizen.

De vijfde uitlegging is eerst na het jaar 1572 ondernomen, zoo om de stad te versterken, als om de schepen met meer zekerheid binnen de stad te kunnen bergen, dewijl, aangezien Amsterdam zich nog onder de Spaansche regering hield, ROTTERDAM toen den meesten handel op de Oost en West dreef, en derhalve meer zekerheid voor hare zeevaart noodig had. In deze uitlegging is begrepen, alles wat binnen de Scheepmakers-haven van het Ooster-Nieuwe-Hoofd, het Wester-Oude-Hoofd, de Geldersche-kaai, de Zuid-Blaak, den Wolfshoek en de oostzijde van de Leuvehaven, tot weder aan het Ooster-Nieuwe-Hoofd, gelegen is.

De zesde uitlegging schijnt in het jaar 1597 te zijn begonnen; van het Roodezand ten westen van de Korte-Hoogstraat, en zoo vervolgens aan beide zijden van den Hoogendijk, tot in den Koolhoek, en van daar tot aan de nieuwe Schiedamsche-poort en het Wester-Nieuwe-Hoofd; welke Hoogendijk, van de Korte-Hoogstraat tot aan de Leuvebrugsteeg, de Schiedamsche-dijk, van daar tot aan den Koolhoek, den Schotsche-dijk en van dien hoek tot aan de Schiedamsche-poort Klootenburg genoemd wordt.

De zevende uitlegging had in het jaar 1609 plaats. De Boompjes werd toen aangelegd, waartoe eene lengte van achttien honderd treden in de Maas werd gedempt, waarop men in 1611 eene straat bouwde. Deze werd in 1615 met eene rij ijpen boomen beplant; in 1619 bestraat en in 1661 verhoogd, op nieuw bestraat en met de tegenwoordige kade voorzien. De scheepstimmerwerven, welke vroeger te dezer plaatse en aan de Scheepsmakers-haven gevonden werden, zijn in dat tijdstip verplaatst naar de Zalmhaven. Kort hierna, in 1641, werden de singels gegraven en achtervolgens aangelegd.

Daar de meeste aanzienlijke huizen, langs de voorname havens en aan de rivierzijde gebouwd zijn, hebben de straten een minder deftig voorkomen, en zijn meest met winkelhuizen bezet, waaronder de Lange-Hoogstraat bijzonder uitmunt, vooral des avonds bij de gazverlichting, waarvan deze stad thans geheel voorzien is.

Men heeft er onderscheidene, doch niet zeer ruime markten. De Groote-markt, welke in het jaar 1555 overwelfd werd, munt boven allen uit. Aan de Kolk staat het metalen standbeeld van den onsterfelijken Rotterdammer, DESIDERIUS ERASMUS, hetwelk door kenners als een kunststuk beschouwd wordt. In het jaar 1549 werd deze beroemde letterheld met eenen houten pronkbeeld vereerd, hetwelk, in het jaar 1557 of 1558, in een beeld van blaauw arduinsteen verwisseld werd. Dit, in het jaar 1572, door de Spanjaarden omver gehaald zijnde, werd sedert wederom hersteld, en, ten jare 1622, eindelijk van koper afgegoten, niet zonder groote tegenkanting van sommige ijveraars, opgerigt. Het staat op een blaauw steenen voetstuk van omtrent zes voet hoog, is meer dan levensgrootte en heeft

een geopend boek in de hand. Voorts leest men daarop de volgende opschriften :

DESIDERIO ERASMO,
Magno scientiarum atque literaturæ politioris vindici et instauratori,
viro seculi sui primario,
civi omnium prdestantissimo,
ac nominis immortalitatem
scriptis aeviternis jure
consecuto,
S. P. Q. ROTERODAM.
Ne quod tantis apud se suosque
posteros virtutis praemium
deesset,
statuam hanc ex aere publico
erigendam curaverunt.

Barbariae talem se debellator ERASMUS
Maxima laus Butavi nominis ore tulit.
Reddidit en! fatis ars obluctata sinistris,
De tanto spolium macta quod urna viro est.
Ingenii coeleste jubar majusque caduco
tempore qui reddat solus ERASMUS *erit.*

Natus Roterodami 28 *Octob.* 1467.
Denatus Basileae 12 *July* 1536.

(d. i. Voor DESIDERIUS ERASMUS, den handhaver en hersteller der wetenschappen en fraaije letteren, den grootsten man van zijne eeuw, den voortreffelijksten burger, die zich door zijne onsterfelijke schriften met regt eenen eeuwigdurenden naam heeft verworven, hebben de Raad en burgerij van ROTTERDAM, opdat zoo vele voortreffelijke gaven bij hen en hunne nakomelingen niet ongeëerd zouden zijn, dit standbeeld op stadskosten doen oprigten.

De roem van Hollands naam, voor wien barbaarschheid zwigt,
ERASMUS, *toont zich dus van leest en aangezigt,*
De kunst deed, worstlend met het lot, ons hier herleven
Wat van den grooten man is aan het graf gegeven
Maar om den heldren glans, zoo Hemelsch, van zijn geest,
Veel grooter dan het aardsch vol wisselvalligheden,
Hier weder voor ons oog te doen te voorschijn treden,
Is niemand dan hij zelf ooit toe in staat geweest.

Geb. te ROTTERDAM, den 28 Oct. 1467, gest. te Bazel, den 12 Julij 1536.)

Op den pedestal staan deze verzen te lezen :

Hier rees die grote Zon, en ging te Basel onder.
De Rykstadt eer en vier dien Heilig in zyn graf;
Die 't twede leven geeft, die 't eerste leven gaf.
Maar 't Licht der talen, 't Zout der zeden, 't heerlyk Wonder,
Waar met de Liefd, en Vreed, en Godgeleerdheit praalt,
Werdt met geen graf geëert, noch met geen beeldt betaalt.
Dies moet hier 't luchtgewelf ERASMUS *overdekken,*
Nadien geen minder plaats zyn Tempel kan verstrekken.

Van achteren staat het volgende :

DESIDERIUS ERASMUS *geboren te Rotterdam den* 28 *October* 1467, *gestorven te Basel den* 12 *Julij* 1536; *met een houte pronkbeeldt*

vereert 1549; *in een blaauw arduinsteen verwisselt* 1557; *'t zelve van de Spanjaards ter neder geworpen* 1572; *sedert wederom in standt gebragt; eindelijk van koper afgegoten en opgerecht* 1622; *om het bouwvallig-brug-gewelf en breuk der voetstuk afgenomen* 1674; *is aldus herstelt* 1677, *als Burgemeesters waren* BALTHAZAR VERBEEK, DOMINIKUS ROOSMALEN, JAKOB DE BRAAUW, PIETER DE MEY, *Fabrykmeesters* LEONARD VAN NARSSEN, BARTHOLOMEUS VAN DEN VELDE.

Weinig tijds na het jaar 1608, begon men op orde van de Regering op het *Spui* eene Vlasmarkt te houden, en de Heeren ziende, dat die handel goeden opgang maakte, kochten de huizen aan de oostzijde van het *Spui*, van de *Hoogstraat* af tot aan het *Steiger*, en die hebbende doen afbreken, trokken zij een aan de huizen volgend steegje daarbij, en deden op dien grond twee overdekte gaanderijen met eene behoorlijke tusschenruimte maken, van de *Hoogstraat* af tot aan het Spuihuis bij het *Steiger*, en daar eene derde gaanderij, dwars over het plein, aan de einden der twee anderen sluitende, alle drie rustende op veertig houten pilaren, en met een schuins opgaand dak versierd. Voor beide de gaanderijen aan de *Hoogstraat* is op de hoogte van de derde boog een frontispice gemaakt, waarin de bezigheden van den vlashandel kunstig verbeeld zijn. De eigenlijke Vlasmarkt, wordt er echter niet meer gehouden. Deze is op de groote beurs geplaatst.

De voornaamste der vischmarkten is de Zee-Vischmarkt, waarvan de eerste omtrent het *Steiger*, tusschen de *Weesbrug* en de *Korte Hoogstraat*, zal geweest zijn, doch onzeker wanneer die daar gesticht is en wanneer van daar weggenomen. Men weet alleen, dat, in het jaar 1616, aan het noordoosteinde van de *Blaak*, eene Vischmarkt is gemaakt, daar nu de *Beurs* staat, en in het jaar 1643 van daar verplaatst is naar het Westeinde van de *Blaak*, regt voor de *Leuvenhaven*, aan het *Kleine Marktveld*, bij de *Zoetebrug*, bestaande in twee lange overdekte gaanderijen, waaronder de vischbanken geplaatst waren, van het Oosten naar het Westen, en aan het westeinde eene dwarsgaanderij, aan die van de zuidzijde sluitende, met eene tamelijke ruimte tusschen de gaanderijen, hebbende drie ingangen, als eene aan de oostzijde, eene aan de noordzijde, op het *Kleine Marktveld* en eene aan het westeinde op de *Zoetebrug*, rustende deze drie gaanderijen allen op veertig houten pilaren en met schuin opgaande daken gedekt. De gaanderij aan de zuidzijde werd gemaakt op palen, eenige voeten van de kaai, in de *Leuvenhaven*, in den grond geslagen, doch naderhand is de grond tusschen die palen opgevuld en aangehoogd, en daarop eene nieuwe gaanderij tot aan het dak opgehaald. In het midden van de gaanderij aan de zuidzijde stond eene dubbele waterpomp. Deze markt is in 1826 afgebroken en door een ander met eene overdekte gaanderij vervangen; de tweede of zoogenaamde Scheveningsche Vischmarkt is in de open lucht aan de Schiedamsche vest.

Rivier-Vischmarkten zijn 'er drie in getal, twee voor Maasvisch, en eene voor Binnenvisch, waarvan de eene bij de groote of Zeevischmarkt is, voor welke aan de oostzijde van den trap mede een vlot in het water ligt en daaraan de leggers met de korven, waarin de visch bewaard en levend gehouden wordt; de tweede is aan het *Haringvliet*, bij de Engelsche Episcopale kerk, deze beide zijn voor visch in de buitenwateren gevangen, die voor den visch uit de binnenwateren is aan de *Melkmarkt*.

De Nieuwe-markt, tusschen de Prinsekerk en het gewezen Boterhuis, aan de eene zijde, en het Zakkedragershuis, Koornmeters en

Kennipwagen, aan de andere zijde, liggende, is eigenlijk de Beestenmarkt, welke voornamelijk, van October af, zes weken na elkander, alle Dingsdagen wordt gehouden, en dan van rundvee, schapen en varkens wel voorzien is; hoewel genoegzaam het geheele jaar door, alle marktdagen, vee ter markt wordt gebragt. Deze markt is eerst in den *Oppert*, en daarna in de *Prinsestraat* geweest.

De Magere-varken-markt is achter het Gemeenelandshuis aan de Vest, waar vroeger alle marktdagen, in het saisoen, biggen ter markt gebragt werden, bestemd om te mesten: deze markt werd meest de Beestenmarkt genoemd; doch wordt thans niet meer gebruikt, terwijl de Magere-varken-markt naar de gewone Beestenmarkt verplaatst is.

De Hoender-markt was vroeger tusschen den *Houttuin* en den *Rijstuin*, aan de Hoenderbrug, alwaar alle Dingsdagen velerlei gevogelte ter markt gebragt wordt; thans is echter de hoendermarkt naar de Groote markt verplaatst.

De Groen-markt wordt, sedert 1630, Maandags en Zaturdags gehouden op het voormalig Kerkhof, achter de Grootekerk.

De Hooimarkt was eertijds bij de Episcopalekerk, tusschen de Nieuwe-haven en het Haring-vliet, thans wordt zij gehouden aan het einde der Nieuwe-haven, op het plein voor de kazerne der Mariniers.

De Boter-markt werd vroeger, op de marktdagen, nevens de Prinsemarkt, in de *Prinsestraat* gehouden, doch alleen van boter in stukken, zonder getonde boter. Thans is de Botermarkt op de *Groote-Beurs.*

De Kaas-markt ligt tusschen de Melkmarkt en de Nieuwe-markt en de *Huibrug* dient op de marktdagen tot eene tweede Kaas-markt, in het klein of bij enkele ponden. De Melk-markt is vóór het stadhuis en het Beursplein voor de beurs.

Behalve de Kraan, die voor de *Moriaansteeg* gestaan heeft, zijn er in lateren tijd andere kranen geweest, welke alle weder afgebroken zijn, uitgezonderd die, welke op de *Punt* staat, sedert weinige jaren vernieuwd is, en boven aan het einde met het stadswapen pronkt. Bij deze kraan was vroeger een accijnshuis voor alles wat tot den impost van wijnen, brandewijnen, azijnen enz. behoort. Dit gebouw dient thans tot waag. Daarbij is een paardenstal, alleen voor de slepers, die, op hunne beurt, de kraan moeten bedienen, welke stal voorheen aan de *Blaak* gestaan heeft.

Men heeft een groot aantal aanzienlijke gebouwen te ROTTERDAM. Een daarvan is het Stadhuis, op de *Hoogstraat*. Het is onzeker, wanneer het oudtijds gebouwd zij, en of het altoos op de zelfde plaats gestaan hebbe. Sommige willen, dat het eerste stadhuis op het *West-Nieuwland* geplaatst werd, doch anderen beweren, op verschillenden grond dat het altoos op de *Hoogstraat*, of liever in de *Waagsteeg*, welke nu nevens het stadhuis loopt, gestaan heeft. Volgens nog anderen zou in de vijftiende eeuw het voormalige Groote gasthuis tot vergaderplaats van het stedelijk bestuur gediend hebben; doch in lateren tijd werd het Raadhuis op de *Hoogstraat* gesticht, onderging, sedert 1589, gedurige veranderingen en vergrootingen en had, tot in 1825, eenen opgang van twintig steenen trappen met vier leeuwen versierd, doch toen werden de voorgevel en de trappen, aan den kant van de *Hoogstraat*, geheel weggenomen en dit gedeelte des gebouws, naar de Dorischen bouworde opgetrokken, werd het achterste gedeelte. De toren, waarschijnlijk in of omtrent 1136 gesticht, welke zeer spits toeliep en

eertijds ter zijde van den opgang bloot stond, doch in 1607 met eenen dikken muur van onderen gestijfd werd, is in 1826 afgebroken. Sedert 1827 werd ook de achterzijde des gebouws, naar den kant van de kaasmarkt, geheel vernieuwd en aldaar de tegenwoordige voorgevel geplaatst, bestaande uit een kolossale peristyle van de Ionische orde, waarvan het frontispice met beelden is gevuld, welke evenwel de kunst weinig eer aandoen en het gebouw ontsieren; dat overigens met eene prachtige raadzaal en een aantal ruime en nette vertrekken voorzien is. Het geheele gebouw is evenwel het bloeijende ROTTERDAM niet waardig, en de ongunstige plaatsing belemmert ongetwijfeld nog de werking, welke het thans te weeg brengt.

De Arrondissements-Regtbank en het Kanton-geregt worden gehouden in een schoon en modern gebouw op het *Haagscheveer*, dat, in 1822, op een gedeelte van den grond, waar vroeger de lokalen van den Doelen stonden en op het daarbij behoorend erf, is gesticht en zeer doeltreffend ingerigt.

Het voormalig Tucht-en-Werkhuis, op de *Hoogstraat*, is een deftig gebouw, dat eertijds een Engelsch courthuis was, doch in het jaar 1664 tot een Tucht-en-Werkhuis werd bestemd. In het midden der vorige eeuw is het van voren geheel vernieuwd en dient thans tot een Huis ter verpleging van jeugdige gevangenen van het mannelijk geslacht en Bewaarplaats van gegijzelden, alsmede tot Opnemingshuis van voorloopig geapprehendeerden.

Het voorm. Gemeenelandshuis van Schieland, op den *Schiedamschedijk*, een bij uitstek prachtig gebouw, dat, na het paleis van Amsterdam, voor een der fraaiste gebouwen van Nederland gehouden wordt, is in het jaar 1665 volbouwd. Den 11 October 1662 was, door Dijkgraaf en Heemraden van Schieland, daarvan de eerste steen gelegd. Het heeft de gedaante van een vierkant, waarvan elke zijde de lengte van ruim 25 ell. heeft. Van voren is het van witten hardsteen opgehaald en heeft een balkon, versierd met het wapen van Schieland, rustende op vier kolommen en hebbende aan de muurzijde vier platte pilasters. In den voorgevel telt men in het geheel twee en dertig pilasters of kolommen van de Ionische en Corinthische orde. De gevel is uitwaarts gebouwd en de frontispice met kindertjes en lofwerk fraai versierd. Onder het balkon ziet men een kunstig gesmeed traliewerk, hetwelk met bloemen, vruchten, kindertjes en andere sieraden doorwerkt is. Langs eenen deftigen opgang, komt men in het voorhuis van het gebouw, welks zoldering met gesneden lofwerk pronkt, en door fraaije kolommen en pilasters ondersteund wordt. Rondom heeft men de ingangen van onderscheidene fraaije vertrekken. In het vertrek, alwaar vroeger de vierschaar van Schieland gespannen werd, is een schoorsteen van rood marmer. Men telt meer dan twee honderd en vijftig vensters aan dit huis. Daar vóór is een ruim plein, hetwelk rondom met een ijzeren hek afgesloten is. Ook is er eene ruime opene plaats achter, welke met eenen hoogen steenen muur omvangen, en met lindeboomen bezet is, waarvan die in het midden staande door WILLEM III, Prins *van Oranje*, zoude geplant zijn. Het oude gemeenelandshuis, hetwelk men vroeger plagt te gebruiken, staat nog op de *Hoogstraat*, en daarin worden thans de vergaderingen der loge de drie Kolommen en die van eenige Letterkundige genootschappen gehouden. Men wil dat er voor dit nog een ander geweest zij, hetwelk op het *Roodezand* zou gestaan hebben. Het tegenwoordig gebouw werd in

deze eeuw zelfs meermalen tot verblijfplaats van vorstelijke personen gekozen. Zoo onderging het in het jaar 1811 inwendig groote veranderingen, en strekte, naar den laatste smaak gemeubeld, ten verblijve van den grooten werelddwinger NAPOLEON, wiens heilloos continentaalstelsel ook ROTTERDAM zulke bijna onvergetelijke slagen had toegebragt. Drie jaren daarna, in het jaar 1814, namen de Keizer der Russen, ALEXANDER, benevens onze Kroonprins, thans Z. M. WILLEM II, bij hun bezoek der Rotte- en Maasstad aldaar hunnen intrek. Terwijl het Rotterdamsche raadhuis, voor weinig jaren eene aanmerkelijke verandering en verbetering onderging, werd een gedeelte van dit gebouw aan de stad verhuurd, en tot vergaderplaats voor het stadsbestuur en daaraan verbondene bureaux ingerigt. Tegenwoordig worden er de BUREAUX VAN POLITIE gehouden, terwijl het hoogheemraadschap is overgebragt naar de Korte Hoogstraat, naast het Tuchthuis.

De Beurs, op de *Noord-Blaak*, is door zijn eenvoudig schoon merkwaardig. De toenemende handel had zoodanig een gebouw bereids in het jaar 1596 noodzakelijk gemaakt, weshalve men tot de stichting daarvan besloot, op den grond van een vroeger, thans nutteloos geworden bolwerk. Wel bezaten de Rotterdamsche kooplieden reeds destijds eene verzamelplaats, welke hun tot beurs verstrekte, doch. even als te Amsterdam, moest men zich, tot het sluiten van handelszaken, ongetwijfeld nog op eenen zeer onvolkomen voet behelpen. Het genomene besluit tot het bouwen van eene koopmansbeurs, werd dan ook bereids in 1597 ten uitvoer gebragt. De beurs stond toen op de westzijde van het scheeprijke *Haringvliet*, en was met eenen sierlijken toren voorzien. Omstreeks het jaar 1635 werd dit gebouw echter afgebroken, en, in plaats van de Oude Beurs, eene nieuwe gesticht aan het oosteinde der *Noord-Blaak*, mede eene dier belangrijke Rotterdamsche havens, alwaar de rijkgeladen zeeschepen tot voor de pakhuizen der kooplieden worden gebragt. Deze nieuwe beurs echter, welke minder door uitstekende fraaiheid, dan wel wegens het gemak voor de kooplieden, voldeed, had een klokketorentje, en onderging nog binnen eene eeuw na de bouwing het lot der voorgaande. Zij werd gesloopt, en op de zelfde plaats, in het jaar 1722, een ander deftig beursgebouw gesticht, dat aan den steeds toenemenden luister en het aanmerkelijk uitgebreide koopvermogen beantwoordde. Dit voortreffelijk gebouw is een uitmuntend schoon en uit hechten steen opgetrokken, vierkant handelpaleis, uit welks midden een sierlijk koepeldak rijst. Rondom het ruime binnenplein heeft men breede overdekte gaanderijen, welke op hardsteenen kolommen rusten. Een fraai ijzeren hek sluit het af. De wijzerplaat van het uurwerk kan des avonds met gaz verlicht worden. Vóór 1826 had men, nabij dit beursgebouw, eene dubbele ophaalbrug, de Beursbrug, welke echter in gemeld jaar, door een ruim overwulfd brugplein is vervangen, waardoor eene ongemeene verfraaijing op dat punt der stad is aangebragt. Genoegzaam gelijktijdig met deze verbetering heeft het stadsbestuur een ander plein ter westzijde der beurs verordend, dat in Augustus 1838 voor het eerst tot het plaatsen der kermiskramen en verder voor de wekelijksche bloemmarkten is gebruikt. Boven de beurs vindt men, in daartoe wel ingerigte vertrekken, het kabinet der Natuurkundige werktuigen en de bibliotheek van het Bataafsch genootschap van Proefondervindelijke natuurkunde, terwijl daar ook eene *chambre obscure* wordt aangetroffen, die zich daardoor van andere onderscheidt, dat

zij de beelden niet in eene liggende maar in eene staande houding op het doek overbrengt.

Toen het hoofd voor de Moriaansteeg weggenomen was, en de schepen, welke hier de granen in de stad bragten, tot gemak der graanhandelaars, daar omstreeks hunne legplaatsen bleven houden, werd daar eene overdekte Koornbeurs gebouwd, rustende op veertien houten pilaren, met een schuins opgaand dak; doch dewijl de beurs te klein werd, zoo is, in het jaar 1764, aan de oude koornbeurs nog eene nieuwe overdekte gaanderij gemaakt, even zoo groot als de oude, zoodat de koornbeurs nu op dertig houten pilaren rust.

De eerste Stadswaag is, tot in het jaar 1662, geweest onder het stadhuis, aan de oostzijde, doch toen werd een gedeelte van het St. Annaklooster, achter de *Prinsekerk*, tot eene nieuwe Waag ingerigt, welke tot in het begin der vorige eeuw daartoe gebruikt is, wanneer eene nieuwe Waag, aan de *Kaasmarkt* gemaakt werd, hetwelk een deftig, van onderen ruim en luchtig, gebouw was. Men had er zes uithalende groote schalen, onder eene breede, sierlijke luifel, zoo lang als het gebouw breed was, waaronder de aangebragte goederen voor den regen beschut werden, doch welke luifel later is vernietigd en niet meer bestaat. Binnen in de Waag waren twee andere schalen, waarmede niet dan fijne waren en die van gering gewigt zijn, gewogen werden, en een kantoor voor den Waagmeester, de Wegers, Collecteur en andere bedienden. Dit gebouw dient thans gedeeltelijk tot Zakkendragershuis. De bovenkamers worden tot de Anatomische lessen gebruikt. De tegenwoordige Waag wordt gevonden aan de punt der *Wijnhaven*, voorde kraan.

Het voormalige Boterhuis is, bij het vernieuwen van de Waag, op de *Nieuwe-Markt* gemaakt, het was van onderen eene geheel opene ruimte, van de Nieuwe Markt, tot in de Prinsestraat doorgaande, waar de boeren hunne botertonnetjes te markt bragten; ook had men er een kantoor voor de bedienden van den collecteur, om de aangiften en den impost te ontvangen. In den gevel zag men de bezigheid der waag. Dit gebouw dient thans tot Soepkokerij. Boven was de Gildekamer van het goud- en zilversmidsgilde, en de keurmeester en assayeur, daar achter plagt de Schermschool te wezen. Deze lokalen zijn tegenwoordig voor het Schilderkundig Genootschap ingerigt.

Het Zeekantoor, voorheen het Prinsenhof of Admiraliteitshuis, is een deftig gebouw, met onderscheidene ruime vertrekken en in het midden met eene groote open plaats voorzien. Het werd in den jare 1814 vernieuwd. Vóór dien tijd, stond het Admiraliteitshuis op de Nieuwe Markt, omtrent ter plaatse, alwaar nu het Zakkendragershuis is. Het kollegie der Admiraliteit op de Maas hield hier zijne gewone vergaderingen, tot in het jaar 1795. Na de vernietiging van dat collegie strekte het tot verschillende einden: nu eens tot eene Ontvangplaats van brieven; dan weder tot een ander doel, en thans tot Kantoor van in- en uitgaande regten, weshalve het nu ook meestal onder den naam van Zeekantoor bekend is.

Het voormalige Oostindische Huis, in de *Boompjes*, is een prachtig gebouw, hetwelk in Rotterdam zijne wedergade niet vindt. Het was voormaals het eigendom der Oostindische Compagnie, welke het in het jaar 1695 heeft gesticht, en van dat tijdstip af, tot toen zij ontbonden werd, als de stapelplaats der vruchten van haren alleenhandel heeft gebezigd. Van voren is het met een balkon, dat door

vier pilasters ondersteund wordt, boven eene deftige hardsteenen poort, voorzien. Eene dergelijke poort heeft het van achteren, en ter wederzijden ruime pakhuizen. Van binnen is er een plein in dit huis, rondom hetwelk men onderscheidene vertrekken heeft. Men houdt dit Oostindische Huis voor één der hoogste wereldlijke gebouwen dezer landen. Tegenwoordig is het het 's Rijks Entrepôt; terwijl een gedeelte verhuurd is aan de Handelmaatschappij, door welke het tot eene Stapelplaats van de thee gebruikt wordt.

Het voormalige Westindische Huis, op de noordzijde van het *Haringvliet,* is een oud gebouw, dat, sedert het jaar 1791, het tijdstip der vernietiging van de Westindische Compagnie, uitsluitend tot Pakhuizen dient.

's Rijks Werf, buiten de *Oostpoort,* is bijna geheel vernieuwd en door de vereeniging van de werf der vroegere Oostindische Compagnie aanmerkelijk vergroot, zoo dat onderscheidene groote schepen daar te gelijk op stapel kunnen gezet worden. Er zijn zes overdekte beddingen, waarvan eene voor linieschepen van het eerste kaliber, twee voor fregatten en drie voor korvetten en brikken; de eerste wordt evenwel niet meer tot dit doel gebruikt. Men vindt er een prachtig gebouw voor de woning van den Kommandant der Marine bestemd, voorzien van alle wenschelijke gemakken. Voorts heeft men er uitgestrekte magazijnen, ruime werkplaatsen, eene ankersmederij, onderscheidene bureaux enz. Sedert verscheidene jaren heeft men de modellen en verdere voorwerpen uit 's Lands magazijn ook herwaarts overgebragt. Alles, wat tot de uitrusting, zelfs van de grootste oorlogschepen behoort, vindt men hier bijeen, als daar zijn: voorwerpen van hout, ijzer, koper, staal, zeildoek, touwwerk, leder enz. Als in een prachtig museum, van alles wat op het Nederlandsche zeewezen betrekking heeft, zijn deze voorwerpen geschikt en zoodanig geplaatst, dat zij de bewondering der bezoekers in eene hooge mate gaande houden. Inzonderheid munt de wapenkamer, door de smaakvolle schikking van den rijken en volledigen voorraad van wapenen, uit. Ook de modellenkamer van allerlei soort van schepen is bezienswaardig. In het Admiraliteitsgebouw vindt men nog den spiegel van het groote Engelsche linieschip *Royal Charles,* dat in den roemrijken togt der Nederlanders naar de Theems, in 1667, onder DE RUITER, VAN BRAKEL, DE WITT en anderen, ondernomen en volbragt, als een prachtig zeegeteeken naar Hellevoetsluis is overgebragt en aldaar gesloopt. De scheepsbouw in ROTTERDAM, vooral voor de vaart op Oost-Indië, wordt sedert eenige jaren, evenzeer als elders, met ongemeenen ijver en werkzaamheid voortgezet.

De Arsenalen, welke bij de werf behooren, meestal 's Lands Magazijn geheeten, worden er niet op, maar aan het einde van de *Nieuwehaven-Noordzijde* gevonden. Het is een zeer goed gebouw, met fraaije huizingen voor den Constructeur en Equipagemeester, thans bewoond door den stedelijken militairen Kommandant; terwijl het hoofdgebouw, sedert het jaar 1826, is ingerigt tot Kazerne der Mariniers, het garnizoen der stad uitmakende.

Als verwant aan 's Rijks werf kan men ook nog beschouwen de Touwslagerij, aan den *Hooge-Zeedijk,* op het grondgebied der gemeente Kralingen gelegen, welke, wat de inrigting aangaat, aan de overige deelen van het geheel beantwoordde, doch thans buiten gebruik is.

De Lombard of Bank van Leening, in de *Bagijn-Hofstraat,* was weleer een gedeelte van het Beggijnhof. Dit werd in het jaar

1378 gesticht, en, naar sommiger aanteekening, het **Paradijs** genoemd. Hoewel door anderen berigt wordt, dat deze naam nog gegeven wordt aan de R. K. kerk van de Oude Clerezij, een weinig benoorden het Beggijnhof staande, welke men wil, dat eertijds de kerk van het Cellebroedersklooster, nu de Latijnsche school, geweest is. Hertog ALBRECHT nam het Beggijnhof, in het zelfde jaar, in zijne bescherming. En in het jaar 1380 werden er, door de stad, ook eenige voorregten aan verleend. Na de verandering der Regering hier te lande, heeft men het Beggijnhof ten deele tot eene **Lombard** geschikt. Op den 28 April 1635 verkreeg de stad van 's Lands Staten octrooi tot de oprigting eener leenbank, op den voet als die van Amsterdam; doch of er vóór dien tijd reeds eene lombard gehouden werd, is niet met zekerheid te zeggen. Het ander gedeelte van het oud Beggijnhof heeft nog eenen geruimen tijd tot eene woning voor Beggijnen gediend; doch tegenwoordig zijn hier geene Beggijnen meer en dat gedeelte is thans ingerigt tot partikuliere woningen.

Het **Stads-Timmerhuis** is eerst in de *West-Wagenstraat* geweest, aan de westzijde bij de *Raamstraat*, en werd in het jaar 1599 afgebroken, wanneer van den grond de Peperstraat werd gemaakt, en aan het zuidoosteinde van het Haringvliet op het bolwerk verplaatst, volgens de rooijing van de daar staande huizen; doch dit huis is omtrent het midden der achttiende eeuw afgebroken, en in de plaats daarvan op de geheele breedte van de daarachter liggende groote, ruime werf, een nieuw gebouw gesticht, naar de toenmalige wijze van bouwen met onderscheidene ruime vertrekken, zoo tot vergaderplaatsen voor de fabrijkmeesters, als ter woning van den Bouwmeester en andere bedienden, met twee poorten tot ingangen, beiden in de boog, boven de sluitbalk, versiert met het stadswapen en onderscheidene gereedschappen tot het bouwen behoorende, en met eenen tuin bezijden de werf op het bolwerk.

De **Vleeschhal**, op de *Kaasmarkt*, heeft niets merkwaardigs. Boven het gebouw woont een concierge, die het toezigt heeft over de lokalen, welke dienen tot het houden van vergaderingen van verschillende corporatiën, als: **Spaarbank**, **Koepokinenting**, **Brandweer**, **Bijbelvereeniging** enz. De tweede of **kleine Hal** wordt gevonden tegen over de Magere-Varkenssteeg, bij de vroegere Binnenwegsche-poort.

De **Vleeschhal der Israëlieten**, welke vroeger in de *Boompjes*, achter de synagoge was, is thans verplaatst naar den *Schiedamsche-dijk*.

De vroegere **Henniphal**, op de *Nieuwe-Markt*, wordt tegenwoordig gebruikt tot **Varkenswaag** en gedeeltelijk ook tot **Zakkendragershuis**.

Het voormalig **Bieraccijnshuis** was in de *Torenstraat*. In het jaar 1612 deed de Regering van de stad aan den zuidwesthoek van het *St. Laurenskerkhof*, nu de *Torenstraat*, een huis maken, onder tot eenen stal, voor de sleperspaarden, dat eerst onder het St. Antoniesgasthuis was geweest, en nu aan het einde van de *Leeuwenlaan*, aan de Vest is. Dit huis is, na het verplaatsen van de sleperspaarden, ingerigt tot een accijnshuis voor de bieren; later was het een **Magazijn voor de stads materialen**, en nog later diende het tot **Olie- of Stadsverlichting-magazijn**. Thans wordt het gebruikt tot **Reserve Brandspuithuis**.

De **Gebouwen der Gazfabrijk** staan aan het einde der *Houtlaan*, aan het *Pontengat*. Deze fabrijk voorziet, door een netwerk

van gegoten buizen, de meeste winkels, societeiten, koffijhuizen en groote etablissementen van oliegaz ter verlichting, wordende er door haar, met een aantal lantaarns, verder in de algemeene straatverlichting voorzien.

Sedert het jaar 1846 houdt men zich onledig met het verlengen van den spoorweg van 's Gravenhage naar ROTTERDAM, welke weg in Mei 1847 geopend zal worden. Het stationsgebouw staat *buiten de Delftsche-poort*, aan het *Slagveld*.

Ook is afgebakend en zal eerlang aangevangen worden den aanleg van den zijtakspoorweg van ROTTERDAM over Gouda naar Utrecht op Duitschland. Het stationsgebouw wordt gevestigd *buiten de Oude-Ooster-Hoofdpoort*, aan de *Maas*.

De Hervormden hebben te ROTTERDAM vier kerken, als: de Grootekerk, de Prinsenkerk, de Zuiderkerk en de Oosterkerk.

De Grootekerk of St. Laurenskerk, aldus genaamd, omdat zij aan den H. van dien naam was toegewijd, staat aan het einde van den *Oppert* en is een deftig gebouw. Men vindt, dat ter plaatse, waar thans de Grootekerk staat, reeds vóór het jaar 1000 eene kerk gestaan heeft, welke St. Laurenskapel genaamd was; doch zij werd eerst in het jaar 1300 tot eene parochiekerk verheven, en was toen het eigendom van eenen Geestelijke, die haar in het jaar 1400 aan de stad overdroeg. Zij was toen zonder koor, zonder kruis, zonder toren en zeer oud en vervallen, doch rustte reeds op steenen kolommen, van welke nog drie in de tegenwoordige kerk gevonden worden. De toenemende bevolking deed echter al spoedig de noodzakelijkheid eener vergrooting inzien, waarmede men dan ook, in het jaar 1412, door het leggen van nieuwe fundamenten eenen aanvang nam, waarmede drie jaren doorgebragt werden, gedurende welken tijd allen, die in eenige breuken of boeten vervielen, door het geregt gevonnisd werden, om, naar vereischte van de misdaad, eenige duizende steenen of hoeden kalk te moeten leveren. Door de stad werden vele baksteenen opgekocht, en de Hoogheemraden van Schieland vereerden ook veel steen tot den opbouw der kerk. In het jaar 1415, begon men op de fondamenten te bouwen, hetwelk aanhield tot in het jaar 1424, wanneer de kerk tot op de halve hoogte was opgemetseld. De verdere opbouw van de kerk duurde tot in het jaar 1436, zoodat van het begin, dat is van het graven in den grond, tot den volkomen opbouw, vier en twintig jaren waren verloopen. Op den 8 September van het jaar 1472, op MARIA geboortedag, werd het altaar ter eere van de H. H. LAURENS en MARIA ingewijd. Bij deze gelegenheid bepaalde men het vieren dezer jaarlijksche inwijding op den Zondag na ST. LAURENS. Doch doordien die jaarlijksche gedachtenis of kerkmis somtijds op den dag van MARIA *Hemelvaart* inviel, verschoven de Bisschoppen van Utrecht de viering van dit feest tot op den eersten Zondag na het octaaf van ST. LAURENS. Door den tijd werd het getal der altaren in deze kerk grootelijks vermeerderd, onder anderen vond men daarin de volgende: het altaar van de H. H. COSMUS en DAMIANUS, van den H. NICOLAAS, van den H. CRISPIJN, van de H. H. VICTOR en ELIGIUS, van den H. BARTHOLOMEUS, van de H. BRIGITTA, van den H. FRANCISCUS en de H. CLARA, van de H.H. JOZEF en ELIGIUS, van de H.H. BONAVENTURA en CATHARINA, van de H. GEORGINA, van den H. MARTINUS en van den H. WILLIBRORDUS. Daarenboven trof men in deze kerk twee zeer aanzienlijke kapellen, aan bijzondere personen toebehoorende. De eerste behoorde aan de Heeren VAN DER LECK, waarin een altaar stond van de H. MARIA MAGDALENA; de tweede behoorde aan de Heeren

van Kralingen. Nog zijn er in deze kerk van tijd tot ijd zeer vele vicarijen gesticht, waaronder de volgende de voornaamste waren, namelijk: eene vikarij van den *H. Geest*, gesticht in 1407; eene van den H. Stephanus, in 1479; eene van den H. Bartholomeus, in 1483; eene van den H. Eligius, in het jaar 1500; eene van den H. Jacob *den meerdere*, in 1508; eene van de H. H. Cosmus en Damianus, in 1521; eene van den H. Johannes *den Evangelist*. Er waren ook nog vele andere aan de altaren van de H. H. Anthonius, Nicolaas, Joris, Michiel, Ewoud, Andries, Joost, enz., waarvan de tijd der stichting onbekend is, doordien de grondbrieven verloren gegaan zijn. In het jaar 1449 werden de fundamenten tot den toren geheid, waartoe zeer vele der stedelingen alle hunne krachten inspanden; zij werden tot den arbeid aangevoerd, onder het geschal van pauken en trompetten en onder het dragen van het vaandel van den H. Laurens. De eerste steen werd gelegd door den Ridder Albert van Waveren, en de tweede door den Heer Adolph, Pastoor der kerk. In het jaar 1490 werd het plein bij den toren, door de burgerij, voor niet en bij beurten geheid. Dit plein was weleer een tuin, aan zekeren Jan Kouwenhoven toebehoorende. Het bouwen van den toren werd op onderscheidene tijden en wel in de jaren 1543, 1613 en 1619 voortgezet. Hij stond toen tot in het jaar 1645, als wanneer men bevond, dat het houtwerk vurig en voor een groot gedeelte vergaan was. Men brak dit derhalve op ruim dertien ellen af, en metselde den toren weder, tot eene gelijke hoogte, op; deze verandering bragt het gebouw, hetwelk drie honderd zes en twintig trappen hoog was, en daardoor ook de kerk niet weinig in gevaar, want de fundamenten te zwak zijnde, voor deze zwaarte, deed een westelijke storm dien ruim een el naar het noordoosten overzakken. Deze vreesselijke gebeurtenis viel voor op eenen Zondag, onder het houden van de godsdienst. Door den bouwkundige Nicolaas Jeremias Persoons werd toen het reusachtige plan gevormd, om de fundamenten te ontblooten, waarmede men in het jaar 1651 eenen aanvang maakte, door de oude fundeerplaten en masten, welke geheel vergaan waren, op te graven; de toren zoo lang door de zwaarste schoren, die te bekomen waren, te ondersteunen en vervolgens in den omtrek vier of vijf honderd greinen palen tot op het welzand te heijen; deze met zware kespen te vereenigen, hierop het nieuwe fundament te leggen en vervolgens de buitenmuren door zware steenen beren te versterken, waarna men in het jaar 1651, toen alles van onderen degelijk verzorgd was, ter verbazing van de geheele wereld, den toren weder drie en eenen halven voet van het Noordoosten naar het Zuidwesten overwond en hem dus weder lijnregt in zijne vorige houding zette. Dit kunststuk werd tusschen 1651 tot 1655 ten uitvoer gebragt voor eene som van honderd twaalf duizend zeven honderd gulden, welke geheel van stadswege werd betaald. Toen men nog eenige jaren later, en wel in 1660, de zekerheid bekomen had, dat het nieuwe fondeerwerk aan het oogmerk beantwoordde, begon men het speelwerk te vervaardigen, hetwelk heden nog in den toren gevonden wordt, en uit twee en dertig klokken bestaat, welke te zamen zestien duizend Nederlandsche ponden wegen. De kerk was, nog in het midden der vorige eeuw, voorzien van twee orgels; doch het kleinste is weggenomen. Het groote orgel is een schoon stuk werks, dat men in het jaar 1642 begon te vervaardigen en waarmede men zich tot in 1644 onledig hield; het is in 1828 en in 1844 verbeterd en nu eene der schoonste van ons Vaderland, dat niet weinig tot versiering van de ruime, op acht en twintig

kolommen rustende, kruiskerk bijbrengt, waarvan de eene helft of koor, met een sierlijk koper hek in 1713 is afgesloten, hebbende eene prachtige marmeren poort, met koperen deuren. Doch het voornaamste en belangrijkste, waarnaar het oog onwillekeurig getrokken wordt, zijn de menigvuldige graftomben en gedenkteekenen, toegewijd aan de gedachtenis der voor het Vaderland gesneuvelde zeehelden. Werwaarts men zijne oogen wendt, ziet men de teekenen der hulde door de dankbare nakomelingen aan hunne schimmen toegebragt. In het koor heeft men de grafsteden van den zeeheld Mooi LAMBERT, die op den 17 Maart 1625 overleden is. In den kerktrans is het graf van den Vice-Admiraal WITTE CORNELISZOON DE WITT. De slag in de Sond, waarin hij, den 28 November 1658, sneuvelde, staat op de graftombe afgebeeld, boven welke 's mans daden, in zwart marmer, te lezen zijn. De grafstede is voorts met velerlei sieraden opgeluisterd. Aan de noordzijde der kerk is het praalgraf van den Luitenant-Admiraal EGBERT MEEUSZOON KORTENAAR, die, den 14 Junij 1665, in eenen zeeslag tegen de Engelschen sneuvelde. Zij vertoont den Zeeheld geharnast, rustende op een stuk geschut, met den gebiedstaf in de hand. Aan een standaard, hangt zijn borstharnas, wapenschild en gepluimd helmet, omringd door scheepsvlaggen en krijgsgereedschap, alles van wit marmer. In den zwart marmeren kap of frontispice, welke door vier kolommen ondersteund wordt, ziet men het wapen der Vereenigde Nederlanden. Achter deze grafstede is de oude kapel of begraafplaats der Heeren van Kralingen, die door de stad, als Ambachtsheeren van Kralingen, aan den Heer WILLEM BASTIAANSZ. SCHEPERS, Ridder der orde van *Danneborg* enz., voor twee duizend vijf honderd gulden verkocht is. Hij is er in den jare 1704 begraven, en de kapel blijft de begraafplaats voor zijne nakomelingen, die verpligt zijn, het ijzeren hek daarvoor, benevens het dak en glas, te onderhouden. In eene bijzondere kapel is het graf van den Vice-Admiraal JOHAN DE LIEFDE en daarachter dat van den Schout-bij-Nacht JOHAN VAN BRAKEL; ook heeft men hier de deftige grafsteden der zeehelden AART en JAN VAN NES, behalve onderscheidene anderen. De kerk, of het kerkhof daarom, was voor dezen door muren van de straat afgescheiden, doch deze zijn in de zeventiende eeuw allen afgebroken. In het jaar 1572, en wel op den 12 November, heeft de bekende DUNKAN voor de laatste maal in deze hoofdkerk de mis gelezen en de Roomsche leer verkondigd. Twee dagen daarna werden de altaren afgebroken, de beelden nedergeworpen en verbrijzeld, en op den volgenden dag deed CORNELIS COOLTUIN, de eerste Hervormde leerrede in dit godshuis. Daarna is ook het St. Laurensbeeld, gestaan hebbende aan de zuidzijde der kerk, den laatsten Julij, en den volgenden dag de beeldtenis van de H. MARIA MAGDALENA, niet alleen uit de kerk gerukt, maar tot gruis verbrijzeld.

De Prinsekerk, aan de oostzijde van de *Botersloot*, was weleer de kapel van het St. Agnieten-klooster, alwaar, omtrent het jaar 1480, de vergaderingen van het Hof van Holland, eenen tijdlang, gehouden werden. In het jaar 1608 werd deze kapel eerst tot eene predikplaats voor de Hervormden bekwaam gemaakt In het jaar 1611 werd daarin eene gaanderij getimmerd, om meer menschen te kunnen plaatsen, maar in het jaar 1639, door de vermeerdering der inwoners, te klein geworden zijnde, werd aan de noordzijde een pand gebouwd, even zoo groot als de oude kerk was, en de grond daarvan mede met zerken belegd; zijnde toen op die grootte gebragt, welke zij nu nog heeft, steunende op vier houten pilaren, en hebbende eene tamelijke ruimte, om vele menschen

te kunnen bevatten. In het jaar 1737 bevond men, dat voornamelijk het middelste pand zeer bouwvallig was geworden, waarom op last van Burgemeesters, de oude Schotsche kerk, voor eenigen tijd, in plaats van deze kerk, tot de godsdienst werd gebruikt. Ondertusschen werd de gevel en het dak van het middelste gedeelte afgebroken en nieuwe fundamenten gelegd, om daar steenen pilaren op te stellen (gelijk vervolgens geschiedde) en de voormuur en gevel in eene fraaijer gedaante dan de voorgaande opgehaald, met eenen deftigen ingang in het midden, de preekstoel met het doophek van de Noordzijde aan de westzijde verplaatst, en daar regt tegenover zitplaatsen voor de Heeren der Regering en hunne familiën ingerigt en daarboven eene breede gaanderij gemaakt. Behalve den ingang aan de Botersloot, is er eene op de Nieuwe-markt en eene voor in de Prinsenstraat.

De Zuiderkerk stond in het zuider gedeelte der stad, tusschen de *Jufferstraat* en de *Glashaven*, op een ruim plein. Op dit plein is in 1630 en 1631 gesticht de zoogenaamde Kamer of Akademie, welke evenwel niet blijkt eene onafhankelijke Rederijkerskamer geweest te zijn. Zij werd ten koste der Regenten van het Burger-weeshuis, ter vermeerdering der inkomsten dier inrigting, gesticht, en was dus, meer dan waarschijnlijk, eene soort van openbare schouwburg. In het jaar 1632 nam de stad dit gebouw weder over, en gaf het tot een predikhuis aan de Engelsche Independenten of Congregationalisten, die sedert 1623 hier ter stede hunne vergaderingen hadden mogen houden. In 1647 werd tot daarstelling van een derde kerkgebouw voor de Nederduitsche Gereformeerden in dat gedeelte der stad besloten; eerst in 1651 werd evenwel de Engelsche kerk hiervoor ontruimd, langs de geheele oostzijde van eene ruime gaanderij voorzien, en den 13 September, die tevens tot dankdag over den afloop der beroemde groote staatsvergadering strekte, met eene leerrede ingewijd en de Zuiderkerk genoemd. De ruimte rond dit gebouw diende tot eene begraafplaats. Doch, in het jaar 1676, te klein bevonden zijnde, werd zij uitgezet en daarin eene gaanderij gemaakt, welke naderhand echter weder is afgebroken, zoodat zij ten laatste te gelijk ruim en luchtig was. Zij rustte op vier houten pilaren, welke met bogen aan elkander sloten. Boven het dak stak een vierkante houten toren uit, voorzien van eenen lantaarn, waarin eene luiklok hing. Aan de vier hoeken van de kerk was een ingang. Deze kerk is in het jaar 1844 geheel gesloopt en op het erf, waar zij gestaan heeft, wordt thans een nieuw gebouw, in spitsbogen stijl, gesticht, hetwelk een sieraad der stad zal worden.

De Oosterkerk of Nieuwekerk, aan de noordzijde van de *Hoogstraat*, bij de *Goudsche-Wagenstraat*, is een tamelijk groot luchtig, vierkant gebouw, waaraan de eerste steen den 18 November 1680 gelegd werd, en waarin op Nieuwejaarsdag van het jaar 1681 de eerste predikaatsie gedaan werd. De plaats, welke men tot het bouwen van deze kerk heeft uitgekozen, was betimmerd met burgerhuizen, welke door de stad gekocht en daarna weggebroken zijn, zij prijkt met eenen eenvoudigen, doch smaakvollen, voorgevel, welke met een zwaar ijzeren hek van de straat is afgescheiden. Zij is zonder toren, heeft vier ingangen, en is versierd met eenen prachtigen predikstoel. In den grond vindt men vier ruime kelders, geschikt voor begraafplaatsen. Tegen het midden van den oostmuur is in het jaar 1720 een fraai orgel geplaatst, waartoe, naar men zegt, de pijpen van het kleine orgel uit de Grootekerk gebruikt zijn.

De Fransche kerk, aan het westeinde van de *Hoogstraat*, staat aan de noordzijde, op de zelfde plaats, waar oudtijds het St.-Pieters-Huisken, later het Stads-Bos- of Wapenhuis geweest is, welk gebouw naderhand ingerigt werd tot eene handelplaats voor de Engelsche kooplieden, die eene maatschappij vormden, welke alleen de vrijheid had te Rotterdam in Engelsche lakens te handelen. Toen deze lieden van daar naar Dordrecht vertrokken waren, werd in het jaar 1657 het gebouw tot kerk ingerigt en in 1661 vergroot en verhoogd; doch, als zij, door de groote menigte der herwaarts komende Fransche Hervormde vlugtelingen, te klein geworden was, werden, in de jaren 1686 en 1687, eenige huizen, aan de oostzijde van de kerk staande, afgebroken, en de kerk tot die grootte gebragt, die zij nu heeft. Het is een zeer fraai gebouw, versierd met eenen niet onbevalligen, in 1625 gebouwden, toren, voorzien van slag en uurwerk; ook prijkt zij met een sierlijk orgel. Weleer lag nevens de kerk een kerkhof, doch het begraven binnen de stad buiten gebruik geraakt zijnde, heeft men dat bestraat.

De kerk der Engelsche Presbyteriaansche gemeente is gelegen aan de noordzijde van het *Haringvliet*. Het is een zeer net gebouw, dat in zijn voorkomen, zoo uit- als inwendig, van goeden smaak getuigt. Het tegenwoordige kerkgebouw dagteekent eigenlijk eerst van 1714, dewijl toen eene aan vernieuwing gelijkstaande reparatie van het, op de zelfde plaats sedert 1653 gevestigd geweest zijnde, bedehuis plaats vond. De kerk wordt sedert 1843 bij de avondgodsdienst met gas verlicht. Het orgel, een 8 voets werk, is van eenen bekwamen maker, en maakt met het fraaije oxaal een sieraad der kerk uit. Aan de kerk is eene kerkeraadskamer en eene kosterswoning belendende.

De eerste kerk voor de Schotsche Hervormden, heeft gestaan in de *Lombardstraat*, op de zuid-westhoek van de *Meent*, in een gebouw van een enkel pand, hetwelk eerst de St. Sebastiaans-kapel is geweest, en naderhand de stads Fransche school, waarbij, in het jaar 1640, een pand van de zelfde grootte werd gevoegd, als het oude, aan de zuidzijde, en toen ingerigt tot eenen behoorlijken ingang, met twee treden opgaande, in de *Lombardstraat*, en eenen kleinen ingang aan het oosteinde op de *Meent*. Dit kerkje hebben de Schotsche Hervormden gebruikt, tot omtrent het jaar 1666, als wanneer er eene nieuwe kerk gebouwd is. Het eerste, nog het Oude Schotsche kerkje genoemd, is later gebruikt, om daarin de weekcathechisatiën te houden, en dient thans tot eene Nederduitsch Hervormde armenkerk. De nieuwe Schotsche kerk, is, in het jaar 1695, gebouwd in den *Koolhoek*, aan de zuidzijde van het *Vasteland*, en is een klein doch hecht, sterk en luchtig, vierkant gebouw, eene trede boven den grond verheven, rustende op vier Toskaansche pilaren. Boven het dak heeft zij eenen lantaarn tot eenen toren, en daarin eene luiklok. De voorgevel is geheel van hardsteen, en pronkt met de wapenen van de toen regerende Burgemeesters en Fabrijken. In dezen, en andere muren, zijn vijftien glasramen, waarin het eerste of voornaamste glas, met de wapenen is beschilderd van de Admiraliteits Heeren, met die van den Secretaris en Advocaat-Fiscaal, welke destijds in dat Collegie zitting hadden. De eerste predikatie in de Nieuwe kerk heeft plaats gehad op den 20 October des jaars 1697, door Ds. Jacob Brown. In het jaar 1833 heeft de Heer Andrew Munro, voormalig Stads-Architekt, aan deze kerk een smaakvol zilveren doopbekken ten geschenke gegeven.

De kerk der Christelijke Afgescheidenen, in de *Hoveniersland*, is een vierkant gebouw zonder toren of orgel, in 1839 gesticht.

De kerk der Gereformeerden onder het Kruis, in de *Raampoort*, is een vierkant gebouw, zonder toren of orgel, in 1845 gesticht.

In het jaar 1628 begonnen de Remonstranten in stilte in een huis in de *Wijnstraat* te prediken, hetwelk de Regering der stad oogluikende toeliet, en, om de partijschap voor te komen, verbood, deze lieden eenige moeijelijkheden aan te doen, waarvan het gevolg was dat die gemeente zoo sterk toenam, dat haar toegelaten werd, twee kerken, doch in de gedaante van burgerwoonhuizen, te bouwen. De Hoofden dezer gemeente, op die stilzwijgende toelating vertrouwende, kochten, in het jaar 1635, de gewezene brouwerij *de Bel*, liggende tusschen het *West-Nieuwland* ten oosten en ten noorden, het *Visschersdijk* ten zuiden, en de *Nieuwstraat* ten westen, van alle zijden met burgerhuizen omringd, en bouwden daarop twee kerken de Groote en de Kleine kerk genaamd. De Groote kerk is een vierkant gebouw, dat redelijk ruim is, hare voornaamste lichten aan de noordzijde heeft, hoewel in de andere zijden ook eenige glasramen zijn. De predikstoel staat tegen den noordermuur, en aan de drie andere muren zijn twee gaanderijen, boven elkander, met houten pilaren ondersteund, zoodat deze kerk zeer vele menschen kan bevatten. Boven den predikstoel is een zeer fraai orgel, dat, uit de St. Jacobskerk te Utrecht afkomstig, bij de beeldstormerij onbeschadigd gebleven, en, in het jaar 1663 vernieuwd zijnde, in deze kerk geplaatst, en sedert ter wederzijden met twee fraaije beelden versierd is. Deze kerk bezit eene voor de geschiedenis der Remonstranten zeer belangrijke bibliotheek, waarvan die van den beroemden Johannes Uyttenbogaerdt, welke zij, in het jaar 1644, aankocht, den grondslag heeft uitgemaakt, ook prijkt hare kerkekamer met eenige uitmuntende portretten van beroemde Remonstranten.

De Kleine kerk, welke ten westen tegen de Groote kerk aanstaat, is mede een tamelijk ruim vierkant gebouw, met eene doorgaande gaanderij, doch sedert ongeveer vijf en twintig jaren niet meer tot bedehuis gebruikt, en is thans in vervallen staat. De toegangen tot beide deze kerken zijn drie, als eene op den *Visschersdijk*, aan het einde van een kort straatje, dat de Arminiaanschesteeg genoemd wordt, door eenen ingang, onder de huizen doorgaande en twee anderen op het *West-Nieuwland*, digt bij de Visschersdijk en de Nieuwstraat, door eene open gang tusschen de huizen, en in de *Nieuwstraat* aan de westzijde, mede door eene open gang, door middel van welke toegangen men aan alle de deuren van deze twee kerken komen kan.

De Doopsgezinden, aan wie het omtrent den jare 1625 en 1630 vergund werd te Rotterdam eene kerk te mogen hebben, hadden hier vroeger drie kerken, als twee voor de Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden en eene voor de Dantziger Doopsgezinden. De grootste kerk der Vereenigde Doopsgezinden stond op eene opene plaats, tusschen de huizen aan de westzijde van de *Leeuwestraat*, het *Roodezand* en het *Fransche watertje*. Deze kerk is vernieuwd in het jaar 1773, zijnde zeer zindelijk gebouwd. De eerste steen is gelegd door Willem van Vollenhoven en Christina Messchert; zij is ongeveer 19 ell. lang en ruim 12,2 ell. breed, heeft eene klok, een smaakvol orgel, met lof- en beeldwerk versierd, en onder het orgel, fraaije

gestoelten. Deze kerk, thans nog de eenige welke den Doopsgezinden tot godsdienstige vergaderplaats dient, wordt voor de fraaiste en eenvoudigst schoone kerk van ons geheele rijk gehouden.

De andere kerk der Vereenigde Doopsgezinden stond op het *Kwakernaat* en was mede van binnen zindelijk, maar zonder eenige pracht. Zij dient thans tot eene Bewaarschool.

De voormalige kerk van de Dantziger Doopsgezinden, welke in de *Lombardstraat*, in een klein steegje, stond, doch van weinig belang was, is thans ingerigt tot partikuliere woonhuizen.

Nadat de oefening van de R. K. godsdienst, in het jaar 1572, hier geheel verboden was, werd er het getal der Lutherschen dagelijks grooter, hetwelk de Opperhoofden dier gemeente, in het jaar 1608, deed besluiten, eene kerk te bouwen tusschen de *Heerestraat* en de *Vest*, hetgeen de Regering als ongemerkt liet voortgaan, tot dat de muren der kerk ongeveer 4 ell. gevorderd waren, wanneer zij om te toonen, dat zij niet begeerd toe te laten, dat zich iemand zou aanmatigen, in hare stad, zonder hunne vergunning, eene kerk te bouwen, beval, deze muren tot den grond toe weder af te breken, omdat zij die, zonder daar vrijheid toe verzocht en verkregen te hebben, hadden gebouwd. Daar de Lutherschen hierdoor geleerd hadden, de Overheid behoorlijke onderdanigheid te bewijzen, kwamen eenige hunner Opperhoofden, op eene betamelijke wijze, aan de Regering de vrijheid verzoeken, om voor hunne gemeente eene kerk te mogen bouwen, hetwelk hun niet alleen gunstig werd toegestaan, maar er werd hun zelfs eene plaats aan de Stadsvest, niet verre van de Botersloot, op het *Colchos-eiland*, aangewezen en vereerd, alwaar zij, in het jaar 1651, weder eene kerk bouwden, welke daar gestaan heeft tot na 1730, wanneer hun vergund werd eene andere kerk te stichten, terwijl daarna de oude kerk verkocht en afgebroken werd en de grond met eenige woonhuizen betimmerd. Tot het bouwen van eene nieuwe en grootere kerk werd, in het jaar 1732, een deftig huis, regt tegen over de Houtbrug, op den *Zuidhoek*, aan den *Wolfshoek*, staande, aangekocht, hetwelk eertijds door den Heer Joan de Mey van IJsselmonde was bewoond, met twee pakhuizen daar achter tegen aankomende. Dit alles afgebroken zijnde, werd in den grond een groot getal palen geheid, en de fundamenten in het jaar 1733 gelegd, tot eene langwerpig vierkante kerk, welke daarop, twee à drie treden boven den grond, veel prachtiger dan de vorige, in het jaar 1736, volbouwd was. Boven het gekoperde dak, dat in het midden koepelswijze opgaat, steekt een ronde toren uit, waarin eene slaande klok hangt. De kerk heeft drie ingangen, waarvan de voornaamste aan de noordzijde is, met eene fraaije poort, door welke men in een voorportaal komt, dat buiten de tijden der godsdienstoefening met een sierlijk ijzeren hek wordt gesloten gehouden. De poort, pilaren en verdere sieraden van dezen ingang zijn allen van Bentheimer steen De tweede ingang is aan de zuidzijde van de Wijnstraat, mede met eene poort van Bentheimer steen, met pilaren aan de zijden, versierd; de derde is aan de oostzijde, op de zelfde wijs als die in de Wijnstraat, doch deze wordt zelden gebruikt. Tegen den westmuur staat, omtrent in het midden van de kerk, de predikstoel, zoodanig, dat de opgang daartoe in den muur ingaande gemaakt is, en de Predikant als van buiten op den predikstoel schijnt te komen. Regt over den predikstoel, zijn deftige zitplaatsen voor de familie der aanzienlijken van de gemeente en boven die zitplaatsen is een fraai slaand en wijzend uurwerk. Aan de zuid- en noordzijde zijn twee gaanderijen boven elkander, op houten pilaren rustende,

en op de bovenste gaanderij, aan de noordzijde, is, in het laatst der vorige eeuw, een fraai orgel aangebragt. In het jaar 1767 zijn in de kerk eenige koperen kerkkroonen, in plaats van de vorige, gehangen, welke men zegt van zulk eene compositie te zijn geweest, dat zij altijd nieuw schenen te blijven; doch dezen zijn in 1807, toen het lamplicht is ingevoerd, weggenomen.

De Engelsche Episcopale kerk, aan het einde van de noordzijde van het *Haringvliet*, staat op hare eigenmuren, zijnde van alle andere gebouwen door straten afgescheiden. Zij is gebouwd tusschen de jaren 1704 en 1708, zijnde toen door de lofwaardige pogingen van den Leeraar W. Thobold en zijne medehelpers, eene som van ruim 5000 ponden sterling (60,000 guld.) hiertoe verzameld en ingeschreven, aan welke inschrijving de Britsche Koningin Anna, de Hertog van Marlborough en anderen deel namen. Dit gebouw is zes of zeven treden boven den grond verheven, hebbende voor een breed plein en daarop eenen deftigen ingang, met pilasters van Bentheimer steen, zindelijk gewerkt, met lijsten enz. versierd, de voormuur pronkt met het wapen van Groot-Brittanje, met zijne penanten in Bentheimer-steen kunstig uitgehouwen. Boven het dak steekt een ronde lantaarn tot eenen toren uit, voorzien met een slaand en aan vier zijden wijzend uurwerk en eene luiklok en aan de zijden, alsmede voor en achter, zijn genoegzame glasramen, allen met Bentheimer steenen lijsten omringd. Binnen in de kerk is aan den westmuur eene soort van oxaal, daar een fraai doch klein orgel is, van een liefelijk zacht geluid. Tegen den oostmuur is een altaar, en aan de zuidzijde een fraaije predikstoel. Bij de bouwing moeten of de fundamenten tegen en in het Haringvliet niet genoeg voorzien zijn geworden, of het gebouw moet, tijdens het van 1796—1817, tot militairmagazijn was ingerigt, veel geleden hebben, waardoor zij, aan de zijde van het Haringvliet, eene aanmerkelijke verzakking heeft ondergaan, hetgeen op de beschouwers eenen onaangenamen indruk maakt.

De voormalige Roomsch-Katholijke kerk van den H. Dominicus, op *het Steiger*, in 1757 verbeterd en vergroot, kunnende wel vijf duizend menschen bevatten, had uitmuntende schilderstukken, en werd, in 1807, met een schoon orgel versierd, dat, tegenover het prachtige hoofdaltaar staande, eene heerlijke standplaats verkreeg. De bouwvalligheid dezer kerk in 1826 gebleken zijnde, werd zij, eenige jaren later, door eene keurige koepelkerk vervangen, welke eerst in het jaar 1836 geheel voltooid en den 18 Mei van dat jaar is ingewijd.

De Roomsch-Katholijke kerk van den H. Laurentius, in den *Houttuin*, in het jaar 1799 tot godsdienstig gebruik ingerigt, was niet groot, maar net en fraai; dan ook deze werd, na den aankoop van eenige belendende panden, in het jaar 1838, sierlijk en smaakvol herbouwd en tot ontvangst eener groote gemeente ingerigt.

De Roomsch-Katholijke kerk van den H. Franciscus, in de *Leeuwenstraat*, is naar het model van de kapel van het paleis van Versailles, in 1778, gebouwd, en verdient, om hare kunstvolle inrigting, met regt de aandacht van deskundigen. Het is een langwerpig vierkant gekoepeld gebouw, rustende op een aantal Corinthische zuilen, welke twee galerijen dragen, en pronkt met een kunstvol altaar, eenen overschoonen predikstoel en zeer net orgel, welk een en ander haar waardig maakt onder de eerste gebouwen van dien aard in dit rijk geteld te worden.

De kerk van de Roomsch-Katholijken der Oude Clerezij, meestal Jansenisten genoemd, in den *Oppert*, is een prachtig gebouw, in den aanvang der vorige eeuw gesticht, ofschoon de Katholijken reeds in 1573 daar ter plaatse hunne godsdienst hadden uitgeoefend. Zij is aan den H. Laurens gewijd, en prijkt met schoon beeldwerk en heerlijke schilderstukken.

De kerk van de Roomsch-Katholijken der Oude Clerezij, op de *Delftsche-Vaart*, is een fraai kerkgebouw, aan den H. Petrus en Paulus toegewijd en in 1719 gesticht, de Paradijskerk genaamd.

De R. K. hebben in *Krooswijk* een gebouw in gebruik, hetwelk, hoewel geen klooster zijnde, leken opneemt en onder kloosterlijken tucht houdt. Men telt daarin thans 6 personen.

Ook staat aan de *Schiekade* een gebouw, uit partikuliere fondsen onderhouden wordende, waarin een aantal R. K. vrouwen in afzondering leven en waar onderwijs aan kinderen gegeven wordt.

Voor de Reformatie hadden de R. K. hier nog onderscheidene kerken en kapellen, als: de St. Andrieskerk, waarvan men alleen weet, dat zij gestaan heeft op of aan het *Roozand*, en in het jaar 1423, den 25 Julij, bij stil weder, zonder iemands toedoen, voor het grootste gedeelte is ingestort, waarna het erf met huisjes is betimmerd; eene kleine kapel, aan de Noordzijde van *Bulgerstein*, waarvan de tijd der stichting mede onbekend is, en welker grond vroeger diende tot eene begraafplaats voor geringe lieden en misdadigers, die door het geregt ter dood gebragt waren en de begraving vergund werden, wordende het Bommezijne-kerkhof genoemd, waarvan de ingang aan de *Leeuwenlaan* is door eene houten poort, kenbaar aan eenige doodsbeenderen, in de frontispice afgebeeld, welk erf thans buiten gebruik is; eene kapel, oostwaarts tegenover *Bulgerstein*, op de zelfde plaats, daar nu de Fransche kerk, aan den noordwesthoek van de *Hoogstraat*, staat, van welke kapel men alleen weet, dat zij daar reeds voor het jaar 1000 gestaan heeft; de St. Jacobskapel, omstreeks het jaar 1100 gesticht, aan de westzijde, dat nu de *Wagestraat* is, en ingang hebbende in het *Papensteegje*, thans niet meer bestaande, terwijl daar ter plaatse eene Naai- en Bewaarschool is opgerigt welke tevens eenen ingang in de *Leeuwestraat* heeft; de St. Sebastiaanskapel, omtrent het jaar 1150 gesticht, in de *Lombardstraat*, op den zuidoosthoek, nevens *de Meent*, welke in 1627 eene Fransche school en in 1640 de Schotsche kerk werd; Het St. Elizabeths-gasthuis en kerk, reeds voor het jaar 1156, aan of digt bij elkander gesticht, ter plaatse, waar nu het stadhuis en stadswaag staan, of daar omtrent, met eenen fraaijen toren versierd, welke nog voor eenige jaren aan het stadhuis stond, en het eenig overblijfsel van die kerk en gasthuis was.

Ook heeft men er de volgende Manskloosters gehad: het Cellebroedersklooster, in het jaar 1441 gesticht, tusschen de *Delftsche-vaart*, het *Slikvaartje* en den *Oppert*, waarvan het zoogenaamde Paradijs, en mogelijk ook de kerk in den Oppert, overblijfsels zijn, en met de St. Jansplaats het geheugen bewaren; het Karmelieter-klooster, mede in het jaar 1482 gesticht, aan het einde van de *Goudsche Wagestraat*, aan de westzijde, dat in het jaar 1557 tot een Pesthuis werd bestemd, en eindelijk het Weeshuis is geworden; het Minderbroedersklooster, in 1444 gesticht, tusschen de *Slikvaart* en de *Delftsche-vaart*, hetwelk na de Reformatie tot eene Latijnsche school

gemaakt is, en waarvan de *Broedersteeg* haren naam heeft gekregen; en het Dominikaner- of Predikheerenklooster, ook in 1444 gesticht, aan de noordzijde van *de Hoogstraat*, strekkende langs de Hoogstraat, van het begin van het voormalig Oude Mannenhuis, tot aan het einde van het Dolhuis, en noordwaarts tot over de Kipstraat, alwaar nog het kerkhof van dit klooster pronkt met eenige schinkels en doodshoofden, het eenige overblijfsel van dat geheele gesticht.

Er bestonden destijds te Rotterdam vier vrouwenkloosters, als: het Beggijnhof, in het jaar 1378, met toestemming van Hertog Albrecht van Beijeren, tusschen de *Delftsche-vaart* en de *Oude-Wetering* (nu de *Slikvaart*), gesticht, en hetwelk in het jaar 1572 tot eenen Lombard werd ingerigt, terwijl van het Beggijnen-kerkje nog eenige overblijfsels te zien zijn, en de straat vóór de Lombard nog van dit klooster den naam van de *Bagijnenstraat*, en de daarin uitkomende dwarsstraat den naam van *Bagijnenhof* gehouden heeft; het St.-Agnieten of St.-Aagten-Nonnenklooster, lang voor het jaar 1400 gesticht in de *West-Wagenstraat*, toen nog de *Hooge-weg*, aan de westzijde, op den hoek van de *Korte-Wagenstraat*, strekkende vandaar tot aan de *Halvemaanstraat*, thans tot burgerhuizen vertimmerd; het St.-Annaklooster, in het jaar 1442 gesticht, aan de zuidzijde van de *Gravenstraat*, nu de *Prinsenstraat*, welke na de Reformatie (1574) eenigen tijd gediend heeft, tot een verblijf voor den Prins van Oranje, waarom een gedeelte het Prinsenhof, en nu de Prinsenkerk wordt genoemd; het St.-Agnèsklooster of St.-Aagtenklooster, in het jaar 1482 gesticht, aan het zuidwesteinde van de *Goudsche Wagenstraat*, en na de Reformatie tot burgerwoonhuizen vertimmerd.

Men heeft hier ook sedert 1657 Engelsche kwakers gehad, die op de *Zuid-Blaak*, later in de *Wijnstraat*, in een huis hunne vergaderingen hielden; daar hun getal gedurig verminderde, is die geheele secte reeds in het midden der voorgaande eeuw verdwenen.

Omtrent het jaar 1657 vormden eenige geringe lieden eene secte, onder den naam van Kwakers, die gaarne gezien hadden, dat men alle goederen aan elk gemeen verklaarde, maar nadat zeven of acht hunner, die de straten geweldig begonnen te verontrusten, in het Dolhuis gebragt en, na eenigen tijd, daaruit gevlugt waren, is deze secte mede geheel verdwenen.

Voor zoo verre bekend is, hebben de Israëliten te Rotterdam, in de zeventiende eeuw, hunne eerste kerkelijke bijeenkomsten gehouden in eene huis-synagoge, gelegen in de *Dwars-Glasstraat*, thans genaamd *Jodensteeg*, die aan de *Glashaven* haren ingang had. De tegenwoordige Synagoge, in de *Boompjes*, naast het Huis der voormalige Oost-Indische-Compagnie, werd in het jaar 1725 aangelegd, waarom dan ook in 1826 het honderd jarige bestaan plegtig is gevierd. De kerk is langwerpig vierkant, en beslaat, het voorplein mede begrepen, twee derde gedeelten van het terrein, strekkende van de Boompjes tot achter aan de Scheepmakershaven. Het gebouw heeft een statig bordes met steenen trappen en eenen sierlijken opgang met pilasters, ter wederzijde van den boog, die even als de raamkozijnen en den voorgevel van Bentheimersteen vervaardigd zijn. Voor den ingang aan de Boompjes zijde, is eene Hebreeuwsche, in vergulde letters gestelde, bijbelspreuk te lezen, met het scheppings jaar, in hetwelk de tempel voltooid is. De oostmuur is even als de voor- en achterzijden van fraaije en heldere lichtramen voorzien. In het midden der kerk is eene zeer fraaije gebalustreerde hoogte of birin, waarop de Voorzangers meest de godsdienst verrigten en huwelijken worden

ingezegend. In den oostmuur is eene bij uitstek fraaije kast gewerkt, in welke de perkamenten wetrollen staan. De mans-zitplaatsen zijn in de benedenkerk, die der vrouwen op eene ruime en luchtige gaanderij, welke de noord-, west- en zuidzijde van het lokaal beslaat, en waarvoor een met smaak gebeeldhouwd traliewerk prijkt. Boven het dak steekt een toren uit, die van een slaand- en wijzend uurwerk is voorzien. Het kolossale ijzeren hek in de *Boompjes* dagteekent van 1768. Aan de plaats achter de kerk staat nog eene tweede synagoge. Ook is daar de Armenschool, het Talmudcollegie, de Voorzangers- en andere woningen benevens de consistoriekamer, alles aan de *Scheepsmakershaven* uitkomende. In den kerkgang is het kerk- en armenbureau aangelegd.

Oudtijds bestond er in de Maasstad ook een Israëlitische Portugesche gemeente, die eene kerk in de *Boompjes*, nabij de *Groote Draaisteeg*, in eene der huizen van JOZEPH DE LA PENJE of LA PENJE en hare begraafplaatsen, in de *Jan van Loons* of *Jodenlaan* en aan de *Hooge-Zeedijk* had. Doch de leden dezer gemeenten zijn in het jaar 1720 of daaromstreeks, in massa, met ter woon naar Amsterdam vertrokken.

Het groot algemeen kerkhof is *aan de oostzijde der Rotte* op en in de nabijheid der gronden van het voormalig Huis te Croes- of Crooswijk, tegen over het Zwaanshals, ¼ u. buiten de stad in 1828—1830 aangelegd; bij het uitbreken der cholera in 1831 voor het eerst tot begraafplaats en sedert voortdurende als zoodanig gebezigd; het beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 71 v. r. 84 v. ell. is door eenen muur omgeven, met eene sierlijke poort en ijzeren hek afgesloten, buiten hetwelk een ruim plein, waarop de woning van den opzigter en een ruim doodenhuis.

De tegenwoordige begraafplaats der Israëlieten is gelegen in den *Voorpolder van Kralingen*, zijnde die op den *Hoogendijk* aan de buitenzijde, even buiten de voormalige Oostpoort, sedert eenigen tijd ongebruikt gebleven.

Onder de Weldadige gestichten verdient vooral melding het Weeshuis der Hervormden, in de *Goudsche-Wagenstraat*. Oudtijds was het een Nonnenklooster. In het jaar 1557, werd het tot een Pesthuis bekwaam gemaakt, dat den 10 Julij des jaars 1563 door brand aanmerkelijk beschadigd, doch binnen twee jaren weder hersteld werd. In het jaar 1598, veranderde men het in een Weeshuis. Het getal weezen, die er op den 1 April des gemelden jaars inkwamen, beliep honderd en zes. In de jaren 1663, 1669 en 1689, heeft men dit Weeshuis met drie fraai gebouwde panden vergroot. Het is in een meisjes- en jongenshuis onderscheiden, welke twee gebouwen, met eenen hoogen steenen muur, van elkander afgeschoten zijn. In het midden heeft men een ruim en luchtig plein. In dit huis worden thans ongeveer 100 jongens en ruim 120 meisjes opgevoed.

Het Oude-Vrouwenhuis, op de *Hoogstraat*, een gedeelte der plaats beslaande, waar vroeger het Predikheeren-klooster gestaan heeft, is, volgens de aanteekening op eenen steen in den voormuur, in het jaar 1622 tot het tegenwoordig gebruik geschikt en herbouwd. De steenen, het hout, het ijzerwerk en hetgeen er verder toebehoorde, werd voor tien duizend guldens aanbesteed. Door de poort ingaande, komt men in eenen breeden, wel verlichten, gang, alwaar men de ingangen tot de onderscheidene vertrekken heeft: in dit huis worden twintig oude vrouwen verpleegd.

Het Gasthuis, mede aan de *Hoogstraat* en insgelijks op den grond van het voormalige Predikheerenklooster staande, is in het jaar 1576 gesticht, en in het jaar 1624 met eenen nieuwen toren voorzien. Op den *Koolsingel* of *Binnenwegsche-singel* is een nieuw gebouw voor dat doel gesticht, hetwelk evenwel nog niet in gebruik is. Dit bestaat uit het hoofdgebouw, voorplein en tuin, welke laatste voor wandelplaats der herstelde zieken is bestemd. De voorgevel heeft eene lengte van 83, bij eene hoogte van 25¼ ellen en is in den Lombardischen stijl ontworpen. Het hoofdgebouw bevat drie verdiepingen; de begane grond is ingerigt voor huishoudelijk beheer, stoomwerktuig en acht stooktoestellen, die gezamenlijk al de vertrekken met heete lucht moeten verwarmen. Op de eerste verdieping is de regtervleugel voor de mannen, de linker voor de vrouwen bestemd. Alle de ziekenkamers ten getale van achttien, zijn ieder voor twaalf zieken, behalve twee voor acht en vier voor vier zieken ingerigt of geschikt, welke zes kamers alle in den achtervleugel van het middengedeelte zijn gelegen. Elke ziekenkamer heeft openingen voor versche lucht, kanalen voor afvoer van verbruikte lucht, eenen schoorsteen, indien men stoken wil, eene buis voor het privaat, dat zich in iedere kamer bevindt en met een hydraulisch gemak of zoogenaamd watercloset is voorzien; voorts een kanaal tot vervoer van warme lucht en eindelijk eene looden buis voor het water uit de vergaarbakken. Aan het einde van iederen gang vindt men eene keuken, ten gerieve der ziekenoppassers tevens om hier uit de ziekenkamers te bedienen. De tweede verdieping is, uitgezonderd de bestemming van sommige vertrekken, in alles aan de vorige verdieping gelijk; de slaapkamers voor de ziekenoppassers, twee op iedere verdieping, zijn geheel als de ziekenkamers ingerigt en kunnen ook tot dat einde gebruikt worden. Op de derde verdieping zijn de kamers voor zulke zieken, die een afzonderlijk vertrek verlangen; op den zolder bevinden zich vergaarbakken voor 160,000 kannen water, hetwelk door perspompen, door middel van het stoomwerktuig, wordt opgevoerd, en tevens dient voor het opwinden en aflaten van de wasch, het opbrengen der zieken en het door stoom koken, wasschen en ook het bereiden der geneesmiddelen. De geheele voorgevel is van baksteen, de ramen zijn van ijzer, de ornamenten van olie-mastiek of gebakken aarde, de balusters der trappen zijn van gegoten zink, de deur alleen is van hout. Het inwendige is, even als het uitwendige, in den Lombardischen stijl ontworpen en wit gestukadoord.

Voorheen was er nog een gasthuis te Rotterdam, gesticht door het St. Anthoniesgilde. Men ontving er niet slechts gebrekkelijken en behoeftigen, maar ook Proveniers. Het stond regt achter het tegenwoordig stadhuis, doch is reeds voorlang verdwenen.

Het Proveniers-en-Leprozenhuis, staat aan de *Schiekade*. Het werd, in het jaar 1670, van den grond op vernieuwd. Het was toen een laag gebouw, doch later werd er eene verdieping opgezet en de ingang sierlijk vermaakt. De voorgevel is met eenige wapens versierd. Dit huis heeft zijnen ingang voor aan de Schie, met twee opslaande deuren, waar men regtuit met eenige trappen afgaat, op een schoon ruim vierkant plein, in vier kwartieren verdeeld, welke als tuinen aangelegd zijn; op deze plaats hebben alle de woningen haren ingang. Achter tegen den muur van het Leprozenhuis, is eene ruime zaal tot eene vergaderplaats voor de Regenten, waarin op gezette dagen een der Predikanten der stad oefening houdt. De woningen aan de Schiekade hebben hare uitzigt voor op de Schie; achter ziet men op de plaats en op eene breede laan, ter wederzijden met boomen beplant, welke

rondom het geheele huis gaat, tot wandelplaats voor de Proveniers, alleen worden deze lanen aan beide zijden van het huis met een ijzeren hek afgesloten, zoodat de woningen ter wederzijden eene vrije wandelplaats hebben. Dit huis is eenigermate van bestemming veranderd, sedert dat daarin de hulpbehoevenden uit het Oude mannenhuis opgenomen zijn; een klein gedeelte wordt slechts door Proveniers bewoond door dien men tot het besluit gekomen is die te laten uitsterven en deze inrigting als zoodanig te doen vervallen, wordende de ledig komende huizen thans verhuurd.

Het voormalig Diakoniehuis, op den *Schiedamsche-dijk*, is een groot vierkant gebouw, geschikt voor oude mannen en vrouwen, vroeger ook voor kinderen, doch deze worden naar de koloniën van weldadigheid opgezonden. Het is in 1681 gesticht en bestaat uit een groot getal wel-geregelde vertrekken. Men heeft er eenen schoenmakerswinkel, een waschhuis enz. Dit gebouw, in 1845 herbouwd, is het stads Algemeen Armhuis, waarin een getal van nagenoeg 600 oude lieden verpleegd wordt.

Het Dol-en-Pesthuis, op de *Hoogstraat*, werd in het jaar 1599 gesticht. Van achteren, leest men in eenen steen, dat er, van den 6 April 1624 tot den 6 April 1625, zes honderd drie en zestig zieken in het huis gekomen zijn, van welke er drie honderd twee en dertig gestorven en drie honderd een en dertig wederom uitgegaan zijn. Van binnen heeft het huis een groot getal kamers, en in het midden eene ruime open plaats. Het is in den laatsten tijd inwendig zeer veel verbeterd. Het dient ook tot een verbeterhuis voor menschen van ongebonden leven. Na het jaar 1722, heeft men een nieuw Pesthuis gesticht, op het eiland *Feijenoord*, gemeenlijk *de Noord* genaamd, en gelegen in de Maas, tegen over de stad, gem. *IJsselmonde*, doch thans in gebruik bij de Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij voor fabriekplaats.

Het voormalige Oude Mannenhuis, op de *Hoogstraat*, op een gedeelte van de plaats, waar het voormalige Predikheeren-klooster gestaan heeft, is eerst na de Reformatie gesticht, om daarna alleen manspersonen, gedurende hun leven, gelijk in het Proveniershuis, van het noodige te verzorgen, waar ook eenige weinige om niet ingenomen werden. In het jaar 1707, werd dit huis geheel vernieuwd met eenen trotschen gevel, met schuiframen, en in het midden een meer dan gewoon deftigen ingang of poort; op de lijst of het dekstuk van deze pronkt het met twee uit hardsteen kunstig gewerkte, levensgrootte oude mansbeelden. Sedert 1805 worden er geene oude mannen meer verpleegd, die, welke onderhouden werden, zijn in het Leproos- of Proveniershuis aan de *Schie* overgebragt. In dit gebouw zijn thans eene der grootste Armenscholen, de Stads-Apotheek en Bakkerij; terwijl het overige voor de bureaux van het Stads Algemeen Armenbestuur, de vergaderingen van den Militie Raad en die der Schutterij en andere Commissien dient.

Voorts heeft men hier nog een Evangelisch-Luthersch Weeshuis, aan het einde van den *Schotsche-dijk*, waarin 12 jongens en 20 meisjes onderhouden en opgevoed worden; een Roomsch-Katholijk Weeshuis voor de statie van den H. Dominicus op den *Schotsche-dijk*, waarin een getal van ruim 30 jongens en 40 meisjes verpleegd wordt, en ruim 40 oude of gebrekkige lieden zijn opgenomen; een Roomsch Katholijk Weeshuis voor de statie van den H. Franciscus, op den *Schiedamsche-dijk*, waarin 40 jongens en ongeveer 60 meisjes en 80 oude en gebrekkige lieden zijn opgenomen, terwijl de oude lieden en

kinderen van de gemeente in den *Houttuin* over beide Liefdadigheidsgestichten op den Schotsche en Schiedamsche-dijk verdeeld worden; twee Wees en Armhuizen voor de R. K. van de Oude Clerezy, als een in de *Oppert*, waarin 4 mannen en 2 vrouwen verpleegd worden en een op de *Slikvaart*, waarin 3 jongens en 2 meisjes worden opgevoed en tevens een oud man en 5 bejaarde vrouwen zijn opgenomen; een Gasthuis voor Israëliten, op de *Hoogstraat*, zijnde een partikulier gebouw, uit algemeene giften aangekocht, en hiertoe ingerigt in het jaar 1837.

In de *Baan* is een Gebouw voor een Weldadig Doel, dat in 1834 ingerigt was tot Kazerne voor de Mobile schutterij, maar thans gedeeltelijk tot Bewaarplaats voor gearresteerde bedelaars dient, en des winters gedeeltelijk tot klompenmakerij, welke uit de stedelijke middelen gedekt wordt.

Vroeger had men er ook een Weeshuis der Remonstranten op den *Goudsche-singel*, doch thans worden de niet zeer talrijke weezen dier gezindte, in en buiten de stad, op verschillende wijze verpleegd. Het voormalig weeshuis dient thans tot woonhuis.

Onder de hofjes munt vooral uit het Kokershofje op den *Singel*, tusschen de Hof- en Goudsche-poort. Men is begonnen het te bouwen in het jaar 1783, en voleindigde het in het jaar 1786. Het draagt in den gevel den naam van den weldadigen stichter, den Heer Gerrit de Koker Michielszoon, die daarvan alleen de kosten heeft gedragen, uitgenomen eenige versierselen, welke door dezen en genen van des braven mans, vrienden ten bewijze hunner hoogachting voor den stichter en als blijken van goedkeuring van dit menschlievend werk, vereerd zijn. De platte grond van dit gesticht is voor aan den Singel breed ruim 31 ellen, lang of diep ongeveer 63 ell. Het bevat 74 woningen, nevens eene regenten-kamer, en eene woning voor den Opziener of Binnenvader, en bestaat uit eene beneden en eene bovenverdieping, boven welke een beschoten zolder of vliering is. Van binnen is het voorzien van eene ruime binnenplaats, beplant met boomen en bloemperken, in het midden een fraaije pomp, met een vierdubbele lantaarn er op. In eenen der gevels, op de binnenplaats uitziende, is een slaande klok. Aan den voorgevel op den Singel, zijn twee fraaije lantaarns. In het portaal van den ingang vindt men tegen elkander over, in den muur uitgehouwen basrelieven en medailles, verbeeldende de *werken der barmhartigheid*, Matth. XXV: 35. In de regentenkamer is een schoorsteenstuk, verbeeldende de *Gelijkenis van den Barmhartige Samaritaan*, door den Kunstschilder Gerard van Nijmegen. Onder de klok op de binnenplaats staat in marmer uitgehouwen het volgende vers:

Wat staart ge, en vest uw hoop op deze Liefdewoning,
Gy, die uit and'rer deugd uw luiheid wenscht te voên?
Onwaardigen! terug, voor u geen gunstbetoning
Waar 't groote doelwit is, verstandig wel te doen.
Verzwakte Werkzaamheid, die, na angstvallig slaaven,
Vol zorgs den gryzen dag met schraal gewin verbeidt,
Zy nad're, en Zy alleen verheug' zich in de gaven,
Hier, in deez' stillen Hof, haar vlyt ten steun bereid.
Zo weet verlichte Deugd den edelsten der plichten,
Naar 't heil der Maatschappy, naar Jezus wet te richten.

Jan de Kruyff,

In dit gebouw, worden gehuisvest 74 vrouwen, allen ongehuwd of weduwen, onverschillig van welke godsdienst, doch boven de 45 jaren

oud. Zij genieten daar vrije woning en geneeskundige verpleging; daarenboven nog voor eene waarde van 25 gulden jaarlijks aan brood, turf of geld ter hare keuze.

Voorts heeft men er nog het Hofje uit liefde en voorzorg, op den *Schiedamsche-singel*, gesticht in het jaar 1794, waarin 22 vrouwen zijn opgenomen; het Hofje van Mejufvrouw Kuyl, op de *Oost-Schiekade*, in het jaar 1814 gesticht, voor 16 vrouwen boven de vijf en zestig jaren; het Hofje vrouw Groenevelds liefde; op de *Oostsingel*, gesticht den 15 Maart 1815, bewoond door 16 vrouwen van verschillende ouderdom en van de Hervormde godsdienst; het Maria-Catharina van Doorens-vrouwen-gesticht van Weldadigheid, op de *Korte-Hoogstraat* in 1832 gesticht, waarin zes Dames van de R. K. godsdienst boven de acht en twintig jaren worden opgenomen, terwijl de fondsen van het gesticht mede dienstbaar worden gemaakt tot het doen van liefdegiften en het uitreiken van levensbehoeften in kleedingstukken aan nooddruftigen van de zelfde godsdienst.

Bovendien heeft men te Rotterdam nog de volgende inrigtingen van liefdadigheid; het Algemeen Armbestuur, dat onderstand verleend aan alle behoeftigen zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, die niet als leden van eenige kerkgemeente bij deze bedeeld kunnen worden; de Rotterdamsche Werkvereeniging, onder het bestuur van vijf honoraire en zestien werkende Leden, opgerigt in 1845, met het doel, om, door het schoonhouden der straten, het aanleggen van wandelwegen enz. minvermogende en zich zonder werk bevindende lieden, arbeid te bezorgen, terwijl een groot deel der notabelen en van den gegoeden burgerstand door geldelijke ondersteuning tot dat doel medewerkt; het Algemeen Meisjes-Vrouwen-en-Weduwenfonds, dat sedert het jaar 1827 bestaat, onder het beheer van drie Commissarissen, twee Directeurs en een Beschermheer; de Vereeniging hulp betoon aan eerlijke en Vlijtige armoede, in 1842 opgerigt, om, onder medewerking van twaalf Dames Bestuurderesen, naaiwerk aan behoeftige vrouwen te verschaffen, zijnde het verkoophuis dezer vereeniging, welke 500 Leden telt, op den hoek van de *Hoogstraat* en *Wijde-Marksteeg;* de Zuid-Hollandsche-Maatschappij tot redding van schipbreukelingen, in het jaar 1826 door den Heer Willem van Houten opgerigt, en onder eene Commissie van zeven Leden staande; het Genootschap Nederig en Menschlievend, sedert het jaar 1805 bestaande, ten doel hebbende, om hem, die wenscht door eenig nuttig bedrijf voor hem en de zijnen het eerlijk brood te winnen, maar daartoe de noodige gelden mist, onder borgtogt van twee welgestelde ingezetenen, door een renteloos voorschot daartoe in staat te stellen; het Genootschap van Vrouwen voor Vrouwen, in het jaar 1809 gesticht, met het doel om het lot van gehuwde, behoeftige kraamvrouwen te verzachten en ruim 200 Leden tellende; het Genootschap ter bevordering van koepokinënting, in het jaar 1801 opgerigt, thans 18 Leden hebbende; eene Commissie van de Maatschappij tot redding van drenkelingen, uit 9 Correspondenten bestaande, die tevens van stadswege de zaken ter redding van drenkelingen behandelen, en daartoe eens in de maand vergaderen; eene Afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, met 730 Leden; het Nederlandsche Zendeling Genootschap, opgerigt in het jaar 1797, met een groot aantal door het geheele land verspreid wonende Leden; eene Afdeeling van het Nederlandsch

godsdienstig Traktaat Genootschap, met ongeveer 160 Leden; eene Subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid, met 7 Bestuurders; een Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, den 24 Augustus 1785 opgerigt en 540 Leden tellende, die in het jaar 1818 eene Spaarbank hebben opgerigt; eene Afdeeling van het Instituut tot onderwijs van blinde kinderen; een Departement van het Instituut voor Doofstommen; eene Commissie van Spijsuitdeeling, welke reeds sedert het jaar 1801 bestaat; het Genootschap tot zedelijke verbetering der Gevangenen, met een bestuur van 11 Leden, opgerigt in het jaar 1823; eene Hulpvereeniging van de Diaconessen te Utrecht, onder 5 Bestuurders en 4 Bestuurderessen.

Men telt er zes en vijftig Assurantie-Compagniën tegen zeegevaar of kantoren van dusdanige elders gevestigde vereenigingen; zes Levensverzekering-Maatschappijen en acht en twintig Begrafenis- en Ziekenfondsen.

Onder de wetenschappelijke inrigtingen noemen wij eerst de voormalige Latijnsche school, thans het Erasmiaansch Gymnasium. De Latijnsche school werd, in het jaar 1597 gebouwd, tusschen de *Delftsche-vaart* en de *Slikvaart*, op een gedeelte van den grond van het Cellebroeders-klooster, en wordt in de Broedersteeg met eenen muur afgesloten, in welker midden eene steenen poort is, daar het borstbeeld van Erasmus boven plagt te staan, tot eenen ingang naar eene ruime, met eenige boomen beplante, plaats, aan welker drie overige zijden de vertrekken zijn, voor de scholen en woning der Schoolvoogden. Dit gebouw werd ook de Erasmusschool genaamd, ter gedachtenis aan Erasmus, als hersteller der Latijnsche talen. In het jaar 1760 werd het geheele gebouw hersteld, aan de drie zijden meest geheel vernieuwd en met eenige vertrekken vermeerderd, waarvan eenige op de Slikvaart uitzigt hebben. In het jaar 1845 is deze school in een gymnasium veranderd, het Erasmiaansch-Gymnasium geheeten, waaraan thans, door eenen Rector, eenen Conrector, twee Præceptoren, twee Onderwijzers in de wiskunde, eenen Onderwijzer in de Fransche taal en de Nieuwere geschiedenis, eenen Onderwijzer in de Engelsche taal en eenen Onderwijzer in de Hoogduitsche taal, aan 70 leerlingen, wordt onderwijs gegeven.

Verdere wetenschappelijke inrigtingen zijn: eene Geneeskundige school, op de *Huibrug*, met zes Lectoren, eenen Prosector en 45 leerlingen; eene School voor de Zeevaart, met eenen Lector en 10 à 12 leerlingen; eene Maatschappij tot nut voor de Zeevaart, den 14 September 1819 opgerigt, met ongeveer 220 effective, omtrent 700 honnoraire Leden en 50 Donateurs en Donatrices, hebbende tot signaal eene vlag met horizontale strepen, groen, wit en groen, met de letter R vóór het nommer op het wit; het Bataafsche Genootschap van Proefondervindelijke Wijsbegeerte, dat in het jaar 1769 opgerigt is, door Steven Hoogendijk, eene uitmuntende verzameling van instrumenten, boeken, schilderijen en naturaliën bezit, en 120 leden telt; eene Afdeeling der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, met 127 Leden; het Schilderkundig genootschap: *Hierdoor tot hooger*, den 5 September 1733 opgerigt, en *Arti sacrum* (aan de kunst gewijd), sedert het jaar 1830 bestaande, welke beide genootschappen in April 1837 vereenigd zijn en thans 99 werkende

Leden, 163 buitengewone Leden, 9 Eereleden, 80 Leden van verdiensten, 3 Begunstigers en 8 Corresponderende Leden tellen; eene Afdeeling der Maatschappij van Toonkunde, welke 200 Leden telt, en waaraan sedert 1845 eene muzijkschool verbonden is, in welke aan 230 leerlingen in het lokaal van het letterkundig genootschap: Verscheidenheid en overeenstemming, onderwijs gegeven wordt; het in het jaar 1760, door ADOLF HENDRIK HAGEDOORN, opgerigte Letterkundig genootschap: *Verscheidenheid en Overeenstemming*, dat, sedert het jaar 1806, een eigen gebouw heeft op de *Scheepmakershaven* en 80 Leden telt; het Letterkundig genootschap: *Door Vriendschap werkzaam*, dat zijne bijeenkomsten houdt in een lokaal op de *Hoogstraat*, en 102 Leden telt; het Letterkundig genootschap: *Door Vriendschap werkzaam gebleven*, met 80 leden, vergaderende in de zaal van Verscheidenheid en Overeenstemming; twee Rederijkerskamers, de eene onder de zinspreuk: *Door inspanning uitspanning*, in 1840 opgerigt en 150 Leden tellende, en de andere onder de zinspreuk: *In liefde bloeijende*, in 1845 opgerigt, met 85 Leden; een Departement der Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid, met 115 Leden; en de Leesbibliotheek van het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*.

Het Leesmuseum, op de *Zuid-Blaak*, munt om de menigvuldige periodieke schriften, dagbladen en mengelwerken, welke er in de Hollandsche, Fransche, Duitsche en Engelsche talen gevonden worden, boven alle andere gestichten van dezen aard uit. Het getal Leden is 400.

Er zijn drie Loges van Vrijmetselaren, als: *de Drie Kolommen*, vergaderende in een gebouw op de *Hoogstraat*; *de Eendragt*, bijeenkomende in de concertzaal in de *Bierstraat*, en *Frederic Royal*, zich vereenigende in de concertzaal in de *Bierstraat*.

Ook bestaat er mede eene zeer bloeijende Industrieschool voor het volksonderwijs in de Wis- en Natuurkundige wetenschappen, alwaar, in de verschillende vakken, door zes Onderwijzers aan 100 à 150 personen van den leeftijd van veertien tot veertig jaren, gedurende den winter, des avonds van 7—9 ure, onderwijs in bovengenoemde vakken wordt gegeven.

Verder vindt men de Volksschool voor Bouwkunde, *boven de Delftsche-poort*, met 56 leerlingen; benevens de School van het vereenigd Schilderkundig genootschap, waar uit eigene fondsen, zonder stedelijke ondersteuning, onderwijs gegeven wordt aan 190 leerlingen in: handteekenen, bouwkunde, doorzigtkunde, ornament-, boetseren, ontleedkunde en wiskunde; dit onderwijs is opgedragen aan elf Onderwijzers.

Men heeft er vijf openbare scholen, namelijk twee Stads-Tusschenscholen en drie Stads-Armenscholen. Het getal leerlingen is ruim 2400, te weten: ruim 800 op de tusschenscholen en 1600 op de armenscholen. Bij de eerste tusschenschool zijn een Hoofd-Onderwijzer en vier Onderwijzers, met verscheidene Kweekelingen; op de tweede tusschenschool een Hoofdonderwijzer en vijf Ondermeesters en onderscheidene Kweekelingen; op de drie stadsscholen elk een Hoofd-Onderwijzer, met een afwisselend getal Ondermeesters en Kweekelingen, geplaatst. Er zijn elf Bijzondere scholen van de eerste klasse, te weten: vier Nederduitsche Hervormde Diaconiescholen, eene Waalsche-, eene Roomsch-Katholijke-, eene Luthersche- en eene Engelsche Episcopaalsche

Diaconieschool, de scholen van het Gereformeerd en Roomsch-Katholijk Weeshuis en de Departementsschool der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.* Het getal leerlingen op deze scholen bedraagt gemiddeld 2660. Er zijn negen en dertig Bijzondere scholen van de tweede klasse, namelijk dertien Scholen van de tweede klasse lett. A, zijnde de zoodanige, waar, behalve het Nederduitsche, ook andere vreemde talen onderwezen worden; dertien Bijzondere scholen lett. B, zijnde de zoodanige, waar zich het onderwijs hoofdzakelijk bepaalt bij het lezen, schrijven, rekenen en de gronden der Nederduitsche taal en dertien Meisjesscholen Het getal leerlingen op deze scholen bedraagt gemiddeld 2400, te weten: op de scholen lett. A 800, als: 650 jongens en 150 meisjes, op de scholen lett. B 1150, als: 690 jongens en ruim 460 meisjes en op de meisjesscholen 500. De meeste openbare scholen en vele bijzondere scholen van de eerste klasse hebben ook avondscholen. Het getal leerlingen is zeer ongelijk. Bovendien zijn er Avondscholen bij de Zondagscholen, Herhalingscholen en Meisjeswerkscholen, die bij de tusschenscholen behooren. Er zijn twee Stads-Bewaarscholen, met gemiddeld 350 kinderen en twee Bewaarscholen der Maatschappij tot oprigting van Armbewaarscholen, de eene telt 200 kinderen, de andere is onlangs opgerigt, benevens eene Bewaarschool der Nederduitsche Hervormde Diaconie, met gemiddeld 200 kinderen, terwijl eene tweede school van dien aard staat opgerigt te worden. Bovendien vindt men een twaalftal Bewaar- en Matressenscholen voor den fatsoenlijken stand, ieder gemiddeld van 20 tot 50 kinderen tellende, en eenige Matressenschooltjes voor de lagere klasse.

Onder de gebouwen, geschikt tot openbare vermakelijkheden, moeten inzonderheid gerekend worden die der voornaamste societeiten, als: de Harmonie, in de lokalen van den St. Jorisdoelen, aan het *Haagsche-Veer.* Dit gebouw, in het jaar 1622 gesticht, was vroeger eene der aanzienlijkste herbergen. Men had er onderscheidene ruime vertrekken. De groote zaal pronkte met de wapens van voorname Heeren, op de glazen geschilderd, en een kunstig uitgewerkten schoorsteenmantel vertoonde de beeldtenissen van drie Stadhouders, Willem I, Maurits en Frederik Hendrik. Boven het portaal der groote zaal stond, tot in 1741, het beeld van St. Joris, den draak doorstekende, doch toen is dit portaal weggenomen en het beeld in het voorhuis geplaatst. Voorts had men in den Doelen onderscheidene kunstige schilderijen. Dit gebouw is, in het begin dezer eeuw, geheel afgebroken, en door herbouw aanmerkelijk vergroot. Het wordt, gedurende de kermis, tot het geven van Vauxhal gebezigd, waarvoor het dan ook eenig in hare soort en door hare ruime en wel ingerigte zalen met geen diergelijke inrigting te vergelijken is. Gedurende het overige van het jaar is zij in gebruik bij de Leden, uitmakende de Societeit de Harmonie, welke zich aldaar, behalve in vriendschappelijke bijeenkomsten, ook nog door het geven van bals, concerten en comedie, in de daarvoor dienstbare zalen, vermaken, waaronder voornamelijk uitmunt de klassieke Concert-, Tooneel- en Balzaal; deze heeft eene lengte van ongeveer 38 bij eene breedte van ongeveer 17 ell. en eene hoogte van 12 ell., behalve het ruim 14 ellen diepe tooneel en verdere aanhoorigheden; het getal leden is thans 650, doch kan onbepaald vergroot worden.

De Societeit-Gezelligheid, op den *Goudsche-weg*, wordt inzonderheid gedurende de zomermaanden bezocht, wanneer er onderscheidene concerten gegeven worden; het getal Leden is onbepaald en bedraagt thans 125.

De Societeit-Amicitia, insgelijks op de *Zuid-Blaak*, is een prachtig gebouw; men vindt er eene menigte dagbladen en periodieke schriften.

Behalve de opgenoemde zijn er nog eene groote menigte lokalen, welke tot gelijke of dusdanige einden worden gebezigd, en welke alle uitsluitend tot Societeiten dienstbaar zijn.

De Schouwburg, aan den *Koolsingel*, is van hout, en niet zeer groot van omvang, de zaal is net en prijkt met twee gaanderijen; gedurende de wintermaanden worden er door de Koninklijke Zuid-Hollandsche tooneellisten van 's Gravenhage voorstellingen gegeven, vreemde gezelschappen hebben er insgelijks toegang. Zij is het eigendom van eenige particulieren, en werd, in 1774, niet zonder veel tegenstand, opgerigt.

Ook heeft men te Rotterdam een Manege of Rijschool, op den *Binnenweg*, even buiten de stad, sedert weinige jaren aldaar, na de opruiming van die, welke achter de Stads-doelen geplaatst was; terwijl er thans (1847) eene tweede kleinere aan de Koolsingel wordt gesticht.

Er worden te Rotterdam twee Leermarkten gehouden, de eene den tweeden Woensdag in Maart; de andere, den tweeden Woensdag in Junij; de Kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

Aan het hoofd van de menigvuldige vermaarde mannen, op welke Rotterdam roem draagt, verdient vooral het licht der wereld, de reeds genoemde Desiderius Erasmus, om zijne geleerdheid eene eerste plaats. Hij werd geboren den 28 October 1467, † te Bazel, 12 Julij 1536. Het huis, waarin hij ter wereld kwam, staat, volgens overlevering, in de *Wijde-Kerkstraat*. Voorts zagen alhier het licht de Godgeleerden: Hubertus Duifhuis, geb. 27 October 1531, † 3 April 1581 als Pastoor van St. Jacobs-kerk te Utrecht, na zich vooral door zijne verdraagzaamheid te hebben vermaard gemaakt; Adriaan van Cattenburch, die zich mede als Geschiedschrijver en Nederduitsche Dichter heeft doen kennen, geb. 2 November 1664, † 5 Maart 1743, te Utrecht, zijnde sedert 1737 emeritus Hoogleeraar van de kweekschool der Remonstranten te Amsterdam; Jasper de Hertogh, geb. 20 Mei 1666, † 6 October 1727, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Leyden, van wiens *Wegwijzer der Eenvuldigen* in 1723, eene twaalfde uitgave het licht zag; Jacobus Krighout, geb. 1703, † 22 Januarij 1770 te Lisse, als emeritus Predikant en Hoogleeraar bij de Remonstranten; Johannes van Schelle, geb. 5 November 1723, † 24 Julij 1762, als Hoogleeraar der Godgeleerdheid aan de hoogeschool te Leyden; Didericus van der Kemp, geb. 14 December 1731, † 4 Augustus 1780, als Hoogleeraar in de Kerkelijke Geschiedenis aan de zelfde hoogeschool; Gabriel van Oordt, geb. 24 September 1757, † 16 November 1836, als rustend Hoogleeraar van de hoogeschool te Utrecht.

De Regtsgeleerde: Willem Diemens of van Dyem (Gulielmus Dyemenus), geb. in 1508, † 9 November 1575.

De Staatsmannen: Mr. Pieter de Groot, die tevens een bekwaam Nederduitsch Dichter was, geb. 28 Maart 1615, † 7 December 1678; Willem van der Aa, † 18 October 1678, na Secretaris, Raad en Burgemeester zijner geboortestad te zijn geweest; Johan Pesser, geb. in 1622, † 1 Maart 1678, na tot in 1672 Burgemeester van Rotterdam

te zijn geweest; Adriaan Paats, geb. in 1630, † 8 October 1686, Ambassadeur aan de hoven van Spanje en Engeland; Mr. Gerard Meerman, geb. 6 December 1722, † in December 1771; Pieter Johan van Berckel, geb. in 1725, † 27 October 1800, na Minister bij de Regering van Noord-Amerika te zijn geweest; Dirk Graaf van Hoogendorp, geb. in October 1761, † in 1835, in Brazilië, na Minister van Oorlog, onder Koning Lodewijk, buitengewoon Afgezant aan de hoven van Oostenrijk en Berlijn, Minister Plenipotentiaris aan het hof van Spanje en Gouverneur van Pommeren te zijn geweest; diens broeder Gijsbert Karel Graaf van Hoogendorp, een der drie hoofden bij de omwenteling van 1813, geb. 27 October 1762, † 6 Augustus 1834; Johan Gijsbert Baron Verstolk van Soelen, geb. in 1777, † 5 November 1845, eerst Ambassadeur aan het Hof van St. Petersburg en daarna tot 1841, Minister van Buitenlandsche Zaken.

De Gouveneurs-Generaal van Neêrlands-Indië: Cornelis Jansen Speelman, geb. 8 Maart 1628, † 11 Januarij 1684; Hendrik Swaardekroon, † 12 Augustus 1728; en Johannes Siberg, die van 1801 tot 1804 dien post bekleedde.

De Zeehelden: Egbert Meeuwszoon Kortenaar, geb. in 1600, gesneuveld 13 Junij 1665; Jan van Brakel, geb. in 1618, gesneuveld 10 Julij 1690; Cornelis Tromp, geb. in 1629, † 29 Mei 1691; Aert Jansz. van Nes, † in 1693, Willem Bastiaensz. Schepers, geb. in 1620, begraven 1 Februarij 1704.

De Wijsgeer en Letterkundige: Philippus Willem van Heusde, geb. 17 Junij 1778, † 28 Junij 1839, als Hoogleeraar in de Oude Letterkunde aan de Hoogeschool te Utrecht.

De Oudheid- en Letterkundigen: Cornelis van Alkemade, die tevens de Nederduitsche lier handteerde, geb. 11 Mei 1654, † 12 Mei 1737; Pieter Rabus, die mede de Nederduitsche lier handteerde, geb. 12 December 1660, † 13 Januarij 1702; Jan Steenwinkel, geb. 13 Julij 1752, † 27 Mei 1812; Mr. Johannes van Lier, de Schrijver van de in 1760 uitgekomene *Oudheidkundige Brieven* en van het werk over de *Drentsche Slangen en Adders*, dat in 1781, te Amsterdam en te Groningen, in het Nederduitsch en Fransch met platen, werd uitgegeven; Hermanus Adrianus Bruining, geb. 15 November 1738, † 7 Januarij 1811, als Predikant te Veere, terwijl hij tevens Lid der commissie tot het verzamelen der Evangelische gezangen geweest is.

De Geschiedkundigen: Gerard van Spaan, geb. 12 Februarij 1651, † 28 Augustus 1711, na eene *Beschryvinge der stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen* te hebben in het licht gezonden; J. H. Hering, geb. 11 December 1731; Izaak van Nuyssenburg, die zich ook als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen, geb. 10 Januarij 1738, † 6 Augustus 1775, als Predikant te Geertruidenberg; Jakob Kortebrant, van wien in 1789 eene *Beschryving der stad Rotterdam* het licht zag; terwijl hij zich tevens als een bevallig Dichter onderscheidde; Adrianus Stolker, geb. in 1751, † 2 Mei 1835, als emeritus Predikant der Remonstranten in zijne geboorteplaats; Martinus Stuart, geb. in 1765, † den 22 November 1826, als Historieschrijver des Rijks en Predikant der Remonstranten te Amsterdam; Mr. Hendrik Collot d'Escury van Heinenoord, die mede een bekwaam Letter- en Oudheidkundige was en tevens de Latijnsche lier handteerde, geb. in 1773, † 14 Mei 1845.

De Oostersche Taalgeleerde Jan Hendrik van der Palm, die zich tevens als een uitstekend Kanselredenaar en uitmuntend Prosaschrijver

heeft beroemd gemaakt, geb. 17 Julij 1763, † 14 September 1840, als Hoogleeraar in de Oostersche talen en Hebreeuwsche oudheden, aan de Hoogeschool te Leyden.

De Latijnsche Dichter Frans Hessels, geb. in 1680, † in 1746.

De Nederduitsche Dichters. Frans de Haes, † in 1711; zijn zoon Joan de Haes, geb. 3 November 1683, † 12 Februarij 1723, en zijn kleinzoon Frans de Haes, geb. 18 April 1708, † 14 April 1761; Joost van Geel, die mede een bekwaam Schilder was, geb. 20 October 1631, † 31 December 1698; Heyman Dullaert, die ook met veel bekwaamheid het penseel handteerde, geb. 6 Februarij 1636, † 6 Mei 1684; David van Hoogstraten, geb. 14 Maart 1658, † 13 November 1724; diens broeder Jan van Hoogstraten; Frans Greenwood, die mede een verdienstelijk Schilder was, geb. in 1680, † in 1761 of 1762; Dirk Smits, geb. 20 Junij 1702, † 25 April 1752; Johannes van Spaan, die tevens een bekwaam Kanselredenaar was, geb. in 1724, † 19 Januarij 1789, als emeritus Predikant te 's Gravenhage; Jan Maan, uit het midden der achttiende eeuw; Willem van der Pot, geb. 6 Januarij 1704, † 28 Januarij 1783; diens broeder Cornelis van der Pot; Nicolaas Versteeg, geb. 11 October 1704, † in September 1773; Pieter Leuter, uit het laatst der achttiende eeuw; Jan Messchert van Vollenhoven, geb. 2 September 1748, † 5 Maart 1814; Abraham Maas, † in het begin dezer eeuw; Willem Messchert, geb. in 1790, † 14 Februarij 1844, en Joannes Leonardus Nierstrasz, geb. 14 Maart 1796, † 2 Augustus 1828.

De Schilders: François Verwilt, geb. in 1598, † in 1655; Willem Buitenweg, geb. omtrent het jaar 1600; David de Haen, geb. in 1602; Cornelis Saftleven of Zachtleven, geb. in 1606, die mede een bekwaam Etser was; zijn broeder Herman Saftleven of Zachtleven, die mede met veel lof de etskunst beoefend heeft, geb. in 1609, † in 1685; Hendrik Martenz, bijgenaamd Zorgh, geb. in 1621, † in 1682; Jan of Joost van Os, geb. in 1627, † in 1678; Thomas Halleman en Johannes de Vouw, beide uit de zeventiende eeuw, welke laatste mede een Bouwkunstenaar en Kaartteekenaar was; Adam Colonia, geb. in 1634, † in 1685; Sebastiaan Heemskerk, uit het midden der zeventiende eeuw; Abraham Hondius, die tevens een bekwaam Graveur was, geb. in 1638, † in 1691; Jan Sonje, † in 1691; Lieve Verschuur, Gerard van Battem, Cornelis Picolet, Joannes Snellinks, Egbert van der Poel en Nikolaas Juweel, uit het laatst der zeventiende eeuw; Michiel van Musscher, geb. 27 Januarij 1645, † 10 Junij 1705; Pieter Peuteman, geb. in 1650, † 18 September 1692; Engel Sam, geb. 15 April 1699, † 4 Maart 1769; Dionys van Nijmegen, geb. in 1705, † 28 Augustus 1798; zijn zoon Gerard van Nijmegen, geb. 18 November 1735, † 28 April 1808; Cornelis Greenwood, geb. 2 September 1708, † in 1756, Daniel Bruininx, geb. in 1724, † 14 Augustus 1787; Theodorus de Roode, geb. in 1736, † omstreeks 1791; Joseph Marinkele, geb. 10 Mei 1732, † in 1775 of 1776; Nicolaas Muys, geb. 21 April 1740, † 28 Februarij 1808; zijn broeder Robert Muys, geb. 2 Mei 1742; Hendrik Kobell, geb. 13 September 1751, † 2 Augustus 1782; zijn broeder Jan Kobell, geb. in 1760; zijn zoon Jan Kobell, geb. in 1782, † 14 September 1814, die tevens een bekwaam Teekenaar was, en zijn kleinzoon Jan Kobell Junior, geb. 18 April 1800, † 8 November 1838; Cornelis van Hardenbergh, geb. 4 Mei 1755, † 2 Februarij 1843, die tevens een zeer bekwaam Teekenaar was; Adrianus de Visser, geb. 5 Januarij 1762, † 4 Augustus

1837; Gijsbert Johannes van den Berg, geb. in 1769, † in 1817; Gerardus Johannes Verburgh, geb. in Januarij 1775; Jacob Kouwenhoven, geb. in October 1777, † 1 Mei 1824; J. J. Wolff, geb. in 1779 of 1780; Adriaan van der Willigen, geb. 12 Mei 1766, † 17 Januarij 1841, na, met Roeland van den Eynden, de *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst, sedert de helft der achttiende eeuw*, te hebben in het licht gegeven, en Pieter Arnout Dijkshoorn, geb. 15 Maart 1810, † 14 September 1839.

De Teekenaars: Gerard van Rossum, geboren in het begin der achttiende eeuw, † in 1772; J. J. Bylaerd, geb. 18 Augustus 1734, † 2 April 1809; Dirk Langendijk, geb. 8 Maart 1748, † 15 December 1805, diens zoon Jan Anthon Langendijk, geb. in 1780, † in 1818; Gerrit Groenewegen, geb. 16 October 1754, † 7 Augustus 1826; Gerrit van der Pals, geb. 15 Julij 1754, † 13 Maart 1839; Cornelis Thim, geb. in 1759, en Johannes Bemme, Az., geb. in 1773, † in 1840.

De Bouwkunstenaars: Michael Mathias Smid, geb. in 1626, † in 1693, en P. de Swart, † in 1772.

De Beeldhouwer Engel Versnel, geb. 1 Februarij 1769.

De door zijne Papieren-snijkunst vermaarde J. Koppens, geb. 1728, † 15 November 1788.

De Tooneelkunstenaars: Ward Bingley, geb. 1755, † 26 Junij 1818; Jan Adriaan Roos, geb. 1 November 1766, † 22 October 1800, en Andries Snoek, geb. 1766, † 3 Januarij 1829.

De Romanschrijver Pieter Meesters, geb. 21 October 1778, † 24 Februarij 1837, als Hoofdonderwijzer der Fransche en Nederduitsche scholen, te Sluis.

De Menschlievende Johan Hartigveldt, geb. in 1618, † 20 October 1678.

De beroemde Zendeling onder de Kaffers Johannes Theodorus van der Kemp, geb. in 1748.

Onder de beroemde Vrouwen, welke Rotterdam heeft zien ter wereld komen noemen wij:

De Teekenares van Miniatuur portretten: Cornelia Muys, geb. in 1745; Elizabeth Rijberg, uit de zeventiende eeuw, die opgegeven wordt als zeer uitstekende kunststukken uit papier te hebben gesneden, en

De Tooneelkunstenares: Johanna Cornelia Ziesenis, geb. Wattier, geb. in 1761, † 24 April 1827.

Gedurende de binnenlandsche partijschappen, waaronder in Nederland zoo vele steden gezucht en waarvan zij bloedige tooneelen opgeleverd hebben, deelde ook Rotterdam, zoo wel in vroegeren als lateren tijd. Dit was onder anderen het geval in de oneenigheden en oorlogen van Jan van Beijeren tegen zijne nicht, de Gravin Jacoba van Beijeren. Daar de stad de zijde van Jacoba gekozen had, werd zij, den 10 October 1428, door medewerking harer tegenstanders bij verrassing ingenomen.

Bij den zoen in het volgende jaar tusschen vrouw Jacoba en Jan van Beijeren gesloten, werden de Rotterdammers vrij verklaard van den eed, welken zij Jan van Braband en vrouwe Jacoba gedaan hadden of schuldig waren geweest te doen, en kregen bevel om Jan van Beijeren, die zich van toen af schreef *Zoon van Henegouwen, van Holland en van Zeeland*, voor haren wettigen Heer te houden.

In Januarij 1439 ontstond te Rotterdam een geweldige oploop onder de burgerij, ter gelegenheid van de duurte der granen. Moord en doodslag

werden er begaan. Hertog Filips van Bourgondië stilde de hollende gemeente, door het afkondigen eener algemeene vergiffenis, gedagteekend den 4 Maart 1439. De stad moest sedert dit ongeluk aan de magen der gesneuvelden en aan de gekwetsten, met geld boeten; ook moesten daarvoor plegtige gebeden en ommegangen, naar het gebruik dier tijden, plaats hebben. Van de handdadigen, die meest allen arme lieden waren, werden er elf veroordeeld, om naar St. Jago de Compostella in bedevaart te gaan en voorts uitlandig te blijven.

In het jaar 1479 hield Jan van Reimerswaal, Baljuw *van Rotterdam*, de Kabeljaauwsche zijde, en sloot de stad voor de Hoekschen, die voornemens waren, om er eene dagvaart te houden, waartoe zij door den Stadhouder van Holland, Wolfard van Borssele, Heer *van Veere*, beschreven waren geweest. Deze, naderhand voor eene korte poos, zijn verblijf binnen Rotterdam genomen hebbende, stelde er Heer Joris van Brederode, die, zoo wel als hij, de Hoeksche zijde aanhing, tot Stadvoogd aan, in welk ambt hij, in het volgende jaar, door den Aartshertog Maximiliaan bevestigd werd, doch slechts voor weinige dagen, alzoo het hem wel haast ontnomen en aan Filips, Basterd van Braband, van de zijde der Kabeljaauwschen, gegeven werd. Rotterdam kreeg sedert nieuwe bezetting in, om te beter tegen de Hoekschen beveiligd te zijn. Deze laatsten, genoegzaam uit alle plaatsen verdreven, wierpen, in het jaar 1488, het oog op Rotterdam. Zij verzamelden zich te *Sluis in Vlaanderen*, bemanden aldaar eene vloot van acht en veertig schepen, onder bevel van Jonkheer Frans van Brederode, die nog geen volle twee en twintig jaren bereikte. Deze door een onbevaren diep, nog J o n k e r F r a n s e n gat genaamd, in de Maas gekomen, stapte met een goed gedeelte zijner manschappen aan land, en bemagtigde de stad onverhoeds, op den 21 November des jaars 1488.

Toen trokken de Rotterdammers, met andere Hoekschen, onder zijne aanvoering, naar Schoonhoven, daar men het met de Kabeljaauwschen hield, en meenden die stad stormenderhand te vermeesteren; maar zij werden door eene scheepsmagt van die van Dordrecht achterhaald en met geen klein verlies afgeslagen. Zij wendden het toen naar Delfshaven, offerden het aan de vlammen op, en stelden Holland, hetwelk toen meestal Kabeljaauwschgezind was, aan de eene zijde onder brandschatting; terwijl Jan van Montfoort het aan de andere zijde deed. De Roomsche Koning Maximiliaan kwam, om deze onheilen te stuiten, zelf in Holland en deed eenen optogt door alle de Hollandsche steden tegen die van Rotterdam afkondigen. Straks roerde men te Haarlem, Delft, Amsterdam en andere steden de trom; de burgers kwamen met hunne vanen en wimpels te voorschijn, zijnde de vergaderplaats te Schiedam, terwijl die van Dordrecht en Gouda de stroomen bewaarden, zoo dat er te Rotterdam geen schip kon in of uitvaren. Ondertusschen kwamen in Schiedam nog eenige ruiters en voetknechten, om de burgers in de belegering van Rotterdam te helpen; maar dit vreemde krijgsvolk kon zich met de gewapende burgers niet verdragen, hetwelk zoo ver ging, dat men van woorden handgemeen werd, en dat de soldaten, om zich met nadruk op de burgers te wreken, met die van Rotterdam eene overeenkomst sloten, om de stad Schiedam, met alle de zich daarin bevindende burgers, in hunne handen te leveren. Men bestemde den tijd, om het werkstellig te maken; de soldaten zouden binnen de stad op de burgers aanvallen, en dan zouden de Rotterdammers op dat uur de stad van buiten beklimmen, hetwelk dus gemakkelijk te doen zou vallen. De bestemde tijd gekomen

zijnde, trokken de Rotterdammers uit; maar de soldaten waren een uur te vroeg op de burgers aangevallen en hadden, na een hevig gevecht, uit de stad moeten vlugten, vele dooden en gekwetsten achterlatende. De Rotterdammers, ziende dat zij te Schiedam te laat kwamen, rukten voor Overschie, en vermeesterde het, door toedoen van het vreemde krijgsvolk, dat daar in lag. Vervolgens trokken zij met dat volk naar de Kethel, en legden daar en in de nabijheid, alles aan kolen. Ondertusschen trokken de Hollandsche burgers, binnen Schiedam leggende, naar Overschie, om het den Rotterdammers te ontweldigen; maar zij werden met bloedige koppen afgewezen. Daarop rukten de Rotterdammers op hunne beurt voor Delft, en brandden de voorstad, tot aan de poort toe, af. Vervolgens vielen zij in Delfland en Maasland, en verwoestten alles te vuur en te zwaard. Zij deden het zelfde in Haag-ambacht, en zelfs 's Gravenhage ging niet vrij; voorts trokken zij naar Geertruidenberg, vermeesterden het, en zetten het geheele Land-van-Breda onder brandschatting. Maar eindelijk verkeerde de kans; Heer Jan van Egmond, Stadhouder in Holland, wegens Maximiliaan, belegerde Rotterdam, sloeg het volk, hetwelk levensmiddelen wilde brengen in de stad, die daar groot gebrek aan had, en veroverde haar eindelijk bij verdrag, waarop velen Hoekschen het hoofd voor de voeten werd gelegd. Brederode overleed sedert aan de wonden, bekomen in eenen scheepsstrijd bij het Brouwershavensche gat, in Julij des jaar 1490. De Hoeksche zaken verliepen hiermede zoo geweldig, dat er sedert geen herstellen aan was.

Rotterdam leed, op den 10 Julij des jaars 1563, veel door eenen fellen brand, welke wel twee honderd en vijftig huizen, en meer dan zes en dertig, anderen schrijven zestig, schepen vernielde. Zeven honderd huizen werden er zeer door beschadigd. De huizen waren toen nog grootendeels met rieten daken gedekt, hetwelk de vlam te rasscher deed voortslaan. Filips II schonk de stad onderscheidene vrijheden, ter vergoeding der geweldige schade, door den brand veroorzaakt, bij eenen brief van den 31 Augustus des gemelden jaars.

Toen de Watergeuzen, in het jaar 1572, Brielle zoo onverwacht hadden ingenomen, gaf de Hertog van Alva den Graaf van Bossu last om met eenen grooten hoop Spaanschen uit Utrecht, daar hij toen was, derwaarts te trekken, om die stad te herwinnen. Maar hij stiet er zijn hoofd voor, en kwam met zijne afgematte troepen voor Dordrecht, verzoekende ingelaten te worden, hetwelk hen geweigerd werd. Hij wendde het daarop naar Rotterdam en verzocht den doortogt door die stad, hetwelk hen in het eerst geweigerd, maar eindelijk toegestaan, werd, onder voorwaarde, dat het bij enkele rotten tevens, en met dove lonten op de roers, zou geschieden. Daarop trok het eerste rot de stad in, maar zoo talrijk, dat het naar geen rot geleek. Een smid, daar de wacht hebbende, zeide daarop, dat er boven het getal binnen kwamen en de poort moest gesloten worden; maar Bossu antwoordde hem: *Het past u niet des Konings volk te tellen*, en stiet hem met één onder den voet. Vervolgens drongen alle de Spanjaarden te gelijk binnen, en sloegen dood al wat hun voorkwam, makende zich dus meester van de stad. Meer dan drie honderd burgers, onder welke de Burgemeester Jan Jansz. Roos, moesten het toen met den dood bekoopen; de anderen, tot vrouwen en maagden toe, stonden allerlei mishandeling van smaad en moedwil uit. Zelfs moest het steenen beeld van Erasmus vernield worden, niet omdat hij het eeuwig edikt tegen den Koning van Spanje had helpen maken, maar omdat een Priester had gezegd

dat hij een ketter was geweest. Eerst wierpen zij het beeld met slijk en drek, daarna schoten zij er op, en eindelijk beukten zij er met mokers en hamers zoo lang op, tot dat zij het aan stukken, van boven neder, in het water kregen. Dit gebeurde in de maand April des bovengemelden jaars 1572, zijnde de gedachtenis, daarvan bewaard in het volgende opschrift, thans in den muur der Oost-barrière geplaatst, vroeger stond het aldaar boven de nu afgebrokene Oostpoort der stad, zijnde de poort, die de Spanjaarden overrompelden en door welke zij in de stad drongen. Het opschrift luid aldus:

Den Grave van Bossu *met de Spanjaerts bloetgierig,*
In 't jaer seventig twee, April den negenden dag,
Landen hier als vrient, quam maer schoffierig,
Vermoorden veel borgers met jammerlyk geklag.

Bossu was voornemens deze stad tot den zetel des oorlogs tegen Holland te maken, en verzekerde zich ten dien einde ook van Schoonhoven; maar zich vervolgens door de andere Hollandsche steden, welke, de eene voor, de andere na, van Spanje afvielen, ingesloten ziende, verliet hij den 21 Julij des zelfden jaars de stad, waarop de Graaf van der Mark zich daar in wierp. Zij werd daarna door den Prins van Oranje verzekerd en verwon hare geledene schade welhaast weder, doordien de meeste koophandel toen aldaar gedreven werd. De Roomsch Katholijken hielden de hoofdkerk nog in tot den 12 November des zelfden jaars, wanneer aldaar de laatste mis en predikatie gedaan werd.

In de onlusten, welke kerk en staat, in den aanvang der zeventiende eeuw, beroerden, is Rotterdam, meer dan andere steden, gemengd geweest. De Regering was er den Remonstranten toegedaan, en verbood, den 5 Maart 1615, de afgezonderde vergaderingen der Contra-Remonstranten, op eene boete van honderd gulden, voor die haar bijwoonden, en van twee honderd gulden, voor die er de plaats toe leenden; latende ondertusschen vrijheid aan de Leeraars der Contra-Remonstranten, die zich bij den kerkeraad der stad aangegeven hadden, en zich naar het besluit der Staten van Holland, wegens de kerkelijke verschillen, gedragen wilden, om in de openbare kerken te prediken. Maurits, Prins *van Oranje* en Stadhouder *van Holland,* kwam, op den 28 October 1618, binnen Rotterdam, en herstelde er des anderen daags de Regering, alleenlijk zeven Vroedschappen in bediening houdende en de overigen van hun ambt ontslaande. Van dien tijd af verliepen de zaken der Remonstranten, wordende de openbare kerken aan de Contra-Remonstranten ingeruimd. Het liep aan tot in het jaar 1628, eer de Remonstranten te Rotterdam vrijheid kregen, om vergaderingen te mogen houden.

Wanneer Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk,* in het jaar 1672, zoo plotselijk in den Vereenigden Staat gevallen was en daar in weinige dagen zoo groote voortgangen maakte, vatte het volk een kwaad vermoeden op, dat er onder eenige Grooten verraad schuilde. Vele Hollandsche steden kwamen in oproer en daaronder ook de stad Rotterdam. De burgers raakten er, den 25 Junij des gemelden jaars, op de been, hielden bijeenkomsten, en besloten eenigen uit de hunnen aan de Regering af te vaardigen, om, na de overlevering van eenige artikelen, uit naam der geheele burgerij, hun gezamenlijk besluit bekend te maken, te weten, om de stad tot den laatsten droppel bloeds te verdedigen, waartoe zij zich met eede zouden verbinden. De Afgevaardigden maakten dezen hunnen last, den 26 Junij, aan de Regering bekend, verzoekende, dat zij zich insgelijks met eede tot getrouwheid

aan stad en lande wilden verpligten. De Regering deed zulks aanstonds binnenskamers aan de Afgevaardigden en Gevolmagtigden, en de Burgemeesters deden het openlijk voor het volk in de vierschaar, met deze uitdrukking: » Dat zij de stad geenzins aan de Franschen zouden » overgeven, noch helpen overgeven, tenzij met medeweten en be» williging der burgerij." Daarentegen zwoeren de aanwezende burgers weder plegtiglijk trouw aan de Regering. Maar den 29 van de zelfde maand ontstond er eene nieuwe opschudding, omdat de burgers het eeuwig edict, aangaande de uitsluiting van het huis VAN ORANJE van het stadhouderschap, wilden vernietigd en den Prins VAN ORANJE tot Stadhouder aangenomen hebben. De Regering, geen ander middel ziende, om de gemeente te stillen, liet terstond eene akte van het stadhuis aflezen, daarbij verklarende tot het een en ander bereid te zijn; vervolgens werden gedeputeerden uit de Regering en de burgerij aan Prins WILLEM afgezonden, die hem het stadhouderschap opdroegen. Doch het duurde niet lang, of het volk kwam, den 8 Julij, al weder op de been, en bijeen gerot zijnde, bestaande voor het grootste gedeelte uit wijven, trokken zij met een vaandel door de stad en voorbij het stadhuis, wierpen de glazen uit in het huis van den Heer VAN DER AA, braken dat van den Heer SONNEMANS op, pleegden moedwil aan spijs en drank, maar lieten den inboedel ongeplunderd: daarna kwam de burgerij in het geweer, stelde zekere artikelen op, en begeerde van de Regering, dat eenige Heeren uit hun midden in hechtenis zouden genomen worden, en bragten het ook daar heen, dat eenigen bij eene openbare akte, door hen geteekend, van de Regering afstand deden; verder werd de Regering door den Prins, tot genoegen van de burgerij, veranderd.

De schutterij, die, des nachts na den 28 Augustus 1690, de wacht hield onder het stadhuis te ROTTERDAM, een half anker wijn te verteeren hebbende, had omtrent tien ure, eenigen uitgezonden, om het te halen, die, in het wederkeeren, aangetast werden, door drie broeders VAN DER STEEN, Pachters van de wijnen en het gemaal, verzeld van twee deurwaarders en twee oppassers, bij het gemeen *kraaijers* of *verklikkers* genoemd. Men raakte hierop handgemeen, en de degens der schutters uit de schede; een der oppassers, die den tromslager het vaatje van de schouder wilde ligten, werd, door een der schutters dood gestoken. De Pachters en deurwaarders begaven zich toen naar het huis van den Schout der stad, Mr. JACOB VAN ZUYLEN VAN NIJEVELDT, daar zij van den manslag beschuldigden CORNELIS COSTERMANS, wijnkooper, die, nog dien zelfden nacht, van de wacht komende, gegrepen werd. Men vergeleek COSTERMANS degen met de wonde des dooden, men ondervroeg den gevangene, vele keeren, en hij beleed eindelijk het feit, op den 11 September. Hij werd hierop veroordeeld, om onthalsd te worden. Het vonnis werd uitgevoerd, op den 16, onder eenen geweldigen toevloed van volk, morrende, dat hij onschuldig leed, en het stuk, slechts uit vrees voor de pijnbank, had bekend. Het gebeurde, dat de Scherpregter, bevreesd, voor oproer, dermate was ontsteld, dat hij het hoofd niet met den eersten slag afhieuw; maar zes of zeven reizen toesloeg, eer hij het van de romp scheiden kon, hetwelk het graauw sterkte in den waan van de onschuld des lijders. Ook liep er des anderendaags, een gerucht, dat de tromslager, die, omdat hij COSTERMANS te stout voor de Regters verdedigd had, ook in hechtenis genomen was, uit een gat of venster van het stadhuis geroepen had, *dat* COSTERMANS *onschuldig ter dood gebragt, en hij degene was, die den oppasser doorstoken had.* Hierop rot het graauw te hoop,

en streeft naar het huis van den Pachter PIETER VAN DER STEEN, dat eerlang, bestormd en deerlijk geplunderd werd, zonder dat de Burgemeesters, die de trom alomme hadden doen roeren, een genoegzaam getal gewapende schutters konden op de been krijgen. De Burgemeester WILLEM BASTIAENSZ. SCHEPERS, vergezeld van den Secretaris EMANUEL VAN WELSENES en van eenige burgers, deed echter, omtrent middernacht, de plunderaars, die zich nu zat gewoed hadden, het huis ruimen, ofschoon zij dat van den Schout ook met plundering bedreigd hadden. De Pachters, zich des anderendaags naar 'sGravenhage begeven hebbende, bragten te wege, dat er drie kompagniën ruiters naar ROTTERDAM werden gezonden, die, eerlang door honderd en zestig knechten, werden afgelost. Het morren en schelden op den Schout, wien de schuld van alles gegeven werd, hield, ondertusschen, onder het graauw, aan, hetwelk de Wethouderschap bewoog tot het afkondigen van een scherp verbod tegen allerlei moedwil en zamenrotting, onder bedreiging, dat men vuur zou doen geven op de muiters, zoo zij niet, met goede woorden, tot bedaren te brengen waren. Ook werd elk, die eenig geroofd goed onder zich had, gelast het den eigenaar wederom te laten toekomen. Men vond sedert, hier en daar, eenig huisraad van kleine waarde, daar briefjes aan gehecht waren, meldende dat het aan VAN DER STEEN behoorde. Maar het schelden op den Schout hield aan. Men strooide en plakte schotschriften door de stad, waarin hij vinnig doorgestreken en met den dood bedreigd werd. Dit duurde tot den 5 October, wanneer de Schout, uit 's Gravenhage te huis komende, aan de poort opgewacht werd door eenen hoop geboefte, dat hem *bloedhond!* en *moorder van* COSTERMANS! toeschreeuwde. Eene groote menigte volks, hierop te hoop loopende, verzelde den Schout tot zijne woning, werwaarts, ondertusschen, de soldaten getrokken waren, om hem en het huis te beschermen. Doch het graauw, langs hoe meer aangroeijende in getal en stoutheid, besloot de Regering, den Schout te verzoeken, dat hij zich, om het volk genoegen te geven, wilde ontslaan van zijn ambt, hetwelk hij echter weigerde. Toen het wat later werd vertoonde hij zich op de stoep, zoekende het graauw, met woorden, te doen vertrekken, doch te vergeefs. Met het vallen van den avond, zag men eenigen het mes trekken, anderen met steenen werpen op de soldaten, die hierop verklaarden, last te hebben, om met scherp te schieten, zoo men zich niet weg maakte. Maar het graauw antwoordde, *dat de soldaten zelven van daar zouden gaan, of men zou het hen leeren doen.* Toen kregen de soldaten bevel, om een schot over de hoofden heen te doen, waarop het werpen met steenen veel heviger aanging. Maar als er, ten tweede male, gelast werd met scherp onder den hoop te schieten, waardoor eenigen doodelijk gekwetst werden, stoof de woeste menigte naar de wallen, van waar zij twee stukken geschut haalden, keerende het eene de straat op naar de Vischmarkt, het andere schuins naar de Leuvenbrug. Een derde stuk werd naar de overzijde der Leuvenhaven, over des Schouts deur gesleept, met kogels, oud ijzer en straatsteenen geladen en losgebrand op de soldaten, die, met den eersten schoot, verstoven. De Burgemeesters hadden, middelerwijl, eenige vendelen schutters in de wapenen doen komen: aan het hoofd van eene van welke, de Heeren VAN ZOELEN, SCHEPERS en DANEN, met den Pensionaris BEIJER en den Secretaris WELSENES, den Schiedamschendijk langs trokken, doch ter halverwege tusschen het Gemeenelandshuis van Schieland en de Leuvenbrug staan bleven. SCHEPERS en WELSENES traden toen vooruit naar het geschut, om nog eene proef te nemen of het graauw zich, met woorden wilde laten stillen. Doch de

Burgemeester kon, door den drang van het volk, niet henen komen. Welsenes was voorbij gelaten, en vroeg bij het geschut gekomen, *wat men begeerde?* Het antwoord was: *Wij willen de soldaten uit de stad en den Schout in handen hebben. Ook moet de schutterij niet nader komen, of wij zullen er op losbranden.* De Secretaris met dit bescheid terug gekeerd zijnde, zag niemand der Heeren kans, om de schutters eenen voet verder te doen zetten; hetzij dat die bevreesd waren voor het geschut, of even weinig als het graauw gezind waren, om den Schout te beschermen. Men schoot dan, den geheelen nacht, op het huis van den Schout, die, met den ochtendstond, in soldaten gewaad, nevens de soldaten, ter poorte uittrok. Het graauw kreeg zoodra de lucht niet van het vertrek der soldaten, of het stuk, waaruit men den geheelen nacht gevuurd had, werd van de overzijde gebragt, tot regt voor de deur des Schouts, welke terstond aan stukken werd geschoten. Toen stoof de menigte ten huize in, daar alles verscheurd, in stukken geslagen, en de vensters uitgesmeten werd. Ten negen ure des morgens was het gebouw reeds ledig geplunderd. Toen ging men aan het afbreken van het gebouw, waaraan die dag en de volgende besteed werden, zonder dat men zich rust gunde, voor dat het huis geheel gesloopt was. Middelwijl was er des nachts een hoop mannen en wijven te zamengetrokken voor het stadhuis, daar zij ontslag van den tromslager en van eenige andere gevangenen begeerden, hetgeen hun werd ingewilligd. Te tien ure des morgens, toog dit gespuis naar het spinhuis, waar men ook gedwongen werd, eenige tuchtelingen te ontslaan. Een andere hoop snelde naar des Schouts tuin, buiten de stad, waar een prachtig zomerhuis omver gehaald, en boomen en wijngaarden vernield werden. Het stuk, dat voor des Schouts deur gestaan had, werd daarna, op een gerucht dat er weder ruiters en soldaten in aantogt waren, gesleept naar de Delfsche-poort, en met oud ijzer en straatsteenen geladen, om het krijgsvolk te keeren. Ook hield men de poorten digt. Omtrent elf ure, deed de Regering afkondigen, dat het schoutenambt open, en de President-Schepen, Jakob Beijen, bij voorraad aangesteld was, om het te bekleeden. Eenige dagen later, werd het aan J. M. de Braauw, Heer *van Kethel*, opgedragen. Ondertusschen, mompelde men nog van het huis van zekeren Schepen te willen plunderen. Ook dreigde men het rouwwapen der dochter van den gewezen Schout, uit de kerk te halen, waarom het, op last der Wethouderschap, werd weggenomen. Voor het huis van den Schepen, werd een vendel schutters geplaatst, dat beloofde het te zullen beschermen, al zou het ook koppen kosten. Het graauw bedaarde dus allengskens. Ook werden er eenigen, verdacht van het vuur der oproerigheid eerst te hebben aangestookt, om den Schout den voet te ligten, gegrepen en naar 's Gravenhage gevoerd, daar zij voor het hof te regt stonden. Men vindt ook, dat eenige belhamels, in vrouwen of matrozen gewaad vermomd, aan fijner onderkleederen gekend werden, voor anderen, dan zij zich uitgaven, waaruit vermoeden rees, dat haat tegen den Schout en tegen eenige anderen uit de Regering het jongste oproer verwekt had. De Pensionaris der stad, Sebastiaan Schepers, die ook Kapitein was over een vendel schutters, beschuldigd of verdacht, dat hij zich, in het stillen van het oproer, kwalijk van zijnen pligt gekweten had, vond eerlang geraden, zich schriftelijk bij de Staten van Holland, te verdedigen. Het hof, gemagtigden gezonden hebbende, om zich, wegens het oproer te doen onderrigten, was ook niet te wel voldaan, over het gedrag der Wethouderschap.

Willem III, Koning *van Groot-Brittanje*, werd derhalve, in Maart 1691, gemagtigd om de Regering door de bekwaamste middelen, in haar aanzien te herstellen, waarop hij geraden vond, in October 1692, zes Vroedschappen te ontslaan, en in hunne plaats anderen te verkiezen. Wat er, intusschen, van de oorzaak dezer opschudding zijn moge, het vatten van eenigen had, toen nu de woede bedaard, de Schout, die sedert, nog voor den Hoogen Raad te regt stond, van zijn ambt ontslagen was, reeds zoo veel schrik gebragt in de overigen, dat de rust in de stad, eerlang volkomen hersteld werd.

De tijding, dat Willem Karel Hendrik Friso, Prins *van Oranje*, in de Zeeuwsche steden tot Stadhouder verheven was, veroorzaakte te Rotterdam, eenige beweging onder het volk. Men zag er, op den 26 April 1747, zoodra de marktschuiten uit Zeeland, al vlaggende, waren aangekomen, reeds eenige oranjeteekens dragen. Eenige ingezetenen, meest handwerkslieden, begaven zich eerlang naar het stadhuis, begeerende, dat de Prins ook tot Stadhouder van Holland werd verkozen. De Regering verklaarde zich genegen, om aan 's volks begeerte te voldoen. Doch het liep nog aan, tot den 29, eer het besluit, hetwelk hiertoe, des nachts te voren, genomen was, het volk werd aangekondigd. Men vond geraden, eerst de Regering te veranderen, hetwelk gewoonlijk op dezen dag plagt te geschieden. Ook zond men terstond Afgevaardigden naar 's Gravenhage, om den Staten kennis te geven van het besluit der stad, en den eersten voorslag ter dagvaart te doen, om Zijne Hoogheid tot Stadhouder aan te stellen; die voorslag werd door de Leden overgenomen, hebbende de Edelen alleen zich bereid getoond, om zich daarop terstond te verklaren. Intusschen scheen men, op den eersten Mei, toeleg te maken, om de Regering met geweld te veranderen, hetwelk nogtans, ten dezen tijde, niet gelukken wilde. Een kerel te paard, van Maassluis of van den Hoek van Holland afgereden, vervulde Rotterdam, en andere plaatsen hieromtrent, met een valsch gerucht, dat de Fransche vloot, omtrent veertig schepen sterk, voor de Maas gezien was, en op het punt stond van eene landing te ondernemen. De argwaan op de Regenten werd toen weder levendig. Men begon te mompelen, dat er verraad school onder de grooten. Doch de Wethouderschap van Rotterdam stelde zulke orde, dat er geen baldadigheid gepleegd werd. Ook kwam er eerlang tijding, dat de schepen, welke men voor Franschen aangezien had, Engelschen, of, zoo anderen verzekerden, slechts vischschuiten geweest waren. Sommigen waren zelfs van gedachte, dat er geen grond was geweest voor het gerucht, en dat het slechts door iemand verbreid was om onrust te verwekken. Vast gaat het ten minste, dat de Engelsche oorlogschepen, reeds eenige dagen vroeger, voor Vlissingen waren aangekomen. Ook verdween de ontsteltenis, voor een groot gedeelte, zeer spoedig, toen men begon te bedenken, dat de tegenwoordige gelegenheid van wind en stroom, de landing onmogelijk maakte.

Na het tijdig overgaan van Bergen op Zoom aan de Franschen, in 1747, was het volk te Rotterdam zeer onrustig en hield hier en daar vergaderingen. Een hoop ingezetenen begaf zich, den 27 September, naar het stadhuis, met een verzoekschrift aan de Vroedschap, waarbij begeerd werd, dat de stadsambten, » welke nu open waren, en, » in vervolg van tijd, zouden open vallen, openlijk op het stadhuis, » aan de meestbiedenden, mits zijnde van de Protestantsche gods- » dienst, mogten verkocht worden, met vrijheid, om de gekochte » ambten, aan bekwame lieden van de zelfde godsdienst, te mogen

» verhuren. Dat ook de Regenten, die bijzondere ambten hadden, wel» ker voordeelen zij konden missen, daarvan ten gemeenen nutte af» stand zouden doen aan het land, even als Zijne Hoogheid, ten op» zigte van de posterijen, hem, door onderscheidene steden, opgedra» gen, gedaan had." De Regering, dit verzoekschrift ontvangen hebbende, vond den inhoud zoo buitensporig, dat zij het eenen geruimen tijd, onbeantwoord liet. Alleen hadden de Burgemeesters gezegd, » dat » zij 't verzoekschrift der Vroedschap zouden mededeelen, en over den » inhoud raadplegen met Zijne Hoogheid." De gemeente, of liever het kleine gedeelte der gemeente, dat het verzoekschrift ingeleverd had, hield zich eenige weken stil, wachtende op bescheid. Middelerwijl had men den voorslag der Edelen op het Erfstadhouderschap in handen gekregen, en, bespeurende dat er geen nader antwoord, op het ingeleverd verzoekschrift, kwam, verstoutte men zich, onder voorwensel van ijver voor den Prins van Oranje, om er een in te leveren, hetwelk, in stijl en inhoud, het vorige in buitensporigheid overtrof. Men trad er den 6 November mede ten stadhuize op. De Burgemeesters ontvingen en lazen het, met groote verontwaardiging. Het scheen inderdaad ingesteld, om hen wars te maken van de regering. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat er dit, door eenigen, mede beoogd werd. Men was echter zoo zeer beducht voor opschudding onder het volk, dat men terstond besloot, tot het afkondigen eener bewilliging, in het verkoopen van alle stadsambten, ten behoeve van het gemeene land. Het volk scheen met deze afkondiging in zijn schik. Doch twee der regerende Burgemeesters begaven zich terstond naar 's Gravenhage, daar zij Zijne Hoogheid zulk een verslag deden van het gebeurde, dat de Prins de Heeren Frederik Hendrik, Baron van Wassenaer, Heer van *Beide de Katwijken*, en Arend Hendrik van der Dussen, Burgemeester van Delft, afvaardigde, om, uit zijnen naam, te Rotterdam, eene afkondiging te doen, waarbij hij de afgeperste bewilliging vernietigde, en zich tegen het verkoopen der ambten verklaarde. Zoodra deze afkondiging geschied was, bespeurde men een algemeen genoegen, op het gelaat van verre de meeste en voornaamste ingezetenen. Doch de voorstanders en inleveraars van het jongste verzoekschrift waren ten uiterste bedremmeld en misnoegd. Het verwonderde hen, dat zij, die waanden uit te munten in zucht voor den Prins, door Zijne Hoogheid zelven, in het ongelijk gesteld werden. Zelfs heeft men willen verzekeren, dat eenigen, zoodra de afkondiging geschiedt was, hunne oranjestrik van den hoed getrokken en *Oranje onder!* geroepen hadden; terwijl anderen gezegd zouden hebben: *Meent de Prins ons, die hem Stad» houder gemaakt hebben, te dwingen, 't zal er nu nog anders gaan.* Intusschen herstelde deze afkondiging niet alleen de rust te Rotterdam, maar had ook invloed op dergelijke bewegingen in andere steden.

In het jaar 1748 wist men het plunderen van de huizen der Pachters, dat in bijna alle andere steden van Holland plaats had, door wijze voorzorg, te voorkomen. De schutterij deed er bij tijds en dagelijks de ronde door de stad, waardoor de zamenrottingen belet werden. Ook verliet men zich, hier, op eenige vaandels Zwitsers, die digt bij de stad lagen. De Diakenen der Hervormde kerk hadden, daarenboven, verklaard, dat zij, die aan eenige plundering schuldig waren, of wier kinderen daaraan hadden deelgenomen, nimmer eenige ondersteuning van hen hadden te hopen. Ook was hier, zelfs na het ontstaan der bewegingen te Amsterdam en te Haarlem, in dit zelfde

jaar, alles stil gebleven, waarom velen van gedachten waren, dat de Regering onveranderd zou gelaten worden. Maar met den aanvang van October, waren eenige jonge lieden, ten huize van eenen tabaksverkooper, begonnen, met het opstellen en teekenen van zekere geschriften, waarbij eenige Regenten van slinkschen handel en knevelarij beschuldigd werden. Het teekenen werd bevorderd door eenigen, die de hand ook in de bewegingen te Amsterdam gehad hadden, en nu uit 's Gravenhage herwaarts waren gekomen. Drie Leden der Regering, die met name beschuldigd waren, vonden raadzaam, zich, in openbaren druk, te verdedigen, waarop zeven burgers, insgelijks in openbaren druk, verklaarden, dat zij geen deel hadden aan de ingebragte beschuldigingen. Het teekenen ging middelerwijl voort, en toen men eenige honderden teekenaars bijeen had, besloot men het verzoekschrift den Prins ter hand te stellen. Terstond hierna, vond Zijne Hoogheid geraden, twee Gemagtigden, WASSENAER-KATWIJK en PAUW, af te vaardigen naar ROTTERDAM. Zij hoorden, kort na hunne aankomst, de lieden, die het teekenen van het verzoekschrift bevorderd hadden. Ook werden hun eerlang twee andere verzoekschriften ter hand gesteld, geteekend door eenigen, die wel te vreden waren met de tegenwoordige Regering en verklaarden, dat zij veel meer teekenaars zouden hebben weten te bekomen, zoo hun den tijd niet ontbroken had; doch deze laatste verzoekschriften werkten luttel uit. De Gemagtigden, eene reis naar 's Gravenhage gedaan hebbende, kwamen den 24 October terug, bedankte de geheele Regering en herstelden haar weder op vijf Leden der Vroedschap na, die niet benoemd werden. Drie van deze vijf hadden zich te voren, wegens de beschuldigingen, welke men tegen hen ingebragt had, verdedigd. Ook werden zij sedert niet gemoeid over hetgeen hun ten laste werd gelegd.

Toen in 1751 van de Wijnkoopers te ROTTERDAM, even als elders, gevorderd werd, dat zij eenen eed zouden doen, waarbij zij zich verbinden moesten 's Lands regt niet te verkorten, maar de impost zuiver op te brengen, weigerden deze zulks eenparig; doch alzoo hun hierop door den Collecteur of Gaarder ook in- en uitslagbriefjes geweigerd waren, scheen de wijnhandel stil te zullen staan, en pakhuizen en kelders gesloten te zullen blijven. Men zond eenigen naar 's Gravenhage, om, ware het mogelijk, ontheven te blijven van den eed, doch zij keerden terug met bescheid, dat de eed volstrekt gedaan moest worden. Het voorbeeld van Amsterdam, waar het getal van hen, die den eed deden, dagelijksch toenam, woog minder bij de Rotterdammers, dan de vrees, dat die van Amsterdam hun eerlang de wijnnering onttrekken zouden, zoo zij geene in- en uitslagbriefjes bekomen konden. Men kon echter nog niet besluiten te zweren, maar kwam den 13 October overeen, om een ernstig vertoog te doen aan den Prins, en daardoor, ware het mogelijk, eenige verligting in de algemeene bezwaren te verwerven. Doch, terwijl men met het ronddragen en teekenen van dit vertoog bezig was, legde de Wijnkooper GERRIT HAGEDOORN, den 17 dier maand, het eerst den eed af. Terstond daarna, had hij de handen vol, met het afleveren van wijn, hetwelk niet naliet zijne medehandelaren en het gemeen in het oog te steken. Het graauw, aangezet door eenige Wijnkoopers en hunne knechts, eerlang in aanmerkelijk getal voor zijn huis en pakhuizen zamengeschoold zijnde, smeet tegen den avond de glazen van het woonhuis in, en overweldigde de beide pakhuizen, daar stukvaten en okshoofden den bodem ingeslagen, en duizende van flesschen vernield, geroofd en ledig gedronken werden. Toen de

gulzigheid en woede hier zich voldaan hadden, streefde de woeste hoop wederom naar het woonhuis, dat naauwelijks opgeloopen was of twee vaandelen schutters, van wederzijden aangerukt, voorkwamen de plundering. Het gespuis, hetwelk zich in den beginne door het werpen van wijnflesschen verdedigde, werd weldra verjaagd, waarna de oproerige hoop zich stil hield. Ook deed de Wethouderschap, den volgenden dag, een ernstig verbod tegen allerlei moedwil afkondigen. De schade, door HAGEDOORN geleden, en naderhand op acht duizend twee honderd veertig gulden begroot, werd hem van stads wege vergoed, en op zijn voorbeeld werd middelerwijl ook door de andere Wijnkoopers, te dezer stede, de eed afgelegd.

Bij den watervloed van November 1775 heeft ook ROTTERDAM grootendeels onder water gestaan. Men kon er, volgens de gewone rekening, den veertienden van die maand, het hoogste water niet vóór morgens te negen ure en een en veertig minuten verwachten, doch het werd door den West-Noordwesten wind des morgens vroeg zoo hevig opgezet, dat het ten zeven ure reeds boven eenen gewonen springvloed was gestegen, en op onderscheidene plaatsen met de kaden der havens en grachten gelijk stond. Ten tien ure was het maar acht duim beneden het peil van het jaar 1717, en ten half twaalf ure vier en een half onder het gemelde peil, zoodat de geheele buitenstad onderliep, waarna het eenigzins, ofschoon zeer ongelijk, begon te zakken, tot dat het ten vijf ure des namiddags stil stond. Nadat het water dus sedert den middag niet meer dan elf duim gevallen was, rees het niet alleen tot de voorgemelde hoogte en zettede des avonds de buitenstad voor de tweedemaal onder water, maar was zelfs te acht ure tot de verbazende hoogte van ruim vijf duim boven het peil van het jaar 1717 geklommen, waarna het weder begon te dalen. Vele plaatsen in de stad, die men anders tegen de overstrooming veilig achtte, waren nu ondergeloopen. Het water liep hier en daar over den zwaren Maasdijk, zoo in als buiten de stad, gelijk ook voor de Oostpoort en in de stad voor het Gemeenelandshuis, hetwelk men met kistingen spoedig belette. Echter waren de kelders zoo schielijk ondergeloopen, dat de bewoners naauwelijks den tijd hadden zich te bergen Men was ook genoodzaakt de deuren van de spuisluis in de stad tot eene hoogte, van welke geene geheugenis was, op te kisten. Men schatte het verlies aan bedorven suiker alleen op honderd twintig duizend gulden. Vele andere kostbare koopwaren waren of ten eenenmale bedorven of zeer beschadigd.

In het jaar 1783 hadden te ROTTERDAM, ter gelegenheid van den verjaardag van den Prins van Oranje, oproerige vreugdebedrijven plaats. De geest van oproerigheid vertoonde zich aldaar reeds bij het aanbreken van den dag. Men sprak reeds van huizen te plunderen; men liep aan de huizen rond, om geld voor de aanstaande vrolijkheid te bedelen en af te persen, onder de geweldigste bedreigingen aan hen, die weigerachtig bleven. De vrees voor onlusten vermeerderde niet weinig toen het zakkedragersgild het verzoek deed, om de vier eerepoorten, die sedert de meerderjarigheid des Stadhouders, niet vertoond waren, ten gebruike te mogen hebben. De Burgemeester BOGAART kantte zich ernstig tegen dit verzoek en verklaarde, dat het eenmaal tijd werd, om een einde te maken aan die geweldadigheden, welke het beste gedeelte van de burgerij reeds lang moede was. Zijn ambgenoot VAN DER HEIM voegde hem daarop toe, dat de Prins nu sedert eenen geruimen tijd, zoo door blaauwboekjes als

schotschriften, was mishandeld, dat het meer dan tijd was, dat hij eens weder wat werd verheven, verzekerende tevens, dat er niets dan vreugde zou bedreven worden. Echter werd al ras duidelijk wat men met dat vreugdebedrijf beoogde, toen VAN DER HEIM hem een stuk oranjelint aanbood, betuigende dat het wel noodig kon zijn, zich daarvan te voorzien. Het verzoek, om de eerepoorten te hebben, toegestaan zijnde, werden die op de nieuwe markt opgerigt en des avonds verlicht. Een daarvan pronkte met dit veelbeteekenend versje:

De Staatszucht van BOURBON, *de Heerschzucht van Brittanje*,
Verdrijft uit Nederland den rampspoed VAN ORANJE,
Dus bloeit die schoone wonderboom,
In weerwil van het IJ en van den Merwestroom.

Op den bestemden dag, tot welks viering men door de baldadigste bedelarijen en afpersingen het geld had bijeengezameld, was de ongebondenheid allerhevigst. Belagchelijke en schrikverwekkende vertooningen wisselden elkander af; hier zag men eenen hoop jongens van allerlei jaren met oranjemutsen, patroontasschen en linten versierd; daar eene groote menigte vrouwlieden, van welke de voorste een zotskap ophad, met een luidruchtig gezang en geschreeuw hand aan hand dansende aankomen; elders eenen molenaarswagen, onder een woest getier en het zwaaijen met de hoeden, door de straten rijden, hebbende een molenaarsknecht op een der paarden gezeten, eene opgesierde vrouwenmuts op het hoofd en eene flesch in de hand; verder hoorde men een gezelschap van mannen, met versierde bogen en kroontjes hunne vreugde, door luidruchtige hoezees, uitboezemen. Ware het hierbij gebleven, men zou deze dwaasheid ligtelijk hebben kunnen voorbij zien, doch het werden tevens tooneelen van geweld. Men dwong de voorbijgangers onder versierde bogen, door vrouwen gedragen, te bukken; men moest der woelende menigte geld geven of met haar drinken. Niemand durfde zich verstouten van, zonder oranje versierd, op de straten te verschijnen, wilde hij geen gevaar loopen van geslagen of in 't water gesmeten te worden. In den namiddag vermeerderde de onrust, toen eene bende van drie honderd scheepstimmerlieden, allen met oranje versierd, en onder het roepen van *hoezee van oranje!* de stad doortrok. In huis was het voor sommigen even onveilig als op straat, daar de onzinnige menigte zelfs ook daar binnen drong en de bewoners dwong, om oranje op te zetten, *hoezee!* te schreeuwen en mede te dansen: in eenige winkelhuizen waren zelfs de waren niet veilig.

In Maart des volgenden jaars had er weder een oproer te ROTTERDAM plaats over den wapenhandel, waarbij echter geen bloed gestort, noch goederen vernield werden.

In 1786 ontstonden te dier stede nogmaals groote onlusten, over de bemoeijing der burgers met het stedelijk bestuur; dit veroorzaakte ernstige beraadslagingen, doch het besluit der zake was ten voordeele des welmeenenden volks, waarover niet weinig vreugde ontstond. Dit was echter van korten duur; de komst der Pruissen maakte weldra eene geheele onwenteling, de volksregenten werden van hunne posten ontzet, en de burgers, welke zich met de zaak des volks bemoeid hadden, namen de vlugt.

De omwenteling van het jaar 1795 had te ROTTERDAM zonder aanmerkelijke stoornis volgender wijze plaats. Eenige aanzienlijke burgers den 19 Januarij in den Doelen bijeengekomen, verzochten dat de vroedschap zoude vergaderen, ten einde aan te hooren eene boodschap van de burgerij. De gemelde commissie binnen gelaten zijnde, eischte, dat

de regering afstand van hare regeringsposten zoude doen, hetgeen ook dadelijk geschiedde. Er werden door kiezers uit de burgerij vier en twintig nieuwe Raden, vier Wethouders, een Baljuw, zeven Schepenen en twee Secretarissen verkozen, die allen plegtig door de burgerij naar het raadhuis geleid werden. Daarop werd de driekleurige vlag van den toren gestoken en de nationale kokarde opgezet. Woensdag avond kwamen eenige Fransche troepen binnen, die een detachement der gewapende schutterij van Dordrecht bij zich hadden, om, in geval van tegenstand, de Franschen te ondersteunen, naardien zij onbewust waren van de voorgevallene omwenteling in ROTTERDAM. Doch op eenen afstand buiten de stad werden de Franschen ingehaald door een detachement uit de burgerij, zelfs moesten eenige leden van het oud bestuur daarbij tegenwoordig zijn. Op dien zelfden dag werd nog, bij eene publicatie, aan alle burgers gelast op te geven, de in ROTTERDAM zijnde magazijnen, schepen en andere eigendommen, aangezien het bekend was, dat er in gemelde stad zeer vele goederen van de Engelschen lagen, die dan ook in handen der Franschen vielen en vervolgens verkocht werden, gelukkig, dat de oude regering zeer waakzaam was geweest, om te verhinderen, dat de Engelschen hunne magazijnen en schepen niet in brand hadden gestoken, waartoe zij reeds aanstalte hadden gemaakt.

Te ROTTERDAM was reeds den 13 December 1813, toen de Gens-d'armes vertrokken waren en bij de overige Franschen duidelijke blijken van vrees werden bespeurd, met het koopen en dragen van oranjelint een aanvang gemaakt, hetwelk echter terstond door den Franschen Commissaris van Policie werd gestuit. De Hollandsche Tooneelspeler ROSENVELD, die met een oranjekleurig lint dien avond op het tooneel verscheen, werd 's nachts van zijn bed opgeligt en gevankelijk naar Breda gevoerd. Dan, de ontrustende tijdingen, welke in de volgende week van elders inkwamen, en de steeds toenemende doortogt van rijtuigen met vrouwen en goederen, veroorzaakten ook hier spoedig het lang gewenschte vertrek der Fransche beambten en Douaniers, die den volgenden Donderdag allen de stad verlieten. Nu rees de vreugde der burgerij ten top. De oranjelinten en kokarden kwamen van wijd en zijd voor den dag, en scharen volks van de lagere klasse liepen zingende en dansende door de stad. Ter voorkoming van ongeregeldheden liet de Maire CAROLUS JACOBUS BLANKENHEIM, die met zijne Bijzitters op het stadhuis bleef, eenige burgers bij zich roepen, welke hij verzocht tot bewaring van de rust behulpzaam te wezen. Door deze en meer anderen, welke zich daarbij voegden en die gezamenlijk ten spoedigste van de noodige wapenen voorzien werden, werd het heilzame oogmerk volkomen bereikt, zoo dat, niettegenstaande de woeste vreugde van sommigen uit het gemeen, de geweldadigheden, welke men vreesde, zich bepaalden tot het afbreken of schenden van eenige Fransche wapenborden en het omverhalen van twee huisjes van het octrooi. Op Vrijdag, den 19, werd een geregeld tusschenbestuur uit de aanzienlijksten en deftigsten der stad aangesteld, waarvan, bij openbare afkondiging, door den Voorzitter van dat bestuur, den Heer JOHAN FRANÇOIS VAN HOGENDORP, aan de juichende burgerij kennis werd gegeven. Nu werd ook de Hollandsche vlag, die van de schepen reeds wapperde, van den dom der groote kerk en van andere gebouwen uitgestoken. Vervolgens werd de bezoldigde garde, nog in den eed van NAPOLÉON staande, afgedankt, van welke velen dadelijk den eed aan den Prins VAN ORANJE aflegden. Den grijzen Kolonel AMPT werd het opperkrijgsbevel over de stad opgedragen. Regering

en burgerij ijverden thans met moed, ofschoon altijd omzigtig en met dat alles niet zonder persoonlijk gevaar. Volvaardig leende men de hand tot alle de onderscheidene maatregelen des algemeenen bestuurs en deze medehulp gaf geen geringen steun aan des laatsten uitgestrekte bedoelingen en verrigtingen. De Aspirant der Marine, T. H. Ampt, naauwelijks negentien jaren oud, door zijnen broeder in 's Gravenhage wegens den stand der zaken onderrigt, betoonde eenen zonderlingen moed. Vóór de stad het bevel over eene kanonneerboot voerende, had hij aan zijne manschap altijd eenen echten Hollandschen geest ingeboezemd. Een enkel woord van pas tot hen gesproken is thans genoegzaam om hen geheel aan den jongen held te verbinden; met een twaalftal hunner vertrekt hij naar 's Gravenhage en biedt aan, de werf te vermeesteren. Zulk eene cordaatheid vindt bij den Gouverneur die zoo gereede aanneming, welke zij verdient, en de jonge bevelhébber zijne manschap van geweren en patronen hebbende voorzien, keert even moedig terug, om zijn oogmerk, op het eerst gepaste oogenblik, te volvoeren. Intusschen trekt de Generaal Sweerts de Landas met zijn korps op Rotterdam. Te Rijswijk en te Delft ontmoet men eene algemeene toejuiching, ofschoon de laatste stad oordeelt, bij hare toetreding tot het algemeen stelsel van onafhankelijkheid, eene meer staatkundige omzigtigheid te moeten in acht nemen. In Overschie snelt alles te hoop, bij de aankomst der lang gewenschte verlossers. Als in zegepraal met uitbundig gejuich ingehaald en uitgeleid, worden zij door een groot aantal blijde feestelingen tot de plaats hunner bestemming verzeld. In de Rottestad is de welkomstgroet en juichtoon even vrolijk als algemeen. Der zeelieden geest heeft van zijne oude zucht voor Vaderland en Oranje nog niets verloren. De werf van het zeewezen wordt door een aantal hunner bezet en zonder wederstand bemagtigd. Aldus was hier in de eerste dagen na het vertrek der Franschen, door de goede voorzorg van het oude en nieuwe Bestuur en de waakzaamheid der burgerij, alles zonder het plegen van geweldenarijen afgeloopen; doch na de aankomst van den Generaal Sweerts de Landas, ontstond er door een misverstand eene vrij hevige opschudding, welke ligtelijk ongelukkige gevolgen had kunnen na zich slepen. De Generaal had namelijk het uitrusten van eenige kanonneerbooten bevolen, om op de Maas gebruikt te worden. De Heer Hendriksen, Koopvaardij-Kapitein, bood zich aan, over eene daarvan het bevel te voeren, en daarmede een ontwerp, door hem zelven beraamd, uit te voeren, om namelijk het Spui met zinkschepen te stoppen en alzoo de talrijke scheepsmagt van Helvoetsluis te beletten, daardoor de Maas of de Merwe op te varen, en eenen aanval op Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Maassluis of Dordrecht te ondernemen. Dit ontwerp werd goedgekeurd en de Heer Hendriksen door den Generaal tot de uitvoering daarvan gemagtigd. Deze bezig zijnde, met de schepen tot dat einde te pressen, vond in een van die eenige kisten en koffers van eenen Commissaris der Politie uit Leyden, welke hij na eenigen tegenstand in beslag nam. Dit vaartuig werd naar de Hooikade gebragt en eene wacht van burgers daarbij geplaatst, opdat de koffers daaruit konden worden gehaald en het schip met ballast gevuld worden. Intusschen werden er pogingen gedaan, om die koffers heimelijk weg te voeren, waardoor de wacht, die zich daar tegen verzette, op het vermoeden viel, dat er Douaniers in het schip verborgen waren, om de stad te verrassen. Het gerucht hiervan verspreidde zich ijlings door de stad, er werd alarm geslagen, alles kwam op de been en de gemeente was

tot geen bedaren te brengen, hoezeer de Heeren HENDRIKSEN, HOEK, MAAS en KOLF alle moeite aanwendden om dit ongegronde vermoeden weg te nemen. De Heer MAAS, eenen groenen rok aan hebbende, werd voor eenen Douanier aangezien, geweldig mishandeld en geraakte zelfs in levensgevaar. De Heer KOLF werd met eene roestige bajonet door den arm gestoken. De voorname aanleiding tot dat vermoeden was het ontdekken van eene geheime verstandhouding met den vijand, welke echter geene andere gevolgen had, dan dat sommige verdachte personen, zoo wel Hollanders als Franschen, in bewaring genomen werden. Ook maakte men zich meester van eenige Fransche goederen, terwijl nogtans eenige kisten met geld, die door den Kapitein HENDRIKSEN aangehouden waren, men weet niet hoe, weder aan de Franschen werden toegezonden, doch naderhand in handen der Kozakken vielen. Na deze voorafgaande gebeurtenissen werd op den zes en twintigsten de Haagsche afkondiging van het algemeen bestuur, door openbare aflezing, bekend gemaakt, waardoor dan nu ook ROTTERDAM hare gedwongene en onnatuurlijke betrekking met den Franschen Keizer volkomen verbrak en den Prins VAN ORANJE, als het hoofd van Nederlands bestuur, erkende.

Den 25 Julij 1845 werd op het terrein der voormalige Zuiderkerk de eerste steen gelegd van een nieuw kerkgebouw, en wel door de Jongeheeren PIETER JACOB LANTSLAAR, THEODORE LOUIS LAMBERT PRINS, RUDOLF PIETERMEES en NICOLAAS JAN AGATHO CHRISTIAAN ZWELLENGREBEL, respectivelijk zonen van vier der Heeren leden der vergadering van gecommitteerden der Nederduitsche Gereformeerde gemeente. Dit gebouw hetwelk voltooid zijnde, onder de fraaiste kerken zal kunnen gerekend worden, levert een bewijs op, niet alleen van de kunde en smaak van onze tijdgenooten, maar ook van hunne weldadigheid, daar alleen aan vrijwillige bijdragen voor eene som van honderd veertig duizend tot honderd vijftig duizend gulden werd ingeschreven en tegen drie percent interest drie honderd duizend gulden.

Het wapen van ROTTERDAM bestaat uit een veld van sinopel, met een pal (staande balk) van zilver en een gevierendeeld hoofdstuk van goud, hebbende in ieder vierendeel eenen leeuw, van welke twee van sabel en twee van keel overhoeks geplaatst. Het schild gedekt door eene markiezenkroon vastgehouden door twee leeuwen, alles van goud.

De vlag der stad bestaat uit horizontale strepen van groen en wit.

ROTTERDAM, POELOE-OBIE-BESAR of GROOT-AARDAPPELEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, 1½ mijl N. O. van Onrust.

ROTTERDAM, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, rijk *Makassar*, aan de *Westkust*, op den *Kijkhoek* (*Oedjong-Pandang*), omtrent 230 ellen van den oever der zee, tegen over de reede, 5° 6′ Z. B., 137° 17′ O. L., aan eene vlakte van onderscheidene uren uitgestrektheid. Daar buiten ligt de stad Vlaardingen, door eenige Europeanen bewoond.

Het is door de Makassaren, met behulp der Portugezen, gebouwd en heette toen OEDJONG PANDANG, onder welke het nog bij de inlanders bekend is.

Het is van klipsteen gebouwd, heeft vijf bastions en breede grachten, alsmede een ravelijn, eene kustbatterij en twee poorten. Daar binnen zijn het gouvernementsgebouw, officierswoningen, kazernen voor zes honderd man en magazijn, benevens eene kleine nette kerk, welke ruim 150 menschen bevatten kan, en tot bevordering van luchtigheid eenigzins hoog uit den grond gebouwd is, zoodat men langs een twintigtal trappen er in komt.

Men heeft er aan de reede een zeehoofd van paalwerk, waar de schepen laden en lossen, dat ongeveer 88 ell. lang en ruim 4 ell. breed en van eene kraan voorzien is. Dit zeehoofd heeft in de laatste jaren door de branding veel geleden.

In 1667 verscheen hier de dappere Zeevoogd, naderhand Gouverneur-Generaal van Neêrlands-Indië, Cornelis Speelman, met eene vloot, om den Koning van Goa te bevechten, en hem te straffen voor het trouweloos verbreken zijner verbindtenis met de Nederlanders. De oorlogschepen der Portugezen, zijne bondgenooten werden vernield, en, na wonderen van dapperheid te hebben verrigt, bragt Speelman dien magtigen Koning, met behulp van Radja Palakka, Koning van Boni, onder de heerschappij der Oost Indische Compagnie. Aan het kasteel werd, ter eere van den dapperen Krijgsbevelhebber, den naam gegeven van Rotterdam, zijne geboorteplaats.

Sedert eenige jaren bevindt zich Diepo Negoro op het kasteel Rotterdam, van Menado, waar hij aanvankelijk was heengevoerd, herwaarts gebragt.

ROTTERDAM, fort in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, aan de Zuidwestkust van *Hitoe*, op *Larike*.

ROTTERDAM, bolwerk in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Banda-Neira*, het zuidoostelijk gedeelte van het kasteel *Nassau* uitmakende.

ROTTERDAM, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. la Felicité, benedenwaarts aan de koffijplant. Beekvliet; 458 akk. groot, met 51 slaven. De Negers noemen haar Vancoppoe.

ROTTERDAM (POORTERIJ-VAN-), naam, onder welken men vroeger begreep het grondgebied der stad *Rotterdam*, in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk buiten de muren gelegen was.

ROTTERDAM (HET RIF-VAN-), bij de inlanders Karang-Poeloe-Gam geheeten, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de reede van *Batavia*.

Op den noordoosthoek van dit rif staat, op ongeveer drie ell. diepte, tot baken, een wit kruis, dat vier ell. boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

ROTTERDAMSCHE-EILANDJES (DE), eilandjes in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, W. van het eil. Celebes.

ROTTERDAMSCHE SCHIE (DE), water in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Schie (De Rotterdamsche-).

ROTTE-SLOOT (DE), beter de Rotster-sloot, op sommige kaarten ook de Rustenssloot genoemd, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, hetwelk, uit de Tjonger noordwestwaarts naar de Overspitting liep, doch thans droog is. — Door deze sloot loopt een rijweg van Rotstergaast naar Nyeschoot.

ROTTEVAL (DE), boerenhofst. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *de Beemster*, aan de Oostzijde van den Middelweg.

Deze hofst. beslaat eene oppervlakte van 16 bund. 93 v. r. 22 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Landman Cornelis Wortel.

ROTTEVALLE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Achtkarspelen*, gedeeltelijk griet. *Tietjerksteradeel*, gedeeltelijk griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, gedeeltelijk kant. en ongeveer 2 u. Z. O. van *Bergum*, gedeeltelijk kant.

en omtrent 2 u. N. N. O. van *Beetsterzwaag*, nabij den oorsprong van de Lits.

Weleer stonden hier maar weinig huizen, doch door den tijd is dit getal zoodanig toegenomen, dat de voormalige buurt thans tot een bloeijend dorp is aangegroeid, zijnde zulks alleen een gevolg der hier zoo menigvuldige en voordeelige veengraverijen.

Men telt er, in de kom van het d., 780 inw., en met het kerkelijk daartoe behoorende geb. Houtige-Haag, 150 h. en ongeveer 1050 inw., van welke 450 inw. onder *Achtkarspelen*, 550 inw. onder *Smallingerland* en 50 inw. onder *Tietjerksteradeel*. De inw. vinden meest in landbouw en veeteelt hun bestaan. Ook heeft men er eene jeneverbranderij, eenen korenmolen en twee smederijen.

De Herv., die er 700 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ADRIANUS OUDKERK, die in het jaar 1724 herwaarts kwam en in het jaar 1734 naar Ryperkerk vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke in de griet. *Achtkarspelen* staat en in het jaar 1724 gebouwd is, uit vrijwillige giften, zoo hier als elders ingezameld, is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen spitsen toren. Zij werd, den 20 Augustus 1724, door Ds. P. STEENWIJK, Predikant te Surhuistersteen, ingewijd.

De Doopsgez., die men er 200 aantreft, onder welke 60 Ledematen, behooren tot de gem. *Witveen-en-Rottevalle*. ROTTEVALLE maakte vroeger eene afzonderlijke Doopsgezinde gemeente uit, welke tusschen 1620 en 1640 ontstaan was, doch in het jaar 1778 werd zij met *Witveen* vereenigd en maakt daarmede thans de gem. van Witveen-en-Rottevalle uit, welke te Rottevalle eene kerk heeft, zijnde een nieuw, langwerpig vierkant gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien. De kerk te Witveen is in 1838 afgebroken. — De dorpschool, in 1845 nieuw gebouwd, wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den tweeden Woensdag in Mei.

ROTTHEM, oude naam van het d. ROTTUM, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie ROTTUM.

ROTTI, ROTI, ROTTIE of ROTTY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, Z. W. van Timor, tegenover Koepang, waarvan het door de straat Rotti gescheiden is, door klippen en riffen omgeven, waardoor het moeijelijk te naderen en bij storm ongenaakbaar is.

Het is van het N. O. naar het Z. W. 9 mijlen lang, van het W. naar het O. 2½ mijl breed, en bestaat uit achttien kleine koningrijkjes, van welke Termano, waar vroeger altijd een Nederlandsche posthouder was, het voornaamste is. De Rajahs of Vorsten kunnen gezamenlijk meer dan 10,000 gewapende manschappen in het veld brengen. Aan de noordwestkust is het eiland rotsig en hoog; aldaar vindt men, als de hoogste punten, de bergen Tolai en Lole, welke ongeveer 220 ell. boven den waterspiegel uitsteken. Het land is naar het Oosten heuvelachtig en verliest zich verder in vlakten, welke door aanslibbingen gevormd zijn. Er bestaan slechts beken en bronnen, welke zoet water geven.

Aan de zuidelijke grens van den Archipel gelegen, is er de lucht, vooral wanneer de zon nabij den noorder keerkring is, zeer koel en des nachts zelfs koud. Stormen en aardbevingen worden hier van tijd tot tijd waargenomen.

Rotti is door de natuur zoo wel versterkt, dat het niet gemakkelijk door geweld te overmeesteren zoude zijn. De meeste dorpen liggen op bergen, welke niet zeer hoog, doch bezwaarlijk te beklimmen zijn. Door digt kreupelbosch, met hoog geboomte vermengd, loopt over den glibberigen grond slechts een enkel smal voetpad.

Digt aan de kust, bij de hoofdnegorij Termano, liggen een paar groote klippen, ruim 300 roeden van elkander verwijderd. De bijgeloovige inlanders gelooven stellig, dat deze klippen *diwoeta* of geesten en wel man en vrouw zijn. De sterke stroomen en menigvuldige schokken van aardbevingen, welke hier plaats hebben, worden, in allen ernst, door de inlanders aan de echtelijke bijeenkomsten van deze klippen toegeschreven, en een aantal kleine rotsen, welke hier en daar door vulkanische werking van het aardrijk in zee opgerezen zijn, worden voor de vruchten dezer vereeniging aangezien. Dit dwaze denkbeeld strookt met den heerschenden karaktertrek der inboorlingen van dit eiland; want nergens, zelfs niet in de Moluksche en Philippijnsche eilanden, zijn de inlanders wellustiger en schaamteloozer dan op het eiland Rotti. Even zoo beestachtig zijn zij in hunne overige huisselijke hebbelijkheden. Zij zijn groote liefhebbers van het drinken van bloed, en wanneer zij eenen buffel of een varken slagten, mengen zij het bloed dezer dieren onder hun drinkwater en hunne sagoweer, zelfs wel met arak, waarvan zij mede groote liefhebbers zijn. Het geslagte beest eten zij op eene zeer slordige wijze. Ieder snijdt of rukt er een stuk van af, en roostert het met een weinig zout half gaar, waarna het gulzig verslonden wordt.

Dit eiland is zeer steenachtig, maar tevens zeer vruchtbaar, doch brengt weinig rijst, maar veel gierst, maïs, katoen, boomvruchten, zoete aardappelen, moeskruiden en katjang voort, makende dit laatste, benevens gierst, in vruchtbare jaren, het voornaamste voedsel der Rothinezen uit; in drooge jaren moeten zij zich echter met goela-rottie behelpen, zijnde dik gekookte siroop van den lontar- of jagersboom. Katoen groeit er zeer weinig, maar het grootste gedeelte van hetgeen de inlanders gebruiken, wordt van Bonthain aangebragt. Men treft er onderscheidene soorten van hout aan, die bij de inwoners van Koepang zeer gewild zijn, om er praauwen van te bouwen; zij hebben mede zeer fraai ebbenhout en eene soort van grof mahonijhout, waarvan zij fraaije meubelen maken.

Onder de huisdieren komen de buffels, groote en sterke paarden, geiten, schapen en varkens vooral in aanmerking; in de wouden wordt veel wild en honig gevonden, en nabij het strand zijn de krokodillen talrijk.

Van hier worden paarden, schapen, geiten, rijst, djagong, was, tabak en katoen, alsmede goela-rottie uitgevoerd. Te Baha en in de vlekken Lole, Termano en Rengauw wordt handel gedreven. Rengauw, een aanzienlijk vlek, heeft de meeste gemeenschap met Koepang. De prijs der paarden is van twintig tot dertig gulden en die der geiten en schapen van een tot twee gulden het stuk. Het was is hier altijd goedkooper dan op Koepang.

De Rottinezen, wier getal op 3400 zielen geschat wordt, zijn fraaijer en kloeker van gestalte, dan de Timorezen, en het is opmerkelijk, dat zij lang haar hebben; terwijl bij meest alle de bewoners der omliggende eilanden het haar gekroesd is. Ook zijn de vrouwen schooner en blanker, en onderscheiden zich door geregelde gelaatstrekken, kunnende zelfs menig onder haar bevallig genoemd worden. De Rottinezen zijn stoutmoediger, dan de Timorezen, doch worden

als wraakzuchtig afgemaald, om dat zij in vroegeren tijd meer dan eens eenige Nederlanders vermoord hebben; maar wanneer men de aanleidende oorzaak van zoodanigen moord niet kent, is het zeer gewaagd dienaangaande eene gevolgtrekking te maken, welke op het geheele volk van toepassing zou zijn, vooral, dewijl de Rottinezen aan den Zendeling Le Brun vele blijken van goedwilligheid en zachtzinnigheid gegeven hebben. Daar zij, zoo als wij boven zagen, in het punt van zedelijkheid bij vele andere volken van den Archipel ver ten achteren staan, moet ook hierom de vroegtijdige dood van dien braven Zendeling betreurd worden, daar hij, door de oprigting van scholen op Rotti, eene betere toekomst voor de bevolking voorbereidde. Het invoeren echter der Maleische taal, welke op dit eiland niet thuis behoort, was niet doeltreffend. De overhelling der Rottinezen tot hte Christendom, vordert, dat hunne taal, welke veel met de Timoresche overeenkomt, doch welluidender dan die van de naburige eilanden is, beoefend worde; iets, hetwelk iemand, die het Maleisch verstaat en een goed geheugen heeft, niet moeijelijk moet vallen.

De zeden en gewoonte der Rottinezenn komen met die der Timorezen overeen; zij zijn bijgeloovig, doch staan op den trap van beschaving hooger dan de laatstgenoemden. Hunne huwelijken zijn niets meer dan eene burgerlijke overeenkomst, maar een man kan, behalve in geval van overspel, niet zonder de toestemming van zijne vrouw, van haar scheiden; veelwijverij is bij hen geoorloofd, doch heeft zelden dan onder de hoogere standen plaats. Zij begraven hunne dooden onder hunne huizen, en den derden dag na het afsterven wordt er altijd een dier aan de schim van den afgestorvene geofferd. Deze offeranden worden door hen, die het kunnen bekostigen, dikwijls herhaald, ofschoon door de gewoonte alleen volstrekt het eerste offer geëischt wordt. Zij kleeden zich in grof katoen. De boerenstand draagt, zoo wel vrouwen als mannen, een kleed, dat onder de armen vastgemaakt is en tot de knieën reikt. De mannen dragen eene soort van mutsen van bladeren gevlochten, terwijl de vrouwen blootshoofds gaan. De jonge meisjes laten het haar niet lang groeijen vóór zij getrouwd zijn. Hunne huizen zijn op hooge stijlen, naar den Makassaarschen trant, en dorpen, welke meestal op de bergen gelegen zijn, geregeld gebouwd.

Rotti, dat eene onderhoorigheid van Timor is, en op de Noordkust te Bahä of Baä eenen Posthouder heeft, was weleer in zes regentschappen verdeeld, wier Hoofden éénen Vorst erkenden. Door onderlinge twisten en oorlogen ontstonden er scheuringen, zoodat er later vijftien en thans achttien Hoofden zijn, welke ieder ongeveer 2000 man onder zich hebben. De Oost-Indische compagnie heeft, in den geest van den alleenhandel, verbindtenissen met de Hoofden aangegaan, die ook verpligt waren hulptroepen ter beschikking van het opperhoofd van Timor te stellen, zoo als zij zulks thans nog doen.

Dikwerf heeft de compagnie de Hoofden, die van hunne verpligtingen afweken, tot de orde doen terugkeeren. Nabij *Koepang*, op *Timor*, woont een Regent, die aldaar met zijnen aanhang gebannen is, omdat hij zich in 1817 onafhankelijk verklaarde, en zich gewapend tegen onze magt verzette, die hem, na het innemen zijner verschansing tot onderwerping heeft gebragt.

Op dit eiland heeft den 21 en 22 April 1813, een orkaan hevig gewoed, waardoor groote verwoestingen aangerigt, eenige huizen ingestort zijn en 75 menschen het leven verloren. Meest alle de klapper- en pinangboomen, waren uit den grond gerukt; ontelbare toeakboomen

waren geveld, terwijl het sap van de overige boomen, van die soort, geheel verzuurd werd afgetapt, ten gevolge der onophoudelijke schudding; de grootste schade werd echter veroorzaakt, door het ontwortelen en omstorten van de zware en hooge boomen, waarin de honingbij hare was legt en waardoor waarschijnlijk de inzameling van dit product in de twee volgende jaren niet heeft kunnen plaats hebben.

ROTTUM, oudtijds Rottena, Rottim, Rotna, Rotne of Rotnye, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en ¾ u. Z. W. van *Heerenveen*, 1 u. W. N. W. van Oudeschoot.

Het is thans een klein dorp, alwaar vele huizen zijn afgebroken, loopende tot aan de grenzen der grietenij Haskerland; weleer hield men hier den landdag der Zevenwouden. Uit dit dorp kan men, langs drie verschillende wegen, naar Oudeschoot, Lemsterland, Doniawarstal en Haskerland rijden; ook loopt van hier eene vaart in de Overspitting, welke van de Joure naar het Heerenveen gaat, benevens eene andere, welke in het Tjeukemeer valt, om nu niet te spreken van de Rottesloot. (Zie dat woord).

Men telt er 160 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook is er een korenmolen de Rotstermolen genaamd.

De Herv. die er wonen, behooren tot de gem. *Oudeschoot-Nijeschoot-Mildam-en-Katlijk*. — De Doopsgez. van welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Heerenveen* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Heerenveen*.

In het jaar 1498 woonde hier Barre Rommertsma van Rotna, die, benevens nog vele anderen, in den ongelukkigen slag bij Saaxum sneuvelde.

Weleer, in de Spaansche oorlogen, lag hier eene schans om het platte land tegen de rooverijen der vijanden te dekken; doch zij werd door Verdugo, in den fellen winter van het jaar 1583, veroverd.

ROTTUM, vroeger Rootheem, Roottem en Rottheem bekend, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 40 min. N. ten W. van *Kantens*, op eene uitgestrekte wierde.

Men telt er in de kom van het dorp 27 h. en 170 inw., met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Helwert, Holwinde en Bethlehem 51 h. en 330 inw, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Dit dorp is een der oudste van de provincie Groningen. — Ook vindt men in de oude geschiedenis, dat, volgens overleveringen, Rottum al vroeg voor eene heilige plaats gehouden werd; vóór de invoering van het Christendom, zegt men, bestond er een Heidensche tempel, waarin meer dan honderd afgodsbeelden geplaatst waren, welke, toen de Christelijke godsdienst in de omstreken gepredikt werd, naar Utrecht of Medemblik zoude gebragt zijn. Onder deze beelden wil men, dat gevonden werd het beeld van Thor of Stavo, benevens dat van zijne gemalin Fosta, aan welke afgoden ook, volgens Westendorp (1), op *Helligoland*, toen *Fosteland* genoemd, geofferd werd, op welk eiland heden nog sporen van de Friesche taal en tongval bestaan. In de *Friesche Cronycke* van Andreas Cornelius leest men: » want Fosteland een lief» hebbende landt ofte een liefflick land heet, als Amelandt van » gelycken oick deedde." Deze heidensche tempel is later door een klooster, eene uitgebreide abdij, vervangen en men wil, dat men het naar het roode dak Roodheem zoude genoemd hebben. De Abt van

(1) *Noordsche Mythologie*, bladz. 310.

dit mannenklooster, hetwelk tot de orde der Benedictijnen behoorde, had ook het beheer over het eiland Rottumer-oog en bezorgde in 1252 met de Abten van Aduard en Oldeklooster in de Marne eene herziening van de aloude landswetten, in de Friesche taal, welke door de Staten van Hunsingo geapprobeerd werd. De laatste Abt van dit klooster overleed in het jaar 1601, waarna de kloostergoederen en regten, vroeger reeds gesaecularisecrd, verkocht werden. Zie voorts het art. Bethlehem. De hooge wierde, waarop Rottum gebouwd is, wijst nog zeer vele sporen van het klooster aan.

De Herv., die er 250 in getal zijn, onder welke 45 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Uithuizermeeden*, behoort. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Antonius Stromsbergius, die er in 1602 kwam, en in 1624 vervangen werd door Antonius Willichius. De kerk is wegens bouwvalligheid, volgens een staatsbesluit van 1 Maart 1658, verkocht, en in hare plaats een ander gesticht, zijnde een vrij groot, langwerpig gebouw, met eenen kleinen koepeltoren, staande meerendeels naar het westeinde op het dak der kerk; aan het westeinde en onder het zelfde dak staat de pastorij en ook de kosters- of schoolmeesterswoning, met het daaraan verbonden schoollocaal. Het muurwerk der pastorij en kosterswoning heeft eene buitengewone dikte, en men kan daarin de cellen en oude vensters van het klooster nog duidelijk ontdekken. Het collatieregt, dat vroeger bij den Abt van het St. Anna-klooster aldaar bezeten werd, is eerst bij de Gedeputeerde Staten der provincie geweest en van deze, in 1601, aan de bezitters van het huis Nyestein overgegaan, die er reeds in het volgende jaar eenen Predikant beriepen. Onder die bezitters zijn er ook eenigen geweest uit het adellijke geslacht Alberda. Thans behoort de collatie aan de erven van den Heer Costerus.

De 7 Doopsgez. die hier wonen, behooren tot de gem. van *Uithuizen*. — De R. K., van welke men er 25 telt, worden tot de stat. van *Uithuizen* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 30 leerlingen bezocht.

In het schouwbare behoort dit dorp onder de schepperij van *Ewsum*, waarvan het een staande zijleed is.

ROTTUMEROOG, eil., in de *Wadden*, tot de prov. *Groningen* behoorende, arr. en 8 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. N. van *Onderdendam*, gem. en 3½ u. N. van *Warffum*, en 2½ u. N. van de Noord-polder-zijl, of, meer juist, zestien duizend ellen van den toren van Warffum.

Dit eiland zal anderhalf uur in den omtrek hebben, en wordt nog door eenige duinen beschermd. Aan de oostzijde wint het wel iets, doch daarentegen verliest het sterker aan de westzijde, en moet tegen den slag des waters door het aanpooten van helm of zoogenaamd rietgewas tot behoud en vermeerdering der duinen beschermd worden. In vorige tijden behoorde het voor twee derde aan het klooster te Rottum, en voor één derde aan Oldeklooster in de Marne. Na de Reductie is het door de Staten der provincie Groningen als kloostergoed gesaecularisecrd, doch de klauwgenooten van den regtstoel te Warffum en de Breede beweerden, dat het eiland onder hen behoorde. Bij vonnis van de Hoofdmannenkamer, is echter, den 30 November 1642, het regtsgebied aan de Gedeputeerde Staten toegekend, doch bij revisie, den 25 Januarij 1645, alleen het strandregt en de judicature over gestrande goederen. In het begin der zeventiende eeuw moet dit

eiland zeer goed bevolkt geweest zijn, zoo leest men althans in de resolutie van de Staten van Stad en Lande van den 27 Juny 1617, dat de Schoolmeester op Rottumeroog *f* 100-» 's jaars aan tractement genoot.

In het jaar 1659 verkocht de provincie Groningen het geheele eiland, met het daarop staande huis en alle de geregtigheden, aan de Heeren SCHOTTO TAMMINGA, A. HUINGA, ALJE BAJES en HERO LOITJEN JANS voor zeven duizend drie honderd en tien gulden, onder voorwaarde echter van te blijven onder de Souvereiniteit van dit gewest. Daar SCHOTTO TAMMINGA echter zijne deelgenooten uitgekocht had, kwam het eiland, in 1669, op JOHAN TAMMINGA, en van dien, vervolgens in 1675, op RUDOLF SICKINGHE en AMELIA CLANT, welke laatste, in 1686, de andere helft mede aankocht. Door hare erfgenamen werd het, in 1695, in koop overgedragen aan LOUIS TRIP VAN WARFUMBORG en MICHIEL VAN BOLHUIS, en door hunne erven, ten jare 1707, aan den Graaf VAN CLANCARTY, die, als een ijverig Jacobiet en gewezen Kamerheer van Koning JACOBUS II, om de onlusten over den Pretendent gerezen, uit Groot-Britanje gevlugt was. Deze heeft er in 1728 nog gewoond, maar kort daarna verkocht hij het eiland aan PIETER PIVÉ, koopman te Dockum, wiens weduwe in 1735 drie vierde van ROTTUMEROOG verhandelde aan JARIGH GEORG VAN BURMANIA, Grietman van Oost-Dongeradeel, den Burgemeester TIMOTHEUS HERINGA en den Notaris JAN SUIDERBAAN voor 3459 gulden en 45 cent. Doch, aangezien de Heeren Staten dezer provincie, bij een besluit van den 12 Junij 1738, het raadzaamst oordeelden, dit eiland weder aan zich in eigendom te brengen, is het daarop van de Friesche deelgenooten aangekocht voor 4612 guld. en 60 cent. Van dien tijd af is het tot heden onder het bewind gebleven van Heeren Gedeputeerde Staten, die het, door eenen strandwaarder, onder den naam van Voogd, laten administreren.

Het bestaan van dit eiland is van belang voor de bescherming van den vasten wal. Voor de schepen, welke hier stranden, dient het niet onbewoond te zijn. Daarom wordt de dus genoemde Voogd bezoldigd om er te wonen. Hij ontvangt 400 gulden 's jaars, en heeft een goed huis, twee paarden, de eijeren enz. Vroeger had hij ook de konijnenjagt, welke zij met eenen hond vingen, ten getale van 500 tot 700 's jaars, doch deze zijn thans uitgerooid. Een vaartuig heeft hij aan zich zelf. De eenzaamheid is aan de bewoners van ROTTUMEROOG geheel niet tot last; ook vinden zij altijd werkzaamheid. Als het slecht weder is, moeten zij aanhoudend uitzien of er schepen stranden, en wanneer dit plaats heeft, rijden zij er dadelijk met den wagen of zeilen er met het schip of eene boot naar toe, om te redden wat mogelijk is. Naar een plat dak op het huis, hetwelk met eene ballustrade omgeven is, en van waar men een ver uitzigt heeft, is buitenshuis eene gemakkelijke trap aangebragt. De Voogd bekomt voor bergloon een zeker bedrag van de waarde, berekend naar de werkzaamheden die bij de berging plaats hebben. Het planten van duinhelm tegen het afstuiven wordt jaarlijks openlijk aanbesteed, doch het is meestal de Voogd, die het aanneemt. Het eiland levert hun ook eenden op. Van eijeren vinden zij jaarlijks, vooral in de maand Junij, acht tot tien duizend groote en nog meer kleine. De eerste verkoopen zij te Groningen, doorgaans voor 1 guld. 50 cents het honderd, de kleine eten zij zelve gedeeltelijk, doch laten ook eene groote menigte aan den vasten wal verkoopen. Zij visschen ook somtijds goede zeevisch, en op de kust vangen zij jaarlijks, met netten, vijftig tot zestig zeehonden, waarvan zij traan maken, welke zij op den vasten wal gaan verkoopen. Zij maken bovendien hunne zeilen, netten

en vele andere dingen, uit hoofde van hunne afzondering, zelve. Op die wijze vinden deze nijvere lieden hier een ruim bestaan en gedurende het geheele jaar bezigheid. Nu en dan gaan zij naar het vaste land, waarvan zij twee en een half uur verwijderd zijn. Zij houden ook eenige betrekking met Borkum. Hunne kinderen onderwijzen zij zelf. Des Zondags lezen zij eene leerrede, om de kerk te vervangen. Er heerscht veel orde en zindelijkheid in dit talrijk en eenzaam huisgezin. Dit treft meer bijzonder, dewijl geene navolging, geene schaamte voor de naburen daarop invloed hebben. Het zeer zeldzaam geval, dat vreemden hier komen, kan hun ook hunne oude levenswijze en zeden niet doen veranderen.

In den zomer komen eene enkele reis wel eens studenten uit Groningen of andere reizigers uit vermaak dit eiland bezoeken. Men geeft den bezoeker meestal zeer goede aardappelen, welke men op het eiland teelt, zakkoek, wel voorzien van eijeren, en warm spek. Als men goeden eetlust heeft, na eenen zeetogt, verlangt men niet veel meer.

De diepste plaats van de zee in de nabijheid is ten Noordwesten, men noemt ze het Schil; zij is bij eb 2 tot 3 voet diep.

Op het noordwestelijk eind wijst men de sporen aan van een huis, waarin, gedurende 53 jaren, een der Voogden gewoond heeft. Toen deze plaats niet meer veilig geacht werd, heeft men een ander huis meer binnenwaarts gebouwd; doch dit stond na eenigen tijd ook gevaarlijk, zoo dat men, in 1811, het tegenwoordig huis niet ver van de Zuidkust geplaatst heeft. Men zag op de Noordwestkust nog overblijfselen van rijswerk, dat weleer binnen de duinen geweest was. Zoodanig verplaatst de wind met den tijd de duinen zelve. In de duinen is een put, welke goed drinkbaar water oplevert.

De twee paarden, een tiental koebeesten en honderd schapen, welke hier den veestapel uitmaken, loopen in den duinhelm, bij gebrek aan andere weide. Toch zijn zij sterk en de koeijen geven veel melk. In den winter voedt men ze met hooi van het vaste land.

Men ziet er na genoeg geen andere plant dan de duinhelm. Eene kleine plek wordt er gevonden, welke met eene lage plant, *glaux maritima*, begroeid is, waar tusschen eenig gras ontspruit. Hier hoopt men eene kleine weide te verkrijgen. Nabij het huis is een tuin, waarom eenige willigen en overigens eene houten schutting staan en waarin de Voogd aardappelen en eenige groenten verbouwt. Een andere tuin, meer midden op het eiland, is met den watervloed van het jaar 1825 verwoest. Het water is toen tot voor het huis gekomen, doch is door eenen dam van zand, welke men in der haast had opgeworpen, terug gehouden.

Er staan twee kapen op ROTTUMER-OOG, waarvan de eene door Oost-Friesland onderhouden wordt (1).

ROTTUMER-PLAAT, zandbank op de *Groninger-wadden*, ten Westen van het eiland *Rottumer-Oog*, in *het Schil*.

ROTTY, eil. in *Oost-Indië*, tot de kleine *Sunda-eilanden* behoorende. Zie ROTTI.

ROUKOOP (HET HUIS-TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MIDDELGEEST.

---

(1) Men zie over dit eiland en de vroegere, door de zee weggenomen, eilanden, op de noordkust van de provincie Groningen, de akademische verhandeling van Mr R. FEITH, *de Jure historiæ, praecipue patrio*, Gron. 1830, pag. 113.

ROULA, voorm. state, prov. *Friesland*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Holwerd*, ¼ u. W. van *Blija*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 55 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer T. M. T. Looxma, woonachtig te Oenkerk.

ROULINGEN, geh. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*. Zie Rollingen.

ROULINGEN of Roullingen, beter Rollingen gespeld, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en 10 min. W. van *Wiltz*, op den top eens bergs.

ROUND-HILL, berg, in *West-Indië*, op het *Antilische* eil. *St. Eustatius*, waarin de zoogenaamde Punschkom wordt gevonden (Zie dat woord). — Men heeft aldaar een vervallen gebouw van eene voormalige veehoederij.

ROUSSELAAR, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, dat bij den orkaan van 16 November 1377 overstroomd en nooit weder boven gekomen is.

ROUSSY, voorm. heerl. in het toenmalige hert. *Luxemburg*, thans deels grooth. *Luxemburg*, deels koningr. *Frankrijk*, dep. *van de Moezel*.

Deze heerl., die ten Noorden door het balj. van Luxemburg werd begrensd, heeft in onderscheidene tijden verschillende landpalen gehad en is later ten deele tot een graafschap verheven. Beide stukken zijn menigmalen van bezitters veranderd. In 1703 verkocht Albrecht Eusebius, Graaf van Königseck-Langenfels, dit graafschap aan Jacob Dumont en deze in 1718 aan Maguin, Lid van het Parlement te Metz.

Tijdens het Oostenrijksche Bestuur over dit Hertogdom, was het graafschap Roussy voor 7 flor. 14 sols 5 den., en de heerlijkheid voor 3 flor. 1 sols 7 den. aangeslagen van elke 1000 florijnen, die van het Luxemburgerland werden ingevorderd.

De hoofdplaats van het landschap Roussy, was het d. Roussy-la-Bourg, thans behoorende tot het dep. *van de Moezel*, arr. en 2½ u. N. van *Diedenhoven* (*Thionville*), kant. en 1½ u. N. W. van *Kettenhofen* (*Cattenom*), eene plaats van 35 h. en 180 inw., terwijl het daaraan palende d. Roussy-le-Village bijna 100 h. en 550 ingezetenen bevat.

ROUTE of Ruite, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Zwolle*, 2½ u. N. W. van *Ommen*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Nieuw-Leusen*; met 16 h. en ruim 80 inw. — Een gedeelte dezer b., noemt men de Routehuizen.

Het behoorde te voren onder de vrijheid der stad Zwolle en het schoutambt van Zwollerkerspel. Het was eene woeste, onbewoonde veenachtige streek, welke bij eenen brief van Rudolph van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, op Donderdag na St. Bonifacius 1434, van onder het regtsgebied van Dalfsen werd getrokken tot des schoutsgeregtigheid van Zwolle. In dien brief wordt deze landstreek » genaamd: » des Alingeveen, geheeten die Ruete met die groete » Hermelen."

ROUTE (ROUVEENSCHE-) of Rouveensche-Ruite, uitgestrekt hooiland in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Nieuw-Leusen*.

Dit land, hetwelk onder het bestuur van eenen afzonderlijken Markerigter staat, beslaat eene oppervlakte van 246 bund. 73 v. r. 60 v. ell.

ROUTENHUIZEN of Ruitenhuizen, het westelijke gedeelte van de b. *Route* in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Route.

ROUTENVEEN of Ruitenveen, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Zwolle*, 2½ u. N. W. van *Ommen*, gem. en ½ u. W. van *Nieuw-Leusen;* met 96 h. en ruim 480 inw. Er is in deze b. eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

ROUVEEN, in den dagelijkschen wandel Roveen genaamd, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. ten O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. Z. van *Staphorst*.

Dit dorp heeft met de onderhoorigheden eene oppervlakte van 6000 bunders land of 900 akkers, waaronder omstreeks 1000 bunders, die tot hooijing en weiding van jong vee door aangrenzende gemeenten gebruikt worden of waarvan het gras wordt verkocht. De grond is meest veenachtig en daardoor slechts met de uiterste vlijt voor de bebouwing bekwaam te houden, ofschoon jaarlijks grond wordt uitgebouwd. Er zijn ongeveer 270 huizen aan den straatweg gelegen. Men telt er eene bevolking van 1400 à 1500 inwoners, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het paalt aan Staphorst en is in de zelfde rigting ter wederzijden aan den straatweg gebouwd, zoodat een vreemdeling de grensscheiding niet kan bemerken. De naamsoorsprong is van *rouw* of *raauwveen*, dat is drassige,* moerassige of lage veenstreek. Volgens anderen ook van *roode veen*.

Rouveen is een oud dorp, doch waarschijnlijk later bevolkt dan Staphorst. Eerst bij de daarstelling van het klooster Marienberg of Zwartewater in de dertiende eeuw, zal de bevolking meer algemeen zijn toegenomen. Het schijnt dat de huizen hier reeds drie verschillende plaatsen gehad hebben. Eerst in het hooiland, kort onder het klooster Marienberg of Zwartewater. Daar vindt men nog, ofschoon oppervlakkig niet meer kenbaar, een heuveltje van tamelijk grooten omtrek, van ouds aangeduid voor kerkhof; voorts eenen ouden weg, onder den naam van Tentweg; nog eene oude gracht, en eindelijk een stuk hooiland, de Wheme genaamd, waarop zoo het schijnt de behuizinge der Priesters heeft gestaan. Meer binnenwaarts in het weiland is, op het erf de Hoeve, een tweede, meer zigtbaar kerkhof, nog rondsom in een eenigzins gevulde sloot gelegen, en van aanmerkelijke hoogte boven het gemeene land. In deze strekking zijn ook nog de kenteekenen van eenen weg te bespeuren, bij de landlieden bekend onder den naam van 't Oldepad.

De inw., die er alle Herv. zijn, onder welke 310 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Hasselt*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Nicolai, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1608 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie. Vroeger behoorde de collatie aan de Ridderschap van Overijssel en het stift Zwartewater. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten, verdient melding de Nederduitsche Dichter Willem Sluiter, die er in het jaar 1673 kwam, en in December van dat jaar overleed.

De tegenwoordige kerk is een langwerpig gebouw, stevig in het muurwerk; de predikstoel staat echter in de kerk tegen den muur, drie kroonen geven licht bij de avond godsdienstoefening. Een steen vooraan in den muur geeft het jaartal 1642 op. Zonder dat men weet te bepalen, wat in dit jaar gebeurd is, gelooft men, dat het bouwen der kerk

veel vroeger heeft plaats gehad. De oude en vroeger bouwvallige, doch thans herstelde toren is tamelijk hoog, met eenen dikken muur opgetrokken, gedekt met eenen lagen houten kap, en voorzien van een slaguurwerk en twee klokken. Op deze worden de volgende regels gevonden.

Op de groote: *Ja 't geloop der kerk,*
dat is ons werk,
en ook van nood
en 's menschen dood.
Onder den dienst van den Wel
Eerw. Heer Wilh. Sluiter,
Kerkmeesterschap
Jan Plat *en* Hendrik Troost.
Anno 1762.

Op de kleine: *Ik roep een iedereen,*
in het gemeen,
tot een heilig werk
in Gods kerk.
Onder den dienst van den Wel
Eerw. Heer Wilh. Sluiter,
Kerkmeesterschap
Jan Willems *en* Hendrik
Luigjes.
Anno 1742.

De predikantswoning is in 1825 geheel nieuw gebouwd, wijl de oude behuizing door den watervloed vernield was; de Koning gaf daartoe 1500 guld., waarbij eene bijdrage uit de gemeente kwam. Een steen vooraan in den muur, wijst dit een en ander aan in de volgende regels: Door des Andreas en Agatha's vloed van 1825 verwoest, en herbouwd door Koninklijke mildadigheid 1826. In het jaar 1838 zijn kerk en predikantswoning beide hersteld, waartoe uit het fonds van noodlijdende kerken 500 guld. verstrekt is. Tot de bediening des avondmaals zijn door de familie Sluiter, in het jaar 1725, twee zilveren bekers geschonken; zoo ook door den Heer Antonie Frederik Coninck, in het jaar 1838, het fraai bewerkt stuk koper, waarop de bijbel van den predikstoel ligt.

In het jaar 1843 is hier een Christelijke Afgescheidene gemeente opgerigt, welke 80 zielen en 40 leden telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest F. A. van Gijssel; die in het jaar 1843 herwaarts kwam, en er nog staat. De kerk is een onaanzienlijk gebouw zonder toren of orgel.

Men heeft te Rouveen twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 270 leerlingen bezocht worden. De hoofdschool, met 150 leerlingen, staat bij de kerk, en is even als de onderwijzerswoning, een zeer goed gebouw, dat in 1844 gebouwd is. De tweede school is een nieuw gebouw, in 1818 daargesteld, staande digt aan Staphorst; zij telt 140 leerlingen.

Rouveen is de geboorteplaats van Philippus Rovenius, die in 1622, tot Bisschop van Philippi benoemd was, en de waardigheid van Pauselijk-Vicarius in de Nederlanden bekleedde. Hij was geboren 10 Februarij 1575 en † 1 October 1661 te Utrecht, waar hij, als in ballingschap verkeerende, vijf jaren lang in het verborgene gewoond had en heimelijk in het huis van zekere Jonkvrouw begraven is. — De kermis valt in in den loop van de maand Augustus.

De geheele omtrek van ROUVEEN en Staphorst, konde vroeger onder water worden gezet, en was bijna altijd, wegens den moerassigen grond, moeijelijk met een leger door te trekken, waarom het dan ook als eene zeldzaamheid geboekt staat, dat Prins MAURITS, na Zutphen en Deventer in 1594 gewonnen te hebben, het waagde, om met zijn geheel leger naar Groningen en Friesland het moeras bij ROUVEEN onder Staphorst heen en weder door te trekken. Deze doortogt is altijd gerekend voor Groningen en Friesland van veel belang te zijn. In den jare 1628 nam men in overweging, dezen en den weg op Hasselt in orde te maken, om met wagens en paarden gebruikt te kunnen worden, tevens om de schans te Avereest, zijnde toen eene redoute, te vergrooten met vier bolwerken, hetwelk alles met dezen doortogt in verband stond. Bij den eersten inval der Munsterschen, ten jare 1664, werd deze pas (zoo werd de gemelde doortogt genoemd), met 280 man bezet, een retranchement opgeworpen, met eene batterij en twee stukjes kanon en aan den Veldoverste JOAN MAURITS, de verzekering gegeven, dat er daaromtrent niets dan moerassen waren. Later den 7 October 1665, werd eene resolutie genomen, om deze pas te verzekeren, daar dien dag Ommen door den vijand overvallen en uitgeplunderd was, waarop elf compagniën te voet en drie te paard derwaarts gezonden werden, den volgenden dag nog acht compagniën en den 9 nog vier compagniën, onder de bevelen van den Generaal-Majoor KIRCKPATIK. Daarbij werd ook in bedenking gegeven, om de sluizen te Hasselt en te Zwartsluis open te zetten. Voorts werd door Heeren Gedeputeerden te velde, den 14 October 1665, een voorstel gedaan, om de passages van Staphorst en ROUVEEN zoodanig te bezetten, » dat zij door des vijands troepen » niet mogten worden versterkt, noch eenige ververschingen bekomen, » en dat, tot de uitvoering der desseynen aldaar, nog zoude worden » besteed de som van *f* 25,000 boven de tot dat einde reeds verstrekte » *f* 15,000" (1).

Bij den watervloed van Februarij 1825, stond het water te ROUVEEN aan de daken der huizen, wier inwoners op de zolders gevlugt waren, en zich in doodsgevaar, zonder brood, water of vuur bevonden. De nood, reeds hoog gestegen, werd voor sommigen nog verschrikkelijker! De huizen stortten in, en de meesten moesten met hun kroost op een stuk van het dak hun leven bergen; andere zaten in geen minder nood, de huizen spoelden onder hen weg, en alleen de stijlen, waarop de kap rustte, bleven staan. Het getal menschen, die in het water omkwamen, beliep een en twintig. Meer dan vijf en dertig stuks vee van onderscheidene soort verdronken; vijf huizen spoelden geheel weg, meer dan honderd werden onbewoonbaar en verwoest, en een nog grooter aantal zwaar beschadigd. De schade was onberekenbaar. Vee, voorraad van koren, levensmiddelen, stalvoeder, kleederen, alles ging verloren. Tot overmaat van ongeluk, had men gebrek aan vaartuigen, en eerst Zondag, den 6 Februarij, kwam de Heer NOOT, Controleur der belastingen te Meppel, met eene schuit, waarin eenige brooden, met het zeer menschlievend oogmerk, om menschen, die in nood zaten, te redden en naar Meppel mede te nemen. In verdere behoefte werd, daar men aan alles gebrek had, behalve door Meppel, ook door de Wijk, Hasselt en voornamelijk door den Gouverneur der provincie Overijssel voorzien.

(1) Wij hebben gemeend niet beter te kunnen doen, dan hier te volgen het werkje van den Heer J. F. A. EBBINGE WUBBEN getiteld: *De gemeente Staphorst*, bl. 27–44.

Den 3 Mei 1833 ontstond te ROUVEEN brand in eenen molen, welke met zoo veel spoed toenam, dat in weinige oogenblikken de molen, benevens de schuur, het achterhuis en vier belendende huizen, eene prooi der vlammen werden.

ROUVEENSCHE-HULST, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. ten O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. Z. van *Staphorst*, 20 min. Z. van *Rouveen*, waartoe het kerkelijk behoort, met 10 h. en 40 inw.

In dit geh. staan ook de stallingen, tuinen enz. van het landgoed *Rollecate*, hebbende ook de grond, waar het heerenhuis staat, vroeger onder deze b. behoort.

Hier sloeg, den 6 Augustus 1838, de bliksem in eene boerenhuizing, welke daardoor geheel afbrandde, zoo dat niets dan het muurwerk staan bleef.

ROUVEENSCHE-ROUTE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie ROUTE (ROUVEENSCHE-).

ROUWDONK, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2¾ u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, kant en ¾ u. N. W. van *Boxtel*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. ten Z. van *Esch*, gedeeltelijk gem. en 50 min. W. N. W. van *Haaren*.

ROUWENBERG, berg op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, gem. en 20 min. N. van *Rheede*.

Deze berg, die boven alle de omliggende uitsteekt, heeft vroeger tot de voormalige wildbaan van dieren behoord, en men ziet er nog sporen van een voorheen niet onaanzienlijk jagthuis. Van de hoogte van dezen berg, welke regt achter Reederoord gelegen is, ziet men op dit landgoed, met alle zijne heuvelen en dalen, bijna als op eene vlakte neder, terwijl zich, over en ter zijde daarvan, het oog in de aangenaamste vergezigten verlustigt, te bekoorlijker, daar hier en daar een met heide begroeide heuvel in de nabijheid het gezigt bepaalt, en met het vruchtbare gelaat der velden, aan de overzijde van den Rijn en den IJssel gelegen, de treffendste tegenstelling vormt.

ROUWENBERG (DE), landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 2 u. N. van *Arnhem*, gem. en 20 min. N. van *Rheede*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 41 bund. 51 v. r. 57 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer BRANTSMA, woonachtig te Rhederoord.

ROUWENDAAL, voorm. kloost. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie VROUWENDAAL.

ROUWE-VLESSE, drassige heidevlakte, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. N. O. van *Ermelo*, onder Leuvenom, nabij den Zwarte-Boer.

ROUWHORST, voorm. adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Ommen*, gem. *den Ham*.

ROUWKOOP, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MIDDELGEEST.

ROUXGIFT, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Saxen, benedenwaarts aan de voorm. plant. Louisiana.

Later is zij met *Louisana* vereenigd en heeft daarmede de thans verl. plant. *Louisana-en-Rouxgift* uitgemaakt, tot dat zij beide aan de plant. *Visscherszorg* gekomen zijn. De Negers noemden haar Rob.

ROVEEN, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel.* Zie Rouveen.

ROVELD, naam onder welken het geh. Roweld, in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie Rosveld.

ROVER, b. in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*. Zie Reuver.

ROVER (DE), ook wel verkeerdelijk het Rooverfort genoemd, voorm. fort in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Halsteren.*

Het is een der drie forten, gelegen in de zoogenaamde Steenbergsche-linie, op den linkervleugel daarvan, ½ u. N. N. O. van Bergen-op-Zoom, waartoe zij behoort. Het is het grootste dier forten, doch van de zelfde gedaante, zijnde vierhoekig en gebastionneerd, vroeger gesloten, doch nu in de keel geheel open, met een voorliggend ravelijntje; alles van aarde en met natte grachten voorzien. Genoemde linie loopt er getenailleerd vóór langs heen, vormende daardoor eenen bedekten weg en eene voorgracht, en eindigt ten N. bij het fort met eene kleine vierkante redoute.

Dit fort werd in 1621 aangelegd en ontving zijnen naam ter eere van zekeren Heer de Rover, destijds Gedeputeerde te velde, namens Holland. Ook moet daarbinnen eene Hervormde kerk voor het garnizoen en andere gebouwen gestaan hebben; thans zijn er nog twee gemetselde kruidkeldertjes onder den wal. Deze werken zijn buiten onderhoud en dus in verval.

ROVERSBERG, ook wel Rozenberg genoemd, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5¼ u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 2 u. N. van *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Hontenisse*, gedeeltelijk gem. *Graauw-en-Langendam*, 10 min. van het d. *Lamswaarde*, waartoe het behoort.

Er staan hier 10 h., bewoond door 58 zielen, als: 9 h. met 47 zielen onder *Hontenisse*, en één h. met 11 zielen onder *Graauw-en-Langendam.*

ROVERSBROEKER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Lisse*; palende N. O. aan den Lisserbroeker-polder, O. en Z. aan het Kager-meer, Z. W., W. en N. W. aan den Lisser-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 148 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

ROVERSHEIDE, naam, onder welken de Ruiverscue-heide, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, veelal verkeerdelijk voorkomt. Zie Ruiversche-heide.

ROVERT of Rook-Rovert, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. ten Z. van *Oirschot*, gem. en ruim ½ u. Z. W. ten W. van *Hilvarenbeek*, aan den weg van Hilvarenbeek naar Turnhout, tegen de Run, waarop hier een watermolen is en welke hier de grensscheiding tusschen Nederland en België uitmaakt.

Dit geh. bestaat uit drie huizen, waarvan een de Rook genoemd wordt. Zie voorts dat woord. — Er bestaat een kantoor van expeditie van de in- en uitgaande regten tot inklaring van de uit België ingevoerde goederen.

ROW, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. O. van het eil. *Gilolo*.

ROWA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Singapoera*, aan den noordwesthoek van het eil. *Bintang*.

ROWOLD (HET), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Bedum*, ½ u. W. Z. W. van Menkeweer.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans twee boerderijen. De daartoe behoorende gronden, bestaande, van wege het vele daarin gevonden wordende roodoorn, uit ongemeen zware klei van eene bleekroode en geelachtige kleur, worden thans in eigendom bezeten door de daarop wonende landbouwers.

ROXALI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Moa*, een der Zuidwester eilanden van *Banda*. — Het ligt op een hoogen koraalgrond, niet ver van het strand.

ROXENISSE, gem. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (14 k. d., 12 m. k, 6 s. d.); palende W. en N. aan de schorren tegen het Brouwershavensche-zeegat, N. O. tegen de gem. Onwaard, Z. O. tegen Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe, Z. tegen Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe en de schorren tegen de Bieningen.

Deze gem. bestaat uit het grootste gedeelte van den polder van Roxenisse. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 217 bund. 14 v. r. 20 v. ell., waaronder 216 bund. 25 v. r. 70 v. ell. belastbaar land. Men telt er 5 h., bewoond door 12 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 70 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof.

De Herv., die er 45 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Dirksland*. — De R. K., van welke men er 25 telt, worden tot de stat. van *Middelharnis-en-Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Melissant*.

Roxenisse is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door den Heer Cornelis van Nieuwenhoven, Baljuw, Schout en Dijkgraaf van Dirksland; later was zij een eigendom van den Heer Reinier Frederik van Staveren, te Rotterdam, thans van Jonkheer Mr. Otto Paulus Baron Groeninx van Zoelen van Ridderkerk, Herkingen en Roxenisse, woonachtig te 's Gravenhage.

De gem. Roxenisse bevat noch d., noch geh., maar weleer lag daarbij een dorpje, de Blaauwe-kamer genaamd, hetwelk geheel verdwenen is, zoo men meent in 1570.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van keel, met eene rog van zilver, geplaatst en pal.

ROXENISSE (POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, voor het grootste gedeelte gem. *Roxenisse*, en voor een klein gedeelte gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe*; palende N. aan het Stellegors, N. O. aan den pold. Kraaijenisse, O. aan den pold. Nieuw-Kraaijer, Z. O. aan den pold. Oud-Melissant, Z. aan den Diederikspolder en de gorzen tegen de Bieningen, O. aan de schorren tegen het Brouwershavensche-gat.

Deze pold., welke in het jaar 1605 bedijkt is, overstroomde den 26 Januarij 1682; hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 230 bund. 55 v. r., alles schotbaar land, als: onder *Roxenisse*,

217 bund. 14 v. r. 20 v. ell., en onder *Melissant*, 13 bund. 30 v. r. 80 v. ell. Men telt er 6 h., waaronder 2 boerderijen en 1 meestoof, alle onder *Roxenisse*. Hij wordt door eene sluis, op den polder Oud-Melissant, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen.

ROY, naam, welken de landlieden veelal in de wandeling geven aan het vl. St. Oedenrode, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oedenrode (St.).

ROY (LE) of le Roi, geh. in de heerl. *Everlingen*, kw., arr. en 4 u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. van *Redingen*, gem. *Wahl*.

ROYLAARTSDAM, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. van *Leyden*, kant., gem. en ¼ u. Z. W. van *Zegwaard*, bij het Stierhoofd.

ROZAND (HET), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Roosand.

ROZEGAARD, buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ruim 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en 10 min. Z. W. van *Noordgouwe*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw Johanna Cats, woonachtig te Zierikzee.

ROZEKAMP, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Rozenkamp.

ROZENBEEK (LAND-VAN-NIEUW-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Vlammenburg, benedenwaarts aan den mond der Casiwinicakreek; thans aan Vlammenburg.

ROZENBERG, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. O. van *Elburg*, gem. en ½ u. Z. W. van Oldebroek.

Ter plaatse, waar het heerenhuis gestaan heeft, ziet men thans eene bouwmanswoning. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 100 bund. zijn aan het landg. Schouwenburg getrokken, en worden thans in eigendom bezeten door Jonkvrouw L. A. M. S. Baronnesse van Spaen en Schouwenburg, wonende op den huize Schouwenburg te Oldebroek.

ROZENBURG, gem. onder het voorm. balj. van *Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen* (17 k. d., 11 m. k., 7 s. d.). Deze gem. is een eiland, hetwelk bespoeld wordt N. door den mond der Maas, O. door het Scheur of Maassluische-diep, Z. door de Nieuwe-Maas, W. door het Brielsche-diep.

Het heeft gemeenschap met de omliggende landen door drie veren, als een op ieder einde van den grooten weg van Brielle naar Delft, welke door dit eiland loopt, op en tegen over de havens der steden Brielle en Maassluis, en een derde van het dorp Blankenburg op de Nieuwesluis, onder Heenvliet.

Zij bevat, behalve de buitengorzen of buitendijks gelegen landen, den pold. Oud-Rozenburg, met het Kooiland; Nieuw-Rozenburg; Blankenburg, met de Ruigeplaat en de Langeplaat; den Graspolder en den Krabbe-polder. Zij besloeg, in 1832, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2839 bund. 17 v. r. 55 v. ell., waaronder 1989 bund. 9 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Sedert eenige jaren is echter vóór en aan de noordwestelijke zijde van den Krabbe-polder

eene aanmerkelijke landaanwinning ontstaan, door het aanslikken van de Jochemsplaat en de Paardenplaat, welke slikken zich, ter grootte van 500 bund., bereids aan de vaste gorzen aangesloten hebben en en waarvan eene uitgestrektheid van ruim 300 bund. schorren en slikken door het domein ter bedijking is uitgegeven. Men telt in de gem. Rozenburg 115 h., bewoond door 205 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1080 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De huizen staan meestendeels verstrooid, zoodat er geen dorp, doch alleen een geh. van 13 h. bij de kerk en school gevonden wordt.

De inw., die er op 16 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Rozenburg-en-Blankenburg* uit. — De 16 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke, den 27 Mei 1727, door de Staten van Holland en West-Friesland aan Adriaan Hoogwerf, Burgemeester van Maassluis, verkocht is. Na zijn overlijden ging zij over aan Mr. Joan Carel de Roo, Veertig in Raad der stad Delft, overleden 31 December 1761. Voorts werd zij bezeten door diens zoon Mr. Gaspar de Roo, Schepen en Raad in de Vroedschap, Hoofd-Officier en Burgemeester van Delft, na wiens overlijden, hetwelk den 8 September 1788 plaats had, de heerlijkheid Rozenburg verviel aan zijne zusters zoon Rugier van Alderwereld, ter dier tijd Commies van '*s Lands* Magazijnen en Havenmeester te Hellevoetsluis, en daarna Veertig in Raad der stad Delft. In het jaar 1795 verkocht zijnde, kwam zij aan Mr. Adriaan Pieter Twent van Raaphorst, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Heer van Rozenburg, de Heer Abraham Jacob Twent, woonachtig te Tours, in Frankrijk.

De kermis valt in den 10 December.

Bij den watervloed van Februarij 1825, is aan de dijken dezer gemeente, eenige schade veroorzaakt. De laag gelegen zomerkade van het buiten-poldertje nabij den Brielschen Veerheuvel, bekwam bij stormen, veel afslag en liep geheel in; ook liep het water over de hoofdwaterkeering, uitmakende een gedeelte des grootenwegs, hetwelk ook nog op enkele plaatsen van den bedijkten Krabbe-polder plaats had, doch waardoor weinig schade veroorzaakt werd.

Het wapen bestaat uit een schild van zilver, met twee pals van keel, staande boven die ter regter zijde twee rozen van goud en boven die ter linkerzijde een toren van zilver.

ROZENBURG, voorm. slot in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Leyden*, gem. en ½ u. Z. van *Voorschoten*.

Dit slot was omstreeks het jaar 1200 gesticht door Jacob van Wassenaer, Heer *van Wassenaar*, en Burggraaf *van Leyden*.

In het jaar 1350, toen de Hoeksche en Kabeljaauwsche tweespalt begon te ontstaan, heeft het van Hertog Willem van Beijeren, oorlogende tegen zijne moeder, Keizerin Margaretha, eene hevige belegering van acht of tien weken, uitgestaan, in welke onder anderen, een ongemeen zwaar stormtuig gebruikt is, dat eene blijde genoemd werd; doch aangezien de muren van dit huis, gelijk men dit naderhand heeft bevonden, wel zes Rijnlandsche voeten dik waren, was ook dit stormtuig van geen kracht genoeg om ze te breken, waarom de Hertog vruchteloos moest aftrekken. Toen het alleroudste slot Rozenburg naderhand, tot op eenen toren na, vervallen was, is er op de grondslagen, in lateren tijd een ander huis gebouwd, hetwelk er tot in

de vorige eeuw gestaan heeft. Dit heeft men toen geheel geslecht, en in de plaats daarvan een ongemeen prachtig lusthuis opgebouwd, nieuwe hoven en heerlijke plantaadjen aangelegd, naar de allersierlijkste toenmalige wijze, maar nadat het huis naauwelijks voltooid was, werd dit voortreffelijk gesticht ten gronde toe geslecht, alle de steenen verkocht, de lusthoven uitgeroeid en geheel vernietigd, zoodanig dat er nu niets van te vinden is. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

De genoemde Jacob van Wassenaer liet na eene dochter Jacoba, die gehuwd was met Simon van Bentheim, afstammende van een jonger broeder van Dirk IV, Graaf *van Holland*. Hare nakomelingen, die dit huis bezeten hebben, namen den naam van Rozenburg aan. De Heeren van dien naam hebben het bezeten tot in het jaar 1399, toen het door koop kwam aan Arend van Heukelum, Heer *van Leijenburg*, die gehuwd was met eene dochter uit het huis van Wassenaer. Arend van Heukelum verkocht het weder aan Simon Sturlinks, wiens dochter, den 28 Julij 1424, daarmede verleid werd. Den 15 Maart 1534 verkocht François de Waal Jacobsz., aan wien die goederen bij erfenis schijnen gekomen te zijn, de hofstede Rozenburg, met de landen daartoe behoorende, als ook de heerlijke goederen, aan Adriaan Stalpert, Rentmeester van Kennemerland, in wiens geslacht het gebleven is, tot dat zijne kleindochter, Maria Stalpert, door haar huwelijk met Rugert van Ylem, het in diens geslacht overbragt. Den 3 Februarij 1634 verkocht Margaretha van Diemen, als testamentaire Voogdesse van de kinderen, die Adriaan van Ylem, Heer *van de Kethel enz.*, bij haar verwekt had, het landhof van Rozenburg, met alle de landen, daartoe behoorende, mitsgaders alle de ap- en dependentiën van dien aan Mr. Pieter de Wit Jz., Doctor in de beide regten. De weduwen en erfgenamen van gezegde Mr. Pieter de Wit, hebben dit goed daarna verkocht aan Jacob Maestertius, Hoogleeraar te Leyden, die het bij testament gemaakt heeft aan zijnen neef Anthonie Ellert Maestertius.

Het wapen van het huis Rozenburg was eene roos van keel op een veld van zilver.

ROZENBURG, sedert jaren bekende en des zomers druk bezochte herberg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 35 min. buiten de Muiderpoort der stad *Amsterdam*, gem. *Watergraafsmeer*, aan de zuidzijde van den Middenweg der *Diemermeer*, met kapitaal huis, stalling, tuinhuis, boomgaard, uitgestrekten bloemtuin, volière, moestuinen, vijver, grachten en lanen, bosch- en weilanden.

ROZENBURG, voorm. buit. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. Z. O. van *Groningen*, kant. 1½ u. N. W. van *het Hoogezand*, gem. en 2 u. W. van *Slochteren*, aan den rijweg in de Scharmer.

Het bosch, hetwelk in 1771 en 1772, toen het huis vernieuwd werd, was aangelegd door den Heer Arnold Sicco Wertumeus, sedert 1788 Raadsheer van Groningen, is in 1829 geveld en het huis zes jaren later gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 67 bund. 65 v.r. 25 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door den Heer Petrus Everardus Pruissen, woonachtig te Zuidlaren.

ROZENBURG, bloemisterij en bloemkweekerij in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en ½ u. N. van *Heemstede*.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 bund. 38 v. r. 64 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. Stegerhoek.

ROZENBURG, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr., gem. en Z. O. van *Middelburg*, aan den Segeersweg.

ROZENBURG of Rozenburg, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Penoribo, benedenwaarts aan de suikerplant. Goudmijn; 1057 akk. groot, met 151 slaven. De Negers noemen haar Sandike.

ROZENBURG (GENERALE-DIJKAADJE-VAN-), dijkaadje in het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg*; palende N. aan het Scheur of Maassluissche-diep, O. aan de Nieuwe-Maas, Z. aan de Oude-Maas, W. aan den Gras-polder.

Deze dijkaadje, welke in het jaar 1586 bedijkt is, bevat de polders: Oud-Rozenburg, met het Kooiland, Nieuw-Rozenburg en Blankenburg, met de Ruige-Plaat en de Lange-Plaat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 973 bund. 21 v. r. 68 v. ell., alles schotbaar land; telt 25 boerderijen, en wordt door zes sluizen, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het dijkscollegie bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

ROZENBURG (NIEUW-), pold. in het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg*; palende N. en N. W. aan het Scheur of Maassluissche-diep, O. aan het Kooi-land en Oud-Rozenburg, Z. aan de Oude-Maas, W. aan den Gras-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1586 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 304 bund. 55 v. r. 95 v. ell., alles schotbaar land, en maakt deel uit van de *Generale-dijkaadje-van-Rozenburg*.

In den dijk van dezen polder tegen over den Gras-polder, viel bij den watervloed van November 1775, eene inbraak van ongeveer vijftig ellen lang, en van omtrent vier ellen diep, waardoor die polder onmiddellijk onderliep, met dat gevolg dat al het land, hetwelk daarin gelegen is, met 1 ell. water overdekt werd.

ROZENBURG (NIEUW-), herberg en pleiziertuin in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Amsterdam*, even buiten de Raampoort dier stad, welke vóór ruim twintig jaren zeer druk werd bezocht, doch thans minder in aanzien is.

ROZENBURG (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Vlammenburg, benedenwaarts aan de militaire post l'Espérance.

ROZENBURG (OUD-), pold. in het eil. *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg*; palende N. aan het Kooiland en Nieuw-Rozenburg, O. aan Blankenburg, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Nieuw-Rozenburg.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 312 bund. 8 v. r. 82 v. ell., alles schotbaar land, en behoort tot de *Generale-dijkaadje-van-Rozenburg*.

ROZENBURG (OUD-), buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. van *Loosduinen*, aan den Loosduinschen straatweg.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis, en daarbij behoorende getimmerten, bouwmanswoning, bleekerij en woonhuis, bosschen, vijvers,

wei-, hooi- en teelland, jagt en visscherij, beslaat te zamen eene oppervlakte van ongeveer 69 bund. 56 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière QUARLES VAN UFFORD, woonachtig te 's Gravenhage.

ROZENBURG-EN-BLANKENBURG, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*, ring van *Schiedam*. Men heeft er eene kerk in den pold. Blankenburg, welke in 1839 is vergroot. Men telt er 1070 zielen, onder welke 250 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES VAN SCHOONHOVEN, die hier in het jaar 1657 kwam, en die in het jaar 1676 naar Hellevoetsluis vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

ROZENDAAL, gem. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en kant. *Arnhem* (2 k. d., 4 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Apeldoorn, O. aan Brummen en Rheden, Z. aan Rheden en Arnhem, W. aan Rencum en Eede.

Deze gem. bevat het d. Rozendaal, benevens de geh. Terlet, Imbosch en Plagdel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2799 bund. 53 v. r. 81 v. ell.; telt 55 h., bewoond door 73 huisgez., uitmakende eene bevolking van 410 inw., die meest in den landbouw, en door de papierfabrijken hun bestaan vinden. Ook treft men er vele arbeidslieden in dienst van den eigenaar der heerlijkheid aan. Niettegenstaande deze gem., waarvan de lengte op twee of drie uren gaans geschat wordt, over verschillende meestal echter zandige heigronden loopt en op vele plaatsen van alle zijden aan den wind is blootgesteld, merkt men er echter hier en daar berken en beuken op. Men heeft er 5 papierfabrijken en 1 korenmolen, welke door het water van ééne beek in beweging gebragt worden. In de papierfabrijken wordt papier van allerlei soort, zwaarte en formaat, van het zwaarste en zuiverste velinpapier, dat het Engelsche evenaart, en het fijnste postpapier, tot het gemeenste schrens of winkelpapier vervaardigd.

De Herv., die er 370 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Arnhem* behoort. Tot in het jaar 1757 was deze gem. met *Velp* vereenigd. In het jaar 1759, werd echter de eerste Leeraar, zijnde geweest RUDOLFUS GERARDUS ENGELBERTS, die in het jaar 1786 overleed, beroepen door den Baron LUBBERT ADOLF TORCK, Heer *van Rozendaal*, en sedert dien tijd, tot nu toe, zijn altijd de Predikanten dezer plaats door den tijdelijken Heer bezoldigd, die dan ook het regt van collatie heeft. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de zoetvloeijende Dichter REINIER PIETER VAN DE KASTEELE, die er van September 1789 tot Mei 1792 stond.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Arnhem*. — De R. K., die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Velp-en-Rozendaal*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van ruim 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is een heerl., welke in de geschiedenis aanvankelijk als eene lustplaats en jagtslot van de Geldersche Oppervorsten voorkomt. Het eerst vinden wij er van gewag gemaakt in het jaar 1315 toen REINALD I, Graaf *van Gelder*, er zich, onderscheidene malen, gedurende eenige dagen ophield en maaltijden aanrigtte. In het jaar 1516 verpandde KAREL VAN EGMOND, Hertog *van Gelder*, zijn huis ROZENDAAL met alle de inkomsten daarvan aan GERRIT VAN SCHERPENZEEL, genoemd PALICK, zijnen Drost *van Veluwe*, voor de sommen, welke deze besteden zou, tot het herstellen van den nu geheel verwoesten en vervallen burg, waarvan

niets meer dan de bloote muren overig waren. Maar in het jaar 1536 gaf hij de plaats, met de hooge heerlijkheid en alle verdere toebehooren, waaronder ook de zich buiten ROZENDAAL uitstrekkende jagt en visscherij, aan WILLEM VAN SCHERPENZEEL, den zoon van GERRIT, als eene erfelijke bezitting, in vollen eigendom, onder voorwaarde nogthans, dat, zoo de zelfde WILLEM of zijne kindskinderen kwamen te overlijden, zonder echte lijfserven na te laten, het alsdan weder aan des Hertogs nakomelingen of erfgenamen zoude vervallen. WILLEM VAN SCHERPENZEEL deed naderhand veel moeite, om van deze laatste bepaling ontheven te worden, en, toen Keizer KAREL V nog naauwelijks Gelderland bemagtigd had, wendde hij zich tot dat einde aan zijne zuster, de Landvoogdes MARIA. Ofschoon dit verzoek zelf zonder gevolg is gebleven, bevestigde de Keizer echter de heerl. van ROZENDAAL, in 1547, in hare oude voorregten en vrijheden; terwijl hij beloofde, den eigenaar voortaan met geene nieuwe belasting te zullen bezwaren, nadat die zijn aandeel gedragen had, in de zware schatting, welke te dien tijde, tot inlossing der verpande domeinen, moest opgebragt worden. In den jare 1579, werd ROZENDAAL door de kinderen van WILLEM VAN SCHERPENZEEL verkocht aan den Heer DERK VAN DORTH, in wiens geslacht deze plaats bleef tot in het jaar 1632, toen de Baron ROBERT VAN ARNHEM er, door zijn huwelijk met ERMGARD ELISABETH VAN DORTH, eigenaar van werd. Hunne dochter JOHANNA MARGARETHA VAN ARNHEM huwde, in 1667, met haren neef JOHAN VAN ARNHEM, en, in 1720, kinderloos overleden zijnde, liet zij de heerlijkheid ROZENDAAL, bij testament, na aan den Baron LUBBERT ADOLF Baron TORCK, in wiens geslacht zij tot heden toe gebleven is, terwijl de Staten der provincie, in den jare 1722, van al hun regt op ROZENDAAL afstand gedaan hebben. Sedert 1832, was Jonkheer ASSUERUS LUBBERT ADOLF Baron TORCK, Lid der Ridderschap en Gedeputeerde Staten van Gelderland, Adjunct Houtvester van het derde jagtdistrikt, zijnen vader in het bezit der heerlijkheid opgevolgd. Thans wordt zij bezeten door zijne elfjarige dochter Jonkvrouwe ADA CATHARINE Baronnesse TORCK VAN ROOSENDAEL.

Het d. ROZENDAAL, ROSENDAAL, ROOZENDAAL, ROOSENDAAL of ROOSENDAEL, ligt 1 u. N. van Arnhem; en bevat een dertigtal huizen, die aan den rijweg op Arnhem en de oude Rozendaalsche-laan, onder lommerijk geboomte verspreid liggen. De aangename ligging en de daaraan grenzende tuinen van het slot, lokken vele wandelaars en vreemdelingen uit.

In het jaar 1388, wordt er reeds van eene kapel te ROZENDAAL gesproken en reeds in 1432 was er eene klok en uurwerk. Die kapel schijnt echter later vervallen en afgebroken te zijn, want de tegenwoordige kerk is eerst in het jaar 1757, door den toenmaligen Heer der heerlijkheid, LUBBERT ADOLF Baron TORCK, gesticht. Het is een hecht gebouw zonder toren, doch van een orgel voorzien.

De eerste dorpschool is mede eerst in 1757 gebouwd. In 1842, is echter eene fraaije school uit eigen fondsen van den eigenaar der heerlijkheid gesticht en het oude schoollokaal tot een particulier huis ingerigt. Ook heeft men er een zeer fraai adell. h. het **Huis-te-Rozendaal** geheeten. Zie hieronder.

Sedert eenige jaren is er een smaakvol logement op een verheven en schilderachtig punt gebouwd, en het vroegere logement is thans een partikulier huis.

Het wapen van de gemeente ROZENDAAL bestaat in een schild, met zeven ruiten.

ROZENDAAL, vlek in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband.* Zie ROOSENDAAL.

ROZENDAAL, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht.* Zie ROOZENDAAL.

ROZENDAAL, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden district*, arr. en 6 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. O. van *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen.*

ROZENDAAL, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde der *Oude-gracht*, in de *Snippenvlucht.*

ROZENDAAL, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-divisie*, N. van Kattenberg, Z. W. van Coraaltabak en O. van Veeris.

ROZENDAAL (HET HUIS-TE-), adell. h. of slot, op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1½ u. N. van *Arnhem*, en grenzende zuidwaarts aan het d. Rozendaal.

Het was vroeger een lust- en jagtslot der Graven, naderhand Hertogen, van Gelder. Of het echter door hen gesticht of hoe het in hunne handen geraakt is, vinden wij nergens geboekt; zeker gaat het, dat zij het reeds in het begin der veertiende eeuw bezeten hebben, aangezien wij vinden opgeteekend, dat REINALD I, Graaf *van Gelder*, er in 1314 en 1315, onderscheidene malen gedurende eenige dagen verwijld en er maaltijden aangerigt heeft. Niet minder maakte zijn opvolger REINALD II, van deze heerlijke bezitting gebruik. Hij bragt niet weinig toe tot verbetering en verfraaijing dezer plaats; maar vooral schijnt dit werk, na zijnen dood, welke in 1343 voorviel, door zijne weduwe ELEONORA, dochter des Konings *van Engeland*, behartigd te zijn. Maar ook de Hertogin werd door den dood in het geheel volvoeren van haar ontwerp in dezen verhinderd, en in den bloedigen burgerkrijg, welke, niet lang na haar overlijden, Gelderland jammerlijk verscheurde, werd de door haar aangevangen bouw niet alleen niet voltooid, maar grootendeels zelfs door de vlammen verteerd; terwijl, naar het scheen, een gedeelte alleen onaangeroerd bleef, om vijf jaren lang, als gevangenis voor Hertog REINALD III, die, na eenen langdurigen strijd, voor den heerschzuchtigen en trouweloozen EDUARD had moeten zwichten, van den onverzoenlijken broederhaat te getuigen. De volgende Hertogen, uit het huis van *Gulik* en uit dat van *Egmond* gesproten, hadden te ROZENDAAL veelal eene aanzienlijke hofhouding. Onder de Hertogen WILLEM en REINALD VAN GULIK, werd het huis nagenoeg geheel nieuw opgebouwd. Reeds in het laatst der veertiende eeuw, was hier eene, voor dien tijd niet onaanzienlijke, diergaarde. In het jaar 1388, wordt van eene kapel te ROZENDAAL gesproken en reeds in 1432, was er eene klok en een uurwerk. Hertog ARNOLD, verpandde de inkomsten dezer heerlijkheid, in 1461, aan zijnen Burggraaf en Ambtman KLAAS VAN ALLER, zich echter, voor zich zelven en de zijnen, het gebruik van het huis, ook als verschansing in oorlogstijd, voorbehoudende. Niet lang hierna deelde het ook werkelijk in de rampen des krijgs. In het verdrag van het jaar 1479, bij hetwelk, door de Staten des lands, aan den Bisschop van Munster de voogdij over den jongen KAREL VAN EGMOND en diens zuster opgedragen werd, wordt, onder de steden en sloten, welke aan hem, als zoodanig zouden overgegeven worden, uitdrukkelijk melding gemaakt van ROZENDAAL; maar in 1482, toen het oorlogsvuur hier weder hevig woedde, werd dit slot gedurende veertien dagen belegerd, door den Hertog VAN CLEVE, die het ten laatste veroverde. Ook eenige jaren daarna zag het er hier nog zeer oorlogzuchtig

uit, daar Pelgrim de Vos van Steenwijk, die door den Aartshertog Maximiliaan tot Burggraaf was aangesteld, met last, om Rozendaal voor vreemd geweld te bewaren, zich, van tijd tot tijd, op dezen burg vijandelijk aangerand zag, zoodat hij genoodzaakt was, om, in het jaar 1488, met de stad Arnhem, een verdrag van onderlinge bescherming aan te gaan. Karel van Egmond, in 1492 uit zijne gevangenis in Frankrijk ontslagen en, ten spijt zijner vijanden, dadelijk voor Hertog erkend zijnde, geraakte alzoo ook in het bezit van den burg Rozendaal, tot welks bewaring hij echter, gedurende de volgende jaren van onrust, niet weinig kosten moest aanwenden, tot dat de zoon van Maximiliaan, Filips I, Koning *van Spanje*, het in den jare 1505 bemagtigde. Karel schijnt het niet voor het jaar 1511 herwonnen te hebben. Vijf jaren daarna verpandde hij zijn huis Rozendaal, met alle inkomsten, aan Gerrit van Scherpenzeel, genoemd Palick, zoo als wij hier boven (bl. 741 en 742) gezien hebben, waar men ook opgegeven vindt, wie na hem het Huis-te-Rozendaal achtervolgens bezeten hebben.

Johan van Arnhem, de zelfde van wien omstreeks den aanvang der voorgaande eeuw, eenige dichtkundige werken het licht zagen, bragt veel toe tot verfraaijng der uitgestrekte tuinen; hij deed die in den uitnemend kostbaren, hoewel stijven, smaak van die dagen, geheel nieuw aanleggen, waartoe hij ook eene groote menigte van zeldzame fonteinen en ander waterwerk, dienstbaar maakte; hij had het genoegen, dat Rozendaal, in zijnen tijd meermalen met een bezoek van den Stadhouder Willem III, Koning *van Engeland*, vereerd werd. De Baron Lubbert Adolf Torck bragt niet weinig toe, om de plaats in luister te doen toenemen; ook verbeterde hij de door Johan van Arnhem aangelegde tuinen, en versierde die met veelvuldige kostbare grotwerken, welke daar, nog voor weinige jaren, des vreemdelings bewondering boeiden, deed het oude wanschapen, naar den smaak en de behoefte der middeleeuwen ingerigte, slot verdwijnen en door prachtige moderne gebouwen vervangen, zijnde op den regter vleugel van het hoofdgebouw nog eenen zwaren ronden toren, zonder spits, aanwezig. Een zijner nakomelingen, de vorige eigenaar, Jonkheer Assuerus Lubbert Adolf Baron Torck, heeft voor eenige jaren de toen in verval zijnde fonteinen en grotwerken doen wegnemen; doch thans verdient dit landgoed, om de schoone waterpartijen en den bevalligen aanleg, welke het slot omgeven, nog wel bezocht te worden. Het geheel, waaronder de oranjerie en het koetshuis met stallingen begrepen zijn, is met breede grachten omgeven (1).

Het Huis-te-Rozendaal wordt, met de daartoe behoorende gronden, even als de geheele heerl., in eigendom bezeten en bewoond door meergenoemde Jonkvrouw Ada Catharina Torck van Rosendaal.

ROZENDAAL (KLEIN-), adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Arnhem*, gem. en 10 min. Z. van *Rozendaal*.

Dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund., wordt mede in eigendom bezeten door Jonkvrouw Ada Catharina Torck van Roosendaal voornoemd.

ROZENDAAL (ST. MARIA'S-), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Hasker-konvent.

---

(1) Men zie voorts over dit huis en zijne bezitters: *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgten en kasteelen, geschetst en afgebeeld door* Mr C. P. E. Robidé van der Aa.

ROZENDAALSCHE-BEEK, beek op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, welke een weinig benoorden Rozendaal ontspringt, in eene zuidelijke rigting door dat dorp en langs Velp schiet, beneden deze laatste plaats eene oostelijke strekking neemt, om zich in den *IJssel* te ontlasten. — Deze beek brengt onder Rozendaal één koren- en vijf papiermolens in beweging.

ROZENDAALSCHE-BOSCH, bosch op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, gem. en 1½ u. N. van *Rozendaal*.

Het is 398 bund. 62 v. r. 50 v. ell. groot, en men vindt er meest dennenhout, hetwelk in de jaren 1844 en 1845 door de denrups geheel is vernield.

ROZENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Reuzenhoek.

ROZENHOF, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Rosenhof (1).

ROZENKAMP, in het Lat. Campus Rosarum, voorm. nonnenkloost. van de Premonstreiterorde, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, ter plaatse, waar nu het geh. Nijb-klooster, onder Krewerd en Jukwerd, gevonden wordt.

De plaats was ondergeschikt aan den Abt der abdij van de Premonstreiterheeren te Wierum, en werd naderhand, uit hoofde van de witte kleedij der kloosterlingen, Wittewierum genoemd. Het klooster werd bewoond door Nonnen van de Premonstreiterorde. Hier heeft Emo, naderhand Abt van Wittewierum, een landgoed, Romerswerf genaamd, bezeten, op hetwelk hij, met toestemmng van Otto I, Bisschop van Munster, eene kapel of bidhuis voor zich liet zetten. In het jaar 1204 legde de voornoemde Emo hier een klooster voor mannen en vrouwen aan. Vervolgens bouwde men, in 1215, een nieuw klooster voor de mannen, dat de naam van Bloemhof (Floridus Hortus) verkreeg, terwijl men de Nonnen liet in Romerswerf, dat men toen den naam gaf van Rozenkamp (Campus Rosarum), maar naderhand, in onderscheiding van het Olden-klooster Feltwerd, Nieuwen-klooster genaamd werd. Het klooster *Bloemhof*, te Wierum, en Rozenkamp, op Romerswerf, stonden altijd onder éénen Abt. De optrekking van dit tweede klooster ging niet zonder moeijelijkheden toe, en dit doet vermoeden, dat er tusschen de Abten van Wierum en Feltwerd eene zekere naijver hebbe bestaan; althans de Abt van Feltwerd en zijne onderdanen zagen zulks met leede oogen; echter werd vervolgens door een contract de zaak in der minne bijgelegd en ging de bouwing ongehinderd haren gang. Hij zelf ging voor, en nam bij verkiezing het wittekleed der orde van den H. Benedictus, en werd Premonstreit. Evenwel beantwoordde de uitkomst niet zoodanig aan de verwachting, als vader Emo zich met het nonnenklooster had voorgesteld. Slechts weinige Zusters waren nog opgekomen. Onder inwachting van eenen beteren opgang bouwde men bij voorraad ook eene kerk, hoewel slechts van hout, waarvan in het jaar 1208 een zeker Emo Priester was, zijnde een bloedverwant van den Abt Emo, en medestichter van het klooster te Romerswerf. Langzaam nam het aantal Nonnen toe. Uit eene opgave van 1288 blijkt, dat destijds, na den afloop van den treurigen vloed van 1287, het klooster Rozenkamp nog zes en vijftig Nonnen geteld heeft. Hoe veel er verdronken zijn,

(1) Eveneens zoeke men de overige woorden, die elders Roz gespeld zijn, doch hier niet gevonden worden, op Ros of Roo.

wordt niet opgegeven. De fondsen van dit klooster waren toen al voldoende, om in plaats van de houten kerk eene steenen te vervaardigen. De fundamenten daartoe werden in 1261 gelegd, en in drie jaren tijds was het hechte muurwerk, dat de eeuwen scheen te zullen trotseren, statig opgetrokken en maakte, met de overige van steen vervaardigde gebouwen, een geheel uit, dat in 1265 plegtig werd ingewijd. De Nonnen gingen, even als te Wittewierum, met witte kappen. De werkzame Abt Emo, die zijne residentie in Rozenkamp had gevestigd, overleed aldaar in 1237). Met eene schuit werd hij van hier naar Wittewierum gevoerd en aldaar in de hoofdkerk plegtig bijgezet. Zijn treurig verlies werd geheeld, doordien een geleerde Paulus, een Wierummer en edelman van geboorte, hem in die waardigheid opvolgde, welke mede echter, in 1242, te vroeg den kloosterlingen ontviel (1). In zijne plaats werd tot Abt verkoren de Prior Menco, die de kronijk van Emo vervolgd heeft (2).

Door de tijdelijke giften van landgoederen en geregtigheden was deze abdij de vermogendste in Eivelgo geworden, zijnde de Abt steeds Voorzitter bij het zijlvest der Drie-Delfzijlen (3).

Bij eene doorbraak van den zwakken zeedijk, in 1248, liep Rozenkamp onder water, en onderging eene groote schade.

In een noodlottig tijdstip van 1262, toen eene aardbeving en watervloed den Ommelanden gevoelige slagen toebragten, deelde ook Rozenkamp er in eene ruime mate in.

Ten zelfden jare stortte door eene aardbeving de toren in; terwijl de kerk naderhand mede is afgebrand.

Eindelijk is het klooster ook, gelijk meer andere kloosters, in de beeldstormerij genoegzaam onder den voet geworpen, nadat de inkomsten daarvan, door de bulle van Pius IV, in 1560, aan den nieuwen Bisschop van Groningen waren toegewezen. Na de reductie van 1594 werd het gebouw op afbraak verkocht. Er worden nog somwijlen doodkisten en kleinigheden uit den tijd der kloosterlingen gevonden. Het merkwaardigste, dat men er nog aantreft, is eene diepe waterkom of eene oude put op het hoogste punt der wierde, welke zelfs in de sterkste droogte bestendig heerlijk water bevat.

ROZENPRIEEL (HET), dus noemt men eenen kring van tuinen, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. Z. van *Haarlem*, waarvan het oostelijke gedeelte aan den weg langs de westzijde van het Zuider-Spaarne uitkomt.

ROZENRUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. W. ten W. van *Utrecht*, kant. en in het dorp *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kroonenburgs-Loenen*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw van Os, woonachtig te Loenen.

ROZENTREE, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en 10 min. Z. O. van *Beverwijk*, gem. en 20 min. N. van *Velsen*.

---

(1) Zie Math. *Anal. II*, 129 et 138.

(2) Deze beide kronijken, welke Matheus in zijne *Annalecta*, *II*, heeft medegedeeld, en van welker eerste wij eene verbeterde uitgave te gemoet zien in Pertz *Monumenta*, zijn van de hoogste waarde, als gevende ons de oudste en eenige geschiedenis der Ommelanden in de dertiende eeuw.

(3) Zie *Tegenwoordige Staat van Stad en Lande*, D. II, bl. 373.

De daartoe behoord hebbende gronden zijn thans vereenigd met de hofstede *Scheibeek*, en maken daarvan dat gedeelte uit, hetwelk onder de gem. *Velsen* ligt.

ROZENWATER (HET), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. en 10 min. O. Z. O. van *Zandvoort*.

Er graast aldaar eenig jong vee, waarom het met wellen omgeven is. Ook worden, op een gedeelte daarvan aardappelen geteeld, en dit wordt vooral met goed gevolg door de armen van Zandvoort verrigt, die voor dit werk, uit de gelden ten hunnen behoeve door meervermogenden gegeven, worden betaald; terwijl de vruchten worden bijeen verzameld en naar billijkheid verdeeld, zoodat, door middel van deze wel overdachte inrigting, deze edelmoedige giften tot een dubbel nut hebben verstrekt.

Op een der duinen langs het Rozenwater, staat een koepeltje, van waar zich over de landzijde tot in het Haarlemmermeer en over de duinen tot in de Noordzee, het ruimste gezigt opdoet.

ROZEWERF, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*. Zie Roosenwerf.

ROZIJNENPLAAT (DE), kleine zandplaat in het naauw van het *Vlie*. Zie Riggnel.

RUBE (DE), voormalig water in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, dat, in eene oostelijke strekking, ten Noorden van de heerl. Grijsoord liep, en dit Oudeland van het Oudeland onder Middelharnis en Sommelsdijk scheidde. De overblijfselen van dit water zijn nog in den pold. Duivenwaard en aan de zuidzijde van den Oudelandsche-polder van Middelharnis te vinden.

RUBEER-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oudkommer-polder (St.).

RUBROEK, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Rotterdam*, gedeeltelijk kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan den Bospolder, O. aan het Ambacht-van-Kralingen, Z. aan de stadsvest van Rotterdam, W. aan de Rotte en aan den Spiegelnisse-polder.

Deze pold. wordt verdeeld in Voor-Rubroek en Achter-Rubroek, waarvan het eerste tot *Rotterdam* en het tweede tot *Hillegersberg* behoort.

RUBROEK (Rust-in-de-Moeras), buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *Rotterdam*.

Men houdt deze plaats voor den oorsprong van de stad Rotterdam, aangezien aldaar, volgens de overlevering, een Romeinsch fort zoude gestaan hebben, zoo als ook schijnt te blijken uit opgravingen, die er meermalen gedaan zijn.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 42 v. r. 65 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Abram van Rijckevorsel Hz., Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, President van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, te Rotterdam.

RUBROEK (ACHTER-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*, palende N. aan den Bos-polder, O. aan het Ambacht-van-Kralingen; Z. aan Voor-Rubroek, W. aan den Spiegelnisse-polder. — Deze pold. maakt het noordelijkste gedeelte van *Rubroek* uit.

RUBROEK (VOOR-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Rotterdam*; palende N. aan Achter-Rubroek, O. aan

het Ambacht-van-Kralingen, Z. aan de stadvest van Rotterdam, W. aan de Rotte.

Deze pold., welke het zuidelijke gedeelte van *Rubroek* uitmaakt, is sterk behuisd. De huizen, welke een gedeelte der buitenstad van Rotterdam uitmaken, staan langs den Goudsche- en den Oostsingel, langs den straatweg op Gouda, welke er doorloopt, van de Karnemelks-haven, op den linkeroever der Rotte en eenige dwarslanen.

RUBROEK-EN-SPIEGELNISSE, dijkaadje in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Rotterdam*, gedeeltelijk kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban;* palende N. aan den Bos-polder, O. aan het Ambacht-van-Kralingen, Z. aan de voorstad van Rotterdam, W. aan de Rotte.

Deze dijkaadje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 325 bund., en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast.

RUCPHEN, RUKVEN of RUKVEEN, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel.*

Men telt er, in de kom van het d., 74 h. en 390 inw., en met die uit de daartoe behoorende geh. de Posthoorn en het Schijf, 174 h. en 1250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De inw., die er op drie na, allen R. K. zijn, maken, met die uit de geh. het Schijf, alsmede het Roosken of Schijf onder *Zundert*, en den Achterhoek onder *de Hoeven*, eene pastorie uit, waartoe vroeger ook het Heiken, nu St. Willebrord genoemd, behoorde, dat echter in het jaar 1841 daarvan is afgenomen en thans eene afzonderlijke par. uitmaakt. De par. van RUCPHEN wordt door eenen Pastoor bediend, en telt 1060 zielen, onder welke 750 Communikanten. De kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, is een gebouw, van de toscaansche orde, met eenen fraaijen toren en van een goed orgel voorzien. Zij is in het jaar 1808 nieuw opgebouwd, ter plaatse, waar de oude kerk en toren heeft gestaan. Tot den ophouw is door Koning LODEWIJK, bij besluit van 5 Junij 1808, 18,000 guld. als subsidie gegeven.

De 3 Herv., die er wonen, worden tot de gem. *Oudenbosch-Rucphen-en-de-Hoeven* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

In het jaar 1358 zijn door HENDRIK VAN BAUTERSEM, Heer *van Bergen-op-Zoom*, en MARIA VAN MERCXHEM, zijne wettige huisvrouw, de gronden, moerassen en wildernissen van RUCPHEN, met de heerlijke geregtigheden van dien, aan de inwoners dier plaats verkocht.

RUCPHEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband.* Zie RUKVEN.

RUCPHENSCHE-ACHTERHOEK, b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-en-Sprundel*, ¼ u. N. O. van *Rucphen;* met 18 h. en ongeveer 80 inw.

RUCPHEN-VORENSEINDE-EN-SPRUNDEL, gem., gedeeltelijk in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch* (14 k. d., 20 m. k., 6 s. d); palende N. aan de gem. Oudenbosch en Hoeven-en-St.-Maartens-polder, N. O. aan Etten-en-Leur, O. aan

Rijsbergen, Z. aan Zundert-en-Wernhout, en aan de Belgische provincie Antwerpen, W. aan Roosendaal-en-Nispen.

Deze gem. bevat de d. Rucphen, Sprundel en Zegge, benevens de daartoe behoorende geh. het Schijf, het Oosteind, den Heikant, de Munnikeheide, Vorenseinde, de Noordhoek, het Heesterbosch, het Molenkwartier, de Langendijk, den Posthoorn en Visschenberg en een gedeelte van St. Willibrord of het Heiken. Vóór het jaar 1800 behoorden Sprundel en de daaroe behoorende geh. burgerlijk tot de gem. *Etten-en-Leur* en *'s Princenhage.* Vorenseinde en Zegge hadden destijds een eigen burgerlijk regt, terwijl de Langendijk tot de burgerlijke gem. *Wouw* behoorde. Bij de inlijving van deze landen in het Fransche keizerrijk werden echter Sprundel met zijne gehuchten; Vorenseinde, de Zegge met zijne gehuchten, alsmede de Langendijk bij *Rucphen* gevoegd en tot eene burgerlijke gem. vereenigd. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5832 bund., waaronder 5668 bund. 81 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er 609 h., bewoond door 653 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3390 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene steen-, pannen- en plavuisbakkerij, twee bierbrouwerijen en drie windkorenmolens.

De inw., die op 3 na, alle R. K. zijn, maken thans drie parochiën uit, als die van Rucphen, Sprundel en Zegge, en behooren ook gedeeltelijk tot de par. van St. Willibrord.

De 3 Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. *Oudenbosch-Rucphen-en-de-Hoeven* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Rucphen, ééne te Sprundel, ééne te Zegge en ééne te St. Willibrord, welke gemiddeld door een getal van 530 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van sabel, met eenen leeuw van goud; het tweede van goud met drie pals van keel en het derde van sinopel, met drie macles (opene ruiten) van zilver.

RUEEL, oude naam van de ridderhofst. Ruwiel, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht.* Zie Ruwiel.

RUEEMD, oude naam van het d. Drumpt, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland.* Zie Drumpt.

RUENBERG, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband.* Zie Ruwenberg.

RUERLO, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderalnd.* Zie Ruurlo.

RUETE, oude naam van het geh. Route, in *Zalland*, prov. *Overijssel.* Zie Route.

RUG (DE), zandplaat in de *Noordzee*, voor het *Marsdiep*, Z. W. van het eil. *Texel.* Het is het hoogste gedeelte van de Noorder-Haaks.

RUG (DE GROOTE-), streek gronds in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Dordrecht;* palende N. aan de Middel-Goot, O. aan de Vogelaar-sloot, Z. aan het vaarwater naar Geertruidenberg of het Wantij, W. aan de Kleine-Rug, waarvan hij door de Middel-Kil gescheiden is.

Deze streek, welke met eene geringe zomerkade omgeven is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 60 v. r. 0 v. ell., bosch-, hakhout- en rietland.

RUG (DE KLEINE-), streek gronds in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Dordrecht;* palende W. en N. aan de

Middel-Goot, O. aan de Groote Rug, waarvan hij door de Middel-Kil gescheiden is, Z. aan het vaarwater naar Geertruidenberg of het Wantij.

Deze streek, welke met eene geringe zomerkade omgeven is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18 bund. 83 v. r. 20 v. ell., bosch-, hakhout- en rietland.

RUGAHUIZEN, Rugehuizen, Ruigahuizen of Ruigehuizen, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. W. N. W. van de *Lemmer*.

Het bestaat uit zes verspreid liggende huizen, ter wederzijde van eenen aangenamen, met boomen beplanten rijweg. In het Zuidwesten ligt een poeltje, Rugahuisterzee genaamd, terwijl in het Noordoosten de kerk en toren plagten te staan, doch die beide reeds voor vele jaren zijn vervallen.

De kerk bragt vóór de Reformatie 115 goudguld. (172 guld. 50 cents) op, daarbij was een vicarisschap met een inkomen van 75 goudguld. (112 guld. 50 cents).

Men telt er ruim 30 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 15 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oude-Mirdum-Nijemirdum-en-Sondel*. — De Doopsgez., die er 7 wonen, worden tot de gem. van *Balk* gerekend. — De R. K., van welke men er 9 aantreft, behooren tot de stat. van *Balk*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oude-Mirdum*.

Dit d. is merkwaardig, dewijl hier door de Staten van Friesland in 1685, aan de herwaarts gevlugte Franschen Hervormde Refugés, landerijen en woningen werden aangewezen, en er van dit tijdelijk verblijf hier nog vele sporen aanwezig zijn.

RUGAHUISTER-ZEE, poeltje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, ¼ u. Z. W. van Rugahuizen.

RUGEWERT, oude naam van het d. Grijpskerk, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Grijpskerk.

RUGGE, heerl. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oostvoorn-Rugge-en-Oosterland*; palende W. en N. aan de heerl. Oostvoorn, O. aan de stad Brielle en aan de Vierpolders, Z. aan de heerl. Nieuwenhoorn en Z. W. aan Rockanje.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende h. in den polder Rugge. — De Herv. die hier wonen, behooren tot de gem. van *Oostvoorn*. — De R. K. worden tot de stat. van *Brielle* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oostvoorn*.

Vroeger werd hier eene parochiekerk gevonden, aan de H. *Maagd* toegewijd. Uit het een en ander wil men afgeleid hebben, dat zij, in het jaar 1408, zou gesticht geweest zijn door Hertog Albrecht, Graaf *van Holland*; dan hieraan twijfelt men. Zeker is het ondertusschen, dat, in het genoemde jaar, op het kerkhof van dit godsdienstig gebouw, een klooster van Reguliere Kanunnikken, behoorende tot de orde van St. Augustinus, en toegewijd aan St. Elizabeth, gesticht werd, en dat de stichting één jaar daarna, namelijk in 1404, door Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, is bevestigd geworden. Dit klooster is vervolgens ook beschonken geweest met aanzienlijke inkomsten en rijkdommen; dan van dit klooster, noch van de kerk is niets meer dan de nagedachtenis en de Kloosterweg overgebleven. Zie voorts Elizabeths-convent (St.)

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), waarop eene verhevenheid, de gelijkenis hebbende naar eene rugge, en waaruit een plant met onderscheidene bladen voortschiet, alles van sinopel (groen).

RUGGE, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oost-Voorn-Rugge-en-Oosterland*; palende N. W. en N. aan den Oostvoornsche-polder, O. aan de stad Brielle en de kleine Gootjes, Z. aan de Goote en den Naters-polder, W. aan den Strijpe-polder, Lodderland en den Oostvoornsche-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 241 bund. 66 v. r., waaronder 220 bund. schotbaar land.

RUGGE (HET HUIS-TE-), later het ZIEKENHUIS genaamd, voorm. adell. h. in het *Land van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en Z. W. van *Brielle*, gem. *Oostvoorn-Rugge-en-Oosterland*. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning.

RUGGE (PRIORIJ-VAN-), voorm. klooster in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ELIZABETHS-CONVENT (ST.)

RUGT (DE) of DE RUYGT., geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 5 u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. W. van *Waalwijk*, gem. *Waspik*; met 15 h. en 80 inw.

Het is eigenlijk het westelijke gedeelte van het geh. BOVEN, dat vroeger mede de RUGT heeten.

RUIB, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij *Waigioe*, 0° 4′ N. B. — Het is hoog van grond.

RUIBROEK, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland* Zie RUYBROEK.

RUIDENHOOP (DE), pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan het Noord-diep, Z. en W. aan het Regter-diep.

Deze pold., welke in het jaar 1841 op nieuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 210 bund. 36 v. r. 16 v. ell.; telt 4 boerderijen, en wordt door 4 sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en Wethouders der stad Kampen.

RUIGAHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie RUGAHUIZEN.

RUIGBROEK, naam, onder welken den pold. RUYBROEK, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gewoonlijk, hoewel verkeerdelijk, voorkomt. Zie RUYBROEK.

RUIGEBEEN, houten zeekaap in de heerl. *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, ten N. en bij het fort Kijkduin, op de Duinen staande.

RUIGELAANSCHE-POLDER (DE), ook DE RUIGELAANSCHE-BROEK-POLDER genaamd en wel eens verkeerdelijk onder den naam van RUIGELANDSCHE-POLDER voorkomende, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, gedeeltelijk arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Valkenburg*.

RUIGELAANSCHE-EN-ZONNEVELDSCHE-POLDER (DE GECOMBINEERDE-), dijkaadje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, gedeeltelijk arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Valkenburg*.

Deze dijkaadje, welke in het jaar 1631 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 305 bund.; als: onder *Wassenaar-en-Zuidwijk*, volgens het kadaster, 201 bund. 33 v. r. 80 v. ell.; onder *Valkenburg*, volgens het kadaster, ongeveer 204 bund.

RUIGE-LOLLUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie LOLLUM.

RUIGENDIJK (DE), dijk op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Texel*, uitmakende de noordelijke grensscheiding van *Texel* en de zuidelijke grensscheiding van *Eijerland*.

Het is een breede, zandige dijk, met veel ruigte begroeid, zich van het Oosten naar het Westen uitstrekkende.

RUIGENDIJK (DE), eigenlijk DE RUGGEDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Oostvoorn-Rugge-en-Oosterland*, ten Z. W. van den Rugge-polder, zich, in eene zuidoostelijke rigting, van de Geest tot aan de vereeniging met den Riekdijk, uitstrekkende. Halverwege op dezen dijk ligt eene batterij in vervallen staat.

RUIGENDIJKS-ZWEN, kreek op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, van *Maikeduin* afkomende, slingerende noordwaarts om de Meeuwenbol, en zich, in eene oostelijke rigting, in het *Dijkskanaal* ontlastende, in welks nabijheid zij de uit het Noordwesten komende *Kwelder-Zwin* opneemt.

RUIGE-KLUFT of de RUUGE-KLUFT, gedeelte van het d. *Ruinerwold*, prov. *Drenthe*.

RUIGENHIL (DE), pold., gedeeltelijk in de heerl. *Willemstad*, gedeeltelijk in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Willemstad*, gedeeltelijk gem. *Klundert*; palende N. aan de buitengronden tegen het Hollands-diep, O. aan den Groote-Polder-van-Niervaart en de Nieuwe-Fijnaart, Z. aan de Oude-Fijnaart, Z. W. aan de Oude-Heiningen, W. aan de voorgronden tegen het Hollands-diep en het Krammer.

Deze pold., welke in het jaar 1564 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1410 bund. 84 v. r. 10 v. ell.; als: onder de *Willemstad*, 1389 bund. 11 v. r. 29 v. ell.; onder *de Klundert*, 21 bund. 72 v. r. 81 v. ell., zijnde alle de landen onder deze laatste gemeente vrij van polderlasten. Men heeft in DEN RUIGENHIL eene meestoof onder *Willemstad*. Hij heeft eenen steenen sluis, genaamd de Bovensluis, even beneden de Tonnekreek gelegen, wijd 3.51 ell., hoog 1.77 ell. en voorzien met twee paar vloeddeuren, en nog eene tweede sluis, de Nieuwe- of Benedensluis, in 1820 nabij de Willemstad gelegd, wijd 4,35 ell., hoog 1.88 ell., met twee paar vloeddeuren voorzien, welke sluizen dienen, om hem op het *Hollands-diep* van het overtollige water te ontlasten. Bovendien watert hij nog uit op de grachten der vesting Willemstad, door welke stad het water in de haven uitloopt. Het zomerpeil is 1.02 ell. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester, onder den titel van Dijkskollegie van den polder DE RUIGENHIL.

In den noordwesthoek van dezen polder is gelegen de stad en vesting Willemstad. Aan de bovenzijde, beneden de Tonnekreek, ligt een gedeelte lands, bij het kadaster bekend onder de aanduiding van Watermolen-in-den-Ruigenhil (zie dat woord). Even ten Oosten van de Bovensluis, bestond eertijds het fort de Haven, en aan den zuidwesthoek het fort Anna, hetwelk tegenwoordig nog bestaat onder den naam van het fort de Hel. Aan de westzijde vindt men het buitenpoldertje Maltha. Zie dat woord. Ten Noorden heeft men nog drie bekade poldertjes, als: 1°. een Beneden-de-Benedenbuitensluis; 2°. een Tusschen-de-Beneden-en-de-Bovensluis, en 3°. een Boven-de-Bovensluis, genaamd de Willemspolder. Zie die woorden.

Volgens oude overleveringen heeft de polder van Ruigenhil dien naam verkregen, door de menigvuldige platen en riethillen, waaruit de gorzingen en buitengronden vele jaren vóór de bedijking bestonden, en alzoo bij de bedijking in 1564 den naam van den polder den Ruigenhil verkreeg. Dan, daar bij de bedijking nog een aantal platen en rietbollen buitendijks moesten blijven, zoo had dit bijzonder plaats in den zuid-zuidwestelijken hoek, of zijde van den nieuw gelegden dijk, alwaar toen een aanzienlijke riethil bleef liggen, zoo als nu nog, in den, in 1584 bedijkten, Polder-van-de-Heyningen te zien is, dat daar nog een gedeelte laag land over de buiten Barmsloot is gelegen, en naar welker bedijking van laatstgenoemden polder, al dadelijk eenige huizen zijn gebouwd geworden, welke toen den naam verwierven van het gehucht de Hil. Zie Hel (De).

Het voormalige Amortisatie-Syndicaat, bewerende eigenaar te zijn van de dijken, buitengronden, gorzen en aanwassen van den Ruigenhil, en dat het bestuur van dien polder slechts huurder daarvan was, heeft den 20 Januarij 1836, bij acte voor de Notarissen Donker Curtius en Schiefbaan te 's Gravenhage verleden, al zijne regten afgestaan aan wijlen J. E. Plooster te Ameide, die, voor de Arrondissements-Regtbank te Breda, eene vordering heeft ingesteld tegen het polderbestuur, welke vordering, bij vonnis van den 30 Junij 1840, is afgewezen, bewerende het bestuur, naar aanleiding van charters uit het grafelijk tijdperk, niet huurder, maar erfpachter te zijn. Terwijl die ingewikkelde zaak, in hooger beroep, voor het provinciaal geregtshof van Noord-Braband aanhangig was, is zij bij dading afgedaan, zoodanig, dat door de erfgenamen van voornoemden Plooster, hunne regten aan het Domeinbestuur zijn terug gegeven, en dat door het Domeinbestuur, ten behoeve van het polderbestuur van den Ruigenhil, is afgestaan van alle regten op dien polder, alles tegen betaling door het polderbestuur van den Ruigenhil aan de erfgenamen van J. E. Plooster, van eene som van 25,000 guld. in gereed geld, den 1 December 1843, en van 10,000 guld. aan het Domeinbestuur, in tien jaarlijksche termijnen, ieder van 1000 guld, mede door het polderbestuur van den Ruigenhil uit te keeren.

RUIGENHIL (DE), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblasserdam*; palende N. aan de haven van Alblasserdam, O. aan den Vinke-polder, Z. en W. aan de Noord.

Deze pold., bestaat geheel in bouw- en hooiland en is in de jaren 1845 en 1846 voor een groot gedeelte op nieuw bedijkt en meer uitgebreid. Hij beslaat, volgens het kadaster, met de buitengronden, eene oppervlakte van 31 bund. 20 v. r. Men telt daarin zes woonhuizen, eenen wipkorenmolen en eenen braakwatermolen, welke laatste in het jaar 1846 is opgerigt.

RUIGENHILSCHE-DROOGDIJK (DE) of de Stadsdijk, dijk in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*, loopende van den Westdijk, bij het fort de Hel, in eene zuidoostelijke strekking naar den Fijnaardsche-droogdijk, in het geh. de Oude-Molen. Hij is over zijne geheele lengte met boomen beplant en van huizen voorzien, waaronder fraaije boerderijen zijn, zoodat deze dijk eene aangename wandeling door dit oord oplevert.

RUIGENHILSCHE-ZEEDIJK (DE), dijk in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*, welke onderscheiden wordt, in den Westdijk en den Oostdijk.

De Westdijk loopt langs de westzijde van den Ruigenhil, begint aan den Droogdijk bij het fort de Hel, loopt noordwaarts aan, neemt eindelijk eene oostelijke rigting naar de Willemstad, om welke vesting hij, onder den naam van het Lantaarndijkje, tot tegen de haven dier stad, heenloopt. Op dezen dijk en nagenoeg 350 ellen van de vesting lag vroeger de batterij Boetselaar, waarvan niets meer te zien is.

De Oostdijk loopt langs de noordzijde van den Ruigenhil, en wordt daarom ook de Noorddijk genoemd; hij loopt van de genoemde haven in den vorm van een bedekte weg langs de vesting en verder in eene zuidoostelijke rigting naar den Tonnedijk. De hoogte dezer dijk is 3,95 el boven A. P. De kruin, waarover de rijweg naar de Klundert loopt, is in 1826 en 1830 bezand, in 1835 verhoogd met eene kade aan de buitenkruislijn van 0,5 tot 0,7 el hoogte, zijnde toen ook het buitenbeloop verbeterd.

RUIGENHOEK (DE) of DE GELDER-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Maartensdijk*; palende N. aan den Gelder-weg, O. aan den Achterweteringsche-weg, Z. aan den Ruigenhoeksche-weg, W. aan de gem. Achttienhoven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 90 bund., alles schotbaar land, en behoort onder het polderbestuur van *Maartensdijk*.

RUIGENHOEK (DE), naam, onder welken op sommige oude kaarten de BUURTER-POLDER, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, voorkomt. Zie BUURTER-POLDER.

RUIGENHOEK (DEN), vooruitstekende hoek in het *Haarlemmermeer*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*.

Een paalwerk van aanzienlijke lengte in 1675, bij RUIGENHOEK in het Haarlemmermeer gemaakt, tot keering van den golfslag, stond toen op eenige plaatsen nog wel 9½ ell. landwaarts in van den oever. In 1704 was niet alleen het buiten- maar ook het binnenland, tevens achter het paalwerk zoo verre weggespoeld, dat sommige palen daarvan wel 63 ellen in het meer stonden, en dewijl eenige reeds weggedreven en anderen los waren, werden de overige uitgebroken, om voor te komen, dat de schepen er niet op verzeilen zouden.

RUIGENHOEK (DE), geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¼ u. W. van *Haarlem*, kant. en 1¼ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Velsen*, ¼ u. W. van de *Zandpoort*; met 2 h. en ongeveer 20 inw.

RUIGENHOEKSCHE-WEG (DE), weg in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, onder *Maartensdijk*, in eene regte rigting zich uitstrekkende van het Oosten naar het Westen.

RUIGEPLAAT (DE), pold. in het eiland *Rozenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*; kant. *Vlaardingen*, gem. *Rozenburg*; palende N. aan het Scheur of Maassluissche-diep, O. aan de Nieuwe-Maas, Z. aan de Oude-Maas, W. aan Blankenburg en de Lange Plaat.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 96 v. r. 6 v. ell., alles schotbaar land, en maakt een gedeelte van de *Generale-dijkaadje-van-Rozenburg* uit.

RUIGEPLAAT (DE), plaat in den oostelijken mond van het *Spui*, prov. *Zuid-Holland*, dat de bedijkte plaat de Beer van den Hoekschewaard scheidt.

RUIGESTEP (DE), voorm. schor, prov. *Zeeland*, welke in het jaar 1487 drooggemaakt is, en thans een gedeelte van het eiland St.-Philipsland uitmaakt.

RUIGEWAARD (DE), streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Grijpskerk*; palende N. aan het Ruigezand en de Polle, waarvan zij door het Oudekanaal gescheiden is, O. aan de Kommerzijlster-rijt en het Zijldiep, Z. aan den straatweg, welke van Niezijl door Grijpskerk naar de Lauwers te Visvliet loopt, W. aan Pieterzijl, Munnekezijl, de Munnekezijlster-rijt en de Polle.

Zij strekt zich 1½ u. ten Noorden van Grijpskerk uit, en van het Oosten naar het Westen (in het Zuiden) 1½ u. en in het Noorden ¾ u. Zij is in eenen Noorder-waard, Zuider-waard, Ooster-waard, Wester-waard en Middel-waard verdeeld. De Noorderwaard werd vroeger het Waardster-uiterdijk en de Waardsterkwelder genaamd.

De RUIGEWAARD wordt door de Kommerzijl en de Munnekezijl van het overtollige water ontlast en staat onder het bestuur van de deelhebbende landbouwers. Het is eene schoone streek kleiland, na de verlanding der Lauwers uit zee aangewassen De regtstoel was voorheen wel in drieën gescheiden, als in Wester-waard, Middewaard en Ooster-waard, en daartoe waren in iederen waard, wel onderscheiden heerden geregtigd, maar gewoonlijk nam de zelfde persoon de drie regtstoelen waar. Ofschoon uitgestrekt van land, is de RUIGEWAARD geen kerkdorp, maar de inwoners behooren kerkelijk onder *Grijpskerk*.

In dezen RUIGEWAARD ligt wijders het westelijke gedeelte van de Kommerzijl, en het oostelijkste huis van Munnekezijl (Zie die woorden). Voorheen heeft hier ook gelegen eene schans, de Opslag. Zie dat woord.

RUIGEWAARDSCHE-KWELDERS, voorm. buitengronden in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, welke, bij de bedijking van het Ruigezand, daarmede ingedijkt zijn.

RUIGEWEG (DE), weg in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, in eene eerst zuidwestelijke en dan zuidelijke rigting in de lengte midden door dat droog gemaakte meer loopende. — Deze weg is een zandweg, ter wederzijden met houtgewas beplant, en het groote Noordhollandsche-kanaal loopt er langs.

RUIGEWEIDE, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruigeweide*; palende N. W. aan het westeinde van Waarder, O. aan Papekop, Z. aan Hekendorp, W. aan Langeweide.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 279 bund. 59 v. r. 91 v. ell., waaronder 277 bund. 83 v. r. 76 v. ell. schotbaar land; telt 15 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door eenen watermolen op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, eenen Secretaris, twee Poldermeesters en eenen Bode.

RUIGEWEIDE, geh. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 7 u. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. O. van *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruigeweide*, 10 min. O. van *Langeweide*; met 15 h. en 90 inw.

RUIGE-WILNIS, heerl. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Waverveen-en-Vinkeveen*; palende N. aan Waveren, O. aan Aasdom, Z. aan het d. Waverveen, W. aan Botshol-en-Waveren.

Deze heerl., welke grootendeels uitgeveend is, bestaat voornamelijk uit poelen en rietlanden, welke meest door visschers bezocht worden.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 341 bund. 41 v. r. 90 v. ell., waaronder 340 bund 46 v. r. 40 v. ell., belastbaar land; telt 29 h. bewoond door 43 huisgez., uitmakende eene bevolking van 210 inw. die meest hun bestaan vinden in de veenderij.

De Herv., die hier 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waverveen*. — De R. K., van welke men er 140 aantreft, worden tot de stat. van *Waverveen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waverveen*.

Ruige-Wilnis schijnt sedert onheugelijke tijden met *Waveren* en *Botshol* vereenigd te zijn geweest. Wanneer deze vereeniging heeft plaats gehad, valt niet te bepalen. Vast gaat het echter, dat het geslacht en de afstammelingen van Oetgens, een oud en aanzienlijk geslacht, ongeveer twee eeuwen, Heeren van deze ambachten zijn geweest. Een gedeelte van Ruige-Wilnis, thans het Achterbosch genaamd, benevens twee meertjes, waarvan het grootste, het Galgemeer genoemd, aldaar, en het kleinste in de landerijen van het Sticht onder de proostdij Aasdom ligt, is door den Heer Anthoni Oetgens, toen Schepen en naderhand Burgemeester te Amsterdam, in 1624 van het kapittel van St. Pieter te Utrecht gekocht, en bij Ruige-Wilnis gevoegd. Denkelijk hebben de Heeren Oetgens, voor hun en hunne nakomelingen, den naam van Waveren er bij genomen, gelijk deze heerlijkheid omtrent het jaar 1660 nog een eigendom was van den Heer *Bonaventura* Oetgens van Waveren, Burgemeester der stad Amsterdam, door wiens erfgenamen zij is bezeten geweest tot in het midden der vorige eeuw, toen Ambachtsvrouw was Mevrouw Brigitta Susanna Jacoba Lups, geboren van Dam, eene afstammelinge van de Oetgens van Waveren. Thans wordt Ruige-Wilnis, even als de beide andere heerl., in eigendom bezeten door den Heer Theodorus Hendricus Abels, woonachtig op den huize Bolenstein, te Maarssen.

Men ontmoet in deze heerl. eene uitgeveende plas, op sommige plaatsen 5 en 7 ellen diep; kunnende bij zware winden zeer hol staan. Om den slag van het water eenigzins te breken, moeten er strookenlands van ruim 4 ell. breed in blijven liggen; deze geven zeer goed rietgewas; in warme zomers wellen er groote stukken lands op, welke als het koud begint te worden weder zinken; deze bonken mag men vrij weg baggeren, waarvan echter gewoonlijk, zoo om den tijd van het jaar, als ook om dat ze veeltijds op ongelegen plaatsen boven komen, weinig gebruik gemaakt wordt.

De visscherij in deze uitgebreide plas, was vroeger veel milder dan thans; naar men wil, om dat, door het vergrooten en vermenigvuldigen der wateren, de visch zich meer verspreidt. Door het gezegd opwellen der gronden kan men het vischwant ook niet naar vereisch gebruiken, en eindelijk stellen anderen de oorzaak daarin, dat men er lang tot visschen plemp- of braassemnetten, waarin groote en zware baarzen, snoeken, braassems enz. gevangen worden, gebruikt heeft en de voortteeling daardoor minder geworden is; niet tegenstaande de gezegde schaarschheid van visch, worden deze wateren gretig bij percelen, als ook de rietakkers, welke aan den polder verlaten zijn, verhuurd.

Op deze plassen valt ook veel waterwild, als: watersnippen, ganzen, zekere soort van vogels, welke men aldaar aalscholfers noemt en van jaar tot jaar vermeerderen en veel visch verslinden; ook vindt men er de zoogenaamde zandreiger, welke voor de visch mede zeer schadelijk is. Eendvogels vallen er in overvloed, waarom dan ook van onheugelijke tijden af eene eendenkooi, aan den Ambachtsheer of

Vrouwe behoorende, was aangelegd, met het privilegie, dat men op eenige honderden roeden na (met limietpalen in de polsen elders afgeperkt) niet mogt jagen of schieten. Deze eendenkooi is echter sedert meer dan dertig jaren vervallen.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van keel met een fasce van goud, waar op twee sautoirs van sabel.

RUIGEWILNIS (NOORD-POLDER-VAN-), pold. in *Amstelland*, vroeger tot de prov. *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Waverveen-en-Vinkeveen*; palende W. en N. aan Waveren, O. aan Aasdom, Z. aan de Veenplassen-van-Ruigewilnis.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 70 bund. 5 v. r. 10 v. ell., waaronder 53 bund. 90 v. r. 62 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout tevens Secretaris en twee Poldermeesters.

RUIGEZAND (HET), vruchtbare pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. aan de Hunse, O. aan de Kommerzijlster-rijt, waardoor het van Humsterland gescheiden is, Z. aan de gezegde rijt en het Oude-Kanaal, waardoor het van den Ruigenwaard gescheiden is, W. aan de Munnekezijlster-rijt, het van den Stads-kwelder of het Lauwerstrand scheidt.

Deze landtong werd in 1793 door de gebroeders Douwe en Æsger Martens Teenstra van particuliere eigenaren aangekocht, voor zes en veertig duizend vijf honderd gulden, die deze voor overstrooming blootliggende gronden, reeds in het volgende jaar, voor eigene rekening en naar eigen ontwerp, met eenen kapitalen dijk van 7520 ellen lengte en 4$\frac{7}{10}$ ell. boven volzee hadden ingesloten. Door het leggen van dezen dijk, in welken twee kleine sluizen of klieven liggen, de eene ten Oosten en de andere ten Westen, moest de Oude-Rijte of het Kommerzijlster-kanaal op twee plaatsen doorgedamd worden, hetwelk, zelfs in het oog van deskundigen, eene onoverkomelijke zwarigheid opleverde, doch geenszins bij de ondernemers, die dit plan met moed en beleid volvoerden en ook volkomen in hunne stoute en kostbare onderneming slaagden. Hierdoor werden dan (behalve de mede ingesloten Ruigewaardster-kwelders en de Polle) 188 bund. beste kleigronden bedijkt; bovendien was de dijk met de hooge weidekwelders nog 72 bund., het jonge aanwas 39 bund. en de onbegroeide slikken 69 bund. groot, zoodat het Ruigezand in zijn geheel 368 bund. oppervlakte heeft.

In het jaar 1798 verbouwden de gebroeders Teenstra, op nog geen dertig bunders land, vijftig lasten winter-koolzaad, hetwelk zij verkochten tegen vijf honderd zes en vijftig gulden.

Omtrent 1808 heeft men, ter voorkoming van afspoeling, de zoogenaamde Donwehoofden en vervolgens andere steenen dammen langs de Hunse geslagen, door welke kostbare oeverwerken niet slechts de afspoeling voorgekomen, maar tevens de opslikking aanmerkelijk bevorderd werd. Geen der naderhand plaats gehad hebbende hooge vloeden heeft dezen polder overstroomd, ofschoon men hiervoor in 1825 bevreesd was.

In 1837 woonden in twee ruim gebouwde boerenhofsteden drie onderboeren, en in onderscheidene arbeiderswoningen ruim 100 Doopsgez. en Herv. inw. Thans telt men er 110 inw.

Landbouw en veeteelt is hier het eenige middel van bestaan, en de bedrijvigheid is er zeer groot, waardoor het een bloeijende en welvarende polder is, en veel tot de uitbreiding en bevolking van de geh. Kommer-zijl en Munneke-zijl heeft toegebragt.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Oldehove.* — De Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Pieterzijl* gerekend.

De gebroeders Teenstra, beide op het Ruigezand overleden (de jongste in 1819 en de oudste in 1823) en te Oldehove begraven, bevorderden zeer den landbouw in dit gewest, en waren ijverige voorstanders, om koolzaad en granen in rijen te zaaijen, hetwelk, volgens sommigen, in de provincie Groningen het eerste door hunnen vader Marten Ædsges Teenstra zou zijn in practijk gebragt; ook voerden zij een werktuig voor de gierbemesting in, terwijl zij de eerste waren, die het koolzaad met een werktuigelijk dorschwerktuig of wentelblok op een zaadkleed dorschen lieten, hetwelk later in de provinciën Groningen en Friesland vele navolgers heeft gevonden.

RUIGEZAND (HET), geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. W. van *Oldehove*; met 12 h. en 110 inw. Men vindt hier een veer voor voetgangers over de Hunse, die van het Westerkwartier naar Hunsingo willen reizen.

RUIGOORD, eil in het *IJ*, tot *Rijnland*, gerekend wordende, *prov. Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Haarlem*, gem. *Houtrijk-en-Polanen.*

Het maakt eenen polder uit, welke door eenen kadijk omgeven is. Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 50 v. ell., waaronder 5 bund. 31 v. r. 60 v. ell. buiten- of rietland; telt 1 h., en wordt door duikertjes op het IJ, van het overtollige water ontlast.

RUIGPOLDER, voorm. pold. in *Zeeland*, op het eil. *Zuid-Beveland*, welke, den 26 Januarij 1682, overstroomd is en nimmer weder bevorscht is geworden.

RUIGROKSLAND of eigenlijk Jan-Ruigrocks-land, eene der drie gorsen, welke later bij hunne bedijking, in het begin der vijftiende eeuw, onder den naam van Vrijbergen, in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, bekend waren. Zie Vrijbergen.

RUIGT (HET GAATJE-VAN-DE-), kil in den *Biesbosch*, *prov. Noord-Braband*, welke uit het *Steurgat* voortkomt, en met eene westelijke strekking tusschen de Spiering of Bloemplaat en den Donkere-hoek, ten Noorden, en de Vierde partij van de Bloemplaat, ten Zuiden, in het *Achterste-gat* en het *Gat-van-de-Noorderklip*, uitloopt.

RUIGTE (DE), voorm. droogte of gors, prov. *Zuid-Holland*, vereenigd met het *Tollegors.*

Vóór den vloed van 1421 liep N. de Merwede, O. was het Land-van-Moerkerke en de eilanden de Group en het Striemonde-gors, Z. de Meeren, nu het Haringvliet en W. het water den Hitsert, die het van de eilanden Piershil en Putten scheidden. Zij werd in de zestiende eeuw ingedijkt door den Graaf van Egmond, wien het door Filips II geschonken werd en het Beijerland noemde naar zijne vrouw, Sabina van Beijeren, zoodat, naar alle waarschijnlijkheid de Ruigte het noordelijke en het Tollegors het zuidelijke gedeelte van *Oud-Beijerland* uitmaakt.

RUIGTENS (DE), ook wel de Ruigtens-bezuiden-de-Pereboom genoemd, pold in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de Merwede, O. aan de Hoog-kil,

Z. aan de Zoetemelks-kil, W. aan Korze-sloot, welke hen van Kort- en Lang-Ambacht scheidt.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. hooiland.

RUIMEL of RUMMEL, van ouds RUMELO genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Boxtel*, gem. en ¼ u. N. N. W. van *St. Michiels-Gestel*, nabij den Dommel.

In dit geh. ligt een heuvel, onder den naam van Kapelberg. Zie dat woord. Er was daarbij nog een bosch, in 1050 geschonken door ANSFRIED aan het klooster Hohenhorst, bij Amersfoort. Ook is daarbij een wiel, waarin de klok der voorm. kapel door eenen stormwind zoude gewaaid zijn, en welke gezegd wordt elk jaar op Kersnacht nog te luiden.

RUIMERSDIJK, pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. en W. aan de zoogenaamde Akkers tegen de rivieren den Amer en de Donge, O. aan Allemanshil, Z. aan den Emilia-polder.

Deze polder, waarvan het tijdstip der bedijking onbekend, doch waarvan de kade in 1817 aanmerkelijk verhoogd is, behoort grootendeels aan het Domein, en beslaat, volgens het kadaster, met de kade, eene oppervlakte van 20 bund. 36 v. r. 60 v. ell., en heeft aan het benedeneinde een houten duiker, wijd 0,50 ell., voorzien van eene klep en schuif, en aan de bovenzijde een steenen sluisje wijd 1,40 ell., voorzien met eene binnen- en eene buiten-drijfdeur, waardoor hij op den Amer, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 1,50 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1,50 tot 1,60 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein te Zevenbergen.

In den westhoek van dezen polder ligt het zoogenaamde Prinsenhoekje, hetwelk in de gemelde grootte begrepen is. Zie voorts dat woord.

RUIM-SLOOT, ook wel VUILSLOOT, stroompje in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, hetwelk ten N. van de gem. *Assen*, in het heideveld, ontstaat en ten O. om die plaats heen in het *Duurserdiep* loopt.

RUIMZIGT, buit. in het baljuws. van *Bloois*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en 1 u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*.

RUIMZIGT, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*.

RUIMZIGT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. van *Loenen*, gem. *Vreeland*.

RUIMZIGT, buit., voorheen in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 1 u. Z. O. van *Amstelveen*, gem. *Uithoorn*.

Dit buit., waarvan het huis in 1809 en 1810 gebouwd is, en dat voor dien tijd ZEEBUST geheeten was, bestaat, behalve het heerenhuis en verdere getimmerten, uit moestuin, wandelplaatsen, hakhout, weien hooiland, te zamen beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 50 v. r. 50 v. ell.

RUIMZIGT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. O. van *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*, langs den straatweg van Utrecht naar Gorinchem.

RUIMZIGT, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Woubrugge*, gem. *Aarlanderveen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 v. r. 97 v. ell.

RUIMZIGT, buit. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Tiel*, gem. en 1 u. N. O. van *Wadenoijen*, 5 min. N. O. van *Drumpt*, waaronder het behoort.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 52 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. van Heemskerk Brandwijk, woonachtig te Drumpt.

RUIMZIGT, landg. of spijker in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. Z. van *Kampen*, gem. *Kamperveen*.

Dit landg., hetwelk eene oppervlakte beslaat, van 3 bund. 48 v. r. 20 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer W. F. van Spengler, Lid van den Raad der stad Kampen, en aldaar wonende.

RUINEN, voorm. heerl., prov. *Drenthe*, van rondom in het *Dieverder-dingspil* ingesloten.

Zij bevatte de tegenwoordige gem. Ruinen en Ruinerwold, en had eene lengte van drie uren gaans, bij eene doorgaande breedte van een uur.

Het was eene heerl., onafhankelijk staande op zich zelve, welke, toen, ten jare 1395, Koevorden en Drenthe door den Bisschop van Utrecht veroverd en in het bisdom ingelijfd waren, in leenbezit was bij Arend Huys, die door den Bisschop daarin werd bevestigd en eerlang, in het jaar 1402, werd opgevolgd door zijnen zoon Johan, Heer *van* Ruinen. Zij had hoog, middelbaar en laag regtsgebied. De Heer stond aan het hoofd zoo wel van het bestuur als van de regtspraak. In burgerlijke zaken met twaalf door de ingezetenen gekozen Regters of Etten. Er was ook een afzonderlijk landregt, voerende den naam van 't Landregt van Buddinge en Haakswold. In lateren tijd was deze heerlijkheid bezeten door een adellijk geslacht, genoemd van Munster, en kwam daarna, hetzij door erfenis of anderzins, aan het grafelijk geslacht van Honsbroek. Doch zoodanige vrije heerlijkheid, haar eigen bestuur hebbende, veroorzaakte menige ongelegenheid. Om die reden hadden de Staten van Drenthe reeds voor lang gewenscht, dat deze heerlijkheid onder hun eigen regtsgebied geraken mogt. En, dit is werkelijk gelukt in 1768, wanneer zij, van den grafelijke huize van Honsbroek, voor de som van 100,000 gulden gekocht is, door sommige bijzondere personen, die, zoodra zij in het bezit daarvan gekomen waren, voor 30,000 gulden van het regt der heerlijkheid afstand deden aan de Staten, met behoud der veenlanden, waaruit zij groot voordeel trokken. Hoewel de Staten nu deze heerlijkheid aan zich getrokken hadden, bleef echter het bestuur en de administratie eenigermate onderscheiden van dat der andere plaatsen des landschaps Drenthe. De Drost vertegenwoordigde, van wege het Landschap, den Heer der heerlijkheid en genoot eenigen zijner praerogativen, doch in 1795 is dit mede vervallen.

Deze heerl. had van de vroegste tijden af, tot op het jaar 1795, alleen het voorregt van eigen jagt, waardoor er de wildbaan uitmuntend was.

RUINEN, gem. in de heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, jud. en adm. kant. *Hoogeveen* (2 k. d., 3 m. k., 4 s. d.); palende

N. aan Dwingelo, O. aan Hoogeveen, Z. aan de Wijk, W. aan Ruinerwolde en Havelte.

Deze gem. bevat het d. Ruinen, met zijne buurten of kluften, benevens de geh. Pesse, Echten, Ansen, Stuifzand en verscheidene andere kleine plaatsjes, als Geuzinge, Hees, Anholt en meer anderen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11,588 bund. 38 v. r. 1 v. ell., waaronder 11,529 bund. 85 v. r. 1 v. ell. belastbaar land, en telt er 312 h., bewoond door 357 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2070 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook worden er vele varkens aangefokt, en men drijft er nog al veel handel in vlas.

De Herv., die er ongeveer 2040 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Alef of Adolf van Besten, die in het jaar 1599 hier voorloopig werd aangesteld en in het volgende jaar reeds opgevolgd werd door Henricus Bokelman. Het regt van collatie was vroeger aan de heerlijkheid verknocht, en zou daarom ook door de Graven van Honsbroek geoefend zijn geweest, indien zij geen belijdenis van de R. K. godsdienst gedaan hadden; daar echter in Drenthe eene bepaling bestond, in gevolge van welke geene anderen eenig deel mogten hebben aan de beroepingen, dan die de Hervormde godsdienst toegedaan waren, werden de beroepingen, toen reeds, volbragt door de Heeren Drost en Gedeputeerde Staten. Thans is het beroep eene koninklijke collatie.

De 2 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Assen* gerekend. — De 30 Isr. welke men er aantreft, behooren tot de bijkerk van *Dwingelo*.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als eene hoofdschool te Ruinen en vier vaste bijscholen, van welke eene te Pesse, eene te Echten, eene te Ansen en eene te Stuifzand. Deze vijf scholen, worden gezamenlijk, gemiddeld door een getal van 330 leerlingen bezocht.

Het d. Ruinen of Runen, in het Latijn Runa, ligt 5½ u. Z. Z. W. van Assen, 1½ u. N. W. van Hoogeveen, 3 u. N. O. van Meppel, aan de Wold-Aa. Men telt er in de kom van het d. 179 h. en 1070 inw.

De kerk, die in vroegere tijd aan de *H. Maagd* was toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch van geen orgel voorzien. Deze kerk, is in het jaar 1837 aanmerkelijk hersteld, verkleind en de predikantswoning vernieuwd. In de kosten daartoe, is door het fonds voor noodlijdende kerken 1300 gulden bijgedragen en van s' Rijks wege 1000 gulden, terwijl het overige ongeveer ter somme van 2000 gulden ten laste der gemeente verbleef.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 200 leerlingen bezocht.

Er worden hier twee veemarkten gehouden, als: eene voorjaarsmarkt op den 12 Mei, en eene najaarsmarkt op den 8 October, op welke laatste, gewoonlijk eene zeer belangrijke hoeveelheid vee wordt aangebragt (1), terwijl er alsdan ook veel in vlas wordt omgezet.

Den 4 April 1842, werd dit d. door eene zware ramp getroffen. Tegen 12 ure op den middag, ontstond aldaar een brand, welke zoo

(1) In het jaar 1838, waren er op de voorjaarsmarkt 17 paarden en 399 runderen en op de najaarsmarkt 60 paarden, 1370 runderen en 1631 schapen

spoedig in hevigheid toenam, dat in minder dan 2 uren tijds, 19 h., bewoond door 22 huisgez., uitmakende 150 personen, met het grootste gedeelte van de have der bewoners vernield werden.

RUINEN (DE ABDIJ-TE-), voorm. abdij, prov. *Drenthe*, in het d. *Ruinen*.

Deze abdij werd bewoond door Benedictijner Monniken, en is vermoedelijk het oudste gesticht van dien aard, dat in Drenthe aanwezig is geweest. Men kan echter niet bepalen, wanneer het ontstaan is. Het oudste stuk, waarin men iets daarvan vermeld vindt, houdt in: dat er verschil was ontstaan, tusschen den Abt en de broeders van het convent te RUNEN, ter eenre — en de gebroeders JOHANNES en LAURENTIUS, ter andere zijde, over het veen genaamd Buddigwolt, tusschen Mickelhorst en Arneslot gelegen. Dit verschil werd, door partijen, ter beslissing overgegeven aan JOHANNES, *Verbi Crucis Minister* (ook genaamd *Verbi Crucis ex Legato*) en Kanunnik te Osnabrugh, mitsgaders aan den Heer FRETHERICUS VAN COEVORDEN en aan JOHANNES VAN PETHE, welke het hebben beslecht en, op de volgende wijze, tusschen de twistvoerende partijen geschikt, dat het convent zijn regt op het veen of broek geheel vrij afstond aan de gebroeders JOHANNES en LAURENTIUS, welke daarentegen gehouden waren, om jaarlijks aan het convent, in vergelding daarvoor, uit te keeren *zeven mudden* rogge en zeven mudden haver, Groninger maat, van het *huis in Twinglo*. Doch het veen van Arneslot tot aan RUNEN toe, zoude, zoo wel aan het convent als aan de andere Markgenooten, gemeen blijven. Deze uitspraak is gedaan te RUNEN, op St. Gallusdag van het jaar onzes Heeren 1036, en bezegeld door B......., Abt van RUNEN, JOHANNES, *Verbi Crucis ex Legato* en FRETHERICUS, Ridder *van Coevorden*.

In het jaar 1141 schonk HERBERT VAN BIERUM, de zes en twintigste Bisschop van Utrecht, op verzoek van OTTO VAN RUNEN, Leenman van de St. Maartenskerk te Utrecht, aan de kerk der H. MARIA te Runen, de kerk te Steenwijk met al hare tienden, welke genoemde OTTO in leen hield, vrij van alle pacht, valken enz., en zulks *om den Broeders Monniken te Runen, welke de regelen van den H. Benedictus getrouw wenschten na te leven,* een gemakkelijker, of liever meer onbezorgd leven te verschaffen.

In eene acte van den Utrechtschen Elect, OTTO II VAN DER LIPPE, van den jaren 1215, wordt van den Abt FREDERICUS mitsgaders van de *broeders en het klooster van Runen* gesproken.

Uit deze en andere stukken blijkt derhalve duidelijk, dat, immers tot aan het jaar 1215 toe, te RUINEN is geweest eene *abdij van Benedictyner Monniken, aan de H. Moedermaagd toegewijd*, welke reeds ten jare 1036 heeft bestaan. Maar in stukken van latere dagteekening vindt men vermeld, dat er ook Geestelijke Dochters of Nonnen, in het convent te RUINEN zijn geweest. In eene oorkonde van OTTO VAN DER LIPPE, den vier en dertigsten Bisschop van Utrecht, van het jaar 1217 wordt gewaagd van de *broeders, de zusters en de kerk te Runen*; OTTO III VAN HOLLAND, de zes en dertigste Bisschop, heeft, bij openen brief van het jaar 1246, bevestigd de giften, door OTTO VAN RUNEN, leenman der Utrechtsche kerk, voorheen aan het klooster gedaan, en zulks op het verzoek van den *Abt, de Dochters, de Priorin en het Convent* (Conventus Sanctimonialium) in Runen. Of derhalve, om dezen tijd reeds, het Convent te RUINEN in eene abdij van Nonnen is veranderd, dan wel of het toen geworden is een zoogenaamd *dubbel* klooster van Monniken en Nonnen tevens, valt niet met zekerheid te bepalen.

Zeker gaat het, dat JAN VAN DIEST, de vijf en veertigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1325, op het verzoek en aanhouden van den Abt en zijne Conventualen — welke klaagden, dat het dorp RUINEN, door de aldaar heerschende drukte en door den ongemeenen toevloed van menschen, die er zich nederzetteden, voor het verblijf der kloosterlingen ongeschikt was geworden, — de vereischte magtiging verleende, om het *klooster der H. Maria te Runen van de Benedictyner-orde*, met alle zijne vrijheden, voorregten en geregtigheden, zoo als het convent, die tot daartoe had bezeten, naar *Dickeninghe*, eene stille, afgezonderde, doch aangenaam gelegene plaats, over te brengen, uit overweging, dat de zamenwoning en veelheid van menschen den kloosterlingen aan ziel en ligchaam schadelijk was, aangezien deze, uit den aard der kloosterlijke instellingen en naar den regel van de orde, waartoe zij behooren, tot een stil, eenzaam en streng leven zijn gehouden. In dezen brief, waaraan 's Bisschops groot zegel was gehangen, belooft deze, dat het convent niet zal worden verkort in de regten, welke het, zoo te RUINEN als elders, bezat.

Het klooster te RUINEN schijnt ook nog eenigen tijd in wezen te zijn gebleven, en zal wel langzamerhand te niet zijn gegaan, naarmate het kloostergebouw te *Dickeninge* werd opgetimmerd, en de conventuälen aldaar konden worden opgenomen en gehuisvest. In 1334 was het althans nog aanwezig, daar, volgens eenen brief, destijds afgegeven, de grove en smalle tienden, benevens het regt van herberg in het vlek Halen, aan JOHAN *den Abt van Runen* en van *Dickenynghe* werden overgedragen. Op den 12 September 1347 heeft JAN VAN ARKEL, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, te Vollenhove eenen banbrief uitgevaardigd, tegen allen en een iegelijk, die den Abt, den Prior en de kloosterlingen van de conventen der Benedictynerorde te *Dickeninge* en te RUINEN met scheldwoorden, wapenen of ander wereldlijk geweld en vijandelijke aanvallen, in hunne personen of goederen, beleedigingen aandeden of nadeel toebragten. Ook nog in eene oorkonde van 1367 wordt van den Abt van *Dickeninghe* en van RUINEN gesproken; maar in stukken van lateren tijd vindt men van het convent te RUINEN niet verder gewaagd.

Van het kloostergebouw te RUINEN is weinig of niets meer overgebleven; alleen is er nog te vinden een gedeelte der gracht, waarmede het schijnt te zijn omringd geweest. Even ten Oosten van de tegenwoordige predikantswoning, welke, door den daarbij behoorenden hof, gemeenschap heeft met het kerkgebouw, buiten twijfel de voormalige abdijkerk, ligt eene streek gronds, waarop twee boerenwoningen staan en welke alsnog het Klooster heet. Men vermoedt, dat aldaar de Conventualen hunne woonplaats hebben gehad; dat de grond, tusschen het alhier gestaan hebbende gebouw en de kerk gelegen, vroeger tuin en boomgaard is geweest, en dat de hedendaagsche behuizing van den Predikant, eertijds de wedeme (wheeme, pastorij) van den Kerspelpriester te RUINEN, gemaakt is van het voormalig woonhuis des Abts of van het brouwhuis en den kelder, bij de abdij behoord hebbende (1).

RUINEN (HET HUIS-TE-) of DEN OLDENHOF, ook wel OLDENHAVE, voorm. havez. in de heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1½ u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ruinen*.

(1) Hen, die meer omtrent deze abdij verlangen te weten, verwijzen wij naar: *De voormalige kloosters in Drenthe; geschiedkundig beschouwd door* J. S. MAGNIN, bl. 13-38.

Dit huis is reeds voor ongeveer dertig jaren afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden zijn het eigendom van onderscheidene personen.

RUINER-AA (DE), riv., prov. *Drenthe*, vloeijende van het Noordoosten naar het Zuidwesten, in de nabijheid van het dorp Ruinen, en daar onder den naam van Ruiner-Aa; lager neemt zij den naam aan van Wold-Aa. Zie AA (WOLD-).

RUINERDIJK (DE), eenige h., behoorende tot de kluft Geusinge, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5½ u. Z. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2½ u. N. O. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ruinen*, aan den rijweg op Meppel.

RUINERWOLD, gem. in de heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, judic. en adm. kant. *Meppel* (3 k. d., 2 m. k., 4 s. d); palende N. aan Havelte, O. aan Ruinen en de Wijk, Z. aan de Wijk en Meppel, W. aan Nijeveen en Havelte.

Deze gem. bevat het dorp Ruinerwold, met zijne buurten Dijkhuizen, de Kalekluft, de Ruigekluft en Oostende, benevens de geh. Haakswold, Broekhuizen, Weerwille en Tweelo. Zij ligt zeer in de lengte, als hebbende eene uitgestrektheid van twee uren gaans, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4030 bund. 35 v. r. 32 v. ell., waaronder 4011 bund. 17 v. r. 68 v. ell. belastbaar land. Men telt er 265 huizen, bewoond door 331 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 1830 inwoners, die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Men treft ook in deze gemeente aan zekere zwarte derrijachtige smeerige grond, welke gedroogd voor brandstof geschikt, echter, bij goede behandeling, zeer dienstig is voor grasland en voor houtgewas, waarom men er dan ook veel bakhout vindt, en deze gem. voor een der grasrijkste van Drenthe gehouden wordt. Men treft er, bij gemis aan heide, weinig schapen aan. Er wordt in deze gem. ook vlas geteeld en men vindt er enkele stukken lagen veengrond, waaruit zoogenaamde bagger- of sponturf wordt getrokken.

De inw., die, op 10 na, allen Herv. zijn, onder welke 680 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort. De eerste, die in deze gem. het Leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES CHRISTIANI, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar Wolvega vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De 10 Isr., welke men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Meppel* gerekend.

Men heeft in deze gem. 5 scholen, als: eene hoofdschool te Ruinerwold, eene vaste bijschool te Tweelo, en drie winterbijscholen, als: eene te Oostende, eene te Haakswold en eene te Broekhuizen, welke scholen gezamenlijk gemiddeld door een getal van 230 leerlingen bezocht worden.

Het d. RUINERWOLD ligt 8 u. Z. Z. W. van Assen, 1¼ u. N. O. van Meppel, gedeeltelijk aan de Wold-Aa.

De eigenlijke of oude naam van dit d. schijnt geweest te zijn BLIJDENSTEDE en in eene bul van Paus PIUS IV van 1561 wordt het BLIJENSTEIN genoemd. Kortheidshalve werd het gemeenlijk BLINESTEN en BLUSTEN uitgedrukt. Het boschrijke van dit dorp, dat zich ongeveer twee uren gaans in lengte van het Zuidwesten naar het Zuidoosten uitstrekt, heeft het vermoedelijk den naam van RUINERWOLD medegedeeld. Men telt er in de kom van het d. 200 h. en 1250 inw.

De kerk is een niet groot, langwerpig vierkant gebouw, met eenen pitsen toren, zonder klok, doch er zijn nog wel aanwezig twee klepels, van welke het volksverhaal zegt, dat in het jaar 1672 de klokken door den Bisschop van Munster zijn weggeroofd en versmolten. Ook is in deze kerk geen orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

RUIPENEST (HET), voorm. kloost. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Lamsbeggijnhof (Gerrit).

RUIRLO, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Ruurlo.

RUISSCHENSTEIN of Ruyskenstein, vroeger Kostverloren en nog vroeger Amstelhof genaamd, oud adell. h. in *Amstelland*, arr. en ¾ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ¾ u. N. O. van Amstelveen, aan den Amstel, bij het Kleine-Loopveld.

Dit huis heeft een reeks van jaren boven anderen in den omtrek uitgemunt, zoowel ten aanzien van zijne hooge en dikke muren en ruime kamers, als wegens zijne hechtheid, groote vensters en verwulfde kelders. Voor het overige was het niet minder beroemd door eenen welbeplanten hof, eenen ruimen voorhof en eene sierlijke poort, boven welke men eene half open gaanderij vond, op twee ronde pilaren aan de linker zijde op eenen muur, ter hoogte van den verwulfden doorgang, rustende.

De losse veengrond van deze streek heeft aanleiding gegeven tot den naam, welke dit lusthuis in lateren tijd gevoerd heeft. Bij den eersten stichter (men is onzeker wie die geweest zij) droeg het den naam van Amstelshof, maar het gedurig zakken van den grond, door de zwaarte van het gebouw, noodzaakte de bezitters tot gestadige onkosten om het in stand te houden, waardoor het dus niet ten onregte, na verloop van tijd, den naam van Kostverloren of eigenlijk Kosten verloren ontvangen heeft.

Omstreeks het jaar 1650 werd dit huis door brand, voor een groot gedeelte verwoest, en er bleef niet meer van staan, dan de twee dwarsgevels met het poortje, zonder de voorgemelde gaanderij. Na die ongelukkige gebeurtenis ging het huis meer en meer ten gronde, en werd een eigendom van nieuwe bezitters, die op een gedeelte der oude muren een geheel nieuw huis met eenen platten gevel en opgaand wolvendak lieten bouwen. Na de herbouwing ontving het den naam van Ruisschenstein.

RUISSCHERBRUG, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ruim 1 u. O. van *Groningen*, gem. en ½ u. Z. van *Noorddijk*; met 15 h. en 90 inw.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eene brug, die hier voormaals over het Damsterdiep lag. Langs eenen weg, door Noorddijk en kort langs Zuidwolde naar Bedum loopende, de Zuidwending genaamd, verbond deze brug twee groote afdeelingen der provincie Groningen, welke weder in eene misschien belangrijke aanraking konden gebragt worden, indien de ten jare 1672 afgebroken brug en eene daarmede in verband staande communicatie hersteld werd.

RUISSCHE-VLIETE, voorm. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Russchenvliete.

RUITE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Route.

RUITEN (DE), voorm. huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. van *Hoogezand*, gem. en ½ u. Z. W. van *Slochteren*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande

van 6 bund. 80 v. r. 10 v. ell., thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer WILLEM JASPER HENDRIK TRESLING.

RUITEN (HOOG-), voorm. huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. van *Hoogezand*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Slochteren*, ½ u. W. van de *Scharmer*, waartoe het behoorde.

Van dit huis zijn geene sporen meer overig, zelfs weet men de juiste plaats niet meer waar het gestaan heeft.

RUITEN-AA en NIEUWE-RUITEN-AA, riv., prov. *Drenthe*. Zie AA (RUITEN-) en AA (NIEUWE-RUITEN-).

RUITENBERG, RUITENBORGH of RUTENBORG, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. W. van *Dalfsen*.

Deze havez. bestond reeds vóór 1389, in welk jaar de Heer van RUTENBERG, ten gevalle van de drie steden van Overijssel, aan FLORIS VAN WEVELIKHOVEN, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, beloofde het daarop staande kasteel niet verder te zullen versterken.

Zij beslaat eene oppervlakte van 183 bund. 78 v. r. 70 v. ell., werd in het midden der vorige eeuw bezeten door WILLEM BORCHARD Baron SLOET, thans is zij het eigendom van den Heer JOHANNES RIDDERINKHOF, woonachtig te Zwolle.

RUITENBORG (OLD-), havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

In de tuinen dezer havez. liggen de overblijfselen van het oude slot Toutenburg.

RUITENBROEK, moeras in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, ½ u. Z. O. van *Ter-Apel*.

Alhier zijn in de maand Junij 1842 een honderdtal Romeinsche penningen gevonden, alle voorzien van borstbeelden van Keizers.

RUITER (DE), fort in den *Sabina-Henrica-polder*, prov. *Noord-Braband*. Zie RUYTER (DE) (1).

RUITER (DE), zandplaat in het *Veersche-gat*, prov. *Zeeland*, O. ten N. van Veere, W. van Kamperland.

RUITERSDIEP (HET), vaarwater in het *Veersche-gat*, beoosten de banken de Schotsman en de Ruiter, met eene diepte, bij laag water, van 70 tot 200 palmen.

RUITERSPLAAT (DE) of DE SPRINGER, onbedijkte plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Spieringplaat, O. aan de kreek langs de Catharina-plaat of Jantjesplaat, Z. aan den Lagenhof, W. aan het Gat-van-Puttensteek.

RUITERSWONING (DE), voorm. buit. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. Z. W. van *Brielle*, kant. en 3½ u. W. N. W. van *Sommelsdijk*, gem. en 45 min. W. van van *Ouddorp*.

Thans is het een boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 3 bund. 33 v. r. 60 v. ell., in eigendom bezeten wordt door KRYN VOOGD, woonachtig te Zuiddorp.

RUIVER, b. in *Opper-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*. Zie REUVER.

---

(1) Eveneens zoeke men de woorden elders mede RUI gespeld, welke hier niet gevonden worden op RUY.

RUIVERSHEIDE of Reuversheide, heide in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg,* welke, maar even buiten het d. Swalmen beginnende, zich meer dan twee uren ver naar den kant van Venlo uitstrekt. Daar door loopt de nieuwe weg van Maastricht naar Nijmegen. Ten Oosten wordt die heide bepaald en van het Pruissisch grondgebied afgescheiden door eenen breeden weg, welke de Prinsendijk of Keizersbaan genoemd en voor een overblijfsel van den Romeinschen weg van Xanten naar Tongeren gehouden wordt. Van deze heide zijn, in het midden der vorige eeuw, door de Algemeene Staten, eenige morgen gronds uitgegeven aan partikulieren, om gedeeltelijk met houtgewas beplant, gedeeltelijk tot bouwland gemaakt te worden, met vergunning van dertig jareh vrijdom van alle belastingen, waardoor deze schrale en eenzame streek, tot hiertoe genoegzaam onbruikbaar, door den tijd met huizen en inwoners vervuld en in eene aangename landouw herschapen is, zoo dat van deze heide nog slechts eene oppervlakte van 9 bund. 75 v. ell. bestaat.

RUKVEEN of Rukven, d. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband.* Zie Rucphen.

RUKVEN of Rucphen, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2½ u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Veghel*, gem. en 35 min. N. O. van *Heeswijk.*

RUL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Helmond*, 20 min. N. van *Heeze.*

RUL (DE) of Kleine-Dommel, ook wel de Aa genoemd, riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, welke haren oorsprong neemt in de moerassige streek, genaamd Aschbroek, gem. *Budel*, bij het geh. Buulderbrug; in eene noordoostelijke rigting door de gemeente *Budel* loopt, tot aan het gehucht Gestel, gemeente *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, waar zij eene noordelijke rigting aanneemt. Na eenigen tijd dus te hebben voortgeloopen, schiet zij weder noord-westwaarts op, neemt, ter hoogte van Leende, de Soere op, met welke vereenigd zij noordwaarts aanstroomt naar het kasteel van Heeze, waar zij zich met de Sterksel-Aa of Kleine-Rul vereenigt, om in eene meer westelijke strekking, langs het kasteel van Geldrop, waar zij den naam van den Kleinen-Dommel aanneemt, Hulst, Rol, waar zij eenen korenmolen in beweging brengt, en Opwetten te vlieten, en zich voorts een weinig boven Eckart, in den *Dommel* te ontlasten.

RUL (DE), kleine waterloop in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Oosterhout*, welke zich in de haven van die stad ontlast.

RUL (DE KLEINE-), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband.* Zie Aa (Sterksel-).

RULLEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 1¾ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1¼ u. W. N. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, 10 min. N. W. van de kerk van *Gerwen*, waartoe zij behoort.

RULLINGEWEER, naam, onder welken het voorm. heerenhuis Rollingeweer, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Rollingeweer.

RUMBEJ, Tandjong-Rumbej, kaap in *Oost-Indië*, aan den Noordwesthoek van het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden.*

RUMEDA of Rumede, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3½ u. N. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. N. O. van *Bolsward*, 10 min. Z. W. van *Welsrijp*, waartoe zij behoorde.

RUMELAAR, b. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. Z. O. van *Woudenberg*.

Deze b., welke haren naam ontleent van een vroeger aldaar gestaan hebbend adell. h. (zie het volgende art.), bestaat uit vier hofsteden, met ruim 50 inw.

RUMELAAR, voorm. adell. h. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. Z. O. van *Woudenberg*.

De juiste plaats, waar het gestaan heeft, is niet meer met zekerheid op te geven. Juist ter zijde van de buurt Ruimelaar is eene hofstede, Groot-Landaas genaamd, wier grachten zouden doen vermoeden, dat hier vroeger het huis Rumelaar zou gestaan hebben; deze hofstede is groot 57 bund. 36 v. r. en behoort aan J. W. Baron Gülcker, wonende thans in de Pruissische provincie Rijnland. Even verder en in eenen driehoek met deze hofstede, zijn twee andere hofsteden, de Groote-Lageweide en Oudenhorst genaamd, wier bouwing met Groot-Landaas mede overeenkomt, en even zoo, bij eene kromming des wegs, gelegen zijn.

RUMELINGEN, d. in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en 40 min. Z van *Kayl*, aan de Kayl. Men telt er ongeveer 100 h. en 600 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Sebastiaan toegewijd, is een vrij aanzienlijk gebouw.

RUMMEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Ruimel.

RUMMELBEEK (DE), beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke in Noord-Deuringen, onder *Denekamp*, ontstaat, zich in Latterop met de *Sombeek* vereenigt, aldaar de Geele-Beek genoemd wordt en onder Breklenkamp in de *Dinkel* valt.

RUMMERS-DIJK, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Hengstdijk*, gedeeltelijk gem. *Ossenisse*; palende N. aan den Hoogland-polder, O. aan den Polder-van-Klein-Hengstdijk, Z. aan den Polder-van-Stoppeldijk, W. aan het Hellegat.

Het tijdstip der indijking van dezen polder is niet bekend. Hij heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 122 bund. 91 v. r. 50 v. ell., en is schotbaar groot 111 bund. 19 v. r. 31 v. ell., als: onder *Hengstdijk*, volgens het kadaster, 42 bund. 86 v. r. 50 v. ell., en schotbaar 36 bund. 16 v. r. 65 v. ell.; onder *Ossenisse*, volgens het kadaster, 80 bund. 5 v. r., en schotbaar 75 bund. 2 v. r. 66 v. ell. Behalve eene meestoof, staan in dezen pold. eene boerenhofstede en veertien bijzondere woningen, waarvan elf woningen onder *Ossenisse*, en de overige, benevens de hofstede, onder *Hengstdijk*. Hij watert uit door de Groote-Sluis van Campen, op het Hellegat.

Het polderbestuur, vereenigd met dat van *Groot-Hengstdijk* en *Klein-Hengstdijk*, wordt uitgeoefend door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

RUMOIRT of Rumoord, ook Remort, voorm. heerl., prov. *Zeeland*, beoosten *Duiveland*, die tot wapen had een veld van sabel, met een liggend kruis, vergezeld in elk canton van eene meerle, alles van zilver. Thans zijn het hooge schorren en slikken, grenzende N. aan het Krammer, O. en Z. O. aan de Bruintjeskreek, Z. aan het Mastgat naar het Zijpe, W. aan het Zijpe.

Bij het bedijken van *Bruinisse* werden zij buiten geslagen, en is naar den kant van Duiveland, door den stroom Wijdaars, die het van dat eiland scheidt, zeer versmald, en aan de andere zijde, naar den kant van St. Philipsland weder aanmerkelijk toegenomen.

RUMPEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 2 u. N. O. van *Sittard*, gem. en 15 min. ten Z. W. van *Brunssum*; met 54 h. en 240 inw.

RUMPT, heerl. in den *Tieler-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Deil*; palende N. W., N. en N. O. aan de Linge, O. aan de heerl. Enspik, Z. aan Hellouw, W. aan Gellicum.

Deze heerl. bevat niets dan het d. Rumpt, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 962 bund. 28 v. r. 86 v. ell., waaronder 954 bund. 64 v. r. 96 v. ell. belastbaar land. Men telt er 97 h., bewoond door 118 huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 340 in getal zijn, onder welke ruim 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. Rumpt was tot aan 1648 vereenigd met *Gellekom*, doch bekwam in dat jaar eenen eigen Predikant in Everhardus Rotarius, die in 1652 naar Stolwijk vertrok. Gedurende de dienst van Johannes ab Englisch, hier beroepen in 1673, werd in 1675 Gellekom hier weder mede vereenigd, dat stand hield tot in 1690, toen Johannes van Zutphen in 1691 alleen voor Rumpt werd beroepen, hij overleed in 1716. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding Gijsbertus Johannes Roijens, die er van 1810 tot in 1811 stond, en den 9 Januarij 1845, als Hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam overleed.

De R. K., die er 310 in getal zijn, onder welke 200 Communikanten, worden tot de stat. van *Rhenoy* gerekend.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Men vindt in oude narigten geen bijzondere Heeren van Rumpt vermeld, waarom men vermeent, dat het, even als Gellicum, eene afdeeling van het Land-van-Arkel geweest is, en dat de Heeren van Asperen die bezeten hebben. Immers was Otto van Asperen en Vuren omtrent 1460 Heer van Rumpt, en de dochter van zijnen broeder Herbert, trouwende met Gijsbert van Giessen, bragt hem die heerlijkheid aan. Sedert het einde der zestiende eeuw was zij een eigendom van het geslacht van Scherpenzeel, en is door eene erfdochter aan dat van Heerkman van Zuidwijk gekomen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Heerkman van Zuidwijk, woonachtig te Munster.

Het d. Rumpt of Rempt, ook wel eens onder den naam van Rumede en Roemre voorkomende, ligt 4 u. W. van Tiel, 1½ u. W. van Geldermalsen, 1 u. W. van Deil, aan de Linge, waarover men hier een veer heeft. Men telt er in de kom van het d. 74 h. en 500 inw.

De kerk is een oud gothisch gebouw, met eenen toren en sedert het jaar 1842 van een orgel voorzien, vervaardigd door C. F. A. Naber, orgelmaker te Deventer, en den 4 September van dat jaar ingewijd.

Toen, in het jaar 1672, het Nederlandsche leger zich genoodzaakt zag van Utrecht op te trekken, en eene afdeeling van het Fransche leger van Turenne, onder bevel van den Graaf de Lorges, in de Betuwe rukte, bevond zich Kapitein Johan Bouwensch, met zestig soldaten in het dorp Rumpt, toen de Lorges, met acht kornetten ruiterij, aldaar aankwam. Bouwensch en de zijnen ontvingen deze vijandelijke overmagt zoo kloekmoedig, dat deze geheel op de vlugt werd geslagen, haren zwaar gekwetsten Bevelhebber met moeite medevoerende, maar eene som van zestig duizend gulden den overwinnaars achterlatende. Bouwensch, deze buit in veiligheid willende brengen, raakte omtrent Leerdam in een tweede gevecht met tachtig Fransche Dragonders. Ook dezen joeg hij op de vlugt; maar twee vijandelijke kogels troffen hem in de borst, ofschoon niet doodelijk, doch gedurende het gevecht gingen de voerlieden, met den veroverden buit, door.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft het dorp veel geleden. Toen reeds alle de dorpen waren overstroomd, bleef de vloed aldaar dermate wassen, dat zij die van het jaar 1784 zestien duim te boven ging; twee personen verloren het leven, negen paarden, tachtig runderbeesten, zestien schapen en zes varkens verdronken bovendien, terwijl een aantal van twaalf huizen en vijf hooibergen wegspoelden en nog acht en twintig andere huizen zwaar beschadigd werden.

De kermis valt in het begin van October in.

RUMPT (HET HUIS TE-), voorm. adell. h. in den *Tieler-waard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 4 u. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. W. van *Geldermalsen*, gem. en 1 u. W. van *Deil*, 10 min. W. van *Rumpt*.

Dit adell. huis, met toebehoorende gronden, werd in 1341, door Ricoud van Heeswijk, Proost van St. Pieter te Utrecht, ter leen opgedragen aan Reinald, Hertog *van Gelder*. Het was reeds in het midden der vorige eeuw zeer vervallen en werd toen door eenen boer bewoond, thans is het nog eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 33 bund. 1 v. r. 70 v. ell., in eigendom bezeten wordt door den Heer Heereman van Zuidwijk, woonachtig te Munster.

RUMPT (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden* distr., arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Deil*; palende N. aan de uiterwaarden tegen de Linge, O. aan den Polder-van-Enspik, Z. aan den Polder-van-Hellouw, W. aan den Polder-van-Gellicum.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 900 bund., waaronder 895 bund. schotbaar land; telt 90 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door sluizen op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

RUMPTE-VELD, kleine duinvallei in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. W. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Beverwijk*, gem. en 1 u. Z. W. van *Velsen*, in de zoogenaamde *Heeren-Duinen*.

RUMPTSCHE-MARK of Rumptsche-Uitwatering, water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat aan de zuidoostelijke punt van den

Polder-van-Rumpt een begin neemt, met eene westelijke strekking tusschen dien polder en den Polder-van-Hellouw doorloopt en aan de zuidwestelijke punt van den Polder-van-Rumpt in de Gellicumsche uitwatering uitloopt.

RUN, Poeloe-Run, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Ron.

RUN (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, die onder den naam van Aa, uit de *Postelsche-heide*, bij het geh. *Weebosch*, in de gem. *Luyksgestel*, ontspringt en, van daar noordoostwaarts langs Stokkelen en Stevert aanstroomende, aldaar den korenmolen, de Stevertsche-molen genaamd, in beweging brengt, vervolgens den naam van Run verkrijgt, en zich ½ uur, beneden het geh. Heers, tusschen Veldhoven en Waalre, in den *Dommel* ontlast.

RUN (DE KLEINE-), beekje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Eikenreit.

RUND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 3½ u. Z. W. van *Eindhoven*, distr. en 4 u. Z. van *Oirschot*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek *het Loo*; met 4 h. en 20 inw.

RUND, oude naam van het d. Drumpt, in den *Tieler-waard*, prov. *Gelderland*. Zie Drumpt.

RUNDE (DE) of het Rundiep; water, prov. *Drenthe*.

Het ontspringt uit het *Zwarte-meer*, een meer in de oostelijke veenen; loopt in eene noordelijke rigting naar het d. Roswinkel, waar het zich in twee takken splitst, van welke de een den naam van Molen-Aa en vervolgens van Ruiten-Aa aanneemt, doch welke zich later in de provincie Groningen weder vereenigen.

RUNEN, d. in *Dieverder-dingspel*, prov. *Drenthe*. Zie Ruinen.

RUNKSPUTTE of Runxputte, voorm. kapel in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kapel te Runxputte en voorts het art. Heilo.

RUNNEBERG, Renneberg ook Rennemig of Rennemich, voorm. adell. huis, in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Heerlen*.

Dit adell. h., voerde vroeger den titel van graafschap, terwijl zijn gebied zich tot nabij Sittard uitstrekte. Naar dit graafs. voerde George van Lalaing, die in 1580, Groningen aan de Spanjaarden verried, den titel van Graaf van Renneberg, onder welken naam hij meest in de geschiedenis bekend is. Ter plaatse, waar dit voorm. adel. huis gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, thans in eigendom wordt bezeten door de erfgenamen Mens, woonachtig te Heerlen.

RUNSEL (DE), poel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Ringselven.

RUNSTRAAT, ook wel Rundijk genoemd, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2¼ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. W. van *Oss*, gem. en 10 min. Z. van *Geffen*, tusschen dit d. en Papendijk; met 13 h. en 70 inw.

RUPELMONDE, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. W. ten W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 24 v. r. 95 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Jan Nicolaas Pook van Baggen, woonachtig te Amsterdam.

RUPENNEST, voorm. kloost. te *Leyden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Lamsbeggijnhof (Gerrit-).

RUPS (DE), riviertje in de vrije heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*. Zie Rips (De).

RUPWEILER, geh. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie Ripweiler.

RUSSCHEN, h., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 5 u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. O. van *Oldeberkoop*, ¼ u. Z. W. van *Donkerbroek*, waartoe het behoort.

RUSSCHEN-VLIETE, later Ruische-vliete, in oude Latijnsche stukken Rusgefleta en Rusefleta, plaats welke menigwerf voorkomt in stukken van de twaalfde en dertiende eeuw, bijna altijd zamen met Oostburg. Zij schijnt dus in den omtrek dier stad, thans *Vierde district-van-Zeeland*, gelegen te hebben. De Abdij van St. Pieter te Gent had daarin eigendommen. Of er een kasteel of dorp van dien naam geweest zij is niet bekend; ook niet door welke omstandigheid of wanneer het opgehouden hebbe te bestaan.

RUSSISCHE-ZEEGAT (HET), vaarwater ten N. van de *Zuiderzee*, Z. W. van *Texel*.

Dit zeegat is door het verleggen van de Noordergronden, zoodanig vernaauwd en ondiep geworden, dat het doorvaren daarvan, in het jaar 1843, voor de scheepvaart gevaarlijk werd geacht, en de betonning diensvolgens, daaruit is opgenomen geworden.

RUST, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Middeldivisie*, O. van het Schottegat, Z. van de plant. Vriendenwijk, N. O. van de plant. Bloemhof.

RUST (HET HUIS-TE-), buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 10 min. N. W van *Bennenbroek*, aan den straatweg van Haarlem op 's Gravenhage.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. D. Willink, woonachtig te Amsterdam.

RUSTBRUG (DE), brug in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en 10 min. N. O. van *Werkhoven*, over den Rijn liggende.

RUSTBURG, buit. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. Z. W. van *Brielle*, kant. en 5½ u. W. N. W. van *Sommelsdijk*, gem. en ¾ u. N. van *Ouddorp*.

Dit buit., aangelegd in het jaar 1680, door den Heer Jacob Gijseland, is aangenaam gelegen en stuitende tegen de duinen; het is thans een bekoorlijk buitenverblijf, dat in eigendom bezeten wordt door den Heer A. W. van Kerkwijk, woonachtig te Ouddorp. Het beslaat, met de daaraan gelegene landerijen, eene oppervlakte van 17 bund. 73 v. r. 58 v. ell.

RUSTEDE, hofstede in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. N. O. van *Staphorst*.

Het is een der zestien hoeven, die vroeger het d. *IJhorst* uitmaakten, en bestaat nog in hare oorspronkelijke grootte, beslaande eene oppervlakte van 285 bund. 76 v. r. 50 v. ell. Zij wordt thans in eigendom bezeten door den J. H. Wildeboer, woonachtig te IJhorst.

RUSTENBROEK, voorm. heerenhuis in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 5 min. Z. W. van *Zuidbroek*.

Ter plaatse, waar dit huis gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. Huisman, woonachtig te Zuidbroek.

RUSTENBURG, geh. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2½ u. W. van *Hoorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Ursem*, aan de trekvaart van Hoorn op Alkmaar; met 25 h. en 145 inw.

Men heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Dit geh., ofschoon klein van omvang, is nogtans een levendig plaatsje door den velen doortogt, het is het vereenigingspunt van zeven wegen en de dienst der trekschuit van Hoorn op Alkmaar moet hier van vaartuig verwisselen.

In 1571 werd de visscherij te Rustenburg en het zoogenoemde Lubbertsluisje, voor altijd door Alkmaar gepacht, welk octrooi van dezen erfpacht door Willem I, Prins *van Oranje*, den 31 Julij 1574 is bevestigd. Het regt, dat Alkmaar daardoor op deze plaats kreeg, is eene oorzaak van eindelooze twist tusschen Hoorn en Alkmaar geworden. Hoorn wilde nog in dat jaar te Rustenburg een verlaat leggen, voor hunne binnenlandsche vaart, doch dit werd hen door Alkmaar belet. In het jaar 1601 werd er evenwel een groote nieuwe overtoom- of windas gemaakt om schepen over te halen. Nog heden ten dage belet Alkmaar echter, door te voorkomen, dat hier een sluis gelegd wordt, de vaart der groote schuiten van de Langedijken, Hoorn en verdere plaatsen aldaar gelegen. En hoezeer Noord-Holland door vaarten, togten en slooten doorsneden is, kan daardoor geen turfstjalk, geen veerschuit, ja zelfs geen groote schuiten te Hoorn, Enkhuizen of Medenblik komen, of zij moet buiten om, langs de Zuiderzee. De veerschippers naar Amsterdam van alle dorpen benoorden Rustenburg moeten daarom aldaar hunne goederen ontladen en dus twee schuiten nahouden, of zij moeten besluiten heel bij Alkmaar om te varen. — In 1573 stak Sonoy, even ten westen van Rustenburg, den dijk door, die de Schermer en de Waard, toen beiden meren, van elkander scheidde en wierp hier eene schans op.

RUSTENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Dit buitengoed, bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerte, bouwmanswoning, boomgaard, tuin, bosch, wei-, hooi- en teelland, te zamen beslaande eene oppervlakte van ruim 70 bund. 50 v. r. 14 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Willem II, Koning der Nederlanden.

RUSTENBURG, voorm. burg in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en 10 min. N. van *'s Gravenhage*, aan den Scheveningsche-weg.

Deze burg was gesticht door de Heeren van Brederode, die, even als de Heeren van Wassenaer, daarop vele jaren hun verblijf hebben gehouden. Daaraan was de vrije jagt in de duinen, tot Katwijk toe, vergund, en het stond aan de Ridders, welke dezen burg bewoonden, voormaals vrij, om, onder hunne vaan en vijftig gewapende krijgslieden op hunnen burg in bezetting te mogen leggen.

Later was het een voornaam logement, waar men de zeebaden konde gebruiken. Thans is het een landgoed.

RUSTENBURG, herberg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Bergum*, 1 u. Z. W. van *Tietjerk*, aan het Langdeel.

RUSTENBURG, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. *Utrecht*.

Dit buit., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer F. J. Baron van Heeckeren van Brantsenburg.

RUSTENBURG, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en midden in het d. *Schalkwijk*.

Dit buit., beslaande met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 20 bund. 25 v. r. 68 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. E. van Strijen, woonachtig te Wijk-bij-Duurstede.

RUSTENBURG, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. *Hillegom*. Dit buit. is sedert lang gesloopt.

RUSTENBURG, buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ½ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en 20 min. Z. O. van *Noordgouwe*.

RUSTENBURG, buit. in *Staats-Vlaanderen*, in het schependom van *Aardenburg*, prov. *Zeeland*. Zie Elderschans.

RUSTENBURG, landg. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. W. N. W. van *Meerssen*, gem. *Bunde*.

RUSTENBURG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, 10 palen O. van *Batavia*, W. van den grooten weg.

RUSTENBURG, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Bethlehem, benedenwaarts aan de plant. Concordia, waaraan zij thans behoort; 400 akk. groot.

RUSTENBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Waterwijk, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Courtvlugt; 2880 akk. groot; met 199 slaven. Zij wordt met eenen water- en eenen stoommolen bewerkt. De Negers noemen haar Saatie.

RUSTENBURG, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Middeldivisie*, N. van het Schottengat, N. W. van de plant. Vreeland, O. van de plant. Rio Canarie.

RUSTENBURGERPAD (HET), ook wel Rust-en-Werkpad, geheeten, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 min. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2½ u. N. van Amstelveen. De inw. vinden meest hun bestaan in de groenteteelt.

De R. K. hebben hier eene kerk, aan den H. Willebrord toegewijd, zonder toren of orgel. De stat., waartoe deze kerk behoort, en welke tot de stat. van *Amsterdam* gerekend wordt, telt 800 zielen, onder welke 540 Communikanten, en is vermoedelijk in of omstreeks het jaar 1660 opgerigt. — Men heeft er mede eene school en eenige speel- of theetuinen.

RUSTENBURGER-WEG (DE), weg in de *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, loopende van het gehucht Rustenburg in eene noordwestelijke rigting tot aan den Honsburger-weg, waar hij den naam van Kruisweg aanneemt.

RUSTENBURGER-WEG (DE), weg in de *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, loopende van het gehucht Rustenburg in eene zuidelijke rigting tot aan de Noorder-vaart, ook Alkmaarder-vaart, geheeten.

RUST-EN-GENOEGEN, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, kw., arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. in het d. *Brummen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 46 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Schermer, woonachtig te Maarssen.

RUSTENHOVEN, buit. in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *de Beemster*, op den hoek van den Middelweg en den Volger-weg, in den Boven-polder.

Het is eene der twee nog aanwezige buitenplaatsen van het groot aantal, hetwelk vroeger de Beemster versierde. Het beslaat eene oppervlakte van 16 bund. 93 v. r. 22 v. ell., en staat ten name van den Heer Gaspar van Pabst Rutgers, als in huwelijk hebbende Vrouwe Margaretha Wynanda Gallis, wonende te Hoorn, erfgenaam van den blooten eigendom, vroeger bezeten door den Heer Mr. François Gallis, wiens weduwe, thans te Purmerende wonende, het vruchtgebruik heeft.

RUSTENHOVEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. ten O. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. O. van *Maarssen*, gem. *Maartensdijk*.

Dit buit., hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van ongeveer 150 bund., wordt thans in eigendom bezeten door de erven de Rovère van Breugel, woonachtig te 's Gravenhage.

RUST-EN-LUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

RUST-EN-PAD, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, O. van de plant. St. Kruis, Z. van de plant. Wacao, Z. W. van de plant. Weltevreden, N. W. van de plant. Klein-St.-Martha.

RUST-EN-RUST, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawayarie-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Maria's lust, benedenwaarts aan den houtgr. Welgevonden; 500 akk. groot; met 5 slaven.

RUST-EN-VREDE, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. W. van het Spaansche water, hebbende de plant. Brakkeput ten Noorden, Nydrust ten Oosten, Conoccopoos ten Zuiden en Damascus ten Westen.

RUST-EN-VREDEBEST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. W. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

RUST-EN-WERK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Johannesburg, benedenwaarts aan de koffijplant. Lust-tot-Rust; 200 akk. groot; met 159 slaven. De Negers noemen haar Granman-Gron. De Moravische Broedergemeente heeft op deze plantaadje eene kerk voor de Negerslaven gebouwd, welke den 13 October 1844 is ingewijd.

RUST-EN-WERK-PAD, naam, welken men ook wel eens geeft aan het Rustenburgerpad in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Rustenburgerpad.

RUSTER-SLOOT (DE), naam, welken men op sommige kaarten geeft aan de Rotte-sloot, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Rotte-sloot (De).

RUSTHOEK, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Dit buit., bestaande uit heerenhuizing, paardenstal, koetshuis en verdere getimmerten, bouwmanswoning, veestallen, hooibergen, warmoezierderij, kleederbleekerij, daggelderswoningen, boomgaarden, tuinen, wei-, hooi- en teellanden, afzanderij en duingronden, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 75 bund. 57 v. r. 66 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. D. Gevers Deynoot, woonachtig te Rotterdam.

RUSTHOF, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrijegeer*, 1½ u. N. O. van Sloten, 5 min. Z. O. van Sloterdijk, aan den Haarlemmer-weg.

Dit buit., hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 95 v. r. 91 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer Jacobus van Hoorn, woonachtig te Amsterdam.

RUSTHOF, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 2 min. O. van *Voorburg*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 64 v. r. 82 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe H. G. A. de Vogel van Aalst, woonachtig te Rotterdam.

RUSTHOF, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en ½ u. Z. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 49 v. r. 65 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer N. van Lunenburg, woonachtig te Heemstede.

RUSTHOF, voorheen het Hof-te-Wateringe, voorm. buit., thans eene hofstede, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en gem. *Middelburg*.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund. 43 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Cornelis Cornelisse.

RUSTHOUT, buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¾ u. Z. O. van *Dordrecht*, gem. *Dubbeldam*. — Deze buit. is sedert lang gesloopt.

RUSTHOVEN, buit. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Loppersum*, ½ u. Z. Z. O. van *Wirdum*, waartoe het behoort; met eene laan, uitkomende op den trekweg van Groningen naar Appingedam.

Dit buit., hetwelk eens de stille verblijfplaats was van den zeer geleerden en buitengewoon werkzamen Geschied- en Oudheidkundige Mr. Diderik Frederik Joan van Halsema; beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 25 bund. 64 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. Johannes Koning Uilkens, die hier een tigchelwerk of steenfabrijk, aan den puinweg, heeft.

RUST-LUST, buit. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ½ u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en ½ u. N. van *Haren*, in het geh. *Helpman*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. Jacobus Johannes Aritius Quintus, woonachtig te Groningen.

RUST-LUST, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Boomakker, benedenwaarts aan de koffijplant. Bleijenhoop-en-Bleijenrust; 500 akk. groot.

RUST-NA-VLIJT, buit. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. O. van *Rotterdam*, kant. en ½ u. W. van *Schoonhoven*, gem. *'s Heeraarsberg-en-Bergambacht*, 40 min. W. van *Bergambacht*.

Dit buit., bestaande in heerenhuis, fraaije koepel, slingerbosch, bloem- en moestuinen, bouwmanswoning met schuur en erven, boomgaard, wei-, hooi-, bouw- en griendland, te zamen groot 11 bund. 27 v. r. 77 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Feys Sol, woonachtig te Sluipwijk.

RUSTPLAATS, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant., gem. en 10 min. W. van *Arnhem*, in de buurs. *Klingelbeek*.

RUSTRIJK, voorm. buit., prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. N. O. van *Weesp*, gem. *Muiden-en-Muiderberg*, in de kom van het d. *Muiderberg*, gelegen.

Op deze buit., welke sedert het jaar 1837 met de buit. *Hofrust* vereenigd is, heeft men eene echo van eenen allerzonderlingsten aard, welke zelfs buitenlands vermaard is. De Heeren J. Buys, Lector in de Natuurkunde bij de Maatschappij *Felix Meritus*, te Amsterdam, P. W. van Dijk, Inspector van het geneeskundig kabinet van die zelfde Maatschappij, en M. van Marum, Secretaris van Teylers Genootschap te Haarlem, hebben in de jaren 1810 en 1811, omtrent deze echo proefnemingen in het werk gesteld en daarvan beschrijvingen gegeven, waaruit wij het navolgende grootendeels ontleend hebben. De plaats van de echo is in een bloemperk, van het Noordoosten tot het Zuidwesten omgeven van eenen muur, hebbende de gedaante van eenen halven cirkel, en zeven voeten (1,98 ell.) hoogte, behalve de dubbele schuine rollaag of zoogenaamde beer, waarmede hij gedekt is, die men op eenen voet (0.28 ell.) kan rekenen. De middellijn beloopt honderd en negen voeten (30.85 ell.) binnenwerks. Achter dezen muur vindt men hooge boomen. Wanneer men vóór dezen muur gaat staan, ziet men tusschen beide eenen platten beplanten grond, en achter zich eenen anderen halven cirkel van rasterwerk, zijnde de afstand van het middenpunt des muurs tot dat van het rasterwerk honderd twee en twintig voet Amsterdamsche maat (34.53 ell.). Het west en zuidwestelijk gedeelte van den muur schijnt ter voortbrenging van den echo, van geen dienst te zijn. Bezijden een rond bloembed, hetwelk in het midden voor den muur ligt en omtrent overal even ver daarvan af is, zijn op eenen afstand van drie en vijftig voeten (15.00 ell.) twee plaatsen, een waar men spreekt, en een, zeventien voeten (4.81 ell.) meer westwaarts, waar men hoort; gemeenlijk plaatst zich de hoorder in het punt, ten Westen van het rond, en de spreker in dat ten Oosten, en als dezen dan tegen het noordoostelijk gedeelte van den muur spreekt, zelfs al zijn het geheele verzen, dan hoort hij, die op het andere punt staat, die duidelijk door de echo herhalen. Het is zeer opmerkelijk, dat de spreker den weerklank zijner woorden niet hoort, zoo als zulks bij de gewone echos plaats heeft; een ander, eenige voeten van den spreker afstaande, hoort zijne woorden niet alleen, maar te gelijk eene stem, als uit den grond opkomende, welke van woord tot woord alles ten duidelijkste nazegt, wat door den spreker gesproken wordt. Tusschen de stem des sprekers en het geluid van den echo is naauwelijks eenig tijdverloop merkbaar. De toon van de echo is somtijds dieper of zwaarder, en

het geluid merkbaar sterker en dreunender dan dat van de stem des sprekers zelve, en in welk van de beide punten men het hoort heeft daaromtrent weinig verschil plaats. Deze echo vindt men reeds vermeld in HOOFTS Treurspel: *Gerard van Velzen,* dat in het jaar 1613 het licht zag, zoodat zij reeds ruim twee honderd dertig jaren bekend is.

De voorm. buit. RUSTRIJK beslaat eene oppervlakte van 6 bund. 33 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer EGBERT JEAN KOCH, woonachtig te Amsterdam (1).

RUSTVELD, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de suikerplant. Berkshoven, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. Groenendal; 516 akk. groot. De Negers noemen haar GROOTFERTIE.

RUSTWAT, naam, van eene voormalige herberg, thans boerderij, onder welken het geh. KORTVEEN, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, meestal bekend is, en zelfs op kaarten voorkomt. Zie KORTVEEN.

RUSTWIJK, vroeger genaamd DEN HOOGAARD, buit. in *Rijnland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*, aan den rijweg en trekvaart van 's Gravenhage op Leyden.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 73 v. r. 60 v. ell.

RUTAN, WAY-RUTAN, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*.

RUTBEEK, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie RIETBEEK.

RUTEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 2½ u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 1 u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en ½ u. W. N. W. van *Slochteren*; met 8 h. en 40 inw.

RUTEN-AA (DE), riv., prov. *Drenthe*. Zie AA (RUITEN-).

RUTENBROEK, moeras in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie RUITENBROEK.

RUTSELBOSCH (HET), bosch in het graafs. *Strijen*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Oosterhout*. — Het maakte een gedeelte van het Bosch-van-Strijen uit.

RUTTHEM, d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie RITTHEM.

RUUGE-KLUFT (DE), gedeelte van het d. *Ruinerwold*, prov. *Drenthe*. Zie RUIGE-KLUFT (DE).

RUURDZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, 5 min. N. van *Hartwert*.

RUURLO, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*, kant. *Lochem*, (3 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Lochem, O. aan Borculo, Z. aan Zelhem, W. aan Hengelo-en-Vorden.

Deze gem. bevat het d. Ruurlo, benevens de geh. Brouwershoek, Garvelinkhoek, Brinkmanshoek, Leusinkbrink, Nieuwenhuishoek, Wissinkhoek, den Bruil, Winkelshoek, de Haar, het Zieuwent, de Veldhoek, Formerhoek en Everwenninkshoek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6301 bund. 37 v. r. 71 v. ell., waaronder 6162 bund. 34 v. r. 2 v. ell. belastbaar land. Men telt er 386 h., bewoond door 463 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2630 inw., die meest

(1) Dit art. kan ter verbetering dienen van het gezegde omtrent dien echo op ons art. HOFRUST, welk buit. 6 bund. 18 v. r. 75 v. ell. groot is; of wel, met inbegrip van Overbosch en daaraan verbonden weiland 27 bund. 6 v. r. 51 v. ell.

in den landbouw hun bestaan vinden, wordende er alleen eenige handel in hout en spek gedreven. Men heeft er ook drie grofsmederijen, eenen windkorenmolen en eene eendenkooi. In 1839 was hier mede eene calicotsfabrijk opgerigt, doch deze is in het jaar 1843 weder te niet gegaan.

De Herv., die er ruim 1930 in getal zijn, onder welke ongeveer 900 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zutphen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Wigelius, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar Groenlo vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, doch de Heer heeft het regt om bij de beroeping tegenwoordig te zijn.

De R. K., die er ruim 690 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Ruurlo*, gedeeltelijk tot de stat. van het *Zieuwent*. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk van *Lochem*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Ruurlo en ééne in den Veldhoek, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 210 leerlingen bezocht worden.

Het d. Ruurlo, Ruerlo, Ruirlo, Roerlo, Roederlo of Roderlo ligt 4 u. Z. W. van Zutphen, 2 u. Z. van Lochem, aan den straatweg van Zutphen naar de Pruissische grenzen. — Men telt er in de kom van het d. 53 h. en ongeveer 420 inw.

De naamsoorsprong van dit d. heeft aanleiding gegeven tot velerlei gissingen. Er zijn er die den naam willen doen afstammen van de menigvuldige bosschen, welke in vroegere dagen, de omstreken van Ruurlo overdekt moeten hebben. Volgens hen zoude Roderlo moeten worden afgeleid, van het woord *roden* (uitroeijen) en Ruurlo alzoo eene plaats aanduiden, alwaar men den grond van boomen en struiken gezuiverd en tot akkerland ingerigt had. Anderen zoeken de naamsafleiding in *Rode*, *Reude*, dat, volgens Kiliaan eenen *hond* beteekent, en zulks, omdat het wapen van Ruurlo in eenen windhond van sabel op een zilver veld bestaat. Meer aannemelijk echter komt ons het gevoelen voor van den beroemden Nederlandschen Dichter en Oudheidkenner, Mr. Antoni Christiaan Winand Staring van den Wildenborch, die *Ruer* of *Ruur* de eerste lettergreep van Ruerlo afleidt van *ree*, *roo*, *reeuw*, in het oud Frankisch *hreo*, *hreu*, in het Angelsaxisch *reeuw* en in het Deensch *hrä* (een lijk), en van *lo*, een uitgang, welke men in de namen van vele plaatsen in ons vaderland terug vindt, en welke volgens velen, eene *hooge plaats* aanduidt, als wanneer Ruurlo, eene *hoog gelegene*, *ter begraafplaats bestemde plaats*, zoude beteekenen; een gevoelen, dat onmiskenbaar wordt aangedrongen door de zekerheid, welke men voor weinige jaren bekomen heeft, dat de Germanen, in dezen omtrek, grafheuvelen hebben opgeworpen. Nog worden immers op het huis te Ruurlo, aarden potten bewaard, welke uit den zoogenaamden *Kattenbelt* (Kattenheuvel), aan den Zutphenschen straatweg, op ongeveer een kwartier uur afstands van Ruurlo, zijn opgegraven, welke kruiken met asch of overblijfsels van beenderen waren opgevuld.

De Herv. kerk stond, vóór de Reformatie, ter begeving van het kapittel van Zutphen, en als Otto, Pastoor van Lochem, in 1327, beweerde, dat hij en zijne nazaten tot dat begeven geregtigd waren, is zijn onregtmatige eisch door de vertoogen van het kapittel geheel in het licht gesteld en hij, om zijne roekeloosheid, door den Regter, in eene zware boete geslagen. In deze kerk waren twee vikarijen gesticht,

de vikarij van de H. ANNA, die van de H. H. PETRUS en PAULUS, CORNELIUS en QUIRINUS, Martelaars en ANTONIUS en HUBERTUS belijders. Dit bedehuis hetwelk in 1845 vergroot en vernieuwd is, is thans een net gebouw. In het jaar 1840 is daarin een nieuw orgel geplaatst, uit eigen middelen der gemeente bekostigd, waarbij een edele godsdienstvriend en voorbeeldig weldoener eene aanzienlijke gift gevoegd had. Aan de kerk is een spitse toren gebouwd.

De R. K. kerk heeft een klein lantaarntorentje. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht.

RUURLO is de geboorteplaats van den Latijnsche dichter HENRICUS HARIUS (HENDRIK TER HAER), geb. in 1550 of 1551.

De kermis valt in den derden Woensdag in Augustus.

RUURLO (HET HUIS-TE-), havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., en 4 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Lochem*, gem. en 10 min. Z. van *Ruurlo*, aan den voor weinige jaren aangelegden straatweg van Zutphen naar Winterswijk.

Wie de stichter van deze oude havez. geweest zij, blijkt nergens, doch dat zij reeds vroeger tot de heerschaften behoort heeft, die van eenige beteekenis waren, blijkt daaruit dat zij als een zadelleen des vorstendoms Gelre vermeld wordt.

Onder de regering van ARNOLD, Hertog *van Gelder*, vinden wij van leden der familie ROEDERLOO gewag gemaakt; welk geslacht, met grond, voor de eerste bezitters van dat riddergoed mogen gehouden worden, uit welk geslacht het in dat van VAN HEECKEREN schijnt te zijn gekomen, althans in 1420 verkocht JAN VAN HEECKEREN het reeds aan JACOB VAN HEECKEREN, wiens zoon EVERT, er in het jaar 1446, mede beleend werd. Ettelijke jaren later, ging het huis, door huwelijk van eene AGNES VAN HEECKEREN, met WIGBOLT DE RODE VAN HEECKEREN, aan eenen anderen tak van dat geslacht over, daar de vijf broeders van deze erfdochter van RUURLO allen in den oorlog tegen Spanje, en dus voor de heilige zaak des Vaderlands, gesneuveld waren. Een kleinzoon van dezen, mede WIGBOLT geheten, had geene kinderen en kwam het daardoor, bij overdragt, in het jaar 1686, aan diens schoonbroeder, een afstammeling van het geslacht SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN VOORSTONDEN, die toen als Ritmeester en Majoor van een regiment kavallerie, in dienst van den staat was. Een en dertig jaren, bleef het huis RUURLO, in het bezit der familie, door welke het, met zorg hersteld en genoegzaam in den tegenwoordigen toestand gebragt werd, doch in 1727, ging het weder aan het geslacht der HEECKEREN's over, als wanneer JACOB DIRK VAN HEECKEREN, Heer *van Enghuizen*, *Barlham* en *Brantsenburg*, door koop eigenaar daarvan werd. Deze beminnelijke en bekwame Staatsman, aan wien Gelderland, in zoo menig opzigt, groote verpligtingen had, bragt daar zijne laatste levensjaren in stille rust door. Op dezen oogenblik is het huis met de uitgestrekte aanhoorigheden, een eigendom van diens kleinzoon, Jonkheer WILLEM HENDRIK ALEXANDER CAREL, Baron VAN HEECKEREN VAN ROODERLO EN KELL, Staatsraad, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw en vroeger Gouverneur van Gelderland, een man die gewisselijk ten voorbeeld verstrekken kan, hoe men den luister van geboorte, door godsvrucht en deugd kan verhoogen.

Hoewel HET HUIS-TE-RUURLO, op onderscheidene tijden, belangrijke veranderingen ondergaan heeft, de vierkante dubbele grachten, welke het te voren omgaven, gedempt zijn en het voorplein meer naar den tegenwoordigen smaak aangelegd is, heugen de linker zijde van het

hoofdgebouw en de linker toren, gewisselijk vele eeuwen, daar het jaartal 1576 op de lijst van dien toren te vinden, niet dat van de eerste bouwing is, maar hoogst waarschijnlijk het tijdstip van reeds toenmaals gedane herstellingen aanduidt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 49 bund. 1624 v. r. 10 v. ell.

Het wapen dezer havez. is, even als dat van het thans niet meer aanwezige geslacht van RODERLO, hetwelk vóór de vijftiende eeuw in het bezit dezer havez. was, een schild van goud, met eenen loopenden hazewindhond van sabel, met oogen en halsband van zilver.

RUURLO (MARKE-VAN-), voorm. marke in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en rondom het d. Ruurlo gelegen. Zij besloeg eene oppervlakte van 2400 bund., welke gronden thans alle zijn verdeeld en gedeeltelijk verkocht.

RUURLOSCHE-BROEK (HET), heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en ½ u. van *Ruurlo*.

Dit heideveld hetwelk eene oppervlakte beslaat van 1526 bund 50 v. r., levert vele schudden of zoden om te branden op, en tevens vrij goede weiden voor het vee en plaggen van de beste soort voor den landbouw. Het stond vroeger veeltijds onder water, vermits er twee waterleidingen in waren. Inzonderheid werd dit veroorzaakt door de Slink (zie dat woord). Thans is dit broek verdeeld en de drie hoofdwaterleidingen, welke er door loopen, namelijk de S l i n k, de G r e v e n - g r a c h t en de Z e e n w e n t s c h e - b e e k of M o l e n - b e e k thans behoorlijk opgedamd, waardoor de broekgronden voor het grootste gedeelte niet anders dan bij hoog water onderloopen.

Vóór de verdeeling werden in dit broek in het voorjaar duizenden van kievitseijeren gezocht; tegenwoordig is dit echter veel verminderd. Men vond er voorheen ook geheele troepen van wilde eenden, waarom ook aan het eene einde van dit broek eene eendenkooi is, op welke nog jaarlijks vele van deze vogels worden gevangen, hoewel niet meer in die menigte als vroeger.

RUVEEN, b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RUYVEN.

RUWBROEK, buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RUBROEK.

RUWEEL, gem., heerl. en voorm. ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie RUWIEL.

RUWEHORST, boerenerve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. Z. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Enschede*, gem. en 1½ u. W. ten N. van *Haaksbergen*, dat men in het jaar 1188 reeds vermeld vindt.

RUWELAAR, erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Zwolle*, gem. *Dalfsen*, die reeds op het jaar 1188 vermeld wordt.

RUWENBERG (DE), ook wel de GROOTE-RUWENBERG genoemd, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1¼ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. van *Boxtel*, gem. en ¼ u. N. van *St. Michielsgestel*, aan den Dommel.

De Heer HIPOLYTE BERAIL heeft hier eene uitmuntende boomkweekerij aangelegd, waarin hij onder anderen ook de, voor den landbouw zoo belangrijke, Laplandsche koolboom (*brascica fructicens*), alsmede de witte moerbeziënboom, ten dienste der zijdeteelt, aankweekt, voor welke laatste hij nog in het jaar 1832, van de Maatschappij van wetenschappen te Haarlem, eene premie ontvangen heeft.

In 1827 zijn door den Heer Berail eenige witte moerbeziënboomen, uit de omstreken van Montpellier, in ons vaderland overgebragt, met het oogmerk, om zich zelven en anderen te overtuigen, of deze zich aan het klimaat der prov. Noord-Braband konden gewennen, en toen hun weligen wasdom dit later buiten twijfel stelde, ontbood hij weder een veel grooter aantal dier boomen, welke hij met even gunstig gevolg hier plantte en mogt zien groeijen. In 1830 genoegzaam overtuigd, dat de witte moerbeziënboom even goed in ons vaderland, als overal in Frankrijk en Italië groeide, legde hij eene plantaadje aan, waartoe hij 3 à 4000 witte moerbeziënboomen ontving, van die fijne en door enten veredelde soorten, welke men in het zuidelijke Frankrijk, om gegronde redenen, als het beste en geschiktste voedsel voor den zijdeworm beschouwt. Te gelijker tijd is door genoemden Heer begonnen het zaaijen en aankweeken van witte moerbeziënboomen, en is hij hiermede jaarlijks voortgegaan, zoo dat hij nog ten allen tijde een getal van meer dan honderd duizenden onderscheidene soorten ter beschikking van het publiek kan stellen. Reeds in 1829 is door hem zoo veel zijde gewonnen, dat daarvan, na op de koninklijke zijdekweekerij in België te zijn gehaspeld, ook in dat toenmalige gedeelte van ons vaderland een stuk zware zijden stof is geweven, gelijk aan het *Gros de Naples*, lang 29 ellen, welk stuk op de tentoonstelling te Brussel, ten jare 1830, met den meesten lof is vermeld, terwijl de zijde, blijkens het getuigschrift, zoo van den Directeur van het koninklijk etablissement voormeld, als in het bijzonder van den Heer Met de Penningen te Antwerpen, die deze zijde organiseerde, de Italiaansche in schoonheid en deugd niet slechts evenaarde, maar zelfs overtrof. Jaarlijks is hij hiermede voortgegaan, en de kwantiteit goede gezonde zijdewormenpoppen of cocons in de laatste jaren van eigen gewonnen zaad, strekken ten bewijze van den goeden uitslag dezer zaak. Ondervindende hoe moeijelijk het was de gewonnen zijde elders te doen afhaspelen, heeft de Heer Berail, onder zijn oog, eene verbeterde eenvoudige zijdehaspel doen vervaardigen, met welke, door hem en de zijnen, de poppen worden afgehaspeld, even zoo volmaakt en goed, als dit in die landen geschiedt, waar de zijdeteelt sedert jaren in werking is. Van een gedeelte dezer zijde, door hem gewonnen, is in 1833 eene oranjesjerp van de grootste soort, van eene onvergelijkelijke schoonheid, vervaardigd, door den Heer G. S. Camps, fabrikant te 's Hertogenbosch, die de ruwe, van den Heer Berail ontvangen zijde, heeft gezuiverd en ontkleurd, geverwd, getwijnd en tot gezegde sjerp in zijne fabrijk heeft doen verwerken.

Den 4 Februarij 1842, is het kasteel de Ruwenberg eene prooi der vlammen geworden, zoodat er alleen eenige naakte muren van zijn overgebleven, de nevenstaande gebouwen zijn echter alle onbeschadigd gebleven. — De tot dit kast., behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van 12 bund. 12 v. r. 90 v. ell.

RUWENBERG (DE KLEINE-), buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. N. van *Boxtel*, gem. en ½ u. N. van *S. Michielsgestel*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 60 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door het bisdom van 's Hertogenbosch.

RUWENHOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het eil. *Bali*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

RUWENHOF, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en 10 min. N. van *Nede*; met 38 h. en 240 inw.

RUWENOORDE, plaats vermeld in eene opdragt van het jaar 1390 als liggende onder *Hummelo*, in het graafs. *Zutphen*.

RUWIEL, gem., prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (3 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Ter-Aa en Loenen, O., Z. en W. aan Breukelen-Nijenrodes.

Zij bestaat uit de heerl. Ruwiel en Breukelerwaard, benevens het d. Nieuwer-Ter-Aa, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 915 bund. Men telt er 81 h., bewoond door 85 huisgez., uitmakende eene bevolking van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 240 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ter-Aa*. — De R. K., van welke men er 210 aantreft, worden tot de stat. van *Loenersloot* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, in de b. Ruwiel.

RUWIEL, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Ruwiel*; palende N. aan de Aa, welke haar van Oudekoop scheidt, en aan Loenen-Kroonenburgsgeregt, O. aan Breukelerwaard, Z. aan Breukelen-Orts, W. aan Breukelen-Nijenrodes.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Kortrijk, Gieltjesdorp en Groot-en-Klein-Oud-Aa. Zij bevat het geh. Ruwiel, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

De b. Ruwiel ligt 3½ u. N. W. van Utrecht, 1½ u. Z. W. van Loenen, ¼ u. Z. Z. W. van het d. Ter-Aa, aan de Aa.

Vroeger stond in deze heerl. de ridderhofstad Ruwiel. Zie het volgende art.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van goud, met eene fasce van keel.

RUWIEL of Ruweel, oudtijds Rueel of Ruel, voorm. ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Loenen*, gem. *Ruwiel*.

Dit huis werd eertijds bezeten door een geslacht van den zelfden naam, hetwelk, nu eenige eeuwen geleden, is uitgestorven. Omtrent het jaar 1277 leefde Heer Gijsbrecht van Ruwiel, die het, naar men meent, omtrent het jaar 1265 zoude gesticht hebben, en, behalve meer andere kinderen, nagelaten heeft eenen zoon, Gijsbert, en eene dochter, Geertruid genaamd. Gijsbert van Ruwiel werd, omtrent het jaar 1290, na het overlijden van zijnen vader, met dit huis beleend, en liet eenen zoon na, mede Gijsbert genaamd, op wien het Huis-te-Ruwiel, door den dood van zijnen vader, omtrent het jaar 1330, verstorven is, zijnde bij de laatste van dit geslacht geweest, die daarmede verleid is geworden. Geertruid van Ruwiel, de dochter van den eerstgemelden Gijsbert, Heer van Ruwiel, trouwde met Wouter van Mynden, een zoon van Amelis van Mynden, uit het geslacht van Amstel, en liet na eenen zoon, Amelis van Mynden, die het huis te Ruwiel van zijnen neef, zijnde zijne moeders broeders zoon, bekomen, en aan die van zijn geslacht nagelaten heeft, want als Gijsbert, Heer van Ruwiel, het in den jare 1348, aan Johan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, opgedragen had, heeft de voornoemde Bisschop het weder verleend aan den zelfden Gijsbert van Ruwiel en aan Amelis van Mijnden, te zamen, onder beding, dat

GIJSBERT het zijn leven lang beziten zou, en na hem zijne wettige kinderen, zoo hij er achter liet, doch indien hij zonder wettige lijfserven stierf, zou AMELIS VAN MIJNDEN, of, na zijn overlijden diens regte leenvolger het HUIS-TE-RUWIEL alleen bezitten. Hoewel het nu geheel onzeker is, of deze laatstgenoemde GIJSBERT, Heer VAN RUWIEL, afstammelingen nagelaten heeft, blijkt het evenwel uit 's lands geschiedenissen, leenboeken en andere gedenkschriften, dat AMELIS VAN MIJNDEN, alleen van dit huis bezitter gebleven is, en het zijnen nakomelingen nagelaten heeft. Deze AMELIS, omtrent het jaar 1352 overleden zijnde, is zijn zoon WOUTER VAN MIJNDEN, met RUWIEL beleend geworden. Doch als in het zelfde jaar 1352, JAN VAN ARKEL, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, het huis te Groenewoude, in dien tijd Woudenberg genaamd, belegerd, en zijne leenmannen, alom tot hulp opontboden had, heeft WOUTER VAN MIJNDEN, nu Heer VAN RUWIEL, en aldus volgens zijnen leeneed gehouden zijnde, den Bisschop te helpen, niet alleen zijnen pligt daaromtrent verzuimd, maar ook met oogluiking toegelaten, dat de bezetting, welke op zijn HUIS-TE-RUWIEL lag, het Sticht brandschatte, waarom de Bisschop, dit niet langer kunnen dulden, hoewel hij het huis te Woudenberg nog met een groot gedeelte van zijne krijgsmagt belegerd had, zijnen Maarschalk voor het huis te RUWIEL gezonden heeft, door wien het binnen weinige dagen tot de overgave gedwongen is. Naderhand heeft JAN VAN ARKEL, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, WOUTER VAN MIJNDEN, in regten vervolgd, en eindelijk verkregen, dat het HUIS-TE-RUWIEL met zijne toebehooren, wegens wangedrag van zijnen vorigen bezitter, hem toegewezen werd. Hierdoor is WOUTER VAN MIJNDEN, genoodzaakt geworden met den Bisschop te handelen, van wien hij zijn goed wederom ingelost heeft; waarna hij op nieuw door den Bisschop beleend is des Donderdags voor Maria Magdalena, in het jaar 1357. Na zijne dood is hem zijn zoon AMELIS VAN MIJNDEN, in het bezit van het HUIS-TE-RUWIEL opgevolgd, die het wederom nagelaten heeft aan zijnen zoon, mede AMELIS VAN MIJNDEN genaamd, door wiens overlijden zijn zoon, WOUTER VAN MIJNDEN, daarmede beleend werd den 30 Januarij des jaars 1473. Deze verwekte CORNELIS VAN MIJNDEN, die, na het afsterven van zijnen vader, met RUWIEL beleend werd, den 6 Julij 1500. Na zijn overlijden is hem opgevolgd zijn zoon, eertijds WOUTER, doch namaals CORNELIS VAN MIJNDEN genaamd, den 9 Mei 1525. Deze heeft het HUIS-TE-RUWIEL opgedragen, ten behoeve van AGNES VAN ASEWIJN, den 12 November 1563. Zij was getrouwd met FLORIS VAN DEN BONGART, Heer *van Nijenrode*, met wien zij dit zelfde huis den Leenheer wederom overgegeven heeft, ten voordeele van AREND VAN ASEWIJN, haren broeder, den 8 Maart 1591. Na zijne dood is zijne dochter, AGNES VAN ASEWIJN, getrouwd met GIJSBERT, Heere TOT DEN BOETSELAER, Erfschenker en Drost van het hertogdom Cleve, beleend den 29 Maart 1623, die het stervende achtergelaten heeft aan haren zoon AREND VAN DEN BOETSELAER, daarmede beleend den 4 Julij 1629. Deze, zonder kinderen overleden zijnde, is door zijnen broeder DIEDERIK VAN DEN BOETSELAER, Erfschenker van het vorstendom Cleve, opgevolgd den 3 September 1636, gelijk deze wederom door zijnen zoon GIJSBERT VAN DEN BOETSELAER, den 4 April 1653. Deze geene lijfserven achterlatende werd zijne zuster ANNA CATHARINA VAN DEN BOETSELAER, getrouwd met JOHAN ALBERT, Vrijheer VAN WIJLICH, Heer *van Kervendonk*, enz., daarmede beleend den 21 September 1677, wie, na haar overlijden, opgevolgd is haar zoon FREDERIK KAREL, Baron VAN WIJLICH, Vrijheer *tot Apeldoorn, Kervendonk* enz., Heer *van Venne*, den 9 Mei

1702, gelijk wederom aan hem zijne zuster FRANCELINE LOUISE Baronnesse VAN WIJLICH, getrouwd met LODEWIJK Graaf VAN WIJLICH EN LOTTUM enz., daarmede beleend den 21 Julij 1724. Wegens deze ridderhofstad zijn in het Lid der Heeren Edelen des lands van Utrecht beschreven geweest, den 1 Augustus 1618 ARNOUD VAN ASEWIJN, overleden 11 December 1621, en den 19 September 1623 GIJSBERT VAN DEN BOETSELAER, Heer *van Boetselaer*, overleden in de maand Julij 1628.

Dit RUWIEL schijnt van ouds zeer dappere burgzaten gehad te hebben, blijkende niet alleen uit het geval tegen Bisschop JAN VAN ARKEL, maar ook vermits in het leger van WILLEM *den Veroveraar*, Koning van Engeland, onder anderen, de boogschutters van RUWIEL hebben gediend.

Op het huis RUWIEL was voor dezen eene eigene kapel, en daarin een vikariaat gesticht, welks begeving aan den Heer VAN NYENRODE stond.

Keizer KAREL V vergunde, in het jaar 1539, aan Heer HERBERT VAN AMSTEL VAN MYNDEN, als voogd over zijnen neef, KORNELIS VAN AMSTEL VAN MYNDEN, in het geregt van RUWIEL, jaarlijks, vijf Schepenen aan te stellen. RUWIEL had vele achterleenen, welker houders, bij de verandering van eenen Heer, bij openbare bekendmakingen, vermaand werden, om die te komen verheffen.

Dit huis, dat, ten jare 1536, door de Staten van Utrecht voor eene riddermatige hofstad erkend was, is den 21 en 22 Julij 1672, door het Fransche krijgsvolk zoodanig afgebrand, dat slechts een puinhoop van vervallen muurwerk te zien was, waarvan, na den storm van 8 December 1704, niets overbleef dan een stuk muur met twee vensters, op eenen ronden heuvel, van rondom door water omgeven, hetwelk door de landlieden RONDWIEL genoemd werd.

RUWIEL, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de zuidzijde van de *Oudegracht*, tusschen de Bakker- en Jacobibruggen.

RUWIEL (LOEFSGEREGT-VAN-), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HAAR (LAGE-).

RUYBROEK of RUIBROEK, ook wel verkeerdelijk RUIGBROEK gespeld, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Wijngaarden-en-Ruybroek*; palende N. aan Hofwegen, O. aan den Polder-van-Molenaarsgraaf, Z. aan den Polder-van-Giessendam en den Polder-van-Sliedrecht, W. aan den Polder-van-Wijngaarden.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 159 bund. 36 v. r. 36 v. ell.

RUYBROEKSCHE-WETERING, water in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, dat van de Zeemanskade afkomende, in eene oostelijke strekking tusschen den Polder-van-Hofwegen en den Polder-van-Ruybroek heen stroomt, en in de *Vliet* uitloopt.

RUYCHHAVERS-BAAI, inham in het *Haarlemmermeer*, ½ u. N. O. van het d. *Hillegom*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

RUYGELAANS-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RUIGELAANSPOLDER (1).

RUYGEWERD, oude naam van het d. *Grijpskerk*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie GRIJPSKERK.

RUYGT (DE), geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie RUGT.

---

(1) Eveneens zoeke men de overige woorden welke elders met RUY gespeld en hier niet gevonden worden, op RUI.

RUYSDAAL, landgoed in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Naarden*, gem. en ½ u. N. O. van *Blaricum*.

RUYSCHENSTEIN, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oudegracht*, op den noordoosthoek der Bakkerssteeg.

RUYTENBERG, voorm. adell. h. in de st. *Utrecht*, aan de zuidzijde van de *Oudegracht*, tusschen de Bezembrug en de Vinkenborgstraat.

RUYTER (DE), fort in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, benedendijks in den noordwesthoek van den *Sabina-Henrica-polder*, aan het Volkerak, tegenover het fort Prins Frederik, waarmede het de vaarwaters bestrijkt.

Het behoort onder de vesting Willemstad, waarvan het 3000 ellen of ruim ½ u. Z. W. verwijderd ligt, en is eene vrij regelmatige vierhoekige redoute, met aarden wal en breede natte gracht, met houten brug voor den ingang of coupure. Het is in 1811 aangelegd en heeft eenen vierkanten verdedigbaren bomvrijen toren, ingerigt tot logement voor zestig à zeventig man en tot berging van 21,000 pond buskruid, levensmiddelen enz., terwijl op het plateau vier stukken geschut geplaatst kunnen worden. Een kogelgloeiöven en een wachthuis zijn de overige gebouwen.

RUYTER (ADMIRAAL DE), fort op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, gem. en nagenoeg 1400 ell. of ¼ u. O. van den hoofdwal der vesting *Vlissingen*, tot wier verdedigingswerken het behoort, in eenen uitspringenden hoek van den zeedijk aan de Schelde gelegen.

Dit fort, in den Franschen tijd St. Hilaire geheeten, is eene zevenhoekige redoute, omringd door eene natte gracht. Het heeft eenen gecreneleerden steenen toren tot reduit en bergplaats voor kruid enz. dienende.

RUYTERSHOVE, landg. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Breda*, kant., gem. en ¼ u. O. van *Bergen-op-Zoom*, zeer aangenaam aan den straatweg van die stad op Breda.

Het bestaat uit een heerenhuis, met koetshuis en stalling en bijgelegene boerderij, met bouw-, moes- en tuingronden, mastbosch enz., alles toebehoorende aan de kinderen van den Heer I. J. Simons, in leven gepensionneerd Generaal-Majoor der Infanterie, woonachtig te Bergen-op-Zoom.

Men wil dat dit landg. zijnen naam ontleent van den Admiraal de Ruyter die in dezen omtrek een gedeelte van zijn leven heeft doorgebragt. Zie daaromtrent het art. Leeuwerk.

RUYTESTEIN, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, 1 u. Z. van Abcoude, ½ u. Z. van Baambrugge, aan den Kromme-Angstel.

RUYVEN, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Pijnacker* (4 k. d., 13 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de Schie, O. aan het Hof-van-Delft en Pijnacker, Z. aan het Oostmeer, W. aan Berkel en Abtsregt.

Deze heerl., welke vroeger eene afzonderlijke gem. uitmaakte, doch sedert het jaar 1846 met Pijnacker vereenigd is, bevat niets dan het geb. Ruyven, bestaande in eenige verstrooid liggende huizen.

Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 222 bund. 97 v. r. 20 v. ell., waaronder 221 bund. 93 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 7 h., bewoond door 7 huisgez., uitmakende eene bevolking van 50 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Pijnacker*. — De 10 Evang. Luth., die er wonen behooren tot de gem. van *Delft*. — De R. K., van welke men er 30 telt, worden tot de stat. van *Delft* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Pijnacker-en-Delfgauw*.

Naar deze heerl. plagt een oud adell. geslacht zijnen naam te dragen. De eerst bekende Heer was WOUTER VAN RUYVEN, in het jaar 1200 vermeld. Ook behoorde tot dit geslacht, de om zijn ongelukkig uiteinde, vermaarde NIKOLAAS VAN RUYVEN, Schout van Haarlem en Rentmeester van Kennemerland, die in het jaar 1492 in het zoogenaamd Kaas- en Broodspel, door het woedend graauw jammerlijk om het leven gebragt werd. Volgens eene overlevering, welke wel niet in de oude kronijken geboekt staat, maar echter ten volle geloofwaardig is, werd het lijk van VAN RUYVEN in stukken gekapt, en zijne vrouw in eene mand te huis gezonden, met dit onmenschelijk opschrift:

O Vrouwken van Ruyven
Aan deze boutkens zuldy kluyven.

Dat deze Heer VAN RUYVEN op eene bijzondere wreede wijze moet zijn ter dood gebragt, kan blijken uit het bevel van den Hertog van Saxen dat in de kapel, ter gedachtenis van dezen Heer te stichten, ook eene schilderij moest geplaatst worden, verbeeldende de wijze, waarop hij om het leven gebragt was. Reeds in het midden der vorige eeuw werd de heerl. RUYVEN in eigendom bezeten door Jonkheer WILLEM VAN WASSENAER, Hoogheemraad van Delfland, in wiens geslacht zij tot nu toe gebleven is, zijnde daarvan thans eigenaar de Heer WILLEM LODEWIJK WORBERT, Graaf VAN WASSENAER, Luitenant der kavallerie.

Het geb. RUYVEN ligt 3 u. Z. O. van 's Gravenhage, ½ u. Z. O. van Delft.

Het wapen van RUYVEN bestaat in een veld van goud, met eene bande geschakeerd in twee rijen van zilver en keel.

RUYVEN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. O. van *Delft*, gem. *Pijnacker*.

Dit adell. h. is geheel gesloopt, zijnde daar niets meer van overig dan een laantje nu nog het Ruyvenslaantje geheeten.

De daartoe behoord hebbende gronden, behooren thans aan onderscheidene eigenaars.

RUZVURT, d. in de heerl. *Rosport*, grooth. *Luxemburg*. Zie ROSPORT.

RYD (DE), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie RIED (DE).

RYDERWAARD, bedijking in *Zuid-Holland*. Zie RIEDERWAARD.

RYDSTERPOEL (DE), water of poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, 1 u. N. N. W. van Oudemirdum, dat ten W. door de Mirdersloot, met de *Schwartzenbergssloot* en ten Z. mede door de Mirdersloot, met het *Witwater* in verbinding staat

RYKOLTSPOEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, ¼ u. O. van Sondel, dat ten W. met de *Zand-poel*, en ten O. met de *Ee* in verbinding staat.

RYL (DE), weg, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, in eene noordoostelijke rigting van St. Niklaasga naar Joure loopende.

RYN (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, hetwelk uit het *Tjeukemeer* voortkomende, in eene zuid-zuidwestelijke rigting

naar de Lemmer loopt, en zich daar, met de Zylroede vereenigende, door eene sluis in de *Zuiderzee* valt.

RYN (DE), water, prov. *Friesland*, dat de grensscheiding uitmaakt tusschen de griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, kw. *Westergoo*, en *Gaasterland*, griet. *Zevenwouden*.

Het loopt in eene noordoostelijke strekking van Kolderwolde naar de Fokkesloot, is halverwege aanzienlijk veel breeder, wordt aldaar de WIJDE RYN genaamd en is benoorden het Swin, waarmede het in verbinding staat, droog.

RYP (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, ¼ u. Z. W. van *Blija*, ¼ u. N. O. van *Ferwerd*, waartoe het behoort; met 10 h. en 60 inw.

RYP (DE), verkorte naam, welken men veelal geeft aan het d. *Dronryp*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie DRONRYP.

RYP (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Sneek*, 20 min. N. van *Sandfirde*, waartoe het kerkelijk behoort.

RYPEND, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. N. van *Witmarssum*, waartoe zij kerkelijk behoort.

RYPERKERK, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant en 1 u. N. W. van *Bergum*.

Men telt er, in de kom van het d. 53 h. en 300 inw., en met de b. Nyland, 65 h. en 360 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene eendenkooi. Het ontleent zijnen naam van de woorden *Ryp* en *kerk*; *Ryp* wil zeggen, volgens WASSENBERGH, eene buurt langs eenen stroom gebouwd, zoodat dit dorp den naam ontleende van eene kerk, omtrent eene buurt gesticht.

Dit dorp is door menigvuldig geboomte zeer vermakelijk, ook wateren vischrijk, waarom het ook veel door watervogels bezocht wordt, welke hier in menigte, door middel van de eendenkooi, plegen gevangen te worden.

In het Noorden der kerkbuurt ligt het buurtje Nyland, en in het Zuiden, aan den Zwarten-weg, heeft men twee fraaije buitenplaatsen, waarvan de oudste is Toutenburg, aan den rijweg naar Tietjerk, en wegens haar uitzigt op het water de Zanding, zeer aangenaam gelegen, en de nieuwste en fraaiste Vijversberg, aan den ouden Zwarteweg, thans de straatweg naar Leeuwarden.

Het grootste gedeelte van den Zwarteweg, welke tusschen de schansen, weleer HENDRIK CASIMIR en ALBERTINA genoemd, doorloopt, tot aan het Ouddeel, behoort mede onder dit dorp.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Ryperkerk-en-Hardegarijp*, die hier eene kerk en pastorie heeft, zijnde de eerste een langwerpig vierkant gebouw, welke vroeger met onderscheidene wapenborden prijkte, een spits torentje heeft en van geen orgel voorzien is. Zij is gebouwd in de jaren 1756 en 1757 en werd ingewijd door den Predikant ADRIANUS OUDKERK, den 2 October van laatstgenoemd jaar. In het torentje hangt eene klok, gegoten in 1546.

Men heeft in dit dorp eene in 1836 nieuw gebouwde school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

RYPERKERK-EN-HARDEGARYP, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te Ryperkerk en ééne te Hardegaryp, en telt er 930 zielen, onder welke 130 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Emarus Marci, wien in het jaar 1598 zijne dienst door de ingezetenen geregtelijk werd opgezegd.

RYS, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van de *Lemmer*, ½ u. Z. O. van *Bakhuizen*, waartoe zij kerkelijk behoort.

RYS, landg., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 4½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van de *Lemmer*, ½ u. Z. O. van *Bakhuizen*, waartoe het behoort.

Dit uitgestrekte landg. wordt thans bewoond door den Grietman Jonkheer Gerard Regnier Gerlacius van Swinderen, die in de laatste jaren zoo groote verbeteringen in den toestand van dit oord heeft aangebragt. Eertijds stond niet ver van hier eene stins van het geslacht van Galama, bij een buurtje Rys genoemd, geheel door uitgestrekte heidevelden omringd. Sedert dat gebouw, met de daartoe behoorende landen, door het geslacht thoe Schwartzenberg tot een jagthuis gebruikt werd, ontving het wel eenige verbeteringen, maar eerst in het laatst der zeventiende eeuw, toen de Heer de Wildt, Secretaris van de Admiraliteit te Amsterdam en Geheimraad van Koning Willem, daarvan eigenaar werd, onderging dit oord aanzienlijke veranderingen. Met grooten ijver, moeite en kosten begon deze de nog ongerepte natuur te vervormen, de woeste gaasten of hoogten te effenen, te ontginnen en tot bosschen, wei- en bouwlanden aan te leggen, welke, te zamen met breede wegen en lanen doorsneden en omgeven, een nagenoeg regelmatig vierkant landgoed vormden, van ongeveer drie of vier uren gaans in den omtrek. Bovendien liet hij daar binnen onderscheidene vee-, koren- en tabakschuren bouwen, en eindelijk, aan de noordzijde, dat landhuis stichten, hetwelk men ter regterzijde aan den weg naar Oldemirdum ontmoet, terwijl eene later gebouwde herberg daarnevens het verblijf in dit aangename oord bevorderlijk is (1). Dit landhuis zal vermoedelijk in 1847 worden afgebroken, en daarvoor in de plaats een grootere gebouw gesticht worden.

RYSBERKAMPEN of Riseperkampen, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 5 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Oldeberkoop*, ½ u. van *Beuil*, waartoe het behoort; met 9 h. en ruim 60 inw.

(1) Zie W. Eekhof, *Handboekje voor Reizigers door Friesland*, bl. 117 en 118.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

NEGENDE DEEL.

Bl. 4, reg. 10, *staat:* PADESOL, *lees:* PADESLO
» » » 11, » 3½ » 2
» » » 22 en 21 *van onderen*, *staat:* LANGEDIJKER-VAART, *lees:* LAGEDIJKER-VAART,
Bl. 4. *Het art.* PAAUW (HUIS-TE-), *aldus te lezen:*
PAAUW (HET HUIS-TE-), voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. W. ten Z. van Wassenaar, aan den straatweg van 's Gravenhage naar Leyden.
Deze buit. beslaat eene oppervlakte van 37 bund. 89 v. r. 82 v. ell., en is thans, vereenigd met de buitenplaats *Backershage*, groot 53 bund. 43 v. r. 54 v. ell. Iedere plaats heeft echter zijnen oorspronkelijken naam behouden.
Bl. 6 *moet het art.* PAAUW-EN-RAAPHORST (DE) *wegvallen.*
» 10, reg. 13, *van onderen*, *staat:* gem. *Alkemade.* *lees:* gem. *Woubrugge*, grenzende aan de gem. Alkemade.
Bl. 10, *achter de onderste reg. bij te voegen:*
Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 16 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer SIMON BAKKER, woonachtig te Exmorra.
Bl. 11, reg. 17, *staat:* ALBRECHT, *lees:* AREND,
» 12, » 10 *van onderen*, *staat:* PADEN, *lees:* PADEK,
» 13, » 14 en 18 *van onderen*, *staat:* PAELEN-EN-LEVELINGEN, *lees:* PAELEN-EN-LEVELINGEN (OBER-),
Bl. 13, reg. 11 *van onderen*, *staat:* 200 inw. *lees:* 45 h. en 330 inw.
» 19, » 27, *staat:* westzijde *lees:* oostzijde
» 30, reg. 1, *staat:* PALINGSVELD. *lees:* PALINGSHOF.
» » *achter* reg. 2 *bij te voegen:*
Het buit. PALINGSHOF beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 bund. 24 v. r. 96 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.
Bl. 30, reg. 4 en 5, staat: *Burgh-en-Westen-Schouwen.* lees: *Renesse.*
» » » 13 en 14, *staat:* aan de oostzijde der *Oudegracht.* *lees:* aan de *Ganzemarkt.*
Bl. 30, reg. 29, *staat:* T. VAN ANDRIGA DE KEMPENAER, *lees:* T. A. M. A. VAN ANDRINGA DE KEMPENAER,
Bl. 35, reg. 16 *van onderen*, *staat:* en dan nog *lees:* ten einde verder
» 45, » 10, *staat:* 1½ u. *lees:* 2 u.
» 47, » 9—7 *van onderen*, *moeten de woorden:* terwijl—onderhouden, *wegvallen.*
Bl. 50, reg. 27, *staat:* ± 1,449 ell. *lees:* ± 3,449 ell.

Bl. 51, reg. 15—19, *aldus te lezen:*

In de Peel, onder dit dorp, is eene oudheid gevonden, bestaande in een schild of groote medaille van zilver, verguld, nagenoeg veertig lood zwaar. Hij berust bij de erfgenamen van den Heer JAN WILLEM ENGELS, in leven Burgemeester van Helden, woonachtig te Panningen, en stelt voor eenen Romeinsche kampvechter, op de knieën zittende en eenen leeuw voor zijne borst dooddrukkende; boven staat een ram tusschen twee leeuwen, en onder is de kop van eenen stier geplaatst tusschen twee tijgers. Deze worsteling is in zilver gedreven; het werk is echter niet van den besten tijd der kunst.

Bl. 53, reg. 5 *van onderen, staat:* uitmakende—150 inw., *lees:* met 160 inw.,

Bl. 55, reg. 3 en 2 *van onderen*, staat: *Kennemerland*, lees: het balj. van *Brederode*,

Bl. 57, reg. 3 *van onderen, moet wegvallen.*

» 58, » 13, *staat:* 1½ u. *lees:* 4½ u.

» 61, » 17 » » *staat:* LA PAPETERI, *lees:* LA PAPETÉRIE,

» 62, *achter* reg. 8 *bij te voegen:*

Ter plaatse, waar het voorm. huis PAPMA-HEERT gestaan heeft, ziet men thans een boerenbehuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 64 bund. 7 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de landbouwers M. R. KRIJTHE, woonachtig te Noordhorn, en S. A. VAN DER WOUDE, te Hantumahuizen.

Bl. 63, reg. 34, *staat:* 12 min. *lees:* ¼ u.

» 72, » 29, » Baarzanden *lees:* Baarzande

» 75 *bij te voegen:*

In de kom van het d. PARREGA telt men 37 h. en 180 inw.

De kermis valt in op Pinksteren.

Bl. 76, reg. 2 *van onderen*, *staat:* Noordwaarts *lees:* Oostwaarts

» » » 6 » » » het Pas. *lees:* het Pas en Achter.

» 90, » 16, *staat:* 238 bund. *lees:* 258 bund.

» 91, » 22, » Smolder- » Smilder-

» 98, » 16, » resid. *lees:* resid. *Kedirie.*

» 101, » 9, » ST. PAULUS-POLDER, *lees:* SIR PAULUS-POLDER,

» 103, » 4 en 3 *van onderen, staat:* palmpaden *lees:* palmbladeren

Bl. 110, reg. 22, *staat:* het Roonder-en-Peizerdiep *lees:* het Roder of Peizerdiep

Bl. 112, reg. 21, *staat:* havez. *lees:* voorm. havez.

» 113, » 9, » *Ambonsche* lees: *Ambonsche* eil.

» 121, » 5, » prov. *Friesland*, *lees:* prov. *Zeeland*,

» 124, » 19 en 20, *staat tweemaal:* hebben *lees:* heeft

» » 7, *van onderen, staat:* 79 v. ell. *lees:* 70 v. ell.

» 130, » 5, *staat:* gem. en ½ u. Z. O. van *Nijmegen*, *lees:* gem. *Groesbeek*,

Bl. 139, het art. PETIT-MARTIN *aldus te veranderen:*

PETIT-MARTIN, buitenpl. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en bijna 2 u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 1¼ u. van *Hoogezand*, gem. en ruim 2 u. W. van *Slochteren*, 5 min. Z. van de *Harkstede*.

Deze buitenpl. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 200 bund., en wordt in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. JOHAN HORA SICCAMA, woonachtig in de Harkstede.

Bl. 144, reg. 6, *van onderen, staat:* Nolmerdam *lees:* Nolmerban

Bl. 145, » 3, *staat :* VAN SANDENBERGH *lees :* SANDENBERGH
» 148, » 8, » 1828 *lees :* 1188
» » » 13, » *Bouchanter-ambacht*, lees : *Bouchauter-ambacht*,

Bl. 157, reg. 3, *staat :* 4 u. N. van Tholen, *lees :* 2½ u. N. ten W. van Tholen,

Bl. 157, reg. 22 en 23, *staat :* HENRIETTD-POLDER, *lees :* HENRIETTE-POLDER,

Bl. 160, reg. 4 en 5 *staat :* KLEINE-VERWACHTING, *lees :* KLEINS-VERWACHTING.

Bl. 163, reg. 17 *van onderen, staat :* N. aan den Nieuw-Piershilsche-polder, *lees :* N. aan den Nieuw-Piershilsche-polder en aan de Kleine-Zuid-Beijerlandsche-polder,

Bl. 164, reg. 17 en 16, *van onderen, staat :* N. aan den Klein-Piershilsche-polder, *lees :* N. aan den Klein-Piershilsche-polder, O. aan den Nieuw-Piershilsche-polder,

Bl. 167, reg. 20 en 21, *staat :* arr. en — *Onderdendam*, lees, arr. en 7 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. W. van *Onderdendam*,

Bl. 167, reg. 18 en 17 *van onderen, staat :* De R. K. — gerekend. *lees :* de R. K. van welke men er 20 aantreft, worden tot de stat. van *Kloosterburen* gerekend.

Bl. 167, *bij te voegen :*

Men telt te PIETERBUREN en het, kerkelijk daarmede vereenigde Wierhuizen, 45 h. en 730 inw., onder welke 600 Herv. — De Doopsgez., van welke er 20 in getal zijn, behooren tot de gem. *Mensingeweer*. — De R. K., van welke men er 20 aantreft, worden tot de stat. van *Kloosterburen* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Bl. 168, reg. 24 en 25, *staat :* in het *Westernielandsmaar* uitloopt. *lees :* bij den zoogenaamden Vetten Horn in het *Nijekloostermaar* loopt, alwaar ook het Wierhuizer- of Broekstermaar daarin uitloopt.

Bl. 172, reg. 2 *van onderen, staat :* 70° *lees :* 7°

Bl. 187, reg. 12, *staat :* eenen spitsen toren, *lees :* eenen stompen toren in den vorm van eene theebus,

Bl. 187, reg. 21, staat : *Makkum* lees : *Bolsward*
» » » 16 *van onderen, staat :* den 10 Mei. *lees :* den eersten Zondag in Mei.

Bl. 188, reg. 11 *staat :* trekvaart *lees :* zeilvaart
» 189, *het art.* PIRAMIDE VAN AUSTERLITS *aldus te veranderen :*

PIRAMIDE-VAN-AUSTERLITZ, liever PIRAMIDE-VAN-MARMONT, piramide van heide en zoden in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en 1 u. W. van *Woudenberg*, bij het geh. Austerlitz, op de heide van Heischoten.

Deze piramide enz.

Bl. 190, reg. 30, *staat :* in het herbergje; *lees :* in het herbergje aan den straatweg;

Bl. 192, *het art.* PISHEUVEL (DE) *leze men aldus :*

PISHEUVEL (DE), thans de WATERHEUVEL genoemd, heuvel in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 1½ u. Z. W. van *Amersfoort*, op den Berg. Deze heuvel is 3 ell. hoog.

Bl. 192, reg. 13 en 12 *van onderen, staat :* Dit water loopt — uit *lees :* Dit water neemt zijnen oorsprong in *de Bent* en loopt met eene noordelijke rigting in de *Westvaart* uit.

Bl. 196, reg. 21 *van onderen staat:* op de haven *lees:* op de haven van Goedereede

Bl. 196, reg. 13 *van onderen, staat:* N. *lees:* Z.

» » » » *staat:* Schietmeer *lees:* Schildmeer

» 197, » 7 *van onderen, staat:* PATTEPUTJE *lees:* PLATTEPUTJE

Bl. 199, reg. 25, *moeten de woorden:* woonachtig te Wittem, *wegvallen.*

Bl. 199, reg. 27, *moeten de woorden:* thans een buit., en reg. 20, *de woorden:* hetwelk nog volkomen in wezen is. *wegvallen.*

Bl. 200, reg. 3 *van onderen, staat:* beslaat, *lees:* beslaat daarmede,

» 206, » 7 » » » die *lees:* de

» 211, *moet het art.* POELEN (DE) *vervallen.*

» 216, *het art.* POEL-POLDER *aldus te lezen:*

POEL-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*; palende N. O. aan de 's Gravezandsche-vaart, Z. W. en Z. O. aan het Oude Land.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 87 v. r. 17 v. ell., waaronder 48 bund. 6 v. r. 67 v. ell. schotbaar land; en wordt door eenen molen, op de 's Gravezandsche-vaart, van het overtollige water ontlast; zijnde dit het eenige gebouw in dien polder, in welken ook alleen de molenaar woont. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester.

Bl. 221, *staat:* In dit d. zijn, ten gevolge enz. *lees:* In dit d. zijn in de maand October 1837, ten gevolge enz.

Bl. 226, reg. 21 en 22, *moeten de woorden:* aan de Poldervaart, *wegvallen.*

Bl. 227, reg. 25 en 26, *staat:* is voor ruim — verhuurd geworden. *lees:* is gedurende zes jaren, voor ruim 4000 guld. in het jaar, door de stad Groningen, aan den landbouwer Jacob Tiessens, verhuurd geworden.

Bl. 227, reg. 27, *staat:* bebouwd. *lees:* gebouwd.

» 229, » 17, staat: *Noord- en Zuid-Polsbroek.* lees: *Polsbroek.*

» 232, » 17 *van onderen, staat:* Isaag *lees:* Isaäc

» 233, » 6 » » » Pontostraat. *lees:* Pontestraat.

Bl. 240, » 27, *staat:* 72 v. ell. *lees:* 71 v. ell.

» 245, » 23, » Hugo van Voorn, *lees:* Hugo van Voorne,

» 247, » 25, » Tjamsweer, *lees:* Appingedam,

» » » 29, » Popkenburg, » Popkensborch,

» 250, » 26, » handen *lees:* banden

» » » 5 *van onderen, staat:* bande *lees:* fasce

» 253, » 25 van onderen, staat: *Breukelen*, lees: *Nieuwer-Ter-Aa*

Bl. 253, reg. 17 van onderen, staat: *Maarssen* lees: *Loenen*

» » » 13 » » » 93 bund. » 92 bund. 93 v. r. 33 v. ell.

Bl. 253, reg. 9—3 *van onderen, aldus te lezen:*

De Herv., die er 30 in getal zijn, behooren tot de gem. *Nieuwer-Ter-Aa.* — De R. K., van welke men er mede 30 aantreft, behooren tot de stat. van *Breukelen-Nijenrodes.* — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Breukelen* en te *Kockengen.*

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door den Heer Mr. HENDRIK PIEK, waarom zij ook wel PIEKSGEREGT geheeten werd. Thans maakt zij een gedeelte uit van de heerl. *Ruwiel*, en wordt met deze bezeten door Jonkheer Mr. JACOB CORVER HOOFT, Lid der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, woonachtig te Amsterdam.

Bl. 254, *de art.* PORTENGEN-ZUIDEINDE, *aldus te lezen:*

PORTENGEN-ZUIDEINDE, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Lage-Nieuwkoop*; palende N. aan Portengen Noordeinde, O. aan Breukelen-Nijenrodes, Z. aan de Heikop, W. aan Laag-Nieuwkoop.

Deze heerl. bevat het geh. Portengen-Zuideinde, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 236 bund. 9 v. r. 82 v. ell., waaronder 206 bund. 8 v. r. 3 v. ell. belastbaar land. Men telt er 17 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

De Herv., die er 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Kockengen* — De R. K., welke men er 70 aantreft, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kockengen*.

Met deze heerl., werd in het jaar 1741 beleend Mr. LOUIS TRIP DE MAREZ; thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer GERARD MUNNIKS VAN CLEEF.

Het geh. PORTENGEN-ZUIDEINDE ligt 3 u. N. W. van Utrecht, 1½ u. N. W. van Maarssen. — De kermis valt in den 16 Augustus.

PORTENGEN-ZUIDEINDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*; arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Lage-Nieuwkoop*; palende N. aan Portengen-Noordeinde, O. aan Breukelen-Nijenrodes, Z. aan Lage-Nieuwkoop, W. aan de Heikop.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 232 bund. 27 v. r. 38 v. ell. wei-, hooi- en teelland, telt 17 h., waaronder 9 boerderijen, hij ligt 1.20 ell. onder A. P., en wordt door eenen molen op de Heikop, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Poldermeesters.

Bl. 256, reg. 13 *van onderen, staat:* stat. *lees:* par.
» 260, » 29, *staat:* BATENEURG *lees:* BATENBURG
» 262, » 7, » N. W. *lees:* N. O.
» » » 8, » W. ten N. *lees:* O. ten N.
» 272, » 28, » Dernekreek *lees:* Derriekreek
» 275, » 8 *van onderen, staat:* 43 v. r. *lees:* 3 v. r.
» 280, » 21, *staat:* Weerhoofd. *lees:* Wierhoofd.
» 281, » 19, *staat:* arr. *'s Hertogenbosch*, *lees:* arr. *Breda*,
» 283, » 5, » Dierkenstein *lees:* Dierkensteen
» » » 15, » Kortenhoof, » Kortenhoef,
» 290, » 10 » *Ootmarsum*, » *Oldenzaal*,
» 291, » 6 *van onderen, staat:* 2680 bund. 3 v. r. 56 v. ell. *lees:* 2672 bund. 96 v. r. 34 ell.

Bl. 291, reg. 5 *van onderen, staat:* 18 v. r. *lees:* 48 v. r.
» » » *onderste regel, staat:* 631 bund. *lees:* 632 bund.

Bl. 292, reg. 17, *staat:* Voorts heeft — uitmaalders, *lees:* Vroeger had men er 17 watermolens waarvan 5 uitmaalders, thans nog 15, doch over twee jaren zal er nog een gesloopt worden, zoo dat er alsdan 14 blijven, terwijl van tijd tot tijd alle de schepradermolens in vijzelmolens veranderd worden.

Bl. 293, in de noot *staat:* 1,30,166 *lees:* 1,301,266.
» 295, reg. 20, *staat:* tot hunne orde *lees:* tot de hunne
» 306, » 25, » MEEUENS, » MEERENS,
» 310, » 1, » kloker » klok er
» », » 16, » Wormermeer-en-Zaandijk *lees:* Wormerveer-en-Zaandijk
Bl. 315, reg. 24, » men *lees:* met
» 319, reg. 29, » HERBERN, *lees:* HERBEREN
» 333, » 5 *van onderen staat:* gem. *Meerkerk; lees:* gedeeltelijk gem. *Meerkerk*, gedeeltelijk gem. *Nieuwland;*
Bl. 333. *De beide onderste regels aldus te veranderen:*
Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 262 bund. 2 v. r. 13 v. ell. als: onder *Meerkerk*, 238 bund. 61 v. r. 71 v. ell., en onder *Nieuwland*, 23 bund. 40 v. r. 42 v. ell., telt 31 h., waaronder 8 boerderijen, en wordt bemalen enz.
Bl. 335, reg. 10 en 11, *staat:* Ooste-heykant lees: *Oost-Heykant*
» 335, » 19 — 15, *van onderen aldus te lezen:*
Deze boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 22 bund. 45 v. r. 82 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ANTONIE BERBIERS, woonachtig te Bergen-op-Zoom.
Het huis is gebouwd op eene hoogte, in welks nabijheid weleer doodvonnissen werden ten uitvoer gelegd, waarvan zij welligt haren naam ontleent.
Bl. 336, reg. 17—14 *van onderen aldus te veranderen.*
Het kant. RAALTE beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35,195 bund. 90 v. r. 38 v. ell., waaronder 35,181 bund. 80 v. r. 20 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2289 h., bewoond door 2491 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 14,100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, ook treft men er eenige fabrieken aan.
Bl. 337, reg. 9, *staat:* aanraadde *lees:* aanvaarde
» », » 5 en 4 *van onderen* en bl. 338, reg. 20, aan de *H. Kruisverheffing* toegewijd, *lees:* onder den titel van de *H. Kruisverheffing* gewijd,
Bl. 340, reg. 17, *staat:* in biezen, *lees:* in handel in biezen,
» 345, » 7, » nundatie, » inundatie,
» 350, *bovenste* reg. *staat:* 1840 *lees:* 1834
» » *moeten de art.* RADER-HEURNE en RADERVELD *wegvallen.*
» » reg. 24, *staat:* RADEWIJKERBROEK, *lees:* RADEWIJKERBEEK,
Bl. 352, reg. 8, staat: *Sundasche Java*, lees: *Sundasche* eil. *Java*,
» 355, » 3, » 20,000, *lees:* 20,000 guld.
» 359, » 11, *van onderen, staat:* Vicaris der Hollandsche kerken, *lees:* Apostolijk Vicaris,
Bl. 361, reg. 7 *staat:* heel *lees:* keel
» 369, » 17 *van onderen, staat:* ten Zuiden *lees:* ten Noorden
» 371, » 26, » Pradjoerads te Pregaden, *lees:* Pradjoerits te Pegaden,
Bl. 372, reg. 18—21, *staat:* De straatweg — Deze dijk, *lees:* De straatweg van Leeuwarden naar Sneek loopt niet boven de 3600 ellen ten Noorden van hier langs, terwijl zich daar weder een weg door dit dorp naar Irnsum strekt. Deze weg,
Bl. 372, reg 24—27 *moeten de woorden:* Omtrent — Flanzum. *wegvallen.*

Bl. 372, *de drie onderste regels, vallen de woorden:* Oudtijds—ontlastte. *weg.*

Bl. 373, *het art.* RAUWERDAHUIZEN *vervalt.*

» » reg. 15 en 14 *van onderen*, *staat:* Door deze—Irnsum, *lees:* Door deze griet. loopt de straatweg van Leeuwarden naar Overijssel, en wel van Roordahuizum naar Irnsum,

» 374, reg. 16, *staat;* pold., *lees*: landstreek,

» 375, reg. 14 en 13 *van onderen, staat:* gem. *Huothem*,—Houthem. *lees:* gedeeltelijk gem. *Houthem*, gedeeltelijk gem. *Schimmert*, gedeeltelijk gem. *Hulsberg*,

Bl. 375, reg. 9 *van onderen, staat:* voornoemde banken; *lees:* de banken van Meerssen en Schimmert;

Bl. 375, *onderste* reg., *staat:* Z. van *'s Greveldūin-Cappel. lees:* Z. W. van 's Greveldūin-Cappel.

Bl. 376, *de twee bovenste* regels, *staat:* eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 46 v. r. 90 v. ell., *lees:* eene uitgestrekte oppervlakte beslaande,

Bl. 378, reg. 22, *staat:* Deurssen, Huisseling, *lees:* Deurssen, Herpen, Huisseling,

Bl. 379, reg. 21 en 22, *staat:* Tweeburggen, *lees:* Tweebruggen;

» 381, » 14 *van onderen*, *staat:* keel (rood), *lees:* goud,

» 383, » 15 en 16, » twee vereenigde Vorsten *lees:* twee vereenigde Vorsten, van Brandenburg en Neuburg,

Bl. 384, *bovenste* reg., *staat:* gesteld, *lees:* blootgesteld,

» » reg. 28—30, *staat:* dertien Kapellaans—Communikanten. *lees:* vijftien Kapellaans en eenen Adsistent. Er zijn bovendien twaalf kapellen, drie mannen- en vier vrouwenkloosters. Men telt er 18,600 zielen, onder welke 14,000 Communikanten.

Bl. 385, reg. 11 *van onderen*, *staat:* bij vijfde de *lees:* bij de vijfde

» 389. *Het art.* REDEMPTORISTEN (KLOOSTER-DER-), *aldus te lezen:*

REDEMPTORISTEN (KLOOSTER-VAN-), voorm. Kapucijnenkloost. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. en in de kom van het d. *Wittem*.

Het was gesticht in het jaar 1732, en bij akte van schenking, van 16 Mei 1733, aan de Paters Kapucijnen, door Ferdinand Graaf van Plettenburg, den Stichter, afgestaan. De Kapucijnen behielden het tot aan de Fransche omwenteling, als wanneer het klooster verkocht werd aan den Eerwaarden Heer Ernst, Abt van Hertogenrade, die wist te bewerken, dat de aan het klooster verbonden kerk voor de R. K. eeredienst werd bestemd. Daar bij echter buiten staat was de kooppenningen te voldoen, was hij verpligt het klooster te verkoopen aan Georges Baron van Pallandt, te Aken, die het bij zijnen dood naliet aan zijne nicht Mevrouw van Veldhoven te Eindhoven, van wie de Congregatie der Redemptoristen het kocht, welke zich den 12 Januarij 1836 aldaar vestigde. Het klooster werd op den 18 Junij 1841 door een bezoek van Z. M. Willem II vereerd, die alstoen eigenhandig zijnen naam op het register der weldoeners inschreef.

Bl. 389, reg. 26, staat: *Rijnland*, lees: *Delfland*,

» 391, *het art.* REEF (DE) *aldus te veranderen:*

REEF (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Oostzanen*, dat met eene noordelijke rigting in de *Wijversloot* uitloopt.

Bl. 392, reg. 2, *staat:* W. aan Schayk, Herpen en Dieden-en-Langel. *lees:* W. aan Schayk en Herpen.

Bl. 393, *moeten de beide art.* REELAAR *wegvallen.*
» » reg. 15, *staat:* 4 u. *lees:* 3½ u.
» 397, » 17 *van onderen*, staat: 1½ u. Z. W. *lees:* ¾ u. W.
» 397, » 14, en 399 reg. 9, *staat:* O. *lees:* Z. W.
» 401, » 9, *moeten de woorden* buiten het fort tegen de dijk *wegvallen.*
Bl. 402, reg. 21, *staat:* kool *lees:* koolzaad
» 404, » 5 en 6 *staat:* 15 h., waaronder 8 boerderijen; *lees:* 16 h., waaronder 6 boerderijen;
Bl. 410, *het art.* REISDORFF *aldus te veranderen:*
REISDORFF, gem., gedeeltelijk in het balj. van *Diekirch*, gedeeltelijk in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*, arr. en kant. *Diekirch;* palende N. aan Fouren, N. O. aan de Our, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, O. aan de Sure, de gem. Befort en de gem. Eremsdorff, W. aan de gem. Bettendorff, die insgelijks door de Sure van haar gescheiden is.
De voortbrengselen van den grond bestaan in tarwe, rogge, gerst, haver, boekweit, erwten, aardappelen en kalksteen. De veestapel beloopt 120 paarden, 380 runderen en 150 zwijnen.
Zij bevat enz.
Bl. 410, reg. 14 *van onderen, staat:* Ferwert, *lees:* Feerwerd,
» 411, » 13 » » » vlasteelt. » veeteelt.
» 413, *het art.* REKKOM *aldus te veranderen:*
REKHEM, veelal verkeerdelijk REKKOM geschreven, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en ½ u. N. W. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem.*
Op dit buit., hetwelk zeer boschrijk is, treft men een sierlijk landhuis aan, aangenaam gelegen aan de Bielheimerbeek, ter plaatse, waar vroeger het klooster Beilheim gestaan heeft. Voorheen had men er ook eene ijzergieterij, die in het jaar 1800 naar Keppel verplaatst is. Vroeger was het een eigendom van wijlen den Graaf VAN LIJNDEN VAN HOEVELAKEN, in leven Gouverneur van Gelderland, die dit huis gesticht en den naam van REKHEM gegeven heeft. In het jaar 1836, zijn deze goederen, welke eene oppervlakte besloegen van 34 bund., door de erven van gezegden Graaf verkocht en aan verschillende personen overgegaan. Zijnde thans het landh. met 27 bund., een eigendom van den Heer G. H. HORSTING.
Bl. 413, *achter het art.* REKVISSER-POLDER, *bij te voegen:* Zie RIKVISSCHER-POLDER.
Bl. 413, *staat:* RELAERSHOEK, *lees:* RELAARSHOEK,
» » » Tyeraan. *lees:* Tyenraan.
» 417, *het art.* REMICH, dek., *aldus te veranderen:*
REMICH, dek. in het vic. apost. van *Luxemburg*, bestaande uit de volgende achttien par., als: Remich, Bous, Burmeringen, Canach, Dalheim, Ellingen, Elvingen, Greveldingen, Lenningen, Mondorf, Remerschen, Schengen, Schwebsingen, Stadt-bredimus, Syren, Wald-bredimus, Weiler-Zum-Thurm en Wellenstein, welke ieder eene kerk hebben, terwijl men in dit dek. nog twee kapellen telt, als: eene te Bech en eene te Trintingen of Stephanusberg. De dienst wordt in dit dek waargenomen door achttien Pastoors en acht Kapellanen, en men telt er bijna 15,000 zielen.
Bl. 419, reg. 17, *staat:* 32 *lees:* 33
» 420, *staat:* gem. *Gemert. lees:* gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Gemert*, 5 min. Z. Z. W. van *Mortel*, waartoe het behoort.

Bl. 421, reg. 16, *staat:* 2310 *lees:* 550
» 422, » 3, » stomp spits *lees:* spits
» 431, *Achter het art.* RENSEL (DE), *bij te voegen:*
Dit kanaal is gebezigd om het trekdiep van Groningen naar Winschoten te verlengen. Het loopt van laatstgemelde plaats, ter lengte van ongeveer 20 min., naar Winschoterzijl, waar het door eene sluis met de Pekel-Aa verbonden is.

Deze neemt bij de Bult nog de Westerwoldsche-Aa op, loopt, met deze vereenigd, voorbij de Nieuwe- of Langakker-Schans, en ontlast zich door de Statenzijl in den *Dollart.* Door middel van DE RENSEL, heeft Groningen dus gemeenschap met den Dollart, en er bestaan geregelde veren van Pekela en Nieuwe-Schans naar Groningen en vice versa. Het veer naar de Nieuwe-Schans, langs een klein kanaal (het Snikkediep) uit de Aa gegraven, onmiddellijk bij deze vesting eindigende, is van belang voor het verkeer met Oost-Friesland, ofschoon het door de stoombotendienst op de Eems veel van dit belang verloren heeft.

Bl. 433, reg. 2, *staat:* TAETS VAN AMERONGER, *leees:* TAETS VAN AMERONGEN,

Bl. 434, reg. 14, *staat:* den gezegden Heer *lees:* den Heer
» 434, » 15, *staat:* twee getande baren *lees:* twee gebretesseerde fascen

Bl. 438, reg. 17, » 1½ u. O. *lees:* 1½ u. W.

Bl. 440, » 5 *van onderen, staat:* ruim 55 bund. *lees:* ruim 30 bund., doch met den hoofdwal liggen er ruim 55 bund.

Bl. 440, reg. 11 en 16, *staat:* schansen *lees:* forten
» », » 19, *staat:* de schans *lees:* het fort
» 442, » 19 *van onderen, staat:* 1793 *lees:* 1795
» 446, » 10 » » » 1670. » 674.

Bl. 447, » 13 *van onderen, staat:* Luug-Soeren *lees:* Laag-Soeren

Bl. 450, reg. 24 » » » kw. *lees:* kast.
» 457, » 14 *van onderen, staat:* ACHTERBURGS-HOOILAND *lees:* ACHTERBERGS-HOOILAND

Bl. 458, reg. 7, staat: *Utrecht*, lees: *Utrecht*, ligt
» 459, *bovenste* reg., *staat:* RHODES, *lees:* RHODUS,
» 508, reg. 11 *van onderen, staat:* Alkemade *lees:* Woubrugge

Bl. 510, reg. 2—9, *staat:* Het kerkgebouw—hersteld. *lees:* Het kerkgebouw te RIJNSATERWOUDE is ruim en sterk, met een koor, de muren zijn stevig en worden door zware beeren ondersteund. De toren heeft een trotsch aanzien, gaande van onderen af vierkant op, tot eene tamelijke hoogte boven het dak, alwaar hij veel van zijne dikte verliest en de klokkenzolder gevonden wordt; van daar rijst hij achtkant op tot aan de kap, welke niets anders dan eene stompe spits is. Deze kerk is in het jaar 1831 geheel hersteld, nadat de Predikantswoning, in het jaar 1829, nagenoeg geheel vernieuwd was.

Bl. 510, reg. 13—16, *staat:* Onder RIJNSATERWOUDE—versmolten is. *lees:*

Onder RIJNSATERWOUDE lag vroeger de fraaije buit. Meerzigt. Zie dat woord.

Men heeft er, met *Oude-Wetering* en *Leymuiden*, den 7 Maart 1820, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* opgerigt, dat thans den naam van *Alkemade-Leymuiden-en-Rijnsaterwoude* draagt.

Bl. 518, *het art.* RIJNVLIET *aldus te lezen:*

RIJNVLIET, eigenlijk Rhijnvliet, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. Z.W. van *Utrecht*, kant. en 1¼ u. N. O. van *IJsselstein*, gem. *Ouden-Rijn.*

Dit buit. bestaat, behalve de heerenhuizinge en verdere getimmerten, uit Engelsch plantsoen, moes- en kruidtuinen, boomgaarden, mitsgaders wei-, hooi- en boschland, groot te zamen 30 bund. 7 v. r. 48 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond den Heer Mr. D. C. Nieuwenhuys.

Bl. 527, *moeten de reg.* 21 en 22 *wegvallen.*

Het art. RIJSENBURGSCHE-WARANDE, *aldus te veranderen:*

RIJSENBURGSCHE-BOSCH, bosch in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk gem. *Driebergen*, gedeeltelijk gem. *Rijsenburg*.

Bl. 541, reg. 15—7 *van onderen, aldus te veranderen:*

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door de Erven van Mevrouw Hinlopen, geb. Schorer, Mevrouw de wed. Lantsheer, geb. Schorer, Mevrouw Paspoort van Grijpskerk, geb. Schorer, den Heer Mr. Johan Cornelis Schorer van de Souburgen, allen woonachtig te Middelburg, Johan Cornelis Clotterboke Patijn, Mr. Hendrik Jacob Baron van Doorn van Westkapelle, Vice-President van den Raad van State, de erven van wijlen Vrouwe Adriana Wilhelmina Magdalena Schorer. Men telt er 41 h., bewoond door 67 huisgez., uitmakende eene bevolking van 350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Bl. 542. *Het art.* RILLAND-EN-MAIRE *aldus te veranderen:*

RILLAND-EN-MAIRE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan het Verdronken land van Zuid-Beveland en aan Krabbendijke, O. aan het Bathsche-gat, W. aan Krabbendijke en Waarde-en-Valkenisse.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Rilland en Maire, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1659 bund. 61 v. r. 31 v. ell., waaronder 1022 bund. 65 v. r. 32 v. ell. belastbaar land en 33 bund. 14 v. r. 32 v. ell. visscherij en watergang, zijnde het overige gedeelte schorren en kreken. Men telt er 50 h., bewoond door 76 huisgez., uitmakende eene bevolking van 410 inw., die allen in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw. enz.

Bl. 544, reg. 4, *staat:* de Grons *lees:* de Vlakke-Brekken

» 458. *Het art.* RITMEESTERS-COMPAGNIE (DE), *aldus te lezen:*

RITMEESTERS-COMPAGNIE (DE), uitgestrektheid veld en veen in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. van *Assen*, adm. jud. kant., gem. en 1 u. Z. van *Hoogeveen*, toebehoorende aan de zoogenaamde participanten op het Hoogeveen.

Bl. 563, reg. 19—26, *staat:* De inw.—geen orgel. *lees:*

De inw., die op 4 na allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Aarle-en-Rixtel.* De oude kerk van Rixtel, welke reeds in de twaalfde eeuw bestond, werd in 1588 geplunderd en verbrand, doch is later hersteld. In 1818 echter bouwvallig geworden zijnde, is zij met den toren weggeruimd. Zij werd gehouden voor de moeder of oorspronkelijke parochiekerk van Helmond en stond eertijds ter benoeming van den Abt van Floreffe, bij Namen. In het jaar 1846, is er te Aarle-Rixtel eene nieuwe kerk gesticht, welke O. L. V. als Patrones viert.

Bl. 565, *staat:* kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen.* *lees:* kant. en gem. *Alkmaar.*

Bl. 569, reg. 13, *staat:* Goudringen *lees:* Olingen

» 577, » 13—17 *staat:* Toen deze kerk — overging. *lees:* Deze kerk ging in 1726, over aan de R. K. van de oude Clerezij of Janssenisten. In 1776 verbrandde de pastorij, waarbij de Pastoor mede omkwam. Hierna ging de kerk in dat zelfde jaar aan de R. K. gemeente over, die intusschen de godsdienstoefening te Oude-Ade hadden moeten bijwonen. In 1777 werd zij geheel vernieuwd en toen tevens weder eene pastorij gebouwd.

Bl. 590. *de art.* ROERMOND, voorm. apost. en dek., *aldus te veranderen:*

ROERMOND, voorm. apost. vic. gen., van het Noord-Nederlandsche gedeelte des voormaligen bisdoms van dien naam, thans met het apost. vic. van *'s Hertogenbosch* vereenigd.

ROERMOND, dek., prov. *Limburg*, vic. apost. *Limburg.*

Dit dek., bevat de volgende vier en twintig par., als: Roermonde, Beegden, Buggenum, Echt, Grathem, Haelen, Heel, Herkenbosch, Herten, Horn, Linne, Maasbracht, Maasniel, Melick, Montfort, Neer, Nunheim, Odilienberg, Posterholt, Roosteren, Stevensweert, Swalmen, Vlodorp en Wessem.

Men heeft in ieder dezer par. eene kerk, en nog drie bijkerken, als: eene te Asselt en twee te Roermond, mitsgaders acht kapellen, wordende in dit dek. de dienst verrigt door 24 Pastoors en 27 Kappellaans. Men telt er 30,000 zielen, onder welke 21,200 Communikanten.

Bl. 607, reg. 10 en 11, *moet het woord* Berchem *uitvallen:*

» 622, » 6 *staat:* ROODE-BRUG (DE), *lees:* HOOGLANDSCHE-BRUG (DE),

Bl. 623, *onderste* regel, *staat:* Zacharis-polder *lees:* Zacharias-polder

Bl. 624, *moet het art.* ROODE-POLDER *wegvallen:*

» 624, reg. 28, *staat:* 3 u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. O. *lees:* 5½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en ½ u. O.

Bl. 641, reg. 16, *staat:* met 16 slaven. *lees:* met 113 slaven.

» 655. *Het art.* ROSSUM *aldus te veranderen:*

ROSSUM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en ½ u. N. van *Oldenzaal*, gem. en 1 u. O. van *Weerselo*. Men telt er 81 h. en 450 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K., die er 450 in getal zijn, maken met die uit de buurs. *Lemselo* en *Volte* eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 1223 zielen, onder welke 900 Communikanten, telt. De kerk is een steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

Bl. 657, *staat:* A. D. WITERUS, *lees:* ALBERTUS DIUTERUS of DWITERUS,

» 752, reg. 14 *van onderen*, *staat:* drie Gezworenen *lees:* vier Gezworenen

